

श्रीचंद्र कुमार.

थाने

आनंद भंडिर.

(नवल कथा.)

छपावां प्रसिद्ध कर्ता.

श्री जैन धर्म विद्या प्रसारक वर्ग

पाढीताणु

द्वितीयावृत्ति

प्रत १०००

संवत् १९६४

सने १९०८

आनंद प्रिन्टींग प्रेस-भावनगर.

कीमत रु. १-०-०

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૧ અન્નભુજ્યો સુસાદર.....	૧	૨૭ શ્રીચંદ્રને ધન્યવાદ.....	૧
૨ માર્ગમાં.....	૩	૨૮ તિલકપુરમાં ખળભળાટ.....	૧
૩ રાજા હીપચંદ્ર.....	૫	૨૯ મહાસુનિની ધર્મદેશના.....	૧
૪ રાજકન્યાનું દર્શન.....	૭	૩૦ ચંદ્રકળા પદ્મિની.....	૧
૫ પટરાણીની પદવી.....	૧૦	૩૧ ચંદ્રકળાની મોહકશા.....	૧
૬ પદ્મીપતિનો પરાલવ.....	૧૩	૩૨ આખરે વિવાહ.....	૧
૭ માતાનો ઉપદેશ.....	૧૬	૩૩ ચાતુર્ય પ્રકાશ.....	૧
૮ એક નિમિત્તિયાનો વૃત્તાંત.	૨૦	૩૪ પતિગૃહ પ્રયાણ.....	૧
૯ સૂર્યવતીને સ્વપ્નદર્શન.....	૨૬	૩૫ ગુણીજનોની કદર.....	૧
૧૦ રંગમાં ભંગ.....	૩૧	૩૬ પ્રયાણ.....	૧
૧૧ આનંદમાં ઉપાધિ.....	૩૪	૩૭ અંતર્પટનું ઉદ્ઘાટન.....	૧
૧૨ જયકુમારનું કપટ.....	૩૭	૩૮ મંત્ર ગુટિકા.....	૧
૧૩ શ્રીચંદ્રકુમારનો જન્મ.....	૩૯	૩૯ દૂષિત સાંદર્ય.....	૧
૧૪ સ્વમાનું સાદૃશ્ય.....	૪૩	૪૦ યક્ષ કન્યા.....	૧
૧૫ કુમાર વિયોગ.....	૪૫	૪૧ સુલોચના સુલોચના થઈ.....	૧
૧૬ પ્રતાપસિંહનો ણીજીવિજય.	૪૮	૪૨ કાપડી ગુમ થયો.....	૧
૧૭ શ્રીચંદ્રની બાલ્યાવસ્થા.....	૫૦	૪૩ ચંદ્ર લેખા.....	૧
૧૮ ઉદ્યાનમાં ચમત્કાર.....	૫૩	૪૪ યોગિની.....	૧
૧૯ નિહાન અથવા નીચાણું.....	૫૮	૪૫ યક્ષ મંદિર.....	૧
૨૦ વિદ્યાગૃહમાં નિવાસ.....	૬૨	૪૬ વેપ પરાવર્ત.....	૨
૨૧ શ્રીચંદ્રકુમારને ઇનામ.....	૬૭	૪૭ મદનપાળની વિડંબના.....	૨
૨૨ અશ્વ પરીક્ષા.....	૬૯	૪૮ શ્રીચંદ્ર ગુફામાં.....	૨
૨૩ અંધકારિણી મૂલિકા.....	૭૩	૪૯ ધર્મ દેશના.....	૨
૨૪ તિલકમંજરી.....	૭૭	૫૦ ત્રિપુરાનંદ યોગી.....	૨
૨૫ સ્વયંવરની તૈયારી.....	૮૦	૫૧ દેવદ્રૌય અને શકાવતારતીર્થ.	૨
૨૬ રાધાવેધ.....	૮૩	૫૨ મદના હરણ.....	૨

	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
મેળાપ.....	૨૭૦	૬૪ વધામણી.....	૩૬૧
નિદા.....	૨૭૫	૬૫ સુદૃઢસમાગમ.....	૩૭૦
પાપ.....	૨૮૦	૬૬ ગુણચંદ્રને જાતિ સ્મરણ. ૩૭૬	
ગર.....	૨૮૩	૬૭ શ્રી ધર્મધોષ સુનિ.....	૩૮૦
પ્રવિત દાન.....	૨૮૮	૬૮ રાજ્યાલિપેક.....	૩૮૧
નાનો કિપદેશ.....	૩૦૪	૬૯ સુવૃત્તાચાર્ય.....	૩૮૪
નાનું બીજું પરાવત..	૩૧૪	૭૦ જયણાનું મહામ્ય.....	૪૦૦
મેળાપ.....	૩૨૦	૭૧ શ્રીચંદ્રનું શયમરાજ્ય..	૪૧૬
.....	૩૩૨	૭૨ શ્રીચંદ કેવળી.....	૪૨૬
જી.....	૩૪૦	૭૩ કિપસંહાર.....	૪૨૮
૨ પુત્ર.....	૩૫૪		

જાહેર ખબર.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

શ્રાવિકાના સત્ય અલંકારો.

સદ્ગૃહસ્થો! આ હેરીંગ તમોને આશ્ચર્યકારી કાંઈ પણ થઈ શકશે નહીં. કારણકે, આનો ભાવાર્થ તમો જુદોજ સમજી શકશો. સત્ય આભૂષણ, એટલે સર્વથા હિતકારી અને નિર્ભયકારી કહેવાય છે. તે શાથી મળે? તેને માટે અમારા તરફથી “શ્રાવિકાભૂષણ” નામે પુસ્તક બહાર પડેલ છે. જેને માટે કેટલાક સારા વિદ્વાનોના સંતોષકારક અભિપ્રાય મળેલ છે. આજકાલના શ્રાવકસંસારને સુધારવાને આ પુસ્તક અદ્વિતીય છે.

આ ગ્રંથના જુદા જુદા અલંકારો ગોઠવેલા છે. તેમાં વિવિધ પાત્રો ગોઠવી આજના જમાનાને તથા પ્રાચીન કાળને અનુસરીને સારા વિદ્વાનના સાથથી લખાયેલ છે.

આ પુસ્તકના બે અલંકારો અમેએ અમારી જનપ્રજાની સમક્ષ મુકેલા છે. અને તૃતીયાલંકાર થોડા વખતમાં બહાર પાડવા ભાગ્યશાળી થઈશું.

દરેક શ્રાવકો પોતાની યથાશક્તિ સૌવર્ણાદિકના અલંકારો પોતાની ગૃહી ખીના માંડે ખરીદ કરે છે. પણ તેમણે જાણવું જાઈએ કે, ત્યાંસુધી આવા અલંકારો તેઓને આપવામાં આવતા નથી, ત્યાંસુધી સુવર્ણના ભૂષણો શોભી શકતા નથી માટે દરેક વીરપુત્ર, આ અલંકારો ખરીદ કરી તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરી ભાગ્યશાળી થશે. એવી આશા છે.

જોકે, આ ગ્રંથ મોટો છે. પણ તેને જુદા ભાગે વેચવાથી તેની કીંમત પણ થોડી રાખેલ છે. માટે આ અમૂલ્ય અલંકાર ખરીદવા ભલામણ છે.

પ્રથમાલંકાર દ્વિતીયાવૃત્તિ રૂા. ૦-૧૨-૦

દ્વિતીયાલંકાર રૂા. ૧-૦-૦

વાંચીને વિનોદ પામો.

તત્ત્વને જાણવાની દરેકને સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય છે, પણ તેની શોધ કરવી તે કર્તાને આધીન છે.

આજકાલ તત્ત્વેચ્છુ પુરૂષો વધારે જોવામાં આવે છે, પણ તેમને તેવા પ્રકારનાં સાધનો થોડે અંશે મળવાથી તેઓ આગળ વધી શકતા નથી આવા હેતુથી જનસમાજના હિતાર્થે અમારા તરફથી “તત્ત્વાભૂમિમાં પ્રવાસ” એ નામનું પુસ્તક બહાર પડ્યું છે. જેની અંદર વિદ્વાન કવિ બનારસીદાસના પદો તથા તેનું ભાષાંતર સ્પષ્ટપણે બતાવવામાં આવ્યું છે. પ્રસંગે બોધક પ્રલોકો વિગેરેથી પણ આ ગ્રંથ અલંકૃત છે, ભાષા મધુર અને સરલ છે વાચકવૃંદને પ્રિય થાય અને તેઓ વાંચી વિનોદ પામે તેટલા માટે આ ગ્રંથ ચાળીશ ફારમનો છતાં પણ તેની કૌંમલ બુજ સંખ્યામાં આવી છે.

આ પુસ્તક તત્ત્વેચ્છુને વધારે પ્રિય થઈ પડે તેમ છે, માટે જેમને મંગાવવું હોય, તેઓએ નીચેના શીરનામે પત્ર લખી જણાવવું.

‘પાકું’ પુ’કું ૧—૨—૦

કાચું પુ’કું ૦—૧૪—૦

પ્રાચીન જૈન મહાસતીઓના ચમત્કારી ચરિત્રથી મુશોભિત.

“જૈન સતી મંડળ ભાગ ૧ લો”

આ ગ્રંથ શ્રાવિકાઓને સચ્ચરિત્રપર પાવવામાં સહાયભૂત થઈ શકે, આધુનિક અને પ્રાચિન, આર્ય ભૂમિની સ્થિતિનો ચિતાર દર્શાવનાર અને વાચકના હૃદયને ઉત્તેજિત કરનાર છે, આજકાલની શ્રાવિકાઓ પ્રાચીન મહાસતીઓના અદ્ભુત આચરણ વાંચી, પોતે પણ તેવાં બને, એવા હેતુથી માનવજીવન સુધારક માટે આ પુસ્તકની તેઓએ સહાયતા લેવી. આ ગ્રંથ ત્રીશ ફારમનો છતાં અમારી શ્રાવિકા જ્ઞેનોને ખરીદ કરવામાં અડચણ ન આવે, તેટલા માટે તેની સાધારણ કીંમત રાખવામાં આવી છે.

પાકું પુ’કું ૩. ૧—૪—૦

કાચું પુ’કું ૩. ૧—૦—૦

“શ્રાવિકા સુખોધ દર્પણ.”

વ્યવહારોપયોગી

આ પુસ્તક દરેક સ્ત્રીને વાંચવા લાયક છે. સ્ત્રીએ કેવી રીતે ઘરવ્યવહાર ચલાવવો તથા તેમાં નડતી અડચણો શાથી દૂર થાય? એ મુખ્ય બાબત સ્ત્રીને પ્રથમ બાણુવાની છે, પોતાનાં બાળબચ્ચાંઓને શી રીતે ઉછેરવાં તથા તેમની મગજ શક્તિ અને શારીરિકશક્તિ શી રીતે વધે? તેઓને કયે અવસરે કઈ વસ્તુ પથ્ય છે? ઇત્યાદિ અનેક ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યા છે. સગલી સ્ત્રીએ કેવી રીતે વર્તવું? તથા ગર્ભની કેવી રીતે સંભાળ રાખવી? આ બાબત સંવિસ્તર વર્ણવેલી છે બાળકનું શરીર કેમ તંદુરસ્ત કહે? અથવા તે કેમ ખગડે તેના માટે શા ઉપાયો લેવા? વિગેરે વેદકનું બ્યાન આપેલું છે. આ પુસ્તક થોડી કીમતે વધારે લાભકારક અવશ્ય થાય તેવું છે.

પ્રાકું પુકું-૩૧૦૧૨-૦

કાચું પુકું-૩૧૦૦૮-૦

મળવાનું કેકાણું

શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ

પાડીતાણા.

આનંદ મંદિર.

પ્રકરણ ૧ લું.

અજાણ્યો મુસાફર.

ધ્યાનહ કાળ વીતી ગયો હતો, ગગનમણિ તરણિએ પોતાનો દિવ્ય રથ પશ્ચિમ દિશા તરફ ઉતાર્યો હતો. કાર્ય સ્થાનમાં મશક્તો ચાલતી હતી, રાજ સેવકો દિવસના કર્તવ્યમાંથી મુક્ત થવાની તૈયારી કરતા હતા, વ્યવહાર માર્ગનો મહા પ્રવાહ બંધ પડવાની તૈયારી માટે ઉન્મુખ થવા

તત્પર હતો, રાજકીય કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થવા તત્પર થયેલા અધિકારીઓ સાયંકાળના સ્વપ્નમાં આનંદ માટે હૃદયમાં ઉમંગ રાખતા હતા, ઉગ્રોગ કરવા બાહર ગયેલા પતિઓના સમાગમ માટે રાહ બેઠ રહેલી રમણીઓ અનેક સંકટપ વિકલપ કરતી હતી. આ વખતે એક મુસાફરે આવી કોઈ ચોગ્ય પુરૂષને પૂછ્યું. ભદ્ર ! આ નગરીનું નામ શું છે ? અહીં રાજ કોણ છે ? રાજને શી પ્રજા છે ? અને તેમનું રાજ્ય કેવું છે ? આ પ્રશ્ન સાંભળતાં તે પુરૂષ બોલ્યો—ભાઈ ! આ નગરીનું નામ કુશસ્થલી છે. કેટલાએક કુશાવર્ત એવા નામથી પણ ઓળખાવે છે. આ નગર ભરતખંડમાં પ્રખ્યાત છે. વિદ્વાન કવિઓ આ નગરીની આગળ ઇંદની અમરાવતી-ને પણ હલકી ગણે છે. તેની સુંદર શાલા જોવાને દૂર દેશના પુરૂષો આવે છે. આ નગરીમાં પ્રતાપસિંહ નામે રાજ છે. તે મહા પ્રતાપી રાજ પરોપકારમાં અગ્રેસર છે, પરધનને લેવામાં પંચુ છે, બીજાના ગુણ કહેવામાં બાહોશ છે, અન્યના દોષ કહેવામાં મુંગો છે, અને પોતાના દોષ જોવામાં હજાર નેત્રવાળો છે. એ ન્યાયી રાજ હમેશાં સાત ક્ષેત્ર અને સુપાત્રમાં દ્રવ્યને આપે છે. કેશરીસિંહની ગર્જનાથી જેન ગજેંદ્રની ઘટા નાદી જાય, તેમ રાજ પ્રતાપનું નામ સાંભળી શત્રુઓ નાશી જાય છે. એ તેજસ્વી મહારાજાની રાજ્ય સમૃદ્ધિ મોટી છે. તેના રાજ્યમાં દશ લાખ શહેર છે, દશ લાખ તેજદાર ઘોડાઓ તેની અશ્વશાળામાં હેપારવ કરે છે, હાથી અને રથની સંખ્યા દશ હજારની છે. તેના રાજ્યમાં એક કરોડ પેદલ છે, સામંત અને તેના અંગ રક્ષકો મહારાજા પ્રતાપ પ્રત્યે પૂર્ણ વફાદાર છે. ભદ્ર ! વધારે શું કહેવું ? એ મહારાજાના

પ્રતાપ આગળ લગ્ન પામી સર્વ સર્વદા ગગન મંડળમાં ભમ્યા કરે છે, અને ઉદયાર પામ્યા કરે છે.

એ મહાનુભાવ પ્રતાપસિંહ રાજના અંતઃપુરમાં પાંચસો રાણીઓ છે. તે સર્વમાં અતિ પ્રિય જયશ્રી નામે તેને પટરાણી છે. તેના ઉદરથી કાંતિથી પ્રકાશમાન ચાર પુત્રો થયેલા છે. જેઓનાં જય, વિજય, અપરાજિત અને જયંત એવાં નામ છે. ભદ્ર ! આ પ્રમાણે આ નગરનો મહારાજ પ્રતાપસિંહ સંપૂર્ણ લાગ્યથી પરિપૂર્ણ છે. એના ન્યાયી રાજ્યમાં પ્રજા સુખી છે. સર્વ પોતપોતાના ધર્મમાં પ્રવર્તે છે. ચોર, દુષ્ટ, કપટી, અને દુરાચારી લોકો આ નગરમાં પેશી શકતા નથી. પ્રતાપનું પ્રતાપી નામ સાંભળતાંજ તેઓ કંપી આવે છે. આ સર્વ હકીકત સાંભળી તે પુરુષ ખુશી થયો. તેણે આ વર્તાત કહેવા માટે તે પુરુષનો ઉપકાર માન્યો, અને બંને પૂર્ણ સતોષ સાથે એક બીજાથી જુદા પડ્યા.

આ વર્તાત પુછનાર પુરુષ વરદત્ત નામે એક મુસાફર વ્યાપારી છે. તે વ્યાપાર માટે વિવિધ દેશમાં ફર્યા કરતો હતો, વિદેશનાં કૌતુકો જોવાનો તેને શોખ હતો. તે વરદત્ત વ્યાપારી, રાજ પ્રતાપસિંહના શુભ અને તેના રાજ્યની જાહોજલાલી સાંભળી, પ્રતાપસિંહને મળવા ઉત્સુક થયો. આવા શુભી રાજના સમાગમથી પોતે કૃતાર્થ થશે, એમ માનવા લાગ્યો. તત્કાળ તેણે કુશસ્થલી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરીની સુંદર શેરીઓ, ધનાઢ્ય લોકોની હવેલીઓ, અને વિમાન જેવા જિન ચૈત્યોને જોતો જોતો વરદત્ત રાજદ્વારનો માર્ગ પુછતો ચાલ્યો. રસ્તામાં અનેક કૌતુક જોવાથી હૃદય વિષે આનંદ પામતો વરદત્ત રાજ્યદ્વાર આગળ આવ્યો. પ્રતિહારને મોકલી, તેણે મહારાજને ખબર આપ્યા. કૌતુકપ્રિય એવા પ્રતાપસિંહે તરતજ પાસે લાવવાની આજ્ઞા આપી. પ્રતિહાર સન્માન સાથે વરદત્તને નૃપતિની સભામાં લાવ્યો. વરદત્ત વિનયથી પ્રણામ કરી, આગળ બેઠો. તેના પ્રણામનો સ્વીકાર કરી, પ્રતાપસિંહ બોલ્યો—શેઠ ! ક્યાં રહો છો ? અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? તમારા અંગ લક્ષણ ઉપરથી તમે કુલીન પુરુષ દેખાઓ છો. વરદત્તે પુનઃ પ્રણામ કરી કહ્યું, મહારાજ ! હું વ્યાપારને પ્રસંગે વિવિધ દેશમાં ફરું છું, આપની કૃપાથી મેં ઘણા દેશ જોયા છે. દરેક સ્થળે એક મુસાફર વ્યાપારી તરીકે હું પ્રખ્યાત છું. વિવિધ દેશનાં કૌતુક જોવાનો મને બહુ શોખ છે. મારું નામ વરદત્ત છે. મહીપાલે માન દર્શિ કરી, ફરીથી પુછ્યું—વરદત્ત શેઠ ! કહો, તમે આ નગરી જોઈ હશે. આ નગરીથી ચડીઆતી કાંઈ નગરી તમારા જોવામાં આવી છે ? અથવા કાંઈ આશ્ચર્ય અવલોક્યું હોય તો જણાવો. વરદત્ત બોલ્યો—મહારાજ ! આપની સુંદર નગરી જોઈને મને અપાર આનંદ થયો છે, તથાપિ દીપશિખા નામે એક નગરી આથી પણ સુંદર છે, એ નગરીથીજ હું અહીં આવું છું. આ ભુવનમાં એ નગરી જોવા લાયક છે. એ નગરીની આગળ ઇંદ્રની અમરાવતી પણ કાંઈ બીસાતમાં નથી, તેની સુંદર રચના અદ્ભુત છે, ધરોની પાંચણી, મનોહર કિલ્લા, અને વિહાર સ્થળ અતિ અદ્ભુત છે, દરેક ભુવન વાસ્તુ શાસ્ત્રીના નિયમથીજ આંધેલાં છે, તેની ખબર, ચોક અને શેરીઓની રચના મનોહર છે,

જે જોતાંજ હૃદયમાં અનહદ આનંદ ઉપજે છે. તેની મધ્યમાં એક જિનેશ્વરનો રમણીય વિહાર આવેલો છે, નગરીના ચારે દરવાજાની આગળ દુકાનોની એક સરખી શ્રેણી રહેલી છે, નગરીની ચારે દિશાઓમાં ક્રમવાર વર્ણનાં ઘરો ગોઠવેલાં છે, ઇશાન દિશામાં રાજકુટુંબ રહે છે, અગ્નિ દિશામાં વ્યાપારીઓ વસે છે, વાયુખુલુમાં ક્ષત્રીઓનાં સ્થાન છે, અને નૈઋત દિશામાં ખીજી તમામ કોમના લોકો વસે છે. તેની બહાર એક કમળ શ્રેણીઓથી સુશોભિત પત્ત સરોવર છે, ત્યાં પાપાણની સેતુઓ બાંધેલી છે, વાપિકા, કુવા, વાટિકા અને મનોહર સ્થળો તેની આસપાસ આવેલાં છે. મહારાજ ! એ દીપશિખા નગરીનું જેટલું વર્ણન કરું, તેટલું થોડું છે. તે નગરી આપને જોવા લાયક છે. આપ મહારાજને જો કૌતુક જોવાની ઇચ્છા હોય તો, તે નગરી જોવા અવશ્ય પધારવું. આપની સહીર્ષિ સાંભળી હું ખાસ આપ મહારાજને નિવેદન કરવા આવ્યો છું.

પ્રકરણ ૨ જી.

માર્ગમાં.

રાત્રર મધ્યાહ્ન કાળનો સમય છે, સરિતાના તીર ઉપર એક વિશાળ તંબુ ગોઠવ્યો છે, આસપાસ પહેરાગીરો નગ્ન શસ્ત્ર ધરી ઉભા છે, કેટલાએક સરિતામાં સ્નાન કરવા બધ છે, કેાં આસપાસથી વિવિધ વસ્તુઓ લાવે છે, એક તરફ સૈન્યનો મોટો પડાવ પડ્યો છે, હાથી, ઘોડા, રથ, અને પેદલ રૂપે ચતુરંગ સેના એ વિશાળ તંબુની આસપાસ પડી છે, અનેક સુબટો કોલાહલ કરી રહ્યા છે, બાણે કોઇ નવીન નગર વસેલું હોય, તેમ જાવણીનો દેખાવ થઇ રહ્યો છે, વનનાં શીકારી પ્રાણીઓ લય પામી દૂર નાશી ગયાં છે, વનસ્થલી પૂર્ણ રીતે પુરસ્થલી થઇ ગઇ છે.

આ સમયે કોઇ ચાર પુરૂષ ધરતા ધરતા ત્યાં આવી ચઢ્યા. સુબટોની સેનારૂપ સરિતાને ઉદ્દગ્ધન કરી તેઓ જાવણીના મધ્ય ભાગમાં આવ્યા હતા. પેલા વિશાળ તંબુની પાસે આવતાં તેઓને પેહેરાગીરે રોક્યા, અને પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? તેઓમાંથી એક ચતુર પુરૂષ જવાબ આપ્યો—અમે કળા બાણુનારા મુસાફરો છીએ. માર્ગમાં જતાં મહારાજની જાવણી જોઇ અમને શિયર પતિનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઇ છે, અમારી કળાના પરીક્ષક રાજ શિવાય કોઇ નથી, એવું ધારી અમે અહીં આવ્યા છીએ. આ મહારાજ ક્યાંના છે ? અને કોણ છે ? તે જણાવશો તો કૃપા થશે.

પહેરાગીરે કહ્યું, આ કુશસ્થલીના પ્રતાપી મહારાજ પ્રતાપસિંહ છે. તેઓ વરહત નામના કોઇ મુસાફર વ્યાપારીના કહેવાથી ચતુરંગ સેના લઇ દીપશિખા નામની

નગરી જોવાને જાય છે. તેઓએ કુચ કરી અહીં પોતાની જાવણી નાખેલી છે. તમારે તમારી કળા દર્શાવવા જો તેમને મળવું હોય તો, પેલા તંબુ વાંસે રહેલા પ્રતિહારને જણાવશો, એટલે તે તમને ત્યાં લઇ જશે. પેહેરેગીરે વિશેષમાં જણાવ્યું કે, અમારા મહારાજ કળા કૌશલ્ય ઉપર સદા ખુશી છે. તેમાં વર્ગો આ તેમની મુસાફરી વધારે આનંદદાયક છે. જ્યારે મહારાજ પોતાની રાજધાનીમાંથી નીકળ્યા, તે વખતે તેમને શુભ શુકનોએ વધાવી લીધા હતા. વાગ્ગિત્રોના નાદ સાથે ચતુરંગ સેનાથી પરિવૃત્ત થઇ નીકળતાંજ મહારાજએ અગણિત દાન આપ્યાં હતાં. પ્રજાના આગેવાન ગૃહસ્થોએ તેમને પ્રયાણનાં મંગળ તિલક કર્યાં હતાં, જળ ભરેલા કુંભવાળી સૌભાગ્યવતીઓ પ્રથમ સામી મળી હતી, વાછડાવાળી માથે આગળ આવી શુભ સૂચન કર્યું હતું, તે વખતે નિર્ધૂમ અગ્નિ, દર્પણ, મંગળપાક, ઝેણીજંધ આઠ બળદ અને મલપતા અશ્વ સામા મળ્યા હતા. તે કાળે પવન અનુકુળ વાતો હતો, દિશાઓ નિર્ભય થઇ હતી, સર્વ ગ્રહ અનુકુળ હતા, શુભ નક્ષત્ર અને શુભ યોગ પ્રાપ્ત થયા હતા, અવગોચરનો પ્રવેશ બિલકુલ ન હતો, મધુ, મદિરા, સૂતિશ અને મંગલિક પદાર્થોનું દર્શન મધું હતું, કાક પક્ષી અને તેતર પક્ષિ વામ તરફ ગયાં હતાં, જમણી તરફ ભેરવ બોલ્યા હતા, હરણ, શિયાળ વિગેરેએ પાણુ શુભ સૂચના કરી હતી, માળીએ ફળ, તથા પુષ્પની માળા મહારાજને અર્પણ કરી હતી, મંગળ કથક પુરોહિતે દધિ, દ્રો અને કુંકુમ આગળ ધર્વી હતાં, ઉત્તમ શુભ શકુની પક્ષિઓએ મહારાજને પ્રદક્ષિણાઓ કરી હતી. આવાં શુભ શુકનથી અમાગ મહારાજએ અતિ પ્રસન્નતાથી પ્રયાણ કરેલું છે, અને તેથી તેઓની આ મુસાફરી અતિ આનંદમય છે. આ પ્રસંગે તમારો મેળાપ સફળ થશે, અને તમારી કળાઓની તેઓ સારી કદર કરશેજ.

પેહેરેગીરનાં આવાં વચન સાંભળી, તે ચાર મુસાફર ખુશી થયા, અને તેની રમ્મ લઇ આગળ જઇ પ્રતિહારને મળ્યા, અને મહારાજને પોતાના આગમન વિષે કહેવરાવ્યું. પ્રતિહારના કહેવાથી રાજાએ આજ્ઞા કરી કે, તેઓને સત્વર તંબુમાં પ્રવેશ કરાવો. નરપતિના આદેશથી પ્રતિહાર તેમને પટ મંડપમાં લાવ્યો. મહારાજને વિનયથી પ્રણામ કરી, અને આશીર્વાદ આપી, તેઓ સન્મુખ હભા રહ્યા. તેમનો પ્રણામ સ્વીકારી પ્રતાપસિંહ બોલ્યો—તમે કોણ છો ? તમારાં નામ શું છે ? તમે શી શી કળા જાણો છો ? તમારો ગુર કોણ છે ? અને અહીં શામાટે આવ્યા છો ? તેઓ અંજલિ બેઠી બોલ્યા—મહારાજ ! અમે કુળાકુશળ ચાર મુસાફરો છીએ. ચતુર, કુશળ, સોમ, અને ગુણધર એવાં અમારાં નામ છે. તેઓમાંથી એક પુરૂષ બોલ્યા—હું પક્ષીઓની ભાષા જાણું છું. બીજાએ કહ્યું, હું બીજાના મનની વાત જાણી શકું છું. ત્રીજો બોલ્યો—હું પુરૂષ તથા સ્ત્રીનાં લક્ષણ જાણું છું. ચોથાએ કહ્યું, હું સ્થાવરની કળામાં પ્રવીણ છું. અમ ગુર શ્રીગણધર બ્રાહ્મણ છે. આપ મહારાજની ગુણવત્તાની સત્કીર્તિ સાંભળી અમે અહીં આવ્યા છીએ. તમારા ચરણની સેવા કરવાની ઇચ્છા અમે રાખીએ છીએ. આપ ગુણી છો, તેથી ગુણીને ગુણી સાથે વસવું ગમે છે.

તે કળા કુશળ ચાર પુરુષોનાં વચન સાંભળી, પ્રતાપસિંહ ખુશી થયો. તે પ્રથમ-થીજ ગુણીનો આદર હતો, તેથી તેને તે ચતુર મુસાફરો ઉપર વિશેષ પ્રીતિ થઈ. તેમને સન્માન આપી, પોતાની પાસે રાખ્યા, અને દીપશિખા નગરીનાં દર્શનનાં કૌતુકથી થવાના આનંદના તેઓને ભાગીદાર કર્યા. રાજા પ્રતાપસિંહ સાંધી કુચ કરી આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં અનેક જાતની ફીડાઓ કરતો હતો. નવ નવાં નગર, ગામ, નદીઓ, વાપિકા, વાડીઓ અને જંગલને જોતો જોતો હૃદયમાં આનંદ પામતો હતો. ઘણાં રાજ્ય તથા ક્ષત્રિયામાં આવતાં તેને ઉચી જાતની ભેટો મળતી હતી, રસ્તામાં નવ નવાં કૌતુકને જોતો હતો, અદ્ભુત દાન આપતો હતો, અને ચંદ્રના જેવી ઉજ્જવળ સ્વર્ણચિત્તને ચોતરફ ફેલાવતો હતો.

પ્રકરણ ૩ નું.

રાજા દીપચંદ્ર.

દાન અને કવિઓ રૂપ અલંકારથી અલંકૃત થયેલી સભાથી દરબાર સુશોભિત લાગે છે, છડીદારો મધુર અને દીર્ઘ સ્વરે ખમા ખમા કરી રહ્યા છે, ચારણુ ભાટ મધુર સ્વરે શૌર્યતાથી બિરુદાવલી બોલી રહ્યા છે, એક તરફ મંત્રી સામંતનો સમાજ નમન કરી વક્ષાદારી બતાવે છે, વારાંગનાઓ નૃત્યથી સભ્યજનનાં મનને આકર્ષે છે, મૃદંગ, વીણા અને બીજાં ત્રિવિધ વાદ્યો તાર સુર સાથે વાગી રહ્યાં છે. આ મહા સમાજના આનંદની લહેરોમાં મગ્ન થયેલો મહારાજા મધ્ય ભાગે ઉંચા સિંહાસનપર વિરાજમાન થયો છે. આ વખતે પ્રતિદારે આવી મંત્રીને કાનમાં આવી ખબર આપ્યા કે, “ ઉદ્યાનપાળ આવી જણાવે છે કે, “ આપણા બાહેરના ઉદ્યાનમાં કુશસ્થલીના મહારાજા પ્રતાપસિંહ ચતુરંગ સેના લગ્ન ઉતર્યા છે. ” તે સાંભળતાંજ મંત્રીએ સિંહાસન આગળ આવી રામને તે ખબર આપ્યા. તત્કાળ તેની મનોવૃત્તિમાં હુલાસ સાથે ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ, અને મહારાજા પ્રતાપસિંહનો સ્વાગત પૂર્વક આતિથ્ય કરવા તત્પરતા બતાવી.

વાંચનાર ! અધીરા થશો નહીં. આ મનોહર દરબારને અલંકૃત કરી રહેલ તે દીપશિખા નગરીનો રાજા દીપચંદ્ર છે. આજે પોતાના રાજ્યાભિષેકનો દિવસ હોવાથી તે સભા ભરી મહેલસય કરતો હતો. આ મંગળમય દિવસે મહારાજા પ્રતાપસિંહના આજમનરૂપ મંગળ સમાચાર સાંભળી તેને વિશેષ આનંદ થયો હતો. કુશસ્થલી પતિ માર્ગમાં પ્રવાણુ કરતો દીપશિખા નગરી પાસે આવેલા ઉદ્યાનમાં પહોંચ કરી રહેલો હતો. દીપશિખા નગરીના દર્શનની તેની ઉત્કંઠા આજે સર્ણ થતી અબ્બી ઉપર આવી છે. મહા પ્રતાપી

પ્રતાપરાજા પોતાના પ્રતાપથી ઇચ્છિત મનોરથ પૂર્ણ કરવાને લાગ્યેલા થયો છે, તે ઉદ્ધાનમાં પડાવ કરતાંજ એક પક્ષીએ મધુર સ્વર કરી તેના સ્નેહીનો સમાગમ સૂચવ્યો હતો, તેથી પ્રતાપસિંહ વિશેષ ઉલ્લાસ પામી ત્યાં રહેલો છે. તેની મનોવૃત્તિમાં નિશ્ચય થયો કે, આ દીપશિખા નગરીમાંથી કાઢી સ્નેહીનો સમાગમ થવો જોઈએ. મહા પ્રતાપી પ્રતાપસિંહ તે શુભ શુકનના કુળની રાહ જોતો, અને દૂરથી દીપશિખા નગરીનો મનોહર દેખાવ નિરખતો ઉદ્ધાનમાં રહેલો છે.

આ તરફ રાજા દીપચંદ્ર મહોત્સવની પરિષદા વિસર્જન કરી, પોતાના પરમ સ્નેહી પ્રતાપસિંહને મળવા તૈયાર થયો, પોતાની ખાસ સેના તૈયાર કરી વાજિત્રોના નાદ સાથે દીપચંદ્ર, પ્રતાપની સામે ઉદ્ધાનમાં આવ્યો. દૂરથી તેને આવતો જોઈ પ્રતાપને પરમ હર્ષ થયો, અને પોતાના આગમનને કૃત્યર્થ માનવા લાગ્યો. પ્રતાપસિંહ તંબુની બાહરે નીકળી જ્યાં સામે જવા તૈયાર થયો, ત્યાં તો ક્ષાત્રકુળદીપક દીપચંદ્ર રાજા ઉતાવળે ચાલી આવી પહોંચ્યો, અને તે પૂર્ણ સ્નેહથી પ્રતાપના ચરણમાં નમી પડ્યો. પ્રતાપે બેઠો કરી, તેને ઉમંગથી આલિંગન કર્યું. સર્વ સમાજ તે બંને લાવિક ભૂપતિઓની ભેટ જોઈ ખુશી થયો, પરસ્પર કુશળતા પુછ્યા પછી દીપચંદ્ર વિનયથી બોલ્યો—રાજેન્દ્ર ! આપના આગમનથી હું કૃતાર્થ થયો છું. હવે ચરણકમળના રજથી મારી નગરીને પવિત્ર કરો, આપ ક્ષત્રિય કુળદીપક મહારાજના પધારવાથી દીપશિખા નગરી પોતાના નામને આજે સાર્થક કરશે, માટે કૃપા કરી આપ નગરીમાં પધારો. દીપચંદ્ર રાજાનાં આવાં વિનય ભરેલાં વચનથી પ્રતાપસિંહની નગરી જોવાની ઉત્કંઠા વિશેષ થઈ, અને આવા સન્માન સાથે નગર પ્રવેશ થવામાં પ્રથમ થયેલાં શુભ શુકનને તે સફળ માનવા લાગ્યો.

કાંજીવાર પછી કુશસ્થળીના મહારાજને લઈ દીપચંદ્ર રાજા ચરી સ્વારીએ નગરીમાં આવ્યો. નગરીના રાજમાર્ગમાં તે પુરની અલૌકિક શોભા જોવામાં આવી. એ સુંદર નગરીના કિલ્લાની શોભા અલૌકિક હતી. ગૃહસ્થોનાં મંદિરોની શ્રેણીઓ ગગન સાથે વાતો કરતી હતી, નગરીના દરવાજા તોરણમાળાથી અલંકૃત હતા, સુંદર શેરીઓની રચના જાણે વિશ્વકર્માની કૃતિ હોય તેવી લાગતી હતી, ઉંચી ચંદ્રશાળાઓ નીચે નકશીદાર ઝરૂખા આવી રહ્યા હતા, હેમવર્ણી રંગની હવેલીઓમાં ગોખ અને ગલીયાની રચના આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરતી હતી, ગવાક્ષમાંથી જોતી ગૌર અંગવાળી ગૌરીઓનાં મુખથી આકાશ સેંકડો ચંદ્રની શોભા ધરતું હતું, ચૌટામાં મળેલ લોકોની ઠંઠ નગરીના જન-સમૂહની સમૃદ્ધિ સૂચવતી હતી, હારખંધ આવેલી ધ્વજ પતાકાની પંક્તિઓ વિચિત્ર શોભા જણાવતી હતી, અર્ધ ચંદ્રાકાર અને ચતુરસ્ર શેરીઓનો દેખાવ પ્રેક્ષકની દૃષ્ટિમાં સુધા સિંચન કરતો હતો, દુકાનેશમાં ગોઠવેલી મહા મૂલ્યવાળી વસ્તુઓ પ્રત્યેક દૃષ્ટાને લલચાવી આકર્ષતી હતી, ઠામ ઠામ નવરંગિત વેશને ધારણ કરી રમણીઓ ફરતી હતી, ઉત્તમ અલંકારથી અલંકૃત થયેલી ગૃહસ્થની અખળાઓ મહારાજની સ્વારી નીરખવાને પોતપોતાના મર્યાદાવાળા સ્થાનમાં ઉમંગથી ઉભી હતી, કનકથી કમનીય એવી મુગ્ધ કન્યાઓ મહારાજને દુખડાં લઈ વધાવતી હતી, શેઠેરીઓની સૌભાગ્યવતી સુંદરીઓ

રાજકન્યાનું દર્શન.

૭

પુષ્પના પુંજથી પુરપતિને વધાવવા આગળ આવતી હતી, તરૂણ પુરૂષો યૌવનના બળથી જનસમૂહને પ્રસાર કરી અગ્રેસર થતા, અને પોતાના પુરપતિને પ્રેમથી પ્રભુભ કરતા હતા, જદા સ્ત્રીઓ આનંદપૂર્વક અંતરથી ને આશીષ આપતી હતી, પ્રત્યેક સ્થળે નવરંગિત દેખાવો થઈ રહ્યા હતા, સ્વારીના અગ્રભાગે ગોઠવેલી ચતુરંગ સેના વાગ્ગિત્રીથી અને જયધ્વનિથી ગગન મંડળને ગળવતી હતી, પોતાના મહારાજનો આજે રાજ્યાભિષેકનો દિવસ છે, એવું ધારી સર્વ પ્રજા વિશેષ આનંદ દર્શાવતી હતી. આવા મહોત્સવથી વિરાગિત એવી દીપશિખાનગરી આજે અધિક શોભાથી વિરાગિત હતી. તેની દિવ્ય શોભા જોઈ મહારાજ પ્રતાપસિંહને અપાર આનંદ થતો હતો.

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજકન્યાનું દર્શન.

ક સુંદર મહેલના ઝરૂખામાં જાણે દિવસે તારો ઉગ્યો હોય, તેવો એક તેજનો પુંજ દેખાતો હતો, મનોહર સૌંદર્યના કિરણોનો દિવ્ય પ્રકાશ આસપાસના પ્રદેશને પ્રકાશિત કરી રહ્યા હતા, લાવણ્યના લાલિયથી લલિત એવી બીજી લલનાઓનો સમૂહ એ તેજને વિશેષ પુષ્ટિ આપતો હતો, આ

તેજનો પુંજ એક રાજકન્યાનો હતો, દીપશિખાના દેદીપ્યમાન મહારાજ દીપચંદ્રના અંતઃ પુરનો એ મહેલ હતો, મહારાજ પ્રતાપને સાથે લઈ આવતા દીપચંદ્રની સુશોભિત સ્વારી જોવાને રાજકન્યા સખીઓના પરિવાર સાથે ઝરૂખાના અગ્રભાગે આવી હતી, પોતાના પિતાના અતિથીતું અવલોકન કરવા તેની વિશેષ ઉત્કંઠા થઈ હતી, પોતાની રાજધાનીમાં એક અભિનવ મહારાજ આવે છે, એવું તેણીએ પૂર્વથી સાંભળ્યું હતું. પિતાના રાજ્યાભિષેકનો દિવસ છે, એથી તે મુગ્ધાએ મનોહર પોશાક ધારણ કર્યો હતો, નવરંગિત વેશથી વિભૂષિત થયેલી રાજકન્યા રાજમાર્ગે તરફ એક દ્રષ્ટિએ જોતી હતી.

નગરીની વિવિધ રચના જોતો જોતો પ્રતાપસિંહ આ રાજમેહેલની નજીક આવ્યો. પ્રત્યેક પ્રદેશનું અવલોકન કરતાં મહારાજ પ્રતાપની દિવ્ય દ્રષ્ટિ એ રાજકન્યા ઉપર પડી. મુગ્ધાનું મનોહર સૌંદર્ય જોઈ, મહારાજ એકાએક ચમકી ગયો. તત્કાળ તેની મનોવૃત્તિમાં મદન પ્રગટ થઈ આવ્યો. તેને જોતાં જ મહારાજએ ચિંતવ્યું કે, થું આ દેવકન્યા તો નહીં હોય ? ઉર્વશી કે રંભા અહીં ક્યાંથી આવી હશે ? આવી દિવ્ય કન્યાનું દર્શન મનુષ્યલોકમાં ક્યાંથી ? થું અનુપમ સૌંદર્ય ? કેવું મનોહર લાલિય ? કેવો વિલાસમય વેષ ? કેવું લાવણ્ય ? આ કોનો મહેલ હશે ? આ કન્યારતને કઈ પુણ્યવતી પ્રમદના ઉદરને અવકૃત કર્યું હશે ? માનુષલોકમાં આવા રતનો અવતરના હોય, તો પછી આ

દેવલોક કેમ ન કહેવાય ? અહા ! કેવો સુંદર દેખાવ છે ? આ મુગ્ધાનો મુખચંદ્ર કેવો ચળકે છે ? તેના લલાટ ઉપર કેવું તેજ પ્રકાશે છે ? તેની નાસિકા, હોઠ, બચુડી, અને કંઠની શોભા અનુપમ છે. આ સુંદર બાળા કયા પુણ્યવાન પુરુષને માટે નિર્માણ થઈ હશે ? આ મહાભાગા કયા ભાગ્યવાન પુરુષને અલંકૃત કરશે ? જો આ સુંદરી સંપાદન થાય તો, દીપશિખા નગરીની મુસાફરી સફળ થાય. રાજા દીપચંદ્રની જે તે કન્યા હોય, તો મારી આશાક્ષતા વખતે સફળ થાય ખરી, અથવા રાજા દીપચંદ્રને ઘેર અતિથી થઈ, આ કન્યારતનની માગણી કરવી તે યોગ્ય નથી.

આ પ્રમાણે ચિંતવન કરતો પ્રતાપસિંહ લયમાં યોગીની જેમ તે કન્યામાં લીન થઈ ગયો. પ્રતાપનો મનરૂપ ભમરો તે કન્યારતનના મુખ કમળમાં આસકત થઈ ગયો. ક્ષણ વાર લયમાં જેમ યોગી સ્થિર રહે, તેમ સ્થિર અને શુન્ય રહેલા પ્રતાપને જોઈ, તેના રથમાં પછવાડે બેઠેલો રાજા દીપચંદ્રનો એક સેવક બોલ્યો—મહારાજા ! હું કહું તે ક્ષમા કરજો. આપની મનોવૃત્તિ વિકારી થયેલી દેખાય છે, જે વસ્તુ જોઈ તમને મોહ થયેલો છે, તે વસ્તુ તમનેજ પ્રાપ્ત થશે. તમારા મનોરથ સુકૃતતા ઉદયથી સફળ થશે.

આ પ્રમાણે સેવકનાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહ આશ્ચર્ય સહિત ખુશી થયો. તેણે સેવકને કહ્યું, રાજકિંકર ! તને સાચાશી ઘટે છે. મારી મનોવૃત્તિ તેં યથાર્થ રીતે જાણી લીધી છે. બદ્ધ ! કહે, આ કોનો મેહેલ છે, અને મનોહર કન્યા કોની છે ? સેવક બોલ્યો—મહારાજા ! આ તમારો પરમ ભક્ત રાજા દીપચંદ્રની રાણી દીપવતીનો મેહેલ છે. રાણી દીપવતીની કુદિરૂપી કમલિનીમાં હંસલી સમાન એ સૂર્યવતી નામે તેની પુત્રી છે. એ રાજકુમારી પવિત્ર ગુણની ખાણ છે, ત્રણ હુવનમાં સારરૂપ છે, અને કળાઓનો ભંડાર છે. વિધાતાએ એક સ્થાને પોતાની રચનાતું સૈદ્ધ્ય જોવા માટે બનાવી હોય તેવી તે મનોહર છે. એ બાળા આપને માટેજ તૈયાર થઈ છે. તેણીના પૂજ્ય પિતાનો એવો સંકલ્પ છે કે, આપણી રાજધાનીમાં મીઠામીઠા થઈ આવેલા મહારાજા પ્રતાપસિંહને આ ભાગ્યવતી કન્યાનીજ ભેટ કરવી.

આ સાંભળતાંજ પ્રતાપસિંહને અતિ આનંદ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો, તેના શરીર ઉપર રોમોદુગ્ધ પ્રગટ થયો, આનંદનાં અશ્રુથી નયનકમળ ભરાઈ ગયાં. તેણે સેવકને કહ્યું, બદ્ધ ! આ બધી વાર્તા શી રીતે છે ? તે કહે, સેવક બોલ્યો—મહારાજા ! જ્યારથી આ રાજકુમારીનો વૈવાન વયમાં પ્રવેશ થયો છે, ત્યારથી અમારા રાજાને ચિંતા પ્રગટ થઈ છે. આવી સુંદર કન્યાને યોગ્ય પતિ શોધવા માટે મહારાજાએ અનેક ઉપાય કરવા માંડ્યા, તથાપિ કોઈ યોગ્ય ગ્રાહક મળતો નહોતો. મહારાજાના હૃદયમાં એ ચિંતાની જાળા પ્રબલિત થઈ પ્રવર્તતી હતી, તેવામાં આપ મહારાજાની વધામણી આજે વનપાળના મુખથી સાંભળવામાં આવી. રાજ્યાભિષેકના મહોત્સવને પ્રસંગે આપનું આગમન સાંભળી, તેમને અપાર આનંદ થયો. તેજ પ્રસંગે મંત્રીની સાથે મહારાજાએ જણાવ્યું કે, આજના મહોત્સવમાં કુશસ્થલીના મહારાજાનું આગમન મને વિશેષ હર્ષદાયક થઈ પડ્યું છે. રાજકન્યા સૂર્યવતીની જે ચિંતા મને ઉદ્વેગ કરાવતી હતી, તે ચિંતાનો

આજે અંત આવ્યો છે. મારી ઇચ્છા એવી છે કે, કુશસ્થલીના મહારાજ પ્રતાપસિંહ આપણાથી મોટા રાજા છે, તેઓની તરફ રાજભક્તિ દર્શાવવી, એ આપણો ધર્મ છે. તેવા સમર્થ મહારાજ ન્યારે આપણે ઘેર આવે, ત્યારે આપણે તેમનું ઉત્તમ આતિથ્ય કરવું જોઈએ. મહા પ્રતાપી પ્રતાપસિંહને આપણા રાજ્ય તરફથી કાંઈ પણ ભેટ ધરવી જોઈએ. તો મારી એવી ઇચ્છા છે કે, તે પ્રતાપી મહારાજને રાજકુમારી સૂર્યવતીની ભેટ કરવી, અને એ કન્યારત્નને સર્વ રીતે તે યોગ્ય વર છે. આ પ્રમાણે રાજા દીપચંદ્ર અને તેમના મંત્રી વચ્ચે વાતચીત થયેલ હતી, તે મેં પ્રત્યક્ષ રીતે સાંભળી હતી, તેથી હું આપને આપના મનોરથ સફળ થવા મોટે કહેવાને શક્તિમાન થઈ શક્યો છું.

રાજા સેવકનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહના આનંદમાં વિશેષ વધારો થયો, દીપશિખા નગરીનું દર્શન સંપૂર્ણ રીતે કૃતાર્થ થયું, પ્રયાણ વખતે પોતાને જે શુભ શુકન થયેલાં, તે આજે સફળ થયાં, એમ તેને નિશ્ચય થયો. આ પ્રમાણે આનંદ ઉદ્ધિમાં તણાતા બંને રાજાઓએ સ્વારીના ઠાઠ સાથે રાજદ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો, અને રાજકન્યા સૂર્યવતીના સૌભાગ્યે પ્રતાપસિંહ રાજાના હૃદયકમલમાં પ્રવેશ કર્યો. મોટા સત્કારથી મહારાજાનું સન્માન કરી ક્ષાત્રકુલ દીપક દીપચંદ્ર પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો. રાજદ્વારની પાસે એક સુંદર મહેલમાં પ્રતાપસિંહને ઉતારવામાં આવ્યો, અને તેની ચતુરંગ સેના રાજ્યના વિશાળ સૈન્યાલયમાં ગોઠવી દીધી. પ્રતાપસિંહના પરિકરથી, અને રાજકીય સમૃદ્ધિથી રાજા દીપચંદ્રની રાજધાની વિશેષ શોભવા લાગી.

ન્યારે પ્રતાપસિંહની સ્વારી રાણી દીપવતીના મહેલ પાસે આવી હતી, તે વખતે સુશોભિત રાજકન્યા સૂર્યવતીની સ્થિતિ પણ પ્રતાપના જેવીજ થઈ હતી. પ્રતાપસિંહની પ્રતાપી મૂર્તિ જોઈ, એ મુગ્ધાના મનમાં મદનનો જન્મ થયો હતો, કામના વિકારોએ એ નવ યુવતિને ચોતરફથી ઘેરી લીધી હતી. પોતાની સ્થિતિ હજી માતા પિતાને આધીન છે, પોતે પરતંત્રતાના પાસમાં પડેલી છે, તથાપિ તે રાજબાળાએ સંકલ્પ કર્યો હતો કે, આ મારા દક્ષિણ પાણીને ગ્રહણ કરનાર આ પ્રતાપી મહારાજાજ થાય. આ સુંદર શરીરનો બોક્તા ભવિષ્યમાં આ પ્રતાપ શિવાય બીજો કોઈ નથીજ. જે પૂર્વનાં કાંઈ પણ સુકૃત હોય, કાંઈ ધર્મની ઉપાસના કરી હોય, જૈન વ્રત તથા તપસ્યા જે પૂર્વે કાંઈ પણ આચર્યો હોય, તો આ પ્રતાપસિંહની સાથે આ શરીરનો સંબંધ થજો. આવો સંકલ્પ કરી, રાજકન્યા પ્રતાપની મનોહર મૂર્તિના મોહમાં પડી હતી. પ્રતાપ રાજાના રાજા તેજથી તે મુગ્ધ રમણી આકર્ષણી હતી, પ્રતાપના અંગના પ્રત્યેક અવયવ અવલોકી, એ રાજકન્યાની પ્રીતિરૂપ ભૂતા વૃદ્ધિ પામી હતી, પ્રતાપના સૌંદર્ય રસનું પાન કરતી, એ ચંદ્રમુખી નિર્નિમેષ દષ્ટિએ તેના સામું જોઈ રહી હતી, પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રત્યે ચંકારીની જેમ એ ચતુરાની ચિત્ત વૃત્તિ દેખાતી હતી.

મહારાજા પ્રતાપસિંહ દીપશિખા નગરીની શોભા જોઈ, મનમાં આનંદ પામ્યો હતો, તે પછી ન્યારે નગરીના મધ્ય ભાગમાં આવેલા શ્રી જિન ચૈલનાં દર્શન કર્યા, ત્યારે તેને વિશેષ આનંદ થયો હતો. એ વિમાન જેવા ચૈલમાં સ્થાપિત કરેલા શ્રી આદીશ્વર

પ્રભુને તેણે ત્રિકરણ શુદ્ધિથી વંદના કરી, પોતાની ઉત્તમ ભાવના બાવી હતી. રાજ્ય દીપચંદ્રે પ્રતાપસિંહને પ્રસન્ન કરવા અનેક જાતની ગોઠવણ કરી હતી. મોટા હાઠ માફથી નગરીમાં પ્રવેશ કરાવી, નગરીના વિશાળ રાજ્ય માર્ગો શણગારવામાં આવ્યા હતા. અત્યેક ચત્વર ઉપર મહારાજાને સન્માન આપવાને પ્રજા વર્ગનાં ગૃહસ્થોનાં મંડળ ગોઠવ્યાં હતાં, શેરીઓમાં આવેલી હવેલીઓમાં ઉભી રહેલી કુશીન કાંતાઓ જાને નૃપતિઓને ઝાલથી વધાવતી હતી. આ સુંદર દેખાવથી અને મધ્ય ભાગમાં આવેલા જિન ચૈલની વંદનાથી, રાજકન્યાના અવલોકનથી, રાજ સલાના સન્માનથી અને સુંદર ઉતારાની ગોઠવણથી કુશસ્થલીના મહારાજાને એટલો જાણે આનંદ થયો કે, જે આનંદ તેના વિશાળ હૃદયમાં પણ સમાઈ શક્યો નહિ.

પ્રકરણ ૫ મું.

પટરાણીની પદવી.

જે પ્રાતઃકાળનો સમય હતો, દીપશિખા રાજધાનીમાં આનંદ ઉત્સવ સમાપ્ત થઈ રહ્યો હતો, રાજકુમારી સૂર્યવતીના લગ્ન પ્રસંગે આવેલા વિદેશી મિજમાનો વિદાયગીરીના પોશાક લઈ પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે જવા તૈયારી કરતા હતા. રાજ્ય દીપચંદ્રે

નીમેલા સ્તંભ મંડળ તરફથી સર્વ જાતની ગોઠવણો થતી હતી, સર્વની આગળ યોગ્યતા પ્રમાણે વરિષ્ઠ વાહનો હાજર થતાં હતાં, આર્હત ભક્તો સ્નાન મંગળ કરી જિન ચૈલની પૂજામાંથી પરવારી સ્વસ્થાન પ્રત્યે જવા ઉત્કંઠિત થતા હતા. આ સમયે મહારાજા પ્રતાપસિંહના ઉતારાનો મેહેલ નવરંગિત શોભા ધરી રહ્યો હતો, તેના દ્વાર આગળ ભૈરવ રાગને દસાવનારાં વિવિધ વાજિંત્ર વાગી રહ્યાં હતાં. રાજ્ય દીપચંદ્રની કુળદીપિકા સૂર્યવતીએ કુશસ્થલી રાજધાનીનું રાણી પદ મેળવ્યું હતું. મહારાજા પ્રતાપસિંહ જેવા પ્રતાપી પતિના સમાગમના સુખથી એ સુંદરી સર્વ રીતે સાર્થક થઈ હતી. સૂર્યવતી જેવી સદ્ગુણી સુંદરીની ભેટ લઈ પ્રતાપસિંહ પોતાના આત્માને પુણ્યવાન ગણતો હતો. પોતાની આ સુસાંકરીમાં તેણે મોટો વિજય, મોટો લાભ, સર્વોત્તમ સમૃદ્ધિ અને સર્વ શ્રેષ્ઠ વિલાસ પ્રાપ્ત કર્યો હોય, તેમ માનતો હતો. રાણી દીપવતી પોતાની પુત્રીને માટે નવા નવા પદાર્થો તેના સ્વતંત્ર મહેલમાં મોકલાવતી હતી. પ્રભાતમાં સુખ શયન પુછવાને રાણી દીપવતીની દાસીઓ ગમનાગમન કરતી હતી. રાજ્ય દીપચંદ્ર પુત્રી સંબંધી સર્વ ચિંતામાંથી મુક્ત થઈ પોતાના યોગ્ય જામાતાની બરદાશ માટે અનેક જાનના ઉપચાર કરતો હતો. હુંદમાં એટલું કે, મહારાજા પ્રતાપસિંહ

પોતાની રાજધાનીથી પણ અધિક વૈભવ સંપાદન કરી શ્વસુર ગૃહમાં રહ્યો હતો, અને તે નીચેની પ્રસિદ્ધ કહેવત બરાબર સાર્થક કરતો હતો.

“શ્વસુરગૃહનિવાસઃ સ્વર્ગતુલ્યો નરાણામ્ ॥”

આ સમયે એક પુરુષ પ્રતાપસિંહના મેહેલ પાસે આવી ઉભો રહ્યો, તેણે સભ્યતાનો વેષ ધારણ કર્યો હતો, તેના વિશાળ લઘાટ ઉપર વિદ્વાતાનું તેજ પ્રકાશતું હતું, દ્રવ્યની અપેક્ષા છતાં તે નિઃસ્પૃહ દેખાતો હતો, એક હાથમાં સામુદ્રિકનું પુસ્તક ધર્યું હતું, બીજા હાથમાં મંત્ર જપની માળા રહેલી હતી, તેની નિર્મળ મનોવૃત્તિમાં પ્રતાપસિંહ જેવા કૃતજ્ઞ અને વિદ્યા પરીક્ષક રાજાને મળવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ હતી. દ્રવ્યના લાભ કરતાં પોતાના ગુણની પરીક્ષા કરવાનો લાભ તે વિશેષ માનતો હતો. તેણે દ્વારપાળને પોતાનું આગમન મહારાજાને સૂચવવા કહ્યું, એટલે તત્કાળ દ્વારપાળ મહારાજાને નિવેદન કરવા આવ્યો. આ વખતે મહારાજા પ્રતાપસિંહ નિલ કિયામાંથી નિવૃત્ત થઈ, પોતાની પ્રિયતમા સૂર્યવતીની સાથે વાર્તા વિનોદ કરતો હતો. દ્વારપાળે તે બંધ કર્યા, એટલે પ્રત્યપ રાજા ખુશી થયો, અને પોતાની પ્રિયાને કહ્યું, કેમ પ્રિયા ! સામુદ્રિકવેતાને બોલાવી કાંઈ વિદ્યા વિનોદ કરવો છે ? તમારી શી ઇચ્છા છે ? સૂર્યવતી સ્નાનંદા થઈ બેઠી—પ્રાણેશ ! જેવી આપની ઇચ્છા. પ્રિયાની મનોવૃત્તિ જાણી રાજાએ આજ્ઞા કરી, એટલે દ્વારપાળ તે સામુદ્રિક લક્ષણ જાણનારને બોલાવી લાવ્યો. જ્યાં પ્રતાપસિંહ અને સૂર્યવતી બેઠાં હતાં, ત્યાં તેને દાખલ કર્યો. તે વિદ્વાન પુરુષ આશીષ આપી ઉભો રહ્યો, એટલે રાજા પ્રતાપસિંહે તેને સન્માન પૂર્વક આસન ઉપર બેસાડ્યો. મહારાજાએ કુશળતા પ્રશ્ન પૂર્વક પુછ્યું, આપ કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? તે વિદ્વાન પુરુષ બોલ્યો—પૃથ્વીપતિ ! હું સામુદ્રિક લક્ષણ જાણનાર એક વિદેશી વિદ્વાન છું. ધણા દિવસ થયાં આ દીપશિખા નગરીમાં આવી વસ્યો છું. મહારાજા દીપચંદ્ર મારી વિદ્યાની કદર જાણી મને આશ્રય આપે છે. તે કુશળ મહારાજા મને ધણી વાર બોલાવી મારી વિદ્યાની પરીક્ષા કરે છે, અને તેથી ખુશી થઈ, મને યોગ્ય ઇનામ આપે છે. હું ભિક્ષા કે, દક્ષિણા લેનાર યાચક નથી, પણ રાજાઓ તથા ગૃહસ્થોને ખુશી કરી ઇનામ લેનારો છું. હું પ્રથમથીજ દાન પાત્ર થવા ઇચ્છતો નથી, પણ ઇનામ કે, ઉપહાર પાત્ર થવાને ઇચ્છું છું, મને દ્રવ્યનો લોભ નથી, પણ ગુણગ્રની સાચાંશીનો લોભ છે. આપ મહારાજાની સત્કીર્તિ મેં પ્રથમથીજ સાંભળેલી છે. એક વખતે આપની સત્કીર્તિ મને આપની રાજધાની તરફ આકર્ષણ કરવા તત્પર થઈ હતી, પણ મહારાજા દીપચંદ્રના દ્રઢ ગુણોએ મને અહીંજ બાંધી લીધો છે, આપ ઉત્તમ ગુણુ, અને શ્રોતા છો, તેથી આપની પાસે અનેક ગુણુ-જન આવ્યા હશે, પણ આ એક અલ્પ ગુણુને તેની વિદ્યાની પરીક્ષા કરી ઉત્તમ ન્યાય આપવા કૃપા કરશો. આ વખતે હું ખાસ આપને કહેવા આવ્યો છું કે, મહારાજા દીપચંદ્રનાં રાજકુમારી સૂર્યવતીનાં સામુદ્રિક લક્ષણ ચમત્કારી છે, જે આપને ધ્યાન પૂર્વક સાંભળવા યોગ્ય છે.

તે વિદેશી વિદ્વાનનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહ હાસ્ય કરી બોલ્યો— પંડિતવર્ધ ! આ તમારાં રાજકુમારીનાં સામુદ્રિક લક્ષણ કેવાં છે ? તે યથાર્થ રીતે જણાવો. પ્રતાપસિંહનાં આ વચન સાંભળી, તે ચતુર વિદ્વાન બોલ્યો—મહારાજ ! એ રાજકુમારીનાં સર્વ લક્ષણ મેં તેમના પિતાના દરબારમાં જોયેલાં છે. હવે તેમની કૃતજ્ઞતા સંભળાવવા માટેજ હું અહીં આવ્યો છું. એ રાજકુમારીને આપ મહારાજ પટરાણીની પદવી આપજો, એ લક્ષણોથી અને ભાગ્યથી સર્વ રીતે યોગ્ય છે. તેમનાં હસ્તની અને લલાટની રેખાઓનાં લક્ષણોથી હું કહી શકું છું કે, એ મહા દેવીનાં કુશિ રત્નમાંથી એ ગુણવાન પુત્ર પ્રગટ થશે. જેમ રોહણગિરીની ભૂમિ રત્નને જન્મ આપે, તેમ તે એ કુળદીપક પુત્રોને જન્મ આપશે, તેમના ભાગ્યવાન એ પુત્રોથી પિતા, શ્વસુર, પિતામહ અને શિરછત્ર માતામહ પણ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થશે. આ મનોહ મહાદેવી તમારા અંતઃપુરને દીપાવશે, તેમના ધાર્મિક અને પવિત્ર પુત્રથી જગતમાં ધર્મ કીર્તિનો પ્રસાર થશે, એ મહા દેવીના પ્રભાવથી તમારો પ્રભાવિક પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર ગ્રીષ્મ રતુના સૂર્યની જેમ તપશે, અને અત્યેક સ્થળે તમારી વિજય પતાકા ફરકશે. વળી સૂર્યવતીના સૂર્ય જેવા તેજસ્વી પુત્રથી આ ભરતક્ષેત્ર સર્વદા પ્રકાશીત રહેશે, અને ભવિષ્યમાં ભારતની જૈન પ્રજા પોતાના પવિત્ર ધર્મની સાથે તેના નિર્મળ ગુણનું યશોગાન કર્યા કરશે.

તે વિદ્વાનનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહના મુખ ઉપર હર્ષની પ્રભા પ્રસરી રહી, અને તત્કાળ તે મધુર અને ગંભીર સ્વરે બોલી ઉઠ્યો—ભદ્ર ! તમારાં વચન યથાર્થ થાઓ. આજથી હું આ સૂર્યવતીને પટરાણીની મહાન પદવી આપું છું કુશસ્થવીની રાજધાનીમાં એ મહાદેવી હવે પટરાણી થઈ પૂજશે, અને મારા અંતઃપુરનો ઉત્તમ અલંકાર થઈ સર્વદા રાજ માનથી વિરાજમાન થશે. આ પ્રમાણે કહી, મહારાજએ તે સામુદ્રિક વેત્તાને એક અમૂલ્ય હાર અર્પણ કર્યો, અને પ્રણામ કરી તેના પ્રસન્ન મુખ કમળની આશિષો ગ્રહણ કરી, ક્ષણવાર પછી તે વિદ્વાન આનંદ પામતો રમ્મ લઈ ચાલતો થયો, અને મહારાજ પ્રતાપે સૂર્યવતીને પટરાણીનું સંબોધન આપી, પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કર્યું. દીપશિખાના મહારાજની રાજપુત્રીએ કુશસ્થવીના મહારાજનાં પટરાણીની પદવી પ્રાપ્ત કરી.

પ્રકરણ ૬ હું.

પદ્મીપતિનો પરાભવ.

પશિખા નગરીનો મહારાજ સભા મંડપમાં બેઠો છે, મંત્રીઓ તથા સામંતો આવી હાજર થયા છે, એક તરફ વારાંગના નૃત્ય ગીત કરે છે, રાજા દીપચંદ્રના સિંહાસનની દક્ષિણ બાજે પ્રતાપસિંહ બેઠો છે, સાસરા અને જમાઇનો સંબંધ પ્રતિદિન પ્રીતિમાં વધતો જાય છે, મહારાજ પ્રતાપસિંહ પોતાની રાજધાનીમાં જવા વારંવાર પ્રાર્થના કરે છે, તથાપિ રાજા દીપચંદ્ર અતિ આગ્રહથી તે પ્રાર્થનાનો ભંગ કરે છે. દિવસ ઉપર દિવસ, અને માસ ઉપર માસ, આદ્યા જાય છે, હવે પ્રતાપસિંહની પ્રાર્થના સફળ થવાની વક્રી છે. ધણા સમયને લઈ રાજા દીપચંદ્રને પોતાનો દૃઢ આગ્રહ શિથિલ કરવો પડ્યો છે. આજ કાલ વિદ્યાગિરીનો સમય પાસે આવતો જાય છે, સૂર્યવતીનો વિયોગ તેની માતા દીપવતીને સહન કરવાનો સમય આવતો જાય છે. સૂર્યવતી પોતાની રાજધાની જોવાને ઉત્કંઠિત છે, પણ પિતા અને માતાના વિયોગથી તેણીનું હૃદય કંપાયમાન થાય છે.

આ સમયે દ્વારપાળે આવી નમન કરી દીપચંદ્ર રાજાને જણાવ્યું કે, મહારાજ ! કોઈ દૂત આપને મળવા આવ્યો છે, અને તે સત્વર મળવા ઇચ્છે છે. દીપચંદ્રે આજ્ઞા આપી, એટલે દ્વારપાળ તે પુરૂષને લઈ સભામાં આવ્યો. દૂરથી મહારાજને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો, અને તેણે રાજસભાના લોકો તરફ દ્રષ્ટિ કરી, તે ઉપરથી રાજા દીપચંદ્રે તેનું હૃદય જાણી લીધું, અને તત્કાળ સભા વિસર્જન કરી. થોડા મંત્રીઓ અને ખાસ સામંતોને સમસ્યાથી રોડી, પોતે બેસી રહ્યા. તે દૂત બોલ્યો—મહારાજ ! હું સિંહપુરથી આવું છું, આપની ભત્રીજી ચંદ્રવતીના પતિ શુભગાંગ રાજાએ મને મોકલ્યો છે. તેમણે કહ્યું છે કે, અમારા સિંહપુરનગરથી પૂર્વમાં વાસંતિકા નામે એક બચકર અટવી છે, તેની અંદર શૂર નામે એક પદ્મીપતિ રહે છે, તેનો આચાર અતિ દુષ્ટ છે, તે અમારી સાથે મોટું વેર રાખે છે. હમણાં એવું જન્યું કે, અમારા મહેલમાંથી એકાવલી હારની ચોરી કરી, ચોર લોકો નાશી ગયા, અમારા રક્ષકોએ તેઓની પુંઠ પકડી, અને છેવટે તેઓને બાંધી પકડી લાવ્યા; જ્યારે તેમને માર મારવામાં આવ્યો, એટલે તેઓ માની ગયા કે, અમે શર પદ્મીપતિના દાસ છીએ, અને તમારા હારના ચોર છીએ. અ-

મારા સ્વામી પદ્મીપતિના કહેવાથી અમે આ ચોરી કરેલી છે. તે સાંભળતાંજ મને ક્રોધ ચડ્યો, અને તેમની પાસેથી હાર લઇ તેઓને શુભાએ ચડાવવાની શિક્ષા કરવામાં આવી, જે શિક્ષાથી એ દુષ્ટ ચોર પંચત્વને પ્રાપ્ત થયા. આ ખબર કોઇ ખાતમીદાર પાસેથી સાંભળી શર પદ્મીપતિને અતિ કોપ ચડી આવ્યો. તે વનેચરોનું મોટું સૈન્ય લઇ સિંહપુર ઉપર ચડી આવ્યો છે. અત્યારે મારા નગર ઉપર મોટો ઘેરો નાખી એ દુષ્ટ વનેચર પકડ્યો છે. દ્રવ્યના નિધાનને જેમ સર્પ વીંટાઇ વળે, તેમ તેના સૈનિકો મારા નગરને વીંટાઈ વળ્યા છે. તો જો તમારાથી બને તો મોટું સૈન્ય લઇ મને સહાય કરવા આવશો. આપત્તિ વખતે સહાય કરવી, એ સંબંધીનો ધર્મ છે.

મહારાજ ! આ પ્રમાણે શુભગાંગ રાજાએ મને કહેવાને મોકલ્યો છે. તે સાંભળી દીપચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો, એક તરફ પેતાને સિંહપુરના રાજાને સહાય કરવા જવું જોઇએ, અને બીજી તરફ એ પદ્મીપતિ ઘણો દુર્જય છે, તેની સામે જવું, તે પણ અતિ વિષમ છે. આ બંને વિચારરૂપ હિંચકામાં દીપચંદ્રનું શકિત મન આંદોલિત થવા લાગ્યું, તે ચિંતાની અસર તેની મુખાકૃતિપર છવાયેલી જોઇ, પ્રતાપસિંહે પુછ્યું, રાજેન્દ્ર ! કેમ વિચારમાં પડ્યા છો ? તે પદ્મીપતિ કેવો છે ? દીપચંદ્ર બોલ્યો—મહારાજ ! એ પદ્મીપતિ ખરેખરે યમદૂત છે, એ પ્રદેશમાં તેની હાક વાગે છે. વાસંતિકા અટવીના બધા માર્ગે તેણે રોક્યા છે, ચોર લોકોની મોટી સેના તેના તાબામાં છે, તેના બધથી લોકો ત્રાસ પામે છે, તેણે આસપાસના માર્ગ રોક્યા છે, તેથી કોઇ તે રસ્તે જઇ શકતું નથી. ઘણા લોકોનો વ્યાપાર ભાંગી ગયો છે, તેના તાબામાં રહેલી વનેચરોની સેના સર્વ સ્થળે ત્રાસ વર્તાવે છે. મહારાજ ! વધારે શું કહેવું ? તેની ઉપર ચડી જવામાં પરાલવ શિવાય બીજું કંઇ થવાનુંજ નહીં. અમારી નગરી પણ કુચ્છની જેમ તેનાથી ભય પામે છે. આ વખતે શુભગાંગ રાજાની સહાય કરવી જોઇએ, પણ એ દુષ્ટની સામે થવાને મારી હિંમત ચાલતી નથી. આ વિષે તમારી શી સલાહ છે ?

દીપચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી હસ્તીની ગર્જના સાંભળી જેમકેશરીસિંહ ગાજી ઉઠે, તેમ પ્રતાપસિંહ ગાજી ઉઠ્યો. તેનામાં ક્ષાત્રતેજ પ્રકાશિત થઇ ગયું. સૌર્યતાનો પ્રભાવ તેના અંગે અંગમાં વ્યાપી ગયો, દક્ષિણ હાથમાં ખર્જા ઉંચું કરી તે બોલ્યો—દીપશિખા-પતિ ! ચાલો, સત્વર તૈયારી કરો. ક્ષાત્રતેજની આગળ એ પદ્મીપતિ કોણુ માત્ર છે ? શીયાળથી કેશરી કેમ ભય પામશે ? ક્ષત્રીય વીરની આગળ તે વનેચરના શા ભાર છે ? આટલું કહેતાંજ તેણે પ્રયાણની ભેરી વગડાવી. પ્રયાણનું વાઘ સાંભળી તેની ચતુરંગ સેના સજ્જ થઇ ગઇ, તેના શરવીર સુખદો મસ્ત થઇ માહાલવા લાગ્યા. યુદ્ધના ઉત્સાહથી સર્વનાં મન પ્રકુલિત થઇ ગયાં. પ્રતાપસિંહના પ્રતાપનું તેજ પ્રત્યેક સૈનિકમાં પ્રગટ થઇ ગયું. આવી મહાન તૈયારી જોઇ રાજા દીપચંદ્ર આશ્ચર્ય પામી ગયો. પ્રતાપની ઉત્સાહ શક્તિ જોઇ તેના મનમાં નિશ્ચય થયો કે, આ પ્રતાપી પ્રતાપ જરૂર પદ્મીપતિનો પરાલવ કરશે.

શુભ મુદ્દતે પ્રયાણ કરી સમરથળને વિષમ કરતું, અને વિષમરથળને સમ કરતું,

પ્રતાપનું સૈન્ય સિંહપુરની પાસે આવી પહોંચ્યું. તે નગરની સરિતાના તીર ઉપર પ્રતાપે પોતાની છાત્રણી નાખી. એક મોટા વિશાળ તંજુમાં રાજ્ય પ્રતાપસિંહ, અને દીપચંદ્ર સાથે રહ્યા. શુભગાંગ રાજ્યને સહાય કરવા આવેલા આ બંને રાજ્યોની અબર શર પહ્લીપતિને કાંઈ ખાતરીદારથી મળી. પોતાના સૈન્ય ઉપર મોટા ઘેરો ચરે, એવી તેના ભિલોને ધારતી લાગી, તેથી ભિલોએ પહ્લીપતિને કહ્યું કે, કુશસ્થળીનો પ્રતાપ બળવાન છે, તેની

સાથે દીપચંદ્રની સેના મળવાથી તેમના લશ્કરનો મોટો જમાવ થયેલો હશે, તેથી આપણે અહીંથી નાશી છુટવું જોઈએ છે. તેમનાં આવાં કાયરતાવાળાં વચન સાંભળી પહ્લીપતિએ કહ્યું, બહાદુર સૈનિકો ! તમે દ્રઢ થઈ ઉભા રહેજો, આવા કાયરતાના વિચાર લાવશે નહીં. વનેચરોની સેના આગળ નાગરીક સેના કોણ માત્ર છે ? વીર પુરુષો મૃત્યુથી બીતા નથી. તમે ધૈર્યતા રાખો સામા થાઓ, હવે નામવાનો અવકાશ નથી. કુશસ્થળીના પ્રતાપના પંજામાં તમે સપડાયા છો, બે હિંમત હશે તો, તેમાંથી છટકી શકશો.

શર પહ્લીપતિનાં આવાં વચન સાંભળી, વનેચરોને દૃઢ હિંમત આવી. તત્કાળ દીપચંદ્રમાં પતંગીયાની જેમ તેઓ મરણીયા થઈ ચુક કરવા તત્પર થયા. તેઓએ વિચાર્યું કે, બે આપણે નાશી જઈશું, તો લોકોમાં આપણું હાસ્ય થશે. પછી ધનુષ્ય બાણ લઈ, પ્રતાપના સૈન્ય ઉપર ધરી આવ્યા, વર્ષા કાળના મેઘની જેમ બાણોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, દશે દિશાઓને બાણોથી હાંકી દીધી. વનેચરોનો ધસારો જોઈ, પ્રતાપસિંહના સૈનિકો ચુક કરવા સામા થયા. બંને સૈન્યની વચ્ચે ભયંકર ચુક પ્રવર્ત્યું. ધનુષ્ય, બાણ, ખડ્ગ, ભાલા, અને અગ્નિ શસ્ત્રની વૃષ્ટિ થવા માંડી. વીર લોકોના ચરણ ધાતથી પૃથ્વી કાંપવા લાગી. વનેચર લોકો મરણીયા થઈ પ્રતાપના સૈન્ય ઉપર તુટી પડ્યા. ચુક વિરોના હોકારથી ગગન ગાજી ઉઠ્યું, શરવીરોના સિંહનાદથી બધું વિશ્વ શબ્દાત્મક થઈ ગયું. આ અવસરે કોપથી રાતાં લોચન કરતો, પહ્લીપતિ મદ્યધી ગજેંદ્ર ઉપર ચડી, સૈન્યની મોખરે આવ્યો. તેના ગજેંદ્રના મદ્યધથી પ્રતાપની સેનાના ગજેંદ્રો ચીસ પાડી નાસવા લાગ્યા. તેણે પોતાના પ્રબળ ધસારાથી પ્રતાપના સૈન્યમાં ભંગાણ પાડ્યું. તે જોતાંજ રાજ્ય દીપચંદ્ર અમકી ગયો, ને વિચારમાં પડ્યો કે, આ શું થયું ? હવે શી રીતે જીતી શકાશે ? દીપચંદ્રની શંકા બળી પ્રતાપસિંહે પોતાનો રથ આગળ હંકાર્યો. સારથિએ ચતુરાઈથી રથ હાંકી પ્રતાપને આગળ કર્યો. વીર રસને વધારનારાં વાજિત્રો વાગતાં હતાં. પ્રતાપે બાણોની વૃષ્ટિ કરી, વનેચરોને હઠાવી દીધા. પ્રતાપસિંહના પ્રાદ પ્રતાપરૂપ દીપચંદ્રમાં વનેચરો પતંગીયા થઈ પડવા લાગ્યા. કેટલાએક આવરા બની કંઈ દિશામાં જવું, તેમ ચિંતાતુર થવા લાગ્યા, દશે દિશાઓમાં બીજા લોકોની સેના વીખરાઈ ગઈ, પછી પ્રતાપે ફાણ માત્રમાં પહ્લીપતિને કેદ કરી લીધો. પહ્લીપતિ ભયભીત થઈ પ્રતાપની શરણે આવ્યો. આજ દિન સુધી એકેકે કરેલો લોકોનો ચોરીનો માલ તેણે પ્રતાપને તાબે કર્યો.

પ્રતાપસિંહની સેના એવી છુટી કે, પહ્લીપતિના કબજામાંથી કોટી ગમે ધન માલ લઈ, પ્રતાપસિંહની આગળ હાજર કરી દીધો, પ્રતાપની વિજય પતાકા ચડેલી જોઈ,

રાજા દીપચંદ્ર ખુશી થયો, અને સિંહપુરનો રાજા શુભગાંગ હર્ષ પામતો પ્રતાપસિંહની પાસે આવ્યો. પ્રતાપશાળી પ્રતાપસિંહને અને દીપચંદ્રને પ્રણામ કરી, તે નમ્ર વચને બોલ્યો—મહારાજ ! આપે પધારી મને વિજયદાન દીધું છે. આ વિશ્વનો મહા રિપુ પક્ષીપતિનો પરાજય કરી, આપે અનેક આશિષો સંપાદન કરી છે, અમારા બધા પ્રદેશને આપ મહારાજએ નિષ્કંટક કર્યો છે. આ સિંહપુર આપનું સદાને માટે આભારી છે. પછી તેણે પોતાના સંબંધી દીપચંદ્ર રાજાની પણ કેટલીએક પ્રશંસા કરી, તેના સંબંધને લઈ, પ્રતાપસિંહ જેવા એક પ્રતાપી રાજાનો સંબંધ જાણી શુભગાંગને વિશેષ આનંદ થયો. પક્ષીપતિની પક્ષીને ઠેકાણે પ્રતાપે પોતાની પ્રિયાતા નામથી સૂર્યપુર નામે એક નગર વસાવ્યું. શુભગાંગ રાજાના આગ્રહથી સિંહપુરમાં કેટલાએક દિવસ રહી, મહારાજ પ્રતાપસિંહ તથા દીપચંદ્ર રાજા પાછા દીપશિખા નગરી તરફ જવા તૈયાર થયા. મહાન્ ઉપકારમાં દયાએલા શુભગાંગ રાજાએ એ બંને નૃપતિઓની એકનિષ્ઠાથી અને ભક્તિથી સેવા કરી હતી. પક્ષીપતિએ જે ચોરીનો માલ એકઠો કર્યો હતો, તે માલ તે તે માલ ધણીને બોલાવી પ્રતાપે સોંપી દીધો. ત્યારથી વાસંતિકા બેઠવી નિર્ભય થઈ, અને વ્યાપારી મુસાફરોને માટે સર્વે રસ્તાઓ ખુલા થઈ ગયા. પક્ષીપતિને એક સેવક તરીકે રાખી, પ્રતાપસિંહ પોતાના સસરાની સાથે પાછો દીપશિખા નગરીમાં આવ્યો. આથી પ્રતાપસિંહની વિજયકીર્તિ વિશ્વમાં વિશેષ પ્રસાર પામી હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

માતાનો ઉપદેશ.

ગનમણિ પ્રગટ થઈ આકાશને અલંકૃત કરી રહ્યો છે, રાજા દીપચંદ્રના દરબારમાં લોકોની ઠઠ જામી છે, અનેક જાતની તૈયારીઓ થઈ રહી છે, હાથી, ઘોડા, રથ, અને પેદલ સજ્જ થઈ ઉભા છે, અનેક જાતનાં રાજવાહનો સજ્જ થઈ રાહ બુલે છે, રાજા દીપચંદ્રના મુખ ઉપર ગ્લાની આવી ગઈ છે, તેના અંતઃપુરમાં શાંતિ સાથે તૈયારી થતી જાય છે. રાણી દીપવતીના મહેલમાં ઘોંઘાટ છતાં શાંતિ દેખાય છે, દાસ દાસીઓનાં મુખ ઉપર શોકની છાંયા પ્રસરી રહી છે, નગરીના લોકો ઉત્સાહ વગરના થઈ ઉભા છે. ઘણા વખતથી આનંદ મંગળમાં માહાલેલી દીપશિખા નગરી આજે આનંદ મંગળની સમાપ્તિ સૂચવે છે. વાંચનારને ઉત્કંઠા થઈ હશે કે, આ બધાનું શું કારણ હશે ? બીજું કાંઈ અમંગળ કારણ નથી, મંગળ છતાં અમંગળનો દેખાવ આપનારે એ કારણ છે. આજે મહારાજ પ્રતાપસિંહ સૂર્યવતીને સાથે લઈ પોતાની રાજધાની પ્રત્યે પ્રયાણ કરે છે, તેમના વિયોગથી આ દેખાવ થયેલો છે. રાજા દી-

પચંદ્ર અને રાણી દીપવતી, કુમારી સૂર્યવતીના વિયોગથી શોકાતુર છે. પ્રતાપસિંહ જેવા પ્રતાપી રાજાનું ગમન પાશુ રાજ દીપચંદ્રને નિરસાહ કરનારું થયું છે. જે મહેલમાં પ્રતાપસિંહ રહેતો હતો, તે મહેલને શૂન્ય થયેલો જોવાને દીપચંદ્ર અસમર્થ થયો છે. ચિરકાળના સહવાસથી દીપચંદ્ર રાજાને ઘણો આનંદ મળ્યો છે, તે સાથે વર્ગી રાજકુમારી સૂર્યવતીનો વિયોગ તેને વિશેષ શોકાત્પાદક થઈ પડ્યો છે. સૂર્યવતીના સમાગમ સુખને સર્વદા સંપાદન કરનારી તેની સખીઓ, દારીઓ અને ખીજો પરિવાર શોકાતુર છે.

એક તરફ રાણી દીપવતીએ પોતાની પ્રિય દુહિતાને માટે અનેક પ્રકારનો દાયજો તૈયાર કરાવી ગોઠવી દીધો છે, પોતાની પ્રિય પુત્રીના વિયોગથી તેના મુખચંદ્ર ઉપર શોકની મલિન છાયા પડી છે, બાલ્ય વયથી લાલન પાલન કરેલી, અને માતાનાં મધુર વાહાલમાં તથા લાડમાં રમેલી બાળા આજે પોતાની માયાણુ માતાથી વિખુટી પડે છે. ઘણે ઘણે સંભાળ લેનારી, અને પ્રેમથી સદા મમ્મ રાખનારી માતા આજે ગરીબ ગાયત્રી જેમ પુત્રીને પરાધીનતામાં દોરાવે છે. પિતૃગૃહના વૈભવમાંથી મુક્ત કરી, તેને પતિગૃહના વૈભવમાં મૂકે છે. પુત્રીનો જન્મ આચાર્ય કારણથી અધમ ગણેલો છે. તેનું સર્વ જીવન બે વિભાગમાં પૂરું થાય છે. જન્મની સાથેજ તેને જન્મભૂમિનો વિયોગ સહારી થાય છે, તેના સંસ્કારની રચના અન્ય રથજેજ આરંભાય છે. માતા પિતાના લાલન પાલનનું સુખ તેના તારૂણ્ય વયના આરંભમાંજ સમાપ્ત થાય છે. પિતૃગૃહમાં વૈભવ હોય, અને પતિ ગૃહમાં દારિદ્ર હોય, તે દુહિતા દારિદ્રીજ લાગીયણુ થાય છે, તેના જીવનની સમાપ્તિ પરાધીનતામાંજ પૂરી થાય છે.

કુશરઘણીનો પતિ બ્યારે તૈયાર થઈ રથ આગળ ઉભો રહ્યો, ત્યાં નયનમાં શોકાશ્રુ ધારણ કરતો દીપચંદ્ર તેની પાસે આવ્યો. અનેક પ્રકારે પ્રીતિનાં વચન કહેવાની તેની ઇચ્છા હતી, પણ તે બોલી શક્યો નહીં; તેનાં નયનમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી, કંઠે ઇંધાઈ ગયો, અને પ્રેમના આવેશમાં તે પૂર્ણ રીતે દબાઈ ગયો. છેવટે તેણે ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું, મહારાજ પ્રતાપસિંહ ! તમારી કુશળતા પ્રતિક્ષણે જણાવશો, અને જે પ્રીતિ લતા તમે વાંચેલી છે, તેની ઉપર સર્વદા સ્નેહ જળનું સિંચન કરજો, તેને ખરું જીવન આપી નવપલ્લવિત કરજો. તમારા હૃદય સાથે સૂર્યવતીના સદ્ગુણોનો સર્વ હમેશાં ઉદિત રહી પ્રકાશમાન થયા કરજો. આટલા શબ્દો બોલતાં તેનો કંઠ વિશેષ ઇંધાઈ ગયો, અને તેની પ્રેમવાણી તેના પ્રેમસાગરમાં લીન થઈ ગઈ. તેનો આવો પ્રેમરૂપ પૂર્ણચંદ્રને જોઈ પ્રતાપસિંહનો પણ પ્રેમસાગર ઉછળવા લાગ્યો. તેના હૃદયમાં અતરંગ પ્રેમ પ્રગટ થવાથી તે પણ વિશેષ બોલી શક્યો નહીં. છેવટે તેણે એટલાજ શબ્દો કહ્યા કે, તમારી રમણીય રાજધાની છેડતાં મને અપાર ખેદ થાય છે, તમારા સત્કારથી અને તમારી પ્રીતિથી મને જે આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે, તેનું વર્ણન કરવાને મારી પાસે પૂરતા શબ્દો નથી, તમારી પ્રીતિનો બદલો વાળવા મારી પાસે કાંઈ પણ સાધન નથી. તે બદલો વાળશે નહિ, ત્યાં સુધી હું તમારો યાવજીવિત ઋણી છું. પ્રતાપસિંહના આ શબ્દોએ દીપચંદ્રના હૃદયને વીંધી નાખ્યું. તેવામાં એક દાસે આવી ખબર આપી કે, મહારાજ ! રાણી

દીપવતીને મહેલ પધારો. સૂર્યવતીના તમને મળવાની રાહ જોઈ ઉઠ્યા છે. તે સાંભળતાંજ દીપચંદ્ર પ્રતાપસિંહની રજા લઈ દીપવતીના મહેલ તરફ આવ્યો. પોતાના પૂજ્ય પિતાને આવતા જોઈ સૂર્યવતીએ લજ્જાથી આલિનંદન આપ્યું. સૂર્યવતીને જોતાંજ દીપચંદ્રનાં નેત્ર અશ્રુથી ભરાઈ આવ્યાં, કંઈ ગદ્ગદ થઈ ગયો, પિતાનું પુત્રી વાત્સલ્ય પ્રગટ થઈ આવ્યું. ક્ષણ વાર રાજા બોલી શક્યો નહીં. પછી મંદ સ્વરે બોલ્યો—વત્સે ! તારો વિયોગ સહન કરવાનો સમય અમને પ્રાપ્ત થયો છે. જેવી રીતે તે તારા સદ્ગુણથી પિતૃ કુળને પ્રકાશિત કર્યું છે, તેવી રીતે તારા શ્વસુર કુળને ઉજ્જવળજે. તું આર્હત ધર્મની ઉપાસક છું, તેથી તને વિશેષ શિક્ષાની જરૂર નથી. ક્ષત્રિય કન્યાઓમાં કુળાભિમાન સ્વાભાવિક હોય છે. બેટા ! સદાચરણથી સુશોભિત થઈ સર્વદા સદ્ગુણ ધારણ કરજે, અને જ્યારે ઇચ્છા થાય, ત્યારે તારા પિતાની રાજધાનીને અલંકૃત કરજે. તારા સૌભાગ્યનો સૂર્ય સર્વદા પ્રકાશિત રહેજે—આટલું કહેતાંજ દીપચંદ્ર ગળગળો થઈ ગયો. સૂર્યવતીને બેટી મરતક સુધી શોકમય મુદ્રા સહિત રાજા તે રમજોવી ચાકી નીકળ્યો.

રાજા દીપચંદ્રના જવા પછી રાણી દીપવતીએ સૂર્યવતીને વક્ષસ્થળમાં દબાવી, અને તેના મરતકને પ્રેમાશ્રુથી બીજાવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું—પ્રિય સુતા ! તારા સિવાય આ સુંદર મહેલમાં મને ક્ષણવાર પણ ગમશે નહીં. તારા વિયોગનું દુઃખ મને સતત પીડા કરશે, તથાપિ પુત્રીનો અવતાર પરને અર્થે છે, એટલે બીજો શો ઉપાય ? તારા સૌભાગ્યનો મહિમા પતિગૃહમાંજ વધવાનો છે, તારા સર્વ જીવનનો સંપન્ન શ્વસુર કુળની સાથે રહેલો છે, અને તારા સંસારરૂપ વૃક્ષને પલ્લવિત થવાની જામિ પણ તેજ છે. એટલે બીજો કાંઈ ઉપાય નથી. મારી વહાલી સુતા ! તું સર્વ ગુણ સંપન્ન છે, એટલે તને વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. તથાપિ એક માતા તરીકે મારી દરજ્જા જાળવવા ખાતર હું તને શીખામણ આપું છું. જ્ઞાતી ! તને હવે એક બીજા રાજ્યમાં મોકલીએ છીએ, જે રાજ્યમાં તું રાણી થઈ રહેવાની છું. રાજકુમારીની પદવી હવે સમાપ્ત થઈ છે, અને મહારાણીની પદવી તને પ્રાપ્ત થઈ છે. પુત્રી ! રાજ્યને અંગે અનેક દોષ ઉદ્ભવે છે. જેવું રાજ્ય વૈભવની ખાણરૂપ છે, તેવું તે દોષની પણ ખાણરૂપ છે. સુખ સંપત્તિ, વૈભવ, ભોગ અને વિલાસ એ રાજ્યરૂપ વૃક્ષનાં ફળ છે, અને તે ફળ જે ઉપયોગ પૂર્વક ભોગવ્યાં હોય, તો પાપનાં કારણ થતાં નથી, અને ઉપયોગ વિના ભોગવ્યાં હોય તો પાપનાં કારણરૂપ થાય છે. રાજ્ય લક્ષ્મીનો મદ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિને જીવતાવી દે છે. એ મદના પ્રભાવથી ઘણા જીવો નારકીના અધિકારી થયા છે. પ્રિય સુતા ! તેવા રાજ્યમાં હવે શ્રેષ્ઠ પદવી સાથે તારો પ્રવેશ થાય છે. તું ક્ષણે ક્ષણે ચેતીને ચાલજે. પ્રભાતકાળે પતિની પહેલાં જાગી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરજે, જિન પ્રતિમાની પૂજા કર્યા વગર કદિ પણ જોજન કરીશ નહીં, આવક ધર્મના સદાચારનું સેવન કરજે, જે જે આશાતનાઓ છે, તેઓને દૂર કરજે, વિધિથી ધર્મની આરાધના કરજે, ગુણી કે વડીલ વર્ગનો વિનય કરજે. મારી પ્રિય પુત્રી ! સર્વદા ત્રિવિધ શીળની યતના કરજે, શીળ એ સુંદરીઓનો દિવ્ય અલંકાર છે. તારા ભર્તારની ભક્તિ કરજે. શુદ્ધ હૃદયથી પતિની સેવા કરનારી આવિકા કાપી પદવી અધિકારી થાય છે. વૃદ્ધ જનનાં વચનનો અંગીકાર કરજે, સર્વદા જન

તત્વનો વિચાર કરી માનવ જીવનને સફળ કરજો. પ્રિય સુતા ! કુશીન સ્ત્રીઓને કુળ લગ્ન એ કલ્પલતા છે. એ કુળ લગ્નરૂપ કલ્પલતાનો તું આધાર મંડપ થજો, એ કલ્પલતાને સર્વદા સિંચન કરી તેના સદાચારરૂપ ફળને સંપાદન કરજો. મનોહરા ! તને વિશેષ કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. તું સ્ત્રી ધર્મને જાણે છે, જૈન સતીઓનાં ચરિત્રો તેં સાંભળ્યાં છે, આર્હત ધર્મના પવિત્ર સંસ્કાર તારામાં વાસ કરી રહ્યા છે, જૈન વ્રત અને તપ તેં આચર્યા છે, સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયનું સેવન કરેલું છે, અને મુનિઓના મુખથી સદુપદેશ સાંભળ્યા છે, તેથી પ્રિય સુતા ! તને જે શિક્ષા આપવી તે પુનરુક્તિ જેવી છે. છેવટે એટલુંજ કહેવાનું કે, ક્ષત્રિઓની સ્ત્રીઓમાં જે ગુણ સ્વાભાવિક હોવા જોઈએ, તે બધા ગુણ તારામાં દેખાય છે, તેમનું સર્વદા રક્ષણ કરજો. ક્ષત્રિયાણીઓ વીરમાતા કહેવાય છે. ક્ષત્રિ ધર્મના પુરંધર કુમારોની તેઓ ક્ષેત્રજીમિ છે. વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ કુળની પદવી ક્ષત્રિયોને મળેલી છે. તિર્યંકરો, ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવો, પ્રતિવાસુદેવો, અને બીજા ત્રિપદ્ધિશલાકા પુરુષોની જન્મભદ્રાત્રી પ્રાપ્તે કરીને રાજપુત્રીઓ હોય છે. સતી ધર્મરૂપ કલ્પ-વૃક્ષની પોષક માતા રાજપુત્રીઓજ છે. પ્રિય સુતા ! તું પણ તે માહેલી એક રાજપુત્રી છું. ભવિષ્યમાં વીર્યધારિણી વીરમાતા થવાની છું. રણવીર, ધર્મવીર, અને દાનવીર પુરુષોની પ્રગટ કરનારી તારા જેવીજ રાજપુત્રીઓ હોય છે. આ બધા વિચારનું મનન કરજો. તું કદા સ્થિતિમાં રહેવાને યોગ્ય છું, તે તું જાણે છે. જેવી રીતે તારા પ્રખ્યાત પિતાની કીર્તિ વધે, તારી માતાને માન મળે, અને દીપક્ષિઆ નગરીનું રાજકુટુંબ પ્રશંસા ખામે, તેવી રીતે પતિશૃદ્ધમાં વર્તજો. પ્રતાપસિંહ જેવા વીરપતિનું રાણીપદ દીપાવજો, અને સર્વદા આર્હત ધર્મની ઉપાસનામાં તત્પર રહેજો.

આટલું કહી માતા દીપવતી ગજગણી થઇ ગઇ, તેના કંઠમાંથી નીકળતો સ્વર બદલાઇ ગયો. પુનઃ પુત્રીને બાથમાં લઇ બોલી—સૂર્યવતી ! તું મારા હૃદયમાં વસનારી અને મારા પ્રાણનો આધાર છું. તારા વિયોગનું દુઃખ મારાથી શી રીતે સહત થઇ શકશે ? આ મેહેલમાં જ્યાં તારી બેઠક હતી, જ્યાં તું સખીઓની સાથે ગીત ગાતી હતી, તે સ્થાન તારા વિના મારાથી કેમ જોઇ શકાશે ? પ્રિય બેન ! હવે સમય થયો થઇ ગયો છે, પ્રયાણનું મુહૂર્ત આહ્યું જાય છે, માટે ઉતાવળ કર. પુનઃ પાછી વહેલી આવજો. તારા પિતાની રાજધાનીને સંભારજો. આટલું કહી દીપવતીએ સૂર્યવતીને પાછી હૃદય સાથે દાખી. માતાનું હેત જોઇ, સૂર્યવતીનાં નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી. પોતાને માતાનો વિયોગ સહન કરવો પડશે, એથી ધણું વસમું લાગ્યું, હૃદય ભરાઇ આવ્યું, અને કંઠ ગદગદિત થઇ ગયો. ચાલતી વખતે સૂર્યવતી કાંઇ પશ્યુ બોલી શકી નહીં. છેવટે ધણો પ્રયત્ન કરી, એટલું બોલી કે, માતા ! તમારા વિયોગથી આ પુત્રીને ધણું સહન કરવું પડશે. તમારા સહવાસમાં રહી, સૂર્યવતીએ જે સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે, જે લાઠ ભોગબ્યાં છે, જે વૈભવ સુખ અનુભવ્યાં છે, અને જે પિતૃશૃદ્ધના પ્રીતિ રસનો સ્વાદ મેળવ્યો છે, તે પુનઃ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? જનની ! તમારી પ્રેમ ભરેલી દષ્ટિ બીજે ક્યાંથી મળશે ? આ જગતમાં દુહિતાઓનો આશ્રય માતાજી છે. પુત્રી ઉપર માતાનું જે વાતસલ્ય તે સ્વર્ગીય વાતસલ્ય છે. વનિતાઓના જીવનનો આધાર પિતૃશૃદ્ધમાં જનનીજ છે. માયાળુ માતા ! હવે

હું રજા લઉં છું. વારંવાર આ માતૃ વિયોગી દુહિતાને સંભારજો, અને પછી સત્વર મને બોલાવી લેજો. આટલું કહેતાં સૂર્યવતીનું હૃદય એવું લારાઇ આવ્યું કે, તે એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહીં. તેવામાં એક સેવકે આવી જણાવ્યું કે, મહારાજા દીપચંદ્ર સૂર્યવતીબાને રથમાં બેસવા બોલાવે છે. તત્કાળ માતા અને પુત્રી વિણુયાં પડ્યાં. પ્રતાપસિંહનો રથ સૂર્યવતીને સાથે લઇ રાજ્યદ્વારની બહાર નીકળ્યો. નગરીની બહાર કેટલેક દુર વળાવી રાજા દીપચંદ્ર પાછો વળ્યો. શ્વસર અને જામાતા પરસ્પર પ્રેમાશ્રુ પાડતાં જુદા પડ્યા. દીપવતી રાણી જ્યાં સુધી સૂર્યવતીનો રથ દેખાયો, ત્યાં સુધી પોતાના મેહેલ ઉપરથી જોઇ રહી. છેવટે વિયોગના દુઃખનો અનુભવ કરતી, મેહેલમાં માંડ માંડ સમય નિર્ગમન કરવા લાગી. રાજા દીપચંદ્રને કેટલાક દિવસ સુધી રાજ્યમેહેલમાં ગમ્યું નહીં. છેવટે અનંતકાળ શકિતના પ્રભાવથી સર્વે સ્વસ્વ કાર્યમાં પ્રવૃત થયાં. મહારાજા પ્રતાપસિંહે સૂર્યવતીની સાથે મહેલસવ પૂર્વકે કુશરથલી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. કુશરથલીની પ્રેમી પ્રજાએ પોતાનાં નવીન મહારાણીને વધાવી લીધાં.

પ્રકરણ ૮ મું.

એક નિમિત્તિઆનો વૃત્તાંત.

શરથલીના રાજમેહેલની અંદરશાળા ઉપર સંગીત ક્ષીપ્ર થઇ રહી છે. સીતાર, વીણા, મૃદંગ, અને સારંગીના સૂર આલી રહ્યા છે, આસપાસ સમાન વયના તરૂણો હાસ્યરસ અનુભવે છે, સંગીતના અર્તાધ્યનિથી રાજ મહેલ ગાજે છે. ક્ષણવાર સંગીત વિરામ પામે એટલે અનેક હાસ્ય રસની, સાંસારિક અનુભવની, અને વિવિધ જન સ્વભાવની વાર્તાઓ ચાલે છે, કેાઇ વિવિધ ચેષ્ટાઓ કરી અન્યોઅન્ય સ્વભાવનાં અનુકરણ કરે છે, વગી ક્ષણવારમાં પાછું સંગીત ચાલે છે. સંગીરના નાયકો પુરૂષ વર્ગનાજ છે, આ મંડળની અંદર ચાર કિશોરવયના નાયકો બેઠા છે, તેમને રંજન કરવાને સેવક જન અનેક જાતની ચેષ્ટાઓ કરે છે, અને તેમને આનંદ પમાડી આત્મને કૃતાર્થ માને છે.

વાંચનાર ! અધીરા થશો નહીં, એ સર્વની ઝોળખાણુ તમને હમણાંજ કરાવીયું. એ ચાર નાયક તે પ્રતાપસિંહની પેઠી રાણી જયશ્રીના જય, વિજય, અપરાજિત અને જયંત નામે ચાર કુમારો છે. તેઓ મેહેલની અગાશીમાં બેસી સંગીતને અને વાર્તાને વિનોદ કરે છે. તેઓ વિનોદમાં મક્ક થઇ રહ્યા છે, આ વખતે ચાંદામાં નીચેની ભૂમિ ઉપર લોકોનું એક ટોળું તેમના જોવામાં આવ્યું. તે જન વૃંદમાં સામેલ થવાને અનેક લોકો રાજ્ય માર્ગમાંથી દોડી આવતા જોયા. તે જોઇ તે કુમારોને તે જણવાતું

કોતક ઉત્પન્ન થયું, તત્કાળ તેમણે એક સેવકને આજ્ઞા કરી કે, ‘ આ શું છે ? ’ તે તપાસ કરી લાવ. સેવક દોડગે જઈ તપાસ કરી પાછો આવ્યો. તેણે કહ્યું, રાજકુમાર ! કોઈ વિદ્વાન્ નિમિત્તિઓ આવ્યો છે. તે લોકોના મનની વાત કહી આપે છે, અને સાઈ ભવિષ્ય કહે છે. તે સાંભળી તરતજ કુમારોએ સંગીત સભાને વિસર્જન કરી, અને તે નિમિત્તિઆને બોલાવ્યો. તે નિપુણ નિમિત્તિઓ કુમારની પાસે આવ્યો, અને આશીર્વા આપી ઉભો રહ્યો. કુમારોએ આદર આપી તેને યોગ્ય આસને બેસાડ્યો. રાજકુમાર બોલ્યા—પંડિતજી ! ક્યાંથી આવો છો ? અને ક્યાં જાઓ છો ? તમારી શી ઇચ્છા છે ? રાજકુમારોનો આદર જોઈ તે જોશી ખુશી થયો. જ્યાં માન કે આદર મળે ત્યાં વિદ્વાનોના મનને વિશેષ ઉદ્ધાસ થાય છે. કુમારોના સત્કારથી પ્રસન્ન થયેલા તે વિદ્વાન્ ગળુકે નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

માનવતા રાજકુમારો ! આપના વાચિક સત્કારથી મને પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો છે. તમારા જેવા કૃતજ્ઞ અને પંડિત પૂજક રાજકુમારોને જોઈ, કયો યુક્તિ પુરુષ પ્રસન્ન ન થાય ? જે આપને વાર્તાવિનોદ ઉપર રાગ હોય તો, મારો વૃત્તાંત જાણવા જેવો છે. વાર્તાના શોખીને સુખદાયક થાય તેવો છે. હું ગળુક કુળનો પુરુષ છું, જ્યોતિષ વિદ્યામાં પ્રવિણ છું, લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, જીવિત, મરણ, ગમન, અને આગમન—એ આઠ પ્રકારનાં નિમિત્ત હું જાણું છું, મારો સર્વ ઇતિહાસ જાણવા જેવો છે, જે સાવધાન થઈ સાંભળશો.

અહીંથી પશ્ચિમ દિશામાં પૃથ્વીનું આભૂષણરૂપ સિંહપુર નામે નગર છે, ત્યાં ન્યાયી અને પ્રજાપાળક શુભગાંગ રાજ્ય રાજ્ય કરે છે, એ નગરમાં લક્ષ્મીને નિવાસ છે, લોકો સર્વ રીતે સુખી છે, રાજ્ય શુભગાંગ દુષ્ટોને શિક્ષા આપે છે, અને શિષ્ટોનું સન્માન કરે છે. તે નગરમાં શ્રીધર નામે એક જોશી વસે છે, તેને ધેર નાગિલા નામે એક સ્ત્રી છે, તેમનો ધરણુ નામે હું પુત્ર છું. જ્યારે હું યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે તે નગરના નિવાસી પ્રિયંકર નામના એક બીજા જોશીને શીળવતી નામની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રીદેવી નામે એક કન્યા હતી, તે શ્રીદેવી ૩૫ કળાનો ભંગાર હતી. લઘુવયથી તેણીનામાં જૈન ધર્મની વાસના ઉત્પન્ન થઈ હતી, તે શુદ્ધ હૃદયથી જીવદયાને પાળતી હતી. મારા પિતા શ્રીધરે મારે માટે તે શીળવતી કન્યાની માગણી કરી. તેના પિતા પ્રિયંકરે તે માગણી કબુલ કરી, તે કન્યાનો મારી સાથે વિવાહ કર્યો. એ સદ્ગુણી વધુ મારે ધેર આવી. તેનામાં સતિ ધર્મ રહ્યો હતો, ગુરુજનની મર્યાદા સાચવતી, અને સ્વધર્મમાં તત્પર રહેતી, તે બાળા મારા કુટુંબમાં મનમમતી થઈ પડી. જ્યાં કુળની લાજ વધારનારી શ્રીદેવી તરફ બીજા સર્વનો પ્રેમ વધવા લાગ્યો, પણ કર્મયોગે મારી માતા નાગિલા કે જે તેની સાસુ નાય, તેને તે પસંદ પડી નહિ. કાકિલ અને કાક પદ્મીની જેમ તેમની વચ્ચે અણુઅનાવ ચાલવા લાગ્યો. શ્રીદેવી હમેશાં નિયમિત રીતે શય્યા ઉપાડતી, ધરતું માર્જન કરતી, પાણી ગળીને જરી લાવતી, સ્વાદવાળી રસોઈ કરતી. દાણા પિષતી, ગાય દોતી, ઘસ કરતી, છોકરાંઓને સંભાળતી, પીરસીને જમાવતી, વાસણ મોંજતી, અને

સાસુ, સસરા, સ્વામી, નણુંદ વિગેરે ગુરૂજનનો વિનય કરતી, તથાપિ મારી માતાનો પ્રેમ તેના ઉપર થયો નહિ, પવિત્ર મનથી તે પ્રભુની પૂજા કરવા જતી, તે પણ મારી માતાને ગમતું ન હતું. હમેશાં દાણે દાણે તેણીના અપરાધ જણાવતી, અને કઠોર શબ્દોથી એ કુળવધૂને દુઃખ દેતી હતી. કર્મના ઉદયથી તેની ઉપર મારી માતા નાગિલા ધણો દ્રેષ રાખતી, અને કાંઈ વાર તો કડુ વચન કહી, તે શાંત ગુણી બાળાના નેત્રમાંથી અશ્રુપાત પણ કરાવતી.

એક વખતે એવું બન્યું કે, મારા પિતા શ્રીધરની મુદ્રિકા પડી ગયેલી, તે ગૃહ કાર્ય કરતી શ્રીદેવીના હાથમાં આવી. તેણીએ સારે ઠેકાણે મુકી દીધી. ક્ષણવારે મારા પિતાએ પુછ્યું કે, મારી મુદ્રિકા ક્યાં ગઈ? એટલે તે શુદ્ધ હૃદયની શ્રીદેવીએ લાવી આપી, અને પોતાના સસરાને સોંપી. તે વખતે મારી માતા શોકયની જેમ બોલી—બુઓ, આ ચોરડીનાં કેવાં લક્ષણ છે? આવી ચોર વહુ ઘરમાં કેમ રખાય? પોતાના પૂજ્ય સસરાની ચીજ ચોરતાં પણ તેને શંકા આવી નહિ, બીજું શું કહું? તે તો પગલે પગલે અપરાધ કરે છે. એ નિર્લજ્જ નારી વાઘરણની જેમ વલવલ કરે છે. જેમ તેમ બોલી બીજાને આળ ચડાવે છે, તેવામાં હું ઘેર આવી ચડ્યો. શંખણી સાસુએ મને તે વાત જણાવી, એટલે મને રીસ ચડી આવી. મેં તેને હાથે પકડી, અને તેની ઉપર મુશળનો પ્રહાર કર્યો, મુશળનો વિપરીત માર તેના મસ્તકપર વાગવાથી મસ્તક ડુટી ગયું, અને તેમાંથી રૂધિરની ધારા ચાલી. આવું બન્યા છતાં એ શાંત બાળા કાંઈ બોલી નહિ, તેણીએ મનમાં વિચાર્યું કે, આ પૂર્વ કર્મનાં ફળ ભોગવવાં હશે, જેને માણસ દુઃખદાયક માને છે, તે તો નિમિત્ત માત્ર છે. શુભાશુભ કર્મને લઇનેજ શુભાશુભ ફળ મળે છે. આ સર્વ વાર્તા કાંઈએ જઈ શ્રીદેવીની માતાને કહી, તે સાંભળી છાતિશાટ રૂદન કરતી, તેની માતા શીળવતી પુત્રીની વારે દોડી આવી. પુત્રી મારના આઘાતથી બેભાન થઈ પડી હતી. માતાએ ઘણી રીતે બોલાવવા માંડી, તેપણુ શ્રીદેવીએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તેની માતાએ વિલાપ કરતાં કહ્યું, પુત્રી! તને શું થયું? એક વાર તારી મધુરી વાણી સંભળાવ, મને હવે માતા કહી કાણુ બોલાવશે? પછી સાંધી તેની માતા પોતાને ઘેર તેને તેડી ગઈ. માતાએ તેનાં નેત્ર ઉઘાડી પુછ્યા માંડ્યું—પ્રિય સુતા! એક વાર ઉત્તર આપ. તારા વિના મારે સર્વ વિશ્વ શૂન્ય થશે, એક વાર તો બોલ. આવી રીસ કોના ઉપર કરી છે? હે સદ્ગુણી સુતા! કાંઈ વખત પણ તેં આવો દેખાવ કર્યો નથી. તું આલ્પવયથીજ અવિનય તો શીખીજ નથી, તું અહર્નિશ વિનય કરનારી છું, તને ઉપાલંબ તો આવડતોજ નથી, તારા મુખ ઉપર રૂદન તો અમે જોયું નથી. બેન! એક વાર તારી માતાને બોલાવ. તારા વિના ધર્મની વાર્તાઓ કાણુ કરશે?

આ પ્રમાણે તેની માતાએ કલ્પાંત કરવા માંડ્યો, એ વાત સોંકામાં ફેલાવાથી સોંકા મારી માતાને નિંદવા લાગ્યાં. કાંઈ શંખણી, અને ચંડાળ કહી ગાળો આપવા લાગ્યાં. કાંઈ અમારા ઘર પાસે આવી, મને તિરસ્કાર આપવા લાગ્યાં, એ બનાવથી અમારૂં કુટુંબ ઝાંખું પડી ગયું, મારી માતાને અને પિતાને પશ્ચાત્તાપ થયો, તેના મનમાં થયું કે, આ પાપનું કારણુ હું છું, મારી સાસુએ પણ પોકારથી રૂદન કરવા માંડ્યું.

આ વખતે દેવયોગે કોઇ વૈદ્ય આવી ચડ્યો. તેણે મંત્ર વિદ્યાના પ્રભાવથી શ્રીદેવીના શરીર ઉપર જળ છાંટ્યું, તત્કાળ શ્રીદેવી સચેતન થઇ, સર્વ પરિવાર હર્ષ પામ્યો. ક્ષણવારે વૈદ્યે કહ્યું કે, આ સ્ત્રી મારા મત્ર પ્રભાવથી સચેત થઇ છે, પણ તેની આયુષ્યનો અંત આવ્યો છે, હવે તેને ધર્મરૂપ ઐવધનું સેવન કરાવો, કે જેથી તેનો અંતકાળ સુધરે, અને દુષ્કર્મનો લય થાય. વૈદ્યના ઉપદેશથી તેને દેવગુરુનું રમરણ કરાવી ચાર શગણ સંભળાવ્યાં. તેના ભાવિક હૃદયમાં શુભ ભાવના ભાવનામાં આવી, ચોરાશી લાખ જીવા-યોનીને ખમાવ્યા, અદાર પાપરથાનને બેસરાવ્યા, સ્મૃતની અનુમોદના કરી, અને દુષ્કૃતની નિંદા કરી, છેવટે નવકાર મંત્રને સંભળાવતાં મારી સ્ત્રી શ્રીદેવીએ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો.

શ્રીદેવીના મૃત્યુથી આખા સિંહપુરમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો, તેનાં માતા પિતાએ અનેક પ્રકારે કલ્પાંત કર્યું, પુત્રીના મોહથી તેમને ઘણું લાગી આવ્યું, અનુક્રમે તેની ઉત્તરક્રિયા કરવામાં આવી, નગરના લોકો મારી માતા નાગલાને શીટકાર દેવા લાગ્યાં. આ બનાવથી મારા પિતા શ્રીધર બહુક લોકોને મુખ બતાવી શકતા નહતા, ત્યાંથી બીજે ગામ જઇ, તેણે કેટલાક દિવસ નિવાસ કર્યો.

કેટલાક માસ ગયા પછી મારા પિતા શ્રીધરે કોઇ બીજા જોશીની ઉમા નામે પુત્રીની સાથે મને પરણાવ્યો. એ સ્ત્રી દુર્ગુણી, શંખિણી, ક્ષણે ક્ષણે રીસ કરનારી, મર્મ વચન બોલનારી, દૂર હૃદયવાળી, હડીલી, વાંદલી, વૈર કરનારી અને મારકણી હતી. પ્રાચે કરીને પાત્ર ગયા પછી ઠીકરજ મળે છે. એ સ્ત્રી કુડ-કપટની કાયળી હતી, તેણીમાં જરા પણ દયા નહતી, તે સામ્રને બકરી કરી રાખતી હતી, અને ઘરમાં વાઘેણની જેમ રહેતી હતી. આવી ખરાબ સ્ત્રી ઘરમાં આવવાથી મારાં માતા પિતા ચિંતવવા લાગ્યાં કે, આ પાપ ક્યાંથી મળ્યું ? એના દુશ્ચરિત્રથી તેઓ કંટાળી ગયાં હતાં.

રાજકુમારો ! એમ દેટલાક દિવસ ગયા પછી મારાં માતા પિતા મૃત્યુ પામી ગયાં. સાસુ સસરાના મરણ પછી ઉમા તદ્દન સ્વતંત્ર થઇ, તે નિઃશંકપણે ચાલવા લાગી. તે સમર્થ સ્ત્રીએ પોતાની ભુગમ્મથી મને તાબે કરી દીધો, હું તેને વશ થઇ રહ્યો, બાહેર અને અંદર તેના વિના રહી શકતો નવતો, તે સાથે મને તેણીમાં અતિ મોહ પણ ઉત્પન્ન થયો હતો; એ મોહનાએ મારા મનને મર્કટ બનાવી દીધું. મંત્રથી જાણે વશ કર્યો હોય, તેમ હું તેની આગળ બકરી જેવો બની ગયો, તેના અવગુણોને પણ હું ગુણ કરી માનવા લાગ્યો, અને તેના સહવાસથી મારા અવતારને ધન્ય ગણવા લાગ્યો. જ્યાં ત્યાં તે સ્ત્રીના ગુણની હું પ્રશંસા કરતો, અને સર્વ જગતમાં ઉમા જેવી કોઇપણ સ્ત્રી નથી, એમ હું કહેતો હતો.

એક વખતે સોમદેવ નામના મિત્રની સાથે વાતચિત કરતાં મેં મારી સ્ત્રી ઉમાની પ્રશંસા કરવા માંડી—મિત્ર સોમદેવ ! મારા જેવી લક્ષણવંતી અને ગુણવંતી સ્ત્રી જગતમાં કોઇ નથી, તે રમણીના જેવા ગુણ કોઇ પણ બીજા સમામાં હશેજ નહીં. મારી આ પ્રશંસા સાંભળી, સોમદેવ બોલ્યો—મિત્ર ! હું તને સસ કહું છું કે, તારી સ્ત્રીની

પ્રશંસા આવી રીતે તેના મુખ આગળ કરીશ નહિ. નીતિ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ ગુરુ-જનનાં વખાણુ પ્રલક્ષ કરવાં, મિત્ર અને અધુઓને પરાક્ષ રીતે વખાણુવા, સેવકોને કામ કર્યા પછી વખાણુવા, પુત્ર અને સ્ત્રીનાં વખાણુ મૃત્યુ પછી કરવાં. ” માટે તું આવી પ્રશંસા તેની આગળ કરીશ નહિ. તારી સ્ત્રી તને ઉત્તમ લાગે છે, પણ તે ઉત્તમ સ્ત્રી નથી, તેનામાં કુલટા સ્ત્રીનાં જેવાં લક્ષણ છે. તું એ કુલટા સ્ત્રીથી ચેતતો રહેજો. એ ભામિની તને ભરમાવે છે. જો તું તેણીને અતિ વશ થઈશ તો, તે છેવટે તારી સાથે જળ કરશે, અધમ સ્ત્રીઓના દોષ એકી સાથે જોવામાં આવતા નથી; નીચ નારીઓની ગતિ જળની જેમ નીચ તરફ હોય છે, કુલટા ભામિની અન્યને ચિંતવે, અન્યને ભોગવે અને અન્યની સાથે રાગ કરે છે. મિત્ર ! તારે સારી રીતે ચેતવાનું છે, તે સ્ત્રી તારી નથી, એ ચપગા તારે ઘેર પણ રહેશે નહિ. જો તારે તેની પરીક્ષા કરવી હોય તો, તું પરગામ જવાનો મિષ કરી બાહર જા, અને પછી જાનો ઘરમાં રહી તેની ચેષ્ટા જો, એટલે તને તેનાં કુચરિત્રનું ખરાબર જ્ઞાન થશે. હું તને પ્રલક્ષ ખતાવી આવું.

સોમદેવનાં આ વચન સાંભળી હું ચમકી ગયો, મારા મુખ હૃદયમાં સંકટપ વિકટપ થવા લાગ્યા. મને વિચાર થયો કે, આ મારો મિત્ર છે, પણ તે અજ્ઞતા કરે છે અમારા દંપતિ રનેહ ઉપર તેને છપ્પી આવી જાગે છે. જો હું તે પ્રલક્ષ જોઉં, તોજ કમુલ કંઈ. આવું વિચારતાં વર્ણ મારા મનમાં આવ્યું કે, ઉમા સર્વ રીતે શુદ્ધ છે, તથાપિ આ સોમદેવને વીલખો કરી દેવા તેની પરીક્ષા કરી નેવી. પછી હું ઘેર ગયો, મેં સ્નાને કહ્યું કે, પ્રિયા ! આજે એક જરૂરી કામ માટે પરગામ જવાનું છે, હું ત્યાંથી પાછો સત્તર આવીશ. મારી સ્ત્રીએ મને કહ્યું—પ્રાણેશ ! તમારા વિના મારાથી કેમ રહી શકાય ? પછી તેને સમજાવી હું માંડમાંડ ઘરની બહાર નીકળ્યો. ત્યાંથી આખો દિવસ સોમદેવને ઘેર ગુપ્ત રહ્યો. જ્યારે રાત્રીનો અંધકાર પ્રસર્યો, એટલે અમે જાને મિત્રો મારા ઘરમાં તરકરની જેમ પેશી એક તરફ સંતાઇ રહ્યાં.

ક્ષણવાર પછી કોઇ જાન પુરૂષ મારા ઘરમાં આવ્યો, તેને ઉમાએ પલંગ ઉપર બેસાડ્યો. પ્રેમથી રનાન ભોજન કરાવી તેની સેવા કરી, અને તે પછી તે દુષ્ટ જાને મારી સ્ત્રીની સાથે ભોગ કર્યો. તે જોતાંજ મને ઘણું ક્રોધ ચડ્યો, પણ સ્ત્રી હલ્લાના ભયથી હું તે નજરે જોઇ બેસી રહ્યો. છેવટે ક્રોધાધીન થયેલા મેં વિચાર્યું કે, સ્ત્રી હલ્લા તો ન કરવી, પણ આ જાન પુરૂષનું વૈર લેવું. આ જાન જાતે ક્ષત્રિય છે, તેથી તેને મારવામાં કાંઇપણ અન્યાય નહીં થાય. પછી ભોગવિલાસ કરી સુષ્ટ ગયેલાં તે બન્નેમાંથી મેં અડ્ડગવડે તે જાનને નિદ્રામાંજ મારી નાખ્યો. પછી હું પાછો ગુપ્ત રીતે તે ઘરમાં છુપાઇ રહ્યો. ક્ષણવારમાં તેના રૂધિરથી શય્યા બીની થઇ, એટલે તે સ્ત્રી જાગી ઉઠી. શય્યામાં રૂધિર જોઇ ‘ આ શું થયું ? ’ એમ વિચારવા લાગી. તે વખતે ઘરનું દ્વાર ઉઘાડું હતું, તે જોઇ તેણે વિચાર્યું કે, કોઇ તેના વૈરીએ આ કાર્ય કર્યું હશે, પણ લાં કોઇ તેના જોડામાં આવ્યું નહીં. પછી તે હિમ્મતવાળી સ્ત્રીએ તે જાનના શયની પોટલી બાંધી બાહરના કુવામાં નાંખી દીધી. તેની આવી હિમ્મત જોઇ મને વિચાર થયો કે, જુઓ,

આ સ્ત્રી કેવી ધીઠ અને હિમ્મતવાળી છે ? કેવાં કુકર્મ કરનારી છે ? આવી અધમ નારીઓને ધિકાર છે. પછી ઉમાએ “ હજુ રાત્રી બાકી છે, ” એવું બાણી એક કડાહ લીધો, અને તેવડે વડા, વેડમી, ખીચડી, પુડલા, લાપશી અને તિલવટ બનાવ્યાં. તે પદાર્થ તે કડાહમાં ભરી સાથે લીધા. ઘરને તાળું સાચવી તે સ્ત્રી બાહરે ચાલી. હું પણ ચુમરીતે તેની પાછળ તેની ચેષ્ટા જોવાને ચાલ્યો. તે ધૈર્યવાળી ઉમા નગરની બાહરે જ્યાં રમશાન હતું ત્યાં આવી. રમશાનની પાસે એક પર્વતની શુશ હતી, તેમાં તે પેદી. ત્યાં એક મંદિર હતું, તેની અંદર એક જોગિણી ઘણા યોગિનીના પરિવાર સાથે બેઠેલી જોવામાં આવી.

તે યોગિણીનું નામ અર્પરા હતું, તે સર્વમાં મુખ્ય હતી; તેને મારી સ્ત્રી ઉમાએ પ્રણામ કર્યો. તેને જોઈ અર્પરા બોલી—ઉમા ! તું હવે આવી, તારું કાર્ય સિદ્ધ થયું છે. પછી ઉમાએ તે કડાહ આગળ ધરી કહ્યું, મહા માયા ! તમે જે મંત્ર મને આપ્યો હતો, તે મેં સાધ્યો છે, તેનું આ બળિદાન છે, તે ગ્રહણ કરો. માતા ! જો હવે મને તમે તરુતિહણની વિદ્યા આપો તો, હું મારા પતિનું બલિદાન દષ્ટશ. અર્પરા બોલી—ઉમા ! તે વિદ્યાનો મંત્ર લેવા કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રે વહેલી આવજો, તે વખતે કાજળ જેવો વેશ પેહેરજો. આ પ્રસાદો કહી, તે યોગિણીએ ઉમાને વશીકરણનું ચૂરું આપ્યું. ઉમા તે ચૂરું લઈ ઘેર આવી, તેની પાછળ હું પણ પાછો ઘેર ચાલ્યો. ઘરમાં આવ્યા પછી તેનું આ ચરિત્ર જોઈ મારા મનમાં શાંત રસ ઉત્પન્ન થયો. લગ્નનાંક, બીભત્સ, આશ્ચર્ય, અને શૈદ્ર રસ મેં ધૈર્ય રાખી અનુભવ્યા, શૃંગાર અને હાસ્ય રસને મેં મારા મનમાંથી દૂર કરી નાંખ્યા. શરીરમાં સર્વ સ્થળે શાંત રસ પ્રસરી રહ્યો. પછી તે અધમ નારીને ધિકારતો હું ઘરની બાહરે નીકળ્યો, અને મારા આત્માને ધિકારવા લાગ્યો કે, હું આવી નીચ નારીમાં મૂઠ બન્યો. પછી ત્યાંથી મારા મિત્ર સોમદેવને ઘેર ગયો, તે હિતકારી મિત્રને આ બધા વૃત્તાંત જણાવ્યો. મેં કહ્યું, હે ઉપકારી મિત્ર ! તું મારા અરેખરો હિતકારી થયો છું, તેં મારાં માતા, પિતા અને બ્રાતાથી પણ અધિક હિત કર્યું છે. પવિત્ર મિત્ર ! તેં મને આ વખતે જીવિતદાન આપ્યું છે. જો તેં મને મેતાવ્યો ન હોત તો, હું તે કુલટાના પાશમાં આવી જાત, અને મૃત્યુને શરણ થઈ જાત.

સોમદેવ બોલ્યો—મિત્ર ! મેં તારો શો ઉપકાર કર્યો છે ? મિત્રને સહાય કરવી, એ મિત્રનો પવિત્ર ધર્મ છે. બાપ ધરણ ! હવેથી ચેતીને ચાલજો. ચંદ્ર, રતિ, ગ્રહ અને તારાઓનું ચરિત્ર બુદ્ધિમાન પુરૂષો બાણી શકે છે, પણ સ્ત્રીચરિત્ર બાણી શકતું નથી. જળની અગાધતા મજા જાણે છે, અને આકાશની વિશાળતા પક્ષીઓ જાણે છે, પણ કોઈ વિષમ ચરિત્રવાળી વામાઓનું ચરિત્ર બાણી શકતું નથી. મિત્ર ! તારી સ્ત્રી કેવી અધમ ? તેવી અધમ નારીઓ પતિનું બક્ષણ કરતાં વિલંબ કરતી નથી. મેં કહ્યું, મિત્રવર્થ ! મને તેનું ચરિત્ર બહુ લાગ્યું છે. હવે હું એ નીચ નારીનું મુખ જોઈશ નહીં, તેમજ આ સંસારમાં પણ રહીશ નહીં. આત્મઘાત કરી મારા આત્માને શાંતિ

આપીશ. સોમદેવ બોલ્યો—સખા ! આંતું વિપરીત કર નહીં, તેવો વિચાર નિંદિત, ગણાય છે, એ કામ કાયર પુરુષનું છે, ધીર પુરુષોનું નથી. ધીર પુરુષે શત્રુના શિર ઉપર ચરણ મુકી એવું કાર્ય કરવું, કે જેથી સન્ન્યસ પુરુષો પ્રશંસા કરે. જ્યારે તું આમ કાયર બની કાયા છોડી દે, તો પછી તારી ઉન્નત સ્ત્રી ઉમા તારા દ્રવ્યથી કુકર્મ કરશે. તેવી અધમ સ્ત્રીને દ્રવ્યની સહાય કરવી તે યોગ્ય નથી. મિત્ર ! તું હિમ્મત કરી તારે ઘેર જા. તારા ઘરમાં જે દ્રવ્ય હોય તે સ્વાધીન કરી લે. ત્યાં સાવધાન રહી પાછો તે ગૃહને કારાગૃહની જેમ છોડી ચાલ્યો આવજો. પછી કોઈ જૈન ગુરૂની પાસે આલોચણ લઈ તારા પાપને દૂર કરજો, મનમાં શોક રાખીશ નહીં, સાહસથી તારું સર્વ રીતે શ્રેય થશે, તારી પાપી સ્ત્રી તેના પાપથી પચાશે. કહેવત છે કે, “ લાંબણથી રોગ પચે છે, કાળથી રૂબ પચે છે, કુમિત્રોથી રાજ્ય પચે છે, અને પાપથી પાપી પચે છે. ” માટે તું ઘેર જઈ તારું કાર્ય સાધી લે.

સોમદેવનાં આવાં વચન સાંભળી, હું તરતજ મારે ઘેર ગયો. અને જોતાંજ મારી સ્ત્રી સામી આવી, મધુર વચન બોલી અને ઉમંગથી ભેટી પડી. તે મીઠું બોલતી પણ મને ગમતી નહતી, જે જે હાવભાવ કરતી, તે તરફ મને અભાવ થતો હતો. પ્રાતઃકાળે પેલા જાનર પુરુષની શોધ થવા માંડી, તે નગરના કોટવાળનો રણધીર નામે પ્રુત હતો. શોધ કરતાં તે કુવામાંથી તેનો પતો મળ્યો. તેના મૃત શરીરને કુવામાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યું. આ બનાવથી સિંહપુરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. કોઈને તે ગુપ્ત વાતની ખબર પડી નહીં, તેનો ધાતક કોણ છે, તે કાંઈ પણ જાણવામાં આવ્યું નહીં. હું મારા ઘરમાંથી ડાઢેલું દ્રવ્ય લઈ, મારા મિત્રને ઘેર આવ્યો. થોડા દિવસ તેના ઘરમાં રહ્યો, પછી જેમ કોહેલી કાંજ અને ખીચડી તજી દે, તેમ હું મારું ઘર અને સ્ત્રીને તજી મિત્રની રજા લઈ, સિંહપુરમાંથી નીકળી ગયો.

રાજકુમારો ! સિંહપુર છોડ્યા પછી કાપડીનો વેશ લઈ અનેક નગર, ગામ, અને વન પ્રદેશ જોતો જોતો હું આગળ ચાલ્યો. મારા હૃદયમાં ધર્મભાવના પ્રગટ થઈ. મને નિશ્ચય થયો કે, ધર્મથી પાપ દૂર થાય છે, કુગતિ તથા કુસંગ ટળી જાય છે, મન-વાંછિત ફળે છે, અને સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ વિચાર કરતો હું એક પર્વતની પાસે આવ્યો, ત્યાં એક સિદ્ધ પુરુષ મારા જોવામાં આવ્યો. મેં વિનયથી તેમના ચરણમાં વંદના કરી અને વિવેકપૂર્વક તેની પાસે બેઠો. મારો વિનય જોઈ, તે સિદ્ધ પુરુષ મારી ઉપર સંતુષ્ટ થયો. તેણે પૂછ્યું, ભદ્ર ! તું કોણ છું ? અને ક્યાંથી આવે છે ? મેં તેને મારો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો, અને જણાવ્યું કે, મને એ પાપ લાગ્યાં છે, તેનો મને નિસ્તાર કહો. સિદ્ધ બોલ્યો—અરે મુઝબ માણસ ! તું ભદ્રિક લાગે છે. તું તેને પાપ શામાટે કહે છે ? મને પણ એક ચિંતા છે. તે વિચારી તું પણ તેનો ઉપાય કહે. મન સ્થિર રાખવાથી શુદ્ધિ ઉપજે છે, અને ધર્મ સરળ થાય છે, અને મન અસ્થિર રાખવાથી આલોક અને પરલોકનું કાંઈ પણ રૂબ થતું નથી. મેં તે સિદ્ધ પુરુષને પૂછ્યું, સિદ્ધ પુરુષ ! તમારે શી ચિંતા છે ? તમે મહાભાગ અને વિરાગી છો. સિદ્ધ બોલ્યો—વિદ્યાધર ગુરૂએ

મને એક વિદ્યા શીખવી છે, પણ તેનો સાધવાનો લાગ આવતો નથી. તેને માટે ચિત્ત પણ સ્થિર થતું નથી. ધાતુથી બંધાએલું આ શરીર ચિત્તને આધીન છે. ચિત્ત નષ્ટ થવાથી ધાતુઓ નાશ પામે છે, તેથી યત્નવડે ચિત્તનું રક્ષણ કરવું. જો ચિત્ત સ્વસ્થ હોય તો, બુદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિદ્યા સાધ્યા વિના મારા મનને સ્વસ્થતા મળતી નથી. તે વિદ્યા સાધવામાં સુવર્ણનો રાશિ તથા રત્નો જોઈએ છીએ, તે મારી પાસે નથી. જો તારી પાસે હોય તો, આપણે તે વિદ્યા સિદ્ધ કરીએ.

મેં કહ્યું, સ્વામી ! મારી પાસે રત્ન ઘણાં છે, અને સુવર્ણ પણ બહુ છે, માટે આવો, ચિત્ત પ્રસન્ન કરો. આપણે વિદ્યાધર ગુરુનો મંત્ર સિદ્ધ કરીએ. તે સાંભળીને તે સિદ્ધ પુરુષ હર્ષ પામ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, આ પુરુષ ભદ્રિક લાગે છે. મારા જેવા અજ્ઞાણ પુરુષને તેને વિશ્વાસ આવ્યો, વળી તે પાપભીરુ અને સજ્જન છે, વિનય ગુણ કેવો ઉત્તમ છે ? મારા વિનયથી એ સિદ્ધ પુરુષ પ્રસન્ન થઈ ગયો. કામધેનુ દેવતાને મનવાંછિત આપે છે, સેના પુરુષને મનવાંછિત આપે છે, અને વિનય સર્વને મનવાંછિત આપે છે, વિનય ગુણથી પિતા, ગુરુ, શેઠ અને દેવતા પ્રસન્ન થાય છે. મારો મુખલાવ જોઈ, તે સિદ્ધ પુરુષ સંતુષ્ટ થઈ બોલ્યો—ભદ્ર ! તું ખરેખરો ભદ્રિક છું. આવો વિશ્વાસ કોઈની સાથે કરીશ નહીં. હાલ કળિકાળ છે, આ કાળમાં ખળતા વિશેષ હોય છે, મેં તારા સત્વની પરીક્ષા કરી છે, મારે કાંઈ પણ રત્ન કે સુવર્ણનું કામ નથી, હું નિઃસ્પૃહ છું. મારી આગળ કૃષ્ણપિત્તાશી વિદ્યા છે, તે તારા કલ્યાણને માટે આપું, તે ગ્રહણ કર. એ કલ્યાણકારિણી વિદ્યા છે, મને ગુરુએ પ્રસન્ન થઈને આપેલી છે, તે જો થોડા પુરુષને આપવામાં આવે તો કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. તારું દ્રવ્ય તારી પાસે રહે, મારે તેની અપેક્ષા નથી. આ પ્રમાણે કહી, તે સિદ્ધ પુરુષ મને વિદ્યાનો મંત્ર આપ્યો, મેં તેની સમક્ષ વિધિથી તે વિદ્યા સિદ્ધ કરી. એ વિદ્યાથી સર્વ જાતનાં અશુભ દુર થાય છે, અને ભવિષ્ય જાણવામાં આવે છે.

હું કેટલાએક દિવસ એ સિદ્ધ પુરુષની પાસે રહ્યો, પછી તેની આજ્ઞા લઈ મસ્તકે આશિષ ગ્રહણ કરી ત્યાંથી દેશાંતર જવા નીકળ્યો. વિવિધ નગર, ગામ અને સ્થાન જોતો જોતો, અને નવનવા આચાર અવલોકતો અને શીખતો એક વનમાં આવ્યો. ત્યાં આત્ર વૃક્ષની નીચે એક મહામુનિ કાઉરસંગ કરી રહેલા જેવામાં આવ્યો. તે ઉત્તમ અનગારનું મનરૂપ માનસ સરોવર નિર્મળ હતું, તેમાં આત્મારૂપ રાજહંસ રમી રહ્યો હતો. તે રાજહંસ સુમતિરૂપ હંસલીની સાથે ઉભાય પક્ષે થઈ, ક્રીડા કરતો હતો. મહામુનિ નિર્મળ પ્યાનમાં મગ્ન થઈ રહ્યા હતા, જ્ઞાનમાર્ગે જડ ચેતન બાવને જાણી રહ્યા હતા, ભવરૂપ જળને તરવામાં નાવરૂપ બાવને બાવતા હતા, તેમનાં દર્શનથી મને પરમ હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. તેના ચરણમાં મેં વંદના કરી, અને આત્માને ધન્યવાદ આપ્યો. થોડી વાર પછી એ મહાત્મા પ્યાનથી મુક્ત થયા. કાઉરસંગ પારી આસનને પુંજ તે ઉપર બેઠા. ગુરુની શાંત મુદ્રા જોઈ, મને આનંદ ઉપજ્યો. મેં અંજલી જોડી કહ્યું—મહાનુભાવ ! આજે આપના દર્શનથી મને કલ્પવૃક્ષ ફળ્યું છે, કાંઈ પણ ધર્મદેશના આપી, મારાં શ્રવણને પવિત્ર કરો, જેથી મારાં

સર્વ પાપ નષ્ટ થાય. મુનિવરે પ્રસન્ન થઈ નીચે પ્રમાણે અમૃત સમાન વાણીથી ઉપદેશ આપ્યો.

“ ભદ્ર ! આ જગતમાં જૈન ધર્મ જયવંતો છે, એ અખિલ વિશ્વનો આધાર છે, દુર્ગતિમાં પડતાં જંતુઓને ધારણ કરે, તેથી તે ધર્મ કહેવાય છે. તેમાં સદ્ભાવનથી ભાવેલો ભાવ ધર્મ શિવ સુખને આપનારો છે, સંયમ વિગેરે દશ પ્રકારથી તેના દશ ભેદ પડે છે, સર્વસ પ્રભુએ એ ધર્મ પ્રદીપી, જગતનાં ભરિ જંતુઓનો મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. જેને બંધુ ન હોય, તેનો તે બંધુ છે, અસહાયને તે સંહાય કરનારો છે, અસખાનો તે સખા છે, અને અનાજનો તે નાથ છે. શત્રુજય સમાન બીલું તીર્થ નથી, નવકાર સમાન બીજો મંત્ર નથી, અને દયા સમાન બીજો ધર્મ નથી—એ ત્રિવિધ પાપને દરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અને તપ, એ ચાર મહાન્ ગુણ છે. અર્દન, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યય, અને મુનિ એ ગુણુના ભાજન છે. નવકાર ગત પાંચ પરમેષ્ઠીનો મહામંત્ર શિવપદનો આકર્ષક છે, એને આશ્રયીને સિદ્ધ્યક કહેવાય છે. સિદ્ધાન્ત પ્રભાવિક ક્ષેત્ર બિદ્ધિગિરિ છે. જ્યાં દાન, દયા, અને દમ રહેલાં છે, તે ધર્મ જગતમાં સારૂપ છે, એના પ્રભાવથી જગતમાં અસંત મથ, અને શોકા વધે છે. છકાય જીવને પોતાની સમાન ગણુવા, દીંદ્ર-યોનું દમન કરવું, અને વૈરાગ્ય ધરવો—એ ધર્મનો સાર છે. પાંચ પરમેષ્ઠીના રમરણથી ભવેભવની આપત્તિઓ જાય છે, સંપત્તિઓ મળે છે, અને ઉભય લોકનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ તીર્થસ્થિરોમણિ સિદ્ધિગિરિના સ્પર્શથી અનંત મુનિગણ શિવપદને પામ્યા છે. એક મિત્રે મન, વચન, કાયાવડે તેને સેવ્યાથી ધણું ભવિષ્યન ભવપારને પામ્યાં છે, સદસ્ય મગે કરેલાં પાપ એ મિરિના પ્રભાવથી નાશ પામી જાય છે. જે પ્રાણી સમકિત મોક્ષી, એ તીર્થરાજને ભજે છે, તો તેજો મોક્ષ સુખના અધિકારી અવસ્થ થાય છે. દાન વિગેરે ધર્મ મોક્ષપાતું થાય છે, સમકિતરૂપ કલ્પવૃક્ષ જે ફળિત થાય, તો સંસારનો નાશ થઈ જાય છે. સમતા, સંવેગ, ભવનો લાગ (નિવેદ) અતુકંપા, અને આસ્તા—એ પાંચ લક્ષણોથી સમકિત ઓળખાય છે. અપરાધ કરે તોપણ તેની ઉપર કાપ ન કરે, એ સમતા કહેવાય છે; મોક્ષની અભિલાષા તે સંવેગ કહેવાય છે; આશવના ત્યાગની ઇચ્છા કરે, તે નિવેદ કહેવાય છે; કુઃખી જનનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા તે અતુકંપા કહેવાય છે, અને નિર્દોષ પુરુષનાં વચન ઉપર પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) તે આસ્તા (આસ્તિક્ય) કહેવાય છે; એ પાંચ લક્ષણો સમકિતને ઓળખાવે છે. તીર્થસેવા, પ્રભાવના, ભક્તિરાગ, ગુણ ઉપર પ્રીતિ, અને જિન શાસનમાં કુશળતા—એ પાંચ સમકિતનાં આલુપણ છે. ”

આ પ્રમાણે જો મુનિની દેશના સાંભળી હું ધણોજ ખુશી થયો, મારા હૃદયમાં ધર્મભાવના અગટ લપ્ત. પછી મેં એ મહા મુનિને પૂછ્યું કે, મહારાજ ! મને હસાવું પાપ લાગેલું છે, તે પાપમાંથી હું કી રીતે મુક્ત થાઉં ? તે કૃપા કરી કહો. મુનિરાજ એલ્યા—ભદ્ર ! તું પાપની શકા રાખે છે, તેથી પુણ્યાત્મા અને લઘુકર્મી છું, એ નિશ્ચય માનજે. તેથી જો તું સિદ્ધાયણ જઈ તપ ક્રિયા કરે તો, તારાં સઘળાં પાપ નાશ

પામી જશે. રાજકુમાર ! મુનિનાં તે અમૃત સમાન વચન સાંભળી અને અપાર આનંદ થયો. ‘ હું પાપ રહિત થઈશ ’ એવું જાણી મારી મનોવૃત્તિમાં ચડતાં પરિણામ થવા લાગ્યાં. તત્કાળ આનંદના આવેશમાં ઉભો થયો, અને ભાવપૂર્વક તે મુનિને વંદના કરી, આ પ્રમાણે બોલ્યો—મહાનુભાવ ! તમે પરાપકારી છો, જગતના છવ્વો ઉદ્ધાર કરવા સર્વદા તત્પર છો, મારા જેવા અપરાધીને તમે તાર્યો છે, દેશના આપીને મારો જન્મ સુધાર્યો છે. આટલું કહી એ મહોપકારી મુનિરાજને વંદના કરી, સિદ્ધાચળના તીર્થની યાત્રા કરવાની ઇચ્છાએ ‘ હું હાંધી ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં નવનવાં શહેર, ગામ તથા રમણીય સ્થળો દર્શાવન કરતો, હું આ કુશસ્થલી નગરીમાં આવી ચડ્યો છું આ નગરીને જોઈ મારા મનને આનંદ ઉપજ્યો. નગરમાં પેશી જિનચૈલ તથા ગુરૂને વંદના કરી, અને સાધર્મી જનને દેખી હું આનંદ પામ્યો. રાજપુત્રો ! આ પ્રમાણે મારો પ્રતિહાસ મેં તમને જણાવ્યો. માર્ગમાં આહવિકા માટે હું નૈમિત્તિઆનું કામ કરું છું. પેલા સિદ્ધ પુરૂષના પ્રસાદથી હું નિમિત્ત અને ત્રિકાળની વાત કહી શકું છું. સર્વ લોકો મને નૌમિત્તિક કહી બોલાવે છે.

તે ધરણુનો વૃત્તાંત જાણી પ્રતાપસિંહના ચારે કુમારો ખુશી થયા, અને તેમની મનોવૃત્તિમાં એક જ અશ્વ પુછવાની પ્રવળ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ.

પ્રકરણ ૯ મું.

સૂર્યવતીને સ્વપ્ન દર્શન.

હારાજ પ્રતાપસિંહ સૂર્યવતીને સાથે લઈ કુશસ્થલીમાં આવ્યા પછી સૂર્યવતીને પટરાણી પદ આપ્યું હતું. સર્વ અંતઃપુરમાં એ સૌભાગ્ય શોભિત સૂર્યવતી પ્રધાન પદથી પ્રકાશતી હતી. તેના ઉત્કર્ષથી બીજા સખતીઓને ઈર્ષ્યા આવતી હતી. વિશેષ કરીને રાણી જયશ્રી વધારે ઇર્ષ્યાભાવ રાખતી હતી. કારણ તેણીએ ચાર કુમારને જન્મ આપ્યો પ્રથમ પટરાણી પદ મેળવ્યું હતું. તેની પદવી ઉપર સૂર્યવતીના સૌભાગ્યરૂપ સૂર્યનો પ્રકાશ થવાથી એના મનમાં એ શલ્ય વધારે સાલતું હતું. તેના ચાર કુમારો પણ પોતાની માતાને લઈ સૂર્યવતી તરફ દ્રેષ લાવતી બેતા હતા.

અધિકારરૂપ કુળુ વસ્ત્રને ઓઢી નિશારૂપ નિશાયરી જગતને નિદ્રામાં રમાડતી હતી, જગતીના પ્રભાવિક ધર્મને તે લોપ કરતી હતી, વિશ્વનો ચેતન ધર્મ શાંત થઈ, તામિસ ભાવમાં લીન થયો હતો, ગગનમાં તારાગણ ચંદ્રને અલ્લાવે પોતાની સત્તા ચલાવતો હતો, સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી, આ સમયે કુશસ્થલીના અંતઃપુરમાં મહારાણી સૂર્યવતી જરનિદ્રામાં સુતી હતી. સર્વ જાતની ચિંતામાંથી મુક્ત થઈ નિદ્રાના નિશ્ચિંત

આનંદને તે અનુભવતી હતી, તેના શયનગૃહમાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી, સર્વ સ્થળે શાંતિનુંજ સામ્રાજ્ય ચાલતું હતું. આ સમયે એ સૂર્યવતીનાં નિદ્રિત નેત્રની આગળ અદ્ભુત સ્વપ્નાં દશ્યમાન થયાં. તેણીના જોવામાં આવ્યું કે, પૃથ્વીમાની અર્ધ રાત્રે ચંદ્ર મંડળ ચલિત થઈ, જાણે તેનામાં પેશી ગયું, જાણે કોઈએ પ્રકૃલિત પદ્મ સૂર્યવતીના હાથમાં આપ્યું, તે તત્કાળ સંક્રાંત્ય પામેલ, પણ તેણીના હાથમાં પાછું વિકાસ પામી ગયું, કોઈ જિન ચૈલ સુધા (સુના) થી ધવલિત કરેલ પણ વૃષ્ટિથી તે મેલું જઈ જતું, તેથી જાણે સૂર્યવતીએ તેને મલિમય કરી દીધું, કોઈએ સંક્રાંત્ય પામેલ છત્ર સૂર્યવતીના શિર ઉપર ધર્યું, તે તત્કાળ વિકાસ પામી ગયું, આ ચાર સ્વપ્નાં સૂર્યવતીના જોવામાં આવ્યાં. તે અવલોકતાંજ સૂર્યવતી જાગી ગઈ, તેના હૃદયમાં અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થવા લાગ્યા, સ્વપ્નની અદ્ભુતતાથી કાંઈ પણ શુભના લાલ માટે તેણીના નિર્મળ મનમાં નવ નવા મનોરથ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. રાણી સૂર્યવતીને આ સ્વપ્ન વાર્તા પોતાના પતિને કહેવાની ઉત્કંઠા થઈ. પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે રાણી સૂર્યવતીએ પોતાના ખતિ પ્રતાપસિંહને સ્વપ્નની વાર્તા કહી સંભળાવી. સ્વપ્ન ઉપરથી રાજાના મનમાં અતિશય હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. પ્રતાપસિંહ સ્વપ્ન જાણતા પ્રથો જાણતો હતો. આ સ્વપ્નનું જાણ તેના જાણવામાં આવ્યું. તે વિચારીને બોલ્યો—પ્રિયા ! હવે તમે સૌભાગ્યનાં શિખર ઉપર ચડશો. આ સ્વપ્નનું શુભ જાણ તમારા ગર્ભાશયમાંથી રત્ન ઉત્પત્તિ સુચવે છે. દેવી ! અલ્પ સમયમાં એક દેવકુમારને જન્મે, તેવો પરાક્રમી પુત્ર તમારામાં ઉત્પન્ન થશે. એ ધાર્મિક પુત્ર તમારી કુક્ષિને દીપાવશે, ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ તેનાથી સફળ થશે. એ સૌભાગી પુત્ર સર્વને સુખ-દાયક થશે. પ્રત્યેક સ્વપ્નના ગૂઢાર્થ જાણવા માટે સ્વપ્ન શાસ્ત્રના વેત્તાઓને બોલાવી, હું વિશેષ અર્થ જાણી લઈશ, તે પછી તેનાં શુભ જાણને સવિસ્તર જાણાવીશ. પ્રિયા ! આ સ્વપ્નનાંજો તમારા સૌભાગ્યરૂપ સૂર્યના ઉદયગિરિરૂપ છે, તમારાં પુણ્ય કર્મને પ્રગટ કરનારાં છે, અને તમારી ધર્મભાવનાને પુષ્ટ કરનારાં છે. મહારાણી ! હવે અલ્પ સમયમાં તમારા ઉત્સર્ગમાં ક્રીડા કરતા એક તેજસ્વી કુમારનું અમે અવલોકન કરીશું. તમારા અંતઃપુરના આંગણમાં વિવિધ ક્રીડા કરનાર એક રાજકુમારને જોવા અમે સંપૂર્ણ ભાગ્યશાળી થઈશું.

પ્રતાપસિંહના સુખથી આવાં અમૃત સમાન વચન સાંભળી, રાણી સૂર્યવતી અચાર આનંદમાં ઉભરાઈ ગઈ, તેના મુખચંદ્ર પૂર્ણ કળાથી પ્રકાશમાન થયો, ‘ પતિનાં વચન સંભળીને ’ એમ હૃદયને કહેવા લાગી, તેના વિશાળ લોચનમાં આનંદનું તેજ ચળકવા લાગ્યું, પ્રત્યેક અંગમાં રોમાવળી થવા લાગી, પોતાને જેવું પટરાણી પદ મળ્યું છે, તેવું માતા પદ પ્રાપ્ત થશે, એમ હૃદયમાં મનોરથ કરવા લાગી. પોતાની મહારાણીને થયેલ સ્વપ્નનાં દર્શનથી આનંદ પામતો રાજા પ્રતાપસિંહ સભા સ્થાનમાં આવ્યો. તત્કાળ મંત્રીઓને આજ્ઞા કરી, સ્વપ્ન પાઠકને બોલાવ્યા. તે સ્વપ્ન પાઠકો અષ્ટાંગ નિમિત્ત જાણનારા હતા, દિવ્ય, આંતરિક્ષ, ભૌમ, ઉત્પાત, અંગ, સ્વર, લક્ષણ, વ્યંજન અને સ્વપ્ન ઉપરથી તેઓ શુભાશુભ કહી શકતા હતા, ગંધર્વ, નંગર, ઉલ્કાપાત, કેતુ વિગેરે દિવ્ય ઉત્પાત, વાદળ, વૃષ્ટિ વિગેરે આંતરીક્ષ ઉત્પાત, ભૂમિકંપ નિર્ધાત પ્રમુખ તે ભૌમ

ઉત્પાત, અંગ રચરણ એટલા તે અંગ, પક્ષીઓના નાદ જાણવા તે સ્વર, હાથ પગની આકૃતિને લગતાં તે લક્ષણ અને મધ, તિલ એ વ્યંજન, અને સ્વપ્ન એમ આઠ પ્રકાર નાં નિમિત્ત છે. સૂત્રાર્થ તાર્કિક બેદથી તેઓ સારી રીતે તેમનું વિવેચન કરી શકતા હતા. તે અંતુર વિદ્વાનોનો સત્કાર કરી, પ્રતાપસિંહે ચારે સ્વપ્નાના વૃત્તાંત નિવેદન કર્યા, સ્વપ્નાના હેતુપૂર્વક અર્થ વિચારી, તે વિચક્ષણ જોષીઓએ નીચે પ્રમાણે વિવેચન કર્યું.

મહારાજ ! મહારાણી સૂર્યવતીએ જોયેલાં આ ચાર સ્વપ્ન ધણાંજ ઉત્તમ છે. પ્રથમના સ્વપ્નામાં ‘ ચંદ્ર મંડળ ચલિત થઈ પૂરી સ્થાને આવ્યું. ’ તે એમ સૂચવે છે કે, સૂર્યવતીને એવો પુત્ર થશે કે, જે સ્થાનાંતરે ચંદ્રની જેમ કળાવાન થઈ, ભારત વર્ષમાં પ્રદર્શિત થશે. બીજા સ્વપ્નામાં જે કમળ સંકેત પામી, સૂર્યવતીના હાથમાં પાછું વિકાસ પામ્યું, તે એમ સૂચવે છે કે, તે રાજકુમાર પ્રથમ વિયોગી થઈ પછી સંયોગી થશે. ત્રીજા સ્વપ્નામાં છત્ર દર્શન થયું, તેથી તમારો રાજકુમાર વિશ્વમાં એક છત્રધારી થશે. ચોથા સ્વપ્નામાં ચૈત્ર મણિમય થયું, તેથી તે પ્રભાવિક કુમાર ધર્મ કૃતથી ભવિત થશે.

નરેન્દ્ર ! આ સ્વપ્નાનું સાધારણ ફળ અમે કહીએ છીએ. તેઓનો ગંભીર ભાવ તો અમે કહી શકતા નથી. તે ભાવાર્થ તો કેવળી ગમ્ય છે. નિમિત્તિઆએ કહેલાં સ્વપ્નનાં ફળ સાંભળી, પ્રતાપસિંહ ધણોજ પુશી થયો. તે પુશાલીના ઉત્સાહમાં, આવી તેણે તે નિમિત્તિઆને પુછકળ દ્રવ્ય આપ્યું. જેથી તેઓને પરમ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો. મહારાજએ તે સર્વ હકીકત રાણી સૂર્યવતીને જણાવી, જે સાંભળી મહારાણી મહાનંદમાં મગ્ન થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

રંગમાં ભંગ.

ચંકાળનો સમય હતો, ગગનમણિ પોતાની મુસાફરી પૂર્ણ કરી અસ્તા-ચળના શિખર ઉપર ચડતો હતો, કમલિની પોતાના કાંતના વિયોગથી ભયભીત થઈ બ્રમરના નાદથી પોકાર કરતી હતી, લોકો પ્રવૃત્તિના માર્ગમાંથી નિવૃત્ત થઈ વિશ્રાંતીની રાહ જોતા હતા, જિનાલયમાં દીપપૂજા અને આરાત્રિકાના આરંભ થતા હતા, ભાવિક આવકો પ્રતિક્રમણની ક્રિયામાં પ્રવર્તવા તત્પર થતા હતા, રાત્રિ ભોજનના નિયમવાળા આસ્તિક આહુતો એ નિયમ જાળવવાને એક નિષ્ઠાથી રહ્યા હતા, રાજદ્વારમાંથી નિયોગી અધિકારીઓ નિવૃત્ત થઈ સ્વસ્થાન પ્રત્યે જવા તૈયાર થતા હતા, શોખી ગૃહસ્થો શીતળ પવનની ઉપાસના કરવાને નગરની બાહરે ઉદ્યાન તરફ વળતા હતા, પ્રત્યેક ચત્વર, શેરીઓ અને જન સ્થાનોમાં લોકોના સમૂહ જોવામાં આવતા હતા.

આ સમયે કુશરચલીની મહારાણી પોતાના મહેલમાં એક સર્વદર્શક ગોખમાં બેસી નવનવા મંનોરથ કરતી હતી, તેના રમણીય અંગ ઉપર ગર્ભનાં ચિન્હ દેખાતાં હતાં; મુખની છાંયામાં પાંદુતા, અને સ્તનમંડળના અથ્ર લાગે કૃષ્ણતા થઇ ગઇ હતી, તેના નિતંબની શોભામાં વિશેષ ગૌરવ પ્રગટ થયું હતું, તેના નવન કમળ ઉપર વિશેષ વિકાશ દેખાતો હતો, લેવામાં એક સુંદર વેશ ધરનારી તેની વિશ્વાસુ દાસી લાં આવી. તેણીએ મહારાણીને નમન કરી દુઃખડાં લીધાં, તેના મુખ ઉપર ગ્લાનિ જાવ દેખાતો હતો, લલાટ ઉપર પડેલાં વળિયાં તેની ગંભીર ચિંતાને સુચવતાં હતાં, મુખનું સૌંદર્ય ખંડિત લાગતું હતું, નેત્ર ઉપર શોકની છાયા પડી હતી. દાસીની તરફ જોઇ સૂચવતીને શંકા આવી. તત્કાળ તેણીએ અધીરાઇથી પુછ્યું, દાસી ! તું ક્યાંથી આવે છે ? હમેશાં હાસ્ય કરનાર તારું મુખ ગ્લાન કેમ થયું છે ? તું મારા હૃદયની પ્રીતિ બજાવનારી છું, આજે સ્વમાના આનંદમાં હું મગ્ન છું, તારે તું કેમ શોક મુદ્રા ધરે છે ? કાંઈ તારું અપમાન તો નથી કર્યું ? તું મારું પ્રસાદ પાત્ર છું, તેથી મારી સપત્નીઓએ તને કાંઈ કહ્યું તો નથી આવ્યું ? જ્યશ્રીના કોપનું ક્ષમા તને તો નથી મળ્યું ? મારી સપત્નીના પુત્રો તારી લગ્ન ઉપર તો નથી આવ્યા ? શું છે ? તે તું સત્ય કહે.

સૂચવતીનાં આવાં વચન સાંભળી તે દાસી બોલી—બાપ સાહેબ ! તમેજે જે જે શંકાઓ કરી પુછ્યું, તે માંહેલું એક પણ મારા શોકનું કારણ નથી. મહારાણીની મહેરબાનીથી આ દાસી અઘાપિ તેવા દુઃખનું પાત્ર થઇ નથી. મારા દુઃખનું કારણ નાંમે પ્રમાણે બન્યું છે, તે આપ ધ્યાન દઇ સાંભળશો—

મહાદેવી ! હું પ્રભાત કાળે આપના મહેલ તરફ આવતી હતી, લાં જ્યશ્રીના ચાર કુમારો તેમના મહેલ ઉપર સંગીતની ગમ્મત કરતા હતા, તેવામાં કાંઈ વિદેશી નિમિત્તિક ચાટામાં ફરતો હતો, તેને તેઓએ સેવક મોકલી બોલાવ્યો. નિમિત્તિયાના આવવા પછી કુમારોએ તે ગમ્મતની મંડળીને વિસર્જન કરી દીધી. પોતે ચાર લાઇઓએ મશલત કરી, તે નિમિત્તિયાને પોતાની પાસે બેસાડ્યો, તે વખતે મને કૌતુક થયું કે, તેઓ નિમિત્તિયાને શું પુછે છે ? આવું ધારી તેમની બેઠક નીચે આવેલી નીસરણીની ઓથે હું ગ્રુમ રીતે સંતાઇ ગઇ, અને તેમની બધી વાર્તા સાંભળી લીધી. મહારાણી ! જ્યારથી તે વાર્તા સાંભળી છે, ત્યારથી મને અપાર ચિંતા અને શોક થયા કરે છે, તેને લીધેજ મારા મુખ ઉપર ગ્લાનિ આવી ગઇ છે. આપની આગળ તે વૃત્તાંત કહેવાને મારી છલ ઉપડતી નથી, તથાપિ મહારાણીના શ્રેયને ખાતર મારે તે આપને નિવેદન કરવું જોઈએ.

તે આવેલા નિમિત્તિયાનું નામ ધરણ હતું. પ્રથમ તેણે પોતાના ધરનો બધો વૃત્તાંત કુમારોને આગળ જણાવ્યો, જે સાંભળવામાં મને પણ રસ આવ્યો હતો. નિમિત્તિયાનો વૃત્તાંત સાંભળ્યા પછી ચારે કુમારોએ મશલત કરી, અથ્ર પુછવાનો નિર્ણય કર્યો. તેઓમાંથી પ્રથમ જ્યકુમાર તેની આગળ રજ ધરીને બોલ્યો—પંડિતજી ! અમે ચારે સહોદર બંધુ છીએ. આ નગરના મહારાજ પ્રતાપસિંહની રાણી જ્યશ્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયા છીએ. તમે ભવિષ્યવેત્તા છો, તેથી અમારે એટલુંજ પુછવાનું છે કે, આ

નગરીનું રાજ્ય અમારામાંથી કોને પ્રાપ્ત થશે ? બલિષ્ઠમાં કુશસ્થલીનો મહારાજ કોણ થશે ? તે પ્રશ્ન સાંભળી તે નિમિત્તિએ શાસ્ત્ર અવલોકી વિચારી પોતાનું મસ્તક ધુણાવ્યું. શરમાઈ ગયો હોય, તેમ તે નીચું મુખ કરી નખવડે ભૂમિને ખોતરવા લાગ્યો. તેની એવી મુદ્રા જોઈ, જયકુમારે કહ્યું, ભદ્ર ! જે સત્ય હોય તે કહો. અમારા મનમાં તેનો કાંઈ શ્લોક થવાનો નથી. વળી તમારા કહેવા ઉપરથી અમે તેવા ઉપાય કરી શકીશું. તે સાંભળી નિમિત્તિએ બોલ્યો—રાજકુમારે ! પ્રશ્ન જોતાં માલુમ પડે છે કે, આ સમૃદ્ધિવાળું રાજ્ય તમારા ચારેમાર્થી કોઈના લાગ્યમાં નથી. કુશસ્થલીના સિંહાસન ઉપર કોઈ ખીજે પ્રતાપી પુરૂષ એસશે. રાજકુમારે આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા—પડિતજી ! આ શું કહો છો ? અમે ચાર જીવતા છતાં પિતાના ઋદ્ધિમાન રાજ્ય ઉપર કોણ આવશે ? ધરણી બોલ્યો—રાજપુત્રે ! તમારા પિતા જે દીપશિખા નગરીની રાજકુમારી સૂર્યવતીને પરણી લાવ્યા છે, તેનો પરાક્રમી કુમાર આ રાજ્ય ઉપર ગાદીનસીન થશે. નિમિત્તિઆનાં આવાં કટુ વચન સાંભળી, ચારે કુમારે ઉસ્કેરાઈ ગયા, અને ઉંચે સ્વરે બોલ્યા—અરે જિહ્વક ! તું અજનો કોડે શું જાણે ? તારાં વચન ઉપર અમને વિશ્વાસ નથી. અમારા ચારે બંધુઓમાં જ્યેષ્ઠ અને પરાક્રમી એવો આ જયકુમાર કુશસ્થલીના સિંહાસનનો માલિક છે. કુમારોની આવી કઠોર વાણી સાંભળી તે ધરણી નિમિત્તિએ લય પામી બોલ્યો—રાજપુત્ર ! અત્યારે મારું ચિત્ત દ્વિધા છે, માર્ગની ચિંતાએ મારા ચિત્તને ચંચળ કરી દીધું છે. જ્યારે હું જત્રા કરી પાછો આવીશ, ત્યારે ચિત્ત સ્થિર કરી, પુનઃ તમારા પ્રશ્નની નિરીક્ષા કરીશ. આટલું કહી તેઓએ આપેલ ફળ તથા દ્રવ્ય લઈ, તે નિમિત્તિએ જીવ લઈ, ત્યાંથી પત્રાચન થઈ ગયો. તે અનુક્રમે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં રહેલા શત્રુંજય ગિરિમાં આવ્યો. ત્યાં મુનિવરના કહેવા પ્રમાણે સમભાવથી તેણે તપસ્યા કરી, અને તપના પ્રભાવથી પોતાને લાગેલા હતાના પાપથી તે મુક્ત થઈ ગયો.

બાઈ સાહેબ ! એ નિમિત્તિઆના જવા પછી તે ચારે કુમારોના ચિત્તમાં ચિંતાએ પ્રવેશ કર્યો. તત્કાળ તેમણે પરસ્પર કહેવા માંડ્યું—બંધુઓ ! વખતે એ નિમિત્તિઆની વાણી સત્ય થાય, તો પછી આપણે શું કરવું ? તેઓમાંથી એક કુમારે કહ્યું, અરે ! શી ચિંતા કરો છો ? શું તે જોશી દેવ થઈ ગયો છે, કે જેની વાણી સત્ય થાય ? ખી-જીએ કહ્યું, આપણે એવો ઉપાય કરીએ કે, તે જોશીની વાણી અસત્ય થાય. જુઓને, પૂર્વે પણ એવી વાત થઈ હતી. કોઈ જોશીએ રાજ્યનો વિજ્ઞાપી ધાત થવાને કહ્યું હતું. તે વખતે રાજ્યને ભૂમિગૃહમાં રાખી, જોશીની વાણીને જુઠી કરેલી હતી. ઉલ્લસ અને યુદ્ધિથી શું કાર્ય નથી થતું ? ત્રીજાએ કહ્યું, જે કદી સૂર્યવતીને પુત્ર થશે તો, આપણે તેને મારી નાંખીશું. ચોથાએ કહ્યું, અરે ભાઈઓ ! શા માટે ચિંતા કરો છો ? એ જોશી કાંઈ સર્વજ્ઞ નથી. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેઓ ત્યાંથી ઉઠી ચાલવા તૈયાર થયા, એટલે હું તત્કાળ નીસરણીએથી ગુપ્ત રીતે નીકળી ચાલી આવી. સૂર્યવતીયા ! તે કુમારોના કુવિચાર સાંભળી, મારા મનને અપાર ખેદ ઉત્પન્ન થયો છે. આપની સંપત્તીઓના કુમારોની મનોવૃત્તિમાં પાપનો પ્રવેશ થયો છે, તે જાણી મને અપાર ચિંતા થયા કરે છે. હું અંતઃકરણથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરું છું કે, આર્હત ધર્મના પ્રભાવથી તેઓની મલીન બુદ્ધિ શુદ્ધ

થઇ જાઓ, તેમના કુવિચાર સુવિચાર થઇ જાઓ, જૈન શાસન દેવતા જાજગર્ભની રક્ષા કરજો. કુશસ્થલીના રાજ્યની કુળ દેવતા તે બાળ રાજાનું સર્વદા રક્ષણ કરજો. બા સાહેબ ! આ સમાચારથી તમારે કાંઈ પણ ચિંતા કરવી નહિ. તમારા પુણ્ય કર્મના ઉદયથી સર્વ જાતના અંતરાય દૂર થઇ જશે. તમારા સૌભાગ્યરૂપ સૂર્યના ઉદયથી દુર્બુદ્ધિ લોકોનો હૃદયનો મલિન અંધકાર નાશ થઇ જશે.

દાસીનાં આ વચન સાંભળી, બાનુમતિને વિશેષ શોક થઇ આવ્યો, તેણીનાં નેત્ર-માંથી અશ્રુની ધારા ચાલી, શરીર કંપવા લાગ્યું, અને કંઠ ઇંધાઇ ગયો. ક્ષણવારે સૂર્યવતીએ કહ્યું, દાસી ! હવે શું થશે ? મારા ગર્ભની રક્ષા કોણ કરશે ? એ ચાર કુમારો બળવાન છે. છેવટે મારા ગર્ભને કે જન્મ પામેલા કુમારને મારી નાંખશે. આ મહા સંકટ શી રીતે દૂર થશે ? દાસી બોલી, બા સાહેબ ! ચિંતા કરો નહિ તમારા પુણ્યના પ્રભાવથી સર્વ વિઘ્ન દૂર થઇ જશે. આ વાર્તા મહારાજને સત્વર જણાવો. એ નિર્મત્તિઆની વાણી સંજ્ઞ થશે, અને કુશસ્થલીના રાજ્યાસનને તમારો કુળદીપક કુમાર અલંકૃત કરશેજ. ભવિષ્ય વાણી સંજ્ઞ થયા વિના રહેશે નહિ. તમે જરાપણ ચિંતા રાખશો નહિ કદપટ્કા જેવા જૈન ધર્મની સહાય થયો. સમકિતનું શરણ લીધાથી તમારી મનઃકામના પૂર્ણ થશે, તમારા શુભ સ્વભાવના પ્રભાવ ઉપર વિશ્વાસ રાખો. અર્હત વાણી અન્યથા થતી નથી. દાસીનાં આવાં આશ્વાસન બરેલાં વચનથી સૂર્યવતીને ધીરજ આવી. તેના હૃદયમાં નિવાસ કરી રહેલી ધર્મ લાવના ઉપર તેને પૂર્ણ શ્રદ્ધા થઇ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

આનંદમાં ઉપાધિ.

શિંખાની રાત્રિ છે, પૂર્ણ ચંદ્ર ગગનમંડળને દીપાવે છે, ચંદ્રના પ્રતાપની આગળ તારાઓ ઝાંખા થઇ ગયા છે, રૂપગર્વિતા નાયિકાની જન્મ નિશા નારી પૂર્ણચંદ્રની સાથે ખીલી છે, શશિ મંડળમાંથી સુધાશ્લોકના પ્રવાહ પ્રસરી રહ્યા છે, જૂમિની ઔષધીઓ એ

સુધાનો સ્વાદ મેળવે છે, ચંદ્ર પોતાની પુર્ણાવસ્થાના પ્રભાવમાં આંદોલન કરે છે; ખરેખર તે રજનીનો રાજ થઇ પ્રગ્ભને રંજન કરે છે. આ વખતે રાણી સૂર્યવતી ચંદ્રશાળામાં બેઠી બેઠી ચંદ્ર મંડળને જુએ છે, ચંદ્રના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થઇ, પરમ આલ્હાદ મેળવે છે, ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં મસ થઇ. મહાલતી એ બાળાને ક્ષણવાર પછી દોહદ ઉત્પન્ન થયો. દોહદ પૂર્ણ કરવાને તેની મનોવૃત્તિ ચંચળ બની ગઇ. તેને ઇચ્છા થઇ કે, આ નિર્મળ સુધામય ચંદ્રનું હું પાન કરું; તે પાન કરી મારા ગૌરવવાળા ગર્ભને તૃપ્ત કરી દઉં. આ ઇચ્છાથી તેનામાં અભિનવ ચિંતાએ પ્રવેશ કર્યો. ગર્ભથી તેણીનું શરીર ફૂલ તો હતું, તે આ ચિંતાથી વિશેષ ફૂલ થઇ ગયું.

આ સમયે રાજ્ય કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થઈ પ્રતાપસિંહ પ્રિયાની પાસે આવ્યો. ચંદ્રની ચંદ્રિકાનો આનંદ પ્રિયાની સાથે લેવા તેની ઇચ્છા હતી. ચંદ્રસાળામાં પ્રવેશ કરતાંજ સૂર્યવતીએ મંદતાથી પતિનો સત્કાર કર્યો. ઘણો પ્રયત્ન કરી ઉઠવા મન કર્યું, પણ ગર્ભ ગૌરવને જાણનારા પતિએ તેને તેમ કરવાની મના કરી, અને સત્વર સુંદરીની સમીપ બેસી ગયો. સૂર્યવતીના શરીરની કૃશતા જોઈ કુશસ્થલીપતિ બોલ્યો—આનંદિની ! આમ કેમ થઈ ગયાં છો ? ગર્ભની કૃશતા આટલી બધી હોય નહીં, તમારા અર્ધચંદ્રકાર લલાટ ઉપર કાંઈ પણ ચિંતાના તરંગ દેખાય છે. ગઈ કાલે જે ઉદ્ઘાસ જોવામાં આવતો હતો, તે આજે નથી. સભ્ય કહો, શી ચિંતા છે ? આ ચિંતાનો સમય નથી, નિરવધિ આનંદ ભોગવવાનો સમય છે. જે કાંઈ ઇચ્છા થઈ હોય તે કૃપા કરી જણાવો. ગમે તેવી અસાધ્ય ઇચ્છા હશે, તેપણુ તે પ્રતાપસિંહ બાહુબળથી પૂર્ણ કરવા સમર્થ છે; મનમાં જરા પણ શંકા રાખશો નહીં. ગર્ભિણી રમણીએના મનોરથ પૂરવા, તે પતિનો ધર્મ છે, તેમાંજ પતિનું પતિત્વ છે. પ્રતાપનાં આવાં પ્રીતિ ભરેલાં વચન સાંભળી સૂર્યવતી બોલી—સ્વામી ! આપે આપેલું આશ્વાસન મને આનંદ આપે છે, પણ મારી ચિંતા દૂર થાય, તેમ મને લાગતું નથી. આપના બાહુબળથી અસાધ્ય એવો મને મનોરથ થયેલો છે, તે મનોરથ પૂરવાતે દેવ સિવાય કોઈ સમર્થ નથી. તે વાત માનુષી શક્તિને અસાધ્ય છે; તથાપિ તમારાં વચન ઉપર વિશ્વાસ આવે છે, તેથી હું જણાવું છું.—પ્રાર્થેશ ! મને આજે આ ચંદ્ર મંડળનું પાન કરવાનો દોહડ થયો છે, એ સુધાનિધિના પાનથી હું મારા ગર્ભને સુધામય કરવા ઇચ્છું છું. રાણીનાં આવાં વચન સાંભળતાંજ પ્રતાપસિંહ ચમકી ગયો. પોતાની શક્તિના હદની બાહરની વાત જાણી તે ગંભીર વિચારમાં પડ્યો, પણ તેના હૃદયમાં એટલો તો આનંદ આવ્યો કે, આ દોહડનો પ્રભાવ જોતાં ગર્ભમાંથી પ્રજાવિક પુત્ર ઉત્પન્ન થશે. ક્ષણવાર વિચાર કરી તેણે સૂર્યવતીને કહ્યું, પ્રિયા ! આ તમારો દોહડ કષ્ટસાધ્ય છે, પણ તમે નિરાશ થશો નહીં. જૈન ધર્મના પ્રભાવથી તે પરિપૂર્ણ કરી શકાશે. તે વિષે વિચાર કરવા હું મારા વિચાર જીવનમાં જાઉં છું. ક્ષણવાર વિચારી તેનો નિશ્ચય કરી, હમણાં પાછો આવીશ, નિશ્ચિંત રહેજો આટલું કહી તે તત્કાળ વિચાર જીવન તરફ વળ્યો.

પ્રતાપસિંહે ત્વરાથી એક દૂત મોકલી, પોતાના બુદ્ધિમાન મંત્રીને બોલાવ્યો. વિચક્ષણ મંત્રી આવ્યો, એટલે રાજ્યએ રાણી સૂર્યવતીના અસાધ્ય દોહડની વાત કહી. તે સાંભળી તે ચતુર સચિવ બોલ્યો—મહારાજ ! ચિંતા કરશો નહિ. તે દોહડ યુક્તિથી પૂરી શકાશે. “ એક નવી પ્રસવેલી ગાયનું દૂધ સાકરની સાથે રૂપાના થાળમાં લઈ, તેની અંદર ચંદ્ર મંડળનું પ્રતિબિંબ પાડો, પછી તે રાણીને પાન કરાવો. દેવી તેનું પાન કરી લે, એટલે ઉપર એક પુરુષને એવી રીતે જોડવો કે, જે ચંદ્ર મંડળને છાયા કરી ઢાંકી દે. એટલે મહારાણી ચંદ્ર મંડળનું પાન કરેલું માનશે. તે પછી તેમને મહેલમાં લઈ શયન કરાવી દો. ” મંત્રીની આ યુક્તિ સાંભળી પ્રતાપસિંહ ખુશી થયો. તત્કાળ તેણે તે પ્રમાણે જોડવણુ કરી મહારાણીના દોહડને પૂર્ણ કર્યો. સૂર્યવતી દોહડ પૂર્ણ થવાથી આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગી. અને દંપતિ આનંદ રસ અનુભવવા લાગ્યાં. પૂર્ણ દોહડા પ્યારીને પ્યારાએ કહ્યું, પ્રાર્થેશરી ! હવે અલ્પ સમયમાં તમારો ઉત્સવ પુત્રથી અલંકૃત થશે, તમારે વ-

નિતા જીવન વાતસલ્ય રસથી વિભૂષિત થશે. પ્રેમ તરંગમાં ઉછળતાં પ્યારી બેઠ્યાં, પ્રાણ-જીવન ! તમારી વાણી સપ્તજ થાઓ. જોડલો મને લાભ છે, તેટલોજ લાભ તમને પણ છે. માતા પિતાના પ્રેમનું સમાન પાત્ર સંતાન છે. આટલું કહેતાં સૂર્યવતી શરમાઇ ગઇ, અને મૃદુ હાસ્ય કરી તેણીએ મુખચંદ્રને પટાંચલમાં ઢાંકી દીધો.

આમ બંને દંપતિ વાર્તાવિનોદ કરતાં હતાં, તેવામાં લોકોનો મહાન કોલાહલ સાંભળવામાં આવ્યો. જીબારવના પ્રતિધ્વનીઓથી રાજમહેલ ખાજી રહ્યો. તે સાંભળતાંજ બંને રાજ દંપતિ ચમકી ગયાં. રાજ પ્રતાપસિંહ મહેલની બાહરે આવ્યો. રાજ ચત્વરમાં લોકોનું મોટું વૃંદ જોવામાં આવ્યું. તત્કાળ ખડગ લઇ રાજ નીચે ઉતર્યો. પ્રતાપસિંહને જોતાંજ લોકો નમન કરી, સન્મુખ ઉભા રહ્યા. રાજએ પુછ્યું, તમે કેણુ છો ? તેઓ બોલ્યા, મહારાજ ! અમે આપની વિદેશી પ્રજા છીએ, અમારું રક્ષણુ કરો. નૈરલ દિશામાં સમુદ્ર કાંઠે કર્ણકોટ અને રત્નપુર નામે બે નગર છે, તેમાં મદ્ધ અને મહામદ્ધ નામે બે રાજ્યો રાજ્ય કરે છે, તેઓ બંને આપણા રાજ્યની હદમાં આવી, વાયુ અને અગ્નિની જેમ અમેને દુઃખ આપે છે, દેશનાં નગર અને ગામડાંઓમાં અનેક જાતની રંબડ કરે છે, લાંબા કોઇ અધિકારીને ગણુતા નથી. તે સાંભળી રાજ કેશરીસિંહની જેમ કોપાયમાન થયો. તેણે લોકોને ધીરજ આપી કહ્યું, જાઓ, હું સૈન્ય લઇ, તે બંને શ્વાનને શિક્ષા કરવા આવું છું. પછી સેનાપતિને આજ્ઞા કરી કે, ત્રયાણુ ભેરી વગડાવો, અને ચતુરંગ સેના તૈયાર કરો. આવી આજ્ઞા આપી, પ્રતાપસિંહ સૂર્યવતીની રજા લેવા મહેલમાં આવ્યો. મહારાજએ મહારાણીને જણાવ્યું, પ્રિયા ! ત્રયાણુ કરવાનો વખત આવ્યો છે. પ્રજાના પોકારથી બે મહાન શત્રુઓની સામે યુદ્ધ કરવા જવું પડશે. તમે નિશ્ચિંત રહેજો. હું વિજય કરી ચત્વર પાછો આવીશ. તે સાંભળતાંજ સૂર્યવતી શોકાતુર થઇ ગઇ, તેના મુખચંદ્રને શોક રાહુએ ઘસત કરી લીધો. તે સાથે પેલી દાસીએ કહેલી નિમિત્તિઆની વાત સ્મરણમાં આવી, તેથી ચિંતામાં વધારો થયો. સૂર્યવતી મંદ સ્વરે બોલી—પ્રાણેશ ! પ્રજાના રક્ષણુ માટે જવામાં તમને આગ્રહથી રહેવા કહેવું, તે ગોચ્ય નથી. પ્રજાનું રક્ષણુ કરવું, એ તમારો ધર્મ છે, પણ તમારા સિવાય આ મહેલમાં રહેવું ધાસ્તી બરેલું છે. કૃપા કરી મને પણ સાથેજ લ્યો. આ નવરંગિત મહેલના કરતાં મારે રણક્ષેત્રમાં રહેવું સારું છે. પ્રતાપસિંહ બોલ્યો—પ્રિયા ! આ શું બોલો છો ? અહીં તમને કાની ધાસ્તી છે ? મારા રાજ્યદ્વારમાં પ્રવેશ કરી, તમને પરાભવ કરનાર કેણુ છે ? તે સાંભળતાંજ સૂર્યવતી બોલી—પ્રાણેશ્વર ! તમારા રાજ્યમાં કોઇ બીજો શત્રુ આવે, તેવી મને ધાસ્તી નથી, પણ મારી સપત્નીના ચાર કુમારોની મને પૂરું ધાસ્તી છે. આપના બાહરે જવાથી તેઓ જરૂર મારો પરાભવ કરવાનાજ. એમ કહી તેણે દાસીએ કહેલી પેલા નિમિત્તિઆની વાત કહી બતાવી.

નિમિત્તિઆની વાર્તા સાંભળી, પ્રતાપસિંહને આશ્ચર્ય તો લાગ્યું, પણ તેના મનમાં વિચાર થયો કે, રખેને તે કુમારો પોતાનો સાપત્ન ભાવ બતાવે, તો પછી સૂર્યવતીના ગર્ભની હાની થાય, માટે યુક્તિ કરી, તે કુમારોને સાથેજ લઇ જવા. આવો વિચાર કરી,

રાજ્યએ કહ્યું, દેવી ! તમારા કહેવા ઉપરથી હું તે કુમારને સાથે લઇ જઈશ, ચિંતા કરશો નહિ. તમારો ગર્ભ પ્રભાવિક છે, તે પોતાનાજ પ્રભાવથી રક્ષિત થશે, તેનું અશુભ દોષનાથી પણ ચિંતવી શકાશે નહિ. પુણ્યવંત આણીએ પોતાના પુણ્યથીજ રક્ષિત થાય છે, તેઓને અન્યની અપેક્ષા રહેતી નથી. તમારી ધર્મ ઉપરની પવિત્ર શ્રદ્ધા સર્વદા ગર્ભની રક્ષા કરશે. આટલું કહી તેણે ગર્ભિણી બાળાને સુખન સહિત આન્નિંગન આપ્યું. પ્રિયાએ “ વિજય મેળવી પાછા સત્વર પધારો ” એમ ચિંતવી અંતરની મૌન આશિષ આપી. બંને દંપતિ ચિંતામાં ને ચિંતામાંજ જીવાં પડ્યાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જયકુમારનું કપટ.

ત્રીનો સમય હતો, પ્રતાપસિંહના અંતઃપુરમાં શાંત ભાવ પ્રસરી રહ્યો હતો, રાણી સૂર્યવતી પોતાની દાસી સાથે અનેક વિચાર કરતી, અને ભયની શંકા રાખતી, શય્યા ઉપર મંદ થઇ પડી હતી, ક્ષણે ક્ષણે નવકાર મંત્રનું રમરણ કરતી હતી, તેણીએ મન, વચન, અને કાયાથી આર્હત ધર્મનું શરણ લીધું હતું, પવિત્ર ધર્મ ભાવનાના પ્રભાવથી પોતે પોતાને સનાથા માનતી હતી, પ્રતાપસિંહના જવા પછી તેના ચિત્તમાં ચિંતા તો હતી, પણ ધર્મના અવગંધનથી તેને સમાવી દેતી હતી. ચતુર દાસી તેને ધીરજ આપતી હતી.

આ વખતે અંતઃપુરના દ્વારમાંથી અવાજ થયો કે, ‘ દ્વાર ઉઘડો ’ અવાજ સાંભળતાંજ મહાદેવી ચમકી ગઇ. ‘ આ શું વિધન આવ્યું ? ’ એમ તેના હૃદયમાં થવા લાગ્યું. દાસીએ કહ્યું, બા સાહેબ ! ભય રાખશો નહીં. જૈન ધર્મની સહાય છે. નિમિત્તિ-આની વાણી અવશ્ય સંપૂર્ણ થવાનીજ. ગમે તેવા અંતરાય ઉત્પન્ન થશે, પણ તમારા પ્રતાપી ગર્ભના તેજથી તે દગ્ધ થઇ જવાના. દાસી પોતાની બાઇને ધીરજ આપી, દ્વાર ઉઘાડવા ગઇ. દ્વાર ઉઘડ્યું એટલે તેઓ બોલ્યા—અમે જયકુમારના સેવક છીએ. કુમાર સાહેબે અમેને ગર્ભના રક્ષણ માટે મોકલ્યા છે. મહારાણીને ખબર આપો કે, જ્યારે બાળકનો જન્મ થાય, ત્યારે અમને ખબર આપે. અમે અહીં દ્વારની આગળ રાત્રિ દિવસ સાવધાન થઇ રહીશું. આથી દાસી વિચારમાં પડી, પણ તેમને ત્યાં રાખી, સૂર્યવતીની પાસે આવી, અને તેણીએ આ વૃત્તાંત જણાવ્યો, એટલે મહારાણી વિશેષ ચિંતાતુર થઇ ગયાં. દાસીએ ધીરજ આપી, ધર્મનું શરણ કરવા વિનંતિ કરી.

વાંચનારને આ ઠેકાણે પૂર્વનો સંબંધ જાણવાની ઇચ્છા થઇ હશે, જ્યારે મહારાજ પ્રતાપસિંહે મધ્ય અને મહામધ્યનો પરાલય કરવા પ્રયાણ કર્યું, તે વખતે તેણે

પોતાની રાણીને નિર્ભય કરવાના ધરાદાથી ચારે કુમારોને બોલાવી પુછ્યું હતું કે, તમે મને સહાય કરવાને સાથે આવો. ક્ષત્રિય કુમારોને રણાભ્યાસ કરવો જોઈએ. તમારા જેવા યુવાન પુત્રો રણભૂમિનો રંગ જુએ, તો તેમને ક્ષાત્ર ધર્મનો પરિપૂર્ણ અનુભવ થાય. ક્ષત્રિય કુમારોના ધૌર્યની પરીક્ષા રણભૂમિ સિવાય નથી. પિતાનાં વચન સાંભળી નેમણે સાથે જવા નિશ્ચય કર્યો, અને તૈયાર થઈ આવવાનું કહી તેઓ સાંથી ઉઠી નીકળ્યા. પોતાને રથાને આવ્યા પછી કપડી જ્યકુમારે તેના બંધુઓને સુચવ્યું કે, તમે ત્રણ સાથે જાઓ, અને હું જયર પીડાનું બહાનું કાઢી ઘેર રહું. તે યોજના પ્રમાણે ત્રણ કુમારો સળજ થઈ પિતાને પ્રણામ કરી, આગળ ઉસા રહ્યા. પ્રતાપસિંહે પુછ્યું, જ્યકુમાર ક્યાં છે ? એટલે તેમણે કહ્યું, પિતાજી ! દૈવયોગે જ્યકુમારને જયર પીડા થઈ આવી છે, તેથી તે આવી શકશે નહીં. અમે આપની સેવામાં હાજર થયા છીએ. મુગ્ધ હૃદયના પ્રતાપે તે વાત માની, અને તે ત્રણ કુમારોને લઈ તરતજ પ્રયાણ કર્યું હતું. અહીં પછવાડે જ્યકુમાર એકલો સૂર્યવતીના પ્રસવની રાહ જોઈ, રાજ્યમાં રહ્યા હતા. તેના હૃદયની ઇચ્છા વિપરીત હતી, જો સૂર્યવતીને પુત્ર અવતરે, તો તેનો સંહાર કરી, રાજ્યનું આધિપત્ય પોતાને મેળવવું, આવો તેનો કુવિચાર હતો. રાજ્યલોભ એ મહા પાપનું મૂળ છે, એ લોભને વશ થઈ, ભારતવર્ષમાં અપાર હિંસાઓ થયેલી છે, તે લોભરૂપ રાક્ષસના પ્રસંગે અનેક કુર કર્મ થયેલાં છે, રૂધિરની સરિતાઓ આવી છે, રાજ્યલોભરૂપ મહામિમાં અનેક લય પામ્યા છે. જ્યકુમારે એ લોભને વશ થઈનેજ એવી પાપી ધારણા કરી હતી. પ્રતાપસિંહના પ્રયાણ પછી તરતજ તેણે સૂર્યવતીના પ્રસવની ખબર રાખવાને પોતાના વિશ્વાસુ માણસોને તેના મેહેલના દાર આગળ ચોકી કરવા મોકલ્યા હતા. તેઓએ આવી, આ વખતે મેહેલના દારને ઉઘડાવ્યું હતું, અને જ્યાં સૂર્યવતી અને દાસી રહેતાં હતાં, ત્યાં રાત્રે આવી પ્રવેશ કર્યો હતો.

જ્યકુમારનાં માણસો મેહેલ આગળ આવ્યાં, સારથી સૂર્યવતીને વિશેષ શોક થયા કરતો હતો. તેણી ધર્મ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી રહેતી, પણ હાણુ ક્ષણ વારે તેના કામળ હૃદયમાં અનેક વિપરીત શંકાઓ ઉદ્ભવતી હતી. અતુર દાસી તેને ધર્મનું સ્મરણ આપતી હતી. સૂર્યવતી પ્રથમથીજ આહત ધર્મ ઉપર સંપૂર્ણ આસ્તિક હતી. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ધર્મ ક્રિયા તે સર્વદા આચરતી. તેના સદાચરણથી તેનો પરિવાર પણ ધાર્મિક બનેલો હતો. આવી શ્રદ્ધાળુ શ્રાવિકા આ વખતે પૂર્ણ સંકટમાં આવી હતી. પોતે પ્રતાપસિંહ જેવા એક મહારાજાની મહારાણી છતાં અત્યારે પામર સ્ત્રીની સ્થિતિ

બોમવતી હતી. પાંજરામાં પડેલી પક્ષિણીના જેવી તેની દશા હતી. પાપી જ્યકુમાર ક્ષણે ક્ષણે તેની તપાસ રાખતો હતો. દરેક વસ્તુ જ્યકુમારની રજા સિવાય સૂર્યવતીને મળતી ન હતી. તેના મેહેલમાં જ્યકુમારની આગ્રા સિવાય કોઈનાથી જવાતું નહીં. આથી સૂર્યવતી ખરેખર કારાગૃહ વાસ બોમવતી હતી. તેની પાસે કેટલીએક દાસીઓ સિવાય વિશેષ પરિવાર હાજર ન હતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

શ્રીચંદ્રકુમારનો જન્મ.

જા દિવસ, શુભ વેળા, અને શુભ ઘડી પ્રવર્તતાં હતાં, દિશાઓ પ્રખંડ હતી, પવન અનુકુળ રીતે વાતો હતો, ચંદ્રને યોગ ઉત્તમ નક્ષત્રની સાથે થયો હતો, ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા હતા. આ સમયે મધ્ય રાત્રે પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને જન્મ આપે, તેમ સૂર્યવતીએ એક તેજસ્વી કુમારને જન્મ આપ્યો. આ કુમારનો જન્મ છુપી રીતે રાખવામાં આવ્યો હતો. જ્યકુમારની ભીતિથી રાણી મેહેલ શાંત હતો, જરા પણ આનંદ કે ઉત્સવ દેખાડવામાં આવ્યો ન હતો, સૂર્યવતીની ચતુર દાસીએ સારી યુક્તિ વાપરી, કુમારનું રક્ત પણ છુપાવી રાખ્યું હતું, રાણીનાં વિશ્વાસુ માણસો જે ઘણાં થોડાંજ હાજર હતાં, તેઓને તે વિષેની અગાઉથી સુચના આપવામાં આવી હતી.

સૂર્યવતીને કુમારનું સ્વરૂપ જોઇ હર્ષ થયો, પણ જ્યકુમારના લયને લઇને તેણીને વિશેષ ચિંતા થવા લાગી. બાળકુમારને નીરખી તેની માતા અંતરમાં આનંદ પામતી હતી. કુમારના શરીર ઉપર શુભ લક્ષણો ઝળકી રહ્યાં હતાં, તેના તેજની આગળ મધ્ય રાત્રિના દીવા ઝાંખા થઇ ગયા હતા. રાજકુમારનું શુભ પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું હતું, નેત્ર શરદઋતુના કમળને અનુસરતાં હતાં, લલાટ અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવું ચળકતું હતું, બાજુ સ્વર્ગમાંથી અશ્વિનીકુમાર આવેલ હોય તેવો તે દેખાતો હતો, તેજથી તેણે ભાનુને જીતી લીધો હતો, સૌમ્ય ગુણથી તે સોમ [ચંદ્ર] ની તુલના કરતો હતો, તેના રક્ત અધર મંગળના તારાને અનુસરતા હતા, છુધના જેવો તે ગુણની ખાણરૂપ હતો, ગુરની જેમ તે સર્વ કળાનો નિધિ હતો, કવિના [શુકના] જેવો તે કવિ થવાનો હતો, શત્રુઓમાં તે રાહુ જેવો, અને પરાભવ કરવામાં કેતુ જેવો થવાનો હતો. આ પ્રમાણે તે પ્રભાવિક કુમારમાં નવ ગ્રહનો પ્રભાવ જોવામાં આવતો હતો. શૃંગાર, વીર વિગેરે રસ પણ તેનામાં સ્ફુરણાત્મક થતા હતા.

આવા અદ્ભૂત અને દિવ્ય કુમારનાં દર્શનથી સૂર્યવતીને ઘણો આનંદ થાય, તેમાં શું આશ્ચર્ય ? જો કે જ્યકુમારનો લય તેણીના કામળ હૃદયમાં અનેક કુતર્ક કરાવતો હતો, પણ છેવટે એ ચતુર બાળા એવા નિર્ભયપર આવતી કે, આ મારો કુમાર પ્રભાવિક છે,

તેનામાં પૂર્વના પુણ્યનું પ્રગળ છે, તેના મનોહર મુખ ઉપર જૈન ધર્મનાં જય ચિન્હો જ-
ણામ આવે છે. આર્હત આગમમાં જે માનવ જીવનની ધાર્મિક ઉત્પત્તિનાં લક્ષણો કહે-
લાં છે, તેવાં લક્ષણો મારા લાડકવાયા કુમારમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. પાપી જયકુમા-
રની નકારી ધારણા નિષ્પ્રજા થાઓ. આતું વિચારતાં તેણીનામાં પાછી હિમ્મત આવતી
હતી. ક્ષણવારે પાછી અધીરાઈ આવતાં તે શોક સહિત વિચારતી કે, અરે દૈવ ! આવા
સુંદર કુમારનો જન્મ થતાં પણ મારા દરબારમાં કાંઈ પણ ઉત્સવ નથી, એ કેવી
વાત ? મારા પ્રતાપી સ્વામી હાજર હોત તો, કેવો જન્મોત્સવ થાત ? તેજસ્વી
કુમારનો જન્મ અંધકારમાં થવાથી મને અપાર શોક થાય છે. આવો પ્રતાપી
પુત્ર પ્રગટ થતાં મહારાજા પ્રતાપસિંહની રાજધાની ઉત્સવ સહિત અને શન્ય રહે, એ કેવો
ગજબ ? મારાં પૂર્વનાં કર્મ કેવાં હશે ? અરે કર્મ ! તમે મને મહારાણીનું અને તે પછી
રાજ્યમાતાનું પદ પ્રાપ્ત કરાવ્યું, પણ તે શા કામનું ? આવા સૂર્યના જેવા કુમારનો જન્મ
થતાં પણ સૂર્યવતી શોકમાં રહે, એ કેવી ઘટના ? આ પ્રમાણે સૂર્યવતી જ્યારે શોક કરતી,
ત્યારે તેની ચતુરા દાસી આ પ્રમાણે દીલાસો આપતી હતી. બા સાહેબ ! શોક કરશો
નહિ, તમારા તેજસ્વી કુમાર પૂર્ણ ભાગ્યવાન છે. પેલા નિમિત્તિઆના કહેવા પ્રમાણે તે
કુશસ્થલીના રાજસિંહાસનના અધિકારી છે; આગમની વાણી કદિ પણ અન્યથા થતી નથી.
તમે ધણીવાર સાંભળ્યું હશે કે, પુણ્યવંત પ્રાણીનાં લક્ષણું તેના શરીર ઉપરથી જણાય છે.
જુઓને, અમારા બાળ રાજા કેવા તેજસ્વી છે ? તેમની કાંતિથી સ્તિકાગ્રહ પ્રકાશમાન
થઈ રહ્યું છે, તેમનું આનંદદર્શક મુખચંદ્ર આપણાં નેત્રને સુખાંજન આપે છે, તેમનાં
વિશાળ લોચન કમળની લક્ષ્મીને તુચ્છ કરે છે, જુઓને, તેમનું લલાટ દર્પણની જેમ કેવું
ચળાકે છે ? તેમના હાથ પગનું સૌંદર્ય કેવું અનુપમ છે ? મહાદેવી ! કુંવરની મનોહર
મૂર્તિ જોઈ આનંદ પામે, તમે કુશસ્થલીનાં રાજમાતા થઈ ચુક્યા છો, શામાટે ચિંતા
કરો છો ? વીરમાતા ! હવે આર્હત ધર્મનું સ્મરણ કરો. ધર્મના અધિષ્ઠાયક દેવતા, આ
બાળ કુંવરની રક્ષા કરશે. મહાદેવી ! જુઓને, તમારા કુમાર કેવા પુણ્યવાન છે ? તેમના
જન્મ વખતે દિશાઓ પ્રસન્ન થઈ રહી છે, નવ ગ્રહ હચ્ચના થઈ તેના ભવિષ્યના
જીવનમાં ઉન્નતિ સુચવે છે, ગગન મંડળ ઉપર અદ્ભૂત પ્રસન્નતા પ્રસરી રહી છે, અદ્વ
પુણ્યવાળા પ્રાણીના જન્મ વખતે આવો દેખાવ થાયજ નહીં. મહાપુરુષના જન્મના
જેવો આ દેખાવ છે. પુણ્યવાન પ્રાણીનું જીવન સૃષ્ટિના સૌંદર્યને વધારે છે. આ સમયે
નારકીના જીવ પણ શાતા પામ્યા હશે. વીર જનની ! હવે જરા પણ ચિંતા કરવાનું
કારણ નથી. તમારા બાળ કુમારનો જન્મોત્સવ સૃષ્ટિની કુદરતે કયો છે. મનુષ્ય કૃત મ-
હોત્સવ કરતાં કુદરતી મહોત્સવ મોટો છે. મહારાજા પ્રતાપસિંહજી હવે વિજય મેળવી
સત્વર પાછા પધારશે. બા સાહેબ ! જરા પણ ગભરાશો નહીં. દાસીનાં આવાં વચન
સાંભળી સૂર્યવતીને વિશેષ આનંદ થયો, તેણીએ એક દ્રષ્ટિએ પોતાના બાળ પુત્રને નીરખી
ચુંબન કર્યું, હૃદય સાથે આંખી સ્તનપાન કરાવ્યું.

ક્ષણવાર પછી શક્તિ હૃદય સૂર્યવતી બોલી—દાસી ! તું કહે છે, તે યથાર્થ છે,
પણ જ્યાં સુધી જયકુમાર આપણી ઉપર દ્રેષ રાખી, વિદ્ધ કરવા સજ્જ થઈ રહ્યો છે,

ત્યાં સુધી આપણે સર્વ રીતે ચેતવું જોઈએ. ગર્ભે તે યુક્તિ કરી, આ બાળ કુંવરની રક્ષા કરવાની યોજના કરવી જોઈએ. કુંવરના જન્મની વાત જો જયકુમારના જાણવામાં આવશે તો, જરૂર તે મોટું વિદ્ય હિતપત્ર કર્યા વગર રહેશે નહિ. વખતે કુર બુદ્ધિનો જયકુમાર આ બાળ કુમારનો નાશ કરી નાખે. તેના પાપી હૃદયમાં રાજ્યલોભ રમી રહ્યો છે, તેની ધારણા નહારી છે, તેનો હેતુ વિપરીત છે, માટે ગમે તે યુક્તિ કરી, આ બાળ કુંવરની રક્ષા કરવી જોઈએ. સખી ! કહે, આ કુમારને શી રીતે શુભ રાખવો ? પ્રભાત કાળે તો જયકુમાર તપાસ કરાવશે.

ચતુર દાસી વિચાર કરી બોલી—દેવી ! મને એક ઉપાય સુઝી આવ્યો છે. આપણા મહેલની મૂઢ વાટિકામાંથી પુષ્પનો સમૂહ લઈ હમેશાં એક માલજી આવે છે, તે વિશ્વાસ છે. તેના પુષ્પના પુંજની અંદર શુભ રાખી, આ કુમારને તેની સાથે મોકલી દેવા. માલજી પુષ્પના પુંજમાં તેને શુભ રીતે રાખશે, તે વાત ચોકીદારોના જાણવામાં આવશે નહિ. પ્રાતઃકાળે ગર્ભનો પ્રસવ થઈ, તેનો નાશ થઈ ગયો, એવી વાત જયકુમારને જાણાવશું. પછી આપણે શુભ રીતે તે પુષ્પના પુંજમાંથી બાળ કુમારને લઈ આવીશું. દાસીની આ યુક્તિ સૂર્યવતીને સારી લાગી. તેણીએ તેણીનાં બુદ્ધિબળને માટે સાચાશી આપી.

પ્રાતઃકાળનો સમય થયો, ગગનમણિ સૂર્ય કુમારનું મુખ જોવા જાણે ઉત્સુક થયો હોય, તેમ પોતાનાં કીરણોને પ્રસારવા લાગ્યો. તે સમયે પેલી માલજી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે પુષ્પ આપવા આવી. દાસી તેને સૂર્યવતીની પાસે લઈ ગઈ. સૂર્યવતીએ માલજીને પાસે બોલાવી કહ્યું, બેન ! તું અમારી વિશ્વાસી અને રાજલક્ષ્મી સેવક છું. આજે એક કાર્ય કરવા માટે તને કહેવાનું છે. મને આશા છે કે, તારા જેવી હિતમ સેવક સ્ત્રી તે કાર્ય કરવા તત્પર થયા વિના રહેશે નહિ. બાઈ ! તે કાર્ય કરવાથી અમે તારો પૂર્ણ આભાર માનીશું, અને તેનો બદલો તને સારી રીતે આપીશું. સૂર્યવતીનાં વચન સાંભળી માલજી બોલી—દેવી ! તમે અમારાં અન્નદાતા છો, પરંપરાથી અમારા કુટુંબનાં પાલક છો, આપ મહારાણી થઈ, મારા જેવી સામાન્ય દાસીને આવાં ગૌરવ ભરેલાં વચન કહો છો, તે યોગ્ય નથી, હું આપની ચરણરજ દાસી છું, જે કાર્ય હોય, તે ખુશીથી કરમાવો. આ હાડ ચામડી આપનીજ છે, આપની સેવા કરવી, એ અમારો ધર્મ છે. આપની ઉપર જયકુમારની સપ્તાઈ છે, એ મારા જાણવામાં છે. સૂર્યવતી બોલી—માલજી ! આ ગઈ રાત્રે મારા હૃદયથી એક કુમારનો જન્મ થયો છે, તે ખબર જો જયકુમારને પડશે તો, જરૂર તેનો નાશ કરી નાખશે. તેની ખબર રાખવાને મહેલના દ્વાર આગળ ચોકીદારો બેઠેલા છે. હવે આ વાત શુભ રહે, તેથી એ કુમારને પુષ્પના પુંજની અંદર શુભ રાખી તું લઈ જા. તારી વાટિકામાં તેને યતનથી રાખજે. અમે જયકુમારની આગળ ગર્ભના પ્રસવનો નાશ થયો, એવી વાર્તા ચલાવીશું, તે પછી તારી પાસેથી એ કુમારને લઈ જઈશું. બેન ! તારા પૂર્ણ વિશ્વાસ ઉપર આ કામ કરવાનું છે. રાણી સૂર્યવતીનાં વચન સાંભળી માલજી બોલી—રાણી સાહેબ ! ખુશીથી આપનું એ કાર્ય કરીશ. મારા પ્રાણની જેમ તમારા કુમારને લઈ જઈશ. જરા પણ ચિંતા રાખશો નહીં. માલજીનાં વચન ઉપર

સૂર્યવતીને પૂર્ણ વિશ્વાસ આવ્યો. તત્કાળ તે પોતાના બાળ કુમારને લઈ આવી. સૂર્યવતીની દાસીઓ આસપાસ ઉભી રહી, કોઇએ કુમારને અંગન કર્યું, કોઇએ વેના કંઠમાં હાર પહેરાવ્યો, કોઇએ તેના તેજસ્વી લલાટમાં તિલક કર્યું, કોઇએ ચંદનનાં છાંટણાં કર્યાં, સૂર્યવતી કુમારને ઉત્સાહમાં લઈ, રૂઢ કરતી બેસી—મારા પ્રાણ ! હું તારી માતા થઈ, તને નેત્રથી દૂર કરું છું. મારાં કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર ? જન્મ આપી તરતજ વહાલા પુત્રને વિષ્ણુદે પાડનારી મારા જેવી અભાગીયણ માતાઓ જગતમાં થોડી હશે. પુત્ર ! જૈન ધર્મના અધિષ્ઠાયક દેવ તારી રક્ષા કરજો, શ્રી ધર્મનું તને શરણુ હોજો, તારા કોમળ શરીરને પંચપરમેષ્ઠી કવચરૂપ થજો. રાજકુમાર ! રૂઢ કરીશ નહિ, તારા મસ્તક ઉપર રાજ્યલુપ્થ શત્રુ જન્યત થઈ ઉભો છે. વત્સ ! પાછો હમણાંજ તારી દુઃખી માતાને મળજો. આટલું કહી સૂર્યવતીએ તે બાળ કુમાર માલણને સોંપી દીધો. ચતુર માલણે સુગંધી પુષ્પના પુંજમાં તેને ઢાંકી દીધો, અને તે સૂર્યવતીને ધીરજ ભરેલાં વચન કહી, ત્યાંથી ચાલી નીકળી. ચોડીશરોએ જરા પણ બળયું નહિ. માલણે વાટિકામાં રતનકંબલમાં વીંટાયેલા તે બાળકને પુષ્પના પુંજની અંદર રાખ્યો. સૂર્યવતીનો કુમાર પુષ્પની શય્યામાં સુઈ રહ્યો.

માલણ કુમારને લઈ ચાલી, તે વખતે રાણી સૂર્યવતી સિંહાવલોકનથી પોતાના બાળ પુત્રને અવલોકતી રૂઢ કરતી હતી. રૂઢનો સ્વર કાને આવતાં ચોડીશરો ચમક્યા, અને તેઓના હૃદયમાં શંકા આવતાં તેઓ વાસગૃહમાં દાખલ થયા. તેઓએ દાસીને પુછ્યું, કહો ધરમાં શું છે ? પ્રસવ થયો કે નહીં ? દાસીઓમાંથી કોઇએ ઉત્તર આપ્યો નહીં, તેમ તેમ તેઓના મનમાં વિશેષ શંકા થવા લાગી. તરતજ તેઓએ જયકુમારને ખબર આપ્યા. પાપી જયકુમાર સૂર્યવતીના મેહેલમાં દોડી આવ્યો. આસપાસ જેવા માંડ્યું. દરેક ખુશા, પેટીઓ અને ભૂમિગૃહ જેવરાવ્યાં. કાંઈ પણ જેવામાં આવ્યું નહીં. જયકુમારે દાસીને પુછ્યું—દાસી ! સાચું કહે, શો પ્રસવ થયો ? દાસીએ કહ્યું, રાજકુમાર ! કંઈ કહેવાની વાત નહીં. અમારા મનોરથ તો મનમાંજ રહ્યા. પ્રસવ નિષ્ફળ થયો છે. આ વચન સાંભળતાંજ દુષ્ટ જયકુમાર ખુશી થયો, પોતાના મસ્તક ઉપર એક ઉપાધિ દૂર થઈ, એમ તે માનવા લાગ્યો. નિમિત્તિઆની વાણી નિષ્ફળ થઈ, એમ તેણે માની લીધું. તેના લુપ્થ હૃદયમાં અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થવા લાગ્યા. કુશસ્થલીના રાજ્ય સિંહાસનનો અલંકાર હુંજ થઈશ, એમ તેને નિશ્ચય થયો.

આ ખબર નગરમાં ફેલાતાં લોકોએ કલ્પાંત કરવા માંડ્યું. સૂર્યવતીના સૌભાગ્યને ભોરો નિંદવા લાગ્યા. કોઈ દયાળુ લોકો એમ પણ કહેતા કે, આમાં કાંઈક દોષ હશે. પાપી હૃદયના જયકુમારે તેની સપતન માતાનું વિપરીત—અનિષ્ટ કર્યું હશે. એવી એવી અનેક વાર્તા નગરમાં ચાલવા લાગી. રાજમહેલમાં અનેક રાજસેવકો આવી મહારાણી આગળ શોક દર્શાવવા લાગ્યા. જયકુમારના મનમાં પુત્ર જન્મથી પણ વધારે આનંદ થયો હતો. તે રાજ્યલુપ્થ પોતે કુશસ્થલીનો મહારાજ થયો, એમ માનતો હતો. આ બનાવથી તેના આપ્ત મિત્રો અને પરિવારના મુખ્ય લોકો જયકુમારને અભિનંદન આપતા હતા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્વપ્નાનું સાંકેત્ય.

તાઃકાળનો સમય હતો, નભોમણિ પોતાના કારણથી જગતના અધ-કારને દૂર કરતો હતો, નિશામાં નિદ્રાધીન થઇ પડેલા પ્રમદીએને ગુલાબી નિદ્રા આવતી હતી, અપ્રમાદી આસ્તિક ગૃહસ્થો સ્નાન પૂર્ણની પ્રવૃત્તિમાં પડતા હતા. આ સમયે એક પુરુષ પોતાની પ્રિયા સાથે આનંદથી વાર્તમાપ કરતો હતો, તે પુરુષનું હૃદય પૂર્ણ આસ્તિક હતું, તેના નિર્ભય હૃદયમાં આર્હત ધર્મની પવિત્ર શ્રદ્ધાએ વાસ કર્યો હતો, તેની સદ્ગુણી સ્ત્રી પણ તેનીજ હતી, તેણીનામાં સતી ધર્મના અંકુર પ્રગટ હતા. પતિની આજ્ઞાને આધીન રહેનારી એ રમણી ખરેખરી આવિકા કહેવાતી હતી.

પુરુષે આનંદના આવેશમાં આવી પ્રિયાને કહ્યું, પ્રિયે ! તને વધામણી આપું છું. આજ રાત્રે આપણી ધાર્મિક ક્રિયા સફળ થઇ છે. તારો સતી ધર્મ સફળ થઇ ચુક્યો છે. આપણી જે ઇચ્છા ધણા દિવસ થયાં આજ્ઞાના પ્રવાહમાં તણાતી હતી, તે આજે ફળવતી થઇ છે. ધર્મની આરાધના કદિ પણ નિષ્ફળ થતી નથી—એ મહા વાક્ય અક્ષરશઃ સત્ય થયું છે. ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ સફળ થયા વિના રહેતું નથી. ધર્મના પ્રભાવથી પ્રાણી હૃલય લોકને સાથે છે—એ ખરેખર છે. આર્હત ધર્મનું મહાત્મ્ય જગત ઉપર સત્રાજ્ય ભોગવે છે. ચંદ્રવદના ! તમારી શ્રદ્ધા, તમારી દૃઢતા, અને તમારી પતિ બક્તિ સફળ થઇ છે.

પતિનાં આવાં વચન સાંભળી રમણી બોલી—પ્રાણનાથ ! કહો, તેવા આનંદની વાત શું છે ? તમારો આનંદ જોઇ મને તે સાંભળવાનું કૌતુક વધતું જાય છે. રમણીના આગ્રહથી તે પુરુષ જોડ્યો—ગૃહસ્થરી ! આજે મધ્ય રાત્રે એક શુભ સુચક સ્વપ્ન આવ્યું. “ આપણાં ગોત્રદેવી શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી મારી આજળ આવી હોવાં સ્વા. તેમણે મધુર વાણીએ કહ્યું, વત્સ ! બેઠા થા. તારે ધેર કલ્પવૃક્ષ રોડું છે. હું તારી ધર્મ ભાવના જોઇ પ્રસન્ન થઇ છું. તને પ્રાતઃકાળે એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. જે કુમાર તારે ધેર આવે, તેને તું પુત્રવત્ માનજે. તારો સ્વજન વર્ગ તેડી. તે પુત્રનો જન્મોત્સવ કરજે. ” પ્રિયા ! આટલું કહી તે ગોત્રદેવી અંતર્ધ્યાત થઇ ગયાં. કાનમાં અમૃત જેવાં આ વચન સાંભળી તે માનિની મનમાં મુગ્ધ મુગ્ધ ગઇ. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ વંધ્યા દેવકી

મુક્ત થવાનો સમય જાણી આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગી. ગોત્રદેવીને નમન કરી ધર્મનો અતિ આહાર માનવા લાગી.

વાંચનાર ! અધીરા થશો નહીં. એ સ્ત્રી પુરુષની ઝોળખાણુ હવે કરાવીએ છીએ. જે પુરુષ છે, તે લક્ષ્મીદત્ત નામે કુશસ્થલી નગરીનો એક ધનાઢય, અને આસ્તિક શ્રાવક છે. જે સ્ત્રી છે, તે તેની લક્ષ્મીવતી નામે રૂપ ગુણવતી રામા છે. આ બંને દંપતી સ્વધર્મમાં તત્પર અને આર્હત ધર્મનાં ઉપાસક છે, તેમને કાંઈ પણ સંતતિ ન હતી. સંતતિના લાભને માટે તેઓ અનેક સુકૃતાચરણ કરતાં હતાં, અને ધર્મનાં દંડ રાગી બન્યાં હતાં. લક્ષ્મીદત્ત શેઠ નિઃસંતાન હોવાથી કેટલાએક અજ્ઞાની લોકો તેને વાંઝીયા શેઠ કહી નિંદતા હતા, અને લક્ષ્મીવતીને વધ્યા સ્ત્રી કહેતા હતા. તેમને આજે ગોત્રદેવીએ સ્વધર્મમાં પુત્ર પ્રાપ્તિ વિષે જણાવ્યું, તેથી તેઓને અતિ આનંદ થયો હતો. વધ્યત્વરૂપ કલંકથી મુક્ત થવાનો અવસર આવવાથી તેઓને જે આનંદ થયેલ, તે નિઃસીમ આનંદ હતો. આ આનંદને લઈ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પ્રભુની પુણ્યમય આંગી કરાવવા સેવકોને પુણ્ય લેવા મોકલ્યા. થોડી વારે તે સેવકો થોડાં પુણ્યો લઈ પાછા આવ્યા, અને શેઠને જણાવ્યું કે, વિશેષ પુણ્ય મળતાં નથી, જેટલાં પુણ્ય મળ્યાં, તેટલાં લઈ અમે આવ્યા છીએ. આથી શેઠ પોતાની જાતે જયકુમારની આજ્ઞા લઈ સેવક સહિત રાજગી ગૃહ વાટિકામાં પુણ્ય લેવા ગયો. ત્યાં પુણ્યના કરંડીઆ ભરાવા માંડ્યા.

આ વખતે એનું બન્યું કે, પેલી માણસ જે પુણ્ય પુણ્યમાં રાજકુમારને રાખી, કાર્ય પ્રસંગે ત્યાંથી ગયેલી હતી, તેજ પુણ્ય પુણ્ય લક્ષ્મીદત્ત શેઠના સેવકોએ લેવા માંડ્યો. તે લેતાં તેમાં એક સુંદર કુમાર રત્નકંબલથી વીંટાએલો જોવામાં આવ્યો. સેવકોએ તે વાત શેઠને કહી. ગોત્રદેવીનાં વચન પ્રમાણે લક્ષ્મીદત્ત શેઠે હર્ષથી તે પુત્રને લઈ લીધો. રાજ કુમારનું આનંદજનક સ્વરૂપ જોઈ, શેઠ અત્યંત ખુશી થયો. તત્કાળ ઘેર આવી, લક્ષ્મીવતીને અર્પણ કર્યો. કુમારનું લાવણ્ય જોઈ લક્ષ્મીવતીને અપાર આનંદ થયો. પુત્રને ઉત્સંજમાં લઈ લક્ષ્મીવતી તેને નિરખવા લાગી, તેનું અનુપમ સૌંદર્ય જોઈ જોઈ નેત્રાનંદ લેવા લાગી. તે કહેવા લાગી કે, અહો ! મારા ભાગ્યનો ઉદય થયો, આવો રૂપનિધિ કુમાર આવવાથી મારા ઘર ઉપર કલ્પવૃક્ષની ઝાંચા યજ્ઞ, રત્નોની અતર્કિત જ્વિષ્ઠિ થઈ, મારી ધર્મ ઉપાસના ગોત્રદેવીએ સંજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે કહેતી લક્ષ્મીવતી પુત્રને ચુંબન કરતી હૃદયતી સાથે દયાવા લાગી. લક્ષ્મીવતીના હૃદયમાં ખરેખર માતૃભાવ જાગ્રત થયો. તે પોતાના ઉદરમાંથી અવતરેલો હોય, તેમ તે કુમારને માનવા લાગી. પોતાના પૂર્વના પુણ્યની પ્રવળતાને વખાણવા લાગી, અને આત્માને હવે વધ્યત્વરૂપ કલંકથી મુક્ત માનવા લાગી.

લક્ષ્મીદત્ત શેઠ શહેરમાં એવી વાત ફેલાવી કે, મારી સ્ત્રી લક્ષ્મીવતીને ગુપ્ત ગર્ભ હતો, તેથી આજે પુત્ર અવતર્યો છે. પ્રત્યેક સ્થળે વધામણીઓ કહેવરાવી, અને શહેરના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને ઘેર સાકર મોકલાવી. કુશસ્થલી નગરીમાં લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પ્રતિષ્ઠિત હતો, તેથી ઘણા લોકો તેને ઘેર વધામણી કરવા આવતા હતા. શેઠે મોટા ઠાડમાંથી પુત્રને જન્મોત્સવ કર્યો, જિન ચૈલમાં પૂજાઓ લાણાવી, અને આંગીઓ રચાવી. પોતે પવિત્ર

થઇ, સ્નાન મહોત્સવ કરાવ્યો, યાચકોને અગણિત દાન આપ્યાં, નાટક તથા સંગિત કરાવ્યાં, ધવલ મંગળના ધ્વનિથી દશે દિશાઓ પૂરી દીધી, અનેક મંડળીઓમાં નાચ રંજ કરાવ્યા. કુશરથલી નગરીમાં આનાંદ ઉત્સવ થઇ રહ્યો.

આ શાય વિલા પછી ખારમે દિવસે લક્ષ્મીદત્ત શેઠે કુમારનું શ્રીચંદ્ર એવું નામ પાડ્યું. એ નામનો હેતુ એવો હતો કે, જ્યારે કુમારને પુષ્પના પુંજમાં જોએલ, ત્યારે ચંદ્રના બિંબની જેમ લક્ષ્મીદત્તને આનાંદ સુખ આપ્યું હતું. લક્ષ્મીદત્ત અને લક્ષ્મીવતી આ કુમારના લાલથી પોતાના સંસારને સફળ માનવા લાગ્યાં. જૈન મુનિ જેમ પાંચ સુમતિથી પાલિત થઇ વધે, તેમ શ્રીચંદ્ર કુમાર ઉત્સર્ગ, ક્ષીરપાન, સ્નાન, મંડન અને ક્રીડા—એ પાંચ પ્રકારથી પાલિત થઇ વધવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

કુમાર વિયોગ.

યકુમાર સૂર્યવતીના મહેલની બરાબર તપાસ કરી ગયા પછી સૂર્યવતીએ સૈદી દાસીને કહ્યું, દાસી ! હવે વિદ્ય બધાં દૂર થયાં છે, પાપી જય-કુમારની શંકા પરાસ્ત થઇ છે, માટે સત્વર વાટિકામાં જા, અને પુષ્પ પુંજમાંથી કુમારને લઇ આવ. ઘણી વાર થઇ છે, કુમાર ભુખ્યા થયા હશે, મારા સ્તનમાંથી પચધારા છુટે છે. સૂર્યવતીની આજ્ઞાથી દાસી ગૃહ વાટિકામાં આવી. માલણને સાથે લઇ પુષ્પનો પુંજ જોયો, ત્યાં કુમાર જોવામાં આવ્યો નહીં. દ્રવ્યના નિધિની જેમ તેની આસપાસ શોધ કરી, પણ કોઇ ઠેકાણે કુમારને જોયો નહીં. તત્કાળ દાસીના હોશ ઉડી ગયા, તેના નેત્રમાં તમસ આવી ગઇ, વિશ્વાસી અને ઉત્તમ હૃદયની માલણ પણ શ્વાસ મુખી થઇ ગઇ. દાસીએ રૂદન કરતાં માલણને પૂછ્યું, કોઇ અહીં આવ્યું તો ન હતું ? ના, બાપ ! કોઇ પણ આવ્યું નથી. હું થોડીવાર એક રાજકીય કાર્ય પ્રસંગે બાહર ગઇ હતી. પછવાડેથી જો કોઇ આવ્યું હોય તો, બનવા સંભવ છે. માલણ ! તો ખોટું કહ્યું, કુમારને એકલા પુષ્પમાં રાખી, તારે બંહાર જવું ન હતું, દૈવ યોગે તે રોધા હોય, અને જયકુમારનાં માણસોને ખબર પડી હોય તો, વંખતે વિપરીત થયું હોય. માલણના મુખ ઉપર ગ્લાની આવી ગઇ, તેણીનાં નેત્રમાંથી અશ્રુધારા આવી. યજ્ઞને બદલે અપયશ મળ્યો, એથી તેણીને બહુ લાગી આવ્યું. દાસી પણ ગાભરી બની ગઇ, રાણી સૂર્યવતીને શો જવાબ આપવો, એમ તે વિમર્શમાં પડી. વાટિકામાંથી મહેલમાં આવવા તેના પગ ઉપડતા ન હતા. પુત્ર દર્શનની રાહ જોઇ રહેલાં સૂર્યવતીને મારે કેવા ખબર આપવા ? આ ચિંતામાં તે મગ્ન થઇ ગઇ, તેના સ્નિગ્ધ હૃદયમાં કંપારી છુટવા લાગી. છેવટે નિશ્વાસ મુકતી મંદ ગતિએ આલતી મહેલ તરફ આવી. માર્ગમાં

વિચારતી કે, રાણી સૂર્યવતીને સર્વદા આનંદના ખજાર આપનારી, હું આજે કેવી રિથિતિમાં આવી ? અરે દેવ ! આજે મારો દાસી ધર્મ કલંકિત થયો, રાજ કુમારના વિપરીત ખજાર આપી, રાણી સૂર્યવતીના શોકનું કારણ હુંજ થઇશ, આમ વિચારતી પાછી ઉભી રહે છે. મહેલમાં દાદર આગળ આવી, અડવણી શક્તિ રહી નહિ. ‘હમણાજ મહારાણ્ફિ, અને પુ-છશે; દાસી ! મારો કુમાર ક્યાં છે ? તારે હું શું કહીશ ? આમ વિચારતી શનૈઃ શનૈઃ દાદર ઉપર ચડી. અહીં સૂર્યવતી કુમારની રાહ જોઇ બેઠી હતી, કાણે કાણે ગોખમાંથી દાસીને અવલોકતી હતી, તે સાથે મનોરથ કરતી કે, મારો સુંદર કુમાર શું કરતો હશે ? ધણી વાર થઇ છે, તેથી તેને સ્તનપાનની ઇચ્છા થઇ હશે, તે પોતાની માતાને રૂદ્ધ કરી બોલાવતો હશે, હવે હું એ સુંદર કુમારને ક્યારે જોઇશ ? દાસીને વાર થઇ, એટલે તેણીના હૃદયમાં શંકા થવા લાગી—દાસી કેમ રોકાણી હતી ? માત્ર નેત્રમણિ કુમારને કાંઇ વિદ્ય તો નહીં આવ્યું હોય ? આ સુકિતા ખજાર જ્યકુમારને તો નહીં પડ્યા હોય ? કુશસ્થલી રાજ-ધાનીનો ભવિષ્યનો રાજ એક હલકી માલણને સોંપી દીધો, એ પણ મેં સાહસ કર્યું છે. એ માલણની પવિત્રતામાં તો કાંઇ ખામી આવી નહીં હોય ?

આટલું કહી સૂર્યવતીએ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી. “ જગ ચિંતામણી જિનેંદ્ર ! મારા કુમારની રક્ષા કરજો, વિશ્વમાં કદપવૃક્ષરૂપ જૈન ધર્મ મારા બાળ કુમારને સહાય કરજો, આર્હત ધર્મના અધિષ્ઠાયક દેવતા કુમારની સર્વ સ્થળે રક્ષા કરજો. ” આટલું કહી સૂર્યવતી દાદર આગળ આવી, લાં દાસી એકલી આવતી જોવામાં આવી. દાસી ! કુમાર ક્યાં છે ? મારો બીજો પ્રાણ ક્યાં મુકી આવી ? દાસીનાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી,— ગદ્ગદ કંઠે બોલી—બા સાહેબ ! પુણપનાપુંજમાં કુમાર નથી, આસપાસ વાટિકામાં તપાસ કરી, થણ કોઇ સ્થળે કુમાર જોવામાં આવ્યા નહીં; માલણનો પ્રમાદ થયો છે, તે જાતે નિર્દોષ છે. આટલું સાંભળતાંજ વિદ્યુત્પાત થવાથી જોમ વૃક્ષની શાખા પડે, તેમ સૂર્યવતી મૂંઝા પામી દાદરની પાસે પડી. તેના મુખ ઉપર કેશ ઝવાઇ ગયા, વસ્ત્ર વિપરીત થઇ ગયાં, પસીનાથી સરીર આમ થઇ ગયું, રૂદ્ધ કરતી દાસીએ શીતોપચાર કરાવ્યા. કાણુવાર પછી મૂંઝા વિરામ પામી, એટલે સૂર્યવતી જરા સાવધાન થઇ બેઠી થઇ, કર્ણ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી. અરે કુમાર ! તને કોણુ હરી ગયું ? હે જીવન ! હે પ્રાણુધાર ! દુષ્ટ દેવે આ શું કર્યું ! મારા ભાડકંવાયા ! તું ક્યાં ગયો ? તને સ્તનપાન કોણુ કરાવશે ? દુદેવ ! આ શું કર્યું ? દ્રવ્યનો ભંડાર બતાવી પાછો લઇ લીધો, થાળમાં ભોજન પીરસી થાળ બંધ લીધો, મેરગિરિના શિખર ઉપર ચડાવી અને નીચે પાડી, મારા મનોરથરૂપ વૃક્ષને કુવાડાથી છેદી નાંખ્યાં, મારા કર્મનોજ દોષ, બીજા કોઇનો દોષ નથી. પૂર્વે મેં મહા પાપ આચર્યા હશે, તે આજે ઉદય આવ્યાં; મેં પાંચ આમાર વિરાખ્યા હશે, ગુણીજનની ઉપર આજ ચડાવી હશે, શીલનું ખંડન કર્યું હશે, કર્મદાન આચર્યો હશે, જી, માકડ, અને લીંખની હિંસા કરી હશે, કોઇની બીજામાં વિદ્ય કર્યું હશે, જ્ઞાન દ્રવ્ય, દેવ દ્રવ્ય, અને સાધારણુ દ્રવ્યનો નાશ કર્યો હશે, શોક્યતા બાળકને વિખૂટાં પાડ્યાં હશે, કામણુ, વશીકરણુ, અને મોહન વિગેરે કરી, અન્યને દુઃખ આપ્યાં હશે, કોઇને ઘણા સાપ આપ્યા હશે, વૃદ્ધ જનનો વિનય કર્યો નહીં હોય, એરીનાં પાપ કર્યો હશે, એ સિવાય બાકે લવ એવાં દુષ્ટ કર્મ

કર્મો હશે કે, જે કેવળી જાણી શકે. તે વિના મારો કુમાર ક્યાં જાય ? વત્સ ! એકવાર તારું મનોહર મુખ બતાવ, તને નેત્રથી નીરખ્યા હું મારા અવતારને સફળ કરું. પુત્ર ! તારા પ્રતાપી પિતા વિજય કરી આવશે, ત્યારે હું તેમને શું કહીશ ! પુત્રના મુખ દર્શનની ઇચ્છા કરનારા મહારાજા મને કહેશે, દેવી ! કુમાર ક્યાં ગયો ? મારા રાજ્યનો અલંકાર કેમ ગુમાવ્યો ? તે વખતે મારે મરણ વિના ખીજું કાંઈ શરણ નહીં થાય. અરે દુષ્ટ જયકુમાર ! તને આતું પાપ કર્મ કરતાં જય કેમ ન થયો ? સ્તનપાન કરનારા નાના બાળકને માતાનો વિયોગ કરાવી, વિનાશ કરતાં તારા હૃદયમાં દયા કેમ ન ઉપજી ?

સૂર્યવતીનો શોક સાંભળી, રાજ્ય કુળમાં અફસોસ થયો, તેથી વૃદ્ધ રાજા કુટુંબના લોકો દેવીને આશ્વાસન આપવા આવ્યા. તેમણે કહ્યું, રાણી ! શોક કરો નહીં, ભવિતવ્યતા જગવાન છે. કરેલાં કર્મ પ્રાણીને બોગવવાં પડે છે. દેવી ! તમે તત્વજ્ઞાન જાણો છો, જિન વચનને પ્રમાણ કરો છો. વિલાપ કરવાથી શું વળવાતું છે ? વિલાપ છોડી દો, પ્રભુનું ધ્યાન કરો. મેઘની વૃષ્ટિથી જેમ દાવાનળ શમી જાય, તેમ પ્રભુના ધ્યાનથી શોક શમી જાય છે. આ પ્રમાણે કહી રાજકુટુંબના વૃદ્ધ જનો આજ્ઞા મથા.

સૂર્યવતીને જરા આશ્વાસન મળ્યું, પણ તેના હૃદયમાંથી શોકનો આઘાત જતો નથી. ક્ષણે ક્ષણે કુમારની બાળ મૂર્તિ તેના નયનની આગળ ખડી થાય છે, તે વખતે તેનાં સ્તનમાંથી પમધારા ઝુટે છે, ધણી વાર શોક કરી કરીને સૂર્યવતી શાંત થઈ ગઈ, જન ભગવંતનું સ્મરણ કરવા લાગી, પ્રભુનું ધ્યાન કરી, તેણીએ શોકને શમાવવા માંડ્યો, પણ શોકરૂપ શંકુ તેના હૃદયમાંથી દૂર થતો નથી, તેમ કરતાં સૂર્યવતીનાં નયન ઉપર નિદ્રા આવી. અતિ શોકાતુર માણસને નિદ્રા સુલભ છે. પુત્રના વિરહથી દહન થતી મહારાણી નિદ્રાનું શીતળ સિંચન અનુભવવા લાગી. જેમ ક્ષુધાતુર માણસ અન્નનાં વલખાં મારી પડ્યું રહે, તેમ સૂર્યવતી વલખાં મારી નિદ્રાના ઘેનમાં પડી રહી. નિદ્રા મુખને અનુભવ કરતી મહારાણીને સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વેત વસ્ત્ર ધરનારી કુળદેવીએ આવી સ્વપ્નામાં કહ્યું, વત્સ ! બેઠી થા. કેમ પડી છું ? હું તારી કુળદેવી છું. સૂર્યવતીએ કહ્યું, માતા ! હું કુખી છું, તમે પધારી, તે મારાં સદ્ભાજ્ય. તમારાં પવિત્ર દર્શન કરી, મારાં નેત્રને આનંદ થયો. માયાળુ માતા ! મને સુખી કરો. મારા એક દિવસના બાળકનો મેળાપ કરાવો. એ ત્ર દેવી બોધ્યા—વત્સ ! શોક કરીશ નહીં. તારો કુમાર વિજયી અને કુશળ છે. મેં પુખ્તતા પુંજમાંથી ઉત્તમ સ્થાને મહોંચાડ્યો છે. જે તે કુમાર તારી પાસે હોત તો, તને વિદ્ધ આવત. સૂર્યવતી ! જરા પણ અફસોસ કરીશ નહીં. તારો પુત્ર સુખી છે. બેઠી ! જરા પણ અધીરી થઈશ નહીં, એ કુમાર તને બાર વર્ષે મળશે. તેનું નામ શ્રીચંદ્રકુમાર પડશે. ચંદ્રની જેમ શ્રીચંદ્રકુમાર બીજે સ્થાને ઉદિત થયો છે. ગોત્રદેવીનાં આ વચન સાંભળી સૂર્યવતી સંતોષ પામી. શ્રી જીવ ભગવંતના નામનું સ્મરણ કરતી જાગ્રત થઈ. પોતાનો બાળ કુમાર નિર્વિદ્ધ અને જીવંત છે, એમ જાણી તેના અંતરમાં આનંદ થઈ આવ્યો. સૂર્યવતીએ જાગ્રત થઈ સ્વપ્નાની વાત દાસી જનને જણાવી. તે સાંભળી સર્વ પરિવાર ખુશી થયો. સૈંદ્રી બોલી—બા સાહેબ ! ગોત્રદેવીએ સાક્ષાત આવી જે કહ્યું, તે સચ

હજો. જીનાગમની વાણી વ્યર્થ થતી નથી. નિમિત્ત શાસ્ત્ર અન્વયા થાયજ નહીં. શ્રીચંદ્ર-કુમાર કુરાળ રહી, આર વર્ષે પાછા પ્રગટ થશે. કુશસ્થલી રાજધાનીમાં પ્રતાપસિંહ જેવા પિતા તરફથી તે યુવરાજ પદ પ્રાપ્ત કરશે. પાપી જયકુમારના મનોરથ વ્યર્થ થશે. મહારાણી ! છેવટે ધર્મીનો જય થાય છે, અને પાપીનો પ્રલય થાય છે.

રાણી સૂર્યવતી ગોત્ર દેવીનાં વચન ઉપર આધાર રાખી, ધર્મ આરાધના કરવા લાગી, પ્રભુની પૂજામાં પ્રવૃત્ત થવા લાગી, પ્રતિદિન દાન, પુણ્ય, તપ, અને વ્રત ઉપાસના કરવા લાગી. પંચપરમેષ્ઠીની પ્રાર્થના કરવામાં, ભક્તિથી ભાવના ભાવવામાં અને એક-નિષ્ઠાથી ધર્મ આચરવામાં તે સર્વદા તત્પર રહેવા લાગી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રતાપસિંહનો બીજો વિજય.

રાજા પ્રતાપસિંહ ત્રણ કુમારોને સાથે લઈ કર્ણકોટ અને રત્નપુરના રાજા મલ્લ અને મહામલ્લ ઉપર ચડી આવ્યો. કુશસ્થલીના બહાદુર સૈનિકો સિંહનાદ કરી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. અયાણ કરતાંજ શુભ શુકનોએ પ્રતાપને વિજયનાં ચિન્હ સુચવ્યાં હતાં. સૈન્યના રજથી દશે દિશાઓ છવાઈ રહી હતી. પ્રતાપના પ્રતાપ આગળ સૂર્યનો પ્રતાપ પણ ઝાંખો થઈ ગયો હતો. પ્રતિદિવસ અયાણ કરતો પ્રતાપસિંહ નૈઋત્ય દિશાના સમુદ્રને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. તેના સૈન્યનો મહાન કોલાહલ કર્ણકોટ અને રત્નપુરના કિલ્લામાં પ્રતિષ્ઠાનિરૂપે થવા લાગ્યો. આસપાસ ફરતા બાતમીદારોએ મલ્લ અને મહામલ્લને આ ખબર આપ્યા. અચાનક ચડાઈ સાંભળી, તે બંને વીરો સજ્જ થઈ ગયા. તેમણે પોતપોતાના વીર સૈનિકોને તૈયાર થવા બેરીના નાદ કરાવ્યા. સ્વામીની આજ્ઞાથી બંને સૈન્ય બીજા સમુદ્રની જેમ ઉછળવા લાગ્યાં, વીરરક્ષમાં રમણ કરનારા સુભયો સાગરના તીર ઉપર હર્ષના નૃત્ય કરવા લાગ્યા, કર્ણકોટના રાજા મલ્લની સેના પ્રતાપસિંહના સૈન્યની સામે આવી હતી રહી. સેનાપતિની આજ્ઞાથી મલ્લના સૈનિકોએ એકદમ બચકર ધસારો કરી, પ્રતાપસિંહની સેનાને મહાત કરી દીધી, તે જોઈ પ્રતાપસિંહના ત્રણ કુમારો શત્રુ સૈન્ય ઉપર ચડી આવ્યા. વિજયોએ જેમ સાગરનું મથન કર્યું હતું, તેમ પ્રતાપસિંહના પરાક્રમી પુત્રોએ મલ્લની મહા સેનાનું મથન કરવા માંડ્યું. સેનાનો પરાંભવ થતો જોઈ રણમાં મલ્લ જેવો મલ્લરાજા પ્રતાપસિંહના કુમારની સામે આવ્યો. મલ્લે પ્રયત્ન પરાક્રમ કરી, ત્રણ કુમારોની સામે તુમુલ યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. કોષથી નેત્રને રક્ત કરતો, અને હોઠ ડસતો મલ્લ પ્રતાપના કુમારો ઉપર તુટી પડ્યો. શઙ્ખના

પ્રહારથી વિજયકુમારને મૂછાંચત કરી દીધો; તે જોતાંજ પ્રતાપસિંહને ક્રોધ ચડ્યો. તત્કાળ કેશરીસિંહની જેમ કુદી મઠ ઉપર ધસી આવ્યો, અને ખડ્ગના પ્રહારથી મલ્લના મસ્તકને હેદી નાખ્યું. મલ્લરાગની રણભૂમિમાં મરણશય્યા થઈ.

મલ્લને મૃત્યુશરણ થયેલો જોઈ મહામલ્લ જીવ લઈને રત્નપુરમાં નાશી ગયો. મલ્લની સેના દશે દિશાઓમાં વીખરાઈ ગઈ. પ્રતાપના સૈન્યમાં જયધ્વનિ પ્રવર્યો. સેનાપતિએ રણસ્તંભ ઉપર વિજયધ્વજ ચડાવી દીધો. શત્રુ અને અંગાર અવશેષ ન રાખવો જોઈએ, આતું ધારી પ્રતાપી પ્રતાપસિંહ કેટલાએક સૈનિકોને લઈ મહામલ્લની પાછળ પડ્યો. રત્નપુરને ઘેરી તેણે અંદર જઈ મહામલ્લને રૂંધ્યો. પ્રતાપના શૌર્ય આગળ મહામલ્લ ટકી શક્યો નહિ. તે દિન થઈ પ્રતાપસિંહની શરણે થયો. દયાળુ પ્રતાપસિંહે દીન થઈ આવેલા શત્રુને ક્ષમા આપી છોડી મુક્યો. પછી કર્ણકોટ અને રત્નપુરનો કબજો પોતાને સ્વાધીન લીધો.

મલ્લ તથા મહામલ્લનો વિજય કર્યા પછી કુશરથલીપતિ સમુદ્રના રમણીય તીર ઉપર નિવાસ કરી રહ્યા હતા. ત્યાં રહી તે વિચક્ષણ રાજ્યો પોતાના રાજ્યની હદ ઉપર જે અવ્યવસ્થા હતી, તે સુધારી અને વિદેશી પ્રજાને સુખશાંતિ આપી.

પ્રતાપસિંહ પ્રજારક્ષણ કરવામાં અતિ ઉત્સુક હતા. પ્રજા પ્રત્યે રાજાનો શો ધર્મ છે ? તે સારી રીતે સમજતો હતો, અર્હતીતિ શાસ્ત્રનો તેણે પૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો હતો, રાજનીતિનું મહાત્મ્ય તેના નિર્ભણ હૃદયમાં રમી રહ્યું હતું, તે વિદ્વાન મહારાજ સમજતો કે, “ પ્રજાને રંજન કરે, તે રાજ કહેવાય છે, પ્રજાનો દુઃખભંજન અને રંજન કરનાર જે હોય, તેજ રાજ પદવીને યોગ્ય છે. રાજા, પ્રજાનો પાળક પિતા છે, પ્રજાનાં સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થતું, એ ખરો રાજધર્મ છે, ક્ષત્રીયોનું ખરું કર્તવ્ય પ્રજાપાલન છે. જેના ન્યાયી રાજ્યમાં પ્રજા નિર્વિઘ્ને સુખ ભોગવે, એજ રાજાનું રાજ્ય કૃતાર્થ છે. ક્ષાત્ર ધર્મની ધુરાને ધારણ કરનાર નરેશ્વર ગમે તેવો પરાક્રમી, ઉદાર કે નિપુણ હોય, પણ તેની સતીર્થિતિનું બીજ પ્રજાપાલન શિવાય અંકુરિત થતું નથી. જેનું યશોગાન પ્રજા સતત કર્યા કરે છે, જેના રાજ્યની શિતળ છાંયા નીચે પ્રજા સુખશાંતિ ભોગવે છે, અને જેના પ્રતાપથી પ્રજાના ઉપદ્રવ દૂર થઈ જાય છે, તેવા રાજાનું જીવન ચરિતાર્થ છે. વળી પ્રતાપસિંહ જાણતો હતો કે, જે રાજા દુષ્ટ ભાવથી પ્રજાને દમે છે, અનીતિને માન આપે છે, અને પ્રજાને પીડા થાય, તેવાં કાર્ય તરફ ઉપેક્ષા રાખે છે, તેવો રાજા નરકનો અધિકારી થાય છે, તેવા રાજાનું જીવન તે માતુષી જીવન નથી, પણ રાક્ષસી જીવન છે. પ્રજાને દુઃખ થતું જોઈ જે શસ્ત્ર લઈ દોડી જતો નથી, તે રાજાની જાતિ શંકા કરવા યોગ્ય છે, તેની ઉત્પત્તિ શુદ્ધ ક્ષત્રિય પિતાથી નથી, એમ અવશ્ય જાણવું. તેવા અધમ રાજાઓ પ્રજાના રક્ષક નથી, પણ પ્રજાના લક્ષક છે. તેવા નીચ નૃપતિઓને સહસ્રવાર ધિકાર છે.

કુશરથલીના મહારાજા પ્રતાપસિંહની મનોવૃત્તિમાં ઉપરના વિચારો સર્વદા સ્પુરણાત્મક થતા હતા. આવા વિચારોથી તેની કીર્તિ બારતમાં સર્વ સ્થળે પ્રસરેલી હતી.

પ્રતાપસિંહનું પવિત્ર નામ ભારતની પ્રજામાં પ્રખ્યાત હતું, તેની રાજનીતિને જૈન ગૃહસ્થો, વિદ્વાનો, કવિઓ અને જૈન મુનિઓ પણ વખાણતા હતા. પ્રત્યેક પ્રસંગે રાજનીતિના ગુણમાં પ્રતાપસિંહનુંજ દર્શાવ અપાતું હતું. પ્રતાપસિંહ જેવો નીતિમાન હતો, તેવોજ તે રાજ્યકાર્યમાં કુશળ હતો.

તેની પાસે ઘણા બુદ્ધિમાન મંત્રીઓ રહેતા હતા, પ્રતાપની મંત્રીસભા સર્વ રાજ્યોમાં પ્રથમ પદ ધરાવતી હતી, તેણે પોતાની રાજ્ય કાર્યની કુશળતાથી કુશસ્થલીનું મહાન રાજ્ય નિષ્કંટક કર્યું હતું. છેવટે આ મહા અને મહામહા શત્રુઓનો પંજી પરાભવ કરી, પ્રજાની સર્વ જાતની પીડા દૂર કરી હતી. તે પ્રદેશના રાજ્યમાં સાંતિકારક વ્યવસ્થા કરવા માટે તે ઘણા વખત સુધી રતનપુરની નજીક સચુદ્રના તીર ઉપર યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

શ્રીચંદ્રની બાલ્યાવસ્થા.

લક્ષ્મીદત્ત શેઠને ઘેર શ્રીચંદ્રકુમાર શુક્લપક્ષના ચંદ્રની જેમ વધતો હતો. અનુક્રમે તે શિશુ વય અને કિશોર વયની સંધિમાં આવ્યો હતો, લક્ષ્મીદત્ત અને લક્ષ્મીવતી પુત્રને લાલન કરાવી, સંસારનો લાવ લેતાં હતાં, બાળકનું કામળ ભાષણ સાંભળી, કર્ણમાં અનુપમ સૌંદર્ય નીરખી નયનમાં આલિંગન કરી, સ્પર્શ દ્રવ્યમાં સુધા સિંચન મેળવતાં હતાં, શ્રીચંદ્રના પ્રભાવથી લક્ષ્મીદત્ત શેઠને તેના વ્યાપારમાં વિશેષ લાભ થવા માંડ્યો. પ્રભાવિક પુરુષના આગમનથી શું ન થાય ? પુણ્યવંત પ્રાણીઓનો અવતાર ઉન્નતિનુંજ કારણ થાય છે. તેનું જીવન તેના પ્રત્યેક પ્રસંગમાં આવનારને લાભપ્રદ થાય છે, તેવી રીતે શ્રીચંદ્રકુમારના આવવાથી લક્ષ્મીદત્ત શેઠને અચાર સમૃદ્ધિ થવા લાગી. તે અદ્ય સમયમાં કોટિધ્વજ સાહુકાર બની ગયો, કુશસ્થળીના શ્રેષ્ઠ વર્ગમાં તેણે મહાન પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કરી, તેની સત્કીર્તિ સર્વ સ્થળે પ્રસરી રહી હતી. જો કે, પ્રથમથીજ તે કુશસ્થળીમાં પ્રતિષ્ઠિત હતો, તથાપિ શ્રીચંદ્રના પ્રભાવથી તેને સર્વ સ્થળે પ્રથમથી વિશેષ માન મળતું હતું.

શ્રીચંદ્રકુમારને તેના પાલક પિતાએ શ્રાવકના જે જે સંસ્કાર અનુક્રમે કરવા જોઈએ, તે તે કર્યા હતા. પછી વ્યવસ્થાથી તેનો આરંભ થયો હતો. નામકરણ, કર્ણવેષ, ચૌલ, અન્નપ્રાશન વિગેરે જૈન સંસ્કારોએ ચંદ્રકુમારની મનોવૃત્તિને સંસ્કૃત કરેલી હતી. સંસ્કારોના પ્રભાવથી એ અપૂર્ણ કુમારનું બુદ્ધિબળ વિશેષ ચળકતું હતું, તેનામાં સ્વાભાવિક ધર્મ શ્રદ્ધા સંસ્કારોની સાથેજ ઉત્પન્ન થઈ હતી, ગૃહસ્થ ધર્મના પવિત્ર આચાર્ય અંકુર સંસ્કારના સિંચનથી નવપલ્લવિત થાય છે, એથીજ શ્રી અર્હત પ્રભુએ શ્રાવક-

ને સોળ સંસ્કારનો અધિકારી કરેલો છે. સંસ્કારથી રહિત એવા શ્રાવકો સ્વાચ્ચાર બ્રહ્મ અને શ્રદ્ધાહીન થાય છે. શ્રાવક પ્રજાને જૈન સંસ્કારની પૂર્ણ આલ્યકવસ્થા છે. સંસ્કારનો પ્રભાવ ન્યારે પ્રગટ થાય છે, ત્યારે શ્રાવકનો બાળક ધાર્મિક અને સામાજિક ઉન્નતિમાં સ્વતઃ આવે છે. એથીજ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ શ્રીચંદ્ર કુમારને અનુક્રમે યોગ્ય સંસ્કાર કરેલા હતા, કળાઓથી ચંદ્રની જેમ શ્રીચંદ્ર સંસ્કારરૂપ કળાઓથી શોભાયમાન થતો હતો, તેના તેજસ્વી લલાટમાંથી સંસ્કારનાં કિરણો પ્રસરતાં હતાં, શરીરની ગૈર કાંતિમાં અનુપમ લાવણ્ય રમતું હતું, અંગના પ્રત્યેક અવયવ રમણીય અને લાલિત્ય ભરેલા દેખાતા હતા, તેના સુશોભિત શરીરમાં સ્વાભાવિક શોભાજ રહેલી હતી, તેની મંડન શોભા તો ઉલટી તેનાથીજ શોભા મેળવતી હતી.

શ્રીચંદ્રકુમારનો આલ્ય વયથીજ આનંદી સ્વભાવ હતો, બાલકીકામાં તેની મનોવૃત્તિ આસક્તિ વગરજ રમતી હતી, કુશસ્થળીના પ્રત્યેક જન શ્રીચંદ્રને જેમ જુશી થતા હતા, તેને પ્રેમથી તેડવાને, રમાડવાને અને જોલાવવાને સર્વે લલચાતા હતા. જે સ્થળે શ્રીચંદ્ર ઉભો હોય કે આવતો હોય, તે સ્થળે લોકોનું ટુંદ તેને અવલોકવાને એકઠું થતું હતું, કોકપક્ષીને સૂર્યની જેમ તે સર્વને પ્રિય થઈ પડ્યો હતો, સમાન વયના મિત્રોની સાથે માર્ગમાં ક્રીડા કરતો શ્રીચંદ્ર મુગ્ધાઓના મનને હરણુ કરતો હતો, તેની મોહક મૃત્તિ સ્વયં અધિકારી છતાં પણ વનિતાઓના વિકારનું કારણુ થતી હતી, શ્રીચંદ્રનું સૌંદર્ય જેમ પ્રત્યેક શશિવદના સાનંદાશ્ચર્ય અર્પ જતી હતી, તેની સાથે વાર્તાલાપ કરવાને દરેક દારા લલચાતી હતી. ન્યારે શ્રીચંદ્ર અત્વરમાં ફરયા નીકળતો, ત્યારે કુશસ્થળીની કામનિઓ પોતપોતાના પ્રાસાદ ઉપરથી તેને નીરખવાને આવતી હતી. તે વખતે તે વામાઓનો નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ થતો હતો.

સખી ! જો, આ શ્રીચંદ્રકુમાર કેવો સુંદર છે ? તેનો મુખચંદ્ર કેવો સુંદર દેખાય છે ? તેના મૃદુ હાસ્યમાં કેવું લાલિત્ય છે ? તેના વિશાળનેત્રમાં કેવું ચાંચલ્ય રહેલું છે ? બેન ! આ કુમારની માતાને ધન્યવાદ ઘટે છે કે, જેના ઉદરમાંથી આવું રમણીય રત્ન પ્રગટ થયું છે. ખરેખર લક્ષ્મીવતી પુણ્યવતી છે, જે ભાગ્યવતી આવા ભવ્ય કુમારને સર્વદા લાલન પાલન કરતી હશે. કોઈ વિકારી વામા બોલી—બેન ! તેની માતાના ભાગ્યનાં વખાણુ કરો છો, તે તો ઠીક, પણ ખરેખરી પ્રશંસા તો તેણે પાણિમહણુ કરેલી પત્નીની કરવામાં આવશે. ભવિષ્યમાં જે ભામિની આ ભવ્ય કુમારની સહચારિણી થશે. તેના પુણ્યની શ્રેણી કેવી ઉત્તમ ? એજ સર્વ સુંદરીઓની શિરોમણી છે. સૌભાગ્યના શિખર ઉપર એજ ચડેલી છે. શ્રીચંદ્રની અર્ધાંગનાનાં કેવાં ભાગ્ય ! આવા મનોહર કુમારને આલિંગન આપનારી, તેના મોહક મુખને સુગ્ધ આપનારી અને તેની મધુરી વાણીના વિલાસને અનુભવ કરનારી કઈ સ્ત્રી વિધાતાએ નિર્મિત કરી હશે ?

શ્રીચંદ્રકુમારનું શુદ્ધિજળ આલ્ય વયથીજ ચળકતું હતું. જે કાંઈ તેના સાંભળવામાં આવતું, તેને તે કદિ પણ ભુલતો ન હતો. જાણે જન્મથીજ શિક્ષિત હોય, ધણા કાળનો અભ્યાસી હોય, અને પૂર્વના સંસ્કાર ઉદિત થતા હોય, તેમ તેનામાં આતુર્ય

દેખાતું હતું, તે સાથે તેનામાં ધાર્મિક સંસ્કાર સારી રીતે દેખાતા હતા. કોઇને દુઃખી દેખી તેનું દયાળુ દિલ આર્દ્ર થતું હતું, ઉપકાર વૃત્તિએ તેના હૃદયમાં વાસ કર્યો હતો. પોતાની શરીરમાં ફરતાં યાચકોને દેખી, તે તેની પાસે દોડી જતો હતો, અને તેઓને પોતાના પિતાની પાસે લઇ જઇ ઇચ્છિત દાન અપાવતો હતો, આજ કીડાને લઇ અનેક જાતની રમત ગમત કરતાં જો કોઇ સુક્ષ્મ જાતું જોવામાં આવે તો, તેમને યતનાથી પાળતો હતો, અહિંસા ધર્મના પવિત્ર સંસ્કારો તેનામાં સ્વતઃ પ્રાપ્ત થયા હતા. પશુ પક્ષીને પીડિત કે દુઃખી જોઇ ઘેર લાવતો, અને તેમની અશન પાન વિગેરે માવજત કરવામાં તત્પર થતો હતો. તેની કીડામાં બીજી તોફાની રમતો ન હતી. પોતાના વિશાળ ગૃહના એક ભાગમાં જુદા જુદા ભાગ કરી, ધર્મશાળા, પૌષ્ઠશાળા, સામાયિકશાળા, પાંજરાપોળ, ઉપાશ્રય અને ચૈત્યનાં સ્થાન કદખી આત્માને આનંદ આપતો હતો. કોઇ વાર પોતાના એક મિત્રને અધ્યાપક કરી, પોતે અભ્યાસી થઇ આગળ બેસતો અને પાઠશાળાનું સ્થાન કદખી તેમાં બીજા છોકરાને એકઠા કરી જુદાં જુદાં ઇનામો આપતો હતો. કોઇ વાર સભા કરી પોતે વક્તાનું આસન લઇ બાળ ભાષામાં ભાષણ આપતો, અને સભા વિસર્જન કરી જ્ઞાતજ્ઞાતા આવના પદાર્થોની પ્રભાવના કરતો હતો.

આની પુત્રની બાલ કીડા જોઇ, શેઠ લક્ષ્મીદત્ત અને શેઠાણી લક્ષ્મીવતી અપાર આનંદ પામતાં હતાં, અને “ પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી વર્તાય ” એ કહેવતને યાદ કરી, તેઓ પુત્રની ભવિષ્યની ધાર્મિક ઉત્પત્તિ વિષે સારો મત બાંધતાં હતાં. શ્રીચંદ્ર કુમાર પોતાના પિતાની સાથે ચૈત્ય દર્શન કરવા જતો, ત્યાં પણ પ્રભુની પ્રતિમા જોઇ, તેનાં હૃદયમાં પરિણામ થતાં હતાં, તેના મુગ્ધ હૃદયમાં ભક્તિ રસ ઉલ્લાસ પામતો, અને નેત્રમાંથી પ્રેમાશ્રુ આવતાં હતાં. કોઇ વાર તો અર્હતની પ્રતિમાનું ધ્યાન કરી, આત્મ વૃત્તિને તેમાં તદ્દલીન કરી દેતો હતો. જ્યારે ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરતો ત્યારે નિરસહીના શબ્દો બાળ ભાષામાં ઉચ્ચારી પિતાને આનંદ આપતો, અને ઉત્તમ ભાવના ભારી, પાછો ત્યાંથી પિતાની સાથે વળતો હતો. દેશનાલયમાં પણ પિતાની સાથે નિયમ પ્રમાણે જતો, અને ગુરૂના સદ્બોધક ઉપદેશને એક ચિત્તે શ્રવણ કરી, તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક મનન કરતો હતો. આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર કુમારની બાલ્યાવસ્થા ઉચ્ચ વૃત્તિ સાથે પ્રસાર થતી હતી, અને પ્રતિદિન માતા પિતાના લાલન પાલનના સુખાનુભવને સંપાદન કરતી હતી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ઉધાનમાં ચમત્કાર.

ક સુંદર વાટિકા વિવિધ વૃક્ષોથી વિકાશીત થઇ શોભતી હતી, આંબા, કદલી, ખજૂરી, નારંગી, શીફળ, બદામ, અંજીર, અને દાડિમ વિગેરે વૃક્ષો ફળતા ભારથી નમિત થઇ રહ્યાં હતાં, પોતાની ઉપકારિણી ભૂમિ માતાને જાણે પ્રણામ કરતાં હોય, તેવાં તે દેખાતાં હતાં. આસપાસ વિવિધ જાતનાં પક્ષીઓ મધુર રવ કરી રહ્યાં હતાં, એક તરફ કોકિલના કલરવ થતા હતા, બીજી તરફ મનોહર કળા કરી, મધુર પક્ષીઓ નૃત્ય કરતાં હતાં, કપારાની શીતળતામાં આવી, વિવિધ પ્રાણીઓ પોતાના પરિવાર સાથે પડ્યાં હતાં, વટ વૃક્ષની વડવાઇ સાથે ચપળ વાનરાઓ હીંચકા ખાતા હતા, પોતાનાં બચ્ચાંપર અતિ વહાલ ધરતી વાનરીઓ પોતાની ઉદર શ્યામાં બચ્ચાંને વળગાડી નૃત્ય કરતી હતી, મંદ, શીત અને સુગંધી પવન સુખ સ્પર્શથી સર્વને આનંદ આપતો હતો, વૃક્ષોની શાખામાંથી આવી અને પલ્લવનાં છિદ્રમાંથી પસાર થઇ, સૂર્યનાં કીરણો જાણે થઇ પ્રકાશ આપતાં હતાં.

આ રમણીય ઉધાનમાં એક આદિનાથ પ્રભુનું ચૈત્ય દેવતાઈ વિમાનના જેવું દેદીપ્યમાન દેખાતું હતું. તેની આસપાસ આવેલી ઉંચા વૃક્ષોની ધટાની બહાર તેનું સુ-શોભિત શિખર ગગનની સાથે વાતો કરતું હતું, તે ઉંચી પ્વજ્જપ કરતી આરિતક શ્રાવકોને દર્શન કરવાને બોલાવતું હોય, તેમ દેખાતું હતું. મંદિરની દિવાલો ઉપર નમુનાદાર અને ચિત્તમ કારીગીરીનું કામ કરવામાં આવ્યું હતું. તેના ગર્ભ મંડપની અંદર નકશીદાર સ્તંભ શ્રેણી અને પ્રતિમા ગૃહમાં કરેલી સિંહાસનની રચના અલૌકિક અને અતિ ઉત્તમ શિલ્પ કળાથી પરિપૂર્ણ હતી. આ સુંદર ચૈત્યની શોભા જોવાને અને તેમાં વિરાજમાન થયેલા પ્રભુનાં દર્શન કરવાને અનેક યાત્રાળુઓ આવતાં હતાં. સાયંકાળે બહારના પવનનું સુખ લેવા આવનારા ગૃહસ્થોએ ઉધાનમાં ફરી આ મનોહર ચૈત્યની બેઠ લઇ પાછા નગરમાં જતા હતા. આરાત્રિક સમયે તે મંદિરમાં ઘણો ઠાઠમાઠ કરવામાં આવતો હતો. નોખત, વીણુ, સારંગી, સીતાર અને મૃદંગના નાદ સાથે ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારની સંગીત પૂજા થતી હતી. ઝાલર, ઘંટા અને તૂરીના પ્વનીઓથી એ મનોહર ઉધાન તે વખતે ગાજી રહેતું હતું.

આ ઉધાનમાં એક વૃદ્ધ ગૃહસ્થ પોતાના એક બાળ પુત્રને લઇ ઉધાનમાં ફરવા આવ્યો હતો. ઉધાનનું વિવિધ સૌંદર્ય તેના પ્રેમપાત્ર પુત્રને દર્શાવી પેલા સુંદર જિનાલયની પાસે આવ્યો. ચૈત્યનાં દર્શન કરી ધર્મી બાળક ખુશી થતો હતો. ચતુર બાળક જે જે પ્રશ્ન કરતો, તેનો પ્રત્યુત્તર પિતા આપતો, અને પુત્રનું ચાતુર્ય જોઇ, હૃદયમાં અતિ આનંદ પામતો હતો. આ સમયે એક મોટા વરઘોડા જેવું સરવસ તે વાટિકામાં દાખલ થયું. તેમાં વિવિધ જાતનાં વાજિત્રો વાગતાં હતાં, સાથે ઘણા ગુણિજનો ગીત ગાતા હતા,

ધવલ મંગળનાં મધુર ગીત પણ ગવાતાં હતાં, આગળ અનેક જાતના નટ લોકો નૃત્ય કરતા હતા, જ્યધ્વનિ સાથે હર્ષનો કાલાહલ થતો હતો. આ મહા સમાજની પાછળ એક પર્વતના જેવો શ્રંગારયુક્ત ગજેન્દ્ર મંદ મંદ ગતિએ આવતો હતો, તેની ઉપર પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું છત્ર ધરવામાં આવ્યું હતું, તેની પડખે રત્નજડિત ઇંડવાળા ચામરો વીંજાતા હતા, ગજેન્દ્રની આગળ સામંત અને મંત્રીઓનો મોટો પરિવાર ચાલતો હતો, પછવાડે ગજેન્દ્રોની અને અશ્વોની શ્રેણીઓ ચાલી આવતી હતી. આ સુશોભિત સ્વારી વાટિકામાં થઇ, તે ચૈલની આગળ આવી. બીજો સમાજ દૂર ઉભો રહ્યો. ચૈલથી થોડે દૂર ગજેન્દ્ર ઉભો રાખી, તે ઉપરથી એક સારિકા પક્ષિણી ઉતરી, તે વખતે સર્વ લોકોએ મોટો જ્યધ્વનિ કર્યો. એક મહારાણીને જેવું માન મળે, તેવું એ સારિકાને માન આપવામાં આવ્યું. સારિકા ચૈલ દ્વારમાં થઇ, અંદર આવી. તેની સાથે બીજો પરિવાર જ્યનદ કરતો અંદર પેઠો. કાણુ વારે તેની પાછળ સુખાસનમાંથી ઉતરી એક બીજી સ્ત્રી આવી, તે સ્ત્રીનું ઉત્તમ સૌંદર્ય હતું.

આ દેખાવ જોઇ, પેઠો વૃદ્ધ ગૃહસ્થ અને તેનો પુત્ર આશ્ચર્ય પામી ગયા. ચતુર બાળકે પિતાને પૂછ્યું, પિતાજી ! જો આજા આપે, તો આ ચમત્કારી વૃત્તાંત જાણી મારા કોતુકને શાંત કરે. પ્રિય પુત્રની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને વિના પ્રસન્ન થયો, અને તેણે પુત્રને આલિંગન કરી આજા આપી. ચપળ કુમાર ચૈલમાં ગયો. જ્યાં સારિકા અને પેલી સ્ત્રી ઉભાં હતાં, ત્યાં આવ્યો. પ્રેમી અને જિનલક્ષ્મી શ્રાવક કુમારે પેલી સ્ત્રીને વિનયથી કહ્યું, ભદ્રે ! આ સારિકા કાણુ છે ? અને તમે કાણુ છો ? આ મહોત્સવ શૈનો છે ? આ જિન પ્રાસાદમાં તમે આવ્યા મોટા આડંબરથી કેમ આવ્યા છો ? મનોહર બાળકના પ્રશ્ન સાંભળી એ સ્ત્રી ખુશી થઇ. એ બાળકની સુંદર આકૃતિ અને ચાલાકી જોઇ, એ રમણી હૃદયમાં આનંદ પામી મધુર સ્વરે બોલી—વત્સ ! આ કુશસ્થલીના પ્રતાપસિંહુ રાજા છે. તે હાલ રત્નપુર ઉપર વિજય કરવા ગયા છે. તેમને સૂર્યવતી નામે એક રાણી છે, તેની સૈંદ્રી નામે હું દાસી છું. હું દાસી છતાં તે મહારાણી મને પોતાની સખી સમાન ગણે છે. આ સારિકા તે મહારાણીને અર્પિત વહાલી છે. તેના માનસરૂપ માનસ સરોવરની તે રાજહંસીરૂપ છે. એ સારિકાની જન્મભૂમિ કર્કેટક નામના બેટમાં છે. એક ધનવાન વ્યાપારી તેને તે બેટમાંથી લાવેલ હતો. તે વ્યાપારી રત્નપુરનો નિવાસી હોવાથી તેણે પોતાના રાજાને તે બેટ કરી હતી. હમણાં મહારાજા પ્રતાપસિંહુ રત્નપુર તામે કર્યું, ત્યારે તેના રાજાએ આ સારિકા મહારાજા પ્રતાપસિંહુને બેટ કરી હતી. થોડા સમય ઉપર અમારાં મહારાણી સૂર્યવતીને તેમના પુત્રનો વિયોગ થયો છે, એ સમાચાર પત્ર દ્વાસ મહારાજાના જાણવામાં આવ્યા. પોતાનાં પ્રિય મહારાણીને દુઃખ થયેલું જોઇ, એ દયાળુ મહારાજાએ આ પવિત્ર અને ચતુર સારિકા મહારાણીના આનંદને માટે મોકલાવ્યાં છે. આ સારિકા પક્ષિણી છે, તે છતાં મનુષ્ય ભાષા બોલી શકે છે. તે કાવ્ય સાહિત્યની જ્ઞાતા છે, શ્રી જિન ભગવંતે કહેલા ઉપદેશને જાણે છે, વૈરાગ્યને પુષ્ટિ કરનારી વાર્તાઓ, ગીતો અને સુભાષિતનું ઉચ્ચ જ્ઞાન તે ધરાવે છે. તે પવિત્ર પક્ષિણીના હૃદયમાં આર્હત ધર્મની આસ્તા ઉત્તમ પ્રકારની છે. તેમના સહવાસથી રાણી સૂર્યવતીનો બધો સમય ધર્મગોષ્ઠી-ર્માજ પ્રસાર થાય છે, સત્સંગનો મહિમા મોટો છે, માનવ જીવનનું સાશ્વત સત્સંગતિમાંજ

કૃતાર્થ છે. આ સાધ્વી સારિકાના સમાગમથી મહારાણી પુત્ર વિયોગનું દુઃખ ભુલી ગયાં છે, પુત્રના મહા મોહથી શોક સાગરમાં મગ્ન થયેલાં સૂર્યવતીબાને આ સાધ્વી સારિકાએ ખરેખરો ઉદ્ધાર કરેલો છે. જ્યારથી અમારા રાજમહેલમાં આ પવિત્ર પક્ષિણીએ પ્રવેશ કરેલો છે, ત્યારથી અમારાં રાણી સાહેબના બધા દિવસો મંગળમયજ થાય છે, તેમના મહેલની દિવાલોમાં નવકાર મંત્રનાજ પ્રતિધ્વની પડે છે, મહારાણીની મનોવૃત્તિ સર્વદા સર્જાય ધ્યાનમાંજ તત્પર રહે છે. જિન પ્રતિમા અને જિન વાણીના પ્રભાવનુંજ ધાર્મિક તેજ અમારાં મહારાણીને પ્રકાશિત કરે છે. આ સાધ્વી સારિકાની સાથે રાણી સૂર્યવતી ત્રિકાળ દેવવંદના કરે છે, રત્નેહથી સામાયિક આચરે છે, અને પ્રેમથી પોષહ વ્રત આદરે છે, દરેક પર્વણીએ વ્રત, ઉપવાસ અને જિનભક્તિ વિશેષ કરે છે.

પૂર્વે આ સાધ્વી સારિકાએ એક વખતે કોઇ ઉત્તમ યાત્રી સાધુના મુખથી સાંભળેલું હતું કે, ‘તું આવતા લવમાં એક રાજપુત્રી થઇશ.’ આથી તેમનામાં ધાર્મિકવૃત્તિ વિશેષ પ્રગટ થઇ છે; એ પવિત્ર પક્ષિણી ઘણી તપસ્યા કરે છે, અને શરીરને મહા કષ્ટ આપે છે. અમારાં મહારાણીને તેમના ઉપર ઘણોજ પ્રેમ છે. અતિ કષ્ટકારી તપસ્યા કરવાને તેઓ તેમને અટકાવે છે. આ સાધ્વીના શરીરને કષ્ટ થતું જોઇ મહારાણી ખેદ પામે છે, તથા-પિ તે ધર્માનુરાગિણી સારિકા તપસ્યાને છોડતી નથી. થોડા દિવસ પહેલાં તે પવિત્ર પક્ષિ-ણીએ અકાષ ઉપવાસનો તપ કર્યો હતો. એ તપસ્યાથી સંસારમાં યુષ્મનો લાવ લેવા તેમણે અકાષ ઉત્સવ કરેલો છે, તે ઉત્સવને પ્રસંગે આ વરચોડો કાઢવામાં આવ્યો છે. આ આદિનાથ પ્રભુના ચેલમાં વંદના કરી, પ્રભુની ભાવથી ભક્તિ કરવાને એ સાધ્વી સારિકા ગળેંદ્ર ઉપર ચડી આવેલ છે. અમારાં મહારાણીએ તે મહોત્સવમાં સંપૂર્ણ ભાગ લીધો છે. સૈંદ્રીએ કહેલી સર્વ હકીકત સાંભળી એ બાળક આશ્ચર્ય પામી ગયો. તેના મનમાં ધાર્મિક ભાવના વિશેષ જાગ્રત થઇ આવી. તેણે મનમાં ચિંતવ્યું કે, આહા ! પુણ્યોદયનાં કામ કેવાં ચમત્કારી છે ? આ પક્ષિણી તિર્યચની જાતિ છે, તે છતાં તેનામાં ધર્મ ભાવના કેવી ઉત્તમ છે ? તે પવિત્ર પક્ષીએ પુણ્યની સામગ્રી કેવી મેળવી છે ? આહા ! આર્હત ધર્મનો પ્રભાવ કેવો ઉત્તમ છે ? ગમે તે જાતિમાં રહેલ બોધિષ્ઠીજ કેવાં અંકુરિત થાય છે ? ચાલ, હવે આ સારિકાની જિનભક્તિ જોઈ. તે તિર્યચ જાતિ કેવી ભાવના ભાવે છે ? પ્રભુની આગળ શું બોલે છે ? અને કેવી ધાર્મિક લાગણી દર્શાવે છે ? તે જોઈને અમારા આત્માને કૃતાર્થ કરે. આ પ્રમાણે ચિંતવી તે બાળક ચેલના ગર્ભ મંડપમાં જઈ એક તરફ ઉભો રહ્યો. સારિકા ભક્તિ ભાવથી પ્રભુની પ્રતિમાના મુખ્ય દ્વારની આગળ ઉભી રહી, પોતાની પાંખો ફરડાવી, ચાંચ નમાવી, તેણીએ અંતરના ભાવથી પ્રભુને વંદના કરી, પોતાની દ્રષ્ટિ પ્રભુની મનોહર મૂર્તિની સામે લગાડી. હૃદયને તણીન કરી, તે પડિતા પક્ષિ-ણી માનવ ભાષામાં સ્તુતિ કરવા લાગી; જેને તે ચતુર બાળક એક તરફ રહી સાંભળતો હતો. વાંચનારને જિજ્ઞાસા થઇ હશે કે, એ બાળક કોણ હશે ? તે પિતા પુત્ર અહીં કયાંથી આવ્યા હશે ? એ વૃદ્ધ ગૃહસ્થ તે કુશસ્થલીનો પ્રખ્યાત શેઠ લક્ષ્મીદત્ત છે, અને તે બાળક તેનો પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમાર છે. આજે પિતા પુત્ર રથમાં બેસીને આ વાટિકામાં ફરવા આવ્યા છે. પ્રેમી પિતાની ઇચ્છા તેના બાળકને નવનવાં કૌતુક દેખાડવાની હતી.

આ પ્રસંગે પિતા લક્ષ્મીદત્ત પોતાના ધાર્મિક કુમારને આદિશ્વર પ્રભુના ચૈત્યમાં દર્શન કરાવવાને લાવ્યો હતો. પુત્રનાં પરિણામ પ્રતિદિન વધતાં થવાને પિતાની અભિલાષા હતી, તે પ્રસંગે, અહીં આ સારિકાનો ચમત્કારી વૃત્તાંત બની આવ્યો હતો.

શ્રીચંદ્રકુમાર સાંભળતાં સારિકાએ મધુર એવી માનવી ભાષામાં આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા માંડી:—

- “ * નમો નમો શ્રી આદિ જીજ્ઞંસે, કરતી ત્રિવિધ પ્રણામ;
 “ પંચાભિગમે નમન કરંતી, કેવળ જ્ઞાતી નામ, ભાલે ધરી લલામ;
 “ પ્રભુજી પ્યારારે, પુણ્ય થકી મેં દીક્ષા;
 “ પ્રાણુ આધારારે, સરસ સુધાથી મીઠા. એ—આંકણી. ૧
- “ રાજ પુરૂષ ઉપયોગ કરાવે કોણાહલને શમાવે;
 “ સાચી વાણીએ ભાવના ભાવે, સહુને અચરત થાવે,
 વાજત્ર તાદ વળવે. પ્રભુ. ૨
- “ હું તો કાચરી બાબર દીપની, સાસ ભરી એ દેહી;
 “ સ્વામી બરાબર કે નહીં દીઠો, તુંહી અનેહીર અદેહી. ૨ પ્રભુ. ૩
- “ તું નિષ્કલંક અને નિર્મોહી, તું અદોહી ઉદાસી;
 “ મારા મન માહેથી કેણીપરે, કહો હવે કેમ ફરી જાસી. પ્રભુ. ૪
- “ જેમ પંકજમાં૩ મધુકર૪ પેસે, તેમ મનકજમાં૫ પેઠો;
 “ તુમ દર્શન પામી નવિ હરખે, તે નિશુણો ને ધીઠો. ૬ પ્રભુ. ૫
- “ હું તિર્યચણી ને વળી પંખણી, લાખેણી તુમ સેવા;
 “ પામીએ તો એ અનુપમ ભાગ્યે, જિમ ભુખ્યા વરમેવા. પ્રભુ. ૬
- “ ભવ ભવ તારી આગાહ સુરગવી, હોજે અવિચલ ભાવે;
 “ તેહથી ગોરસ૮ સમકિત સુધું, જ્ઞાનને ચરણુ જમાવે. પ્રભુ. ૭
- “ જેમ ધૃત આપ સ્વભાવે નિર્મળ, રસ શોધ્યો કલો ન જાવે;
 “ તેમ તું મેં હેતે નિજ સ્વરૂપ તે, નિરાવરણુ પ્રગટાવે. પ્રભુ. ૮

* આ સ્તુતિ અસલ પુસ્તકમાંથી લીધેલી છે. રાગ કાશી રાગમાં ગવાય છે.

“ હરીએ આપીરે વૃંદાવનમાં માળ ”—એ દેશી.

૧ સ્નેહ વિનાના—રાગ રહિત—વિતરાગ. ૨ નિરાકાર. ૩ કમળમાં. ૪ ભમરે. ૫ મનરૂપ કમળમાં. ૬ નિર્લજ્જ, ૭ તમારી આગ્રાણ કામધેનુ. ૮ તે કામધેનુનું ગોરસરૂપ સમકિત છે. ૯ ચારિત્ર.

“ હંદ્ર અનંતા જે સમકાળે, ભક્તિ કરે જે કમેલી;

“ તોપણ પ્રભુ ગુણ સમતા નાવે, તો હું તિર્થચણી કેલી. પ્રભુ. ૯

“ સારિકા એણીપરે આદિ દેવની, ગુણ યુક્ત કરવા લાગી;

“ સહુ પ્રસાસે જુઓ એ અચારજ, જ્ઞાન વિમળ માત જાગી. પ્રભુ. ૧૦

આ પ્રમાણે મધુર કંઠથી સારિકાએ પ્રભુની સ્તુતિ કરી, તેના મધુર ધ્વનિથી ગર્ભ મંડપ ગાજી ઉઠ્યો, સર્વ શ્રોતાઓના હૃદયમાં તેણીએ ભક્તિ ભાવના જાગ્રત કરી દીધી, અહંતા સ્તવનમય સંગીતથી સર્વ જન સમાજ સ્તબ્ધ થઇ ગયો, વાટિકાની રમણીય ભુમિમાં તેના પ્રતિધ્વનિ પડ્યા, વૃક્ષોની ઘટામાં પક્ષીઓ શાંત થઇ, તેને સાંભળવા લાગ્યાં, પોતાની જાનિતું તેમને અભિમાન થયું હોય, તેમ તેઓ પરમ આનંદને પ્રાપ્ત થઇ ગયાં, સારિકાના સુંદર સુરથી આકર્ષી મૃગલાઓનાં વૃંદ ચૈત્ય ભુમિની આગળ એકઠાં થઇ ગયાં, ઉદ્યાનમાં સર્વ રથજે શાંત રસને આપનારી શાંતિ પ્રસરી ગઇ. લક્ષ્મી-દત્ત શેઠ અને તેનો પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમાર ભક્તિ રસમાં મગ્ન થઇ ગયા, સારિકાના સ્તવનથી તેઓ માનદાશ્ચર્ય થઇ, પરમાત્માની સાથે એકતાન થઇ ગયા, તેમની નિર્મળ મનોવૃત્તિ શુભ પરિણામના શિખર ઉપર આરૂઢ થઇ.

સ્તવન કર્યા પછી સારિકા એક વાપિકામાં સ્નાન કરી આવી, પછી પોતાની ચંચુ શુદ્ધ કરી, મુક્તાશ્વનાં આઠ મંગળ તેણે પુરી દીધાં, તે પુષ્પના પગર ભરવા લાગી, ધુપ દીપનાં પાત્ર સજ્જ કરી દીધાં, સાધ્વી સારિકાએ અંબર અને કરતુરી મિશ્ર પવિત્ર જળથી પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું, પ્રભુની પવિત્ર પ્રતિમાને નિર્મળ કરી, પોતે કર્મમળથી નિર્મળ થઇ, જન્મ, જરા અને મરણરૂપ રજ દુર કરવામાં આવી. અર્ધમાં પ્રવીણ એ પશ્ચિણીએ પૂજા લણી, ચડતા પરિણામ પ્રગટ કર્યા, પૂજા અર્ચ્યા કરી, પ્રભુના મનોહર મુખ સામું જોઇ, તેણે ઘણાં પ્રણામ કર્યા. સારિકાની આવી અદ્ભુત પ્રવૃત્તિ જોઇ, શ્રીચંદ્રકુમાર ચકિત થઇ ગયો. તે માનવ જીવનની કોટીમાં તિર્થચના જીવનને ગણવા લાગ્યો, માનવીનો જન્મ તિર્થચથી ઉતરતો કહેવામાં તેને શંકા પડી. આ સારિકા જેવી તિર્થચની જાતિ કેવો લાભ મેળવે છે ? અને અભવી મનુષ્યેથી તે કેવા ચડીઆતા છે ? એમ મનની સાથે તર્ક વિતર્ક કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

નિદાન અથવા નિયાણું.

રિકા પ્રભુની સર્વ પ્રકારની લક્ષિત કરી નિવૃત્ત થઇ, પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરતી પાછી હઠવા લાગી. અત્યાર સુધી નિર્નિમેષ દ્રષ્ટિથી તેણીએ સર્વ ક્રિયા કરી હતી, હવે તેણીની દ્રષ્ટિ પ્રતિમાના ધ્યાનથી નિવૃત્ત થઇ હતી. જ્યાં એક તરફ જોયું, ત્યાં શ્રીચંદ્રકુમાર તેણીની દ્રષ્ટિએ પડ્યો. કુમારના સૌંદર્યે તેની દ્રષ્ટિને આકર્ષી, અકસ્માત્ તેના નિર્મોહ હૃદયમાં મોહનો ઉદય થઇ આવ્યો, ધર્મ ભાવનામાં ભવ ભાવના જાગૃત થઇ. તેણે વિચાર્યું, આજુબર કુમાર કોણ હશે ? તેનું મનોહર મુખ, વિશાળ લોચન, શુક્ર સમાન નાસિકા, જિંબ તુલ્ય હોઠ, ચુલાળી ચહેરો, આગળ જુગ, ભ્રમરવત શ્યામ અને વાંકડીઆ કેશ, નમળા પગ અને મરોડદાર સર્વ અવયવે સરખી આદૃતિ મને મોહ હિપ્તમે છે. આ જાળકતું તારણ પેલું સુંદર યશે ? ગમે તે જાતિનો એ જાળક હોય, પણ તે સર્વોત્તમ છે. તેનાં શારીરિક લક્ષણો ધર્મ ભાવનાને પણ સૂચવે છે. આવું વિચારી તે સારિકાની પરિણતિ બદલાઇ ગઇ.

કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે; શુભાશુભ કર્મ ક્ષણે ક્ષણે અને સમયે સમયે વિવિધ પરિણતિ બધાવે છે. કર્મની પ્રકૃતિઓ પ્રાણીને વિવિધ સ્થિતિમાં સુકી દે છે, હિંમ્ય ભાવનામાંથી લજ્જાવારમાં નીચ ભાવનામાં લાવે છે, ચડતા પરિણામમાં આવેલા જીવનને અવનતિને માર્ગે દોરે છે. કર્મની જાળ ઉર્ણનાલિની જેમ પામર પ્રાણીને ગુચવણમાં નાંખી દે છે, કર્મરૂપ પ્રચંડ ચક્રવાક પ્રાણીને જૂતલ કિપર ભમાવી પાડે છે, કર્મરૂપ મહાસાગરના મોજમાં સપડાએલો જીવાત્મા અનેક વિટંબનાને અનુભવે છે, કર્મની મહાત્ શક્તિ અનંત અને અનિચય છે, એ મહા શક્તિને પરાલવ કરનાર કોઇ વિરલાભ હોય છે. આ ભવરૂપ રણ જૂમિમાં કર્મરૂપ મહાત્ થોદાની સાથે યુદ્ધ કરનારા વીર પુરુષોને જન્મ આપનારી વીર મતાઓ થોડી છે. તેવા વીર નરોથીજ આ જૂમિ વીરવતી, ધર્મવતી, અને પ્રભાવવતી છે.

એવી કર્મની અચિંત્ય શક્તિએ સારિકાને પરાસ્ત કરી દીધી. તે પક્ષિણી શ્રીચંદ્રના મોહમાં સપડાઇ ગઇ, તત્કાળ પાછી પ્રભુની સન્મુખ થઇ, ઉંચે સ્વરે બોલી—હે સર્વ કામ પૂરક પ્રભુ ! હે દેવાધિદેવ ! જો મેં કાંઇ પણ ધર્મ આરાધ્યો હોય, તે પૂર્વ ભવે આ સુંદર કુમાર મારો ભત્તા થજો, તે સાથે વળી તમે દેવ, નિર્ઘ્રય મુનિ, ગુરુ, અને અહિંસા લક્ષણ ધર્મ મને પ્રાપ્ત થજો. આ પ્રમાણે કહી સારિકાએ પ્રભુના ચરણ આગળ સાગારી અનશન ગ્રહણ કર્યું.

પક્ષિણીનું આવું નિદાન-નિયાણું સાંભળી, શ્રીચંદ્રકુમાર વિચારમાં પડ્યો. તેના મનમાં આવ્યું કે, આ સારિકાએ શું કર્યું ? તેણીએ આખરે પોતાનું તિર્થયાત્રણ ખતાવ્યું.

* ઉર્ણનાલિ=કરોળીઓ.

મોહનીય કર્મની કાષ્ઠ મહાન પ્રકૃતિએ તેને જામમાં નાખી દીધી. ક્ષણ વાર પછી શ્રીચંદ્રને ખીજે વિચાર આવ્યો. એ સાખી સારિકાને આવું નિયાણું કરવાનું કારણ હું જ થયો. જે આ વખતે તેની સાનિધ્યમાં હું ન હોત તો, તેને આવું વિપરીત વિચાર થાત નહીં. શુભ પરિણામનાં ઉર્ધ્વ શિખર ઉપર ચડેલી એ પક્ષિણીનું પંતન મારે લીધેજ થયું, હવે મારે મારી પવિત્ર ધરજ જગતવધી જોઇએ. એ પક્ષિણી ધણી પંડિતા છે, તેને મારા જેવો મુગ્ધ બાળક બોધ આપવાને યોગ્ય નથી પણ મારે તેને યથાશક્તિ બોધ આપવો. આવું હલકા નિયાણાથી તેણીએ પોતાનું પાંડિત્ય તો સુભાળ્યું છે. આવું વિચારી શ્રીચંદ્રકુમાર બોલ્યો— સારિકા ! તમે આ શું કહ્યું ? તમારા જેવું કાષ્ઠ પ્રાણી આવું કાર્ય કરે નહીં. આ કાર્યથી તમે તમારી તિર્થંજી જાતિને જણાવી આપી છે. પંડિત પક્ષિણી ! તમારી ચતુરાઇમાં મોટી ખામી આવી. વીતરાગ પ્રજ્વળા શાસનના તમે જ્ઞાતા છો, તમે તેમાં સાંભળ્યું હશે કે, “ નિદાન—નિયાણા વગર કરેલો ધર્મ મુક્તિને આપે છે. ” ઉત્તમ ધર્મ આચરી, તેમાં નિયાણું કરનાર પ્રાણી પંચામૃત જમીને ઉપર ખારા જળની અંજલિ પીવે છે, એ કહેવત તમે યથાર્થ કરી બતાવી છે. જિન બગવંતનો આવો તપસ્યા સહિત અઘ્રાઇ ઉત્સવ કર્યો, કે જેને અતુમોદન કરનારા ધણા જીવો સમકિતને પ્રાપ્ત કરશે, તે બધું આવું નિયાણાથી તમે વ્યથ કરી દીધું છે. સારિકા ! હું બાળક તમને વધારે શું કહું ? પણ તમે મોટી જુલ કરી છે, અયત્ન કર્મની મતિ વિચિત્ર છે. ભાવી ભાવ કદિ પણ વ્યથ થતો નથી.

શ્રીચંદ્રનાં અપ્પનાં વચન સાંભળી સારિકા બોલી—ભદ્ર ! તમે કહ્યું, તે યથાર્થ છે. ગુણીકુમાર ! મેં જરાપણ જુલ કરી નથી. મારો હેતુ તમારા જાણવામાં આવ્યો નથી, તેથી તમે મારે વિષે જુદો મત બાંધો છો. સુંદર કુમાર ! કૃપા કરી મારો એક પૂર્વ જ્ઞાતાંત સાંભળો. પૂર્વે એક સંયમશીળ સાધુની પાસે મેં સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ્ઞાની મુનિએ મને તે વખતે જણાવ્યું હતું કે, પક્ષિણી ! તું આવતે બંને એક રાજપુત્રી થઇશ. મુનિની તે બવિધવાણી મારા મનમાં સ્ફુરેણીયમાન છે. આ વખતે તમારું સૌંદર્ય જોઇ, મને તે વાણી સ્ફુરી આવી. મેં વિચાર્યું કે, જ્યારે સ્ત્રીનો અવતાર તો અવશ્ય થવાનો છે, તોપણ સ્ત્રીએ યોગ્ય પતિની સાથે રહેવું, એ તેનો પવિત્ર વ્યવહાર છે. મિથ્યાત્વની જેમ સાહસથી વ્યવહાર માર્ગનું ઉદ્ધવન કરવું, તે યોગ્ય નથી; તેથી મેં આવાં શુભ પરિણામમાં પણ નિયાણું કરેલું છે. ભદ્ર ! તમારી આકૃતિ જોઇ, મને મોહનીય કર્મનો ઉદય થઇ આવ્યો છે. તે સાથે તમારામાં ધાર્મિકપણનાં શુભ ચિન્હો કે જે હું શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ જોઇ શકું છું, તે મારા જેવામાં આવ્યાં. પરબવમાં પણ ધાર્મિક પાત સાથે સંગ થાય, તો ધર્મની સંપૂર્ણ સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે. મિથ્યાત્વની સંસર્મથી કાષ્ટ ઘંટાની વિડંબના જેવું થાય છે. કુમાર ! આવો દીર્ઘ વિચાર કરી, આ અસ્પ મતિની પક્ષિણીએ નિયાણું કરેલું છે. હું સારી રીતે સમજું છું કે, નિદાન સહિત ધર્મની સાધના મુક્તિનું કારણ છે, પણ મારે તેમ થવાનું નથી, તેપણી જેથી પરબવમાં શ્રી જિન ભક્તિ, જિન મતનો રાગ, સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય, તેવો યોગ શા માટે ન મેળવવો ? ભદ્ર ! વળી મેં અશુભ નિયાણું કર્યું નથી. જિનવાણીમાં શુભ અને અશુભ એવા નિયાણાનાં બેદ દર્શાવ્યા છે. અશુભ

નિયાજીથી પ્રાણી ચાર ગતિના વચનમાં પડી અથડાય છે, અને શુભ નિયાજીથી પ્રાણી
 ધર્મસાગર સંપાદન કરે છે.

સારિકાનું આત્મ લાજણ સંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર ખુશી થયો. તેણીનો ઉત્તમ બોધ
 અને વાક્યાનુર્થ જોઈ તેનું હૃદય આનંદ સાથે ચમત્કાર પામી ગયું. તેના મનમાં આવ્યું
 કે, આ પક્ષિણી ખરેખરી ધર્મના રહસ્યને જાણતારી છે. એના હૃદય કમળમાં સ્પાદાદ
 મતનો ઉત્તમ સિદ્ધાંત ડૂમી ગયો છે. આ પક્ષિણીનું પાંડિત્ય પૂર્ણ રીતે પ્રકાશિત છે.
 ભારતવર્ષમાં આવાં સુબોધી પક્ષીઓ પ્રત્યેક સ્થાને રહેતાં હોય, તો કેટલો બધો લાભ
 થાય ? રાણી સૂર્યવતીને પણ ધન્ય છે કે, જેના સહવાસમાં આવાં પક્ષીને સતત રહેવાનું
 છે. મહારાજ પ્રતાપસિંહે આવી ઉત્તમ ભેટ મોકલી પોતાની પ્રિયાનો મોટો ઉપકાર
 કરેલો છે. શ્રીચંદ્રકુમાર આત્મ ચિંતવતો હતો, ત્યાં સૈંદ્રીએ આવી ખજાર આપેલા કે,
 પંડિતા સારિકા ! જુઓ, આ મહારાણી સૂર્યવતી અહીં આવે છે. સારિકાએ પ્રેમથી
 જાણકેવન કર્યું. સૂર્યવતી તે રથજે આવી પહોંચ્યાં. સારિકાને ઉદ્દેશી મહારાણી બોલ્યાં—
 જય બેન ! શાતા છે ? કેમ વિલંબ થયો ? તમારાં રિવાજ મને એક લાજુવાર પણ
 મહેલમાં ચમ્યું નહિ, એટલે રથ જોડાવી તમારી પાછળ હું અહીં આવી છું. ચાલો,
 સત્વર કરો. તમારું શરીર તપસ્યાથી દુર્બળ છે; મહેલમાં આવી લાજુવાર શાતા મેળવો.
 સૂર્યવતી એમ કહેતાં હતાં, ત્યાં વચ્ચે સૈંદ્રી બોલી ઉઠી—બા સાહેબ ! તમે સાંભળી
 નાજુશ ન થાઓ, તો એક બીજી વાત નિવેદન કરે. આ સારિકાએ પાછું બીજું સાહસ
 કર્યું છે. તે સાંભળી સૂર્યવતી ચમકીને બોલી—સખી ! કહે, વળી શું કર્યું છે ? સૈંદ્રી
 બોલી—જુઓ, જે આ સુંદર કુમાર ઉભા છે, તેમને જોઈ સારિકાને મોઢ ઉત્પન્ન થઈ
 આવ્યો. પ્રભુની ભક્તિ પ્રેમ ભાવથી કર્યા પછી તેઓએ પ્રભુની સન્મુખ અનશન કરી
 નિયાજું કર્યું કે, જો હું આવતે ભવે રાજકુમારી થાઉં, તો આ સુંદર કુમાર મારા પતિ
 થજો, અને તે ભવમાં અર્હત દેવ, સંયમશીળ મુનિ ગુરુ, અને અહિંસા લક્ષણ ધર્મ
 મને પ્રાપ્ત થજો. આ સાંભળતાંજ સૂર્યવતીને લાગી આવ્યું. તે બોલી—અરે સારિકા !
 તે પાછું આત્મ સાહસ કેમ કર્યું ? અનશનના પચ્ચખાણનું કાર્ય અતિ દુષ્કર છે. બેન !
 આ તપસ્યામાં તારા જીવનનો છેડો છે. આત્મ મહા દુષ્કર વ્રત લેવું ન હતું. પક્ષીની
 જાત સાહસી હોય છે, પ્રથમથી તે તારું શરીર તપના કષ્ટથી માળી નાખ્યું છે. હવે
 આ વ્રત તારા શરીરનો અંત લાવશે. સખી ! તારો વિયોગ મારાથી સહન થઈ શકશે
 નહિ. તારા વિના મારું જીવન ભારશ્વ થઈ પડશે. અકાચ તપનું પાગલું કરી તારે તો
 મને આનંદ આપવો હતો. હવે કૃપા કરી તે વ્રત છોડી દે. મારા જીવનને ધર્મમય
 બનાવ, હું તારો ઉપકાર માનીશ. જિન શાસનમાં કશું છે કે, અયુષ્યનું માન જાણ્યા
 વિના અનશન વ્રત કરવું ન જોઈએ, તું તારા અયુષ્યનું માન જાણતી નથી, તે વિષે
 કોઈએ તને જ્ઞાત કરી નથી. વળી તું પક્ષીની જાત છું. તને વ્રત છોડવામાં એવો મહાન
 દોષ લાગશે નહિ. બેન ! અમારું પચન માન્ય કર. જે હૃદ કે આગ્રહ ન રાખે, તેણેજ
 જિનમત જાણ્યો છે.

સૂર્યવતીનાં આવાં વચન સાંભળી સારિકા બોલી—મહાદેવી ! આ શું બોલો છો ? શુદ્ધ મન, વચન અને કાયાથી પ્રભુની આગળ જે મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તે હું શી રીતે છોડું ? જ્ઞાનીનાં એવાં પણ વચન છે કે, “ કાંઈ પણ જાણવામાં આવ્યું હોય તો, સમયને અનુસારે અનશનવ્રત ગ્રહણ કરાય છે. ” મહાદેવી ! હવે આગ્રહ કરશો નહીં, ધર્મ ધ્યાનમાં તત્પર રહેજો. જે કાંઈ સ્વભાવને લઈ કીધું હોય, તે મિથ્યા દુષ્કૃત્ય હશે. છેવટ એટલું કહેવાનું કે, આ તેજસ્વી કુમાર જે તમારી પાસે ઉભા છે, તેમનો સદા સંસર્ગ રાખજો. એ મહાત્માજી બાળક છે, તે છતાં જ્ઞાનવૃદ્ધ છે, તેમના પવિત્ર સમાગમથી તમને ધણે લાભ થશે. સારિકાનાં વચન સાંભળી, સૂર્યવતીએ શ્રીચંદ્રની સામું જોયું. કુમારનું તેજ, લાલિત્ય અને લક્ષણ જોઈ, તે ચમત્કાર પામી ગઈ, તેના અવર લોકનથી સૂર્યવતીને પોતાનો ગુપ્ત થએલો કુમાર સાંભરી આવ્યો, નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી. જોત્ર દેવીએ કહેલી વર્ણની અવધિ તે ગણવા લાગી. મણતાં ગણતાં શ્રીચંદ્રકુમારના જેટલું વય ગણત્રીમાં આવ્યું. પોતાનો કુમાર પણ આવો, અને આટલી વયનોજ હશે, એમ તે માનવા લાગી—એક દ્રષ્ટિએ કુમારની સામે ક્ષણ વાર જોઈ, સૂર્યવતી બોલી—સારિકા ! આ કુમાર કોણ છે ? અને અહીં ક્યાંથી આવ્યા છે ? સારિકાએ કહ્યું, પ્રિયબેન ! તમારા નગરમાં લક્ષ્મીદત્ત નામે જે પ્રખ્યાત ઐશ્વર્ય છે, તેના એ પુત્ર છે. જુઓ, તેમના પિતા પણ અહીં બાહરેજ ઉભા છે. તે જાણી સૂર્યવતીએ કુમારને કહ્યું, ભદ્ર ! સારિકાએ તમારી ઓળખાણ આપી, તેથી હું તેનો ઉપકાર માનું છું. હવેથી કૃપા કરી મારા મહેલમાં આવતા રહેજો. તમારા જેવા ધાર્મિક જનથી મને ધણેજ લાભ થશે. જિન વાણી, જિન મત અને જિન ધર્મની ઝોણી કરવામાંજ મારો સમય જાય છે. એ ઉપકાર આ પરમ સાધ્વી સારિકાનોજ છે. સૂર્યવતીનાં આ વચન સાંભળી કુમારે તે વાત અંગીકાર કરી, અને મહારાણી સૂર્યવતીના સમાગમને માટે સારિકાનો મોટો ઉપકાર માન્યો. હવે પડિતા સારિકાએ તત્કાળ મૌન કરી દીધું. અનશન વ્રતની જે ભાવના કરવી ઘટે, તે ભાવનામાં તે પક્ષિણી પ્રવૃત્ત થઈ. સારિકાની એવી સ્થિતિ જોઈ, સૂર્યવતીને શોક થઈ આવ્યો. પોતાની આવી સદ્ગોષ્ઠક ઉપદેશિકાનો વિયોગ થશે, તેને માટે તેણે ધણે કટકાંત કર્યો. પોતાના ધાર્મિક જીવનમાં આ ઉત્તમ કાર્યને પણ તે અંતરાચર્ય માનવા લાગી. છેવટે સૈદ્રી, શ્રીચંદ્રકુમાર અને કાલ્યા મંત્રીઓના કહેવાથી તેના મનને જરા શાંતિ મળી. શ્રીચંદ્રકુમારે કેટલોએક ધાર્મિક બોધ આપ્યો, એટલે સૂર્યવતીનો શોક શાંત થયો, પછી એ પવિત્ર મહારાણીએ પોતાની ઉપકારણી સારિકાના અનશનનો મહોત્સવ આરંભ્યો. સારિકાએ ઉત્તમ ભાવનાથી અનશન વ્રતને દીધાવ્યું. તેણીએ અદાર પાપ સ્થાનની આલોચણા કરી, સઘળાં સ્ફૂટને અનુમોદ્યાં. દુષ્કૃતની નિંદા કરી, મદનો પરિહાર કર્યો. દુષ્ટ કપાયને નિવારી દીધા. સર્વની ઉપરથી રાગ દૂર કર્યો. રાણી સૂર્યવતીની માયા પણ ઉતારી દીધી. પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરતી એ સારિકાએ સર્વની સમક્ષ સર્વને ખમાવી નિર્ભગ મનથી ચાર શરણુ લઈ ત્રણ ઢિવસે અનશનની આરાધના કરી, પરજાવને પ્રાપ્ત થઈ. સારિકાના વિયોગથી સૂર્યવતીને ધણે શોક થયો, પણ ધર્મ ચતુર શ્રીચંદ્ર કુમારે બોધ આપી, સૂર્યવતીના શોકને દૂર કરાવ્યો. સારિકાના સદ્ગુણ

તંભારી સંભારી રૂઢન કરતી સૂર્યવતીની શ્રીચંદ્રે ખોખના છટાદાર શબ્દોથી ખુશી કરી દીધી. સૈદ્ધી વિગેરે જે સારિકાના સહવાસી હતા, તેઓને પણ શ્રીચંદ્રે શોક રહિત કરી દીધા. શ્રીચંદ્રકુમારના કહેવાથી રાણી સૂર્યવતીએ રોડેથી સારિકાના મૃત શરીરને અંદન કાઢી સંસ્કૃત કર્યું, અને તેની પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી તેની સર્વ જાતની ઉત્તર ક્રિયા સંપાદન કરી.

આ બધો વૃત્તાંત નગરે જોઇ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ચમત્કાર પામી ગયો હતો. સારિકાની સાથે પોતાના પુત્રની વાતચિત ઉપરથી તેને ઘણાજ હર્ષ થયો હતો. પુત્રની વ્યવસ્થામાં આવી શક્તિ જોઇ, તે પોતાના અત્માને કૃતાર્થ માનતો હતો. આ વૃત્તાંત શેઠના મુખથી જાણી, શ્રાવિકા લક્ષ્મીવતીને, પણ અપાર આનંદ થયો હતો, જ્યારથી સારિકા સંબંધી વૃત્તાંત ઉદ્ધાનમાં જાણ્યો, ત્યારથી રાણી સૂર્યવતી શ્રીચંદ્રકુમારને પોતાના મહેલમાં પ્રતિદિન ખોલાવતી હતી. શ્રીચંદ્ર, અને સૂર્યવતીનો માતા પુત્રનો સંબંધ પરસ્પર અજાત હતો. સ્વાભાવિક રીતે સૂર્યવતીને શ્રીચંદ્ર ઉપર પુત્ર વાતસલ્ય પ્રગટ થતું; પણ તે યદ્યપિ હવે શ્રીચંદ્રકુમાર પણ સૂર્યવતીને માતૃ દ્રષ્ટિથી જોતો હતો, પણ અંતરને બેદ પ્રગટ થયેલા નહોતો. શ્રીચંદ્રકુમાર પ્રતિદિન પોતાનાં માતાપિતાની આગળ સૂર્યવતીની પ્રશંસા કરતો, અને મહારાણીના સમાગમનું કારણરૂપ બનેલી સારિકાનો તે અંતરથી આભાર માનતો હતો. સારિકાએ કરેલા નિપાણની વાર્તા કુશરથલીમાં ઘેર ઘેર ચાલી, અને છેવટે રત્નપુરના મહાસાગરતા તીર ઉપર પહોંચી રહેલા મહારાજ પ્રતાપસિંહના કાન સુધી પણ પહોંચી હતી, થામિ શિરોમણિ પ્રતાપસિંહે ક્ષણવાર શોક કરી તેની આનુમોદના કરી હતી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

વિદ્યામહામાં નિવાસ.

શરથલી નગરીથી થોડે દૂર લક્ષ્મીપુર નામે એક નાનું ગામડું હતું. તેની આસપાસ સુંદર જલાશય, અને વૃક્ષોની ઘટાવાળી નાની નાની વાટિકાઓ આવેલી હતી, ગામમાં વસતી અદ્ય હતી. થોડા એક કુખિ-કાર રહેતા હતા, તેઓ એ વાટિકાઓમાંથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા હતા. તેની જૂની રસાળ હોવાથી અનેક જાતનાં ફળ પુષ્પ ત્યાં અર્પા હતાં, તેની આસપાસનો કુદરતી દેખાવ દ્રશ્યને આનંદ આપે તેવો હતો. કુશરથલીના રસિલા અને શોખી મહારથો, કોઇ મહેલસરને દિવસે તે પ્રદેશમાં આનંદ લેવાને આવતા હતા. રાજા પ્રતાપસિંહના પિતાની આજ્ઞાથી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પોતાના નામથી અંકિત કરી, એ ગામ વસાવ્યું હતું; તેની ઉપર સર્વ જાતની સત્તા એ શેઠની હતી. લક્ષ્મીદત્તે તે ગામમાં એક જિન ચૈત્ય અને સુંદર મેહેલ કરાવ્યા હતા. વસતી અદ્ય હોવાથી ત્યાં શાન્તિ ધણી લાગતી હતી. યોગેશ્વરે કોલા-હલ કે, ગીચ વસતી ન હોવાથી તે સ્થળ એકાંત જેવું હતું. વ્યવહાર તથા સંસારના

કાર્યથી કંટાળી ગયેલા લોકોને તે ઉત્તમ પ્રકારની શાન્તિ આપતું હતું. આ રીતે વિવેકી લક્ષ્મીદત્તે પોતાના શ્રીચંદ્ર કુમારને વિદ્યાભ્યાસ કરવાને રાખ્યો હતો, તેને અભ્યાસ કરાવવાને માટે ગુણધર નામના એક ઉપાધ્યાયને રોકવામાં આવ્યા હતા. તે ઉપાધ્યાય ઘણી વિદ્યાઓમાં અને કળાઓમાં પ્રવીણ હતા, નીતિ શાસ્ત્રના બહુ હતા; શાસ્ત્રમાં જે ગુણ શિક્ષકના કહેલા છે, તે બધા ગુણ તેનામાં આવી વસેલા હતા. જે શાસ્ત્ર હોય, નીતિમાં કુશલ હોય, વૃદ્ધ પરંપરાએ આવેલ હોય, નિર્દોષી હોય, ગુણનો નિધિ હોય, વિષય તથા પ્રમાણને સેવનાર ન હોય, અને અભ્યાસને પગલે ચાલનાર હોય, તે પાઠક કહેવાય. એ શાસ્ત્ર કથિત સર્વ લક્ષણ ગુણધર ઉપાધ્યાયમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતાં હતાં. બીજાના ચિત્તને બાળનારા જે પૂર્વે ચાર પુરૂષો વખણાઈ ગયા છે, તેમના પણ એ ગુરૂ હતા. તેઓ જૈન ધર્મના ઉત્તમ ઉપાસક હતા.

પ્રથમ જ્યારે લક્ષ્મીદત્ત શેઠે એ ગુણધર ઉપાધ્યાયને પોતાને ઘેર નિમંત્રણ કરી બોલાવેલ, તે વખતે એ વિદ્વાન શિક્ષકે પોતાના શિક્ષકપણાના ગુણ સારી રીતે બતાવી દીધા હતા. શેઠે તેની પહેલી મુલાકાત લીધી, ત્યારે તે શિક્ષક શિરોમણિએ આ પ્રમાણે કહ્યું હતું. શ્રેષ્ઠિય ! તમારા પુત્રને જોઈ મને ઘણો આનંદ થાય છે, તેનામાં વિનય ગુણ સંપાત્તમ દેખાઈ આવે છે. જુલો, પ્રથમ તેણે આવી મારા ચરણમાં પ્રણામ કરી પછી તમને નમી પોતાને યોગ્ય એવું આસન પ્રદણ કર્યું. કેવો તેનો ઉત્તમ વિનય છે ? વળી તેની શાંત મુખમુદ્રા ઉપર સત્પુરૂષનાં સર્વ લક્ષણ દેખાય છે, આ કુમારને જોઈ મારું મન ઘણું પ્રસન્ન થયું છે, હું તમારી પાસેથી કાંઈ દ્રવ્યની ઇચ્છા રાખતો નથી. વિદ્યાનો વિક્રય કરનારા શિક્ષકો ઉત્તમ કહેવાતા નથી. હું સર્વ રીતે નિઃસ્વહ છું, જે વિનયવાન શિષ્ય હોય, તેના ઉપર મને ઘણી પ્રીતિ છે. વિનય એ સર્વથી ઉત્તમ ગુણ છે, વિનય ગુણને લઈ બીજા ગુણો વધે છે, ધર્મનું મૂળ પણ વિનય છે. પિતા, માતા, ગુરૂ, અને સ્વામી એ વિનયથી વશ થાય છે. એ મહાન ગુણ તમારા પુત્રે જન્મથીજ સંપાદન કરેલો છે, વિદ્યા પ્રદણ કરવાના ત્રણ પ્રકાર છે. વિનયથી, બદલે વિદ્યા આપવાથી અને દ્રવ્યથી, — એ ત્રણ પ્રકારે વિદ્યા લેવાય છે; તેમાં વિનયથી વિદ્યા લેવી એ સંપાત્તમ પક્ષ છે, અને વિદ્યાને બદલે વિદ્યા લેવી એ મધ્યમ પક્ષ છે, અને દ્રવ્યથી વિદ્યા લેવી એ અધમ પક્ષ છે. પહેલા બે પક્ષ પુણ્યાત્મા જીવને, અને છેલ્લો પક્ષ પુણ્યહીન જીવને હોય છે.

ઉપાધ્યાય ગુણધરનાં આવાં વચન સાંભળી શેઠ લક્ષ્મીદત્ત ઘણો ખુશી થયો હતો, અને તે ગુણધર ઉપાધ્યાયને વિનયથી પ્રાર્થના કરી, પોતાના શ્રીચંદ્રકુમારને સોંપ્યો હતો. તે ગુણધર શ્રીચંદ્રની સાથે આ લક્ષ્મીપુર ગામમાં વિદ્યાગૃહ કરી રહેતો હતો. કુશંચરીનગરીમાં તે રાજ્યનો ધીધન નામે એક મંત્રી હતો, તેને મતિરાજ અને સુધીરાજ નામે બે પુત્ર હતા. તેઓમાં મતિરાજ હાલ પ્રતાપસિંહ રાજના મંત્રિપદ ઉપર નિભાએલો હતો, તેનો અનુજ બાપુ સુધીરાજ હતો, તેને કમલા નામે એક સ્ત્રીથી ગુણચંદ્ર નામે એક પુત્ર થયો હતો, એ ગુણચંદ્ર સર્વ ગુણ સંપન્ન હોવાથી શ્રીચંદ્રકુમારનો મિત્ર થયો હતો. ગુણચંદ્ર અને શ્રીચંદ્રની વચ્ચે ક્ષીર અને નીરની પેઠે ગાઢ મૈત્રી ગમી હતી, તેમની

વય પણ સમાપ્ત હતી. શ્રીચંદ્ર ગુણચંદ્રના ચિત્તનો, અને ગુણચંદ્ર શ્રીચંદ્રના ચિત્તનો એક હતો, નખ અને માંસની જેમ તેઓ ફાળવારે પણ અળગા રહી શકતા નહતા. અને તેઓ જીવ એક હતો. માત્ર દેહ જ ભુલો હતા. ગુણચંદ્રનો પિતા સુધીરાજ પોતાના પુત્રને શ્રીચંદ્રનો સહવાસ થવાથી ધણોજ ખુશ થતો હતો, તેથી તેણે પોતાના પુત્ર ગુણચંદ્રને શ્રીચંદ્રની સાથે લક્ષ્મીપુરના વિદ્યાગૃહમાં અભ્યાસ કરવાને રાખ્યો હતો. અને મિત્રો આનંદ પૂર્વક વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા, તેમને જે જે પદાર્થ જોઈએ, તે તે પદાર્થ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ત્યાં મોકલાવતો હતો. તે સ્થળે વિદ્યાગૃહની નજીક પાઠશાળા, સ્નાનશાળા, પૂજાગૃહ, પુસ્તકાલય, અને વ્યાયામશાળા વિગેરે સર્વ સામગ્રી ગોઠવવામાં આવી હતી. કોઈ કોઈ વાર લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પુત્રને ભળવા સ્થળમાં બેસી આવતો, અને કોઈ નિમિત્તે શ્રીચંદ્રને કુશરથળીમાં પણ બોલાવતો હતો. શિક્ષા ગુરુ ગુણધર જે કહે તેમ લક્ષ્મીદત્ત તત્કાળ કરતો હતો. જ્યારે વિદ્યા ગૃહ સ્થાપવામાં આવ્યું, ત્યારે શિક્ષક શિરોમણી ગુણધરે કહ્યું હતું કે, શેઠજી ! અભ્યાસને માટે યોગ્ય વિદ્યાગૃહ કરવામાં પાંચ બાહેરનાં અને પાંચ અંતરનાં એમ દશ * સાધનો રાખવાં જોઈએ. ૧ આચાર્ય, ૨ પુસ્તક, ૩ નિવાસ, ૪ સહાય, અને ૫ ભોજન. એ પાંચ બાહેરનાં અને ૧ આરોગ્ય, ૨ બુદ્ધિ, ૩ વિનય, ૪ ઉદ્યમ, અને ૫ શાસ્ત્ર પ્રીતિ એ પાંચ અંતરનાં એ દશ સાધન કહેવાય છે. આવાં સાધનોની પૂર્ણ સામગ્રી હોય તે, સંપૂર્ણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરાય છે. જ્યારે શ્રીચંદ્રને વિદ્યા ગૃહમાં પ્રવેશ કરાવ્યો, ત્યારે વિદ્યા ગુરુ ગુણધરના કહેવા પ્રમાણે શુભ મુહુર્ત, શુભ ચંદ્રયોગ, અને લગ્ન બળ જોવામાં આવ્યાં હતાં. લેખશાળામાં પ્રવેશ કરવાનો મહોત્સવ એ શ્રદ્ધાળુ શેઠે મોટા ઠાડમાડથી કર્યો હતો.

શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર બંને વિદ્યાગૃહમાં સાથે રહેતા હતા. ઉપાધ્યાયની આજ્ઞામાં રહી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે ચાલતા હતા. ગુણચંદ્રના કરતાં શ્રીચંદ્રકુમાર બુદ્ધિમયમાં ધણોજ ચઢીઆતો હતો. ઝોંકારથી માંડી સર્વ વર્ણ જ્ઞાન મેલવી શ્રીચંદ્રે અતુકમે શાસ્ત્રીય જ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો. વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, અલંકાર, ન્યોતિપ, છંદ, ગણિત શાસ્ત્ર, લક્ષણ શાસ્ત્ર, સામુદ્રિક અને વારત્તુ શાસ્ત્રમાં તે પ્રવીણ થઈ ગયો. ઘણી કળાઓ તેણે સંપાદન કરી લીધી. રસમંજરી, શ્રંગાર, શાલિહોત, (અથ પરીક્ષા) આર્યવેદ, અને તેના ૭ અંગમાં તે કુશળ થયો. ન્યોતિપમાં હોરા, લગ્ન, નાડી વિગેરે તથા સ્વરોદય, કાળજ્ઞાન, શિલ્પવિદ્યા, પિંગળ, નાટ્ય શાસ્ત્ર, અને અક્ષર ગણિત તેણે હાથ કરી લીધાં, લેખન, ગ્રંથન વિગેરે બોતેર કળાઓ તેણે પ્રાપ્ત કરી, તે સાથે ગુણચંદ્ર પણ તેની બુદ્ધિની શક્તિ પ્રમાણે શીખી ગયો. શ્રીચંદ્રકુમારની પૂર્ણ વિદ્યા જોઈ શ્રી ગુણધર ઉપાધ્યાયને સંતોષ થતો, અને પોતાની વિદ્યા અને કળા એક ઉત્તમ પાત્રમાં પ્રાપ્ત થઈ તેને

* તે વિષે આ પ્રમાણે શ્લોક છે— “ આચાર્ય પુસ્તક નિવાસ સહાય
ભોજ્યં બાહ્યાશ્ચ પંચ પઠનં પરિવર્દયન્તિ । આરોગ્ય બુદ્ધિ વિનયોદ્યમ
શાસ્ત્રરાગાઃ પંચાંતરાઃ પઠનસિદ્ધિકરા ભવંતિ ” ॥ ૧ ॥

માટે તેને પ્રતિજ્ઞા આપીને આવતો હતો. કોઈ વાર શ્રીચંદ્રની પરીક્ષા કરવાને તે ઘણા દિવસ પ્રયત્ન કરતો, પણ શ્રીચંદ્ર પોતાના ચાતુર્યથી તેનું ઉત્તમ પ્રકારે સમાધાન કરતો હતો. કોઈ વાર શ્રીચંદ્ર તર્ક કરી પોતાના વિદ્યાગુરુને એવા પ્રશ્ન પુછતો કે, જેનો પ્રત્યુત્તર કરવામાં ઉપાધ્યાયને પણ પૂરું સ્વચ્છ કરવો પડતો હતો.

એક વખતે ઉપાધ્યાય ગુણધરે શ્રીચંદ્રકુમારને બેલોલી આ પ્રમાણે કહ્યું, વત્સ ! મારી પાસે જે વિદ્યા અને કળા હતી, તે બધી તેં ચચાર્ય રીતે શીખી લીધી છે. હવે તારી છાત્રાવસ્થા સમાપ્ત થઈ છે, ગૃહસ્થાવાસમાં પ્રવેશ કરવાનો સમય તને પ્રાપ્ત થયો છે, અને મેં મારો શિક્ષક ધર્મ બ્રહ્મચરી લીધો છે, તેથી હવે હું તને તારા પિતાને સોંપી, મારા સ્વસ્થાન પ્રત્યે જવાને મન્દ્રાજ રાખું છું. વત્સ ! છેવટે મારી એટલી શિક્ષા સ્મરણમાં રાખજે. લક્ષ્મીમદ, વીર્યમદ, વૈષ્ણવમદ અને વિદ્યામદ—એ ચાર જાતના મદ કહેવાય છે. તે મદની મલિનતાથી વિદ્યા વિગેરે ગુણો મલિન થઈ જાય છે, તો તારે એ ચાર પ્રકારના મદથી સર્વથા દૂર રહેવું. પૂર્વનાં પુણ્યથી તારામાં વિનય ગુણે પ્રથમથીજ વાસ કરેલો છે, એ તારાં સદ્ગુણની નિશાની છે. એ મહાન ગુણને તું કદિ પણ છોડીશ નહીં. શ્રાવક ધર્મને તું સારી રીતે જાણે છે, શ્રાવકના સદાચારનો તું પૂરું અભ્યાસી છું. એ સદાચાર પ્રમાણે સર્વથા પ્રવૃત્તિ કરજે, વડિલ-પૂજ્ય જનની સેવા કરજે, અને યાવજીવિત આર્હત ધર્મની ઉપાસના કરજે, આ પ્રમાણે વર્તવાથી ધાર્મિક અને સાંસારિક ઉન્નતિ તને પ્રાપ્ત થશે. વત્સ ! હવે તારાથી જુદો પડીશ. તારા જેવા વિનયી અને સત્પાત્ર શિષ્યથી જુદા પડતાં મને જ્ઞાન આવે છે, એમ કહી ઉપાધ્યાયે ગુણધરને પણ ઘટતો બોધ આપ્યો.

પોતાના વિદ્યા ગુરુનાં આ વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમારના મુખ ઉપર શોકની છાયા પ્રસરી ગઈ. આવા મહોપકારી ઉપાધ્યાયનો વિયોગ તેને શક્યતા જેવો લાગ્યો. નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી, કંઈ રૂંધાઈ ગયો, તે વિશેષ બોલવાને સમર્થ થયો નહીં. છેવટે ઘણા પ્રયત્નથી આ પ્રમાણે બોલ્યો—મહોપકારી કૃપાળુ ગુરુ ! આપે આ બાળકની ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે, તેનો બદલો વાળવાને હું કોઈ રીતે પણ સમર્થ થઈ શકું તેમ નથી. મારા જીવનને આપે સુધારી કૃતાર્ય કરેલું છે. માનવ જીવનના ઉંચામાં ઉંચા માર્ગ ઉપર મને ચડાવ્યો છે. મૂઢતા બરેલા નિરક્ષરના કાંટાવાળા માર્ગમાંથી મને બચાવ્યો છે, તે આપનો જેવો તેવો ઉપકાર નથી. આપે બતાવેલા વિદ્યામાર્ગે ચાલી હું મારા આત્માને જ્ઞાન માર્ગનો અધિકારી કરી શકીશ. એટલુંજ નહીં, પણ જે પુણ્યનો પ્રજાળ યોગ હશે, તો ધર્મની ઉત્તમ સામગ્રી પણ સંપાદન કરી શકીશ. મહાશય ! આપે મને જે અમૂલ્ય બોધ આપેલો છે, તે પ્રમાણે વર્તવાને હું સર્વદા પ્રયત્ન કરીશ. આપે કહેલાં શિક્ષાનાં વચનો મારા હૃદય કમળમાં કોતરી રાખીશ. આટલું કહી શ્રીચંદ્ર ઉપાધ્યાયના ચરણમાં નમી પડ્યો. માયાળુ શિક્ષકાચાર્યે તેને બેસાડ્યો, અને અંતરની આશીષ ઉચ્ચારી તેના શિર ઉપર હાથ મુક્યો. તેનીજ આશીષ ગુણધરે પણ સંપાદન કરી.

આ પ્રમાણે ગુરુ શિષ્ય વાત કરતા હતા, ત્યાં લક્ષ્મીદત્ત શેઠ રથમાં બેસી વિદ્યાગ્રહમાં આવી ચડ્યા. બેઠીએ શિક્ષકાચાર્યને પ્રણામ કર્યો. શ્રીચંદ્ર અને ગુણધરે શેઠને પ્રણામ

કર્ષા. અસનપર બેઠા પછી લક્ષ્મીદત્ત શેઠની દ્રષ્ટિ શ્રીચંદ્રના મુખ ઉપર પડી. પુત્રના મુખ કમળ ઉપર ગ્લાનિ જોવામાં આવી. નેત્રમાંથી નીકળતી અશ્રુની ધારા નજરે ચડી. પિતાએ પુત્રને પુછ્યું—વત્સ ! મુખ ઉપર ગ્લાનિ કેમ દેખાય છે ? નયનમાંથી નીર ધારા કેમ વહે છે ? તને અકરમાત શું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે ? તારા શરીરમાં કાંઈ વ્યથા તો નથી થઈ ? પ્રિય પુત્ર ! જે સત્ય હોય તે કહે. શ્રીચંદ્રકુમાર મંદ સ્વરે બોલ્યો—પુત્ર્ય પિતાજી ! મને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ થયું નથી. વિદ્યાગુરુના પ્રતાપથી શરીર પણ નિરાભાધ છે. આજે મારા વિદ્યાગુરુ અહીંથી જવાની ઇચ્છા રાખે છે. મારો સર્વ વિજ્ઞાન્યાસ સમાપ્ત થયો છે. આવા ઉપકારી અને વિદ્વાન ગુરુનો વિયોગ થશે—એ મારા મનને દુઃખદાયક થઈ પડ્યું છે. પિતાજી ! એ મહાશયને જરા સમજાવો, છેવટે થોડા દિવસ રહે તેવી પ્રાર્થના કરો. શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ખુશી થયા. પુત્રની ગુરુભક્તિ જોઈ, તેના ધાર્મિક હૃદયમાં આનંદ થયો. તેણે વિચાર્યું કે, જોત્ર દેવીએ ખરેખર મારો ઉપકાર કર્યો, આવો ધાર્મિક પુત્ર આપી, મારા જીવનને કૃતાર્થ કર્યું છે, તેનામાં કૃતજ્ઞતાનો ગુણ કેવો ઉત્તમ છે ? ગુરુ ભક્તિની ઉત્તમ ભાવના કેવી જાગ્રત છે ? વિદ્યા ગુરુ કેવા ઉપકારી છે ? જેઓ મનુષ્યને જડતા કે મુદપણામાંથી બચાવે છે, અને માનવ જીવનને ઉચ્ચ વૃત્તિમાં મુકે છે,—આ બધું શ્રીચંદ્રકુમાર સારી રીતે સમજે છે. આવી ઉત્તમ ભુદ્ધિ પુત્રમાં પ્રાપ્ત થાય, એ કેવાં ભાગ્ય ? આવા કૃતરા અને ડાહ્યા પુત્રોના માતા પિતાને ધન્યવાદ મળે, એમાં શું આશ્ચર્ય ? પિતાના જીવનની સાર્થકતા આવા પુત્રોથીજ થાય છે. જે લાભ મને મારાં પૂર્વનાં પુણ્ય યોગે પ્રાપ્ત થયો છે. વિદ્યાદાન કરનારા શિક્ષકોનાં મહોપકારની પ્રશંસા જૈન શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલી છે, આદર્શ વાણી તેવા શિક્ષકોની સત્ત્વદારા શ્લોકા કરે છે, એક અક્ષરને આપનાર પુરૂષને પણ મહોપકારી ગુરુ જાણ્યો. તેના ઉપકારને શિષ્યે કદિ પણ ભૂલવો નહીં. આવાં વચન જૈન આગમમાં પદેપદે દર્શાવ્યાં છે. વિદ્યા ગુરુની એવી મહત્તા શ્રીચંદ્ર જાણે છે, એ જાણી મને અતિ આનંદ થાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, આનંદ પૂર્વક લક્ષ્મીદત્તે ઉપાધ્યાયને વિનયથી કહ્યું. મહાશય ! આપના શિષ્યની વિનતી ધ્યાનમાં લ્યો, અને થોડા દિવસ રહી, શિષ્યને ગુરુ ભક્તિનું ફલ આપો. હું પણ આપને તે વિષે વિશેષ વિનતી કરું છું. શિષ્યની મનોવૃત્તિ પ્રસન્ન કરવી, એ પણ ગુરુનું ઇર્તવ્ય છે, અને ગુરુએ શિષ્ય ઉપર તેવો અનુગ્રહ કરવો જોઈએ. શેઠની એવી વિનતિથી ગુરુધર ઉપાધ્યાયે તે વાત ધ્યાન ઉપર લીધી, અને શિષ્યની ગુરુ ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ, તેઓએ કેટલાક દિવસ વધારે રહેવાને કહ્યું. દક્ષિણ્યતાના ગુણને વશ થયેલા ઉપાધ્યાયજી કેટલાક દિવસ આનંદથી રહ્યા, તેથી શ્રીચંદ્રકુમારને હર્ષ થયો. ગુરુના મુખચંદ્રને નીરખી, શ્રીચંદ્રનો હર્ષસાગર ઉલ્લાસ કરવા લાગ્યો.

છેવટે અવધિ પુરી થતાં ઉપાધ્યાય શ્રીચંદ્રને આશીર્વાદ આપી વિદાય થયા. શિક્ષક મણિ ગુરુધર ગુરુએ આપેલી ગુણરૂપ માણેકની મનોહર માળા કંઈમાં ધારણ કરી, શ્રીચંદ્રકુમાર કુશરથલીમાં રહેવા લાગ્યો, અને પોતાના પ્રિય મિત્ર ગુણચંદ્રની સાથે જ્ઞાન ગોષ્ઠી કરતાં બધો કાળ આનંદમાંજ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

શ્રીચંદ્રકુમારને ઇનામ.

જે કુશસ્થલીમાં આનંદ ઉત્સવ થઇ રહ્યો છે, ઘેર ઘેર ધવલ મંગળ ગંવાય છે, ઝાટામાં ધ્વજ પતાકા ફરકી રહ્યાં છે, નવરંગિત અમરકાની કમાનોની શ્રેણીઓ કરવલમાં આવી છે, તે ઉપર “સ્વાગતે વઃ”

“કુશસ્થલી પતિવિજયતામ્” એવાં જુદાં જુદાં વાક્યો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે, પ્રજ્ઞના આગેવાનો સરકાર મંડળાકારે સજ્જ થઇ ઉભા છે, પુષ્પના કરંડ લઇ કન્યાઓ ચંદ્રશાખામાં પુરપતિની રાહ જોઇ ઉભી છે, રાજા અને પ્રજાનું એકવ્ય પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે, સર્વત્ર આ બાળ વૃદ્ધમાં રાજલકિતનો રંગ દેખાય છે, રાજા મહેલ ઉપર ઉંચી જાતનો શ્રંગાર કરવામાં આવ્યો છે, સૂર્યવતીનો મહેલ વાજિત્રોના નાદથી અને સ્ત્રીઓનાં ગીતથી ગાજી રહ્યો છે, શરીરો શરીરો સૌભાગ્યવતી સુંદરીઓનાં વૃંદ વધાવવાને તૈયાર થઇ ઉભાં છે, મહારાજા પ્રતાપસિંહ પોતાના ત્રણ કુમારોની સાથે રત્નપુરનો વિજય કરી, પોતાની રાજધાનીમાં આવે છે, સમુદ્રના તીર ઉપર આઠ વર્ષ સુધી નિવાસ કરી, રત્નપુર અને કર્ણકેટ નગરની પ્રજાનો પ્રેમ સંપાદન કરી આવે છે, ઘણે કાળે પોતાના મહારાજા રૂપચંદ્રને નીરખવાને સર્વ પ્રજા ચક્રોરૂપ બની છે, કુશસ્થલીની પ્રજાને પોતાના અધિપતિનો વિયોગ દૂર થવાનો સમય આવ્યો છે, સર્વ લોકોનાં મુખ ઉપર હર્ષના અંકુરો રફરણાયમાન થયેલા છે, કપટી જયકુમાર પણ પિતાની સન્મુખ સ્વારી લઇ તૈયાર થયો છે. લક્ષ્મીદત્ત શેઠ શ્રીચંદ્રકુમારને શણગારી, મહારાજાની સામે જવા તત્પર થયા છે. શ્રીચંદ્રે ઉત્તમ પોશાક પહેવો હતો. ઉત્તમ અલંકારથી અલંકૃત થયેલો શ્રીચંદ્ર પૂર્ણચંદ્રની જેમ ચળકતો હતો, તે આ વખતે ખરેખરો રાજકુમાર દેખાતો હતો. તેના મનોહર અંગ ઉપર રાજલક્ષ્મી છવાઇ રહી હતી. રાજા પ્રતાપસિંહનું વીરંતેજ અને રાણી સૂર્યવતીનું ગર્ભંતેજ તેના લાલિત્ય ભરેલા લલાટ ઉપર ચળકતું હતું.

સ્વારી સાથે જયકુમાર, પ્રજા વર્ગના અગ્રેસરો અને સામંત તથા મંત્રીગણ સહિત મહારાજાની સામે આવ્યો. તેઓએ વિવિધ જાતની ભેટો લીધી હતી. સર્વ સમૃદ્ધા મહારાજાની પાસે આવ્યો. યોગ્યતા પ્રમાણે પુરપતિને પ્રણામ કરી, સર્વે યોગ્ય સ્થાને બેઠા. સર્વત્ર આનંદ ઉત્સવ થઇ રહ્યો હતો, પ્રતાપસિંહે પ્રેમથી સર્વ પ્રજાની ભેટ લીધી. પોતાની વશદાર પ્રજાને કુશળતા પુછી ઉત્તમ પ્રજાપ્રીતિ દર્શાવી. ચિરકાળે પોતાની પ્રજાનાં દર્શન કરી પ્રતાપસિંહના નયનમાંથી પ્રેમાશ્રુની ધારા ચાલી. પ્રજા પણ પોતાના રાજાનાં દર્શન કરી આનંદમાં મગ્ન થઇ ગઇ.

જ્યેષ્ઠમાર પોતાના પિતાને અને પછી પોતાના ત્રણ બંધુઓને પ્રેમથી મળ્યો. ઘણી વાર સુધી રત્નપુરના યુદ્ધની અને ત્યાં અનુભવેલા આનંદની વાતોઓ આવી. એક તરફ સામંતો અને મંત્રીઓની પકિત બેઠી હતી, બીજી તરફ પ્રજા વર્ગના અગ્રેસરોની શ્રેણી યોગ્યતા પ્રમાણે બેઠી હતી. મહારાજ પ્રતાપસિંહ સર્વનું નિરીક્ષણ કરતો હતો, અને સર્વને ઐતજ્યથી યોગ્યતા પ્રમાણે કુશળ વાર્તા પૂછતો હતો. જ્યારે સર્વ પ્રજા વર્ગ બેઠ કરવાને તૈયાર થયો, તે વખતે લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પોતાના પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારને સાથે લઈ બેઠ કરવા આવ્યો. સર્વથી ઉત્તમ બેઠ અર્પણ કરી લક્ષ્મીદત્ત શેઠે પુત્ર સાથે પ્રતાપસિંહને નમન કર્યું. તે વખતે પ્રતાપની દ્રષ્ટિ શ્રીચંદ્ર કુમારની ઉપર પડી. કુમારનું અનુપમ સૌંદર્ય જોઈ, રાજા ચકિત થઈ ગયો, આ કોઈ રાજપુત છે. એમ તેને નિશ્ચય થયો. તત્કાળ તેણે લક્ષ્મીદત્તને પૂછ્યું, આ કુમાર કોણ છે ? અને તે તમારી સાથે ક્યાંથી આવ્યો છે ? શેઠ નમન કરી બોલ્યો—મહારાજ ! એ કુમાર આપના સેવકનો છે, તેનું નામ શ્રીચંદ્ર છે. પ્રતાપસિંહ સાનંદશ્વર્ય થઈ બોલ્યો—શેઠ ! તમારે ઘેર પુત્રની ખોટ હતી, તે તમારા પુણ્યે પૂર્ણ કરી, તે આનંદની વાત છે. તમારા પુત્ર રત્નને જોઈ મને ઘણો સંતોષ થયો છે, તેની મનોહર અને વિનય ભરેલી મુખ મુદ્રા જોઈ, મારું હૃદય અતિ સંતુષ્ટ થાય છે. આવા પુત્ર રત્નથી તમે જગતમાં પૂર્ણ ભાગ્યશાળી બન્યા છો, સદ્ગુણી પુત્રોના પિતાઓ આ લોકમાં સત્કીર્તિ સંપાદન કરે છે, તમે કરેલી આદર્ત ધર્મની ઉપાસના સફળ થઈ છે. આ સુંદર કુમારને જોતાંજ મારા હૃદયમાં સ્વાભાવિક પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો છે, તેના ઉત્તમ અંચના દરેક અવયવમાંથી જ્ઞાન અને ચાતુર્યનો પ્રકાશ પડે છે. શેઠ ! હું કુમારને જોઈ ઘણાંજ પ્રસન્ન થયો છું. રાજાઓની પ્રસન્નતા સૂચન થવી જોઈએ, તેથી આ તમારા વિદ્વાન કુમાર શ્રીચંદ્રને મેં વિજયથી તાળે કરેલું કર્ણકોટ નગર ઇનામમાં આપું છું. આંજથી શ્રીચંદ્ર કર્ણકોટ નગરનો અધિપતિ છે.

મહારાજ પ્રતાપસિંહની આવી ઉદારતા જોઈ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ખુશી થઈ ગયો. પોતાના પુત્રને મહારાજ તરફથી ઇનામ મળ્યું, તેથી તે પોતાની પ્રતિષ્ઠાને મોટી માનના લાગ્યો. શ્રીચંદ્રકુમારે નમન કરી, મહારાજનો ઉપકાર માન્યો. કુશરથલીના લોકોમાં તેથી વિશેષ આનંદ ઉત્પન્ન થયો. તે વાર્તા સર્વ સ્થાને પ્રસરી ગઈ. શ્રીચંદ્ર કુમારને ઇનામ આપી, મહારાજ પ્રતાપસિંહ મોટા ઠાકમાઠ સાથે નગરમાં આવ્યો. કુશરથલીની વફ દાર પ્રજાએ પોતાના સ્વામીને પૂર્ણ રત્નહીની વધાવી લીધી. આખા નગરમાં એક મોટા ઉત્સવનો ઉજવાઈ થઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

અર્થ પરીક્ષા.

ત્રિતો પ્રથમ પ્રદર હતો, એક મેહેલમાં ચારે તરફ દીપકની શ્રેણીથી પ્રકાશ થઈ રહ્યો હતો, નવરંગિત ગલીઓ, પલંગો, સિંહાસનો, અને તેજસ્વી દર્પણો ગોઠવેલાં હતાં, વિવિધ જાતની વૈભવ સામગ્રી એકઠી કરેલી હતી, સર્વ રથજે લક્ષ્મીનું તેજ પ્રકાશી રહ્યું હતું. આવા સુંદર મહેલમાં રતનજડિત હીડોળા હિપર એક નવરંગિત કિશોર વયનો પુરુષ બેઠો હતો, તેની આગળ આઠ કાંતિમાન મુગ્ધાઓ ઉભી હતી, તે વિદ્વાન પુરુષ તેમની સાથે ગમ્મત સાથે ધર્મ ગોળી કરતો હતો, તે નવોદા નારીઓ તેને અનેક પ્રશ્ન પૂછતી હતી, તે ચતુર નર તેઓના પ્રશ્નનું સારી રીતે સમાધાન કરતો હતો, શ્રંગારના સમયમાં પણ સદ્ગુણનીજ વાર્તાઓ ચાલતી હતી, તે વિચક્ષણ તરણના મુખમાંથી સ્ત્રી ધર્મની કથાઓની, અને સતીઓનાં ચરિત્રોની વાર્તાઓ નીકળતી હતી. વાંચનારને તે તરણ પુરુષની અને આઠ અખળાઓની ઓળખાણ આપવી નેમ્મએ. રતનજડિત હીડોળા હિપર બેઠેલો પુરુષ, તે શ્રીચંદ્રકુમાર હતો. તેની આગળ આઠ મુગ્ધાઓ, તે તેની નવપરણીત આઠ સ્ત્રીઓ હતી. શ્રીચંદ્રકુમારની વિદ્વતાની, ધાર્મિક વ્રતિની, અને સુશીલપણની પ્રખ્યાતિ કુશરથલીમાં વિશેષ થઈ હતી. રાજ પ્રતાપસિંહે ઇનામમાં આપેલા કહ્લોક નગરથી તેમાં વિશેષ વધારો થયો હતો. આથી કરીને અનેક ધનાઢય પુરુષોએ શ્રીચંદ્રકુમારને કન્યા આપવા લક્ષ્મીદત્ત શેઠને પ્રાર્થના કરી હતી. પ્રાર્થનાનો ભંગ કરવાથી સ્ત્રી એવા લક્ષ્મીદત્તે શ્રીચંદ્રને એકી સાથે આઠ ગૃહસ્થોની આઠ કન્યાઓ પરણાવી હતી. ૧ ધનવતી, ૨ ધનાઢ, ૩ ધારણી, ૪ ધાર કન્યા, ૫ લક્ષ્મી, ૬ લીલાવતી, ૭ લાછીઆઈ, અને ૮ લીલાઈ, એવાં તે કન્યાઓનાં નામ હતાં. તેઓના પિતાઓનાં અનુક્રમે ૧ ધનપ્રિય, ૨ ધનદેવ, ૩ ધનદત્ત, ૪ ધનસાર, ૫ ધનેશ્વર, ૬ ધનગોપ, ૭ ધનમિત્ર, અને ૮ ધનચંદ્ર એવાં નામ હતાં. અને તેમની માતાઓનાં અનુક્રમે ૧ કમલસેના, ૨ કમલવતી, ૩ કમલશ્રી, ૪ કમલા, ૫ કનકાવતી, ૬ કુસુમશ્રી, ૭ કનકદેવી, અને ૮ કોડિમદેવ, એવાં નામ હતાં. તે સર્વ રમણીઓ શ્રાવક કુળની હતી, અને શ્રદ્ધાથી શ્રાવિષ્ઠ ધર્મ પાળનારી હતી. એ ધર્મિષ્ઠ લક્ષનાઓ પતિલક્ષ્તા હતી, સતી ધર્મની તે ખરેખરી અભ્યાસી હતી. તેઓના વિવાહ મહોત્સવો ઘણી ધામધુમથી કુશરથલીમાં કરવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે મહારાજ પ્રતાપસિંહે ઘણો સારો ભાગ લીધો હતો. શ્રીચંદ્રનો લગ્ન મહોત્સવ લક્ષ્મીદત્ત શેઠે મોટી ઉદારતાથી કર્યો હતો. તે પ્રસંગે ચાલકોને અગણિત દાન આપવામાં આવ્યાં હતાં. કુશરથલીના રાજ માર્ગમાં હરતા હરતા લોકો લક્ષ્મીદત્ત શેઠની છુટે મુખે પ્રશંસા કરતા હતા. આવા મોટા મહોત્સવથી શ્રીચંદ્રે આઠ કન્યાઓનું પાણીયકળું કરેલું હતું. કળાઓથી ચંદ્રની જેમ શ્રીચંદ્ર તે નવોદાથી

અકાશિન થઈ, સંપૂર્ણ રીતે શોભતો હતો. આઠે અંગનાઓનાં પ્રતિબિંબ શ્રીચંદ્રના હૃદય દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત થયાં હતાં. તે પતિપ્રાણ પ્રિયાઓએ પ્રિયતમની અપૂર્વ પ્રીત મેળવી હતી.

આ વખતે શ્રીચંદ્ર પોતાની આઠ અંગનાઓની સાથે ધર્મ ચર્ચા કરતો હતો. આવિકા ધર્મની જ્ઞાતા, એવી નવ વધુઓ નવનવા રંગ કરી પતિના, હૃદયને અપૂર્વ આનંદ આપતી હતી. એ શિક્ષિત સુંદરીઓની સાથે શ્રીચંદ્ર ઝૂંઘાર રસ કરતાં સમ્યક્ત્વ રસનું વિશેષ સુખ મેળવતો હતો. એવી રીતે શ્રીચંદ્રકુમારનો ગ્રહસ્થાવાસનો આરંભ થતો હતો. પ્રતિદિવસ તેનાં પરિણામ વૃદ્ધિ પામતાં હતાં, સદ્ગુણરૂપ રત્નનો તે રોહણભિરિ હતો, ઈંદ્રની જેમ વિશુધ્ધી પરિવૃત્ત રહેતો હતો. સુમનસ્ જનનો નંદનવન હતો, દીન દુઃખી જનનો કલ્પવૃક્ષ હતો, ગાંભીર્ય ગુણથી તે સમુદ્રને અનુસરતો હતો, હમેશાં દાન પુણ્યનો પ્રવાહ વધારતો હતો, તે શિવાય બીજા અનેક ગુણો તેનામાં રહેલા હતા. તેના મહાન ગુણની પ્રશંસા કરવાને ઐહરૂપિત પણ સમર્થ નહતા. આવા ઉત્તમ ગુણોથી તે દુઃશસ્થલીની પ્રગ્નમાં ધણો પ્રિય થઈ પડ્યો હતો.

એક વખતે શ્રીચંદ્ર પ્રાતઃકાલની આવશ્યક ક્રિયા કરી બેઠો હતો, તેવામાં તેનો પ્રિય મિત્ર ગુણચંદ્ર આવ્યો; ગુણચંદ્રે આવી શ્રીચંદ્રને કહ્યું કે, મિત્ર ! જો તમારી ઇચ્છા હોય, તો આપણે અંજી નગરીની બાહરે ફરવા જઈએ. મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, બાહરના ઉદ્યાન પાસે આવેલા સરોવરના તીર ઉપર બલિવંત અશ્વોનું એક વૃંદ આવેલું છે, તે જોવાની જો ઇચ્છા હોય, તો સત્તર તૈયાર થાઓ. ગુણચંદ્રનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર ખુશી થયો, પોતે શાલિહોત્ર (અશ્વ વિદ્યા) વિદ્યા જાણતો હતો, તેથી તેના મનમાં વિશેષ હૈતુક થયું; તત્કાળ પિતાની આજ્ઞા લઈ વાહન ઉપર ચડી તે ગુણચંદ્ર મિત્રની સાથે ચાલ્યો. તેઓ અનેક વાર્તાલાપ કરતા સરોવરના તીર ઉપર પહોંચ્યા, ત્યાં આવી ઉત્તમ રથાનમાં સુકામ કર્યો. એ તીરની પાસે અશ્વોનું મોટું ટોળું તેમના જોવામાં આવ્યું. જાણે સૂર્યના રથમાંથી છુટા પડ્યા હોય, તેવા ઉત્તમ જાતના અશ્વો તેમની નજરે પડ્યા. તેમને જોઈ શ્રીચંદ્ર ખુશી થયો. અશ્વ વિદ્યામાં જે જે અશ્વનાં ઉત્તમ લક્ષણો કહેલાં છે, તે બધાં અહીં પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંતરૂપે તેના જોવામાં આવ્યાં. તત્કાલ શ્રીચંદ્રે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! અશ્વ ધણો ઉત્તમ છે, આવા અશ્વ ઉપર ચાલવાની ઇચ્છા થાય છે, જો કે, પિતાજીની આજ્ઞા મેળવી નથી, તથાપિ ખંરીદ કરાડું સાહસ ઉત્પન્ન થાય છે. આજ સુધી પિતાજીએ મારી ઇચ્છાને કદિ નિરોધ કર્યો નથી, મારી મનોવૃત્તિમાં ઉત્પન્ન થયેલી કામના પૂર્ણ કરવામાં તેઓ પ્રથમથીજ કલ્પવૃક્ષ થતા આવ્યા છે, તેથી આ કાર્યમાં તેમની આજ્ઞાની અપેક્ષા હું જોતો નથી. માટે આ અશ્વવૃંદના નાયકને અશ્વનું મૂલ્ય પુછી જો. શ્રીચંદ્રનાં વચન સાંભળી ગુણચંદ્રે ત્યાં રહેલા એક વૃદ્ધ પુરૂષને તે વિષે પુછ્યું. તે વૃદ્ધ બોલ્યો—શેઠ ! મેં અનેક અશ્વ વેચ્યા છે; હવે માત્ર આ સોળ ધોણ ઉત્તમ જાતના

૧ ઈંદ્ર પક્ષે વિશુધ્ધ એટલે દેવતા, અને શ્રીચંદ્ર પક્ષે વિદ્વાનો. ૨ સુમનસ્ એટલે દેવતા, અને સજ્જન પુરૂષો.

બાકી રહેલા છે, તમારે લેવાની દૃષ્ટિ હોય તો જોઇ લ્યો. પછી શ્રીચંદ્ર તે અશ્વેની આગળ ગયો. શુભચંદ્રે કહ્યું. મિત્ર ! તમે અશ્વચિદ્વા જાણો છો, આ જાતિવાંત અશ્વોમાં કયા કયા અશ્વ ઉત્તમ છે ? અને તેઓમી શી શી જાતિ છે ? તે કૃપા કરી જણાવશો.

શ્રીચંદ્રકુમાર બોલ્યો—મિત્ર ! જે આ અશ્વ ચરણ અને મુખમાં ઉજ્જવલ છે, તે અશ્વ ગંગાજળની જાતિ કહેવાય છે. જે પેલા અશ્વની ઉપર આઠ મંગળ રેખા છે, તે તાર્કિક જાતિનો અશ્વ છે. પેલો જે રક્ત વર્ણનો અશ્વ છે, તે કીયાહ જાતિનો છે, જે સ્યામજો અશ્વ છે, તે ખુગાહ જાતિનો છે. આ ચિત્ર વર્ણનો અશ્વ હારાહ જાતિનો કહેવાય છે. ઘીના જેવી કાંતિવાળો જે આ નિર્મજો અશ્વ છે, તે સરાહ જાતિનો છે, કાંઈક કૃષ્ણ અને કાંઈક શ્વેત જે અશ્વ છે, તે ઉરાહ જાતિનો છે. જે પેલો જાનુના ભાગમાં કૃષ્ણ અને કાંઈક પીળો છે, તે રોકનાહ જાતિનો છે, જે આ નીલ વર્ણનો છે, તે હુરિક જાતિનો છે, જે શ્વેત અને પિંગળ વર્ણનો છે, તે હોલક જાતિનો અશ્વ છે. આ બે અશ્વ પંચભદ્રની જાતિના છે, તેઓ વેગમાં અતિ ઉત્તમ છે, તેમની જાતી, ધૃષ્ટ મુખ અને પડખામાં શુભ લક્ષણો વિકાશિત દેખાય છે, તેઓ પંચધારા ગતિના ચાલનારા છે, તે સાથે તેમનામાં બીજાં એવાં સૂક્ષ્મ લક્ષણો છે, કે જે અશ્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ હોય, તેજ જાણી શકે. જેના ઘરમાં આવ્યા અશ્વ હોય, તે ઉત્તરિને પામે છે. મિત્ર ! આ અશ્વની જોડ ખરીદવા લાયક છે. કદિ એક લાખ સુવર્ણ ખેસે, તોપણ તે આજ છે. ધોરિત, વરિમત અને પુત્ર—એવી ગતિઓથી ચાલનારા આ અશ્વો તેના આરોહકને આનંદ આપનારા છે.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર અને શુભચંદ્ર વાર્તા કરતા હતા, ત્યાં રાજવંશના કેટલાએક પુરોહો સાથે રાજકુમારો આવ્યા. તેઓ અશ્વની રથ પરીક્ષા જાણતા હતા, સૂક્ષ્મ પરીક્ષામાં તેઓ તદ્દન અચાત હતા. તેમણે પ્રાદ શરીરવાળા જે અશ્વ હતા, તેઓને પોણા લાખ તથા અઘલાખ દ્રવ્ય આપી ખરીદી લીધા. પેલા પંચભદ્ર જાતિના અશ્વો બાકી પડ્યા મુક્યા. કારણ કે તે અશ્વો દેખાને અતિ ઉચ્ચમાં ન હતા. તેમનાં સૂક્ષ્મ લક્ષણો પેલા અઘ કેતાના જાણવામાં આવ્યાં નહિ. જે વાયુવેગ અને મહાવેગ નામે પંચભદ્ર જાતિના બે અશ્વ બાકી રહ્યા હતા, તેઓને રથ સાથે જોડવામાં યોગ્ય જાણી, શ્રીચંદ્રકુમારે બંનેનું લાખ સુવર્ણ દ્રવ્યનું મૂલ્ય આપી ખરીદી લીધા.

પેલા રાજકીય પુરોહોમાંથી કાંઈ પુરુષ પછવાડે રહેલ, તેણે આ બે અશ્વ એક લાખ સુવર્ણ દ્રવ્ય આપી શ્રીચંદ્રે ખરીદ કર્યા, તે વાત આવીને તેના પિતા લક્ષ્મીદત્ત શેઠને જાણવી. સંસારમાં મિત્ર, શત્રુ અને મધ્યસ્થ પુરોહો રહેલા છે, તેણે આવી કહ્યું, શેઠજી ! તમારા પુત્રનું ડહાપણ જુઓ. તેણે બે અશ્વ પરીક્ષા કર્યા, વગર એક લાખ સુવર્ણનું મૂલ્ય આપી ખરીદ કર્યા. અશ્વના શરીરની ઉચ્ચાઈ ખીલકુલ જોઈ નહીં; તે સાથે તેઓ નમળા દેખાય છે. આ સાદસ દાર્ય તેણે તમારી સલાહ વગર કરેલું છે. રાજકુમારે પણ અશ્વ ખરીદ્યા છે, તે મૂલ્યમાં યોગ્ય અને શરીરે પ્રાદ છે. આવું અકાર્ય કરનારા પુત્રને તમારે શિક્ષા કરવી જોઈએ.

તે પુરૂષનાં વચન સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ બોલ્યા, ભાઈ ! તમે આટલું બધું શા માટે કહો છો ? શ્રીચંદ્ર અશ્વવિદ્યામાં પ્રવીણ છે. તેણે જે અશ્વ ખરીદ્યા હશે, તે ખરાખર પરીક્ષા કરીનેજ લીધા હશે. તેણે જેટલું ધન આપ્યું, તે યોગ્યજ હશે. ભદ્ર ! તમે વિશેષ બકવાદ શા માટે કરો છો ? તમારે મારા દ્રવ્યની ચિંતા કરવી નહીં. મારા ઘરમાં જે વૈભવ સમૃદ્ધિ છે, તે શ્રીચંદ્રકુમારના પુણ્યથીજ છે. એ મહાનુભાવ પુત્રના પ્રભાવથી મારી ઝાઝોજલાલી ઝગડે છે. શેઠનાં આવાં વચન સાંભળી, તે પિશુન પુરૂષ વિશ્વખો થઇ ગયો. શ્રીચંદ્રકુમારની ઉપર તેના પિતાની અપૂર્વ પ્રીતિ જોઇ, પોતે કરેલી પિશુનતાને માટે તેને પશ્ચાતાપ થયો.

પિશુન પુરૂષો એવાજ હોય છે. ખીન્નના ગુણને તેઓ દોષરૂપે જુએ છે, કોઇની વચ્ચે દોષ ભાવ થાય, કે કોઇને હાનિ થાય, તે જોવાને તેઓ સર્વદા ઇતેજ્ઞ રહે છે. અન્ય પુરૂષની ઉન્નતિ જોઇ, તેઓના હૃદયમાં શૂન ઉત્પન્ન થાય છે, સુખ વૈભવમાં મગ્ન રહેનારાં મનુષ્યોને તેઓ જોઇ શકતા નથી. તેમના મલિન હૃદયમાં કુવિચાર, કુતર્ક અને નકારી ભાવના સર્વદા ઉદ્ભવે છે તેઓ ખીન્નઓનો કસહ જોઇ રાજી થાય છે, ખીન્નને દુઃખી અવસ્થામાં જોવાથી તેમને સંતોષ થાય છે, તેમનું બધું જીવન ઇર્ષ્યાથી દગ્ધ થયેલું હોય છે.

આ વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર ગુણચંદ્ર મિત્રની સાથે પેલા બે જાતિયાં અશ્વ લઇ ઘેર આવ્યો. પુત્રે પિતાના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો, અને કહ્યું, પિતાજી ! આપની આજ્ઞા વિના એક લક્ષ સુરણ આપી, હું આ બે અશ્વ ખરીદી લાવ્યો છું. તે ક્ષમા કરશો. લક્ષ્મીદત્તે હાસ્ય કરી કહ્યું, વત્સ ! બહુ સારું કર્યું. આ અશ્વ જોઇ હું ઘણો પ્રસન્ન થયો છું. પુત્ર ! તમને યોગ્ય લાગે તેવા કાર્યમાં તમારે સ્વેચ્છાથી લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો. તેમાં મારી આજ્ઞાની જરૂર નથી. વત્સ ! તમે સર્વ રીતે સુસ્ત અને ઉત્તમ પરીક્ષક છો, તમે વિચાર્યા વગર અનુચિત વ્યય કરો નહીં, એમ મને પૂર્ણ ખાતરી છે. પિતાની સત્તા પુત્રની ઉપર હોવી જોઇએ; પણ તે ક્યાં સુધી હોવી જોઇએ, તે વિશે નીતિ શાસ્ત્રની મર્યાદા છે. ઉત્તમ પિતાએ પુત્રને પાંચ વર્ષ સુધી લાલન પાલનમાં રાખવો. પાંચથી દશ વર્ષ સુધી શિક્ષાથી વશ રાખવો, અને દશથી પંદર વર્ષ સુધી તેને વિદ્યા કે કળાના ઉત્તમ જ્ઞાન સાથે જોડવા પ્રયત્ન કરવો. ન્યારે સોળમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય, એટલે પિતાએ પુત્રને મિત્રવત્ ગણવો. તેની સર્વ રીતે યોગ્યતા જોવામાં આવે, એટલે તેને પરતંત્રતાના પાશમાંથી મુક્ત કરવો. પુત્રની પરતંત્રતા તેની યોગ્યતા ઉપર આધાર રાખે છે. તેમાં પણ જે સદ્ગુણી અને વિનીત પુત્ર હોય છે, તેની તરફ પિતાએ મુક્ત દ્રષ્ટિથી જોવાનું છે. વત્સ ! તું ખરેખર પિતાનો આજ્ઞાકિત પુત્ર છું, તારામાં મૂળથીજ ધાર્મિકતાએ વાસ કરેલો છે, વિનય જેવા ઉત્તમ ગુણથી તું સર્વદા અલંકૃત છું, તેથી તારે તો મારી આજ્ઞાની જરાપણ અપેક્ષા રાખવી નહીં તારા જેવા પુત્રોના પિતાઓ થોડા હશે, તારો જેવા પુત્રથી પિતાનું જીવન કૃતાર્થ છે. પિતાનો જે પવિત્ર ધર્મ નીતિશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલો છે, તે ધર્મ તારા જેવા પુત્રથીજ ચરિતાર્થ છે.

પિતાનાં આત્માં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર પુરો ધર્મો. પાદી તેણે ખરીદ કરેલા પંચભદ્ર જાતિના અશ્વનાં લક્ષણો પિતાને સમજાવ્યાં, અને પોતે કરેલી અશ્વ પરીક્ષા તે શાસ્ત્રસિદ્ધ છે, એમ સાબીત કરી બતાવ્યું. પિતાની આજ્ઞા લઈ શ્રીચંદ્રે સુવેગ નામે એક જિતમ કારીગરીવાળો રથ કરાવ્યો. ગરડ જાતિનાં રત્નોથી તે રથનો દેખાવ દિવ્ય અને અદ્ભૂત કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતાપસિંહ રાજાના વશપરંપરાએ આક્રમ્ય આવતા સારથિ દ્વારે ધનંજય નામે એક કુમાર હતો, તેને આ રથનો સારથિ નીમવામાં આવ્યો. તે ધનંજય સ્વામિસક્તા, ગંભીર વિનયી અને કાર્યકુશળ હતો. સારથિમાં જે જે ગુણો હોવા જોઈએ, તે બધા ગુણો તે સ્થાનરૂપ હતો. શુભ દિવસે અને શુભ સૂર્યે તે સુવેગ રથની સાથે વાયુવેગ અને મહાવેગ અશ્વ જોડી, ધનંજય સારથિની પાસે રથવાહનનો સમારંભ કરાવ્યો હતો. શ્રીચંદ્રકુમાર ગુણચંદ્ર મિત્રની સાથે તે સુવેગ રથમાં બેસી શરૂતો હતો, અને તે જનક પવિત્ર મનનો લક્ષ્મીદત્ત પિતા અતિ આનંદ પામતો હતો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

અંધકારિણી મૂલિકા.

વેગ રથમાં બેસી શ્રીચંદ્રકુમાર પ્રતિદિન અત્યેક દિશામાં શરૂતો હતો, વાયુવેગી અશ્વોને વદન કરાવી, અનેક આનંદ અનુભવતો હતો, કોઈ વાર ગુણચંદ્રની સાથે તે રથમાં બેસી ધણેજ દૂર નીકળી જતો હતો. પુત્રનો પ્રેમી પિતા તેની રાહ જોઈ ચિંતા કરતો હતો; અને પુત્રને વિવ્રજ ન કરવા વિનંતિ કરતો હતો. કોઈવાર વનમાં, કોઈવાર ગામડાંમાં અને સરોવરના તીર ઉપર, એમ જુદે જુદે સ્થળે તે મિત્રની જોડે વિચરતા હતા. તેમના રથનો વાયુવેગ જોઈ લોકો આશ્ચર્ય પામતાં હતાં, અને શ્રીચંદ્રની અશ્વ પરીક્ષાની સારી પ્રશંસા કરતાં હતાં. જે માર્ગમાં શ્રીચંદ્રનો રથ આવતો હોય, તે માર્ગે લોકોની ઝેણી જોવાને એકઠી થતી, અને ધન્યવાદથી તેને અનુમોદન આપતી હતી.

કુશરથથી નગરીથી કેટલાએક યોજન ઉપર ત્રિકુટ નામે એક ઉંચો પર્વત હતો, તેનાં ઉંચાં શિખરો ગગનનો સમાગમ કરવા હમ્જતાં હોય, તેમ દેખાતાં હતાં, વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની ઘટ્ટાથી એ ગિરિરાજ અતિ રમણીય લાગતો હતો, સ્વાદિષ્ટ અને તૃપ્તિ કરનારા અનેક ફળ તેમાં ઉત્પન્ન થતાં હતાં, અનેક સ્થળે શિતળ જળનાં ઝરણુઓ નીકળતાં હતાં, કેશરીસિંહ, વ્યાઘ્ર, વર, અષ્ટાપદ વિગેરે શિકારી પ્રાણીઓ ત્યાં ઘણાં હતાં, પક્ષીઓના વિવિધ શબ્દોના પ્રતિધ્વનીથી તે ગિરિરાજનાં શિખર ગાજ રહેતાં હતાં, ત્યાં તાપસ લોકોનાં અનેક સ્થાન હતાં. તેની ગંભીર શુદ્ધાઓમાં યોગી લોકો સમાધિરથ થઈ બેસતા હતા, સર્વ જાનની વિદ્યાઓના સાધકો આવી, એ ગિરિનોજ આશ્રય કરતા હતા.

આ મુંદર ગિરિમાં હૈરવ નામે એક મહાન યોગી રહેતો હતો. તે યોગીરાજ અનેક વિદ્યાઓની સધના તે રચે રહી કરતો હતો. તેના ભવ્ય અશ્વમમાં વિદ્યા સાધનની અનેક સામગ્રી ગોઠવવામાં આવી હતી, તે કેવળ સ્વાર્થી ન હતો, ખીજાનું હિત કરવામાં તત્પર રહેતો હતો, તેનામાં દયા, દાક્ષિણ્ય અને ગાંધીય વિગેરે ગૌરવતાના ગુણો રહેલા હતા. તે હૈરવ યોગીની આકૃતિ ભયંકર હતી, તેના દેહનું પ્રમાણ માનવ પ્રમાણથી થયું વિશેષ હતું, અદ્ય શક્તિવાળા બ્રહ્મ લોકો તેની પ્રચંડ આકૃતિ જોઈ, ભય પામી જતા હતા, તેનાં વિશાળ લેસનમાં અમિતી ન્યાળા જેવી રતાશ દેખાતી હતી, બકુરીના દેખાવ દટાને ભય આપે તેવો હતો, તેના પુષ્ટ શરીર ઉપર કૃણુ વર્ણની પ્રભા પ્રસરેલી હતી. જ્યારે તે યોગાસન કરી બેસતો, ત્યારે નીલગીરિનો એક ભાગ હેાય, તેવો દેખાતો હતો, તેને દૂરથી જોઈ શિકારી પ્રાણીઓ પણ નાસ્તી જતાં હતાં. આપપાસ રહેલા અનેક તાપસો તેનાથી ભય પામી રહેતા હતા, તેના કંઠનો નાદ ધણે કઠોર હતો. જ્યારે તે કાંઈ પણ બોલતો, ત્યારે તેના નાદના પ્રતિધ્વનિથી ત્રિફૂટ પર્વત ગાજી રહેતો હતો.

એક વખતે રાત્રિનો સમય હતો. શ્રીચંદ્રમારની એવી ઇચ્છા થઈ કે, આજે રાત્રિમાં રથક્રીડા કરવાને બાહરે જવું. ઘણીવાર દિવસની ક્રીડા કરેલી છે, આ જનિવંત અશ્વનો વેગ દિવસમાં જોયો છે, પણ તેઓનો વેગ રાત્રે કેવો હશે ? તે અનુભવવું જોઈએ. રાત્રિના અંધકારમાં માર્ગનો ક્રમ ભુલ્યા વગર વેગથી ચાલવાનું આતુર્ય આ અશ્વમાં કેવું હશે ? તે અવશ્ય જાણવું જોઈએ. આજે વિચાર કરી તે પોતાના પિતાની પાસે આવ્યો. પિતાને પ્રણામ કરી પૂછ્યું, પિતાજી ! આજે રાત્રે રથક્રીડામાં જવાની ઇચ્છા થય છે, જે આજ્ઞા આપો તો, જવાને સજ્જ થાઉં. તમારા પુણ્યના પ્રતાપથી હું નિર્વિદ્ધે પાછો સત્વર આવીશ. મારા મનમાં રાત્રિની મુસાફરી કરવાની ઘણી હોંશ છે, આપ જરાપણ ભયની શંકા રાખશો નહિ. શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ બોલ્યા—વત્સ ! આ તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને મારા મનમાં શંકા રહે છે. તારા રથનો વેગ ઘણો છે, ઘોડાઓ પણ વેગવાળા છે, વખતે માર્ગની સ્ખલના થાય, તો પછી ઉપાધી થઈ આવે. દુરાચલની આસપાસનો પ્રદેશ પહાડી છે, અનેક જંગલી પ્રાણી રાત્રે પ્રવા નીકળે છે, તેથી વત્સ ! તારી આ ઇચ્છાને વિરામ પમાડ. તારી પ્રત્યેક કામના પૂર્ણ કરવાની મારી ધારણા પ્રથમથીજ છે, પણ આ કામના સર્વથી કઠોર અને વિઘ્નભરેલી છે. શ્રીચંદ્રે કહ્યું, પિતાજી ! જરાપણ ભય રાખશો નહિ. આર્હત ધર્મથી હું સર્વદા રક્ષિત છું, પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ મારી મનોવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત છે. હું આપને આશ્વર્યથી ચિન્તિત કરું છું કે, મારી આ ઇચ્છામાં આપ અતરાયભૂત થશો નહિ.

શ્રીચંદ્રની પ્રથમ ઇચ્છા જોઈ, લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ક્યવાતે મને આજ્ઞા આપી, અને પુત્રની રક્ષા માટે શાસન દેવતાની સદાય માગી. પિતાની આજ્ઞા લઈ, શ્રીચંદ્ર એકલે રથમાં બેસી બહાર નીકળ્યો. જનિવંત અશ્વો તેના રથને સ્ખલના શિવાય વહન કરવા લાગ્યા, તેનો પવનવેગી રથ ત્રિફૂટ પર્વતની તળેટીમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના ધનંજય સારથિને રથની પાસે રાખી, પોતે એકલે પર્વતના ગહન પ્રદેશમાં ફરવા લાગ્યા. રાત્રિના

અનેક દેખાવો જોતો જોતો કુમાર, જ્યાં પેલો ભૈરવ યોગી રહેતો હતો, તે સ્થાને આવી ચડ્યો. યોગી પદ્માસન કરી બેઠો હતો, અને કોઇ વિદ્યાની સાધનાની સામગ્રી કરતો હતો. આ તરુણ કુમારને જોઇ, ભૈરવ ખુશી થયો, અને શ્રીચંદ્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. યોગી બેઠ્યો—વત્સ ! તું લઘુ વયનો છું, વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી, અલારે અહીં ક્યાંથી આવે છે ? આ પર્વતની અટવી ભયંકર છે, અહીં એકાકી આવવાનું શું કારણ છે ? શ્રીચંદ્રે કહ્યું, યોગીરાજ ! હું કોતુકને માટે અહીં રથ લાઇ ફરવા આવ્યો છું. તમારા જેવા યોગીઓના પ્રભાવથી આ સ્થળે કંઇ જાતનો મને ભય નથી. શ્રીચંદ્રનાં વચન ઉપરથી ભૈરવ યોગીએ વિચાર્યું કે, આ કોઇ સાદસી પુરુષ લાગે છે. આવા પુરુષને સાવકા કંપા હોય, તો વિદ્યા સઘ સાધી શકાય છે. આવું વિચારી ભૈરવ બેઠ્યો—તરવીર ! તારી હીમત જોઇને મને પૂરું સંતોષ થાય છે. તારા જેવા પુરુષની સહાય હોય તો, અમારે ધ્વજો લાભ થાય છે. જો તું સાધક થા તો, અપણે વિધિ પ્રમાણે એક વિદ્યા સાધી લઇએ. આજે મધ્ય રાત્રે તને ઉત્તર સાધક કરી, હું એક વિદ્યા સિદ્ધ કરી લઉં. તેથી તને ઘણેજ લાભ થશે. શ્રીચંદ્રે હીમત કરી તે વાત કબુલ કરી, એટલે ભૈરવ યોગી બેઠ્યો—વત્સ ! હું તને જે મંત્ર આપું. તે મંત્રથી તું આહુતિ આપજે. તે વખતે અનેક વીર તથા વૈતાળ આવશે, તેમનાથી તું ભય પામીશ નહિ, તેમજ અસાધ્યમાન યજ્ઞશ નહિ, તેઓની ઉપર જરાપણુ વિશ્વાસ રાખીશ નહિ.

યોગીરાજનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર બેઠ્યો—મહાશય ! તમે જરાપણુ મારી ચિંતા રાખશો નહિ. તમારે જેવી રીતે સાધના કરવી હોય, તેમ કરજો. હું મારી દહન તૈયારી કરીશ નહીં. શ્રીચંદ્રની આવી મોટી હિમ્મત જોઇ ભૈરવ યોગી પ્રસન્ન થઇ ગયો. તે હાસ્ય કરી બેઠ્યો—વત્સ ! તારા સાદસને ધન્ય છે. મેં તારા લીધેની પરીક્ષા કરવાની ખાતરજ આમ કહેતું હતું. તું ખરેખર વીર નર છું, સાહસિક નરનો શિરોમણી છું, હું તારું સત્ત્વ જોઇ સંતોષ થયો છું. વત્સ ! આ અંધકારિણી મૂલિકા ગ્રહણ કર. તે વિદ્યાર્થી સિદ્ધ કરેલ છે. જેની પાસે એ મૂલિકા હોય, તેની આગળ ક્ષુદ્ર જીવ અંધ થઇ જાય છે, તેના ઉપર શત્રુઓનું જોર ચાલતું નથી. શ્રીચંદ્રકુમારે યોગીને નમન કરી વિનયથી તે અંધકારિણી મૂલિકા ગ્રહણ કરી. ભૈરવ યોગીએ પૃષ્ઠ ઉપર હાથ મુકી શ્રીચંદ્રને અશીર્વા આપી. પછી શ્રીચંદ્ર યોગીરાજની આજ્ઞા લઇ ત્યાંથી ચાલી જ્યાં પોતાનો રથ હતો ત્યાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે પુણ્યવાન શ્રીચંદ્ર અંધકારિણી મૂલિકા લઇ પ્રાતઃકાળે પોતાને ઘેર આવ્યો. જ્યાં લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પુત્રની ચિંતા કરતા હતા, ત્યાં શ્રીચંદ્ર રથમાંથી ઉતરી તેમની પાસે આવી ચરણમાં નમ્યો. પુત્રને જોઇ પિતાને અપાર હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. શ્રીચંદ્ર કુમારે ભૈરવ યોગીને સર્વ વ્રતોંત અને પોતે પ્રાપ્ત કરેલ અંધકારિણી મૂલિકાના શુભ ખબર લક્ષ્મીદત્ત શેઠને નિવેદન કર્યા. પુત્રની સાહસિકતા જોઇ પિતાને વિશેષ આનંદ થયો. તે પછી લક્ષ્મીવતી માનાને પણ એ વ્રતોંત કહી શ્રીચંદ્રે ખુશી કર્યા.

આ પ્રમાણે પુણ્યનો અને વિદ્યા કળાનો અશિરષ શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના મિત્રની સાથે તે સુવંશ રથમાં બેસી અનેક ક્રીડા કરતો હતો. જામરની જેમ પ્રત્યેક કાને તે જામણ કરી સારરૂપ સુગંધને સ્વીકારતો હતો. તે બહાદુર કુમાર પોતાના પુણ્યના પ્રભાવથી કોઈ સ્થાનથી વિદ્યા, કોઈ સ્થાનેથી કળા, ક્યાંંથી આપથી અને ક્યાંંથી વિપદર મણિ એમ ચમત્કારી વસ્તુઓ મેળવતો હતો, અને પ્રતિદિન લાર્મક વસ્તિ સાથે વૈભવ વિકાસ બોગવતો હતો.

પુણ્યથી શું નથી થતું ? પુણ્ય એ કલ્પવૃક્ષ છે. જે જે વસ્તુ ઇચ્છિત હોય, તે પુણ્યરૂપ કલ્પ વૃક્ષથી પ્રાપ્ત થાય છે. પુણ્યના પ્રભાવથી પ્રાણી સુખ સંપત્તિ અને વાંછિત કળા પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રીચંદ્રકુમાર પણ તેવાં પુણ્યથી સુખ હતો. તેનામાં જે જે સુખો સ્વતઃ પ્રાપ્ત થયા હતા, તે બધા પુણ્યના યોગનુંજ ફળ હતું. જેણે પુણ્યરૂપ કલ્પ ખારણું કર્યું હોય, તે પ્રાણીને કોઈ પણ ક્ષત્ર કે અંતરાય બેઠી શકતાં નથી. પુણ્યના તેજની આગળ સર્વ ભૌતિક પદાર્થ પરાસ્ત થઈ જાય છે. પુણ્યરૂપ ચિંતામણી જેની પાસે હોય, તે પુણ્ય સર્વ બલતની કામના પૂર્ણ કરવાને સમર્થ થાય છે. એ પુણ્યરૂપ ચિંતામણીના પ્રભાવથી શ્રીચંદ્રકુમાર પ્રતિદિન ઉખાતપર આવતો હતો. કુશરધવી નગરીમાં ઘેર ઘેર શ્રીચંદ્રકુમારના યશનુંજ ગાન થતું હતું. રાગ પ્રતાપસિંહ અને રાણી સુરવતી, એ કુમાર રતનને જેઠ ધણાંજ ખુશી થતાં, અને ઘણી વાર તેને પોતાની હજુરમાં આજ્ઞાવતાં હતાં.

પ્રથમ ચંદ્ર સમાપ્ત.

ખંડ ૨ જો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

તિલકમંજરી.

ક સુંદર બાલિકા રાજમહેલના આંગણમાં રમતી હતી. સમાન વયની સખીઓ અને દાસીઓ તેમાં ઉમંમથી ભાગ લેતી હતી. આ મુખાનું વય યૌવન વયના આરંભમાં હતું, તેના પ્રત્યેક અવયવમાં યૌવન વયની છાયા પ્રસરતી હતી, શરીરની સ્વાભાવિક શોભામાં લાલિત્ય પ્રકાશિત થતું હતું. અતુપમ સૌંદર્યથી દેહીપ્યમાન થતી હતી, મુખચંદ્રનું માધુર્ય દ્રષ્ટાને અતિ મોહક થતું હતું, મૃદુ હાસ્યની શોભા આકર્ષક હતી, નયનકમળની લક્ષ્મી હરણીઓને લગ્ન પમાડતી હતી, કેશવેણીની શોભા અલૌકિક હતી.

આ સમયે એક દંપતી મહેલની ઉપર બેઠાં હતાં, બાલિકાની મુગ્ધ ક્રીડા તેઓ વેતતાં હતાં. તે બાળાના શરીરની શોભા જોઈ, પુરૂષના મનમાં અનેક વિચાર આવતા હતા. પુરૂષને વિચારમય જોઈ સ્ત્રીએ પુછ્યું, પ્રાણનાથ ! શી ચિંતા કરો છો ? જુઓ આ બાલિકા કેવી સુંદર દેખાય છે ? તેની મુગ્ધ ક્રીડા જોઈ કોને આનંદ ન થાય ? જુઓ, તે સખીઓની સાથે કેવી રાસ ક્રીડા કરે છે ? તેના શરીરની ચંચળતા તેમાં કેવી દેખાય છે ? સર્વ બાલાદંડમાં તે કુમારિકા જુદીજ પડે છે. વિરુદ્ધની જેમ તેને અગકટ દેવો પૃથક્ દેખાય છે ? આવો આનંદકારક દેખાવ જોઈ સર્વને આનંદજ થવો જોઈએ. તે જનાં તમારા લગ્ન ઉપર ચિંતાની વિચલી કેમ પડી છે ? શું કાંઈ રાજ્યનું કાર્ય થાકે તો નથી આવ્યું ? અથવા કોઈ શત્રુ તરફની ચિંતા તો નથી થઈ ? પ્રાણેશ ! જો કહેવા યોગ્ય હોય તો આ દાસીને તે કહેવાની કૃપા કરશો તે પુરૂષ બોલ્યો—પ્રિયા ! મારે મંત્રીનગ સાથે છે. સદ્ગુણવાળા સચિવોની સલાહથી વર્તવામાં મને રાજ્યની ચિંતા કંદિ પણ આવે તેમ નથી. મારા સામંતો અને સેનાપતિઓ વશદાર અને રાજ્યભક્ત છે, તેથી શત્રુઓનો જરા પણ ભય નથી. આ બાલિકાને ક્રીડા કરતી જોઈનેજ મને ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે. તેના શરીરમાં યૌવન વયનો સમારંભ થતો આવે છે, તેનાં રૂપ, મુગ્ધ અને સ્વભાવને અનુકૂળ એવો પતિ ક્યાંથી મળશે ? તેવા પતિની શોધ કરતાં પણ કોઈ જોવામાં આવતો નથી. આ સુંદર બાલિકા યોગ્ય પતિને પ્રાપ્ત કરે, એવી મારી ધારણા છે, પણ તે ધારણા ક્યારે પૂર્ણ થશે ? આ ચિંતાએ અત્યારે મારા હૃદયમાં વાસ કર્યો છે. પ્રિયા બેહી—પ્રાણેશ ! તમારી ચિંતા યોગ્ય છે. કુહિતાઓ માતા પિતાની ચિંતાનું કારણ થાય, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પુત્રીઓનો યોગ્ય પતિ સાથે જોડાયે કરવો, એ માતા

પિતાનો ધર્મ છે. “માય અને દુહિતા દોરે ત્યાં જાય,” એ કહેવત યથાર્થ છે. પુત્રીને જેવક તેવા પતિને આપી દુઃખી કરવી, એ માતા પિતાનો અધિક માર્ગ છે. બાળાઓની ઉત્પત્તિનો સર્વ આધાર જેમાં રહેલો છે, તેના સંસ્કારનો શુભાશુભ સમારંભ જોને આશ્રીને થવા નો છે, અને જે રોણીના મુખ દુઃખનો સમભાગી અને વ્યવહાર માર્ગનો અરેખરો નેતા થવાનો છે, તેના પુરૂષની યોગ્યતા જોયક વિના પુત્રીઓને લવણાશમાં નાખનારાં માતા પિતાઓને સહસ્રવાર ખિન્નકાર છે. પ્રાણનાથ ! તમને થયેલી ચિંતા ઘટિત છે. આ રાજકુમારીનો સંબંધ કોઇ યોગ્ય સજ્જકુમાર સાથે કરવો જોઈએ.

વાંચનાર ! અધીરા થશો નહીં. આ વાર્તા કરનાર દંપતી અને તે જાણિકાની ઓળખાણ તમને અહીંજ આપીએ છીએ. આ ભરતક્ષેત્રની દક્ષિણ દિશામાં રૂપમુંદરીના તિલક જેવું તિલકપુર નામે નગર છે, તેનો રાજા શ્રીતિલક નામે છે, તેને રતિ નામે ગુણવત્તી સ્ત્રી છે, એ રતિ સમાન રતિના ઉદરમાંથી તિલકમંજરી નામે એક પુત્રી ઉત્પન્ન થઇ છે. રાજમેહેલના આંગણમાં સખીઓ તથા દાસીઓની સાથે ક્રીડા કરનારી સુખી તે આ તિલકમંજરી હતી, અને જે દંપતી તેની ક્રીડાને મેહેલ ઉપરથી જોતાં હતાં, તે તેણીનાં માતા પિતા રાજા શ્રીતિલક અને રાણી રતિ હતાં. રાજા શ્રીતિલકને પુત્રીને યોગ્ય વયે પહેંચેલી જોઇ, તેના વિવાહને માટે યોગ્ય વરની ચિંતા થઇ હતી, તે સંબંધી તે દંપતી અહીં વાર્તાલાપ કરતાં હતાં.

રાજા શ્રીતિલકના હૃદયમાં ત્યારથી તિલકમંજરીના વિવાહને માટે વિચાર શ્રેણી ઉત્પન્ન થવા લાગી હતી. પોતાના અતુર મંત્રીઓની સાથે રાજા તે વિષેનીજ મસલત ચલાવતો હતો. એક વખતે રાજા પોતાના ધીર નામના મુખ્ય મંત્રીને બોલાવી તે વિષેનો નિર્ણય કરવા બેઠો. તેણે નિશ્ચય કર્યો, કે હવે પુત્રી સંબંધી નિત્યની ચિંતામાંથી મારે મુક્ત થવું. ગમે તે ઉત્તમ પ્રકારનો નિર્ણય કરી, આત્માને ઉપાધિ મુક્ત કરવો. મને ખાત્રી છે કે, ધીર મંત્રી ઘણો શુદ્ધિમાન છે, તેથી તેની સલાહ મને શાંતિકારક થઇ પડશે. આવું ચિંતવી શ્રીતિલકે ધીર મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું, મંત્રીશ્વર ! તમે મારા પરંપરાના મંત્રીકુળના મુખ્ય પુરૂષ છો, મારા રાજ્યની ધુરને વહન કરવામાં પૂર્ણ સહાયજૂત છો, તમારા શુદ્ધિબળના પ્રભાવથીજ મારું રાજ્ય નીતિશાસ્ત્ર કહેવાય છે. પોતાની પ્રશંસાનાં આવાં વચન સાંભળી ધીર મંત્રી બોલ્યો—રાજેન્દ્ર ! એ સર્વ આપની કૃપાનુંજ ફળ છે. આપના વંશના મૂળ પુરૂષોએ અમારા કુળની પરંપરાથી કદર જાણી છે. સ્વામીમાં કૃતજ્ઞતા હોય, તો સેવકનું શુદ્ધિબળ, વા તનુબળ જણાઇ આવે છે. આપ કૃતજ્ઞ, અને નીતિમાન છો, તેથી અમે સારી પ્રશંસાના પાત્ર થયા છીએ. કહો શી આજ્ઞા છે ? શ્રીતિલકે બોલ્યો—મંત્રિવર્ધ ! રાજકુમારી તિલકમંજરી વિવાહને યોગ્ય થઇ છે, તેનામાં વિદ્યા, કળા, અને સદ્ગુણો ઉત્તમ રીતે પ્રાપ્ત થયેલાં છે, તેનામાં ચાતુર્યનો એવો ઉત્તમ ગુણ છે, કે જે દોષજ રાજ્યકન્યા ધારણ કરતી હશે. એ રાજકુમારીને યોગ્ય એવો કોઇ રાજકુમાર જોવામાં આવતો નથી. ભારતવર્ષમાં અનેક ક્ષત્રિય વીરો હશે, પણ તેઓની શોધ કરવામાં દોષ ઉત્તમ સાધન જોવામાં આવતું નથી. આથી મારા હૃદયમાં અત્યંત ચિંતારૂપ

મહા જ્ઞાણી પ્રજ્વલિત રહ્યા કરે છે. હમણાં ફીડા કરતી. તે રાજકુમારીને જોઇ મને વિશેષ ચિંતા ઉત્પન્ન થઇ છે. મારી ચિંતારૂપ મહા જ્ઞાણીને શાંત કરવા માટે તમારી સલાહરૂપ સુધાનું સિંચન મેળવવા આજે તમને બોલાવ્યા છે, હવે શો ઉપાય કરવો ? તે હૃદયમાં વિચારી મને જણાવશો.

શ્રી તિલક રાજનો આ ધીર મંત્રી બ્રહ્મા વિચક્ષણ હતો. રાજકીય કાર્યમાં તેનું ચાતુર્ય વખણાતું હતું. જ્યારે જ્યારે રાજ્ય ગુંચવણમાં પડતો. ત્યારે ધીર મંત્રી તેને ચિંતામુક્ત કરતો હતો, તેનામાં રાજભક્તિ રમી રહી હતી, સ્વામી અને સેવકના ધર્મ તે અથાઈ જાણતો હતો, નીતિના ગદન વિષયમાં તેની વિદ્વતા વિશેષ દેખાતી હતી, તે સાથે તેનું હૃદય દયાથી સ્પર્ધિ હતું, દુઃખીને સહાય કરવાનો તેનો મુળ સ્વભાવ હતો, પરાપકાર કરવામાં તે પ્રીતિ દર્શાવતો હતો. આવા આવા ઉત્તમ ગુણોને લઈ ધીર મંત્રી તિલક-પુરની પ્રજાનો પ્રીતિપાત્ર બન્યો હતો. રાજ્ય અને પ્રજાની પ્રીતિનું તે કેન્દ્ર સ્થાન થઇ પડ્યો હતો.

ધીર મંત્રી વિચાર કરી બેઠ્યો—મહારાજ ! ભારત વર્ષમાં અનેક રાજકુમારો વિદ્વાન્ ગુણી અને કલાત હશે, પણ તે સર્વની શોધ પ્રત્યેક સ્થાને આપણાથી થઇ શકશે નહિ, તેથી રાજકુમારી તિલકમંજરીનો સ્વયંવર કરો. સ્વયંવરમાં આપને યોગ્ય લાગે તેનું એક પણ કરો, જે પશુની પરીક્ષામાં રાજકુમારની ઉત્તમ કળા અને ગુણ જણાઈ આવે. ધીર મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી રાજ્ય શ્રીતિલક ખુશી થયો, અને આ ઉત્તમ સલાહને માટે મંત્રીશ્વરને ઘણી સામાશી આપી. ઘણું વાર પછી તિલકપુરના મહારાજના હૃદયમાં એવો વિચાર રડુરી આવ્યો કે, ક્ષત્રીઓના ગુણની પરીક્ષા લક્ષ્યવેષમાં થાય છે. શુદ્ધ કળાના પૂર્ણ અભ્યાસી અને શુદ્ધિના અતિ ચાતુર્યથી અલંકૃત એવો ક્ષત્રિય કુમાર લક્ષ્યવેષ કરી શકે છે. લક્ષ્યવેષમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ રાધાવેષ કહેવાય છે, તેથી સ્વયંવરમાં રાધાવેષનું પણ રાખવું, કે જેથી ક્ષાત્ર તેજથી વિરાજિત એવા ઉત્તમ રાજકુમારની શોધ તે પ્રસંગે સહેલાઈથી થઇ શકશે. રાજ્ય શ્રી તિલકે આ વિચાર ધીર મંત્રીને જણાવ્યો. ધીર મંત્રીએ તેને હર્ષથી અનુમોદન આપ્યું. છેવટે તેઓ નિશ્ચય કરી, વિસર્જિત થયા.

રાજકુમારી તિલકમંજરીએ દાસી દ્વારા પોતાના સ્વયંવરના શુભ સમાચાર સાંભળ્યા, એટલે તે વિશેષ આનંદ પામી. એ મુગ્ધા છતાં પ્રાઇ વિચાર કરનારી હતી. પોતાના પિતાએ જો કે આ અસાધ્ય મહા પણ કરેલું હતું, પણ તિલકમંજરી તેને પસંદ કરતી હતી. તેણીના મુગ્ધ હૃદયમાં એવા વિચાર આવતા કે, સર્વ વનિતાઓની ઉન્નતિ પતિગૃહમાં છે, તેમાં રાજ્ય કન્યાઓનું સૌભાગ્ય સર્વ ગુણસંપન્ન એવા શુદ્ધ ક્ષત્રિય વીરપતિ ઉપરજ પ્રકાશિત થાય છે, ક્ષત્રિય કન્યાઓ ભવિષ્યમાં વીર માતા થવાની છે, તે ક્ષત્રિય વીરોનું વીર્યધારક સમર્થ ક્ષેત્ર છે, ક્ષેત્રની મહત્તાનો આધાર વીર્ય ઉપર છે, પ્રબળ વીર્યનો પ્રભાવ ઉત્તમ ક્ષેત્રમાંથી વિશેષ દીપી નીકળે છે. પિતાએ જે સ્વયંવરનો વિચાર કર્યો તે ઠીક કર્યું. તેથી કોઇ ઉત્તમ રાજકુમારની શોધ થઇ શકશે, અને રાજ્ય સંસાર ગૃહનો

ઉત્તમ નમુનો મને પ્રાપ્ત થશે. આવો મનોરથ કરતી તિલકમંજરી મનમાં અતિ આનંદ પામતી હતી.

રાજા શ્રી તિલકે સ્વયંવરનો સમારંભ કરવા માંડ્યો. ભારતવર્ષના રાજકુમારોને આમંત્રણ કરવા દૂતોને તૈયાર કરવા માંડ્યા. મંડપની મનોહર રચના કરવાને ઉત્તમ કારીગરોને કામે લગાડ્યા. તિલકપુરની અંદરની અને બાહરની ભૂમિ ઉપર ઉત્તમ ઉતારા રચવા માંડ્યા. રાજ મહેલને શૃંગારવળે અનેક જાતની તૈયારીઓ થવા માંડી. મંત્રીઓને જુદા જુદા કાર્ય ઉપર નિમી દીધા. રાધાવેધતા સ્થાનમાં તેને બાણુનારા ચતુર પુરોને રોકવામાં આવ્યા. તિલકપુરની પ્રજા ઉમંગથી પોતપોતાના સ્થાનને સુશોભિત કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગી “ તિલકપુરની રાજકુમારી તિલકમંજરીનો સ્વયંવર ધ્રુવાતો છે. ” એવી વાત સર્વ દેશોમાં પ્રસાર પામી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

સ્વયંવરની તૈયારી.

શરથળીના રાજમાર્ગમાં લોકોની ભીડ હતી, વાજિત્રોના નાદ થતા હતા, રાજ્યની અનેક સામગ્રી સાથે મોટી સ્વારી નીકળી હતી. અપ્પેના હેપારવથી જૂતળમાં પ્રતિધ્વનિ પડતા હતા. બાળથી તે શુદ્ધ સુધીના લોકો તે જોવા ટોળાપંથ આવતા હતા, જય, વિજય, અપરાજિત અને જયંત એ ચારે કુમારો એ સ્વારીના નમ્રક હતા. લલાટમાં તિલક મગળ કરી, શુભ મુદ્રોં તેમણે પ્રયાણ કર્યું હતું. આ સ્વારી લક્ષ્મીદત્ત શેઠના મહેલની પાસે આવી. શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના પિતાની સાથે તે જોવાને ગોખ ઉપર આવ્યો, તેના મનમાં અનેક વિચારો થવા લાગ્યા. “ આ રાજકુમારોની સ્વારી શા માટે ચડી હશે ? ” એમ બાણુવાનું તેને કૈતુક થયું. સ્વારી તે માર્ગે થઈ આગળ પ્રસાર થઈ ગઈ. શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં કૈતુક વધવા માંડ્યું.

લક્ષ્મીદત્ત શેઠ અને શ્રીચંદ્રકુમાર તે વિષે વિચાર કરતા હતા, ત્યાં ગુણચંદ્ર આવ્યો. પોતાના મિત્રને નવીન સમાચાર આપવાના ઉમંગમાં તે વેગથી આવતો હતો. ગુણચંદ્રને જોઈ શ્રીચંદ્રકુમાર ખુશી થયો. તેના મુખ ઉપરથી તેને દેખાયું કે, તે પોતાનું કૈતુક સાંત કરી શકશે. લક્ષ્મીદત્ત શેઠ પણ તે બાણુવા ઇતેગર થઈ રહ્યા હતા. ગુણચંદ્ર સ્મિત હાસ્ય કરતો બોલ્યો—મિત્ર ! એક નવા ખબર લાવ્યો છું, જે બાણીને તમને ધણો આનંદ થશે. શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—સખા ! તારી આકૃતિ ઉપરથીજ મેં બાણું હતું. સત્વર કહે, તે શા ખબર છે ? ગુણચંદ્રે કહ્યું, પ્રિય લાઈ ! અહીંથી દક્ષિણ દિશા તરફ

તિલકપુર નામે નગર છે, તે નગરનો રાજા શ્રીતિલક નામે છે, તેને તિલકમંજરી નામે એક કન્યા છે, એ ભાગ્યવતી રાજકુમારી અત્યારે ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓના સૌંદર્યનો નમૂનો છે. તિલકમંજરીનાં રૂપ તથા ગુણને યોગ્ય એવો પતિ મેળવતા તેના પિતા શ્રીતિલક એક સ્વયંવર કરે છે, તેમાં રાધાવેદનું પણ રાખવામાં આવ્યું છે. આજથી સત્તરમે દિવસે એ સ્વયંવરનું સુહુર્ત છે. તે રાજાના આમંત્રણથી પ્રતાપસિંહના આરે કુમાર અજે ત્યાં જાય છે. તેઓની સુંદર સ્વારી ત્રણે હમણાંજ બેઠા હશે. રાજા પ્રતાપસિંહના મનમાં શંકા છે કે, આ રાજકુમારો રાધાવેદ કરી શકશે નહીં. થોડા દિવસમાંજ તેઓ લગ્ન ગુમાવી પાછા આવશે. યુવુના પરિક્ષક મહારાજ પોતાના પુત્રોને મોકલવા હૃદયમાં ખુશી ન હતા, પણ કુમારોએ જવાનો આગ્રહ બતાવ્યો, એટલે તેઓ શાંત થઈ બેસી રહ્યા. સર્વ કુમારોમાં જયકુમારના મનમાં વિશેષ ગર્વ છે. રાધાવેદ કરવામાં તે પોતાને સવધી ચાલાક માને છે, અને પોતે ‘ સર્વ કળાઓમાં નિપુણ છે ’ એવું અભિમાન ધરાવે છે.

પંડિતમાની પુરૂષો પોતાના મિથ્યા અહંકારમાં તણાઈ જાય છે, તેઓ પોતાની અહંકૃતિમાં તદ્દન અંધ થઈ જાય છે, અહંકારરૂપ ગિરિ ઉપર ચડેલા પુરૂષો પોતાની દષ્ટિ એ ગિરિ તરફજ રાખે છે, અને છેવટે તે ઉપરથી સત્વર પાછા પડે છે. અહંકારરૂપ અંધકારમાં ભ્રમણ કરનારા તેઓ કાણે કાણે સ્ખલના પામે છે, તે છતાં તેઓ પોતે ટટાર છે, એમ માની સખતનાને ખીલકુલ ગણતા નથી. અજ્ઞતાને તેઓ સુગતા માને છે, મૂઠતાને તેઓ અમૂઠતા ગણે છે, મૂર્ખતાને તેઓ વિદ્વતા માને છે, અવિચારીપણાને સુવિચારીપણું માને છે, ધૂષ્ટતા ઉપર ઉત્તમતા જુવે છે, નિરક્ષરતા અને સાક્ષરતાનો તફાવત બેઠા શકતા નથી, અને અપવિત્રતામાં તેઓ પવિત્રતાની લુદ્ધિ ધારણ કરે છે—અહંકારીપણાનું કંડુ ફળ અનેક વાર ચાખ્યા છતાં તેઓ દુરાગ્રહને ઊડતા નથી.

મિત્રવર્ષ ! જયકુમાર પણ તેજ પ્રમાણે રાધાવેદ કરવાનું અભિમાન ધરાવે છે. રાજા પ્રતાપસિંહ હૃદયમાં જાણે છે કે, કુમારોનું આ સાહસ છે. રાધાવેદની કળા જાણનાર કોઇ વિરલા નર છે, તેથી તેઓ ઉદાસી ભાવે રહ્યા છે. યુજ્યંદ્રનાં બાવાં વચન સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ શ્રીચંદ્ર પ્રત્યે બોલ્યા—વત્સ ! રાધાવેદની કળા જેવા જેવી છે. જે એક વાર તારા જેવો ચતુર પુરૂષ તેને જુએ તો, તે કળાનો જ્ઞાતા થઈ જાય. મારી ઇચ્છા એમ થાય છે કે, જે તારી મરજી હોય તો, તું પણ ત્યાં જા, અને રાધાવેદની ઉત્તમ કળા નજરે બેઠા આવ. એ નગર અહીંથી એંશી યોજન દૂર છે, ત્યાં જવામાં અગાઉથી તૈયાર થવું જોઈશે. પિતાનાં બાવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રને ઉત્સાહ આવ્યો, અને ત્યાં જવાની ઉત્ક્રેષ્ઠ ઉત્પત્ત થઈ, પણ તેણે મનમાં સમાવી દીધી. ખીજા કોઇની આગળ જણાવી નહિ. અનેક રાજકુમારો ત્યાં જવાને તૈયાર થઈ ચાલ્યા. ભારત વર્ષના જૂમિપતિઓમાં આ વાર્તાનીજ ચર્ચા થવા માંડી. આ ચમત્કારી પ્રસંગ જોવાને અનેક કળાવંત પુરૂષો, કવિઓ અને વિદ્વાનો જવા લાગ્યા. તિલકપુરમાં લોકોની મેદિની મોટી સંખ્યામાં ભરાણી. સર્વ દેશની વિવિધ ભાષા, વિવિધ વેષ અને વિવિધ રીતિવાળા પુર-

પોથી તિલકપુરની ભૂમિ બાણે ભારતવર્ષનું સંગ્રહ રથાન હોય, તેમ દેખાવા લાગી. આ સર્વ વાતો શ્રીચંદ્રના બાણવામાં આવતાં તેને વિશેષ ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ.

એક વખતે શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને પૂછ્યું, મિત્ર ! હવે તિલકપુરમાં ક્યારે જવું ? સ્વયંવરના મુદ્દતનો દિવસ નજીક આવતો જાય છે. આપણે બરાબર સમય ઉપર ત્યાં પહોંચવું જોઈએ. રાધાવેધની કળા જોવાની મને ઘણી હોંશ છે. ગુણચંદ્ર બેઠો— મિત્ર ! ચિંતા કરો નહિ. આપણી પાસે ત્યાં જવાનું સાધન સર્વોત્તમ છે. આપણો સુવેગ રથ એક દિવસે ત્યાં પહોંચી શકશે. એથી યોગ્યત્તો મહા માર્ગ સુવેગ રથથી કાંઈપણ અસાધ્ય નથી. સુવેગ આપણા એ અસાધ્ય કાર્યને સહેલાઈથી સાધી શકશે. મહાવેગ અને વાયુવેગ અશ્વોની ગતિ પવનથી પણ અધિક છે. શ્રીચંદ્રે ફરીથી ગુણચંદ્રને પૂછ્યું, મિત્ર ! તમારે કહેવું યથાર્થ છે, પણ મને એક શંકા રહે છે. તિલકપુરનો માર્ગ આપણે જાણતા નથી, તો તેનું શું થશે ? ગુણચંદ્ર ગર્જનાથી બેઠો, મિત્રત્વન ! એ ચિંતા કરશો નહિ. તિલકપુરનો માર્ગ આજે અત્યંત સહેલો નહિ. તિલકપુરની સાંઘે ભારતવર્ષના રાજસમાજને આકર્ષ્યો છે, એ માર્ગ ઉપર શ્રેણીબંધ ગમતાગમન થતું હશે. કદિ આપણે ટુંકી મુદતમાં જવાના છીએ, એટલે તે માર્ગનો પ્રવાહ તુટ્યો હોય, તોપણ આપણને કાંઈ પણ હરકત આવશે નહિ. આપણા ધનજય સારથિ સર્વ દેશના માર્ગોના જ્ઞાતા હશે; દરેક માર્ગનું જ્ઞાન સારથિને હોવું જોઈએ. ધનજય સર્વોત્તમ સારથિ છે, ભારતવર્ષનાં પ્રખ્યાત નગર, ગામ અને આરણ્યો એ ઉત્તમ જ્ઞાતા હશે, તો તે પણ શંકા રાખશો નહિ.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર વાતો કરતા હતા, ત્યાં લક્ષ્મીદત્ત શેઠ આવ્યા. પિતાને જાને મિત્રોએ માન આપ્યું શેઠ બેઠો, વત્સ શ્રીચંદ્ર ! કેમ તિલકપુર જવા તૈયાર થતા નથી ? હવે માત્ર એકજ દિવસ બાકી છે. સોગ દિવસ થઈ ગયા, તોપણ કેમ તૈયારી કરતા બંધી ? વત્સ ! આ અવસર ચુકવા જોવો નથી. રાધાવેધની કળા તારા જોવા ચતુર પુરોષનેજ દર્શનીય છે. તને એ કળા દર્શાવવાની મને પણ ઉત્કંઠા છે. પૂર્વના રાજાઓમાં રાધાવેધનું ચાતુર્ય સર્વોત્તમ ગણાય છે. ધનુર્ધરામાં દર્શાવેલ લક્ષ્મીવેધની કળાના ચાતુર્યની પરીક્ષા રાધાવેધ છે. ક્ષત્રિય કુમારોનું અદ્ભુત બળ, શક્તિ અને શસ્ત્ર અસ્ત્રનું ચાતુર્ય રાધાવેધમાં અસ્થિત છે. પુત્ર ! જેન મહાવીર પુરોષોનાં અસ્ત્રોમાં એ કળા વિષે મેં ઘણું સાંભળેલું છે, તેમજ તે કળાને પ્રસન્ન જોનારાઓના મુખથી મેં તેનું યથાર્થ વર્ણન દ્રશ્યત્ જાણેલું છે. વત્સ ! તું સત્તર તૈયાર થ; જે જવાની હચ્છા હોય તો, વિલંબ કરવા યોગ્ય નથી; આવો અવસર પુનઃ મળ્યો દુર્લભ છે. પિતાનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રને વિશેષ ઉત્સાહ થયો, તેણે તેજ રાત્રે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. સંધ્યાકાળે સુવેગ રથને તૈયાર કરવા ધનજયને આજ્ઞા આપી, જાને મિત્રો તૈયાર થઈ સજ્જ થયા.

સાંધ્યાકાળ પછી સુવેગ રથમાં બેસી તેઓ કુશસ્થળીની ખાહેર નીકળ્યા. લક્ષ્મીદત્ત શેઠ શિવાય ખીજું કોઈ આ વાતો જાણતું નહોતું. ચતુર ધનજયે સુવેગ રથને વેગથી દક્ષિણમાં હેંકાર્યો. તિલકપુરનો માર્ગ તેના બાણવામાં હતો. સુવેગ રથ, પવન, વન, સ-

ગેયર, નગર અને અનેક નદીઓને ઉલ્લંઘન કરતો વેગથી ચાલ્યો. પ્રાતઃકાળે પૂર્વ દિશામાં સૂર્યની જેમ તિલકપુરના નજીકના પ્રદેશમાં સુવેગ રથનો ઉદય થયો. અનેક રાજકુમારોની ઝાવણીઓથી, ઉત્તમ રાજવંશીઓના ઉતારાથી અને વિવિધ દેશના લોકોના સમૂહથી સુસજ્જિત એવું તિલકપુર શ્રીચંદ્રની દૃષ્ટિએ પડ્યું. તિલકપુરની શોભા જોઈ, શ્રીચંદ્રે ગુણ્યદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! પુણ્ય યોગે દર્શિત સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યા છીએ. જો, આ તિલકપુર કેવું કામો છે ? આ મહા નગર અત્યારે ભારતવર્ષનું રાજનગર બન્યું છે. ગુણ્યદ્રે પણ તેને અનુભવેલ નહોતું. પછી બને મિત્રો એક જુદા સ્થાનમાં સુવેગ રથને સારથિ સહિત રાખી પ્રાતઃકાળની નિયમિત આવશ્યક ક્રિયા કરી સ્વયંવર મંડપ તરફ ગયા.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

રાધાવેધ.

જે તિલકપુરમાં સ્વયંવરના સમારંભનો દિવસ હતો, વિવિધ દેશના રાજકુમારો ઉત્તમ શ્રંગારવાળા વેષ ધારણ કરી, મંડપમાં આવતા હતા, લોકોના સમૂહને એક તરફ કરવાને રાજપુરુષોને મહા પ્રયત્ન કરવો પડતો હતો, ગાડી, ઘોડાની ધમાલ ચાલતી હતી, વાજત્રોના શબ્દોથી નભોમંડળ ગાજી રહ્યું હતું, તિલકપુરની પ્રત્યેક શેરીઓ શણગારવામાં આવી હતી, નગરના પ્રતિષ્ઠિત પુરોહિત રાધાવેધ જોવાને સ્વયંવર મંડપમાં ભેણીબધ આવતા હતાં.

આ વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના મિત્ર ગુણ્યદ્રને લઈ સ્વયંવર મંડપમાં આવ્યો. શ્રીચંદ્રકુમાર કાંઈ રાજકુમાર ન હતો, તે વાણિક કુમાર હતો. તેને મંડપની અંદર રાજકુમારોની ભેઠમાં સ્થાન મળે તેમ નહતું, તેથી તે પોતાના મિત્રની સાથે જ્યાં પ્રેક્ષક લોકોની ભેઠ હતી, ત્યાં બેઠો. તે રાજકુમાર ન છતાં રાજકુમારના જેવો તેજસ્વી હતો. તેના તેજના પ્રસાવથી મંડપના રક્ષકો વિચારમાં પડ્યા હતા. શ્રીચંદ્રને જોતાંજ તેઓના મનમાં રાજકુમારની શકા થઈ હતી, પણ જ્યારે શ્રીચંદ્રે જુદી સામાન્ય ભેઠ કીધી, એટલે તેઓને ‘એ રાજકુમાર નથી,’ એમ નિશ્ચય થયો. શ્રીચંદ્રકુમાર સ્વયંવર મંડપની રચના જોવાને અંદર દરવા લાગ્યો. રાજઓની ભેઠ માટે સુંદર માંચડાઓ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. માંચડાની અંદર મખમલની સોનેરી ગાદીઓ પાથરેલી હતી. મંડપના સ્તંભ ઉપર ઉત્તમ કારીગરી કરવામાં આવી હતી. પ્રત્યેક સ્તંભમાં રાજઓનાં પ્રતિબિંબ પડવાથી અદ્ભુત દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. મંડપની ઉપર સુવર્ણ અને રતનજડીત તોરણો બાંધેલાં હતાં, તેની બાહરે સુંદર ધ્વજઓની શ્રેણીઓ અપૂર્વ શોભા દર્શાવતી હતી, સોનેરી પડદાઓ અને વિચિત્ર જાતનાં ચિત્રોની લક્ષ્મી અપૂર્વ હતી, આ દેખાવ જોતો જોતો શ્રીચંદ્ર રાધાવેધના રચાત આગળ આવ્યો.

રાધાવેધનું સ્થાન સ્વયંવર મંડપની એક બાજુ રાખવામાં આવ્યું હતું. એક મળખુત અને ઉંચો સ્તંભ મોપવામાં આવ્યો હતો, તેની ઉપર ચરણાં અને સરળાં આઠ ચક્ર શરતાં હતાં, તેની મધ્યે રાધા નામની એક શરતી પુતળી હતી, તે સ્તંભ નીચે તેલનો કુંડ હતો, તેમાં એ શરતાં ચક્રની સાથે રાધાનું પ્રતિબિંબ પડતું હતું. નીચે દર્શિ રાખી પ્રતિબિંબને જોઈ, ઉપર ફરતી એવી રાધાની વામ દર્શિને જે પુરુષ બાણથી વીંધે, તેણે રાધાવેદ કયો કહેવાય. આવી રીતે રાધાવેદ કરનાર લાગ્યવાત પુરુષને રાજકન્યા પ્રાપ્ત થાય—આ રાધાવેદની રચના જોઈ, શ્રીચંદ્રકુમાર ધણેજ ખુશી થયો. તે ચતુર કળામાં પોતાના અગાધ શુદ્ધિજાણને તે સ્મરણવા લાગ્યો, અને દીર્ઘ વિચાર કરી, તે કાર્ય કરવાની હિમ્મત તેને પ્રાપ્ત થઈ.

રાધાવેદની ક્રિયાનું મનન કરતો શ્રીચંદ્ર પોતાના સ્થાન ઉપર પાંજો આવ્યો. ક્ષણવાર પછી વાજિત્રોના નાદ સાથે રાજકુમારી તિલકમંજરી સુંદર પોષાક પહેરી હાથમાં વરમાળા લઈ સ્વયંવર મંડપમાં આવી. રાજકન્યાનાં સુખાસન આગળ અનેક દાસીઓ દેવીઓના જેવી ચલતી હતી. સ્વયંવર મંડપ રાજકુમારોથી ચિત્તાર ભરાઈ રહ્યો હતો, રાજકન્યાના સૌંદર્યથી રાજમંડળ આકર્ષાઈ ગયું, આશાના તરંગમાં સર્વે રાજકુમારો ઉછળવા લાગ્યા. રાજા શ્રીતિલક પોતે પોતાના ખાસ માણસો સાથે ત્યાં હાજર થયો. તિલકમંજરીનાં મુખચંદ્ર ઉપર બધું રાજચક્ર ચક્રારચેષ્ટા કરવા લાગ્યું, તે વખતે બધો સ્વયંવર મંડપ ખળભળી ચાલ્યો. બાણાવલી મદન ધતુષ્ય બાણ લઈ સર્વના મનોરાજપર તુટી પડ્યો. સર્વના હૃદયમાં કામવિહારનો પ્રૌઢ પ્રવાહ વહેવા માંડ્યો.

ક્ષણવાર પછી શ્રીતિલકની આજ્ઞાથી મુકુંદ નામના એક ભાટે ઉભા થઈ જાહેર કર્યું કે, જે કોઈ રાજકુમાર આ રાધાવેદ કરશે, તેને રાજકુમારી તિલકમંજરી પોતાની વરમાળા પહેરાવશે. તેનાં આવાં વચન સાંભળી રાજાએ ઉચાટીયા થવા લાગ્યા. પ્રથમ શ્રીધેણ અને હરિધેણ રાજા ઉભા થયા. રાધાવેદ કરવાને ધણે પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે બચે થયો. તે પછી બીજા રાજકુમારો ઉભા થયા. તિલકમંજરીના લાલને માટે કયો ધણે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, પણ કોઈ કૃતાર્થ થવા નહિ. કોઈ જોરથી બાણ નાખતાં ભુમિ ઉપર પડી જતા, તે વખતે લોકો હાસ્ય કરતા હતા. કોઈ ધતુષ્યના અબ્બાસી ગર્વથી ઉભા થતા, પણ છેલ્લે તેઓ વિલખા થઈ ખેસી જતા હતા. કોઈના ધતુષ્યની પરુસ તુટી જતી, એટલે તેઓને કન્યાને બદલ હારખનો લાલ થતો હતો. કોઈ ઉચા હાથ કરી બાણ ફેંકતા તેઓ પાંજા નીચે પડી જતા, અને સર્વના ઉપહારયનું પાત્ર થતા.

ક્ષણ વાર પછી કુશરથલીના જય વિગેરે કુમાર બદલ પરિકર થઈ ખેડા થયા. પ્રથમ જયકુમારે ગર્વથી બાણનો પ્રવાહ કર્યો. રાધાવેદ કરતાં પોતાનાજ અંગ વચ્ચે વેધ થઈ ગયો. બીજા જયંત વિગેરેનો પ્રયાસ પણ નિષ્ફળ થયો. તત્કાળ તેમનો મઠ ઉતરી ગયો. વિલક્ષ મુખે તેઓ પાંજા પોતાને આસને ખેડા, તે જોઈ શ્રીચંદ્ર અને ચુચુ ચંદ્રને હાસ્ય આવ્યું. તે પછી કામપાળી, વામાંગ, અને શુભગાંગ રાખ્યો ઉભા થયા. તેઓ ક્ષત્રિઓમાં ધની ગણાતા હતા. ક્ષણ વાર પછી તેમને પણ નિરતેજ થઈ બે-

સી જવું પડ્યું. ધન્વીઓમાં મુખ્ય એવા શ્રીમદ્દસ અને વરચંદ્ર રાજ આવ્યા, તેઓ પણ પાછા કીર્તિ ગુમાવી અધોમુખ કરી, આસને બેઠા. સર્વ રાજાઓની આવી સ્થિતિ જોઈ નરવરમા રાજાને આનંદ ચડી. તે લક્ષ્યવેધમાં નિપુણ હતો. તેણે આઠ ચક્રમાંથી એક ચક્રનો વેધ કર્યો, પણ બાણ બાંગી ગયું, એટલે વિસખો ચક્ર ગયો. જે રાજકુમારો ડાહ્યા હતા, તેઓ તો ઉભાજ થયા નહીં. બીજાઓની દશા જોઈ, પોતાના આસનેજ બેસી રહ્યા.

રાધાવેધની ક્રિયા આવી અસાધ્ય જોઈ રાજા શ્રીતિલક, તિલકમંજરી અને તેમનો પરિવાર ચિંતાતુર થઈ ગયો. ચતુર ભુદિવાળા મંત્રીઓ વિચારમાં પડ્યા. રાજા શ્રીતિલકે ધીર મંત્રીના સામું જોઈ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો. સર્વ રાજસમાજ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. વાણિજ્યના નાદ બંધ થઈ ગયા. “ હવે શું કરવું ? રાજકુમારી તિલકમંજરી સ્વયંવરમાંથી પાછી આવશે, અને સર્વ રાજાઓ મુંઝે મોઢે પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ચાલ્યા જશે, એ કેવો ભુલમ ? કેમ વાર ભારત વર્ષ ઉપર આવો બનાવ બન્યો નથી. ધણી વાર રાધાવેધ જેવા કઠીન પશુ કરવામાં આવ્યા છે, પણ તે ક્ષત્રિય કુમારોએ કૃતાર્થ કર્યા છે. કેમ પણ રાજકુમારી સ્વયંવરમાં કુમારિકા રહી નથી. ” આ પ્રમાણે શ્રીતિલકના સામંત અને મંત્રીઓ વિચાર કરતા હતા, તેવામાં સુકુંદ ભાટ પાછો ઉભો થઈ નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—

ક્ષત્રિયવંશી રાજકુમારો ! જે કેમ ધન્વી હોય, અથવા જેનામાં ખરેખરે ક્ષાત્ર તેજ કે ક્ષાત્રવીર્ય હોય, તે આ વખતે દર્શાવો. શું ભારતમાંથી ક્ષાત્ર તેજ ચાલ્યું ગયું ? શું કેમ ક્ષત્રિય વીર રહ્યો નથી ? ભારત ભુમી શું નિર્દાયા થઈ ? શું આહત ધર્મનું ઉત્પાદક વીર્ય નષ્ટ થયું ? ભરતચક્રી અને બાહુમલિના વંશજો શું રહ્યા નથી ? આ શો ભુલમ ? કેમ પણ ક્ષત્રિય વીર રાધાવેધ કરવાને યોગ્ય રહ્યો નથી ? એ અપકીર્તિ રાજવંશને કલકિત કરે છે. અમારા રાજા શ્રીતિલકનું આ મહા પશુ પૂર્ણ કરવાને જે કેમ ક્ષત્રિય વીર તૈયાર હોય, તેને રાજકન્યા વરમાળા આરોપશે. કદિ કેમ મહારાજ્યનો સ્વામી ન હોય, અને સામાન્ય ક્ષત્રિય હોય, તે પણ જો આ મહાન કામ બળવશે, તો તે તિલકમંજરીનો સ્વામી થશે. ”

તે ભાટનાં વચન સાંભળી મુણ્ડચંદ્રે શ્રીચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! હવે બરાબર સમજ આવ્યો છે, તમે લક્ષ્યવેધમાં નિપુણ છો, આ અવસર ચુકશો નહીં. એમ કહીને તે ત્રીજાની એક ભાવાની ગાથા બોલ્યો.

“ અવસર લઇને ચુકીયે, તો શિ નિપુણતા તાસ;
જે અવસર જૂલે નહીં, તેના કીર્તિ વિલાસ. ”

સ્વામિ કુમાર ! ઉપરની ગાથાનો મર્મ તમે સમજ્યા હશે. ધર્મવિદ્યાની કળા પ્રગટ કરવાનો આ અવસર છે; તમારું ચાતુર્ય આ ભારત વર્ષના રાજ સમાજને બતાવો. સુશુધર સુરંગી શિક્ષણ કીર્તિનો પ્રકાશ પાડી, સર્વને ચકિત કરી દો. રાજા પ્રતાપસિંહની સત્કીર્તિ તેની પ્રગટ્યે પ્રગટ કરાવો, જયકુમાર વગેરેએ ઝાંખી કરેલી પ્રતાપની સત્કી-

તિને પાછી સતેજ કરો. લક્ષ્મીદત્ત શેઠની યશ સમૃદ્ધિમાં વધારો કરો, અને તમારા અંતઃપુરમાં એક રાજ કન્યાનું સ્થાપન કરો. આવી રીતે ગુણચંદ્રના આગ્રહથી, અને તેની પ્રત્યક્ષ પ્રેરણાથી શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના સામાન્ય આસનમાંથી ઘેડો થઇ રાધાવેધના સ્થાન પાસે આવ્યો. સર્વે સમાજ તેની સામે જોઇ રહ્યા. રાજા શ્રીતિલક અને તિલકમંજરીના હૃદયમાં પાછી આશા રૂપ લતા પુનઃ સજીવન થઇ, શ્રીચંદ્રની મનોહર મૂર્તિ, અને તેનું અનુપમ સૌંદર્ય જોઇ, તિલકમંજરી મોહ પામી ગઇ. તેણીએ ચિંતવ્યું કે, આ મનોહર કુમાર પિતાશ્રીના કઠિન પણને પૂરું કરજો, તેના પુણ્યની પ્રત્યક્ષ લતા તેને અક્રુણ થજો, અને શાસન દેવી તથા જોત દેવી મારા મનોરથને સફળ કરજો. તિલકમંજરી આમ ચિંતવતી હતી, ત્યાં શ્રીચંદ્રકુમાર રાધાવેધના સ્થાન આગળ આવી ઉભા રહ્યા. પ્રેક્ષકોની સહસ્ર દ્રષ્ટિઓ એડી સાથે તેની ઉપર પડી. ‘ આ કુમાર શું પરાક્રમ કરશે ? ’ તે કૌતુકથી સર્વે જોવા લાગ્યા. શ્રીચંદ્રે પ્રથમ ઇષ્ટનું સ્મરણ કરી, પોતાના વિદ્યા ગુરૂને નમન કરી, ધનુષ બાણ તૈયાર કર્યા. સમુદ્રની જેમ તેણે ધનુષ્યનો ટંકારવ કર્યો. જેના પ્રતિધ્વનિથી સ્વયંવર મંડપ ગાજી ઉઠ્યો. ચતુર શ્રીચંદ્રે અધોદ્રષ્ટિ કરી સ્તંભ ઉપર અષ્ટ ચક્રમાં ધરતી રાધાના વામ ચક્રને તીર મારી વીધી નાંખી. રાધાવેધ થતાંજ સર્વ જન સમાજે જય નાદ કર્યો, તે સાથે વાજત્રોતો મહા ધ્વનિ કરવામાં આવ્યો. રાજકુમારી તિલકમંજરીનું હૃદય હર્ષથી પ્રયુક્ત થઇ ગયું. રાજા શ્રીતિલક, તેનો સર્વ પરિવાર આનંદ સાગરમાં ઉજળવા લાગ્યો. ‘ આ કોનો કુમાર છે ? ’ તેનાં લાગ્ય, રૂપ, બળ, વિદ્યા, અને ધનવીપણને ધન્ય છે, એમ રાજાઓ પરસ્પર કહેતા, તેને જોવા ઉઠ્યા. રાજકુમારી તિલકમંજરી હૃદયમાં વરમાળ લઇ, સુખાસન ઉપરથી ઉતરી તેની પાસે આવવા તૈયાર થઇ. લેણીની બીડ રાધાવેધના સ્થાન આગળ થઇ પડી. તે વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને લઇ લેણીના સંમર્દમાં વચ્ચે પડી ગુપ્ત રીતે આગળ નીકળી ગયો, અને જ્યાં પવનવેગી સુવેગ રથ રાખ્યો હતો, ત્યાં આવી સત્તર તે તૈયાર કરાવી, તિલકપુરમાંથી ચડ્યો ગયો. સુવેગ રથના ઉચ્ચ સાવનથી તે ઘણું દૂર નીકળી ગયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

શ્રીચંદ્રને ધન્યવાદ.

તઃકાળે લક્ષ્મીદત્ત શેઠ નિત્ય ક્રિયા કરી બેઠા હતા, તેના મનમાં પુત્ર શ્રીચંદ્ર કુમારનાજ વિચાર આવતા હતા. “ પુત્ર શ્રીચંદ્રનું શું થયું હશે ? તેના પ્રયાણ વખતે સ્વયંવરના મુદ્દતનો એકજ દિવસ અવશેષ હતો, તે બરાબર યોગ્ય સમયે પહોંચ્યો તો હશે, રાધાવેધની ઉત્તમ કળા તેના જોવામાં તો આવી હશે, ડોઝ અંતરાય તો નહિ થયેલ હોય ? અથવા પુણ્યવંત પ્રાણીનો સર્વત્ર વિજય થાય છે. તેના વાંછીત કાર્ય સિદ્ધ થયા વિના રહેતાં નથી. શ્રીચંદ્રનું પુણ્યમળ અસાધારણ છે, તેના ધાર્મિક હૃદયના વિચારો નિર્વિઘ્ને સફળ થાય છે. ” આ પ્રમાણે શેઠ લક્ષ્મીદત્તનું હૃદય ચિંતા અને આનંદની વચ્ચે આંદોલન થતું હતું, ત્યાં શ્રીચંદ્રકુમારને ગૃહદ્વારમાં આવતો જોયો. શ્રીચંદ્રનાં દર્શનથી સમુદ્રની જેમ શેઠનું હૃદય ઉદ્ધાસ પામી ગયું. હર્ષના આવેશથી બેઠા પડ્યા, અને પુત્રને બેઠવા સામા આવ્યા. શ્રીચંદ્ર પિતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. પુત્રને બેઠો કરી, પિતાએ આશિર્વાદ આપ્યું, વિનયથી પ્રણામ કરતા એવા ગુણચંદ્રને પણ શેઠે અભિનંદન આપ્યું. પિતાએ પુત્રને સન્મુખ બેસાડ્યો, અને રાધાવેધનો સર્વ વૃત્તાંત કહેવાને કાતુકથી જણાવ્યું.

આ વખતે શ્રીચંદ્રની માતા લક્ષ્મીવતી પણ ધરમાંથી આવી, પુત્રને કુશળતા પુછી દુઃખમાં લીધાં. માતા પણ હર્ષિન વદતે તે વૃત્તાંત સંભળવાને આગળ બેઠી. માતા પિતાની આવી હેતુ કન્યાને જોઈ શ્રીચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો. પોને કરેલ રાધાવેધનું મહાન કાર્ય સ્વકુળે વર્ણન કરવું, તેને યોગ્ય લાગ્યું નહીં. તેણે ગુણચંદ્રની સામે દ્રષ્ટિ કરી.

ઉત્તર પુછ્યો કદિ પણ આત્મ પ્રશંસા કરતા નથી. આત્મશ્લાઘા કરવી, એ મહાન અવિનય છે, પોતાને સુખે પોતાની પ્રશંસા કરવી, એ વ્યવહાર તથા ધર્મ નીતિથી વિરુદ્ધ છે, બીજાના ગુણ પરમાણુ જેવાં હોય, તેને પ્રશંસાથી પર્વત સમાન કરનારા જે સંભળન પુરૂષો છે, તેઓ પોતાનામાં ગુણ દ્રષ્ટિએ જોતા નથી. જેમ રમણિય એવા મહેલમાં આવેલી પિપીત્રીકા (ટીકી) છિદ્રજ જીવે છે, તેમ આત્મશ્લાઘી પુરૂષો બીજામાં દોષજ જીવે છે, અને પોતાનામાં ગુણ જીવે છે. આત્મશ્લાઘા કરવાથી અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને અહંકાર અનેક દુઃકર્મને જન્મ આપે છે. “ મારા જેવો કોઈ ઉદાર, ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર પુરૂષ નથી, મેં અનેક પ્રાણીઓના ઉપકાર કરેલા છે, મારી આગળ કયો પુરૂષ ટકી શકે તેમ છે ? ” આ પ્રમાણે આત્મશ્લાઘાનાં વચનો તેના વક્તાને કેવી વજન આપે છે ?

આથી શ્રીચંદ્ર પોને કરેલા રાધાવેધની વાત કહી શક્યો નહીં. સંભળન શિરોમણી શ્રીચંદ્રને આત્મશ્લાઘા થયાનો ભય લાગ્યો, તેથી તેણે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રની

સામું જોયું. પર હૃદય જાણનાર ગુણ્યંદ્રે લક્ષ્મીદત્ત શેઠને કહ્યું. શેઠજી ! તમારા પુત્ર શ્રીચંદ્રે ભારત વર્ષના રાજ મંડળની સમીપ રાધાવેધ કર્યો છે. પ્રથમ અનેક ધનવી અને બળવાન રાજાઓ તે મહાન કાર્ય કરવા ઉઠ્યા હતા, પણ કોઈ ક્ષત્રિય પુત્રથી એ કાર્ય થઈ શક્યું નહીં. શ્રીતિલક રાજા ચિંતામાં પડી ગયો, સ્વયંવરની રચના વૃથા થવાનો સમય આવ્યો, તે વખતે મારા આમહુથી બાણાવલી શ્રીચંદ્રે સર્વની સમક્ષ એ સર્વોત્તમ કળા દર્શાવી હતી. સર્વે જન સમાજે ઉંચા ધ્વનિથી જયનાદ કર્યો, વાજિત્રેતા શબ્દોથી ગગન મંડળ ગાછ ઉઠ્યું, આ સાંભળતાંજ લક્ષ્મીદત્ત શેઠને અતિ આનંદ થઈ આવ્યો. પુનઃ હર્ષના આવેશથી બેઠા થઈ લક્ષ્મીદત્તે પુત્રને આલિંગન આપ્યું, અને પ્રેમાશ્રુ પી ધારથી તેના મસ્તકને આદ્ર કરી દીધું. લક્ષ્મીવતીને પણ તે સાંભળી અતિ આનંદ થયો. ગુણ્યંદ્રે પ્રયાણથી માંડીને રાધાવેધ સુધીનો બધો વૃત્તાંત સાંભળાવ્યો. તે સાંભળી શ્રીચંદ્રનાં માતાપિતા સ્નાનદ્વય થઈ ગયાં. લક્ષ્મીદત્ત શેઠે ગુણ્યંદ્રને પુછ્યું, રાધાવેધ કરી પ્રાપ્ત થયેલી તે રાજકન્યા ક્યાં છે ? ગુણ્યંદ્રે બોલ્યો, શેઠજી ! તમારી આજ્ઞા વિના રાજપુત્રીનું પાણિયહણ કરવું, તે શ્રીચંદ્રને રોગ લાગ્યું નહીં, રાધાવેધ કરી તત્કાળ ગૃહ રીતે અમે અહીં નાથી આવ્યા છીએ. તિલકપુરમાં પછવાડે શું થયું હશે ? તે જાની જાણે. શ્રીચંદ્ર-કુમાર પોતાનો આત્મકિત પુત્ર છે, એવું જાણી લક્ષ્મીદત્ત શેઠને વિશેષ આનંદ થયો. તેણે ચિંતવ્યું કે, પિતાની આજ્ઞામાં રહેવું, અને પિતાની સેવા કરવી, એ પુત્રનો પવિત્ર ધર્મ છે, એ ધર્મને યથાર્થ રીતે જાણનારા શ્રીચંદ્રના જેવા થોડા પુત્રો હશે. તિલકમંજરી જેવી સુંદર રાજકન્યા પ્રાપ્ત થયા છતાં જેણે પિતાની આજ્ઞા વિના તેને અંગીકાર કરી નહીં, એ કેવી આત્મકિતતા ? શ્રીચંદ્ર ખરેખરો પુત્ર ધર્મનો નમુનો છે. પુત્રોએ પિતાની આગળ કેમ વર્તવું જોઈએ ? પિતૃ ભક્તિ કેવી રીતે કરવી જોઈએ ? અને પુત્રની પુત્રતા કોમાં રહેલી છે ? એ સવળું જાણનાર શ્રીચંદ્ર જોઈને પુત્ર છે. પિતાનાં વચનને અનુસરી વર્તનારા પુત્રો સુપુત્રો છે, તેઓ ખરેખરા પિતૃભક્ત છે, કદિ પિતા અન્ન, મૂઠ, કોંધી, કપડો અને દુરાચારી હોય, તથાપિ તેવા પિતા તરફ પૂજ્ય ભુદ્ધિ રાખવી, એવો પુત્ર ધર્મ છે. પુત્ર યાવજીવિત પોતાના ઉત્પાદક અને પોષક પિતાનો આભારી છે. ઉન્નતિમાં આવવાનાં સાધનો પુત્રને પિતાથીજ સંપાદન થાય છે. બાલ્યવયમાંથી વિદ્યા કળા અને ગૃહધર્મનું ઉત્તમ શિક્ષણ સંપાદન કરવામાં પુત્રને પિતાનીજ સહાય મળે છે, સદ્ગુણી અને પિતૃ ધર્મને જાણનારા પિતાઓ જે સહાય પુત્રને આપી શકે છે, તે અમૂલ્ય છે, તે સહાયને લઈ પુત્ર ભવિષ્યમાં પોતાની સર્વ પ્રકારની સુખ સામગ્રી સંપાદન કરી શકે છે.

એ અરસામાં જયકુમાર વિગેરે પ્રતાપસિંહના કુમારો તિલકપુરથી કુશસ્થલીમાં આવ્યા હતા. શ્રીચંદ્રકુમારે કરેલા રાધાવેધથી તેમના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ હતી. ઈર્ષ્યાને લઈ તેઓએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે, એ તિલકમંજરી કુશસ્થલીમાં આવે, તો આપણે તે રાજ્યકન્યાને તાબે કરવી. શ્રીચંદ્રકુમાર આપણી પ્રજા છે. આપણા સેવકનો પણ સેવક છે. વણિક જાતિને ઘેર રાજકુમારી કેમ શોભે ? આવો કુવિચાર કરી, તેઓ કુશસ્થલીમાં આવ્યા હતા. શ્રીચંદ્રકુમારે કરેલ રાધાવેધનો સર્વ વૃત્તાંત તેમણે પ્રતાપસિંહને જણાવ્યો. તે સાંભળી રાજા ચિંતામાં ચમત્કાર પામી ગયો. નિર્મળ હૃદયના પ્રતાપે હર્ષ પામી

કહ્યું, શ્રીચંદ્રકુમારને શાખાથી ઘટે છે, તેના રૂપ, ક્રાંતિ, વિદ્યા અને કળા ગુણ કૃતાંશ છે, તેના જીવિતને ધન્ય છે. હજારો રાજકુમારોમાં તેણે પોતાની ધનવી કળા દર્શાવી આપી છે. ભારતના ક્ષત્રિય વીરોને પોતાના પ્રભાવિક તેજથી ઝાંખા પાડ્યા છે. શ્રીચંદ્રનાં માતા પિતાને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. પ્રતાપે એમ તેની ઘણી પ્રશંસા કરી, પછી મંત્રીને કહ્યું, મંત્રી ! શ્રીચંદ્રે આ ચમત્કારી કાર્ય કરી, આપણા યશને વધાર્યો છે. જેમ જ્યકુમાર વિગેરે મારા પુત્રો છે, તેમ હું શ્રીચંદ્રકુમારને ગણું છું. આ મહત્ કાર્ય કરી, પ્રતાપી શ્રીચંદ્રે મારી કીર્તિને દિગંતમાં ફેલાવી છે. બોડા કહેતા હશે કે, “કુશસ્થલીના રાજા પ્રતાપસિંહની પ્રગ્ન અને ધનુર્વિદ્યામાં નિપુણ એવા શ્રીચંદ્રકુમારે તિલકપુરમાં રાધાવેષ કર્યો છે.” આ પ્રમાણે તેના નામની સાથે મારા નામનું યશોગાન જગતમાં થતું હશે. એ પ્રભાવી વણિક કુમારે મારી નામના વધારી છે. મંત્રીશ્વર ! મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, એ શ્રીચંદ્રકુમાર આ કળા ક્યાંથી શીખ્યો હશે ? લઘુ છતાં અલઘુ જેવાં પરાક્રમ કરનારા તે કેવી રીતે થયો ? તેનામાં વિવેક, નીતિ, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય અને શમતા એ ગુણો ક્યાંથી આવ્યા ? તે કાંઈ દૈવિક અને ચમત્કારી પ્રભાવવાળો છે. મંત્રી બોલ્યો—મહારાજ ! આપ કહો છો, તે બધું આશ્ચર્યકારી છે, પણ મને તો એક ખીલું આશ્ચર્ય થયું છે. એ પરાક્રમી શ્રીચંદ્રકુમારને હું હમેશાં અહીંજ જોઉં છું. તે તિલકપુરમાં ક્યારે ગયો હશે ? અને રાધાવેષ કરી પાછો ક્યારે આવ્યો હશે ? એ કાંઈ સમજ પડતી નથી. અહીંથી એંશી યોજન દુર રહેલા તિલકપુરમાં શ્રીચંદ્રનું જવું, અને ત્યાંથી પાછું આવવું એ અ-કરમાત કેમ અને ? રાજેન્દ્ર ! આ વાતમાં મને ધણુંજ આશ્ચર્ય થાય છે. મારા બંધુનો પુત્ર ગુણચંદ્ર તેનો મિત્ર છે, તે હમેશાં તેની સાથે જાય છે, અને આવે છે, તેથી હું સારી રીતે જાણું છું કે, આ વાતમાં કાંઈક ચમત્કાર છે. મંત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતાપસિંહને વિશેષ આશ્ચર્ય થયું. તેના હૃદયમાં તે જાણવાની પ્રયત્ન ઈચ્છા થઈ આવી. તત્કાળ તેણે ગુણચંદ્ર, લક્ષ્મીદત્ત શેઠ અને શ્રીચંદ્રને સાથે તેડી લાવવા એક દુતને આજ્ઞા કરી. દુતના કહેવાથી તેઓ સર્વે રાજા પ્રતાપસિંહની આગળ આવ્યા. પ્રતાપે ઘણા હર્ષથી શ્રીચંદ્રનો સત્કાર કર્યો, પોતે ઉઠીને શ્રીચંદ્રને બેટી પડયો, અને લક્ષ્મીદત્ત શેઠ તથા ગુણચંદ્રને અભિનંદન આપ્યું. પ્રતાપસિંહે મોટી સલાહ ભરી તેની સમક્ષ ઉભા થઈને નીચે પ્રમાણે બાપણ કયું.

શેઠ લક્ષ્મીદત્ત, ગુણચંદ્ર, સામંત, તથા મિત્રવર્ગ, અને ગૃહસ્થો ! મને કહેવાને હર્ષ થાય છે કે, મારી પ્રગ્નમાં અગ્રેસર ગણાતા અને આદ્યત ધર્મના પૂર્ણ રાગી, શેઠ લક્ષ્મીદત્તના પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારે ભારત વર્ષના ભૂમિપતિઓની સમક્ષ તિલકપુરમાં રાધાવેષ કર્યો, તેને માટે હું તેને અંતઃકરણથી ધન્યવાદ આપું છું. જે કાર્ય ક્ષાત્ર ધર્મના ધુરંધર એવા ક્ષત્રિય વીરોથી થઈ શકતું નથી, તે કાર્ય એક વણિક પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારે ક્ષણવાર-માં કરી બતાવી, સ્વયંવરના સમાજને, અને આપણુ સર્વને આશ્ચર્યમાં નાંખી દીધા છે. તે ધર્મવીર, અને કલાવીર કુમારને સસહગણી સાખાથી ઘટે છે. પૂર્વે ભારત ભૂમિ ઉપર રાધાવેષ કરનારા ક્ષત્રીઓએ જે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી, તેવીજ કીર્તિ મારા એક પ્રજાગણુ માંહેલા વીર પુત્રે પ્રાપ્ત કરી છે, તેથી મને પૂર્ણ સંતોષ થાય છે. યુદ્ધ કળામાં નિપુણ

અને લક્ષ્યવેધમાં અગ્રણી એવા ક્ષત્રિયોજ કહેવાતા હતા, તે ક્ષત્રિયોને શ્રીચંદ્રશ્રી ચંદ્રે આ ભારત ભૂમિમાં તારાની જેમ નિરતેજ કરી દીધા છે. શ્રીચંદ્રકુમારના આ પરાક્રમથી મને પણ સત્કીર્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર, અને વિશ્વમાં વિખ્યાત કરાવનાર એ કુમારનો હું ઉપકાર માનું છું. આથી ઉત્તમ કળાનું તેનું ચાતુર્ય જોઈ તેની વિદ્યા અને કળાના શિક્ષક ગુરૂને પણ ધન્યવાદ ધટે છે. સુપાત્રમાં આપેલી વિદ્યા અને કળા કેવી ખીલી નીકળે છે ? એ કહેવત શ્રીચંદ્રે સિદ્ધ કરી આપેલ છે. મારા રાજ્યમાં આવા એક વિદ્વાન અને કળા કુશળ પુરૂષ હોવાથી હું મારી કુશરથળી રાજધાનીને અલંકૃત માનું છું, છેવટે રાધાવેધ કરનાર શ્રીચંદ્રકુમારને અભિનંદન સહિત આશિષ આપું છું કે, તેઓ સર્વદા આવા કીર્તિવંત કાર્યમાં વિજયી થાય, અને લક્ષ્મીદત શેઠની રાજ્ય સમાન સમૃદ્ધિને સુખ સાથે ચિરકાર બોગવે.

પ્રતાપસિંહના આવા ભાષણથી જયકુમાર શિવાય સર્વે શ્રોતાઓ ખુશી થયા, પછી ગુણચંદ્રે શ્રીચંદ્રકુમારે કરેલા એ મહત્ કાર્યનું રાજ્ય પ્રતાપની આગળ વર્ણન કહી બતાવ્યું. રાધાવેધ કરનારને રાજકન્યા મળવી જોઈએ, તો શ્રીચંદ્રકુમારને તેનો લાભ કેમ ન થયો ? એ રાજના પ્રશ્નો ગુણચંદ્રે ખુલાસો કરી બતાવ્યો, જે સાંભળી પ્રતાપસિંહે શ્રીચંદ્રની પિતૃભક્તિની પ્રશંસા કરી, તેમ વળી શ્રીચંદ્રકુમાર આઠ પહોરમાં ત્યાં પહોંચ્યા, અને પાછા તેટલાજ સમયમાં આવી પહોંચ્યા. એ સુબેગ રથનો ચમત્કાર ગુણચંદ્રે સર્વની સમક્ષ મહારાજને જણાવ્યો. આ પ્રસંગે પ્રતાપસિંહે ગુણચંદ્રની મૈત્રીને પણ ધન્યવાદ આપ્યો.

ત્યાર પછી સભા વિસર્જન કરી પ્રતાપસિંહે શ્રીચંદ્રકુમારને પેાષાક આપ્યો, અને ગજજતે વાજતે સર્વ સામંત તથા મંત્રી વર્ગ સાથે તેને ઘેર વિદાય કર્યો. આ પ્રસંગે લક્ષ્મીદત શેઠનું ઘર ઉત્સવમય ઘણું રહ્યું હતું, તેના સુશોભિત મંદિરમાં નૃત્ય, ગીત અને સંગીત મવા લાગ્યાં, નગરના લોકો ઉમંગથી શેઠની આગળ આનંદ દર્શાવવા આવવા લાગ્યા, પુત્રના વિજયથી હર્ષ પામેલા શ્રાવક મણી શેઠ લક્ષ્મીદતે જિનચૈત્યમાં પૂજા, આંગી અને રનાત્ર કરાવ્યાં. કુશરથલી નગરીના બાળથી તે વૃદ્ધ સુધી સર્વના મનમાં અલંત હર્ષ થયો હતો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

તિલકપુરમાં ખળભળાટ.

ચંદ્રકુમાર રાધાવેષ કરી લોકોના સમૂહમાંથી ઝુમ રીતે પ્રસાર થઈ ચાલ્યો ગયો, તે કોઈના ધ્યાનમાં રહ્યું નહીં. રાજા શ્રીતિલક અને તેનો પરિવાર હર્ષના આવેશમાંજ મગ્ન થઈ રહ્યો હતો, તિલકકુમારી પોતાને વાંછિત પતિના લાભના આનંદમાં મશગૂલ હતી. ક્ષણ વારે રાજા શ્રીતિલકે આદા કરી કે, એ મહાવીર કુમારને અહીં લાવો, રાજકુમારી તિલકમંજરી તેના કંઠમાં વરમાળા અરોપણ કરે. રાજલોક રાધાવેષની પાસે એ કુમારને સેવા આપ્યા, ત્યાં તે જોવામાં આવ્યો નહીં. આસપાસ ઉભેલા પ્રેક્ષકોને પૂછવા લાગ્યા કે, એ વીર કુમાર ક્યા છે ? સર્વને સંભ્રમ થઈ ગયો, રાધાવેષ કરનાર ક્યા છે ? તેની કાંઈ ખબર પડી નહીં. રાજપુરુષોએ દોડતા આવી રાજાને ખબર આપ્યા—મહારાજ ! તે કુમાર રાધાવેષ કરી ક્યાં ગયા ? તે કોઈને ખબર નથી. રાજા ચમકી ઉઠ્યો, સામંત અને મંત્રીઓ સંભ્રમથી આસપાસ શોધવા લાગ્યા, જન સમૂહમાં પ્રત્યેકને જોવા લાગ્યા, કોઈ જોવામાં આવ્યું નહીં. આ ખબર સાંભળી તિલકમંજરીને મૂર્છા આવી, ક્ષણ વાર પછી સાવધાન થઈ દાસીઓની સમક્ષ તેણીએ ત્રિલાપ કરવા માંડ્યો—મારા પ્રાણધાર ! તમે ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? આ કુમારીએ તમને તન, મન અને ધન અર્પણ કર્યો છે, તમે રાધાવેષની સાથે મારા હૃદયનો પણ વેષ કર્યો છે. પ્રાણેશ ! આમ હૃદયની ચોરી કરી ક્યાં ગયા ? હું તમને વરી ચુકી છું, જો તમે નહીં આવો તો, આ શરીર અમિતે આધીન થશે. તિલકમંજરીની માતા રાતને અપાર શોક થયો. સ્વયંવરની સાર્થકતા બ્યર્થ થવાથી પોતાની પુત્રીનું શું થશે ? એ મહા ચિંતા તેને થઈ પડી. શ્રીતિલકનો મુખ્ય મંત્રી ધીર વિચારમાં પડ્યો, તે પોતાના બુદ્ધિ બળથી અનેક તર્ક વિતર્ક કરવા લાગ્યો, સ્વયંવરમાં આવેલો રાજવર્ગ આશ્ચર્યમાં પડ્યો, અને ચિંતિત્વ લાગ્યો કે, આ બનાવ અદ્ભુત લાગે છે, કોઈ વિદ્યાધર કે દેવતા છગવાને આવ્યો હશે ? અથવા શ્રીતિલક રાજાના કોઈ શત્રુનો આમાં હાથ હશે ? તિલકપુરની પ્રજામાં ઘેર ઘેર આ ચર્ચા થવા માંડી, રાજ્ય ભક્ત પ્રજાના મનમાં પોતાના મહારાજાની ચિંતાને માટે શોક થઈ પડ્યો. પ્રજા વર્ગના પ્રત્યેક મનુષ્ય શ્રીતિલક રાજાને સહાય આપવા, પેલા નાશી જનાર કુમારની શોધ કરતા હતા, પણ કોઈને પત્તા મળ્યો નહીં.

જ્યારે શ્રીચંદ્ર રાધાવેષ કરી પ્રસાર થઈ ગયો, ત્યારે એક વીણારવ નામના ગાયકના જોવામાં તે આવ્યો હતો. તે ચતુર ગાયકે તેને ઓળખી લીધો હતો. વીણારવ આશ્ચર્ય શ્રીતિલક રાજાનો આશ્રિત હતો. અનેક રાજ્યોમાં ઉત્તમ પ્રસંગે તેને આમંત્રણ કરવામાં આવતું હતું. તે ગાયન કળામાં અત્યંત નિપુણ હતો. જ્યારે વીણા લઈ તે ગાયક બેસતો, ત્યારે એ તાઓ તલ્લીન થઈ જતા હતા. તેના કંઠે માધુર્યથી મોટા મોટા રાજવં-

શીઓ તેને આધીન થઈ જતા હતા. જેવો તે ગાયન કળામાં નિપુણ હતો, તેવોજ તે રાજકાર્યમાં પણ હતો. રાજ્યની ખટપટ કરવાનું સામર્થ્ય તેની બુદ્ધિમાં રહેલું હતું, તે છતાં તે કાંઈનો અપકાર કરતો નહીં હમેશાં ઉપકાર કરવાની તેની ટેવ હતી, કાંઈ પણ મુશ્કેલી-ભારેલું કાર્ય જો પરાપકારી હોય, તો તે સિદ્ધ કરવાને વીણારવ આગળ પડતો હતો. ભારત વર્ષના પ્રખ્યાત રાજ્યકર્તાઓને અને રાજકુમારોને તે ઓળખતો હતો. કાંઈ રાજ્યમાં કાંઈ પણ નવીન અનાવ અને તે તરતજ વીણારવના જાણવામાં આવતો હતો.

ન્યારે શ્રીચંદ્ર રાધાવેષ કરવા ઉઠ્યો, ત્યારે તરતજ વીણારવે તેને ઓળખી લીધો હતો. તેણે જાણી લીધું કે, આ શ્રીચંદ્રકુમાર કુશસ્થવી નગરીના લક્ષ્મીદત્ત શેઠનો પુત્ર છે, તે આઠ વર્ષિક કન્યાઓને એકી સાથે પરણ્યો છે, ગુણધર નામના ઉપાધ્યાયની પાસે તે સર્વ કળા શીખ્યો છે, તેની પાસે મુવેગ નામે એક સુંદર રથ છે, તેને વાયુવેગ અને મહાવેગ નામે બે અશ્વ છે. પ્રતાપસિંહ રાજ્યે સંતુષ્ટ થઈ, તેને કર્ણકોટ નગર ધનામમાં આપ્યું છે, તે આ શ્રીચંદ્ર રાધાવેષ કરવા આવ્યો છે. શ્રીચંદ્ર રાધાવેષ કરી પદ્માયન કરી ગયો, તે પણ તે વીણારવ ગાયકના જોવામાં આવ્યું હતું.

રાજા શ્રીતિલકે શ્રીચંદ્રની પછવાડે શોધ કરવા અનેક સ્વાશે અને પેદલ સેનિકો મોકલ્યા હતા, તેઓ ન્યારે પાછા આવ્યા, એટલે શ્રીતિલકને ઘણી ગ્જાનિ થઈ ગઈ. આ સમયે જય વિગેરે કુમારોએ ઇર્ષાથી વિચાર્યું કે, શ્રીચંદ્ર રાધાવેષ કરી નાશી ગયો, તેનો લાલ આપણે લઈએ. રાજા શ્રીતિલકને શ્રીચંદ્રની ઓળખાણ આપી, આપણે એ રાજ-કન્યા લઈ જઈએ. આવા કુવિચારથી જય વિગેરે કુમારો શ્રીતિલક રાજાની પાસે આવ્યા. જેના મુખ ઉપર શોકની છાયા પ્રસરેલી છે, એવા શ્રીતિલકને જયકુમારે કહ્યું, રાજેન્દ્ર ! ચિંતા કરો નહિ, રાધાવેષ કરી નાશી જનારનું નામ શ્રીચંદ્રકુમાર છે, તે અમારા નગરના નિવાસી લક્ષ્મીદત્ત શેઠનો પુત્ર છે. અમારા પિતા પ્રતાપસિંહે પ્રસન્ન થઈ, તેને કર્ણકોટ નગર આપેલું છે, તે કુમાર અમારી પ્રજા છે. રાજકન્યા તિલકમંજરીને અમારી સાથે મોકલો. અમે કુશસ્થવીમાં જઈ એ કુમારને સ્વાધીન કરી મુખી કરીશું. જયકુમારે આ ખબર આપ્યા, તે સર્વજ્ઞ શ્રીતિલક અને તેનો પરિવાર ખુશી થયો. તેના મનમાં જે ગ્જાની હતી, તે દૂર થઈ ગઈ. જયકુમારે આપેલા આ ખબર પડતાં માણસને જેમ હા-થનો ટેકા મળે, તેમ રાજાને તેમનો ટેકા મળ્યો. રાજાએ શોક કરતી તિલકમંજરીને આશ્વાસન આપી કહ્યું, બેટા ! શોક કરીશ નહિ, તારો સ્વયંવર સાર્થક થયો છે. તને રાધાવેષ કરી વરનાર પુરુષ કુશસ્થવી નગરીમાં છે, ત્યાં તને મોટા પરિવાર સાથે મોકલાવું હું, જરાપણ ચિંતા કરીશ નહિ. આમ કહી તિલકમંજરીને શાંત કરી, પછી રાજાએ તિલકમંજરીને જયકુમારની સાથે મોકલવા તૈયારી કરવા માંડી. સ્વયંવરમાં આવેલા સર્વ રાજાઓને ચોખ્ખતા પ્રમાણે પોષાક આપી, વિદાય કરવામાં આવ્યા.

આ સમયે ધીર નામના મંત્રીએ આવી શ્રીતિલકને જણાવ્યું, સ્વામી ! માહસ કરો નહિ. જયકુમાર-શ્રીચંદ્રકુમારનો દેખી છે, તે જયકુમારની સાથે તિલકમંજરીને મો-કલશે નહિ. જે મોકલશે તો વિપરીત થશે. મારો એક સેવક જયકુમારની પાસે હતો,

તે વખતે જયકુમારે પોતાના બંધુઓની સાથે એવો વિચાર કર્યો છે કે, શ્રીચંદ્રકુમારના નામથી આપણે તિલકમંજરીને કુશસ્થળીમાં લઈ જઈ આપણા અંતઃપુરમાંજ રાખીશું. શ્રીચંદ્રને તે ખખર આપવાજ નહિ. તેનો એ કુવિચાર તે સેવકે અને હમણાજ જણાવ્યો, મારે જયકુમારની સાથે તિલકમંજરીને મોકલવાં, તે અને જરાપણ મોઝ્ય લાગતું નથી. મંત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા શ્રીતિલકે તે વાર્તા અંગીકાર કરી, અને મંત્રીને પુછ્યું કે, હવે શું કરવું ? ચતુર મંત્રી વિચારીને બોલ્યો—રાજકુમારી તિલકમંજરીને અહીં રાખવાં, અને ચતુરંગ સૈન્યની સાથે આપણા એક મંત્રીને જયકુમારની સાથે મોકલો, તે શ્રીચંદ્રકુમારને અહીં તેડી લાવે. મંત્રીની આ સલાહ રાજાએ સ્વીકારી અને કહ્યું, મંત્રીરાજ ! તમે કહો છો તે યથાર્થ છે. રાજકુમારીને સાથે મોકલવાં, તે અને પણ મોઝ્ય લાગતું નથી; તથાપિ જયકુમારની સાથે ચતુરંગ સૈન્ય સહિત જવાને અને તે તમેજ મોઝ્ય લાગે છે. શ્રીચંદ્રકુમાર ચતુર છે, તેને મધુર વચનથી સમજાવી અહીં લાવવાને તમારા જેવા બાહોશ માણસની જરૂર છે.

શ્રીતિલક રાજાનાં વચન સાંભળી ધીરમંત્રી કુશસ્થળી નગરીમાં જવાને તૈયાર થયો. રાજસમૃદ્ધિને જણાવનારે કેટલુંએક સૈન્ય તેણે સાથે લીધું. સર્વે કુશસ્થળીને માર્ગે પ્રયાણ કરવાને તૈયાર થયા. અનુક્રમે પ્રયાણ કરતા તેઓ કુશસ્થળીમાં આવી પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

મહા મુનિની ધર્મદેશના.

તઃકાળના સમયે એક રમણીય વન ખીલી રહ્યું છે, તેની પાસે એક સ્વચ્છ જળતું સુંદર સરોવર આવેલું છે, જળમાં વૃક્ષોનાં પ્રતિબિંબ પડે છે, તેથી જાણે પોતાને જન્મદાત્રી જુમિની અંદર તેઓ વસી રહ્યા હોય, તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો છે, અનેક મુસાફરો ત્યાં વિશ્રાંતિ કરી

અતુલ આનંદ અનુભવે છે. વિવિધ જાતનાં સ્વાદિષ્ટ ફળોને અર્પણ કરી, સ્થાવર અને જડ વૃક્ષો પણ પરોપકારનું મહા પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે. પત્ર, પુષ્પ અને ફળથી તૃપ્ત થયેલાં પશુઓ નૃત્ય કરતાં તે સરોવરનું સ્વાદિષ્ટ જળ પીવાને આવે છે. અતઃ પક્ષીઓ પોતાના પ્રતિબિંબને પ્રત્યુત્તરરૂપે સમજી વારંવાર કલકંઠથી કુન્જિત કર્યા કરે છે. મકરંદમાં મગ્ન થયેલા મધુકરો જાણે વનલીલાનું યશોગાન કરતા હોય, તેમ ગુન્જરવ કરી રહ્યા છે. આ સમયે એ તરણ પુરણે એક વૃક્ષ નીચે બેસી વાર્તા કરે છે, તેઓમાંથી એક પુરણે કહ્યું, મિત્ર ! આ બે ફળનું શું કરવું છે ? બીજાએ કહ્યું, તમને જેમ મોઝ્ય લાગે તેમ કરો. પછી તે બે ફળમાં જે મોટું ફળ હતું, તે એક પુરણે લીધું, અને બીજાનું

ફળ ખીજ પુરવને આપવામાં આવ્યું. તે બંને ફળ તેઓ લક્ષણ કરી, પરમ મુનિને પ્રાપ્ત થયા.

અહીં વાયકવૃદ્ધને અધીરાઈ થઈ હશે કે, એ બંને પુરુષો કોણ હશે ? તેઓને બે ફળ ક્યાંથી મળ્યાં હશે ? અને તેમાં એક મોટું અને બીજું નાનું. બંનેએ જુદું જુદું લક્ષણ કર્યું, તેમાં શો હેતુ હશે ? આ રમણીય વનમાં આવેલા બંને તરણ પુરુષો તે આપણી વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર અને તેનો મિત્ર ગુણચંદ્ર હતા. તિલકપુરથી ઘેર આવી તેઓ પાછા સાવંકાળે કીડા કરવાને બહાર ફરવા ગયા હતા. દુર જઈ મધ્ય રાત્રી થતાં શ્રીચંદ્રને નિદ્રા આવવાથી કોઈ વૃક્ષ નીચે રથમાંથી ઉતરી એક વસ્ત્ર પાથરીને તે સુઈ ગયો હતો. ગુણચંદ્ર મિત્રની રક્ષા માટે જાગ્રત થઈ, તેની પાસે બેઠો હતો, તેવામાં એક શુક પક્ષીનું જોડું તે વૃક્ષ ઉપર આવ્યું. શુકીએ બે કુમારોને જોઈ શુકને કહ્યું, સ્વામી ! આ કોઈ તેજસ્વી કુમારો રાજપુત છે. તેમનું લગાટ ભાગ્યથી પ્રકાશમાન છે. આપણી પાસે માતુલિંગ (ખીજોરા) નાં બે ફળ છે, તે આ ધાર્મિક કુમારોને આપો તો ઠીક. તે બંને કુમારો આપણા અતિથી છે. આ બે ફળમાંથી જે કુમાર મોટું ફળ ખાશે, તે રાજા થશે, અને નાનું ફળ ખાશે, તે મંત્રી થશે. શુકીના કહેવાથી તે શુક પક્ષી નીચે ઊતર્યો, અને તે બંને ફળ તેણે તેમની પાસે મુક્યાં. પછી તે બંને પક્ષીનું જોડું ત્યાંથી ઉડીને ખીજ વનમાં આવ્યું ગયું હતું. જાગ્રત એવા કુમાર ગુણચંદ્રે તે ફળ હાથમાં લીધાં, બ્યારે શ્રીચંદ્ર જાગ્રત થયો. એટલે ગુણચંદ્રે તે શુક પક્ષીનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો, જે સાંભળી શ્રીચંદ્રને અતિ દર્પ થયો. શ્રીચંદ્રે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે, તે પક્ષીઓ જે માર્ગે ગયાં હોય, ત્યાં આપણે જઈ તેના સ્થાનનો શોધ કરીએ. પછી બંને રથમાં બેસી આગળ ચાલ્યા. પ્રાતઃકાળનો સમય થયો, ત્યારે આ સરોવરવાળા વનમાં આવ્યા હતા. અહીં નિત્ય આવશ્યક ક્રિયા કરી, બંને પેલા ચમત્કારી ફળનું લક્ષણ કરતા હતા. જે રાજ્ય આપનાર મોટું ફળ હતું, તે શ્રીચંદ્રે લક્ષણ કર્યું હતું. અને મંત્રીપદને આપનાર જે લઘુ ફળ હતું, તેનું આસ્વાદન ગુણચંદ્રે કર્યું હતું.

આ સુંદર સરોવરનાં તીર ઉપર ફળ લક્ષણ કરી તેઓ ત્યાંથી વનની રમણીયતા જોતા આગળ ચાલ્યા, ત્યાં એક મહા મુનિનાં દર્શન થયાં. એ પવિત્ર મુનિ સાંત અને હાંત હતા, તેમના અંતર અને બાહ્યનાં પરિણામ નિરંકાર હતાં, ક્રિયાવત, સંયમ ગુણથી વિભૂષિત અને ચરણ કરણમાં ઉત્તમ હતા, પટકાય જીવ ઉપર દયાવંત હતા, તેમની કાયા મેત્રી ભાવનાથી પવિત્ર હતી, વાચુની જેમ તે અપ્રતિજ્ઞ વિહાર કરનારા હતા, તેમના નિર્ભગ હૃદયમાં માયા-કપટ જરા પણ ન હતાં, ત્રિકરણ શુદ્ધિથી એ મહા મુનિ પધાન કરતા હતા. આવા પરમ પવિત્ર મુનિનાં દર્શન કરી, શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર અતિ દર્પ પામ્યા. એ પૂજ્યના ચરણમાં જઈ તેઓએ વંદના કરી. શ્રીચંદ્રે હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, ઉત્તમ સાધુ એ જન્મ તીર્થ છે, તેમનાં દર્શન કરી આજે હું કૃતાર્થ અને ધન્ય થયો છું, પછી તેઓ તેમની આગળ વિનયથી યોગ્ય આસન ઉપર બેઠા. તેમની ગુરુભક્તિ અને ભદ્રક હૃદય જોઈ મુનિ આનંદ પામ્યા. તે બંનેના દેહ જુદા છે, અને જીવ એક છે,

એમ તેમના જાણવામાં આવ્યું. ઉપકારી મુનિએ ધર્મ આશિષ આપી, અને તેમને ધાર્મિક હૃદયના જાણી નીચે પ્રમાણે ધર્મદેશના આપવા માંડી:—

આ જગતને વિષે મરૂભૂમિમાં કલ્પવૃક્ષની જેમ મનુષ્ય ભવ મળવો દુર્લભ છે. કદિ મનુષ્ય ભવ મળે તો, કર્મભૂમિરૂપ આર્ય દેશ અને ઉત્તમ કુળ-જાતિ મળવાં દુર્લભ છે, તેમાં પણ શરીરની આરોગ્યતા દુર્લભ છે. એ સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં પણ ઉત્તમ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો યોગ દુર્લભ છે. એ સર્વ સામગ્રીનો યોગ થાય, તેમાં આગમનું શ્રવણ, શ્રદ્ધા રૂપી અને તેનું આદરપૂર્વક આચરણ એ દુર્લભ છે. જે પ્રાણી એ સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી, શ્રી જિનવરના માર્ગનો આદર કરતો નથી, તે બકરીના ગળાના સ્તનની જેમ અને ધાસને મથન કરવાની જેમ પોતાનો માનવભવ વૃથા ગુમાવે છે, આ પ્રમાણે જાણી ભવિ જતોએ શુદ્ધ જૈન ધર્મનો આદર કરવો. એ ધર્મ વિના મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. કુમાર ! તું ધર્મની ધુરાને ધારણ કરવાને યોગ્ય છું, આજે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કર. તારામાં ઉત્તમ લક્ષણો રહેલાં છે, તેથી સૂર્યની જેમ તું પ્રકાશમાળી લાગે છે, તું સર્વ રીતે શ્રાવક શિશોમણી થવાને અધિકારી છું, તું રાજકુમાર છે, તારાં ઉત્તમ લક્ષણોથી જાણાય છે કે, તને ઉત્તમ રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, ધણા રાજાઓ તારા ચરણમાં આવી નમન કરશે, જીવના જેવું ઉન્નત તારું મસ્તક જીવપતિની જેમ જીવને ધારણ કરશે, તારું વિશાળ વક્ષસ્થળ વંશની ઉન્નતિ સૂચવે છે. જેના શરીરમાં શુભ લક્ષણો હોય, તે ધર્મરત્નનો ધારક, સર્વનો ઉપકારી અને સમ્યક્ત્વથી સુશોભિત થાય છે.

ભદ્ર ! દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું યથાર્થ સ્પર્શ જાણવું, અને તેને અનુસરવું, તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. જે સર્વ ભાવને જાણે, રાગાદિ દોષ જોણે છૂટ્યા હોય, જે ત્રણ જગતના હિતકારી હોય, જે સંસારને શોધી નાખે, જે યથાર્થ સત્ય વચન બોલનારા હોય, અને જે શુદ્ધ આચાર કરનારા હોય, તે દેવ કહેવાય છે. બીજા દેવને પરહરી તેવા દેવને આદર આપવો, તેનું જ ધ્યાન ધરવું, તેનીજ સેવા કરવી, અને તેનું જ શરણ લેવું, એજ દેવાધીદેવ મોક્ષતાં મૂળ કારણ છે. જે પંચ મહાવ્રતને ધારણ કરે, નિર્દોષ માધુકરી વૃત્તિથી નિર્વાહ કરે, લાભ અને હાનીમાં જે સમાન રહે, જેની મનોવૃત્તિ હીણી ન હોય, આશંસા-જે આશા રહિત થઈ ધર્મનો આદર કરે, તેવાજ ધર્મનો ઉપદેશ આપે, જેનામાં જીજ્ઞાસુ કપટ હોય નહીં, અને જે ગુણવંત હોય, તે ગુરુ કહેવાય છે. ઉપર કહેલા નિર્દોષ દેવતાએ કહેલો, નિરપદ ગુરુએ આદરેલો અને પડતાં એવાં જાંતુને ધારણ-અવલંબન કરે, તે ધર્મ કહેવાય છે. તે ધર્મના ક્ષાંતિ વિગેરે દશ ભેદ છે. સત્તર પ્રકારના સંયમ, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર-તે ધર્મના આધારરૂપ છે, એવા દેવ, ગુરુ અને ધર્મને સ્વીકારવા, તેનું નામ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. તે સમ્યક્ત્વનાં ત્રણ તત્ત્વ અંગજૂત છે. નિશ્ચયથી સમકનો દાય થતાં એ સમ્યક્ત્વ ગુણ કહેવાય છે. આ અનાદિ સંસારમાં જ્યાં સુધી એ સમ્યક્ત્વ રૂપી રત્ન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી જીવનો પ્રયત્ન જરાપણ સફળ નથી. એ સમ્યક્ત્વથી હૃદય જ્યારે વાસિત થાય છે, ત્યારે આત્મભાવ પ્રગટ થાય છે. આત્મભાવ પ્રગટ થવાથી સર્વ ગુણ પ્રાપ્ત થાય, અને તેથી હેવટે સિદ્ધ થવાય છે.

અવસરે સામાયિક વ્રતનું ગ્રહણ કરવું, તેમાં પંચપરમેષ્ઠીમય નવકાર મંત્રનો જપ કરવો. સામાયિકનો અર્થ એવો છે કે, જેમાં સમ એટલે રાગ દ્વેષમાં સમાન રહી, સર્વ પ્રાણી ઉપર મૈત્રી ભાવ રાખે, તે સામાયિક કહેવાય છે. શુદ્ધ સામાયિક આચરવાથી વૈ-માનિક દેવતાનું આયુષ્ય બંધાય છે. દેવતાના એકાવન સુવર્ણગિરિ એકઠા કરી આપે, અને એક સામાયિક કરે, તથાપિ તે સામાયિકની બરાબર ચતું નથી. પ્રતિદિન એક લાખ સુવર્ણની ખાડી આપે, અને સામાયિક આચરે, તે સરખું પુણ્ય છે. ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી ઉપર સમતા ભાવ કરવો, તે પણ સામાયિક કહેવાય છે. શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, સામાયિકવાળો આત્મા નિરાવરણ, અને માયા રહિત છે. સમ એટલે આત્માના ગુણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, તેનો આધ્ય એટલે લાભ તે સામાયિક કહેવાય છે. સામાયિકમાં દ્રવ્ય, ભાવ, મિત્ર, પરિપક્ષિ, નિશ્ચય, અને વ્યવહારથી ભેદભેદ રહેલા છે, તેમાં પંચપરમેષ્ઠીનો કાર્ય કારણ ભાવ સંબંધ છે; ગુણ, અને ગુણી અળગા નથી, તેઓ આધાર અને આધેય ભાવે છે. ગુણથી અલંકૃત, અદાર દોષથી રહિત, અને ઉત્તરણ એવા શ્રી અરિહંત પ્રજ્ઞાનું ધ્યાન ધરવું. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, અને ભાવ, એ ચાર નિષ્કેપરૂપે તેમાં સાર રહેલો છે. આઠ કર્મનો ક્ષય કરી, આઠ અનંત ગુણે પુક્ત એવા સિદ્ધને પદ્મરાગ મણિની જેમ રક્ત વર્ણના ધ્યાન કરવા, જત્રીશ ગુણવાળા, પ્રવચનના ગુણવાળા, અને પીળા વર્ણવાળા આચાર્યજીને ધ્યાવા, પચીશ ગુણરૂપ મણિથી વિભૂષિત, અને અધ્યયનના ઉપકારી એવા ઉપાધ્યાયને પ્રિયંબુ વર્ણના ધ્યાવા, સત્યાવીશ ગુણવાળા, અને લલ્લિષ્ઠના ક્ષેત્ર રૂપ એવા અનગાર ગુરૂને અંજન વર્ણના ધ્યાવા. એ પંચપરમેષ્ઠીને દ્રવ્ય, અને ભાવથી જે નમન કરે, અને તેમના મંગળરૂપ નામને જપે, તેનાં સર્વ પાપ નાશ પામી જાય છે. તીર્થ, સંધ, અને પ્રવચન, એ ત્રણ લોકમાં શાસ્ત્રત છે, અને તે ત્રિકાળ નિરાપાધ છે, એ પણ પંચ પરમેષ્ઠી પદના મિત્ર છે, જન્મ સમયે તેમનું સ્મરણ કરવાથી ભવિષ્યમાં ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અંત સમયે સ્મરણ કરવાથી સંસારનાં કર્મ છુટી જાય છે, આપત્તિમાં સ્મરણ કરવાથી આપત્તિનો નાશ થાય છે, અને સંપત્તિમાં સ્મરણ કરવાથી સંપત્તિનો સ્થિર વાસ થાય છે. જેમ ગરુડના મંત્રનો અર્થ ભાવ જાણ્યા વિના કેવળ શ્રદ્ધા રાખવાથી તે વડે સર્પના વિષનો નાશ થઈ જાય છે, તેમ એ પંચ પરમેષ્ઠી મંત્ર કેવળ શ્રદ્ધાથી ફળદાયક થાય છે. કામક્રંભ, ચિંતામણિ, અને કલ્પવૃક્ષ તો એકજ બે વાંછિત ફળ આપે છે, અને એ મહા મંત્ર તો બેબેબ વાંછિત ફળ આપે છે, યોગી, ભોગી, અને અનુભવી લોકો પણ એ નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કરે છે. એ મહામંત્ર પરમ પદની પ્રાપ્તિને હેતુ છે, તે પવિત્ર મંત્રમાં ઓંકાર વગેરે બધાં બીજો છે, તે તેનાં સાહાય કરનારાં છે.

જાદ્ર ! શ્રી જિન ભગવાંતની પૂજા કરી, પવિત્ર મનથી એક લાખ નવકાર મંત્રને ગણે, તો તે માનવ અવતારમાં તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કરે છે. સાંધુ કે પ્રતિમા સમીપ કરાવર્ત (કરમાલા) થી જે નવકાર ગણે છે, તેને જૂત, પ્રેત, પ્રમુખ સત્ત્વો છળી શકતા નથી. નંદાવર્ત અને શંખાવર્તવડે જે ગણે છે, તેને ડાકડ, રાક્ષસ, વેતાલ, અને મરકી કડી

પણ હોતાં નથી, તેનાથી દુરિત દૂર થઇ જાય છે. પવિત્ર મને ચિંતવેલો નવકાર મંત્ર જય અને સંકટને ચૂર્ણ કરી નાખે છે, અને જેમ પુત્રને માતા રાખે, તેમ તે જાપકને વાંછિત આપી સુખી રાખે છે.

જેના હૃદય કમળમાં નવ પદ્મરૂપ કેશરી સિંહ વસે, તે કર્મરૂપી ગજેદ્રો ત્યાં રહી શકતા નથી. નવકારના ને અક્ષરથી સાત સાગરોપમનું પાપ દૂર થાય છે, એક પદ વડે પચાસ સાગરોપમનાં પાપ જાય છે, અને સર્વ પદવડે સર્વ અસંખ્ય પાપનો પ્રલય થાય છે. શ્રી જીન શાસનમાં ચૈત્ર પૂર્વનો સાર એવો છે કે, જે પ્રાણીના મનમાં એ મહા મંત્રની આસ્તા હોય, તેને સંસાર શું કરી શકે ? એ નવકાર મંત્રનો શુદ્ધ સ્વામી તે થાય છે, કે જે અધિભેદ કરી વિધિવડે તપસ્યા કરી નવ તત્વનો ઘાતા હોય, કુળ ધર્મથી, અભ્યાસથી, કષાયની મંદતાથી અને માયા—કપટના ત્યાગથી પુણ્ય પ્રકૃતિવાળા પુરુષને એ મંત્રનો ગુણ સત્વર થાય છે. કર્મરૂપી સુખદને નાશ કરવામાં યોદ્ધા જેવો આત્મવનો રોષ જેમ જેમ કરવામાં આવે, તેમ તેમ એ મહા મંત્ર ગુણકારી થાય છે. અડસઠ, પાંત્રીશ્વર, સોળ, આઠ, ચાર, એ અને એક અક્ષર એવા વિધિથી જે એ મહા મંત્રને ગણુવો, જેમાં ગુરૂની આશ્નાય—મર્ચાદાનો વિવેક રહેલો છે. જે શાંત, દાંત, ઈન્દ્રિયોને વશ કરનાર, જીન તથા ગુરૂનો ભક્ત, શ્રદ્ધાવાળો, ઉદાર મનવાળો, ઉપકાર કરનાર, કૃતજ્ઞ, દયાળુ, અને એ ભણુવાથી જેનું મન ઉદ્ધાસ પામે, તેવો માણુસ એ પવિત્ર મંત્ર ભણુવાને, ગણુવાને અને સાંભળવાને યોગ્ય છે. એ મહા મંત્ર યોગ્યતા જોઇનેજ આપવામાં આવે છે. બોલતા વિના તે કદિ પણ આપવામાં આવતો નથી.

ભદ્ર ! તેથી તારી યોગ્યતા જોઇ એ મંત્ર તને આપવાની હું ઇચ્છા કરું છું. હૃદયમાં ઉત્તમ ભાવ રાખી તે નવપદ્મના મંત્રનો ધારણ કરજે, સમકિત રતનને સંપાદન કરજે, અને શંકા, વ્યાકાંક્ષા વિગેરે દોષ ટાળવાનો યત્ન કરજે. વત્સ ! શંખ, પ્રવાળા, સ્ફટિક, મણી, રતન, રૂપું, સુવર્ણ, રતાંજલી, રૂદ્રાક્ષ, ચંદન અને ઉત્તમ વર્ણુનાં ફળની માળાઓ કરવી એમ કહેલું છે, તે પાંચ વર્ણુની તથા ઉત્તમ સૂત્રની પણ થાય છે. રહસ્ય, ઉપાંશુ અને ભાખ્ય એવા જપના ત્રણ પ્રકાર છે. જપ કરતી વખતે મેરૂ પારાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં, નખના અગ્ર ભાગે માળા રાખવી, અવિધિ અને આશાતના દૂર કરવી, પવિત્ર થઇને મંત્ર ગણુવો. શત્રુ અનાકૂલ નાદથી, કાંઇ પણ કામના ધાર્યા વગર અજોડાદિવડે જે જપ કરવામાં આવે, તે જપ મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કરાવે છે. રકત વર્ણુની માળાવડે જપ કરવાથી મોહન, અને લક્ષ્મી સાધ્ય થાય છે, તેમજ શત્રુનું ઉચ્ચાટન થાય છે. પીત વર્ણુની માળાવડે જપવાથી, યશ, શોભા અને પરિવારની વૃદ્ધિ થાય છે, નીલ વર્ણુની માળાના જપથી રોગાદિક શમી જાય છે, તર્જની, મધ્યમા, અનામિકા અને કનિષ્ઠા આંગળીવડે ગણુવાથી શત્રુનો નાશ, સુખ અને યશની વૃદ્ધિ થાય છે. ઇત્યાદિ તેના સક્રામિક ભેદ ધણા છે.

ભદ્ર ! તે શિવાય માસ, તિથિ, નક્ષત્ર, રાશિ, અને વર્ણુના ભેદથી તે જપના પ્રકાર તે તે કાર્ય પરતવે જુદા જુદા કહેલા છે. વળી તેની અડતાલીશ મુદ્રાઓ છે, તેમાં

ગરબદિક સાત મુદ્રાઓ પ્રખ્યાત છે. સિદ્ધયકમાં નવ પદ અંતર્ભૂત છે. તે ગુણ અને ગુણી બાવે અદ્ભુત રીતે રહેલા છે. પ્રખ્યાત પંડિત શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે તેનું તત્વ સારી રીતે નિર્માણ કરી દર્શાવ્યું છે. આ પ્રમાણે એ મહા મંત્રનો જાપ ઉભય લોકમાં સુખદાયક છે. તેને આત્મરૂપે જાવવાથી નિર્ભય અને સર્વોત્તમ આત્મ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. જદા ! એવો એ મહા મંત્ર તને સમકિત સાથે આપવાની ચારી ઇચ્છા છે. તારા જીવિક હૃદયમાં જાણિત કરેલા નવ પદ્ય અને પંચપરમેષ્ટીના નામથી અંકિત એવા સિદ્ધયકથી ચારી સર્વ પ્રકારની ઉત્તિ થશે. તું આર્હત ધર્મનો પ્રજાવક અને દીપક ચક્રવર્તી.

મુનિરાજની બાવી ધર્મ દેશના સાંભળી શ્રીમંદ્રકુમારનું હૃદય જાવનાથી જાણિત થઈ ગયું. મૈત્રીજાવના ઉદિત થઈ. અંતરમાં સત્ય જાવ ઉદ્ધાસ પામ્યો. ત્રણ તત્વની વર્ત્તાથી તે ખુશી થઈ ગયો. ગુણચંદ્ર પશુ આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો. પછી શ્રીચંદ્રે તે ગુરની સાક્ષીએ સમ્મકત્વ મુખ સામાયિક તત્વ અંગીકાર કર્યું. પછી તે વિનયથી બોલ્યો—પ્રભુ ! મારાં મલિન નેત્રને આપે જ્ઞાનરૂપ અંજનથી નિર્મળાં કર્યાં છે. તમે અમારે સેવ્ય અને ધ્યેય છો, તેમજ અમારા હિતકારક છો. હિત કહેનારા ગુર વિના ધર્મનો જાણ કર્યાંથી મળે ? ગુર પ્રવચનના સાક્ષી છે. રસ, ધાતુ, કળા, વિદ્યા, ધર્મ, મંત્ર, તંત્ર અને દેવતા ગુરના ઉપદેશ વિના સફળ થતા નથી. જો કે, મણિ બહુ મુલ્યવાળો હોય, તોપણ તેને શતપુટ શોધન કર્યા વિના કોઈ પણ મુગટ વિગેરેમાં જોડાતા નથી. તેમ જાણ મુણ ગુરની સમક્ષ શોધન કરી, ધારણ કરાય છે. માતા, પિતા, પતિ, બંધુ અને સખા તે આ જાવને વિષે સગાઈ જતાવે છે, તેથી પણ ધર્મની સગાઈ અધિક છે, કે જે જાવેજાવ સુખદાયક થાય છે. સ્વામી ! મને ધન્ય છે, અને હું પુણ્યવાન છું કે, મને તમારાં દર્શન થયાં. સર્વ જનમાં શ્રેષ્ઠ એવા તમારા સમાગમથી મારો અવતાર સફળ થયો છે. આ પ્રમાણે મુનિની રત્નિત કરી, ગુરના ચરણ કમળમાં નમન કરી, તેની અનુમોદના કરતો અને એ મહોપકારી મુનિરાજનું હૃદયમાં સ્મરણ કરતો, શ્રીચંદ્રકુમાર ઉત્તમ ગુર જાકિતની જાવના જાવવા લાગ્યો. પછી શ્રીચંદ્રે નિશ્ચય કરી, પંચપરમેષ્ટી પદને ગણવા સાથે સામાયિક તત્વ ગ્રહણ કર્યું. પોતે શ્રદ્ધા સાથે સમકિત શોભાથી વિશુધિત થયો. આનંદ રહિત અને ત્રિવર્ગ (ધર્મ, અર્થ, કામ) ને જાણ ન આવે તેવી રીતે સાધન કરવા તત્પર થયો. આત્માના મોક્ષ સાધક ગુણ વધારવા ઉત્તુક થયો.

આ પ્રમાણે મુનિરાજની દેશનાને કાર્યક કરતો શ્રીચંદ્રકુમાર તે મુનિને વંદના કરી, મિત્ર ગુણચંદ્રની સાથે ત્યાંથી બેઠો થયો. સુવેગ રચ જોડવાને ધનંજય સારથીને આજ્ઞા કરી. રથ સજ્જ થયો, એટલે તેમાં બેસી શ્રીચંદ્રકુમાર અનેક વનનાં કોતુકનું અવલોકન કરતો આગળ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ચંદ્રકળા પાંક્તી.

વં દિશમાં એક સુંદર વન આવેલું છે, આંખા, કદંબ, જાંબુ, જાંબીર, કેતકી, ધતુરો, કરેલુ, વરણા, સુગંધી વાળો, ચંબેલી, નાગકેશર, લાવંગ, રણસ, મંજીર, સાલ, સાગ, તાલ, તમાલ, ખજુર અને મંદારનાં પક્ષ પિત વૃક્ષોની ઘટ્ટા જામી રહી છે, એક તરફ કેરડાં, આશીપક્ષવ, કિંચુક, અને રાણુ વૃક્ષો શ્રેણીબદ્ધ ઉભાં છે, શુક પક્ષી, મયૂર અને મેના નૃત્ય કરી રહ્યાં છે, કોકિલાના મધુર શબ્દો થઈ રહ્યા છે, ક્યારામાં શીતળ જળનું સિંચન ચાલુ છે, શીત, મંદ અને સુગંધી પવન સુખ સ્પર્શ કરતો વાય છે, બીજોરાં, અંજીર, કરંડ, કાંબિંગા, બીજપુર, ધાવડી, ખેર, અયુર ચંદન, તપત્તાર અને લોખાનનાં વૃક્ષો ક્રમવાર ઉભાં છે.

તે વનની દક્ષિણ તરફ એક સ્વચ્છ જળનું સરોવર ભરેલું છે, કમળના પરિભ્રમણી તેની આસપાસનો પ્રદેશ સુગંધમય થઈ રહ્યો છે, તેના સ્વચ્છ અને શીતળ જળની સાથે મિશ્ર થઈ આવતો પવન અતુળ સુખ આપે છે. સારસ, બક અને હંસની ઝેલિયી તે સુશોભિત છે.

મુનિરાજનાં દર્શન કરી આગળ ચાલતાં શ્રીચંદ્રને મધ્યાન્હ કાળે તૃપા લાગવાથી તે જળ શોષતો આ સ્થળે આવી પહોંચ્યો હતો. આ રમણીય વનનું અને સ્વચ્છ જળવાળા સરોવરનું સૌંદર્ય જોઈ, તેના હૃદયમાં આનંદ ઉર્મી ઉછળતા હતા. સરોવરની ચમત્કારી શોભા જોઈ, તેના મનમાં થયું કે, જે દિવ્ય માનસ સરોવર કહેવાય છે, તેજ આ સરોવર. શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! આ વખતની મુસાફરી સર્વથી વિશેષ ફળવતી થઈ છે. મુનિરાજની ધર્મ દેશતાનો અપૂર્વ લાભ આ વખતેજ મળ્યો છે. સર્વ કામપૂરક નમઃદણની ઉપાસનાનો મહા મંત્ર, સમ્યક્ત્વનો લાભ અને સામાયિકની પ્રાપ્તિ એ ઉત્તરોત્તર અધિક લાભની પરંપરા આપણે મેળવી છે. જેવો મુનિરાજે ઉપદેશથી આંતર આનંદ આપ્યો હતો, તેવો બાહ્ય આનંદ આ સુંદર સ્થળે આપણને આપ્યો છે. ઉભય આનંદ નિરવધિ છે. આંતર આનંદ સર્વથી અધિક હોઈ આત્માનંદ સાથે મળે છે. અખા ! આ વખતના પ્રયાણે આમણતે પરિપૂર્ણ કૃતાયે કર્યા છે.

સરોવરના તીર ઉપર એક તરફ અનેક વિવિધ જાતનાં વૃક્ષો સુઠવેલાં હતાં, અનેક લતાઓએ નવરંગિત વૃક્ષો ઓઢ્યાં હતાં, તેનાથી જરા દુર એક અર્ધ વચનો પુરુષ તે વૃક્ષની રક્ષા કરતો ઉભો હતો. શ્રીચંદ્રકુમારની દૃષ્ટિ તે વૃક્ષ ઉપર પડી. વૃક્ષના સુઠની વચ્ચે એક સુંદર સાડી જોવામાં આવી, તે સૂક્ષ્મ કામળ અને તેજસ્વી હતી, સૂર્યતાં કિરણોના સંઘર્ષથી તેનું તેજ વિશેષ ઝળકતું હતું, તેની ઉપર ભમરાઓનાં જંદ ઉડતાં હતાં, તે જોઈ શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને કહ્યું, બંધુ ! આ વૃક્ષમાં ચમત્કાર છે. વૃક્ષની

પરીક્ષા ઉપરથી તે વસ્તુના ધારકની પરીક્ષા થાય છે. ગુણચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર ! કહો, તેમાં શેા ચમત્કાર છે ? શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—આ સાડી કોઈ પદ્મિની સ્ત્રીની છે, પદ્મિની સ્ત્રીના શરીરનો પરીનો પુષ્પના સુગંધથી પશુ અધિક સુગંધી હોય છે. તે સુગંધને લઈ તેની ઉપર મધુકરોનું મહા વૃંદ હોય છે. ગુણચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર ! મને પદ્મિનીનાં લક્ષણ સમજાવો. શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—સ્ત્રીઓની ચાર જાતિ છે, પદ્મિની, હસ્તિની, ચિત્રિણી, અને શંખિણી. પદ્મિની સ્ત્રીનો રવેદ પદ્મના જેવો સુગંધી હોય છે, હસ્તિનીનો રવેદ મઘના જેવો, ચિત્રિણીનો ચિત્રકના જેવો અને શંખિણીનો મત્સ્યના જેવો ગંધાય છે. પદ્મિનીને અલ્પ નિદ્રા અને અલ્પ આહાર હોય છે. હસ્તિની, ચિત્રિણી અને શંખિણીને ધણે આહાર હોય છે. પદ્મિની સદ્ગુણી પુત્રને જન્મ આપે છે, હસ્તિની ઉદ્ધત પુત્રને જન્મ આપે છે, ચિત્રિણી શાંત પુત્રને અને શંખિણી દિન અને હીન એવા પુત્રને જન્મ આપે છે. પદ્મિનીનો પ્રેમ પ્રાદ હોય છે, હસ્તિનીનો પ્રેમ લગ્નવધી રહે છે, ચિત્રિણીનો પ્રેમ કાર્યને અંગે હોય છે, અને શંખિણીનો પ્રેમ ક્ષણિક હોય છે. પદ્મિની પોતાનો અપરાધ જુએ છે, હસ્તિની બીજનો અપરાધ જુએ છે, ચિત્રિણી દંભ રાખી બેસે છે, અને શંખિણી કલહપ્રિયા હોય છે. પદ્મિની સર્વમાં કહાપણુવાળી હોય છે, હસ્તિની કામ-વિલાસમાં દક્ષ છે, ચિત્રિણી ભોજન કરવામાં અને શંખિણી સર્વદા શોક કરવામાં દક્ષ હોય છે. પદ્મિનીમાં અલ્પ કામ હોય છે, હસ્તિનીમાં દીર્ઘ ક્રમ હોય છે, ચિત્રિણીમાં વિચિત્ર કામ હોય છે, અને શંખિણીમાં વારંવાર કામ હોય છે.

શ્રીચંદ્રે આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના પ્રકાર અને લક્ષણ કહી બતાવ્યાં, તે સાંભળી ગુણચંદ્ર આશ્ચર્ય પામી ગયો. જે પેલો પુરુષ ઉભો હતો, તેની પાસે જઈ ગુણચંદ્રે પૂછ્યું, ભદ્ર ! તમે કોણ છો ? ક્યાં રહો છો ? આ વસ્ત્ર કોનાં છે ? તે પુરુષ બોલ્યો—હું જાતે ધોળી છું, મારું નામ નળ છે. અહીંથી નજીક દીપચંદ્ર નામે નગરી છે, તેમાં હું રહું છું. એ નગરીમાં શત્રુને વશ કરનાર દીપચંદ્ર નામે રાજા છે. આ પદ્મ સરોવર તેમનું છે, હું તેમનો ધોળી છું, અહીં રાજવસ્ત્રોને ધોવા આવ્યો છું. ગુણચંદ્રે પુનઃ પૂછ્યું, આ કુંદર સાડી કોની છે, તે જણાવશો ? નળ ધોળી બોલ્યો—અમારા રાજા દીપચંદ્રને પ્રદીપવતી નામે રાણી છે, અને ચંદ્રવતી નામે એક ભત્રીજી છે, તે શુભગંગા રાજની રાણી થાય છે, તેમને વામાંગ નામે એક કુમાર અને શશિકળા તથા ચંદ્રકળા નામે બે પુત્રીઓ છે, તે ૩૫ લાવણ્યની શાળાકી છે, મોટાં કુમારી શશિકળાને રત્નપુરના રાજા મહામલ્લની સાથે પરણાવ્યાં છે, અને લઘુકુમારી ચંદ્રકળા હજુ કુંવારાં છે. ૩૫ લાવણ્યવતી એ બાળા પોતાના માતૃલગ્નમાં રહે છે, તે રમણીની આ સાડી છે. જ્યારે ચંદ્રકળાનો જન્મ થયો, ત્યારે ભવિષ્યવેત્તા જોતીએ કહ્યું હતું કે, આ બાળા સાંભળવામાં ચડીયાતી અને રાજધિરાજનાં પત્ની થશે. એક મહાત્મા સાધુના મુખથી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, કુશરથળીના મહારાજા પ્રતાપસિંહનાં પત્ની સૂર્યવતીને એક પ્રતાપી પુત્ર અવતરશે. અદ્યપિ હજુ સૂર્યવતીની પુત્રધન્ધા પૂર્ણ થઈ નથી, તેથી રાજા શુભગંગ ચિંતા કરતા હતા. તેને સ્વપ્નામાં આવી, કુળદેવીએ જણાવ્યું કે, ચંદ્રકળાને માતૃલગ્નમાં રાખો, સાં તેનો વિવાહ થશે, તેની માતા દીપવતી અને બંધુ વામાંગ કુમાર તેના પાણીભોચન

વખતે પાંચસો પાંચસો ગજોંદ્ર અને અશ્વ આપવાના છે, તે સાથે બહુ મૂલ્યનો દાણોને પૂરવાના છે. અઘાપિ કોઈ પુણ્યવંત પતિ ચંદ્રકળાને મળ્યો નથી, એ રાજાખાનની આ સાડી છે, જેની ઉપર ભ્રમરાઓ ગુંગરવ કરી રહ્યા છે. ભદ્ર ! મને તેમના એક સેવક તરીકે ચિંતા થયા કરે છે. સૂર્યવલીને હજુ પુત્ર થયો નથી, અને ચંદ્રકળા વરને યોગ્ય થયાં છે, તેના વિવાહની સંભાવના અઘાપિ કાંઈપણ જોવામાં આવતી નથી, અથવા વિધિના વ્યાપારનો પાર કોઈ પામી શકતું નથી. વિધિ મનમાં અચિંત્ય હોય, તેનો પણ્ય યોગ કરી દે છે. કર્મની પ્રબળ સત્તા અકલિત છે. ભદ્ર ! તમે વિદેશી છો, અહીં સહેજ આવી ચડ્યા છો, જો અવકાશ હોય તો દીપશિખા નગરી જોઈ આવો. એ નગરી દર્શનિય છે, અનેક વિદેશી લોકો તેને ખાસ જોવાને આવે છે.

નળ ધોખીનાં આ વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્રના મનમાં નમર જોવાની ઉત્કંઠા થઈ. કૌતુકી પુરષો આગસુ કે પ્રમાદી હોતા નથી. નળનો વૃત્તાંત સાંભળી તેમના ચિત્તમાં ચમત્કાર થઈ આવ્યો. તત્કાળ સુવેગ રથને ત્યાં રાખી તે બંને દીપશિખા નગરીમાં આવ્યા. નગરીમાં પ્રવેશ કરતાં અનેક ઉતારા, રમણીય મહેલાઓ અને ઉચી ધમારતો જોવામાં આવી. આગળ જતાં કેટલાએક લોકોના જમાવવાળું એક મોટું કદક નજરે ચડ્યું, તે નગરીની પાસે જાવણી નાખી પડ્યું હતું. ગજોંદ્રોની ગર્જનાથી, અશ્વો હેપારવથી અને શૂરવીરોના કોલાહલથી શિખિર ભૂમિ શુદ્ધાયમાન થઈ રહી હતી, આસપાસ રહેલા તંબુઓ જાણે શહેરના ભાગને વધારતા હોય, તેમ દેખાતા હતા. તે દેખાવ જોઈ શ્રીચંદ્રકુમારે ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! આ કોની જાવણી હશે ? તે આપણે જાણતું જોઈએ. ગુણચંદ્રે ત્યાંથી પસાર થતા એક પુરુષને પૂછ્યું, ભદ્ર ! આ કોની જાવણી છે ? તે પુરુષ બોલ્યો, તિલકપુરના રાજા શ્રીતિલકનો ધીર નામે એક પ્રધાન છે, તે ચતુરંગ સેના લાઠ કુશલથી તરફ જાય છે, તેનો આજ બે ત્રણ દિવસ થયાં મુકામ છે. તમારે જો સંગીત વિદ્યા ઉપર પ્રીતિ હોય, તો ત્યાં જાઓ. તે જાવણીમાં વીણારવ નામે એક ગવૈયો છે, ધીર મંત્રીએ તેને સાથે લીધો છે, તેનું સંગીત સર્વોત્તમ અણાય છે. તેની પાસે ગાંધર્વના જેવી ગાયનકળા છે; વીણારવના જેવો કોઈ બીજો ગાયક આ પૃથ્વી ઉપર નથી. આજે અમારા રાજા દીપચંદ્રના દરબારમાં ગમ્મત થવાની છે, તેમાં વીણારવને ગાયન કરવાને બોલાવ્યો છે. તે પુરુષનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રને તે નવીન કૌતુક ઉત્પન્ન થયું, કોઈ પ્રસંગે તેનું ગાયન સાંભળવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

દીપશિખા નગરીની બહાર નજીકમાં એક સુંદર વાટિકા હતી, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને માટે રાજા દીપચંદ્રે તે રચાવી હતી, લોકો તેને અંતઃપુરોપવન અથવા જતાના આગ કહેતા હતા. તે ઉપર એક વનપાળને રક્ષક તરીકે નીમ્યો હતો, તેની આજ્ઞા શિવાય કોઈ પણ પુરુષ તેમાં પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો. તે આગ નહોતો હતો, પણ જેની રમણીયતા ધણીજ ઉત્તમ હતી, વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની શ્રેણી ઉત્તમ પ્રકારે તેમાં ગોઠવી હતી, જુદીજુદી દિશાઓમાં રક્ષિત રૂળને આપનારાં વૃક્ષો સેપેલાં હતાં, સર્વ કાળ તે વૃક્ષોમાંથી મધુર જળ ઉત્પન્ન થતું હતું. એક દિશામાં લાલ, તમાલ અને હિતાલનાં વૃક્ષો

રહેલાં છે, બીજી દિશાએ નાળકેશર અને સમગનાં આકૃષ્ટિ છે, એક દિશાએ લવિંગ અને અગર ચંદનનાં વૃક્ષ રહેલાં છે, એક દિશામાં વાસંતી લતા, અને નામરવેલીના મંડપ છે, એક તરફ સોપારી, કંકાલ, ગુલાબ, ચંપક, તિલક, અને આસોપાલવનાં વૃક્ષો શ્રેણીબંધ આવેલાં છે, એક તરફ દાડિમ, બીજોરા, દ્રાખ્, બદામ વિગેરે મેવાનાં શોકબંધ વૃક્ષો છે, એક તરફ વલ્લીરૂપ પનિતાઓ પોતાના તરવરરૂપ પતિને આલિંગન કરી ઉભી છે, જેને જોતાંજ કામી જનનાં મન રિચર રહેતાં નથી. એક તરફ માધવી મંડપની રચના કરેલી છે, આવાં મનોહર વૃક્ષો, પુષ્પના મુગ્ધ-થી, અને ધૂળથી પ્રવસ્તીઓનું આતિથ્ય કરવાને તાપસની જેમ ઉભાં હતાં. તેઓ પોતાનાં પશ્ચવરૂપ હસ્તવડે લાંથી પસાર થતા અતિથિઓને આમંત્રણ કરતાં હોય, તેમ દેખાતાં હતાં. આ વાટિકાની સુંદર શોભા જોવાને શ્રીચંદ્રકુમારની ઇચ્છા થઈ. તે વાટિકાના દ્વાર આગળ ઉભો રહ્યો; તેના પુણ્યના પ્રભાવથી તે વાટિકાનો રક્ષક દેખાઈ ગયો, કુમારની પ્રભાવિક પ્રભાએ તેને ઝાંખો કરી દીધો, જાણે ઈંદ્રનો પુત્ર જ્યંત આ બાગની શોભા જોવાને આવ્યો હોય, તેવા તે કુમારને જેમ આગવાન ઉભો થયો, વિનયથી પ્રણામ કરી, શ્રીચંદ્રને શુભચંદ્રની સાથે વાટિકામાં આવવાને આમંત્રણ કર્યું. પોતાના વાસસ્થલ પાસે આસન આપી બેસારી, પોતે મધુર ફલાહાર લઈ આવ્યો, બન્નેને મધુર ફલનું પ્રાશન કરાવ્યું. ફલાહાર કરાવી તેમને પ્રાશુક જળનું પાન કરાવ્યું, પછી તેમને વાટિકા જોવા માટે અંદર જવા પ્રાર્થના કરી. શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના મિત્રને લઈ વાટિકાનું સૌંદર્ય જોવાને અંદર ગયો.

વનના એક ભાગમાં એક સુંદર કુમારી સખીઓની સાથે ક્રીડા કરતી હતી, પુષ્પના દડા પરસ્પર ઉછાળતી હતી, તેનામાં મુગ્ધ અને લલિત લાવણ્ય રમી રહ્યું હતું, તેણીના ક્રોમળ હસ્તને કમળ જાણી, મંડરથળ ઉપર મહિડાનાં પુષ્પની ભ્રમિત કરી, નેત્રમાં નીલ કમળની શંકા કરી, અંધર-ઢોઢમાં બપોરીયાનાં પુષ્પનો ભ્રમ કરી અને કેશવેણીમાં પોતાના જેવા વર્ણની રજા કરી, બ્રમરાઓ તેની ઉપર ઉડી રહ્યા હતા, ગુંગરવ કરી તે ગૌરવર્ણી બાળાનાં સૌંદર્યનું યજ્ઞગાન કરતા હતા. આ સુંદર બાળાની દૃષ્ટી શ્રીચંદ્રકુમાર ઉપર પડી. દૃષ્ટી પડતાંજ પ્રથમ તો તેના મુગ્ધ હૃદયમાં મદને પ્રવેશ કર્યો, કુમારનાં અનુપમ સૌંદર્ય તેણીના હૃદયને ચેરી લીધું, તે મનોહરાના મનમાં મોહ પ્રગટ થયો. તે બાળાએ ચિંતવ્યું, આ શું થયું ? અથવા વિકાર કાંઈ કાળે પશુ મારા હૃદયમાં ઉદિત થયો નથી, અનેક સુંદર પુરોષો જોવામાં આવતા, તથાપિ હજી સુધી આ હૃદય વિકારથી અચાત હતું. આજે આ શો બનાવ થયો ? આ કુમારને જોતાંજ મારા હૃદયમાં જુદીજ લાવના પ્રગટ થઈ, આ પ્રેમ સુધાનો કુંડરૂપ કુમાર મારા પૂર્વ ભવનો પતિ તે નહીં હોય ? તેનું અવલોકન કરતાંજ હું જાણું બીજી હું તેવી થઈ ગઈ છું, આવું ચિંતવતી તે બાળા તેની સામે અનેક મેષ્ટા કરવા લાગી. મોહમગ્ન થયેલી માનિત્રી પોતાના પ્રેમપાત્ર પતિને જેમ વિવિધ ભતતી મેષ્ટાઓ કરે છે, તે પોતાની નાભિને વારંવાર પ્રગટ કરે છે, કટાક્ષ નાખી જુવે છે, હાથના મૂળ ભાગને દર્શાવે છે, ઉંચો હાથ કરી મસ્તક ઉપર પુષ્પની શોભા રચે છે, તેના શરીરમાં રેમાંચ ખર્ચા થાય છે, પસીના આવે છે અને મુખમાંથી બગાંસા નીકળે

છે, વળી તેણીનાં રતન ઉપરનું વસ્ત્ર ખસી જાય છે, અને નીચે વસ્ત્ર સ્ત્રીચિહ્ન મધ્ય જાય છે, વિકારી વામા પોતાના અંધર રૂંધે છે, અને અંગ મરડે છે. આવી આવી પોતાની વિકારી ચેષ્ટા જોઈ તે બાળાએ સખીને કહ્યું, પ્રિય સખી ! જા, પેલા સુંદર કુમારને પુછી જો. મારા મનરૂપ પદ્મ હરનારા એ ચોર કોણ છે ? રૂપ લાવણ્ય અને ભક્ષણપ્રકૃત એવા એ કુમારનું નામ, કુળ, ગોત્ર, દેશ અને નગર કોણ છે ? તેનાં માતા, પિતા અને વંશની વિખ્યાતિ કેવી છે ? એ બધેા વૃત્તાંત જાણી પાછી સત્વર આવી અને જણાવ. તત્કાળ તે ચતુરા યુજ્યંદ્ર પાસે આવી, અને પ્રણામ કરી બોલી—ભદ્ર ! પેલી રાજકન્યા હબી છે, તેનું નામ ચંદ્રકળા છે, રૂપથી ઉર્વશીને છતનારી એ પદ્મિની છે, એ મારાં બાઈ છે, હું તેમની પ્રેમપાત્ર સખી છું, માફ નામ ચતુરા છે, તેમણે અને તમારી પાસે મોકલી છે. આ તમારા મિત્ર કુમારનું શું નામ છે ? તેમનું કુળ, જાતિ, ગોત્ર અને માતા પિતા કોણ છે ? તે કૃપા કરી જણાવશો. યુજ્યંદ્રે શ્રીચંદ્રની સર્વ હકીકત કહેવાની હુમ્મલા કરી, ત્યાં શ્રીચંદ્રકુમારે તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું—આપણે પ્રયોજન વિના કાંઈ કહેવાની જરૂર નથી, કાંઈ પણ કારણ વગર સત્પુરૂષો પોતાનું ચરિત્ર કહેતા નથી, આપણો ઉત્કર્ષ જાતે કહેવો, તે લજ્જા ભરેલું છે. આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્ર યુજ્યંદ્રનો હાથ પકડી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. વાટિકામાંથી જાહેર નીકળી, તેઓ નગરની શોભા જોતા આજળ ચાલ્યા. રાજકન્યા ચંદ્રકળા પણ પોતાની ચતુરા સખીની સાથે યોગ્ય વાહનમાં બેસી તેમની પછ-વાડે દૂર ચાલવા લાગી.

હોપશીખા નગરીના મધ્ય ભાગે એક દેવતાના વિમાન જેવું જિન ચૈલ હતું, જેની અદ્ભૂત રચના પ્રેક્ષકના ચિત્તને આકર્ષતી હતી. તે ચૈલને જોઈ શ્રીચંદ્રકુમાર ખુશી થયો. પ્રભુનાં દર્શન કરવાને તેના પવિત્ર હૃદયમાં ભાવના પ્રગટ થઈ. તત્કાળ તે મનોહર જિન મંદિરમાં દાખલ થયો. મંદિરમાં મહિમય તોરણની શોભા દિવ્યતા દર્શાવતી હતી, શિખર ઉપર સુવર્ણના દંડ સહિત ધ્વજ ઝળકતી હતી, હૃદયમાં હર્ષથી ઉદ્ધાસ પામતો નિસ્સીધી ઉચ્ચારતો કુમાર ગર્ભગૃહમાં ગયો. ત્યાં તેણે દશ ત્રિક સાચવી, પ્રભુની પવિત્ર પ્રતિમાને વંદના કરી, પછી નીચે પ્રમાણે મધુર કંઠથી ચૈલવંદનનું મધુર ગીત શ્રીરાગવડે ગાવા માંડ્યું:—

- “ અરિહંત નમો ભગવંત નમો, પરમેશ્વર શ્રી જિનરાજ નમો;
 “ પ્રથમ જિનેશ્વર પ્રેમે પેખત, સીધ્યાં સધળાં કાજ નમો. અરિ. ૧
 “ પ્રભુ પારંગત પરમ મહોદય, અવિનાશી અકલંક નમો;
 “ અજરામર અદ્ભૂત અતિપ્રયના નિધિ, પ્રવચન^૧ જ્વલધિમયંક નમો. અરિ. ૨
 “ તિલ્લુણ્ણ ભવિયણ્ણ જણ મણ્ણ વંછિય, પૂરણ દેવ રસાળ^૨ નમો.
 “ લગિ લગિ પાય નમું હું બાલે, કર જોડીને ત્રિકાળ નમો. અરિ. ૩

૧ પ્રવચનરૂપ સમુદ્રમાં મૃગાંક-ચંદ્ર જેવા, ૨ દેવ રસાળ એટલે કલ્પવૃક્ષ.

- “ સિદ્ધ બુદ્ધ તું જગ જન સજ્જન, નયનાનંદન દેવ નમો;
 “ સકલ સુરાસુર નરવર નાયક, સાર અહર્નિશ સેવ નમો. અરિ. ૪
- “ તું તિર્થંકર શુભકર સાહેબ, તું નિષ્કારણ બંધુ નમો;
 “ શરણાગત જીવન હિત વતસલ, તું હીં કૃપા રસ સીંધુ નમો. અરિ. ૫
- “ કેવળ જ્ઞાનાદર્શ દર્શિત, લોક લોક સ્વભાવ નમો;
 “ નાશિત સકળ કલંક કલુષ ગણ, દુરિત ઉપદ્રવ ભાવ નમો. અરિ. ૬
- “ જગ ચિંતામણી જગ ગુરૂ જગ હિત, કારક જગ જન નાથ નમો;
 “ ધોર અપાર ભવોદધિ તારણ, તું શિવપુરનો સાથ નમો. અરિ. ૭
- “ અશરણુ શરણુ નિરાગ નિરંજન, નિરૂપાધિક જગદીશ નમો;
 “ બોધ દીપો અનુપમ દાનેશ્વર, જ્ઞાનવિભળ સૂરિશ નમો. અરિ. ૮

શ્રીચંદ્રકુમાર આ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન કરતાં મધુર ગીત ગાતો હતો. તેના કંઠ માધુર્યથી શ્રોતાના શ્રવણનું આકર્ષણ થતું હતું, ચૈત્યની બાહર ચંદ્રકળા ચતુરા સાથે ઉભી ઉભી તે ગીત સાંભળતી હતી. કલકંઠના માધુર્યને દર્શાવનારા તે ગીતથી ગર્ભમંડપ ગાજી રહ્યો હતો—ચંદ્રકળાના વિકારી હૃદયમાં આ ગીતે મોહનો વધારો કર્યો. તેણીનું મુગ્ધમન ધર્મ ભાવના સાથે મોહમાં મગ્ન થઈ ગયું. ચંદ્રકળાએ ચતુરાને કહ્યું, પ્રિય સખી ! મને હૃદયમાં વિશેષ ઉત્કંઠા થાય છે. આ જૈન ભક્ત પતિ મને શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? આવા ધાર્મિક પતિના સહવાસમાં સદા રહેનારી સુંદરીનો જન્મ સાર્થક થાય છે. પ્રિય બેન ! મારા આ ભવમાં તો એજ પતિ મળજો. હું મન વચનથી એનેજ વરી ચુકી છું. સખી ! જો તું મારી પરમ હિતકારિણી હું તો ગમે તે પ્રયત્ન કરી, આ કુમારનાં કુળગોત્ર અને માતા પિતાનાં નામ જાણી લે. મેં એનેજ પતિ ધાર્યો છે. સતી સ્ત્રીઓ ધારેલા પતિ શિવાય બીજાને વરતી નથી. બેન ! આ ચંદ્રકળા હવે એ ચંદ્રની સાથેજ મળવાની, અને તેના ઉદય અસ્તમાં તેનીજ સમભાગિની થવાની. એ મનોહર કુમાર અહીંથી ક્યાં જાય છે, તે આપણે ધ્યાનમાં રાખવું. આપણે હવે તેનો પીછો પકડવો છે. ચંદ્રકળાનો આવો નિશ્ચય જાણી ચતુરા ચૈત્યનાં દ્વાર આગળ આવી ગુણચંદ્રને મળી. તેની અતિ પ્રાર્થનાથી ગુણચંદ્રે શ્રીચંદ્રનાં નામ, ગોત્ર તથા માતા પિતા વિગેરે સમસ્યાથી ઝાળખાવી દીધાં. શ્રીચંદ્ર ચૈત્યની બાહર આવ્યો. પશ્ચિમી અનિમેષ દ્રષ્ટિએ તેના સામું જોઈ રહી. ચંકારી જેમ ચંદ્ર સુધાનું પાન કરે, તેમ ચંદ્રકળાએ શ્રીચંદ્રની આકૃતિરૂપ સુધાનું પાન કર્યું.

ગુણચંદ્રની ઇચ્છા પોતાના રાજમિત્રને પશ્ચિમી સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરાવવાની હતી, પોતાનો મિત્રરત્ન શ્રીચંદ્ર પશ્ચિમીનો પતિ થાય, એવી તેના મનની ધારણા હતી. આથી તેણે ચંદ્રકળાની સખી ચતુરાને શ્રીચંદ્રનાં નામ, કુળ વિગેરે સમસ્યાથી જણાવ્યાં હતાં. ચતુરાએ તે વાત જણાવી, એટલે ચંદ્રકળા ખુશી થઈ, તેણે ગુણચંદ્રનો ઉપકાર માન્યો. ચૈત્યની બાહર નીકળતાં ચંદ્રકળાએ સમસ્યાથી ઉપકાર માની ગુણચંદ્રને સૂચવ્યું કે, તમારા મિત્ર શ્રીચંદ્રને અહીં વિલંબ કરાવજો, તેથી મારું કાર્ય સિદ્ધ થઈ જશે.

ચંદ્રકળાની સૂચના ગુણચંદ્રે સ્વીકારી, ચેત્યની આસપાસ રહેલા જિનખિંબને મંમન કરવા શ્રીચંદ્રને સ્મરણ આપ્યું. શ્રીચંદ્ર ચેત્યની પ્રદક્ષિણામાં આવેલા પ્રત્યેક જિનખિંબને નમતો, અને ત્યાં ચિતરેલાં ચમત્કારી ચિત્રોને જોતો જોતો વિલંબથી ચૈલદ્વારે આવ્યો. બાહર નીકળતાં ગુણચંદ્રે કહ્યું, મિત્ર ! કાણુવાર અહીં વિશ્રાંત થાઓ. ગુણચંદ્રના કહેવાથી શ્રીચંદ્ર ત્યાં બેઠો, તેવામાં વિદ્યુત્તની જેમ ચળકાટ મારતી ચંદ્રકળા જોવામાં આવી, કળાચતુર શ્રીચંદ્ર તેને જોતાંજ ચમકી ગયો, એ ખરેખરી પદ્મિની છે, એમ તેના જાણવામાં આવ્યું. જેમ ચમક લેહને ખેંચે, તેમ તેણીનાં સૌંદર્ય શ્રીચંદ્રના હૃદયને ખેંચી લીધું. સમુદ્રના તરંગ જેમ ચંદ્રની ચંદ્રિકા જેમ ઉછળે, તેમ તેનું ચપળ ચિત્ત ચંદ્રકળાને જોઈ ઉછળવા લાગ્યું, પદ્મિની ચંદ્રકળાને જોઈ શ્રીચંદ્રને મહા મોહનો હૃદય થયો. તેણે હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, “ અહા ! કેવું સુંદર મુખ છે ? નયન, અને લલાટ કેવાં વિશાળ છે ? ચંદ્રમાં કલંક છે, અને આ રમણીનો મુખચંદ્ર નિઃકલંક છે, તેણીના કાન હિંડોળા સમાન શોભે છે, રસનામાં અમૃતનું સરોવર છે, અંધરની રતાશ અદ્ભુત છે, રતિપતિ મદનને પણ આવા રૂપને ભોગવવાનું ભાગ્ય નહીં હોય. રંજા ઉર્વશી વિગેરેને રચનારા વિવિધે આ બાળાનું રૂપ નિર્માણ કરવાને તેમાં અભ્યાસ કર્યો હશે. મેં અનેક સુંદરીઓ અવલોકી છે, પણ આ રમણીમાં માત્ર પ્રેમાળ મન લલચાય છે. આ પ્રમાણે ચિંતવતા શ્રીચંદ્રને જોઈ ગુણચંદ્ર ખુશ થયો. તેણે જાણ્યું કે, મનની ધારણા સફળ થાય, એમ મિત્રની મનોવૃત્તિ ખેંચાણી છે, પછી શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! ચિત્ત દુર્ભય છે, તે શૈક્યું રોકતું નથી, ન્યાં રનેહનો વિકાર થયો, ત્યાં તે મર્કટની જેમ ચપલ થઈ દોડે છે, આ સંસારમાં ધીર, અને વીર પુરૂષો કરોડો હશે, પણ ચપળ ચિત્તને વશ કરનારા વિરલા હોય છે, તેવા પુરૂષોને સહસ્રવાર ધન્ય છે. કામવિકારની ઉત્પત્તિની ક્રૂમિ છે. મનની વિકલ્પનારૂપ સમુદ્રમાં જેનું વિવેકરૂપ નાવ ચાલતું હોય, પણ જો તે વચમાં આવતાં કામદેવરૂપ પર્વતની સાથે અથડાઈ બાંધે નહીં, તો તેવા પુરૂષને બહુ માન મળે છે. સ્ત્રીના મુખરૂપ ચંદ્રને દેખી જોના પ્રેમમગ્નની વૃદ્ધિ ન થાય, અને તારૂણ વયરૂપ સમુદ્ર ગર્જનાથી ગાળે નહીં, તે પુરૂષ સિદ્ધિને પામે છે. ન્યાં સુધી રમણીનાં કટાક્ષ, હૃદયમાં વાગ્યાં નથી, ત્યાં સુધી પુરૂષને લજ્જા, વિનય, વશ, અને પુરૂષાર્થ રહે છે. મિત્ર ગુણચંદ્ર ! આ કાંઈ સ્ત્રીએ મારા અવિકારી હૃદયને વિકારી કર્યું છે, હવે અહીં રહેવું મને યોગ્ય લાગતું નથી, ન્યાં આવી સુંદર સ્ત્રીઓ આવતી હોય, ત્યાં સત્પુરૂષોએ રહેવું ન જોઈએ; આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્ર ગુણચંદ્રને લઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

શ્રીચંદ્ર નગરના દાર આગળ પાછો આવ્યો. મિત્રને પદ્મિની સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ કરાવવાની ઇચ્છાવાળા ગુણચંદ્રે પાછળ જોયું. પણ ચંદ્રકળા તેની સખી ચતુરા કે કાંઈ દાસદારી જોવામાં આવ્યાં નહીં. તેણે ચિંતવ્યું કે, હવે વિલંબ શી રીતે કરવો ? ચંદ્રકળાના કાંઈ પણ ખજાર આવ્યા નહીં, તથાપિ તેણે મનમાં ધાણું કે, કાંઈ યુક્તિથી મિત્ર શ્રીચંદ્રને અહિં રોકું, તો વખતે કાર્ય સિદ્ધ થાય. ગુણચંદ્ર આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હતો, તેવામાં દેવધોમે ત્યાં એક મૃદંગનો ધ્વનિ સાંભળવામાં આવ્યો. તે સાંભળતાંજ ગુણચંદ્રે કહ્યું, મિત્ર ! અહીં સંગીત થાય છે, જરા વાર સાંભળીએ, એમ કહી તેણે આગ્રહ કર્યો, એટલે શ્રીચંદ્ર

મિત્રની મરજી રાખવા તે સ્થળની નજીક ગયો. તેઓ બાહેર ઉભા રહ્યા. ત્યાં સંગીતનો જમાવ થઈ રહ્યો હતો, વિવિધ જાતના અભિનય સાથે મનોહર નાચ થતો હતો, શ્રીચંદ્ર એક ચિત્તે સાંભળવા માંડ્યું, ત્યાં શ્રીચંદ્રની કીર્તિનું જ ગાયન ધ્રુવ પદમાં ચાલતું હતું, જેનું નીચે પ્રમાણે પદ ગવાતું હતું.

“ ભાગ્ય ધારી નયવંત ધર્મમય હેનમી,
 “ લક્ષ્મીદત્ત સુત શ્રીચંદ્ર સહુણો તેનમી;
 “ લક્ષ્મીવતીનો નંદન ભોગ નિદાન છે,
 “ જયવંતો તે આજ ચઉભુદ્ધિ નિદાન છે. ”

આ પદ સાંભળતાં જ શ્રીચંદ્ર ચમકી ગયો. તેણે ગુણચંદ્રને કહ્યું મિત્ર ! આ કોનું ઘર હશે ? ગુણચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો, આતો તપાસ કરીએ. તેઓ ગૃહના દ્વાર આગળ આવ્યા. ત્યાં સામેજ બેઠેલો એક પ્રાઠ વયનો પુરૂષ જોવામાં આવ્યો. શ્રીચંદ્ર તેને ઓળખી લીધો.

આ ઘર દીપશિખા નગરીના ધનાઢય શેઠ વરદત્ત હતા, એ શેઠ એક મુસાફર વ્યાપારી તરીકે પ્રખ્યાત છે. કુશસ્થત્રીપતિ પ્રતાપસિંહને દીપશિખા નગરીમાં લાવનાર પ્રથમ એ ગૃહસ્થ હતો, તે વિષે પ્રથમ પ્રકરણમાં આવેલું છે. આ વરદત્ત શેઠને ધાન્ય વિદેશી વ્યાપારીઓ સાથે સંબંધ હતો. પ્રત્યેક પ્રખ્યાત શેઠેરોની અંદર તેના વ્યાપારની શાખાઓ હતી. તેવીજ શાખા કુશસ્થલીમાં પણ હતી, જેનો સંબંધ લક્ષ્મીદત્ત શેઠની સાથે પણ હતો. વરદત્ત વ્યાપાર અર્થે ધણી વાર લક્ષ્મીદત્ત શેઠને ઘેર આવતો હતો, આથી શ્રીચંદ્રકુમાર તેને સારી રીતે જાણતો હતો, તેમ તે પણ શ્રીચંદ્રને જાણતો હતો, તે વરદત્ત શેઠનું આ ઘર હતું, તેને સંગીત વિદ્યાનો સારો શોખ હતો. તેની સેવામાં અનેક ગાયકો સર્વદા રહેતા હતા, શ્રીચંદ્રકુમારની કીર્તિ તેના સંબંધીઓમાં વિશેષ હતી. તેથી વરદત્ત શેઠના ઘરમાં શ્રીચંદ્રનું જ પરોચાન થતું હતું.

તે વરદત્ત શેઠને ઓળખ્યો, કે તરત શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! મારા પિતાના વેપારનો સંબંધી આ તો વરદત્ત શેઠ છે. તે મને સારી રીતે જાણે છે. જો તે આપણને ઓળખશે, તો પછી તે કદિ જવા દેશે નહીં. આપણો આદરથી અતિથિ સત્કાર કરશે. આ પ્રમાણે તેઓ વાર્તાલાપ કરી, ત્યાંથી પાછા વળી ચાલતા થયા. તેમની આ વાર્તા દ્વારપાળે સાંભળી હતી. તે તત્કાળ વરદત્ત શેઠની પાસે આવ્યો, અને તે વાત શેઠને જણાવી. શ્રીચંદ્રનું નામ સાંભળતાં જ વરદત્ત સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયો. તેના મનમાં આવ્યું કે, આ વાત અસંભવિત છે. લક્ષ્મીદત્ત શેઠના કુમાર શ્રીચંદ્ર રાજકુમારના જેવી સમૃદ્ધિવાળો છે, તે આમ એકલો કેમ આવે ? તેની સાથે ચતુરંગ સેનાની સમૃદ્ધિ કેમ ન હોય ? અથવા કેટલાંએક વાદનો અને સેવકો તો અવશ્ય હોવા જોઈએ. આવું ચિંતણી વરદત્ત શેઠને મને બાહેર આવ્યો. થોડે દૂર જતાં શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર તેના જોવામાં આવ્યા. તત્કાળ શ્રીચંદ્રકુમારને ઓળખી તે હર્ષિત મઠ પાસે દોડ્યો, અત્યંત પ્રણામ કરી મોટી પડોશ.

રક્ત અનિ વહાલ ખતવી બેઠ્યો, અહા ! આ શો ચમત્કાર ? તમારા જેવા પ્રભાવિક પુરુષનાં મારે દર્શન થયાં, તે મારા ભાગ્યનો ઉદય. આજે વાદળ વગરની ઋષ્ટિ થઇ અને પુષ્પ લગ્ન ફળ આવ્યાં. આજની ધડી અને મારું જીવન સફળ થયાં. મારા મૃદુની બૂંમ પણ જાન્યવતી કે જેમાં તમારાં પવિત્ર પગલાં પડે છે. આજે મારા મૃદુમાં વધામણી અને મંગળમય ઉત્સવો થયા. મારા મૃદુ પાસે આવી પાછા જાઓ છો, તે યોગ્ય ન કહેવાય. આ મૃદુ, સમૃદ્ધિ અને વૈભવ તમારાંજ છે. આ સેવકની ઉપર કૃપા કરી મારે ઘેર પધારો. મારા ધરને તમારા ચરણ કમળથી પવિત્ર કરો. સહેજ આવી ચડ્યા, તો હવે મારું આતિથ્ય સ્વીકારવું જોઈએ. વરદત શેઠનાં આવાં આગ્રહી વચનથી શ્રીચંદ્રકુમાર પાછો આવ્યો. પોતાના મિત્રને અહીં રોકાવું પડ્યું, તે માટે ગુણ્યંદ્રને હૃદયમાં વિશેષ આનંદ થયો. પદ્મિની ચંદ્રકળા વિષેની ધારણા સફળ થવાની તેની આશા પાછી સજીવન થઇ. પછી ગુણ્યંદ્રે વરદત શેઠને જાણાવ્યું કે બાહેરના સરોવર પાસે અમારો રથ છે. પછી શેઠે માણસ મોકલી તે રથ તથા સારથીને ત્યાંથી બોલાવી લીધા.

શ્રીચંદ્રને ઘેર લાવી વરદતે પોતાની સ્ત્રીને તેની ઓળખાણ કરાવી. સદ્ગુણી શેઠાણીએ મુક્તાકળથી તેને પ્રેમપૂર્વક વમાવી લીધી. શેઠનું સદન મંગળમય અને ઉત્સવમય થઇ રહ્યું. શ્રીચંદ્રના અતિથિ સત્કાર માટે વરદતે ઉત્તમ પ્રકારની જોડવાણી કરી. દીપશિખાનગરીમાં જે વરદત શેઠના મતાદય મિત્રો હતા, તેઓ શ્રીચંદ્રકુમારને મગવા આવ્યા. મહારાજ દીપચંદ્રને પણ તે વાતની જાણ થઇ, અનેક વ્યાપારીઓ શ્રીચંદ્રને આમંત્રણ આપવા આવ્યા. આતઃક્રાંતિ અને સાયંક્રાંતિ શ્રીચંદ્ર સર્વ વ્યાપારીઓની સાથે કરવા બેસી હતા. પ્રહગણમાં સૂર્યની જેમ તે મૃદુરશ્મિમાં દીપી નીકળતો હતો.

એક વખતે રાજ દીપચંદ્રે મોટી સભા બરી હતી, તે પ્રસંગે તિલકપુરના પ્રખ્યાત ગાયક સિરોમણિ વીણુચરણને ગાયન કરવા તેડાવ્યો હતો. ગાંધર્વ કળામાં સિરોમણિ એવા વીણુચરણે મૃદંગ, અને વિણુના મધુર સબ્દ સાથે ગાયન શરૂ કર્યું. ગાયનમાં તેણે શ્રીચંદ્રે કરેલા સંધાવેષનો પ્રગલ્ભ ગાવા માંડ્યો. તિલકપુરના સ્વયંવરનું વર્ણન કરી સંધાવેષના દેખાવનું તેણે યથાર્થ વર્ણન કરવા માંડ્યું, જેમાં બીજા રાજકુમારોને થયેલી વિટંબનાનો અભેદુજ ચિતાર આપ્યો હતો, તે પ્રસંગે શ્રીચંદ્રકુમારનો રોષ બરેલો. પ્રભાવ પણ વર્ણન કરી ખતબો. ગાયનના મધુર ધ્વનિથી રાજ દીપચંદ્રનું મન હરી-લીધું, અન્યત્રને તિરસ્કાર કરે તેવી નય રસ બાવાની મધુરતા, રાગ, તાન, લય, અને મૂર્છના વગેરે સંગીતના ભેદ દર્શાવી, ચતુર ગાયક વીણુચરણે રાજ સભાને ચિત્રવત્ બનાવી દીધી. પાંચમા ગાંધર્વ વેદથી યોગી, અને જોગીનાં ચંચળ ચિત્ત સ્થિર થઇ જાય છે; તન મન અર્પણ કરી, એકાગ્ર અનિમેષ ધૃષ્ટિએ અવલોકી, ઉચી ઓવા કરી, આતાઓ તેમાં તક્ષીત બની જાય છે.

આ ચતુર ગાયકનું ગાયન સાંભળવા માટે રાજ દીપચંદ્રે એક તરફ પોતાના અંતઃપુર માટે જોડવાણી કરી હતી. રાણી દીપવતી તથા ચંદ્રવતી પ્રમુખ સ્ત્રી સમાજ આ મધુર ગાયન સાંભળવા બેઠો હતો. વીણુચરણના સુંદર સંગીતમાં સુંદરીઓનો સમાજ અનુરક્ત થઇ ગયો હતો. કંઈમાધુર્ય અને વાદ્યમાધુર્યના ઉચિત યોગથી જામેલા સંગીત

રસમાં તે રાજરસણીઓ રસરસ થતી હતી. જ્યારે શ્રીચંદ્રકુમારના રાધાવધનો પ્રયત્ન વીણારવે ગાળ્યો, તે વખતે દીપવતીને સંકા થવાથી ચંદ્રવતીએ તેનું સમાધાન કર્યું હતું, તે સાથે જાણવું કે, શ્રીચંદ્ર વધુકે પુત્ર છે, અને એક ચતુર કળાધર તરીકે વિશ્વમાં વિખ્યાત છે, તે હાલ દીપસિંધા નગરીમાં આવેલો છે. આ અખર મને કાંઈ દાસીએ આપેલા છે.

ફાણુવાર પછી વીણારવનું ગાયન સમાપ્ત થયું. રાજા દીપચંદ્ર અને તેનો સહય સમાજ તે સાંભળી ઘણાજ ખુશી થઈ ગયો, વીણારવની ઉપર ધન્યવાદની વૃષ્ટિ થવા માંડી. વિશ્વમાં વિખ્યાત વીણારવને દીપચંદ્રે મોટું ઇનામ આપ્યું. તિલકપુરમાં આવાં શુદ્ધી રત્નો રહે છે, તેને માટે રાજા શ્રીતિલકને અભિનંદન આપ્યું. સર્વ સમાજ વીણારવની પ્રશંસા કરતો વિસર્જન થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

ચંદ્રકાળાની મોહકશા.

સૈત્યનાં ચંદ્રકાળાએ શ્રીચંદ્રને જોયો હતો. તે સૈત્યમાંથી પસાર થઈ, શ્રીચંદ્ર વરદત શેઠને ઘેર રહ્યો છે. શ્રીચંદ્ર સૈત્યમાંથી પસાર થઈ ગયો, તે ચંદ્રકાળાના જાણવામાં નહતું. ચંદ્રકાળાએ પોતાની સખી ચતુરાને આ વૃત્તાંત કહેવાને દીપવતી પાસે મોકલી હતી, પોતે શ્રીચંદ્રકુમાર શિવાય બીજા કોઈ પતિને વરવાની નથી, એવો નિશ્ચય પોતાના મોશાળનાં માતા-પિતા જાણે, એવી તેની ઇચ્છા હતી. પોતાની પાસે પ્રિયંવદા નામે એક બીજી સખી હતી. ચંદ્રકાળા સૈત્યની બહાર આવી શ્રીચંદ્રકુમારનાં દર્શનની રાહ જોઈ બેઠી હતી, તે અનુરાગી રમણી જાણતી હતી કે, શ્રીચંદ્ર હમણાંજ મને દર્શન આપશે, અને મારા અંતરની પ્રીતિની પરીક્ષા કરશે. થડી બેઘડી પહોર સુધી તેણી રમણની રાહ જોઈ બેઠી રહી, પણ તેણીને શ્રીચંદ્રનાં દર્શન થયાં નહિ. શ્રીચંદ્રરૂપ પુણ્યવદને નીરખ્યા હોય તો ચંદ્રકાળારૂપ ચક્રેરી આખરે તિરાસ થઈ, તેના અંતરમાં અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થવા લાગ્યા. ચિંતામાં મૂક થયેલી ચતુરાએ પ્રિયંવદાને કહ્યું, સખી ! જો, મારા હૃદયનો ચોર ક્યાં ગયો ? પુત્ર : સૈત્યમાં જઈ તપાસ કર, એ મનહર કુમાર ક્યાં છે ? તેની સુંદર આકૃતિ જોઈ, મારા નયનને સુધાંજન ક્યારે મળશે ? અહા ! શું આદ્યક્ત રૂપ ! શી મનોહર પ્રીતિ ! કેવું અનુપમ લાલિત્ય ! કેવું દિવ્ય કંઠમાધુર્ય ! સખી ! સૈત્યની બાહર પણ જોઈ આવ, કોઈ રસિક રસણીએ તેને રોક્યો તો તારી હોય ? બહુ ગૌરાંગી ગૌરીઓ તે ગૌર સ્વપ્નની આહક થાપ તેમ છે. વખતે કોઈ અતિ રૂપવતી રામાએ તેના હૃદયને ખેંચ્યું

હશે, કોઇ કપડી કામિનીએ તેમને પોતાના પ્રેમપાસમાં સપડાવ્યા હશે. પ્રિય બેન ! તેની સાથે તેના મિત્ર છે, તે ઘણા ઉપકારી છે, તે દયાળુ મિત્રે મારો ઉપકાર કરવા કહેલું છે, તે ચુલુચંદ્ર ખરેખરા ગુણી છે, જો તે મને તો સત્વર મને ખબર આપજો, અને કહેજો કે, શ્રીચંદ્રશ્ચ ચંદ્ર વિના ચંદ્રકળા શૂન્ય છે. ચંદ્ર કળા વિના અને કળા ચંદ્ર વિના કશું પણ રહેતી નથી, ચંદ્રનું ચંદ્રત્વ કળાથી છે, અને કળાનું કળાત્વ ચંદ્રથી છે, તે છતાં ચંદ્ર કળા ઉપર ઉપેક્ષા કરે, એ કેવો જીલમ ? પોતાને આશ્રય યદ્ય રહેલી કળાને તિરસ્કાર કરે, તેવો ચંદ્ર હોય નહીં.

ચંદ્રકળા શ્રીચંદ્રનું સ્મરણ કરતી ઉભી રહી. પ્રિયંવદા તેનો શોધ કરવાને નીકળી પડી. ચૈલની અંદર, બહાર અવલોકન કર્યું, તે સાથે વાટિકા, ચત્વર અને પ્રખ્યાત સ્થળો તપાસી, કોઇ સ્થળે શ્રીચંદ્રનાં દર્શન થયાં નહીં. નિરાશ થઇ પ્રિયંવદા પાછી આવી. પ્રિયંવદાને જોઇ ચંદ્રકળા વિચારમાં પડી. પ્રિયંવદાનું મુખ હર્ષિત દેખાતું નથી, તેના ચરણના વેગ ઉપર આનંદનો વેગ ખીલકૂલ નથી. મારાં ભાગ્ય એવાં ઉત્તમ ક્યાંથી હોય ? પ્રિયંવદાએ મ્હાન વદને જણાવ્યું—આ સાહેબ ! હું નિષ્ફળ થઇ છું. કોઇ ઠેકાણે શ્રીચંદ્ર કે ચુલુચંદ્ર નેત્રામાં આવ્યા નહીં. હું પ્રિયંવદા ખોટી પડી છું, તમારી આજળ કડુવદા થઇ છું. તે સાંભળતાંજ ચંદ્રકળા નિરાશ થઇ ગઇ, તેણીમાં ઉન્માદ અવસ્થા પ્રગટ થઇ, હૃદયમાંથી નિઃશ્વાસ ઝુકવા લાગી, અને પ્રત્યાપ કરવા લાગી. અરે અભાગી ચંદ્રકળા ! તું નિર્ભાગ્ય શિરોમણી છે. પ્રાપ્ત થયેલો તે ઉત્તમ વર તે ગુમાવી દીધો છે, અરે જોતરેલી ! અરે કુળદેવી ! તમે ક્યાં ગયાં ? મને દુઃખીયારીને શ્રીચંદ્રકુમાર બતાવી આપો. ચૈલની પુતળીઓને પુછવા માંડ્યું,—બેનો ! તમે શ્રીચંદ્રને જોયા છો કે નહીં ? તમે તમારા શૌંદર્યમાં મોહ પમાડી છુપાવ્યા હોય તો, કૃપા કરી જણાવો. તમારી પહેલાં એ સુંદર વર ઉપર મારો હક છે. પ્રથમથીજ તેમને પતિરૂપે હું વરી છું, તમે અનીતિ કરો છો, તે યોગ્ય નથી. તમે આવા પવિત્ર જિનાલયમાં વક્ત્રી, એવું કામ કરશો નહીં. તમે પવિત્ર છો, પવિત્રતાથીજ તમારો વાસ જિનાલયમાં થયો છે. આવાં ધર્મ સ્થાનમાં નિર્વિકારી રહેવું જોઇએ. ક્ષણવારે ચૈલની બહાર આવી, મધૂર પશ્વિણીને જોઇ ખોલી—પ્રિય બેન ! તને આ વખતે ત્વ કેમ સુએ છે ? તમે અતિ જાતિ છો, જાતે જાતને સહાય કરવી જોઇએ. શ્રીચંદ્રકુમાર ક્યાં છે ? તે જાણતાં હો તો કૃપા કરી જણાવો; દુઃખી ચંદ્રકળા તમારો ઉપકાર માનશે. મેના પોપટને જોઇ કહે છે—માયાળુ મેના ! મારા નેત્રમણિને ક્યાંજ તમે જોયા છે ? તમે પક્ષી જાતમાં ચતુર છો, ચંદ્રકળાના હૃદયના ચોરને બતાવો. તમારાં જેવાં ચતુર પક્ષીની ચોરીમાંથી મારા હૃદયની ચોરી થઇ છે. તમે મારાં પગી થાઓ, પગીં કાઢી મારા ચતુર ચોરને દર્શાવો. જો તમે એમને જોયા હતા, તો કેમ ખોલાવીને રાખ્યા નહીં ? મારા પ્રાણેશને તમે જવા દીધા, એ ખોલું કર્યું.

આ પ્રમાણે ચંદ્રકળા દરેક પક્ષીને, વૃક્ષને અને જે કાંઇ પદાર્થને દેખે, તેને શ્રી ચંદ્રના ખબર પુછતી હતી; વળી તે સાથે અતિ પશ્ચાતાપ કરતી હતી. ચંદ્રકળાએ મોકલેલી ચતુરા આવી ચંદ્રવતીને મળી. ચતુરાના ચહેરા ઉપર ઉત્સુકતા દેખાતી હતી, તે

જોઈ ચંદ્રવતી બોલી—ચતુરા ! ચંદ્રકળા ક્યાં છે ? તમે સાથેજ ઉદ્યાનમાં રમવાને ગયાં હતાં. ચતુરા બોલી—બાપ સાહેબ ! ચંદ્રકળા હજુ ચૈલ દ્વારની પાસેજ છે, હું તમને એક અભિનવ વૃત્તાંત જણાવવા આવી છું, તે આપ સાવધાન થઈ સાંભળશો. હું અને ચંદ્રકળા પ્રથમ અંતઃપુરના ઉદ્યાનમાં રમવાને ગયાં હતાં, તેવામાં એક સ્વરૂપવાન અને ગુણવાન પુરૂષ આવી ચડ્યો. તેનું અનુપમ સૌંદર્ય જોઈ, ચંદ્રકળાને મોહ થયો. તે પુરૂષ ત્યાંથી ચૈલદર્શન કરવા ગયો. ચંદ્રકળા અને સાથે લઈને તેની પછવાડે ચૈલગૃહમાં આવી. ત્યાં ચૈતવવંદન કરતા તે મનોહરનું વાગ્માધુર્ય સાંભળી ચંદ્રકળાને વિશેષ મોહ થયો કે. એ રાજકુમારી તન મનથી એજ પુરૂષને વરી ચુકી છે. આ વૃત્તાંત જણાવવા અને તમારી પાસે મોકલી છે; હવે શી આજ્ઞા છે ? તે કહો. ચંદ્રવતી બોલી—ચતુરા ! ચંદ્રકળાનો જેના ઉપર મોહ થયો છે, તે કુમારનો વૃત્તાંત મારા જણવામાં આવ્યો છે. તેનું નામ શ્રીચંદ્ર છે, કુશસ્ત્રલીના પ્રખ્યાત ધનાઢ્ય લક્ષ્મીદત્ત શેઠનો તે પુત્ર છે, જાતે વણિક છે, વણિકને રાજકન્યા શી રીતે અપાય ? કુળ શીજ જાણ્યા વિના કન્યા કેમ અપાય ? એવી ક્ષત્રિઓમાં આપણું ઉપદ્રવ થાય; તથાપિ આ વિષે રાજ દીપચંદ્રને અભિપ્રાય લઈએ.

આ પ્રમાણે ચંદ્રવતી અને ચતુરા વાતચિત કરતાં હતાં, ત્યાં દૈવયોગે રાજ દીપચંદ્ર આવે પહોંચ્યા. ચંદ્રવતીએ પોતાના પૂજ્ય કાકાને ઉભા થઈ માન આપ્યું. દીપચંદ્રે હર્ષિત વદને જણાવ્યું, પુત્રી ચંદ્રવતી ! કેમ છે ? ચતુરા સાથે શી વાતચિત થાય છે ? કોઈ પણ વાતે મુંઝાશે નહીં, તમારી મુખમુદ્રા ઉપર કોઈ પણ જાતની ચિંતાનાં ચિન્હ જણાય છે. ચંદ્રવતીએ વિનયથી જણાવ્યું, કાકા ! આપના આશ્રય નીચે મને સંપૂર્ણ સુખ છે, બીજી કોઈ જાતની ચિંતા નથી, ચિંતા માત્ર ચંદ્રકળાની છે. હજુ સુધી સૂર્યવતીના પુત્ર વિષે કાંઈ જણવામાં આવ્યું નથી, ચંદ્રકળા ચંદ્રકળાની જેમ વધતી જાય છે, આ વખતે આ ચતુરા એક નવીન ખજાર લાવી છે. આજે અંતઃપુરની વાટિકામાં ચંદ્રકળાએ શ્રીચંદ્રકુમારને જોયો, અને તેને જોતાંજ તેણીના મુખ હૃદયમાં મોહનો ઉદય થઈ આવ્યો છે. તેણીએ આ ચતુરા સાથે કહેવરાવ્યું છે કે, હું શ્રીચંદ્રકુમારને વરી ચુકી છું.

આ ખજાર સાંભળતાંજ મને ચિંતા થઈ પડી છે, મારી ચિંતાનો ગ્રંથિ ભેદવા માટે આપની પાસે આવવા વિચાર કર્યો હતો, ત્યાં દૈવયોગે તમે પોતેજ દર્શન આપ્યાં. પોતાની લતીજી ચંદ્રવતીનાં આગાં વચન સાંભળી રાજ દીપચંદ્ર નાખુશ થઈને બોલ્યો—બેન ! એ કાર્ય બની શકે તેમ નથી. ચંદ્રકળા હજુ મુઝા છે, તેના વિચાર પ્રમાણે આપણાથી કેમ વર્તાય ? બાળક જેમ ધુળનાં ઘર માંડી, પાછાં વિનાશ કરે છે, તેવી રીતનું આ સાહસ છે. શ્રીચંદ્રકુમાર વરદત્ત શેઠને ઘેર આવેલ છે, એ ખજાર મને પીણારવના સંગીત વખતે મળ્યા હતા. શ્રીચંદ્રકુમાર સર્વ ગુણસંપન્ન છે, પણ તે વણિક પુત્ર છે. વણિક પુત્રીની સાથે ક્ષત્રિય કન્યાનો સંબંધ કેમ થાય ? વણિકને રાજકન્યા આપવાથી જગતમાં અપવાદ થાય, રાજ કુળની શોભાની હાની થાય, જે આ વાર્તા શુભગાંજ રાજ સાંભળે, તો તેને ધ્રોણ જેવું થાય. ચંદ્રકળાની સાથે સૂર્યવતીના પુત્રનો સંબંધ થવાને છે, એ

જતાં ચંદ્રકા જાણે છે, છતાં આતું અકાર્ય કેમ કરે છે ? દૈવબોગે એ આપણા મનોરથ મનમાંજ રહ્યા. અઘાપિ સૂર્યવતી અપુત્રા છે. ચંદ્રકા યૌવનવતી થતી જાય છે, કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. બેન ચંદ્રવતી ! તમે ચંદ્રકાને સમજાવજો, અથવા તેને મારી પાસે મોકલજો, મનમાં તે વિધેની ચિંતા રાખશે નહીં, છેવટે આપણે ચંદ્રકાનો સ્વયંવર કરશું, અને તેમાં ચંદ્રકાને જે રાજપુત્ર યોગ્ય લાગે, તેની સાથે તેનો વિવાહ કરીશું.

આ પ્રમાણે રાજા દીપચંદ્ર અને ચંદ્રવતી વાતચિત કરતાં હતાં, ત્યાં ચંદ્રકા પ્રિયંવદાની સાથે આવી ચડી. ચતુરાને વિજ્ઞાન થયો, એટલે ચંદ્રકાની ધીરજ રહી નહિ. શ્રીચંદ્રકુમાર વિષે તેની ઉત્કંઠા વૃદ્ધિ પામવા લાગી. ચંદ્રકાને આવેલી જોઇ, રાજા દીપચંદ્રે તેને પ્રેમથી બોલાવી. પછી સજ્જાણા વિનયથી માતાની પાસે આવી ઉભી રહી. પ્રેમથી ચંદ્રકાને ચંદ્રવતીએ બોલામાં બેસારી આ પ્રમાણે કહ્યું. વત્સે ! ધીરજ રાખ, ઉત્સુકપણું છોડી દે, સર્વ વાત સારી થશે, મનમાં ખેદ રાખીશ નહીં. બેન ! તું સુઘ છું, તત્ત્વ જાણનારી, બુદ્ધિવાળી અને ડાહી છું. મનમાં દુઃખ લાગીશ નહીં, તારું શરીર કામળ છે, તારી ઇચ્છા હશે તો અમે સ્વયંવર કરીશું, ઉતાવળી થઇશ નહીં. રાજકન્યાઓ દીર્ઘ વિચારવાળી હોય છે, કુળ તથા શીલ જાણ્યા વિના તેઓ પોતાનો પવિત્ર પ્રેમ કાંઈ અજાત પુરુષની સાથે જોડતી નથી, ક્ષત્રિય જાતિ સર્વ જાતિઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, તે શિવાયની જાતિઓ તેનાથી ઉતરતી છે. ચંદ્રકાએ માતાને કહ્યું, માતા ! હું તમારી કુક્ષિમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છું, તમે પરમ સતિ છો, સતિઓના મર્મગૃહમાંથી સતિઓજ ઉદભવે છે, સતિઓ મનથી જે પતિને વરે છે, તેજ તેનો પતિ છે, પછી અન્ય નરને વરતી નથી. સતિની હૃદયરૂપ ગુહામાં પ્રેમરૂપ પાસથી બધાઇ જે પુરુષ પુરાયો છે, તે યાવજીવિત તેની હૃદય ગુહાનો સ્વામી થાય છે, સતિ કન્યાઓ જ્યાં ત્યાં પ્રેમને સ્થાન આપતી નથી, જ્યારે સ્થાન આપે, તો પછી ત્યાં પ્રેમનો વજ્રલેપ કરે છે, સતિઓનો પવિત્ર પ્રેમ તેમના સતિ ધર્મના પ્રભાવથી અયોગ્ય સ્થાને પડતોજ નથી, જ્યાં તે પડે છે, તેમાં જાતિ, કુળ, અને શીત્ર વિગેરે ગુણો સ્વાભાવિક રીતે રહેલાજ હોય છે. માતા ! હવે મારે સ્વયંવરની કાંઈ જરૂર નથી, હું શ્રીચંદ્રકુમારને વરી ચુકી છું, શ્રીચંદ્રકુમાર અને અગ્નિ—એ બંને આ શરીરને સ્પર્શ કરવાના અધિકારી છે, જાતિનો દુરાગ્રહ રાખી, જો તમે અથવા મારા પિતા કે કાકાજી મને અન્ય નર સાથે જોડવા પ્રયત્ન કરશે તો, આ શરીર અગ્નિનેજ સ્વાધીન થશે. આ ચંદ્રકા તેના પતિ પ્રેમરૂપ કિરણોનો અભાવ થવાથી તેની મોસાળ ભૂમિમાંજ અસ્ત થઇ જશે. ચંદ્રકા શ્રીચંદ્ર વિના રહી શકશે નહિ.

પુત્રીનો આવેલો નિશ્ચય જાણી ચંદ્રવતી વિચારમાં પડી, તેણીના હૃદયમાં ચંદ્રકાનો નિશ્ચય યોગ્ય લાગ્યો, મનથી વરેલી રાજકન્યા અન્યથા વિચાર કરે નહીં, એ ચંદ્રકાના નિશ્ચય ભરેલાં અને સતી ધર્મને સૂચવનારાં વચ્ચે ચંદ્રવતીના હૃદયમાં ઉતરી ગયાં. પુત્રીના સદ્વિચાર જોઇ માતાને મગરૂરી થઇ, તેણીના મનમાં આવ્યું કે, ચંદ્રકા અરેખરી ક્ષત્રિય કન્યા છે, તેનામાં સતી ધર્મનો પ્રભાવ જાણ્યત છે, આવી પવિત્ર પુત્રીઓ વિવૃત્ત, અને પતિગ્રહને ટીપાવે છે, આવી સતિ પુત્રીની માતા થઇ, હું મારા આત્માને

જન્મ આનું છું, હવે પુત્રીનો નિશ્ચય ફેરવવો નહીં. દીપચંદ્ર કાકોને સમજાવો ચંદ્રકાનાને મનોરથ પૂરા કરવા, સતી પદ્મિની ચંદ્રકાના સંતોષ પામે તેમ કરવું. આવું વિચારી ચંદ્રવતીએ ચતુરાને કહ્યું—ચતુરા ! રાજ દીપચંદ્રની આગળ જા, તેમને વિનંતી કરી કહેજે કે, ચંદ્રકાનાએ જે પતિ ધાર્યો છે, તે ખરા છે. પદ્મિની ચંદ્રકાના પોતાનો નિશ્ચય ફેરવે તેમ નથી. શ્રીચંદ્રની ભક્તિ માટે જે શંકા છે, તે દૂર કરજો. ચંદ્રકાના સતી છે, જેનામાં તેણીએ પ્રેમબંધન કરેલું છે; તે કાષ્ટ રીતે ભક્તિહીન નહીંજ હોય. મનથી તેનેજ વરેલી ચંદ્રકાનાના પવિત્ર નિશ્ચયને આપણે દુષિત કરવો થોડ્ય નથી. ચંદ્રવતીનો આ સંદેસો લઈ ચતુરા દીપચંદ્રની પાસે આવી. તેણીને ચંદ્રવતીએ જે શબ્દો કહેલા, તે બધા યથાર્થ જણાવ્યા. તે સાથે વિશેષમાં જણાવ્યું કે, મહારાજા ! આ વિષે આગ્રહ રાખશો નહીં, શ્રીચંદ્રકુમાર કાષ્ટ ક્ષત્રિય કુમાર લાગે છે, તેનો જન્મ વણીક ભક્તિમાં હોય, તે શંકા ભરેલું છે, ચંદ્રકાનાનું પવિત્ર હૃદય તેની સાક્ષી પૂરે છે, ચંદ્રકાનાએ એ મહાનુભાવને ખરેખરા પ્રેમપાત્ર બતાવેલ છે, તેણીના હૃદયમાં શ્રીચંદ્રનુંજ સ્મરણ છે, સર્વ વિશ્વને શ્રીચંદ્રમય દેખે છે, શયન, આયન, ગમન વિગેરે ક્રિયામાં પણ તે શ્રીચંદ્રને ભૂલતાં નથી. મહારાજા ! આ વિષે આપે કાંઈ પણ આગ્રહ રાખવો નહીં, ચંદ્રકાનાની આશા લતાને મૂળમાંથી છેડવા પ્રયત્ન કરવો નહીં, તમે તેના મોસાળના પિતા છો, તમે એ બાળાને વિવાહને માટેજ આશ્રય આપેલો છે, ગોત્ર દેવીનું વચન અન્યથા થશે નહીં, સૂર્યવતીના પુત્રની શહ જોરી, તે હવે યુક્ત નથી, કન્યા વયનો કાળાતિક્રમ થઈ ગયો છે. ચતુરાનાં આવાં વચન સાંભળી રાજ દીપચંદ્ર વિચારમાં પડી ગયો. તેના મનમાં રડ્યું કે, કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, ચંદ્રકાનાનો આટલો બધો પ્રેમ શ્રીચંદ્રમાં થયો, તેનું કાંઈક પ્રબળ કારણ હશે, પૂર્વતા સંબંધ વિના દાંપત્યભાવ પ્રગટ થતો નથી, ક્યાં વણીક પુત્ર ! અને ક્યાં રાજકન્યા ! વિધિએ આ યોગ ઘટાવ્યો, તેમાં કાંઈ ચમત્કારી હેતુ હશે. હવે ચંદ્રકાનાના નિશ્ચયનો આગ્રહથી ભંગ કરવો, તે યુક્ત નથી. ચંદ્રકાના પદ્મિની સ્ત્રી છે. પદ્મિનીએમાં સતી ધર્મ સ્વભાવીક રીતે હોય છે, તે દંડ નિશ્ચયા રાજબાળા પોતાનો નિશ્ચય ફેરવશે નહીં. ક્ષત્રિય કન્યાના દંડ નિશ્ચયમાં અંતરાય કરવો, તે રાજનો ધર્મ નથી, જે હેતુ સ્વયંવરથી સિદ્ધ કરવાનો હતો, તે હેતુ સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ ચુક્યો. આવું વિચારી ચંદ્રસિંહે ચતુરાને કહ્યું. ભદ્રે ! ચંદ્રવતીના વિચારને હું મળતો છું. ચંદ્રકાનાનો દંડ નિશ્ચય ફેરવવાની આરી ઇચ્છા નથી, તું સત્વર જાને નિવેદન કર કે, શ્રીચંદ્રકુમાર વરદત્ત શેઠને ઘેર અતિથિ થઈ રહેલ છે, હવે હું તે વિષેની ગોઠવણ કરીશ. ચતુરા ! તારી સખી ચંદ્રકાનાને ધીરજ આપજે, અને કહેજે કે, તારા સહવિચારને ચંદ્રસિંહ અનુમોદન આપે છે. સુવર્ણની સાથે રત્નની જેમ શ્રીચંદ્રકુમાર અને ચંદ્રકાનાનો યોગ થાઓ, એવું તે હૃદયથી ઇચ્છે છે.

રાજા ચંદ્રસિંહનાં વચન સાંભળી આનંદ પામેલી ચતુરા ઉતાવળી ઉતાવળી ચંદ્રવતી પાસે આવી રાજનો ઉત્તમ અભિપ્રાય ચંદ્રવતીને જણાવ્યો, જેથી પુત્રોત્સાહ ચંદ્રવતી ધણેજ આનંદ પામી. ચતુરાએ તે પછી આ શુભ ખબર ચંદ્રકાનાને આપ્યા, અને શ્રીચંદ્રકુમાર વરદત્ત શેઠને ઘેર છે, એ પણ જણાવ્યું. રાજબાળા તે સાંભળી અન-

નંદમાં મમ થઇ ગઇ. આતક પક્ષિણી મેચની જેમ તે શ્રીચંદ્રના દર્શનની રાહ જોઇ રાજ-
મહેલમાં ઉદાસીનતાથી રહેવા લાગી.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

આખરે વિવાહ.

રદત્ત શેઠને ઘેર શ્રીચંદ્ર રહ્યો છે, તે વિવિધ જાતના અતિથિ સત્કાર મેળવે છે. રાજ દીપચંદ્ર શ્રીચંદ્રનો વૃત્તાંત જાણ્યા પછી શ્રીચંદ્રને મળવાને ઉત્સુક થયો. તેણે વરદત્ત શેઠને ઘેર એક પુરુષ મોકલી કહેવ-
રાવ્યું કે, “ તમારે ઘેર આવેલ અતિથિ સર્વ રીતે યોગ્ય છે, તેને મળવા માટે હું આજે સાયંકાળે તમારે ઘેર આવીશ. એ સર્વોત્તમ અતિથિને મળવાથી મારા મનને સંતોષ થશે. રાજકુતે આવી વરદત્ત શેઠને એ સમાચાર નિવેદન કર્યા. પોતાને ઘેર મહારાજ દીપચંદ્રનું આગમન જાણી, વરદત્ત શેઠને ધણેજ હર્ષ થયો. તેના મનમાં રડુરી આવ્યું કે, સત્સંગનો પ્રભાવ કેવો ઉત્તમ છે ? શ્રીચંદ્ર જેવા ઉત્તમ અતિથિના યોગે મારે ઘેર દીપશિખાપતિ પધારશે, રાજના આવવાથી મારી પ્રતિષ્ઠામાં મોટી વૃદ્ધિ થશે. તત્કાળ તેણે પોતાના જીવનને વિશેષ શણગારવા માંડ્યું, રાજને યોગ્ય લાગે, તેવા રાજકીય પદાયોની તૈયારી કરવા માંડી, પોતાના ધરના આંગણમાં ઉત્તમ પ્રકારની શુદ્ધિ કરાવી, ચંદન જળનો છંટકાવ કરાવ્યો. જ્યારથી શ્રીચંદ્રકુમાર આવેલો, ત્યારથી તેનું ઘર મહોત્સવમય તો હતુંજ, પણ રાજના આગમનને માટે તેણે રાજને ઘટતી વિશેષ ઘટના કરાવી. પોતાના જીવનના એક ભાગને રાજમંદિર જેવો બનાવી દીધો. સાયંકાળનો સમય થયા પહેલાં રાજ દીપચંદ્ર વરદત્ત શેઠને ઘેર આવ્યો. કેટલોએક પરિવાર તેની સાથે આવ્યો હતો. વરદત્તે તે પ્રસંગ દીપાવવાને વીજારવ ગાયકને બોલાવ્યો હતો, રાજનો યોગ્ય સત્કાર કરવા તેણે બીજા અનેક જાતની ગોઠવણો કરી રાખી હતી. રાજ દીપચંદ્રને શ્રીચંદ્રનો સમાગમ કરાવ્યો. પૂર્ણ ચંદ્રને તિરસ્કાર કરે, તેવી શ્રીચંદ્રની કાંતિ, રૂપ અને લાવણ્ય જોઇ રાજ દીપચંદ્ર ચકિત થઇ ગયો. તેના મનમાં આવ્યું કે, ચંદ્રકાળનો પ્રેમ સ્થાને છે. કુમારનું અનુપમ સૌંદર્ય તેની સર્વ જાતની શ્રેષ્ઠતા સ્પર્શી આવે છે. ચંદ્રકાળની પુણ્ય સંપત્તિ પ્રચળ હોય, તોજ તે આવા પતિની સહચારિણી થાય. સત્કર્મ અને પુણ્યના પસાથે ચંદ્રકાળ શ્રીચંદ્રનો યોગ મેળવે, કળાધર ચંદ્રકાળ વિના કેમ રહેશે ? ” આવું વિચારી દીપચંદ્રે શ્રીચંદ્રની સુલાકાત અતિ પ્રેમથી લીધી. વરદત્ત શેઠ મહારાજને સિંહાસનપર બેસારી ઉત્તમ ભેટ આગળ ધરી. દીપચંદ્રે શ્રીચંદ્રને પોતાના ઉત્સર્ગ આગળ બેસાડ્યા, પછી ગુણચંદ્રે આવી રાજ દીપચંદ્રની આગળ શ્રીચંદ્રનું સર્વ ચરિત્ર કહી સંભળાવ્યું. તે પછી વીજારવ ગાયકે તેના ચરિત્રને ગાયનમાં ઉતારી સંભ-

જાવ્યું. શ્રીચંદ્રના યશોગાન સાથે મિત્ર થયેલા વીણારવના સંગીતે સર્વ સમાજને ચિત્રવત કરી દીધો. શુભમણિ ધારક અને કળાકોવિદ શ્રીચંદ્રના મહિમાના સંગીતના પ્રતિધ્વનિથી વરદત્ત શેઠનું સદન ગાજી ઉઠ્યું. વીણારવે ગાયેલા રાધાવેદના પ્રખંધે તેો હૃદ વાળી, તેણે છેવટે નીચેની ગાથા કહી પ્રખંધની સમાપ્તિ કરી.

“ સુર ગુર પશુ નવિ કહી શકે, જસ શુભ કેરો અંત;

“ અર્થે આર્થિત સુરતર, તિલકમંજરી કંત ”

આ ગાથામાં ‘ તિલકમંજરી કંત ’ એ સંજ્ઞાથી સર્વ વિશેષ સાતંદાર્ય થઈ ગયાં. રાજ દીપચંદ્રની આરાધી શ્રીચંદ્રને જોવાને દીપવતી, ચંદ્રવતી, ચંદ્રકળા અને વામગિ કુમાર વગેરે સર્વ રાજકુટુંબ વરદત્ત શેઠને ઘેર આવ્યું. વરદત્ત શેઠે યોગ્ય બેઠા આગળ ધરી, રાજકુટુંબનો સત્કાર કર્યો, અને વિનયથી કહ્યું કે, આજે મારું ઘર પવિત્ર થયું, આજે મારાં ભાગ્ય સપ્ત થયાં. મહારાજા કુટુંબ સાથે મારા જોવા સામાન્ય મહરથને ઘેર આવે, એ મારા ભાગ્યનો દૃઢ્ય. વિદેશના વ્યાપારથી બે મારી વિખ્યાતિ છે, તે વિખ્યાતિ આજે ટોચે ચડી. વિશ્વમાં વિખ્યાત દીપશિખા નગરીનો અધિપતિ મારે ઘેર કુટુંબ સાથે પધાર્યા, એ મને કેટલું માન ? આવાં વિનય વચન કહી વરદત્ત શેઠે સર્વનો સત્કાર કર્યો.

રાજકુટુંબ શ્રીચંદ્રને જોતાંજ રતનજી થઈ ગયું, તેના અનુપમ સૌંદર્યથી રાજમંડળને અતિ આનંદ આવ્યો. રાણી દીપવતીએ ચંદ્રકળાનાં ભાગ્યેનાં વખાણ કર્યાં, ચંદ્રવતી ચંદ્રકળાની શુદ્ધિને ધન્યવાદ આપવા લાગી, ચંદ્રકળાના મોહમાં વધારો થતા માંડ્યો. વરદત્ત શેઠના મંદિરમાં રાજકુટુંબ સાથે રાજ દીપચંદ્ર ધણીવાર જોડો, કાણુવાર પછી ગાયક તથા ઇતર જનને વિદાય કરી, રાત્રએ શ્રીચંદ્રકુમારને આ પ્રમાણે કહ્યું, સદ્ગુણી વીર ! તમને એક નિવેદન કરવાનું છે, તે ઉપર પૂર્ણ ધ્યાન આપશો. આ મારું રાજકુટુંબ આપને જોવા માટે આવેલ છે, તમે વિદ્યા અને કળાથી વિશ્વમાં વિખ્યાત થયા છો, આ ચંદ્રવતી મારાં બનીજી થાય છે તે રતનપુરના શુભગાંગ રાજાનાં રાણી છે, તેમને આ ચંદ્રકળા નામે પદ્મિની પુત્રી છે, તેના પિતા શુભગાંગે વિવાહને માટે અહીં મોકલેલ છે, એ પદ્મ સરીરા પદ્મિની યૌવનરૂપ સુસેવરના તીર ઉપર આવી છે, એ શુભવંતી બાળાને માટે કેાઈ યોગ્ય વરની શોધમાંજ અમે હતા, ત્યાં તમારાં અકરમાત્ દર્શન થયાં છે; હવે એ બાળાને પાણિમહણ કરી કૃતાર્થ કરશો. રાજાનાં વચનથી શ્રીચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો, કાણુવાર વિચારી નજીજી બોલ્યો, રાજેન્દ્ર ! આપે આ પદ્મિની રાજકુમારી માટે બે કહ્યું, તેથી મને મોટું માન આવ્યું છે, પણ હું રાજકન્યાને યોગ્ય નથી. પૃથ્વીપતિ મહારાજાની કુમારી ક્યાં ? અને વણીક કુળનો અને આપના દાસનો પુત્ર હું ક્યાં ? અમારો સ્વયેગ અઘટિત છે. જ્યાં સમાન કુળ, શ્રેણ અને શુભનો યોગ થાય, તે સર્વોત્તમ સંપ્રદાય છે. રતનનો યોગ સુવર્ણ મુદ્રિકા સાથે શોભે છે, કાચ કે પાપાણી સાથે શોભતો નથી. સામાન્ય જાતિ સાથે ઉત્તમ જાતિની કન્યા, કાગના કંડમાં રતનમાળા જેવી, અને કુખ્ય પુરવના ગળામાં મુકતાવળી જેવી છે. મને ગમે તેટલું માન આપો, પણ હું વણીક પુત્ર કહી-

વાઉં. પ્રાસાદના શિખર ઉપર રહેલો કાગડો હંસ કહેવાતો નથી. નીચ નરનો અભિષેક કરી રાજ્યાસન ઉપર થાય, પણ તે નીચજ કહેવાય. અગત્ય નહારા કુળમાંથી લેવું, એવી નીતિ રાજાની આસા છે. દુષ્કુળ નરની સાથે ઉત્તમ કુળની કન્યા યોગ્ય, એવી કાંઈ નીતિશાસ્ત્રની આસ નથી. જેને માટે નીતિશાસ્ત્રનો નીચેનો સ્લોક કહેવાય છે.

“ બાલાદપિ હિતં શ્રાહં અજ્ઞેયાદપિ કાંચનમ્ ।

નાંચા દપ્યુત્તમાં વિદ્યાં સ્ત્રી રત્નં દુષ્કુલાદપિ ॥ ૧ ॥ ”

“ જાગક પાસેથી પણ હિતનું મહણ કરવું, અપવિત્ર વસ્તુમાંથી પણ સુવર્ણ લેવું, નીચ પુરુષ પાસેથી પણ ઉત્તમ વિદ્યા મહણ કરવી, અને નહારા કુળમાંથી પણ સ્ત્રી રત્ન લેવું. ”

મહારાજા ! તેથી કોઈ પણ રીતે મારો સંબંધ રાજકન્યા સાથે યોગ્ય નથી. સ્વયંવર કરી ઇન્નિત વર મેળવવો, એ રાજ્ય રીતિ છે. શ્રીચંદ્રકુમારનાં આર્ષ વિનીત વચન સાંભળી રાજા દીપચંદ્રને વિશેષ આનંદ થયેલ. તેણે જાણ્યું કે, આ કુમાર શ્રીચંદ્ર ખરેખર ગંભીર, પ્રાદ અને અહંકાર રહિત છે. રાજકન્યાનો તેને લાભ થાય છે, તથાપિ તે લલચાતો નથી. એવો કયો પુરુષ હોય, કે જે રાજકન્યાના લોકમર્મ ન લપટાય ? આથી નિશ્ચય થાય છે કે, કુમાર શ્રીચંદ્ર કોઈ ઉચ્ચ કુળનો અને ઉચ્ચ ગુણનો છે. કેટલાએક કુળમાં ઉચ્ચ હોય, તે ગુણમાં નીચ હોય છે, અને કેટલાક ગુણમાં ઉચ્ચ હોય, તે કુળમાં નીચ હોય છે. આ કુમાર શ્રીચંદ્ર ઉભયમાં ઉચ્ચ છે. લક્ષ્મીદત્ત વ્યવહારી ઉચ્ચ કુળના હોવા જોઈએ, તે આ કુમારનું ચરિત્ર સુચવી આપે છે. આટલી પ્રશંસા સાંભળે છે, તથાપિ તેનામાં અહંભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી, એ કેવી ઉત્તમતા ? આવા સદ્ગુણી પુરુષ કોઈજ જોવામાં આવે છે. નીચ નરની પ્રશંસા કરવામાં આવે તો, તે કાઠીકાંતી જેમ મરતકને ઉચું કરે છે, અને ઉચ્ચ નરની પ્રશંસા કરવાથી તે લલ્લપથી નમ્ર થઈ નીચું જાય છે. સદ્ગુણી પુરુષ પોતે સદ્ગુણી છે, એવું કહેતો નથી, તેમ માનતો નથી. તે વિશે નીતિશાસ્ત્ર નીચેનો સ્લોક લખે છે:—

“ બાજિરાસભવદ્ વ્યક્તં તત્સ્વયં વુધ્યતે વુધૈઃ ।

કાકોઽશ્વમિતિ જલ્પન્નં હંસઃ કિં વાયસો ભવેત્ ॥ ૧ ॥ ”

“ અથ અને મધેડાંની રપટતા પ્રાસ પુરુષો પોતાનીમેજજ જાણે છે. ‘ હું કાગડો છું ’ એમ કહી હંસ કહે તો, શું તેથી તે કાગડો થઈ જાય છે ? ”

આવું વિચારી રાજાએ પુત્ર નિવેદન કયું કે, સદ્ગુણી કુમાર ! તમારે અમારું વચન માન્ય કરવું પડશે. ચંદ્રકુળાનું પાણિમહણ કરી, અમને કૃતાર્થ કરશો. ચંદ્રકુળા પણ તમને હૃદયથી ચાહે છે. ક્ષત્રિય કન્યા જે પુરુષને પ્રેમ અર્પણ કરે, તે પુરુષ સિવાય બીજાને વરતી નથી. જે તેણીના શુદ્ધ પ્રેમનો પાત્ર હોય, તેજ તેણીનો પાવનજીવિત

નાયક થાય છે. રાજા દીપચંદ્રે તે શિવાય કેટલાંએક આગ્રહ ભરેલાં વચનો બુદ્ધી રીતે કહ્યાં, પણ તે બધાં શ્રીચંદ્રકુમાર સાંભળી રહ્યા. લગ્નથી કાંઈ પણ તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહીં.

વરદત્ત શેઠ પોતાને ઘેર રાજકુટુંબ આવવાથી વિશેષ ખુશી થયો હતો. તેણે આગ્રહથી ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરાવી હતી. સર્વને માટે રાજ રીતિ પ્રમાણે માળ પીર-સત્તા માંડ્યા, અને રાજ દીપચંદ્રને કુટુંબ સાથે ભોજન કરવા વિનવતી કરી. રાજ દીપચંદ્રની ઇચ્છા રાજ કુટુંબ સાથે ભોજન લેવાની જરા પણ નહતી. એક ગૃહસ્થ વચ્ચેને ઘેર દીપશિખાનો અધિપતિ કુટુંબ સાથે ભોજન કરવા બેસે, એ તેને સર્વ રીતે યોગ્ય લાગતું નહતું, પણ શ્રીચંદ્ર સાથે ચંદ્રકાનાનો સંબંધ કરવાના હેતુથી તેમજ શ્રીચંદ્રના સમાગમના પ્રેમથી તેમને વરદત્ત શેઠનું નિમંત્રણ સ્વીકારવું પડ્યું. વરદત્તે ઉત્તમ પ્રકારની રસવતી રસોઈ કરાવી હતી. સર્વને સ્નાન કરાવી, ભોજન કરાવ્યું, પછી ચંદન વિલેપન અને પુષ્પ માળાથી અલંકૃત કરી, ઉત્તમ પ્રકારના પોશાક પહેરાવ્યા. રાજભક્તિથી વિશ્લુપિત એવા વરદત્ત શેઠે ઇષ્ટ દેવની જેમ રાજકુટુંબની પુજા ભક્તિ કરી, પછી સર્વે મેહેલના ઉપરના ભાગમાં આવ્યા.

આ વખતે રાણી દીપવતીનો પુત્ર વરચંદ્રકુમાર અને પદ્મિની ચંદ્રકાનાનો બંધુ વામાંગ કુમાર શ્રીચંદ્રની પાસે આવ્યા. તેઓ સર્વે સમાન વયના હોવાથી પરસ્પર નમ્ર વચન કહેવા લાગ્યા. કેટલીએક કૌતુક વાર્તાઓ કર્યા પછી વામાંગકુમારે શ્રીચંદ્રકુમારને કહ્યું, ભદ્ર ! દીપચંદ્ર જેવા મહારાજા પોતાની જાતે તમને પ્રાર્થના કરે, તે તમારે સ્વીકારવી જોઈએ, તે કાર્યમાં વિલંબ કરવો ન જોઈએ. મહારાજાનાં વચનને માન આપવું, એ તમારો ધર્મ છે. વરદત્ત શેઠ મહારાજાની પ્રગ્નમાં અગ્રેસર અને માન્ય છે, તેઓના અતિથિ થઇને પણ તે કાર્ય અવશ્ય કરવું જોઈએ. દુધમાં સાકરના જેવો, નામરવેગમાં સોપારીનાં ફળ જેવો, અને કલ્પવૃક્ષ સાથે કલ્પવૃક્ષ જેવો, ચંદ્રકાના અને તમારો યોગ છે. વામાંગકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી, શ્રીચંદ્રે નમ્રતાથી કહ્યું, તમારું કહેવું યથાર્થ છે. રાજા દીપચંદ્ર મારા સ્વામી છે. સેવકે સ્વામીનાં વચનને અનુસરવું જોઈએ, પણ આ વખતે હું પિતાની આજ્ઞાને આધીન છું, જ્યાં સુધી પૂજ્ય પિતા વિદ્યમાન હોય, ત્યાં સુધી પુત્ર સ્વતંત્ર નથી. પિતૃભક્ત પુત્રોએ પિતાની આજ્ઞાને સર્વદા તાબે રહેવું જોઈએ, વળી હું દિશાઓનાં કૌતુક જોવાને બાહેર નીકળ્યો છું. સામાન્ય રીતે બાહેર ગયેલો પુત્ર સ્વતંત્ર પણે વિવાહ કરાવી, કન્યા લઇ ઘરમાં આવે, એ કેવું લગ્ન ભરેલું કાર્ય ? સપુત્રે વડિલ વર્ગની આગળ લગ્ન રાખવી જોઈએ. નિર્લજ પુત્રોની જન્મતમાં નિંદા થાય છે. લગ્ન વિષે નીચેની કવિતા સર્વને સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

“ લગ્ન શુભની માવડી, લગ્ન રિદ્ધિ નિધાન, ”

“ લગ્ન હીન જે માનવી, નહીં તસજ્ઞાન ન માન. ”

શ્રીચંદ્રે આ કવિતા કહી, તે પાસે બેઠેલી ચંદ્રવતીએ સાંભળી. તત્કાળ તેણીએ શ્રીચંદ્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું. કુમાર ! આ શું બોલો છો ? તમે વિદ્વાન અને ચતુર છો. આ-

પણા ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જાણતા હશે, તમે જે માતા પિતાની આજ્ઞા વિશે કહ્યું, તે વાત સત્ય છે, અને કુળને ઉચિત છે, પણ પૂર્વે કહ્યા કળાવાન પુરોહિતાચાર્યની પરીક્ષા કરવાને વિદેશમાં ગયેલા છે, તેઓને દ્રવ્ય અને રાજ્ય વૈભવ પ્રાપ્ત થયેલાં છે, કેટલાએક ઉત્તમ કન્યાઓ સાથે ધન સમૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા છે, તે પ્રસંગે તેઓએ માતા પિતાની આજ્ઞાની અપેક્ષા રાખી નથી. રાજકુમાર ! તમે ચતુર અને શાસ્ત્રી છો, તમે આ રાજકન્યા સ્વીકારવાથી માતા પિતાના અપરાધી થશો નહીં. આ પવિત્ર પદ્મિનીની સાથે આવેલા તમને જોઇ તમારાં માતા પિતા અતિ આનંદ પામશે, અને ઉમંગથી ધન્યાવાદ આપશે.

ચંદ્રવતીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર વિચારમાં પડ્યો, તેની મનોવૃત્તિ પર ચંદ્રવતીનાં વચને સારી અસર કરી હતી. તે જોઇ વચ્ચે મંત્રી બોલી ઉઠ્યો— રાજપુત્ર આ કાર્ય કાંઈ દુષ્કર નથી, તમારા વશિક કુળનો આમાં ઉત્કર્ષ છે. રાજકન્યા રાજકુળ શિવાય હોયજ નહીં. મર રથગમાં નર્મદા નદીનો પ્રવાહ ક્યાંથી હોય ? મંત્રીનાં વચનને પણ શ્રીચંદ્ર સાંભળી રહ્યો, તે જોઇ વામાં કુમારને વિશેષ આશ્ચર્ય થયું. અહા ! આ કુમાર ખરેખર ગૃહસ્થ યોગી છે, યોગી પણ બોગનો લાભ મળતાં લલચાય છે, આ ધીર વીર કુમાર કેવો દૃઢ રહ્યો છે, પદ્મિનીના લાભને પણ તે તૃણવત ગણે છે. સર્વ એકદા થઇ તેને આગ્રહપૂર્વક લલચાવે છે, તથાપિ નિર્ભય ચારિત્રધારી મુનિની જેમ તે દૃઢતાઈપ મહા શિક્ષા ઉપર ઉભો છે, આ કુમાર કોઇ સામાન્ય પુરૂષ નથી, કોઇ રાજવીર કુળનો વીર નર છે. વામાં કુમાર આ પ્રમાણે ચિંતવી હાથ વાર પછી બોલ્યો—ભદ્ર ! ઉત્તમ પુરૂષ કોઇની પ્રાર્થનાનો લંગ કરતા નથી. તમે જતાવેલી દ્રઢતા જોઇ મને સંતોષ થાય છે, તથાપિ હવે જીજ્ઞાની ખાતર એ દ્રઢતા તમારે શિથિળ કરવી જોઈએ. વામાં કુમારનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર હાર્ય સહિત બોલ્યો—રાજકુમાર ! તમે સુઘ છો, રાજકુળ અને વશિક કુળના ગૃહધર્મ જાણો છો. હૃદયમાં વિચાર કરો, વશિકની આ પોતાને ઘેર રસોઇ વિગેરેનું કામ કરે, અને રાજકન્યાથી તે કામ ન થાય, રાજ્ય લક્ષ્મીના તેજથી પ્રકાશિત રાજકુળ ક્યાં ? અને તેથી ઉત્તરતું વશિકનું કુળક્યાં ? રાજકુળ સત્તાથી અલંકૃત અને સ્વામિત્વ તથા સેવકત્વ ધરનારું, અને વશિક કુળ સત્તારહિત અને પરાંની સેવકત્વ ધરનારું છે. તમે પદ્મિની રાજકન્યાના હિતચિંતક છો, રાજકુમારને સુખી કરવા ઇચ્છો છો, તથાપિ આવો આગ્રહ રાખો છો, એ આશ્ચર્યની વાત છે. વિચાર કરો; વશિક કુળમાં વરેલી રાજકન્યા શી રીતે સુખી થાય ? વળી આવી રાજકન્યાનો યોગ જે મારે ઉચિત હોત તો, મારો અવતાર વશિક કુળમાં કેમ થાય ? આ યોજના વિધિએજ રચેલી છે. પદ્મિની ઘટના અન્યથા શી રીતે થાય ? શ્રીચંદ્રનાં આવાં આતુર્ય ભરેલાં વચનો સાંભળી વામાંકુમાર મૌન ધારી બેઠો. જીજ્ઞાઓ પણ શાંત થઇ ગયા.

આ દેખાવ જોઇ ચંદ્રકળાને ચિંતા થઇ પડી, તેની આસાલતા, હેઠવા લાગી, શ્રીચંદ્રના મોહને લીધે તેણીને ધણું દુઃખ લાગી આવ્યું, નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલી, નિર્ભય રથગમાં પડેલી માછલીના જેવી તેની સ્થિતિ થઇ ગઇ, ચંદ્રકળા જીજ્ઞાની ચંદ્રકળા

જેવી થઇ. ચંદ્રકાની આ સ્થિતિ તેની સખીએ દીપવતીને જણાવી, એટલે રાણી દીપ-
વતીએ ચંદ્રકાને ખેતાની પાસે બોલાવી. ચિંતાતુર ચંદ્રકા ભાં આસિ. રાણીએ તેને
હિસંગમાં બેસારી આ પ્રમાણે કહ્યું—વત્સે ! તને કન્યાવાદ ઘટે છે. તે જે નરની સાથે
પ્રેમ જોડવાની ઇચ્છા કરી છે, તે ખરેખર યોગ્ય છે. સુસુવાન અને સર્વ લક્ષણ સંપન્ન
પતિને તે ખરાખર શોધ્યો છે. તારી ચતુરાઇ જોઇ અમને પૂરું સતોષ થાય છે. તારા
પૂજ્ય કાકાજી પણ એથી ખુશી થયા છે. જેન ! મનમાં જરા પણ ચિંતા સંખીશ નહીં.
પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર, તારી આશ્વલતા નવપ્રજ્જીવિત થયા વિના રહેશે નહીં, તારા સહચાર,
તારી એક નિષ્ઠા, અને તારી અલૅાકિક ખાત્ર પરીક્ષા જેમ અગે સાનંદાશ્વર્ય થયાં છીએ.
જેન ! તું નિશ્ચિંત રહેજે, તારા પ્રવળ પુણ્ય એ પ્રતાપી પુરુષને ખેંચી લાવ્યો છે, આણી
માત્રને પુણ્યની સમૃદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ આપે છે. માનવ જીવનના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં જવાનો
માર્ગ પુણ્ય શ્રેણી દર્શાવે છે. પુણ્યના પવિત્ર પ્રભાવથી ગમે તેવું દુઃસાધ્ય હોય, તેવાય
તે સાધ્ય થઇ શકે છે. પુણ્યની મહાન્ શક્તિ આગળ માનુષી કે દેવતાઇ, કેઇ પણ સુખ
અસાધ્ય નથી. પ્રિય જેન ! તારું પુણ્ય પ્રવળ છે, પુણ્ય વિના આવા પતિનો યોગ
ક્યાંથી થાય ? આ પવિત્ર પુરુષથી તને દિવ્ય સુખ પ્રાપ્ત થશે. ભવિષ્યમાં તારો મૃદ
વ્યવહાર સર્વોત્કૃષ્ટપણે પ્રવર્તશે. વત્સે ! શાંત આ, તારા મનોરથ હવે સફળ થવાને ઉન્મુખ
થયા છે, તું સહેલાઇથી ઇષ્ટ રૂપ મેળવી સહીશ તારી મનોમત ઇચ્છા અવશ્ય સફળ
થશે, નિરાશ થઇશ નહિ, કેઇ જ્વલન્ત વિશ્વતી શંકા સંખીશ નહીં. તને કાષ્ઠપણ અત-
શય કરશે નહીં. તારો ઉદ્યોગ માર્ગ નિર્વિઘ્ને ખુલ્લો થયો છે. તારી મનોભાવના સર્વ
રીતે નિરાખાવ થઇ છે.

દીપવતીનાં આવાં ઉત્સાહકાયક વચન સાંભળી ચંદ્રકાને જરા આશ્વાસન મળ્યું.
તે વખતે વરદત્ત શેઠ વચમાં બેઠી ઉઠ્યા—વહાલો ! તમે યોગ્ય પરીક્ષા કરી છે. જેની
હિપર તમે ભવિષ્યમાં મૃદાસસનો પાથ નાખવા કાર્યો છે, તે ખરેખર સત્ય છે. જે
અશિષ્ય પુરુષને તમે આનસિક રીતિએ પ્રતિપદ આપેલું છે, તે પુરુષ ખરેખર રાજવીર
છે. દેવથેએ તેની ઉત્પત્તિ વલ્લુક કુળમાં થઇ ગઇ હશે, પણ તેનામાં ઉત્તમ જાતિના
ગુણ, સ્વભાવ સ્થિર રહેલા છે. તમે તેના સહવાસમાં રહેવા નિશ્ચય કર્યો છે, તે યોગ્યજ
છે. પશ્ચિનીની પ્રજાજાના આખા હિપર થાયજ નહીં. હવે તમે તેને વરી ચુક્યાં છો. રાજ
કન્યા પ્રત્યે એટલાં વચન કહી, તે ચતુર શિરામણી શેઠ શ્રીચંદ્રને કહ્યું, કુમાર ! દીર્ઘ
દષ્ટિથી વિચાર કરજો. આ જાળા તમને મનથી વરી ચુકી છે. એ પશ્ચિની પ્રમદા હવે
અન્ય પતિને વસ્વાતી નથી. તમે જાણો છો કે, કુલીન કન્યા એકજ વાર એકનેજ અપા-
ય છે. તે વિષે ત્રિએનો દોહો યાદ કરો.

જહેને જે યનમાં વચ્યો, વરણે તેહિજ કંત ।

एक बार कन्या दीये, एक बार वदे संत ॥ ૧ ॥

કુમાર રત્ન ! મારી વિનંતિ પ્યાનમાં દ્યો. આ પશ્ચિનીની પતિ પદવી અંગીકાર

કરો. આ રાજકન્યાના પાણીમહણથી ધણો લાભ થશે. અનુક્રમે રાજ્ય સમૃદ્ધિના ભોક્તા થશે. આ કન્યાનું પાણીમહણ કરનારને અતિ લાભ છે, એમ મૈમિત્તિકનાં, અને જ્ઞાનીઓનાં વચન છે. તમારું કુળ, ગામ વિગેરે જાણવામાં આવ્યું છે, જાણ્યું સાચું દેખાય છે, એ રાજજાળા તમારા સિવાય ખીજાને વરવાની નથી, તેના મુખ્ય હૃદયમાં પૂર્વજન્મનો પ્રેમ પ્રગટ થયો છે. ક્ષણે ક્ષણે તમારું જ રદણું કરે છે. તે મનોહરાએ પોતાના હૃદયમંદિરમાં તમને સ્થાપિત કર્યો છે. નરમણી ! એ પદ્મિની જિનધર્મથી અલંકૃત છે, પ્રભુના વચનને જાણનારી છે, સમ્યક્ત્વની શોભાથી સુશોભિત છે, જિનપૂજામાં પ્રવીણ છે, એ શુદ્ધ શીલવતી-સુંદરી પંચપરમેષ્ઠીનો જાપ કરે છે, આદર્શશાસ્ત્રના ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારી છે, એ અજ્ઞા આપણી છે, સંકલ્પ પ્રમાણે ચાલનારી છે, તેણીએ જે પુરુષ મનમાં કર્યો હશે, તેનેજ એ વરવાની, તેની પ્રતિષ્ઠા મેરવત્ અચળ છે. કુમાર ! તમારે આ વાત અંગીકાર કરવી પડશે, અને તેમ કરવાથી અમારા સર્વના મનમાં સ્નેહ વધશે, આટલું કહી વરદત્ત શેઠ બેસતા જઈ યઇ મયા. તેનાં અને રાણીનાં વચનની અસર શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થઇ. એ ચતુર નાપકે વિચાર્યું કે, દેવયોગે આ સંબંધ જોડાશે, જે મારા અંતરમાંથી પણ અનુભવન પ્રાપ્ત થાય છે, મારાં પૂર્વનાં કર્મ આ યોગ મેળવવાને અનુકૂળ હોય, તેમ લાગે છે. એ પદ્મિનીનો પ્રેમ અપૂર્વ છે, એ મૃગાક્ષીના સદ્ગુણોએ મને પ્રથમથીજ આકર્ષ્યો છે, વળી આ કાર્ય કરવાથી રાણી દીપવતીની અને વરદત્ત શેઠની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે, આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો. તેણે હા કે ના કહી નહીં, એટલે સર્વ મનમાં આવ્યું કે, શ્રીચંદ્રકુમારની ઇચ્છા અનુકૂળ થઇ, તે ચંદ્રકળાનો અંગીકાર ક્ષણ પુરતી છે, આવી સર્વની પ્રેરણા થઇ, એટલે ચતુર ચંદ્રકળાએ શ્રીચંદ્રના કંઠમાં વરમાળા આપેલું પણું કરી દીધી. શ્રીચંદ્રના મુખ ઉપર પ્રસન્નતાના અંકુરો સ્ફુરે રહ્યા. રાજજાળા ચંદ્રને જેમ ચોકરી જુવે, અને મેઘને જેમ મયુરી જુવે, તેમ લગ્નમયી વડ દહિયે પોતાના પ્રાણેશને નીરખવા લાગી, તેના હૃદયમાં હર્ષની ઉર્મિઓ ઉછળવા લાગી, પોતાનું મન્યાબિન્ન કાર્ય સિદ્ધ થયું, તેને માટે તે મનમાં અતિશે આનંદ પામવા લાગી.

રાજમ્ત્રી આજા થઇ, કે અલ્પ સમયમાંજ આ વિવાહ ઉત્સવની તૈયારી થતા માંડી. ચંદ્રકળાનો સંબંધ શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે થયો, આ ખખર જાણી બનિતાઓના ધવલ મંગળથી રાજમહેલ ગાજી ઉઠ્યો. વાળિત્રાના નાદથી સર્વ જીવન નાદમય થઇ ગયું. ચંદ્રકળાના સૌભાગ્યને લોકો વખાણવા લાગ્યાં. શહેરમાં શેરીએ શેરીએ આનંદ ઉત્સવ પ્રસરી રહ્યો. “ શુભ દિવસે, અને શુભ મુદ્દતે ચંદ્રકળાનું પાણીમહણ કરવામાં આવશે, એવી સર્વને જાણ થઇ. માતૃ મહમાં ચંદ્રકળા, અને શ્રીચંદ્રનું તારાનૈતિક અલ્પ સમયમાં થશે, ચંદ્રકળા પોતાનું પદ્મિની જીવન કૃતાર્થ કરશે, અને શ્રીચંદ્રના સહજાસનું મહા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે. શ્રીચંદ્ર પદ્મિનીનો પતિ થઇ, પુણ્ય શ્રેણીપર આરૂઢ થશે. બન્ને અભિનવ દંપતિ નવનવા જાત્ર અનુભવવા ઉન્મુખ થશે. મહારાજ ચંદ્રકળાના કરમોચન વખતે અનેક દાયજીને અર્પણ કરશે, શ્રીચંદ્રની આગળ રાજકીય પદાર્થોનો શક્તિ એકઠો થશે, વિવિધ જાતની લગ્નની બેટો તેની આગળ ધરવામાં આવશે, અલ્પ સમયમાંજ લગ્નોત્સવનો આનંદ આપણે પ્રાપ્ત કરીશું. ” આ પ્રમાણે લોકો ચિંતવતા હતા. ચંદ્રકળા

પણ મનચાંછિત પ્રાપ્ત કરી શ્રીચંદ્રના સમાગમની ઉત્કંઠા ધરવા લાગી. શ્રીચંદ્ર તેને પ્રેમથી ચાહતો હતો, પણ તે પોતાના વિકારને દબાવી શકતો હતો. પુણ્યના પ્રેરક પ્રતાપથી કાંઈ પણ વિકારી વસ્તુ તેને આકર્ષણ કરતી નહતી. ચંદ્રકળા જેવી પશ્ચિની પણ તેની સ્વતંત્ર અને દ્રઢ મનોવૃત્તિ તાબે કરવાને સમર્થ નહતી. તે અપૂર્વ આત્મબળને ધારક હતો, કાંઈ વિકારી વ્યસનો તેનો પરાબલ કરી શકતાં નહતાં. આ પ્રમાણે દ્રઢ હૃદયવાળા શ્રીચંદ્રે ચંદ્રકળાનું પાશ્વિમહણ સ્વીકાર્યું હતું, તથાપિ તે ત્યાંથી પ્રયાણ કરવાના સમયની રાહ જોતો હતો, પણ માતા પિતાની આજ્ઞા વિના તે કામ કરવા તેની અંતરંગ ઇચ્છા નહોતી.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

ચાતુર્થ પ્રકાશ.

ત્રિનો સમય હતો, સર્વત્ર શાંતિ હતી, પણ તે શાંતિનો ભંગ થવાની તૈયારી થવાને થોડીકજ વાર હતી, જાણ મુદ્દતે જાગૃત થનારા હોયોગી પુરોના સૂક્ષ્મ કોલાહલ થતા હતા, પણ તે સમયને હજી વિશ્લેષ હતો, આર્હત ભક્તોના મુખમાંથી પ્રભાતનાં મધુર રાગમય સ્તવનો પ્રકાશ થયાં ન હતા, આવશ્યક ક્રિયાના ઉદ્ગારો હજી નીકળતા ન હતા. આ સમયે શ્રીચંદ્રકુમાર જાગૃત થયો, તેની મનોવૃત્તિમાં પ્રયાણ કરવાની ઇચ્છા હતી, પોતાની અભિનવ પ્રિયાને અહીં મુકી, તે ત્યાંથી ચાલ્યા જવાની ધારણા રાખતો હતો. આવી ધારણાથી જાગૃત થઈ, તે તૈયાર થવા લાગ્યો. ચંદ્રકળા અંતઃપુરમાં રાધ્યા હિપર અર્ધી નિદ્રામાં અને અર્ધી જાગૃત થઈ અનેક મનોરથ કરતી હતી, મુગ્ધ હૃદયની બાળા શ્રીચંદ્રના આવા વિચારને જાણતી ન હતી. શ્રીચંદ્રે શૌચ ક્રિયાનું બહાનું કરી મિત્ર ગુણચંદ્રને જાણ કરી નિચે જવા સૂચવ્યું. તે વાત અંગીકાર કરવામાં આવી, એટલે શ્રીચંદ્ર ઉઠીને મહેલની નીચે ઉતર્યો.

શ્રીચંદ્રના હૃદયને જાણનાર ગુણચંદ્રને આ વખતે વિચાર થયો કે, જરૂર શ્રીચંદ્ર મિત્ર કાંઈ પણ મિષ કરી ચાલ્યો જશે, કાંઈપણ યુક્તિથી તેને થોડો વખત અહીં રોકવો જોઈએ. પશ્ચિની ચંદ્રકળાના પ્રેમપાશમાં તેને બાંધી લેવો જોઈએ. અથવાપિ કાંઈ પણ રમણીના મોહ જાળમાં તે ફસાયો નથી, હવે તેને ચંદ્રકળાના વિશેષ સહવાસમાં રાખવાની જરૂર છે. આના વિષયમાં પારદની જેમ એ સર્વદા ચપલ રહે છે, તે કાંઈ પણ પ્રેમના, શ્રંગારના, કળાના કે મૈત્રીના બંધનમાં આવતો નથી, કાંઈ પણ સાંસારિક મોહક પદાર્થ તેને આકર્ષી શકતા નથી, પણ હવે તેને અહીં રોકવાની જરૂર છે. આનું વિચારી ગુણચંદ્ર ખેડા થયો. તેણે આવી રાણી દીપવતીને ખબર આપ્યા કે, શ્રીચંદ્રકુમાર ગુપ્ત

રીતે ચાલ્યા જાય છે, તમે તેને યુક્તિથી અટકાવો. તત્કાળ રાણી અંદરતી, લાભાંગકુમાર, વરદત્ત શેઠ અને ચતુરા વિગેરે સર્વ પરિવાર એકઠો થઈ ગયો. જ્યાં શ્રીચંદ્રકુમાર રથ આગળ ઉભો હતો ત્યાં આવી, ચંદ્રને જેમ તારા મંડળ બીડી વળે, તેમ સર્વે શ્રીચંદ્રને વીંટાઈ વળ્યાં. શુભચંદ્ર અને ચંદ્રકળા પણ ત્યાં આવ્યાં. શ્રીચંદ્રકુમાર સર્વને આવેલાં જોઈ આશ્ચર્ય પામી ગયો.

તે સમયે ચંદ્રકળાની પ્રેરણાથી ચતુરા સખી હસતી હસતી ગોલી—પ્રિયનાથ ! તમરો વિદ્યાબ્યાસ ઉત્તમ છે, તમેએ સર્વ કળાઓમાં પદુ ચાતુર્ય મેળવેલું છે, તો મારા કેટલાએક પ્રશ્નના ચમત્કારી ઉત્તર આપશો. એમ કહી ચતુરાએ રાજકુમારીની પ્રતિનિધિ થઈ એક તાંબૂલની ખીડી કુમારના હાથમાં આપી, અને મધુર સ્વરે કહ્યું, સ્વામી ! પ્રથમ આ તાંબૂલના જે શુભ હોય તે દર્શાવી, પછી તેનો ઉપયોગ કરજો. પ્રિયાના પ્રતિનિધિ દ્વારા પ્રેમી વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર નીચે પ્રમાણે તાંબૂલના શુભ વિશે બોલ્યો—

તાંબૂલં કટુ તિક્ત મુષ્ણ મધુરં ક્ષારં કષાયાન્નિવર્ત

ઘાતનં કફનાશનં કૃમિહરં દુર્ગંધનિર્નાશનમ્ ।

વક્ત્રસ્યામરણં વિશુદ્ધિકરણં કામાગ્નિ સંદીપનમ્

તાંબૂલસ્ય ઇમે ત્રયોદશ ગુણાઃ સંસારિણાં દુર્લભાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—તાંબૂલ કટુ, તીવ્ર, ગરમ, મીઠું, ખાર, કસેલું, વાયુને હરનાર, કફનો નાશ કરનાર, કરમીયાને હરનાર, દુર્ગંધને નષ્ટ કરનાર, મુખનું આશૂપણ, શુદ્ધિ કરનાર, અને કામ તથા અગ્નિ [જઠરાગ્નિ] ને હિતીપન કરનાર છે. એ તેર શુભ તાંબૂલમાં રહેલા છે, તે સંસારીઓને દુર્લભ છે.

આ પ્રમાણે તાંબૂલના તેર શુભ શ્રીચંદ્રે કહી બતાવ્યાં, એટલે ચંદ્રકળાની સખી નીચે પ્રમાણે એક સંસ્કૃત વાક્ય બોલી—

સ્વામિન્નેભિરિદં ત્રયોદશગુણૈર્યુક્તં પ્રસાદી કૃતમ્

હે સ્વામી ! તમને જે આ તાંબૂલ ધરવામાં આવ્યું છે, કે તે તેર શુભરહે યુક્ત છે.

આટલું કહી ચંદ્રકળાએ ચતુરાએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો—સ્વામી ! તમે આ દ્રવ્ય તાંબૂલનું વર્ણન કર્યું, પણ ભાવતાંબૂલ, અથવા અંતરંગ તાંબૂલ કેવું હોય ? તે કહો. તે સાંભળી શ્રીચંદ્રે નીચે પ્રમાણે અંતરંગ ખીડીનું વર્ણન કર્યું.

હાહો.

પ્રિયવચ નાગરવેલિદક્ષ, શુદ્ધ પ્રેમ ને પૂજ, સમકિત ચૂર્ણ કપૂર ધૂતિ, રચિ નિર્ગર સંગમ.

એટલું બીડું સુખ ધરે, તસ સુખંધ સુખ સાલ,
અચન ખાસ થાયે નહીં, જિનવર ધ્યાન ઉંસાલ. ૨

રાજકુમારી તે કાલજી ખુશી થઇ, તેણે ચતુરા સખીને મંઝા કરી એટલે ચતુરા
જોયી—સ્વામી ! અંતરમ બીડીતું વર્ણન કરેકૃતમાં કરો. શ્રીચંદ્રમારે તેવાજ બાવા-
વંતું વર્ણન કરેકૃતમાં કરું.

શુભાગવત્તાનિ વિષઃ ત્રિયંબકઃ
સત્યેશ્વર્યાનિ સુદ્રષ્ટિ ચૂર્ણકઃ ।
સતોષ કર્ણૃત્ સુગંધવર્તિકા
તથેશ્વરં વીટકમસ્તુ મે વિમ્બો ॥ ૧ ॥

અર્થવા—

સત્યં ધંચો નાગરસ્વંદ વીટકમ્
સમ્યક્ત્વપૂર્ણં શુભતત્ત્વચૂર્ણકમ્ ।
સ્વાધ્યાયકર્ણૃત્ સુગંધપૂર્ણં
તદસ્તુ સંસયઃ શિવસૌભ્યકારકમ્ ॥ ૨ ॥

પરપર પ્રિય વચન બોલવાં, તેણે નાગરવેલનાં પત્ર છે, પ્રેમશી તેમાં સોપારી
છે, સમ્યક્દષ્ટિશ્ચ યુગો છે, સતોષરૂપ કપૂરની સુખંધી છે. હે વિમ્બ ! એવું તાંબૂલ
મારે દો.

સત્ય વચનરૂપ નાગરવેલનું પત્ર, સમ્યક્ત્વરૂપ સોપારી, શુભ તત્ત્વરૂપ યુગો,
અને સ્વાધ્યાયરૂપ સુખંધ પૂર્ણ એવું તાંબૂલ હે સખી ! મને મોક્ષ સુખને આપનારં સાચો.

પછી ચંદ્રકળાએ સુચના કરી, એટલે ચતુરા સખીએ કહ્યું, સ્વામી ! સ્નાનમાં
કેવા શુભ રહેલા છે ? તે કૃપા કરી જણાવો. ચતુર શ્રીચંદ્ર નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—

સ્નાનં નામ મનઃ પ્રસાદજનનં દુઃસ્વપ્નવિધ્વંસનં
સૌભાગ્યાચ્ચતનં મહાપહરણં સંવર્દનં તેજસઃ ।
રુપચોતકરં શિરઃસુત્વકરં કામાગ્નિસંદીપનં
સ્ત્રીણાં મન્મથમોહનં શ્રમહરં સ્નાને દક્ષૈતેશુણાઃ ॥ ૧ ॥

મનને પ્રસન્નતા આપનારં, દુઃસ્વપ્નને નિવારનારં, સૌભાગ્યનું રચનારૂપ, મળને
હરનારં, તેજને વધારનારં, રૂપનો પ્રકાસ કરનારં, મરતકને સુખ આપનારં, કામાગ્નિને

ઉદ્દીપન કરનાર, અગ્નિને કામદેવનો મોહ કરનાર, અને જમને નાશ કરનાર રનાત્ર છે. એ દય યજ્ઞ રનાત્રમાં રહેલા છે. ૧

ચતુરાએ હાસ્ય કરી પુછ્યું, હવે બાવરનાન અથવા અંતરનાન કહો—શ્રીચંદ્ર નીચેના રાહો બોલ્યો—

અંતરંમ રનાન હવે દાખો, કહે સમ રસ અભિજ્ઞા યાખો,
તેથી વિષયપદ મળ ભવે, તૃષ્ણાનો પરિતાપ બોલાવે.

સમતાપ અમૃત જળમાં રનાન કરવું, તે અંતરંમ રનાન છે, તેથી વિષયપદ કાઢવનો મળ દૂર થાય છે, અને તૃષ્ણાનો પરિતાપ પ્રમાણ ભય છે.

ચંદ્રજાની પ્રેરણાથી ચતુરા બોલી—કુમારમણિ ! બાપ ચતુર છે, બાપજો દ્રવ્યખીચડી બાપીએ છીએ, અને બાપએ છીએ, પણ બાવખીચડી જોને કહેવાય ! તે કૃપા કરી જણાવો. શ્રીચંદ્ર હાસ્ય કરી બોલ્યો—

યજ્ઞ તંદુલ શું નીપની, કરણા દાહિ ચંબૂસ,
સમકિત ધૃત શું છમીએ, તો ભાગે ભવ ભૂખ. ૧

તેજ વર્ણન સંસ્કૃતમાં કહે છે.

યજ્ઞ તંદુલ નિષ્પન્ના સન્મૈત્રી દાહિ ધૃવિરા ।

સમવશક ધૃત સંજૂર્ણા ચિત્તકા હૃદયતાવિષક ॥ ૧ ॥

ગ્રાહ્ય એખાથી બનેલી, જન્મેથીપ કાળવડે સુંદર અને સમકિતરૂપ થીથી ભર-પૂર એવી આ ક્ષિપ્રા (ખીચડી) જમી ભોજ. તે સાંભળી ચમકાર પામેલી ચતુરાને સખ બાળાએ અગુરીની સંજ્ઞા કરી, એટલે તેણીએ પુછ્યું કે, સ્વામી ! અંતરની ભાવથી કેવી હોય ? કુમાર સ્મિત વડે બોલ્યો.

લપન શ્રી જેઠ ત્રિધારી, અંમ અમ બાવપૂજન પારી,
નાના વિષ કેયર ભારી, વિધિ રચનાએ એક પારી. ૧

તેનું તે વર્ણન સંસ્કૃતમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

લપન શ્રી સિધામક્તિઃ ચિત્રમક્તિઃ સુરામિતા ।

સા નિત્યં હૃદયમાનાદિ તન્ન ક્રોધા ચિત્તન્વતામ્ ॥ ૧ ॥

“ ત્રણ પ્રકારની વિચિત્ર રચનાવાળી સુંદર બાવથી નિત્યે જમવાથી, તે કરીરની જોશા વધારે છે. ”

ચતુરાએ ફરીથી કહ્યું, તેથીજ રીતે અંતરની ગુણપરિક્ષા (જોખપાપટી) કહી બતાવો.

ગુડપર્પટિકા કહો દેહી. જડભાવન લાધે જેહી;

અનુકંપ ઉચિત કીર્તિદાન, એહના જિહાં ભાવપ્રધાન. ૧

અંતરજે એહિજ નજી, મન કૃપણપણું નવિ આણી;

એમ ભોજનની કુરસાઇ, નિત્ય કીજે તેહિ બલાઇ. ૨

હમારે તેવુંજ વર્ણવ્યું સંસ્કૃતમાં કયું.

ત્રિપા દાન મમાનં યદ્ વહુમાનેન સંયુતમ્ ।

ગુડપર્પટિકા તૂર્ણ શ્રુજ્યતાં પ્રત્યહં સત્ત્વે ॥ ૧ ॥

હે મિત્ર ! ઉચિતદાન, અનુકંપાદાન અને કીર્તિદાન—એ ત્રણ પ્રકારનું દાન બહુ જાન સાર્થક કરવું, તેરૂં જોળપાપડીતું હમેશાં સત્ત્વરે જોજન કર.

આ પ્રમાણે ચંદ્રકળા તે ચમત્કારી પ્રત્નોત્તર સાંભળી ઘણીજ ખુશી થઇ ગઇ, આ વખતે વરદત શેઠ વિજેરેએ ખોતાની જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવાને દેવ, ગુરુ અને ધર્મનાં તત્ત્વ વિષે પ્રશ્ન કર્યા, તે સાંભળી ચતુરશિરોમણી શ્રીચંદ્રકુમાર અંગમાં ઉમંગ ધરી ખોદ્યો, ભદ્ર ! તમારા પ્રત્નોથી અને અપૂર્વ આનંદ આવે છે. કાલ્યુવાર પહેલાં જે પ્રત્નોના ઉત્તર મેં આપ્યા છે, તે પ્રત્નો સાંકારિક ભાવનાને વધારનારા હતા, અને આ તમારા પ્રત્નો ધાર્મિક ભાવનાને વધારનારા છે, પૂર્વના પ્રત્નોત્તરમાં જરા અશુદ્ધ થયેલી મારી છદ્ડા આ તમારા હતામ પ્રત્નોત્તરની વાંછીરૂપ ગંભીરતા સ્નાન કરી પવિત્ર થશે. તમારા આ પવિત્ર પ્રત્નોએ મારી ધર્મભાવના જાગ્રત કરી છે. ભવ વાસનામાં લુબ્ધ થયેલા મારા ચપળ ચિત્તને તમે સ્થિર માર્ગે દોર્યું છે. આ પ્રશ્નરૂપ ચંદ્રના હૃદયથી મારો હૃદયસાગર ઉદ્ભવ પુર્યો છે. ગુદ અધકારમાં મમ થયેલા મારા મગ્નિત હૃદયને તમે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ દીપકને પ્રકાશ આપ્યો છે. મારા પરિતૂષ્ઠ હૃદયની ઉપર તમે સુધાસિંચન કરવાનો પ્રયોગ આરંભ્યો છે. આ પ્રત્નોથી હું તમારો પૂર્ણ આભારી થયો છું. આદ્ય શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે, ધર્મ કરતારથી ધર્મનું સ્મરણ કરાવનાર અધિક છે, ભવ સંબંધી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં પડેલાં પ્રાણીને જીવમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર, ધર્મનું સ્મરણ કરાવવું, એ કેવો ઉપકાર ? અનેક જાવિ પ્રાણીઓએ દેવગુણિમાં ગયા પછી ખોતાના પૂર્વ ઉપકારીના પ્રત્યુપકાર કરેલા છે. ધર્મભાવનાને જાગ્રત કરવા, તેનું યથાર્થ સ્મરણ કરાવવા, અનેક વૈકલ્પિક રૂપ ધરાવે છે, અનેક ચમત્કારી એજાઓ કરેલી છે, અને વિવિધ જાતની શક્તિઓ દર્શાવી છે. આટલું ફક્ત ક્ષીયત્રે ત્રીયે પ્રમાણે-અનુકંમે પ્રત્નના ઉત્તર આપવા માંડ્યા.

જેતામાં અદાર પ્રકારતા દોષ ન હોય, જેતામાં યોગીશ અતિશય પ્રકાશી રહ્યા હોય, ચાર નિદોષ જ્યાં સત્ત્વ છે, ચાર પ્રકારે જેમની વાણી સત્ત્વ છે, જે ત્રણ લોકમાં પૂજ્ય છે, સર્વ જગતનું હિત કરવામાં જે તત્પર છે. ઉત્તમ જ્ઞાન અને દર્શન જે ધારણ કરે છે, અને જે દેવતાઓના મંથ્ર દેવ છે, તે ખરેખરા શ્રી સ્વર્ગતપ્રભુ શુદ્ધ દેવ છે, એ પરમ પવિત્ર પ્રભુની ભવેભવ સેવા કરવી. જે સમક્ષિતે મુક્ત હોય, જેઓ સર્વદા હૃદયોનું

દમન કરે, શ્રી જિનતત્વના રસની જે કામના કરે, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુષ્ણિને જે ધારણ કરે, જેઓ પોતે તરીને બીજાને તારે છે, સર્વદા ષટ્કાય જીવની રક્ષા કરે, જન ભગવંતના શુદ્ધ માર્ગને જેઓ જણાવે, જેઓમાં મમતા હોતી નથી, અને જેઓ સર્વદા સમતાના ઉપાસક છે, તેના શુદ્ધ ગુરુ ઉપાસના કરવાને યોગ્ય છે.

જે શ્રી વીતરાગ ભગવંતે પ્રરૂપેલો છે, જે સર્વદા હિતકારી છે, મુનિઓ નિષ્કપટ-પણે જેને આદર આપે છે, જે પ્રવચનને અનુકૂળ હોય છે, જેમાં મુખ્ય રીતે દયા રહેલી છે, જે વિનય મૂળ છે, દુર્ગતિમાં પડતાં પ્રાણીઓને જે ધારણ કરે છે, અને ક્ષાંતિ-ક્ષમા વિગેરે જેના દશ ભેદ છે, તે શુદ્ધ ધર્મ કહેવાય છે. એ શુદ્ધ કેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મ જેના નિરૂપાધિક હૃદયમાં રહેલા છે, તે પુરૂષ આ ત્રણ જગતમાં તિલક સમાન છે. આ ત્રણ તત્વનું મહાત્મ્ય શ્રી અર્હત પ્રજાએ પોતાના આગમમાં પટે પટે દર્શાવ્યું છે. તે મહાતત્વની ઉપાસના કરવાથી પ્રાણી આ ભવપાશમાંથી મુક્ત થાય છે. એ ત્રણ તત્વ-રૂપ નાવમાં બેઠેલાં ભવિ પ્રાણી આ દુરંતર ભવસાગરને તરી જાય છે. પૂર્વનાં ઉગ્ર પુરુષ વિના એ ત્રણ તત્વની આરાધના થતી નથી. ઉગ્ર પાપરૂપ કાદવથી ભિન્ન થયેલા પ્રાણીની શુદ્ધિ એ ત્રણ તત્વરૂપ નિર્ભગ ગંગા પ્રવાહરૂપે થાય છે. તે પવિત્ર પ્રવાહમાં સદા સ્નાન કરનાર પ્રાણી કદિ પણ પાપરૂપ મળતી મલિન થતો નથી. બાહ્ય અને અંતરંગ બંને પ્રકારની શુદ્ધિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે, તેનામાં દિવ્ય અને પ્રભાવિક એવું ધાર્મિક તેજ ઝગઝગી નીકળે છે. શ્રીચંદ્રનાં આ વચન સાંભળી વરદત્ત શેઠ ખુશી થઇ ગયા, ચંદ્રકળા અને દીપવતીના હૃદયમાં અસંત આનંદ ઉપજ્યો.

ફાલગુણ પંચી ચંદ્રકળાની પ્રેરણાથી ચતુરા અંજલિ બોલી બોલી—સ્વામી ! આપના મુખમાંથી અંતરંગ ભોજન સાંભળવાની ઇચ્છા છે. દ્રવ્યભોજન કરતાં ભાવભોજન ધણુંજ ઉત્તમ છે, અને તે ધાર્મિક હોવાથી પવિત્ર અને હૃદયને શુદ્ધ કરનાર છે; આપ કૃપા કરી તે ભોજનનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરશો. શ્રીચંદ્ર આનંદથી પરિપૂર્ણ થઇ બોલ્યો—ભદ્રે ! અંતરંગ ભોજનની સામગ્રી સાંભળવા જેવી છે. એ પવિત્ર ભોજનનું વર્ણન એક ચિત્તે સાંભળજો. ચરમાવર્ત અને ચરમકરણરૂપ એક સુંદર ભોજન મંડપ છે, એ મહા મંડપને જોઇ ચિત્ત હરે છે, તે મંડપમાં શુભ સામગ્રીરૂપ બાગેડ છે, અને ચિત્ત-રૂપી સિંહાસન ગોઠવેલું છે. ઉચિતતા વિગેરે ગુણરૂપી શ્રીજાં નાનાં પાત્રો છે, તેમાં ઉત્સાહરૂપ જળ કળશ સાથે છે. શુભ રચિરૂપ એક વિશાળ અને સુશોભિત થાળ છે, ગુણરાગરૂપ તેમાં સુંદર વાટકા છે, ગુરુજનરૂપ હિતકારી તે ભોજનવિધિના કરાવનાર છે, ભવનાં દુઃખને ભાંગનાર સમકિતરૂપ સુખડી તેમાં પીરસવામાં આવે છે, પરમાર્થના સ્તવનરૂપ દળવાળી, ગુણીજનની સેવારૂપ મીઠાશાળી કામળ પુરીઓ અને જિન ભક્તિરૂપ સ્વાદિષ્ટ જલેબી તેમાં આવે છે. તેમાં નિયમની સાવધાનીરૂપ વિવિધ જાતનાં પકવાન છે, મોઢું મન રાખવારૂપ મોતીચૂર છે, પચ્ચખાણરૂપ ઘેચર છે, જન ભક્તિનાં ગીતગાન તે મીઠા મેવા છે, જેમાં વચને વચને રસ મળે છે. શ્રુતગાનની લીલારૂપ ક્ષાણીના ભાત છે, શુદ્ધ આશયરૂપ પીળી દાળ છે, કાર્યનો વિવેકરૂપ કરંગો છે, હિતશિક્ષારૂપ ચમકા છે, અનુભવરૂપ શીતળ જળ છે, ભોજનને અંતે તે જળ લઇ પ્રાણી પવિત્ર થાય છે.

આવક જાણ્યોને આ અંતરંગ ભોજન પરમ તૃપ્તિને આપનાર છે. આ ભાવાત્મક ભોજન દ્રવ્યાત્મક ભોજનથી વધારે સ્વાદિષ્ટ છે. આ ભોજન કરનારા ભવિ પ્રાણીઓની કમરૂપ કૃષ્ણા એવી રીતે સમી જાય છે કે, જે પુનઃ કદિ પણ ઉત્પન્ન થતી નથી. આવક જીવનને ટકાવનાર અને કદિ જીવું નહીં થનાર આ ભાવાત્મક ભોજન જગતમાં સર્વદા દુર્લભ છે. દ્રવ્ય ભોજન મળને વધારનાર અને પરિણામે તિરસ આપનાર છે, અને આ પેલિન ભોજન મળ રહિત અને સર્વદા પરમ રસ આપનાર છે.

શ્રીચંદ્રના કુખથી આવી ચાતુર્ય ભરેલાં વચન સાંભળી સર્વે ચમત્કાર પામી ગયાં. તેની પ્રાથમિક વિદ્યા ભોધ કરવેને અદ્ભુત આનંદ થઈ ગયો. પડખે ઉભેલો વામાંગકુમાર આ ચાતુર્ય ભોધ વિશ્વમય પામી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે, આ વિદ્યાનુ કુમારે અંતરંગ ભોજનવર્તુ જે વર્ણવે કહ્યું, તે ચમત્કારી છે. આ મહાનુભાવ ખરેખર લોકોત્તર પુરુષ છે. તેની કુશલમણ્ડિમાં દિવ્ય શક્તિ દેખાય છે. આવા મનુષ્યોનું જીવન જગતમાં કૃતાર્થ છે. આમું જિભારી વામાંગકુમારે નમન કરી શ્રીચંદ્રને કહ્યું, ચતુર શિરોમણિ કુમાર ! આપના ચાતુર્ય ભરેલા વિચાર સાંભળી અમને ધણો આનંદ આવે છે. આપના ચાતુર્યનો વિશેષ આનંદ લેવાને મારે એક પ્રશ્ન પુછવાનો છે. સંસારી રસિક જીવો બુદ્ધિનું ચાતુર્ય ખીલા-જવાને સોગઠાનાં રમે છે. એ દ્રવ્ય બાજુમાંથી લોકો છઠ્ઠલોકનો ક્ષણિક આનંદ મેળવે છે, તેા અમારે જ્ઞાપતા કુખથી ભાવબાજુ અથવા અંતરંગ બાજુ સાંભળવાની ઉત્કંઠા છે, તેા આપ અમને જ્ઞાંતરંગ બાજુનો આનંદ આપવા કૃપા કરશો. વામાંગકુમારનાં આવી વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રને હર્ષ થયો. તે મંદહાર્ય કરી બોલ્યો—ભદ્ર ! આ ચતુર્ગતિ સંહારરૂપ એક ચોપાટ છે, તેમાં રાગ અને દ્વેષ બે પાશ છે. કપાયરૂપ સોળ સોમઠાં છે, કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે લેસ્થાઓરૂપ તે સોગઠાના રંગ છે, એ બાજુમાં ઉન્નત એવો આત્મારૂપ રાજા ખેલ કરે છે, તેની સામે કુમતિરૂપ બેર રમવા બેઠો છે. જે પાધરા દાવ ન આવે તેા, એ ભવરૂપ ચોપાટમાં આત્મા જીતી શકતો નથી. ભવ પ્રપંચનો ખેલ તેો મુંઝાવે છે, અને દુર્ગતિરૂપ ગજ તેને લાગી જાય છે.

તે ચોપાટનું ખીજી રીતે એવું પણ વર્ણવે છે કે, ચારિત્રરૂપ એક ચોપાટ છે. બાર ભારના તથા મેત્રી પ્રમુખ ચાર—એમ મળીને સોળ તેની સોમઠીઓ છે. જ્ઞાન અને દર્શનરૂપ બે પાશ છે. સ્વેત, પીળા અને રાતો તેમાં રંગ છે. એ ચોપાટથી સંસારનો ખેલ જીતાય છે. અવિરતિ, મિથ્યાત્વ, કપાય, પ્રમાદ, એ ચાર ચોકક સામેના બેર થાય છે. ત્રણ થોમ તથા રાગ અને દ્વેષ એ કુમત્રી સામે દાવ મંડાય છે. અજ્ઞાનરૂપ એકો પણ નાખવામાં આવે છે. ત્રણ કુગ, તથા પંચો નાખી એ રમતનો રંગ બરાબર જામે છે. જે આ ચમત્કારી રમત રમી જણે. તે અંતર ભાવને જાણી શકે છે, અને જિનમતના રસમાં રસીલા કહેવાય છે. ભદ્ર ! આ ચોપાટને એવું પણ રૂપક અપાય છે કે, ચોવીસ દંડકનો દાર એ સોમઠાં છે. તેની અનુભામ તે ચોસક ખાનાં છે. શુભ અને અશુભ અધ્યવસાયરૂપ પાશ છે. જે અવિરતિનાં દાર છે, તે બે છેકે મળીને બાર થાય છે. વિરતિના દારવડે બે ચોકે આઠ થાય છે. જતિ, આજતિ, વચન અને ઉત્પાત, એ ચાર સોમઠાં પણ

કહી શકાય છે. વિવેકથી વિચાર કરતાં તેના અનેક અર્થ યજ્ઞ શકે છે. આ ચોપાટના જુદા જુદા પ્રકારનું સારી રીતે મનન કરવાથી તેમાં અંતરંગ આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, જાન બાજમાં ચતુર એવા ગુરુઓ એ રમતના પૂર્ણ રસિક હોય છે. આ ભાવબાજીથી તેમની બધી ભાવના ઉમંગથી ઉલ્લાસ પામે છે, અને તેમના રસિક અંતરમાં અંતરંગ આનંદ ઉદ્ભવે છે. શ્રીચંદ્રના આ ચમત્કારી વિવેચનથી વામાંગકુમાર ચકિત થઇ ગયો. તેના નિર્ભય હૃદયમાં શ્રીચંદ્રને માટે બહુ માન પ્રગટ થયું. વરદત્ત શેઠ પણ હૃદયમાં આનંદ પામી બેઠી ઉઠ્યા—કુમારચંદ્ર ! આપના વાગવિલાસથી ધણો આનંદ આવે છે. આપની બધી બુદ્ધિ નવનવી ભાવાત્મક ભાવના ઉત્પન્ન કરી શ્રાતાઓના ચિત્તને ચમત્કાર આપે છે. દરેક ક્ષીણોમાં, જોણીઓમાં અને સાંસારીક પ્રવૃત્તિઓમાં દ્રવ્ય અને ભાવની અદ્ભુત ચમત્કૃતિ રહેલી હોય છે. દ્રવ્ય ચમત્કૃતિ તો માનવ બુદ્ધિને સત્વર માણ થઇ શકે છે, પણ ભાવ ચમત્કૃતિ તો કોઇ લોકોત્તર માનવ બુદ્ધિનેજ માણ છે. તેનો પ્રભાવ દિવ્ય પ્રતિભાની અંદર સર્વદા પ્રકાશે છે. આટલું કહી વરદત્ત શેઠ બેઠ્યા—મહાશય ! આ જગતમાં દ્રવ્યથી સાત વ્યસનો અતિ દુઃખદાયક છે, તેથી તેઓને દૂર કરવાં જોઇએ. પણ જો એ સાત વ્યસન ભાવથી દૂર કરવામાં આવે તો, પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. વૃત્ત, મત્સ્ય, વેશ્યા, મદિરા, ચોરી, મૃગયા, અને વ્યભિચાર—એ સાત વ્યસનોમાંથી એક પણ સેવ્યું હોય તો, તે નરકનાં દ્વારરૂપ થાય છે. કદિ એ વ્યસન સત્ત્વને સહ સેવાય નહીં, તેથી તે જાતિથી દૂર થાય છે. પણ જો તેને અંતરંગ ભાવથી દૂર કર્યો ન હોય તો, તે અવશ્ય નરક ગતિનાં દ્વારરૂપ થાય છે.

વરદત્ત શેઠનાં આવાં વચન કાંબળી ચતુર શ્રીચંદ્ર હાસ્ય કરી બેઠ્યો—કર્મની પ્રકૃતિ ઘુત વ્યસન છે. તેરડે રાત દિવસ પ્રાણી ખેલ્યા કરે છે. બીજાની નિંદા કરવી, એ બીજાનું માંસનું વ્યસન છે. મોહ રાખવો, એ મદિરાનું ત્રીજું વ્યસન છે. કુમતિનો અયોગ કરવો, તે વેશ્યાના સંયોગના ચોથા વ્યસન જેવો છે. ચતુર્વિધ અદત લેવું, તે ચોરીનું પાંચમું વ્યસન છે. દુર્ધર્મનું ધરવું, તે મૃગયાનું છઠું વ્યસન છે. અને પરની આજ્ઞા રાખવી, એ પરબીનું સાતમું દુર્વ્યસન છે. આ અંતરનાં સાત વ્યસન પ્રાણીને મહા દુઃખ આપે છે. તે અંતરંગ સાત વ્યસનનો ત્યાગ કરવાથી પ્રાણી સિદ્ધિ પદનો સંપૂર્ણ અધિકારી થાય છે.

શ્રીચંદ્રનાં આ અમૃતમય વચનથી વરદત્તના હૃદયમાં પ્રમોદ ઉત્પન્ન થયો. તત્કાળ તેણે બીજો પ્રશ્ન કર્યો. મહાનુભાવ ! અનગાર મુનિઓ કુટુંબ વચરના નિરાધાર હોય છે, તો તેઓ શી રીતે સુખી કહેવાય ? શ્રીચંદ્ર હાસ્ય કરી બેઠ્યો—ભદ્ર ! એ મહાત્માઓ સંપૂર્ણ સુખી છે, તેઓને પ્રેમ ભરેલું અંતરંગ કુટુંબ હોય છે, જેના આશ્રયથી તેઓ સંસારાવાસ કરતાં સેંકડોગણું સુખ ભોગવે છે, તે વિષે નીચેના છંદો કહેવાય છે.

છંદો.

ધર્મ કહીને તાય, માત જસ ક્ષમા ભણીને,
આત્મા સંયમ સાર, દયા જસ પહેત સુણીને;

સત્ય સુમિત્ર પવિત્ર, બ્રૂમિતલ પોદીય સન્નમ,
ભોજન જ્ઞાન સુતરન, દશોદિશ વસ્ત્ર વસન્નજા;
વિરતિ નારી દીપક વળી, ચંદ્ર ચિહ્ન દિશિ જગદભે,
જ્ઞાનવિમલ ગુર સાધને, સમલ કુટુંબ સાથે મળે. ૧

નિજ ભુજ વર ઉપધાન, પવન અતિ વીંચણુ ભાવે,
ચંદ્રોદય આકાશ, વિપુલ જશ અંત ન આવે;
મુક્તા ફળ ઉપમાન, તાર માલા અતિ શાવે,
દિશિ કન્યા અનુકૂળ, સુપરે જસ વાય દોળાવે;
જાળુતા વિરતિ મુનારિયું નિશદિન સતી,
જ્ઞાનવિમલ કહે નૃપતિપરે, સુખે સેવે છે યતિ. ૨

નયર વિવેક ઉદાર, સાર સમકિત દદ પાયો,
નવ તત્ત્વહ દરબાર, યોધ મહેં તો મન ભાવ્યો;
ધર્મ રચણુ બંડાર, દામ દમ શલક નિપાયો,
રથ શીલાંગ અદાર, સહરસ સેના સમવાયો;
આગમ નયની ગજ ઘટા, ધ્વજ મહાવ્રત લહલહેં,
નય કહે સમ સંતોષ, પરિમલ અંગે ચંદન મહમહે. ૩

આત્મ પાઠ સુગીત, રીતિ તિહાં વંશ વગ્નવે,
નાટક સયલ સંસાર, જીવ નટ નૃત્ય દેખાવે;
વન્નગધ મદલ માન, તાન વળિ લોભજ ગાવે,
નટ નાયક તિહાં મોહ, હાવભાવ બગા સુણુવે;
એણીપરે રૂપિ રાગ સદા, જોવે તાન ઉઘટ ધરી,
જ્ઞાનવિમલ મુનિરાજની, કીર્તિ ચહુ દિશિ વિસ્તરી. ૪

કષ્ટ લહે કેમ એહ, જેહ એતાપર પરિયો,
શ્રી જિનવરની આણુ, છત્ર શિર ઉપર ધરિયો;
પહેચો શીલ સંનાહ, તેહ સંવેગ કર લીધો,
જિન ઉપદેશ સુચક, ધરી સવિ થયો સુપ્રસિદ્ધો;
રાગ દ્વેષ દુશ્મન હણ્યા, હણી ચિંતા મન તણી,
જ્ઞાનવિમલ સુધા સાધની, અછે એ પ્રભુતા ધણી. ૫

તે છપ્પાનું વિવેચન કરતાં શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—ભદ્ર ! ધર્મરૂપ જેને પીતા છે, જ્ઞામા જેની માતા છે, સંયમરૂપ બ્રાતા છે, દયા જેની બેહેન છે, સત્યરૂપ પવિત્ર મિત્ર છે, બ્રૂમિરૂપ શય્યા છે, તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ ભોજન છે, દિશારૂપી વસ્ત્રો છે, વિરતિરૂપી આ છે, અને ચંદ્રરૂપ દીપક જેના ધરમાં પ્રકાશી રહ્યો છે, એવા સર્વ કુટુંબની સાથે રહેલા વ્યક્તિને શી ન્યૂનતા છે ? તે સર્વદા કુટુંબનાં સુખે પૂર્ણ સુખી છે. ૧

પોતાની જુગનું જેને ઓશીશું છે, પવન પંખો નાખે છે, આકાશરૂપ ચંદ્રવે છે, જેમાં ચંદ્રના ઉદયરૂપ અનંત યશ રહેલો છે, તારાઓની શ્રેણી તે મુક્તાવળની માળા છે, દિશારૂપ કન્યાઓ અતુરૂપ વાણુ દોળે છે, સરળતા અને વિરતિરૂપ સતી સ્ત્રીઓ તેની સાથે રહેલી છે, આવી રીતે મુનિરાજ મહારાજની જેમ સુખે સુવે છે. ૨

યતિરૂપ રાગેન્દ્ર વિવેકરૂપ નગરમાં રહે છે, સમક્રિતરૂપ શ્રેષ્ઠ પાપાદાર તેને કાલ્સો છે, નવતત્ત્વરૂપ તેનો મોટો દરબાર છે, જેની અંદર મનમાન્યો બોધવિલાસ મળે છે, ધર્મરૂપ રત્નનો બાંડાર જેના તાબામાં છે, દમનરૂપ દામ જેની પાસે છે, શીળરૂપ જેને રથ છે, અદારહત્તર શીળતા અંગરૂપ જેની સેના છે, આગમનયરૂપ ગન્ધેન્દ્રની ધટા છે, મહા-પ્રતરૂપ ધ્વજનઓ જ્યાં ફરકી રહી છે, સંતોષરૂપ ચંદનની સુગંધ જેના અંગમાં પ્રસરી રહી છે. ૩

તે યતિરૂપ મહાનગરની પાસે આગમ પાઠરૂપ સંગિત થાય છે, શુભ રીતિરૂપ વાંસળી વાગે છે, સર્વ સંસારરૂપ નાટક જામેલું છે, જીવરૂપ નટ પોતાનું નૃત્ય તે મહા-રાજાને બતાવે છે, માત મૃદંગ બજાવે છે, લોક તેમાં તાન આપે છે, નટનો નાયક મોહ હાવમાવ સુણાવે છે, એ નાટક મુનિમહારાજ ઉલટ લાવી જુએ છે. ૪

એ મુનિરૂપ વીરને કણ શી રીતે પડે ? કદિ પણ પડેજ નહીં. શ્રી જિનાચારૂપ જત્ર તેણે મસ્તકપર ધારણ કર્યું છે, શીલરૂપ બખ્તર શરીર ઉપર પહેર્યું છે, સંવેગરૂપ ખડ્ગ હાથમાં રાખ્યું છે, જિનોપદેશરૂપ ચક્ર ધારણ કરી તે પ્રખ્યાત થયો છે, આવી પ્ર-જુતાને ધારણ કરતા તે યતિ વીર પોતાના શત્રુ રાગ અને દ્વેષને હણી નાંખ્યા છે, અને પોતે સર્વ રીતે નિશ્ચિંત થયેલ છે. ૫

વરદત્ત શેઠ ખુશી થઈ પુત્ર બોલ્યા—ધર્મવીર ! આપનાં વચનામૃતથી અમોને તૃપ્તિ થતી નથી. વારંવાર આવા પ્રશ્ન પુછવાની છમ્છા થયા કરે છે; એથી આપને પુછ-વાનું કે, જગતમાં દીપોત્સવી અથવા દીવાળી દ્રવ્યથી તો પ્રખ્યાત છે, પણ બાવથી એટલે અંતરંગ દીપોત્સવી કેવી હશે, તે કૃપા કરી જણાવશે ? શ્રીચંદ્રકુમાર મધુર સ્મિત કરતો નીચે પ્રમાણે ગીર્વાણ વાણીનું સુભાષિત બોલ્યો:—

સદ્ ધ્યાનોજ્વલદીપકઃ સુવિલસત્સ્વાધ્યાયકાડરાશ્રિકઃ

શુદ્ધાહાર સુભોજનઃ સુગુણવાક્તાંબૂલસોભામૃતઃ ।

અશ્રી નિર્મલક્ષણાગમજય ઝડ્યેષ્ટાવના મોત્તરઃ

શીલાલંકૃતિભાગ્ મુદે ભવતુ વોડ્ઠર્હર્મદીપોત્સવઃ ॥ ૧ ॥

જેમાં સદ્ધ્યાનરૂપ ઉન્નવળ દીવા છે, પ્રવર્તતા એવા સ્વાધ્યાયરૂપ જેમાં આરતી-ઓ થાય છે, જેમાં શુદ્ધ-પ્રાસુક આહારનાં ભોજન થાય છે, સદ્ગુણવાળી વાણીરૂપ તાંબૂ-લની જેમાં શેઠા છે, પરિચ્છેદનો લાગ, મમતાનો લાગ, સુમતનો જય અને વડીલને

નમન, એ રૂપ જોમાં ઉત્સવ છે, અને શીલરૂપ અલંકારને જે ભરે છે. એવો જૈન ધર્મરૂપ દીપાળીનો ઉત્સવ તમારા હૃદયને થાઓ. ૧

આ સુઝાવિત બોલ્યા પછી શ્રીચંદ્રે તેનું નીચે પ્રમાણે વિશેષ વિવેચન કર્યું.

ભવિષ્યનો ! એ દીવાળી પર્વ જગતમાં પ્રખ્યાત છે; પ્રભુના નિર્વાણની નિશાનને સૂચવનારે એ મનોહર પર્વ છે, એ પર્વનો દિવસ ભગવંતના નિર્વાણ ઉત્સવનો પ્રકાશક છે, એ મહોત્સવમાં સ્વાદ્વાદરૂપ ઘર ધોળાવાય છે, દર્શનરૂપ શુદ્ધિ થાય છે, ચારિત્રરૂપ ચંદ્રવા બંધાય છે, તે વડે રજને દૂર કરવામાં આવે છે, છતરાજની સેવારૂપ રમત રમાય છે, ભાવનારૂપ વિવિધ પદાર્થો અને પકવાન, તથા મેવાઓ જમાય છે, ગુણીજનના ચરણના નમનરૂપ નવા વર્ષના બુદ્ધાર થાય છે. વિરેકરૂપી રત્નનાં મેરાયાં કરી, તેમાં દીપકની શોભા કરવામાં આવે છે; તેની અંદર અનુમોદનરૂપ તેલ પૂરાય છે, મનરૂપ મંદિરમાં સુ-અતિરૂપ સુંદરી વિરતિરૂપ સાહેલીની સાથે વસે છે, અને અવિરતિરૂપ અળસ (અવદમી) દૂર કરવામાં આવે છે. ધર્મ વાસનારૂપ સુંદર શ્રંગાર ધરવામાં આવે છે, દર્શન ગુણરૂપ રંગ દેવામાં આવે છે, પરોપકારરૂપ સુતાનો છંટકાય થાય છે, આ મહોત્સવમાં શ્રી જિનેશ્વરરૂપ વરરાજા સિદ્ધિરૂપ કન્યાને પરણવા આવે છે, પ્રભુની સાથે અનગારૂપ જાતૈયા થાય છે, સિદ્ધ શિક્ષારૂપ ચોરીની વેદિકા વિવાહ મંગળની ક્રિયા માટે કરવામાં આવે છે, સુક્તિકન્યાને માટે અનંત ચતુષ્પરૂપ દાયજો પૂરાય છે, યોગ નિરોધરૂપ પોશાક અપાય છે, અને છત્રરૂપ એ પવિત્ર કન્યાને મોટા ઉત્સવ સાથે પરણે છે.

આ અંતરંગ દીપોત્સવીનું વર્ણન સાંભળી, સર્વ સાતંદાશ્રય થઇ ગયાં. ચંદ્રકળાની પ્રેરણાથી ચતુર પુરુષોએ શ્રીચંદ્રને કહ્યું. મહાનુભાવ ! કૃપા કરી અંતરંગ ગેડીદગની રમત સંભળાવો.

શ્રીચંદ્ર સરિમત વદને બોલ્યો—

મોહરૂપી રાજા, ક્રોધ, માન અને લોભરૂપ ત્રણ પુરુષો અને માયારૂપ એક સ્ત્રીની સાથે ગેડીદગની રમત રમે છે; એ ક્રીડા આ સંસારરૂપ કુંડમાં આવેલાં જાતુરૂપ દગથી રમાય છે, અવિરતિરૂપ ગેડી તથા અજ્ઞાનરૂપ દંડવડે એ દગને ઉછળે છે. ભવ્ય અને અભવ્ય જીવ જે પક્ષીઓ દુર્વાસનારૂપ પવનના વંદોળાવાવડે તે દગને વારંવાર સંસાર કુંડમાં બેળે છે.

તે કંદુક ક્રીડાનો બીજો શુભ પ્રકાર પણ છે. ચારિત્રરૂપ રાજા, દાન, શીળ અને તપ એ ત્રણ પુરુષ અને ભાવનારૂપ સ્ત્રીની સાથે કંદુક ક્રીડા કરે છે. શ્રદ્ધારૂપ ગેડીથી પ્રાણીરૂપ દગને સિદ્ધિ કુંડમાં ઉછળાવે નાખે છે, એ રમતમાં જીતી ભવના ભયથી ભવિ પ્રાણી મુક્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રના મુખની વાણી સાંભળી, સર્વ સખી સમાજ સાથે ચંદ્રકળા ખુશી થઇ. તેણે આનંદ સાથે ચતુરાને ચંદ્રના રવરૂપને ચમત્કારી રીતે વર્ણન કરવાની

દ્રવિજા બનાવી, એટલે ચતુરા બોલી—સખી ચંદ્રકળા ! તમે ચંદ્રના પ્રકાશનું ચમત્કારી વર્ણન કરો. ચંદ્રકળા નીચેનું સંસ્કૃત કાવ્ય બોલી:—

લક્ષ્મી કેલિસરોઽદ્રહાસનિચયો દિક્સ્ત્રીવધૂદર્પણઃ

ચ્યામાવલ્લિસુમં ત્વસિંધુકુસુમં વ્યોમાગ્નિફેનોદ્ગમઃ ।

તારા ગોકુલ મુક્તિ ગૌર નિગૃહં છત્રં સ્મરક્ષમાપતે

ચંદ્રઃ શ્રીસકલશ્ચિરં વિજયતાં જ્યોત્સ્નાસુધાવાપિકા ॥ ૧ ॥

આ ચંદ્ર, લક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાનું સરોવર છે, અદ્રહાસનો સમૂહ છે, દિશારૂપી સ્ત્રીઓનું દર્પણ છે, સત્વીરૂપ વેલનું પુષ્પ છે, આકાશરૂપ સમુદ્રનું કમળ છે, આકાશરૂપ સમુદ્રમાં શીલુનો ગોહો છે, તારારૂપ ગોકુળને છોડવાનું ઘર છે, કામદેવરૂપ રાગનું છત્ર છે, અને ચંદ્રિકારૂપ અમૃતની વાપિકા છે, તેવો લક્ષ્મીથી પૂરું એવો ચંદ્ર ચિરકાળ વિજય પામે.

ચંદ્રકળાની વાણી સાંભળી સર્વે ખુશી થયાં. પછી સર્વે મળી શ્રીચંદ્ર પ્રત્યે બોલ્યાં—પડિત રત્ન ! તમે હવે ચંદ્રકળાનું વર્ણન આપો. શ્રીચંદ્ર હર્ષ પામતો નીચેનું સંસ્કૃત કાવ્ય બોલ્યો—

ઓંકારો મદનદ્વિજસ્ય મગનકોઢસ્ય દંડાંકુરઃ

તારામૌલિક શુક્તિરંધતમસઃ સ્તંભેરમસ્યાંકુશઃ ।

શૃંગારાર્મલકુંચિકા વિરહિણી માનચ્છિદાં કર્ત્તરી

સંધ્યાવારવધુનસ્વસિતિરિયં ચાંદ્રી કલા રાજતે ॥ ૧ ॥

સારાર્થ—આ ચંદ્રકળા કામદેવરૂપ બ્રાહ્મણનો ઓંકાર છે, આકાશરૂપ વરાહની દાદનો અંકુર છે, તારારૂપ મેતીની છીપ છે, અંધકારરૂપ હાથીનો અંકુશ છે, શૃંગારરૂપ અર્ગલા (જૂગલ) ની કુંચી છે, વિરહી સ્ત્રીઓના માનને છેદવાની કાતર છે, અને સંધ્યારૂપ વારાંચની નળદાંતિ છે, તે આ ચંદ્રકળા શીમે છે. ૧

આ વર્ણન સાંભળી સર્વના મનમાં થયું કે, આ વરકન્યાની જોડ ખરેખરી જગતમાં પડિત છે. સુવર્ણ ને રતનની જેમ આ યોગ મળ્યો છે. શ્રીચંદ્રકુમારનું ધાર્મિક માન અને ચમત્કારી બુદ્ધિ જેમ્મ નિશ્ચય થાય છે કે, એ નસત્ત ખરેખર કુલીન છે, વશિક ન્નતિથી ઓળખાય છે, પણ તેની કુલીનતા રાજકુળના જેવીજ દેખાય છે. સર્વે શુણ્વસંપન્ન એ કુમારની ધાર્મિક વૃત્તિ ખરેખર લોકોત્તર છે, તે સાથે અનેક પ્રકારની વિદ્યા અને કળાઓમાં તેની કેવી અદ્ભુત કુશળતા છે ? આવી રીતે વિનોદ વાર્તા કરતાં રાત્રિ ચાલી ગઈ. શ્રીચંદ્ર રથ ઉપર બેસવા તૈયાર થયો, ત્યાં સર્વે તેને હર આવી વળગી પડ્યાં.

છેવટે વરદત શેઠ કુમારને સમજાવી પોતાને ઘેર લઇ ગયા, અને જીજ્ઞાસુ કુમારનાં વચનામૃતથી અતૃપ્ત થઈ પુનઃ તેના રસિક સમાગમની ઇચ્છા રાખી પોતપોતાને રથાને આદર્યા ગયા.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

પતિગૃહ પ્રયાણ.

જા દીપચંદ્રના દરબારમાં આજે લુટી તરેહની ધમાકા થતી હતી, રાજલોક અનેક કામમાં સુંથાયા હતા, દાસ અને દાસીઓ રાજદ્વારમાં ઉપરાઉપર આવજાવ કરતાં હતાં, અનેક જનતા પદાર્થો ગોઠવાઇને ખંધાતા હતા. તે ઉપરથી પ્રયાણ કરવાની તૈયારીના દેખાવ થઇ રહ્યા હતા; આ સમયે ચંદ્રકાનાની પ્રેમપાત્ર સખી, અને દાસી ચતુરા રાજમહેલના ગોખ ઉપર ઉભી ઉભી ચિંતા કરતી હતી, તે વખતે એક ખીછ યુવાન સ્ત્રી તેની પાસે આવી; તેનો દેખાવ દાસી વર્ગથી લુહો પડતો હતો, તેના કાન્ત અને કમનીય સુખ ઉપર કુલીનતા પ્રકાશતી હતી, તે સ્ત્રીનું નામ શાન્તા હતું. આ બાળા ચંદ્રકાનાની સહાધ્યાયી સખી હતી. તે બંને એકજ યુરની શિષ્યા હતી, વિદ્યા અને કળાના અભ્યાસમાં સાથેજ હતી. અજો ચંદ્રકા પતિગૃહમાં જાય છે, એવું સાંભળીને પોતાની સહાધ્યાયી સખીને મળવાને આવી હતી. શાન્તા એક આવક કુળની કન્યા હતી, તેનો પિતા અખ્યાત ધનાઢ્ય વ્યાપારી હતો. રાજ દીપચંદ્રની તેના ઉપર કૃપા હોઇ, રાજ માનને લઇ તેનું કુટુંબ રાજ કુટુંબની સાથે સંબંધ ધરાવતું હતું. જ્યારે ચંદ્રકાનો શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે વિવાહ થયો, ત્યારે આ સદ્ગુણી શાન્તા પોતાને સાસરે ગઇ હતી. પોતાની રાજ સખી ચંદ્રકાના વિવાહની વાર્તા જ્યારે તેણે સાંભળી, એટલે તે પતિની આજ્ઞા લઇ પોતાની સખીને મળવા આવી હતી. તેણીના સાસરાનું ગામ તે નગરથી દશ ગાઉ ઉપર હતું, તેનો પતિ એક વિદ્વાન ગૃહસ્થ હતો. પતિઅક્તા શાંતાની ઉપર તેની અપ્રતિમ પ્રીતિ હતી. શાંતા પશ્ચિણી ચંદ્રકાના સહવાસનું સુખ હમેશાં તેની આજળ વર્ણવતી હતી, આથી ચંદ્રકા ઉપર પણ તેને પરોણા રીતે પ્રેમ ઉપજતો હતો. તેને લીધેજ તેણે ચંદ્રકાને મળવા શાંતાને આજ્ઞા આપી હતી.

અહીં શાંતા રાજમહેલમાં જ્યાં ચતુરા ઉભી હતી ત્યાં આવી. શાંતાને જોઇ ચતુરા ખુશી થઇ પ્રેમથી કુશળતા પુછી, અને તેને સંજ્ઞમથી આદરમાન આપ્યું. પછી ચતુરાએ ચતુરાઈથી પુછ્યું, બહેન શાંતા ! ક્યાંથી આવો છો ? અને કેમ દેખાતાં ન હતાં ? શાંતા બોલી—ચતુરા ! હું મારે સાસરે હતી. બહેન ચંદ્રકાના વિવાહના અને પતિ ઘેર જવાના ખબર સાંભળી હું તેને મળવા આવી છું. વહાલી ચંદ્રકા રાજકુમારી છે, તે જો

સાસરે જશે, તો પુનઃ ભાગ્યેજ તે પિતૃગૃહમાં આવવાની. રાજકુમારીઓને પતિ ઘેર ગયા પછી પુનઃ પિતૃગૃહનાં દર્શન દુર્લભ હોય છે, તેથી છેવટનો સમાગમ કરવાને હું આવી છું. ચતુરા ! ચંદ્રકળા ક્યાં છે ? તે બતાવ. ઘણા દિવસ થયાં તેનું મંત્રુર મુખ માસ જોવામાં આવ્યું નથી. મને જોવાની ઇચ્છા ઉત્કંઠા છે. તે સાધ્વીનાં દર્શનથી હું મારાં નેત્રને તૃપ્તિ આપું. પ્રિય બહેન ! ચંદ્રકળાનું વિવાહિત સ્વરૂપ જોવાની મને અતિ ઉત્કંઠા છે. જ્યારે હું વિવાહિત થઈ પતિગૃહ જવાને નીકળી, તે વખતે તેણીએ મૃદુહાર્ય સાથે મને સૂચવ્યું હતું. બહેન શાંતા ! તું અમને વિયોગ આપી સાસરે ગય છે, પણ હવે અમને શી આશીષ આપે છે ? તે વખતે મેં ચંદ્રકળાને કહ્યું હતું કે, રાજકુમારી ! માસ જેવી તમારી રિયતિ પણ સત્વર થાય; એવી આશીષ આપું છું. તે વખતે રાજબાળા ખુશી થઈ હતી, પછી ચંદ્રકળાનાં આદ્વાદક દર્શન મને થયાંજ નથી.

ચતુરા—શાંતા ! ફાલુવાર રાહ જુઓ. એ બાળા હમણાંજ અહીં આવશે. આજે તેને સાસરે વળાવવાનું મુદ્દત છે. રાજબાળા અંતઃપુરમાં શ્રંગાર ધરવાને ગયાં છે, હમણાંજ અહીં આવશે.

શાંતા—બહેન ચતુરા ! રાજકુમારી ચંદ્રકળાના વિવાહની અને બીજી કાંઈ કેટલકની વાર્તા કરી મને આનંદ થમાડ. ચંદ્રકળાના પતિ કેવો છે ? એ પશ્ચિણીને યોગ પતિ ક્યાંથી મળ્યા ? તેમના પતિવ્રત પ્રેમની શ્રંગલક્ષી શી રીતે બંધાણી ? હંત્યાદિ જે બાણવાનું હોય તે સંક્ષેપમાં જણાવાની કૃપા કર.

ચતુરા—બહેન શાંતા ! ચંદ્રકળા ખરેખરા યોગ્ય પતિને વર્ધા છે, એમના પતિનું નામ શ્રીચંદ્રકુમાર છે, તેઓ જાતે વશિક છે, પણ સ્વાભાવિક રાજતેજ, અને ક્ષત્રિતેજ ધારણ કરે છે. પૂર્વના પુણ્યયોગે ચંદ્રકળાને તેનો યોગ થઈ ગયો છે. કુમાર શ્રીચંદ્ર મનુષ્ય છતાં અલૌકિક શક્તિ ધરાવે છે, જ્યારથી કુમારીની દ્રષ્ટિએ એ મહારાજ આવ્યા, ત્યારથીજ રાજકુમારીએ તેમનેજ વરવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો. શ્રીચંદ્રકુમાર પણ ચંદ્રકળા ઉપર રાગી હતા, તથાપિ તે માતાપિતાની આજ્ઞાની અપેક્ષા રાખતા હતા. આ અપેક્ષાને લઈ શ્રીચંદ્રે ચંદ્રકળાની સાથે વિવાહ કરવામાં આગ્રહ કરાવ્યો હતો. છેવટે ભાગ્યવતી ચંદ્રકળાએ વિનય મેળવ્યો, અને તેઓનો વિવાહ મોટા ઉત્સવ સાથે કરવામાં આવ્યો.

પ્રિય સખી ! શ્રંદ્રકુમારની સાથે ચંદ્રકળાએ અને બીજાઓએ કેટલાએક અદ્ભુત પ્રત્યોત્તર કર્યા, તેમાં શ્રીચંદ્રકુમારે પોતાની બુદ્ધિની દિવ્યતાનો અમત્કાર સારી રીતે બતાવ્યો હતો, તેથી રાજકુમારી ચંદ્રકળાને વિશેષ મોહ થઈ ગયો. આ પ્રત્યોત્તર થઈ રહ્યા પછી રાજ દીપચંદ્રે બીજેજ દિવસે લગ્ન દિવસનો નિર્ણય કરવા ન્યોતિષ વેતાઓને બોલાવ્યા, તેઓએ બીજેજ દિવસે લગ્નનો દિવસ નિર્ણય કર્યો, આથી મહારાજ તે વખતે ચિંતામાં પડ્યા. એક દિવસમાં લગ્નનો સમય કેમ સચવાશે ? ચંદ્રકળાના પિતા શુભગાંગ રાજાને એક દિવસમાં કેમ બોલાવી શકાશે ? આવું ચિંતવી મહારાજાએ જોઈને જણાવ્યું કે, તે લગ્ન શિવાય બીજું કયું લગ્ન આવે છે, તે જુઓ. વિદ્વાન જોઈઓએ વિનયથી જણાવ્યું. રાજેન્દ્ર ! આવતી કાલનુંજ લગ્ન ઉત્તમ છે. આવતી કાલે વૈશાક માસની શુક્લ-

પંચમી છે, તે સિવાય બીજું ઉત્તમ લક્ષ આવતું નથી. આ લક્ષમાં વિવાહિત થયેલાં દંપતિ સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ મેળવશે. અમારી પણ પ્રાર્થના છે કે, આતું ઉત્તમ લક્ષ જ્યાં દેશો નહીં. આથી રાજા દીપચંદ્ર વિચારમાં પડ્યા, પણ છેવટે તેને તેજ લગ્ને વિવાહ કરવાનો નિશ્ચય કરવો પડ્યો. તત્કાળ ઉમંગથી વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરવા માંડી, આખા નગરમાં ધામધૂમ ચાલી રહી. વશદાર પ્રજા રાજાની આજ્ઞાથી નગરશોભા અને શૃંગારો આ કરવામાં મશગુલ થઈ.

બીજે દિવસે મહારાજાએ મોટી ધામધૂમથી વિવાહનો આરંભ કર્યો. શ્રીચંદ્રકુમારને વિવાહ શ્રૃંગાર કરવામાં આવ્યો. સમય થયો એટલે એ સુંદર કુમારનો ગજેન્દ્ર ઉપર વરધોડો ચડ્યો. વરધોડામાં મહારાજાની રાજ્ય સમૃદ્ધિથી સુશોભિત એવી મોટી સ્વારી તેમાં સામેલ કરમાં આવી, અનેક સુલહો અથ ઉપર આરૂઢ થઈ શસ્ત્રોને ચળકાવતા ચાલ્યા હતા. ગજેન્દ્રની શ્રૃંગારધારક શ્રેણી આગળ ચાલી. મધ્યભાગે વરરાજાનો ગજેન્દ્ર જંગમ પર્વતના જેવો ચાલવા લાગ્યો, તેની આગળ બંદીજન જયધ્વની કરતા હતા શ્રીચંદ્રકુમાર ગજેન્દ્ર ઉપરથી ચાચકોને અગણિત દાન આપતા હતા. બત્રીશ પ્રકારના નાટકકારો વિવિધ જાતના નાટકો કરતા હતા. પ્રિય બહેન શાંતા ! તે વખતના દેખાવનું શું વર્ણન કરું ? તે અલૌકિક શોભા, તે દિવ્ય અને અદ્ભુત રચના, અત્યારે દ્રષ્ટિ આગળ ખડી થાય છે. તે પછી તે શ્રીચંદ્રકુમાર ચડી સ્વારીએ મંડપમાં આવ્યા, ત્યાં બરાબર લક્ષ્મણે વખતે સખી ચંદ્રકાન્તા પાણ્ડિત્રહણ કરવામાં આવ્યું. આર મંગળ વર્તાવવામાં આવ્યાં. હાથેવાળો છોડતી વખતે હાથી, ઘોડા, વિગેરે કીમતી વસ્તુઓ વરને ભેટ કરવામાં આવી. ધરણે દે આવી કુમારને એક અમૂલ્ય હાર આપ્યો.

રાજા દીપચંદ્રે અગણિત દ્રવ્ય, તથા સુવર્ણના અલંકાર અર્પણ કર્યા. રાણી ચંદ્રવતીએ ઉદારતાથી અનેક અમૂલ્ય વસ્તુઓ ભેટ કરી, ચંદ્રકાન્તા ભાઈ વામાંગકુમારે સિંહપુરમાંથી આવેલી ભવ્ય વસ્તુઓ અર્પણ કરી, પ્રત્યેક પંચવર્ણી અશ્વો, પતંગો, મુદ્રિકાદિ અલંકાર, સિંહાસન, મુગટ, શ્યામ, ચંદરવા, ઉશીયા, મોટા થાગ, મેહેલ, ધ્વજ, જન્ક, તોરણ, દીપિકા, સુવર્ણકુંભ, ભાલા, ખર્જી, ધનુષ્ય, બાણ, લોહાસ્ત્ર, બખતર, અને સઘળી જાતનાં આભૂષણ વરરાજાને ભેટ કર્યા. રાણીએ ચંદ્રકાન્તાની સાથે હું પોતે, દ્રાવિદા અને પ્રિયવદા વિગેરે સખીઓ, અને બીજી કળાપ્રવિણ દાસીઓ અપેક્ષી છે. આ સિવાય શુભભાગ રાજા પણ આવીને બીજી ભેટો આપવાના હતા.

પ્રિય બહેન શાંતા ! આ સમયે એક કૌતુક ઉત્પન્ન કરે તેવો બનાવ બન્યો હતો. તે તમારે સાંભળવા લાયક છે. શાંતાએ અધીરાઈથી કહ્યું, સખી ! સત્વર કહે, તે શું બન્યું હતું ? ચતુરા બોલી—ચંદ્રકાન્તા પાણ્ડિત્રહણ કરી પ્રાતઃકાળે શ્રીચંદ્રકુમાર ગજેન્દ્ર ઉપર ચડી પાછા વળ્યા, તે વખતે વરકન્યા સાથે ભેટાં હતાં. પ્રજાજન એ વિવાહિત દંપતીનાં દર્શન કરવાને ઉમંગથી શ્રેણીબંધ ઉભાં હતાં, અનેક જાતનાં વાળિંગો વાગતાં હતાં, સર્વ સ્થળે જયધ્વનિ પ્રસરી રહ્યો હતો, વરકન્યાનો ગજેન્દ્ર ચાલતો ચાલતો એક મહેલની પાસે આવ્યો. તે મહેલ રાજમહેલના જેવો સુંદર હતો. તેની આસપાસ

જ્યન પનાકા આવેલી હતી, તે નવરંગિત મેહેત્રની પાસે ગળેંદ્ર આવ્યો. ત્યાં એક સુગંધી પુષ્પમાળા તે મેહેત્રના ગોખમાંથી ગળેંદ્રના હોદ્દા ઉપર થઇ શ્રીચંદ્રકુમારની આગળ પડી. ચતુર કુમારે તે પુષ્પમાળાને પડતી જોઇ ઉઘી દ્રષ્ટિ કરી અવલોકન કર્યું, ત્યાં એક સુંદર કુમારિકા જોવામાં આવી. સુંદર શૃંગારથી સુશોભિત એવી તે બાળા શ્રીચંદ્રકુમારની સામે પ્રેમ દ્રષ્ટિએ જોતી હતી તે પ્રેમાળ દ્રષ્ટિમાં લજ્જા અને વિકાર, સમાન બાજે રહેલાં હતાં. મુગ્ધ બાવની સામે પ્રીતનાનો આદુભાવ થતો હતો.

તે રમણીને જોતાંજ શ્રીચંદ્રકુમાર તેના આંતરભાવને જાણી ગયો. તત્કાળ તે પુષ્પમાળાને તપાસી, તપાસ કરતાં તેમાંથી એક ભુજપત્રની પત્રિકા નીકળી, તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું.

નિરર્થકં જન્મ મતં નલિન્યા

યદા ન દૃષ્ટં હિ સુધાંશુર્લિન્ગમ્ ।

ઉત્પત્તિરિદોઃ વિફલા ચ યેન,

સ્પૃષ્ટા ન ફુલ્લા નલિની કરૈઃ સ્વૈઃ ॥ ૧ ॥

જો ચંદ્રનું શિંચ જોવામાં આવ્યું નહીં, તો પોયણીનો જન્મ વર્થ ગયો છે, જો તે ચંદ્રે પોતાના કિરણોથી પ્રગટકીત પોયણીનો સ્પર્શ કર્યો નહીં, તો પછી તે ચંદ્રની ઉત્પત્તિજ નિષ્ફળ છે. ૧

આ શ્લોકનો મર્મ—અર્થ વાંચી શ્રીચંદ્ર ખુશી થયો, અને તે પત્રિકા તેણે ચંદ્રકાળને આપી દીધી.

શાંતા—બહેન ચતુરા ! એ કન્યા કોણુ હતી ? અને શ્રીચંદ્રકુમારની ઉપર તેનો રાગ ક્યારે થયો હતો ?

ચતુરા—પ્રિય સખી ! આ નગરમાં કનકદત્ત નામે એક બાપારી મૃદસ્થ છે. તેને રૂપવતી નામે એક સુંદર કન્યા હતી. કોઇ વાર શ્રીચંદ્રકુમારની મોહક મૂર્તિ જોઇ એ બાળા તેના ઉપર રાગી થઇ હતી. મોહને વશ થયેલી એ બાળ વનિતાએ લજ્જા છોડી પોતાના પિતા કનકદત્તને કહ્યું, પિતાજી ! હું શ્રીચંદ્રકુમારને વરી સુખી છું. બીજા પુરૂષને હું વરવાની નથી. કન્યાનાં આવાં વચન સાંભળી કનકદત્ત આશ્ચર્ય પામી ગયો. પણ કાલુ વાર વિચારી તેણે રૂપવતીને કહ્યું બેટા ! આ શું બોલે છે ? તારી શુદ્ધિ મૃદ થઇ ગઇ છે. તેં શું નથી સાંભળ્યું કે, એ કુમાર રાજકુમારી પદ્મિણીને પરણવાનો છે ? તેવી મનોહર રાજકન્યા પરણવામાં પણ તેને રાજા વિગેરેથી અતિ આગ્રહ કરવામાં આવે છે; માંડ માંડ તેણે તે વાત સ્વીકારી છે, તો તારા જેવી એક સાધારણ મૃદસ્થની કન્યા જોડે તે કેમ લગ્ન કરે ? પિતાનાં આવાં વચન સાંભળી રૂપવતી નિરાશ થઇ ગઇ. તથાપિ તેણે શ્રીચંદ્રકુમારને પોતાની ઇચ્છા જાહેર કરવાના અનેક ઉપાય ચિંતવ્યા, છે-

જે ન્યારે વરકન્યાને વરધોડા પાછો ફર્યો અને તેના મેહેલની પાસે થઈ નીકળ્યો, ત્યારે તેણીએ ઉપરનું કાળ્ય લખી, તે પવિત્ર નાખી હતી.

શાંતા—સખી ! પછી પત્રિકાનો ઉત્તર મળ્યો કે નહીં ?

ચતુરા—બહેન ! શ્રીચંદ્રકુમારે તે પત્રિકા ચંદ્રકળાના હાથમાં આપી, ચંદ્રકળાએ પાંચી પોતાની પાસે રાખી. મોટા આડંબર સાથે તે વરધોડા ઉતારે આવ્યો, ત્યાં વરકન્યાએ પરસ્પર ભોજન વિધિ કર્યો. તે દિવસે આખા નગરને ભોજન આપ્યું હતું. વરકન્યા ભોજન લઈ બેઠાં હતાં, ત્યાં પેલી રૂપવતીએ એક દાસીને ચંદ્રકળાની પાસે મોકલી, દાસીએ આવી પત્રિકાનો જવાબ માગ્યો, ચંદ્રકળાએ હૃદયમાં વિચાર્યું કે, આ બાળા પણ મારી જેમ આતુર થઈ હશે, તેને નિરાશ કરવી તે યુક્ત નથી. આવું ચિંતવી દાસીને કહ્યું કે, દાસી ! રૂપવતીને કહેજે કે, ચંદ્રકળાએ કહ્યું છે કે, વહાલી ! તું નિરાશ થઈશ માં. આગળ ઉપર તારી આશા સફળ થશે, અત્યારે તેનો અવસર નથી. દાસીએ ચંદ્રકળાનો આ સંદેશો રૂપવતીને કહ્યો. તે સંભળી રૂપવતીને સંતોષ થયો. એ ઉત્સાહી બાળા આશાનું અનુલબ્ધ કરીને રહી, પણ તેના મનને ચેતન પડ્યું નહીં. કુમાર શ્રીચંદ્રને મેળવવા તેની આતુરતા ધણી હતી, તથાપિ છેવટે એ રમણી ચંદ્રકળાના શબ્દો ઉપર વિશ્વાસ મુકી શ્રીચંદ્રનું સર્વદા ધ્યાન કરતી કરતી હાલ દિવસ નિર્ગમન કરે છે.

શાંતા—એ બાળાના મનોરથ સખી ચંદ્રકળાની જેમ સફળ થાઓ.

ચતુરા—બહેન ! તેવામાં વળીએવું બન્યું કે, પૂર્વે શ્રીચંદ્રકુમાર તિલકપુરમાં જઈને તિલકમંજરી નામે એક રાજકુમારીને સ્વયંવરમાંથી પોતાની કરેલ, પણ તે બાળાનું પાણિ-મહણ કર્યા વના તે ગુપ્ત રીતે ચાલ્યા આવ્યા હતા. આથી તિલકપુરમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. શ્રીચંદ્રકુમારની સર્વ સ્થળે શોધ કરી, પણ તેનો પતો બીજકુલ લાગ્યો નહીં. છેવટે તિલકપુરના રાજાએ પોતાના ધીર નામના મંત્રીને તેની પાછળ શોધ કરવા મોકલ્યો. તેની સાથે વીણારવ કરીને એક ચતુર ગાયક હતો. તે શ્રીચંદ્રકુમારને ઓળખતો હતો અને સ્વયંવરમાં શધાવેષ કરનાર તેજ કુમાર હતો, એવો નિશ્ચય હતો. આથી તે ધીરમંત્રી વીણારવને સાથે લઈ આપણી નગરીમાં આવી ચડ્યો.

તે શ્રીચંદ્રકુમારને મળ્યો, અને તિલકપુર આવવાને પ્રાર્થના કરી. વિવેકી કુમારે ધીરમંત્રીને કહ્યું, મંત્રીરાજ ! તે વિષે મારા પિતા જાણે, હું પરત્ર છું. પિતાની આજ્ઞા શિવાય મારાથી કંઈ પણ થઈ શકે નહીં. તે વખતે વીણારવ ગાયકે કહ્યું, સ્વામી ! આ વાત માન્ય કરો, હું તમારા ગુણોનાં ગીત ગાઉં. કુમારે કહ્યું, હમણાં ગાવાનો સમય નથી. જ્યારે સમય આવશે, એટલે તે વાત કરજો. આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રકુમાર તેમને ઉત્તર આપી ચાલ્યા ગયા. ત્યાર પછી બીજાં કંઈ નવીન બન્યું નથી. અત્યારે રાજકુમારી ચંદ્રકળાને બોલાવવાનો સમય છે, હમણાં ચંદ્રકળા અંતપુરના પરિવાર સાથે અહિં આવશે. બહેન શાંતા ! તમે બરાબર સમય ઉપર આવ્યાં છો. તમને તમારી સખીની સાસરે જવાના પ્રયાણની છેલ્લી બેટ મળશે.

આ પ્રમાણે શાંતા અને ચતુરા વાતચિત કરતાં હતાં, ત્યાં ચંદ્રકળા મોટા પરિ-
વાર સાથે આવી, તેની આસપાસ સંબંધીઓનો અને સખીઓનો પરિવાર વીંટાઈ
વળ્યો હતો, સર્વનાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારાઓ ચાલતી હતી; માતા દીપવતી પોતાની
પ્રેમપાત્ર પુત્રીના વિયોગથી દુઃખી થતી હતી. સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી, ચંદ્રકળા
વિવાહિત માંગલ્યવેષ પહેરી નયનમાંથી અશ્રુધારા પાડતી હતી, બાલ્યવયથીજ પોતાના
સહવાસમાં અતિ પરિચયમાં આવેલાં સખીજનથી જુદા પડતાં તેનું હૃદય ભરાઈ આવતું
હતું, કંઈ ગદ્ગદિત થવાથી તે કંઈપણ બોલી શકતી નહતી, પ્રાદયમની વદ્ધ દાસીઓ તેને
ધીરજ આપતી હતી.

આ સમયે શાંતા આવી ચંદ્રકળાને બેઠી પડી. તેને જોતાંજ ચંદ્રકળા કંપી
આવી, ધણું દિવસના વિયોગથી શાંતાને અકસ્માત મળવાથી તેને વધારે લાગી આવ્યું.
શાંતા પણ ક્ષણવાર તો કંઈપણ બોલી શકી નહીં; છેવટે ધણું પ્રયત્ન કરી, તે મધુર સ્વરે
શ્લોક કરતી બોલી—રાજકુમારી ! તમારાં દર્શન કરવાને હું ખાસ પતિગૃહમાંથી આવી છું.
છેવટે તમારાં પ્રયાણ દર્શન થયાં, તેથી હું મારા આત્માને કૃતાર્થ માનું છું. બહેન !
બાલ્યવયનો તમારો સહવાસ, તે સમયની બાળલીલા સંભારી સંભારી મનમાં હોલ થાય
છે, તે સમય હવે આવવાનોજ નથી. વનિતાઓના અવતારનો આરંભ અને તેની સમા-
પ્તિનાં સ્થાન જુદાં જુદાં થાય છે. પિતૃગૃહ અને પતિગૃહની વચ્ચે નારી અવતાર સમાપ્ત
થાય છે. બહેન ! તમે સુષ્ણુ છો, સર્વ ગુણસંપન્ન પદ્મિણી છો, તમને શો બોધ આપવો ?
હવે વિશેષ શોક નહીં કરતાં પતિગૃહ પધારો, અને નવનવી ગૃહસંપત્તિ ભોગવો, અને
આવિકાપદને દીપાવી, અંતે આત્મસાધન કરવા તત્પર થાઓ, એજ મારી આશિષ છે.
આટલું કહી શાંતા વિરામ પામી.

જેના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી, અને જે વારંવાર વિયોગનું દુઃખ સં-
ભારી નિશ્વાસ નાખતી હતી, એવી માતા દીપવતી ત્યાં આવી. તેણે શ્લોક કરતાં ચંદ્ર-
કળાને આહ્વાન કરી કહ્યું—વત્સે ! તારાથી જુદા પડતાં અમને ધણું શોક થાય છે,
તારા જેવી સદ્ગુણી અને પદ્મિણી પુત્રીઓ ઘોડી હશે. પુત્રી બાલ્યવયથી તારા સહવાસમાં
રહેનારી તારી સખીઓને બાળું દુઃખ થશે. બહેન ! તે તારા સુશીલથી અને શાંત
સ્વભાવથી સર્વને વશ કર્યાં છે. તારા જેવી માતૃભક્તિ અને પિતૃભક્તિ કાષ્ઠકંજ પુત્રીઓમાં
હશે. તું પિતૃગૃહ કરતાં અહીં વધારે રહી છું, તે છતાં તારામાં માતૃપિતાની ભક્તિ
અપૂર્વ છે. બહેન ! તારી સમક્ષ તારા ગુણનું વિશેષ વર્ણન કરવું, તે યોગ્ય નથી, તું
સર્વ રીતે શિક્ષિતા છું, નીતિનાં અને વ્યવહારનાં તત્વોને તું સારી રીતે સમજે છે, રાજ-
રીતિ અને વિવેક તારામાં અપૂર્વ છે, સગાવટ અથવા સુહૃદ પ્રેમ એ તો તારાં પદ્ધિત
સૂત્રો છે. પિતૃગૃહ અને માતામહાગૃહમાં રહી તે તારી બાલ્યાવસ્થા નિર્ગમન કરી છે;
તેથી પતિગૃહમાં વર્તવાની રીતિ તેં જોઈ નથી, તથાપિ અંતઃપુરના સહવાસને લક્ષને અને
જૈન સતીઓનાં ચરિત્રો વાંચી વાંચીને તેં તે શિક્ષા પણ હસ્તગત કરી છે; એટલે તને
વિશેષ કહેવાની કંઈ જરૂર નથી. તારા જેવી ચતુરને જે કંઈ કહેવું, તે પ્રત્યક્તિ સ્વીકાર્યું

જેવું છે, તથાપિ માતાની પવિત્ર દરજ્જે લાઠ મારે કાંઈ પણ આ પ્રસંગે કહેવું જોઈએ. ભદ્રે ! હવે તારે પિતૃશ્રદ્ધમાંથી પતિશ્રદ્ધમાં પ્રવેશ થાય છે, તું એક જુદીજ રીતિમાં આવે છે, તે તારે રમરણમાં રાખવાનું છે. પિયર અને મોક્ષાગમાં રહેતાં જે તારે છુટ હાતી, તે હવે તદ્દન રાખવાની નથી. જાત પવિત્ર અને સુંદર શરીરની આસપાસ સાડીની જેમ હવે લક્ષ્મી આવતી જોઈએ. બહેન ! તું કાણે કાણે મર્યાદા રાખનારે સાવધાન રહેજે. તારાં આચરણ ઉપરજ અમારા કુળની પ્રતિષ્ઠાનો અધાર રહેલો છે. પ્રિય બહેન ! સર્વની સાથે સંપ્રથી ચાલજે, માતાપમાનને ગણીશ નહીં, સર્વ ઉપર સમાન જાત રાખજે, અભિમાની અને ધર્વાવાળા દેખાય, તેમને પણ પતિશ્રદ્ધના સંબંધમાં હોય, તો પ્રીતિથી માન આપજે, સ્વામીની આજ્ઞામાં સર્વદા તત્પર રહેજે, તેમને ઇષ્ટત્વ ગણી માનજે, તારા તરફથી સ્વામીને કોઈ જાતની ચિંતા કે ઉપાધી ન થાય, તેમ તું વર્તજે; જેઓ પતિના મનિષા હોય, તેઓ કદિ દુર્ગુણી હોય, તથાપિ તું તેમની અવજા કરીશ નહીં. તેના લોકોની સાથે દેવભાવ રાખનાથી વખતે મોટી હાનિ થાય છે.

પુત્રી ! વડિલવર્ગને અંતઃકરણથી માન આપજે, તેઓની તરફ સર્વદા પૂજ્યભાવ દર્શાવજે, જુદા જનની સેવા કરવામાં તત્પર રહેજે, તેઓનાં વચનને માન્ય કરજે, તેઓના મુખથી હિતશિક્ષા શ્રવણ કરજે, કદિ જુદા કે વડિલો ક્રોધાદિકને વશ થયા હોય, તથાપિ તેઓનો અનાદર કરીશ નહીં, તેઓની આજ્ઞા મસ્તકપર ચડાવજે, કદિ તેઓ અવજા કરે, અથવા ઠપકો આપે, તો તે સહન કરજે, તેમના દોષ તરફ દષ્ટિ કરીશ નહીં, તેઓમાં ગુણબુદ્ધિજ રાખજે.

પ્રિય પુત્રી ! તને વિશેષ શું કહેવું ? તું સર્વ શિક્ષામાં ચતુર છે, માતાઓએ પુત્રીઓને ધણી જાતની શિક્ષા આપવાની છે, પણ હું તને સંક્ષેપમાંજ કહું છું કે, તારા જેવી પક્ષિણીને વિશેષ શિક્ષાની જરૂર નથી. આપણા શસ્ત્રધારાએ અનેક જાતની હિત-શિક્ષા શાસ્ત્રધારા જણાવી છે, તે તારા જાણવામાં છે. છેવટે પતિભક્તિ માટે સર્વ સ્ત્રી-શિક્ષાનો સારરૂપ નીચેનો શ્લોક તું કંઈ કરી રાખજે.

અભ્યુત્થાનમુપાગતે નિજપતૌ તદ્ભાષણે નમ્રતા

તત્પાદાર્પિતદષ્ટિરાસનત્રિધિસ્તસ્યોપચાર્યઃ સ્વયમ્ ।

સુપ્તે તત્ર શયીત તત્પથમતો મુંચેત શટ્પામિતિ—

પ્રાચ્યૈઃ પુત્રિ નિવેદિતાઃ કુલવધૂસિદ્ધાંતધર્મા અમી ॥ ૧ ॥

પેતાનો પતિ આવે, તારે સામા ઉભા થવું, તેની સાથે બાપણ કરતાં નમ્રતા રાખવી; તેના ચરણ ઉપર દષ્ટિ રાખવી, પોતે તેમને આસન આપવું, પતિ સુવે તે પછી સુવું, અને સવારે તેમની પહેલાં ઉઠવું, આ પ્રમાણે પૂર્વ પુરુષોએ કુળવધૂના ધર્મ કહેલા છે.

આટલું બોલી દીપવતી વિશર્માં પામ્યાં. ચંદ્રકળા નમ્ર સુખ કરી તે બધું સાંભળી રહી, પછી માતા તથા ધીમ્માં સંબંધીઓને અને સખીઓને પ્રેમથી મોટી રદન કરતી

કરતી જુદી પડી. ચાલતી વખતે ચંદ્રકળા મુખથી કાંઈ પણ જોલી શકી નહીં. રાગ દીપચંદ્ર પણ તેને પ્રેમથી મળ્યો, અને ચાલતી વખતે તેને અંતઃકરણથી આશિષ આપી.

કુમાર શ્રીચંદ્રને બધાં વળાવવાને આવ્યાં હતાં. થોડા દિવસના સહવાસને લઈ તેઓનો શ્રીચંદ્ર ઉપર અતિ પ્રેમ થયો હતો, પ્રયાણ વખતે સર્વના મનમાં દુઃખ લાગી આવ્યું. શ્રીચંદ્રનું હૃદય પણ તે વખતે રતેહથી આદ્ર થઈ મધું હતું, તેવીજ રીતે ગુણચંદ્ર ઉપર પણ સર્વેએ ઉત્તમ ભાવ દર્શાવ્યો હતો. ગુણચંદ્રને પણ તેમનાથી જુદા પડતાં આનંદભાવ થયો હતો. છેવટે શ્રીચંદ્રે સર્વને સમજાવી પાછા વાળ્યા. વરદત્ત શેઠને શ્રીચંદ્રનો વિરહ અતિ દુઃસહ થઈ પડ્યો હતો. તે તેના પ્રેમબંધનમાં દહ રીતે બંધાયે ગયો હતો. તેને જુદા પડતાં ધણેજ હૃદયમાં આઘાત લાગ્યો. અમૃત જેવી મધુર વાણીથી શ્રીચંદ્રે તેને શીતળ કરી અસંત આશ્વાસન આપ્યું. તે માંડમાંડ ઉભો રહ્યો, પણ બધાં સુધી શ્રીચંદ્રકુમાર દૃષ્ટિએ પડ્યો, ત્યાં સુધી સાશુ નયને જોતો જોતો વરદત્ત લાંબ ઉભો રહ્યો. ગુણચંદ્રને બધો પરિવાર સોંપી શ્રીચંદ્ર એકલો રથારૂ થઈ, પોતાના નગર પ્રયે વેગથી ચાલતો થયો. તે માતૃમંડળમાં સયોગ ચિયેગતું પૂણું દૃષ્ટાંત બતાવતો ગયો.

મકરણ ૩૫ મું.

ગુણીજનોની કદર.

વસના ત્રીમ પોહોરનો સમય હતો, લોકો રાજદ્વારમાં ઉમંગથી જતા હતા, સર્વથી રસિક વર્ગ વધારે આનંદ પામતો હતો, સર્વના મુખ ઉપર હાંપતા અંકુર પ્રકાશી રહ્યા હતા, હૃદયમાં નવાં નવાં કૌતુક પ્રગટ થતાં હતાં, રાજસભાને મંડપ ચીકાર ભરાઈ રહ્યો હતો, ચાટાથી તે રાજદ્વાર સુધી ગૃહસ્થ વર્ગ શ્રેણિબંધ આવતો હતો, માર્ગમાં આવતાં લોકો કૌતુક ભરેલી

અનેક વાર્તાઓ કરતાં હતાં, કોઈ કહેતું હતું કે, આજે રાજસભામાં દિવ્ય ગાયન થવાનું છે. વીણારવ નામનો એક પ્રખ્યાત ગાયક આવેલો છે, તેની ગાયનકળા જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાય છે, તેના દિવ્ય ગાયનથી દેવતાઓ પણ ચક્રિત થાય છે, તેની ગાંધર્વ વિદ્યા ભારતવર્ષમાં પ્રશંસનીય થઈ ચુકી છે. મહાન રાગઓ પણ તે સાંભળવાને સર્વદા ઇતેજાર રહે છે, તેથી તેઓ ગાયક પંડિતને મોટું માન આપે છે, એ સંગીતના સમર્થ વિદ્વાનનો સર્વદા મોટા મોટા જૂષતિઓ ઉત્સવ પ્રસંગે બોલાવે છે. આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતા લોકો રાજસભામાં આવવા લાગ્યા.

આ વખતે રાજમહેત્રના એક ભાગમાં જ્યંત વિગેરે રાજકુમારો એકઠા થયા હતા. ગાયનના સમયની રાહ જોઈ તેઓ રહ્યા હતા. રાજદ્વાર તરફ આવતા લોકોને જોઈ, તેઓ વિશેષ આનંદ પામતા હતા, અને કૌતુકથી તેઓ લોકોને જોતા હતા. આ સમયે જ્યંત કુમાર આનંદ પામતો, અને પોતાના મનોરથ સ્પષ્ટ થયા એમ માનતો બોલ્યો—બંધુઓ ! આજે આપણા વિજયનો દિવસ છે. કળાઓના વિશેષ જ્ઞાનથી અને સાધન સંપત્તિથી, અને સર્વ સ્થળે વિજય મેળવવાથી શ્રીચંદ્રકુમાર આમળ પડ્યો છે, તેણે રાધાવેધના સ્વયંવરમાં આપણી અવગત કરાવી છે, તેના પરાજયનો આજે દિવસ છે, તેની પાસે દિવ્ય રથ, અને દિવ્ય અશ્વની જોડ અદ્ભુત છે, તે ઉત્તમ અને ચમત્કારી સાધનથી શ્રીચંદ્ર અતિ ગર્વિષ્ઠ થઈ ગયો છે, તેના ગર્વરૂપ પતંતરે બેઠવાનો આજનો આ મહોત્સવ છે, સર્વ સમાજની વચ્ચે શ્રીચંદ્રને નિરતેજ અથવા તો સાધન રહિત કરવાની યુક્તિ આજે ઉભી કરી છે.

જ્યંતનાં વચન સાંભળી બીજા કુમારો બોલ્યા—જ્યેષ્ઠ બંધુ ! આ યુક્તિ તમે ક્યારે કરી, અને તે યુક્તિ શું છે ? તે જણાવવા કૃપા કરશો. જ્યંત બોલ્યો—બંધુઓ ! આપણો પ્રતિસ્પર્ધી શ્રીચંદ્રકુમાર પાછો એક બીજો જય મેળવીને આવ્યો છે. તે દીપચંદ્ર રાજના દરબારમાંથી એક ચંદ્રકળા નામે પદ્મિણીને પરણી લાવ્યો છે. ગઈ કાલે મોટી સેના સાથે પદ્મિણીએ આપણા પુરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. રાજ દીપચંદ્રે ચંદ્રકળાની સાથે ધણો ઉંચા પ્રકારનો દાયજો આપેલો છે, તે શિવાય કેટલીએક સેના અને દાસદાસીઓના મોટા પરિવાર સાથે આવ્યો છે, એથી શ્રીચંદ્રકુમારનો ઉત્કર્ષ ધણો થયો છે. બંધુઓ ! તમને વધારે શું કહું ? પણ જ્યારે એ દાયજની સ્વારી ઠાઠમાઠથી આવી, ત્યારે આપણી રાજસમૃદ્ધિ પણ તેની આગળ અદ્ભુત જણાતી હતી. શ્રીચંદ્રનાં માતાપિતા તો આશ્ચર્ય પામી ગયાં હતાં.

રાજકુમારો બોલ્યા—જ્યેષ્ઠ બંધુ ! શ્રીચંદ્રકુમાર તેમની સાથે હોના કે નહીં ? જ્યંતે ઉંચે સ્વરે કહ્યું, નહિ, તે તો પેસા પવનવેગી રથમાં બેસી પહેલેથી ઘેર આવ્યો હતો. ગુણચંદ્ર બધી સ્વારી લઈને પછવાડેથી આવ્યો હતો. જ્યારે શ્રીચંદ્ર એકલો ઘેર આવેલ, તે વખતે તેનાં માતાપિતા એ વૃત્તાંતથી તદ્દન અજાત હતાં, તેઓ તો ચિરકાળે આવેલા શ્રીચંદ્રકુમારને ઉપાસંભ આપતાં હતાં, અને પુત્રના વાતસલ્યથી પુનઃ તેમ નહીં કરવાની વિનતી કરતાં હતાં.

એક વખતે શ્રીચંદ્રની માતાએ પુત્રને દક્ષિણ હથે મંગળ દોરો બાંધેલો જોયો. તત્કાળ તે આશ્ચર્ય પામી, અને પુત્રને ઉમંગથી પુછવા લાગી. તેવામાંજ ગુણચંદ્ર બધી દાયજની રીહાસતની સ્વારી લઈ આવી પહોંચ્યો. ગુણચંદ્રે આવી હર્ષિત વદને વધામણી આપી કે, શ્રીચંદ્રકુમાર ચંદ્રકળા નામે પદ્મિણીને પરણી લાવ્યા છે, એ પદ્મિણી રાજ શુભગંગની રાજકુમારી છે, તેને મોક્ષાળ તરફથી રાજ દીપચંદ્રે આવેલો મોટો દાયજો આપેલો છે. આ ખબર સાંભળતાંજ શ્રીચંદ્રનાં માતાપિતાને આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેઓએ ગુણચંદ્રને આશીર્વાચનથી વધાવી લીધો, અને પોતાના ઘરમાં મોટો ઉત્સવ કરી

સર્વ પરિવારને પોષાક આપ્યો. પુત્રના લક્ષ્મી વાત સાંભળી હર્ષવેલી થયેલી તેની માતાએ શ્રીચંદ્રનાં દુખડાં લીધાં, અને વાતસલ્યથી પોતાના પ્રિય પુત્રને આજિંગન કર્યું.

આ સર્વ દાયમના સરખસની સાથે એક બે પુરૂષો આવેલા છે, તેઓ તિલકપુર-થી આવે છે. તેઓમાં એક ધીર નામનો તે રાજાનો મંત્રી છે, અને બીજો વીણારવ નામનો એક પ્રખ્યાત ગવૈયો છે. એ રાજકીય અને બારતવર્ષના પ્રખ્યાત ગવૈયાનું નામ તો આપણે વારંવાર સાંભળેલું છે. તે સમર્થ અને દિવ્ય સંગીત જાણનારા ગવૈયાની મુલાકાત થવી પણ મુશ્કેલ છે, તે તિલકપુરના રાજાની કુમારીના સ્વયંવરને સાર્યક કરવા અને શ્રીચંદ્રની સાથે તિલકમંજરીનો યોગ કરવા આવેલો છે. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ મેં એક નવીન યુક્તિ ઉભી કરી છે તે વીણારવ ગવૈયાને મળી મેં એવું સૂચવ્યું છે કે, અમે તારા ગાયનને માટે એક મોટો દરબાર બંધીશું, અને તે પ્રસંગે અનેક વિદ્વાન કવિઓનો સમાજ એકઠો કરીશું. તે વખતે તારે શ્રીચંદ્રકુમારના સ્વયંવરનું અને તેના અદ્ભુત પરાક્રમનું સંગીતમાં જ્ઞાન કરવું. તારા સંગીતથી પ્રસન્ન થઈ શ્રીચંદ્રકુમાર તને કાંઈ પણ આપવાનું વચન આપશે, તે વખતે તારે તેની પાસે એક અશ્વરત્નની માગણી કરવી. એક અશ્વ જવાથી તેનો બીજો અશ્વ અને રથ નકામા થઈ જશે. એ દાનવીર કુમાર સભા વચ્ચે તને આપવાની ના કહી શકશે નહીં. જ્યારે તેની પાસેથી એ અશ્વરત્ન જશે, એટલે તેનો સાધન સંપત્તિનો ગર્વ ખંડિત થશે. એટલે તે તિલકમંજરીનો સ્વયંવર કબ્જા કરશે. આ પ્રમાણે યુક્તિ કરી મેં તેને કહ્યું, એટલે વીણારવ ગાયક ખુશી થયો, અને તેમ કરવાને ઉત્સુક થઈ ગયો.

ખંધુઓ ! ચાલો, હવે આપણે સત્વર સભામાં જઈએ. વીણારવ જેવા વિદ્વાન ગાયકના મુખનું સંગીત સાંભળી અનુપમ આનંદ મેળવીએ. તે સાથે આપણા સહેરના પ્રખ્યાત કવિઓનો મોટો સમાજ એકઠો થવાનો છે. તેઓના પણ વાણીવિજ્ઞાસ સાંભળી શ્રવણને કૃતાર્થ કરીએ. આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે સર્વ કુમારો બેઠા થયા. જ્યંતને આગળ કરી રાજસભામાં આવ્યા. રાજકુમારોને આવતા જોઈ સભ્ય મંડળે બેઠા થઈ તેમને માન આપ્યું. જન સમાજ શાંત થઈ ગયો.

સર્વ સમાજ વચ્ચે વીણારવે પોતાનું ગાયન શરૂ કર્યું. પ્રથમથીજ શ્રીચંદ્રકુમારના રાધાવેનનું આબેહુજ વર્ણન કરવા માંડ્યું, જે સાંભળી ઓતાઓ તદ્દતીન થઈ ગયા. તે પછી આશાવરી રાગમાં તેણે શ્રીચંદ્રકુમારના છતા ગુણનું વર્ણન કરવા માંડ્યું. જેમાં તેણે પોતાનું કવિચાતુર્ય અને ગાયન પાંડિત્ય ઉચ્ચે પ્રકારે દર્શાવ્યું હતું. કુશસ્થળી નગરીની પ્રજાનો શ્રીચંદ્રકુમાર ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો. તેના ગુણનું આબેહુજ માધુર્ય બરેલું વર્ણન સાંભળી સર્વ પ્રજા ખુશી થઈ ગઈ. સભાની એક તરફ શ્રીચંદ્રકુમાર બેઠો હતો, તે શાંત થઈ પોતાના છતા ગુણ સાંભળતો હતો. આત્મપ્રશંસા તેને પ્રિય ન હતી, પણ વીણારવના સ્વર માધુર્યથી તે વિશેષ રંજિત થતો હતો. તે સાથે પોતાના છતા ગુણનું વર્ણન સાંભળી તેની મનોવૃત્તિમાં કોઈ વિસંકેષ આનંદ આવતો હતો, તે સાથે એવી ભાવના ભાવતો કે, પ્રત્યેક મનુષ્યે એવા સદ્ગુણ સંપાદન કરવા કે, જે લોકપ્રિય હોય, તેમજ સાચા હોય.

છતા યુથ્વતી પ્રશંસા સાંભળતાં જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, તે અછતા યુથ્વના અવયુથી જરૂરપણ થતો નથી. અછતા યુથ્વનું વર્ણન તેના શ્રેતાને લગ્ન ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને સર્વને તે હાસ્યનું પાત્ર થાય છે. શ્રીચંદ્રકુમારમાં તેમ ન હતું, તે પોતાના છતા યુથ્વજ સાંભળતો હતો. તેથી તેને વિશેષ આનંદ થતો હતો. આ પ્રમાણે ઘણીવાર શ્રીચંદ્રના યુથ્વનું રાગમાં વર્ણન કરી, છેવટે તેણે નીચે પ્રમાણે સંસ્કૃત કવિતા પીણમાં ઉતારી અને તેમાં તેનાજ યુથ્વનું વર્ણન કરવા માંડ્યું—

બુદ્ધિશ્વેતસિ મારતી ચ વદને ભાગ્યં ચ બાલસ્થલે
લક્ષ્મીવેંશ્મનિ શૂરતા યુજયુગે વાચિ સ્થિતં સ્નૃતમ્ ।
દાનં પાણિતલે રુચિસ્તુતિમનસ્વર્હન્ ક્રિયાયાં દયા
સ્થાનામાસિરુષેવ યાત્યુરુદિશઃ શ્રીચંદ્ર કીર્તિસ્તવ ॥ ૧ ॥

હે શ્રીચંદ્ર ! તારા ચિત્તમાં બુદ્ધિ છે, મુખમાં સરસ્વતી છે, લલાટમાં ભાગ્ય છે, ધરમાં લક્ષ્મી છે, યુગમાં શૌર્ય છે, વાણીમાં સત્ય છે, હાથમાં દાન છે, સ્તુતિમાં રૂચિ છે, મનમાં અહંત પ્રભુ છે, અને ક્રિયામાં દયા છે, તેમજ તારી કીર્તિસ્થાનની પ્રાપ્તિ ન થવાના રોપથી હોય, તેમ મોટી દિશાઓમાં ફરે છે. ૧

આસ્યે પદ્મધિયા ગમીરહદયે વારાંનિધેઃ શંકયા
નાભૌ પદ્મનદભ્રમાત્કમકરદ્વેઽરુણાઙ્ગેહયા ।
ફુલ્લેંદીવરવાંછયા નયનયોર્દેતેષુ વજ્રાકર—
ત્રાત્યા કલ્પતરુભ્રમેણ વપુષિ શ્રીચંદ્ર તે શ્રીરમૂત્ ॥ ૨ ॥

હે શ્રીચંદ્ર ! લક્ષ્મી તારા મુખમાં પદ્મની બુદ્ધિથી આવી છે, તારા ગંભીર હૃદયમાં સમુદ્રની શંકાથી આવી છે, નાભિમાં પદ્મરહના બ્રમથી આવી છે, હાથ પગમાં અરણ્ય કમળની ઇચ્છાથી આવી છે, નેત્રમાં પ્રકૃષ્ઠિત કમળની વાંચ્છથી આવી છે, દાંતમાં વજ્રની ખાણના બ્રમથી આવી છે, અને શરીરમાં કલ્પવૃક્ષના બ્રમથી આવી છે. ૨

શારો વારિનિધિઃ કલંકકલુષશ્ચંદ્રો રવિસ્તીક્ષ્ણરુક
જીમૂતશ્ચપલાશ્રયોઽર્ધપટલાદૃશ્યઃ સુવર્ણાચલઃ ।
કાઠું કલ્પતરુર્દેષત્સુરમણિઃ સ્વર્ધામધેનુઃ પંથુઃ
શ્રી શ્રીચંદ્ર સુધા દ્વિજિહ્વવિધુરા તત્કેન સામ્યં તવ ॥ ૩ ॥

સમુદ્ર ખારો છે, ચંદ્ર કલંકી છે, સૂર્ય તીક્ષ્ણ કીર્તિવાળો છે, મેઘ ચપળા—વિજ-

ળીનો આશ્રિત છે, સુવર્ણનો ઝિરિ-મેરૂ અર્ધ ભાગને અદશ્ય છે, કલ્પવૃક્ષ કાષ્ટ છે, ચિન્તામણી પાપાણ છે. કામધેનુ પશુ છે, અને અમૃત સર્પથી વિધુર છે, તેથી હે શ્રીચંદ્ર ! તારી તુલના કોની સાથે કરીએ ? ૩

શ્રીચંદ્ર કલામનોરમઃ સ્પૃશસિ ત્વં સ્વકરૈઃ પરમિયાં ।

યદ્વા સ્તજતિ નિર્મલં ચિત્તં યદ્બુદ્ધિર્નિર્મલોઽનિશમ્ ॥ ૪ ॥

હે શ્રીચંદ્ર ! તું કળાઓથી મનોહર છું, તેથી પોતાના કરથી ખીજની પ્રિયાનો સ્પર્શ કરે છે, જે નિર્મળ ચિત્તને સ્પર્શે છે, તે પૃથ્વીમાં હમેશાં નિર્મળ કહેવાય છે. ૪

ભાવાર્થ એવો છે કે, ચંદ્ર જેમ કળાઓથી પરપ્રિયા—પૃથ્વીને પોતાનાં કીરણોથી સ્પર્શ કરે છે, અને પોતે પૃથ્વીમાં નિર્મળ કહેવાય છે, તેમ શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાની કળાઓથી હાથપડે ખીજની સ્ત્રીને સ્પર્શ કરે છે, અર્થાત્ પાણીમહણ કરે છે, તે છતાં જગતમાં નિર્મળ કહેવાય છે.

ગાયક શિરોમણિ વીણારવે જ્યારે આ શ્લોકો વીણાના સ્વર સાથે ગાઇ જતાવ્યા, ત્યારે લોકો ધણજી ખુશી થયા, સર્વે શ્રીચંદ્રના મુખ સામું જોવા લાગ્યા. અતિ ઉદાર શ્રીચંદ્રકુમાર પણ હૃદયમાં આનંદ પામ્યો, તથાપિ મુખ ઉપર કોઈ જાતનાં ગર્વનાં ચિન્હ દર્શાવતો નહતો, તે શાંત અને ગંભીર મુદ્રાથી સુશોભિત હતો.

વીણારવે સંગીત સમાપ્ત કર્યું. બધો જનસમાજ શાંત થઇ બેઠો હતો. તે વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર બોલ્યો—ગીતપંડીત વીણારવ ! તમારાં મધુર ગાયનથી મારે મન અત્યંત પ્રસન્ન થયેલું છે, તમે દર્શાવેલી સંગીતની દિવ્ય આતુરીએ મારી મનોવૃત્તિને સંગીતમય બનાવેલી છે, તે સાથે મારાં સત્કર્મનાં પ્રભાવિક ચરિત્રને સંગીતથી વ્યાપ્ત કરી તમે જે આતુર બનાવેલું છે, તે મારી અંતરંગ ઉદારતાને પ્રગટ કરે છે. તે ઉદારતાને વશ થઇ હું તમને કહું છું કે, તમારી જે ઇચ્છા હોય, તે મારી પાસેથી માગી લ્યો. ધન. આમૂષણ્ય, જે કાંઈ વસ્તુની ઇચ્છા હોય, તે પ્રકાશિત કરો. શ્રીચંદ્રનાં વચન સાંભળી કુમાર જ્યારે પ્રથમથીજ પદાવેશે વીણારવ બોલ્યો—દાનવીર ! તમે સર્વ ગુણસંપન્ન છો, અમારા જેવા ગુણિજનની કદર તમારા જેવા કૃતજ્ઞ પુરુષોની આગળજ થાય છે. તમારા જેવા દાનવીર પુરુષોનીજ આ વસુંધરા રતનવતી છે, તમારી સત્કૃતિનું સૌખ્ય સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરી રહ્યું છે, તમે જે જે અદ્ભુત કાર્યો કરેલાં છે. તે તે મર્ત્યલોકના માનવમંડળને ચકિત કરનારાં થઇ પડ્યાં છે. આવી મહા સભામાં તમે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનું જે મહાવાક્ય બોલ્યા, તેને માટે હું તમારો આભારી છું. આ મહા વાક્યે તમારી મહાન કદારતા, અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવી આપી છે. ગુણીજનની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરવી, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે, તે કામ દાનવીર પુરુષો સિવાય ખીજથી થઈ શકતું નથી. ઉદાર પુરુષોનાં ધર્મોના આર્ત આગમમાં ફણે ફણે દર્શાવ્યાં છે. માનવ જીવનની પ્રૌઢતા ઉદારતાના મહાન ગુણમાં રહેલી છે. ઉદારચરિત્ર પુરુષોનું જીવન આ તિશ્તાસવનાં શિખર ઉપર પોતાની

વિજયપતાકા ફરકાવે છે, આ વિશ્વમાં ઉદાર પુરુષો ન હોત, તો ચંદ્રિકા જેવી ઉત્તરણ સત્કીર્તિનો જન્મજ ક્યાંથી થાત ? અને કવિઓની રસિક વાણીને અવકાશજ ક્યાંથી મળત ? કવિજીવનનો મૂળ પાયો ગુણસ અને ઉદાર પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર ઉપરજ છે, તેમની પ્રતિભાનો મહાન પ્રભાવ પ્રભાવિક પુરુષોનાં પરાક્રમી ચરિત્રનુંજ અવલંબન લાઇ રહેલો છે. સંગીત વિદ્યા કવિ વિદ્યાની પ્રકાશક છે. કવિતારૂપ વનિતાનો ભર્તા ગીતજ છે, અને તેનો ઉત્પાદક કવિ, તે વનિતાનો પિતા છે. આ પ્રમાણે કહી વિદ્વાન વીણારવ બોલ્યો—મહાનુભાવ ! કૃતજ મહારાજજીઓ, અને આપ જેવા પરિક્ષક પુરુષોના પ્રતાપથી હું સર્વદા સુખી છું. ધન, વૈભવ, મામ કે ક્ષેત્રની મારે ઇચ્છા નથી. હું મારા સંગીતના આનંદમાંજ મગ્ન રહી કાળ નિર્ગમન કરવાનું પસંદ કરું છું, પણ જો આપ કૃતજ ક્ષિરોમણી મારી કળાથી પ્રસન્ન થયા હો, અને મને વાંચિત વર આપવામાં દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા હો તો, આપની પાસે વાયુવેગ નામનો જે અશ્વ છે, તે આપો. તે અશ્વરત્નથી હું મારા આત્માને કૃતાર્થ માનીશ, અને તેથી આપની કૃતજતા અને આપનું વચન જગતમાં પ્રશંસનીય થઇ પડશે.

વીણારવનું આ વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર સ્તબ્ધ થઇ ગયો. તેણે વિચાર્યું કે, આ ગાયકે વાયુવેગ અશ્વની માગણી કરી, તો પછી તે માફ રથનું ઉપયોગી સાધન વ્યર્થ થવાનું. એક અશ્વ વિના તે સાધન તુટી પડશે. હવે જો ગાયકની ઇચ્છા પૂર્ણ ન કરે તો, સભા વચ્ચે આપેલું વચન વ્યર્થ જશે, અને હું લોકોમાં ઉપહાસનું પાત્ર થઇશ. આવું વિચારી શ્રીચંદ્રકુમારે નિરતેજ વદને કહ્યું, ગાયકમણિ ! આ શું બોલે છે ? તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને હું બંધાયેલો છું, પણ તે ઇચ્છા ઘટિત હોવી જોઇએ. તારી માગણી અવિચારી છે. એક અશ્વ માગી લેવાથી તારી અને મારી બંનેની કાર્યસિદ્ધિ નહિ થાય. રથની ગતિ બે અશ્વથી ચાલે છે, તો એક અશ્વ જવાથી તે અશ્વરથ નકામો થઇ પડે. તારે જો અશ્વની ઇચ્છા હોય તો, તેને બદલે બીજા એકહજાર અશ્વ માગી લે. તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાની મારી ઇચ્છા છે. વીણારવે અંજલિ જોડી કહ્યું, ચતુરકુમાર ! મારે બીજા અશ્વોની જરૂર નથી. એ વાયુવેગ અશ્વ હોય, એટલે બસ થયું. એક ચંદ્ર હોય, તો સંકેત તારાની શી જરૂર છે ? ચિંતામણી આગળ બીજા મણિ શા કામના છે ? શ્રીચંદ્રકુમાર ! તમારા મનની જો પ્રસન્નતા હોય, તમે ઉદારતાથી વચન આપ્યું હોય, તો વાયુવેગ અશ્વને આપો, નહીં તો બીજા અશ્વની મારે જરૂર નથી. વીણારવની આવી દૃઢતા જોઇ ઉદાર મનનો ચંદ્રકુમાર બોલ્યો—સેવક ! જા ધરમાંથી અશ્વોની સાથે જોડી રથ અહિં લાવ. સેવક સત્વર જઇ રથને લાઇ આવ્યો. શ્રીચંદ્રકુમારે ગાયકને કહ્યું, સંગીતવીર ! જાઓ, આ બધો રથ તમને ભેટ કરું છું. તમે તો માત્ર એકજ અશ્વ માગ્યો છે, તો હું બધો રથ આપું છું. વાચનાથી વિશેષ આપે તેનું નામજ ઉદારતા છે. આટલું કહી વાયુવેગ અને મહાવેગ અશ્વોથી જોડાયેલો મુવેગરથ શ્રીચંદ્રે વીણારવને અર્પણ કર્યો. શ્રીચંદ્રની ઉદારતા જોઇ રાજસભા આશ્ચર્ય પામી ગઇ.

ઉદારતા એ માનવભૂમિનો દિવ્ય ગુણ છે. એ મહાન ગુણ સત્કીર્તિરૂપ ગંગાનો

હિમાવ્રથ છે. અમરનામ અને અવિચળ કીર્તિ એ ઉદારતાથી સ્થાપિત થાય છે. ઐદાર્યના યોગથી પુરુષાર્થની પ્રગળતા પ્રગટ થઇ શકે છે. ઉદાર પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર અદ્વાપિ વ-
ક્તા અને શ્રોતા બંનેને સાનંદાશ્ચર્ય કરે છે. ઉદારતા વિના ઉત્તમ પુરુષો આ દૌષ્ટિક જી-
વનને ઉચ્ચ ગતિમાં મુકી શકતા નથી. ઉદારતાના આલંબનથી પૌરુષેય 'ખરેખર' કૃતાર્થ
થઇ શકે છે. ઐદાર્યરૂપ સુગંધી પુષ્પગુચ્છ તેની સુવાસ સર્વ સ્થળે પ્રસરાવે છે. ઉદારતા
એક અદ્ભુત ચમત્કારી વર્ણીકરણ વિદ્યા છે. ઐદાર્ય ગુણથી દાનતું પવિત્ર પુણ્ય ઉપાર્જન
થાય છે. તીર્થંકર જેવા મહાત્મા ભગવંત પણ એ ગુણને માન આપે છે. અર્હત પ્રભુઓ
મતઘડણીની પૂર્વે વાર્ષિક દાનમાં એ મહાન ગુણનો પ્રકાશ કરે છે. જે કાળે ગીર્વાણ પતિઓ
“ અહોદાનમ્ અહોદાનમ્ ” એવા દિવ્ય ધ્વનિથી મગનમાર્ગને ગમ્ભીરી મુકે છે, એ અદ્ભુત
પ્રભાવ ઉદારતાનો છે. ઉદારતા એ ત્યાગ શબ્દની અંતરંગ ખુબીને દર્શાવે છે. દ્રવ્યમૂર્છાને
દૂર કરી દ્રવ્યને તૃણવત્ ગણી, ધણા મહાશયોએ ઉદારતાની પ્રભાવના કરેલી છે.

આયો ઐદાર્ય ગુણ શ્રીચંદ્ર ધારણ કરતો હતો, તેથી તેણે પોતાનો દિવ્ય રથ
વીણારવ ગાયકને અર્પણ કરી દીધો. વીણારવ ઘણાજ ખુશી થયો. પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ
થઇ તેના માટે તેના હૃદયમાં ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થયો. શ્રીચંદ્રની ઉદારતા જોઇ, તે ચક્રિત
થઇ ગયો. સર્વ સમાજની સમક્ષ વીણારવે રથ અંગીકાર કર્યો. રથ આપ્યા પછી શ્રીચંદ્રે
તેની ઉપર કેટલાંએક કીર્મતિ વસ્ત્રામૂષણ બેટ કર્યા. તેનો આ વિવેક જોઇ સભાની
અંદર જોડેલા બીજા લોક કવિઓ શ્રીચંદ્રની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેઓમાંથી એક લા-
ટ કવિ નીચેનું કવિત બોલ્યો—

*દોહડા.

ધીરનીર કોટીર, દાન શિર મુગટ સમાણો,
તહારે સુખશ કલાપ, વિશ્વ સવિ ઉન્નવસ જાણો.
કાટયો કૃપણતા સ્યામ, તે જઇને કિહાં રહીજી,
કન્નજ અહિ તવ વૈરી, વદન પંકજ સંપ્રહિજી.
કલકંઠ વર્ણ ધનધોરમાં, કૃષ્ણ નિશાદિક ભામરી,
શ્રીચંદ્રદાન ગુણ નીપની, કીર્તિ મૂર્તિ તેહવી ધરી. ૧

બીજો કવિ સંસ્કૃત કાવ્ય બોલ્યો—

वीर त्वं जय को भवान् कविरिदं किं पत्रमत्रास्ति किं
काव्यं वाच्यगुणोऽत्र कोऽद्भुतरसः स प्रोच्यतां श्रूयताम् ।

* ભાવાર્થ એવો છે કે, તારા ઉન્નવસયશતા પ્રકાશે વિશ્વમાંથી કૃપણતારૂપ સ્યા-
મતા બાહેર કાઢી તે તારા શત્રુના મુખમાં, કાયલમાં, મેઘમાં અને કૃષ્ણ પક્ષની રાત્રિમાં
આવી રહેલી છે. શ્રીચંદ્રે દાનગુણથી ઉત્પન્ન થયેલી કીર્તિરૂપ મૂર્તિ ધારણ કરી છે.

શ્રીચંદ્ર ત્વદનલ્પશુક્લયશસા શ્વેતીકૃતે વિષ્ટપે
યત્કાર્ણ્યે શશિકજ્જલાદિષુ હિ તદ્વિદ્વિદ્વશા દુર્દશા ॥ ૧ ॥

હે વીર ! તું જ્ય પામ. તે સાંભળી તેણે કહ્યું, તમે કોણ છો ? હું કવિ છું.
આ તમારી પાસે શું છે ? પત્ર છે. તેમાં શું છે ? કાવ્ય છે તેની અંદર વાચ્ય શુણ્
કયો છે ? અદ્ભુત રસ છે. તે વાંચશો ? હા, સાંભળો. હે શ્રીચંદ્રકુમાર ! આ બધું
જગત તમારા ઘણા ઉદ્ભવન યશથી શ્વેત થઈ ગયું છે. તેમાં ચંદ્ર તથા કલ્પલ વિગેરેમાં
જે કાળાશ છે, તે તારા શત્રુઓની દુર્દશા છે. ૧

બીજા કોઈ કવિએ તે કાવ્યનું ઉત્તરાર્દ આ પ્રમાણે કહ્યું.

વીરત્વં ત્રિજગદ્વિભિન્નવ યશઃ સત્પુંડરીકં મદં ।
બ્રહ્મસ્થાન મરાલ વિયદં ભૃંગાલિભિન્નચુંવતે ॥

તે કાવ્યનો ભાવાર્થ બીજે કવિ નીચેના કવિતથી બોલ્યો—

કવિત.

શ્રીચંદ્ર મહોદ્ર ભાવ એક અવર કહીને,
નય જશ સિત પુંડરીક, તણ જગ ઉદ્ભવ કીરે;
ગયો આકાશ તિહાં, બ્રહ્મ કમળ વળી વાદન હંસા,
ધવલ થયાં તસ સંગ, કૃષ્ણ શુણ્થી જનરથા;
તિહા જઈ કમળ માંહે રહ્યા, ભ્રમર શ્રેણીરૂપે થઈ,
અથ ચંદ્રમા ઉદ્ભવ થયો, પણ અગમીશે અસિતા રહી. ૨

આ કવિત બોલનાર કવિને એક સાળ સુવર્ણનું દાન આપ્યું. તે પછી ત્રીજે
કવિ બોલ્યો—

કવિ.

તવ ત્રીજે ભણે ભટ, એહ તો બોલ્યા સાનું,
એ નૃપનો જશશશિ, એક રસનાએ કેમ વાનું.
કિં અદુના કહે હોય, એહથી અવર ન હોય,
આગ, ત્યાગ, પર ભાગ, થાય શુણ્ એહીજ પૂરને.
જે જગ ઉદ્ભવન વરતુ છે તે શ્રીચંદ્ર યશ દેશ છે,
નરરૂપ ભૂપતિ લખ્યો યગે, એહ વાત અમ મન રચે. ૧

આ કવિત વાંચતી, એક સદા દ્રવ્યનું દાન આપ્યું.

તે પછી સોમેશ્વર, વીરેશ્વર, મહેશ્વર, માધવ, ભૂવરેશ્વર, વિગેરે કવિઓએ શ્રીચંદ્રની કીર્તિનું યશોગાન ઘણી છટાથી કરવા માંડ્યું. ઉદાર દીવના શ્રીચંદ્રે તેઓને ઇનામમાં ઘણું દ્રવ્ય આપ્યું, આ સમયે શ્રીચંદ્રકુમારે કોટીગમે સુવર્ણ અને રતનનાં ઇનામો આપ્યાં. તેની અપૂર્વ ઉદારતા જોઇ, લોકો ચકિત થઇ ગયા. સમાજ વિસર્જન થતાં આપ્તા નગરમાં શ્રીચંદ્રની ઉદારતાની પ્રસંશારૂપ સરિતાના પ્રવાહ વેગથી છુટવા માંડ્યા. ચાટા, ચોક, શેરીએ શેરીએ, અને ઘેર ઘેર તેનીજ વાર્તા પ્રવર્તવા લાગી. શ્રીચંદ્રની ઉદારતાની કીર્તિને મહાધ્વજ નગરીની ચારે તરફ ફરકવા લાગ્યો.

આ વાર્તા શેઠના સાંભળવામાં આવી કે, શ્રીચંદ્રે એક ગાયકને સુવેગ રથ અથ્થ સહિત આપી દીધો; તે સાંભળી શેઠને ચિંતા થઇ કે, કુમારે ખરેખર દિવ્ય રતન ગુમાવી દીધું. પુનઃ ઘણું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થશે, પણ એ અશ્વત્થી જોડ અને રથ મળશે નહીં. આવું ચિંતની શેઠ શ્રીચંદ્રને તેડાવ્યો, અને એકાંતે લઇ જઇ કહ્યું, વત્સ ! તું ભાગ્યશીરોમણી છે, આપણા કુળનું આભૂષણ છે, તેં ઘણું દાન આપ્યાં, તેથી મને સંતોષ થશે છે; પણ તેમાં જરા વિવેકદષ્ટિ રહી નથી, ગમે તેવા પણ આપણે ગૃહસ્થ વ્યાપારી કહેવાઇએ. રાજસભામાં રાજ્યથી અધિક દાન દેવું, તે આપણને મટે નહીં. વળી આપણે એ રાજ્યના તાજામાં રહેવું છે, કદિ રાજ્યના હૃદયમાં જુદા વિચાર થયા, તો પછી આપણને મોટી હાનિ થાય. ભદ્ર ! મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, રાજકુમાર જ્યંત વિગેરેની તારા ઉપર કૃતરાજ છે, તારો ઉત્કર્ષ જોઇ તેઓ હૃદયમાં પ્રભવલિત થાય છે, તેઓ હમેશાં આપણા છગ જોતા રહે છે, ધીર પ્રધાને પણ એક વાર તે વિષે સૂચના કરેલી છે. વીજારત્ર ગાયક-રાજકુમારને મળી ગયો હોય, અને તેની દ્વારા મોટો સમાજ કરાવી તારી પાસેથી રથ રતન ખેંચાવી લીધું હોય, તોપણ સંભવિત છે. તમારે મોટી ઉદારતા દર્શાવવા બીજી ગમે. તે વસ્તુઓ અથવા કોટીગમે દ્રવ્ય આપી દેવામાં પાછું પડવું ન હતું, પણ આ દિવ્ય રથ આપીને આપણે સાધન રહિત થયા છીએ.

સુઝ કુમાર ! જો હજી અને તો બીજું ગમે તે આપી વીજારત્રની પાસેથી તે સુવેગ રથ પાછો લઇ લે. એ ગાયક ગમે તેવો સંગીતનો વિદ્વાન હોય, પણ તે એ રથનો અધિકારી નથી. જો આ રથ રાજ્યને આપ્યો હોત, તો તે ઉચિત કહેવાત. મહારાજ આપણી એ દિવ્ય ભેટથી પ્રસન્ન થાત, અને કોઇ વાર તેનો ઉત્તમ ખદલો આપણને પ્રાપ્ત થાત.

લક્ષ્મીદત્ત શેઠનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર વિનયથી બોલ્યો, પિતાજી ! તમારું વચન મારે માન્ય છે, તમારી આજ્ઞા મારે મરતકથી વંદનીય છે, અને તમે મારા પરમ શ્રુત્ય છો, તથાપિ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરો. ગાયકને આપેલું દાન પાછું કેમ લેવાય ? હવે તેની પાસેથી લઇ રાજ્યને આપવું, તે પણ કેવું અનુચિત કહેવાય ? પિતાજી ! જો આપણે તેમ કરીએ, તો લોકમાં આપણી હાંસી થાય, એવું હાસ્યોત્પાદક કાર્ય શી રીતે થઇ શકે ? જનસમાજ વચ્ચે આપેલું દાન પાછું લેવું, તે કેવું નિંદનીય કામ ? પૂન્ય પિતા ! એ રથ અને અથ્થ મને ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયાં હતાં, જો ભાગ્ય હશે તો પાછાં પ્રાપ્ત થશે.

તમારા પ્રસાદથી મારે કાંઈ પણ ન્યૂનતા નથી. પૂજ્ય પુરોહિતો પ્રસાદ કલ્પવૃક્ષની જેમ વાંચિત કૃપા આપે છે, તેથી આ વિષે જરાપણ ચિંતા કરશો નહિ.

કુમારનાં વચન સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠ જરા શાંત થયા, પણ તેના હૃદયમાંથી એ દિવ્ય રથનો લાભ ઓછો થયો નહીં. સ્વજાતિને સ્વભાવે તે પાછા શ્રીચંદ્ર પ્રત્યે બોલ્યા—કુમાર ! તમે કહ્યું, તે યોગ્ય છે; પણ આવો દિવ્ય રથ તેના સાધારણ ગાયકને આપી દેવો, તે મને યોગ્ય લાગતું નથી; ગમે તેમ કરીને પણ તે પાછો લેવો જોઈએ. આપેલી વસ્તુ પાછી ન લેવાય, એ ન્યાય રાજ્યોને છે, આપણે વણિકને શું છે ? આપણે તો એક વ્યાપારી કહેવાઈએ. કોઈ સુકિત કરીને પણ તમારે તે રથ પાછો લેવો જોઈએ.

પિતાના આવા અયોગ્ય વિચાર જાણી, શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં લોભ થયો, ખેતે મૂળ ક્ષત્રિય જાતિનો હોવાથી તેના મનને તે વાત જરાપણ રૂચી નહિ. કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા વિના શ્રીચંદ્ર ચાલ્યો ગયો. પિતાના એકાંત રથાનમાં આવીને તે આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો. આહા ! લોભ શું નથી કરતો ? લોભરૂપ રાક્ષસ જેને વળગ્યો હોય, તે પુરૂષ રાક્ષસજી બની જાય છે. સદ્ગુણરૂપ અમૃતમાં લોભ એ વિષખિંદુ છે, ઉદારતા જેવા દિવ્ય ગુણને એ સદાને માટે ક્ષતિ કરે છે, અકાર્ય કરવાની પ્રેરણા લોભજી કરાવે છે, લોભના મહિન સંસર્ગથી ગમે તેવો પ્રતિષ્ઠિત કે માન પામેલો પુરૂષ અધમ વૃત્તિનો અંગીકાર કરે છે. પ્રાચીન ત્રિદાનોએ લોભને પાપનું મૂળ કહ્યું છે, તે બરાબર છે. લોભરૂપ મૂળને આધારે વૃદ્ધિ પામેલું પાપરૂપ વિષવૃક્ષ પ્રાણીને મહાન હાની કરે છે, એ વિષવૃક્ષની જાયા નીચે રહેલાં પ્રાણી અનેક જાતની યાતનાઓ વેઠે છે. પિતાજીને એવા અધમ લોભનો સંગ થયો છે, એથી તેઓના હૃદયમાંથી વિપરીત વિચારમાળા પ્રગટ થાય છે. સર્વ રીતે મારે પિતાજી પૂજ્ય અને માન્ય છે, તેમની અજ્ઞા મારે શિરોધાર્ય છે, પણ આ વખતની આજ્ઞાને માન આપવું, તે મને યોગ્ય લાગતું નથી. જે હું તેમની આજ્ઞાને માન નહીં આપું, તો પિતાશ્રીને ખોટું લાગશે, અને કદિ નહીં બનેલ, તેવો વિપરીત પ્રસંગ મને પ્રમ થશે, માટે હવે અહીંથી ચાલ્યા જવુંજ યોગ્ય છે. આવી પરાધીનતામાં પડ્યા રહેવું, તે યોગ્ય નથી. આવું ચિંતવતો શ્રીચંદ્રકુમાર આસન ઉપર બેઠો હતો, અને તે નીચેના સુભાષિતને મધુરતાથી બોલવા લાગ્યો:—

કો વિદેશઃ સુવિદ્યાનાં કિં દૂરં વ્યવસાયિનામ્ ।

કોઽતિમારઃ સમર્થાનાં કઃપરઃ પ્રિયવાદિનામ્ ॥ ૧ ॥

સદ્વિદ્યાવાળાને વિદેશ કયો છે ? ઉદ્યોગીને દૂર શું છે ? સમર્થને અતિ ભાર શો છે, અને પ્રિયવાદીને શત્રુ કોણ છે ? ૧

શ્રીચંદ્ર પુનઃ બીજું સુભાષિત બોલ્યો:—

દેશાદનં પંડિત મિત્રતા ચ

વારાંગના રાજસભા પ્રવેશઃ ।

અનેક શાસ્ત્રાર્થ વિલોકનાનિ

ચાતુર્યમૂલાનિ ભવંતિ પંચ ॥ ૧ ॥

૧ દેશાટણ, ૨ પડિતની મિત્રતા, ૩ વારાંગનાનો પરિચય, ૪ રાજસભામાં પ્રવેશ અને ૫ અનેક શાસ્ત્રોનું અવલોકન, એ પાંચ ચાતુર્યનાં મૂળ છે.

આ સુભાષિત બોલી તેણે હૃદયમાં પોતાના પ્રમુખ સાહસને જાગૃત કર્યું. પાછો વિચાર કર્યો કે, તેમ કરવાથી કેવું ફળ મળશે ? તે તો કર્માધીન છે. કદિ વિપરીત ફળ થાય, તોપણ શું કરવું ? લોકમાં હાસ્ય તો નહીં થાય ? આટલું વિચારતાં શ્રીચંદ્રને પાછું એક સુભાષિત યાદ આવ્યું, તે પોતાના સંગીતમય કંઠમાંથી બોલ્યો.

તાદૃશી જાયતે બુદ્ધિર્વ્યવસાયાશ્ચ તાદૃશાઃ ।

સદ્વાયાસ્તાદૃશા જ્ઞેયા યાદૃશી ભવિત્યવ્યતા ॥ ૧ ॥

જેવી ભવિત્યવ્યતા હેય, તેવીજ બુદ્ધિ થાય, તેવાજ ઉદ્દેશ સુઝે, અને તેવીજ સદ્વાય મળે. ૧

આ પ્રમાણે ચિંતવ્યા પછી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, હવે પિતૃનિવાસ ગૃહમાં રહેવું યોગ્ય નથી. આજ રાત્રે ગુપ્ત રીતે ચાલ્યા જવું, કોઇને કહેવું નથી. મિત્ર શુભચંદ્રને પણ ખબર આપવા નહીં, રખે તે મારી પાછળ આવે. એ સહૃદય મિત્ર મારાથી કદિ પણ જુદો પડશે નહીં. પુનઃ પાછો વિચાર થયો, પણ પ્રાણપ્રિયા ચંદ્રકળાનું શું થાય ? એ પત્નિની આશા ભરી આવસાસમાં જ પડી રહે, અને મારા અચાનક વિયોગાભિમાં પ્રભવિત થાય, તે મુશ્કેલી છેતરવી તે પણ અનુચિત છે. એ પતિપ્રાણને મહા કષ્ટ આપવું તે પણ પાપનો હેતુ છે. તેને મળવું જોઇએ. એ પ્રેમ ઉમંગી અજાણના અંતઃકરણની આશીષ સંપાદન કરવી જોઇએ. આવા અનેક વિચારની શ્રેણીને પ્રકટ કરતો શ્રીચંદ્ર ઘણી વાર સુધી એકાંતે રહ્યો. છેવટે તેના હૃદયનો નિર્ણય ચંદ્રકળાને મળવાનો થયો.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર નિર્ણય કરી રહ્યો, તેવામાં મિત્રવર્ધ શુભ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની મુખમુદ્રા ઉપર હર્ષના અંકુર સ્ફુરતી રહ્યા હતા. તેણે આવી શ્રીચંદ્રને ઉતાવળા કર્યું, ભાઇ શ્રીચંદ્ર ! આજે એક ગુપ્ત વાર્તાનો પ્રકાશ થયો છે. તે સાથે તમારી ચિંતાનો અંત આવ્યો છે. શ્રીચંદ્ર ઉત્સુક થઇ બોલ્યો—મિત્ર ! તે શું છે ? સત્વર જણાવ. તમે પેલા વીણારવને રચનું ઇનામ આપ્યું, અને બીજા ભાટ કવિઓને મોટાં ઇનામ આપી પાછા વળ્યા, તે પછી સમાજ વિસર્જન થયો હતો. તે વખતે હું મારે ઘેર ગયો, ક્ષણવાર બેઠો, તેવામાં તે વીણારવ મારે ઘેર આવ્યો. તેના મુખ ઉપર પશ્ચાતાપનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં, તેણે અંજલી જોડી કર્યું, પ્રિય શુભચંદ્ર ! તમારા માનવતા અને ઉદાર હૃદયના મિત્ર શ્રીચંદ્ર-કુમારે મને રથ આપી દીધો; તે તેમની ઉદારતાને જોડેલો ધન્યવાદ આપીએ, તેટલો થોડો છે, પણ મને તે પશ્ચાતાપનું કારણ થઇ પડેલ છે. મારા જેવા ગાયકને તેવો રથ અનુચિત

છે. એવા દિવ્ય રથની સમૃદ્ધિનો અધિકારી શ્રીચંદ્રકુમાર એકજ છે. હું ગમે તેવો ગુણી છું, પણ સેવક વર્ગ માંહેલો છું. શ્રીચંદ્ર જેવા પરાક્રમી પુરુષોના ગુણવાદ કરવાનો હું અધિકારી છું. મેં એવા રથની માગણી કરી તે મોટી ભુલ કરી છે. તે ભુલ કરાવનાર અને તેવી પ્રેરણા કરનાર રાજકુમાર તેમાં કારણભૂત થયો છે. માન્યવર મહાશય ! મારી ઉપર કૃપા કરી તે રથ પાછો શ્રીચંદ્રકુમારને સોંપી દો, અને મારો અપરાધ ક્ષમા કરાવો. તેમ કરાવશો, તો હું આપનો ઉપકાર માનીશ.

વીણારવની આવી પ્રાર્થનાથી હું તો આશ્ચર્ય પામી ગયો. રાજકુમારનું આ કાવતરું જાણી હું ચકિત થઇ ગયો. તત્કાળ વીણારવને સમજાવી શાંત કરી, અને વિદાય કરી સત્વર તમારી પાસે આવ્યો છું. મિત્રમણિ ! કહો શો વિચાર છે ? વીણારવ તમને પ્રાર્થના પૂર્વક તે રથ પાછો આપવા ધારે છે, અને તેણે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગે છે. ગુણચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર બોલ્યો, મિત્ર ! આ શું બોલો છો ? ગમે તેમ હોય, પણ આપેલું દાન પાછું લેવું, તે અનુચિત છે. સર્વ સમાજ વચ્ચે જે હું બોલ્યો છું, તે કદી ફરવાનું નથી. મેં તેને રથ અર્પણ કરી દીધો, તે હવે મારે કદિ પણ સ્વીકારવા યોગ્ય નથી. તમે મારા પરમ મિત્ર થઇને એવી અધમ સલાહ આપશો નહીં. મારે કહેલું વચન વ્યર્થ કરી તમે મને લેકાપવાદથી કલંકિત કરાવશો નહીં. મારી સતીર્થિમાં તમારો સંપૂર્ણ ભાગ છે. સુઘ મિત્ર ! તમે જાણો છો કે, સત્પુરુષોનાં વચનની કિંમત કેવી છે ? તેમની જિજ્ઞાસાથી એકજ વચન નીકળે છે, અને તે વચનને બીજે રૂપે ગ્રહણ કરવા તેની સહ જિજ્ઞાસા કદિ પણ તત્પર થતી નથી, તે વિષે સાહિત્યકારો નીચેના શ્લોકની આધોપણા કરે છે.

જિહ્વૈકૈવ સતાં મુખે ફલમૃતાં સ્પૃહ્ય શ્વત્ત્વોડથવા

તાઃ સમૈવ વિભાવસૌ નિગદિતાઃ પદ્ કાર્ત્તિકેયસ્ય ચ ।

પૌલસ્ત્યસ્ય દશૈવ તાઃ ફણિપતે જિહ્વાસહસ્ર દ્વયમ્

જિહ્વા લક્ષસહસ્રકોટિગુણિતા નો દુર્જનનાં મુખે ॥ ૧ ॥

સત્પુરુષોના મુખમાં એકજ જિજ્ઞાસા હોય છે, બ્રહ્માને ચાર, અગ્નિને સાત, કાર્ત્તિકેયને છ, રાવણને દશ, શેષનામને બે હજાર અને દુર્જનના મુખમાં તો હજારો, લાખો અને કોટીગણી જિજ્ઞાસા પણ હોતી નથી, અર્થાત્ એથી પણ વધારે હોય છે.

મિત્ર ! હવે તે વિષે વિશેષ કહેવાનું નથી. તે દિવ્ય રથ જે આપ્યો તે આપ્યોજ, કદિ પણ પાછો લેવાનો નથી. આવી શ્રીચંદ્રની દૃઢતા જોઇ ગુણચંદ્ર આશ્ચર્ય પામી ગયો; તે પછી એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહીં. દૃઢપ્રતિજ્ઞા શ્રીચંદ્રને પ્રણામ કરી ગુણચંદ્ર ચાલતો થયો.

ગુણચંદ્રના જેવા પછી શ્રીચંદ્ર ચંદ્રકાન્તની પાસે જવા વિચાર કરતો હતો, ત્યાં

નીચેથી એક પુરૂષ દોડતો આવ્યો. તેના હાથમાં ચાશુખ હતો, નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલતી હતી, તેણે પ્રણામ કરી શ્રીચંદ્રકુમારને કહ્યું—સ્વામી ! આપે વીણારવને રથ તથા અશ્વ આપ્યા, તે એક રીતે આપના ઔદાર્ય ગુણની સત્કીર્તિને પુષ્ટિ આપનારું કાર્ય થયેલું છે, પણ તેમાં એક બીજો બનાવ બન્યો છે, તે હું આપને વિદિત કરવા આવ્યો છું. આપની આજ્ઞાથી હું રથ જોડીને વીણારવની પાસે ગયો, રથ તેને અર્પણ કરી હું તેના તાજામાં રહ્યો. વીણારવ કેટલોએક પશ્ચાતાપ કરી આપના મિત્ર ગુણચંદ્રને મળવા ગયો હતો, સાં શું બન્યું, તે મારા જાણવામાં કાંઈ આવ્યું નથી. એ ઘડી પછી વીણારવ પાછો આવ્યો, તેણે રથ જોડવાની મને આજ્ઞા આપી. મેં રથ તૈયાર કર્યો, પછી તે આવી રથારૂઢ થયો, એટલે મેં અશ્વને હાંકવા માડ્યા, અને અશ્વ ચાલ્યા નહિ. ઘણી વાર પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેઓ હક કરીને ઉભા રહ્યા પછી નીચે ઉતરી તેમના મુખ ઉપર કર સ્પર્શ કરવાને હું આવ્યો, સાં તે અશ્વેના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી, તે જોઈ મારા મનમાં આવ્યું કે, જરૂર ચતુર પ્રાણીઓને પોતાના સ્વામિનો વિશેષ ઉત્પન્ન થયો લાગે છે. આ દેવતાઈ અશ્વ, કુમાર શ્રીચંદ્રનેજ વહન કરવાને ખુશી છે, પોતાના રથમાં આરૂઢ થવાને એ પરાક્રમી કુમારજ અધીકારી છે. બીજો કોઈ અધીકારી નથી. આવો વિચાર કરી હું આપને જાહેર કરવા આવ્યો છું. ગાયક વીણારવ પણ મનમાં ક્ષોભ પામ્યો છે. પોતે મોટો અપરાધી થયો હોય, તેમ ખિન્ન વદને દેખાવ છે. સ્વામી ! આપ સાંભધારો, અને તમારા પ્રિય અશ્વેને આશ્વાસન આપી સમજાવો.

શ્રીચંદ્રકુમાર આશ્ચર્ય પામી જોડ્યો—ધનંજય ! તારી વાર્તા સાંભળી, મને આશ્ચર્ય થાય છે; તે સાથે પ્રતીતિ પણ આવે છે કે, એ મારા પ્રિય અશ્વ સ્વામીભક્ત હશે. તેમની મારી પ્રત્યે અપૂર્વ પ્રીતિ પ્રથમીજ છે. તું સારથિ છો, એટલે તારી આગળ વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. તે અશ્વેની શુભ પ્રકૃતિ તારા જાણવામાંજ હોવી જોઈએ; ચાલ, હું તે પ્રેમી પ્રાણીની છેલ્લી ભેટ કરવાને આવું; આટલું કહી, ચતુર શ્રીચંદ્ર જ્યાં વીણારવનો રથ ઉભો હતો, સાં ગયો. તે સાં જઈ, અશ્વની આગળ ઉભો રહ્યો. પોતાના પ્રિય સ્વામીને જોઈ, બંને અશ્વના મુખ ઉપર હર્ષનો દેખાવ થયો. તેઓએ તે હર્ષ પ્રગટ કરવાનો મુખથી ખોખારો કર્યો, અને પોતાના આગલા પગથી પૃથ્વીને ખોદવા માંડી; અશ્વેની એજા ઉપરથી તેમની સ્વામીભક્તિ જોઈ, શ્રીચંદ્ર ખુશી થયો. પોતાની ઉપર એક અવાચક પ્રાણીનો આટલો પ્રેમ જોઈ, તે હૃદયમાં ધણોજ આનંદ પામવા લાગ્યો. શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—

સ્વામિભક્ત તુરંગરાજ ! તમારી સ્વામિભક્તિ જોઈ મને અત્યંત આનંદ આવે છે. તમારા જેવાં સ્વામિભક્ત પ્રાણીઓના જન્મ સર્વ રીતે કૃતાર્થ છે, તમારા જેવા કૃતસ પ્રાણીઓથી જુદા પડતાં મને અકસોસ થાય છે. સુઘ પશુઓ ! તમારો અને મારો એકઠોજ સંબંધ હતો. હવે આપણે જુદા પડવાનો વખત આવ્યો છે. હવેથી તમે ગાયક પરિત વીણારવના સેવક થયા છો, તમારા ઉપર હવે તેની સંપૂર્ણ સત્તા છે. તમે હવેથી તેનું મારી દષ્ટિએ અવલોકન કરજો. મને તદ્દુપજ જાણુજો. તમે સુખ છો, કૃતસ છો અને સ્વામિભ-

કત છે, તમારે સેવક ધર્મ પરાધીન છે. જે સ્વામી થાય, તેના તમારે સેવક થવું જોઈએ. આ પ્રમાણે અશ્વોને કહી શ્રીચંદ્રકુમારે વીણારવને કહ્યું, સંગીતાલંકાર ! આજથી આ અશ્વ તમને ભળે છે. તે અશ્વ અસાધારણ છે. સાધારણ પશુ જેવા નથી. તેઓમાં ચમત્કારી દિવ્યતા રહેલી છે. તેઓની ઉપર સામાન્ય પશુના જેવી બુદ્ધિ રાખશો નહીં. તેમજ કેવળ સેવકની દ્રષ્ટિએ જોશો નહીં. આટલું કહી શ્રીચંદ્રે આજ્ઞા કરી, એટલે અશ્વ ચાલવાને તૈયાર થયા. વીણારવે અંજલિ જોડી શ્રીચંદ્રને પ્રણામ કરી અંતરની આશીષ આપી. સુ-વેગ રથ પોતાના ચમત્કારી અને પ્રબળ વેગથી આગળ ચાલ્યો. જેને શ્રીચંદ્રકુમાર એક દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યા.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

પ્રયાણ.

ત્રિનો પહેલો પહોર હતો, ચારે તરફ શાંતિના રાજ્યનો આરંભ થવા ની તૈયારીઓ થતી હતી, વિકારપુરનો મહારાજ મદન વિજય કરવાની તૈયારી કરતો હતો; શ્રંગારની શોભાના સમારંભ દંપતી જૂવનમાં થતા હતા, ધાર્મિક વૃત્તિનાં મનુષ્યો એ સમયને પણ આત્મ સાધનમાં યોજતાં હતાં, ગૃહાવાસમાં દીપક શ્રેણીઓ પ્રકાશમાન થઈ રહી હતી, રાત્રિરૂપ કૃષ્ણગોપિકા તારામંડળનો શ્રંગાર ધારણ કરી, પોતાના પતિ ચંદ્રની આગળ નૃત્ય કરતી હતી, વૃક્ષોથી ગહન એવા પ્રદેશમાં અંધકારે પોતાની ધાટી છાવણી નાંખી હતી.

આ સમયે ચંદ્રકળા પોતાના વાસગૃહમાં હીડોળા ઉપર બેસી હતી, અનેક દાસીઓ વાસગૃહની બાહરે રહી રહી હતી, ચંદ્રકળા એકલી પતિદર્શનની રાહ જોઈ અનેક મનોરથની માળા ગૂંથતી હતી. શ્રીચંદ્રકુમારે વીણારવ ગાયકને રથ આપી દીધો, તે વાર્તા તેણીએ દાસીના મુખથી સાંભળી હતી. તે સાથે પોતાના પતિના ઐદાર્ય ગુણની પ્રશંસાના ધ્વનિઓ પણ તેના કાનમાં આવ્યા હતા. આથી તેના હૃદયમાં વિશેષ આનંદ થતો હતો. સુંદર શ્રંગાર ધારણ કર્યો હતો, નવરંગિત મહેલમાં તેના દિવ્ય શ્રંગારનાં પ્રતિબિંબ પડતાં હતાં, તેથી વાસગૃહનો દેખાવ અદ્ભુત લાગતો હતો. પદ્મિણી ચંદ્રકળાને આજે પોતાના પતિની સાથે ધણી વાતચિત કરવાની હતી. જે દિવ્ય રથનો પોતે લાભ લેવાના મનોરથ કરતી, તે રથ અર્પણ કરી દીધો, આથી તેના મનમાં જરા શ્લેષ થયો હતો, અને તેથી તે પોતાના પતિને ઉપાલંબ આપવાનો વિચાર કરતી હતી, તથાપિ પતિની ઉદારતાની સત્કીર્તિ સાંભળી તે પાછો ભુદોળ વિચાર આંધતી હતી. આ વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર વાસગૃહમાં આવ્યો. ચંદ્રકળા પતિને જોઈ આનંદપૂર્વક હીડોળા ઉપરથી ઉતરી દ્વારસુધી સભી આવી, વિનયથી નમન કરી

એ કર બેઠી ઉભી રહી. રમણીનાં રોમેરોમે પ્રેમકળા છવાઈ ગઈ. રંગિતી રામાએ ઉમંગથી રમણને માન આપ્યું. તેના મુખ ઉપર મૃદુહાસ્ય રજૂ રહ્યું. પતિને હીંકાએ બેસારી પોતે સન્મુખ ઉભી રહી. પતિએ આગ્રહથી કર જાણી પ્રિયાને પોતાના આસનનો અર્ધ ભાગ આપ્યો. આલિંગન કરી અર્ધાંગનાની પદવી સાર્થક કરી, ચંદ્ર સાથે ચંદ્રકળા મળી ગઈ. શ્રીચંદ્ર પ્રેમ દર્શાવતો બોલ્યો—પ્રાણેશ્વરી ! કેમ છે ? શા વિચાર કરો છે ? આજનો રંગ કાંઈક નવીન દેખાય છે. આનંદ અંકુરોએ મુખમંડળને ઘેરી લીધું છે. હાસ્યની પ્રભાથી મુખ-ચંદ્ર વિશેષ પ્રકાશે છે. કહો એવો શા આનંદ છે ?

ચંદ્રકળા મૃદુહાસ્ય કરતી બોલી—નેત્રમણિ ! આપ જેવા પતિના પ્રસાદથી આનંદજ હોય. સ્વામીની કૃપારૂપ કદવલતાના આશ્રય નીચે રહેલી પ્રેમવતી પત્નીને સર્વદા આનંદજ હોય છે. પતિદેવતા અને પતિઆરાધક અખળાને શી ખોટ હોય ? તેમાં પણ આપના જેવા પરાક્રમી અને પ્રતાપી પતિની અશ્રિતાની તો શી વાત કરવી ? પ્રાણેશ ! આ દાસી આપની શુભચિંતક છે, અને સર્વદા આપના શુભચિંતનનાજ વિચાર કરે છે. હર્મેશના કરતાં આજ વિશેષ આનંદ થવાનું કારણ એ છે કે, કુશરથળી નગરીની રાજસભામાં જનસભાજની વચ્ચે આપે આજે અલોકિક ઉદારતા દર્શાવી, તેની પ્રશંસાના ધ્વનિ આપની દાસીના કર્ણપર આવ્યા છે, તેથી આજે તેને વિશેષ આનંદ છે. પતિની પ્રશંસા સાંભળી, કંઈ સુંદરીને આનંદ ન થાય ? આપે વીણારવને દિવ્ય રથ આપી દીધો, એ અસાધારણ ઔદાર્ય દર્શાવ્યું છે. આ દાસીને એ ચમત્કારી રથને માટે જે મનોરથ હતા, તે કદિ સંજ્ઞ ન થયા, પણ આપે બીજાના મનોવાંછિત પૂરા કર્યા, તેથી હું ખુશી થઈ છું. એથી આપની સત્કીર્તિ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસાર થઈ છે. જૈન શાસ્ત્રમાં ઘણે ઠેકાણે મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, દાનગુણ સર્વ ગુણમાં ઉત્તમ છે. ઉદારતાનો પ્રભાવ એ ગુણથી પ્રકાશે છે. મહાદાની પુરોષોનું યશોમાન સ્વર્ગ લોકમાં પણ થાય છે. એ દિવ્ય ગુણને દેવતાઓ પણ મોટું માન આપે છે. આપનામાં તેવો ગુણ પ્રકાશિત છે, એ જાણી હું ઉદાર પતિની પત્ની છું, એમ મને અભિમાન આવે છે. આપનામાં ગુપ્ત રીતે રહેલો તે ગુણ આજે પૂર્ણતાથી પ્રગટ થયેલો જોઈ કેને આનંદ ન થાય ? આ પ્રભાણે કહી ચંદ્રકળા વિરામ પામી—એટલે શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—પ્રિયા ! તમારા આવા ઉત્તમ વિચાર જાણી મને ઘણાજ હર્ષ થાય છે. તમે કરેલી ઔદાર્ય ગુણની મોટી પ્રશંસા સાંભળી મારો અંતરાત્મા અતિ આનંદ પામે છે. લલનાઓ પ્રાયે કરીને લુપ્ત હોય છે. આ અપવાદ તમે દૂર કર્યો છે. ઉત્તમ પદાર્થો જોઈ સ્ત્રીઓ તેમાં મમતા બાંધે છે, આ વાતને તમે તદ્દન અસત્ય કરી છે. તમારા જેવી સદ્ગુણી સુંદરીના લાભથી હું મારા જીવનને કૃતાર્થ માનું છું. શાસ્ત્રકારોએ પશ્ચિમીના જે ગુણ વર્ણવેલા છે, તે ખરેખર તમે ધારણ કર્યા છે.

આટલું કહી શ્રીચંદ્ર સ્તબ્ધ થઈ ગયો, તેના મનમાં વિચાર થયો કે, “ પિતાના દુઃખને લઈને આવી સદ્ગુણી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો પડશે, મારા પ્રયાણના ખર્ચ આપી હું ચંદ્રકળામાં રાહરૂપ થવા આવ્યો છું. ” આવો વિચાર કરતાં કરતાં તેના નેત્રમંથથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી—ચંદ્રકળા પતિની મુખમુદ્રા પ્રકાશ પામેલી જોઈ વિચારમાં પડી.

આ શું હશે ? સ્વામીના નેત્રમાં અશ્રુધારા કેમ ચાલી હશે ? શું કંઈ કોઈનું સ્મરણ તો નહીં થયું હોય ? ક્ષણ વાર પહેલાં જેના મુખ ઉપર આનંદની પ્રભા દેખાતી હતી, હર્ષ-અભિત મધુર-શબ્દો બોલાતા હતા, અને વાણીમાં પ્રેમનો પ્રવાહ પ્રસરતો હતો, તેઓ અકસ્માત કેમ બદલાઈ ગયા ? તે સુંદર દેખાવનો ક્ષણમાં કેમ લોભ થઈ ગયો ? આ આખતમાં કંઈ પણ ભેદ છે. મારે તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. પતિનાં સુખ દુઃખમાં લાગ લેવો, એ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ છે.

ચંદ્રકળા મોલી—પ્રાણેશ્વર ! શા વિચારમાં પડ્યા છે ? તમારા લલાટ ઉપર ચિંતાની પ્રતિબિંબ દેખાય છે, મુખચંદ્રના લાલિત્ય ઉપર ગ્તાનિની આછી આછી ઝાંઝા પડેલી છે, કહો સ્ત્રી ચિંતા છે ?

શ્રીચંદ્રે કહ્યું, ગૃહેશ્વરી ! તમે કશી કલ્પના સત્ય છે. ઉદાર પુરુષ પોતાનો આદર્શ યુગ્ય પ્રકાશી વિશેષ આનંદ પામે છે, આદર્શ યુગ્યનો ઉપયોગ થવાથી મને આનંદ પ્રાપ્ત થવો જોઈએ, પણ દૈવયોગે મારા આનંદમાં ભંગ પડ્યો છે. મારી આ ઉદારતા પિતાશ્રીને મસંદ થઈ નથી. તેઓમાં લોભ યુગ્યનો પૂર્ણ ઉદય થયો છે, ગાયક વીણારવને મેં સુવેગ રથ આપ્યો, તે તેમને પ્રતિકૂળ થઈ પડ્યું છે. પ્રતિકૂળ થયું છે એટલું જ નહીં, પણ તેઓ તે રથ પાછો લેવાની ઇચ્છા રાખે છે, અને તેમ કરવાની મને દુરજ પાડે છે. પૂજ્ય પિતાની આવી આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરવાનો સમય મને પ્રાપ્ત થયો છે. હવે શું કરવું તે વિચારવા યોગ્ય થઈ પડ્યું છે. ઉત્તમ પુરુષો કાંઈને આપી પાછું લેવાની ઇચ્છા કરે, એ કેવું અધમ કૃત્ય ? પ્રાણવક્ત્રો ! આ ચિંતારૂપ અભિજ્યાળા મને મરતકથી ચરણ સુધી દગ્ધ કરે છે. આ ગૃહવૈભવ, સમૃદ્ધિ સર્વ છોડી વિદેશ જવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, અને તે કાર્યમાં તમારી ઉત્સાહપૂર્વક આજ્ઞા મેળવવાને હું અત્રે આવ્યો છું. પ્રાણપ્રિયા ! તમારા અંતરંગ પ્રેમના પાશથી હું બંધાયેલો છું. તમને છોડી વિદેશમાં જવાની મારી ઇચ્છાનો પ્રવાહ રખલિત થઈ જાય છે, પણ બીજો ઉપાય નથી. પિતાની આજ્ઞા વિષમ છે. હું સારી રીતે જાણું છું કે, માતા પિતા જંગમ તીર્થ છે, તેઓની શિક્ષા પુત્રે માન્ય કરવી જોઈએ, તે વિષે મને નિચેનો શ્લોક વારંવાર યાદ આવે છે—

અમૃતરસાદ્યધિકા શિક્ષા માતૃ: પિતૃર્ગુરુજનસ્ય ।

ये मन्यन्ते न मत्ताक ते विहिता: सर्वदाकुडिय: ॥ ૧ ॥

માતા, પિતા અને ગુરુજનની શિક્ષા અમૃત રસથી પણ અધિક છે. જે પુરુષો તે શિક્ષાને જરાપણ માનતા નથી, તેઓની સર્વદા કુણ્ડિ છે. ૧

પ્રાણવક્ત્રા ! આ શ્લોકનું સ્મરણ થવાથી મારા હૃદયમાં અત્યંત પીડા પ્રગટ થાય છે. હું મારા મહિન આત્માની નિંદા કરું છું કે, કર્મયોગે હું કેવો અધમ થયો કે, જેણે પિતાની આજ્ઞાની અવગણના કરી. હવે આજ્ઞા ભંગ કરનાર આ અધમ પુત્રને આ ગૃહવાસમાં રહેવું ન જોઈએ, જો હું અહીં રહીશ, તો આ ચિંતાઓ કદિ પણ નિર્વાણ

પામશે નહીં, તેની ભયંકર જ્વાળા મારા હૃદયને દહન કર્યા કરશે. પ્રિયા ! તેથી હવે વિદેશમાં જઈ વસવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તમે મને ઉમંગથી આજ્ઞા આપો, તે હું વિદેશમાં સુખી થઈશ. વિદેશમાં નવનવાં કૌતુક જોઈ મારી ચિંતા પરાસ્ત થઈ જશે. વળી કોઈ સ્થળે ભાગ્યની પરીક્ષા પણ સારી રીતે થઈ શકશે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી ચંદ્રકળા વજ્રાહત હોય, તેથી થઈ ગઈ. તેના મુખચંદ્ર ઉપર શોકની ઝાંઝા પ્રસરી ગઈ, થોડી વારે આત્માને શાંત કરી બોલી—પ્રાણેશ ! આ શું બોલો છો ? સાહસ કરો નહીં, તમારા જેવા ધીરવીરને આવી કાપરતા ઘટે નહીં. પૂજ્ય પિતાની મતિ વિપરીત થઈ ગઈ છે. કોઈક પુરુષને વૃદ્ધાવસ્થામાં બુદ્ધિ વિપરીત થાય છે. પિતાની આવી આજ્ઞા આચરણીય નથી, તેમજ આદરણીય નથી, પણ તેથી કાંઈ ગૃહલાગ કરવાની જરૂર નથી. આ રાજ્ય સમાન ગૃહવૈભવનો ભાગ કરી વિદેશમાં જમણું કરવું, તે કેવું કષ્ટકારી ? આપ દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરો, આપના વિના મારાથી કેમ રહી શકાય ? આપ વિદેશમાં સંકષ્ટ ભોગવો, અને હું ગૃહવૈભવ ભોગવું, તે કેમ બને ? જો આપ પિતાના દુઃખને લીધે ચિંતામુક્ત થવા વિદેશમાં જવા અવશ્ય ધારતા હો, તો મને પણ સાથે લઈ જાઓ. પતિ વિના પત્ની કેમ રહી શકે ? પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો, તે કુલીન કાંતાનો ધર્મ છે. ચંદ્ર વિના ચંદ્રકળા કેમ રહી શકે ? કઠોર કષ્ટ ભોગવતાં પતિને જોઈ કંઈ ભામિની ભોગવિલાસની લુકતા થાય ? આ પ્રમાણે કહેતી કહેતી ચંદ્રકળા રૂદન કરવા લાગી, તેના નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી.

પ્રિયાને દુઃખી જોઈ પ્રેમી પ્રતિને દુઃખ થઈ આવ્યું, તેનાં નયન પણ અશ્રુથી વ્યાપ્ત થઈ ગયાં, તે ગદ્ગદ કંઈ બોલ્યો—પ્રાણેશરી ! શાંત થાઓ, રૂદન કરો નહીં, તમને મારા સોગમ છે. ગૃહદીપિકા ! તમે સર્વ રીતે સુખ છો, પવિત્ર હૃદયનાં પત્ની છો, મારા કલ્યાણનાં મંદિર છો, મહત્વની ખાણ છો, અને મારાં ગૃહલક્ષ્મી છો. તમારા સહ-પ્રેમે મારા હૃદયમાં વાસ કરેલો છે. સદ્ગુણી સુંદરી ! તમે ક્ષત્રિય કન્યા છો, ક્ષત્રિયાણી કદિ પણ નાહિમત થતી નથી. વીરયાળા ! તમારો અતુલિત પ્રતાપ મને સકાયરૂપ થવો જોઈએ. સંકષ્ટમાં સદાય આપવી એ ક્ષત્રિય કન્યાનો ધર્મ છે. મને ચિંતામાંથી મુક્ત કરાવવો, એ તમારું કર્તવ્ય છે. ચિંતારૂપ ભયંકર રાક્ષસીએ મારી ઉપર હુમલો કર્યો છે, તેનો પરાભવ કરવા હું સમર્થ થઈ શકતો નથી, એ ધોર રાક્ષસીની ઉત્પત્તિનું મૂળ અરણ્ય પિતાજી છે; તેથી હું હતવીર થઈ ગયો છું. આ વખતે મારે ત્રિદેશ વિના ખીલું કાંઈ પણ શરણ નથી. પ્રાણપ્રિયા ! હવે મને તેમ કરવાની સંમતિ આપો. તમારી આજ્ઞારૂપ સહાયથી હું મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં વિજયી થઈશ, અને પાછો નિશ્ચિંત થઈ તમને સત્વર આપીને મળીશ. તમારા જેવી પ્રેમ પંડિતા પત્નીને શિક્ષા આપવાની કાંઈ જરૂર નથી, જેમ તમને ઉચિત લાગે તેમ વર્તજો. કુલીનતાના જે ધર્મ તમે રૂપભાતથીજ ધારણ કરેલા છે, તે ધર્મને સાચવી કર્તવ્યમાં પરાયણ રહેજો મારાં સઘર્ષા સુખ તમારા સહવાસમાં સમર્પિત કરું છું. સંક્ષેપમાં એટલુંજ કહેવાતું કે, સર્વ પ્રકરના ગુણો સ્વાભિમાનની અંદર રહેલા છે, એક સ્વાભિમાનનો ભાગ કરવાથી સર્વ ગુણો દૂર થઈ જાય છે. એક વિદ્વાન

કવિએ સ્વાભિમાનને વૃક્ષનું રૂપ આપેલું છે, તે ધણું મનન કરવા યોગ્ય છે.

હૃદીના ગુણપત્રિણઃ સુસ્વફલાન્યારાદિશીર્ગાન્યધઃ

પર્યસ્તાઃ પરિતો યશસ્તવકિતાઃ સંપલ્લેતાંપલ્લવાઃ ।

પ્રાગેવ પ્રસૂતાઃ પ્રમોદદરિણાઃ છાયા કથાંતર્ગતા

દૈન્યારણ્યમતંગજેન મહતા મધેઽભિમાનદ્રુમે ॥ ૧ ॥

દીનતારૂપ જંગલનો મહાન હરતી ન્યારે અભિમાનરૂપ વૃક્ષને બાંધે છે, ત્યારે ગુણરૂપ પક્ષીઓ હૃદી જાય છે, સુરૂપરૂપ ફળ વેરાધને નીચે પડે છે, મશરૂપ પુષ્પવાળી સંપત્તિરૂપ લતાનાં પલ્લવો ચારે તરફ પથરાઇ જાય છે, હર્ષરૂપ હરિણ પ્રથમથીજ નાશી જાય છે, અને છાયા (કાંતિ)ની વાત તો અંતર્ધ્યાન થઇ જાય છે.

પ્રાણેશ્વરી ! તેથી કદિ પણ સ્વાભિમાનને છોડશો નહીં. હું કેણું છું ? મારું કુળ કેવું છે ? ઇત્યાદિ વિચાર કરજો, મારા સંબંધી કાંઈ પણ ઉચાટ કરશો નહીં, હું સર્વદા વિધ્નથી દૂર છું, એમ તમે માનજો.

ચંદ્રકળા મંદ સ્વરે બોલી—પ્રાણેશ ! તમે કહેલી શિક્ષા મારે સર્વદા માન્ય છે. આ દારી કદિ પણ તેના સદ્ગુણનથી બ્રષ્ટ થશે નહીં, તે વિષે આપે અવશ્ય નિશ્ચય રાખવો. પણ તમારા વિયોગને સહન કરવાને હું અસમર્થ છું. આપના વિના આ સુંદર મેહેલમાં એકાએકી વસવું, તે અશ્વિન્વાળામાં વસવા જેવું છે. પ્રાણનાથ ! કૃપા કરી મને સાથેજ લઇ જાઓ. હું આપની છાયા છું; છાયા કદિ પણ જુદી પડેજ નહીં. પતિ વિના પત્નીનું જીવન શા કામનું છે ? પતિપ્રાણનાં પ્રાણ જુદાં પડે, તો પછી તેના શા હાલ થાય ? પ્રાણુપતિ ! આપના જેવા દયાધર્મિને આવી નિર્દયતા કરવી ઘટે નહીં; કૃપા કરીને મારાં વચનને માન્ય કરો. અજાણી આશાલતા છેલ્લી, તે યુક્ત નથી.

ચંદ્રકળાનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર સાશુ નયન થઇ ગયો, તેણે ગદ્ગદ કંઠે કહ્યું, બાળા ! તમે કહ્યું, તે સત્ય છે. અતિ નિર્દય જન્યો છું, પણ નિરૂપાય છું. જેવો તમને મારો વિયોગ દુઃસહ છે, તેવો મને પણ છે. તમને સાથે લઇ જવામાં ધણી વિદાયણ છે. વિદેશમાં અનેક જાતનાં સંકટ આવી પડે છે, માર્ગની વિષમતાને સહન કરવા વનિતાનું વધુ અસમર્થ છે, તે સાથે મારે તમારું જાંઘન થઇ પડે. સ્ત્રી જીવનનો નિર્વાહ કરવો, તે વિદેશમાં અશક્ય છે. પ્રાણુપ્રિયા ! તમે પોતેજ વિચાર કરો, તમારો સર્વ પ્રકારનો પવિત્ર નિર્વાહ મારી સાથે કેમ થઇ શકે ? તમારા નિર્વાહને માટે, અને તમારા પતિવ્રતના રક્ષણ માટે મારે કેટલો પ્રયાસ કરવો પડે ? તમે મારાં દુઃખનાં કારણ થઇ પડો, એ તમને કેમ સાડે લાગે ? તેથી તમારે સાથે આવવાનો આગ્રહ કરવો નહીં. પતિની આજ્ઞા માન્ય કરવી, એ પતિવ્રતાનો ધર્મ છે, તમે મારાં વચનથી ઘેર રહો. પ્રતિદિન આહૃત ધર્મની ઉપાસના કરજો, ભક્તિ ભાવથી ત્રિકાળ જિનપૂજન આચરજો, ગૃહસ્થ

ધર્મને ખરાબર સાધજો, સમકિત મૂળ થીસ ગુણની રક્ષા કરજો, એવાં એવાં આચરણથી મારી વિદેશની વિપતિ દૂર થઈ જશે, ધર્મના પ્રસાદથી મને સર્વદા સુખશાંતા રહેશે, ધર્મના આચરણમાંજ મારું શુભ છે, મારું કલ્યાણ છે, અને મારો ઉદય છે. પતિનાં બાવાં વચન સાંભળી ચંદ્રકળાનું મન શાંત થઈ ગયું, તેના હૃદયમાં જરા ઉદાસ આવ્યો, તે વિનયથી બોલી—પ્રાણેશ ! હવે કાંઈ કહેવાનું નથી. જો ‘ ન જાઓ ’ એમ કહું તો, અમંગળ કહેવાય, ‘ જાઓ ’ એમ કહું તો રત્ન વગરનું વચન લાગે. ‘ અહિં રહો ’ એમ કહું, તો મારી પ્રભુતા વર્તાય, ‘ તમને રૂએ તેમ કરો ’ એમ કહું, તો ઉદાસીનતા દેખાય, ‘ હું સાથે આવું ’ એમ કહેવાથી કદામિદ લાગે, અને ‘ એમ કરો નહીં ’ એમ કહું, તો તુચ્છતા કહેવાય, તેથી હવે ‘ શું કહેવું ’ તે હું કાંઈ જાણી શકતી નથી, આટલું કહી, તેણીએ વિશેષમાં જણાવ્યું કે, પ્રાણેશ ! છેવટમાં એટલું કહેવાનું કે, આપ સર્વદા પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરજો. એ ધ્યાન આપને વજ્રના કવચ જેવું થશે. મસ્તકથી તે ચરણ પર્વત આ કવચ આપની રક્ષા કરશે, આપના શરીરની બાહરે તેનોજ વજ્રમય કાંદો થશે, આપની ઉપર તે વજ્ર મંડપરૂપ થઈ છાયા ધારણ કરશે, એનાથી અષ્ટ મહા ભય પાસેજ નહીં આવે, તે સાથે તમારાં પાપ અને વિદ્ય પ્રલય થઈ જશે. પરમેષ્ઠી નમસ્કારના ન્યાસ, મુદ્રા, કવચ, પ્રરથાન, અને આસન વિગેરે ગુરુમુખે જાણી લેજો. એ પવિત્ર ક્રિયાના પસાયથી આપનું વિદેશમાં શ્રેય થશે. વિશેષ શું કહેવું ? આપ સર્વ રીતે સુદા છો, વિદેશના વર્તનના વેત્તા છો, આપના સધળા માર્ગ મંગળમય થજો. આસની જેમ મને સંભારજો, અને નિયમિત રીતે પત્ર તથા સંદેશ મોકલતા રહેજો. કદિ મારા અપરાધ સ્મરણમાં આવે, તો ક્ષમા કરજો. આટલું કહી ચંદ્રકળા નીચેના શ્લોક અંગલી બેડીને બોલી—

તથ વર્ત્મનિ વર્તતાં શિવમ્

પુનરસ્તુ ત્વરિતં સમાગમઃ ।

અયિ સાધય સાધયેત્સિતં

સ્મરણીયાઃ સમયે વ્યયં સદા ॥ ૧ ॥

“ આપનું માર્ગમાં કલ્યાણ થાઓ, પુનઃ પાછો સત્વર સમાગમ થાઓ, ઇચ્છિત અર્થને સાધો, અને સર્વદા અવસરે અમને સંભારજો. ૧ ”

આ સુભાષિત બોલી ચંદ્રકળાએ એક ફળ લાવી, પતિના કરમાં અર્પણ કર્યું. પતિએ તેના જલ્દલામાં પોતાનું હૃદય પ્રિયાને આપ્યું. પ્રથમથીજ શ્રીચંદ્રે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને સર્વ વસ્તુનો અધિકાર સોંપ્યો હતો. ધનંજય સારથિને પોતાનો સેનાપતિ કયો હતો, અને બીજા જે સેવકો હતા, તેઓને ધનામ આપી સંતુષ્ટ કર્યા હતા, છેવટે ચાલતી વખતે તે ચંદ્રકળા પાસે આવ્યો હતો; તે માત્ર પોતાના માતાપિતાથી ગ્રામ રહ્યો હતો. તેઓને પોતાના પ્રયાણના ખર્ચ આપ્યા નહતા, તેઓનાથી ગ્રામ રીતે ચંદ્રકળા પાસે આવ્યો હતો. ચંદ્રકળાની રત્ન મેળવી, તેણીના હૃદયની આશીષ સંપાદન કરી, શ્રીચંદ્ર-કુમાર આવી નીકળ્યો.

પ્રિયાને બેટી પ્રિય જુદો પડ્યો. અંતરના ઉમંગથી પ્રેમી પ્રિયાએ પ્રેમી પતિને આશીર્વા આપી, બંને એકી દ્રષ્ટે જોઈ રહ્યાં. પ્રિયાએ નમનમાં આવેલા અશ્રુ પ્રવાહને અમંગળની શંકાથી રોકી રાખ્યાં. છેવટે શ્રીચંદ્ર ઉત્તર દિશા તરફ ચાલી નીકળ્યો, તેનું પ્રયાણ બીજાની સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ રાખવામાં આવ્યું હતું.

મકરણ ૩૭ મું.

અંતર્યામી ઉદ્ધારન.

લક્ષ્મીદત્ત શેઠના ઘરમાં સર્વ સ્થળે શાંતિ પ્રસરી ગઇ છે, શેઠની અનોખી સ્તિમાં સુવેગ રચના વિચારો ઉદ્ભવ્યા કરે છે, તે વિચારમાં ને વિચારમાં શેઠ શ્રીચંદ્રને ભુલી ગયા છે, લોભની મલિનતાએ તેના નેત્રને અંધ કરી દીધાં છે. સર્વે સુવેગ રચની હાનિ ધવાના વિચાર આવે છે. તેના લોભને લઇ તેના હૃદયમાં શ્રીચંદ્રનું સ્મરણ આવતું નથી. જાણે સંગ્રા રહિત થયા હોય, કાષ્ઠએ સર્વસ્વ લઇ લીધું હોય, તેવી તેમની વિચિત્ર સ્થિતિ યદ્દ ગઇ છે. બી, પુત્ર, ગૃહ અને સંપત્તિ એમાંથી કાષ્ઠ તેમને શાંતિ આપતું નથી.

આ વખતે એક સેવકે આવી જણાવ્યું, શેઠજી ! આપણે ઘેર માહરાજ સહજ પધાર્યા છે. સત્વર આપને મળવા ઇચ્છા રાખે છે. તે સાંભળતાં શેઠ સંભ્રમથી બેઠા થયા, દાર આગળ આવી મહારાજને પ્રણામ પૂર્વક મળ્યા, સન્માન સાથે પોતાના મંદિરમાં લઇ ગયા. ઉત્તમ આસન ઉપર બેસાડી શેઠે કુશસ્થતી પતિનું વિધિપૂર્વક આતિથ્ય કર્યું. અંજળિ બેટી લક્ષ્મીદત્તશેઠ આગળ ઉભા રહ્યા. શેઠે પુનઃ નમન કરી કહ્યું, સ્વામી ! અકરમાત્ર આવી મારા મંદિરને પવિત્ર કર્યું, તેથી હું કૃતાર્થ થયો છું, કહો શી આશા છે ? સેવક ઉપર આટલી બધી કૃપા કરી, તે મને પૂર્ણ હર્ષનું કારણ થયું છે.

પ્રતાપસિંહ રિમત હાસ્ય કરી બોલ્યો—શ્રાવક સત્ત ! આજે પ્રાતઃકાળે દીપચંદ્ર સંજના સેનાપતિએ આવી મને બજાર કહ્યા કે, શ્રીચંદ્રકુમાર ચંદ્રકળા પશ્ચિમિણિને પરણીને આશ્વા, તે ચંદ્રકળા રાજકન્યા છે, આથી મેં રાણી સૂર્યવતીને તેવાત જણાવી, એટલે રાણીએ મને જણાવ્યું કે, ચંદ્રકળા મારી ભાણેજ થાય છે. મારી બહેન ચંદ્રવતીની તે પુત્રી થાય છે. મને તેનો સત્વર સમાગમ કરાવો. પ્રિય ભાણેજને મળવાની મને બહુ ઉત્કંઠા છે, તે સાંભળી હું અહિં આવ્યો છું; રાણી સૂર્યવતી પણ મારી પછવાડેજ આવે છે. આ પ્રમાણે વાતચિત થતી હતી, ત્યાં સૂર્યવતી ઉમંગભર્યાં આવી પહોંચ્યાં. તત્કાળ લક્ષ્મીદત્ત શેઠે ત્યાં ચંદ્રકળાને બોલાવી; ચંદ્રકળાને બેતાંજ સૂર્યવતીના હૃદયમાંથી પ્રેમનો પ્રવાહ છુટ્યો, નમનમાંથી પ્રેમાશ્રુની ધારા ચાલી, ચંદ્રકળાને હૃદયની બેટ આપી,

ઉત્સર્ગમાં બેસાડી, મુખપર ચુંગન કરી, સૂર્યવતી મસ્તકનું આધ્રાણ કરવા લાગી. મારી અને ભાણેજનો અપૂર્વ રતેહ જાગ્રત થઇ ગયો, અને બન્નેએ પરસ્પર કુશળતા પુછી. તે પછી કરમોચન વખતે જે દાયજામાં આપવામાં આવ્યું હતું, તે ચંદ્રકળાએ મારીને કહી સંભળાવ્યું. મારીએ પોતાના તરફથી કેટલીએક લગ્નની બેટો આપી; તે લઇ ચંદ્રકળા અત્યંત આનંદ પામી.

ક્ષણવાર પછી રાજા પ્રતાપસિંહે લક્ષ્મીદત્ત શેઠને કહ્યું કે, શ્રીચંદ્રકુમાર ક્યાં છે ? તેને અહિં બોલાવો. રાજાના કહેવાથી લક્ષ્મીદત્ત શેઠે શ્રીચંદ્રને સોધવા માણસ મોકલ્યાં. શ્રીચંદ્ર બે દિવસ થયાં ચાલ્યો ગયો છે; આ ખબર શેઠના જાણવામાં નહોતી. સુવેગરથની ચિંતામાં મસ્ત થયેલા શેઠે શ્રીચંદ્રનો ભાવજ પુછ્યો નહોતો, તેનું અપૂર્વ પુત્રવાત્સલ્ય લોભસાગરના પ્રવાહમાં તણાઇ ગયું હતું. લોભાધિ દ્રષ્ટિવાળા લક્ષ્મીદત્તની પ્રેમ-દ્રષ્ટિ અસ્ત થઇ ગઇ હતી. શ્રીચંદ્રને સોધવા ગયેલાં માણસો પાછાં આવ્યાં, શ્રીચંદ્રકુમાર કોઇ સ્થળે જવામાં આવતો નથી. નગરના બાણ અને અંદરના પ્રદેશ તેઓએ જોઇ લીધા, કોઇ સ્થળે શ્રીચંદ્રકુમાર દ્રષ્ટિએ પડ્યો નહીં; તેઓ ગજાન મુખે પાછાં આવ્યાં. આથી શેઠના હૃદયમાં ચિંતા ઉત્પન્ન થઇ. “ શ્રીચંદ્રકુમાર ક્યાં ગયો હશે ? સુવેગ સ્થળે પાછો સંભાદન કરવા તો નહીં ગયો હોય ? મારી આસાથી રખે તેમ કરવા ગયો હોય. શ્રીચંદ્ર મારો આસાંકિત પુત્ર છે, મારી આજ્ઞા સાર્થક કર્યા વિના રહેજ નહી. જરૂર તે વીણારવની પછવાડે ગયો હશે. ” આ પ્રમાણે લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ચિંતવવા લાગ્યા.

આ વૃત્તાંત કુશસ્થળીમાં પ્રસરી ગયો. લોકો તે સંબંધી ચર્ચા કરવા લાગ્યા. શ્રીચંદ્ર એકાકી ગુમ થવા વિષે લોકો અનેક જાતની વાતો કરવા લાગ્યા. કોઇ લક્ષ્મીદત્ત શેઠને અને કોઇ વીણારવને ધિક્કાર આપવા લાગ્યા. રાજા પ્રતાપસિંહને પણ આશ્ચર્ય થયું કે, શ્રીચંદ્રકુમાર કેમ ગુમ થયેલ હશે ? તેવો સુત્ર અને વિદ્વાન નર એકાએક ચાલ્યો જાય, એ અસંભવિત છે. તેના ગુમ થવામાં મહાન હેતુ હોવો જોઇએ. સુવેગરથનું દાન આપ્યા પછી પશ્ચાતાપ કરે, તેવો તે અધમ પુરૂષ નથી. તેનામાં દિવ્ય શક્તિ છે. આર્હત સંનમો તો મહાન વેત્તા છે, તે સાધારણ કારણોને લઇ આવું સાહસ કરે નહી. આવું વિચારી પ્રતાપસિંહે તેની સોધ કરવા અનેક દૂતોને મોકલ્યા, પણ શ્રીચંદ્રકુમાર સંબંધી કોઇ પણ વૃત્તાંત જાણવામાં આવ્યો નહીં.

શ્રીચંદ્રના મિત્ર ગુણચંદ્રને આ ખબર મળતાં અત્યંત શોક થઇ આવ્યો. તે અગાઉથી એટલું તો જાણતો હતો કે, શ્રીચંદ્રકુમારનું હૃદય પિતાના સ્વભાવને લઇને ચિંતાગ્રસ્ત છે, તે કુશસ્થળીમાં હવે ચિરકાળ ટકશે નહીં, તથાપિ ત્યારે તેના જાણવામાં આવ્યું કે, પોતાનો પ્રાણપ્રિય મિત્ર શ્રીચંદ્ર સર્વને છોડી ચાલ્યો ગયો, ત્યારે તેને બહુ દુઃખ લાગી આવ્યું. ક્ષણવાર તો તેણે મૂર્છા સ્થિતિ અનુભવી, તેના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી, છેવટે મુક્ત કંઠે શ્વેદન કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાના હૃદયને સંબોધીને કહ્યું, અરે હૃદય ! તે તારી અપૂર્વ શાંતિ ગુમાવી છે. તને શીતલ છાયા આપનાર અને વિશ્રાંતિને આનંદ અર્પણ કરનાર એક સુંદર કલ્પવૃક્ષને તે ગુમાવ્યું છે. મિત્ર શ્રીચંદ્ર ! તારા જેવા

સુદા નરને આમ કપટ કરવું ઘટે નહીં. તેં મને કદિ પણ વિખૂટો ક્યો નથી, મૈત્રીધર્મના તત્ત્વને તું જાણે છે, શુદ્ધ મૈત્રીનું લક્ષણ તારા ધ્યાનમાંથી ચાલ્યું જાય, એ આશ્ચર્ય છે. અકસ્માત આ શું કર્યું ? તારા આશ્રિત અને તારા આધારથી જીવનને જીવન આપનાર ગુણચંદ્રને દૂર કરવામાં તું તારા દયા ધર્મને લુપ્તી ગયો, એ કેવી વાત ?

મિત્ર ! જો આમ કરવું હોત, તો મને તારા પ્રેમસાગરમાં મગ કરવો નહોતો. પ્રેમ એ દિવ્ય વસ્તુ છે, પણ તે વિરહમાં વિષ સમાન થઇ પડે છે. સુદૃઢમણિ ! તું પ્રેમશાળીનો યાતા હું, પ્રેમના પવિત્ર પાઠો તને કંઠસ્થ છે, પ્રેમજીવનના તત્ત્વનો તું પૂર્ણ અભ્યાસી છે, પ્રેમ અને વિયોગ એ બંને શબ્દનો સંધિ કેવો ભયંકર છે, તે તું સારી રીતે જાણે છે. પ્રેમ શબ્દની સાધના એક કવિતામાં વર્ણવેલ છે. આટલું કહી ગુણચંદ્ર નીચેની કવિતા ઉચે સ્વરે બોલ્યો—

પ્રેમતણે પ્રે લખને, યમનો લખ મકાર,
પ્રેમ ઇસીપરે નીપન્યો, તિજુથી દુઃખદાતાર. ૧
પ્રેમ તે પ્રાણીને કરે, પ્રાણુતણે પરવાસ,
પ્રેમ તે હિમપરે દાઝવે, ગુપ્ત મુકે નીસાસ. ૨

આ કવિતા બોલી તેણે ધણો ખેદ કર્યો, ખીજ તેના રનેહીઓએ તેને આશ્વાસન આપ્યું. ક્ષણવાર આશ્વાસન પ્રાપ્ત કરી, ગુણચંદ્ર મ્હાન મુખે રૂદન કરતો ચંદ્રકળાની પાસે આવ્યો. જ્યારે શ્રીચંદ્રકુમારનો પત્તો કોઇ ઠેકાણે મળ્યો નહીં, એટલે લક્ષ્મીદત્ત શેઠને નિશ્ચય થયો કે, જરૂર પુત્ર મારા વચનથી દુઃખ પામી વિદેશમાં ચાલ્યો ગયો. સુવેળરથનું દાન આપી, પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનનારા મારા પુત્રને મેં વિપરીત આચાર કરી, તે મોટી ભુલ કરી છે. શ્રીચંદ્ર જેવો ઉદાર પુરુષ આપેલું દાન પાછું લે, તે અસંભવિત છે, તે છતાં મેં લોભગ્રસ્ત થઇ, તેવી પ્રેરણા કરી, તે ધણું વિપરીત કર્યું. અરે અમાની હૃદય ! તેં શો વિચાર કર્યો ? અરે દુષ્ટ લોભ ! તને જરાપણ લજ્જા આવી નહીં ! મારા નિર્ભળ હૃદયમાં પ્રવેશ કરી, મને કસંકિત કેમ કર્યો ? વત્સ શ્રીચંદ્ર ! તેં તારા લુપ્ત પિતાનો તિરસ્કાર કેમ ન કર્યો ? આમ અચાનક વિદેશમાં કેમ ચાલ્યો ગયો ? અરે દયાળુ પુત્ર ! વૃદ્ધ માતાપિતાની આમ ઉપેક્ષા કરવી, તે તારા જેવા આચારકિત પુત્રને ઘટે નહીં. આ શુદ્ધ, વૈભવ, સંપત્તિ વિગેરે તારા પિતા શૂન્ય છે. આ પ્રમાણે કહેતા કહેતા લક્ષ્મીદત્ત શેઠ મૂંઝા પામી ભૂમિ ઉપર પડી ગયા. રાજા પ્રતાપસિંહે શીતોપચાર કરાવી સ્વસ્થ કર્યો. પછી કેટલાંએક સ્નાંત વચનોથી તેમને આશ્વાસન આપી, રાજા પ્રતાપસિંહ સૂર્યવતીની સાથે શોક કરતો, પોતાના મહેલમાં ચાલ્યો ગયો.

આ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ સુધી કુશસ્થલીમાં સર્વત્ર શોક પ્રસરી રહ્યો, લોકો પણ શ્રીચંદ્રના સદ્ગુણો સંભારી અશ્વસ કરતા હતા. રાજા પ્રતાપસિંહને પણ ધણો શોક થતો હતો, રાણી સૂર્યવતી શ્રીચંદ્રના સદ્ગુણો સંભારી સંભારી ધણો અશ્વસ કરતી હતી, અને તેના વિયોગનો શોક અંતઃકરણથી દર્શાવતી હતી. પ્રતાપસિંહના રાજમહેલમાં

સર્વ શોકનો દેખાવ થઇ રહ્યો હતો, તેનાં દાસ, દાસી અને રાજપરિવાર સર્વેની મુખમુદ્રા ઉપર શોકાંકુર સ્ફુરી રહ્યાં હતાં. લક્ષ્મીદત્ત શેઠની કોષ નિંદા કરતાં હતાં, કોષ તેમાં કર્મનો દોષ જણાવતાં હતાં. શ્રીચંદ્રના ગુમ થવામાં રાજસેવકો અનેક અનેક કલ્પનાઓ બાંધતા હતા, કોષ વીણારવ ગાયકને તિરસ્કાર આપતા હતા, કોષ લોભની નિંદા કરતા હતા.

મહારાજ પ્રતાપસિંહ અને રાણી સૂર્યવતી બંને મહેલના એકાંત ભાગમાં બેઠાં હતાં, શ્રીચંદ્રના ગુમ થવાની વાર્તા ચાલતી હતી, અનેક તર્ક વિતર્ક કરી સૂર્યવતી પોતાના પતિની સાથે તે વિષેની ચર્ચા ચલાવતી હતી. છેવટે સૂર્યવતીએ રાજા પ્રતાપસિંહને જણાવ્યું, પ્રાણનાથ ! આજે રાત્રે શ્રીચંદ્રકુમારનાજ વિચાર આવ્યા હતા. નિદ્રામાં પણ એ તેજસ્વી કુમારનાં દર્શન થતાં હતાં, જગત અને સ્વપ્ન બંને સ્થિતિમાં મને શ્રીચંદ્રનુંજ સ્મરણ થાય છે. પુત્રતા વિયોગે તેની પુત્ર વત્સલા માતાની જેવી સ્થિતી થાય, તેવી સ્થિતી મારી થઇ છે. શ્રીચંદ્રનો વિયોગ મને પુત્ર વિયોગના જેવો દુઃસહ લાગે છે, મારી મનોવૃત્તિમાં પુત્રવાત્સલ્યનો પ્રવાહ વહન કરે છે, ક્ષણે ક્ષણે ચિંતામય તરંગો હૃદયસાગરમાંથી ઉભરાઇ જાય છે. પ્રાણપતિ ! આ શું દર્શો ? તે ભેદ મારા જાણવામાં આવી શકતો નથી. આમાં કોષ પણ ગુમ અને ચમત્કારી હેતુ રહેલો હોય, એમ મને લાગે છે. તે વિષે કોષ પણ નિર્ણય થઇ શકતો નથી. આવા ગુમ અને ચમત્કારી હેતુઓ કેવળીગમ્ય હોય છે.

આ પ્રમાણે સૂર્યવતી પોતાની વાગ્ધારા ચલાવતી હતી, ત્યાં છડીદારે આવી ખબર આપ્યા કે, કોષ સેવક મહારાજને મળવા દોડતો આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહે પ્રવેશ કરાવાની આજ્ઞા કરી, એટલે છડીદાર તેને લઇ અંદર આવ્યો. સેવક વિનયથી નમન કરી બોલ્યો—કૃપાનાથ ! બાહેરના ઉદ્યાનમાં કોષ જ્ઞાની મુનિરાજ પધાર્યા છે. તે ખબર સાંભળતાં પ્રતાપસિંહ ખુશી થયો. તત્કાળ તે ખબર લક્ષ્મીદત્ત શેઠને મોકલાવ્યા. મહારાજ પ્રતાપસિંહ સૂર્યવતી અને બીજા રાજકુટુંબ સાથે મુનિને વંદના કરવા ઉત્સવ સહિત ઉદ્યાનમાં આવ્યો. શેઠ લક્ષ્મીદત્ત પણ પોતાનું સર્વ કુટુંબ લઇ મુનિને વંદના કરવા આવ્યા. શ્રીચંદ્રકુમારનો પ્રિયમિત્ર મુળચંદ્ર અને પક્ષિણી ચંદ્રકળા પણ મુનિના ચરણકમળની સાનિધ્ય પ્રાપ્ત થયાં. સર્વ શ્રાવક મંડળે પરમ ભક્તિથી મુનિને વંદના કરી. રત્નમયધારી કૃપાળુ મુનિએ પ્રેમપૂર્વક તેમને ધર્મલાભની આશીર્વા આપી. ભવિક મંડળની પરિપદા જોઇ પ્રસન્ન થયેલા મુનિવરે નીચે પ્રમાણે વૈરાગ્ય પોષક દેશના આપી—

ભદ્રિક શ્રાવકો ! આ સંસાર સાગર અનંત દુઃખથી ભરેલો છે. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ તરંગોની શ્રેણી તેમાં ક્ષણે ક્ષણે ઉદ્ભવ્યા કરે છે. તેમાં મગ્ન થયેલાં પ્રાણીઓ બંને પ્રમાદરૂપ ખડકની સાથે અથડાય, તો તેઓ ધર્મ વિમુખ થઇ મહાન હાનિને પ્રાપ્ત કરે છે. કદિ પૂર્વ યુલ્લસના યોગે જૈન ધર્મરૂપ દ્રઢ નાવ તેને પ્રાપ્ત થાય, તો તે એ મહાન સાગરને મેહેલથી તરી જાય છે. ધર્મના પ્રભાવથી પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં સુખ સંપાદન કરે છે. ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ ધર્મીઓના સર્વ વાંછિત પૂરા કરે છે. ધર્મરૂપ પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં પ્રાણીઓનાં પાપ દગ્ધ થઇ જાય છે. સંસારરૂપ વિષવૃક્ષના કટુ ફળને ભક્ષણ કરનારાં પ્રાણીઓ બંને ધર્મરૂપ અમૃતનું સેવન કરે તો, તેઓ નિર્વિષ થઇ અધ્યાત્મ સુખના ભાજન

થામ છે. પ્રત્યેક વિવેકી મનુષ્યે પોતાના આત્માને સંખોધી સૂચના આપવી. અરે આત્મા ! તને નિર્દોષ રતનના જેવો આ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થયો છે, તે સાથે સત્કુળમાં જન્મ થયો છે, તે છતાં જો તું પ્રમાદથી આહત ધર્મના તત્ત્વને સમજીશ નહીં, તો પછી આ દુઃખમય સંસારચક્રમાં તારે જમણું કરવું પડશે. અરે ભવાંધ જીવ ! તું કપાયથી દૂર રહેજે, કોઈ સર્વદા તિરસ્કારનું પાત્ર છે, માન મદનું સ્થાન છે, માયા કર્મબંધનો હેતુ છે, અને લોભ સર્વ પાપનું મૂળ છે, એ વાત તારા અંતરંગમાં ધારણ કરજે. અરે અધમ જીવ ! તેં તારાં આલ્સ્યવય મોહમય અધિકારમાં મમે થઈ ગુમાવી દીધું, તારૂણ્યવય તરૂણીના ભોગમાંજ આસક્ત કરી પ્રસાર કર્યું, અને જૂઠ્ઠવય જરાવસ્થાથી શક્તિ રહિત થઈ ગુમાવીશ, તો પછી તારી શી ગતિ થશે ? અરે અંધારા ચિત્ત ! જેને મારે તું સમુદ્રને ઉદ્ધત્ત્વન કરે છે, ભયંકર અટવીમાં જમણું કરે છે, લોહાને છેતરે છે, અને વચનનો ભંગ કરે છે, તેવા દ્રવ્યથી નિવૃત્ત થઈ જા, અને ધર્મનો પવિત્ર માર્ગ ગ્રહણ કર. અરે જીવ ! દ્રવ્ય, જળના પરપોટાના જેવું ચપળ, શરીરને દીવાના કંપના જેવું ક્ષણભંગુર, તારૂણ્યને ચપળા સ્ત્રીના કટાક્ષના જેવું અસ્થિર, અને બળને વિદ્યુતના જેવું ચલિત ગ્રણી, દાન, ધ્યાન, તપ અને વ્રતથી પવિત્ર એવા ધર્મને ધારણ કર.

આ પ્રમાણે આત્માને પ્રતિબોધ આપી, સર્વ પ્રાણીઓએ ધર્મ આચરણ કરવું. સર્વદા હૃદયમાં શ્રી અહિત પ્રભુનું ધ્યાન કરવું. જેના પવિત્ર હૃદયમાં સર્વદા પરમાત્માનું ધ્યાન પ્રવર્તમાન હોય, તેને તર્ક, હંદ, રાજ્ય, સ્વાધ્યાય પાઠ અને લક્ષણશાસ્ત્રની શી જરૂર છે ? તે પ્રાણી પંડિતશિરોમણી છે. આ મહા પંકજ સંસારમાંથી પોતાના આત્માનો તે ઉદ્ધારક છે. યોગ્યતારૂપ રંગિત વસ્ત્રને ધારણ કરનારી, શીલરૂપ અંગરાગથી સુશોભિત, શ્રદ્ધા, ધ્યાન, તથા વિવેકરૂપ આભૂષણવાળી, કરૂણારૂપ હારને પહેરનારી, સદ્ગુણોધરૂપ અંજનથી રંજન કરનારી, અને ચારિત્રરૂપ પત્રલિલકથી અલંકૃત એવી ક્ષમારૂપ પ્રિયા તેવા પુરૂષનેજ આલિંગન કરે છે. એ નવરંગિત સુંદરીનો તે સર્વદા ભોક્તા થાય છે.

ભવિ જનો ! સર્વદા તમારે જિનવાણીરૂપ સુધાનું પાન કરવું, એ પવિત્ર વાણીના પ્રસાદથી અનેક પ્રાણીઓ ભવોદધીને તરી ગયાં છે. આહત વાણીના પ્રતિધ્વનિ જેના કર્ણ માર્ગમાં પડેલા છે, તે પ્રાણીઓનું માનવ જીવન ઉત્તતિએ પહોંચેલું છે, તેવાં પ્રાણીઓ જ્ઞાનનેજ પોતાનો મિત્ર માને છે, કામને શત્રુ માને છે, સ્ત્રીઓનેજ જરાવસ્થા ગણે છે, અને અહિંસાનેજ પરમ ધર્મ ગણે છે. પ્રભુની વાદ્સુધાનું સેવન કરનારા સમ્યક્ત્વ-ધારી પુરૂષો હંદિ પણ ભવવાસમાં આસક્ત થતા નથી, વનિતાઓની વિકારી ચેષ્ટાને આધીન થતા નથી, અને કપાયના મલિન ભાવના શિષ્યમાં આવતા નથી, તેવી અહિંસ વાણીનું સેવન કરવું, સર્વદા તેનુંજ મનન કરવું, મન, વચન અને કાયાવડે તે ઉપર શુદ્ધ શ્રદ્ધા ધારણ કરવી, એજ માર્ગાનુસારીઓનો પરમ ધર્મ છે, અને એજ આ દુઃખમય સંસારમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય છે. જિનવાણીનો પ્રગાવ કેવળી શિષ્યાય બીજાથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી, એ સામાન્ય જનની વાણીનો અગોચર છે, અનિર્ણયનીય છે, અને અગમ્ય છે.

આ પ્રમાણે દેશના આખી મુનિ વિરામ પામ્યા, એટલે રાણી સૂર્યવતી વંદના કરી વિનયથી બોલી—મુનિરાજ ! કેટલાંએક વર્ષ પહેલાં મારે પુત્ર થયો હતો, મારા સપત્ન પુત્ર જ્યકુમાર વિગેરેના લયથી મેં મારા બાળપુત્રને કાંઈ ગુમ સ્થાને રાખ્યો હતો, ત્યાંથી તે પુત્ર અકસ્માત ગુમ થઈ ગયેલો છે, તે ક્યાં હશે ? જે તેને પુષ્પના રાશીમાં રાખ્યો હતો, મારો અનાથ બાળપુત્ર કોના હસ્તમાં આવ્યો હશે ? આપ ત્રિકાળજી છે, પરોપકારી છે, અને દુઃખી પ્રાણીઓના આધારરૂપ છે. મારા સંશયને છેદી દૂર કરશો. એ મારા ઐરસ પુત્રનો સંગમ મને થશે કે નહીં ? માફ જીવન એ કુમારરત્નના દર્શનથી કૃતાર્થ થશે કે નહીં ? એ આપ જ્ઞાનના પ્રભાવથી જણાવશો. લવસાગરમાં મગ્ન રહેનારી, અને રાગ દશાનો સર્વદા અનુભવ કરનારી, આ અધમ નારીને પુત્રમોહ અત્યંત દુઃખ આપે છે. સંવેગ રત્ન ! અપ કૃપા કરી તે વૃત્તાંત જણાવશો, તો મારા મોહમગ્ન હૃદયને શાંતિ મળશે. ગૃહસ્થાવાસમાં રહી ધર્મસાધન કરવામાં મને સંપૂર્ણ સહાય મળશે. આપ સારી રીતે જાણો છો કે, ગૃહસ્થાવાસી મનુષ્યોની રાગદશા પ્રબળ હોય છે, એ પ્રબળ રાગદશાને લઈને તેમને અનેક અંતરાયો ઉત્પન્ન થાય છે, એ અંતરાયથી તેઓને ધર્મસાધન કરવામાં શિથિળતા થઈ જાય છે.

સૂર્યવતીનાં આવાં નમ્ર વચન સાંભળી અનગાર શિરોમણિ જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી અવલોકી જરા વિચાર કરી બોલ્યા—સૂર્યવતી ! તારો પુત્ર તને ઘણી વાર મળ્યો છે, પણ અજ્ઞાનરૂપ અંતર્પટને લઈ, તું જાણી શકી નથી. જ્યારે સપત્ન પુત્રોના લયથી તે તારા પુત્રને પુષ્પના રાશીમાં મુક્યો, ત્યારે ગોત્રદેવીના કહેવાથી આ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ ગ્રહણ કરેલો છે. અપુત્ર લક્ષ્મીદત્તે તેને પુત્રવત્ માની સ્વીકારેલો છે. તેનું નામ શ્રીચંદ્રકુમાર છે. જીવો તેની મુદ્રિકા ઉપર તે નામ લખવામાં આવ્યું છે, શેઠાણી લક્ષ્મીવતીએ ઉછેરેલો તે પુત્ર હાલ લેવન વ્યવસ્થા પ્રાપ્ત થયો છે. રાજ્ય પ્રતાપસિંહ ! તમારો જ્યારે તેને પ્રથમ સમાગમ થયો, ત્યારે તમને તેની ઉપર અતિ વાત્સલ્ય ઉત્પન્ન થયું હતું. ઉત્સર્ગમાં બેસારી અંતરના સ્નેહથી તમે તેને કર્ણકોટ નગરનું રાજ્ય ધનામમાં અપ્યું હતું, એ તમારો અપૂર્વ સ્નેહ પુત્ર વાત્સલ્ય સૂચવતો હતો. સૂર્યવતી ! તારો તેની ઉપર જે અપૂર્વ પ્રેમ હતો, તે તારી પુત્રતાને જણાવતો હતો. શ્રાવિકા સૂર્યવતી ! આ પ્રમાણે તારા પુત્રની સ્થિતિ થઈ છે. બીજું શું જાણવાનું છે ? તે કહે. મુનિનાં આવાં વચન સાંભળી સૂર્યવતી આશ્ચર્ય પામી ગઈ, તેના નયનની આગળ શ્રીચંદ્રની મનોહર મૂર્તિ ખડી થઈ ગઈ. સ્તનમાંથી પયોધારા છુટવા લાગી. તેના હૃદયમાં પુત્રને મળવાની ઉત્કંઠા વિશેષ જન્યત થઈ આવી, વધુ ઉપર રોમોદગમ થઈ આવ્યો, રાજ્ય પ્રતાપસિંહ પણ સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયો. શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાનો ઐરસ પુત્ર જાણી તે પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યો. તે કુશસ્થળી નગરીનો ભવિષ્યમાં રાજ્ય થવાથી તે પોતાને અને પોતાના રાજ્યને આબાદ જાણવા લાગ્યો. શ્રીચંદ્રકુમારને મળવાની આતુરતા વધવાથી તેનો આત્મા અપાર ઉત્કંઠામાં મગ્ન થઈ ગયો. લક્ષ્મીદત્ત શેઠ અને લક્ષ્મીવતી બંને અજાણી સાથે મોટા વિચારમાં પડ્યાં. એક રાજકુમારનું વડિલપણું આટલો વખત સંપાદન કર્યું, તેને માટે તેઓ પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યાં. તે સાથે તેમના હૃદયમાં એવો વિચાર થયો કે, હવે શ્રીચંદ્ર અમારા ઘરમાં રહેશે

કે નહીં ? એ રાજકુમાર વણિકગૃહમાં રહેવાનું કેમ પસંદ કરશે ? રાજ્ય લક્ષ્મીના વિલાસમાં મગ્ન થઇ એ અમને તદ્દન ભુલી જશે.

સૂર્યવતી હૃદયમાં આનંદ પામી, ગુરને પ્રેમપૂર્વક વંદના કરી ખોલી—મહા મુનિ ! હવે એ કુમાર મને ક્યારે દર્શન આપશે ? તે કૃપા કરી જણાવશે. આપે મારા મનની બ્રાંતિને નિર્મૂળ કરી છે. આપ મહાશયના જ્ઞાનતેજથી મારું ‘ચિરકાળનું’ અધકાર દૂર થઇ ગયું છે; પણ સાંપ્રતકાળે એ શ્રીચંદ્ર અમને વિયોગાગ્નિમાં મુકી ચાલ્યો ગયો છે, તેથી તેના સમાગમનો મહાન્ લાભ અમને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? તે જણાવતી પ્રત્યગ ઇચ્છા છે.

જ્ઞાનરૂપ દિવ્યમણિથી પ્રકાશિત એ મહાનુભાવ મુનિ મંદિરસ્થ કરતા ખોલ્યા—રાજાશ્રાવિકા ! ચિંતા કરશો નહીં. તમારો કુમાર શ્રીચંદ્ર મુખી છે. અજબી ખટ વર્ષે તેનો સુખદાયક સમાગમ તમને પ્રાપ્ત થશે, ત્યાં સુધીજ તમારે પુત્ર વિયોગનો અવધિ છે. એ મહાનુભાવ રાજકુમાર તમારાં રાજકુટુંબને આનંદરૂપ થશે. છેવટે આત્મસ્વરૂપને અવલોકી, તે પોતાના આત્માને પણ શ્રેયઃશ્રેણીમાં આરૂઢ કરશે. ભારતવર્ષમાં એક અદ્વિતીય કેવળીપદ સંપાદન કરશે.

મુનિવરનાં આવાં વચન સાંભળી રાણી સૂર્યવતી, રાજ્ય પ્રતાપસિંહ, અને લક્ષ્મીદત્ત, તથા લક્ષ્મીવતી પરમાનંદને પ્રાપ્ત થઇ ગયાં. મુનિવરે આપેલાં આ સત્ય આશ્વાસનથી તેઓની વિયોગાગ્નિની જ્વાળા લગભગ નિર્વાણ પામી ગઇ, તેમની આશાલતા હૃદયરૂપ ક્યારામાં નવપલ્લવિત થઇ ગઇ, પતિપ્રાણા ચંદ્રકાળને નવું જીવન પ્રાપ્ત થયું. પોતે એક રાજવીરની પત્ની છે, એમ જાણી તેણીના હૃદયમાં આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. હવે એક વર્ષ પછી તે એક મહારાણીની પદવીની અધિકારિણી થશે, અને ભવિષ્યમાં કુશસ્થળી પુરીના યુવરાજા અને અનુક્રમે મહારાજાની એક પત્નિણી પટરાણી થશે. આ મનોરથે તેણીના અંતરંગમાં શીતગતાનો સંચાર કરવા માંડ્યો; સર્વ રાજકુટુંબ અને શ્રેષ્ઠકુટુંબ અતિ આનંદને પ્રાપ્ત થયું. ફાણ વાર પછી લક્ષ્મીદત્ત શેઠે મુનિને વંદના કરી પુછ્યું—સ્વામી ! શ્રીચંદ્રકુમાર ચાલ્યો ગયો, તેનું શું કારણ હશે ? મુનિ ખોલ્યા—ભદ્ર ! તેનું કારણ તમે પોતેજ છો, તેણે આપેલા દિવ્ય રથને પાછો લેવાના તમારા આગ્રહે એ રાજકુમારના હૃદયને ક્ષોભ કર્યો છે. તમારી વણિક જાતિના સ્વભાવે દર્શાવેલ લોભ, એ રાજવીરને કેમ પસંદ પડે ? આ સાંભળી લક્ષ્મીદત્ત શેઠને પશ્ચાત્તાપ થયો. શ્રીચંદ્ર જેવા ઉદાર અને સદ્ગુણી પુત્રને પોતે દુભાવ્યો, તેને માટે પોતાને શોક ઉત્પન્ન થયો. લક્ષ્મીદત્તની મુખ્યમુદ્રા મ્હાન જોઇ, રાજ્ય પ્રતાપસિંહે કહ્યુંલેખશ્રેષ્ઠિય ! તમે અફસોસ કરશો નહીં. સર્વ પ્રાણી માવને પ્રેરણા કરનાર કર્મ છે, કર્મના પ્રભાવથી પ્રાણી પરાધીન થઇ જાય છે, તેમાં તમારો કંઇ પણ અપરાધ નથી. તમે તો માત્ર નિમિત્તરૂપ છો. આવાં રાજનાં વચનથી લક્ષ્મીદત્ત શેઠને જરા આશ્વાસન મળ્યું; સર્વે જૈન ધર્મનો જય ખોલાવી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં. પરમજ્ઞાનધારી મુનિ ત્યાંથી બીજો વિદાર કરી ચાલ્યા ગયા.

શ્રીચંદ્રકુમાર એક વર્ષ પછી આવશે, અને તે રાણી સૂર્યવતીનો યુગ થએલો કુમાર હતો. આ વાર્તા શેરેરમાં ફેલાયથી લોકોમાં આનંદ ઉત્સવ થઈ રહ્યો. શ્રીચંદ્રકુમાર ભવિષ્યમાં પોતાનો રાજા થશે, એવા ઉમંગથી લોકો હર્ષના આવેશમાં આવી ગયાં. ચોટે, ચકલે, અને શેરીએ શેરીએ આનંદ મંગળ વર્તાઈ રહ્યા, રાજા પ્રતાપસિંહે અને રાણી સૂર્યવતીએ ચંદ્રકુમારને ખોલાવી, પુત્રવધૂ તરીકે માન આપ્યું, પદ્મિણી ચંદ્રકુમારને મહારાજના અંતઃપુરમાં નિવાસ સ્થાન આપ્યું, લક્ષ્મીદત્ત શેઠને દુઃખ ન લાગે તેવા હેતુથી ચંદ્રકુમાર કોઈ વાર થોડા દિવસ સુધી તેમને ઘેર પણ રહેતી હતી, પોતાના ધર્મચીર પતિની રાહ જોઈ આર્હત ધર્મનું આરાધન કરતી હતી. એ સદ્ગુણી રાજાશ્રાવિકાએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે, ધર્મના પ્રભાવથી સર્વ સંપત્તિ, રૂપ, ભાગ્ય, સૌભાગ્ય, અને સત્કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મના પસાયથી રોગ, વિપત્તિ, સંકટ, અને કલેશ દૂર થાય છે. એ મહાશયા રાજામહેલમાં રહી, ધર્મ આરાધન કરતી, પતિનું શ્રેય ચિંતવતી, અને સર્વદા નીચેના પ્રયોગનું સ્મરણ કરતી હતી.

ધર્મોડયં ધનવલ્લભેષુ ધનદઃ કામાર્થિનાં કામદઃ
સૌભાગ્યાર્થિષુ તત્પ્રદઃ કિમપરં પુત્રાર્થિનાં પુત્રદઃ ।
રાજ્યાર્થિષ્વપિ રાજ્યદઃ કિમથવા નાનાવિકલપૈઃકૃતૈ,
સ્તત્કિં યન્ન કરોતિ કિંતું કુરુતે સ્વાર્ગાપવર્ગાવપિ ॥ ૧ ॥

ધર્મ, જેમને ધનની ઇચ્છા હોય તેમને ધન આપે છે, કામના અર્થીઓને કામ આપે છે, સૌભાગ્યના અર્થીઓને સૌભાગ્ય આપે છે, પુત્રની કામનાવાળાને પુત્ર આપે છે, અને રાજ્યની ઇચ્છાવાળાઓને રાજ્ય આપે છે, અથવા એવા વિવિધ જાતના વિકલ્પ કરવાથી શું ? એવું શું છે કે, જે ધર્મ કરી શકતો નથી ? તે સ્વર્ગ અને મોક્ષને પણ આપે છે.

॥ દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત. ॥

તૃતીય ખંડ.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

મંત્ર ગુટિકા.

ક ભયંકર જંગલમાં વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની શ્રેણી આવેલી છે, એક તરફ નાની નાની ટેકરીઓ જાણે મહા ગિરિની પુત્રીઓ હોય, તેમ શ્રેણીબંધ ઉભેલી છે, આસપાસ પશુ પક્ષીઓનીજ વસ્તી રહેલી છે, ફાણેફાણે વનવાસી યુગોના ભયંકર ધ્વનિઓ થાય છે, એક તરફ ગિરિમાંથી નિર્મળ જળનાં ઝરણાંઓ મધુર રવે વહે છે, કોઈ કોઈ રથજે પવનથી નૃત્ય કરતાં વૃક્ષોમાંથી અદ્ભુત અવાજો ઉદ્ભવે છે, વનનાં વિકરાળ પ્રાણીઓના ગર્જનરવથી ગિરિશુદાઓ ગાછ રહી છે, યવનના પ્રયંડધ્વની સાથે મિશ્ર થયેલો શુષ્કપર્ણોનો પટુધ્વની પ્રસરી રહેલો છે, આવા ધોર અરણ્યમાં એક તરફ પુરુષ હૃદયમાં અનેક તરંગ કરતો ચાલ્યો જતો હોય તેના ધૈર્યવાળા હૃદયમાં જસ પણુ ભયને અવકાશ મળતો નહોતો. તેના પવિત્ર હૃદયમાં ધર્મ ભાવના જાગ્રત હતી, પરમેષ્ઠી મંત્રનો મહાજપ તે જપતો હતો, અંતરંગમાં આહત ધર્મની મહાજ્યોત પ્રકાશતી હતી, રોમ રોમ અહંતપ્રભુની ભક્તિનો પ્રકાશ વ્યાપી ગયો હતો, એ ધર્મવીર વૈભવને તૃણવત્ ગણી, અને વિપવના લાલિસને અસાર માની આ નિર્જન અરણ્યમાં વિચરતો હતો. તેના હૃદયમાં કોઈ જાતનો મોહ ઉત્પન્ન થયો નહોતો.

કેટલેક દૂર જતાં સાયંકાળનો સમય તેના જોવામાં આવ્યો. ગગનમણિનો રથ અસ્તગિરિના શિખર તરફ વળતો હતો, પક્ષીઓ મધુર ધ્વનિ કરતાં પોતાનાં વાસસ્થાનમાં એકઠાં થઈ વિશ્રાંતિ લેવા આવતાં હતાં, અંધકારરૂપ મલિન રાજ્ય પોતાનું મહાસંન્ય લઈ વિશ્વને આક્રાંત કરવા અપ્સવતો હતો. આ સમયે તે ધાર્મિક વીરે વિચાર્યું કે, આ અરણ્ય હજુ વિશાળ લાગે છે, કોઈ ગામ કે નગર નજીક જોવામાં આવતું નથી, તેથી અહિં કોઈ વૃક્ષ તમે વિશ્રાંતિ કરી નિશા નિર્ગમન કરવી યોગ્ય છે. આવા ભયંકર જંગલમાં મંગલરૂપ પરમેષ્ઠી મંત્રીનું શરણુ લેવું ઉચિત છે. તેના હૃદયમાં “ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ” એ મહાવાક્ય સ્ફુટી આવ્યું. તત્કાળ એવે નિશ્ચય કરી તે તરણુ પુરુષ એક જાયાદાર વૃક્ષ નીચે વિશ્રાંતિ લેવા બેઠો.

કેટલીએક ઘડી રાત્રિ ગયા પછી ચંદ્રનો ઉદય થયો, મહારાજ નિશાકરે પોતાનાં કીરણોના પ્રકાશથી રાત્રિ રાણીને શણગારી દીધી. નિશા નારીએ આજાઆજા તારારૂપ અલંકાર ધારણ કરવા માંડ્યા. આ વખતે તે યુવાન પુરુષ વિશ્રાંત થવાને વૃક્ષ ઉપર ચડી ગયો. ભૂમિ ઉપર રહેવા કરતાં તેને વૃક્ષ ઉપર રહેવું વિશેષ યોગ્ય લાગ્યું. વૃક્ષની શાખામાં

વિગ્રાંત થમ બેઠો, ત્યાં એક પુરૂષની જાણ તેના જોવામાં આવી, પ્રકાશિત રાત્રિએ તે જયને અનુસારે તેણે ચોતરફ જોવા માંડ્યું, પણ કોઈ આકૃતિ જોવામાં આવી નહીં, તેના મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું, તેણે ચિંતવ્યું કે, ‘ આ કોઈ સિદ્ધ પુરૂષ લાગે છે, અંજનાદિકના યોગથી તેણે પોતાની આકૃતિ છુપાવી છે, માટે ચાલ તેની પછવાડે જાઉં. ’ આતું ચિંતવી તે તરણ પુરૂષ તેની પછવાડે ગયો. આગળ જતાં વૃક્ષોની ઘાટી ઝાડી આવી, એટલે તે ત્યાં ઉભો રહ્યો. એમ કરતાં સૂર્યોદય થયો. સૂર્યના પ્રકાશથી પૃથ્વી ઉપર પગલાં પડેલાં જોવામાં આવ્યાં. તેને અનુસારે તે યુવાન આગળ ચાલ્યો. ત્યાં એક મહા પર્વત આવ્યો. પર્વતની પાસે તે પગલાંની શ્રેણી એક ગુફા તરફ પડેલી જોઈ, તે ગુફાની પાસે આવ્યો. અહીં પ્રવેશનાં પગલાં તેના જોવામાં આવ્યાં, પણ નીકળવાનાં જોવામાં આવ્યાં નહીં, આથી તે પુરૂષ નીકળવાની રાદ જોઈ ત્યાં રહ્યો. તેની પાસે એક સ્વચ્છ જળની વાપીકા હતી, તેમાંથી જળ લઈ ફળાહાર અને જળપાન કરી તે યુવાન ત્યાં એક વૃક્ષ નીચે પેલા પુરૂષની રાદ જોઈ બેઠો.

દિવસનો ત્રીજો પહોર થયો, એટલે તે ગુફામાંથી એક તરણ પુરૂષ નીકળ્યો, તેના વેષ ઉપરથી તે ચોર હોય તેમ દેખાતો હતો. વાપીકામાં આવી તેણે જળપાન કર્યું, પછી પેલી ગુફા ઉપર એક શિલા આડી મુઠ્ઠી પાછો વાપીકામાં આવ્યો. ત્યાં રનાત કરી એક વસ્ત્રની ગાંઠ છોડી તેમાંથી એક પ્રભાવિક ગુટિકા લઈ મુખમાં આરોપણ કરી. તત્કાળ તે ગુટિકાના પ્રભાવથી અદૃશ્ય થઈ ગયો. પછી આગળ કોઈ નગર તરફ ચાલ્યો. જાણને અનુસારે પેલો તરણ પુરૂષ પણ તેની પાછળ ચાલ્યો, પેલો ગુટિકાના પ્રભાવથી વેગવડે દોડવા લાગ્યો, એટલે આ તરણ પુરૂષ પાછો વળ્યો, ત્યાં પેલી તેની ગુફા હતી, ત્યાં આવ્યો. તે જળવાન પુરૂષે જળથી ગુફા ઉપરની શિલા ઉભેડી નાંખી, અને મોટી હીમત ધરી અંદર દાખલ થયો. ગુફાની અંદર ડેટલેક દૂર જતાં એક રત્નભરિત સુંદર ઘર જોવામાં આવ્યું, તેની અંદર એક સૌંદર્યથી સુશોભિત અને પ્રૌઢ તેજથી પ્રકાશિત મનોહર બાળા જોવામાં આવી. આ તરણ નરને જોઈ બાળા ચમકી ગઈ, એટલે તે પવિત્ર પુરૂષ બોલ્યો—બેન ! તમે કોણ છો ? આવા ભયંકર સ્થાનમાં ક્યાંથી આવ્યાં છો ? અને એકલાં કેમ રહો છો ? બાળા ! મારાથી ભય પામશો નહીં, મને તમારો બ્રાતા જાણજો.

તે પુરૂષની ભદ્ર આકૃતિ જોઈ એ સુંદરીને પુણ્ય આશ્વાસન મળ્યું. તેણીનાં નેત્ર-માંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી. રૂઢન કરતી એ રમણી વિનયથી બોલી—ભાઈ ! હું સં-પૂર્ણ દુઃખી છું, માઈ ચરિત કષ્ટ ભરેલું છે. આપનું આર્દ્ર હૃદય જોઈ મને કહેવાની પ્રેર-ણા થાય છે. અનાય બંધુ ! નાયકપુરમાં સારથિપતિ નામે એક બ્રાહ્મણ રાજા છે, તેને સ્વિદત્ત નામે મંત્રી છે, તેની શિવમતી નામે હું પત્ની છું. એ નગરમાં હમેશાં અદ્-ભુત ચોરી થતી હતી, તે ચોર ગામમાં ચોરી કરીને વિચિત્ર રીતે સંતાઈ જતો હતો. રાજા દ્વિજપતિએ ઘણી ચોક્કાઓ રાખી, પણ કોઈ રીતે તે સિદ્ધ ચોર પકડવામાં આવતો નહતો. રાજાએ તેને પકડવાને માટે અનેક યુક્તિ કરી, અને મોટાં મોટાં ઇનામો જાહેર કરાવ્યાં, તોપણ કોઈ તેને પકડી શકતું નહતું. એ કોઈ પકડવાની હીમત કરે, તેનાજ

ધરમાં તેજ રાત્રે ચોરી થતી હતી આ અદ્ભુત અનાવથી ગામમાં હાહાકાર થઈ નેહા હતો, લોકો દુઃખી થઈ નાયકપુરને છોડી ચાલ્યા જવાને તૈયાર થઈ ગયા. રાત્રે કાંઈ સુષ્પે સંતું નહીં, તે નિર્દય ચોરનો ભયંકર ત્રાસ વર્તાઈ ગયો. બધું ! આવી કરીને નાયકપુરના રાજાએ ક્રોધ કરી મારા સ્વામિ રવિદત્તને ઓલાતીને કહ્યું કે, મંત્રી ! ગમે તેમ કરીને આ ભયંકર અને ચમત્કારી ચોરને પકડી લાવો. નહીંતો મંત્રીપદ છોડી દો. અથવા મારી શિક્ષા સહન કરો. રાજાનાં આવાં વચન સાંભળી મારા શાંત પતિ કંપી ચાલ્યા, તેણે પ્રાણ બચ તોપણ ભલે, એવો નિશ્ચય કરી તે ચોરને પકડવાનું કાર્ય માથે લીધું. તે પોતાનું ઘર ખાલી રાખી, મને એકને તેમાં રાખી ચોરની શોધ માટે રાત દિવસ ભ્રમણ લાગ્યા. મારા પતિનો નિશ્ચય બદલી એ ધર્મ્યાળુ દુષ્ટ ચોર મારા ઘરમાં આવ્યો. ઘર ખાલી કરેલું હતું, કાંઈ પણ દ્રવ્ય કે વસ્તુ હાથ આવી નહીં, પછી તે દુષ્ટ મને ઉપાડીને અહિં લાવ્યો છે. પ્રિય ભાઈ ! સારથી હું એ દુષ્ટના પગમાં સપડાણી છું. મારે એક બાળપુત્ર છે, તેની શી દશા થઈ હશે ? પતિ અને પુત્રના વિયોગે હું અહિં કષ્ટ દશા ભોગવું છું. એ દુષ્ટ ચોરે મને આ ભયંકર કારાગૃહમાં નાખી છે. પુણ્યયોગે હું અદ્યપિ પાવન રહી છું. સદૈવની અનુકૂળતાથી મારા શીળને હું સાચવી શકી છું. બ્રહ્મા ભાઈ ! જો શક્તિ હોય તો મારી સહાય કરો. એ દુષ્ટ ચોર કાંઈનાથી પરાજીત થાય તેવો નથી. તે ચોરનું નામ રત્નાકર છે, તેની પાસે એક સિદ્ધ અંજન ગુટીકા છે, તેના પ્રભાવથી તે અદૃશ્ય થઈ શકે છે. કૃપાળુ બધું ! આપના વિશાળ લલાટ ઉપર ક્ષાત્ર તેજ ચળકી રહ્યું છે, આપનું સામર્થ્ય, આકૃતિ ઉપરથી દેખાઈ આવે છે. દયા લાવી આ દુઃખી બેનની રક્ષા કરો મારા બાળપુત્રના મુખનું દર્શન મને કરાવો, આ પ્રમાણે કહી તે રમણી ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગી.

વાંચનાર ! અધીરા થશો નહીં, આ તરણ પુર્ય તે આ વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર હતો. લક્ષ્મીદત્ત શેઠની લુબ્ધતાથી કેટલાંક કુશરથડીનગરીને છોડી ચાલ્યા પછી આ ભયંકર અટવીમાં તે આવી ચડ્યો હતો, એ ધર્મવીર શ્રીચંદ્રને આ ગુદામાં તે દુઃખી સ્ત્રીનો સમાગમ થઈ આવ્યો હતો, તે બાળાને દુઃખી બોલ, તેના દયાળુ હૃદયમાં ઘણી અસર થઈ હતી.

શ્રીચંદ્રકુમાર—ધર્મ ભગિની ! રૂદન કરો નહીં, હું તમારો ધર્મ બધું છું, કાંઈ જાતની ચિંતા રાખશો નહીં. હું વિદેશી છું. સર્વદા મને રૂચે ત્યાં હું ભ્રમું છું. યથાશક્તિ તમને સુખી કરવાનો હું પ્રયત્ન કરીશ. બેન ! મારી સાથે ચાલો, હું તમને તમારે ઘેર પહોંચાડું. તે દુષ્ટ ચોર આવ્યા પહેલાં આપણે ચાલ્યા જઈએ તો સારું. શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી શિવમતી સત્વર તૈયાર થઈ. શ્રીચંદ્ર શિવમતીને લઈ નાયકપુરમાં આવ્યો, ત્યાં તેને ઘેર પહોંચાડી, તેનો પતિ રવિદત્ત પોતાની સ્ત્રીને બોલ અપાર આનંદ પામ્યો. શિવમતીએ પોતાના ઉપકારી રાજકુમારની પ્રશંસા કરી, એટલે રવિદત્ત શ્રીચંદ્રના ચરણમાં પડ્યો. અસંત પ્રેમ લાવી, તેનો સત્કાર કર્યો, અને પોતાના તરફથી સુવર્ણ દ્રવ્યનો અદલો તેને આપવા માંડ્યો. ઉપકારશીળ શ્રીચંદ્રે તે લેવાની ના પાડી, અને પોતાની

ખરેખરી અકારણ બંધુતા દર્શાવી આપી. ઘણો આગ્રહ કરતાં પણ જ્યારે શ્રીચંદ્રે કાંઈપણ લીધું નહીં, ત્યારે રવિદત્ત વિનયથી બોલ્યો—ઉપકારી મહાશય ! આપે કરેલા ઉપકારનો બદલો મારાથી શી રીતે વળશે ? જ્યારે આપ મારી પાસેથી કાંઈપણ ઉપહાર લેતા નથી, તો છેવટે મારી એક પ્રાર્થના છે, તે આપ સ્વીકારશે. તમારા જેવા મહોપકારી મહાશયનું મને સર્વદા રમરણ રહે, તેથી આપના નામની મુદ્રા મને અર્પણ કરો. શ્રીચંદ્રે રત્નેહથી પોતાની નામમુદ્રા રવિદત્તને આપી, પોતાની ધર્મભેન શિવમતીની રજા લઈ શ્રીચંદ્ર સાંથી આલી નીકળ્યો. લોકોના સુખને માટે પેલા રત્નાકર ચોરનો નિગ્રહ કરવાની તેની ઇચ્છા યથા, તેથી શ્રીચંદ્ર પાછો તે હાથકર ગુહા તરફ આવ્યો.

પેલો દુષ્ટ ચોર રત્નાકર ગામમાંથી આવી, ગુહા પાસે આવ્યો; ત્યાં ગુહાનું દાર શિલા સ્થિત જોઈ આશ્ચર્ય પામી ગયો. અંદર પ્રવેશ કરી જુએ, ત્યાં તે સ્ત્રીને પણ જોઈ નહિ, આથી તેના મનમાં મોટી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ કે, મારા ગુપ્ત દ્વારમાં કોણ આવ્યું હશે ? આ ગુપ્ત સ્થળમાં કોઈથી આવી શકાય તેમ નથી. મારી ગુપ્તાના દ્વારની શિલા મારા શિવાય ઉઘાડી શકે તેવો કોણ હશે ? આમ ચિંતવતો ગુહાની બાહરે આવ્યો. ત્યારે તરફ જોવા માંડ્યું, ત્યાં શ્રીચંદ્રકુમારને આવતો જોયો. રત્નાકર ચોરે વિચાર્યું કે, આ કોઈ ચોર હશે, તેને અહીં બોલાવું. રત્નાકરે તેને પાસે બોલાવીને કહ્યું—ભાઈ ! તમે કોણ છો ? અને તમારું નામ શું છે ? શ્રીચંદ્ર યુક્તિ કરી બોલ્યો—મારું નામ લક્ષ્મીચંદ્ર છે, હું એક સ્વેચ્છાચારી મુસાફર છું. તમે કોણ છો ? અને તમારું નામ શું છે ? રત્નાકર બોલ્યો—મારું નામ રત્નાકર છે, હું એક પરોપકારી પુરૂષ છું. તે સાંભળી શ્રીચંદ્રે કહ્યું, તમારા જેવા પરોપકારી મિત્રને જોઈ હું ખુશી થયો છું. મિત્ર ! તમારા સુખ ઉપર ગ્લાનિ કેમ દેખાય છે ? એવી શી ચિંતા છે ? તે કૃપા કરી જણાવશો. રત્નાકરે કલ્પિત ઉત્તર આપ્યો. મિત્ર ! મારા મત્તકપર કાર્યનો ભોગને ઘણો છે. પરકાર્યની ઉપાધિને લઈ મારું સુખ સર્વદા ગ્લાનિને ધારણ કરે છે.

આ પ્રમાણે તેઓ બંને વાતચિત્ત કરતા હતા, ત્યાં કોઈ પાંચ મુસાફરો આવી ચડ્યા. તેમને જોઈ આ ઠગારા ચોરે વિચાર્યું કે, જો બંને તો આ પુરૂષોને ઠગી લેવા, તેમની પાસે કાંઈ દ્રવ્ય હશે, આવું વિચારી રત્નાકરે તેમને પ્રેમથી બોલાવ્યા, પરસ્પર સુખપૃચ્છા કરવામાં આવી. મુગ્ધ હૃદયના તે મુસાફરો રત્નાકરનાં વંચક વચનોથી ભોળવાઈ ગયા. તે મુસાફરોને જોયા, એટલે દુષ્ટ રત્નાકરે પોતાની પાસે રાખેલી પેલી સિદ્ધગુટિકા છુપી રીતે પોતાના માથાના ફેંટાની સાથે બાંધી લીધી, તે શ્રીચંદ્રકુમારના જોવામાં આવી. ચતુર કુમારે નિશ્ચય કર્યો કે, હવે કોઈ યુક્તિ કરી આ ગુટિકા છીનવી લેવી, જેથી ઘણા લોકોનું કલ્યાણ થાય. આવું ચિંતવી શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર રત્નાકર ! મારે તમારી સાથે ગમ્મત કરવી છે, એમ કહી તેનો ફેંટો પોતે હાથમાં લીધો, તેની સાથે પોતાનું વસ્ત્ર રાખી બંને વસ્ત્ર એક શિલા નીચે દબાવ્યાં. પછી કહ્યું કે, આપણામાંથી જે કોઈ આ શિલા નીચેથી વસ્ત્ર ખેંચી લે, તેને હું એક સુવર્ણ મુદ્રા આપીશ, અને જે જે વસ્ત્ર ખેંચી લે, તેને તે વસ્ત્ર પણ મળશે. આ ઠગારામાં પેલા પાંચ મુસાફરોને સાક્ષી રાખવામાં આવ્યા, પછી ચતુર શ્રીચંદ્રે એ વસ્ત્ર લઈ શિલાની નીચે દબાવ્યાં.

સુવર્ણ સુદાના લાભથી રતનાકર અતિ બળ કરી, તે વસ્ત્ર ખેંચવા લાગ્યો, તથાપી શિલા નીચેથી તે કાઢી શક્યો નહીં. તેણે પ્રસ્વેદ ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે શરીરને ઘણો પ્રયાસ આપ્યો, તથાપિ શિલા નીચેથી વસ્ત્રો નીકળી શક્યાં નહીં. તે પછી પેલા પાંચ મુસાફરો અતિ-બળથી વસ્ત્રને બાહર કાઢવા મથ્યા, તેમનાથી પણ શિલા અલાયમાન થઈ નહીં, જ્યારે તેઓ શાંત થઈ ઉભા રહ્યા, એટલે બળિષ્ઠ રાજકુમારે તે સર્વની સમક્ષ શિલા નીચેથી તે વસ્ત્રો ખેંચી લીધાં. વસ્ત્રની સાથે તેને ગુટિકાનો અલભ્ય લાભ મળી ગયો. તેના મનમાં વાંછિત લાભ મળવાથી અપાર હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. પછી રાજકુમારે આત્રક્ષણ મંગાવ્યાં, તે વડે સર્વને ભૂમ કર્યા. દુષ્ટ રતનાકર નિસ્તેજ થઈ ગયો, વસ્ત્રની સાથે બાંધેલી ગુટિકા જળવાથી તેના મનમાં અતિશે ખેદ ઉત્પન્ન થયો. જો તે ગુટિકા જાહેર કરી માગી લે, તો રાજકુમાર તેને આપે તેમ નહતો, પેલા પાંચ મુસાફરોની સાક્ષીએ તેણે પ્રથમથીજ દરિય કંપો હતો કે, જો તે વસ્ત્રને ખેંચી લે, તે વસ્ત્રનો સ્વામી થાય. રતનાકરે મનમાં વિચાર્યું કે, આ કુમાર બળવાન છે, તે જો ગુટિકાનો પ્રભાવ જાણે, તોપછી મારી ગુપ્ત શુદ્ધાને ઓળખી લે, માટે હાલ કાંઈ પણ કહેવું નહીં, હજીવે હજીવે ચુકિત કરી તેની પાસેથી તે મેળવી લઈશ, આવું ચિંતવી રતનાકર કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં.

આ પ્રમાણે પેલા પાંચ મુસાફર કે જેઓ ચોર હતા, તે અને રતનાકરની સાથે શ્રીચંદ્રકુમાર અનેક જાતની ગંભીર કરતો હતો, તેવામાં દૂરથી એક મોટો કોલાહલ સાંભળવામાં આવ્યો. તે કોલાહલ નાયકપુરના રાજાનાં માણસોનો હતો. તેઓ ચોરની શોધમાં ફરતા હતા. તે કોલાહલ સાંભળતાંજ પેલા પાંચ ચોર જીવ લઇને નાશી ગયા. રતનાકર પણ લાય પામતો પલાયન કરી ગયો. તે વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર પેલી સિદ્ધ ગુટિકા મુખમાં રાખી, અદૃશ્ય થઈ વૃક્ષ ઉપર ચડીને ઉભો રહ્યો. રાજસેવકોએ ત્યાં આવી જોયું, એટલે કોઈ ચોર લોક જોવામાં આવ્યા નહીં, તેઓ તેમને પગલે પગલે આગળ શોધવાને ચાલતા થયા.

શ્રીચંદ્રકુમાર એ સ્થાનને નિશાનીથી ધ્યાનમાં રાખી વિદેશનાં કૌતુક જોવાનેત્યાંથી પ્રસાર થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

દુષિત સૌંદર્ય.

તઃકાળનો સમય હતો, જનનમણિમાંથી કીરણોનો પ્રકાશ વિશ્વને સુવર્ણરંગી કરતો હતો, પ્રવૃત્તિમાર્ગનો પ્રવાહ ભોંકામાં પ્રવર્તતો હતો, ગાઢ અંધકારમાંથી મુક્ત થએલું જગત અનેક આનંદની આશાઓ બાંધતું હતું, નિશ્વાસપિત પોતાની રાત્રિરમણીના વિયોગથી નિસ્તેજ થઇ, શોક પ્રદર્શિત કરતો હોય, તેમ દેખાતો હતો.

આ સમયે એક સુંદર મુગ્ધા જન્મત થઇ હતી; પણ તેના નેત્રનું અંધકાર દૂર થતું નહતું, તે જન્મથીજ ધોર અંધકારમાં મગ્ન હતી. વિધાતાની પ્રકાશ શક્તિને તે બીલકુલ જાણતી નહતી; એ બાળા જન્મથી અંધ હતી, તેનું સૌંદર્ય અનુપમ હતું, પણ આ મહાન દોષથી તે દુષિત હતું. અંધત્વ આપનારી કર્મ પ્રકૃતિની તે ભોગ થઇ પડી હતી.

જન્મત થયા પછી એ બાળા અશ્વસોસ કરતી બોલી કે, અરે કર્મરાજેન્દ્ર ! તારી સત્તા સર્વોપરી છે. સર્વ જાતનાં જન્તુજન ઉપર તારું એક ચક્રરાજ્ય ચાલે છે. સ્થાવર જન્મ સર્વ પદાર્થ તારી અનુદલ્લંઘ્ય આજ્ઞાને તાબે છે, તારી હસ્થથી માનવમંડળ પ્રવર્તે છે. રંક રાજ્ય થવાને, અને રાજ્ય રંક થવાને તારી આગમ ઉભા છે; આ વિશ્વની અમલકારી મહા વિદ્યા તારા એક દેશમાં રહેલી છે, એ મહા વિદ્યાનો અધ્યાપક તું મહારાજ્ય એકજ છું. અરે રાજ્ય ! લોકો તને વિધાતા નામથી પણ ઓળખે છે, અને દુઃખી લોકો તને નિર્દય કહી બોલાવે છે. જૈનતત્વશાસ્ત્રનું થોડું ધણું જ્ઞાન મેં સાંભળી સાંભળી તારું સ્વરૂપ જાણ્યું, તેથી હું તને નિર્દય કહેતી નથી. તથાપિ મારા સ્વાર્થને લઇ દુઃખથી એટલું તો કહેવું પડે છે કે, મારા દુઃખનો અંત ક્યારે આવશે ? રાજ્યને ધોર જન્મ થવાથી રાજકુમારી કહેવાઉં છું. તે સાથે લોકો મારા સૌંદર્યને વખાણે છે, જે સૌંદર્ય કેવું છે, તે મારા જોવામાં આવ્યું નથી. પ્રત્યેક પ્રેક્ષક મને જોઇ નિઃશ્વાસ મુકે છે અને તારી ઉપર વિવિધ ગાળો અને શાપોની વૃષ્ટિ કરે છે, કર્મનૃપતિ ! હવે તારી કૃપા ક્યારે થશે ? તને અનુકૂળ કરવાને મેં આહત ધર્મનું શરણ લીધું છે.

આ પ્રમાણે તે મુગ્ધા શય્યા ઉપર બેઠી બેઠી શોકોદ્ગાર કાઢતી હતી, તે વખતે એક પ્રાઠ વયની સ્ત્રી તેની પાસે ઉભી ઉભી સાંભળતી હતી. તે સાંભળતાં તેણીનાં નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી. ક્ષણ વાર પછી રૂદન કરતી તે પ્રાઠ ત્યાંથી આવી ગઇ.

વાંચનારને જાણવાની ઉત્કંઠા થઇ હશે. તે અશ્વસોસ કરનારી મુગ્ધા કોણ હશે ? તેનો શોકોદ્ગાર સાંભળી રૂદન કરતી આવી જનારી પ્રાઠ પણ કોણ હશે ? એ મુગ્ધા

માહેન્દ્રનગરના રાજા ત્રિલોચનની પુત્રી સુલોચના હતી. રાજકુમારી સુલોચનાનું સૌંદર્ય અલૌકિક હતું. માનવ સૌંદર્યમાં તેણે અગ્રપદ મેળવ્યું હતું. પણ કર્મયોગે તે જન્માંધ હતી. તેનાં પ્રેમી માતાપિતાએ પુત્રીપ્રેમને વશ થઇ તેણીનું નામ સુલોચના પાડ્યું હતું, પણ તે નામ આ મનોહર બાળામાં કૃતાર્થ નહતું. કોઇ જ્ઞાનીએ બવિષ્યમાં તે સુલોચના થશે, એવી સૂચના કરવાથી પુત્રીવાત્સલ્યને વશ થયેલા રાજા ત્રિલોચને તે નામ કાયમ રાખ્યું હતું.

જ્યારે સુલોચના પ્રાતઃકાળે પોતાના અંધપણનો અફસોસ કરતી હતી, તે વખતે તેની માતા ગુણસુંદરી આવી ચડી હતી. પુત્રીનો વિલાપ સાંભળી તેણીનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું હતું, તેણીનાં નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી. પુત્રી વત્સલા માતા પોતાની જન્માંધ પુત્રીને જોઇ, પ્રતિદિન અપાર શોક કરતી હતી.

સુલોચનાની પાસેથી ગુણસુંદરી પોતાના પતિ ત્રિલોચન રાજા પાસે આવી, પ્રિયાને અશ્રુપૂર્ણનયના જોઇ, રાજાએ કહ્યું, પ્રિયા ! પ્રાતઃકાળમાં આવું અમાંગવ્ય કેમ કરો છો ? શાખ્યામાંથી ઉઠ્યાં ત્યારે મુખચંદ્ર ઉપર હર્ષમય કિરણો સ્ફુરતાં હતાં, અને ક્ષણવારમાં તે કેમ બદલાઇ ગયાં ? પતિના આવા પ્રશ્ન સાંભળી રાજમણી ગુણસુંદરી બોલી, પ્રાણનાથ ! શ્યામાંથી ઉઠીને હું સુલોચના પાસે ગઇ હતી. ચતુર પુત્રી પોતાના જન્માંધપણનો અપસોસ કરતી ઉઠતી હતી. પ્રાર્થના ! ગમે તેમ કરી એ પ્રિય પુત્રીને દુઃખમાંથી મુક્ત કરાવો. કદિ અર્ધ રાજ્ય કે અનગળ દ્રવ્યનો વ્યય થાય, તોપણ એ કાર્ય આપણે મહાન્ પ્રયાસથી કરવું જોઇએ. આવી અંધ પુત્રી યાવજીવિત ઘરમાં રહે, તે અતિ કષ્ટ છે. રાજપુત્રીની જિંદગી નિષ્ફળ થાય, એ આપણને નામોશી છે. ગમે તે ઉપાય કરી એ રાજકુમારીને દુઃખમાંથી મુક્ત કરો. પુત્રી વાત્સલ્ય પૂર્ણ રીતે પ્રકાશ કરો, અને પિતાની પવિત્ર પદ્મીને કૃતાર્થ કરો.

રાણી ગુણસુંદરીનાં આવાં વચન સાંભળી રાજા ત્રિલોચનના હૃદયમાં ઘણી અસર થઇ આવી. પુત્રીને અંધપણના દોષમાંથી મુક્ત કરાવવા પ્રયાસ કરવાનો તેણે હૃદયથી નિશ્ચય કર્યો. રાજાએ હૃદયથી કહ્યું, પ્રિયા ! તમારાં વચન સાંભળી મારા હૃદયમાં ઘણી અસર થઇ છે. સુલોચના જેવી સુદર પુત્રી અંધ થઇ અતઃપુરમાં રહે, એ મને ઘણી નામોશી છે. મહાન્ પ્રયાસ કરી એ રાજપુત્રીને દુઃખ મુક્ત કરવી જોઇએ. ન્યાં સુધી સુલોચના અંધપણનું દુઃખ બોગવે છે, ત્યાં સુધી મારા હૃદયને વિચાર છે. જગતમાં ત્રિલોચન રાજા નિંદાનું પાત્ર છે. પ્રિયા ! હવે સત્વર તેનો ઉપાય કરવા હું પ્રયાસ કરીશ.

આટલું કહી રાજા ત્રિલોચન લાંથી બેઠો થયો, સભા મંડપમાં આવી તેણે પોતાના મુખ્ય મંત્રીને બોલાવ્યો. ક્ષણવારે મંત્રી હાજર થયો, એટલે રાજા ત્રિલોચને આજ્ઞા કરી—સચિવમણિ ! આજે માહેન્દ્રનગરમાં એવી આઘોષણ કરાવો કે, “ જે કોઇ પુરૂષ દિવ્ય વિદ્યાથી, મણિ, મંત્ર, કે ઔષધીના પ્રયોગથી રાજપુત્રી સુલોચનાને ખરેખરી સુલોચના કરશે, તેને અર્ધ રાજ્ય, તે પુત્રી અને સર્વ પ્રકારની ભિત્તિ સાથે સત્તા આપવામાં આવશે. ” રાજાની આવી આજ્ઞા મરતક ઉપર ચડાવી મંત્રી વિદાય થયો.

માહેન્દ્રનગરમાં તે આધોષણ કરવામાં આવી, એથી અનેક પ્રકારની લોકચર્યા ઉત્પન્ન થઇ. દેશવિદેશમાં પણ એ વાર્તા પ્રસાર પામી. આ વાર્તા સાથે સુલોચનાનું સૌંદર્ય પણ વિશેષ પ્રકાશમાં આવ્યું. ઘણા દિવસ સુધી આધોષણ કરવામાં આવી, પણ કોઇ તેને ચમત્કારી પુરુષ મળ્યો નહીં. રાજા ત્રિલોચન હૃદયમાં નિરાશ થયો, પણ તેણે તે ઉદ્યોગ જારી રાખ્યો. દેશવિદેશમાં આ વાર્તા પ્રસાર પામવાથી અનેક માંત્રિકા, નેત્રવૈદ્યો અને ઉપાસક તાપસો આવી, વિવિધ જાતના પ્રયોગો કરવા લાગ્યા, પણ કોઇ સુલોચનાને સુલોચના કરી શક્યું નહીં. રાણી ગુણસુંદરીના હૃદયમાં ચિંતા થવા લાગી. પોતાની પ્રિયપુત્રીનું અપ્રત્યક્ષ દૂર કરવા તે મહારાણી અનેક કષ્ટ ભરેલાં તપ કરતી હતી, અનેક ઔષધ ઉપચાર જાણનારા વૈદ્યોની અને માંત્રિક મહાશયોની સેવા કરતી હતી.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

યક્ષ કન્યા.

હીં શ્રીચંદ્રકુમાર અનુક્રમે ફરતો ફરતો એક સુંદર નગરની નજીક આવ્યો, ફરથી તે શહેર ધણું રમણીય લાગતું હતું, તેની અંદર ધનાઢયની હવેલીઓ શ્રેણીબંધ ઉભી હતી. તેમની ચંદ્રશાળા (અગાશીઓ) ગગનની સાથે વાતો કરતી હતી. શહેરના કિલ્લાની શોભા અતિ રમણિય હતી, નગરદ્વાર ઉપર આવેલી કમાનો કારીગરીથી સુશોભિત લાગતી હતી.

આ રમણીય નગરને ફરથી જોઇ શ્રીચંદ્રને હર્ષ ઉત્પન્ન થયો, તેણે વિચાર્યું કે, “ અહા ! આ કેવું સુંદર શહેર છે ? તેમની રમણિયતા પ્રત્યેક પધિકાના હૃદયને આકર્ષે તેવી છે. તેનો સુંદર કિલ્લો કેવો લાભ લાગે છે ? ધનાઢયોની હવેલીઓ કેવી મનોહર છે ? આ નગર ખરેખર જોવા લાયક છે. ભારતવર્ષની રમણિયતા આવા શહેરોની શોભાને લઇને જ લાગે છે. આજે મારાં અનેક કૌતંકો પૂરાં થશે. આટલા દિવસની મુસાફરી આજે સફળતા સંપાદન કરશે. ” આવું વિચારી શ્રીચંદ્ર ઉતાવળો ચાલી નગરદ્વાર આગળ આવી પહોંચ્યો. નગરદ્વારની આગળ ઉભો રહ્યો, સાં કોઇ મનુષ્ય તે દ્વારમાંથી નીકળતો, કે પેસતો જોવામાં આવ્યો નહીં. આથી તેને આશ્ચર્ય થયું. આશ્ચર્યથી ક્ષણવાર વિચાર કરી નગરદ્વારમાં પેસવા માંડ્યું, સાં દ્વારના ઉર્દ્ધ ભાગેથી “ રાજકુમાર પ્રવેશ કરશો નહીં, પ્રવેશ કરવામાં ઘણાં વિધો છે. ” આ વાક્ય સાંભળી શ્રીચંદ્ર ચમકી ઉભો રહ્યો. ઉંચે દ્રષ્ટિ કરી જોયું, સાં એક સારિકા જોવામાં આવી. કુમાર સારિકાને જોઇ બોલ્યો—પક્ષિણી ! મને પ્રવેશ કરતાં કેમ વારો છે ? આવા સુંદર નગરમાં પેસવામાં શું વિધન છે ? અહીં કોઇ પણ માણસ કેમ જોવામાં આવતું નથી ? આ શહેરમાંથી પ્રજા

બાહર કેમ નીકળતી નથી ? સારિકા બોલી—રાજકુમાર ! અહીં કુંડળગિરિ નામે એક ગિરિપ્રદેશ છે, તેની આસપાસ મોટો દેશ રહેલો છે, તેની રાજધાની આ કુંડળપુર નામે નગર છે, આ નગરમાં અર્જુન નામે એક રાજા થઇ ગયો છે, તેને પાંચ રાણીઓ હતી, તે સર્વમાં ૩૫થી રતિને તિરસ્કાર કરનારી સુરસુંદરી નામે પટરાણી છે. આ સુંદર નગરમાં જ દિવસ ગયા પછી સાતમે દિવસે ચોરી થતી હતી, આ ચોરીનો પતો ખીલકુલ લાગતો નહીં. આથી રાજા અર્જુન અગ્નયજ્ઞ પામી પોતાની જાતે તેની તપાસ કરવા લાગ્યો. એક વખત સાતમો દિવસ આવ્યો, એટલે રાજા અર્જુન શહેરમાં ફરવા નીકળ્યો. દૈવયોગે પેલો ચોર કોઇનો માલ લઇ જતો દૃષ્ટિએ પડ્યો. રાજા ગુમ રીતે તેની પાછળ આવ્યો. સાથે કોટવાળનો પરિવાર લીધો. થોડેક દૂર જતાં તે ધૂત ચોર સર્વની નજર ચુકવી કોઇ મઠમાં પેસી ગયો. ત્યાં કોઇ તાપસ સૂતો હતો, તેની પાસે તે ધનનો માલ મુકી ચોર ક્યાંક આવ્યો ગયો. રાજા અર્જુને અને પોલીસે ઘણી વાર સુધી તે ચોરને શોધ્યો, પણ પતો મળ્યો નહીં. છેવટે રાત્રી વીતી ગઇ, ત્યાં સત્રારે પેલા મઠમાં પડેલો તાપસ જોવામાં આવ્યો. તાપસની પાસે ચોરીનો માલ જોઇ પોલીસે તેને પકડ્યો, અને કોઇ પામેલા રાજાના હુકમથી તેને ત્યાંજ મારી નાખવામાં આવ્યો.

રાજકુમાર ! તે નિરપરાધે તાપસ રૌદ્ર ધ્યાન કરતાં મૃત્યુ પામી રાક્ષસ થયો. પોતાનું વૈર લેવા તેણે આ નગરમાં મોટા ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યા. શહેરમાં અનેક લોકોને જીવથી મારી નાખવા માંડ્યા. છેવટે રાજા અર્જુનને અંધારી રાત્રે મારી તેની સેનાનાં અને પોલીસનાં માણસોનો પણ ઘોર સંહાર કરવા માંડ્યો.

રાક્ષસના ત્રાસથી કુંડળપુરમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો. લોકો શહેર છોડી જીવ લઇ નાસી ગયા. રાજાની તમામ સેના, અને મંત્રીવર્ગ લય પામી આવ્યા ગયા, તે નિર્દય રાક્ષસે અર્જુન રાજાના અંતઃપુરનો રોષ કર્યો, અને તેની પાંચ રાણીઓને ભોગની લાલસાએ ત્યાંજ જીવતી રહેવા દીધી, તેમાં રાણી સુરસુંદરીને ગર્ભ હતો, અને પ્રસવ થવાનો વખત નજીક હતો, તે સુતર રાણીએ જાણ્યું કે, જે મારે પુત્ર થશે, તે તે આ નિર્દય રાક્ષસને મારી મને દુઃખમાંથી મુક્ત કરશે, આવી ઉત્તમ આશા ધારણ કરી રહેલી, તે રાણીને એક પુત્રી થઇ, જેના જન્મ વખતે રાણી નિરાશ થઇ મૂર્છા પામી હતી, તે પુત્રીનું નામ અંદ્રમુખી છે, હાલ તે યોગ્ય વયે પહોંચી છે.

રાજકુમાર ! તે નિર્દય રાક્ષસ આ ઉજ્જડ નગરમાં એકલો રહે છે, તે રાણીઓના અંતઃપુરથીજ આનંદ માને છે, જે કોઇ મનુષ્ય આ નગરમાં આવે, તેને તે જીવથી મારી નાખે છે, તેવી રીતે અનેક માનવ હલા કરી, તે આત્માને કૃતાર્થ માને છે. બદ્ધ રાજકુમાર ! તેથી હું તમને અંદર જવાની ના કહું છું, તમારી સુંદર આકૃતિ જોઇ, અને તમારા જેવા નરરતનનું જીવન ઉપયોગી જાણી, મને તમારા પ્રુણે પ્રેરણા કરી છે, મને તેવો પરાક્રમી હોય, તોપણ તે દુષ્ટ રાક્ષસનો ભોગ થઇ પડે છે. ત્યાં સુધી તેનાં પાપી પરિણામ પ્રજાનુષ્ઠન થયાં નથી, ત્યાં સુધી કોઇ પણ તેને મારવાને સમર્થ થઇ

શકતું નથી. સુંદરકુમાર ! તમે ખરેખરા વીર દેખાઓ છો, તમારા લલાટ ઉપર ક્ષાત્રતેજ ઝળકે છે, તથાપિ આવા સાહસમાં ઉતરવાને હું તમને સલાહ આપી શકતી નથી.

સારિકાનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે હાસ્ય કરતાં કહ્યું, બંદ્રે ! તમારું કહેવું યથાર્થ છે. કેટલાંએક વિદ્ધ ભરેલાં કાર્યો સાહસથી કરવાં અશક્ય થઈ પડે છે; તથાપિ આ દુષ્ટ રાક્ષસનું અતિશય ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને પરાભવ કરવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહીં, તે હું ગર્વથી કહી શકતો નથી, પણ તેવા દુષ્ટને શિક્ષા કરવાનું મારું કર્તવ્ય છે, એમ તો મારા હૃદયમાં નિર્ણય થાય છે. ક્ષત્રિઓનું જીવન પરા-પકારી, સાહસ ભરેલું અને નિર્ભય હોય છે, પ્રજા ઉપર શાસન ચલાવવાની શક્તિ ધારણ કરનાર કોઈ પણ રાજવીર પ્રજાને દુઃખી જોઈ શકતો નથી. તરફાળ તે પ્રજાની સહાય કરવાને આગળ પડે છે. તે પોતાનો પ્રજાપાલનનો ધર્મ સમજી પ્રાણને પણ ગણતો નથી. બંદ્રે ! તમે મારા હિતની ખાતર મને જવાની મના કરો છો, પણ હું સાહસ કરી અંદર પ્રવેશ કરીશ. જો બનશે તો, એ રાજવંશી રમણીઓને દુઃખમાંથી મુક્ત કરાવીશ.

શ્રીચંદ્રકુમારનું અપૂર્વ ધૈર્ય અને ક્ષાત્ર જાતિનું અભિમાન જોઈ, સારિકા હર્ષ પામી, તેને હૃદયથી આશિષ આપી ઉડી ગઈ. રાજકુમારે તે શન્ય નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજ-માર્ગમાં નવરંગિત હવેલીઓની શ્રેણીઓ, ગોખ, અટારી, અગાશી અને જળાંઓની નમુનાદાર રચનાઓ અને ગૃહદારના તોરણાલંકૃત કમાનદાર દેખાવો ઉજ્જડ થયેલાં જોઈ શ્રીચંદ્રને વિશેષ અપસોસ થયો. જુદીજુદી આકૃતિવાળી શેરીઓ, હારખંડ ચાટાના માગો, નમુનાદાર દુકાનોની શ્રેણી જોતો જોતો શ્રીચંદ્રકુમાર દરબારમઢ પાસે આવ્યો.

મહારાજ અર્જુન નૃપતિનું રાજદ્વાર જોઈ તે ચકિત થઈ ગયો હતો. અમૂલ્ય રત્ન, હીરા અને માણિક્યી સુશોભિત રાજમહેલ જોઈ તે સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયો. આવો સુંદર રાજમહેલ કે જેમાં હજારો દાસદાસીઓ ફરતાં હોય, તેવા દેખાવનું રમરણ કરી, રાજકુમારે ઉડી નિઃશ્વાસ મુક્યો, અને તે દુષ્ટ રાક્ષસ ઉપર તેને વિશેષ રોષ ઉત્પન્ન થયો. આવી મનોહર રાજધાનીને ઉજ્જડ કરનાર તે દુષ્ટ રાક્ષસને શિક્ષા કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. અનુક્રમે આગળ આવી રાજકુમારે રાજમહેલની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ધૈર્યથી તીક્ષ્ણ ખડ્ગને ધારણ કરી, વીરપુત્ર અર્જુન નરેશના અંતઃપુરમાં આવ્યો. અંદર જઈને તેણે પોતાનો રાજવેષ ધારણ કર્યો. ત્યાં આકાશ તરફ જોઈ ચિંતવન કરતી ગોખ ઉપર બેઠેલી રાણીને જોઈ, તેની દ્રષ્ટિએ ન પડાય, તેમ છુપી રીતે પાછો વળી મહેલના એક છુવનમાં આવ્યો, ત્યાં એક સુંદર હીંગાળાખાટ લટકતી હતી, તે ઉપર કોમળ તળાઈ અને ઉપર સ્વચ્છ સ્વેતવર્ણી ઓઝાડ પાથર્યો હતો; આ શન્ય ક્ષણ ઉપર શ્રીચંદ્ર સુષ્ટ ગયો. તેણે પંચપર-મેષ્ટીના પ્રભાવિક મંત્રથી પોતાના અંગની રક્ષા કરી, એ મહામંત્રણ કવચ પહેરી રાજ-કુમાર નિશ્ચિંત થયો હતો; શયન કરતાંજ તેને નિદ્રા આવી ગઈ. ધણી દિવસ થઈ અરણ્યવાસ કરી શાંત થયેલા રાજકુમારને પૂર્વની સ્થિતિનું સુખ સંપાદન થયું. લક્ષ્મીદેવ શેઠના સુંદર મહેલમાં તેણે જેની નિદ્રા લીધેલ, તે નિદ્રાનો આજે અનુભવ થયો.

ક્ષણવાર પછી નરમાંસ ભક્ષક પેલો રાક્ષસ બાહરથી આવ્યો. રાજમેહેલ આગળ આવતાં તે મનુષ્યના પગલાં તેના જોવામાં આવ્યાં. તે પગલાંની શ્રેણી રાજમેહેલની અંદર જતી જોઇ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. તેને અનુસારે મેહેલમાં શોધ કરતાં જ્યાં શ્રીચંદ્ર નિશ્ચિંત થઇ સુતો હતો, તેજ ભુવનમાં આવ્યો. તેને જોતાંજ રાક્ષસ આશ્ચર્ય પામી ગયો. તેના મનમાં આવ્યું કે, આવો ધીર પુરૂષ કોણ હશે ? પોતાના જીવિતની અપેક્ષા કર્યા વગર મારી શય્યા ઉપર આવી સુતો છે, એ કેવું સાહસ ! આ નિર્ભય પુરૂષને સુતોજ જળમાં ફેંકી દઉં, ખડ્ગથી તેના ચૂરેચૂરા કરી નાખું, કે દંડવડે શય્યા સહિત ટીપી દઉં ? આવું ચિંતવી રાક્ષસે હાક મારી, અરે નિર્ભય ! તું કોણ છે ? સત્વર ઉઠી જા. રે મમાર ! તું ક્યાં સુતો છું ? એ વિચાર કર. આ કોના સ્થાનમાં આવ્યો છું ? અરે શીવાળ ! કેશરીસિંહના સ્થાનમાં આવી સુતાં તને કેમ શરમ આવતી નથી ? હું કોણ છું ? તે તને વિચાર પણ ન થયો ? આવાં રાક્ષસનાં વચન સાંભળી રાજકુમાર જાગી ગયો. તેણે પોતાની પાસે કબેલા રાક્ષસને જોયો. રાજકુમાર નત્રતાથી બોલ્યો, અરે ભાઇ ! તું નીતિ જાણે કે નહીં ? કોઇ પણ સુતેલા માણસને જગાડવો તે નીતિ વિરૂદ્ધ છે. તે નીતિ વિરૂદ્ધ વર્તનાર અધમ પુરૂષ કહેવાય છે. જેને માટે નીચે પ્રમાણે નીતિનો શ્લોક છે.

ધર્મનિંદી પંક્તિભેદી નિદ્રાચ્છેદી નિરર્થકઃ ।

કથામંગી ગુણદ્રેષી પંચૈતે પરમાધમાઃ ॥ ૧ ॥

ધર્મની નિંદા કરનાર, પંક્તિભેદ કરનાર, નીરર્થક નિદ્રાનો ભંગ કરનાર, કથામાં ભંગ પાડનાર, અને ગુણનો દ્રેષ કરનાર, એ પાંચ અતિ અધમ પુરૂષ છે. ૧

ભદ્ર ! તું વિચાર કર, હું તારે ઘેર મુસાફર અતિથિ આવ્યો છું. ઘેર આવનાર અતિથિને ધણો સ્નેહ બતાવવો જોઇએ. ઉત્તમ પુરૂષ ઘેર આવેલા મિજમાનની સારી બરદાસ કરે છે. રાજકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી રાક્ષસ બોલ્યો, અરે અધમ ! તું શામાટે મારી પુશામત કરે છે ? હવે તારા પ્રાણનો અંત આવવાનો છે, પુછ્યા વિના બીજાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવો, તે કેવું નીચ કામ છે ? તારા જેવા નીચ પુરૂષનું આતિથ્ય કરવું યોગ્ય નથી. શ્રીચંદ્ર ક્રોધ કરી બોલ્યો—અરે દુષ્ટ ! આવાં અતુચિત વચન કેમ બોલે છે ? હું મારા જળથી તારા ઘરમાં પેઠો છું. નખુંસકની જેમ યદ્વાતદ્વા શું બકે છે ? તેં ધણું કૂર કર્મ કર્યો છે, અઘાપિ કૂર કર્મ કરવાથી શું નથી થાક્યો ? હજી તારાં કુકર્મથી તું તૃપ્ત થયો નથી ? આવા સમૃદ્ધમાન રાજ્યને તેં પાપમાલ કરી દીધું, એ કેવી વાત ? અરે અધમ ! આ રાજકુટુંબને કારાગ્રહમાં રાખતાં તને લજ્જા પણ આવી નહીં ? તારા મર્મને હું સારી રીતે સમજી છું. તું એમ જાણે છે કે, હું શસ્ત્રધારી છું, અને આ કુમાર શસ્ત્ર રહિત છે, તેથી શું થયું ? એથી તારે જરા પણ પ્રહાસ જવાનું નથી. કદિ મૂર્ખ સ્થૂલ હોય, અને પ્રાસ કૃપ હોય, તેથી શું થયું ? કાકપંકિત ઉંચા વૃક્ષ ઉપર બેસે, અને હંસ-શ્રેણી ભૂમિ ઉપર ચાલે, તેથી કાંઈ હંસશ્રેણીનું ગૌરવ ઘટતું નથી.

રાજકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી રાક્ષસ ચમકી ગયો. કુમારની પ્રાભાવિક કાંતિ જોઈ તે નિસ્તેજ થઈ ગયો. તત્કાળ તેના હૃદયમાં વિચાર થયો, આ રાજકુમાર ખરેખરે હીમતવાન છે. મારા જેવા દૂર રાક્ષસના ઘરમાં આવી તે નિશ્ચિત થઈ સુખ ગયો, એ કેવું ધૈર્ય ! આવા વીર શિરોમણિ કુમારને મારે ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. આણું વિચારી રાક્ષસ ખુશી થઈ બોલ્યો, રાજવીર ! તમારી હિંમત જોઈ હું ખુશી થયો છું. તમારું અપૂર્વ સત્વ જોઈ મારું હૃદય અતિ સંતુષ્ટ થયું છે, જે ઈચ્છા હોય તે માગી લ્યો. તમારી હિંમત, વીરત્વ અને ધૈર્ય જોઈ તમારી કોઈ ઉત્તમ જાતિ છે, એમ જણાઈ આવે છે.

રાજકુમાર પ્રીતિ દર્શાવી બોલ્યો—ભદ્ર ! જો તમે ખરેખર પ્રસન્ન થઈ મને વર આપવા ઇચ્છતા હો તો, એટલીજ માગણી છે કે. “ હવેથી દૂરપણું છોડી દો, અને દરેક મનુષ્ય ઉપર સારી નજરથી અવલોકન કરો. આ ઉજડ નગર વસાય તેમ કરો, અને પુણ્ય સુદ્ધિ ધારણ કરો. ” શ્રીચંદ્રની આવી માગણી સાંભળી તે રાક્ષસ પ્રસન્ન થયો. પ્રેમથી રાજકુમારના ચરણમાં નમી બોલ્યો—ભદ્ર ! તમે મારા ધર્મદાતા છો, મારી ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનારા છો, આ કુંડલપુરનો ઉદ્ધાર કરો. તમે ધર્મી છો, ધર્મની પસાયથી સર્વ જાતનો ઉદય થાય છે. તમારા જેવા ધર્મવીરનાં જ્યાં પગલાં થાય, ત્યાં સર્વ પ્રકારની સમૃદ્ધિ થાય છે. મહાનુભાવ ! હવે મારી જેમ આ રાજધાનીને દીપાવો. આ પ્રમાણે કહી તે રાક્ષસ શ્રીચંદ્રને લઈ અંતઃપુરમાં આવ્યો. અર્જુન રામની રાણી સુરસુંદરીને નમીને બોલ્યો—ભદ્રે ! મારા અને તમારા ભાગ્યથી કોઈ આ સુકૃતિ પુરૂષ આવ્યા છે. તે મહાનુભાવનાં દર્શન કરી તમે કૃતાર્થ થાઓ. દેવી ! મારા અપરાધને ક્ષમા કરજો. આજથી તમે મારાં ભગિની છો. મેં આ તમારું રાજ્ય એ મહાનુભાવને સોંપ્યું છે. આ નરવરના પુણ્યથી તમે સુખી થશો.

રાક્ષસની આવી સદ્વૃત્તિ જોઈ રાણી ખુશી થઈ. શ્રીચંદ્રની સૌમ્ય અને સુંદર મુક્તિ જોઈ તેના હૃદયમાં પૂર્ણ સંતોષ થયો. રાણી વિનયથી નમન કરી બોલી—મહાનુભાવ ! આપની આકૃતિજ ઉત્તમ કુળ, જાતિ અને સદ્ગુણ સૂચવી આવે છે. તેથી જે કાંઈ તે વિષે પુછવું, તે પુનઃકૃતિ છે. તથાપિ એટલી તો પ્રાર્થના છે કે, આપ ક્યાંથી આવો છો ? અને આ ઉજડ નગરમાં કેમ આવી ચડ્યા ? તે સંક્ષેપમાં જણાવશો. રાજકુમારે સરિમત વહને કહ્યું—ભદ્રે ! હું એક મુસાફર છું. વિદેશી કૌતુકો જોવાની ઇચ્છાથી ભારતવર્ષ ઉપર ભ્રમ્યા કરું છું. ઘર છોડ્યા પછી અનેક સ્થળે ફરતો ફરતો હું એક મુસાફરોની ધર્મશાળામાં આવી ચડ્યો. રાત્રી પડવાથી મેં પણ તેજ ધર્મશાળામાં વાસ કર્યો. વિવિધ દેશના મુસાફરો ત્યાં સુતા સુતા અનેક જાતની વાતો કરતા હતા, તેવામાં કોઈ વૈતાલિકે મારી પૂર્વની વાર્તા કહેવા માંડી. જેમાં પ્રથમથી તે આજ સુધીની મારી સ્થિતિનું તેણે વર્ણન વ્યાન કર્યું, જે સાંભળી હું ઘણોજ આશ્ચર્ય પામી ગયો. પ્રાતઃકાળે મેં આનંદથી તે વાર્તા કરનારાઓને ભોજન કરાવ્યું, અને કેટલીએક વસ્તુઓની ભેટ આપી ખુશી કર્યા.

મહાદેવી ! ત્યાંથી હું આજળ આવ્યો, કેટલેક દૂર ગતાં ઢંડકા નામે એક ગ્રામી

આવી, તે અટવી ભયંકર હતી, પણ યુજ્યના પ્રસાદથી હું તેમાં નિરાપાધ રહ્યો. અટવીના મધ્યભાગે આવતાં સૂર્ય અસ્ત ગિરિપર આવી ગયો, અને રાત્રિ પડી ગઈ. ભયંકર અટવીમાં રાત્રિ નિર્ગમન કરવા એક વૃક્ષ નીચે ઉભો રહ્યો. તે વૃક્ષ ઉપર શુક પક્ષીઓનો મોટો સમૂહ રહેતો હતો, વિવિધ પ્રદેશમાંથી આવેલાં શુક પક્ષીઓ પરસ્પર નવીન સમાચાર પૂછતાં હતાં, તેવામાં એક વૃક્ષ શુક પક્ષી બોલ્યો—અચ્ચાંઓ ! હું આજ ત્રણ દિવસે ઘરે આવ્યો છું. અચ્ચાંઓ બોલ્યા—પિતાશ ! કંઈ પણ નવીન સમાચાર લાવ્યા હો તો કહો. અમારે કૌતુક સાંભળવાની ધણી ઇચ્છા છે. વૃક્ષ શુક બોલ્યો—પુત્રો ! મારી નવીન વાર્તા સાંભળી તમને આશ્ચર્ય લાગશે. અહિંથી પૂર્વ દિશામાં માહેદ્ર નામે નગર છે, તેમાં ત્રિલોચન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે, તેને શુભસુંદરી નામની રાણીથી સુલોચના નામે પુત્રી થઈ છે, એ રાજકુમારી એસઠ કળામાં પ્રવીણ અને સૌંદર્યવતી છે, તથાપિ તે જન્મથી અંધ છે. અંધ બાળા પ્રજાશ્વ અશુભી સર્વ વિદ્યા અને કળામાં પ્રવીણ થઈ છે. રાજપુત્રીને યૌવનવતી જ્ઞેષ્ઠ, તેની માતા શુભસુંદરી પુત્રીના વિવાહ માટે ચિંતામગ્ન રહ્યા કરે છે. રાણીની ચિંતા જાણી રાજા ત્રિલોચને મંત્રીને બોલાવી માહેદ્ર નગરમાં પડો વગડાન્ધ કે, જે કોઈ રાજકુમારી સુલોચનાને દેખતી કરે, તેને તે પુત્રી અને અર્ધ રાજ્ય આપવું. આ પડકારની આધેશણની વાર્તા ઘણા પ્રદેશમાં ફેલાણી છે. આજે પાંચ માસ પૂરા થઈ છતાં માસ એટલે, ત્યાં સુધી એ પડકારે કોઈએ સ્પર્શ કર્યો નથી. હવે તેનું શું બને છે તે જોવાનું છે.

શુક પક્ષીઓ બોલ્યા—પિતાશ ! તે બીચારી રાજકુમારીનું શું થશે ? જન્મથી અંધ થયેલાં મનુષ્યને દેખતાં કરવાનો ઉપાય જાણનાર દ્રોહ મગશે કે નહીં ? તેવો ઉપાય જગતમાં હોય કે નહીં ? તે કૃપા કરી કહો.

વૃક્ષ શુક બોલ્યો—અચ્ચાંઓ ! તેવો ઉપાય અહીંજ છે, અને મારા જાણવામાં છે, પણ તે તમને કહી શકાય તેમ નથી. તેવી વાત શુભ રાખવી જ્ઞેષ્ઠજે. કદિ કહેવી હોય, તો રાત્રે તો કહેવાયજ નહીં. અચ્ચાંઓ આગ્રહથી બોલ્યા—પિતાશ ! અમને કહ્યા વિના ચાલશેજ નહીં, રાત્રે શા માટે ન કહેવાય ?

વૃક્ષ શુક બોલ્યો—શિશુઓ ! રાત્રે યુગ વાત કહેવાની નીતિ શાસ્ત્રમાં ના કહેલી છે, તેનો મ્લેક નીચે પ્રમાણે છે—

દિવા નિરીક્ષ્ય વક્તવ્યં રાત્રૌ નૈવચ નૈવચ ।

સંચરંતિ મહાધૂર્તા વટે વરરુચિર્યથા ॥ ૧ ॥

દિવસે યુગ વાત કહેવી હોય તો, આસપાસ તપાસીને કહેવી; રાત્રે તો કહેવીજ નહીં. કારણ કે, મોટા ધૂર્ત લોકો રાત્રે યુગ રીતે શ્રદ્ધા કરે છે. તે પ્રમાણે વડના વૃક્ષ ઉપર વરરુચિને બંધુ હતું.

બાળ, સ્ત્રી અને મૂર્ખ લોકોની હઠ ઘણી હોય છે. બચ્ચાંઓએ હઠ કરી કહ્યું—
વિનાશ ! મમે તેમ કરો, પણ અમોને તે વાત કહ્યા વિના ચાલશે નહીં. બચ્ચાંઓની આવી
હઠ જોઈ વૃદ્ધ શુક બોલ્યો— શિશુઓ ! સાંભળો, આ વૃદ્ધ નીચે બે પ્રકારની આપધીઓ
છે તે પ્રભાવિક અને પીળા વર્ણની છે. તેમાં પેલી આપધી અમૃત સંજવિની છે,
જેનાં પત્ર લાંબા અને પહોળાં છે. બીજી વ્રજ હરણી નામે છે, તેનાં ગોળાકાર નાનાં
પાત્રાં છે. પ્રથમની આપધીથી અંધત્વ દૂર થઈ જાય છે, અને બીજી આપધીથી રક્ષાદિકના
ધા રક્ષાઈ જાય છે. વૃદ્ધ શુકનાં આર્વા વચન સાંભળી તેનાં બચ્ચાંઓ ખુશી થઈ ગયાં.

દેવી ! વૃદ્ધ નીચે રહેલા મેં તે વૃદ્ધ શુકનાં વચન સાંભળી લીધાં. તત્કાળ તે
આપધીઓ લઈ હું ત્યાંથી ચાલતો થયો. બીચારી જન્માંધ રાજકુમારી સુલોચનાનો
ઉપકાર કરવા માહેંદ્ર નગર તરફ જતો હતો, ત્યાં માર્ગમાં આ ઉજડ નગર જોઈ
આવ્યો છું. આ નગરનો ઇતિહાસ મેં કોઈ સારીકા પાસેથી સાંભળી, મને અહિં આવ-
વાનું વિશેષ કૌતુક થયું હતું. તમારા દુઃખની વાત જાણી મને સહાય કરવાની ઇચ્છા
થઈ, અને આ રાક્ષસ પુરૂષે વિગ્રહ કર્યા વગર પોતાની કૂરતા છોડી દીધી, તેથી હું મારું
આગમન કૃતાર્થ માનું છું. આ ભદ્રપ્રકૃતિ પુરૂષ મને આ નગરનું રાજ્ય આપવા કહે
છે, પણ તે લેવાની ઇચ્છા નથી, તમે પ્રસન્ન થઈ, મને રજા આપો. કોઈ બીજા કુળ-
વાનું રાજપુત્રને આપજો.

રાણી—ભદ્ર ! આ શું બોલો છો ? તમારા જેવો ઉત્તમ પુરૂષ અમને ક્યાંથી
મળે ? પ્રાપ્ત થયેલ અમૃત રસ જેવાં મધુર જળને તૃષાતુર મનુષ્ય કેમ ન પીએ ?
રાજવીર ! કૃપા કરી અહિંજ રહો. આ મારી પુત્રી ચંદ્રમુખીને તમારી અર્ધાંગના કરો.

શ્રીચંદ્ર—માતા ! કુળ, જાતી અને શીળથી હું અજ્ઞાત છું, તેવા અજ્ઞાતને
રાજકન્યા આપવી, તે યુક્ત નથી. તે વિષે દીર્ઘ વિચાર કરો. તે સાંભળી રાક્ષસ બોલી
ઉઠ્યો—માતા ! તે મમે તેમ કરે, તોપણ તમારું વચન તેમને માન્ય કરવું જોઈશે.
મહાન પુરૂષો સર્વમાં નિઃસ્પૃહ હોય છે, તથાપિ જે ઉદય આવે, તે ટાળી શકાતું નથી.
એમ કહી, તે શ્રીચંદ્રના ચરણમાં નમી પડ્યો, અને અતિ પ્રાર્થના કરી, તે યક્ષે કન્યાને
સ્વીકારવાનું કબુલ કરાવ્યું.

યક્ષના અતિ આગ્રહથી શ્રીચંદ્રે તે રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું, અને ગાંધર્વ વિધિથી રાજ-
કન્યાનું ખણીગ્રહણ કર્યું. ચંદ્રમુખી શ્રીચંદ્ર જેવા સદ્ગુણી પતિને વરી અત્યંત આનંદ પામી.
શ્રીચંદ્ર પણ યક્ષ કન્યાના અભિનવ વિકાસ સુખથી પરમ સંતુષ્ટ થયો. બનુકમે કુંડલ-
ગિરિની રાજ્યધાનીમાં લોકો આવી વસવા લાગ્યાં. રાજ્યના મંત્રીઓ અને સામંતો પાછા
આવ્યા. રાજ્યસેના, હાથી, ઘોડા, અને રથ તથા રાજ્યની સર્વ સમૃદ્ધિ એકત્ર થઈ ગઈ.
શ્રીચંદ્રે કુંડલપુરને પૂર્વની રથીતમાં મુકી દીધું. સર્વત્ર જયનાદ પ્રવર્ત્યો.

એક વખતે યક્ષે મહારાજા શ્રીચંદ્રકુમારને વિનંતિ કરી કે, વજ્રપુર નામના
ઘોડે મને બોની આળ ચડાવી મારો હતો, તે ચમત્કારી ચોર અહિંથી દૂર આવેલા કુંડલ-

ગિરિના શિખર ઉપર રહેતો હતો, મેં તેને લાંબા મારી નાખ્યો છે, તે સ્થળે તેણે લોક-કાનો ચોરીનો ધણો કીંમતી માલ સંગ્રહિત કરેલો છે; તે બધો ગિરિ સુવર્ણ રત્નયાજી ભરેલો છે, માટે લાંબા જાતે તે સંચય હસ્તગત કરો.

વક્ષના કહેવાથી શ્રીચંદ્ર કુંડળગિરિના શિખર ઉપર આવ્યો, લાંબા જાતે તેણે તે ચોરનું અનગણ દ્રવ્ય હાથ કર્યું. તે પછી વક્ષના કહેવાથી તે સ્થળે ચંદ્રપુર નામે એક ખીજી શહેર વસાવ્યું. જેની અંદર ઉત્તમ કારીગીરીવાળી હવેલીઓ અને પોતાની શ્રેણીઓ ગોઠવવામાં આવી, જ્યાં ચોરનું વધસ્થાન હતું તેની ઉપર એક વક્ષચૈત્ય બનાવ્યું, તેમાં વક્ષની પાષાણમય મૂર્તિ કરી સ્થાપિત કરી, વજ્રપુર ચોરની મૂર્તિ ઉપર તે મૂર્તિને બેસારી, તેનું નામ નરવાહુન પાડ્યું. કેટલાક દિવસ લાંબા રહી, શ્રીચંદ્રકુમાર પાછો કુંડળપુરમાં આવ્યો, લાંબા મંત્રીવર્ગને રાજ્ય શાસનની આજ્ઞા આપી, રાજ્યસિંહાસન ઉપર પોતાની પાદુકા રાખી, વક્ષની આજ્ઞા સંપાદન કરી, લાંબી મહેદ્રપુર જવા તૈયાર થયો.

ચાલતી વખતે ચંદ્રમુખીની પાસે આવી રંગ માગી, પ્રેમપૂર્ણ ચંદ્રમુખી વિનયથી બોલી—પ્રાણેશ ! હવે પુનઃ ક્યારે મળશે ? સાહિત્યકારો જે કહે છે, તે તમે વધાર્યું કરો છો, એમ કહી ચંદ્રમુખી નીચે પ્રમાણે અર્ધ શ્લોક બોલી.

“ પ્રેમૈવમાસ્તુ યદિ ચે ત્પથિકેન સાર્દ્ધમ્ । ”

“ જગતમાં કાળને પ્રેમજ હશે નહીં, કદિ હોય તે મુસાફરની સાથે થશે નહીં. ”

શ્રીચંદ્રકુમારે કહ્યું—પ્રિયા ! નિશ્ચિંત રહો, ધર્મના પ્રભાવથી સર્વ પ્રકારનું સુખ થાય છે. હું કાર્ય સિદ્ધ કરી પાછો સત્વર આવીશ, આટલું કહી સાશુનયના ચંદ્રમુખીને આલિંગન કરી શ્રીચંદ્ર પ્રિયાથી છુટો પડ્યો. નગરની બાહર નીકળી પેલી ગુટિકાનો પ્રયોગ આદર્યો, અને મુસાફરીનો પૂર્વ વેષ ધારણ કરી ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

સુલોચના, સુલોચના થઈ.

હેંદ્રનગરમાં આજે લોકોનાં ટોળેટોળાં રાજમહેલ તરફ જાય છે. પ્રજાના મુખ ઉપર હર્ષના અંકુર સ્ફુરી રહ્યા છે, લોકો શરીરે શરીરે વિવિધ જાતની વાતો કરે છે. નગરની મધ્ય ભાગે કોઈ એ પુરૂષોને દોડતા જોઈએક કોણકી પુરૂષે પુછ્યું, મિત્રો ! આમ ઉતાવળા ક્યાં જાઓ છો ? આજે દરબારમાં લોકોની મેદની કેમ ભરાય છે ? તે દોડનાર પુરૂષો રાજસેવક હતા, તેઓએ પોતાના જાણીતા ભત્રીને કહ્યું, મિત્ર ! શું તને કોઈ ખબર નથી ? આજે અમારા મહારાજા ત્રિલોચનનાં કુંવરી સુલોચનાને કોઈ સિદ્ધ પુરૂષ દેખતાં કરે છે. જ માસ થયાં જે પડક આયોજણ થતી હતી, તે આજે કૃતાર્થ થઈ છે. કોઈ સુસાધર તે અસાધ્ય કાર્ય કરવાને તૈયાર થયો છે. મહારાજાના મનોરથ પૂર્ણ થવાનો આજે સમય આવ્યો છે. જાહેર દરબાર ભરી મહારાજાની સમક્ષ તે ચમત્કારી પ્રયોગ થવાનો છે. તે જોવાને લોકો ટોળાખંધ ત્યાં જાય છે. મિત્ર ! તું પણ અમારી સાથે ચાલ. આ વાર્તા સાંભળી તે પુરૂષ પણ તેમની સાથે દરબારમાં ગયો.

રાજમહેલમાં લોકોની ધમાલ મચી રહી હતી, છડીદારો મોઢા પોકાર કરી લોકોને શાંત કરતા હતા, રાજ શાસનના પ્રભાવથી લોકોનો કાલાહલ શાંત થયો, એટલે મહારાજા ત્રિલોચન સમાજ વચ્ચે હાજર થયો. એક તરફ મર્યાદા સાથે અંતઃપુરની બેઠકની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. બરાબર સમય થયો, એટલે આ વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર રાજાએ મોકલેલા ગજેન્દ્ર ઉપર ચડી, ગાજતે વાજતે દરબારમાં આવ્યો. રાજાના પ્રધાન મંડળે સામા જઈ તેનો સત્કાર કર્યો, અને સન્માન સાથે સભામાં તેનો પ્રવેશ કરાવ્યો. મહારાજાએ ઉભા થઈ શ્રીચંદ્રનો કર ગ્રહણ કર્યો, અને ઉત્તમ આસન ઉપર તેને બેસાડ્યો. હર્ષ યુક્ત નરપતિએ તે સુસાધરને વિનયથી કહ્યું, ભદ્ર ! તમારા જેવા સિદ્ધ પુરૂષનાં દર્શનથી અમે કૃતાર્થ થયા છીએ. રાજકુમારીના ભાગ્યે તમારા જેવા સદ્ગુણી પુરૂષને આકર્ષ્યા છે. તમારો નિવાસ ક્યાં છે ? અલે અહીં આવવાનું પ્રયોજન શું છે ? શ્રીચંદ્રે વિનયથી કહ્યું, રાજેન્દ્ર ! હું કુશરચ્છણનગરીનો નિવાસી છું, અહીં આવવાનું પ્રયોજન બીજું કોઈ નથી. ભારતવર્ષનાં કોણક જોવાના શોખથી હું સર્વ સ્થળે જમણું કરું છું.

ત્રિલોચને આતુરતાથી જણાવ્યું, હવે કાર્ય કરવાનું છે, તેનો સત્વર આરંભ કરો. કુમારે જણાવ્યું, રાજકુમારી ક્યાં છે ? તેને અહીં બોલાવો. તત્કાળ મહારાજાએ આજ્ઞા કરી, એટલે સેવકો રાજકુમારીને ત્યાં લાવ્યા. સુંદર વેષ ધરનારી દાસીઓ એ રાજાના જાને દોરતી દોરતી ત્યાં લાવી. સુલોચનાએ રાજપોશાક પહેરી હતા, તેનું અનુગમ સંદ-

યે દેહીયમાન લાગતું હતું, તેના લાવણ્યની પ્રભાથી સર્વ સમાજ પ્રભાશિત થઇ ગયો. આવા નિરૂપમ સૌંદર્યને જોઇ, શ્રીચંદ્ર અકિત થઇ ગયો. અહા ! કેવું અનુપમ સૌંદર્ય ! આવા સૌંદર્યને કલંકિત કરનાર વિધાતા પોતેજ કલંકિત થયો છે. ને અખલે શ્રીચંદ્રનો નીચેનો શ્લોક યાદ આવ્યો—

અશિનિ સ્વલુ કલંકઃ કંટકઃ પદ્મનાલે

જલધિજલમપેયં પંડિતે નિર્ધનત્વમ્ ।

દયિતજનવિયોગો દુર્લભત્વં સ્વરૂપે

ધનવતિ કૃપણત્વં રત્નદોષી વિધાતા ॥ ૧ ॥

ચંદ્રમાં કલંક, કમળના નાળમાં કાંટા, સમુદ્રનું જળ ખારું, પંડિતમાં નિર્ધનતા, પ્રિય જનને વિયોગ, સ્વરૂપની દુર્લભતા, અને ધનવાનમાં લોભ, એટલાં વિપરીતપણે કરનાર વિધાતા ખરેખર રત્નને દૂષિત કરનારો છે.

પછી શ્રીચંદ્રકુમાર જેટો થયો, પવિત્ર જળ મંગાર્પણ ચારે તરફ છાંટ્યું. મધ્ય ભાગે કેવળજાની તથા દેવના મોટા પટ્ટની સ્થાપના કરી, કન્યાને પડદામાં ઊભી રાખી. પછી દશે દિશાએ બળિદાન આપ્યાં, અને “ ઐ હ્રીં હ્રીં મુંડ કુદ્ સ્વાહા ” એ મંત્રનો જાપ કર્યો. શક્તિ લગાવી અને શાંત્રી દેવીના ઉદ્દેશ કર્યા.

આ બધો દેખાવ કરી, શ્રીચંદ્ર પડદામાં ગયો. કન્યાનાં નેત્ર ઉપર પત્ર રાખી, તેમાંથી પેલી ચમત્કારી ઔષધીનો રસ તે દ્વારા અંદર હળવે હળવે દાખલ કર્યો. રસનો સ્પર્શ થતાંજ સુલોચના, સુલોચના થઇ ગઇ. તેનાં નેત્રમાંથી દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટ થઇ. કમળના પત્રની જેમ નેત્રનો વિકાસ થયો. તેણીના જન્મનું અંધકાર દૂર થઇ ગયું. રાજકુમારીએ નેત્ર ઉઘાડી, પોતાના પરમ ઉપકારી પુરૂષનાં દર્શન કર્યો. દર્શન કરતાંજ તે સ્તબ્ધ થઇ ગઇ. શ્રીચંદ્રે પોતાની મુદ્રિકા આગળ ધરી કહ્યું, સજ્જાણા ! આ અક્ષર વાંચી જુઓ. પ્રજ્ઞાથી જે લિપી જ્ઞાન હતું, તે અત્યારે આકૃતિએ સ્ફુરિત થઇ ગયું. સ્થાપના સ્વરૂપે પણ તેના મનોબળમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજકુમારીએ તે મુદ્રાલેખ વાંચી જોયો, મુદ્રા ઉપર શ્રીચંદ્રકુમારનું નામ અક્ષર અક્ષર ઓળખી વાંચ્યું. તે વાંચતાંજ હિમંગમાં આવી રાજજાણા બોલી—ઉપકારી મહારાજ ! મારા પિતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તમે મારા પ્રાણેશ થઇ ચુક્યા છો, એટલે તમને પ્રાણનાથ કહેવામાં હું દુષિત નથી. હું આપને મન, વચન, અને કાયાથી વરી ચુકી છું. આપના મુદ્રાલેખ ઉપરથી જાતિ, કુળ, વિશેરે જણાઇ આવે છે. આ દાસી તમારા મહોપકારમાં આકાંત થઇ ગઇ છે. માફ નિર્રથક જીવનને આપે સાર્યક કર્યું છે. શરીર અને પ્રાણદાતાની સમાનજ આપ ઉપકારી થયા છો, તેના બદલામાં જે કંઇ અપાય તે જાતિ સ્વરૂપ છે.

સુલોચનાનું આનું સંક્ષિપ્ત બોલવું સાંભળી શ્રીચંદ્ર પ્રસન્ન થઇ ગયો. તત્કાળ તે જવનિકામાંથી બહાર આવ્યો. સર્વતી સમક્ષ જવનિકા દૂર કરી રાજકન્યાને બહાર લાવવામાં આવી. અનુપમ સૌંદર્યવતી સુલોચનાને દેખતી જોઇ, સર્વ સમાજ સાનંદાશ્ચર્ય થઇ ગયો. પદ્મનાં જેવાં ત્રિશાળ લોચનવાળી રાજબાળા નેત્ર ફેરવતી સર્વ સમાજને જેવા લાગી. મહારાજ ત્રિલોચન હર્ષના આવેશમાં ખેડે થયો, પુત્રીને આલિંગન કરી ઉત્સંગમાં લીધી, પ્રભજને મહારાજની જય બોલાવી. જયનાદ અને હર્ષનાદની ગર્જનાથી દરબાર ગાજી ઉઠ્યો. અંતઃપુરમાં આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો. રાણી શુભસુંદરીને હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં. રાજપુત્રોનું જીવન સફળ થયેલું જાણી, તે અપાર હર્ષ ધારણ કરતી, પુત્રીને મળવા ઉત્સુક થઇ. રાજબાળા પિતાના ઉત્સંગમાંથી માતા પાસે આવી. પુત્રીવત્સલા માતાએ હર્ષનાં અશ્રુ લાવી બાળાને હૃદયથી ચાંપી, અને પ્રેમથી દુઃખડાં લઇ મુખ નિરીક્ષણ કર્યું.

આ પ્રસંગે માહેન્દ્રનગરની પ્રજાએ મોટો મહોત્સવ કર્યો, ધ્વજન પતાકા અને તોરણથી સદન શોભા કરી ધવલમંગળનાં ગીત ગાવા માંડ્યાં. શેરીએ શેરીએ અભિનવ વસ્ત્રાભરણ ધારણ કરતી પૌર વનિતાઓ રાજકુમારીને જેવા અને વધાવા શ્રેણીમાં આવવા લાગી.

રાજકીય અને પ્રજાવર્ગીય અગ્રેસર લોકો શ્રીચંદ્રને અભિનંદન આપવા લાગ્યા, અને એક અવાજે કહેવા લાગ્યા કે, રાજકુમારી સુલોચનાને ખરેખરી સુલોચના કરનાર આવા સિદ્ધ પુરુષો ભારતવર્ષમાં ભાગ્યેજ મળે.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

કાપડી ગુમ થયો.

જન ત્રિલોચન મંત્રીઓની સભા ભરી ખેડે છે, પુત્રીનું જન્મોદ્ધવણનું દુઃખ દૂર થવાથી તેના હૃદયની ચિંતા દૂર થઇ છે, તેવામાં જીદીદારે આવી ખબર આપ્યા કે, કોઇ તાપસ આપની પાસે મળવા આવે છે. રાજાએ મંત્રીના મુખ સામું જોઇ આજ્ઞા આપી, એટલે જીદીદાર તે તાપસને અંદર તેડી લાવ્યો.

આ તાપસ આ વાતોનો નાયક શ્રીચંદ્ર હતો, તે રાજપુત્રીને દેખતી કરી કોઇ સ્થળે જઇ રાજવેષ દૂર કરી બીજો તાપસનો વેષ લઇ આવ્યો હતો. વસ્ત્ર ઉપર કાપાય રંગ લગાવ્યો હતો, શરીરે ભરમ ચોળી હતી, કેસ ખુટા રાખ્યા હતા, તેણે રાજાની પાસે આવી કહ્યું, રાજેન્દ્ર ! મેં મારે કર્તવ્ય પૂર્ણ કર્યું છે, હવે શી આજ્ઞા છે ?

રાજ તાપસના વેપથી તેને ઓળખી શક્યો નહિ, કાણુવાર વિચારમાં પડ્યો, એટલે ચતુર મંત્રીએ કહ્યું કે, મહારાજ ! સુલોચનાને સુલોચના કરનાર આપણા ઉપકારી પુરૂષ આવ્યા છે. તત્કાળ રાજ્યએ તેને ઓળખી લીધો, કાપડીનો વેષ જોઇ રાજ વિચારમાં પડ્યો. જો કે મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે અર્ધ રાજ્ય અને રાજકન્યા આ પુરૂષને આપવાં જોઇએ, પણ આ વેષ ઉપરથી તેની જાતિ અને કુળ કેવાં હશે ? આવા અજાત પુરૂષને રાજ્ય આપવું તે કાંઈક યોગ્ય, પણ રાજકન્યા આપવી યોગ્ય નથી. રાજ્યને વિચારમાં પડેલા જાણી ચતુર મંત્રી સમજી ગયો. તત્કાળ વિનયથી તે કાપડીને પુછ્યું, ભદ્ર ! આપ જાતે કેવા છો ? કયા વંશમાં આપનો જન્મ છે ?

શ્રીચંદ્ર મરૌડમાં બોલ્યો—રાજેન્દ્ર ! હવે કુળ, જાતિ પુછો, તે શા કામનાં છે ? જાણી પીને ધર પુછવા જોવો ન્યાય તમે કરો છો, તમારે હવે તે વિચાર કરવાનો નથી. જે પ્રતિજ્ઞા તમે કરેલી હતી, તે સત્ય કરવી છે કે નહીં ? રોગ મત્યા પછી વૈદ્ય વેરી થાય, એ પ્રમાણે તમારું વર્તન થાય છે, તથાપિ મારી જાતિનો ઇતિહાસ સાંભળો. કુશસ્થળનગરમાં લક્ષ્મીદત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી છે, તેનો હું વ્યસની પુત્ર છું. ઘરમાંથી જાની રીતે લઈ લક્ષ્મી ઉડાડવાનું મારામાં વ્યસન છે, મારા એ વ્યસનથી કંટાળી પિતાએ મને ઘણી વાર વાંચ્યો, તથાપી હું સુધર્યો નહીં, એટલે મારા પિતાએ મને ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો છે, મારે ધન ખર્ચવાનું વ્યસન હોવાથી દ્રવ્ય વીના મને ગોઠવું નહતું, તેથી મેં મુસાફરી કરી એક સિદ્ધ પુરૂષને શોધી કાઢ્યો. તેણે મંત્ર, તંત્ર અને ઔષધના પ્રયોગો મને બતાવ્યા, જે મારે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં સાધનજૂત થયા છે. દ્રવ્યની ઇચ્છા માટેજ મેં તમારી સમક્ષ આ પ્રયોગ કર્યો છે, હવે શું કહો છો ?

કાપડીનાં આવાં વચન સાંભળી રાજ વિશેષ વિચારમાં પડ્યો. આ વાતનો નિર્ણય કરવા રાજ્યએ તે કાપડીને વિનંતિ કરી કહ્યું, ભદ્ર ! મારી પ્રતિજ્ઞા નિષ્ફળ નહીં થાય, થોડા દિવસ આ નગરમાં કૃપા કરી નિવાસ કરો. આ પ્રમાણે રાજના કહેવાથી તે રમ્મ લઈ પોતાને ઉતારે આવ્યો. રાજ ત્રિલોચન હવે શું કરવું, તે વિષે નિર્ણય કરવા અંતઃપુરમાં ગયો. રાણી ગુણસુંદરી રાજને આવતા જોઈ હર્ષભેર બેઠી થઈ, ઉત્સવમાં બેઠેલી સુલોચના પણ ઉભી થઈ. નરપતિના મુખ ઉપર ગ્લાનિ જોઈ ચતુર રાણી બોલી—પ્રાણનાથ ! આવા ઉત્સવ પ્રસંગે મુખ ઉપર ગ્લાનિ કેમ દેખાય છે ? પુત્રીનું જન્માંધ-પણાનું દુઃખ દૂર થવાથી માહેન્દ્રપુરની સર્વ પ્રજા આનંદમાં મગ્ન છે, સારે આપ મહા-રાજના મુખ ઉપર ગ્લાનિ કેમ ? નરપતિએ કહ્યું, રાણી ! સુલોચનાનો મહાન દોષ દૂર થયો, તેથી આનંદજ થવો જોઈએ; પણ મેં કરેલી પ્રતિજ્ઞા મને ચિંતાનું કારણ થઈ પડી છે. રાજપુત્રી તે ઉપકારી પુરૂષને આપતાં આનંદ આવે તેમ નથી. તે પુરૂષ હીન જાતિનો દેખાય છે, તે છતાં વળી વ્યસની છે. તેવા જાતિહીન અને વ્યસની પુરૂષને રાજકન્યા આપવી, તે વિચારવાનું છે. જો ન આપીએ તો પ્રતિજ્ઞાની હાનિ થાય છે; હવે શું કરવું, તે નિર્ણય થઈ શકતો નથી.

રાજનાં આ વચન સાંભળી, ચતુરા સુલોચના લજ્જાથી આક્રાંત થઈ, પણ

હોંમત કરી બોલી—પિતાજી ! આપની આગળ લગ્ન સાથે જણાવવું પડે છે કે, તે પુરુષ જાતિહીન નથી, મેં તેની સુદ્રિકા ઉપરનો લેખ વાંચ્યો હતો. આપની પ્રતિજ્ઞા સાથેજ મેં તે પુરુષને પતિપદ્વી આપી દીધી છે. તેવા ઉપકારી પુરુષોની આગળ પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરવી, તે પ્રતિજ્ઞાની હાનિનું મહાન કારણ થાય. રાજકન્યાઓ ક્ષત્રિય કન્યા છે, તે ધારેલા પુરુષ શીવાય બીજાને વરી અભિશાપ પામતી નથી.

સુલોચનાનાં આવાં વચન સાંભળી રાજા ત્રિલોચન ખુશી થયો. તેના હૃદયમાં રાજકન્યાની વાણીએ ધણી અસર કરી. તત્કાળ સ્વરથ થઇ, રાજાએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા સફળ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. લાંથી સભા મંડપમાં આવી મંત્રીઓને બોલાવ્યા, અને સર્વની સંમતિ લઇ, લમનો નિશ્ચય કરવા રાજાએપિઓને બોલાવ્યા. તે પ્રસંગે કાપડીનો વેપ ધરનાર શ્રીચંદ્રકુમારને તેડવા રાજસેવકોને ઉતાવળા મોકલ્યા.

જોષીઓ ગણિત વિદ્યાથી લમનો નિર્ણય કરતા હતા, એક તરફ મહારાજા ત્રિલોચન સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો, બીજી તરફ મંત્રીઓનાં આસન અતુકમે આવેલાં હતાં, એક તરફ રાણી તથા સુલોચના સુંદર પોશાકથી પ્રકાશતાં હતાં. કાણુ વાર વિચારી વિદ્વાન જોષીઓએ લમનો દિવસ નક્કી કરી, મહારાજાની સમક્ષ જાહેર કર્યો. લમમાં આવેલા અહોનું બળ તેઓ પ્રમાણુ આપી સિદ્ધ કરતા હતા. તે પછી રાજ્ય ગુરૂએ ઉભા થઇ, સર્વને કુંકુમના ગંધાક્ષત કર્યા. પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ ઉત્તમ દાન આપી, સર્વ જોષીઓને સંતુષ્ટ કર્યા. તેમણે હૃદયની પ્રસન્નતાથી બધા રાજકુટુંબને આશીર્વાચન આપ્યાં.

અહીં સમારંભ શ્રીચંદ્રકુમારની રાહ જોઇ બેઠો છે, તેવામાં તેને તેડવા ગયેલા રાજસેવકોએ આવી ખબર આપ્યા કે, મહારાજા ! કોઇ ઠેકાણે તે વિદેશી પુરુષનો પત્તા લાગતો નથી. પ્રત્યેક પ્રખ્યાત સ્થાનોમાં તેની વિશેષ શોધ કરવામાં આવી, પણ કોઇએ તેના ખબર આપ્યા નહીં. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે તે નારાજ થઇને વખતે ચાલ્યો ગયો હોય.

આ ખબર સાંભળતાંજ અભિનવ આશરૂચ સરિતાની લહરીમાં આંદોલિત થતી સુલોચના લતાની જેમ મૂર્છિત થઇ, પૃથ્વી ઉપર પડી ગઇ. કાણુ વારે સાવધાન થઇ, કર્ણ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી. પુત્રીની આવી દૃઢ લાગણી જોઇ, રાજા ત્રિલોચને મંત્રીઓને આજ્ઞા કરી કે, આપણા નગરમાં કોઇ કુશસ્થળમાંથી આવ્યો હોય, તો તેની તપાસ કરો, અને કુશસ્થળમાં શ્રીચંદ્ર કેવો પ્રખ્યાત છે ? તે જાણી લીઓ. રાજાની આવી આજ્ઞાથી મંત્રીઓએ નગરમાં તપાસ કરવા માંડી. દૈવયોગે કોઇ પુરુષે આવી ખબર આપ્યા કે, હું કુશસ્થળપુરીની વાત જાણું છું. મંત્રીઓ તે પુરુષને રાજા ત્રિલોચન પાસે લઇ ગયા. રાજાએ પુછ્યું, ભદ્ર ! શ્રીચંદ્ર વિષે શી વાત જાણે છે ? તે કહે. તે પુરુષ બોલ્યો—હું એક ધન નામના શેઠનો સેવક છું. મારા શેઠની ધનવતી નામે પુત્રી છે, તેને શ્રીચંદ્રને આપી છે. તે શ્રીચંદ્ર લક્ષ્મીદત્ત શેઠનો પુત્ર છે. કુશસ્થળી નગરીમાં ધણો વિખ્યાત છે.

આ જ્ઞાતિ જાણી રાજા ખુશી થયો, તેણે આવી રાણી ગુણબુંદરીની સમક્ષ તે

જતાં સુલોચનાને જણાવ્યો, અને ધીરજ આપી કહ્યું કે, અહીંથી તેને તેડવાને માણસો મોકલવામાં આવશે, તે સાથે વિશેષ જણાવ્યું કે, શ્રીચંદ્ર કુશરચળીમાં પ્રખ્યાત પુરુષ છે, ઘણો ધાર્મિક, વિદ્વાન અને સદ્ગુણી છે, તે સાથે તેની સમૃદ્ધિ રાજસમૃદ્ધિના જેવી છે. પિતાનાં આવાં વચન સાંભળી સુલોચના આશ્વાસન પામી. પોતે એક સદ્ગુણી અને પ્રખ્યાત પતિ સંપાદન કર્યો છે, તેને માટે મગર થવા લાગી.

માહેન્દ્રનગરમાંથી શ્રીચંદ્ર નીકળી ગયો, એ વાન પ્રજા વર્ગમાં ચર્ચાવા લાગી. લોકો અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા. સુલોચના પુનઃ આશાલતાનું અવલંબન કરી, રાજમેહેલમાં શોક સહિત રહેતી હતી, અને મન, વચન, તથા કાયાવડે શ્રીચંદ્રને વરવાનો નિશ્ચય કરી, તેનુંજ સ્મરણ કરતી હતી.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

ચંદ્રલેખા.

ક સુંદર ઉદ્યાન વસંતના પ્રભાવથી ખીલી નીકળ્યું હતું, આસપાસ વસંતની વન સમૃદ્ધિ પૂર્ણ રીતે વિકાસતી હતી, વિવિધ વૃક્ષોની ઘટા-માંથી પક્ષીઓનું કૃન્નિતરૂપ સંગીત આપતું હતું, વસંતે પોતાના મિત્ર મદનને જાણે આમંત્રણ કરેલ હોય, તેમ નવરંગિત પુષ્પરૂપ ગલીયા વૃક્ષ સ્થળ ઉપર પાથર્યા હતા, ચારે તરફ શાખારૂપ પતાકાઓ પ્રેમથી ફરકતી હતી, દ્રક્ષા મંડળમાં વિવિધ જાતની કમાનો કરવામાં આવી હતી.

આવા સુંદર ઉદ્યાનની નજીક એક કમળ પુષ્પથી સુશોભિત સ્વચ્છ જળવાળું સરોવર આવેલું હતું. સરોવર અને ઉદ્યાનની વચ્ચે માત્ર એક ક્ષેત્ર પ્રમાણ ભૂમિનુંજ અંતર હતું.

આ સરોવરના તીર ઉપર એક મુસાફર ઉભો ઉભો સરોવરની શોભા જોતો હતો. કમળ ઉપર ક્રીડા કરતાં પક્ષીઓના જંદ ઉપર તેની દ્રષ્ટિ સ્થિર થઈ હતી. આ મુસાફરની બટુક મૂર્તિ હતી, નાળુક અંગ ઉપર તેણે કાપડીનો વેષ ધારણ કર્યો હતો, તેની મુખ મુદ્રા ઉપર કોતુક જોવાની વાંછા પ્રબળ હતી. દ્રષ્ટિ શાંત છતાં આપલ્યથી ભરેલી હતી. આ બટુકે સરોવરની શોભા જોઈ પડખે દ્રષ્ટિ કરી, લાં તરતજ પેકું સુંદર ઉદ્યાન તેના જોવામાં આવ્યું. તત્કાળ તે ઉદ્યાન તરફ ચાલ્યો. ક્ષણવારમાં તે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કરી મધ્ય ભાગે આગ્યો, લાં તેણે ચિત્તને ચમત્કાર કરે તેવો નીચેનો દેખાવ અવલોક્યો.

એક કુમાર વસ્ત્રક વસ્ત્ર પહેરી હીડાળા ઉપર હીંચકો હતો. તેના મસ્તક ઉપર

ચાંદ ચળકતો હતો, તેની કાંતિનો પ્રકાશ હીડોળાની આસપાસ ખડતો હતો, તેના હીડોળાની બંને બાજુ એ તાપસ બાળા ઉભી હતી. હીંચકા લેતો તે તાપસ કુમાર અનેક ગતતી ગમ્મત કરી તે બંને બાળિકાને આનંદ આપતો હતો.

આ દેખાવ જોઇ બહુક આશ્ચર્ય ખમી ગયો. તેને પૂછ્યું રીતે જોવાને એક નજીકના વૃક્ષની નીચે ખેઠો ખેઠો વિચાર કરવા લાગ્યો—“ આ ઉદ્યાન રાજકીય જેવું લાગે છે, પણ તે રાજકીય નથી. કુદરતી રીતે વૃક્ષોની રચના ઉદ્યાનના જેવી થઇ ગઇ છે, અથવા કોઇ તાપસોએ અથાગ શ્રમ લઇને આ વનને ઉદ્યાનના રૂપમાં મુક્યું છે. અહીં નજીકમાં કોઇ શહેર કે ગામ દેખાતું નથી, તે છતાં અહીં લોકોનું ગમનાગમન હોય તેવું લાગે છે. આ કુમાર અને બાળિકા તાપસ લાગે છે. તેમનો દેખાવ તાપસના જેવોજ છે, તથાપિ તેઓના લલાટ ઉપર રાજતેજ ચળકે છે. હીડોળા ઉપર હીંચનાર આ તાપસ કુમારનો દેખાવ વેપ ઉપરથી પુરુષનું બાન કરાવે છે, પણ તેના અવયવની રચના સીના જેવી દેખાય છે. તેની ચેષ્ટાઓમાં ક્ષણે ક્ષણે સ્ત્રી ગતિના બાવ જણાઇ આવે છે. ”

આ પ્રમાણે બહુક વિચાર કરતો હતો, તેવામાં દક્ષિણ તરફની વૃક્ષ ધટામાંથી એક બાળિકા નીચેની ગાથાને મધુર સ્વરે ગાતી ગાતી આવી.

ગાથા.

ચંદકલા રાયમુયા, સા સમ્બલ્લાણભાયર્ણ જયહ ।

સિરિચંદો વરો જાણ, સયમેવ પરિચિત્તજ કઓ ॥ ૧ ॥

“ રાજકુમારી ચંદ્રકલા સર્વ કલ્યાણનું પાત્ર થઇ જાય પામે છે, જેણીએ પેતાની મેળે પરીક્ષા કરીને શ્રીચંદ્રકુમારને પતિ કયો. ”

આ ગાથા સાંભળી તે બહુકને વિશેષ કૌતુક થયું. આ શું હશે? ચંદ્રકલા સંબંધી મારો વૃત્તાંત આ બાળા ક્યાંથી જાણતી હશે? અહીં કાંઇક જાણવાનું મને તેમ લાગે છે, હાં જઇને જાણાસા તુમ કરે. આવું ચિંતવી તે બહુક તાપસ ખેઠો થયો, બ્યાં તે તાપસ બાળિકાઓ કીડા કરતી હતી, હાં આવી પહોંચ્યો. ચતુર વાંચનારે આ બહુકને પ્રશંગ ઉપરથીજ જાણી લીધો હશે. આપણી વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર છે. માર્હેંદ્રનગરમાંથી દેહચિંતાનું બહાનું કરી, ઉતારાક્ષી પ્રસાર થઇ, તે અદસ્ય મુદ્ધિકાના પ્રભાવે અહીં આવી ચડ્યો છે.

આ વિચિત્ર બહુકને જોઇ તે તાપસ બાળિકાઓ તેની સામે આવી, પુષ્પની બાળા અર્પણ કરી સ્વાગત પુછી, તેને એક રાયણના વૃક્ષ નીચે બેસાડ્યો, અને તેઓ વિનયથી બોલી—મહાશય ! આપને જોઇ અમે અત્યંત પ્રસન્ન થયાં છીએ. ક્ષણવાર વિશ્રાંત થઇ અમારૂં આતિથ્ય સ્વીકારો; એમ કહ્યા પછી તેમણે રજ જળ લાવી, તેમની આગળ નિવેદન કર્યું. સર્વ તાપસ રમણીઓ તેની અસપાસ વીંટાઇ વળી.

આ સમયે એક વૃદ્ધા તાપસી ત્યાં આવી, તે વિધવા હતી. એત વસ્ત્ર તેણીએ પહેર્યા હતાં. તેની મુખમુદ્રા ઉપર પ્રોઢતાનો પૂર્ણ પ્રકાશ દેખાતો હતો. તેણીએ પેલા સ્ત્રી વેષધારી તાપસને પુરૂષનો વેષ આપ્યો. તરતજ તેણીની દષ્ટિ બટુકની ઉપર પડી, બટુકને જોતાંજ તેને પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. તે વિનયથી નમી બટુક પ્રત્યે બોલી—ભદ્ર ! આપ કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? બટુકે કહ્યું, માતા ! હું મુસાફર છું, કુશસ્થલી નગરીમાંથી આવું છું. કુશસ્થલીનું નામ સાંભળતાંજ સર્વે ઉત્સુક થઈ ગયાં, ખીજ તાપસ બાલિકાઓ ઇતેન્નરીથી બોલી ઉઠી, મહાશય ! બહુ સારું થયું, જે વાતની અમારે જિજ્ઞાસા હતી, તે સપ્તમ થવાનું કારણ બન્યા. કહો, કુશસ્થલીના શા ખબર છે ? રાજકુમારી ચંદ્રકળાનો કોઈ પતિ થયો કે નહીં ? તે વ્યથિતા હો તો કૃપા કરી કહો. બટુકે બોલ્યો—લક્ષ્મીદત્ત શેઠનો પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમાર ચંદ્રકળાનો પતિ થયો છે. તેમનો વિવાહોત્સવ ધણી ધામધૂમથી કરવામાં આવ્યો છે. તે સાંભળી સર્વ બાળીકાઓ ઉમંગથી બોલી—ચંદ્રકળા સુખી છે ? બટુકે ઉપેક્ષા બતાવી કહ્યું, તે સુખી છે કે નહીં, તે હું કહી શકતો નથી. હું કાપડી મુસાફર છું. વિશેષ વૃત્તાંત મેળવવાની મારે શી જરૂર ? કહો તમે બધાં કોણ છો ? આ એકાંત ઉદ્યાનમાં કેમ વસ્તાં છો ?

વૃદ્ધા નયનમાંથી અશ્રુ પાડતી બોલી—મહાશય ! હું દુઃખી સ્ત્રી છું, મારો વૃત્તાંત આપ એક ચિત્તે સાંભળો.

વસંત નામના નગરમાં વીરસેન નામે રાજા હતા, તેને વીરમતી અને વીરપ્રભા નામે બે રાણીઓ છે. તેમાં વીરમતી હું પોતે છું. મારા પિતાનું નામ મંજુ રાજા છે મારા પિતા મંજુને બે પુત્રીઓ છે, તેમાં મોટી જયશ્રી અને નાની પુત્રી હું છું. મારે બીજું નામ વિજયવર્તિ છે. મારી મોટી બહેન જયશ્રી કુશસ્થલીના પ્રતાપસિંહ રાજાને આગેસ છે, તેને જય વિજેરે ચાર પુત્રો છે.

હું વસંત નગરમાં હતી. મારા રાજ્યમાં ઘણાં પ્રમાણિક અને અમારા પિતરાઈ શુભમતી નામે મંત્રી છે. મારી સપત્ની વીરપ્રભાને નરવર્મા નામે એક પુત્ર થયો, તે ઘણો સાહસી, પરાક્રમી અને શસ્ત્ર વિદ્યામાં નિપુણ થયો. મારે વીરવર્મા નામે પુત્ર અને ચંદ્રસેખા નામે એક પુત્રી થઈ છે.

આ પુરૂષનો વેષ પહેરી રહેલી તે મારી પુત્રી ચંદ્રસેખા છે. મારો પુત્ર વીરવર્મા પાંચ વર્ષનો થયો છે. જુઓ, તે આ રહ્યો.

એક વખતે રાજા વીરસેનને અકસ્માત કાળજીવર આવ્યો. તેનાથી તેના શરીરમાં ટાહ ઉત્પન્ન થયો, તે વખતે રાજાએ પોતાના વિશ્વાસુ મંત્રી શુભમતીને તેજાવી કહ્યું કે, કુમાર વીરવર્માને મારે રાજ્ય આપવું. તે પછી એક મુદ્દતજ પછી રાજાએ સ્વર્ગવાસ કર્યો.

બદ મહાશય ! રાજાના સ્વર્ગવાસ પછી બળવાન કુમાર નરવર્માએ પોતાના જોડથી રાજ્ય દખાવી લીધું, અને અમેને નગરીની બાહરે કાઢી મુક્યાં. હું મારી પુત્રી અને

બાળપુત્રને લઈ અશ્રુપાત કરતી નગરની બહાર નીકળી, તે વખતે અમારી વફાદાર પ્રજાએ અમારી સાથેજ અશ્રુપાત કર્યો. મંત્રિવર શુભમતિની સહાયથી અમે કોઇ અરણ્યનો આશ્રય લેવા માંગે આલ્યાં. થોડેક દૂર આવતાં એક વિદ્વાન નિમિત્તિએ અમને સામે મળ્યો. અમારી દીન રિયતી જોઈ તે મહાતુલાવને દયા ઉત્પન્ન થઈ. અમારી સાથે ચાલતાં મંત્રી શુભમતિએ વિનંતી કરી, તે વિદ્વાન જોષીને એક વૃક્ષ નીચે બેસારી આ પ્રમાણે પુછ્યું— મહાશય ! આ બાળકુમારને રાત્ર્યસુખ મળશે કે નહિ ? આ રાજકુમારી ચંદ્રકળાનો સ્વામી કોણુ થશે ? તે આપ કૃપા કરી જણાવશો. વિદ્વાન ગણકે સમયને અનુસારે પ્રશ્ન બાંધી કહ્યું, મંત્રિરાજ ! તમારે છેવટે સુખ મળવાનું છે. આ ચંદ્રકળાનો પતિ પ્રતાપ-સિંહનો કુમાર થશે, તે કુમાર ભારતવર્ષમાં પ્રખ્યાત છે. અહીંથી થોડે દૂર એક ખદિરનું વન આવે છે, ત્યાં તમે નિવાસ કરી રહેશો, સુંદર ઉદ્યાનમાં રાસકીડ કરી, કાળ નિર્ગમન કરજો. જે કોઇ પુરુષ આ ચંદ્રકળાનો પતિ થવાનો છે, તે ત્યાં આવશે. જે પુરુષની ઉપર તે રાયણના વૃક્ષમાંથી દુધની ધારા છુટે, તે ચંદ્રકળાનો પતિ, એમ સમજી લેજો. આ પ્રમાણે કહી તેણે અમને એક ગાથા લખી આપી, તે પછી તે વિદ્વાન જોષી અમારો સત્કાર લઈ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

મહાતુલાવ ! તે જોષીનાં વચને અમને પ્રભુ આશ્વાસન આપ્યું, સારથી અમે અહીં આવીને રહ્યાં છીએ. તે ઉપકારી જોષીએ ઉદ્ભવ અને આધવ નામે બે પુરુષો યોગીને વેપે મોકલ્યા હતા, તેમણે અમને ચંદ્રલેખાનો વિવાહ કોઇ શ્રેષ્ઠીના પુત્ર સાથે કર્યો, રાજકુમાર સાથે કર્યો નહિ; આથી અમે વિશેષ શંકામાં પડ્યાં છીએ. અઘાપિ કોઇ પુરુષ મળ્યો નથી. તેની રાહ જોઈને કાળ નિર્ગમન કરીએ છીએ. આ બાળા ચંદ્રકળા પુરુષનો વેપ પહેરી તેની સખીઓની સાથે ગમ્મત કરે છે, કોઇ વાર મધુર સંગીત કરી, આત્માને અતિ આનંદ આપે છે.

તે વૃક્ષના મુખથી આ વૃત્તાંત સાંભળી, બટુક કાપડી વિચારમાં પડ્યો. ‘ અહીં પણ બંધનનો યોગ થયો, ચાલો હવે અહીંથી ચાલ્યા જઈએ. ’ આવું વિચારી બટુક હોમો થયો. હોમો થઈ ચાલવા લાગ્યો, ત્યાં રાયણના વૃક્ષમાંથી દુધની ધારા છુટી. તે જોઈ સર્વ રાજકુટુંબ અને સખીઓ આશ્ચર્ય સાથે આનંદમય થઈ ગઈ. માતાના કહેવાથી ચંદ્રલેખાએ વિનયથી કાયા નમાવી, તે બટુકના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. સર્વ સખીઓએ મળી ગીત ગાયાં, અને સ્વાદિષ્ટ ફળ પુલ લાવી વિવાહબોજન કર્યું. યથાશક્તિ દાન આપવામાં આવ્યાં. શ્રીચંદ્ર પણ ચંદ્રલેખાને વરી, હૃદયમાં હર્ષ પામ્યો. પછી વીરમતી પોતાના બાળકુમાર વીરવર્માને આમળ કરી, શ્રીચંદ્રને કહેવા લાગી—મહાવીર ! આ કુમારને નિધાનની જેમ ગુપ્ત રાખી છોડ્યો છે, હવે તમે તેને સ્વામિપદ આપો. જો કે તે વયમાં બાળ છે, પણ તમારા જેવા આશ્રયને લઈ તે હવે મોટો થયો છે. ગુણીના આશ્રયથી લઘુ પણ ગુરુ થાય છે. તે વિષે એક નીતિનો શ્લોક યાદ આવે છે.

આશ્રયવશેન પુંસાં ગરિમા લઘિમા ચ જાયતેઽવશ્યમ્ ।

વિંધ્યે વિંધ્યસમાનાઃ કરિણો વત દર્પણે લઘવઃ ॥ ૧ ॥

પુરોને શુરતા અને લઘુતા આશ્રયને લઈને થાય છે. વિધ્યાચળના આશ્રયથી ગળેદો વિધ્યાચળ જેવા દેખાય છે, અને દર્પણના આશ્રયથી દર્પણના પ્રમાણમાં લઘુ દેખાય છે.

મહાનુભાવ ! પુષ્પમાળાના સંગથી સૂતનો તંતુ મસ્તક પર ધારણ કરાય છે. શંકરે મસ્તક પર રાખેલો ચંદ્ર નિષ્કલંક ગણાય છે. આ કુમારને હવે તમારોજ આશ્રય છે. તમે અમારા અંતરના હિતેચ્છુ થયા છો, જે યોગ્ય લાગે તે કરશો.

સાસુનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—માતા ! મનમાં જરાયણ અર્થેય રાખ્યો નહિ, તમને શુભમતિ પ્રધાનની સહાય છે, તે તમારી પૂર્ણ સહાય કરશે. મારી સંમતિ પ્રમાણે તમે અહીંથી કુંડળપુરમાં જાઓ, ત્યાં મારો પૂર્ણ સંબંધ છે. ત્યાંના મંત્રી ઉપર હું એક ભળામણ પત્ર લખી આપું. એમ કહી શ્રીચંદ્રે એક કુંડળપુરના મંત્રી ઉપર પત્ર લખી આપ્યો.

શ્રીચંદ્રે પત્ર આપતાં જણાવ્યું, ભદ્રે ! ચિંતા કરશો નહિ. હું અહીંથી વિદેશમાં જાઉં છું, કાર્ય સિદ્ધ કરી પાછો સત્વર આવી, તમને કુંડલપુરમાં મળીશ. આટલું કહી શ્રીચંદ્ર સર્વની રજા લઈ ચાલતો થયો. જુદા પડતી વખતે સર્વ પરિવારના નેત્રમાંથી અશ્રુ પ્રવાહ છુટ્યો. જ્યાં સુધી તે મારે જોવામાં આવ્યો, ત્યાં સુધી સર્વ તેનું દર્શન કરવા ઉત્સુક થઈ ઉભા રહ્યાં.

શ્રીચંદ્ર ગયા પછી વૃદ્ધ રાણી વીરમતિ પોતાનો પરિવાર લઈ કુંડળપુરને માર્ગે આવી. અનુક્રમે ચાલતાં માર્હેદ્રનગરના સીમાડામાં આવી પહોંચ્યાં. એ સુંદર શહેરની બહાર એક ઉદ્યાનમાં વિશ્રાંત થઈ બેઠાં, ત્યાં નીચેની ગાથાઓ સાંભળવામાં આવી.

રાઘવેહ વિહીષ, સયંવરે વારિ યો તિલય મંજરીષ ।

સવ્વ નિવગવ્વહરણો, વીરિકો જયત સિરિચંદો ॥ ૧ ॥

સિંહપુરે વિયળયરે, મુહર્ગાંગ મુયાઈ પુવ્વમવનેહા ।

પતમળીચંદકલાષ, વરિણીઓ જયત સિરિચંદો ॥ ૨ ॥

ળયરે કુશસ્યલંમિ, પુહવીસપયાવસિંહકુલચંદો ।

સિરિ મુરિયવ્હ તળો, સિરિચંદો જયત મુવળયલો ॥ ૩ ॥

“ તિલકમંજરીને રાઘવેધની વિધિથી જે વરેલ છે, અને જે સર્વ રાગઓનું ગર્વને હરનાર છે, તે એકથીર શ્રીચંદ્ર જય પામે. સિંહપુરનગરમાં શુભર્ગાંગ રાગની પુત્રી ચંદ્રકળા પતિણી પૂર્વ ભવના રનેહથી જેને વરી છે, તે શ્રીચંદ્રકુમાર જય પામે. કુશ-

સ્થલી નગરીના રાજા કુચિયંદ્ર પ્રતાપસિંહ રાજાના પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમાર આ પૃથ્વીતલ ઉપર જવ પામે. ”

આ ગાયાનેા અર્થ જાણી હર્ષ પામતી વીરમતિ પોતાના પરિવાર સાથે તે ઉદ્યાનમાં ગઇ, ત્યાં માહેન્દ્રનગર પતિ પોતાના કુટુંબ સાથે આવ્યો હતો, તેને જાણને રાણી વીરમતિ મળી. તેણીએ વિસ્તારથી પોતાને વૃત્તાંત અને શ્રીચંદ્રકુમારનો સંબંધ જણાવ્યો, તે જાણી રાજા ત્રિલોચન અને તેનો પરિવાર ખુશ થયો. સન્માન સાથે તે પોતાના દરબારમાં તેમને લઇ ગયો, ઘણો આગ્રહ કરી, તેમને આતિથ્ય સત્કાર કર્યો. સુલોચના અને ચંદ્રલેખાનો પરસ્પર સખીભાવ થયો. શ્રીચંદ્રના ગુણનું સ્મરણ કરી તે બંને રાજાબાળાઓ અસંત આનંદ પામ્યાં.

કેટલાએક દિવસ સુધી વીરમતિ સપરિવાર ત્યાં રહી, પછી કુંડળપુર જવાને રાજા ત્રિલોચનની આજ્ઞા મળી. છેવટે રાણીના આગ્રહ ઉપરથી રાજા ત્રિલોચને તેમને કુંડળપુર જવાની આજ્ઞા આપી. હવે આગળ શ્રીચંદ્રકુમારનું શું થયું, તે આપણે જાણીએ.

પ્રકરણ ૪૪ મુ.

યોગિની.

ક સુંદર મહેલ પોતાનાં ઉચાં શિખરોથી ગગનની સાથે વાત કરતો હતો, તેની આસપાસ નવરંગિત વાવડાં ફરકતા હતા, તેના ગોખ અને જાળીયાં ઉપર સૂર્યનો તડકો પડવાથી અભિનવ શોભા થતી હતી, પ્રત્યેક ગોખ ઉપર મનને આકર્ષે તેવી ઉત્તમ કારીગરી કરવામાં આવી હતી, માર્ગે આવતા લોકો તેની શોભા જોઈ, આનંદ પામતા હતા, કેટલાએક ગોખની આગળ મેના પોપટનાં સુવર્ણમય પાંજરાં લટકાવ્યાં હતાં, રસ્તે જનારાં સ્ત્રી પુરુષોને તે શુક પક્ષીઓ આવકારના શબ્દોથી ખોલાવતાં હતાં. મહેલની ચારે બાજુ જુદી જુદી આકૃતિના મનોહર ગોખ મુકવામાં આવ્યા હતા, કેટલાંએક દાસદાસીઓ તે સુંદર ગોખમાંથી મુખ કાઢી નગર ચર્ચા બેતાં હતાં.

આ મહેલના એક ગોખ ઉપર કાંઈ તરૂણ પુરુષ બેઠો હતો, તેના હૃદયમાં વિવિધ વિકારનો પ્રવાહ વહન થતો હતો. તેની વય માત્ર સોળ વર્ષની હતી. અઘાપિ તે શ્રંગાર રસથી અગ્નત હતો, હજુ તેનો શ્રંગાર માત્ર વાર્તામાંજ સમાપ્ત થતો હતો. કાંઈ સુંદર બાળાને સંપાદન કરવાની તે ઉમદી આશા બાંધતો હતો. કાંઈ તરૂણ સ્ત્રી તે માર્ગે પ્રસાર થતી, તો તેને તે વિકારી દ્રષ્ટિએ જોતો હતો, તથાપિ તેનો વિકાર માર્ગસિક હતો, કાંઈક વિકારથી તે દૂર હતો.

વાંચનારને જિજ્ઞાસા થઇ હશે. આ સુંદર મેહેલ હેમપુર નગરના રાજા મહારાજના છે. એ ગોખ ઉપર બેઠેલા પુરુષ તે મદનપાલ નામે તેનો કુમાર છે, તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો છે, તથાપિ તે અવિવાહિત છે. રાજા મદનપાલ કુમારને માટે ઉત્તમ કન્યાની શોધમાં છે, પણ હજી કોઇ કન્યા પ્રાપ્ત થઇ નથી.

કુમાર મદનપાલ ગોખ ઉપર એસી પેતાના વિવાહના અને શૃંગાર વિલાસના માનસિક સંકલ્પો કરતો હતો, ત્યાં એક યોગિણી તે માર્ગે પ્રસાર થતી જોવામાં આવી. યોગિનીનો વેષ મનોહર હતો, તેના હાથમાં એક ચિત્રપટ હતું, તેના મુખ અને નયન ઉપર આતુર્ય પ્રકાશતું હતું. વેષ ઉપરથી તે યોગિની છે, એમ જણાઇ આવતું હતું. તેને જોતાંજ રાજકુમાર ઉત્સુક થઇ ગયો. તત્કાળ તેણે યોગિનીને પોતાની પાસે બોલાવી, અને માન આપી પૂછ્યું, ભદ્રે ! કુશળ છો ? ચતુર યોગિની બોલી—ભદ્ર ! આ અસાર સંસારમાં કુશળતા શું પુછવી ? ભાઈ ! વિચાર કર, કાળના મહાન પ્રભાવ આગળ કોણ કુશળ રહી શકે ? જરાવસ્થાશય પ્રયંત્ર રાક્ષસી જ્યારે મરતક ઉપર આવી ચડી એસે છે, ત્યારે સ્યામવર્ણના સુંદર કેશ ધોળા થઇ જાય છે, અને છદ્ધિયોની રક્તિ હઠી જાય છે, યૌવન વયની સુંદર ધમારત તે રાક્ષસી ક્ષણમાં તોડી નાખે છે, તેથી શરીરનું સૌંદર્ય નષ્ટ થઇ જાય છે, અને માણસ વિરૂપ બની જાય છે. ભદ્ર ! તું મને જોળો લાગે છે, માનવ જીવનની કુશળતા પુછવીજ નહીં. એક પલકમાં આયુષ્ય પૂર્ણ થઇ જાય છે, તો પછી કુશળતાની વાત શી કરવી ? તે છતાં પ્રાણી કામ, ક્રોધ અને મોહને વશ થઇ નરકની પાડોનો પાત્ર બને છે. ભદ્ર ! નીચેની ગાથાઓ વિચારી ને, એટલે તને કુશળતા પુછવાની ખબર પડશે.

ગાથા.

કુશલ તેહને જેહ ન જાયા, જાયા તેહ મરંદા ।

તો શી કુશલની વાત કહી જે, એ દીસે જનવંદા ॥ ૧ ॥

આસન મારે પળ આશ ન મારે, ખસપ ધુળી અંગ ધારે ।

કંથા ધરે પળ વિકથા ન છંદે, તો શી મુદ્રા ધારે ॥ ૨ ॥

પહેરી કોપિન પળ કિંચિ ન પરિહરે, માંડે જનશું માયા ।

ચુંદી સંસારમે આયા જાયા, કીધા યોગ ન પાયા ॥ ૩ ॥

ચારલાળ ચલશી લલ્લ જોળી, તિહાં રહિ મમિ મમિ આયા ।

વિષય પાયા તુળશું મન ટાલે, તો પરબ્રહ્મહી પાયા ॥ ૪ ॥

તે માટે જે જિન ધર્મ જાણે, કુશલ્પણું તે વચાળી,
મારે વાહ્ય આખ્યંતર કુશલં, જાણું શ્રી જિન વાળી. ॥ ૫ ॥

યોગિનીના મુખથી ઉપરની ગાથાઓ સાંભળી, મદનપાળને જરા અસર થઈ, પણ તેના હૃદયમાં પ્રયત્ન વિકારો હોવાથી તે અસર અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગઈ.

યોગિની પુનઃ વિનયથી બોલી—રાજકુમાર ! અવિનયને માટે ક્ષમા કરજો. તમારા મુખ ઉપર વિકૃતિ જોઈ, ખાસ બોધ આપવાની ખાતરજ મેં તમને કહ્યું છે. હવે મારું વ્રતાંત સાંભળો. હું કાંતિનગરથી આવું છું, મારે કુશલ્પણી નગરીમાં જવાનું છે, ખાસ એક કાર્યને માટે જઈ છું. એમ કહી તેણીએ પોતાના હાથમાંથી ચિત્રપટ ખતાવી કહ્યું, રાજકુમાર ! જુઓ આ ચિત્રપટ. મદનપાળ તે ચિત્રપટ જોતાંજ ચકિત થઈ ગયો. તેના હૃદયમાં પ્રયત્ન મોટો ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. મદનપાળની ઉપર મદનતા મૃદુ છતાં તીક્ષ્ણ બાળની પ્રજ્ઞિ થવા લાગી, મદન ઉપર મદને ચડી કરી, બીજા મદને તે માનુષી મદનને પરજિત કરી દીધો. મદનપાળે વિકારી વાણીએ કહ્યું, ભદ્રે ! આ અનુપમ રૂપ કોનું છે ? આવું અપૂર્વ સૌંદર્ય જોવાનો મને પ્રથમ વખત મળ્યો છે. ભારતવર્ષમાં આવાં સૌંદર્ય વિશેષ નહીં હોય. આ ચિત્રપટ ચિત્રગય સુંદરી કોણ છે ? તે કૃપા કરી જણાવશો. તેનું વારંવાર દર્શન કરતાં પણ નૃપિ થતી નથી. એ ચિત્રપટ મને સતત જોવાને આપો તો, આ ક્યવન કૃતાર્થ થાય. યોગિની બોલી—રાજકુમાર ! કાંતિપુરમાં નૃસિંહ નામે રાજા છે, તેને પ્રિયગુમંજરી નામે કન્યા છે, તેનું આ ચિત્રપટ છે. તે રાજકુમારી ગુણધર નામના શિક્ષકની પાસે સર્વ વિદ્યા અને કળાઓ ભણેલી છે. તે શિક્ષકે કુશલ્પણી નગરીના શ્રીચંદ્રકુમારના ગુણનું વર્ણન કરવાથી તેણે તે કુમારનેજ વરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. શ્રીચંદ્રકુમાર પણ ગુણધર ગુરૂની પાસે ભણેલ છે. મહારાજા નૃસિંહે પોતાની પુત્રીને ઇરાદો જાણી, મને આ ચિત્રપટ લઈ, કુશલ્પણી નગરીએ મોકલેલ છે. રાજકુમાર ! રાજા આપો, હવે હું જઈ છું. મદનપાળે તે ચિત્રપટ લેવા આગ્રહ જણાવ્યો, પણ યોગિનીએ તેને ક્ષાંત વચનથી સમજાવ્યો, અને ચિત્રપટ આપ્યું નહીં, અને તે ત્યાંથી સત્તર ચાલી નીકળી.

યોગિનીના ગયા પછી મદનપાળને વિશેષ મોહ વૃદ્ધિ પામ્યો, તે ચિત્રપટ ઉપર ચીતરેલી સુંદરીને વારંવાર વાદ કરી, વિરહાતુર થવા લાગ્યો. ભોજન, શયન, અને કોઈ પણ વિચાર તેને ગમતો નહતો. સર્વદા ઉદાસીન વ્રતિએ બેસી રહેતો હતો. કુમારની આ સ્થિતિના ખબર તેના મિત્ર તરૂંથી પિતા મકરધ્વજના જાણવામાં આવ્યા. મકરધ્વજ પુત્રવત્સલ પિતા હતો. પુત્રની ઠણ્ણા પૂર્ણ કરવા તે સર્વદા તત્પર રહેતો હતો. રાજા મકરધ્વજે પોતાના ખાસ મંત્રીને કાંતિપુર મોકલ્યો; તેણે પ્રિયગુમંજરીને માટે નૃસિંહ રાજાની પાસે માગણી કરી, રાજાએ પુત્રીની ઇચ્છા જાણી લઈ મકરધ્વજ રાજાના મંત્રીને ના કહી. મંત્રી નિરતેજ થઈ પાછો આવ્યો, અને તે વ્રતાંત પોતાના સ્વામીને જણાવ્યો.

રાજા મકરધ્વજ પોતાના કુમારની પાસે આવ્યો. પુત્રને હિતસંગમાં બેસારી આ પ્રમાણે કહ્યું, વત્સ ! હૃદયમાં શામાટે શોક કરે છે ? ભારતવર્ષ ઉપર ખીજી ઘણી રાજકન્યાઓ સ્વરૂપવતી છે, પ્રિયગુમંજરીને માટે વૃથા આગ્રહ શામાટે રાખે છે ? ખીજી સૌંદર્યવતી સુંદરીની સાથે તારો વિવાહ કરીશ. રાજા નૃસિંહે મારું અપમાન કરેલું છે, તેનો બદલો હું આગળ ઉપર લઇશ. પુત્ર ! તેવા અભિમાની રાજાને વારંવાર પ્રાર્થના કરવી, તે ક્ષત્રિયવત્તે ઉચિત નથી. રાજા નૃસિંહે આપણા મંત્રીને ના કહી છે, એટલું જ નહીં, પણ એક નીચેનો શ્લોક લખીને સાથે મોકલાવ્યો છે.

યવાગૂજરણે જાડ્યં મોદકાનાં તુ કા કથા ।

વચનેऽપિ દરિદ્રત્વં ધનાશા તત્ર કીદશી ॥ ૧ ॥

જે રાખડી [બાવડી] ને પચાવવાને અશક્ત છે, તેમની આગળ લાડુની તો શી વાત કરવી ? જ્યાં વચનમાં દરિદ્રતા છે, ત્યાં ધન મેળવવાની આશા ક્યાંથી રખાય ?

આ ઉપરથી આપણે જાણ્યું જોઇએ કે, તમારે પ્રિયગુમંજરીની આશા રાખવી જ નહીં. વત્સ ! તું મુક્ત છે, તેવી દુર્લભ રાજકન્યાની આશા શામાટે રાખવી જોઇએ ? તારે માટે ખીજી હજારો રાજકન્યાઓ તૈયાર છે.

આ પ્રમાણે રાજા મકરધ્વજે તેને ઘણું સમજાવ્યો, પણ તે દુરાચારી રાજકુમાર સમજ્યો નહીં. તેના હૃદયમાંથી ચિત્રપટની મનોહરા જરા પણ દુર થઇ નહીં. પ્રતિદિન તેનું ચિંતન કરવા લાગ્યો. ઘણા દિવસ સુધી મેહેલના ગોખ ઉપર બેસી, તેનો જ વિચાર કરવા લાગ્યો. હાલતાં, ચાલતાં, ઉઠતાં અને બેસતાં તેનું જ મનન કરતો હતો. પુત્ર : તે યોગિની ક્યારે મળે ? એવી હવાઇ કલ્પના કરી, તેજ દિશા તરફ જોતો હતો. છેવટે રાજ્યદૈભવનો અનાદર કરી, તે મોલી મદનપાળ નગરમાંથી ગુપ્ત રીતે ચાલ્યો ગયો. રાજા મકરધ્વજ અને તેનું રાજકુટુંબ ભારે ચિંતામાં આવી પડ્યું.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

યક્ષ મંદિર.

ક રમણીય નગરના દ્વાર આગળ લોકોનું ટોળું એકઠું થયું હતું, જુદી જુદી જાતીના લોકો અનેક જાતની વાતો કરતા હતા, કોઇ વૃદ્ધ જન આવી તેઓને વારતા હતા, અને હિતકારી ઉપદેશ આપતા હતા. “ભાઇઓ! રા-
જની જે તે વાર્તા કરવી, તે યુક્ત નથી. રાજકીય ચર્ચાથી વખતે રાજકોપ થાય છે. પ્રજા વર્ગે રાજકથામાં સામેલ થવું ન જોઇએ. પોતાના સ્વામીની વાર્તા કે ચર્ચા કર-
વી, તે રોજદ્રોહ ગણાય છે. રાજકુટુંબની વાર્તા સારી કે નકારી ચર્ચાએ ન કરવી જોઇએ. તેમ કરવાથી રાજ પ્રજાની ઐક્યતા રહેતી નથી. રાજ, તે પ્રજાનો પાલક પિતા છે. તેની સ્તુતિ, તેનું યશોગાન કરવું, તેજ આપણો ધર્મ છે.”

વૃદ્ધ જનનાં આવાં વચનથી લોકો સમજી ગયા, કેટલાએક તો તે ટોળામાંથી ચા-
લી નીકળ્યા, કોઇ જુદા જુદા એસી છાની રીતે બોલવા લાગ્યા, તથાપિ તે લોકોનું વૃંદ તો તેમનું તેમ એકઠું થતું ઉભું રહ્યું હતું.

આ વખતે આપણી વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર કાપડીનો વેષ લઇ, તે નગર-
ના દરવાજા પાસે નીકળ્યો. લોકોનું ટોળું એકઠું થયેલું જોઇ શ્રીચંદ્ર ઉભો રહ્યો. તેના હૃદયમાં તેની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઇ, તેવામાં એક પ્રાઢ વયનો વણિક લાંથી પસાર થતો જોવામાં આવ્યો. કુમારે વિનયથી તેને પુછ્યું, ભાઇ ! આ લોકોનું ટોળું કેમ એકઠું થ-
યું છે ? આ નગરનું શું નામ છે ? તે વણિક ઉભો રહી બોલ્યો—ભદ્ર ! તમે કોઇ કુલીન પુરૂષ દેખાઓ છો, તમારો વેષ કાપડીનો છે, પણ તમારી મુખમુદ્રા ઉપર કુલી-
નતા દેખાઇ આવે છે. આ નગરનું નામ કાંપિલ નગર છે. અહીં જિતશત્રુ નામે રાજ્ય છે, તેમની રાણીનું નામ રતિ છે, તે રતિના ઉદરથી કનકરથ નામે એક કુમાર અને કનકવતી નામે પુત્રી થયેલ છે.

થોડા દિવસ પહેલાં વીણારવ નામે એક પ્રખ્યાત ગવૈયો અહીં આવ્યો હતો, તેણે અમારા દરબારમાં રાધાવેધનો ખેલ કરી બતાવ્યો હતો. તે ચમત્કારી ખેલમાં કુ-
શસ્થગીના શ્રીચંદ્રકુમારનું ચરિત્ર દર્શાવી, અને તેનું યશોગાન કરી, રાજકુટુંબને ખુશી કર્યું હતું.

તે વીણારવ કેટલાએક દિવસ સુધી રહી, અમારા રાજ્ય જિતશત્રુ પાસેથી ઇનામ તથા સત્કાર મેળવી આવ્યો ગયો, તે ગયા પછી કુમાર કનકરથ કેટલાએક મિત્રોની સાથે તે રાધાવેધનો ખેલ કરવા લાગ્યો. મહાશય ! એ ચતુર કુમાર પોતાના મિત્રોની સહાયથી રાધાવેધનો સારો ખેલ બજાવી બતાવે છે. કોઇ રાધાવેધનો સ્તંભ કરે છે, કોઇ શ્રીચંદ્ર-

કુમાર બની રાધાવેષ કરવા ઉભો થાય છે, કોઇ રાજકન્યા થઇ પાલખીમાં બેસી રાધાવેષ કરનાર શ્રીચંદ્રને વરવા આવે છે, કોઇ રાજકન્યાની સખીઓ થઇ તેની પાસે હાજર રહે છે, કોઇ રાધાવેષ થાય, એટલે શ્રીચંદ્રનો જ્યનાદ કરી, સ્વયંવર મંડપને ગળવે છે, તે વખતે શ્રીચંદ્ર બનેલો પુરૂષ સર્વ સમાજ વચ્ચેથી પ્રસાર થઇ જાય છે, અને ચારે તરફ તેની શોધાશોધ થઇ પડે છે.

ભદ્ર ! આ પ્રમાણે કુમાર કનકરથ પોતાના દરબારમાં અને લોકોના સમાજમાં રાધાવેષના ખેલ કરી સર્વને આનંદ આપે છે. ગઇ કાલે કુમારે અંતઃપુરમાં તે ખેલ ભજવી બતાવ્યો હતો. તે વખતે તેની બેન કનકવતી પોતાની ત્રણ સખીઓની સાથે લાં રહેલી હતી. રાજકુમારી કનકવતીને પ્રેમ અને વિશ્વાસનું પાત્ર પ્રેમવતી, ધનશ્રી અને હેમશ્રી નામે ત્રણ સખીઓ છે. પ્રેમવતી મુખ્ય મંત્રીની પુત્રી છે, ધનશ્રી સાર્થવાહની પુત્રી છે, અને હેમશ્રી નગરશેઠની પુત્રી છે. શ્રીચંદ્રકુમારે કરેલ રાધાવેષ અને તેના ગુણનું જ્ઞાન સાંભળી રાજપુત્રી કનકવતીએ અને તેની ત્રણ સખીઓએ શ્રીચંદ્રકુમારને વરવરનો નિશ્ચય કર્યો છે. રાધાવેષના ખેલમાંથીજ તે બાળાઓના વિચાર ઉત્પન્ન થયા, અને ધાત્રીમાતાની દ્વારા તે વૃત્તાંત રાજને જણાવ્યો. રાજા જિતશત્રુ મોટી ચિંતામાં આવી પડ્યો, તે સાથે તેનો મંત્રી, સાર્થવાહ અને નગરશેઠ પણ ચિંતાતુર થઇ ગયા. સર્વ કુમારીઓ આશ્ચર્ય કરી બેઠી, એટલે રાજાએ આજે કુશરથળીમાં શ્રીચંદ્રની શોધ કરવા મંત્રી વિગેરે માણસોને મોકલ્યાં છે.

આ વાતની ચર્ચા નગરમાં ઉત્પન્ન થઇ છે. અને તે ચર્ચાને માટે આ લોકોનું ટોળું એકઠું થયું છે. રાજકીય વાર્તા ચર્ચવી તે યુક્ત નથી, એમ જાણી હું તેમાંથી પ્રસાર થઇ ચાલ્યો જાઉં છું. આ પ્રમાણે કહી તે પ્રાંત વણિક લાંચી ચાંલી નીકળ્યો, અને શ્રીચંદ્ર પણ પોતાને અંધન થશે, એવો ભય રાખી તે નગરીની અંદર નહીં જતાં, પરભાષી બીજા ભાગે ચાલતો થયો. આગળ જતાં એક સુંદર મંદિર જોવામાં આવ્યું. મંદિરની શોભા અપૂર્વ હતી. ઉંચા શિખર ઉપર ધ્વજઓ ફરકતી હતી, ધ્વજઓની સાથે ઘંટડીઓના નાદ થતા હતા, મંદિરદ્વાર ઉપર અનેક જાતની પાષાણમય પ્રતિમાઓ ગોઠવી હતી, તે મંદિરની આસપાસ વૃક્ષોની વાટિકા હતી, વાટિકામાં અનેક જાતનાં રંગબેરંગી પુષ્પો વિકસિત થયાં હતાં; ગુલાબ, જાસુદ, ભુમ્, ચંબેરી, કરેણુ, અને મોગરાનાં પુષ્પોનાં વૃક્ષ શ્રેણીબંધ ઉભાં હતાં. આ પુષ્પોથી લોકો તે મંદિરમાં રહેલા વક્ષની પૂજા કરતા હતા. કેટલાએક પૂજનાં વૃક્ષોમાંથી ફળ લઇ, તે વક્ષને નૈવેદ્ય ધરતા હતા. શ્રીચંદ્રકુમાર વાટિકામાં ફરી વક્ષ મંદિરમાં આવ્યો. વાટિકાના મધ્ય ભાગે દેવ વિમાનના જેવું સુંદર મંદર જેમ તેને લાં રહેવા પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઇ. મંદિરની કરીગરી અને ભવ્ય દેખાવ જેમ તે મંદિરના કરનારની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. મંદિરની શોભા જોતો જોતો રાજકુમાર અંદર ગયો, લાં વક્ષની મોટી પ્રતિમા જોવામાં આવી. પ્રતિમાની ઉપર ચંદન અક્ષત અને પુષ્પની માળાઓ જથ્થાબંધ રહેલી હતી. પ્રતિમાનો દેખાવ ઉચ્ચ છતાં સુંદર હતો. તે પ્રતિમાને જેમ જમણી તરફ રાજકુમારની દૃષ્ટિ પડી, લાં એક તરણુ પુરૂષ ભરાઇ બેઠો.

નેયો. તે પુરુષના મુખ ઉપર ખ્વાનિ, શોક અને ચિંતા ભરપૂર દેખાતાં હતાં, તે તેજસ્વી છતાં ચિંતારૂપ અગ્નિ જ્વાળાથી દગ્ધ થઇ, નિસ્તેજ થઇ ગયો હતો. તે પુરુષને જોઇ શ્રીચંદ્ર ઉભો રહ્યો, તેના હૃદયમાં તેને માટે દયા ઉત્પન્ન થઇ. તે બોલ્યો—ભદ્ર ! તમે કાણ છો ? તમારી આકૃતિ પૂણે ચિંતા સૂચવી આપે છે આ મંદિરમાં આવી કેમ બેઠા છો ? યક્ષની આરાધના કરો છો, કે ગુપ્ત રહેવા આવ્યા છો ? જો કાંઈપણ બાધ ન હોય, તો તમારૂં વૃત્તાંત મને જણાવશો.

તે પુરુષ શ્રીચંદ્રને જોઇ પ્રસન્ન થયો. ‘ આ કોઈ કુલીન પુરુષ છે, ’ એમ તેને નિશ્ચય થયો. પોતાના દુઃખના ભાગીદાર થાય, તેવા આ સુશીલ પુરુષ છે. તેને મારો વૃત્તાંત જણાવું, તો વખતે લાભ થાય. આમ વિચારી તે પુરુષ બેલ્યો, મહાશય ! હું અત્યંત દુઃખી છું, અનિવાર્ય ચિંતાએ મને ઘેરી લીધો છે, મારો વૃત્તાંત આપ જોવા પરાયણ કરી પુરુષને સાંભળવા યોગ્ય છે. અહીંથી નેરુલ ખૂણામાં હુમ્પુર નામે નગર છે, તેમાં મકરધ્વજ નામે રાજા છે, તેને મદનપાળ નામે એક કુમાર છે, તે કુમાર એક વખત ગોખમાં બેઠો હતો, ત્યાં કોઇ યોગિની ચિત્રપટ લઇને નીકળી, તેને કુમારે બોલાવી. યોગિણીએ પોતાને વૃત્તાંત જણાવી, તે ચિત્રપટ મદનપાળને બતાવ્યું. મદનપાળ તે ચિત્રપટ જોઇ મોહમગ્ન થઇ ગયો. તત્કાળ તેણે ચિત્રપટનો વૃત્તાંત પુછ્યો, એટલે તે યોગિણીએ કહ્યું, રાજકુમાર ! આ ચિત્રપટ ક્રાંતિનગરના રાજા નૃસિંહની પુત્રી પ્રિયંગુમંજરીનું છે. પ્રિયંગુમંજરીને તેના શિક્ષક ગુરુ શ્રીગુણધરે કુશસ્થળીના શ્રીચંદ્રકુમારની અતિ પ્રશંસા કરી, તેથી એ રાજ્યાળાએ શ્રીચંદ્રને વરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. પુત્રીનો દહ નિશ્ચય જાણી રાજા નૃસિંહ આ ચિત્રપટ લઇ મને કુશસ્થળીમાં મોકલે છે. ભદ્ર ! તે ચિત્રપટને માટે મોહ પામેલા મદનપાળે ઘણી પ્રાર્થના કરી, પણ યોગિનીએ તે ચિત્રપટ આપ્યું નહીં. મદનપાળને મદનપીઠમાં નાખી, યોગિની ત્યાંથી ચાલી ગઇ. કુમાર મદનપાળ ત્યારથી પ્રિયંગુમંજરી માટે તીવ્ર ઇચ્છા રાખી તેનુંજ સ્મરણ, તેનુંજ ધ્યાન અને તેનુંજ મનન કરવા લાગ્યો. આ બખર તેના પિતા મકરધ્વજને પડવાથી તેણે કુમારની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા પોતાના મંત્રીને ક્રાંતિપુરમાં પ્રિયંગુમંજરીનું માથું કરવા મોકલ્યો. રાજા નૃસિંહે ના પાડી, એટલે મંત્રી નિષ્ફળ થઇ પાછો આવ્યો. પિતા મકરધ્વજે પુત્ર મદનપાળને સમજાવ્યો કે, તારે માટે ખીણ સુંદર રાજકન્યા શોધી લાવીશ; પણ મદનપાળને પ્રિયંગુમંજરીનો મોહ દૂર થયો નહીં, તેને વિશેષ ચિંતા થવા લાગી, છેવટે તે રાત્ર્યવેલે જ છોડી પ્રિયંગુમંજરીને માટે ફફારી લેવા તૈયાર થયો, નગરમાંથી રાત્રે ગુપ્તપણે આવી નીકળ્યો.

ભદ્ર ! તે હું પોતેજ મદનપાળ છું, અતિ ચિંતાથી વ્યાકુળ થઇ, આ યક્ષમંદિરમાં આવી ગુપ્ત રીતે રહ્યો છું. અહીંથી ક્રાંતિપુર નજીક છે, રાજકુમારી પ્રિયંગુમંજરી પ્રાતઃદિવસ આ વાટિકામાં રમવા આવે છે, તેને મેળવવાની આશાએ હું અહીં રહ્યો છું. મિત્ર ! ગઇ કાલે આ વાટિકાની માલણુ મને મળી હતી, તે માલણુ રાજકુમારીની પાસે ઘણી વાર જાય છે, મેં તેને દ્રવ્ય આપી સ્વાધીન કરી લીધી છે. માલણુની સાથે રાજ્યાળા પ્રિયંગુમંજરીને રોકે છે. મેં વિનંતિ કરી માલણુને કહ્યું કે, બેન ! રાજકુમારીને

મારી વતી નિવેદન કર કે, હેમપુરીના રાજ મહારાજનો મદનપાળ નામે કુમાર છે, તે ચિત્રપટ ઉપર તમારું અનુપમ સૌંદર્ય જોઈ, મોહ પામી ગયો છે. તમારા ગુણ અને રૂપથી આકર્ષાઈ, તે યક્ષમંદિરમાં આવી રહ્યો છે; તે તમારા રાગી તરણને તમે પ્રેમનો પાત્ર કરી કૃતાર્થ કરો, તે ઉપરાંત તને જે યોગ્ય લાગે, તેમ ખીન્ન મિષ્ટ વચન ઉચરજો. હું તારા ઉપકારનો બદલો સારી રીતે વાળીશ. મારા વચનથી તે નિમકહલાલ માલણે રાજકુમારીને મારો સંદેશ કહ્યો, તે ઉપરાંત તેણીએ મારા ગુણનું યથાર્થ અને અતિશયોક્તિ ભરેલું વર્ણન કર્યું. પછી ચતુર કુમારીએ પુષ્પની છાજમાંથી એક રાત્રી પુષ્પ લીધું, તેને ધાન ઉપર ચડાવી દૂર કર્યું, પછી ખીજું સો પાંખડીવાળું કુંકુમવર્ણી પુષ્પ લઈ નેત્ર પાસે રાખી હૃદય ઉપર મુક્યું. આ પ્રમાણે સમસ્યા કરી રાજકુમારીએ માલણને કહ્યું, બેન ! તે કુમારને કહેજો કે, આ પુષ્પની સમસ્યાનો ઉત્તર આપો. તે પ્રત્યુત્તર લાગ્યા પછી હું તેમની ચાતુરી જાણી લઈશ. પ્રિય મિત્ર ! આજે માલણે આવી મને તે સમસ્યાની વાત કહી; હું તેમાં જરાપણ સમજતો નથી. ઘણી વાર સુધી તેનો વિચાર કર્યો, પણ મારી મનોવૃત્તિમાં તે આવી નહીં. છેવટે નિશ્વાસ મુકી, નિરાશ થઈ અત્રગ્ગનો લાગ કરી અહીં બેઠો છું.

ભદ્ર ! તે રાજકુમારી હમેશાં અહીં આવે છે, પણ મારા જોવામાં આવતી નથી. તેણીની સાથે અંગરક્ષક પુરૂષો આવી પ્રથમથી કેાઈ પુરૂષને અહીં રહેવા દેતા નથી, તેથી હું છુપી રીતે અહીં બેસી રહું છું. વ્હાલા મિત્ર ! તમારું હૃદય પ્રેમાળ છે, તમે પરદુઃખ ભાંજન દેખાઓ છો, આ દુઃખી જનને કાંઈપણ સહાય કરવા કૃપા કરો. તમે વિદેશી છો, છતાં તમારા હૃદયમાં સર્વને સ્વદેશી સમજો છો, તમારા અંતરંગમાં ‘વસુધૈવ કુટુંબકં’ એ મહાવાક્ય રમી રહેલું છે, પરોપકાર કરવામાં તમારી પ્રવૃત્તિ જાગ્રત છે. મિત્ર ! તમે ઉપકાર ધર્મની મહત્તા જાણો છો. આ પ્રમાણે કહી મદનપાળ નીચેના દોહા બોલ્યો.

દોહા.

આરિસાં પરે સંક્રમે, પરદુઃખહૃદયે જેહ ।

વિરલા પરદુઃખ દેહીને, તે સજ્જન ગુણમેહ ॥ ૧ ॥

જેના હૃદયમાં દર્પણની જેમ ખીજતું દુઃખ પ્રતિબિંબિત થાય, તેવા સજ્જન પુરૂષ વિરલા હોય છે.

મદનપાળની સ્થિતિ જોઈ શ્રીચંદ્રને દયા આવી. તેના હૃદયમાં થયું કે, અહા ! સ્ત્રી મોહ કેવો પ્રબળ છે ? સ્ત્રીઓના મોહજાળમાં આ દીન કુમાર ફસાઈ પડ્યો છે, મારે યથાશક્તિ સહાય કરી, આ દુઃખી પુરૂષનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. સૃષ્ટિકર્તાના મોહપાસમાં બંધાએલા યુવનોની કેવી અધમ સ્થિતિ થાય છે ? આ મોહી મદનપાળને રાજ્યવૈભવ, રાજબોગ, અને લક્ષ્મીવિલાસ અત્યારે વિષમય થઈ ગયાં છે. રાજકુમારી પ્રિયગુમંજરીએ

પુછેલી સમસ્યા ખરેખરી ચાતુર્યની પરીક્ષક છે, સમસ્યા ઉપરથી સમજાય છે કે, મારા વિદ્યારુદ્ર શ્રી ગુણધરની તે શિષ્યા હશે. શ્રી ગુણધર આ દેશમાં આવેલા હતા, એમ મેં પૂર્વે સાંભળ્યું હતું, આતું વિચારી રાજપુત્ર બોલ્યો—ભાષ મદનપાળ ! ચિંતા કરશે નહીં, હું મારાથી બનશે તેટલી તમને સહાય કરીશ. રાજકુમારીએ પુછેલી સમસ્યા ગૂઢાર્થ છે. પુષ્પની છાયામાંથી રાતું પુષ્પ લઇ કાને અને નેત્રે અડાડી નીચે મુક્યું, એથી એ ચતુર બાળાએ સૂચ્યું કે, તમે આ રાતાં પુષ્પની જેમ મારી ઉપર રકત છો, પણ તમે કેવા છો ? તે મેં કાને સાંભળ્યા નથી, અને નજરે જોયા પણ નથી. ખીલું સો પાંખડીવાળું કમળ લઇ કાને અડાડી હૃદય ઉપર નાખ્યું, તેથી એમ સૂચ્યું કે, કુશરથલીનો શ્રીચંદ્રકુમાર મારીપર રકત નથી, પણ મેં તેમના ગુણ કાને સાંભળ્યા છે, તેથી મેં તેને હૃદયમાં રાખ્યો છે. સર્વદા તે રંગી શ્રીચંદ્ર મારા હૃદયમાં વસ્યો છે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી મદનપાળ ચકિત થઇ ગયો. અહા ! કેવું ચાતુર્ય ! કેવી વિદ્વતા ? કેવો વાગ્વિલાસ ! આતું પાડિલ છતાં તેના મુખ ઉપર જરા પણ ગર્વ નથી. પ્રત્યેક અંગ ઉપર વિનયની છાયા કેવી પ્રસરી છે ? વચનમાં કેવું માધુર્ય છે ? આટલું ચિત્તવી મદનપાળ શ્રીચંદ્રને નમી પડ્યો. ઉપકારી બધું ! તમારી શુદ્ધિની શું પ્રશંસા કરું ? આ દુઃખી જન તમારી સહાયથી સુખી થશે, કાંઇ પણ ઉપાય કરી એ ચતુરાની સાથે મારો યોગ કરી દો, મારા પરિતપ્ત હૃદયને શાંતિ આપો. મારા કાર્યની સિદ્ધિ તમારાથીજ થવાની છે. મારા જીવનની સાર્થકતા તમારે સ્વાધીન છે. મિત્રવર્ધ ! દુઃખ-સાગરમાં પડતા એવા મારા હસ્તને અવલંબન આપો.

આ પ્રમાણે બંને વાતો કરતા હતા, ત્યાં વાટિકામાંથી શંખનો નાદ સાંભળવામાં આવ્યો. તરત મદન બોલ્યો—મિત્ર ! સાંભળો, આ શંખનો નાદ થાય છે; રાજકુમારી પ્રિયંબુમંજરી પોતાના પરિવાર સાથે ઉદ્યાનમાં આવે છે. મૃદંગ, વીણા, શંખ, કાંસી, અને દડતાળ વાગી રહ્યાં છે, અસંખ્ય યોદ્ધાઓ તેની સાથે પરિવ્રત થઇ ચાલ્યા આવે છે, જુઓ પેલી સખીઓ અહીં આવે છે. ચાલો, આપણે એક ખુણામાં બરાબ બેસીએ. શ્રીચંદ્રને લઇ મદનપાળ યક્ષ મંદિરના એક ખુણામાં બરાબ રહ્યો.

પેલી સખીઓ યક્ષ મંદિરમાં આવી દાખલ થઇ, તેવામાં રૂદનનો મહા ધ્વનિ સાંભળવામાં આવ્યો. મંદિરમાં આવેલી સખીઓ ચમકી ગઇ. દાર બાહર નીકળી, ત્યાં એક દારી દોડતી આવી. સખીઓએ સંભ્રમથી પુછ્યું—બેન ! આ શું થયું ? રાજકુમારી કુશળ તો છે ? તે બોલી—બેન ! એક ચિત્તે સાંભળ. આપણા મહારાજાએ જે યોગિનીને કુશરથળી મોકલી હતી, તે નિષ્ફળ થઇ પાછી આવી છે. કુશરથળીમાં શ્રીચંદ્રકુમારના નિવાસનો પત્તા મળ્યો, પણ તે જોવામાં આવ્યો નહીં. રાજકુમારી તેને શોધનો પુત્ર ધારી વરી હતી, પણ તે રાજપુત્ર નીકળ્યો છે. તેનાં માતા પિતાએ તેને ઝોળખી લીધો છે. આ ખબર યોગિની પાસેથી સાંભળતાંજ રાજકુમારી પ્રિયંબુમંજરી મૂર્છા ખાઇ નીચે પડી ગઇ. તે જોઇ સખીઓ આક્રંદ કરી રૂદન કરે છે. ચાલો, આપણે ત્યાં જઇ

કપૂર અને ચંદન જળનું સિંચન કરી રાજકુમારીને સાવધાન કરીએ. તરતજ સર્વ સખીઓ લાંબી પ્રસાર થઇ ગઇ.

આ વાર્તા સાંભળી શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર મદનપાળ ! પ્રિયશુભંજરીની પ્રીતિ શ્રીચંદ્ર ઉપર ઘણી લાગે છે. એ ખરેખર શ્રીચંદ્રનીજ રાગી થઇ છે; પરકીયા મયેલી, તે પ્રેમદા તમને શી રીતે મળશે ? વનિતાઓ વિદ્યુતની જેમ ચપળા છે, તેવી સ્ત્રીના પ્રતિ-
પ્ત્ય ધથી પુરૂષને કર્મેના બંધ થાય છે. મીત્રવર્ધ ! બને તો આ ફંદમાં પડશો નહીં, તે મોહનાની માયા તમારે દુઃખરૂપ થશે, તેને માટે આદ્યત ધર્મમાં નિર્બંધ કરેલો છે. જેના સારરૂપે નીચેની કવિતા છે, તે એક ચીતે સાંભળો.

મદનપાલ વે, સુંદર શીખ સુળી જે,

જળ જળ સેંતી વે, ચારી પ્રીતિ ન કીજે. (ત્રોટક.)

કીજે નવિ પરતરુળી સેંતી, કેતી વાર એ પ્રીતડીયાં,

વિષફલીનીપરે મુખડે મીઠી, પરિણામે દુઃખવેલડિયાં ।

શેલડિયાંપરે ગ્રહિલો જાણે, અંતે વિરસદુઃખ દેહડિયાં,

દીવાનાપરે ફરે પુરવને, ખીતર બાહિર શેરડીયાં. ॥ ૧ ॥

નિંદ ન આવે વે, રસિક ન રચળી વિદ્યાણે,

અન્ય ન ભાવે વે, ધીરજ મનમાં નાણે. (ત્રોટક.)

નાણે કાંઈ શંકા જાણી રંકા, લંકાપતિ પરે દુઃખ પામે ।

રાજ મર્યાદા ધરે નવિ તેહની, જેહની માતિ સ્ત્રી શું વાંધી,

ઇહ ભવ પરભવ કેરો કોઈ, પરમારથ ન શકે સાધી. ॥ ૨ ॥

રાગ દેસાવે વે, રાતિ કળયર કલિયાં,

અંતરકાલી વે, કાઠી બોરકે ઠલિયાં. (ત્રોટક.)

મલિયા શું હેજે હઠી મલતી, છિનમે છેહ દેસાવતિયાં,

જેર હલાહલથી પળ અધિકી, જેહની જાણી જે છતીયાં ।

ઇંદ્રચંદ્ર નાગેંદ્ર મોલાણ, નિમુળી નિરુપમજસ વતીયાં,

દરિહર બ્રહ્મા તરુળી પુરંદર, વિકલ થઈ કરતાં નતિયાં ॥ ૩ ॥

વિષકી કદલી વે, ભૂમિવિના જગમાંદિ,
વિફરી વાવળ વે, વ્યાધિ મહા નિર્નામાદિ. (ત્રો.)

નિર્નામે કોઈ અપરમહાગ્રહ, વિષ નામાંતર નિપાયું;
ફણિ વિણુ સાપિણી પાપિણી જાણે, જસ મન તરૂનીયું લાયું;
દ્વાદશમો છાયાસુત વેઠો, જસમનપર તરૂની રૂંદા,
ગતિ મતિ છતિ સવિ હોઈ હીણી, હોઈ વલી દુર્બલ દેહા ॥ ૪ ॥

ઈમ મન જાણી વે, ચંચલતા નિવારી,
ધૃતિ મતિ ધરિયે વે, ગુરુશિક્ષા ચિત્તધારી. (ત્રો.)

ધારી જે શિક્ષા થઈ દક્ષા, લખ્યા લેખ ન છુટી જે,
તું કુમર ભૂખાલા મદનપાલા, સત્ત્વ થકી નવિ જુટી જે ।
જ્ઞાનવિમલ મતિ થું ચિત્ત ધરજે, શીખ હમારી અતિ સારી,
જેમ રૂઢભવે પરભવે હોય સુખકારી, સહેજથકી સુણો નર-
નારી ॥ ૫ ॥

મિત્ર મદનપાળ ! ઉપરની કવિતાના અર્થનું મનન કરો. સ્ત્રી મોહ સ્વરૂપ છે, તેની સાથે ચારી કરવી ન જોઈએ. તેમાં પરસ્ત્રીની સાથે તો કદિ પણ પ્રીતિ કરવી નહીં. એ સ્ત્રી, વિષ રૂગની જેમ મુખે મધુરી લાગે છે, પણ પરિણામે તે દુઃખની વલ્લી થઈ પડે છે એ પરસ્ત્રી દશમો ગ્રહ છે, બીજા નામનું વિષ છે, અને પ્રણા વગરની સર્પિણી છે, જેનું મન પરસ્ત્રીમાં આસક્ત છે, તેને બારમો રાહુ બેઠો સમજવો. સ્ત્રીના પ્રસંગથી ગતિ, મતિ, અને મનોબળ હીણ થઈ જાય છે, શરીર દુર્બળ થઈ જાય છે. રાજપુત્ર ! ધૈર્ય રાખો, ગુરુની શિક્ષા હૃદયમાં ધારણ કરો; તમે રાજના પુત્ર છો, તમારે સત્વથી બ્રહ્મ થવું ન જોઈએ. દ્વિતશિક્ષા અને ધાર્મિક સત્ત્વ રાખવાથી આ બધા અને પરલોકમાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

મિત્ર ! આ શિક્ષાનો પ્રતિબોધ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. તે છતાં તમારા હૃદયમાં જો મોહની સત્તા ઓછી થાય તેમ ન હોય, તો હવે ક્રોધ યુક્તિ કરી, તે રાજબાળાને સંપાદન કરો. યુક્તિ કર્યા વિના આ કાર્ય સિદ્ધ થશે નહીં. પ્રથમ તો દ્રવ્ય વાપરવાની ઉદારતા રાખવી પડશે, અસાધ્યમાં અસાધ્ય કાર્ય પણ દ્રવ્યથી સાધ્ય થઈ શકે છે. દ્રવ્યને માટે નીચેની કહેવત છે—

ધન ઉપાય કરિ મેલિણ, ધનથી હોયે સવિ કામ,
અવગુણ પળ ગુણ કરિલિયે, જગમાં મોહન દામ. ॥ ૧ ॥

કુરૂપ રૂપ નિર્ગુણ ગુણી, સઘઝા વાંછિત થાય,
લોકતળો વ્યવહાર છે, પ્રાયે એમ કહાય. ॥ ૨ ॥

મિત્ર મદનપાળ ! તમે કાંતિનગરમાં જન્મ નિવાસ કરો. રાજકુમારનો સુંદર વેળા ધારણ કરી, ગુપ્ત રીતે રહેજો. હું તમારી સાથે સેવક થઈને રહીશ. કોઈ કોઈ લોક પાસે 'હું શ્રીચંદ્રકુમાર છું' એમ ગુપ્ત રીતે વાત ચલાવજો. જો કોઈ યાચક આવે, તેને અગણિત દાન આપજો, ગ્રહ વૈભવનો દર્શનનો રાખજો, એમ કરવાથી અનુક્રમે નૃસિંહ રાજ એવું જાણશે કે, શ્રીચંદ્ર ગુપ્ત રીતે અહીં આવી રહેલો છે; તેમ કરતાં જો તમારાં ભાગ્ય હશે, તો તમે પ્રિયગુમંજરીને મેળવી શકશો.

શ્રીચંદ્રે આવી યુક્તિ બતાવી, તેથી મદનપાળ ખુશી થયો. તત્કાળ તે શ્રીચંદ્રની સાથે કાંતિનગરમાં આવ્યો. મદનપાળની પાસે ઘણું દ્રવ્ય અને ઝવેરાત હતું, તેમાંથી તેણે એક સાત માળની હવેલી ખરીદ કરી. શહેરના ગુણીજનોને ખેલાવી, નિત્ય ગોષ્ઠી કરવા લાગ્યો. તેઓને મોટાં મોટાં ઇનામો આપી, સત્કાર કરવા લાગ્યો. અસંખ્ય યાચકોને વાંછિત દાન આપી, સંતોષ કરવા લાગ્યો. શહેરમાં પ્રત્યેક સ્થાને તેના ગુણના પ્રતાપ છુટવા માંડ્યા. લોકો શ્રીચંદ્રનું યશોગાન અતિ આનંદથી કરવા લાગ્યા. આ વૃત્તાંત રાજા નૃસિંહના જાણવામાં આવ્યો. પોતાના રાજ્યમાં શ્રીચંદ્રકુમાર આવી ગુપ્ત રીતે રહેલો છે, એમ જાણી રાજા અતિ ખુશી થયો. પોતે ખારેલી ધારણા અનાયાસે સમજી થઈ, તેથી તે પોતાને ચારિત્ર્ય માનવા લાગ્યો. તેણે પોતાના મંત્રી અને સામંત વર્ગને સૂચના કરી કે, શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે પ્રીતિ કરી, રાજકુમારનો સંબંધ જોડી લો. રાજાની ઇચ્છાથી મંત્રીઓ અને સામંતો મદનપાળને ઉતારે જવા લાગ્યા. અદ્ય સમયમાં મદનપાળની સાથે તેઓની પ્રીતિ થઈ. બધા કાંતિપુરમાં શ્રીચંદ્રની કીર્તિ ચંદ્રવત્ પ્રકાશવા લાગી. શ્રીચંદ્રના મહેલ આગળ રાજમંત્રીઓ અને સામંતોની ગાડીઓની શ્રેણી સર્વદા ઉભી રહેવા લાગી. કાંતિપુરના ધનાઢ્ય વ્યાપારીઓ અને ગુણી જનોનાં ટુંદ ઉપરાઉપર ત્યાં આવવા લાગ્યાં.

શ્રીચંદ્ર સેવક થઈ મદનપાળને ચાતુર્ય ભરેલી શિક્ષા આપતો હતો. મદનપાળ તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરતો હતો. તેની ઉદારતાથી, વિનયથી, અને પ્રેમથી કાંતિપુરના લોકોનાં મન અતિ રંજિત થયાં હતાં. ઘેર ઘેર તેનીજ પ્રશંસા અને તેનીજ ચર્ચા થતી હતી. 'મદનપાળ એ શ્રીચંદ્ર છે' એમ લોકોને ખૂણે ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. ન્યારે મદનપાળ ગાડીમાં બેસી ધરવા નીકળતો, તે વખતે લોકોનાં ટોળેટોળાં તેને જોવાને એકત્ર થતાં હતાં.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

વેષ પરાવર્ત.

તિનગરમાં આજે ધામધુમ થઈ રહી છે, દરબારગઢ ખુલ્લ પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યો છે, મંગળ તોરણની માળા ચારે તરફ લટકાવી છે, માનિતીના મુખમાંથી માંગલ્ય ગીત ગવાય છે, વિવિધ જાતનાં વાજત્રોના નાદ થઈ રહ્યા છે, શહેરના લોકો નવરંગિત આભૂષણ ધારણ કરી, મંડપની રચના જોવાને આવજાવ કરે છે, રાજ્યના અધિકારીઓ અને સામંતો સુંદર પોશાક પહેરી રાજભુવનમાં ગમનાગમન કરી રહ્યા છે.

કુમાર મદનપાળના મહેલને પણ સારી રીતે શણગારવામાં આવ્યો છે, તેનાં દ્વાર આગળ મધુર વાજત્રો વાગી રહ્યાં છે, નવનવા પોષાક પહેરી મદનપાળનો સેવક વર્ગ તૈયાર થઈ રહ્યો છે, રાજકુમાર વિવાહનો પોશાક પહેરી ગોખ ઉપર સજ્જ થઈ બેઠો છે, પોતાના ઉપકારી મિત્ર શ્રીચંદ્રની સાથે નવનવા મનોરમ ભરેલી પ્રિયંશુમંજરીની વાર્તા કરે છે.

આ વખતે જે સુંદરીઓ ગોખ નીચે પાણીનાં બેડાં લઈ જતી હતી, તેઓએ સુંદર પોશાક પહેર્યો હતો, નવીન તારણના નવરંગથી તે રંગિત હતી. તેઓમાંથી એક સ્ત્રી બોલી—પ્રિય બેન ! આજે રાજકુમારી પ્રિયંશુમંજરીના લગ્નમાં શું થવાનું છે ? તેની વાત તો કર. તે બોલી—બેન ! તને પણ તેની ખબર હશે. ના બેન ! મારા બાલુવામાં ખીલકુલ નથી. આજે રાજકુમારીના લગ્નનો દિવસ છે, એટલુંજ હું બાળું છું, પણ લગ્નમાં શું થવાનું છે, તેની મને ખીલકુલ ખબર નથી. તે બોલી—સખી ! મારા ઘરની નજીક રાજકુમારીની ખાસ દાસી રહે છે, તેના મુખથી મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, આજે શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે પ્રિયંશુમંજરીનાં લગ્ન થશે, પાણિગ્રહણ વખતે રાજકુમારી પશ્ચિણી વિગેરે સ્ત્રીઓનાં અને પુરુષોનાં લક્ષણો પુછશે, તે સાથે ચોસઠ કળા સ્ત્રીની અને બોતેર કળા પુરુષની પુછવામાં આવશે. આપણાં રાજકુમારી અને શ્રીચંદ્ર એક ગુરૂનાં શિષ્યો છે. સર્વ પ્રકારની પરીક્ષા ક્યાં પછી રાજકુમારીનું પાણિગ્રહણ થશે. આ શિવાય બીજી કેટલીએક વાર્તા કરતી તે જે સ્ત્રીઓ આગળ ચાલી ગઈ.

કુમાર મદનપાળ તે સ્ત્રીઓની વાત સાંભળી ચિંતામાં પડ્યો. તેણે નિઃશ્વાસ મુકી શ્રીચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! મારા ભાગ્યમાં આ રાજકન્યાનો યોગજ નથી, સ્ત્રી અને પુરુષનાં લક્ષણો ચોસઠ તથા બોતેર કળાઓની મને ખીલકુલ ખબર નથી; હું તે ચતુરાને શી રીતે ઉત્તર આપીશ ? મિત્ર ! લગ્નમંડપમાં માફે ઉપહાસ્ય થશે, હવે શું કરવું ? મારા હૃદયમાં ધણોજ પશ્ચાતાપ થાય છે; રાજકુમારને જે જે વિદ્યાઓ અને કળાઓ શીખવી જોઈએ, તે હું પૂર્ણ રીતે શીખ્યો નથી. મેં પિતાનો, માતાનો અને ગુરૂનો ઉપદેશ માન્યો નહીં.

અહા ! કેવી અસાનતા ? કેવી મૂર્ખતા ? જે બાળકો પિતા વિદ્યમાન છતાં વિદ્યા સંપાદન કરતાં નથી, તે ખરેખર भारी જેમ ઉપહારયનું પાત્ર થાય છે. વિદ્યા અને કળા વિનાના પુરુષ પણ સમાન છે. પ્રિયંગુમંજરી એક સ્ત્રી જાતિ છે, પુરુષથી ઉતરતી છે, તેનાથી મારે જાય પામવું, એ કેવી શરમની વાત ? હું ખરેખર નપુંસક બની ગયો છું. પ્રિય મિત્ર ! મારા જેવા નિરક્ષરનો ઉદ્ધાર કરો, હું દિગ્મૂઢ થઈ ગયો છું, હવે શું કરવું ? તે મને બીલકુલ સૂઝતું નથી.

મદનકુમારની દીનતા જોઈ શ્રીચંદ્રને દયા ઉપજી, તેણે વિચાર કરી જણાવ્યું, રાજમિત્ર ! ચિંતા કરો નહીં, તમારો વેષ મને આપો, અને વિવાહ મંડપમાં પણ મનેજ મોકલો, તમે મારો વેષ પહેરી સાથે આવો, છેવટે રાજકુમારીને કર તમનેજ સોંપીશ, કોઈ વાતે ચિંતા રાખશો નહીં, માફ હૃદય શુદ્ધ છે. મદનપાળે તે વાત સ્વીકારી, અને શ્રીચંદ્રને માંગલ્ય વેષ પહેરાવ્યો.

લગ્નનો સમય થયો, એટલે મંગળ ગીત અને વાદ્યના નાદ સાથે સર્વ સાજન સાજન તૈયાર થઈ રાજભુવનમાં આવ્યું. શ્રીચંદ્ર વરવેષ ધારણ કરી સાથે આવ્યો, સુવર્ણ રતનના શિરોભૂષણથી અને હીરાજડિત કુંડળોથી દેદીપ્યમાન શ્રીચંદ્રકુમાર મોટા સરંધસ સાથે મંડપ તરફ આવ્યો, માર્ગમાં અગણિત દાન આપતો હતો. જ્યારે રાજ્યદ્વાર આવ્યું, એટલે તારક નામે બાટ નીચેની કવિતા પ્રાકૃત ભાષામાં બોલ્યો.

તદ્યા વિવાહસમય, ધણવદ્ પમુહાણ અદ્ઠકન્દાણં ।

સિરિચંદો સિદ્ધિ ઘરે, જો દિદ્ધો સોદ્ધમો જયત ॥ ૧ ॥

વિવાહ સમયમાં ધનવંતી પ્રમુખ આઠ કન્યાઓને પરણનાર જે શ્રીચંદ્રકુમાર શ્રેષ્ઠને ઘેર દોહો હતો, તે શ્રીચંદ્રકુમાર જય પામો.

શ્રીચંદ્રની પૂર્ણ ચંદ્ર જેવી મનહર છાત્રી જોઈ કાંતિપુર પતિ અત્યંત ખુશી થયો. પોતે સન્મુખ લેવા આવ્યો, શ્રીચંદ્રને સન્માન સાથે મંડપમાં સુંદર સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો. રાજકુમારી પ્રિયંગુમંજરીને માતૃગૃહમાં પધરાવવામાં આવી, ધવલમંગળના ગીતનો આરંભ થયો. જૈન વિવાહના વિધિ મંત્રોના ઉચ્ચાર થવા લાગ્યા.

પાશ્વિત્રહણનો સમય થયો, એટલે રાજબાળા સર્વની સાક્ષીએ લગ્ન સાથે મધુર સ્વરે વરની પ્રત્યે બોલી—સ્ત્રીના કેટલા બેદ છે ?

શ્રીચંદ્રે ઉત્તર આપ્યો—સ્ત્રીના ચાર બેદ છે, ૧ પશ્ચિની, ૨ હરિતની, ૩ ચિત્રિણી અને ૪ શંખિની.

पद्मिनीनां लक्षणं नीचे प्रभाष्ये छ.

सवैया.

पद्म उपमान देह, मुखजित अमृत जेह,
हंसगति गमन रेह, स्निग्ध तनुदंत है;
सुख मग्न श्याम केश, दीर्घ नेत्रको है निवेश,
पृथुलहि उरोज देश, अल्प निद्र लेतु है.
अल्प काम अल्प मान, पतिसैं रहे एकतान,
अल्प स्वेद अल्प रोष, बीजकी चमक है;
अल्प हास अल्प भाष अल्प है,
निघास पद्माकर पुष्प भोग प्रियकी धमक है ॥ १ ॥

जेना शरीरमां कमजनी पुशयो होय, अंदरे पराभव करे तेयुं मुष्ण होय, हंसना
जेवी जेनी गति होय, जेना हांत सुक्ष्म अने स्निग्ध होय, केश श्याम होय, नेत्र निशाण
होय, स्तन जोग अने पुष्ट होय, निद्रा अल्प होय, काम तथा मान अल्प होय, पतिनी
साथे ओकतान होय, पसिनो अने रोष थोडां होय, बीजणीना जेवी चमक होय, भाषण
अने हास्य अल्प होय, अने पुष्पनो भोग प्रिय होय, ते पद्मिनीनां सोण लक्षण छे.

हस्तिनी लक्षण.

विजित गति गयंद, तास मदमत्त गंध,
थूल केश नैन लघु परमत्तवारी है;
बहु कामको उमेद, बहु स्वेद बहु खेद,
बहुत व्यापार भेद, बहुत आहारी है.
शंख विषम हे हस्त, मौक्तिक प्रिय प्रशस्त,
आप मत्त रहे मस्त, क्रोधभर भारी है;
हस्तिनीकी पह जाति, जानिए युं भलिभाती,
पद्मिनी थें विजातिपर, बुद्धिबल सारी है ॥ २ ॥

જેની મજેદના જેવી ગતિ હોય, શરીરની ખુશખો મદિરા જેવી હોય, કેશ જાડા હોય, નેત્ર ઝીણાં હોય, મદમત રહેતી હોય, કામ ધણો હોય, ઉમેદ ધણી હોય, પસિનો ધણો આવતો હોય, ખેદ બહુ હોય, વ્યાપાર-ઉદ્યોગ ધણો હોય, આહાર ધણો હોય, હાથ શેખના જેવા વિષમ હોય, મોતીના અલંકાર પ્રિય હોય, મનમાં મસ્ત રહેનારી હોય, ભારે ક્રોધી હોય, અને બુદ્ધિબળ ધણું હોય, તે હસ્તિની સ્ત્રીનાં સોળ લક્ષણ છે. તે પદ્મિનીથી વિપરીત હોય છે.

ચિત્રિણી લક્ષણ.

ચિત્રિણીકો વિચિત્ર ગંધ, ઉરુ શોભા સુદૃઢ બંધ,
 ણગતિ સુષિમદંત, કેશકો કલાપ હૈ;
 ઉન્નત ઉરોજ રોજ, નેત્ર જિત નીલ સરોજ,
 અલ્પ નિંદ હૈ હરોજ, મધુર આલાપ હૈ.
 મિતાચાર મિતાહાર, વાર વાર કામ પ્રચાર,
 મધ્ય સ્વેદ તીચ્છણ, કટાક્ષ સ્વેદ વ્યાપ હૈ;
 મકર સમાન હસ્ત, ભૂષણ પ્રિયા વિહસ્ત,
 અંગમેં અનેક રંગ, અનંગ કેરી છાપ હૈ ॥ ૩ ॥

જેના શરીરમાં વિચિત્ર ખુશખો હોય, સાથોજની શોભા સારી હોય, બાંધો મજબુત હોય, હરણના જેવી ચાલ હોય, દાંત સરખા હોય, કેશ કલાપ મોટા હોય, સ્તન મોટાં હોય, નીલ કમળ જેવાં નેત્ર હોય, નિદ્રા થોડી હોય, ભાષણ મધુર હોય, આચાર થોડો હોય, આહાર અલ્પ હોય, કામ વારંવાર થતો હોય, પસિનો મધ્યમ હોય, કટાક્ષ તીક્ષ્ણ હોય, ખેદ વ્યાપતો હોય, હાથ મધર જેવા હોય, અલંકાર પ્રિય હોય, અંગમાં અનેક રંગ થતો હોય, અને કામદેવની અંગમાં છાપ હોય, તે ચિત્રિણી સ્ત્રીનાં લક્ષણ છે.

શંખિની લક્ષણ.

શંખિનીકો મત્સ્ય ગંધ, શોભા કુચકી પ્રવંધ,
 દીર્ઘ સ્તન દીર્ઘ દંત, સ્વરકી ગતિ ધારી હૈ;
 પિંગ નેત્ર પિંગ કેશ, કરત હૈ વિચિત્ર વેષ,
 દીર્ઘ હાસ્યકો પ્રવેશ, દીર્ઘ કામ વિકારી હૈ.

દીર્ઘ રોપ દીર્ઘ શોષ, અકાજસેં પીયત કોષ,
ન પેસ્વત નિજ દોષ, અમિતાહાર આહારી હૈ;
મત્સ્ય સમ વિષમ હાથ, કલહપ્રિય કે લિયે સાથ,
દુશ્મનતા પ્રાણનાથસેં, પળ ધારી હૈ. ॥ ૪ ॥

જેના શરીરમાં મત્સ્યના જેવી ખુશ્મો હોય, સ્તનની શોભા ભારે હોય, સ્તન મોટાં હોય, દાંત મોટા હોય, ગંધેડાના જેવી ચાલ હોય, નેત્ર માંજરાં હોય, કેશ ભુખરા હોય, વિચિત્ર વેષ ધરતી હોય, ખડખડ હસ્તી હોય, કામવિકાર ધણો હોય, ક્રોધ લાંબો ચાલતે હોય, રીસ ઘણી હોય, અકાર્ય ઉપર પ્રીતિ હોય, પોતાના દોષ જોતી ન હોય, આહાર ધણો હોય, મત્સ્યના જેવા હાથ હોય, કણ્ઠ્યો ગમતો હોય, ક્રોડાપર પ્રીતિ હોય, અને પતિ સાથે વૈરભાવ હોય, તે શર્પિની સ્ત્રીનાં લક્ષણ છે.

તે પ્રત્યેક સ્ત્રીનાં સોળ સોળ લક્ષણો છે, તે એકંદર ચોસઠ લક્ષણો થાય છે. તેમાં પણ વ્યતિ, ગુણ અને લક્ષણના અનેક ભેદ થઈ શકે છે.

રાજપાળા ! સ્ત્રીના શુભા અને અશુભા એ ભેદ, લક્ષણ ઉપરથી કહી શકાય છે. શુભ લક્ષણવાળી શુભા, અને અશુભ લક્ષણવાળી અશુભા કહેવાય છે. શુભા સ્ત્રીના શરીર ઉપર રેખા, વ્યંજન [મસા તિલ વિગેરે] અને અવયવનાં શુભ ચિન્હો શુભ હોય છે, અને અશુભાના અંગ ઉપર અશુભ ચિન્હો હોય છે. જે સ્ત્રી પૂર્ણચંદ્ર જેવા મુખવાળી અને જેના શરીરની કાંતિ બાળ અશ્વિનતા જેવી દીપાયમાન હોય, મુખ વિશાળ હોય, હોઠ રાતા હોય, અને અવયવ નાજુક હોય, તે શુભ લક્ષણવાળી સ્ત્રી છે.

સુલક્ષણ—સારાં લક્ષણવાળો પુરુષ નહારાં લક્ષણવાળી સ્ત્રીના યોગથી હીનભાગ્ય થઈ જાય છે. કાંઈના સંગથી દુઃખ દુષિતજ થઈ જાય, જે સ્ત્રીના હસ્તમાં અંકુશ, કુંડળ અને ચક્રનાં ચિન્હ હોય, તે સ્ત્રી પ્રથમ પુત્રનેજ જન્મ આપે છે, અને તેનો પતિ આમાધીશ થાય છે. જેના હાથમાં ગદા, તોરણ, મંદિર, પદ્મ, કુંભ, છત્ર અને ચક્રનાં ચિન્હો હોય, તે દાસ કુળમાં જન્મી હોય, તોપણ તે રાજાની પત્ની થાય છે. જેના હાથમાં મોર અને છત્રની રેખા હોય, તે ઘણા પુત્રવાળી રાજપત્ની થાય છે. તે સાથે તે પતિરક્તા અને સુશીલ હોય છે. જેનો કેશ કસાપ વક્ર, મુખ ગોળાકાર અને નાભિ દક્ષિણાવર્ત હોય, તે પુણ્યવતી, પ્રેમવતી, અને ઘણા પુત્ર પુત્રીઓની માતા થાય છે. જેના કેશ લાંબા અને આંગળીઓ લાંબી હોય, તે દીર્ઘાયુ, ધન, ધાન્ય અને પરિવારવાળી થાય છે. તેની ઉપર પતિની પ્રીતિ ઘણી હોય છે. જેનો ચંપકવર્ણ હોય, વચન સ્નેહ ભરેલાં હોય, અંગ સ્તિબ્ધ અને નેત્ર પ્રેમાળ હોય, તે ઘણાં સુવર્ણ આભુષણ પહેરનારી અને મુખી થાય છે, જે સ્ત્રીને હાસ્ય કરતાં લલાટપર સ્વસ્તિક (સાર્થીયાનો) આકાર પડે, તેને ઘોડા, હાથી અને રથના વાહનનો ગ્રાહ મળે છે. જેના ડાબા અંગ ઉપર મસ, તલ અને ગળા તથા સ્તન

ઉપર તે ચિન્હ હોય, તે પુત્રનેજ પ્રસવ કરનારી, અને દારિદ્રને ધોનારી થાય છે, સ્ત્રીને અદ્ય પશિનો, અદ્ય ર્વાંટા, અદ્ય નિદ્રા, અદ્ય ભોજન, અદ્ય હાસ્ય અને અંગ ઉપર ર્વાંટા ન હોય, તે સ્ત્રી ઉત્તમ ગણાય છે. સ્તન ભરેલાં, સાથેજ હાથીની સુંઢ જેવા, યોની પીપળાના પાન જેવી, નિતંબ અને લલાટ વિશાળ, નાભિ ગૂઢ અને ઉડી હોય, શીત અને ઉષ્ણ ઋતુમાં આલિંગન સુખ સરખું હોય, ર્વાંટા ન હોય, તે નિર્ધન કુળમાં હોય, તોપણ રાગના જેવું સુખ ભોગવે છે. જે સ્ત્રીની જંઘા, સ્તન, મુખ અને હોઠ ઉપર ર્વાંટી હોય, નાભિ તથા લલાટ ભ્રમરાળાં હોય, તે સ્ત્રી સત્વર વિધવા થાય છે. જે સ્ત્રીની જંઘા ઘણી જાડી હોય, અને પગ ચપટા હોય, તે સ્ત્રી દાસી, દરિદ્રી, દુઃખી, મૃતપ્રજા કે વંધ્યા થાય છે. જેને પૃષ્ઠ ભાગે આવર્ત (ધુમરી) હોય, તે પતિને મારનારી થાય છે, હૃદયમાં આવર્ત હોય, તે પતિભક્ત થાય છે, કટિ ઉપર આવર્ત હોય, તે સ્વચ્છંદા—વ્યભિચારિણી થાય છે. એ સ્ત્રીઓની ત્રણ ગતિ કહેલી છે.

જે સ્ત્રીને લલાટ, ઉદર અને યોનિ એ ત્રણ લાંબાં હોય, તે સ્ત્રી સાસરાને, દીવરને કે વરને હણુનારી, અને પુત્ર સુખથી રહિત થાય છે. જે સ્ત્રીની જીભ કાચી હોય, નેત્ર પીળાં હોય, હોઠ લાંબા હોય, સ્વર ઘોષરો હોય, અને અંગે અતિ કાળી કે અતિ ગોરી હોય તે સ્ત્રી વર્જવા યોગ્ય છે. જે સ્ત્રીને હાસ્ય કરતાં ગાલ ઉપર ખાડા પડે, તે સ્ત્રી પતિ ઘેર રહેતી નથી. સ્વેચ્છાચારી થઈ કુળ લજ્જા ગુમવતી ફરે છે. જેના અંગુઠા પગથી વધતા હોય, તે સ્ત્રી પણ પોતાના ઘરમાં રહેતી નથી, અને જેના પગના અંગુઠા મધ્ય ભાગે ઉંચા હોય, તે કામ વિના રહી શક્તી નથી. જેના ચરણના ભાગ પૃથ્વીને અડે નહીં, અને પાની ઉપડતી હોય, તેમજ અનામિકા આંગળી પણ પૃથ્વીને સ્પર્શે નહીં, તે જીવને ઘેર રહેનારી થાય છે. જેના પગની ટચલી આંગળી ભૂમિને અડતી ન હોય, તે પણ જીવ સ્ત્રી હોય છે. જેણીના કેશ કપિલવર્ણી હોય, તે દરિદ્રી અને દાસી થાય છે. જેના હાથ અને પગ સરખા હોય, અને જંઘા પણ તેવી હોય, તે ગૃહમાં રહેનારી થાય છે. જેનો સ્વર કાગડાના જેવો હોય, જંઘા પણ કાગડાના જેવી હોય, દાંત લાંબા હોય, અને પૃષ્ઠ ભાગે ર્વાંટી હોય, તે પરણ્યા પછી દશ માસે પતિને હણુનારી થાય છે, તે વિધ કન્યા ગણાય છે. જેના આંગળીમાં છિદ્ર પડતાં હોય, આંગળીઓ વિષમ હોય, અને નાસિકા ચીપટી હોય, તે સ્ત્રી વૈર વધારનારી અને પતિને અણુગમતી થાય છે, જે ધમધમાટ કરતી ચાલતી હોય, તે પણ વૈર વધારનારી થાય છે. જે સ્ત્રી અતિ લાંબી, અતિ ટુંકી, અતિ દુઝળી, અતિ કાળી, અને અતિ ગોરી હોય, તે સ્ત્રી વાદિલી અને કલહ કરનારી થાય છે. જે સ્ત્રી ખીજના ઘરની પ્રશંસા કરે, ખીજને અનુકૂળ રહે, અસ્થિર આસને બેસે, અને સામે ઉત્તર આપે, તે સ્ત્રી વંશને પ્રતિકૂળ સમજાવી. જે પતિની સામે આક્રોશ કરે, જે પગ પોહોળા કરી બેસે, મુખ વાંકું રાખે, અને ડોળા પીળા હોય, તેવી સ્ત્રી પુત્રવતી હોય, તોપણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

તે શુભા અને અશુભા સ્ત્રી યોગખવા માટે નીચેનાં બે સંસ્કૃત કાવ્યો સર્વદા મનન કરવા યોગ્ય છે—

પીનોરુઃ પીનગંઢા મુશમિતદશના દક્ષિણાવર્તનાભિઃ

સ્નિગ્ધાંગી ચારુથુભ્રા પૃથુકટિજઘના મુસ્વરા ચારુકેશી ।

કૂર્મપ્રઘ્ના ધનૂષ્ણા દ્વિરદસમપૃથુસ્કંધભાગા મુદૃત્તા

સા કન્યા પદ્મનેત્રા સુભગગુણયુતા નિત્યમુદ્રાહયોગ્યા ॥ ૧ ॥

જેના ઉર પુષ્ટ હોય, ગંડરથળ ભરેલાં હોય, દાંત સરખા અને નાના હોય, નાભિ દક્ષિણાવર્ત હોય, અંગ ચીકણું હોય, સુંદર ગૌરવર્ણ હોય, દેડ અને જઘન [પેડુનો ભાગ] વિશાળ હોય, સ્વર મધુર હોય, કેશ સુંવાળા હોય, પૃષ્ઠ ભાગ કાચખાના જેવો હોય, શરીરમાં ગરમી અને શીતળતા સમાન હોય, સ્કંધનો ભાગ હાથીની જેમ સરખો હોય, ગાળ આકૃતિ હોય, નેત્ર કમળ જેવાં હોય, અને શુભ સારા હોય, તેવી કન્યા વિવાહ કરવાને યોગ્ય છે. ૧

પિંગાક્ષી કૂપગંઢા પરપુરુષરતા સ્થૂલજંઘોર્ધ્વકેશી

લંઘાંઘ્રી દીર્ઘવક્ત્રા પ્રવિરલદશના શ્યામતાલ્લ્લોષ્ટ જિહ્વા ।

શુષ્કાંગી સંગરક્તા વિષમ કુચયુગા નાસિકાક્રાંતવક્ત્રા

સા કન્યા વર્જનીયા મુત સુત્તરહિતા ભ્રષ્ટ્રશીલા ચ નારી. ॥ ૨ ॥

જેનાં નેત્ર પીંગળાં હોય, ગંડરથળ કુવા જેવા હોય, જે પરપુરુષમાં આસક્ત હોય, જંઘા રચળ હોય, કેશ ઉભા હોય, હોઠ લાંબા હોય, મુખ લાંબું હોય, દાંત છુટા છુટા હોય, તાળુ, હોઠ અને જીભ શ્યામ હોય, અંગ સૂકાયાં હોય, સગ કરવામાં રાગી હોય, સ્તન વિષમ હોય, અને મુખમાં નાક બેઠેલું હોય, તેવી પુત્ર મુખ વિનાની શીળ રહિત કન્યા વર્જના યોગ્ય છે. ૨

મુખ ઉપરથી હઠાપણ, નેત્ર ઉપરથી આચાર, નાસિકા ઉપરથી સરળતા, અને શરીર પ્રમાણે સ્થપિતા, એમ અનેક સામુદ્રિકતાં લક્ષણ જોઈ, સ્ત્રીની પરીક્ષા થાય છે.

સ્ત્રીઓના બીજાં ૧ ઉઠા, ૨ અનૂઠા, ૩ સ્વકીયા અને ૪ પરકીયા એવા ચાર ભેદ થાય છે. તે શિવાય જ્ઞાતયૌવના, અજ્ઞાતયૌવના, પ્રૌઢા, મધ્યા, ધીરા, વાસકશ્યા, અતિસારિકા, કામદંડની, મુગ્યા, વિપ્રલબ્ધા, વિશ્રબ્ધા અને પ્રેષિતપતિકા વિગેરે ઘણાં ભેદ થાય છે. તે રસમંજરી, રસિકપ્રિયા નાટક અને શૃંગારશતક વિગેરેમાં દર્શાવ્યા છે.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીનાં શુભ અશુભ લક્ષણો શ્રીચંદ્રના મુખથી સાંભળી પ્રિયશુભંજરી ગુણી ચમ્પ; તત્કાળ તેણીએ પ્રસન્નતાથી બીજાં પ્રશ્ન કર્યો. નાયક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—અનુકૂળ, દક્ષિણ, શક, અને બ્રહ્મ, એ ચાર પ્રકારના નાયક છે.

જે પરસ્પરીમાં પ્રીતિ કરે નહિ, પોતાની સ્ત્રીમાંજ પ્રીતિ કરે. અને સ્ત્રીને ખુશી રાખે, તે અનુકૂળ નાયક કહેવાય છે; તે સર્વદા શુભ લક્ષણવાળો હોય છે. જેના ચિત્તમાં પરસ્પરી રમી રહી હોય, પણ તેવા વિકારનો દેખાવ કરે નહીં, અને કુળાચારને ચુકે નહીં, તે દક્ષિણ નાયક કહેવાય છે. મુખે પ્રિય બોલે, પણ પ્રિય કરે નહીં, અને ક્રોધ રાખ્યા કરે, તે શઙ્ક નાયક કહેવાય છે; એવા નાયકનો પ્રચાર ઘણો હોય છે. જે પોતાના અપરાધ જાણે નહીં, અને અપમાન કરે, તોપણ અજાનથી કામ કરે, તે શૂંષ્ટ નાયક કહેવાય છે. એ શિવાય વર્ણબેદથી તેઓના ચાર ચાર ભેદ થતાં એકંદર સોળ ભેદ થાય છે.

નાયકના ભેદ યથાર્થ સાંભળી પ્રસન્ન થયેલી પ્રિયગુમંજરીએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો—
સ્વામી ! રસ કેટલા ?

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—રસ નવ. શ્રંગાર, હાસ્ય, વીર, કરુણા, અદ્ભુત. ભવ—રૈદ્ર. ખીભત્સ અને શાંત. તે પ્રત્યેકના સ્થાવીરભાવ, સંચારીભાવ, સાત્ત્વિકભાવ વિગેરે પ્રકાર છે. શ્રંગારરસ સ્ત્રી પુરુષના રાગથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે સંયોગ શ્રંગાર અને વિયોગ શ્રંગાર એવા બે પ્રકારનો છે; તેના પણ પ્રચ્છન્ન, અપ્રચ્છન્ન વિગેરે ઘણા પ્રકાર થાય છે. હાસ્ય-રસ સહજ અને નિમિત્ત હાસ્ય, એમ બે પ્રકારે થાય છે. વીરરસના દાનવીર, ધર્મવીર અને યુદ્ધવીર એવા ત્રણ પ્રકાર છે. કરુણારસના ભેદ શ્રંગારની જેમ થઈ શકે છે. રૈદ્ર અને ખીભત્સરસ શરીરના આવેશ તથા ચેષ્ટા ઉપરથી જાણાય છે. રૈદ્રરસ ભયંકર દેખાવથી ઉત્પન્ન થાય છે, ખીભત્સની ઉત્પત્તિ ગંદાધર્મોથી થાય છે. પૂર્વેના સર્વ રસની પુષ્ટતા જેના ગુણથી થાય, તે શાંતરસ; જે સર્વથી વિશેષ પોષણ કરવાને યોગ્ય છે, તેને માટે અર્હતની વાણીમાં ઘણું વર્ણન કરેલું છે.

સમ્યગ્જ્ઞાન સમુત્થાનઃ શાંતો નિઃસ્પૃહ નાયકઃ ।

રાગદ્વેષપરિત્યાગાચ્છાંતો રસ ઉદાહૃતઃ ॥ ૧ ॥

સમ્યગ્ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો અને નિરપ્દ નાયક શાંત કહેવાય, અને રાગ, દ્વેષના ભાગથી શાંત રસ કહેલો છે.

રસનું સંક્ષેપમાં વર્ણન સાંભળી પ્રિયગુમંજરી પ્રસન્ન થઈ, તત્કાળ તે હૃદયથી તેજ પતિને વરી, પ્રેમથી સંબોધન આપી બોલી—પ્રાણનાથ ! પુરુષની બોલેર કળાનાં નામ કહો.

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—૧ લેખન, ૨ ગણિત, ૩ ચિત્ર, ૪ ગીત, ૫ નૃત્ય, ૬ વાદ્ય, ૭ સાત સ્વરનું જ્ઞાન, ૮ મુદ્રગાદિવાદ્ય, ૯ તાલમાન, ૧૦ જુગાર, ૧૧ પાસા, ૧૨ શે-ત્રંગ—બાજી, ૧૩ જનવાદ, ૧૪ દક્ષતા, ૧૫ પ્રમુદીનું જ્ઞાન, ૧૬ અક્ષય, ૧૭ પાન, ૧૮ વસ્ત્ર, ૧૯ વિલેપન, ૨૦ શયન વિધિ, ૨૧ આશી, ૨૨ પ્રેક્ષિકા, ૨૩ માગધિકા, ૨૪

ગાથા, ૨૫ ગીતિકા, ૨૬ શ્લોક, ૨૭ હિરણ્ય—સુવર્ણ, ૨૮ ચૂર્ણ, ૨૯ યોગ, ૩૦ ભૂપણ
ધારણ વિધિ, ૩૧ તરણી સેવાનું કર્મ, ૩૨ સ્ત્રી લક્ષણ, ૩૩ નર લક્ષણ, ૩૪ અશ્વ લક્ષણ,
૩૫ ગજ લક્ષણ, ૩૬ વ્રપલ લક્ષણ, ૩૭ મણી પરિક્ષા, ૩૮ કુર્કટ લક્ષણ, ૩૯ જન, ૪૦
દંડ, ૪૧ ખડ્ગ, ૪૨ કાકિણી રત્ન, એ સર્વનાં લક્ષણ તથા ગુણ દોષ બાણુવા. ૪૩ વારણ-
વિદ્યા, ૪૪ ગ્રહ સ્થાપના, ૪૫ નગર માન, ૪૬ ચાર, ૪૭ પ્રતિચાર, ૪૮ સેના વ્યૂહ, ૪૯
પ્રતિ વ્યૂહ, ૫૦ યુદ્ધ, ૫૧ નિયુદ્ધ, [આહુયુદ્ધ] પર ચક્ર વ્યૂહ, ૫૩ શકટ વ્યૂહ, ૫૪ ગ-
ડડ વ્યૂહ, ૫૫ અતિ યુદ્ધ, ૫૬ અસિ યુદ્ધ, ૫૭ મુષ્ટિ યુદ્ધ, ૫૮ આહુ યુદ્ધ, ૫૯ ધનુર્વેદ,
૬૦ ક્ષુર પ્રભેદ, ૬૧ વ્રપદ, ૬૨ ઇસંથ લતાયુદ્ધ, ૬૩ હિરણ્ય પાક, ૬૪ સુવર્ણ પાક, ૬૫
સૂત્ર ખેડ, ૬૬ વસ્ત્ર ખેડ, ૬૭ ખેત્ર ખેડ, ૬૮ ઘટી ખેડ, ૬૯ કાષ્ટ ઘટન, ૭૦ સજીવ-
કરણ, ૭૧ નિર્જીવકરણ, ૭૨ શકુન—પક્ષી વાણી જ્ઞાન, એ બોતેર પુરૂષની કળા કહેવાય છે.

કાષ્ટ શાસ્ત્રમાં બીજે પ્રકારે પણ બોતેર કળા કહેલી છે, તે નીચે પ્રમાણે
જાણ્ય છે.

લિખિત પઠિત સંલેખા ગીતિ નૃત્યાનિ તાલા

પટહ મરુજત્રીણા વંશમેરી પરીક્ષા ।

દ્વિરદ તુરગ શિક્ષા ધાતુદ્ગ મંત્રવાદા

વલિપલિત વિનાશૌ રત્ન નારી નૃલક્ષમ્. ॥ ૧ ॥

છંદસ્તર્ક સુનીતિ તત્ત્વ કવિતા જ્યોતિઃ શ્રુતિર્વેદ્યકમ્

ભાષાયોગ રસાયનાં જનલિપિ સ્વમેદ્રજાલં કૃષિઃ ।

ત્રાણિજ્યં નૃપસેવનં ચ શકુનં વાર્યગ્રિસંસ્તંભનં

દૃષ્ટિર્લેપનમર્દનોર્ધ્વગતયો વંધમ્રમૌ દ્વૌ વટે. ॥ ૨ ॥

પત્રચ્છેદનમર્મભેદનકલાકૃષ્યંનુવૃષ્ટિજ્ઞતા

લોકાચારજનાનુવૃત્તિફલભિત્સ્વદ્ગધુરીવંધનમ્ ।

મુદ્રૌ જોરદકાષ્ટચિત્રકૃતિદોર્દ્દેગ્મુષ્ટિદંડાયસિ

વાગ્યુદ્ધં ગરુડાદિ ભૂતદમનં યોગાદિ નામાલયઃ ॥ ૩ ॥

૧ લેખન, ૨ પઠન, ૩ સંખ્યા, ૪ ગીત, ૫ નૃત્ય, ૬ તાળ, ૭ દોલ, ૮ મૃદંગ,
૯ વીણા, ૧૦ વંશ, ૧૧ ભેરી, (એ સર્વની પરીક્ષા) ૧૨ ગજ શિક્ષા, ૧૩ અશ્વ શિક્ષા,
૧૪ ધાતુવાદ, ૧૫ દ્રષ્ટિવાદ, ૧૬ મંત્રવાદ, ૧૭ વલીયાનો નાશ, ૧૮ પળીયાનો નાશ, ૧૯

૨૧ લક્ષણ, ૨૦ સ્ત્રી લક્ષણ, ૨૧ પુરુષ લક્ષણ, ૨૨ જન્મ—પીંગળ, ૨૩ તર્ક, ૨૪ નીતિ, ૨૫ તત્ત્વ, ૨૬ કવિતા, ૨૭ જ્યોતિષ, ૨૮ શ્રુતિ [વેદ] ૨૯ વૈદ્યક, ૩૦ ભાષા, ૩૧ યોગ, ૩૨ રસાયન, ૩૩ અંજન, ૩૪ લિપિ, ૩૫ સ્વપ્ન, ૩૬ દૃષ્ટાન્ત, [એ સર્વનું જ્ઞાન] ૩૭ કૃષિ, ૩૮ વ્યાપાર, ૩૯ રાજસેવા, ૪૦ શકુન, ૪૧ જળ સ્તંભન, ૪૨ અગ્નિ સ્તંભન, ૪૩ દ્રષ્ટિ, ૪૪ લેપન, ૪૫ મર્દન, ૪૬ ઉર્ધ્વગતિ. ૪૭ ઘટ બંધ, ૪૮ ઘટ ભ્રમ, ૪૯ પત્ર છેદન, ૫૦ મર્મભેદન, ૫૧ કૃષિ જ્ઞાન, ૫૨ જળ જ્ઞાન, ૫૩ વૃષ્ટિ જ્ઞાન, ૫૪ લોકાચાર ૫૫ જનાનુવર્તન, ૫૬ ફળ ભેદન, ૫૭ ખડ્ગ, ૫૮ કુરી બંધન, ૫૯ સુદ્રા, ૬૦ યોગ, ૬૧ દંત, ૬૨ કાષ્ટકૃતિ, ૬૩ ચિત્રકૃતિ, ૬૪ ભુજ યુદ્ધ, ૬૫ દ્રષ્ટિ યુદ્ધ, ૬૬ મૃષ્ટિ યુદ્ધ, ૬૭ દંડ યુદ્ધ, ૬૮ ખડ્ગ યુદ્ધ, ૬૯ વાગ્યુદ્ધ, ૭૦ ગરુડાદિ વ્યૂદ્ધ, ૭૧ ભૂતદમન, અને ૭૨ યોગ, એ બોતેર કળાઓ છે.

આ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારે પુરુષની બોતેર કળા સાંભળી, પ્રિય મુખંજરી ખુશી થઈ. પુનઃ મધુર સ્વરે બોલી—પ્રાણેશ ! સ્ત્રીની ચોસઠ કળાનાં નામ કહે.

શ્રીચંદ્રે તત્કાળ નીચે પ્રમાણે સ્ત્રીની ચોસઠ કળાનાં નામ આપ્યા—૧ નૃત્ય, ૨ ઉચિત, ૩ ચિત્ર, ૪ વાળિત્ર, ૫ મંત્ર, ૬ તંત્ર, ૭ જ્ઞાન, ૮ વિજ્ઞાન, ૯ દલ, ૧૦ જળ સ્તંભન, ૧૧ ગીત જ્ઞાન, ૧૨ મેઘ વૃષ્ટિ જ્ઞાન, ૧૩ વૃદ્ધરોપણ, ૧૪ આકાર-ગોપન, ૧૫ અજ સૃષ્ટિ, ૧૬ કૃષિ જ્ઞાન, ૧૭ ધર્મ ત્રિચાર, ૧૮ શકુન જ્ઞાન સાર, ૧૯ ક્રિયા કલ્પ, ૨૦ સંસ્કૃત જલ્પન, ૨૧ ગૃહ નીતિ, ૨૨ ધર્મ નીતિ, ૨૩ લીલા ગતિ, ૨૪ કામ વિકાર ભાષણ, ૨૫ સુવર્ણ સિદ્ધિ, ૨૬ વર્ણક વૃદ્ધિ, ૨૭ સુગંધિ તૈલ કર્મ, ૨૮ અન્ન પરીક્ષા, ૨૯ ગજ લક્ષણ, ૩૦ પુરુષ લક્ષણ, ૩૧ સ્ત્રી લક્ષણ, ૩૨ અદાર ત્રિપિ, ૩૩ સુવર્ણ રત્ન ભેદ, ૩૪ તાત્કાલિક બુદ્ધિ, ૩૫ વાસ્તુ સિદ્ધિ, ૩૬ વૈદ્યક ક્રિયા, ૩૭ કામ ક્રિયા, ૩૮ ઘટ ભ્રમ, ૩૯ સોગંદાંખાણ, ૪૦ ચૂંચું યોગ, ૪૧ અંજન યોગ, ૪૨ હસ્ત લાઘવ, ૪૩ વચન પટુતા, ૪૪ ભોજન વિધિ, ૪૫ વાણિજ્ય વિધિ, ૪૬ મુખ મંડન, ૪૭ શાલિ ખંડન, ૪૮ કાવ્ય શક્તિ, ૪૯ કથા કથન, ૫૦ રોદન કળા, ૫૧ પુષ્પ ગ્રથન, ૫૨ વદ્યકૃતિ, ૫૩ વેષ નિધાન, ૫૪ આભરણ વિધિ, ૫૫ સકળ ભાષા જ્ઞાન, ૫૬ ભૂતોપચાર, ૫૭ ગૃહ-ચાર, ૫૮ પર વચન નિરાકરણ, ૫૯ કેશ બંધન, ૬૦ વીણા વાદન, ૬૧ લોક વ્યવહાર, ૬૨ અંક વિદ્યા, ૬૩ વિતકાવાદ, અને ૬૪ પ્રશ્ન પ્રતેલિકા.

આ ચોસઠ કળા ઉપરાંત શ્રીચંદ્રે ત્રિરાશિ, લીલાવતી, શુભાકાર, ભાંગાકાર અને મૂળ ધનવર્ષ વિગેરેનું સવિસ્તર વર્ણન કરી બતાવ્યું. રાજબાળા હૃદયમાં અતિ આનંદ થામી ગઈ. શ્રીચંદ્ર અને પોતાના વિદ્યાગુરુ એકજા છે, તેવો તેને નિશ્ચય થઈ ગયો પતિનું અપૂર્વ ચાતુર્ય તેના જાણવામાં તો આવી ગયું, પણ તેના હૃદયમાં શ્રીચંદ્રની મધુર અને વિદ્વતા ભરેલી ભાષા સાંભળવાનો ભાવ વધવાથી તેણીએ પ્રતેલિકાથી પ્રસ્તો કરવા માંડ્યા—

પદમચ્ચર વિણ જગ જીવાડે, મજ્જચ્ચર વિણુ જગને પાડે,
અંતચ્ચર વિણ સહુને મીઠો, સો સ્વામી મેં નયણે દીઠો ॥ ૧ ॥

પેલો અક્ષર ન હોય તો જગતને જીવાડે, વચ્ચેલો અક્ષર ન હોય તો જગતને પાડે,
અને છેલ્લો અક્ષર ન હોય તો સર્વને મીઠો લાગે, તે શું ?

શ્રીચંદ્રે તત્કાળ ઉત્તર આપ્યો— ‘ કાજળ ’

રાજકુમારી બોલી—

પદમચ્ચર વિણ મીઠો લાગે, અંતચ્ચર વિણુ પંખી લાગે,
મજ્જચ્ચર વિણ સુખમાં જાય, તે આવે તો બહુ પસાય ॥ ૨ ॥

પેલો અક્ષર ન હોય તો મીઠો લાગે, છેલ્લો અક્ષર ન હોય તો પક્ષી થાય, અને
વચ્ચેલો અક્ષર ન હોય તો સુખમાં જાય, તે આવે તો ઘણી મહેરબાની કહેવાય. કહો તે શું ?

શ્રીચંદ્રે તેનો ઉત્તર આપ્યો—તે ‘ કાજળ ’

મજ્જચ્ચર વિણ જલમાં વસતો, આદિચ્ચર વિણ ઘર સોહંતો
અંતચ્ચર વિણુ સહુપેં વાહાલી, તુમને જોવાને મેં આલી ॥ ૩ ॥

જો વચ્ચેલો અક્ષર ન હોય તો જળમાં વસનાર થાય, જો પેલો અક્ષર ન હોય
તો, તેથી ઘર શોભે, અને જો છેલ્લો અક્ષર ન હોય તો તે સર્વની વાહાલી હોય તે થાય,
તે મેં તમને જોવાને આપી છે. કહો તે શું ?

શ્રીચંદ્રે સત્વર કહ્યું, ‘ આંખડી ’

અંતચ્ચર વિણુ વહે સન્યાસી, મજ્જચ્ચર વિણ કરે અવિમાસી,
આદિચ્ચર વિણુ લિખતા ચાલા, શિસેં શોહાતે હે સુકુમાલા ॥ ૪ ॥

છેલ્લો અક્ષર ન હોય તો તે સન્યાસી રાખે છે, વચ્ચેલો અક્ષર ન હોય તો તે
અવિચારી માણસ કરે છે, અને પેલો અક્ષર ન હોય તો તે વડે આળાપ લખે છે, તે
મસ્તકપર કામળપણે શોભે છે. કહો તે શું ?

શ્રીચંદ્રે બોલ્યો— ‘ રાખડી ’

રાજકુમારી હૃદયમાં પ્રસન્ન થઈ નીચેની સમસ્યાનું કવિત બોલી—

કોઈ અક્ષર નર નાર કોષ ચઢી નરને મારે,
 દેખે સઘડા લોક, થોક પળ કોઈ ન વારે;
 નાઠો જાળી નાથ, કેહે શિર જાલી આપ્યો,
 વઢી દિયે વહુ માર, નારી ગુણ તેહ વચાળ્યો;
 કર પગ વિણુ એમ खेलना करे करावे अति घणी,
 अवधि कही छ मासनी, नारी वांकी ते सुणी ॥ ૧ ॥

અતુર શ્રીચંદ્ર સત્વર બોલ્યો— તેનો ઉત્તર, ‘ જડીદડા ’

રાજકુમારીએ બીજી સમસ્યા કહી.

ઞળ અક્ષરની નાર, નગર માંહે વહુ દીશે,
 વદન અનેક વિશાલ, જીભ કર પાય ન દીસે,
 નાટક કરે અપાર, અન્ન खाती न धराये;
 क्यारे न पिवे नीर, जीव विण सघळे व्यापे,
 ते नारीने दाखवो, अवधि मास षट् जाणीये;
 तुरत कहे जे तेहनी, बुद्धि सरव वखाणीए ॥ ૧ ॥

અતુર રાજકુમારે ઉચ્ચે સ્વરે કહ્યું—તેનો ઉત્તર, ‘ ચાળખી ’

મનમોહના પ્રિયગુમંજરીએ પ્રીતી પુછ્યું—

पिउ परदेश सीधावते करे समस्या नारी,
 पय जल सूरज द्विरदना, करे आकार मनोहार ॥ ૧ ॥

એ શું મંગાવ્યું તે કહો ?

શ્રીચંદ્રે તેનો ઉત્તર દોહાથીજ આપ્યો.

तव श्रीचंद्र कहे इश्युं, खारोदक गज वार,
 मंगावियुं धणियाणीए, ए संज्ञा चित्त धार ॥ ૧ ॥

તે સ્ત્રીએ આરગજ આરોદક [ગેરીયું] મંગાવ્યું.

રાજકુમારી બોલી—

પ્રિય પરદેશથી આવિયો, દીથી મુક્તા રાશિ,
પ્રિયા કરે ગુંજ જાણિય, નાસ્તી દિયે કરિ હાંસિ.

શ્રીચંદ્રકુમાર બોલ્યો—

તેહનો હેતુ દાસીયે, કહે શ્રીચંદ્રકુમાર,
અરુણ કરતલે વિંધિયા, નયન કાંતિ છવી ધાર.

તે સમસ્યાનો અર્થ સમજી રાજકુમારી બોલી—

કવિત.

હૈયા મ કરિશ હોંશ તું, દેસી પરાઈ ઋદ્ધિ,
પર આશે શું નીપજે, જિહાં સાહસ તિહાં સિદ્ધિ:
જિહાં સાહસ તિહાં સિદ્ધિ, બુદ્ધિ પળ તેહવી આવે,
તેવા મલે સહાય દાય પળ તેવા થાવે;
જે પામે સુખચેન, તેણે કાંઈ આગે દીયા,
રહાં નહિં કોઈનો ચાર, ધૈર્ય ધરિ રહે તું હૈયા.

તરતજ રાજકુમારી નીચેની યુદ્ધક્રિતિનું કાવ્ય બોલી—

ગિરિતનયા માતા તળો, જામાતા સુત યાન,
તસ મસ તસ રિપુ તસ પતિ, તસ બંધવ રિપુ જાણ;
તસ રિપુ તસ સુત તુમ પ્રતે, મંગલ કરો વિચિત્ર,
આ અવસર તે થાપિયેં, એહવું કહે પવિત્ર ॥ ૧ ॥

શ્રીચંદ્રે હર્ષથી કહ્યું, તેનો ઉત્તર ‘ ગણેશ ’

આ ઉત્તર સાંભળતાં રાજાજાના અંગ ઉપર રોમેલગમ થઇ આવ્યો. તરતજ કાવણ્યની કાંતિ સાથે પ્રિયગુમંજરી ઉભી થઇ. પ્રેમવતીએ પ્રેમથી શ્રીચંદ્રના મનોહર કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી, લોકોએ મંડપને જ્યષ્ઠનિથી ગળાવી મુક્યો. તે પછી પ્રહસ્થ યુદ્ધે જૈન પેદના મંત્રોનો ઉચ્ચાર કરી વિવાહવિધિનો આરંભ કર્યો. ચોરીમાં ચાર મંગળ વર્નાવવામાં આવ્યાં. પ્રત્યેક મંગળે મહારાજા નૃસિંહે વરવધૂને અમૂલ્ય દાયજો

અર્પણ કર્યો. વાળિયોના નાદ સાથે વિવાદવિધિ સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો. તે પછી અભિનવ દંપતીને ચરધોડો ચડ્યો. માર્ગમાં ઈદ્ર ઈદ્રાણી, કામ રતિ, ધૃણુ લક્ષ્મી, ચંદ્ર રોહિણી, શિવ પાવંતિ અને મૂર્તિ રાનાદેનાં સૌભાગ્ય લેડો તરફથી કહેવામાં આવ્યાં.

શ્રીચંદ્ર રાજરમણીને લગ્ન મદનપાળના મહેલમાં આવ્યો. મહેલને પ્રકાશમાન દેશનાઈથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો, રતિમંદિરની શોભા અદ્ભુત કરવામાં આવી હતી, ચારે તરફ મનોહર વિલાસનાં અને શૃંગારનાં સુશોભિત ચિત્રો મુકેલાં હતાં.

મનગમતા વિદ્વાન્ અને વિલાસી પતિની સાથે રતિમુખની ઉમરી મંચા કરતી પ્રિયગુમંજરી પલંગ ઉપર આવી. સમાન વયની સખીઓ અને દાસીઓ સાથે મુકવા આવી. શયન મંડપમાં જતાં સખીઓ અને દાસીઓ બહાર ઉભી રહી. રાજબાળા મુખ-વચ્ચે ઉઘાડું કરી રમણીની સામે વિનયથી ઉભી રહી, તે વખતે શ્રીચંદ્રે કહ્યું, રાજકુમારી ! આજા આપો, મારે શરીર ચિંતાએ જવું છે, પાછો હું સત્વર આવું છું. ચતુર પ્રિયા લગ્નથી હા ના કહી શકી નહીં. શ્રીચંદ્ર મહેલની નીચે ઉતર્યો; ત્યાં મદનપાળ આક્રુણ વ્યાકુળ થઇ ઉભો હતો. શ્રીચંદ્રે કહ્યું, મિત્ર ! હવે કાર્ય સિદ્ધ કર્યું છે, હું ચાલ્યો જાઉં છું, એમ કહી જે રાજ તરફથી બેટો મળી હતી, તે તેને સોંપી, સાસરાએ નાખેલી મુદ્રિકા પોતાની આંગળીમાંથી કાઢી આપી. પોતાનો નવરંગિત વેષ મદનને પહેરાવ્યો, પોતે કાપડીનો વેષ ધારણ કર્યો. શ્રીચંદ્ર જવા તૈયાર થયો, એટલે મદનપાળ બોલ્યો, મિત્ર ! તારા જેવા ઉપકારી મિત્ર થોડા હશે, મારે માટે તેં બહુ કર્યું છે, એક વિદેશી થઇ મારા જેવા અપરિચિત મિત્રને તેં જે સહાય આપી છે, તે ખીજથી આપી શકાય તેમ નથી. મિત્ર ધર્મનો ખરેખરો નમુનો તારામાંજ છે. મિત્ર કેવો જોઇએ ? મૈત્રી ધર્મમાં શું રહસ્ય છે ? મિત્રનું કર્તવ્ય શું છે ? એ બધા પાઠ તનેજ વિદિત છે. ઉપકારી વીર ! જગતમાં તારા જેવા પરાપકારી, દયાળુ અને પરદુઃખભંજન વિરલા હશે, મિત્રતાની ઉજવણ કરી, મિત્રતાની પરમ પવિત્રતા તમારા અંતરંગમાં રઘુરી રહેલી છે. પ્રિય બાંધવ ! તમારો હું પૂર્ણ આભારી છું, ચાવજીવિત તમારી દાસકૃતિ કરવા તૈયાર છું. કહેા મિત્ર ! હવે પાછા ક્યારે મળશે ? આ સદાના તમારા રૂણી મિત્રને કિંચિત્ પ્રત્યુપકારરૂપ સેવાનો લાભ ક્યારે આપશે ? આટલું કહી મદનપાળ શ્રીચંદ્રના ચરણમાં તમી પડ્યો. શ્રીચંદ્ર તેને કરવડે બેઠો કરી પ્રેમાલિંગન આપી, ત્યાંથી સત્વર વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

મદનપાળની વિડંબના.

પક શ્રેણીથી સુશોભિત રતિમંદિરમાં પ્રિયગુમંજરી પલંગ ઉપર બેસી, પતિની રાહ જોતી હતી, દારની બહાર તેની સખીઓ અને દાસીઓ ઉભી ઉભી ચતુરાની ચેષ્ટા જોતી હતી, રાજબાળા ચિંતવવા લાગી, પ્રાણનાથ કેમ હજુ આવ્યા નહીં ? કોઇ મોહિત દાસીએ કે, મારી સ્વાર્થી સખીએ તેમને રોક્યા તો નહીં હોય ? એ મદનમૂર્તિ, પ્રાણેશની પ્રેમમૂર્તિ, કેને રચિત ન થાય ? તેઓએ દેહચિંતાનું બહાનું તો બતાવ્યું નહીં હોય ? વખતે મારી તરફથી કાંઈ અનાદાર થયો હશે ? અથવા મેં તેમને સમસ્યા અને પ્રત્નો પુછ્યા, તેથી કાંઈ મારીપર અભાવ તો નહીં થયો હોય ?

આ પ્રમાણે રાજબાળા વિચાર કરતી હતી, ત્યાં મદનપાળ નીચેથી મંગળ પોશાક ધારણ કરી આવ્યો. પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ થવાથી તેની મુખમુદ્રા હર્ષિત દેખાતી હતી, કામના આવેશથી તેના ચરણ વેગથી ઉપડતા હતા. સત્વર આવી, તે શયન મંદિરમાં દાખલ થયો. પ્રિયગુમંજરી સંભ્રમથી બેઠી થઈ, શ્રીચંદ્ર આવ્યો ધારી, તેના મુખચંદ્ર ઉપર હાસ્યપ્રભા પડી ગઈ. તત્કાળ તેણીએ પોતાના પ્રાણેશની સામું જોયું; જોતાં તે સૈંદર્ભ, તે ભવ્યતા, તે ચાતુર્ય ભરેલ આલાકરી, કાંઈ પણ જોવામાં આવ્યું નહીં. શ્રીચંદ્રની છબી જે તેણીના મનોદ્વારમાં ચિત્રાઈ ગઈ હતી, તે જોવામાં આવી નહીં, બીજીજ આકૃતિ જોવામાં આવી, કૃત્રિમ વેષ ઓળખવામાં આવ્યો. તત્કાળ રાજપુત્રી શયન મંદિરમાંથી બહાર આવી, તેણીએ પોકાર કર્યો સખી ! જુઓ, આ કોઈ બનાવટી વેષ પહેરી પુરૂષ આવ્યો છે, તપાસ કરો, એ કોણ છે ? સખીઓ અને દાસીઓ દોડી આવી. તેઓ બોલી—પ્રિય બેન ! બીજો કોણ હોય ? તમારા પતિજ હશે, બરાબર નિરીક્ષણ કરો. રાજકુમારી બોલી—ભદ્રે ! હું સત્ય કહું છું, મારા ખરા પતિ નથી; આ કોઈ વિલક્ષણ, કામી, અને કપટી પુરૂષ છે, તમે તેની પાસે જઈ પુછી જુઓ. તત્કાળ સર્વ સખીઓ મદનપાળની પાસે આવી, તેને જોતાંજ તેઓએ બળી લીધો. જરૂર કાંઈ પણ દગો થયો, આ પુરૂષ તો દારપાળ હતો, હમણાંજ આપણે જોયો હતો, શ્રીચંદ્રકુમાર તો નહીંજ, એવો નિશ્ચય થયો. મહેલની આસપાસ શોધ કરી, પણ શ્રીચંદ્રકુમારનો પત્તો લાગ્યો નહીં.

રાજકુમારી પ્રિયગુમંજરી એક દાસીને ત્યાં રાખી, બીજી સખીઓને સાથે લઈ, પોતાની માતા પાસે ઉતાવળી આવી. માતા પુત્રીને રાત્રે પાછી આવેલી જોઈ, આશ્ચર્ય પામી ગઈ. માતાને જોતાંજ પ્રિયગુમંજરીના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી, અને શરીર કંપવા લાગ્યું. માતા જાતી સાથે દબાવી, ભય પામી બોલી—વત્સે ! શું છે ? હર્ષને રથાને શોક ક્યાંથી ? તને શું થયું ? જે હોય તે સત્વર જણાવ. પ્રિયગુમંજરી

મંદ સ્વરે રૂદન કરતાં બોલી—જનની ! વિવાહમાં કાંઈ દગો થયો છે. મને પરણનાર રાજપુત્ર ક્યાંઈક આલ્યા ગયા. કાંઈ બીજો પુરૂષ તેનો વેષ પહેરી મારા મંદિરમાં આવ્યો છે. વિવાહિત પતિ દેહચિંતાનું બહાનું બતાવી આલ્યા ગયા છે, તેનો ક્યાંઈ પત્નો નથી. બીજા કાંઈ અરસિક અને અકુલીન પતિએ શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો, તેથી હું ભય પામી આહીં છુટી આવી છું. માતા ! ધર્મની સહાયથી મારા શીળનું રક્ષણ થયું છે. હવે શું કરવું ? તે પુરૂષ અઘાપિ મારા મેહેલમાં રહ્યો છે.

રાણી આશ્ચર્ય પામી બોલી—બેટા ! એ બનવું અસંભવિત છે, ગમે તેમ થાય, પણ તને પરણનાર તે વીર પુરૂષ કદિ પણ તેવો દગો કરે નહીં. કદિ કાંઈ કારણથી તેમ બન્યું હોય, તોપણ તને સુઝી દીધે, એ વાત તો બનેજ નહીં; ગમે ત્યાંથી તે પાછો આવી, તને શરણ આપશે. તેવા વિદ્વાન અને વીર રાજપુત્ર પોતાની પરિણીત પત્નિને પરપુરૂષને અર્પણ કરે, તે અસંભવિત છે. પુત્રી ! ધૈર્ય રાખ, નિશ્ચિંત રહે, હમણાંજ તેની તપાસ કરાવીએ.

રાણી પોતાના મેહેલમાં પુત્રીને રાખની પાસે લાવી, બનેલો સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. તે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામી ગયો. તત્કાળ તેણે મંત્રીને બોલાવી, શ્રીચંદ્રના જે હેલ ઉપર પહેરો રાખવા આજ્ઞા કરી.

પ્રાતઃકાળે નૃસિંહ રાજાએ ક્રોધથી સિંહવત્ બની, મદનપાળને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. તેનો સુંદર વેષ જોઈ, રાજા વિચારમાં પડ્યો. આકૃતિ ઉપરથી ‘ આ શ્રીચંદ્ર ’ નથી, એવો નિશ્ચય તો થયો, તથાપિ તેને શંકા રહેવાથી પુછ્યું, રાજકુમાર ! જો તમે ખરેખરા શ્રીચંદ્ર હો, તો સુકાલેખ બતાવો, અને વિવાહ વખતે જે પ્રસ્તાવ પુણ્યમાં આવ્યા હતા, તે ફરી વાર જણાવો. રાજાનાં આ વચન સાંભળી મદનપાળ ભયભીત થઈ ગયો, તે કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં, તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું; તે જોતાંજ રાજાને વધારે વહેમ પડ્યો. ક્ષણ વારે નિશ્ચય થતાં તત્કાળ રાજા ક્રોધથી બોલ્યો—અરે કપટી ! તું કોણ છે ? આવો બનાવટી વેષ લઈ રાજમંદિર આવ્યો, તે શું વિચારીને ? તથાપિ મદનપાળ કાંઈ બોલ્યો નહીં, એટલે રાજાને વિશેષ ક્રોધ ચડ્યો. તત્કાળ મદનપાળની ઉપર ચાણુબતા ધા કરવા માંડ્યા; માર એ પંદરમું રત્ન છે. તત્કાળ મદનપાળ પોકાર કરતો બોલ્યો—સ્વામી ! ક્ષમા કરો, હું મકરધ્વજ રાજાનો પુત્ર મદનપાળ છું, તમારા રાજ્યના પાડોશ માંજ મારા પિતાનું રાજ્ય છે. શ્રીચંદ્ર મારો ઉપકાર કરવા વેષ પરાવર્ત કરી, રાજકુમારીને પરણ્યો હતો. તે ઉપકારી પુરૂષે પ્રથમથીજ મારી સાથે સંકેત કરી, આ કામ કર્યું હતું, એમ કહી પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત પ્રથમથી નિવેદન કર્યો.

મદનપાળની વાત ઉપર રાજાને જરા વિશ્વાસ આવ્યો, તત્કાળ તેણે એક રાજપુત્ર નાણી છોડી દીધો, અને જે લક્ષમાં દાયગ્ને વિગેરે આપવામાં આવેલ, તે ગાંડું રાજાએ પાછું લઈ લીધું. મદન જીવ કાંઈ પોતાની રાજધાનીમાં ગાલતો થયો.

રાજા નૃસિંહે પોતાના મંત્રીઓને અને શહેરના આગેવાનોને બોલાવી, શ્રીચંદ્રને માટે શું કરવું, તેનો વિચાર કર્યો; તે વખતે તારક નામનો એક ભાટ કે જે શ્રીચંદ્રની સ્થિતિને જાણતો હતો, તેણે રાજાને ધીરજ આપી કહ્યું કે, મહારાજા ! ચિંતા કરશો નહિ, શ્રીચંદ્ર પાછા સત્વર આવી, રાજકુમારીને મળશે. તે વિદ્વાન ગુણુ છે, ધણું સ્થાને તેમના આવી રીતેજ વિવાહ થએલા છે. આથી રાજાને વિશેષ ધીરજ આવી.

તે ચતુર ભાટે વિલાપ કરતી રાજકુમારી પ્રિયંગુમંજરીને પણ આશ્વાસન આપ્યું. પ્રિય બેન ! ચિંતા કરશો નહીં, રાજકુમાર શ્રીચંદ્ર અહીંથી જતાં મને મળ્યા હતા, તેમણે તમને આપવાને આ મુદ્રિકા આપી છે, એમ કહી તે આરોટે રાજકુમારીના હાથમાં મુદ્રિકા આપી, અને કહ્યું કે, આ મુદ્રિકાને પાંતની પ્રેમમૂર્તિ જાણજો, અને પ્રતિદિવસ તેની પૂજા કરજો. તે મુદ્રિકા લઈ પ્રિયંગુમંજરી ખુશી થઈ, અને આશા રૂપ સરિતાના પ્રવાહમાં તણાતી તણાતી પિતૃયુદ્ધમાં રહી, દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

શ્રીચંદ્ર ગુફામાં.

ક ભયંકર ગુફા હતી, ગુફામાં ઉતરવાને પગથીયાંની મોટી શ્રેણી હતી, આગળ જતાં એક બે માળનું નવરંગિત મંદિર ઉઠ્યું હતું, મંદિર આગળ સારો પ્રકાશ પડતો હતો, તે પ્રકાશ સૂર્યનો ન હતો, પણ વિવિધ જાતનાં રત્નોનો હતો, મંદિરનો દેખાવ ઘણો અણૂય હતો, રત્નજડીત થાંભલાઓથી તે ઘણું સુશોભિત લાગતું હતું.

આ મંદીરમાં એક પુરૂષ દાખલ થયો. તેનો વેશ ક્ષત્રિય કુમારના જેવો હતો, હાથમાં એક દિવ્ય ખડ્ગ રાખ્યું હતું તે વીરનર આ નવીન મંદિરના માળ ઉપર અડ્યો, ત્યાં એક વિચિત્ર મણિમય મંડપ જેવામાં આવ્યો. મંડપની આરે બાજુ સુંદર શ્રેણીયર ગોઠવેલું હતું, મધ્ય ભાગે એક સિંહાસન મુકેલું હતું. પેલો યુવાન પુરૂષ તે સિંહાસન ઉપર જઈને બેઠો. આવા સુંદર ગૃહમાં કોઈ પણ મનુષ્ય નહોતો તેનું શું કારણ હશે ? એમ તે વિચાર કરતો હતો, ત્યાં મંડપની એક તરફ જરા ખુદકું રહેલું એક દારૂ પેના બેઠો આવ્યું. તે જોતાંજ યુવાન બેઠો થયો, તે દારૂ ઉઘાડી અંદર પેઠો, ત્યાં એક રત્નમય શય્યા ઉપર બેઠેલી વાનરી જેવામાં આવી આવા નિર્જન સ્થળમાં આ પ્રાણી ક્યાંથી ? એમ તે આશ્ચર્ય પામ્યો.

તે પુરુષને જોતાંજ વાનરી શય્યામાંથી બેઠી થઈ, ચરણમાં આવી તેણીએ વંદના કરી, અને તે યુવાન પુરુષનો છેડો પકડી તેને આમહ દર્શાવી શય્યા ઉપર બેસાડ્યો. તે જોઈ તરુણ પુરુષ આશ્ચર્ય પામી ગયો. તત્કાળ તેણે વાનરીને કહ્યું, અરે મુંગા પ્રાણી ! તું એટલા ઉપરથી મને મનુષ્ય જાતી લાગે છે, તે જતાં વાનરીરૂપે કેમ દેખાય છે ? તારું વૃત્તાંત જાણવાની મને ઉત્કંઠા છે. તરુણ પુરુષનાં આવાં વચન સાંભળી વાનરીના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી. રૂદન કરતી કપિનીએ પોતાનો હાથ લાંબો કરી, તે પુરુષને એક આરીયું બતાવ્યું. તે સંજ્ઞાથી જાણી લઈ, પુરુષે એકા થઈ તે આરીયું ઉઘાડ્યું, તેમાં બે કુંપા જોવામાં આવ્યા. કુંપાની અંદર એકમાં કાળું અને બીજામાં ઘોળું, એમ બે જાતનાં અંજન જોવામાં આવ્યાં. વાનરીએ શ્યામ અંજન ઉપર આંગળી કરી, પોતાની આંખનો સ્પર્શ કર્યો. એ એટલા ઉપરથી જાણી લઈ તરુણ પુરુષે, તે શ્યામ અંજન વાનરીના નેત્રમાં આંગળું અંજન આંગળાંજ તે કપિરૂપ છોડી સુંદર માનુષી થઈ ઉભી રહી, તેના શરીર ઉપર દિવ્ય સૌંદર્ય ઝળકી ઉઠ્યું, મનોહર મુખની છબી પૂર્ણચંદ્રને શરમાવવા લાગી, પદ્મનાં જેવાં વિશાળ લોચન ઉપર ચપળતા છવાઈ રહી, યૌવનથી લલિત એ લલનાએ ક્ષત્રિય કુમારને પ્રણામ કર્યા. તરુણ પુરુષ બોલ્યો—સુંદરી ! તમે કોણ છો ? આવા એકાંત સ્થળમાં તમને કોણ લાવ્યું છે ? આ સ્થાન કેનું છે ? તમારા જેવી મનોહર માનુષી સ્ત્રીને વાનરીરૂપે કરનાર કોણ છે ? આવું અધર્મ કાર્ય કોણે કર્યું ? આ સર્વ વૃત્તાંત જાણવાની મને ઉત્કંઠા છે, જો કાંઈ પણ બાધ ન હોય, તો મને જણાવશો.

એ સુંદરીએ વિનયથી તરુણ પુરુષને આ પ્રમાણે જણાવ્યું. હેમપુર નગરમાં રૂપથી કામદેવને જીતનાર મહાર્દ્રવજ નામે રાજા છે, તેને મદનપાળી નામે રાણી છે, તેણીના ઉદરથી મદનપાળ નામે એક પુત્ર અને તેથી નાની મદનસુંદરી નામે પુત્રી થઈ છે. રાજકુમારી મદનસુંદરી તેના માતાપિતાને વધારે વહાલી છે, અનુક્રમે તે બાળા યૌવનવધને પ્રાપ્ત થઈ, માયાળુ માતાપિતાએ તે બાળાને વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. સ્ત્રીઓની અને પુરુષોની કબજા તેણીને શીખવી, તેમાં પુરુષોનાં બત્રીશ લક્ષણો તેણીના જાણવામાં આવ્યાં, એટલે તે બાળાએ નિશ્ચય કર્યો કે, બત્રીશ લક્ષણવાળો જે પુરુષ હોય, તેની સાથે મારે વિવાહ કરવો. આવી તેની પ્રતિજ્ઞા માતાપિતાના જાણવામાં આવી, તેમણે પણ તેમાં અનુમોદન આપ્યું.

વીર મહાશય ! એક વખતે એવું બન્યું કે, મદનસુંદરીનો ભાઈ મદનપાળ દૂરવા જતો હતો, સાં પ્રિયગુમંજરી નામે એક કુમારીકા તેની નજરે ચડી ગઈ. તેણીનું સુંદર રૂપ જોઈ મદનપાળ મોહ પામી ગયો, તેના હૃદયમાં તેણીનો વિરહાગ્નિ પ્રગટ થયો. રાગી મદનપાળ બનતો પ્રયત્ન કરીને પણ પ્રિયગુમંજરી મેળવવાને યત્ન કરવા લાગ્યો. તેનો યત્ન સફળ થતો ન હતો, કારણ કે પ્રિયગુમંજરી રાધાવેશ કરનાર એક શ્રીચંદ્રકુમાર ઉપર રાગી થઈ હતી. શ્રીચંદ્રકુમારના રાગને લઈ તેણીએ મદનપાળ ઉપર જરા પણ પ્રેમ કર્યો નહોતો.

આથી મદનપાળ ઘેલા જેવો થઈ રાજ્યમાંથી ચાલી નીકળ્યો. રાતદિવસ પ્રિય-

ગુમંજરીના નામની જપમાળા ફેરવતો તે જંગલોમાં બટકવા લાગ્યો, અને રાગધેસો થઇ ઘણી વિટબનાઓ ભોગવવા લાગ્યો.

એક વખતે કોઇ પ્રવીણ ગાયક હેમપુરના રાજાના દરબારમાં આવી ચડ્યો. તેની ગાયન કળા સાંભળવાને રાજા મકરધ્વજે એક જાહેર સભા ભરી. તે ચતુર ગાયકે કુશ-સ્થલીના રાજા પ્રતાપસિંહના પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારના ગુણોનું ગાયનમાં વર્ણન કર્યું, તે સાંભળી મહારાજા અને બીજા શ્રોતાઓ ઘણા ખુશ થઇ ગયા. રાજા મકરધ્વજે તે ગાયકને મોટું ધનમાં આપ્યું. શ્રીચંદ્રકુમારના ગુણ સાંભળી રાજા મકરધ્વજે પોતાના મંત્રી સાથે વિચાર કર્યો કે, રાજકુમારી મદનસુંદરીનો સંબંધ શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે કરવો, અને તેને માટે યોગ્ય ગોઠવણ કરવા પણ માંડી.

આ અરસામાં મદનસુંદરી સખીઓની સાથે વનમાં રમવા ગઇ. તે બાલિકા એક પુષ્પગૃહમાં પોતાની સખીઓની સાથે રમતી હતી, ત્યાં કોઇ વિદ્યાધર આકાશમાંથી અચાનક આવ્યો. કામપીડિત એ વિદ્યાધર મદનસુંદરીને લાંથી હરી ચાલતો થયો. તે વિદ્યાધરે પોતાની સ્ત્રીના ભયથી તે રાજકુમારીને આ ગુફામાં મુકી, તે મદનસુંદરી હું પોતેજ છું. તે દુષ્ટને મેં ઘણી પ્રાર્થના કરી, પણ તેણે માન્યું નહીં, અને બળાત્કારે મારી સાથે વિવહિ કરવાની ઇચ્છા કરી, તે વિવાહની સામગ્રી લેવાને બહાર ગયો છે. મને પેલા કુંપામાંથી અંજન લગાડી વાનરી બનાવી ચાલ્યો ગયો છે. તે ગયા આજે પાંચ દિવસ થયા છે, મેં જ્યારે રૂદન કરી ઘણી આજીજી કરી, ત્યારે તેણે ચાલતી વખતે મને કહ્યું—સુંદરી ! હું રત્નચુડ નામે વિદ્યાધર છું, મને સ્વામી તરીકે સ્વીકારતાં તું ધણીજ સુખી થઇશ. મારા ગોત્રના વિદ્યાધર રાજાઓએ એકઠા મળી, મને મારી રાજધાનીમાંથી બહાર કાઢી મુક્યો છે, મણિબૂખણપુર નામે મારી સુંદર રાજધાની છે, માંડે રાંચ તેઓએ પોતાને સ્વાધીન કરી લીધું છે.

મૃગાક્ષી ! એક વખતે પદ્મજી થઇ હું બટકતો બટકતો કુશસ્થળી નગરીમાં આવી ચડ્યો. ત્યાં એક મોટા સૈન્યનો પડાવ મારા જોવામાં આવ્યો. હાથી, ઘોડા, રથ અને પેદલની ઘણી સંખ્યા તેમાં સામેલ હતી, તેમાં દાખલ થયો; ત્યાં એક મોટો વિશાળ તંબુ જોવામાં આવ્યો, તેમાં સુવર્ણના પલંગ ઉપર એક પદ્મિણી સ્ત્રી પોતાની સખીઓની સાથે ક્રીડા કરતી બેસી હતી. તેના તંબુની આસપાસ ઉઘાડી તરવારો લઇ વીર સુભટો યોદ્ધા કરવા ફરતા હતા, તે પદ્મિણી પોતાને સાસરેથી પિતાને ઘેર જતી હતી, તે મનોરમાને જોતાંજ મને ઘણો મોહ ઉત્પન્ન થયો, તેનું હરણ કરવાને લાગ જોઇ હું છાની રીતે ત્યાં રહ્યો, પણ મને લાગ મળ્યો નહિ; વળી તે બાળા સતી હતી, પતિ શિવાય પ્રાણતિ પણ અન્ય પુરુષનો સ્પર્શ કરે તેવી ન હતી, તેણીનાં શીલની રક્ષા કરવા માટે દિવ્ય પુરુષો તેની પાસે રહેતા હોય, તેવું મને લાન થયું, તેથી હું નિરાશ થઇ પાછો ફર્યો. તે પછી કોઇ પણ બીજી સુંદર સ્ત્રીની શોધમાં દેશોદેશ હું ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં હેમપુર નગરમાં આવ્યો, ત્યાં મારા જોવામાં તું આવી, તારા અલૌકિક સૌંદર્ય ઉપર માંડે ચિત્ત ઠર્યું.

અને લાગુ જોઈ હું તને હરણ કરી અહીં લાવ્યો છું. મારી સ્ત્રી સ્વભાવે ઉઝ છે, તેથી તેનાથી ભય પામી હું તને અહીં એકાંતે લાવ્યો છું. તે સાથે તેણે જણાવ્યું કે, આવતે ગુરુવારે મધ્યાહ્ને હું તારી સાથે લગ્ન કરીશ. હું લગ્નની સામગ્રી લેવા જાઉં છું.

મહાનુભાવ ! તે દુષ્ટ વિદ્યાધર આ પ્રમાણે કહી ગયો છે. આજે ગુરુવારનો દિવસ છે, એ દુષ્ટ હમણાંજ આવી પહોંચશે, તે પહેલાં મારો બચાવ કરો.

આ પ્રમાણે મારો જ્ઞાતિ મેં આપને જણાવ્યો, હવે આપ કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? તે કૃપા કરી જણાવશો. આકૃતિ ઉપરથી તમે કોઈ પરાક્રમી દેખાઓ છો, મારાં શુભ કર્મો આપને મોકલ્યા હોય તેમ લાગે છે. હવે હું નિર્ભય છું, એમ મને નિશ્ચય થાય છે. તમારા જેવા સાહસિક શિરોમણિ નરનાં દર્શનથી હું પૂર્ણ રીતે કૃતાર્થ થઈ છું. મારા શીળનો ભંગ થવાની શંકા હવે જરાપણુ રહેતી નથી.

વાંચનારે અનુમાનથી તો જાણ્યું હશે કે, આ તરણ પુરુષ તે આપણી વાંસના મુખ્ય નાયક શ્રીચંદ્રકુમાર છે. એ સમર્થ વીર યક્ષકન્યાને પ્રાપ્ત કરી આગળ ચાલ્યો, તે વખતે તેણે ક્ષત્રિય વેષ ધારણ કર્યો હતો. આગળ જતાં એક ભયંકર અટવી આવી, તે અટવીમાં પક્ષીપતિઓ ઘણા રહેતા હતા, જાતજાતનાં શીકારી પ્રાણીઓના અવાજ સાંભળવામાં આવતા હતા. ભયંકર અટવીમાં પ્રવેશી શ્રીચંદ્રકુમાર એક ઘાટી ઝાડીમાં દાખલ થયો. વૃક્ષોની ઘટાથી સૂર્યના કીરણો પણ દેખાતાં ન હતાં, ચારે તરફ અંધકાર જવામ રહ્યો હતો. આગળ જતાં એક વૃક્ષ નીચે તેજનો ગોળો જેવામાં આવ્યો, ચારે તરફ તેનો દિવ્ય પ્રકાશ થઈ રહ્યો હતો. સાહસિક શ્રીચંદ્રે ત્યાં જઈ જોયું, ત્યાં એક તેજસ્વી ખર્જૂ પડેલું જોયું. રાજકુમારે ખર્જૂ હાથમાં લીધું, ત્યાં તેના જણવામાં આવ્યું કે, 'આ તો ચંદ્રહાસ ખર્જૂ છે.' આવા ઘાટા જંગલમાં આ ખર્જૂ કોણ લાવ્યું હશે ? હસાદિ અનેક વિચાર કરતો શ્રીચંદ્ર ખર્જૂ લઈ, આગળ ચાલ્યો. થોડે દુર જતાં એક વાંસનું જળ જેવામાં આવ્યું, ખર્જૂની તીક્ષ્ણતા જેવાને કુમારે તે જળ ઉપર ખર્જૂનો ઘા કર્યો, ત્યાં જળની સાથે એક પુરુષને કપાયો જોયો. કમળનાં નાળવાંની જેમ પુરુષના બે કટકા જોઈ, શ્રીચંદ્ર ચમકી ગયો. અરે ! આ શું વિપરીત બન્યું ? મેં કોઈ પુરુષનો ઘાત કર્યો, મહા પાપ લાગ્યું. આ પાપથી નરકમાં પણ મારો વાસ થશે નહીં. મારા જેવા અહિંસાચર્મીને પંચેન્દ્રિયનો ઘાત મહા પાપનું કારણ થયો. આ પાપમાંથી હું ક્યારે મુક્ત થઈશ ? આવું ચિંતવી તે કપાએલા પણ તડકડતા પુરુષની આગળ ચાંચંદ્ર આવ્યો, તેણે પેતાનું ખર્જૂ તેના હાથમાં આપી કહ્યું, ભદ્ર ! હું તારો ઘાતક મહા અપરાધી છું, આ ખર્જૂવડે મારું મસ્તક છેદી નાખ, જેવી હું તારા અપરાધમાંથી મુક્ત થાઉં. તે ધાયત્ર પુરુષ શિથિળ થઈ ગયો હતો, તેણે સંજ્ઞા કરી જણાવ્યું કે, મને જળપાન કરાવો. તે જાણી શ્રીચંદ્રે પાસેના એક ઝરણામાંથી જળ લાવી આપ્યું. જળપાન કરી તે મૃત્યુ પામી ગયો.

શ્રીચંદ્ર તે આખો દિવસ પાપના પશ્ચાતાપમાં આકુળ વ્યાકુળ રહ્યો, તેણે આખો દિવસ અન્ન જળ લીધાં નહિ. જ્યારે રાત્રિ પડી, એટલે તે કોઈ આશ્રય શોધવાને આ-

ગળ ચાલ્યો, હાથમાં ચંદ્રદાસ ખજૂ લીધું. થોડે દૂર જતાં એક વડનું જંગી ઝાડ આવ્યું; તે વડની નીચે એક દર્ભનો સંઘારો જોવામાં આવ્યો. શ્રીચંદ્રે તે ઉપર સુવાની ઇચ્છા કરી, અને મનમાં ચિંતવ્યું કે, જો પેલા નરનો મેં ઘાત કર્યો, તે પુરૂષનું આ શયનસ્થાન હશે. આવું ચિંતવી તેણે દર્ભનો સંઘારો ઉઘો કર્યો, ત્યાં એક બખોલ જોવામાં આવી, તે ઉપર કાષ્ટ તથા ઘાસ ઢાંક્યાં હતાં, તે દુર કરી નેયું, ત્યાં એક ગુફા જોવામાં આવી; તેમાં ઉતરી આગળ ચાલ્યો, ત્યાં એક શિલા પડેલી જોઈ. શિલાને દુર કરી, ત્યાં પગથી-યાંની શ્રેણી જોવામાં આવી, તે શ્રેણીએ ચાલતાં ઉપર કહેલ નખરંગિત ભુવન અને મદનસુંદરીનો વૃત્તાંત બન્યો હતો.

શ્રીચંદ્રે કહ્યું—ભદ્રે ! હું એક સુસાદર છું; હું કુશસ્થિતીમાંથી આવ્યો છું, દારિ-દ્રવી દુઃખી થઈ દ્રવ્યને માટે દેશાટન કરું છું. કર્મયોગે આ ગુફામાં આવી ચડ્યો છું, તમે મનમાં જરા પણ એક કંરશો નહીં. કદિ તે વિઘ્નાધર પરણે, તેપણ એક કંરશો નહીં, કર્મની રેખા કદિ પગ ટગાતી નથી; પ્રાણીને કર્મ પ્રેરક છે, માટે ધૈર્ય રાખજો. કર્મથી કોઈ બળવાન નથી, આ સચરાચર જીવલોક કર્મને આધીન છે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી મદનસુંદરીએ હૃદયમાં વિચાર્યું; “ આકૃતિ ઉપ-રથી આ કોમ પુરૂષ બત્રીશ લક્ષણવાળો દેખાય છે, માટે આ પુરૂષનેજ પતિ કરવો યોગ્ય છે. ” આવું ચિંતવી મદનાતુર મદના બોલી—રાજકુમાર ! મારા ભાગ્યયોગે તમે પધાર્યા છો, માટે હૃદય હું આપનેજ તાપે કરું છું. હવે હું આપની થરા ઇચ્છું છું. મહાનુભાવ ! મેં પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, બત્રીશ લક્ષણવાળા પુરૂષને વરવું, તે મારી પ્રતિજ્ઞા તમારાથી સદૃશ થાય તેમ છે, તમારા સુંદર શરીર ઉપરજ બત્રીશ લક્ષણો સ્પષ્ટ દેખાય છે. શ્રીચંદ્રે હસતાં હસતાં કહ્યું—રાજકુમારી ! મારામાં બત્રીશ લક્ષણો હોય, તો મારે દેશાટન કરવું કેમ પડે ? વળી તે બત્રીશ લક્ષણો કયાં ? તે મને જણાવો.

મદનસુંદરી બોલી—મહાનુભાવ ! તે બત્રીશ લક્ષણવાળો પુરૂષ દેશાટન કરે, ત-થાપિ તેને સર્વ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો વિસ્તાર સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલો છે. જેના શરીરમાં પાંચ લાંબાં, ચાર ટુંકાં, પાંચ સૂક્ષ્મ, ચાર ઉંચાં, સાત રાતાં, ત્રણ પહોળાં, ત્રણ ગંભીર અને એક શ્યામ અંગ હોય, તે બત્રીશ લક્ષણવાળો પુરૂષ હોય છે. એ હાથ, એ નેત્ર, આંગળાં, જીભ અને નાસિકા, એ પાંચ લાંબાં હોય; વાંસો, કટિ, લિંગ અને ગાંધ, એ ચાર ટુંકાં હોય; દાંત ત્વચા, નખ, પવં અને કેશ, એ પાંચ ઝીણાં હોય; કાખ, ખંભા, મસ્તક અને પગ એ ચાર ઉંચાં હોય, હાથપગનાં તળીયાં, તાળવું, જીભ, નેત્રના ખૂણા, નખ અને હોઠ, એ સાત રાતાં હોય; લલાટ, હૃદય અને મુખ, એ ત્રણ પહોળાં હોય, નાભિ, સત્વ અને સ્વર, એ ત્રણ ગંભીર હોય, અને જેના કેશ અતિ શ્યામ હોય, તે બત્રીશ લક્ષણવાળો પુરૂષ કહેવાય છે.

વળી બીજે પ્રકારે પણ બત્રીશ લક્ષણ રેખા ઉપરથી ગણાય છે. જેઓની રે-ખાઓમાં ૧ છત્ર, ૨ કમળ, ૩ ધનુષ્ય, ૪ વજ્ર, ૫ વાઙ્ય, ૬ સ્વસ્તિક, ૭ તોરણ, ૮ રથ,

૯ અંકુશ, ૧૦ કાચળો, ૧૧ સિંહ, ૧૨ જ્યન્મ, ૧૩ વૃક્ષ, ૧૪ હાથી, ૧૫ મત્સ્ય, ૧૬ જવ, ૧૭ મહેલ, ૧૮ સ્તૂપ, ૧૯ પર્વત, ૨૦ દર્પણ, ૨૧ ચામર, ૨૨ સરોવર, ૨૩ પુન્નપત્રી માળા, ૨૪ વૃષભ, ૨૫ કમંડળ, ૨૬ પૂર્ણકુંભ, ૨૭ કમળાકર, ૨૮ ચક્ર, ૨૯ શંખ ૩૦ મોર, ૩૧ મધર અને ૩૨ સમુદ્ર; એવાં ચિન્હ હોય, તે પણ બત્રીસ લક્ષણવાળો પુરુષ કહેવાય છે.

આવાં લક્ષણવાળો પુરુષ જ્યાં જાય, ત્યાં સમૃદ્ધિ પામી જાય છે, તેના મહેલની આગળ નોબતોનો નાદ થાય છે, તેના રૂપ ઉપર સુંદર રમણીઓ મોહ પામે છે, લય કર અંતરાય પણ તેને નહીં શકતો નથી, તેના શરીરમાં વર્ણથી અધિક સ્તિગ્ધતા હોય છે, અને સ્તિગ્ધતાથી અધિક વચનની કામળતા હોય છે, અને કામળતાથી વિશેષ ગાંભીર્ય હોય છે.

આ બધાં લક્ષણો તમારામાં સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેથી મન, વચન અને કાયાએ કરી મેં તમને યતિ કર્યા છે પ્રાણનાથ ! આ દારીનો સ્વીકાર કરો, આ સંસારમાં હવે તમારોજ આધાર છે. કદિ એ વિદ્યાધર આવે, તોપણ મારે તેનું કાંઈ કામ નથી. પીતળની સાથે સુવર્ણનો યોગ કરવા કોણ ઇચ્છા કરે ? પ્રાણેશ ! હવે મારો ઉદ્ધાર કરો. તે દુષ્ટ વિદ્યાધર આવ્યા પહેલાં અહીંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ. હવે તેને આવવાનો સમય છે. દુર્જનથી દૂર રહેવું એ સાફ છે; તે વિષે સાહિત્ય શાસ્ત્રમાં નીચેનું એક પદ કહેવાય છે:—

શકટં પંચહસ્તેન, દશહસ્તેન વાજિનમ્ ।

ગજં હસ્તસહસ્રેણ, દેશત્યાગેન દુર્જનમ્ ॥ ૧ ॥

ગાડાંથી પાંચ હાથ દૂર રહેવું, ઘોડાંથી દશ હાથ દૂર રહેવું, હાથીથી એક હાથ દૂર રહેવું, અને દુર્જનથી દેશનો ત્યાગ કરી દૂર રહેવું. ૧

પ્રાણેશ ! અથવા મારે હવે શી ચિંતા છે ? તે ચિંતા આપને રાખવાની છે. જે સિંહના ઉત્સર્ગમાં બેસે, તેને બીજાં શીકારી પ્રાણીઓનો શો બચ હોય ? હવે સત્વર ગાંધર્વવિધિથી માફ પાછિઅહણ કરો. મદનસુંદરીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે કહ્યું, રાજકુમારી ! તે વિદ્યાધરની બીક રાખશો નહિ, દેવસુરનું સ્મરણ કરો. કર્મની ઘટના હશે તો, તમારી ઇચ્છા સફળ થશે. તમે કહો છો કે, મધ્યાન્હ કાળે લગ્નનો સમય છે, તો તે સમય આ ગુણમાંથી શી રીતે જાણી શકાશે ? રાજકુમારી ખેલી, સ્વામી ! આ મંદિરની નજીક એક ખાડ છે, તેમાં એક બારી છે, તે બારીએથી બાહરનો ભાગ દેખાય છે, તે ઉપરથી દિવસનું પરિભ્રમણ થાય છે, એમ કહ્યા પછી શ્રીચંદ્રને મદનાએ તે બારી ખતાવી. મદનસુંદરીએ મધ્યાન્હ કાળ થયો, એટલે પ્રથમ દિવસના અપવાસનું પારણું કરી શ્રીચંદ્રની સાથે ગાંધર્વવિધિથી વિવાહ કર્યો. નાગરવેલ અને સોપારીની જોમ તેમનો યોગ

શોભવા લાગ્યો, રત્નની સાથે સુવર્ણનો યોગ થયો, રાજકુમારી સ્ત્રીજીવનને કૃતાર્થ માનવા લાગી, નવયૌવના સુંદરી યૌવનવયનું ફળ પ્રાપ્ત કરી હૃદયમાં અત્યંત આનંદ પામી.

મધ્યાનહ્રદકાળ થયા પછી રાજ્યાગાએ સ્વામીને પુછ્યું, કાંત ! અઘાપિ તે વિદ્યાધર કેમ નહીં આવ્યો હોય ? શ્રીચંદ્રે જણાવ્યું, પ્રિયા ! પાપી પોતાના પાપથીજ નાશ પામી જાય છે; તે વિષે એક સંસ્કૃત કાવ્ય જણાવ્યા જેવું છે.

કુમંત્રૈઃ પચ્યતે રાજા ફલં કાલેન પચ્યતે ।

લંઘનૈઃ પચ્યતે તાપઃ પાપી પાપેન પચ્યતે ॥ ૧ ॥

રાજા નહારા વિચારોથી પચાય છે, કાળવડે ફળ પચાય છે, લાંઘણ કરવાથી તાવ પચે છે, અને પાપી પાપવડે પચે છે. ૧

રાજકુમારીએ પુછ્યું, તે શી રીતે બન્યું ? પ્રિયા ! બ્યારે હું આ વનમાં આવ્યો, ત્યારે આ ચંદ્રદાસ ખર્જ પડેલું મારા જોવામાં આવ્યું. તે ખર્જ લઈ મેં એક વાંસના જાળ ઉપર વાપર્યું. તે જાળની સાથે એક પુરૂષ કપાઈ ગયેલો મારા જોવામાં આવ્યો, એ નરહત્યાથી મને થણો પશ્ચાતાપ થયો; અઘાપિ મારા હૃદયમાં તે શલ્યની જેમ પીડે છે. તે પુરૂષે પ્રાણાંતકાળે મારી પાસે જળ માગ્યું, મેં તેને જળપાન કરાવ્યું, જળપાન કર્યા પછી તે પરલોકે ચાલ્યો ગયો, અને મારા હૃદયમાં પાપનો પશ્ચાતાપ મુકતો ગયો. પ્રાણેશ્વરી ! મને લાગે છે કે, એ મરનાર પુરૂષ તેજ વિદ્યાધર હશે. એ પાપી પોતાના પાપથી વિનાશ પામી ગયો.

આ વ્રતાંત સાંભળી મદના નિર્ભય થઈ ગઈ. પછી પેલા એ ચમત્કારી કુંપાઓ લઈ, બંને દંપતિ ગુફાની બહાર નીકળી આગળ ચાલ્યાં. ગુફાની ઉપર એક શિલા મુજી હીધી, અને પોતાની વિચાહલૂમિની રક્ષા કરી, શ્રીચંદ્ર હાથમાં ચંદ્રદાસ ખર્જ લઈ, પોતાની પ્રિયાની સાથે આગળ ચાલ્યો. અરણ્યને ઉલ્લંઘન કરી ચાલતાં એક ગામ આવ્યું, ત્યાં રહેલી મુસાફરોની ધર્મશાળામાં તે દંપતિ ઉતર્યા. ધર્મશાળાની આસપાસ એક નાની વાડી હતી, વાડીનો રક્ષક માળી, તે ધર્મશાળાના મુસાફરોની બરદાસ કરતો હતો, અને તેમાંથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો. શ્રીચંદ્રે ધર્મશાળામાં પોતાની પ્રિયાની પાસે રસોઈ કરવા ઇચ્છા જણાવી. મદના તેથી ખુશી થઈ, માળીની પાસે ઘી, સાકર, મશાલો અને ખીંછ ઉચી સામગ્રી માંગાવી, મદનાએ પ્રિયને માટે સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવી. માલપુવા, ઘેબર, મોદક, અને જાતમતનાં શાક સંસ્કારથી સુધારી તૈયાર કર્યાં. શ્રીચંદ્રને લોજન લેવા વિનંતી કરી, એટલે આસિતક શિરોમણી શ્રીચંદ્ર સ્નાન કરવા ગયો. પ્રાસુક જળથી સ્નાન કરી, પવિત્ર વસ્ત્રાભરણ ધારણ કરી, તીર્થની સન્મુખ ઉભો રહી, પછી પંચાંગ પ્રણામ કરી, ઉત્તરાસંગ રાખી, કરકમળ લગાટ ઉપર જોડી, અને મદ મત્સર લાવતો ત્યાગ કરી, ત્રીચે પ્રમાણે ચૈત્યવંદન તેણે મધુર સ્વરે ઉચ્ચાર્યું.

“ પરમાનંદ પ્રકાશ ભાસ, ભાસિત ભવ પીળા,
 લોકાલોક લોકવે, નિત એહવી લીલા;
 ભાવ નિભાવપણે કરી, જેણે રાખ્યો અળગો,
 તકપરે પય મેળવી, તેહ થકી નવિ વળગો;
 તેણીપરે આતમ ભાવને એ, વિમળ ક્યો જેણે પુર,
 તે પરમાતમ દેવતું, દિન દિન વધતું તુર. ૧

નામે તો જગમાં રહ્યો, થાપના પણ તિમહી,
 દ્રવ્યે ભવ માંહે વસે, પણ ન કળે કિમહી;
 ભાવ થકી સર્વી એક રૂપ, ત્રિભુવનમે ત્રિકાળે,
 તે પારંગતને વંદીયે, ત્રિહું યોગે સ્વ ભાળે;
 પાળે પાવન ગુણ થકી એ, યોગ ખેમંકર જેહ,
 જ્ઞાનવિમળ દર્શને કરી, પુરણ ગુણ-મણિ નેહ. ૨

આ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન કરી ‘ નમુશ્ચુજી ’ એ સ્તવન ભાવથી બહુ, શ્રીચંદ્ર તીર્થાભિમુખે અંગ નમાવી, વંદના કરી. ત્યાં રસોષ્ઠ કરી પ્રાણેશની રાહ જોઈ ઉભેલી મદનાએ શ્રીચંદ્રના નામની મુદ્રા દીધી, અને તે નામ વાંચી આત્માને તે કૃતાર્ય માનવા લાગી. રાજકુમારીએ વિચાર્યું કે, કુશસ્થલીપુરનો પ્રતાપી શ્રીચંદ્ર તે આ પોતેજ, જેના ગુણતું યશોગાન પેલા ગાયકે પિતાના દરબારમાં કર્યું હતું. હવે મારો જન્મ સફળ થયો. પિતાજીની ધારણા પૂરી થઈ. આ પ્રમાણે મનમાં મમ થતી મદના આશાના અનેક તરંગો ઉઠાળવા લાગી, અને જોજનને માટે સ્વામીની રાહ જોઈ ઉભી રહી.

પ્રકરણ ૪૯ મું.

ધર્મ દેશના.

મુનિઓ શાંત મુદ્રાને ધારણ કરતા. વિચરે છે, તેમના શરીર ઉપર મુનિ ધર્મનો પ્રકાશ પડી રહ્યો છે, હાથમાં રાખેલાં રત્નેહરણુ જાણે અહિંસાશ્પ. રાજ્ય લક્ષ્મીનાં આમર હોય, તેવાં દેખાય છે, *શ્યામ વર્ણના દંડ જાણે નદારાં કર્મને શિક્ષા કરવા ધારણ કર્યા હોય, તેમ લાગે છે, મુખ્ય શ્રંગાર વગરનાં વિરૂપ છે, તથાપિ તે ઉપર ધર્મનું સૌંદર્ય જળકી રહ્યું છે. આ બંને અનગાર પારણાને માટે બિદ્યા લેવા જતા હતા. તે બિદ્યા શરીરની પુષ્ટિ માટે ન હતી, પણ ધર્મ નિર્વાહનું સાધન શરીર હોવાથી તેને માત્ર આહાર આપવાને માટે હતી.

આ તરફ મદનસુંદરી રસોષ તૈયાર કરી ઉભી હતી. શ્રીચંદ્રનું ખરું સ્વરૂપ જાણી, તેણીના મનમાં હર્ષોલ્લાસ થતો હતો. શ્રીચંદ્ર ચૈત્યવંદન કરી, બોજન કરવા આવ્યો, પણ તેના અરિતક હૃદયમાં અતિથી સંવિભાજ્ય વ્રતનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. કોઈ સુપાત્રને બિદ્યા આપવાની મનમાં અભિલાષા થઈ, તે અભિલાષાથી તે ઉભો ઉભો દિશાવલોકન કરતો હતો, અને મનમાં ઉત્તમ ભાવના ભાવતો હતો. તે બંને પવિત્ર અનગાર શ્રીચંદ્રની દૃષ્ટિએ પડ્યા. લાગ્ય ચોગે સુપાત્રનો યોગ થઈ આવ્યો. ચંદ્રને જોવાથી ચંકાર પડીની જેમ, અને સૂર્યનાં દર્શનથી ચક્રવાકની જેમ શ્રીચંદ્ર અને મદનસુંદરીને બાનંદ થયો.

ભાવનાથી લવ્ય હૃદયવાળો શ્રીચંદ્ર મુનિઓની સામે આવ્યો અને વંદના કરી, બિદ્યા લેવાની પ્રાર્થના કરી. આહારની અપેક્ષાવાળા મુનિઓએ પ્રાર્થના સ્વીકારી, અને તેના સ્થાનમાં આવી ઉભા રહ્યા. ઉમંગરંગમાં ભરપૂર એવા શ્રીચંદ્રે મુનિઓને ઉત્તમ પૂજવાન અને શાકાદિ યોગ્ય પદાર્થો વોહોરાવ્યા. મુનિઓને પ્રતિલાભિત કરી, શ્રીચંદ્ર આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો; પછી પોતે પ્રિયાની સાથે બોજન લીધું. પોતાની મુશ્કાલીમાં આવેલ અપૂર્વ લાભ તેને આ પ્રથમજ મલ્યો, તેને માટે તેણે મદનાને ધન્યવાદ આપ્યો, અને હૃદયમાં નિશ્ચય કર્યો કે, આ સારાં પત્રાંસાની પતિને સર્વદા સાથે રાખવી. મદનાનું સૌભાગ્ય બળવાન થયું.

બોજન કર્યા પછી પોતાની પ્રિયાને લઈ, શ્રીચંદ્ર ન્યાં તે બંને મુનિઓનો વાસ હતો ત્યાં ગયો. મુનિઓને વિધિપૂર્વક વંદના કરી, અને સુપાત્રનો યોગ પોતાને પ્રાપ્ત

* શ્યામ વર્ણના દંડનો નિષેધ કરેલો સંભળાય છે, તેથી નિશ્ચય કરવો. [જુઓ પ્રવચન સારોદ્ધાર.]

થયો, તેને માટે મુનિઓની આગળ વાર્તા ચલાવી. તે પછી પ્રસંગને લઈ, ઉપકારી અન-
ગાર બોલ્યા—ભદ્ર ! સુપાત્રનો યોગ દુર્લભ છે. સુપાત્રે અવસરે દાન, શુદ્ધ બુદ્ધિ, નિર-
પાધિ, અને અંતે સમાધિ—મરણ, એ અલભ્ય જીવને પ્રાપ્ત થતાં નથી. પાત્રના ઉત્તમ,
મધ્યમ અને જઘન્ય, એવા ત્રણ પ્રકાર છે. ઉત્તમ સાધુ તે ઉત્તમ પાત્ર, શુભ
શ્રાવક મધ્યમ પાત્ર, અને અધિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ, તે જઘન્ય પાત્ર છે. રત્ન, સુવર્ણ, રૂપું,
મુતિદા, અને લોહ, એ પાંચ પ્રકારનાં પાત્રનાં, જેવાં અનુક્રમે જિન, મુનિ, શ્રાવક, સ-
મ્પ્રિતી, અને મિથ્યાત્વી, એ પાંચ કહેવાય છે. મુખ્ય રીતે આગમમાં ત્રણ પાત્ર
કહેલાં છે; જેમકે:—

ઉત્તમ પત્તં સાદુ મજ્જિમ પત્તં ચ સાવયા મણિયા ।

અવિરય સમ્પદ્ધિઠી જહન્ન પત્તં મુણેયવ્વં ॥ ૧ ॥

સાધુ ઉત્તમ પાત્ર, શ્રાવક મધ્યમ પાત્ર, અને અધિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જઘન્ય પાત્ર,
એમ બાણબું.

મુનિઓની આ વાણી સાંભળી, શ્રીચંદ્રને ખુશી ઉપજી. પછી પૂર્વે કરેલા પેલા
નરહસાના પાપનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું તત્કાળ વિનયથી અંજળી બેઠી શ્રીચંદ્રે પુછ્યું,
મહાશય ! જેમ વાઘ હરણને મારે, તેમ મેં અટવીમાં ફરતાં અજ્ઞાનતાથી એક પુરુષને
માર્ચો છે, એ મહા પાપ મને હૃદયમાં શલ્યની જેમ ખટકે છે, તો આપ કૃપા કરી તેનું
પ્રાયશ્ચિત આપો. આપ જેવા પરમ પવિત્ર ગુરૂનો યોગ મને લાભકારક થવો જોઈએ. શ્રીચં-
દ્રનાં આવાં ભક્તિ ભરપૂર વચન સાંભળી મુનિ બોલ્યા—ભદ્ર ! તારી ભદ્રિકતા જોઈ અમને
જાત્રી થાય છે કે, તું ખરેખરો શુદ્ધ શ્રાવક છું. પુણ્યાત્મા ! તેં જે પાપ કરેલું છે, તે
અજ્ઞાનથી કરેલું છે. તું ખરેખરો પાપથી બીર છે, તારૂં પાપ તો તારા પશ્ચાતાપથીજ
દૂર થઈ જશે. પ્રમાદથી થયેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત હૃદયનો પશ્ચાતાપ છે. વળી તેં એકચિત્તે
અરિહંતનું ધ્યાન કરેલું છે, તે પણ તારાં પાપને દૂર કરવાનું હેતુરૂપ છે. અરિહંતનું ચૈત્ય
કરાયવાથી, તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાથી, અને નિર્મળ મને તેમનું ધ્યાન કરવાથી લેશમાત્ર
પાપ રહેતું નથી. તેને માટે ‘ મહારંભિયાવે ’ ઇત્યાદિ સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે.

ભદ્ર ! તારૂં પાપ તો જરા પણ રહેશે નહીં. તારી નિર્મળ ભાવનારૂપ અમિતવાળા
પાપને સત્તર દહન કરી નાખશે. તારા લલાટ ઉપર દેખાતાં લક્ષણો ઉપરથી તું સમૃદ્ધિ-
માન અને પ્રભાવિક રાજા છું એમ નિશ્ચય થાય છે. હવે સમ્યક્ત્વને લઈ ધર્મમાં રિયર
રહો, એજ અમારો ઉપદેશ છે.

શ્રાવકમણિ ! તું સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જાણે છે, તથાપિ ઉપદેશ આપવો. એ અમારો
ધર્મ છે, તેથી પુનઃ કહેવાનું કે, આ સંસારમાં સમ્યક્ત્વ એકજ સારરૂપ છે, સમ્યક્ત્વ
વિના દેવ વગરનાં દેરાંની જેમ ધર્મ શોભતો નથી. દેવતાઓમાં જેમ દેવ, તારાણ્યમાં
જેમ ચંદ્ર, પર્વતોમાં જેમ મંદરગિરિ, જ્ઞાઓમાં જેમ લક્ષ્મી અને સર્વ દેવતાઓમાં જેમ

જિનચંદ્ર; તેમ સર્વ ધર્મમાં સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ વિના ખીજી ક્રિયાઓ આ સંસારરૂપ નાટકના આગા જેવી છે. ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ, પારસમણિ અને નિધિરત્ન એ સમ્યક્ત્વની આગળ સેવક સમાન છે. તેને માટે સિદ્ધાંતમાં લખે છે કે:—

સમ્મત્તં પરમં તત્તં સમ્મત્તં પરમો ગુરુ ।

સમ્મત્તં પરમો દેવો સમ્મત્તં પરમં પયં ॥ ૧ ॥

સમ્યક્ત્વ એજ પરમ તત્ત્વ, પરમ ગુરુ, પરમ દેવ, અને પરમ તત્ત્વ છે. (૧)

એ સમ્યક્ત્વ ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનું મૂળ છે, ચારિત્રરૂપ દેવાલયની તે પીઠ છે, ધર્મરૂપ વહાણનું તે જળસ્થાન છે, અને સર્વ ગુણરૂપ મણિઓનો નિધાન—ભંડાર છે. તે સમ્યક્ત્વ આત્મભાવથી અથવા ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય છે, સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાથી કર્મની સાથે પ્રકૃતિને ઋણ થાય છે, અને અનાદિ પદમાં દોષનો નાશ થઈ જાય છે. જે જીવ સમકિતને રૂપશે, તે અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કરે છે. તેની ભવમાં કરેલી અશાંતનાઓ દૂર થઈ જાય છે, ઉત્કૃષ્ટપણે સમ્યક્ત્વ—દર્શનનો આરાધક એવો જીવ, જે ચારિત્રવડે યુક્ત થાય, તો તે આઠ ભવે શિવપુરીનાં દર્શન કરે છે, સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરી, જે જીવ તેને દારે છે, તો તે અનંતકાળ સુધી ભવભ્રમણ કરે છે. જ્ઞાન અને દર્શન બંને સાથે હોય, અને તેમાં જે ચારિત્ર લખે, તો તેને ક્ષણમાં મોક્ષપદ મળે છે, અને તેનાં સંસારનાં સંકટો ક્ષણમાં ટળી જાય છે. જેમ શરદઋતુ કમળવિનાની શોભે નહીં, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના ક્રિયાઓ શોભતી નથી. ચતુરંગી સેના જેમ નાયક વિના શોભે નહીં, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના ક્રિયા શોભતી નથી. હરસમુદ્રમાં સદા વિનાનું નાવ તરતું નથી, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના આ સંસારરૂપ સમુદ્ર તરી શકાતો નથી. જેમ સંયામ ભૂમિમાં હથીઆર વિનાનો શૂરવીર નકામો છે, અને ઈંવણું વિનાનો અગ્નિ નિસ્તેજ છે, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના ક્રિયા તેવી છે. સમ્યક્ત્વ વિનાની ક્રિયાવડે નિર્જરા થતી નથી, સમકિત વિનાનું અતુષ્ઠાન છુઝાઈ ગયેલા અગ્નિ જેવું, મેરાની આગળ વાત કર્યા જેવું, અને અંધારે નાટક ભજવવા જેવું છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ શમ્યું નથી, ત્યાં સુધી સમ્યક્ત્વને માટે જે પ્રયત્ન કરવો, તે ફેાતરાં ખાંડ્યા જેવું, અને શયને શણગાર્યા જેવું છે. કેટલાએક એમ કહે છે કે, ‘અમે સમ્યક્ત્વવાળા છીએ’ એ અભિમાનનાં વચન છે. સમ્યક્ત્વવાળા તેવું કહેતા નથી, જે શરા હોય, તે શરાપણું કહે નહીં, પણ શરાપણું કરી બતાવે છે. સંસારના સુખથી જે કે રહિત હોય, તોપણ શુદ્ધ સમકિતવાળા સત્પુરૂષે પરભવથી ડરે છે; તેઓ કદિપણ આત્મપ્રશંસા કરતા નથી. ગણધરો મોટા સમર્થ હોય છે, તથાપિ તેઓ સ્વપ્રશંસાની વાણી કહેતા નથી, પણ તેઓ ઉલટા ખીગ્દના ગુણો સાંભળવા ઇચ્છા કરે છે. કેટલાએક અધિરતિના બળથી પચ્ચ-ખાણ કરતા નથી, તેઓ આ સંસાર સુખના સેવક થઈ રહે છે. વિરતિમાં ઉદ્ધમવાળા પુરૂષો સ્વધર્મમાં વિશેષ દૃઢ રહે છે, અને અન્ય મતના દંભ દેખીને તેઓ પોતાનું મન

* મોહનીય કર્મ ક્ષય, ક્ષયોપશમ, કે ઉપશમ, અનાદિ મિથ્યાત્વ દોષ.

લક્ષ્યાવતા નથી. તેવા મહા પુરુષો બીજાનો ઉપકાર પરમાણુ જેવો હોય. તેને મેરૂ પર્વતના જેવો ગણે છે. બીજાએ કરેલા ઉપકારને તેઓ કદિ પણ ભુલતા નથી, અને બનેલાં સુધી બીજાનાં દુઃખને દૂર કરે છે. રાગ દ્વેષવાળા દેવને તેઓ ગણતા નથી, દ્વિપિત વચનને સાંભળતા નથી. જ્યાં સંવર હોય, ત્યાંજ તત્વનો માર્ગ છે; આશ્રય સંસારના માર્ગને વધારે છે. રાજકુમાર ! સમ્યક્ત્વને માટે શાસ્ત્રમાં ઘણું કહેલું છે; તે ઉપર વિજય રાજા અને હરિયળ રાજાની પ્રખ્યાત કથાઓ છે. તમારી મનોવૃત્તિ પવિત્ર જોઈ, અમને સંતોષ થાય છે. તમે એવા સમ્યક્ત્વનું સર્વદા સેવન કરો, એ અમારો ઉપદેશ છે.

આ પ્રમાણે દેશના આપી, મુનિ વિરામ પામ્યા. મુનિની દેશનાથી શ્રીચંદ્ર અને મદનસુંદરી ધણાજ ખુશી થયાં. તેઓના હૃદયમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ પાછું વિશેષ તાબું થયું. જાવના ઉદ્ધાસથી શરીર ઉપર રોગોદ્ગમ થઈ ગયો, આર્દ્રત ધર્મના પ્રભાવિક તેજથી તેઓ પ્રકાશમાન થઈ ગયાં. ઉગ્રવિહારી મુનિઓ ત્યાંથી બીજે વિહાર કરી ગયા. શ્રીચંદ્ર અને મદના મુનિઓને વાંદી પોતાને સ્થાને આવ્યાં. તે રાત્રી ત્યાંજ રહી બીજે દિવસે તેઓ પણ આગળ ચાલવાને તત્પર થયાં. જેમનું દર્શન આપણને હવે બીજી ભૂમિકામાં થશે.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

ત્રિપુરાનંદ યોગી.

દરનગરની બહારની ભૂમિમાં એક અવધૂત પુરુષ બેઠો છે, માથે જઠ્ઠા રાખેલી છે, કંઠમાં મોટા પારાની માળાઓ પહેરેલી છે, તે શરીરે કદાવર અને પુષ્ટ છે, તેની બ્રહ્મરીનો દેખાવ ભયંકર છે, નેત્રના ખુણામાં રતાશ દેખાય છે, શરીરે કૃષ્ણ વર્ણ છે; આ ભયંકર પુરુષની દૃષ્ટિ નગર તરફ હતી. કોઈ પણ પુરુષ ત્યાં થઈને પસાર થતો, તેનું તે અવધૂત સદ્મ હૃદયે નિરીક્ષણ કરતો હતો. ધણી વાર થઈ, પણ તેની ધારણા પ્રમાણે કોઈ પુરુષ તેને મળી આવ્યો નહિ, એટલે તે લાંબો નિશ્વાસ મુકી બેઠો થયો. હળવે હળવે શહેરના વસ્તીવાળા ભાગમાં આવવા લાગ્યો. વાંચનારને આ પુરુષને ઝોળખવાની ઇચ્છા થઈ હશે. તે પુરુષ આ ચાલતા પ્રકરણનો નાયક છે, તેનું નામ ત્રિપુરાનંદ યોગી છે, તેને સુવર્ણ પુરુષ સાધવો છે. તે સાધનામાં જત્રીશ લક્ષણવાળા એક ઉત્તર સાધક પુરુષની જરૂર છે, તેવો કોઈ પુરુષ તેને મળતો નથી. અત્યેક શહેર અને ગામે તે શોધ કરતો શરૂ છે, તથાપિ હજી તેની ઇચ્છા સફળ થઈ નથી.

જ્યાં એ પુરુષ અત્યારે ફરે છે, તે કદયાજીપુર નામે નગર છે, આ નગરમાં

જેન વરતી ઘણી વસે છે, શુભવિભ્રમ નામે લાં રાગ છે, તેના તાપ્પામાં જીભ સાત દેશ છે; આથી કલ્યાણપુરનું રાજ્ય જગતમાં મોટું રાજ્ય ગણાય છે, વળી તે યાત્રાનું સ્થળ છે. દંડકળશ નામે એક જિનાલય કલ્યાણપુરમાં આવેલું છે, તે મેર પર્વતના જેવું ઉંચું અને નમુનાદાર છે, તેની અંદર ઉંચી જાતની કારીગરી કરવામાં આવી છે, વિદેશી યાત્રાળુઓ શ્રેણીમાં તેનાં દર્શન માટે આવે છે, દંડકળશ ચૈત્યની દિવ્ય શૌભા જોઈ, પ્રેક્ષકો ચકિત થઈ જાય છે. તેની અંદર આવેલી જિન પ્રતિમા ધણી મનોહર, દિવ્ય અને ચમત્કારી છે. અધિષ્ઠાયક દેવના પ્રભાવથી એ જિનાલય પ્રભાવિક તરીકે વિશ્વમાં પ્રખ્યાત થયું હતું.

પેલો ત્રિપુરાનંદ યોગી ચાલતો ચાલતો આ જિનાલય પાસે આવ્યો, લાં લોકોનું મોટું ટોળું જમાવ થતું તેના જોવામાં આવ્યું, સ્ત્રી પુરુષો દોડદોડ કરી રહ્યાં હતાં. આ દેખાવ જોઈ યોગીએ વિચાર્યું કે, આવા જનસમૂહમાં વખતે કોઈ તેવા પુરુષનો યોગ થઈ જાય તો, કાર્યસિદ્ધિ સત્વર થાય; આવું વિચારી, યોગી ચૈલનાં દ્વાર આગળ ઉભો રહ્યો. લોકોનું મોટું જૂંદ અંદર એકઠું થઈ શાંતપણે ઉભું હતું, સર્વની શ્રવણ ઇન્દ્રિય સુધાપાન કરતી હતી, ત્રિપુરાનંદ પણ કંઠમાધુર્યથી મોહિત થઈ, ખહાર સાંભળવા ઉભો રહ્યો, તેવામાં ચૈલમાંથી નીચેનું સ્તવન વસંત-રાગમાં તેના સાંભળવામાં આવ્યું.

શ્રી જિન સ્તવન.

[રાગ વસંત.]

“ જિનરાજ હુમારે દિલ વસ્યા, કિમ વસ્યા કિમ વસ્યા કિમ વસ્યા,
જિન.

જયું ધત મોર ચકોર કિશોર ને, ચંદ્રકળા જેમ મન વસ્યા. જિન. ૧

(એ આંકણી)

વીતરાગ તુમ મુદ્રા આગે, અવર દેવ કહિયે કિર્યા, જિન.

રાગી દાપી કામી કોધી, જે હોયે તેઓની શી દિશા. જિન. ૨

આધિ વ્યાધિ ભવની ભ્રમણા, અમથી તે સઘળા નર્યા, જિન.

જેણે તુમ સેવ લહીને છાડી, તેણે મધુમશપરે કર ધર્યા. જિન. ૩

મોહાદિક અરિયણ ગયા દુરે, આપ ભયથી તે ખર્યા, જિન.

તાળી દર્ષ સયણ સદાગમ, પ્રમુખા તે સવિ મન વર્યા, જિન. ૪

પ્રભુ તુમ શાસન આગે અવરના, મત ભાસિત ફિકા જિર્યા, જિન.

આજ અમારે એહ શરીરે, હરખ રોમાંચિત ઉલ્લસ્યાં, જિન. ૫

નિથ્યા મત ઉરગે બહુ પ્રાણી, જે હઠ ત્રિષ ફરસેં ડરયાં, જિન.

તે હવે જ્ઞાનવિમળ પ્રભુ પામી, સરસ સુધારસ મેં લરયાં. જિન. ૬

ઉપરના ગીતનો મધુર ધ્વનિ ચારે તરફ વ્યાપી રહ્યો, તેનો પ્રતિધ્વનિ માધુર્યના વધારા સાથે સર્વત્ર પડી રહ્યો, શ્રોતૃવર્ગ ચિત્રવત્ સ્તંભિત થઇ ગયો, કંઠના માધુર્ય ઉપરથી યોગી ત્રિપુરાનંદે નિશ્ચય કર્યો કે, આ ધ્વનિ કોઇ લક્ષણવાળા પુરુષનો લાગે છે. વસંત રાગનું સ્વરૂપ તેણે યથાર્થ ખડું કર્યું છે, તાલ અને લે સાથે પૂર્ણ રીતે રાગને પ્રકાશ કરનાર આ કોઇ કળાવાન પુરુષ દેખાય છે. ત્રિપુરાનંદે આવું ચિંતવન કરતો હતો, ત્યાં તેની દક્ષિણ ભુજ અને દક્ષિણ નેત્ર ફરકવા લાગ્યાં. આ શુભ સૂચનાએ તેના ઉત્સાહને દ્વિગુણ કર્યો. યોગીના હૃદયમાં આશાનો આનંદ વ્યાપી રહ્યો. ઉમંગ રંગમાં યોગિરાજ રમી રહ્યો.

ક્ષણ વાર થઇ, ત્યાં ચૈત્યમાંથી એક સ્ત્રી પુરુષનું જોડું બાહર નીકળ્યું. પ્રિય અને પ્રિયાની સરખી જોડી જોઇ, કલ્યાણપુરની જૈન પ્રજા સંતોષ માનવા લાગી. પ્રસાર થતાં એ જોડાં ઉપર શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓની સહસ્ર દષ્ટિ પડતી હતી, કેટલાએક ભાવિક લોકો મુનિની જેમ તેમને કર જોડી વંદના કરતા હતા, કોઇ આતિથ્ય કરવાને આગ્રહ કરતા હતા.

આ શ્રાવક દંપતિ કોણ છે ? તે વાંચનારના જાણવામાં આવી ગયું હશે. પેલી ધર્મશાળામાંથી આગળ ચાલીને શ્રીચંદ્ર તથા મદનસુંદરી આ કલ્યાણપુરમાં આવી ચડ્યાં છે, નગરની બાહરેથીજ દંડકળશ ચૈત્યને જોઇ, અને લોકોની પાસેથી તેને યાત્રાનું સ્થળ જાણી, તેઓ સત્વર ચૈત્યમાં આવ્યાં હતાં. પવિત્ર હૃદયથી શ્રીચંદ્રે પ્રિયાની સાથે ચૈત્ય પ્રતિમાનાં દર્શન કર્યાં, અને ઉપર કહેલું સ્તવન વસંત રાગમાં ગાયું હતું. એ સ્તવનનાં માધુર્યથી કલ્યાણપુરનાં શ્રાવક શ્રાવિકાઓ સાંભળવાને દોડાદોડ કરી એકઠાં થયાં હતાં, તે વિષે ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે.

અહીં ચૈત્યમાંથી શ્રીચંદ્રને બાહાર નીકળતો જોઇ, યોગી ત્રિપુરાનંદે ખુશી થયો. એ વીરતરની આકૃતિ અને તેનાં લક્ષણો જોઇ, યોગીને નિશ્ચય થયો કે, આ પુરુષ ખરેખરે બ્રહ્મ લક્ષણો છે. તેના લલાટ ઉપર સ્વાભાવિક દયાળુતા દેખાઇ આવે છે; તે ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે, તે પરાપકારી પુરુષ કદિ પણ મારી કાર્યની સિદ્ધિ માટે આનાકાની કરશે નહીં. આવો ઉત્તર સાધક પુરુષ મળશે, તો પછી હું સહેલાઈથી સુવર્ણ પુરુષને સાધી શકીશ. મારી જમણી ભુજ અને નેત્રે ફરકીને જે વિજય સૂચવ્યો છે, તે સફળ થવાનો. આવું ચિંતવી ત્રિપુરાનંદે યોગી શ્રીચંદ્રની પાછળ હળવે હળવે ચાલવા લાગ્યો. તે પ્રેમી જોડું ત્યાંથી થોડે દૂર આવેલા એક ઉદ્યાનમાં આવ્યું. વૃક્ષની ઘાટી ઝાયા નીચે તેમણે ઉતારો કર્યો. યોગી તેમની ચેષ્ટા જોતો, ઉદ્યાનના એક ભાગમાં દૂર જઇ બેઠો, અને તે સમયની રાહ જોઇ આશાના તરંગમાં મહાલવા લાગ્યો.

શ્રીચંદ્રે પ્રિયાને રસોઇ કરવાની આજ્ઞા કરી, માળીની પાસે રસોઈની સામગ્રી મંગાવી. ચતુર મદનાએ અરૂપ સમયમાં રસોઇ તૈયાર કરી, અને પ્રેમી દંપતિ આનંદપૂર્વક

ભોજન લઈ તૃપ્ત થયાં. વિદેશનાં કૌતુકોની અનેક વાર્તાઓ કરી, પરસ્પર આનંદ પામવા લાગ્યાં. આ સમયનો લાભ લેવા પેશે ત્રિપુરાનંદ યોગી જ્યાં તે પ્રેમી દંપતી બેઠાં હતાં, ત્યાં આવી. યોગીની પ્રયત્ન આકૃતિ જોઈ, મદના વિચારમાં પડી, અને તેને પ્રત્યક્ષ વિ-
ધરૂપ માનવા લાગી. યોગી શ્રીચંદ્રની પાસે ઉભો રહ્યો; ક્ષણવાર શ્રીચંદ્રની સામું જોઈ, તે નીચે પ્રમાણે બોલ્યો:—

દયાવીર ! આકૃતિથી તમે કોઈ પરોપકારી અને દયાળુ જણાઓ છો, તમારા સલાટ ઉપર ધાર્મિક તેજ ચળકે છે, હૃદય નિર્મળ દેખાય છે, મુખમુદ્રાપર ગાંભીર્ય અને વિદ્વતાનું દર્શન થાય છે. મહાનુભાવ ! હું એક સાહસિક તાપસ છું, માંડે નામ ત્રિપુરાનંદ યોગી છે, સુવર્ણ પુરૂષની સિદ્ધિને માટે ઘણા દિવસ થયાં મારો પ્રયાસ છે; ખીજી સર્વ પ્રકારની તૈયારી મેં કરેલી છે, માત્ર ઉત્તરસાધક પુરૂષની જરૂર છે. બત્રીશ લક્ષણવાળો એક ઉત્તરસાધક પુરૂષ કોઈ મારા જોવામાં આવતો નહોતો, તેની શોધમાં હું ઘણા દિવસ થયાં લખ્યા કંઈ છું, આજે મારાં ભાગ્યયોગે તમારો મેળાપ થયો છે. તમારી આકૃતિ ઉપર બત્રીશ લક્ષણો સ્પષ્ટ દેખાય છે, જો કૃપા કરી મારા કાર્યમાં સહાય આપશો, તો હું તમારો આભાર માનીશ. તમે નીતિશાસ્ત્રના જ્ઞાતા છો; પરકાર્ય કરનારા પુરૂષોને માટે સાહિત્યકાર શું લખે છે, તે નીચેની ગાથા આપ ધ્યાન દઈ સંભળશો.

વિરલા જાણંતિ ગુણા વિરલા પિચ્છંતિ અત્તળો દોસા ।

વિરલા પરકજ્જ કરા પરદુક્ખે દુક્ખિયા વિરલા ॥ ૧ ॥

વિરલા હિ ભયે ધીરા વિરલા પાલંતિ નિઘળા નેહા ।

વિરલા અતદુહિં હિં પીડિયા પરમુદે સુહિયા વિરલા ॥ ૨ ॥

ખીજના ગુણને જાણનારા, પોતાના દોષ જોનારા, પરકાર્યને કરનારા, અને પારકે દુઃખે દુઃખી થનારા પુરૂષો વિરલા છે; ભયમાં ધીરા રહેનારા વિરલા હોય છે, પોતાના રહેઠાણને પાળનારા, અને ખીજનાં સુખને માટે અતિ પીડા પામનારા વિરલા હોય છે.

મહાનુભાવ ! ઉપકારનો મહિમા જુદોજ છે; ચંદનનું વૃક્ષ કળ વગરનું છે, તો પોતાના શરીરથી ખીજનો ઉપકાર કરે છે, કૃષ્ણાગર પોતે દાહને સહન કરી, ખીજને પુ-
શઓ આપે છે, એ સર્વ વાત તમારી જાણમાં છે. તમે પણ આકૃતિથી પરદુઃખજનન દેખાઓ છો, તેથી હું આપને પ્રાર્થના કંઈ છું કે, મને મારી વિદ્યા સાધવામાં સહાય આપો. આશા છે કે, મારી પ્રાર્થનાનો ભંગ નહીં થાય. પ્રાર્થના ભંગ કરનાર કેવો હલકો હોય, તેને માટે નીચેની ગાથા આપને વિદિત હશે.

પરપચ્ચળા પવજ્ઞં મા જળણિ જળેસિ પરિસં પુત્તં ।

મા હયરોવિ ધિરિજ્ઞા સુવચ્ચળધંગો કઓ જેણં ॥ ૧ ॥

“ જે બીજાની પાસે પ્રાર્થના કરે, તેવા પુત્રને માતા જન્મ ન આપે, તેમજ જે બીજાની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરે, તેવા પુત્રને ઉદરમાં ધારણ ન કરે. ”

યોગીનાં આવાં દીન વચન સાંભળી ઉપકારી શ્રીચંદ્રનું હૃદય આદ્રં થઇ ગયું; તેણે તત્કાળ પ્રૌઢ સ્વરે જણાવ્યું. યોગીરાજ ! હું ખુશીથી તમારો ઉત્તરસાધક થઇશ. મારે લીધે જે તમારાં સારાં કાર્યની સિદ્ધિ થતી હોય, તો મારે પછી મારી જાતને શામાટે ઉપયોગી ન કરવી ? માનવ જીવન પરોપકારથી અલંકૃત થાય છે. જે કાંઇ પણ માનવ શરીરે ઉપકાર થઇ શકે તેમ હોય, તો શામાટે ઉપકાર ન કરવા ? પણ પક્ષીઓનાં શરીર અને સ્થાવર જાતિ બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, તો આ સચેતન માનવ શરીરથી પરોપકાર કેમ ન કરવો ? યોગીરાજ ! કહો, ક્યારે તમારે મારી જરૂર છે ? બીજા સાધનની સામગ્રી તૈયાર છે કે કેમ ?

શ્રીચંદ્રનાં આવાં ઉત્સાહ ભરેલાં વચન સાંભળી યોગી ખુશી થયો. તે આનંદના ઉભરાથી બોલ્યો—મહાનુભાવ ! આજ રાત્રે તે ક્રિયા કરવાની છે; સમશાનમાં જઇ એક પુરૂષના શય ઉપર તે સાધના થશે. હું ત્યાં જઇ બધી ગોઠવણ કરું છું, સમય વખતે આપ કૃપા કરી હાજર થજો. આ પ્રમાણે કહી યોગી બેઠો થયો; આનંદથી ઉતાવળાં પગલાં ભરતો સાધનાની સામગ્રી તૈયાર કરવામાં તત્પર થયો. યોગી ગયા પછી શ્રીચંદ્રે પ્રિયાને કહ્યું, પ્રાણેશ્વરી ! આજે આ શરીરથી ઉપકાર કરવાનો સમય આવ્યો છે, તે વિચાર યોગીનું કાર્ય સિદ્ધ કરવા હું જઇશ, તે સમયે તમે ક્યાં રહેશો ? પતિનાં વચન સાંભળી મદના બોલી—સ્વામિ ! આપ પરોપકાર બુદ્ધિએ જવા તૈયાર થયા છો, પણ મને શંકા આવે છે. એ યોગિની આદૃતિ પ્રચંડ છે, રખે તેમાં કાંઇ કપટ હશે, તો પછી શું કરીશું ? પ્રાણેશ્વરી ! પ્રથમથી દીર્ઘ વિચાર કરી, પગલું ભરજો; મને તો મોટી શંકા રહે છે. તે યોગિની આદૃતિ જોઇનેજ માફ અંગ કંપનું હતું; એવા કૃટિલ હૃદયવાળા તાપસનો સંગ કરવો, તે મને તો જરા પણ રૂચતું નથી. નાથ ! તેવી ધોર સાધનામાં તમને હું નહીં જવા દઉં. આ પ્રમાણે રકઝક કરતાં રાત્રિ થવા આવી, મદના પતિના વચનો છોડી ઝાલી ઉભી રહી.

શ્રીચંદ્ર મંદહાસ્ય કરી બોલ્યો—આગ્રહી અચળા ! હવે રજા આપો; મનમાં જરા મધ્ય શંકા રાખશો નહીં, નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી મારા અંગની રક્ષા થશે. જ્યાં સુધી આર્હત ધર્મની જ્યોતિ મારા હૃદયમાં પ્રકટે છે, ત્યાં સુધી મને કોઇ જાતનો ભય નથી; મારા અંગની આરે તરફ જૈન મહા મંત્રની રક્ષા છે. પ્રિયા ! વિશ્વાસ રાખો. જેનું હૃદય નિર્મળ છે, જે ત્રિકરણ [મન, વચન અને ક્રિયા] યોગે શુદ્ધ છે, તેને સર્વદા શુભ મંજળજ થાય છે, અંતરાયની મલિન છાયા તેની ઉપર પડતી નથી. જે મલિન હૃદયના હોય, તેમની ઉપર દુઃખની પરંપરા આવે છે; પાપી પોતાના પાપનોજ ભોગ થઇ પડે છે, હૃદયેશ્વરી ! વળી વિચારો કે, મેં તે યોગીને વચન આપ્યું છે, મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી, એ તાપસ નિશ્ચિંત થઇ પ્રવર્તે છે. વચનનો ભંગ કરવો, એ ઉત્તમ પુરૂ-

ધને ઘટે નહોં. જમતની મર્યાદા મદ્દાન પુરુષોનાં વચન ઉપરજ દખી રહી છે. વચનને માટે ધર્મવીરો નીચેનું રમણીય પદ ઉચે સ્વરે બોલે છે.

રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાંતુ યાંતુ પ્રાણા વિનશ્વરાઃ ।

પરં યા સ્વયમેષોક્તા વાચા મા યાતુ શાશ્વતી ॥ ૧ ॥

“ રાજ્ય જાઓ, લક્ષ્મી ચાલી જાઓ, અને નાશવંત પ્રાણ બલે જાઓ, પણ પોતાની જાતે જે વચન કહેલું હોય, તે શાશ્વત વચન ન જાઓ. ”

ગૃહેશ્વરી ! તમે પણ મારી સાથે ચાલો; પેલા પ્રભાવિક અંજનવડે તમને વાનરી બનાવી, તે પાસેના વૃક્ષ ઉપર રાખીશ. આર્હત શાસનનો મહા મંત્ર આપણા શરીરની રક્ષા કરશે, શાસનના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ યોગીદારની જેમ આપણી આગળ ઉભા રહેશે. મિયા ! હોંમત રાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રે કહ્યું, એટલે મદ્દાના હૃદયમાં હીમ્મત આવી, તે આરિતક અપજા પતિને અનુસરવા ઉભી રહી. શ્રીચંદ્ર પ્રભાવિક અંજનથી તેને વાનરી બનાવી, રમણનની ભયંકર ભૂમિ તરફ ચાલ્યો. કલ્યાણપુરનું રમણાન ભયંકર હતું, કાળી ચૌદશની રાત્રિ હોવાથી તે વિશેષ ભયંકર લાગતું હતું, ચારે તરફ ચિતામિત્રાથી અમિના બડકા નીકળતા હતા, એક તરફ શ્વાનના ધોર શબ્દ થતા હતા, શિયાળ, વરૂ વિગેરે માંસબક્ષી પ્રાણીઓ આમતેમ ધરતા હતાં, અસ્થિઓનાં રાશિ શ્રેણીમાં નજરે પડતાં હતાં, જૂત, ગ્રેત અને વેતાલો વિકાળરૂપે નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં, આ ભૂમિમાં શ્રીચંદ્ર આવ્યો. એક તરફ અમિકુડ પાસે પુરુષનું શબ રાખી, યોગીસજ ઉત્તરસાધકની રાહ જોઈ ઉભો હતો. મદ્દા વાનરીરૂપે પાસેના વૃક્ષ ઉપર ચડી ગઈ. શ્રીચંદ્ર યોગીની પાસે આવી બોલ્યો— મહારાજ ! હું આવી પહોંચ્યો છું, તમારો ઉત્તરસાધક છું, જે કાર્ય હોય, તે કહો. યોગી શ્રીચંદ્રને પોતાની પાસે બેસારી, મંત્ર, જાપ અને હોમ કરવા લાગ્યો. કેટલીએક ક્રિયા કરતાં અર્ધી રાત્રિ થઈ, એટલે યોગીએ શ્રીચંદ્રને કહ્યું, મહાનુભાવ ! હવે તમારું કામ પડ્યું છે, અહીંથી થોડે દુર એક વડનું મોટું વૃક્ષ છે, ત્યાં એક ચોરનું શબ છે, તે વડની શાખા સાથે લટકે છે, તેને અહીં લાવો તો, માંડે કાર્ય સિદ્ધ થાય. વીરમણિ શ્રીચંદ્ર સાહસથી બેઠો થયો. ઉત્તર દિશામાં રહેલા વડની પાસે વડ ઉપર ચડી, ખર્જૂવડે મુઠાના બંધને તોડી પાડી, શબ નીચે પાડ્યું, અને પોતે નીચે ઉતર્યો. પુનઃ તે સજ પાછું ત્યાં જઈને વળ્યું. પછી પોતે ઉપર ચડી, બંધને છોડી, શબને હાથે પકડી નીચે ઉતાર્યું. હાથવડે અજ્ઞપુત પકડી, આંધ ઉપર ચડાવ્યું, એટલે મુઠડું ખડખડ હસીને બોલ્યું, રાજકુમાર ! તું વીર રાજપુત છે, અને એક કથા સંભળાવ, તો તારી સાથે આવું, તે સાંભળતાંજ શ્રીચંદ્ર આશ્ચર્ય પામી ગયો, અને આશ્ચર્યને લીધે ક્ષણવાર મૌન ધારી રહ્યો. જ્યારે શ્રીચંદ્ર બોલ્યો નહોં, એટલે શબે કહ્યું, રાજકુમાર ! જો તું હોંકારે આપે, તો તને એક પચાવતીની વાર્તા કહું, એમ કહી મુઠડાં નીચે પ્રમાણે વાર્તા શરૂ કરી:—

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરના રાજાને ગુણસુંદર નામે એક કુમાર હતો, તેને સુખદિ નામે ગુણુપર પ્રીતિ રાખનારો એક મંત્રિ હતો. એક વખતે તે રાજકુમાર અને મંત્રિ અને વિપરીત ગતિ શીખેલા અશ્વ ઉપર બેસી ફરવા નીકળ્યા. વિપરીત ગતિવાળા અશ્વો તેમને એક મોટી અટવીમાં ખેંચી લાવ્યા, અને તે તૃપ્તા લાગી. અશ્વ ઉભા રહ્યા, એટલે તેઓ એક સરોવર ઉપર આવ્યા. સરોવરની પાળ ઉપર એક યક્ષનું મંદિર હતું. જળપાન કર્યા પછી રાજકુમાર મંત્રિને અશ્વ સોંપી સરોવરમાં ક્રીડા કરવાને ગયો, તેવામાં કાંઠા ઉપર એક સુંદર કન્યા જોવામાં આવી, તેણીના હાથમાં એક કમળનું પુષ્પ હતું. રાજકુમાર ગુણસુંદરને જોતાંજ તે કન્યાએ કમળ, દાંત અને કાનનો સ્પર્શ કરી સંજ્ઞા બતાવી. એવી સંજ્ઞા કરી, તે કન્યા પોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ. રાજકુમાર વિચારમાં પડ્યો, તેની સંજ્ઞા બરાબર સમજ્યો નહો. તત્કાળ તેણે આવી સુખદિ મંત્રીને પુછ્યું, મંત્રિશ્વર ! આ સરોવરમાં ક્રીડા કરવા જતાં તટ ઉપર એક સુંદર કન્યા ઉભી હતી, તેણીના હાથમાં કમળ હતું. મને જોઈ તેણીએ કમળથી દાંત અને કાનને સ્પર્શ કર્યો, અને મને તે બતાવી ચાલી ગઈ, એનો અર્થ શું હશે ? ચતુર મંત્રિએ બુદ્ધિથી વિચાર્યું, અને તે બોલ્યો, રાજકુમાર ! એ કન્યાનો આશય મારા જાણવામાં આવી ગયો છે. તે દાંતાનગરના રાજા કર્ણદેવની પદ્મા નામે પુત્રી છે, તે તમારી ઉપર અનુરાગ દર્શાવવા એ સંજ્ઞા કરી ચાલી ગઈ છે. આ સાંભળી રાજકુમાર ખુશી થયો, અને મંત્રિના આતુર્યને તેણે ધન્યવાદ આપ્યો.

પછી રાજકુમાર મિત્ર સહિત દાંતાનગરમાં ગયો. બાહેરની વાડીમાં ઉતરી એક માલણને દ્રવ્ય આપી, પદ્માવતી રાજકુમારી પાસે પોતાના આવવાની ખબર આપવા મોકલી, અને સરોવરે જે પોતે મળેલ તે ઈલાણી કહેવરાવી. માલણે એ ખબર રાજકુમારીને કહી; તે સાંભળતાંજ તેણીએ માલણના મસ્તક ઉપર સ્વંદનથી જરેલાં પાંચ આંગળાંવાળા હાથવડે લપડાક મારી, અને બહાર કાઢી મુકી. માલણ વિલખી થઈ રાજકુમારની પાસે આવી, અને તેણીએ પોતાનો વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. ચતુર મિત્ર મંત્રિ તે મર્મ જાણી ગયો, અને તેણે રાજકુમારને કહ્યું, મિત્ર ! નાહમેદ થશે નહીં, તે રાજબાળાએ પાંચ આંગળાંવડે મસ્તકમાં લપડાક મારી, તમને એવી સૂચના કરી કે, આવતી શુક્ર પંચમીને દિવસે તેનો મેળાપ થશે; આ સંકેત જાણી ગુણસુંદર ખુશી થયો, પછી બંને મિત્ર નગરમાં એક ઘર ભાડે રાખીને રહ્યા.

જ્યારે પાંચમનો દિવસ આવ્યો, એટલે રાજકુમારને ઉત્કંઠા થઈ. પદ્માવતીને યાદ આપવા માટે માલણને પુનઃ જવા કહ્યું. માલણે પોતાનું અપમાન થયેલ, તેથી જવાની ના કહી. રાજકુમારે તેણીને ઘણું દ્રવ્ય આપવાની લાલચ બતાવી, એટલે માલણ છેવટે જવાને તૈયાર થઈ. દ્રવ્યથી શું નથી થતું ?

માલણે આવી રાજકુમારીને કુમારનો સંદેશો કહ્યો, તે સાંભળતાંજ રાજકુમારીને રીસ થઈ. કુંકુમ જરેલાં ચાર આંગળાંવાળા હાથવડે ગાલ ઉપર લપડાક મારી, અને મહેલની પછવાડેની બારીએથી દોરીવડે બાંધી ઉતારી માલણને કાઢી મુકી. આવું ભારે અપમાન થવાથી માલણ જીવ લઈને નાશી આવી. તેણીએ પોતાનીપર વીતેલો વૃત્તાંત

રાજકુમારને જણાવ્યો, અને કહ્યું કે, હવે હું કદિ પણ ત્યાં જમીશ નહિ. ચતુર મંત્રિ મિત્ર તેનો ભાવાર્થ સમજી ગયો. તેણે રાજકુમારને જણાવ્યું કે, મિત્ર ! હાલ ધિરજ રાખો. કુકુમવાળાં ચાર આંગળાવાળા હાથની લપડાક ઉપરથી એવી મૂચના કરે છે કે, તે હાલ રજસ્વળા છે, ચાર દિવસે શુદ્ધ થશે. મહેલની પાછળ થઇ બારીએ દોરવડે તમને બોલાવશે. ચાર દિવસ વધારે વિલંબ થયો છે. મિત્ર ! ઉતાવળા થશો નહિ, ઉતાવળે આંખા પાકતા નથી.

હે રાજપુત્ર ! તે પછી જ્યારે પાંચમ પછી નવમીનો દિવસ આવ્યો, એટલે રાજપુત્ર ગુણસુંદર રાત્રે પદ્માવતીના મહેલની પછવાડે ગયો. રાહ જોઇ બેઠેલી રામાએ કુમારને જોયો, એટલે દોરીના યોગથી ઉપર ચડાવ્યો. કુમાર રાજબાળાને પ્રેમથી મળ્યો, પરસ્પર કીડા સુખનો આરંભ થવા લાગ્યો. રાજબાળાએ કહ્યું, પ્રિય ! મારા કહેવાનો આશય તમે શી રીતે જાણી લીધો ? કુમાર બોલ્યો, પ્રિયા ! મારી સાથે મારો એક ચતુર મંત્રિ મિત્ર છે, જે તમારે દીયર સમાન છે, તેની બુદ્ધિના પ્રભાવથી મેં તમારો સંકેત જાણ્યો હતો. પછી રમણીએ રમણને ઉત્તમ રસોષથી જમાડ્યો, અને ધણો આદર સત્કાર કર્યો. પ્રાતઃકાળ પહેલાં તે સ્વસ્થાને જવા નીકળ્યો, તે વખતે પદ્માવતીએ વક્ર હૃદયથી ઝેરનો મોદક પોતાના દીયરને માટે કુમારની સાથે મોકલાવ્યો. રાજકુમાર પોતાને સ્થાને આવ્યો. પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત મિત્રને જણાવ્યો, અને કહ્યું કે, તમારે માટે રાજકુમારીએ આ એક મોદક મોકલાવ્યો છે, એમ કહી મંત્રિને મોદક આપ્યો. મોદક લઇ ચતુર મંત્રિએ વિચાર્યું કે, રાજપુત્રી મને જરા પણ જાણતી નથી, તો આ મોદક મોકલાવી શા માટે મારી ઉપર રાગ કરે ? આમાં કાંઇક વિચારવાનું છે. એમ કરતાં સૂર્યોદય થયો, મોદક પોતાની પાસે મુક્યો, લાજુવારે તે ઉપર બેઠેલી માખીઓને મરી ગયેલી જોઇ, તે ઉપરથી તેને નિશ્ચય થયો કે, આ ઝેરનો મોદક છે, તત્કાળ તેને જમિમાં દાટી દીધો. સ્ત્રીઓની ધર્મા બુદ્ધિને ધિક્કાર આપ્યો.

બીજે દિવસે રાત્રિ થઇ, એટલે મંત્રિએ રાજકુમારને શીખવ્યું. મિત્ર ! જો આજે રાજકુમારીને મળવા જવું હોય તો, હું તમને એક ઉપાય કહું, તે કરજો. જ્યારે રાજકુમારી નિદ્રાવશ થાય, ત્યારે તેની જાગ ઉપર ત્રણ રેખાવાળું ત્રિશુળ કરી, પગમાંથી એક અંઝર કાઢી લાવજો; એમ કરવાથી આપણને એ કુમારી સ્વતંત્ર રીતે મળશે. મંત્રિના કહેવા પ્રમાણે રાજકુમારે બીજી રાત્રે તેમ કર્યું. પછી બંને મિત્રાએ યોગીનો વેપ લીધો, એક ગુરૂ અને બીજો શિષ્ય થયો. બંને રમશાનમાં જઇ વસ્યા. શિષ્ય પેલું સુવર્ણનું અંઝર લઇ નગરમાં આવ્યો. સોનાવાળાની દુકાને જઇ કહ્યું કે, આ અંઝરનું જે મૂલ્ય થાય, તે આપો. અંઝર જોતાંજ વેપારીએ એ રાજનું છે, એમ ઓળખી લીધું. તત્કાળ તે રાજની પાસે લઇ ગયો. રાજએ પોતાનું નામ વાંચી, તે શિષ્યને બોલાવી પુછ્યું કે, આ અંઝર ક્યાંથી મળ્યું ? શિષ્યે કહ્યું, મને કાંઈ ખબર નથી. મારા ગુરૂ જાણે. પછી રાજએ રમશાનમાંથી ગુરૂને બોલાવી પુછ્યું કે, આ અંઝર તમને ક્યાંથી મળ્યું ? ગુરૂ બોલ્યા, આજ રાત્રે રમશાનમાં એક ઉગ્ર બળવાળી શક્તિ આવી હતી, મેં તેને પગે

પકડવા માંડી, પશુ તે જોર કરી ચાલી ગઇ. ચાલતી વખતે અમોએ તેની જાંઘ ઉપર ત્રણ રૈખા કરી, અને આ જાંઘર કાઢી લીધું છે. તે શક્તિ તમારા અંતઃપુરમાં ગઇ છે. આ સાંભળી રાજા અંતઃપુરમાં ગયો તપાસ કરતાં પોતાની પુત્રીને દૂષિત થયેલી જોઇ. તત્કાળ રાજાએ યોગીને પાસે બોલાવી કહ્યું, મહાતુભાવ ! તમારું કહેલું યથાથ છે. મારી પુત્રીજ દૂષિત થઇ છે. હવે તે નિર્દોષ કેવી રીતે થાય ? તે કૃપા કરી જણાવો. તમે સર્વ વિદ્યાના જાણુ છો, અને મોટા દેવ સમાન છો. યોગી બોલ્યો, રાજા ! તમારી પુત્રીને નિર્દોષ કરવાનો એક ઉપાય છે. હું તમને એક મંત્રેલું વસ્ત્ર આપું, તેવડે રાજકુમારીના પગ અને મુખ બાંધી, અને આંખે પાટા બાંધી રથમાં બેસારી, પૂર્વ દિશામાં એક વૃક્ષ નીચે મુકી આવો. તમારા સુબટો તેની સામું જોવા વગર પાછા ચાલ્યા આવે, પછી તે રાજકન્યા આઠ પોહોર સુધી વનમાં રવેચ્છાએ પ્રરશે, એટલે તે તત્કાળ નિર્દોષ થઇ જશે. ત્યાર પછી મોટા ઉત્સવ સાથે તેને દરબારમાં લાવજો.

આ પ્રમાણે રાજાને ઉપાય બતાવી, બંને સુર શિષ્ય પોતાને ઘેર ગયા. રાજાએ રાજકન્યાને યોગીના કહેલા પ્રમાણે તે રાત્રે વનમાં મોકલી. બંને મિત્ર, યોગી અને શિષ્યનો વેષ છોડી દઇ, ઘોડા ઉપર બેસી, જ્યાં રાજકન્યા હતી ત્યાં આવ્યા. રાજકન્યાના બંધ છોડી બંને તેણીને અંધ ઉપર બેસારી પોતાના નગરમાં લાવ્યા. માર્ગમાં રાજબાળાએ મંત્રિને કહ્યું, દીયરજી ! આ શું કર્યું ? મંત્રિ બોલ્યો, બાબી ! એ તમારું જ કામ છે. જો ઝેરના મોદકથી ઉગ્યા, તો આવી જુદી સુઝી. હવે કૃપા કરી, હૃદય નિર્ભગ રાખજો. આમ વાર્તાવિનોદ કરતાં તેઓ પોતાના નગરમાં પહોંચી ગયાં. અહીં આઠ પોહોર વીતી ગયા, પછી રાજા પોતાની પુત્રીને જોવા વનમાં આવ્યો. કાંઈ ઠેકાણે પુત્રી જોવામાં આવી નહીં. આથી હૃદયમાં મોટો આઘાત થયો, અને તેથી રાજા મૃત્યુ પામી ગયો.

શમે શ્રીચંદ્રને કહ્યું, રાજકુમાર ! કહો, એ રાજાની હલ્લ કોને લાગી ? કન્યાને, રાજકુમારને, કે તેના મિત્રને ? જો તું જાણ્યા છતાં નહિ કહે, તો આ હલ્લ તને લાગશે. શ્રીચંદ્ર વિચાર કરી બોલ્યો, અરે મુઝા ! મારા વિચાર પ્રમાણે તો એ હલ્લ રાજાને પોતાને લાગી છે. તેણે પોતાની પુત્રીને શા માટે મોટી કરી ? એ રાજાનોજ અન્યાય છે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી, તે શય પાછું વડે જઈને ચોંટી ગયું. શ્રીચંદ્ર જાનને દુરાગ્રહ જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યો, અને પાછો તેને લેવાને વડ ઉપર ગયો. પુનઃ શયને નીચે ઉતાર્યું, એટલે રાજકુમારની આગળ શમે નીચે પ્રમાણે ખીજ વાર્તા કહેવા માંડી.

લોગવતી નામે બોગી લોકોને આનંદ આપનારી એક નગરી હતી. તેમાં **રૂપસેન** નામે રાજા હતો, તેને મનગમતી એક કન્યા પરણી હતી. તે રાજાની પાસે પાંજરામાં એક કળાવાન અને વિચક્ષણ પોપટ રહેતો હતો. એક વખતે રાજાએ પોપટને પૂછ્યું, અરે પક્ષી ! તું કાંઈ જાણે છે ? પોપટ બોલ્યો, રાજા ! હું સર્વ જાણું છું. રાજા બોલ્યો, તો કહે, કેવી કન્યા મને પ્રાપ્ત થશે ? પોપટ બોલ્યો, રાજા ! મગધ દેશના રાજાને **મુરસુંદરી** નામે સ્ત્રી અને મદનમંજરી નામે પુત્રી છે, તે તમારી સ્ત્રી

યશે. તે રાજપુત્રીની પાસે એક ચંદ્રપ્રભા નામે સારિકા છે, તેણીએ પણ આજ પ્રમાણે સારિકાને પુછ્યું હતું કે, મારો ભત્તા કોણુ યશે ? ત્યારે સારિકાએ તમારું નામ આપ્યું છે, અને તમારા રૂપની પ્રશંસા કરી છે, આથી મદનમંજરીનો તમારી ઉપર રાગ થયો છે.

શ્રીચંદ્રકુમાર ! તે પછી એવું બન્યું કે, મદનમંજરીએ પોતાનો ધરાદો સખીદ્વારા માતાને કહેવરાવ્યો. માતાએ રાજને જણાવ્યું, રાજએ મંત્રિને ગોઠવણ કરવા કહ્યું, આથી મંત્રિએ રૂપસેન રાજને સંકેતથી જણાવ્યું, અને છેવટે શુભ દિવસે મદનમંજરીની સાથે રૂપસેન રાજનો વિવાહ થયો.

રાજ અતુક્રમે નગરમાં આવ્યો. મદનમંજરી પોતાની સાથે ચંદ્રપ્રભા સારિકાને લેતી આવી, શુક અને સારિકાને એક પાંજરામાં રાખ્યાં. રાજ મનવાંછિત રમણીનો યોગ થવાથી ધણો આનંદ માનવા લાગ્યો, અને સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે પાંજરામાં રહેલા પોપટે સારિકાને કહ્યું, પ્રિયા ! તું કેમ બોગની ઉપેક્ષા રાખે છે ? મારી સાથે સ્વેચ્છાએ બોગ બોગવ. આ સંસારમાં બોગજ સાર છે, આ ધૌવન વય અંચળ છે, પ્રીતી તે પ્રાપ્ત થવાનું નથી. તે વિષે એક રસિક પુરૂષે કહેલું છે કે:—

સંસારે સર્વ જીવાનાં ભોગપ્રાપ્તિઃ ફલં શુભમ્ ।

ગતં તે જીવિતં મીરુ જીવનં ચ નિરર્થકમ્ ।

યા ન વેત્તિ સદા પુંસાં ચતુરાણાં રતિપદમ્ ॥ ૧ ॥

હે બીકણ સ્ત્રી ! આ સંસારમાં સર્વ જીવોને બોગની પ્રાપ્તિ થવી, તે શુભ ફળ છે. જે સ્ત્રી ચતુર પુરૂષોને રતિ આપનારું સુખ જાણતી નથી, તેનું જીવિત આશ્યું ગયેલું અને નિરર્થક છે.

શુકનાં આવાં વચન સાંભળી, સારિકા બોલી—શુકરાજ ! હું પુરૂષની સાથે બોગની ધમ્જા રાખતી નથી; પુરૂષ જાતિ ધણી ખરાબ હોય છે, મેં સાસુમાં તે વિષે નીચે પ્રમાણે સાંભળ્યું છે.

સ્વાર્થનિષ્ઠા મુલે મિષ્ટા દ્રોહિણઃ પરવંચકાઃ ।

માયાવિનઃ કૃતગ્રાશ્ચ નિર્દયાઃ પુરુષાઃ પુનઃ ॥ ૧ ॥

પુરૂષો સ્વાર્થી, મોઢે મીઠા, દ્રોહ કરનારા, બીજને છેતરનારા, માયાવી, કૃતઘ્ની અને નિર્દય હોય છે.

સારિકાના મુખથી પુરૂષ જાતિની નિંદા સાંભળી શુક બોલ્યો—સારિકા ! આ શું

એવો છે ? પુરુષોથી સ્ત્રીઓ વધારે ખરાબ હોય છે. સ્ત્રીઓ દુરાચરણી, પતિઘાતક અને પાપિણી થાય છે, તેને માટે પણ સાહિત્યમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે.

અનૃતં સાહસં માયા મૂર્ખત્વ મતિલોભિતા ।

અશૌચં નિર્દયત્વં ચ સ્ત્રીणां दोषाः स्वभावजाः ॥ ૧ ॥

भवबीजं नारकस्य द्वारमार्गस्य दीपिका ।

शुचां स्थानं कलेर्मूलं दुःस्वानां स्वानिरंगना ॥ ૨ ॥

અસત્ય, સાહસ, કપટ, મૂર્ખતા, અતિ લોભ, અપવિત્રતા અને નિર્દયપણું, એ સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક દોષ છે. સ્ત્રી સંસારનું ખીજ છે, નરકના દ્વારના માર્ગની દીવી છે, શોકનું સ્થાન છે, કળિ કલહનું મૂળ છે, અને દુઃખની ખાણ છે. ૧—૨.

આ પ્રમાણે શુક સારિકાની વચ્ચે મોટો વાદ થઈ પડ્યો. એ વાત રાજા અને રાણીની પાસે આવી, રાજાએ આવી સારિકાને પુછ્યું, આવો વાદ થવાનું શું કારણ છે ? ત્યારે સારિકાએ તે વાદનું મૂળ જણાવતાં નીચે પ્રમાણે એક વાર્તા કહેવા માંડી:—

કાંચનપુર નામે એક નગરમાં મહાધન નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તેને ધનક્ષય નામે પુત્ર હતો, પુણ્ય વર્દન નામની નગરીના ઉદ્ભવ નામના એક શેઠની પુત્રી સાથે તેનો વિવાહ થયો હતો. ધનક્ષય મહા વ્યસની હતો, તેથી તેના પિતાનું ધન તેણે ઉડાવી દીધું. તેની સ્ત્રી પોતાને પીયર ચાલી ગઈ હતી. કેટલેક દિવસે જ્યારે ધનક્ષયની પાસે કાંઈ પણ દ્રવ્ય રહ્યું નહીં, એટલે તે પોતાની સ્ત્રીને બોલાવવા ઉદ્ભવ શેઠને ઘેર ગયો. કેટલાએક દિવસ ત્યાં રહી, પોતાની સ્ત્રીને તેડી પાછો ધ્રવ્યો. તેના સાસુ સસરાએ પુત્રીને શણગારી, તેના પતિની સાથે મોકલી. થોડા રસ્તા સુધી વળાવી, માતાપિતા પુત્રીને હિત-શિક્ષા આપી પાછાં વળ્યાં.

ધનક્ષય સ્ત્રીને લઈ આગળ ચાલ્યો, ત્યાં રસ્તામાં એક ઉજ્જડ ગામ આવ્યું. તે જોઈ ધનક્ષયે તેની સ્ત્રીને કહ્યું, પ્રિયા ! આ માર્ગ વિકટ છે, માટે તમારાં વસ્ત્રાભૂષણ મને આંધી આપો, રખે કોઈ ચોર આવી હરી જાય, બોળી સ્ત્રીએ તેમ કહ્યું. પછી આગળ ચાલતાં એક ઉંડા અંધારીઓ કૂવો આવ્યો, તેમાં ધનક્ષયે સ્ત્રીને અચાનક ઉપાડી કુવામાં નાખી દીધી. દુષ્ટ ધનક્ષય વસ્ત્રાભૂષણ લઈ પોતાને ગામ ચાલ્યો આવ્યો.

અહીં અંધ કૂવામાં પડેલી સ્ત્રી વલખાં મારવા લાગી, તેવામાં કોઈ મુસાફરો ત્યાંથી જતા હતા, તેમણે દયા લાવી, તે સ્ત્રીને કુવામાંથી કાઢી. મુસાફરોએ તેણીને કુવામાં પડવાનું કારણ પુછ્યું, એટલે તે સ્ત્રીએ કહ્યું, કોઈ ચોરે આવી, મારા પતિને આંધીને માર્યો, અને મારાં વસ્ત્રાભૂષણ લઈ, મને કુવામાં નાખી ચાલ્યો ગયો. મારા પતિ જીવતા હશે કે શું ? તે હું જાણતી નથી. આવો કલ્પિત રવાનાં કહી, તે સ્ત્રી કોઈ દયાળુ મુસા-

ફરની સાથે પાછી પોતાના પીયરમાં આવી. પોતાનાં માતાપિતાની પાસે પણ તેણીએ તે કલ્પિત વ્રતાંત કહ્યો. માયાળુ માતાએ પુત્રીને હૃદય સાથે દાખીને કહ્યું, બેટા ! ચિંતા કરીશ નહીં, વસ્ત્રાભૂષણનો જરા પણ શોક ન રાખીશ. જો જમાઈ જીવતા હશે, તો પાછા મળશે, અને તું સુખી થઈશ.

અહીં ધનક્ષયે સ્ત્રીનાં આભૂષણ વસ્ત્ર બિગેરે વેચી દુર્વ્યસનમાં ઉડાવી દીધાં. અલ્પ સમયમાં તે પાછો નિર્ધન થઈ દુઃખી થવા લાગ્યો, એટલે તે નિર્લજ પાછો પોતાના સાસરાને ગામ આવ્યો. તેના મનમાં પોતે કરેલા કુકર્મને માટે શંકા હતી, પણ તેનો કલ્પિત ઉત્તર કહેવા તે ઇચ્છતો હતો; તેવામાં પોતાની સ્ત્રીને જોઈ. સ્ત્રી પતિને જોઈ ખુશી થઈ, અને પોતાને ધન્ય માનવા લાગી. સ્ત્રીને જીવતી જોઈ ધનક્ષયના મનમાં વિચાર થયો કે, આ શું ? મેં મારી જાતે તે સ્ત્રીને કુવામાં નાખેલ, તે અહીં જીવતી ક્યાંથી ? આવું વિચારી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, વખતે તેમાંથી કાઢીએ બચાવી હશે.

હવે સ્ત્રી તેની ઉપર પ્રસન્નતા દર્શાવવા લાગી. કેઈવાર પણ કુવાની વાત તેણીએ જણાવી નહીં, કેટલાક દિવસ એમ આલ્યા ગયા, પછી એક દિવસે સ્ત્રી સુતી હતી, તેના શરીર ઉપરથી આભૂષણ ઉતારી, તેને મારી નાંખી, ધનક્ષય રાત્રે સાસરાને ઘેરથી પાછો આલ્યો ગયો. દુષ્ટ જન પોતાની દુષ્ટતા કદિપણ છોડતો નથી.

સારિકાએ કહ્યું, હે રાજ ! પુરુષોનાં કામ એવાં નહારાં હોય છે. કેટલાંએક પ્રત્યક્ષ જોયેલાં છે, અને કેટલાંએક સાંભળ્યાં છે. મીઠાઈમાં મેળવેલા ઝેરના જેવા પુરુષો થાય છે. આથી મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે, પુરુષનો સંગ કરવો નહીં, અને તેથી આ શુકની સાથે મારે વાદ થાય છે.

શુક પક્ષી બોલ્યો—રાજ ! તમે તટસ્થ છો, એક તરફ સાંભળી નિર્ણય કરશો નહીં. એ સારિકાનું કહેવું ધૃટિત નથી, બધા પુરુષો તેવા હેતા નથી. કોઈ પુરુષ તેવા દુષ્ટ થાય, તેથી કોઈ પુરુષજાતિ બધીને અપવાદ લાગતો નથી. પાપની અનંત રાશિ ઉદય આવવાથી સ્ત્રીવેદ બંધાય છે, તે પણ કર્મથી પ્રાપ્ત થાય તો, લેવો પડે છે. દુર્જનથી કરી ગયેલા લોકો સંજ્ઞનથી પણ ભય રાખે છે. ગરમ દૂધથી દાઝેલો માણસ ઘાશને પણ ટુટીને પીએ છે. વચ્ચે સારિકા બોલી ઉઠી, શુકરાજ ! શું વધારે વાણીમાં પંડિતાર્થ બતાવો છો ? જો પુરુષ જાતિના જેવી સ્ત્રીજાતિ હોય તો, તેનો કાંઈ દાખલો આપો. તમે મારી સાથે સરખા ઉતરશો ? કાંઈ વાણીના વિલાસમાં વિજ્ય નથી. ઘણા વાચાળ પુરુષો બીજાને છેતરી પાડે છે; દુર્જનોથી છેતરાએલા પુરુષો પછી સંજ્ઞનનો પણ વિશ્વાસ કરતા નથી, તે વિષે સાહિત્યમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે.

ये वंचिता धूर्तजनेन लोकास्ते साधुसंगेऽपि न विश्वसन्ति ।

उण्णेन दग्धाः किल पायसेन पिबन्ति फुत्कृत्य दधीनितकम् ॥ ૧ ॥

જેઓ ધૂર્ત જનથી હેતરાયા હોય, તેઓ સાધુઓની ઉપર પણ વિશ્વાસ કરતા નથી. ઉના દુષ્ઠથી દાઝેલા પુરૂષો દહીં અને ઝાણ પુકાને પીએ છે. વળી સ્ત્રી અને પુરૂષ વિશેષમાં ઘણો તણવત છે, અને સ્ત્રીની યોગ્યતા તથા અયોગ્યતા પુરૂષ વિશેષને પ્રાપ્ત કરવાથી જણાય છે, તે વિષે સાહિત્યમાં નીચેનાં પદ્ય લખે છે.

વાજિવારણલોહાનાં કાષ્ટપાષાણવાસસામ્ ।

નારી પુરુષતોયાનામંતરં મહદંતરમ્ ॥ ૧ ॥

અશ્વ, હાથી લોહ, કાષ્ટ, પાષાણ, વસ્ત્ર, સ્ત્રી, પુરૂષ અને જગમાં મોટું અંતર છે.

સશ્ચં શાસ્ત્રં વિદ્યા વાણી વીણા નરશ્ચ નારી ચ ।

પુરુષ વિશેષં પ્રાપ્તા ભવંતિ યોગ્યા અયોગ્યાશ્ચ ॥ ૧ ॥

શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, વિદ્યા, વાણી, વીણા, નર અને નારી, પુરૂષ વિશેષને પ્રાપ્ત થઈ યોગ્ય અને અયોગ્ય થાય છે.

આ પ્રમાણે ચતુર સુદ્ધિવાળા શુકે નીચે પ્રમાણે વાર્તા કહેવા માંડી:—

કાંચનપુર નગરમાં સાગરદત્ત નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તેને શ્રીદત્ત નામે પુણ્યવાન અને પવિત્ર પુત્ર હતો, શ્રીપુર નગરનિવાસી સોમદત્ત શેઠની જ્યશ્રી નામે એક પુત્રીની સાથે શ્રીદત્ત પરણ્યો હતો. શ્રીદત્ત જ્યશ્રીને પરણીનેજ તેના પીયરમાં મુકી કરી-યાણા લઈ સતુદ્ર માર્ગે વેપાર કરવા ગયો. પછવાડે જ્યશ્રી ચૌવનવચને પ્રાપ્ત થઈ કામિ પુરૂષોને નવનવા રંગ દર્શાવવા લાગી. ચૌવનવચમાં વિશેષ લાવણ્ય જણાય છે. કહ્યું છે કે:—

ચૌવનમુદગ્રસમયે કરોતિ લાવણ્યગતિં કુરુષેઽપિ ।

દર્શયતિ પાકકાલે લિંબફલં ચાપિ માધુર્યં ॥ ૧ ॥

કુરૂષી જનમાં પણ ચૌવનવચ પોતાના ઉગ્ર સમયે લાવણ્યને ઉત્પન્ન કરે છે, લીંબાનાં ફળ પણ પાકવા વખતે મધુરતા દર્શાવે છે.

એક દિવસે જ્યશ્રી મંદિરના ગોખ ઉપર બેસી હતી, ત્યાં કોઈ સ્વરૂપવાન પુરૂષ જતો તેણીના જોવામાં આવ્યો. અસતી સ્ત્રીઓનું એવું લક્ષણ છે કે, તે સુંદર પુરૂષને જોઈ વિકારી બની જાય છે. કહ્યું છે કે—

સુરૂપં પુરૂષંદૃષ્ટ્વા ભ્રાતરં પિતરં સુતમ્ ।

શ્રવતે યોનયઃ સ્ત્રીણામપાત્રમિવાંભસા ॥ ૧ ॥

સ્વરૂપવાન પુરૂષ કદી તે ભાઈ, પિતા અને પુત્ર હોય, તોપણ તેને જોઈને સ્ત્રી-
ઓની યોનિ પાણીવડે કાચાં પાત્રની જેમ સ્તવ્યા કરે છે.

અગ્નિકુંડસમાનારી ઘૃતકુંભસમો નરઃ ।

સંપર્કાદ્ દ્રવતે નિત્યં કિંપુનઃ સ્વવશઃ સ્ત્રિયઃ ॥ ૧ ॥

સ્ત્રી અગ્નિકુંડના જેવી છે, અને પુરૂષ ઘીના ઘડા જેવો છે, તે સંપર્કથી હમેશાં
દ્રવે છે, તો પોતાને વશ રહેનારી સ્ત્રીઓની શી વાત કરવી ?

ચૈત્રનવતી જયશ્રીને તે સ્વરૂપવાન પુરૂષ જોઈ કુવિચાર આવ્યો. તરફાળ માલતી
નામની એક પોતાની સખીને તે પુરૂષની પાસે મોકલી. પુરૂષે માલતીની મારફત કહેવરાવ્યું
કે, એક માલણને ત્યાં તે મને મળી શકશે. બંનેએ સંકેત સ્થળ નક્કી કર્યું, અને મા-
લણને ઘેર તેમનો યોગ થયો, ત્યારથી પ્રત્યેક દિવસે તેઓ મળતાં અને વિષયભોગ
કરતાં હતાં.

ફેટલેક દિવસે શ્રીદત્ત સમુદ્રની મુસાફરીમાંથી પાછો આવી, તે જયશ્રીને તેડવા
સાસરાને ઘેર આવ્યો. પોતાના પતિને આવેલો જોઈ, પેલા જર પુરૂષને મળવામાં અંત-
રાય થવાની જયશ્રીને ચિંતા થઈ પડી. જયશ્રીએ પોતાની ચિંતા સખીની આગળ જ-
ણાવી; ચિંતા એ કનિષ્ઠ વસ્તુ છે, આનંદના માર્ગને રોધ કરનાર છે. ચિંતાને માટે સાહિ-
ત્યમાં નીચેનાં પદો લખે છે.

ચિંતા ચિંતા સમાનાસ્તિ ચિંતા ચૈવ ગરીયસી ।

સજીવં દહતે ચિંતા નિર્જીવં દહતે ચિંતા ॥ ૧ ॥

ચિંતા અને ચિંતા સરખી નથી, ચિંતાથી ચિંતા અતિ મોટી છે, ચિંતા જીવ
વિનાશને આજે છે, અને ચિંતા જીવવાળાને આજે છે.

અતિ પ્રલાપો હિ નિરંકુશત્વં મર્તુઃપ્રવાસઃ સ્વરુચિસ્તીર્થયાત્રા ।

ઈર્ષ્યાલુતા સ્વૈરિણીસંગમતા ચ સ્વભાવતઃ શીલવિલુપ્તકાઙ્ગે ॥ ૧ ॥

અતિ બોલવાપણું, નિરંકુશપણું, પતિનો પ્રવાસ, પોતાની રૂચિ પ્રમાણે પ્રવર્તન,
તીર્થયાત્રા, ઇર્ષ્યાલુપણું અને સ્વછંદી સ્ત્રીનો સંગ, એ સ્વભાવથી શીલને લોપ-
નારાં છે.

સખીએ જયશ્રીને સમજાવી કે, વિશેષ ચિંતા રાખીશ નહીં. જે લાગ મળે, તો
પતિને છેતરી જાવો સમાગમ કરજો. સખીનાં આવાં વચન સાંભળી જયશ્રી જરા શાંત થઈ.

શ્રીહત્તને તેનાં સાસુ સસરાએ આગતસ્વાગત કરી ઘણું માન આપ્યું. ઉત્તમ પ્રકારે ભોજન કરાવી, એકાંતમાં શયન કરાવ્યું. જ્યશ્રી પતિની આગળ આવી, સ્નેહ દર્શાવી તેણીએ પોતાના પતિને અનુકૂળ કરી લીધો, સ્ત્રીઓ પુરૂષને અનુકૂળ કરવાને અનેક એજાઓ કરે છે. જેમકે:—

સ્નેહં મનોભવકૃતં જનયંતિ માત્રા
નાભિમુજસ્તનવિભૂષણદર્શિતાનિ ।
વસ્ત્રાણિ સંયમન કેશવિમોક્ષણાનિ
ભ્રૂક્ષેપકંપિતકટાક્ષનિરીક્ષણાનિ ॥ ૧ ॥

નાભિ, હાથ, સ્તન અને આભૂષણ બતાવવાં, વસ્ત્ર બાંધવાં, કેશ છુટા મુકવા, બ્રુગુટી કંપાવવી, અને કટાક્ષથી જોવું; એ સર્વ હાવભાવ કામદેવના સ્નેહને ઉત્પન્ન કરે છે.

જ્યશ્રી પતિને નિદ્રા આવી, એટલે લાંથી ઉઠીને પોતાની સખીને ઘેર આવી. માર્ગમાં કોઇ ચોરના જોવામાં આવી, ચોરે લક્ષણ ઉપરથી તેણીને વ્યભિચારિણી જાણી લીધી. તે દિવસે તેજ રાત્રે કોઇ સ્ત્રી પુરૂષ ચૌકાની એક તરફ પ્રથમ સમાગમ માટે મળવાનાં હતાં. કર્મ યોગે જ્યશ્રી લાં આવી ચડી. રાહ જોઇ બેઠેલા રાજપુરૂષની સાથે તેનો યોગ થયો, તેવામાં કોઇ કોટવાળાં લાં આવ્યો, તેણે ચોરની બ્રાંતિથી તે રાજપુરૂષને મારી નાંખ્યો. કામાતુર સ્ત્રી, તે પુરૂષના શયને અલિંગન અને સુખન કરવા લાગી, તથાપિ તેણીનો કામ શાંત થયો નહીં. પેલો ચોર આ બધી એજા જોતો હતો, તેવામં તે સ્થાને એક વક્ષ હતો, તેને આ એજા જોઇ કામ ઉત્પન્ન થયો. તત્કાળ તે પેલા શયમાં પેઠો, એટલે શય બેઠું થયું, તેણે જ્યશ્રીના કામને શાંત કર્યો, અને તે પછી તે સ્ત્રીની નાસિકાને ઘાંતવડે તોડી નાંખી. પછી પોતે શયમાંથી નીકળી, કોઇ વૃક્ષ ઉપર બેસી ગયો. જ્યશ્રી શ્વિરથી લિંપાતી અને શોક કરતી પોતાની સખી આગળ આવી; તેણીએ બધી વીતેલી વાર્તા સખીને જણાવી. કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે ? માણસ શું ધારે અને કર્મ શું કરે છે ?

અન્યથા ચિંતિતં કાર્યં દૈવેન કૃતમન્યથા ।

મલિનીવશચૂર્ણેન મદ્રિની પ્રલયં ગતા ॥ ૧ ॥

માણસ અન્યરીતે કાર્ય ચિંતવે, અને દૈવ—કર્મ અન્યરીતે કરે છે. મલિનીના વશીકરણ ચૂર્ણથી લદ્રિનીનો પ્રલય થયો હતો. જ્યશ્રીની સ્થિતી જોઇ, તેની સખીએ કહ્યું, બહેન ! આમને આમ સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં તારા પતિની પાસે જા, અને આ બધો આરોપ તેના ઉપર મુક. જ્યશ્રી સખીના કહેવાથી પતિ પાસે આવી, પેલો ચોર પણ ગુપ્તરીતે

તેણીની પાછળ પાછળ ભાંગી ગયો. કાણુવાર પછી જ્યથીએ દોંગ કર્યો, ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા માંડ્યું. તેણીનું રૂદન સાંભળી ઘરનાં માણસો એકઠાં થયાં, શ્રીદત્ત જાગી ગયો. સર્વેએ આવી જોયું, ભાંગી જઈને નાક કાપેલું જોયું. બધાં એકી અવાજે બોલી ઉઠ્યાં, અરે દુષ્ટ નિર્લજ ! તે આ શું કર્યું ? અમારી નિરપરાધી પુત્રીની નાસિકા કાપાડે છેદી ? શ્રીદત્ત તો વિચારમાં પડ્યો કે આ ધર્તિએ ક્યાંથી જાગ્યું ? કહ્યું છે કે:—

ન વિશ્વસેન્નરૂપે શુદ્રે કૃષ્ણે ચૈવ ન બ્રાહ્મણે ।

ન વિશ્વસેત્કૃષ્ણસર્પે કાચે નૈવ ચ વિશ્વસેત્ ॥ ૧ ॥

રાજા, શુદ્ર, કાળો બ્રાહ્મણ, કાળો સર્પ અને શરીર એટલાનો વિશ્વાસ ન કરવો.

મગધાઃ કિં ન જલપંતિ કિં ન ભક્ષંતિ વાયસાઃ ।

કવચઃ કિં ન વોધંતિ કિં ન કુર્વંતિ પાસુલાઃ ॥ ૧ ॥

મદિરા પીનાર શું નથી બોલતા ? કાગડાઓ શું નથી ખાતા ? કવિઓ શું નથી જાણતા ? અને દૂષિત સ્ત્રીઓ શું નથી કરતી ?

ચક્રિત અન્ન ગયેલા અને ગભરાઈ ગયેલા શ્રીદત્તને તેના સાસરીઆંએ રાજદ્વારમાં દોર્યો. કહ્યું છે કે:—

દુર્વજ્ઞાનામનાથાનાં વાલવૃદ્ધતપસ્વિનામ્ ।

અન્યાય પરિભૂતાનાં સર્વેષાં પાર્થિવો ગતિઃ ॥ ૧ ॥

દુર્બળ, અનાથ બાળક, વૃદ્ધ, તપસ્વી અને અન્યાય કરનારા, એ સર્વની ગતિ રાજા છે.

અશ્વપ્લુતં વારિદગર્જિતં ચ

સ્ત્રીणां ચરિત્રં પુરુષસ્ય भाग्यम् ।

अवर्षणं चापि हि वर्षणं च

देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ ૧ ॥

ધોડાનું ઠેકવું, વર્ષાદનું ગાજવું, સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર, પુરુષનું ભાગ્ય, મેઘનું વર્ષવું કે ન વર્ષવું, એ દેવ પણ જાણતા નથી, તો માણસ તો ક્યાંથી જાણે ?

સર્વેએ રાજાને શ્રીદત્તના અપરાધની વાત કહી, પણ તે રાજાના મનમાં ઉતરી

નહીં, તથાપિ રાજપુરોએ સાક્ષી આપી કે, તે વાત સત્ય છે. તે દુષ્ટે આ સતીને કલંક આપ્યું છે. તેમના કહેવા ઉપરથી રાજાએ શ્રીદત્તને દેહાંત શિક્ષા કરી, તેવામાં પેલો યુગ્મ રીતે રહેલો ચોર પ્રગટ થયો, તેણે ખરેખરો સર્વ વૃત્તાંત રાજાની આગળ જાહેર કર્યો. અને જણાવ્યું કે, કાંઈ રીતે આ પુરૂષ વધ્ય નથી; રાજાને તે નિશ્ચય થયો. જયશ્રીની ઉપર ગુસ્સો આવ્યો. શ્રીદત્તને છોડી મુકી સુખી કર્યો, અને દુષ્ટ કુલટા જયશ્રીને મરતક મુંડાની ગધેડા ઉપર બેસારી બધા શહેરોમાં ફેરવી, અને આવાં કુકર્મ કરનારી સ્ત્રીઓની આવી દશા થાય છે, એમ લોકોની આગળ દર્શાવી આપ્યું. તેથી દુષ્ટ સ્ત્રીઓને મારે સાહિલ શાસ્ત્રમાં નીચેનું પદ ગવાય છે.

(સ્વર્ગધરા).

આવર્ત્તઃ સંશયનામવિનયભવનં પત્તનં સાહસાનાં

દોષાણાં સંનિધાનં કપટશતમયં ક્ષેત્રમપત્યયાનામ્ ।

સ્વર્ગદ્વારસ્ય વિદ્નં નરકપુરમુત્તમં સર્વમાયાકરંદં

સ્ત્રીયંત્રં યેન સૃષ્ટં વિષમમૃતમયં પ્રાણિનામેકપાશઃ ॥ ૧ ॥

સંશયનો આવર્ત (ધુમરી), અવિનયનું ઘર, સાહસનું શહેર, દોષનો ભંડાર, સેંકડો કપડે ભરેલ, અવિશ્વાસનું ક્ષેત્ર, સ્વર્ગદ્વારનું વિદ્ન, નરકપુરનો દરવાજો, સર્વ કપટનો કંડીયો અને અમૃતમય ઝેરરૂપ એવું સ્ત્રીયંત્ર યંત્ર કોણે સરખ્યું છે ? જે સર્વ પ્રાણીઓને એક પાશરૂપ છે.

શ્રીદત્ત પછી બીજી કુલીન સ્ત્રીને પરણી સુખી થયો. હે રાજા ! જુઓ, સ્ત્રી જાતિ કેવી અધમ હોય છે ? આપ પક્ષપાત વગર કહો કે, સ્ત્રી અને પુરૂષ દુરાચરણમાં સરખાંજ ઉતરે છે. રાજાએ તે વાત માન્ય કરી.

પેલા શમે શ્રીચંદ્રને જણાવ્યું, રાજકુમાર ! તું કહે, તે સ્ત્રી અને પુરૂષ દુરાચરણમાં સરખાં થયાં, કે કાંઈ ન્યૂનાધિક છે ? શ્રીચંદ્રે કહ્યું, મને સ્ત્રી જાતિ વિશેષ પાપિણી લાગે છે. લોકમાં અને શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીને વધારે નિંદવા યોગ્ય કહેલી છે. શાસ્ત્રમાં લખે છે કે:—

ગુરુગ્નિર્દ્વિજાતિનાં વર્ણાનાં બ્રાહ્મણો ગુરુઃ ।

પતિરેવ ગુરુઃ સ્ત્રીનાં સર્વસ્યાભ્યાગતો ગુરુઃ ॥ ૧ ॥

દ્વિજાતિ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) નો ગુરુ અગ્નિ છે, બધા વર્ણનો ગુરુ બ્રાહ્મણ (જૈન બ્રાહ્મણ) છે, સ્ત્રીઓનો ગુરુ પતિ છે, અને સર્વનો ગુરુ અભ્યાગત છે.

નિંદ્યા યોષિન્ન મર્ત્યો હિ યતો યોષિદ્વિના નરાઃ ।

ધર્માધર્મ વિચારેષુ તન્નિયુક્તા ભવંતિ યત્ ॥ ૧ ॥

સ્ત્રી નિંદવા યોગ્ય છે, પુરૂષ નથી; કારણ કે, તેથી કરીને સ્ત્રી શિવાય પુરૂષો ધર્મ તથા અધર્મના વિચાર કરવાને નિમાય છે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી, રાજ પાછું પોતાને સ્થાનકે આવ્યું ગયું. રાજ-કુમાર આશ્ચર્ય પામી પાછો તેને લઇ આવ્યો. ક્ષણે નીચે પ્રમાણે ત્રીજી વાર્તા શરૂ કરી.

વર્તમાન નગરમાં શુદ્ધેવ નામે રાજા હતો. એક વખતે રાજા દરબારમાં સભા સ્થાને બેઠો હતો, તેણે ચોપદારને પૂછ્યું, ચોપદાર ! કોઇ રાજદ્વાર ઉપર છે કે નહીં ? ચોપદારે કહ્યું, મહારાજા ! બીજું કોઇ નથી, પણ અર્ધી જનો ઘણા ઉભા છે. શ્રીમંતના દ્વાર આગળ આશા ભરેલા અર્ધાઓ અથડાય, તેમાં કોઇ આશ્ચર્ય નથી. એક વિદ્વાન તે વિષે લખે છે.—

एह्यागच्छ त्वमुत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।

एवमाशाग्रद्वस्तैः सेव्यंते धनिनोऽर्थिभिः ॥ ૧ ॥

“ અહીં આવ, તું બેઠો થા, બોલ, ચુપ રહે. ” આ પ્રમાણે આશાશ્પ પ્રહોએ ગ્રસ્ત થયેલા અર્ધાઓ શ્રીમંત જનનાં દ્વાર સેવે છે. દ્વારપાળ રાજાને પ્રણામ કરી રાજદ્વાર આગળ આવ્યો. ત્યાં કોઇ પુરૂષને બેઠ લઇ ઉભેલો જોયો. દ્વારપાળ રાજાને ખચ્ચર આપી આજ્ઞા લઇ, તે પુરૂષને અંદર લઇ ગયો, પુરૂષ ભૂપતિને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો. રાજાએ પૂછ્યું, તમે કાણ છો ? તે પુરૂષે કહ્યું, મહારાજા ! હું દક્ષિણમાંથી આવું છું. તે દેશના રાજાનો વીરવર નામે હું કુમાર છું, એમ કહી તેણે રાજાની આગળ બેઠ ધરી. રાજાએ બેઠ સ્વીકારી કહ્યું, અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? કુમારે કહ્યું, મારે આપની નોકરી કરવી છે. ગુણી જનની સેવા તે કલ્પવૃક્ષની સેવા છે. રાજાએ પૂછ્યું, શું પગાર લેશો ? કુમારે કહ્યું, હમેશાં એક હજાર ગદીયાણા સોનું લઇશ. રાજાએ કહ્યું, તમારે તેટલો શો પરિવાર છે ? હાથી, ઘોડા, રથ કે બીજું શું છે ? કુમાર બોલ્યો—ના, તે કોઇ નથી. એક પુત્ર, એક પુત્રી, સ્ત્રી અને હું એમ ચાર માણસો છીએ. તે સાંભળી રાજાને આશ્ચર્ય થયું. તથાપિ રાજાએ વિચાર્યું કે, તેના પગાર પ્રમાણે તે કુળ આપશે. આવું વિચારી ભંડારીને બોલાવીને કહ્યું કે, આ વીરવર-કુમારને પ્રતિદિવસ એક હજાર ગદીયાણા સુવર્ણ આપજો. વીરવર ઘણો ઉદાર હતો, વાચકોને અગણિત દ્રવ્ય આપતો. જે કોઇ દુઃખી આવે, તેને ભોજન વસ્ત્ર આપતો. આવા મોટા ખર્ચમાં તેના દ્રવ્યનો ઉપયોગ થતો હતો. તે રાત્રે રાજાનો પહેરેગીર થઇ ઉઘાડી નરવારે ચોકી કરતો હતો.

કાષ્ટ વખતે અર્થ રાત્રે સન્નએ મહેલમાંથી પૂછ્યું કે, કાણ પહેરેગીર જાગે છે ?
ત્યારે વીરવર જવાબ આપતો હતો. અતિ કષ્ટ ભોગવી સેવા કરતો હતો. સેવકને કેવું
કષ્ટ હોય ? તેને માટે નીચેનાં પદ્ય સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.

કષ્ટં મો સેવકાનાં તુ પરાર્થચાનુવર્તિનઃ ।

સ્વયં વિક્રીતદેહસ્ય સેવકસ્ય કુતઃ સુખમ્ ।

સેવકાને ખરેખર કષ્ટ છે. બીજાને માટે અનુસરનારા અને પોતે શરીરને વેચનારા
એવા સેવકને ક્યાંથી સુખ હોય ?

મૌનાન્મૂકઃ પ્રવચનપટુર્વાતુલોજલ્પકોવા

ક્ષાંત્યા મીરૂયદિ ન સહતે પ્રાયશો નાભિજાતઃ ।

ધૃષ્ટઃ પાર્શ્વે વસતિ ચ યદા દૂરતો વા પ્રમાદી

સેવાધર્મઃ પરમગહનો યોગિનામપ્યગમ્યઃ ॥ ૧ ॥

જો સેવક મુંગો રહે, તો તેને મુંગો કહે, વધારે એણે તો એલકો કે વાયડો
કહેવાય, ક્ષમા રાખે તો બીકણ કહેવાય, જો સહન કરે નહિ, તો સારા કુળનો ન ગણાય,
જો પાસે હાજર રહે તો ધીક કહેવાય, અને દૂર રહે તો પ્રમાદી કહેવાય; આ પ્રમાણે
સેવા ધર્મ એવો ગહન છે કે, જે યોગિઓને પણ અગમ્ય છે. —

એક વખતે રાજાએ મધ્ય રાત્રે વીરવરને બોલાવીને કહ્યું કે, સ્મશાનમાં કામ
સ્ત્રી રૂદન કરે છે, માટે તેની તપાસ કરી લાવ. મુશ્કેલી વખતે સેવકને મોકલવામાં તેની
પરીક્ષા થાય છે. કહ્યું છે કે:—

જાનિયાત્ પ્રેષણે મૃત્યાન્ બાંધવાન્ વ્યસનાગમે ।

મિત્રમાપત્તિકાલે ચ માર્યાંચ વિભવક્ષયે ॥ ૧ ॥

સેવક મોકલવાથી જણાય છે, બંધુઓ દુઃખમાં જણાય છે, આપત્તિ વખતે મિત્ર
ઓળખાય છે, અને વૈભવનો ક્ષય થાય, ત્યારે સ્ત્રી ઓળખાય છે.

વીરવર રાજાની આજ્ઞાથી સ્મશાનમાં ગયો. શબ્દને અનુસારે જ્યાં સ્ત્રી રૂદન
કરતી હતી, ત્યાં આવ્યો. રૂદન કરતી તે સ્ત્રી રંભાના જેવી સ્વરૂપવાન હતી, તેની આગળ
જઈ કુમારે પૂછ્યું, બાઈ ! તું કોણ છું ? અને શામાટે રૂદન કરે છે ? તે સ્ત્રી બોલી—
હું રાજવંશી છું. આજથી ત્રીજો દિવસે આ નગરનો રાજા મૃત્યુ પામશે, તેથી હું રૂદન
કરું છું. કુમારે કહ્યું, નગરપતિ રાજા મૃત્યુ ન પામે, તેનો કાંઈ ઉપાય છે ? તે સ્ત્રી

બોલી, હા, એક ઉપાય છે. તે રાજ્ય જેવા સ્વરૂપવાન પુરુષનું જે નગરદેવીને અગિદાન આપવામાં આવે, અને પિતા, પુત્રનું મરતક છેદે, તો રાજ્ય સૌ વર્ષ સુધી જીવે.

આ ચર્ચા જોવાને રાજ્ય ગુપ્ત રીતે વીરવરની પછવાડે આવ્યો હતો, વીરવર રાજ્ય-લક્ષ્મીનાં વચન સાંભળી પોતાને ઘેર આવ્યો. રાજ્ય પણ ગુપ્ત રીતે તેની પાછળ આવ્યો. વીરવરે પોતાની સ્ત્રીને જગાડી પોતાની પાસે બોલાવી. ભદ્રે ! તું પતિવ્રતા અને સુત છું, જેનું આપણે નિમક ખાઈએ છીએ, તે રાજ્યને માટે મારે પ્રાણ આપવાનો વખત આવ્યો છે. સ્ત્રીએ તે વિષે પુછ્યું, એટલે રાજકુમારે રમશાનનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. છેવટે જણાવ્યું કે, પ્રિયા ! તું આ બાળકોને લઈ તારે પિયર જા. તારે મારી આજ્ઞા માન્ય કરવી પડશે. પતિની આજ્ઞાને માને, તેજ ઉત્તમ સ્ત્રી કહેવાય છે. તેવી સ્ત્રીઓને માટે સાહિલકારો નીચેનાં પદ્ય બોલે છે:—

તે પુત્રા યે પિતુર્ભક્તાઃ સપિતા યસ્તુ પોષકઃ ।

તન્મિત્રં યત્ર વિશ્વાસઃ સા માર્યા પતિવાક્યગા ॥ ૧ ॥

જે પિતાના ભક્ત હોય, તે પુત્રો, જે પોષણ કરે, તે પિતા, જે ઉપર વિશ્વાસ મુકાય, તે મિત્ર અને જે પતિનાં વચનને અનુસરે તે સ્ત્રી કહેવાય છે.

આર્તેહ્યાર્તો દ્વિષિદ્વિષ્ટા પ્રોષિતે મલિના કૃષા ।

મૃતે મ્રિયેતયાનારી સા સ્ત્રી જ્ઞેયા પતિવ્રતા ॥ ૧ ॥

પતિ દુઃખી હોય તો, જે સ્ત્રી દુઃખી રહે, પતિના દેખી ઉપર દેખ કરનારી થાય, પતિ પ્રવાસ કરે, તો મલિન અને દુઃખી રહે, અને પતિ મૃત્યુ પામે, તો મરી જાય, તે સ્ત્રી પતિવ્રતા જાણવી.

મિતં દદાતિ હિ પિતા મિતં ભ્રાતા મિતં સુતઃ ।

અમિતસ્ય હિ દાતારં ભર્તારં કા ન પૂજયેત્ ॥ ૧ ॥

પિતા, ભાઈ અને પુત્ર મિત-માન પ્રમાણે આપે છે, અને ભર્તા અમિત-ધણું આપે છે, તો તેવા ભર્તાને કઈ સ્ત્રી પૂજે નહીં ?

ન દાનૈઃ શુદ્ધયતે નારીનોપવાસશતૈરપિ ।

અવ્રતાપિ ભવેચ્છુદ્ધા મર્ત્વસદ્ગતમાનસા ॥ ૧ ॥

સ્ત્રી દાનો આપવાથી કે મેંકડો ઉપવાસ કરવાથી શુદ્ધ થતી નથી. વ્રત ન કરતી હોય, પણ જે પતિમાં હૃદય રાખે, તો તે સ્ત્રી શુદ્ધ થાય છે.

ત્યજેત્પુત્રં ચ વંધું ચ પિતરૌ શોભનૌ તથા ।
 મર્ત્યારમાપદિ ગતં ન ત્યજેત્સા મહાસતી ॥
 અન્યં નરં ન પશ્યંતિ સ્વભાવગોચરૈરપિ ।
 આક્રોષિતાનો કુપ્યેત હુચ્યતે સા મહાસતી ॥
 અંધં કુઙ્ગત્વયુક્તં ચ કુષ્ટાંગં વ્યાધિપીડિતમ્ ।
 આપદ્ગતં નિજં નાથં ન ત્યજેત્ સા મહાસતી ॥
 એષ ધર્મો મયાख्याતો નારીણાં પરમાગતિઃ ।
 યયાન્યથા ચ ક્રિયંતે સા યાતિ નરકં ધ્રુવમ્ ॥

જે સ્ત્રી, પુત્ર, બંધુ અને સારાં માતાપિતાને છોડી દે, પણ આપત્તિમાં આવેલા પતિને ન છોડે, તે મહાસતી કહેવાય છે. જે બીજા પુરુષને જુએ નહિ, અને સ્વભાવિકપણે ક્રોધ કરાવે, તોપણ જે ક્રોધ કરે નહીં, તે મહાસતી કહેવાય છે. પોતાનો પતિ આંધળો, કુચ્છો, કોટીયો, રોગી કે આપત્તિમાં આવેલો હોય, તોપણ જે સ્ત્રી તેનો ત્યાગ કરે નહીં, તે મહાસતી કહેવાય છે. આ સ્ત્રીઓનો ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે, તેજ ધર્મ સ્ત્રીઓની ગતિરૂપ છે. જે સ્ત્રી તે ધર્મને અન્યથા કરે, તે સ્ત્રી અવશ્ય નરકે જાય છે.

વીરવરનાં આવાં વચન સાંભળી તેનાં બાળ પુત્ર અને પુત્રી બોલી ઉઠ્યાં—પિતાજી ! જો આપણા આશ્રયદાતા ચિરંજીવી રહેતા હોય, તો અમારો વધ ખુશીયા કરો. એથી અમારી કીર્તિ ફેલાશે.

વીરવરનાં કુટુંબનાં બાળકોનો આવો વિચાર જાણી, ગુસ્સો રાખી આશ્રય પામી ગયો, અને તેમને મનમાં ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. રાજાને તે પ્રસંગે નીચેનું શબ્દ સ્મરણમાં આવ્યું.

સા સા સંપદ્યતે બુદ્ધિઃ સા મતિઃ સા ચ ભાવના ।
 સદાયાસ્તાદૃશા જ્ઞેયા યાદૃશી ભવિતવ્યતા ॥

જેવી ભવિતવ્યતા હોય, તેવી બુદ્ધિ, તેવી મતિ, તેવી ભાવના અને તેવી સદાય મજે, એમ જાણવું.

સ્ત્રીએ પણ તે વાતને અનુમોદન આપ્યું. પછી વીરવર બધાં કુટુંબને લઇને નગરદેવીના મંદિરમાં આવ્યો. રાજા ગુમરીતે અચ્ચે જોતો હતો, શરવીર વીરવરે ખર્જ તૈયાર કરી દેવીને કહ્યું, મહાદેવી ! અમારા રાજાને સો વર્ષનું આયુષ્ય આપજો, અને આ પુત્રનું બાળીદાન સ્વીકારજો, એમ કહી, ખર્જપડે પુત્રનું મરતક બેટી નાખ્યું. પોતાના બાલની દશા

જોષ, તેની બહેન ખડું આગળ આવી ઉભી રહી. વીરવરે તેણીની ઉપર ધા ક્યો નહીં, પછી તે પેટમાં છરી ભરી, પોતાની બતે મરી ગઈ; તે જોષ મરતાને શરૂ થયું. પોતાનાં સાચા આગ્રહોને મરતાં જોષ, તેણીએ પણ આત્મધાન કર્યો.

કુટુંબનો નાશ થયેલો જોષ વીરવરે વિચાર્યું કે, હવે મારે સુવર્ણને માટે જીવનું અનુચિત છે, આવું ચિંતવી તેણે પોતાના શિર ઉપર ખડુંનો ધા કર્યો; આ દેખાવ જોષ રાજા પોતે કંપી ચાલ્યો, અને તે બોલ્યો કે, મારે માટે આ વીરવરે સર્વ કુટુંબનો ધાત કર્યો; મારા રાજ્યને અને મને ધિક્કાર છે. તેના મનમાં નીચેનું પદ યાદ આવ્યું.

પરપ્રાણૈર્નિજપ્રાણાન્ સર્વે રક્ષંતિ જંતવઃ ।

નિજપ્રાણૈઃ પરપ્રાણાન્ રક્ષંતિ ચિરલા જનાઃ ॥

સર્વ પ્રાણી બીજના પ્રાણથી પોતાના પ્રાણની રક્ષા કરે છે, પણ પોતાના પ્રાણથી બીજના પ્રાણની રક્ષા કરનારા ચિરલા પુરુષો છે.

પછી રાજાએ પોતાના મસ્તક ઉપર ખડું ઉગામ્યું, આ નમરદેવી પ્રસન્ન થયાં; તત્કાળ રાજાને બચાવ્યો, અને અમૃત છાંટીને વીરવર વિગેરે સર્વને સજીવન કર્યાં. રાજાએ વીરવરને સાબાશી આપી. વીરવર પ્રણામ કરી નીચેનું પૂર્વાર્ક બોલ્યો—

ક્ષમી દાતા ગુણગ્રાહી સ્વામી પુણ્યેન્ લભ્યતે ।

ક્ષમાવાન, દાતા, અને ગુણગ્રાહી સ્વામી, પુણ્યથી મળે છે. સજા પણ નીચેનું ઉત્તરાર્ક બોલ્યો—

અનુરક્તઃ શુચિર્દસઃ સ્વામીન્ મૃત્યોઽપિ દુર્લભઃ ॥ ૧ ॥

અનુરાગી, પવિત્ર અને ડહો સેવક પણ મળવો દુર્લભ છે.

પ્રાતઃકાળે રાજાએ તે વીરવરને પોતાનું અર્ધરાજ્ય આપ્યું, અને મોટી ધામધૂમથી તેનું સન્માન કર્યું.

મુઠ્ઠાએ શ્રીચંદ્રને પુછ્યું—રાજકુમાર ! કહે, એ બધામાં વધારે સત્ય કોનું છે? કુમારે કહ્યું—એ સર્વમાં રાજાનું સાહસ પ્રશંસનીય છે, બીજાઓ તેનાથી ઉતરતા છે. કારણ કે, વીરવરે જે સાહસ કર્યું, તે તેની ફરજ છે. સેવકે સ્વામીને માટે પ્રાણ આપવા જોઈએ. સાહિત્યમાં તેને માટે નીચેનું કાવ્ય પ્રસિદ્ધ છે.

સ્વામ્યર્થે સેવકાઃ પ્રાણાન્ ત્યજંતિ તૃણવત્ મૃગે ।

પરં સ્વામી સ્વમૃત્યાર્થે પ્રાણાન્ ત્યજતિ દુર્લભઃ ॥

સેવકો સ્વામીને માટે તુલુની જેમ પ્રાણ છોડે, પણ સેવકને માટે સ્વામી પ્રાણ છોડે તે દુર્લભ છે.

આ ઉત્તર સાંભળતાં શય પાછું લાંચી ઉછળી પોતાને સ્થાને આશુ ગયું. ત્રણવાર તે શ્રીચંદ્રે ક્ષમા કરી, પણ આ વખતે તેણે પોતાનું પરાક્રમ બતાવ્યું. શયને બળાકારે પકડ્યું, અને યોગીની પાસે તે લાવવા નીકળ્યો. રાજકુમારનું પરાક્રમ જોઈ, શયે કહ્યું—મહાવીર ! તમે ચતુર અને વિલક્ષણ છો; તે યોગી ઉપર આટલો બધો રાગ કેમ રાખો છો ? તે યોગી ધૂત, નિર્લજ, અને નિર્દય છે, કુડ કપટનો લિંગી છે, માયાનો લંડાર છે, તમને બોળવી મારાથી તે કાર્ય સાધવા તૈયાર થયો છે. તેવામાં કેમ આપેડ વચની સ્ત્રી ત્યાં અશ્રુધારા વર્ષાવતી આવી, તેને કુમારે પુછ્યું—તું કોણ છે ? સ્ત્રી બોલી, આ નગરથી દક્ષિણ દિશામાં નંદિગ્રામ નામે એક ગામ છે, તેમાં હું રહું છું. મારો પતિ દરિદ્ર હોય, તે ચોરીનો ધંધો કરી, આજીવિકા ચલાવતો હતો. આ વડના વૃક્ષ ઉપર પોલીસ લોકોએ તેને બાંધીને મારી નાખ્યો છે, આ ખજાર સાંભળીને હું અત્યારે અહીં આવી છું. વડમાંથી મારા પતિનું શય લઈ જતાં મેં તમને જોયા, એટલે અહીં આવી છું. આ શયને તમે શું કરશો ?

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—એક યોગીની પાસે સાધવા માટે તેને લઈ જવું છે, તેનો હોમ અગ્નિકુંડમાં કરી સુવર્ણ પુરણ કરવાનો છે; તારે આ શયનું કાંઈ કામ છે ? જે હોય, તે કર. પછી તે સ્ત્રીએ શયની ઉપર જળની ધારા કરી, ચંદનનો લેપ કર્યો. તેવામાં શયે બેઠા થઈ, તે સ્ત્રીનું નાક કાપી આપ્યું. સ્ત્રી રદન કરતી પોતાના ગામ તરફ ચાલી ગઈ.

પછી શ્રીચંદ્ર શયને લઈ, યોગીની પાસે આવ્યો. અગ્નિકુંડની ડાબી તરફ શયને મુક્યું. યોગીએ વિધિથી જળવડે શયને નવરાવ્યું, પછી ચંદન પુષ્પથી તેની પૂજા કરી, યોગી શયને લઈ, કુંડ પાસે ઉભો રહ્યો. તેણે શ્રીચંદ્રને કહ્યું, રાજકુમાર ! હવે સાવધાન રહેજો. શ્રીચંદ્ર નવકાર મંત્રવડે અંગરક્ષા કરી બેઠો. યોગી કુંડમાં ચોખ્ખા, સરસવ વિજે-રેનો હોમ કરવા લાગ્યો, અને તે દાણા શય ઉપર છાંટવા લાગ્યો. જેમ જેમ છાંટકાવ કરવા માંડ્યો, તેમ તેમ શયમાંથી દેવતાઈ પ્રભાવ પ્રગટ થવા લાગ્યો. તે વખતે યોગીએ પુછ્યું, રાજકુમાર ! શું કાંઈ જવો છો ? શ્રીચંદ્રે કહ્યું, ત્રિકરણ શુદ્ધિથી જે જપવા થાય હોય, તે જવું છે. તે નવકાર મંત્રનો જાપ કરતો હતો કહ્યું છે કે—

યથા ચિત્તં તથા વાચા યથા વાચા તથા ક્રિયા ।

ચિત્તે વાચિ ક્રિયાયાંચ સાધૂનામેકરૂપતા ॥

જેવું મનમાં, તેવું વાણીમાં, અને જેવું વાણીમાં, તેવું ક્રિયામાં. સાધુ પુરોને ચિત્તમાં, વાણીમાં અને ક્રિયામાં એકરૂપતા હોય છે.

યોગીએ એકમો ને આઠતાર શયની ઉપર તંબુલ છાંટ્યું, પણ તે શયનો સુવર્ણ

પુરૂષ થયો નહીં. કારણ કે, શયના મુખમાં પહેલી સ્ત્રીનું નાક હતું. તેથી મંત્ર સ્પર્શ થયો નહીં. પછી વિદ્વાનો દેવતા શયમાં પેડો, અને તે યોગી પ્રત્યે બોલ્યો— અરે કુષ્ઠ યોગી ! તારા કુવિચાર મારા જાણવામાં છે; આ ઉત્તરસાધક પુરૂષ ધાર્મિક છે, તેનો અવિ-
જ્ય થશે. તેને નાશ કરવાનો તારો ધરાદો છે, તો તુંજ સુવર્ણ પુરૂષ થઈ જા, એમ કહી તે શયે યોગીને ઉપાડી, અગ્નિકુંડમાં નાખી દીધો. તે જોતાંજ શ્રીચંદ્રે ખેદ સાથે ચિંતવ્યું, અરે ! આ યોગીનું શું થયું ? તેના કાર્યની સિદ્ધિને બદલે હાનિ થઈ. તેવામાં તો યોગી પોતેજ સુવર્ણ પુરૂષ થઈ ગયો, અને દેવતા શયમાંથી નીકળી આવ્યો ગયો. શ્રીચંદ્રે શયનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો, અને પાપાનુષ્ઠીરૂપ તે સુવર્ણ પુરૂષને કુંડમાં ગોપવી, અને તેની ઉપેક્ષા કરી, તે ઉભો થયો. પછી વૃક્ષ ઉપર વાનરીરૂપે રહેલી મદનસુંદરીને અંજનવિધિથી મા-
નુષી કરી, બન્ને સ્ત્રી પુરૂષ નિર્વિદ્વે પ્રેમથી ભેગાં થયાં.

ધર્મનો પ્રભાવ કેવો ચમત્કારી છે ? યોગીની ઇચ્છા એવી હતી કે, તે શય તથા શ્રીચંદ્ર બન્નેના સુવર્ણ પુરૂષ કરવા, પણ તે કાંઈ બન્યું નહીં, ધર્મ ઉપર કુબુદ્ધિ કરનાર પોતેજ કુબુદ્ધિનો ભોગ થઈ પડે છે. ભયંકર આપત્તિમાંથી ધર્મિજન ક્ષણવારમાં તરી જાય છે. ત્રણ જગતમાં ધર્મ અરેખ્યો રક્ષક છે. શ્રીચંદ્રનો ધર્મથી જ્ય થયો, પોતાની પ્રિયાને પ્રેમથી મળ્યો. બન્ને સ્ત્રી પુરૂષે યોગીની વાત્તા કરી, કેટલોક કાળ ત્યાં નિર્ગમન કર્યો.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

દેવદ્રવ્ય અને શકાવતાર તીર્થ.

ક ગગનતળ સ્પર્શી સુંદર જીન પ્રાસાદ ઉભો છે, અનેક વિદેશી યાત્રા-
જીઓનાં ટોળેટોળાં તે તરફ આવે છે, અને જાય છે. “ **જિનાય નમઃ** ”
એવું મહા વાક્ય દરેકના મુખમાંથી ઉચ્ચરે છે, ચારે તરફ ધર્મનો ઉલ્લેખ દેદી-
પમાન લાગે છે, ચૈત્યની બાહરની ભૂમિમાં શ્રાવિકાઓ ધર્મનાં ગીત ગાય
છે, લોકો દૂરથી આ મહા તીર્થનાં દર્શન કરી ગાંઝા ધેન્ના થઈ જાય છે, સર્વના હૃદયમાં ધર્મની
પ્રભાવિક છાપ પડી રહે છે, જીન પ્રાસાદની બહાર શ્રેણીબંધ ધર્મશાળાઓ ઉભી છે, જાણે
ખીલું નગર હોય, તેવો તેનો દેખાવ લાગે છે. મંદિરના ઘંટનાદોથી દિશામંડળ ગાજી રહે
છે, વિવિધ સ્વરના માધુર્યથી સ્તવનોતો ધ્વનિ ગગનને ગજવે છે, ભાવિક શ્રાવકો વિવિધ
જાતની પૂજાઓ ભણાવે છે, મૃદંગ, વીણા, સીતાર, ઝાંઝ, પખાવ, બંસી અને સારંગીના
તાલબંધ સુર થઈ રહ્યા છે, નૃત્યના તાલ સાથે કુશરીઓના નાદ થાય છે, સર્વત્ર ધર્મ
મંગળ થઈ રહ્યું છે.

આ વખતે આપણી વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્ર મદનસુંદરીને લઈ પેલા રમશાનમાંથી જુદો પડી અહીં આવે છે. દૂરથી આ મહા ચૈલને જોઈ તેના હૃદયમાં અપાર હર્ષ થઈ અજાયો. તેણે મદનને કહ્યું, પ્રિયા ! આજની મુસાફરી કૃતાર્થ થઈ છે. જુઓ, આ સુંદર જીન પ્રાસાદ કેવો ગગનની સાથે વાતો કરતો રમણીય દેખાય છે ? ચાલો, આપણે એ મહા પ્રાસાદનાં દર્શન કરી પવિત્ર થઈએ. જિન પ્રતિમાનું પવિત્ર ધ્યાન ધરી, માનવ ભવને કૃતાર્થ કરીએ. આસ્તિક શિરોમણી પ્રમદા તે સાંભળી હર્ષ પામી. બંને ઉતાવળે પગલે આગળ ચાલ્યાં. અનુક્રમે જીન પ્રાસાદની નજીક આવ્યાં. બંને શ્રાવક દંપતિ ત્રિકરણ શુદ્ધિથી પવિત્ર થઈ જિનાલયમાં પેઠાં. પરમ ભક્તિભાવથી પ્રતિમાને નીરખી, વંદન કરી, શ્રીચંદ્રે નીચેનું સ્તવન મધુર સ્વરે ગાવા માંડ્યું—

સ્તવન.

રાગ બિહાગડો.

મનમાં આવજો રે નાથ, તું થયો આજ સનાથ. મન. (એ આંકણી.)

જ્યજ્જિનેશ નિરંજનો, ભંજનો ભવદુઃખ રાશિ,
રંજનો સવિ ભવિ ચિત્તનો, મંજણો પાપનાપાશ. મન૦ ૧

આદિ બ્રહ્મ અનૂપ તું, અબ્રહ્મ કીધા દૂર,
ભવબ્રમ સવિ ભાંજ ગયા, તુંહિ ચિદાનંદ સન્નર. મન૦ ૨

વીતરાગ ભાવ ન આવહી, જહાં લગે મુજને દેવ,
તિહાં લગે તુમ પદ કમલની, સેવના રહો એ દેવ. મન૦ ૩

યદ્યપિ તુમે અતુલી બળી. યશવાદ એમ કહેવાય,
પણ કબજ આલ્યા મુજ મને, તે સહજથી ન જવાય. મન૦ ૪

મન મનાવ્યા વિણ માહરૂં, કેમ બંધથી છુટાય,
મનવાંછિત દેતાં ચકાં, કોઈ પાલવડે ન ઝલાય. મન૦ ૫

હઠ બાળનો હોયે આકરો, તે લહોછો જિનરાજ,
ઝાઝું કહાવે શું હોયે, ગિરિઆ ગરિબનિવાજ. મન૦ ૬

જ્ઞાનવિમળ ગુણથી લહો, સરિ ભવિક મનના ભાવ,
તો અક્ષયસુખ લીલા દિયો, જેમ હોવે સુજશ જમાવ. મન૦ ૭

ઉપર પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી, રોમાંચિત શરીરે હૃદયની ભક્તિ દર્શાવી, બંને દંપતિ બાહેર નીકળ્યાં.

આ જિન પ્રાસાદ તે શકાવતાર નામે તીર્થ કહેવાતું હતું. તેની ખાસે સિદ્ધપુર

નામે નગર હતું, જેની પાડોશમાં આ મહા તીર્થ આવેલું હતું. ચૈતની બાહેર નીકળી જને દંપતી સિદ્ધપુરના દરવાજા આગળ આવ્યાં. નગરમાંથી નીકળતા લોકોના દેખાવ દયાજનક જેવામાં આવ્યો, કોઇ પુરૂષ, કે સ્ત્રીના મુખ ઉપર લક્ષ્મી તેજ ન હતું, સર્વ નિર્ધન કંગાલ હાલતમાં હતાં, સર્વના શરીર ઉપર ફાટેલ વસ્ત્રો લટકતાં હતાં. કોઇ રોગી, કોઇ વંધ્ય, કોઇ કોઢીઓ, કોઇ અંધ, કોઇ પંગૂ અને કોઇ ઉન્મત્ત જેવામાં આવતાં હતાં. સ્ત્રીઓ પ્રાયે કરીને સૌભાગ્ય વગરની દેખાતી હતી. પ્રત્યેક સ્થળે વિધવાઓ અને દુર્બળ સ્ત્રીઓજ નજરે પડતી હતી. બાળક અને બાળકીઓ બુદ્ધિ વગરનાં, મૂર્ખ અને દીનમુખા જેવામાં આવતાં હતાં.

સિદ્ધપુરની પ્રજાનો આ દેખાવ જોઇ શ્રીચંદ્રને આશ્ચર્ય લાગ્યું. આવા સુંદર તીર્થની આગળ આ નગરની આવી સ્થિતિ જોઇ તેના મનમાં અનેક વિચાર આવવા લાગ્યા, તેમાં કોઈ વૃદ્ધ પુરૂષ નગરમાંથી બાહેર આવતો જેવામાં આવ્યો. શ્રીચંદ્રે તે વૃદ્ધને પુછ્યું, ભદ્ર ! આ નગરનું નામ શું ? આ નગરની પ્રજા નહારી સ્થિતિમાં કેમ દેખાય છે ? આવી તીર્થની ભૂમી દારિદ્ર્યથી પીડિત હોય, તે અમને આશ્ચર્ય લાગે છે. તે વૃદ્ધ બોલ્યો, વિદેશી મહાનુભાવ ! તમે પુછ્યું, તે બરાબર જાણવા જેવું છે. આ જિન પ્રાસાદ શકાવતાર નામે તીર્થથી ઓળખાય છે, આ નગરનું નામ સિદ્ધપુર છે, અહીં જૈન લોકોની મોટી યાત્રા છે, વિદેશી યાત્રાળુઓ આવી, આ તીર્થમાં ભક્તિથી ચોખા, ફળ, વસ્ત્ર, રત્ન, અને સુવર્ણ વિગેરેની ભેટ ધરે છે, અનેક સંધપતિઓ આવી, અહીં મોટી મોટી પ્રભાવનાઓ કરે છે, અહીંના લોકો એક સંપ કરી આ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે છે. લોકોને વશ થઇ આવકપણું ભૂલી જાય છે, એ દેવદ્રવ્યના ભક્ષણથી બધી પ્રજા દારિદ્ર્યથી પીડિત થઇ ગઇ છે. કોઇ રોગી, કોઇ કોઢીઓ, કોઇ વાંઝીયા, કોઇ નિર્ધન, અને કોઇ આધિના કે અપંગ થઇ ગયા છે. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણરૂપ અગ્નિમાં સિદ્ધપુરની જૈન પ્રજા દગ્ધ થઇ ગઇ છે. મહાનુભાવ ! આવું અશુભ ફળ ભોગવતાં છતાં પણ તેઓ અદ્યપિ એ મલિન કર્મને છોડતા નથી, તેઓ પ્રમાદથી પાપાનુબંધી પાપ બાંધતા જાય છે.

આ પ્રમાણે કહી તે વૃદ્ધ લાંથી ચાલ્યો ગયો. શ્રીચંદ્રે મદનને કહ્યું, પ્રિયા ! આપણે આ સ્થળે કાંઇ પણ ભોજન કરવું નથી. અહીં પ્રત્યેક વસ્તુ દેવદ્રવ્યમય થઇ ગઇ છે. સર્વ લોકોના ઘરમાં દેવદ્રવ્યેજ વાસ કરેલો છે. યાત્રાળુઓને આધારેજ આ નગરનો નિર્વાહ છે. તથાપિ મારા મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે, અહીંના અગ્રેસર લોકોને બોલાવી, દેવદ્રવ્ય ન ખવાય તે વિષે બોધ કરવો, અને એ મહા પાપમાંથી તેઓને ઉદ્ધાર કરવો પ્રિયા ! આ કાર્ય ખરેખરા ઉપકારનું છે. આ પરિવ્રજા પાપક્ષેત્ર થઇ પડ્યું છે, તેની રક્ષા કોઇ પણ પ્રકારે કરવી જોઇએ.

આવું વિચારી શ્રીચંદ્ર નગરમાં ગયો, અને સંઘના અગ્રેસરોને એક સ્થાને બોલાવી, આવકનો મોટો સમાજ એકઠો કર્યો. સર્વ સમાજ વચ્ચે ઉભો થઇ શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—

ગુરુશ્રે ! હું એક વિદેશી આવક છું, યાત્રા નિમિત્તે અહીં આવ્યો છું, આ પરિવ્રજાને

અને આ રમણીય જિનપ્રાસાદને જોઇ મને અતિ આનંદ ઉપજે છે. આવા આનંદની સાથે એક મોટો ખેદ પણ થાય છે, જે ખેદ આ સિદ્ધપુરની આવક પ્રગ્નની સ્થિતી જોઇને થાય છે.

સાધર્મિ બંધુઓ ! થોડા વર્ષ પહેલાં આપની સ્થિતી કેવી ઉત્તમ હતી ? તે સાંભળી મને તમારી હાલની સ્થિતી જોઇ ઘણીજ દિલગીરી થાય છે. દિલગીરી થાય છે, એટલુંજ નહીં, પણ દયા ઉપજે છે. આ સ્થિતી થવાનું શું કારણ ? તે વિષે તપાસ કરતાં જાણવામાં આવ્યું છે કે, દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાનુંજ આ ક્ષણ છે. શકાવતાર તિર્થની મોટી યાત્રામાં વિદેશી યાત્રાળુઓનો મોટો સમૂહ આવ્યા કરે છે, તેઓ નવનવી વસ્તુઓની ભેટ આ તિર્થને રથાને ધરે છે, અને તે ભેટનો ઉપયોગ અહીંના તમે આવકો વહેંચી ખાઓ છો, તે વાત સાંભળી મને કંપારા સાથે મોટો પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય છે. બંધુઓ ! તમારી આ સ્થિતી થવાનું કારણ એ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ છે. એ મહા પાપરૂપ અગ્નિએ તમારી ઉત્તતિને દગ્ધ કરી નાખી છે. દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવું, એ કેવું પાપ છે ? તે તમારે વિચારવું જોઇએ. જૈન શાસ્ત્રકારોએ તે પાપને મોટી અવનતિનું કારણ કહેલું છે, જે આવક દેવદ્રવ્યથી પોતાના ધનની વૃદ્ધિ કરે, તેના કુળનો ક્ષય થઇ જાય છે, અને તે નરકે જાય છે, દેવના રણથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. જે દેવદ્રવ્યની સાથે પોતાનું દ્રવ્ય મેળવે છે, તે મપના કુચાથી પોતાના ઘરને ઘોળે છે. દેવદ્રવ્યને ખાનારો અનંત સંસારી થાય છે. દેવદ્રવ્યની આવક અને જવકની તપાસ ન રાખે, અને તેની ઉપેક્ષા કરે, તે પણ દીર્ઘ સંસારી થાય છે. દેવદ્રવ્યને વધારવામાંજ આવકે તત્પર થવું જોઇએ. તે પણ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવડેજ કરવી, અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી કરવી નહીં. ન્યાય માર્ગે ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી દેવદ્રવ્યની જે વૃદ્ધિ કરે, તે તીર્થંકર પદને અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ આવક જગતમાં સમૃદ્ધિ સંપાદન કરી, ગુણી જનમાં ગવાય છે કીર્તિ અને કમલા તેની આગળ નૃત્ય કરે છે. દેવદ્રવ્યનો રક્ષક અને ભક્ષક કેવો થાય, તેને માટે આપણા આગમની નીચેની ગાથા સર્વદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

भक्त्वणे देव द्रवस्स परार्थीणं तु संगमे ।

सत्तमं नरयं जंति सत्तवाराओ गोयमा ॥ १ ॥

जिणपक्वण बुद्धिकरं पभावगं नाणदंसणगुणाणं ।

भक्खंतो जिणद्वं अणंतसंसारिओ भणिओ ॥ २ ॥

जिणपक्वणबुद्धिकरं पभावगं नाणदंसण गुणाणं ।

रख्वंतो जिणद्वं परित्तसंसारिओ होइ ॥ ३ ॥

જિણપવચણ વુઢ્ઠિકરં પમાવગં નાણ દંસણ ગુણાણં ।

વઢ્ઠંતો જિણદવ્વં તિથ્થયરત્તં લહ્હ જીવો ॥ ૪ ॥

જિણપવચણ વુઢ્ઠિકરં પમાવગં નાણ દંસણ ગુણાણં ।

દોહંતો જિણદવ્વં સો વહુ સંસારિઓ હોહ ॥ ૫ ॥

હે ગૌતમ ! દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી અને પરસ્ત્રીનો સંગ કરવાથી માણસ, સાત વાર સાતમી નરકે જાય છે. જિન પ્રવચનને વૃદ્ધિ કરનાર, અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણનું પ્રભાવક એવું જિન દ્રવ્ય ભક્ષણ કરનાર પુરૂષ, અનંત સંસારી થાય છે. જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણનું પ્રભાવક એવું જિન દ્રવ્ય રક્ષણ કરનાર પુરૂષ, સંસારનો પારશામી થાય છે. જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણનું પ્રભાવક એવા જિન દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનાર જીવ, તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કરે છે. જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણનું પ્રભાવક એવા જિનદ્રવ્યને જે હાનિ પહોંચાડે, તે અતિ સંસારી થાય છે; વળી એટલે સુધી જન્મ્યાવે છે કે:—

ચેડયદવ્વવિણાસડં સિદ્ધાયે પવચણસ્સ હહ્હાહે ।

સંજડણ ચડધ્ધમંગે મૂલાગ્ગી વોહિલાખસ્સ ॥ ૧ ॥

ચેડયદવ્યનો નાશ કરવો, પ્રવચનની નિંદા કરવી, અને સંયમીના ચોથા વ્રતનો ભંગ કરવો, એ બોધિ લાભના મૂળમાં અમિશ્રિ છે.

બંધુઓ ! દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી, તેની ઉપેક્ષા કરવાથી પ્રાણી ભવોભવ ભટકે છે, તે જીવ દરિદ્રી થાય છે, નિંદાપાત્ર અને છે, અને અતિ કષ્ટ ભોગવે છે. શ્રાવકે દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, યત્નથી તેની વૃદ્ધિ થાય, તેવા ઉપાય યોજવા જોઈએ. પંચની સાક્ષીએ દેવદ્રવ્યનો વ્યવહાર ચલાવવો, અને જેમાં પાપવૃત્તિ થાય, તેમાં તે દ્રવ્યને ભેળવવું નહીં. દેવદ્રવ્યની આવક અને જવકનો વહીવટ જુદો રાખવો જોઈએ. શ્રાવકે પોતાના ધરના દ્રવ્યની સાથે તેનો સેગભેગ થવા ન દેવો, એમ વર્તીને જે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરે, તે પુરૂષ તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે છે.

સાધર્મી બંધુઓ ! દેવદ્રવ્ય વિષે સંકાશ શ્રાવકની કથા સાંભળવા જેવી છે. સંકાશ શ્રાવકના ધરમાં દેવદ્રવ્યની માત્ર અગીયાર કાંકણી વાપરવામાં આવેલ, તેટલાથીજ તેને અતિ કષ્ટ ભોગવવું પડ્યું હતું; પણ એ પવિત્ર શ્રાવક છેવટે સિદ્ધિનો પાત્ર થયો હતો. એ વાતો સંક્ષેપમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

ગંધિલાવતી નગરીમાં સંકાશ નામે એક શ્રાવક રહેતો હતો, તે સમ્યક્ દર્શનવડે મુક્ત હતો, આર વ્રતને પાળનારો હતો, જીવ અજીવ વિગેરે તત્વને ઝાણુતો હતો, અને

કાળ આવશ્યક ક્રિયા કરતો હતો. એ સંતોષી શ્રાવક પ્રતિદિન તપસ્યા આચરતો, અને સાત ક્ષેત્રમાં પોતાનું દ્રવ્ય વાપરતો હતો.

ગંધિલાવલી નગરીમાં શકાવતાર નામે એક ચૈત્ય હતું, તેની માત્રા માટે ઘણા યાત્રાળુઓ આવતા, તેથી તેમાં દેવદ્રવ્યની ઉપજ ઘણી થતી હતી, સંકાશ શ્રાવક પવિત્ર હૃદયથી તે તીર્થનો વહીવટ કરતો હતો. સર્વ લોકો ચૈત્યદ્રવ્યની થાપણ સંકાશની દેખરેખ નીચે રાખતા હતા, સંકાશ શુદ્ધ ભાવથી દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરતો, અને ન્યાય પ્રમાણે દેવદ્રવ્યનો વધારો કરતો હતો. સર્વને સંકાશ ઉપર એવો વિશ્વાસ બેસી ગયો હતો કે, કોઈ તેના વહીવટને માટે પુછતું ન હતું, તેમ કોઈ તપાસ પણ કરતું ન હતું.

એક વખતે તે સંકાશથી દેવદ્રવ્ય ખવાઈ ગયું. એ મહા પાપ કરીને પણ તેના મનમાં પશ્ચાતાપ થયો નહીં. કર્મયોગે તેવામાં તેના આયુષ્યનો અંત આવ્યો. મૃત્યુ પામી તે સંકાશ ચારે ગતિમાં ભ્રમવા લાગ્યો. પ્રથમ તેણે નારકાની દશ પ્રકારની વેદના ભોગવી, અનેક જાતના રોગનો અનુભવ કર્યો, જવલાયમાન અંગારાવાળા વજ્રકુબી કુંડમાં તેને બોળી કાઢ્યો, જ્યાં તેણે કર્ણ સ્વરે રૂદન કર્યું હતું, લાટી ઉપર તેને ભડ્યું કરી શેકવામાં આવ્યો, લોઢાની તપાવેલી પુતળીની સાથે તેને આલિંગન કરાવ્યું, ધગધગતા સીસાનો રસ કરી તેનું પાન કરાવ્યું, તેના માંસના કડકા કરી તેનેજ ખવરાવ્યા, અસિપત્ર વનમાં લઈ જઈ તેના ગલખંધ અને મસ્તક છેદન કરવામાં આવ્યાં, માથે સેકડો મણનો બોળો મુકી વૈતરણી ઉતરવાની તેને ફરજ પાડી, અણીયાળી સોયો તેના શરીરમાં ભોકવામાં આવી, પૃષ્ઠ ભાગે અગ્નિના આંક કરવામાં આવ્યા, ખડ્ગ, લાલું અને શૂળથી તેને પરોવવામાં આવ્યો, પરમાધમિએ તેના કાન તોડવા માંડ્યા, અંખો કાઢવા માંડી, અને છેદ તથા વેધ પાડવા માંડ્યા. ઉંચા હાથ, નીચું મુખ કરાવી, તેની જીભ, તાળવું, અને દાદો ખેંચવા માંડી, ધ્યાદિ અનેક પ્રકારની નારકાની વેદના ભોગવી. સંકાશ તિથેયની ગતિમાં આવ્યો. તે ગતિમાં કાન વિગેરેનો છેદ, નાકનો વીંચ, બારવહન, દોરીના બંધ, અંકુશ, પરોણા, આયુષ્ય અને લાકડીઓના માન, શીત, તડકો, વરસાદ, છુપા અને તૃષાને સહન કરવાં, વિગેરે અતિ કષ્ટ ભોગવ્યાં. ત્યાં પંચેન્દ્રિય, સંમૂર્ણિમ, વિકલેન્દ્રિય, જળચર, રથજાચર અને ખેચર બની અનેક પ્રકારની યાતનાઓ ભોગવી; તે પછી તે મનુષ્ય ગતિમાં આવ્યો. દેવદ્રવ્યનો ભક્ષક દેવગતિમાં જતો નથી. મનુષ્યમાં મસ્તક, હાથ, પગ, નાસિકા, હોઠ, જીભ, અને કાનનો છેદ, કારાગૃહમાં વાસ, દાસપણું, અંધ, પીડા, શોક, દારિદ્ર અને અપમાન વિગેરેનાં અનેક કષ્ટ તેણે સહન કર્યાં.

એવી રીતે અનંત ભવજ્વલણ કરી, અને અનેક વેદના ભોગવી, સંકાશ મનુષ્યમાં કોઈ ધનાઢય શેઠને ઘેર પુત્રરૂપે થયો. તેનો જન્મ થતાંજ તેનાં માતાપિતા ગુજરી ગયાં, અને ગૃહની સમૃદ્ધિનો નાશ થઈ ગયો. લોકમાં તે નિંદિત ગણાવા લાગ્યો. છેવટે તેને અજ પાણીની પણ તાણ પડી, ઘેર ઘેર બીખ માગી, ઉદર પોષણ કરવાનો વખત આવ્યો. તે સાથે રોગ અને શોકનું ધ્યાન ધ્રમ પાડ્યો.

એક વખતે વિહાર કરતાં ક્રોધ કેવળી ત્યાં આવી ચઢ્યા. એ દુઃખી જીવ મહા મુનિની પાસે આવ્યો. તેણે મુનિને વંદના કરી પૂછ્યું, મહાનુભાવ ! મને આવી મહા વિપત્તિ કેમ પડી હશે ? જ્ઞાતી મહારાજે ક્ષણવાર વિચારી કહ્યું, ભદ્ર ! તેં પૂર્વ ભવે અગીયાર કાંકણી દેવદ્રવ્ય ખાધું છે, તેથી તું આવી મહા વિપત્તિનો પાત્ર થયો છું. એટલું સાંભળતાંજ સંકાશના જીવે આત્મનિંદા કરવા માંડી. અરે ! હું મહા પાપી થયો, મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી મેં જૈન ધર્મને આરાધ્યો નહીં, સિદ્ધાંત સાંભળી મેં મારું જીવન સાર્યક કર્યું નહીં. અહા ! હું કુળમાં અંગાર થયો, દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરી મેં મહા પાપ ઉપા-જન કર્યું, મારા જીવિતને ધિક્કાર છે. પછી તેણે વિનયથી મુનિરાજને પૂછ્યું, મહારાજ ! હું આ મહા પાપ કર્મમાંથી કેવી રીતે છુટું ? તે ઉપાય કૃપા કરી જતાવો. જ્ઞાતી બોલ્યા, ભદ્ર ! જે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યવડે દેવરૂપ આપી, તેમાંથી મુક્ત થા તો, તું પાછો સુખી થઇશ. તે સાથે એવો અભિગ્રહ કરજો કે, તારે પોતાને માટે જેટલું અન્ન, વસ્ત્ર, જોષ્ઠ્ય, તેટલું દ્રવ્ય રાખવું, અને બાકીનું દ્રવ્ય કોટીઅમે હોય, તોપણ તે ચૈત્યદ્રવ્યને અર્થે વાપરવું. આવા ઉત્તમ અભિગ્રહના પ્રભાવથી તું સર્વ રીતે સુખી થઇ, ઉત્તમ પદનો અધિકારી થઇશ.

જ્ઞાતીનાં આવાં વચનથી તેણે તેવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. મુનિરાજ ત્યાંથી વિહાર કરી ચાલ્યા ગયા; પછી સંકાશના જીવની સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ થવા માંડી. વ્યાપારમાં તેણે અનગણ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર્યું, અલ્પ સમયમાં તે કોટીધ્વજ થઇ પડ્યો. પોતાના અભિગ્રહ પ્રમાણે નિર્વાહ જેટલું દ્રવ્ય રાખી, બાકીનું દ્રવ્ય તેણે ચૈત્ય અર્થે ખર્ચી નાખ્યું. ભારતવર્ષ ઉપર ધણે રથજે સુંદર જિન પ્રાસાદો બંધાવ્યાં, દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય, તેવી મોટી મોટી દ્રવ્યની થાપણો મુકી, સંધને સોંપી દીધી. સાત ક્ષેત્રમાં પણ દ્રવ્યનો ઉપયોગ સારી રીતે કર્યો. અનુક્રમે સંયમ લઇ, તપશ્ચા કરી, સંકાશના જીવને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યું, અને મોક્ષના મહા માર્ગનો તે સંપૂર્ણ અધિકારી થઇ ગયો.

પ્રિય બંધુઓ ! એ સંકાશનું દર્શાવ લઇ, તમારે પ્રવર્તન કરવું જોઇએ. માત્ર અગીયાર કાંકણીના દેવદ્રવ્યથી સંકાશે કેટલી વિડંબના ભોગવી, તેનો ખ્યાલ કરો. આવક કુળમાં જન્મ લઇ દેવદ્રવ્ય ખાવું, તેના કરતાં અન્ન જળ વિના મૃત્યુ પામવું સાફ છે. તમારી આજીવિકાનાં જગતમાં ધણાં સાધનો છે, તે છતાં છેવટે બીજા માગી ખાવું, પણ દેવદ્રવ્યની ઇચ્છા કરવી નહીં. દેવદ્રવ્યને માટે તીચેનાં ત્રણ પદ્ય આદર્શ શાસનમાં લખેલાં છે.

દેવદ્રવ્યેણ યા દૃદ્ધિર્ગુરુદ્રવ્યેણ યદ્દનમ્ !

તદ્દનં કુલનાશાય મૃતોઽપિ નરકં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥

અન્યાયદેવપાષંદિસંબંધાદ્દનમીહતે ।

સ મષીર્કૂર્ચકૈર્દામ ધવલીર્કર્તુમીહતે ॥ ૨ ॥

वरं च ज्वलने वेशो वरं च विषभक्षणम् ।

परं यल्लिङ्गि द्रव्येण संबंधं नैवं कारयेत् ॥ ૩ ॥

દેવદ્રવ્યથી અને શુદ્ધદ્રવ્યથી જે દ્રવ્યની જલ્દિ કરવી, તે દ્રવ્ય કુળના નાશ માટે યાત્ર છે, અને મૃત્યુ પામ્યા પછી નરકે જાય છે. જે અન્યાય, દેવ અને પાખંડીના સંબંધથી દ્રવ્યની ઇચ્છા રાખે છે, તે મથના કુચ્છથી પોતાનું ઘર ધોળવા ઇચ્છા રાખે છે. અશિમાં પેસવું સારું, અને વિષ લક્ષણ કરવું સારું, પણ લિંગી મુનિના દ્રવ્યની સાથે સંબંધ કરવો સારો નહીં.

બંધુઓ ! દેવદ્રવ્ય વિષે ખીણ એક જાણવા યોગ્ય કથા છે. સાકેત નગરમાં સાગર નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તે શેઠની પ્રતિષ્ઠા સારી હતી, તે ધર્મનો રાગી હતો, તે નગરમાં એક ભવ્ય દેરાસર હતું, તેની અંદર પ્રતિમાજી પ્રભાવિક હતાં, તેથી લોકો દુરથી તેની યાત્રા કરવાને આવતાં હતાં. આથી તે જિન ચૈત્યનો વહીવટ મોટો થઇ પડ્યો હતો. સાકેત નગરના સંઘે મળી, તેના વહીવટનું કામ સાગર શેઠને સોંપ્યું હતું. ચૈત્યની આવક, જાવક અને નોકરોની બધી વ્યવસ્થા સાગર શેઠ રાખતો હતો; સર્વ પંચે મળીને સાગર શેઠને કુલસત્તા આપી હતી.

સાગર શેઠને જુદા જુદા કરીયાણાનો વેપાર હતો, તેની દુકાન ઉપર જથ્થાબંધ માલ ખપતો હતો, માલમાં વિશેષ નાણું રોકવાથી તેને ઘણો લાભ આવતો હતો. પ્રથમ તો સાગર શેઠ ચોખ્ખો રહ્યો હતો, પણ પાછળથી લોભના ઉદયથી તેની વૃત્તિમાં શરદેર થયો. પોતાના વેપારમાં તેણે દેવદ્રવ્ય રોકવા માંડ્યું. અને તેનો લાભ પોતે લેવા લાગ્યો. દેવદ્રવ્યથી ગોળ, ઘી, અને વસ્ત્ર પ્રમુખ ખરીદી, તેને મોંઘે લાવે, વેચી તેણે સારો લાભ મેળવ્યો. તે દેવદ્રવ્યનો આવો પોતાના વેપારમાં ઉપયોગ કરતો, તથાપિ મનમાં જ રાપણ શંકા લાવતો નહીં. કર્મયોગે તેના આયુષ્યનો અંત આવ્યો; આતું ધીર કર્મ ઉપાર્જન કરી, સાગર શેઠ મૃત્યુ પામ્યો. પ્રથમ તે નારકીમાં પડ્યો, ત્યાંથી નીકળી તે જળ મનુષ્ય થયો, તે પછી ખીણ નારકે ગયો, પછી મોટો મત્સ્ય થઇ અવતર્યો; કોઇ મ્લેચ્છે તે મત્સ્ય ખરીદ કર્યો. તેના અંગનું છેદન કરી, મ્લેચ્છે અતિ કષ્ટ પમાડ્યો. પછી તે ચોથી નારકે ગયો; પાછો મત્સ્ય થયો, એમ એવાર સાતે નરકમાં ભર્યો. એક હજાર કાંકણી દેવદ્રવ્ય ખાધાથી તેણે ઘણી વિટંબના ભોગવી. તે પછી શ્વાન, બુઝ, બકરો, મેકો, દેડકા, મૃગલો, સસલો, શાખર, શીયાળ, માર્જર, ઉદર, નોળીઓ, ઘરોળી, જુડ, મત્સ્ય, સર્પ, વીંછી અને વિશ્વના કીડો, એમ એકહજાર જાતના અવતાર તેને લેવા પડ્યા. તે શિવાય પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશના જીવરૂપે થયો. તે પછી એકેન્દ્રિય, બેઇદ્રિ, તેઇદ્રિ, ત્રૈઇદ્રિ તથા પંચેન્દ્રિય જીવ થયો. તેવા લાખો ભવ અનુભવી, પાછો મનુષ્ય ભવમાં આવ્યો. વસંત નગરમાં વસુદત્ત નામના કોટી પતિની સ્ત્રી વસુમતિના ઉદરમાં અવતર્યો, તે ગર્ભમાં આવતાંજ વસુદત્ત શેઠની બધી સમૃદ્ધિ નાશ પામી ગઇ. તેનો જન્મ થતાં પિતા, અને પાંચ વર્ષની વય થતાં માતા મૃત્યુ પામી ગઇ; આથી લોકો તેને નિઃપુણ્ય

કહેવા લાગ્યા; આખરે ઘણાજ દુઃસ્થિતિમાં આવી પડ્યો. એક દિવસે પરગામથી તેનો મા-મો આવ્યો, તેને દયા આવવાથી તે તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો, તેના આવવાથી મામાના ઘરમાં મોટી ચોરી થઈ, ત્યાંથી તે બીજા કોઈ સંબંધીને ઘેર ગયો, ત્યાં પણ તેમ બન્ધું, આથી લોકો તેને સંધરતા નહીં, અને અપમાન કરી તેને બાહર કાઢી મુકવા લાગ્યા. દુઃખી થઈ રઝળતો તે તાત્રલિપ્તી નગરીમાં આવ્યો, ત્યાં તે કોઈ શેઠને ઘેર નોકર રહ્યો, તેજ દિવસે શેઠના ઘરમાં મોટી આગ લાગી, આથી તેને હડકાયા શ્વાનની જેમ કાઢી મુક્યો. પછી તે કોઈ વહાણે ચડી દ્વીપાંતર ગયો, જતાં પ્રચંડ પવનથી તે વહાણ કુબ્જી ગયું, પણ એક પાટીયું મેળવી, તે તરી ગયો. કંઈ આવતાં કોઈ ઠાકોરનું ગામ આવ્યું, ઠાકોરે દયા કરીને તેને રાખ્યો, તેવામાં કોઈ પક્ષીપતિએ હુમલો કરી ઠાકોરનું ગામ ભાંગ્યું, અને મોટું નુકશાન પહોંચાડ્યું. ત્યાંથી તે નિઃપુણ્ય અપમાનથી દુર થયો. આવા પુણ્ય રહિત પુરુષો જ્યાં જાય છે, ત્યાં આપત્તિઓ આવ્યા કરે છે. તે વિષે સાહિત્યકાર આ પ્રમાણે લખે છે:—

મહોત્સવેડપ્યપુણ્યાનાં વિપદઃ સ્યુર્ન સંપદઃ ।

જના નંદંતિ દીપાલ્યાં ઘંતિ સર્વેપિ શૂર્પકમ્ ॥ ૧ ॥

મહોત્સવમાં પણ પુણ્ય રહિત માણસોને વિપત્તિઓ આવે છે, સંપત્તિઓ આવતી નથી. સર્વ લોકો દીપોત્સવીમાં ખુશી થાય છે, પણ સૂપડાને મારે છે. (નવા વર્ષે આજસ કાઢવા વખતે લોકો સૂપડું વગાડે છે.)

સ્વલ્વાટો દિવસેશ્વરસ્ય કિરણૈર્બિલ્વસ્ય મૂલંગતો

વાંછન્ સ્થાનમનાતપં વિધિવશાત્સંતાપિતો મસ્તકે ।

તત્રાપ્યસ્ય મહાફલેન પતતા ભગ્નં સશબ્દં શિરઃ

પ્રાયો ગચ્છતિ યત્ર દૈવહતકસ્તત્રૈવ ચાંત્યાપદઃ ॥ ૧ ॥

કોઈ માથે ટાલવાળો પુરુષ સૂર્યના કિરણોથી મસ્ત તપ્યું, એટલે કોઈ તડકા વ-ગરના સ્થાનમાં જવાની ઇચ્છાથી એક બીલીના વૃક્ષ નીચે ઉભો રહ્યો, ત્યાં બીલીનું એક મોટું શળ તેના મસ્તક ઉપર પડ્યું, જેથી તેનું મસ્તક ભાંગી ગયું, અને કંપી ચાલ્યું; તેથી જ્યાં અભાગીઓ માણસ જાય, ત્યાં ગમે ત્યાંથી આપત્તિ આવી પડે છે. ૧

તે પ્રમાણે તે નિઃપુણ્ય ને થતું હતું. ત્યાં અનેક જાતનાં દુઃખ ભોગવી, તે એક મોટા જંગલમાં ગયો, ત્યાં હિમસલક નામના એક યક્ષના મંદિરમાં આવ્યો, ત્યાં તેણે એકવીશ ઉપવાસ કરી, યક્ષની આરાધના કરી. યક્ષે સંતુષ્ટ થઈ કહ્યું, અરે દુઃખી માણસ ! સાંભળ, હમેશાં સંધ્યાકાળે મારા ઘરને આંગણે એક સોનાનાં પીર્જાવાળો મોર આવી નાચે છે, નાચ કરતાં તેની કળામાંથી એક પીછું પડે છે, તે પીછું તું લેજે; એમ પ્રતિદિવસ

એક એક પીછું લેવાથી તારું દારિદ્ર દૂર થઇ જશે. વક્ષનાં આવાં વચન સાંભળી તે હર્ષ પામ્યો, અને તેણે મનવાંચિત પૂરા થવાની આશા બાંધી. પછી પ્રતિદિન એક એક પીછું લેતાં તેની પાસે નવાણું પીછાં એકઠાં થયાં, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, મારી પાસે સમૃદ્ધિ થઇ, હવે શામાટે જંગલમાં રહેવું ? હવે આજે તે મોરનાં બધાં પીછાં એક સાથે પકડી લઉં, અને પછી જંગલમાંથી આવ્યો જાઉં. આવું વિચારી તે મોરનાં બધાં પીછાં પકડવા ગયો, ત્યાં તે મોર કાગડો થઇ ગયો, અને જે પહેલાનાં નવાણું પીછાં હતાં, તે પણ ખડ્ડી ગયાં. તત્કાળ તે દુઃખમાં આવી પડ્યો, અને પોતાનાં કર્મને માટે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો.

નિઃપુણ્ય ચિંતાતુર થઇ આગળ આવ્યો, ત્યાં કોઇ યાત્રી મુનિ જોવામાં આવ્યા. તેમના ચરણમાં પડી તેણે પુછ્યું, સ્વામી ! મારા કર્મનો પાર ક્યારે આવશે ? મુનિએ પ્રત્યક્ષે તેનું પાપ, અને તેથી થયેલા બધાં પૂર્વ જન્મનું સ્વરૂપ કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળી નિઃપુણ્યે કહ્યું, કૃપાળુ મહામુનિ ! મને પ્રાયશ્ચિત્ત આપો, દેવદ્રવ્યના ભક્ષણથી લાગેલ મહા પાપ દૂર થાય, તેવો ઉપાય દર્શાવો. મુનિ બોલ્યા—દેવદ્રવ્યનું ઝડપી મુક્ત થાય, તેટલું અધિક દ્રવ્ય આપવા વિચાર કરી વેપાર કર. માત્ર તારો નિર્વાહ થાય, તેટલું અન્ન, વસ્ત્ર રાખી બાકીનું દ્રવ્ય દેવને અર્પણ કરવાનો અભિગ્રહ કર.

મુનિનાં વચનથી નિઃપુણ્યે તેવો અભિગ્રહ ધર્યો, અને પછી વ્યાપાર કરવા આરંભ કર્યો. તેની શુભ વાસનાથી દ્રવ્યનો લાભ મળ્યો, અને તે દ્રવ્યથી તે દેવ ઝડપીમાંથી મુક્ત થયો. પછી તે શ્રાવક ધર્મમાં નિશ્ચલ થયો. અનુક્રમે પોતાના નગરમાં આવી, રાજમાન્ય એવા ધનાઢ્ય નગરશેઠની પદ્વીને તે પ્રાપ્ત થયો. પ્રત્યેક પર્વે જિન પૂજા, મહોત્સવ, અને સાધર્મી વાતસલ્ય કરી, તેણે જિન નામ કર્મ બાંધ્યું. અવસરે સંયમ લઇ, ગીતાર્ય થઇ, દેશના આપી, અરિહંતની ભક્તિ કરી, પ્રથમ સ્થાનક સેવી, સર્વાર્થસિદ્ધે દેવતા થઇ, મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો.

સાધર્મી બંધુઓ ! આ કથા ઉપરથી તમારે દેવદ્રવ્યને માટે ઘણો બોધ લેવાનો છે. તેવી રીતે સાધારણ દ્રવ્ય, અને જ્ઞાનદ્રવ્ય વિષે પણ તમારે વિચારી લેવું. જાને દ્રવ્ય પણ દેવદ્રવ્યની જેમ અભક્ષ્ય છે. શ્રાવકનો પુત્ર કદિ પણ સાધારણ અને જ્ઞાનદ્રવ્યની ઇચ્છા કરે નહીં. તે વિષે કર્મસાર અને પુણ્યસારની કથા જાણવા જેની છે, તે કથા નીચે પ્રમાણે છે.

ભોગપુર નગરમાં ધન નામે એક શેઠ હતો, તે ચોરીશ કોટી સુવર્ણનો અધિપતિ હતો, તેને ધનવત્ની નામે સ્ત્રી હતી, તેના ઉદરથી કર્મસાર અને પુણ્યસાર નામે બે પુત્ર થયા, તેઓને માતાપિતા ઉત્તમ લાડથી ઉછેરતાં હતાં. એક વખતે ધનશેઠે કોઇ નિમિત્તિયાને પુછ્યું કે, આ બંને પુત્રોમાં ભાગ્યશાળી પુત્ર કયો છે ? અને ભાગ્ય રહિત કયો છે ? નિમિત્તિયાએ કહ્યું, શેઠ ! આ તમારો કર્મસાર પુત્ર સદા, જુદી વગરનો, નિર્ધન અને ભાગ્ય રહિત છે, તે તમારું બધું દ્રવ્ય સુમાવશે, અને નવું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી શકશે

નહીં. આ પુણ્યસાર તેવોજ થશે, પણ તે કળામાં કુશળ થશે. બંને પુત્રો વૃદ્ધાવસ્થાએ સુખીયા થશે, તે વખતે તેમને ઘણું ધન પ્રાપ્ત થશે.

નિમિત્તિયાનાં આવાં વચન સાંભળી ધનશેઠ મનમાં ખેદ પામ્યો. પછી તેણે બંને પુત્રોને અભ્યાસ કરાવવા એક વિદ્વાન અધ્યાપકને સોંપ્યા. પુણ્યસાર સર્વ કળા શીખી ગયો, અને કર્મસાર મૂઢ રહ્યો, તેના ઉપર શિક્ષકે ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પણ તેને વિદ્યા ચડી નહીં. અનુક્રમે બંને કુમારો યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. કોઈ ઉત્તમ શેઠની કન્યાઓ સાથે તેમનો વિવાહ કર્યો. વિવાહ થયા પછી બંને ભાઈઓ વચ્ચે કળ્યો મવા માંડ્યો. પછી ધનશેઠે તેમને બાર બાર કોટી સુવર્ણ વહેંચી આપી જુદા કર્યા. ત્યારબાદ ધનશેઠ સંયમ લાઇ, વ્રત પાળી સ્વર્ગે ગયા. કર્મસારને પૂર્વનાં દુષ્કૃત કર્મ ઉદય આવ્યાં, તેને વેપારમાં ઘણી હાનિ થવા માંડી. અલ્પ દિવસમાં તેનું બાર કોટી દ્રવ્ય ઊડી ગયું. પુણ્યસારને ત્યાં પણ ચોર લોકોએ ખાતર પાડ્યું, તેમાં તેના દ્રવ્યનો નાશ થયો. બંને ભાઈ નિર્ધન થઇ ગયા. સગાંવહાલાઓએ પણ તેમનો અનાદર કરવા માંડ્યો. તેમની સ્ત્રીઓ બોજન વસ્ત્ર વિના દુઃખી થઇ પોતાને પીયર ચાલી ગઇ. લોકોમાં અભાગી અને નિર્ધન તરીકે તેમની ખ્યાતિ થઇ. દ્રવ્ય વિના કોઇ તેમને માન આપતું નહતું. આથી કંટાળીને તેઓ દેશવિદેશમાં ચાલ્યા ગયા. કોઈ શહેરમાં બંને જુદા જુદા શેઠને ઘેર સેવક થઇ રહ્યા. કર્મસાર કૃષ્ણ અને જુદો હતો, તેથી તેના શેઠને અપ્રિય થયો, અને તેને એક કોટી પણ મળી નહિ. બીજા પુણ્યસારને સેવામાં કાંઇક દ્રવ્ય મળ્યું, પણ ધૂર્તપણામાં તેણે ગુમાવી દીધું. પછી ત્યાંથી જુદા પડી તેઓ બીજે સ્થાને ગયા, ત્યાં ધાતુવાદ, રસાયણ, સિદ્ધાંતન વિગેરે પ્રયોગ કરવા માંડ્યા, તેમાં પણ કર્મયોગે તેઓ નિષ્ફળ થયા.

પછી તેઓ તે કામ છોડી કાંઈ જંગલમાં ગયા, અનુક્રમે કાંઈ બંદર ઉપર આવ્યા. ત્યાંથી વાહાણ ઉપર ચડી રત્નદ્વીપમાં આવ્યા. ત્યાં રત્નદેવિનું મંદિર હતું. તેમાં જઈ બંને આરાધન કરવા બેઠા. લાઈકર મરણાંત સુધીનો અભિગ્રહ લઈ, તેમણે અનશન કર્યું. અષ્ટમ થતાં દેવીએ પ્રલક્ષ આવી કર્મસારને કહ્યું, તારા ભાગ્યમાં ગમે તે કરીશ તોપણ દ્રવ્ય નથી. તે સાંભળી કર્મસાર નિરાશ થઇ ઊડી ગયો, પુણ્યસારને એકવીશ ઉપવાસ થયા, એટલે દેવીએ પ્રલક્ષ આવી તેને ચિંતામણિ રત્ન આપ્યું. તે રત્ન મેળવી પુણ્યસારે કર્મસારને કહ્યું કે, બંધુ ! ચિંતા કરીશ નહીં, આપણને ચિંતામણિ રત્ન મળ્યું છે, પછી તે રત્ન લઈ તેઓ વાહાણે ચડી સ્વદેશ તરફ રવાને થયા. માર્ગમાં પૂર્ણિમાની રાત્રિ આવી, એટલે પૂર્ણ ચંદ્રનો ઉદય થયો. ચંદ્રના પ્રકાશની સાથે ચિંતામણિનો પ્રકાશ જોવા તેઓએ ચિંતામણિ રત્ન વાહાણ ઉપર પ્રકાશિત કર્યું. રત્નના તેજ આગળ ચંદ્ર ઝાંખો પડ્યો, તે જોઇ બંને અતિ હર્ષ પામ્યા, આમતેમ રત્નને ફેરવતાં નજરચુક થઇ અને તે રત્ન સમુદ્રમાં પડી ગયું. તત્કાળ બંને ભાઈ વિલપ્તા થડી ગયા. અતિ દુઃખ પામતા પોતાને નગર આવી પહોંચ્યા. દુઃખ સહિત માંડમાંડ તેઓએ રાત્રિ પ્રસાર કરી. પ્રાતઃકાળે કોઈ જ્ઞાની ગુરૂ આવ્યા, તેમની પાસે તેઓ ગયા, જ્ઞાની મહારાજાઓની આગળ પોતાનું દુઃખ નિવેદન કર્યું. જ્ઞાનીએ જ્ઞાનથી અવલોકન કરી કહ્યું, તમને પૂર્વકર્મ નડે છે.

તમે જાને પૂર્વે ચંદ્રપુરમાં જનદત્ત. અને જિનદાસ નામે આવક હતા. જૈન ધર્મમાં ઘણી પ્રીતીવાળા અને ઘણા આસ્તિક હતા. તમારી શુદ્ધ વર્તણૂક જોઈ ચંદ્રપુરના આવકોએ તમને સાધારણ દ્રવ્ય અને જ્ઞાનદ્રવ્યની વ્યવસ્થા કરવાનું સોંપ્યું. કેટલાએક વખત સુધી તમે એ દ્રવ્યની સારી રક્ષા કરી. એક વખતે જિનદત્તે પોતાને માટે એક પુસ્તક લખવા આપ્યું. પોતાની પાસે જ્ઞાનદ્રવ્ય કાંઈ હતું નહીં, એટલે સાધારણ દ્રવ્ય તેમાં વાપર્યું. અને તેણે વિચાર્યું કે, આ દ્રવ્ય પણ જ્ઞાનદ્રવ્ય જેવુંજ છે, આથી પુસ્તક લખનારને બાર દામ તેમાંથી આપ્યા. બીજા જિનદાસે એકવાર એવું વિચાર્યું કે, સાધારણ દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં કામ આવે છે, તેથી સાત ક્ષેત્ર માંહેલો આવક પણ તેને વાપરી શકે છે. તે વિષે આગમમાં નીચેની ગાથા લખેલી છે—

જિણભવણ વિંવ પુચ્ચય, સંઘ સરુવાઈ સત્ત ચિત્તાઈ ।

વિવિહં ઘળંપિ જાયં શિવફલયમહો અગંતઘુળં ॥ ૧ ॥

જિનભવન, જનબિંબ, પુસ્તક, સંઘ વગેરે સાત ક્ષેત્રોમાં જે વિવિધ દ્રવ્ય વાવે, તેને અનંત ગુણવાળું મોક્ષદાન મળે છે. આતું વિચારી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, હું પણ સાત ક્ષેત્રમાં છું, માટે તે દ્રવ્ય વાપરી શકું. પછી તેણે પોતાના ઘરના વ્યવહારમાં બાર દામ સાધારણ ખાતામાંથી વાપર્યાં. આ મહા પાપ લાગવાથી તેઓ જાને આયુષ્ય પૂરી કરી પેલી નારકીએ ગયા, એ મહા પાપને માટે વેદાંત પ્રમુખ અન્ય શાસ્ત્રો પણ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

પ્રભાસ્વે મા મતિં કુર્યાત્ પ્રાણૈઃ કંઠગતૈરપિ ।

અગ્નિદગ્ધાઃ પ્રોહંતિ પ્રભાદગ્ધો ન રોહતિ ॥

પ્રભાસ્વં બ્રહ્મહત્યા ચ દરિદ્રસ્ય ચ યદ્દનમ્ ।

ગુરુપત્ની દેવદ્રવ્યં સ્વર્ગસ્થમપિ પાતયેત્ ॥

અરે પ્રાણી ! તું સાધારણ દ્રવ્ય ખાવાની છુદ્ધિ કરીશ નહીં. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા ફરીવાર ઉગે, પણ સાધારણ દ્રવ્ય ખાધને દગ્ધ થયેલો ફરીવાર ઉગતો નથી. સાધારણ દ્રવ્ય, બ્રહ્મહત્યા, દરિદ્રનું દ્રવ્ય, ગુરુ પત્નીનો સંગ અને દેવદ્રવ્ય તે સ્વર્ગમાં રહેલાને પણ પાડે છે.

પહેલી નારકીનું દુઃખ બોગવી તેઓ ભુજ્જપરિસર્પ થયા, તે પછી બીજી નારકે ગયા, ત્યાંથી નીકળી ગીધપક્ષી થઈ ત્રીજી નારકે ગયા, એમ એકાએક ભવ કરી સાત નારકે ગયા. તે ગઈ એકેન્દ્રીય, બેઠ્ઠી, વિગેરે તિવંચ ગતિમાં ભમ્યા—એકંદર બારહળ્લર ભવમાં તેમણે બ્રમણ કર્યું, ત્યાંથી ચવીને તમે અત્યારે મનુષ્ય થયા છો. સાધારણ અને જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી બાર દામ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરવાથી તમે આવાં કષ્ટ બોગવો છો, જ્ઞાનદ્રવ્યની

આજ્ઞાતનાથી કર્મસાર શુદ્ધિ વગરનો થયો છે. હવે તમે તે પવિત્ર દ્રવ્યના રણમાંથી મુક્ત થવાનો અભિગ્રહ ધારણ કરો, અને તેનું પ્રાયશ્ચિત લ્યો.

જ્ઞાનીનાં આવાં વચન સાંભળી પુણ્યસાર અને કર્મસાર બંનેએ આવક ધર્મને આદર આપી, પ્રાયશ્ચિત લીધું. બાર દ્રામને બદલે બારહજાર દ્રામ આપવાનો અભિગ્રહ કર્યો. તે સાથે વીગેનો ભાગ કરી વિવિધ જ્ઞાતના નિયમો લેવા માંડ્યા. અનુક્રમે તેઓ ધનવાન અને સુખી થયા. તેમણે બાર ઠોડી સુવર્ણ જ્ઞાન ખાતામાં અને સાધારણ ખાતામાં અર્પણ કર્યું. સાધર્મિ બંધુઓના ઉદ્ધારને માટે ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચવા માંડ્યું. આવક ધર્મને પાળી છેવટે તેમણે સંયમ લીધો. સંયમ વ્રત પ્રાણતાં તેમને કેવળજ્ઞાન થયું, અને અનુક્રમે તેઓ અજર, અમર, નિષ્કલંક મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત થયા.

બંધુઓ ! આ કથા ઉપરથી તમારે વિચારવાનું છે કે, જ્ઞાનદ્રવ્ય, અને સાધારણ દ્રવ્ય વિષે પણ આવકે કેવી રીતે પ્રવર્તવું જોઈએ. માત્ર થોડી રકમની ભુલ કરવાથી કર્મસાર અને પુણ્યસારને માથે કેવી વિપત્તિ થઈ ? જ્ઞાનદ્રવ્ય, અને દેવદ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરવાથી મહા પાપ છે, તો તેને ખાવાથી કેવું પાપ હોય, તે તમે ઉપરની કથાઓથી જાણ્યું હશે. મિત્રો ! તમારા હિતની ખાતર હું આ કહું છું, મારો તેમાં કાંઈ સ્વાર્થ નથી. તમે આજ સુધી મોટી ભુલ કરી, દેવદ્રવ્ય ખાધું છે, હવે તેમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય કરો, અને આજથી તે મહા પાપનો માર્ગ બંધ કરો, તોપણ તમારો કોઈ ભવે ઉદ્ધાર થશે. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણથી તમને આ ભવમાં કેવી શિક્ષા થઈ છે ? તેનો વિચાર કરો. સિદ્ધપુરની જૈન પ્રજા પાપમાલ થતી જાય છે, તેનું કારણ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ છે. તમે તમારી સ્થિતિનો વિચાર કરો, તમારી દયાજનક સ્થિતિ જોઈ મારા હૃદયમાં ધણો ખેદ થાય છે. આ શકાવતાર તીર્થમાં તમારો વાસ છે, તે તમારે ધન્યવાદ માનવાનો છે. આ તીર્થમાં બરાબર આવક ધર્મ પાળ્યો હોય, તો તે સિદ્ધગતિ સુધી પહોંચાડે છે. આ તીર્થવાસનો સફળપ્રયોગ કરી, તમે તમારા માનવભવને કૃતાર્થ કરો; વિશેષ કાંઈ કહેવાની જરૂર નથી. હવે હું મારી વાણીને વિરામ આપું છું. એજ.

શ્રીચંદ્રનું આતું ભાષણ સાંભળી સિદ્ધપુરના આવકોના હૃદયમાં અસર થઈ આવી. તેઓ પોતાના પાપને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. સર્વે મળી શ્રીચંદ્રનો આભાર માન્યો. કોઈ પોતાના હૃદયમાં નિશ્ચય કરવા લાગ્યા કે, હવેથી દેવદ્રવ્યનો સ્પર્શ કરવો નહીં, કોઈએ શકાવતારના યાત્રાગુઓની સાથે વહીવટ ન રાખવાનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો, કોઈએ દેરાસરની કોઈ પણ વસ્તુનો સ્પર્શ ન કરવાના પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, એમ વિવિધ જ્ઞાતના શુભ વિચારો સિદ્ધપુરની જૈન પ્રજામાં ઉત્પન્ન થયા. શ્રીચંદ્રની ધાર્મિક વાણીએ સર્વની ઉપર સારી અસર કરી, પછી શ્રીચંદ્રે તે સર્વની આગળ ક્ષમા માગી, શકાવતાર તીર્થના નાયક શ્રી જિન પ્રતિમાનાં ભાવથી દર્શન કરી, પોતાની પ્રિયા સાથે લાંચી વિદાય થયો. દેવદ્રવ્યના ઉપયોગથી ભય પામી, તે તીર્થમાં તેમણે જોજનાદિ પણ કર્યો ન હતો.

પ્રકરણ પર મું.

મદના હરણ.

હા મુદ્દતનો સમય હતો, આવકની દિનચર્યા પ્રમાણે જાગ્યો થયોનો અવસર હતો. આ પવિત્ર સમયે ધાર્મિક આવક જાગ્યો થયો, આત્મચિંતન કરે છે. હું પોતે કોણ છું? ક્યાં સુતો છું? ભૂમિ ઉપર છું, અધર છું, કે ક્યાં છું? મારે આ વખતે શું કરવું જોઈએ? એ વિચાર પવિત્ર આવકના હૃદયમાંથી ઉદ્ભવે છે. કાંઈપણ સંચાર કર્યા વગર યતનાપૂર્વક આવકપુત્ર તે સમયે જાગે છે, અને ધર્મક્રિયા આરાધે છે, રાત્રિરૂપ મહારાણી પોતાના મહારાજ્ય ઉપરથી વિદાયગીરી લે છે. તેનો પ્રકાશમાન તારારૂપી ઝમો! અદૃશ્ય થતો જાય છે, ચંદ્રરૂપ પતિના વિયોગથી તે પોતાના શૃંગારને લથ્થ દે છે.

આ સમયે એક દંપતી અટવીમાં એક જાયાદાર વડના વૃક્ષ નીચે વાસ કરી રહ્યાં છે, પ્રેમી પ્રિયાની રક્ષા માટે તેનો પ્રેમી પતિ પહેરેગીર થયો છે, રાત્રિના પ્રત્યેક પ્રહરે પતિ જાગ્યો રહે, તેને માટે પ્રેમપૂર્ણ પત્ની ચિંતાતુર રહે છે, અને પતિને સુવાડી પોતે જાગ્યો રહેવા પ્રયત્ન કરે છે, રાત્રિના કેટલાક સમય સુધી પતિને વિશ્રામ આપી, ચોથે પહેરે તે નિર્મળ હૃદયની નારીનાં નયન ઉપર નિદ્રાએ મોટો ધસારો કર્યો છે, ગૌર અંગવાળી ગૌરી ગાઢ નિદ્રામાં તક્લીન થઈ ગઈ છે, બાહ્ય મુદ્દત થયું છે, તથાપિ તે હજી નિદ્રાનો મદનાંદ અનુભવે છે.

અનુક્રમે અરણોદય થવા આવ્યો, તથાપિ ઘટાદાર વડ નીચે હજી અંધકાર ભરાઈ રહ્યો છે, તેની આસપાસ તેનો પહેરેગીર હાથમાં નગ્ન ખડ્ગ લઈ દૂરે છે, તેના હૃદયમાં પ્રિયાને નિદ્રાનું પૂર્ણ સુખ લેવા દેવાની પ્રવળા ઇચ્છા પ્રગટી રહી છે, પ્રિયાને નિદ્રામાં ભરપૂર જોઈ તે વિદ્વાન નાયક નીચેની ગાથા સંભારે છે.

જનની જન્મભૂમિશ્ચ નિદ્રા પશ્ચિમરાત્રિજા ।

इष्टयोगः सुगोष्ठी च दुर्मोचाः पंच देहिनाम् ॥ ૧ ॥

જનની માતા, જન્મભૂમિ, પાછલી રાતની નિદ્રા, ઇષ્ટ જનનો યોગ અને સારી જોષ્ટ-ગમત, એ પાંચ વાનાં પ્રાણીઓને છોડવાં મુશ્કેલ છે.

“આથી પ્રિયા ગુલાબી નિદ્રા લેતી હશે, રાત્રીએ કેટલાક સમય તે જાગ્યો રહેલી છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં શ્રીચંદ્રે કુકડાનો શબ્દ સાંભળ્યો, અરણની રક્તપ્રભા ઝાંખી થવા માંડી, એટલે તે નીચેનું પદ જોડ્યો—

પ્રોજ્ઞમતે પરિમલઃ કમલાવલીનામ્
શન્દાયતે સ્થિતિરુહોપરિ તામ્રચૂડઃ ।
માર્ગસ્તવાપિ સુકરઃ સ્વલુ શીતલત્વા
દુર્ત્યયિતાં સુનયને રજની જગામ ॥ ૧ ॥

કમળની શ્રેણીઓની ખુશખો વધતી જાય છે, વૃક્ષ ઉપરથી કુકડે શબ્દ કરે છે, વળી શીતળતાને લઇ ચાલવાનો માર્ગ સુગમ છે, માટે હે સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રી ! તું ઉઠ, રાત્રિ ચાલી ગઇ. એ પદ્ય બોલી રહ્યો, તથાપિ શ્રીચંદ્રે કાંઇ પણ પ્રિયાનો સંચાર કે શબ્દ સાંભળ્યા નહીં; તેવામાં ઘાસને ચરવાને નીકળેલાં હરણોને, ઉડતાં પક્ષીઓને અને સૂર્યની રક્તવર્ણી મૂર્તિને દેખાવ જોઇ તે નીચેનું પદ્ય બોલ્યો—

एते व्रजंति हरिणास्तृणमक्षणार्थं
चूर्णीं विधातुमथ यांति पक्षिणोऽप्यी ।
शृंगं स्पृशत्युदयसानुमतो विवस्वान्
उत्थीयतां सुनयने रजनी जगाम ॥ १ ॥

આ હરણો ઘાસ ચરવાને પ્રેરે છે, આ પક્ષીઓ ચણુ લેવાને જાય છે, અને આ સૂર્ય ઉદયગરિના શિખરને સ્પર્શ કરે છે, હે સુંદર નેત્રા ! ઉઠો, રાત્રિ ચાલી ગઇ. આ પદ્ય બોલી, પ્રિયાનો પ્રત્યુત્તર સાંભળવા તે તત્પર રહ્યો, તથાપિ કાંઇ પણ પ્રિયા તરફથી તેને પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહીં. આથી તે નિરાશ થઇ ગયો. હળવે હળવે વડ નીચે આવ્યો, પ્રિયાનું સુખ જોઇ પ્રભાત મંગળ કરવા તે ઉત્સુક થયો, ત્યાં તેને ભયંકર અમંગળ દેખાયું. ભૂમિશય્યા શૂન્ય જોવામાં આવી, તે જોતાંજ તેના હૃદયમાં આઘાત થઇ આવ્યો. પ્રિયા ક્યાં ગઇ ? વાત્સલ્યની વિઘ્નતા ક્યાં ઝળકી ગઇ ? આ શું થયું ? ચારે તરફ ચકિત નેત્રે અવલોકન કરવા માંડ્યું, તથાપિ કોઇ દ્રષ્ટિમાર્ગે પડ્યું નહીં. પ્રેમી પ્રિયના નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલી. તે આકાશ તરફ દ્રષ્ટિ કરી બોલ્યો—“ પ્રિયા ! તું ક્યાં અંતર્ધ્યાન પામી ? આ અરણ્યમાં મને એકાકી કેમ મુક્યો ? આવી નિર્દયતા તને કોણે શીખવી ? અથવા તારા જેવી પ્રેમ રંગિલી રામા નિર્દય થાય નહીં. જરૂર કાંઇ અશુભ બંનું છે. કોઇ દુષ્ટે જીજ્ઞાસુ કરી તારું હરણુ ક્યું હશે ? અરે પ્રીતિવ્રતા ! તું પ્રેમીનાં દર્શનરૂપ સિંચન વિના શુષ્ક થઇ વિનષ્ટ થઇ જઇશ. ” આટલું કહી તે પુરૂષને મૂંઝા આવી. ક્ષણવારે સાવધાન થયો. તરફાળ આહત ધર્મનું સ્મરણ થઇ આવ્યું, ધર્મના પસાયથી ધૈર્ય ઉત્પન્ન થયું, મોહ દશાનું જીજ્ઞાસુ માંડ્યું. તેના પવિત્ર હૃદયમાં વિચાર આવ્યો કે, જે બંનું તે ખરું. હવે તેને સહન કરવું જોઇએ. કર્મની ઘટના ચમત્કારી છે. વિધિ અને દૈવ એ કર્મના પર્યાય છે, તેને માટે નીતિશાસ્ત્રમાં ઉત્તમ અને મનન કરવા લાયક પદ્યો લખેલાં છે, હવે તે પદ્યોનું સ્મરણ કરવું યુક્ત છે. એમ કહી તેણે નીચેનાં પદ્યો ઉચ્ચે સ્વરે ઉચ્ચાર્યા.

યત્કદાપિ મનસા ન ચિંત્યતે
 યત્સ્પૃશંતિ ન ગિરઃ કવેરપિ ।
 સ્વપ્નવૃત્તિરપિ યત્ર દુર્લભા
 દેહયૈવ ચિદધાતિ તદ્વિધિઃ ॥ ૧ ॥

કદિ પણ જોતું મનમાં ચિંતવન ન થાય, કવિની વાણી પણ જોને સ્પર્શ કરી શકે નહીં, અને જોને માટે સ્વપ્નામાં પણ ખ્યાલ ન હોય, તેવો જનાવ વિધિ [કર્મ] હેલા માત્રમાં કરે છે. ૧

અઘટિત ઘટિતાનિ ઘટયતિ
 સુઘટિત ઘટિતાનિ જર્જરીકુરુતે ।
 વિધિરેવ તાનિ ઘટયતિ
 યાનિ પુમાન્ નૈવ ચિંતયતિ ॥ ૨ ॥

વિધિ ન ઘટે તેવું ઘટાવે છે, સારી રીતે ઘટેલું હોય, તે શિથિલ કરી નાખે છે, અને જે પુરૂષના ચિંતવવામાં ન આવે, તેને પણ ઘટાવે છે. ૨

જં ચિય વિહિણા લિહિયં, તં ચિય પરિણમદ સયલ લોયસ્સ ।
 इय जाणे विणु धीरा, विहुरेविन कायरा हुंति ॥ ૩ ॥

જે વિધિએ લખેલું હોય, તેજ સર્વ લોકોને પરિણમે છે, એમ જાણી ધીર પુરૂષો કાયર થતા નથી. ૩

આ પદ્યનું ઉચ્ચારણ કરી તેણે વિચાર્યું કે, હવે વિશેષ ચિંતા ન કરવી, ચિંતા કરવાથી વિશેષ શોક થાય છે. હાનિ, લાભ સર્વ કર્મની સત્તાને આધીન છે. તેમાં ખીજે તો માત્ર નિમિત્ત છે. જે કર્મને ન માની ખીજા ઉપર આધાર રાખે છે, તે કલ્પવૃક્ષને છોડી બાવળના વૃક્ષ સાથે બાથ ભીડે છે. કર્મની સત્તા મોટી છે. કાંઈ પ્રાણી અખંડિત સુખ મેળવી શકતું નથી. ઉદય અને અસ્ત સાથેજ છે. આવું વિચારી તે 'નીચેનું' એક પદ્ય બોલ્યો—

कस्य स्यान्न स्वल्पनं पूर्णाः सर्वे मनोरथाः कस्य ।
 कस्येह सुखं नित्यं दैवेन न खंडितः कोवा ॥ ૧ ॥

કોણ જુલ કરતું નથી ? કોના મનોરથ પૂર્ણ થતા નથી ? આ જગતમાં નિત્યે સુખ કોને રહે છે ? દૈવથી ખંડિત કોણ નથી ?

વાંચનાર અનુમાનથી આ દંપતીને જાણી શક્યા હશે, તથાપિ પુનરુક્તિ કરવી પડે છે. તે શ્રીચંદ્રકુમાર અને મદનસુંદરી હતાં, તેઓ મુસાફરી કરતાં આ અરણ્યમાં આવી ચડ્યાં હતાં, ત્યાં કોઇ દુષ્ટે મદનાનું હરણુ કરેલું છે. શ્રીચંદ્ર પ્રભાદમાં રહ્યો ન હતો, તે સર્વથા જાગ્રત હતો, તથાપિ કર્મની પ્રજ્વળતાથી આ બનાવ બન્યો હતો, મદનાનું હરણુ કોણે કર્યું, તે વાત આગળ સ્પષ્ટ થશે. અત્યારે શ્રીચંદ્ર ધૈર્ય રાખી સાવધાન રહ્યો હતો, કર્મની ચમત્કૃતિ અને ભાવિની સત્તા ઉપર વિચાર કરી તેણે ધૈર્ય ધારણુ કર્યું હતું, તે સાથે ધર્મ ભાવનામાં જાગ્રત થયો હતો, આર્હત ધર્મની ઉપાસનાને યોગે તેનામાં મદનાની મોહદશા શુદ્ધિ પામી ન હતી, તેનામાં દ્રઢતા આવી હતી, અને તે કર્મ ઉપર આધાર રાખી તેમાં અચળ રહ્યો હતો. શ્રીચંદ્ર મદનાને હૃદયમાં રથાપી, ભાવી ઉપર આશા બાંધી આગળ શું કરવું ? તે વિચાર બુદ્ધિની વિશાળતા ઉપર રાખી, શ્રીચંદ્ર ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. ક્ષણે ક્ષણે પોતાની સહચારિણી મદના તેને યાદ આવતી હતી, પણ પોતાના ધૈર્યથી તેના હૃદયમાં શોક કે, સંતાપ પ્રગટ થતો નહતો. વળી કોઇ વેળા તે એવો વિચાર પણ કરતો કે, પ્રેમાળ હૃદયની મદના મારા શિવાય શી રીતે રહી શકશે ? તે પતિપ્રાણા પ્રમદાની શી ગતિ થશે ? તેના જીવિતની હાની તો નહીં થાય ? વખતે કોઇ દુષ્ટ તેણીની ઉપર બળાત્કાર કરશે, તો તે સતી આવિકા શી રીતે પોતાનું જીવિત ધારણુ કરશે ? સતી સ્ત્રીઓ પ્રાણુ જતાં પણ શીયળરૂપ રત્નને ગુમાવતી નથી. શીયળવતી આવિકાઓ પોતાના શીયળને પ્રાણુથી હજાર દરજ્જે શ્રેષ્ઠ ગણે છે. પ્રાણુરૂપ મહામૂલ્ય આપી તે શીયળરત્નને ખરીદ કરે છે. શીલાલંકારથી સુશોભિત આવિકાઓજ આ આર્ય દેશને દીપાવનારી છે. મદનસુંદરી પણ તે માંહેલી છે. તે કદિ પણ શીયળ ગુમાવશે નહીં. તે પ્રેમવતી પત્ની મારા શિવાય શી રીતે રહી શકશે ? દુષ્ટ ધારણુથી તેણીનું હરણુ કરનાર કામી પુરુષ તે સુશીલાને અતિ સંતાપ કરશે, તે વખતે તે અબળા કેાનું શરણુ લેશે ? આનું વિચારી શ્રીચંદ્ર આકાશ તરફ દ્રષ્ટિ કરી બોલ્યો-શાસન દેવતા ! એ સતી આવિકાનું રક્ષણુ કરજો. મેં જે કાંઇ પણ જૈન ધર્મ આરાધ્યો હોય, કાંઇ પણ દેવ ગુરૂની સેવા કરી હોય, અને મારામાં કાંઇ પણ સમ્યક્ત્વની પ્રભા રહેલી હોય, તો મદના નિરાખાધ રહેજો. તેણીના શીયળનું સર્વદા રક્ષણુ થજો. આટલું બોલી શ્રીચંદ્ર પોતાને માર્ગ ચાલતો થયો. હવે આપણને તેની ક્યાં ભેટ થાય છે, તે જ્ઞેવાનું છે.

મકરણ પડ મું.

મિત્રનો મેળાપ.

ક ઘોર જંગલમાં મોટું સૈન્ય જાવણી નાખી પડ્યું હતું, ચારે તરફ વીર પુરોના શબ્દના પ્રતિધ્વની પડતા હતા, તેમના ત્રાસથી વનનાં પ્રાણીઓ ચકિત થઈ આમતેમ દોડતાં હતાં, ફળવળનાં વૃક્ષો ઉપર ધુવાતુર સૈનીકો ચડી ચડી ફળ પાડતા હતા, કેટલાએક ફળના રાશિ કરી આસપાસ બોજન કરવા બેસી ગયા હતા, કોઈ જળાશય ઉપર સ્નાન-પાન કરતા હતા, કોઈ જળ કીડ કરવાને જળાશયમાં મચરની જેમ પડતા હતા. કેટલાક અસ્વાર થઈ અટવીમાં અટન કરતા હતા, કોઈ ઉંટ, કોઈ હરતી, અને કોઈ ખચ્ચરપર આરૂઢ થઈ, વન શોભા જેવાને નીકળી પડ્યા હતા. આ વખતે એક તરણુ પુરુષ તે જાવણીની આગળ પ્રસાર થયો. દુરથી સેનાનો પડાવ જોઈ, તે મનમાં આશ્ચર્ય પામી ગયો. તે પુરુષની આકૃતિ વીર પુરુષના જેવી હતી, તેની ખાંધ ઉપર એક મળ્યૂત લાકડી હતી. તેનું શરીર ધૂળથી ઘસડે થઈ ગયું હતું, તેની પાસે ભિક્ષાપાત્ર અને જળાનું કમંડળ હતું; તેનો દેખાવ ખરેખર યોગીના જેવો હતો.

આ મુસાફર જ્યારે જાવણીની પાસે થઈ નીકળ્યો, ત્યારે એક સૈનિક દોડતો દોડતો આવ્યો; તેણે મુસાફરને ઉભો રાખ્યો, અને ધિનયથી કહ્યું ભદ્ર ! ચાલો તમને અમારા મહારાજ જાવણીમાં બોલાવે છે, મને ખાસ તમને તેડવા માટે મોકલ્યો છે. તે સાંભળી મુસાફર વિચારમાં પડ્યો, હું કોણ ? અને મહારાજ કોણ ? મને બોલાવવાનું કારણ શું હશે ? મારા જેવા અજ્ઞાણ માણસને મહારાજ ક્યાંથી ઓળખે ? આવું હૃદયમાં ચિંતવી તે મુસાફરે કહ્યું, ભાઈ ! મને મહારાજ શામ્ભટે બોલાવે છે ! હું તમારા મહારાજને ઓળખતો નથી, તેમ મારા હૃદયમાં કોઈ જાતની આશા નથી. હું એક દુઃખી મુસાફર છું, મારી મુસાફરીનો હેતુ ગંભીર છે, મારે કોઈ જાતની અપેક્ષા નથી. સૈનિકે ફરીથી જણાવ્યું, ભદ્ર ! રાજાઓની આજ્ઞા સર્વને માન્ય છે; તમે નિરપૂર છો, તથાપિ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. અમારા મહારાજ કાંઈ કારણ વિના પ્રતિષ્ઠિત કરતા નથી. તેઓ ધાર્મિક અને કૃતજ્ઞ છે, તેમની મનોવૃત્તિ સર્વાદા નિર્ભેજ છે, તમારું દર્શન ચર્તાજ તેઓની સુખમુદ્રા ઉપર વિલક્ષણ દેખાવ થયો હતો; જાણે તમારા પૂર્વ પરિચિત હોય, તેમ તેઓ દેખાયા હતા. ભદ્ર ! સત્વર આવો, મહારાજ તમને મળવાને ઉત્સુક છે, વિલંબ કરો નહીં.

સૈનિકનાં આવાં વચન સાંભળી તે મુસાફર જાવણી તરફ વળ્યો, જાવણીની પાસે આવેલા એક આશ્રમની નીચે બે પુરુષો ઉભા હતા, અશ્વક્રીડ કરી તેઓ શાંત થઈ ગયા હતા. પેલો સૈનિક મુસાફરને લઈ, ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો. આ બંને પુરુષમાં એક મ-

હારાગ્ન હતો, અને ખીજે તેનો મંત્રી હતો. મંત્રી પોતાના મંત્રીપણાની સાથે મિત્રપણું ધરાવતો હતો. તેઓ છાવણીમાંથી અશ્વક્રોડ કરવાને બહાર ફરવા નીકળ્યા હતા. ક્રોડથી શાંત થઈ અહીં આશ્રયસ્થ નીચે બેઠા હતા. તેઓમાંથી જે મહારાગ્ન હતો, તે આ મુસા-શરને જતો બેઠો ઉત્સુક થયો હતો.

જ્યારે મુસાફર પાસે આવી ઉભો રહ્યો, એટલે મહારાગ્ન ઉત્સુક થઈ બેઠો થયો, તેના નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલવા લાગી, શરીરપર રોમાંચ ખડાં થયાં. તેણે બેઠા થઈ તે મુસાશરને પ્રેમથી આલિંગન કર્યું. પોતાના અંગને ઉમંગથી તેની સાથે સંલગ્ન કરી દીધું. વારંવાર બેઠ લઈ તેણે ચિરકાળનો વિયોગાગ્નિ શાંત કર્યો; પછી પ્રેમ વચન બોલ્યો, મિત્ર ગુણ્યન્દ્ર ! અહીં ક્યાંથી ? આ વેશ કેવો ? આ તરફ નીકળવાનું શું પ્રયોજન ? તમારા શરીરની પૂર્વ સ્થિતિ ક્યાં ગઈ ? તે ભવ્યતા, તે સુંદર તેજ, તે ઉત્સાહ અને તે દેખાવ ક્યાં ગયો ? શું મારે માટે તમારી આ સ્થિતિ ! મિત્રની પાછળ શું તમે આ ફકીરી લીધી ! જગતમાં મિત્રધર્મની પ્રતિમા તમે પોતેજ છો. મિત્રનું જીવન કેવું હોયું બે-ધરે ? તેનું પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંત તમે પોતેજ થયા છો. તમારા જેવા પુરુષોથીજ જગતમાં મિત્ર ધર્મ સજીવન છે. ખરેખર મિત્ર ધર્મની મહત્તા તમારામાંજ દેખાય છે, એમ કહી પુનઃ તેને આલિંગન કર્યું.

મુસાફર કાણુવાર વિચારમાં પડ્યો, પણ તત્કાળ તેણે મહારાગ્નને ઓળખી લીધો. તે તેના ચરણમાં નમી પડ્યો. નેત્રમાંથી પ્રેમાશ્રુની ધારા ચાલી, કંઠ ગદ્ગદિત થઈ ગયો, મહારાગ્નએ તેને બેઠો કરી દૃઢ આલિંગન કર્યું. મુસાફર બોલ્યો, મિત્ર ! આ શું ? એક મિત્ર ફકીર અને ખીજે મિત્ર મહારાગ્ન એ કેવી વિચિત્રતા ? જેને માટે ફકીરી ધારણ કરી છે, તે મિત્ર મહારાગ્ન થઈ મલાલે છે; એ કેવો કાળ ? તે ભલે થયું. કર્મની ગતિ ચલન છે. તમારા ભાગ્યની શ્રેષ્ઠતા સર્વોત્તમ છે. જ્યાં શ્રીચંદ્ર હાં શ્રી સાથેજ છે. શ્રી સંપત્તિનું અતે અંદ્ર આલ્હાદનું કાર્ય કરે છે. કહો, તમે મહારાગ્ન ક્યાંથી ખન્યા ? શરીર સંપત્તિની કુશળતા તો પ્રત્યક્ષ છે. શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર ! જે કહેવું હોય તે કહી દો. હું તમારો અપરાધી છું, મિત્રતા દુઃખનું કારણ હું પોતેજ થઈ પડ્યો છું. જેટલાં મેણાં કહો તે સાંભળી સદન કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકારી છું, તમે કુશળ છો ? કુશરથ-લીના શા ખબર છે ? આપણા કુટુંબની કુશળતા તો છે ? પવિત્ર પિતા, માયાળુ માતા અને પ્રેમી પત્નીના શા ખબર છે ? ગુણ્યન્દ્ર બોલ્યો. પ્રિય મિત્ર ! તમારા જવા પછી સર્વના હૃદયમાં જે દુઃખાગ્નિ પ્રગટ્યો છે, તે અઘાપિ નિર્વાણ પામ્યો નથી માતા પિતા અને ચંદ્રકાળની ચિંતા વર્ણવી શકાય તેવી નથી. વિહાર કરતા કોઈ માની મુનિનાં વચનથી તેમનું જીવન આગાદ રહ્યું છે. તમારી પુણ્ય લક્ષ્મીનું બળ અવલંબીનેજ સર્વને ધીરજ રહી છે. તમે જે રાત્રે નીકળી ગયા, તેજ રાત્રે મને વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું હતું. પ્રાતઃકાળે ઉઠી હું ચંદ્રકાળની પાસે આવ્યો હતો. હાં ચંદ્રકાળએ તમારા ખબર પૂછ્યા, મેં તેમાં મારી અગત્ય જણાવી, એટલે તે મહારાગ્ન મુઠા ખાંધને ભૂમિપર પડી. અનેક ઉપાયોથી તેને સારવાનું કરી હું પિતા માતાની પાસે ગયો. તેઓએ પણ તમારે માટે અલંત

કલ્પાંત કરવા માંડ્યું, ક્ષણવારમાં તો મહારાજ પ્રતાપસિંહને તે વાતની ખબર પડી, એટલે તેઓએ મને પોતાના રૂબરૂ બોલાવ્યો. મેં જે હકીકત હતી, તે નિવેદન કરી, તે પછી મહારાજએ અને રાણી સૂર્યવતીએ ઘણો કલ્પાંત કર્યો, તેવામાં કાંઈ જ્ઞાની મુનિ કુશસ્થલીમાં આવી ગયા. મહારાજ પ્રતાપસિંહ અને રાણી સૂર્યવતીએ જ્ઞાની મહારાજને તમારે માટે પુછ્યું. એટલે તે મહાત્માએ તમારે પૂર્વ સ્વરૂપ પ્રતાપસિંહ રાજાને જણાવ્યું. તમે સૂર્યવતીના પુત્ર છો, એમ સર્વના જ્ઞણવામાં આવી ગયું. તે સાથે તે મહાશયે જણાવ્યું હતું કે, શ્રીચંદ્રકુમાર કુશળક્ષેમ પાછા એક વર્ષમાંજ આવશે. તે જ્ઞાનીનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી, સર્વેએ પોતાનું જીવન ટકાવી રાખ્યું છે, તે પછી ચંદ્રકળાને તમારી ભોળામૂળના સહવાસમાં રાખી હું આ પૃથ્વી વેપે તમારી શોધ કરવા ચાલી નીકળ્યો હતો. મહારાજ પ્રતાપસિંહે પણ તમારી શોધને માટે દૂતોને મોકલ્યા છે. સૂર્યવતી સગર્ભા છે. તથાપિ જ્યાં સુધી તમારાં દર્શન ન થાય, ત્યાંસુધી ઘેર વિગેરે મિષ્ટાન્નનો ત્યાગ કરવાનો અભિપ્રાય તે કરી બેઠાં છે.

હું તમારી શોધને માટે કુશસ્થલીમાંથી નીકળ્યો, ત્યારે ચંદ્રકળા વિગેરેને માટે શુભશિક્ષા આપી ધનજયને રાખ્યો છે, ત્યાંથી પ્રથમ કુંડલપુરમાં આવી ચંદ્રલેખાને મળ્યો, તેની વાત સાંભળી તેને સાંત્વન કરવા ત્રણ રાત્રિ સુધી તે નગરમાં રહ્યો, ત્યાંથી માહેન્દ્રપુરમાં આવ્યો, ત્યાં સુબોધનાને મળ્યો, ત્યાં હેમપુરમાં તમારા ખબર સાંભળવામાં આવ્યા, એટલે હું ત્યાં ગયો, ત્યાંના રાજા મદનપાળે તમારો વૃત્તાંત જણાવ્યો, અને કહ્યું કે, શ્રીચંદ્ર ખીજાને માટે રાજકન્યા પરણ્યા, તે આશ્ચર્યની વાર્તા સાંભળીને હું કાંતિપુરમાં આવ્યો, ત્યાં પ્રિયગુમંજરીને મળ્યો, તેની સાથે તમારી વાર્તા કરી આ અટવીમાં નીકળ્યો, ત્યાં અહીં તમારો મેળાપ થઈ ગયો. મેં રસ્તામાં એવી વાત સાંભળી હતી કે, શ્રીચંદ્ર નામે એક નવલખા દેશનો રાજા થયો છે, તે રાજા ઘણો ધાર્મિક અને પ્રતાપી છે, આથી મારા મનમાં રાંકા થઈ હતી કે, વખતે તમે પોતેજ તે હશે. તે આજે પ્રત્યક્ષ જોઈ ઘણો હર્ષ થાય છે. પ્રિયમિત્ર ! કહેા, તમારો વૃત્તાંત શું છે ?

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—મિત્ર ! કુશસ્થળી છોડ્યા પછી મને માર્ગમાં અનેક કૌતુક થયાં છે, જે સાંભળવા યોગ્ય છે. પછી તેણે સંક્ષેપમાં પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવી દીધો. પ્રથમથી માંડીને ત્રિપુરાનંદ યોગીના વૃત્તાંત સુધીની વાર્તા કહી, પછી તે સરિમતવદને બોલ્યો—પ્રિયમિત્ર ! આજ સુધીમાં મેં કાંઈ પણ કષ્ટ ભોગવ્યું નથી. સર્વ સ્થળે મારો વિજય થતો આવે છે. માત્ર મદનસુંદરીનું હરણ થયું, તે મને હૃદયમાં સત્વર લાગે છે. ગુણચંદ્રે સંજ્ઞમથી પુછ્યું, મિત્ર ! મદનસુંદરી ક્યાંથી ગામ થયાં હતાં ? અને તેમનું હરણ થી રીતે થયું ? તે કહેા. પછી શ્રીચંદ્રે મદનસુંદરીનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો, તે સાંભળી ગુણચંદ્રે પુનઃ પુછ્યું, રાજમિત્ર ! મદનસુંદરીના હરણ થયા પછી તમે આ મહારાજા કેવી રીતે બન્યા ? શ્રીચંદ્રે તે વાર્તા વિસ્તારથી નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડી.

મિત્ર ! મદનાનું હરણ થવાથી મને વાણું દુઃખ લાગી આવ્યું હતું, મારા હૃદયમાં તેનો પરિતાપ ઘણો થયો હતો, પણ મારા પુત્રને સીધું આવીને મને મને સહાય

કરી હતી. એ પ્રભાવિક ધર્મના સ્મરણથી મદનસુંદરી વિષેની મારી મોહદશા તદ્દન શી-યિલ થઇ ગઇ. બાવી ઉપર આધાર રાખી હું તે સ્થળેથી આગળ આદ્યો, થોડે દૂર જતાં કનકપુર નામે એક નગર આવ્યું, તેની પાસેના વનમાં જઇ મેં વિશ્રામ લીધો.

એ કનકપુર નગરનો રાજા કનકધ્વજ પુત્ર રહિત અકસ્માત્ શયના રોગથી મૃત્યુ પામ્યો હતો, તેના લક્ષ્મણ નામના આસ્તિક મંત્રીએ રાજ્યની અધિષ્ઠાયક દેવીની આરાધના કરી, એટલે તે દેવીએ પ્રસન્ન થઇ કહ્યું, મંત્રી ! ચિંતા કરો નહોં. પંચદિવ્ય કરી કોઇ ઉત્તમ પુરૂષને શોધી રાજા બનાવો. દેવીની આજ્ઞાથી મંત્રીએ પાંચદિવ્ય કર્યો. એક હાથિણીની સુંદમાં સુવર્ણનો કળશ આપ્યો, તે હાથિણી વિગેરે પંચદિવ્ય ત્રણ દિવસ સુધી ગામમાં કર્યો, પણ કોઇ યોગ્ય પુરૂષ મળ્યો નહોં. પછી તેઓ નગરની બાહરે ગયાં. જે સ્થળે હું શાંત થઇ બેઠો હતો, ત્યાં તે પંચદિવ્ય આવ્યાં. મંગળરૂપ હાથિણીએ મારી ઉપર કળશ-વડે અભિષેક કર્યો. અન્ધે ખોંખારો કર્યો. છત્ર અને બે ચામરે મને અલંકૃત કર્યો. બંદીજને જળનાદ ઉચ્ચાર્યો. તત્કાળ લક્ષ્મણ મંત્રી મારી પાસે આવી બોલ્યો—મહાતુભાવ ! તમે અમારા મહારાજા થયા છો, આ કનકપુર તમારી રાજધાની છે, આ દેશ નવલાખ ગામનો છે, અમારા સ્વર્ગવાસી મહારાજા કનકધ્વજને કનકાવળી નામે પુત્રી છે, તેના તમે સ્વામી થાઓ, અને આ મહારાજ્ય ઉપર તમારી આજ્ઞા પ્રવર્તે. અમે અધા આપના સેવક છીએ.

મિત્ર ! લક્ષ્મણ મંત્રીનાં આ વચન મેં માન્ય કર્યાં. તત્કાળ તેણે મારા હાથમાં ખંડ આપ્યું. જ્યારે મેં હાથમાં ખંડ લીધું, તે વખતે તે અતુર મંત્રીએ મારો મુદ્રાલેખ વાંચી માફ નામ જાણી લીધું. માફ પ્રખ્યાત નામ જાણી, તે ધણો હર્ષ પામ્યો. તત્કાળ તેણે મોટા પાયા ઉપર મારો પુરસ્કેશ ઉત્સવ કરાવ્યો. કનકપુરની પ્રજાએ ઉમંગથી મને વખાવી લીધો. તે પ્રસંગે યાચકોને અગણિત દાન આપવામાં આવ્યાં, બંદીવાનોને છોડવામાં આવ્યાં, અને જિનાલયોમાં પૂજા લઘ્યાવવામાં આવી. દ્વિતી રાજ્યાભિષેકના જેવોજ મારો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો હતો.

મિત્ર ! કનકપુરની પ્રજાના આગેવાનો મને રાજ્યાસન ઉપર મળવાને આવ્યાં. મને જોઇ તેઓ અત્યંત આનંદ પામતા હતા. કોઇ મને જોઇ ‘ કનકપુરનું રાજ્ય કૃતાર્થ થયું, ’ એમ કહેવા લાગ્યા, કોઇ ‘ કનકપુરની ભૂમિ રાજન્વતી છે ’ એમ ઉચે સ્વરે બોલવા લાગ્યા, કેટલાએક મને જોઇનેજ કહેતા કે, ‘ આ કોઇ રાજકુમાર છે. ’ આપણને પુણ્યયોગે ખરેખરો રાજા મળ્યો છે. રાજકુટુંબના લોકો મને જોઇ ધણોજ આનંદ પામ્યા, અને મારો સદાચાર જોઇ, તેઓના હૃદયમાં ધણોજ સંતોષ થયો, તેઓ મને જોઇ પરસ્પર સંતોષ જણાવતાં નીચેનું પદ બોલતા હતા.

આચારઃ કુલમાર્યાતિ દેશમાર્યાતિ ભાષણમ્ ।

સંન્નમઃ સ્નેહમાર્યાતિ રૂપમાર્યાતિ મોજનમ્ ॥ ૧ ॥

આચાર કુળને કહી આપે છે, બાપણ દેશને જણાવે છે, સંજ્ઞમ રનેહ દર્શાવે છે, અને રૂપ ભોજન-ખોરાક જણાવે છે.

મિત્ર ! વધારે શું કહું ? મારે માટે લોકોએ સારો વિચાર બાંધ્યો. દરિયજા માછીની જેમ મારા પુણ્યે મને ઉન્નતિ ઉપર મુકી દીધો. કનકપુરની પ્રગ્ળને અને રાજ-કુટુંબને હું ધણેજ પ્રિય થઈ પડ્યો. એક વખતે કનકપુરમાં ગાયકોનાં જૂદાં આવી મઝ્યાં, તેઓએ રાજ્યદ્વાર આગળ આવી માયન કરવા માંડ્યું. ગાયન પૂર્ણ કર્યા પછી એક ચતુર ગાયક નીચેનું કવિત ઉભો થઈને બોલ્યો—

છાંધો.

નખર કુશસ્થલ ઇક્ષ, સૂર્યવતી રાણી કાંત દા,
પ્રતાપસિંહ જસ નામ, તેજ પ્રતાપ મહાંત દા,
શોક્ય પુત્રની ભીતિ, રીતિ જાણીને મૂકે;
નિજ વાડીમાં કુલ, પગરમાં છુદ્ધિ ન ચૂકે,
લક્ષ્મીદત્ત શેઠે ગ્રહો, લહી જુદી તિહાં અતિ ધણી,
કર્યું નામ શ્રીચંદ્ર તસ, કળા સર્વ તેણે બણી. ૧

રાધાવેષ વિધાન, પદ્મિની વળા જેણે પરણી,
વીણારવને દાન, તુરગ રથ જાન ન વરણી,
નીસરિયો છે વિદેશ, બાગ્યબલી ગુણનો આગર;
મલાદિક ગુણ રાશિ, સાંભળી હરખ્યા નાગર;
દેષ દાન તેહને બહુ, કહે તુમે તસ ઓળખો,
જદ્દ કહે અમ નાયકે, લેષ દાન તસ જસ લખ્યો. ૨

આ કવિતા સાંભળતાં લક્ષમણ મંત્રીએ મારા સામું જોયેલ, તે વખતે સ્વપ્રશંસા સાંભળી હું નીચું મુખ કરી રહ્યો હતો. મને તેમ રહેલો જોઈ, લક્ષમણે ચિંતવ્યું કે, પોતાના ગુણની પ્રશંસા સાંભળી ઉત્તમ પુરૂષ નમ્રમુખ થાય છે, તેથી જરૂર આ પોતેજ શ્રીચંદ્ર હશે; આવું ચિંતવી મંત્રી હૃદયમાં સંતોષ પામ્યો. પછી અમે જાને આ વનમાં મોટી સેના લઈ અશ્વક્રીડ કરવાને શરૂવા નીકળ્યા છીએ. અહીં તમારો સમાગમ થયો, તેથી અમારું આગમન કૃતાર્થ થયું છે. મિત્ર ! આ પ્રમાણે મારો આજ સુધીનો વૃત્તાંત છે. હવે ચાલો, આપણે કનકપુરની રાજધાનીમાં જઈએ. પછી લક્ષમણ મંત્રીએ ઉભા થઈ અંજલિ જોડી મુણ્યંદ્રને કહ્યું, ભદ્ર ! તમારા દર્શનથી મને ધણો આનંદ થયો છે, આપ અમારા મહારાજના મિત્ર છો, તે જાણી વળી વિશેષ હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, તમે કૃપા કરી મહારાજની સાથે રાજધાનીમાં પધારો, અને મહારાજના મુખ્ય મંત્રીની પદવી સ્વીકારો. તમારા જેવા ચતુર અને મિત્ર મંત્રીના યોગથી મહારાજ શ્રીચંદ્રનું રાજ્ય વિશેષ શોભા પ્રાપ્ત કરશે; એટલુંજ નહીં, પણ આ ભારતમંડલમાં તે સર્વોત્તમ ઉન્નતિ જાંપાદન

કરશે. લક્ષ્મણ મંત્રીના વચનને શ્રીચંદ્રે અનુમોદન આપ્યું, અને ગુણચંદ્રને મંત્રીપદ સેવાનો અતિ આગ્રહ કર્યો. પોતાના ઇષ્ટ મિત્રના આમંત્ર્યથી ગુણચંદ્રે કનકપુરના રાજ્યનું મંત્રીપદ સ્વીકાર્યું; પછી તેઓ બધા કનકપુરમાં આવ્યા. શ્રીચંદ્રે મોટી દરબાર ભરી ગુણચંદ્રને મંત્રીશ્વરની પદવી આપી. પ્રજા વર્ગને પોતાના ઇષ્ટ મિત્રની ઝોળખાણ કરાવી. સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો.

મહારાજા શ્રીચંદ્રે કનકપુરના રાજ્ય ઉપર સારી છાપ બેસારી. ગુણચંદ્રે પણ પ્રધાનપદને ન્યાયથી દીધાવ્યું. મહારાજાની આજ્ઞાથી કનકપુરનું રાજ્ય એક નમુનાદાર ધર્મ-રાજ્ય બની ગયું, રાજ્યમાં સર્વ પ્રખ્યાત સ્થળે દાનશાળાઓ, જ્ઞાનશાળાઓ અને ધર્મશાળાઓ રચાવી, જૈન પર્વના દિવસોમાં અમારી ધોષણ કરાવવા માંડી, પોતાની પ્રજામાં સાત વ્યસનનો નાશ થાય, તેવા ઉપાયો યોજ્યા, સ્થળે સ્થળે દુઃખી જૈનોના ઉદ્ધારને માટે નવાં ખાતાંઓ ઉઘાટ્યાં, જૈન મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. કોઇ સ્થળે નર્મ જિનાલયો પણ સ્થાપિત કર્યા. મુનિઓના વાસ માટે ઉત્તમ ઉપાશ્રય અને પૌષ્પશાળાઓ સ્થાપી, જૈન બાળિકાઓને જ્ઞાન આપવાને જૈન કન્યાશાળાઓ મોટા ખર્ચા ઉપર સ્થાપિત કરી.

શ્રાવિકાઓને સદ્ગોષ્ઠ કરવાને શ્રાવિકાશાળાઓ પણ મોટા શહેરોમાં ગોઠવી. આવી ઉત્તમ રાજ્ય પદ્ધતિ કરી શ્રીચંદ્રે રાજ્યને સારી સત્કીર્તિ સંપાદન કરી, તેનું યશોમાન ભારતવર્ષ ઉપર યવા લાગ્યું, પ્રત્યેક દેશમાં તેની સત્કીર્તિ ચંદ્રિકાના જેવી ઉલ્લવળ થઇ ચળકવા લાગી. આવું રાજ્ય અને મંત્રીનું યુગલ જોઇ, કનકપુરની પ્રજાને ધણો આનંદ થતો હતો.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

વસંત વિનોદ.

જિતા કુદરતી સૌંદર્યને ખીલાવનાર વસંતઋતુ વિશ્વને વિનોદ આપવાને પ્રવર્તી છે, વનલીલાએ પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે, ચારે તરફ વનનાં વૃક્ષોએ નીલવર્ણી પોશાક ધારણ કર્યો છે, ઉદ્યાનના મહારાજ્યમાં જાહોજલાલી યથા રહી છે. કોકિલાઓ ઉભે સ્વરે વસંતરાજના છડી-દારોનું કામ કરે છે, પ્રમત્ર મધુકરો મધુર સખ્દોથી મહાનાદ કરી રહ્યા છે, કમળોની શ્રેણીઓમાં ઘોર ગુંજરવ યથા રહ્યો છે. વાસંતીલતા પૂર્ણ પૌવન ખામી નૃત્ય કરે છે, આત્ર, બોડસલી અને સુમધી મેંદોનો મનોહર દેખાવ પ્રેક્ષકોના હૃદયને આકર્ષે છે, પ્રપુલ્લિત થયેલી પુષ્પલતાઓ વસંતને અનુમોદન આપે છે, વિવિધ જાતનાં વૃક્ષો વિવિધ વિલાસ કરી વસંતને વખાવે છે, મધુર સખ્દવાળાં પક્ષીઓ પોતાના માધુર્યથી મધુનું યશોમાન કરે છે,

પંચમ સ્વરનો મહાનાદ પ્રત્યેક રથને યજ્ઞ રહ્યો છે, નવપદ્મવતી શોભાથી સુશોભિત થયેલી વનશ્રેણી વસંતની શોભાને વધારે છે.

આ વખતે કનકપુરનો મહારાજ શ્રીચંદ્ર વસંતની વનલીલા જોવાને ઉત્સુક થયો હતો, તેના હૃદયમાં પોતાના પ્રિય મિત્ર ગુણચંદ્રને આનંદ આપવાની ઇચ્છા હતી, પોતાને ખાટે અથાગ શ્રમ લઈ દેશાટન કરનાર ગુણચંદ્રને વસંતના વિનોદથી આનંદ આપવો, આવો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

પ્રાતઃકાળની નિત્યક્રિયા કરી નિવૃત્ત થઈ શ્રીચંદ્રે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને સજા મંડપમાં બોલાવ્યો. ગુણચંદ્ર વિનયથી નમ્ર થઈ ઉભો રહ્યો. શ્રીચંદ્રે કહ્યું. મિત્ર ! આજ કાલ વસંતઋતુ ચાલે છે, સર્વ ઋતુઓમાં વસંતને ઋતુરાજની પદવી મળી છે, એ વિલાસી ઋતુમાં વનલીલાનો આનંદ મેળવવાની મારી ઇચ્છા થઈ છે. તમારા જેવા પ્રેમી મિત્રને લઈ, વનલીલાનો અનુભવ કરવા અને આત્માને ઉત્તમ આનંદ આપવા મારી મનોવૃત્તિ પ્રવૃત્ત થઈ છે. આજે ઘણું દિવસે આ મહા લાલ પ્રાપ્ત થયો છે. મિત્રગૌણીની મહત્તા સર્વથી મોટી છે, મિત્રેનો આનંદ અલૌકિક છે, મિત્રધર્મની મહત્તા આવા મધુર સમયમાંજ દેખાઈ આવે છે. આ સમયનો સુખાનંદ સંપાદન કરવાને આપણે સંપૂર્ણ લાગ્યશાળી થયા છીએ, મિત્રવર્ધ ! આ દિવ્ય સમયનો લાલ લેવા આપણે ચુકવું ન જોઈએ. વનલીલાની કુદરતી શોભા મિત્રની સાથે જોવાની મને ઘણી હોંશ છે, વનનું સૌંદર્ય વસંતને દીધાવે છે, વસંતનો મહાનંદ દિવ્ય દર્શન આપે છે. મિત્ર ! ચાલો, એ અલૌકિક આનંદ લઈએ. વનની મનોહર શોભા તમારાં નેત્રનેત્તમ કરશે, પુષ્પોની લીજ્જતદાર ખુશબો તમારી ધ્રાણુદ્રિયને સંતુષ્ટ કરશે, કોકિલાનો પંચમ સ્વર તમારા શ્રવણને આનંદ આપશે, સ્વાદિષ્ટ વનફળો તમારી રસનાતે માધુર્ય આપશે, અને વનનો શીત, મંદ તથા મુગધી પવન, તમારા અંગને સુખ સ્પર્શ થશે. મિત્ર ! વિવિધ જાતનાં વન, પશુઓ, અને પક્ષીઓની કીડા જોઈ તમારું કૌતુક પૂર્ણ થઈ જશે. પાથેય બોજન લઈ, અને ઝરણાના કુદરતી જળનું પાન કરી, તૃપ્ત થયેલા પથિકજનો ધ્યાનાદાર વૃક્ષોની નીચે બેઠેલા જોઈ, તમને અતિ આનંદ ઉત્પન્ન થશે. આમ વૃક્ષોની ઘટા નીચે રાસડા લઈ ગમત કરતી, બીડની બાળિકાઓ તમારાં નયનને કૌતુક આપશે, વડના વૃક્ષ નીચે વડવાઇતા હીંચકા ઉપર હીંચતા વાંદરાંઓને જોઈ તમને ઘણી ગમત પડશે, વેણુમાંથી નીકળતા મધુર સ્વર સાંભળી તમને અતિ વિનોદ થશે. મિત્રમણિ ! ચાલો, સત્વર તૈયાર થાઓ. વસંતઋતુનો વિનોદ અનુભવી જીવનના સુખમાં વધારો કરો, કનકપુરની વનશોભા દર્શનીય છે, આ દેશ ધ્રુણદ્રૂપ છે, અનેક જાતનાં અજિનવ આપણે આ દેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વનના વિલાસી વૈભવથી આ દેશ સર્વ દેશોથી ચડીયાતો છે, વિવિધ જાતની ફળ સમૃદ્ધિ આ દેશની ભૂમિને અલંકૃત કરે છે, કનકપુરની ગ્રજા વસંતના વિલાસનો યથાર્થ અનુભવ કરે છે, અહીંના લોકોમાં વનવિલાસ પ્રધાનપણે રહેલો છે. વનની રમણીયતાનો લાલ લેવાને રમણીય વર્ષ વધારે ભાગ લે છે. વસંતનો પરિષ્ક મિત્ર કામદેવ, આ ઋતુને શ્રંગારની સહાય આપે છે; પ્રેમી દંપતિ વસંતનો વિલાસ ઉદ્દેશાસથી બોગવે છે. કનકપુરની કામિનીઓ વસંત વિલાસ બો-

ગરબાને વિશેષ ભાગ લે છે. મિત્ર ! જેવી રીતે સાંસારિક સમૃદ્ધિ વસંતમાં પ્રવર્તે છે, તેવી રીતે ધાર્મિક સમૃદ્ધિ પણ વસંતનો હાથ મેળવે છે. વસંતનાં વિકસિત પુષ્પો લઘુ સદ્ગુણી શ્રાવકો જિન પ્રતિમાની પૂજા કરે છે, પુષ્પોની સુગંધી માળાઓથી જિન ભગવંતની પવિત્ર પ્રતિમાઓની આસપાસ ઉત્તમ પ્રકારની આંગી રચે છે; માળાકારની મહિલાઓ પંચરંગી પુષ્પોની ઝાંઝડીઓ ભરી જિનાલય તરફ જાય છે.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી ગુણચંદ્ર બોલ્યો, પ્રિય મહારાજ ! તમે વસંતનું વર્ણન કર્યું. તેથી કાંઈ હું વનમાં જવાને લલચાતો નથી, પણ તમારા જેવા પવિત્ર મિત્રના સહવાસનું સુખ સંપાદન કરવાની ઇચ્છાથીજ મને વનમાં આવવાની ઉત્કંઠા થાય છે. પ્રિય મિત્રની સાથે રહી, વન શોભા જેવા ભાગ્યશાળી થયો, તેને માટે હું મારા આત્માને અભિનંદન આપું છું. વસંતના વિલાસ કરતાં મને મિત્ર ગોષ્ઠીનો વિલાસ વધારે આનંદ આપે છે. ધન, ગૃહ, વૈભવ, સ્ત્રી કે રાજ્ય સુખને હું મિત્ર સુખની આગળ તૃષ્ણવત્ ગણું છું. આપે મને મંત્રી પદ આપ્યું, તે કાંઈ મારા આનંદનો હેતુ થાય તેમ નથી. કારણ કે, તે પદવીના કરતાં ચડીયાતી મિત્રત્વની પદવી તમે મને પ્રથમથીજ આપેલી છે, જે પદવી સંપાદન કરી, હું અત્યાર સુધી કૃતાર્થ થયો છું. આપ મને વસંત વિલાસ કરવા વનમાં જવાનું આમંત્રણ કરે છે, તે પણ હું મારા મોટા ભાગ્યનું શુભ ચિન્હ ગણું છું. કારણ કે, આપે કરેલું પ્રેમપૂર્વક આમંત્રણ મારા હૃદયને અતિ આનંદકારક થઈ પડશે. મિત્ર ! વિશેષ શું કહેવું, આ જીરીર તમારેજ આધીન છે. યાવજીવિત તમારી સેવા કરવાને આ જીવન નિર્માણ થયેલું છે. ચાલો તૈયાર છું.

ગુણચંદ્ર મંત્રીનાં આ વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર ધણોજ ખુશી થયો, તેણે સેવકને વનમાં જવાની તૈયારી કરવા આજ્ઞા કરી, મહારાજની આજ્ઞા થતાંજ સર્વ જાતની તૈયારી થઈ ગઈ. બન્ને રાજા અને મંત્રી એક સુંદર રથમાં બેસી કનકપુરની નજીક રહેલા સુંદર વનમાં આવ્યા, વનભૂમિને જોતાંજ તેઓને અલૌકિક આનંદ ઉત્પન્ન થયો. વસંતે પોતાની રાજધાની પ્રવર્તાવી હતી, પ્રત્યેક રથને કુદરતી રમણીયતા ખીલી રહી હતી, નવપક્ષવથી સુશોભિત વૃક્ષોમાંથી પંચમ સ્વરના પોકારો થતા હતા, શીત, મંદ અને સુગંધી પવન આમ્રવૃક્ષને આલિંગન કરી પ્રસરતો હતો, પ્રેમી પ્રિયની આગળ જેમ રસિક પ્રિયા હાવભાવ કરે, તેમ વાસંતીલતા પોતાના વૃક્ષરૂપ પતિની આગળ હાવભાવ કરતી હતી, ઉત્કંઠિત અંગનાની જેમ વક્ષીઓ વૃક્ષોને ભેટી પડી હતી, પુષ્પોનાં વૃક્ષો પોતાના ગુચ્છથી જાણે હાસ્ય કરી આમંત્રણ કરતાં હોય તેમ દેખાતાં હતાં, તાલ, તમાલ, દિંતાલ, અને સોપારીનાં વૃક્ષો જાણે વસંતની ધ્વજાઓ હોય, તેવાં દીપતાં હતાં, ઝરણાના ધ્વનિઓ વસંત-રાજાની નોખતની ગરજ સારતા હતા, તિલક, અશોક અને વૃક્ષનાં વૃક્ષો નવપક્ષવ થઈ વનને દીપાવતાં હતાં, મધુકર અને મધુકરી પુષ્પરૂપ પાત્રમાં મકરંદ રસનું પાન કરતાં હતાં, હરિણ અને હરિણી પોતાના શીંગડાંથી પરસ્પર ખુજલી કરી પ્રેમ દર્શાવતાં હતાં, હાથીઓ પોતાની શુંઢમાં જળ ભરી, હાથિણીઓની શુંઢમાં પ્રીતિથી રેડતા હતા, ચકલી અને ચક્રો પરસ્પર મુખપર ચંચુથી ચુંબન કરતાં હતાં, કામદેવ પોતાનાં પાંચ બાજોથી

વિયોગી દંપતિઓને ઉન્માદ, મોહ, અને શોષણ દશાને પમાડતો હતો, પંચમ સ્વરને શ્રવણ કરી સચેત પ્રાણીમાં વિકાર ઉત્પન્ન થતો હતો, સંયોગીને સુખ અને વિયોગીને દુઃખ પ્રાપ્ત થતાં હતાં, વસંતનો વન વૈભવ જોઈ માનિનીઓનું માન ઉતરી જતું હતું, મેનાં, પોપટ, કોયલ, અને મોર સુંદર કીડા કરતાં હતાં.

જળાશયોમાં દંપતિ જળકીડા કરતાં હતાં, પરસ્પર જળની પીચકારી મારી અતિ આનંદ લેતાં હતાં, કોષ કેશર જળની પીચકારી ભરી સૂક્ષ્મ વસ્ત્રપર છાંટતાં હતાં.

આ દેખાવ જોઈ બંને મિત્રો અતિ આનંદ પામ્યા, અનેક જાતની વનની કીડાઓ કરી હૃદયને વિનોદ આપવા લાગ્યા. વસંતવડે પ્રદીપ્ત થયેલી વનની શોભા જોવાને વનભૂમિમાં ફરવા લાગ્યા. કોષ રથેજે કેડકિલાનો પંચમ સ્વર, કોષ રથાને વનવાસીઓના ઝુખથી હોરીનાં ગીત, અને કોષ રથેજે વેણુ ગાન સાંભળી, તેઓ અતિ હર્ષ પામ્યા. વસંતથી સુશોભિત વનભૂમિમાં વિચરતા બંને મિત્રો પરસ્પર વાર્તાવિનોદ કરતા હતા, કોષ રથેજે અભિનવ કૌતુક જોઈ, તેઓના હૃદયમાં અતિ આનંદ આવતો હતો. વસંતના વિહારથી મનોવ્રત્તિને પ્રસન્ન કરતા તેઓ ધણીવાર સુધી વનભૂમિમાં ફર્યા, અને ગીત નાદના વિનોદથી તેમણે પોતાનો કાળ નિર્ગમન કર્યો.

સત્પુરુષોનો સમય શ્રેષ્ઠ આનંદમાંજ વ્યતિત થાય છે; તેઓની મનોવ્રત્તિમાં દુરાચાર પ્રવેશ કરી શકતો નથી. દુરાચાર, અનીતિ, વ્યસન, દુઃશ્યેટા, અને કુલિયારતા પ્રતિબિંબ તેઓના હૃદયરૂપ દર્પણમાં પડતાંજ નથી, કુસંગ તેમનાથી ધણેજ દૂર રહે છે, આસક્તિ તેમના અંગનો સ્પર્શ કરી શકતી નથી, લંપટપણ તેમનાથી દૂર નાસે છે, કોષ તેમનામાં આવી શકતો નથી, માન તેઓનું માન રાખે છે, માયા-કપટ તેનાથી અંગાઈ જાય છે, અને વિરોધ તેમની સાથે વિરોધ કરે છે. આવા સત્પુરુષોનો કાળ નીતિના, મંત્રીના, અને શાસ્ત્ર તથા ગીતોના વિનોદથી નિર્ગમન થાય છે. તેને માટે સાહિત્યકાર નીચેનું પદ્ય પોકાર કરી કહે છે.

ગીત નાદ વિનોદેન કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ્ ।

વ્યસનેન દિ મૂર્ચ્ચાનાં નિદ્રયા કલહેન ચ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધિમાન—સત્પુરુષોનો કાળ ગીત નાદના વિનોદથી નિર્ગમન થાય છે, અને મૂર્ખ લોકોનો કાળ વ્યસન, નિદ્રા અને કલેશ—કંડાસથી જાય છે.

આ પ્રમાણે કનકપુરપતિ શ્રીચંદ્ર અને શુભચંદ્ર મંત્રિનો સમય, વસંતના વિનોદથી પ્રસાર થતો હતો. તેઓ પૂર્વની વાર્તાઓ કરી, પૂર્વ ચરિત્રો સંભારી, વિવિધ જાતની મમત કરતા હતા; તે સાથે સમસ્યા પાદપૂર્તિ, અને ચમત્કારી કવિતાઓનો વિનોદ પણ કરતા હતા. ધણી વાર સુધી કનકપુરની વનભૂમિમાં વિહાર કરી, તે બંને પોતાની રાજધાનીમાં પાછા ફર્યા. શ્રીચંદ્રે શુભચંદ્રના આત્માને સર્વ પ્રકારે તૃપ્ત કરી દીધો. પોતે કહેલા

જમનો જલ્લો તેણે અદ્ય સમયમાં વાળી આપ્યો. રાજ્યવેલવ, અને અધિકારના સુખનો સ્વાદ લઇ, શુશ્રુચંદ્ર આત્મજીવનને કૃતાર્થ કરતો હતો. શ્રીચંદ્રના પુણ્યનો પ્રભાવ જોઇ તેના હૃદયમાં આહત ધર્મે ઉપર અતિ શ્રદ્ધા થતી હતી. ધર્મનો પ્રભાવ, ધર્મની મહત્તા, ધર્મની દિવ્ય શક્તિ અને ધર્મનું ઉત્તમ પરિણામ જોઇ, શુશ્રુચંદ્ર હૃદયમાં ચક્તિ થઇ આનંદ પામતો હતો, અને તે નીચેનું ગીત ગાઇ ધર્મની પ્રશંસા કરતો હતો—

ધર્મગીત.

[રાગ ધન્યાશ્રી]

- આત્મા હિત કરી ધર્મ ધરી ધર્મ કરી, કર્મના મર્મની કોડિ ભાંજે;
સુખ અતુલસરે, પ્રાણીઓ ભવ તરે, ધર્મ ભવતરણનો પ્રવર અહાંજે. આત્મા ૦ ૧
- ધર્મ તે વિજયનો એક આધાર છે, સદુપયોગે કર્યો ધર્મ તારે;
ધર્મ તે દ્રવ્ય ને ભાવના થોગથી, અશુભ સર્વિ હેલમાત્રે નિવારે. આત્મા ૦ ૨
- સંત તે સત્ય કરી ધર્મને સદ્ગહે, ધર્મ તે સંત આધાર કહિયે.
એમ અન્યોન્ય આશ્રયથી ધર્મની, વાસનાયે કર્મની કોડિ દહિયે. આત્મા ૦ ૩
- ધર્મનું મૂળ તે પરમ સંતોષ છે, વિષય જ્યથી સદા તેહ થાવે,
વિષયનો જય હોવે તપ અને દાનથી, તેહ અભિજ્ઞાન નિર્જર કહાવે. આત્મા ૦ ૪
- તેહ તપ કીધલો પૂર્વ ભવ નિર્મળો, આંખિલ વર્દમાનાભિધાનો,
ઐરવત ક્ષેત્રમાં તેહ શ્રીચંદ્ર નૃપ, સુખ લલો ભરતમાં સાવધાનો. આત્મા ૦ ૫
- સૂરી શ્રી જ્ઞાનવિમળે એમ ભાખીયું, પૂણું અધિકાર એ થયોય ત્રીજો,
શુદ્ધ ભાવે કરી ભવિ સુજો હિત ધરી, એહ સમ અવર રસ નહિય દૂજો. આત્મા ૦ ૬

ઉપરનું ગીત ગાયા પછી તેના આત્મામાં ધર્મભાવના વિશેષ પ્રગટ થઇ આવી, મનોવ્રત ઉપર ધર્મની દૃઢતા પાછી સજીવન થઇ ગઇ, પુનઃ તે નીચેનું સંસ્કૃત પદ્ય બોલ્યો—

શિશ્વરિણિ.

જગદ્ધર્માધારં સચસદુપયયોગસ્થિરતનુ

લસત્સત્યાઃ સંતસ્તદપિ સુખસંતોષવશમ્ ।

સ સંતોષઃ પ્રેષદ્વિષયવિજયોપાર્જિતજય

સ્તપઃ સાધ્યઃ સોઽપિ પ્રભવતિ તપોવૈભવમિદમ્ ॥ ૧ ॥

આ જગત ધર્મને આધારે છે, તે ધર્મ સત્પુરુષોના ઉપયોગમાં રિધર છે, તે સત્પુરુષો સત્યવાળા હોય છે, તે સત્ય સુખ તથા સંતોષને વશ છે, તે સંતોષ વિષયના વિનયથી જ્યવંત છે, અને તે વિષયનો વિનય તપને સાધ્ય છે, તેથી આ બધો તપનો વૈભવ છે. ૧

આ પ્રમાણે કનકપુરમાં શ્રીચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર રાજ્ય વૈભવ ભોગવી આનંદ લેતા હતા, તે સાથે આર્હત ધર્મની ઉપાસના કરી જૈન જીવનને કૃતાર્થ કરતા હતા.

ખંડ ત્રીજો સમાપ્ત.

ચતુર્થ ખંડ.

મકરણ પપ મું.

માતૃ મેળાપ.

તઃકાળનો સમય હતો, વૃક્ષમાંથી પક્ષીઓ જનમત થઇ પ્રભાત ગીત ગાતાં હોય તેમ દેખાતાં હતાં, પૂર્વ દિશાએ અરુણને ઉત્સંગમાં લીધો હતો, આ સમયે બે મુસાફરો એક યક્ષ મંદિરમાં રાત્રિ વાસ કરી, જનમત થયા હતા. મંદિરની બાહરે આવી તેઓ વનભૂમિનું સુંદર પ્રભાત અવલોકતા હતા, એક બીજાને વનનું પ્રાભાતિક સૌંદર્ય દર્શાવી વિનોદ મેળવતા હતા. યક્ષ મંદિરની જરા બાહરે આવી તે મુસાફરો આગળ ચાલ્યા; સાં એક સુંદર પેશાકવાળી સ્ત્રી જોવામાં આવી. સ્ત્રીની વય પ્રૌઢ હતી, શરીર ઉપર સૌભાગ્યનું તેજ પ્રકાશતું હતું, તેણીનો દેખાવ રાજકુટુંબની સ્ત્રીના જેવો દેખાતો હતો, તેણીએ ધારણ કરેલાં દિવ્ય વસ્ત્ર દૃષ્ટાના નયનને આકર્ષતાં હતાં, તે પ્રૌઢ રમણી સગર્ભા હતી, ગર્ભના ગૌરવથી તે મંદમંદ ચાલતી હતી.

આ બંને પુરુષોને જોઇ તે રમણી તેમની તરફ વળી; જાણે તેમનું શરણ લેવા ઇચ્છતી હોય, તેમ તે અતિ પ્રયાસથી તેઓની સામે આવી. જેમ જેમ નજીક આવતી ગઇ, તેમ તેમ તે મુસાફરો તેની સામે વિલક્ષણ દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યા. તે જોતાંજ પેલા મુસાફરોમાંથી એક જણ તેણીની આગળ ધસી આવ્યો, અને તરતજ તે યવિત્ર પ્રમદાના ચરણમાં નમી પડ્યો, અને વિનયથી બોલ્યો—માતા ! તમે અહીં ક્યાંથી ? કહો દિવસ થયાં માતૃવિયોગથી પીડિત એવા આ પુત્રને આવો અચાનક લાભ ક્યાંથી હોય ? ખરેખર મારા પુણ્યનો ઉદય થયો છે. ગઇ રાત્રે એક ઉત્તમ સ્વપ્ન આનું હતું, તે મને આજે

તરતજ સદૃશ થયું. એ સ્વપ્નામાં ઇષ્ટ યોગનો મહા લાલ સુચરેલો હતો, જે મહા લાલ મને અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થઈ આવ્યો. માતૃશ્રી ! આજે આ સેવક કૃતાર્થ થયો છે, મારા જીવનની સાર્થકતા થઈ છે. માતા ! તમારો પૂર્ણ આભારી આ પુત્ર ખરેખર ધન્યતાનો પાત્ર થયો છે, માતાનું દર્શન એ પુત્રને પરમ લાલકારી છે. ઉદરમાં ધારણ કરી જીવન આપનારી જનનીનો પુત્ર વાવજીવિત આભારી છે, પુત્રની પુત્રતા માતૃભક્તિમાંજ ચરિતાર્થ છે, માતાની પૂર્ણ ભક્તિ કરનારા પુત્રોજ સદ્ગતિના પાત્ર છે. માયાળુ માતા ! હું તમારો પુત્ર શ્રીચંદ્ર છું, આ મારો મિત્ર ગુણચંદ્ર છે. શ્રીચંદ્રનું નામ સાંભળતાંજ તે સ્ત્રી અકિત થઈ ગઈ, તેના સ્તનમાંથી પયોધારા છુટવા લાગી, પુત્રનો પવિત્ર પ્રેમ સ્તનના પયસ્વે દેખાયો. ફાણવાર સંભ્રમ પામતી અને નેત્રમાંથી પ્રેમાશ્રુ વર્ષાવતી, તે સ્ત્રી પુત્રને બેટીને બોલી, વત્સ ! આ અરણ્યમાં ક્યાંથી આવ્યો ? આજ એક વર્ષ થયાં તારા વિ-યોગથી પીડિત છું, તારા વિના મારો રાજ્યવેશવ અને રાજ્યમહેલ શૂન્ય હતો, કુશરથલી રાજધાની મને રમશાન જેવી લાગતી હતી; આજે તારાં દર્શન કરી સૂર્યવતીનું હૃદય સુધા કુંડમાં મગ્ન થયું છે. જો કે હું અભારે રાજધાનીથી વિખુટી પડી છું, તારા પિતા મારા માટે અતિ શોક કરતા હશે, તથાપિ તારા મેળાપથી મારું તેદુઃખ વિનષ્ટ થઈ ગયું છે. મારા દુઃખને આંત શુભ પરિણામી થયો છે, મને દુઃખ આપનારનો હું અભારે ઉપકાર માનું છું. કર્મની વિચિત્રતા અચળનીય છે, તેના યોગથી કોઈવાર દુઃખ પણ હર્ષનું કારણ થઈ પડે છે. પુત્ર ! આ ચમત્કારી મેળાપનો હેતુ શો હશે ? ગમે તે હેતુ હોય, પણ તે આ વખતે આનંદદાયક થઈ પડ્યો છે.

આ પ્રમાણે કહી સૂર્યવતીએ ગુણચંદ્રને કહ્યું, વત્સ ! તારા મિત્ર ધર્મને ધન્યવાદ આપું છું. તેં શી રીતે મિત્ર સમાગમનો લાલ મેળવ્યો ? મિત્રની પાછળ શકીરી લઈ, ચાલી નીકળનાર તારા જેવા મિત્ર વિશ્વમાં વિરલા છે. મિત્રતાનું માહાત્મ્ય તું એકજ નજી છે. વત્સ ! તારો વૃત્તંત ગજવાની ઇચ્છા થાય છે, તે કોઈ પ્રસંગે નજી લઈશ. આ પ્રમાણે સૂર્યવતીએ ગુણચંદ્રને કહ્યું, એટલે ગુણચંદ્ર નમ્ર થઈ બોલ્યો, માતૃશ્રી ! મને ધન્યવાદ આપો છો, તે કાંઈ યોગ્ય નથી, મેં કાંઈ પણ કર્યું નથી, યથાશક્તિ મેં મારી શ્રદ્ધા બખવી છે. તમારા પુત્ર શ્રીચંદ્રને માટે જેટલું કરીએ તેટલું થોડું છે, તે મ-લાનુભાવે મને આલ્પવયથી પોતાનો કરી માન્યો છે, તેમની પુણ્ય સમૃદ્ધિ મોટી જતાં તે-ઓ મારા જેવા ગરીબને પ્રેમથી બોલાવે છે, એટલુંજ નહીં, પણ એક પોતાના સહોદર બંધુ જેવો તે મને ગણે છે, તેમના પ્રતાપથીજ મારું જીવન કૃતાર્થ છે, શ્રીચંદ્ર જેવા કૃત-જ્ઞ મિત્ર જગતમાં થોડાજ હશે; તે સાથે મિત્રતાની મમતા ધરનારા તેવા વીર મિત્રને થોડો ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ પ્રમાણે સૂર્યવતીની સાથે વાર્તાલાપ થતો હતો, ત્યાં શ્રીચંદ્રે પ્રણામ કરી મા-તાને પુછ્યું, માતા ! તમે આ સ્થાને ક્યાંથી આવ્યાં ? મારા પિતાશ્રી ક્યાં છે ? કુશરથલી-માંથી અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? તમારી સાથે કોઈ પણ રાજપરિવાર કેમ નથી ? સૂર્યવતી બોલી - પુત્ર ! તારો ખરો મેળાપ મને આજે માર વર્ષ થયો છે. કોઈ જ્ઞાતી મુ-

નિના કહેવાથી તું મારો પુત્ર છું, એવું મને હમણાં જ જ્ઞાન થયું છે, તું ગુમ થયો. સારે મને અપાર દુઃખ થયું હતું, હું હમેશાં તારું સ્મરણ કરીને દિવસ નિર્ભયમન કરતી હતી. થોડા દિવસ પહેલાં એવું બન્યું કે, ગર્ભિના પ્રભાવને કારણે મને એવો દોહડ થયો કે, હું રૂધિરની વાપિકામાં એકલી સ્નાન કરું. આ દોહડની વાત મેં તારા પિતાને જણાવી, તેમણે મારો દોહડ પૂરું કરવાને મંત્રીને પુછી રચના કરી. કુશરથલીના વનમાં એક વાવ હતી, તેમાં અલતાને રસ નખાવ્યો, તેથી તે રૂધિરની વાપિકા હોય, તેવી યર્થ ગઈ. પછી મને સુભરોની સાથે ત્યાં સ્નાન કરવા મોકલી. સુભરો માયાથી દૂર રહ્યા, અને હું એકલી તે વાપિકામાં સ્નાન કરવા ઉતરી. ઘણીવાર રૂધિરની જુદીએ તેમાં ક્રોડ કરી, મેં મારો દોહડ પૂરું કર્યો. રૂધિરના સ્નાનથી તૂમ થઈ હું તે વાપિકાના કાંઠા ઉપર બેઠી. મારાં વસ્ત્ર અલતાના રસથી રતાં થઈ ગયાં હતાં, તેવામાં આકાશમાંથી ઉડતા કોઈ સારંગપક્ષીએ મને ત્યાં રહેલી દીડી. રૂધિરમય દેખાવ ઉપરથી માંસની જુદીથી તે પક્ષી મને ત્યાંથી ઉછાડીને ઉડ્યું. મારો પોકાર સાંભળી સુભરો શસ્ત્ર લઈ દોડી આવ્યા, પણ તમે ગધા નિષ્કળ થયા. આખો દિવસ અને રાત્રિ આકાશમાં ભ્રમણ કરી, તે વક્ષાએ મને જવલી જાણી પ્રાપ્ત વનમાં ગિલા ઉપર છોડી દીધી. હું ‘ નમોઽર્હમ્ભયઃ ’ એ મહાવાક્યખોલી ત્યાં પરી મારા શરીરનું મને જરા પણ જ્ઞાન રહ્યું નહીં, તે બચાંકર અરણ્યમાં શીકારી પ્રાણીઓના શબ્દ સાંભળી હું વક્ષો ત્રાસ પામી, પછી શરીરે કંપતી હું તે અટવીમાંથી નાસવા લાગી; અનુક્રમે આ સ્થળમાં આવી પહોંચી. પુત્ર ! સારા ભાગ્ય થોડે અહીં તમારો મેળાવ થયો. મેં ભોગવેલાં કષ્ટનો મને ઉત્તમ પ્રકારનો બદલો મળ્યો. સુકર્મના પ્રભાવથી મારો હર્ષ સાગર ડિહળી ગયો. તથાપિ હૃદયમાં તારા પિતાને માટે ચિંતા થવા કરે છે. મારા વિયોગથી તેને ઘણું દુઃખ લાગશે. હજી તારા વિયોગની પીડા તેઓ અનુભવે છે, તેમાં આ મારો વિયોગ તેને અતિશે કષ્ટકર થઈ પડશે. કુશરથળી રાગધાનીમાંએ મહારાગ્ન અત્યારે ભરપૂર દુઃખ ભોમવતા હશે પુત્ર ! હવે ત્યાં સંવર પહોંચાવ તેવો ઉપાય કરવો જોઈએ.

શ્રીચંદ્ર પુનઃ માતાને નમસ્ત કરી કહ્યું, માતા ! તમારું અને પિતાનું કષ્ટ સાંભળી મને ઘણું દુઃખ લાગે છે, હવે તે દુઃખ દૂર કરવાને આપણે સમર્થ થઈ શકીશું. ચિંતા કરશો નહીં. મારા પુણ્યના પ્રભાવથી તમારું દર્શન થયું, તે હું આત્માને ભાગ્યવાન માનું છું. સારંગપક્ષી દ્વીપાંતરમાં જઈ શકે છે, અને તેનામાં દિવ્ય શક્તિ રહેલી હોય છે. કદિ જો તે પક્ષી તમને કોઈ દ્વીપાંતરમાં લઈ ગયું હોય, તો મને તમારું દર્શન ક્યાંથી આવે ? સારા ભાગ્યે સરવે અનુકૂલ થયું છે. માતા ! તમારો ઉપકાર અપ્રતીકાર છે. માતાના વારસદાય જેવું ખીજા કોઈનું વારસદાય ગણાતું નથી. માતાનું હૃદય દ્રાવ્ય, અમૃત રસ, માખણ અને ચંદ્રનો સાર લઈ ઘડવામાં આવ્યું છે, એમ નીતિશાસ્ત્ર જણાવે છે, તે યથાર્થ છે. જનનીનો પ્રેમ દિવ્ય છે, માતાના હૃદયનો ભાવ અત્યાદિક છે. માતા પુત્રનાં કેવાં ઉપકારી છે, તેનું ધ્યાન સાહિત્યકાર નામિકા પદ્યથી વર્ણવે છે.

ઝઠા ગર્ભમવસમયે દુઃસ્વપ્ત્યુગ્રશૂલં

પથ્યાદારૈઃ સ્તનપનવિધિભિઃ સ્તન્યપાનમયત્નૈઃ ।

વિષ્ટામૂત્રમમૃતિમલિનૈઃ કષ્ટમાસાય માત્રા

ઝાતઃ પુત્રઃ કથમપિ યયા સ્તૂયતે સૈવ માતા ॥ ૧ ॥

માતા ગર્ભના પ્રસવ વખતે અતિ ઉગ્ર દુઃખ વિગેરેનું દુઃખ વહન કરનારી છે; તે પછી પથ્ય આહાર કરાવવો, સ્નાન કરાવવું, સ્તન પાન કરાવવું, વિષ્ટા અને મૂત્ર વિગેરે મત્તિનપણામાંથી રક્ષણ કરવું, તેમ કષ્ટ પામી માતા પુત્રની રક્ષા કરે છે. તે માતાની સ્તુતિ કરાય તેમાં શી નવાઈ !

માતાજી ! તમારા ઉપકારનો બદલો પુત્રથી કેાઈ રીતે વળે તેય નથી. પુત્ર યાવજીવિત સુધી માતાનો ઋણી છે. એવાં ઉપકારી માતાનાં આજે મને દર્શન થયાં. એ મારાં દેવાં ભાગ્ય ? આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્ર પુનઃ માતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. માતાએ હાથ ઝાટી બેઠા કરી પુત્રને ઉત્સાગમાં બેસાડ્યો. માતાએ પ્રેમથી પુછ્યું, વત્સ ! તારૂં જ્ઞાત થું છે ? અને આ શુભચંદ્ર તને ક્યાં મળ્યો ? તે કહે. પછી શ્રીચંદ્રે શુભચંદ્રના મુખ સામું જોયું, એટલે શુભચંદ્રે તેનો સર્વ જ્ઞાત જણાવ્યો. પુનઃ મૃદવતીએ પુછ્યું, વત્સ ! આ સ્થાને તમે ક્યાંથી આવ્યા ? તે મને જણાવો. શુભચંદ્ર બેસ્યો—માતા ! આ તમારા પુત્ર દનકપુરના રાજા થયા છે, અને હું તેમનો મંત્રી થયો છું. લક્ષ્મણ નામના એક જુના મંત્રીને દનકપુરના રાજ્યની સત્તા આપી, અમે બન્ને મિત્ર ફરવાને નીકળ્યા હતા. વેગવાળા અશ્વ ઉપર બેસી અમે બન્ને દનકપુરની બહાર નીકળ્યા, કેટલેક દૂર જતાં એક જંગલ આવ્યું, જંગલમાં ચાલતાં એક વૃક્ષ નીચે સુતેલો વૃક્ષ અવસ્થાવાળો કાપડી જેવામાં આવ્યો, તેને જઘાડી અમે તેની રચિતિ વિષે પુછ્યું, એટલે તેણે દીનસ્વરે કહ્યું, ભદ્ર ! હું દુઃખી છું, મને અતિસાર (ઝાડ) નો રોગ થયો છે, તેથી પીડિત થઈ હું આ વૃક્ષ નીચે અશક્ત થઈ પડ્યો છું. અહીં મારી સારંસભાળ લેનાર કેાઈ નથી, જો તમે કૃપા કરી મને સહાય કરો, તો હું તમારો ઉપકાર માનીશ. મારા આ કષ્ટસાધ્ય રોગનો કાંઈ પણ ઉપાય કરો. હું વૃક્ષપરચ્છાને લઇને તે રોગની પીડા સહન કરી શકતો નથી.

તે વૃક્ષ કાપડીનાં દીન વચન સાંભળી અમને ઘણી દયા આવી, અમે બન્ને અશ્વ ઉપરથી ઉતરી પડ્યા; એ નિશાંકર કાપડીને રોગમુક્ત કરવાનો અમેએ નિશ્ચય કર્યો. શ્રીચંદ્રે તેને આધાસન આપી કહ્યું, ભદ્ર ! ચિંતા કરશો નહીં, અમે બનતી મહેનત લઈ તમારા રોગનો ઉપાય કરીશું. આ નિર્જન વનમાં બીજા કાંઈ સાધન નથી, પણ અહીંયાં દૂર બીજા લોકોનાં ગામ છે, ત્યાંથી કાંઈ ઔષધી લાવી, તમારી પીડા દૂર થાય, તેવો યત્ન કરીશું તે ડોસાએ કહ્યું. વત્સ ! તમારું કલ્યાણ થાઓ. મને આત્મકાળ તમારા જેવા સપુરુષ મળી ગયા, તેથી હું ભાગ્યવાન છું. તમારા જેવા નિષ્કારણ ઉપકારી જોઈ, મને

પૂર્ણ આશ્વાસન પ્રાપ્ત થાય છે. તમારા જેવા ઉપકારી પુરુષોથીજ આ પૃથ્વી રત્નગભી કહેવાય છે. જે પુરુષોનો જન્મ બીજાના ઉપકારને માટે થતો નથી, તે પુરુષનું જીવન નિરર્થક છે. એક નીતિજ્ઞ વિદ્વાન તેને માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે.

યાચમાનજનમાનસઘૃત્તે:

પૂરણાય વત જન્મ ન યસ્ય ।

તેન મૂમિરતિ ભારતવર્તીયમ્

ન દુર્મૈર્નગિરિભિર્ન સંસુદ્રૈઃ ॥ ૧ ॥

યાચના કરનાર માણસોના મનની વૃત્તિ પુરવા માટે જે પુરુષનો જન્મ થતો નથી, તેવા પુરુષવડે આ પૃથ્વી અતિ ભારવાળી છે. વૃક્ષોથી, પર્વતોથી, અને સમુદ્રોથી ભારવાળી નથી. ૧

તે વૃક્ષનાં આવાં વચન સાંભળી અમોને ઘણી અસર થઇ. તત્કાળ અમે પાસેના બીજા લોકોના ગામમાં ગયા, અને અતિસારના રોગને નાશ કરનારાં ઔષધો લાંબી-લાંચા ઔષધનો ઉપચાર કરી મર્દનપૂર્વક સ્નાન કરાવી, તે ડોસાને સ્વસ્થ કર્યાં. જે પહોરમાં તે તેનો રોગ મટી ગયો, અને તે સ્વસ્થ થઇ બેઠો થયો. તે વૃક્ષ અમારી ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયો, અને તેણે ઝોળીમાંથી એક પાષાણ કાઢી અમોને આપ્યો, અને કહ્યું, ભદ્ર ! આ સ્પર્શમણિ છે; લોકોને આ મણિથી સ્પર્શ કરશો, તો તે સોનું થઇ જશે. મને કાંઇ મહાત્મા પાસેથી પ્રાપ્ત થયો છે. તમારા ઉપકારનો બદલો બીજી રીતે મારાથી વાળી સકાય તેમ નથી, તેથી આ એક ઉપયોગી વસ્તુ તમને ભેટ કરી, હું મારા આત્મામાં સંતોષ માનીશ. શ્રીયદ્રે તે મણિ લીધો નહીં અને કહ્યું, વૃક્ષ ! મનુષ્ય મનુષ્યનો જાતિ મિત્ર છે; દુઃખી જનને સહાય કરવી, તે પ્રત્યેક મનુષ્યનો ધર્મ છે. કાંઇ પણ બદલો લેવાની ઇચ્છાથી અમે કયું નથી, માટે એ મણિ આપવાની કાંઇ જરૂર નથી. એવી ઉપયોગી વસ્તુની તમારે જરૂર છે. વૃક્ષાવસ્થામાં દ્રવ્ય હોય, તો સેવા થઇ શકે છે, માટે તમે તે વિષેનો આગ્રહ કરશો નહીં. તરતજ વૃક્ષ સંભ્રમથી બોલી કહ્યો, અરે ભાઈ ! આ શું બોલો છો ? મારો હાથ પાછો ઠેલશો નહીં, મારે હવે આ વસ્તુની જરૂર નથી, આ વસ્તુના અધિકારી તમેજ છો; વગી સર્વ રીતે સુપાત્ર છો, હું કાંઇ બદલો આપતો નથી, પણ મારા એક ગરીબ વૃક્ષનું સર્વદા સ્મરણ રહેવાને માટે આ વસ્તુની ભેટ આપું છું. જો તમે ન સ્વીકારો તો, તમને મારા સોગમ છે; એમ કહી તે વૃક્ષે અતિ આગ્રહ કરી, અમને તે સ્પર્શમણિ ભેટ કર્યો. તે પછી વૃક્ષે જણાવ્યું. મારું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું છે. હવે હું આ શરીર છોડી દઈ છું, એમ કહી તે નીચે પડી ગયો. મૃત્યુ વખતે તેણે અમને સૂચના કરી કે, આ સ્પર્શમણિથી અગણિત દ્રવ્ય સંપાદન થશે, તેથી તે દ્રવ્યનો સત્ક્રયોગ કરજો. આ ભારતખૂમિને ઝણુ રહિત કરજો, દીન જનોનો ઉદ્ધાર કરજો, સાધર્મિ વાતવચ્ચ કરી વૈદન વર્ગનો ઉદય કરજો, આર્હન ધર્મની હિતિ થાય, તેનાં સાર્વજનિક કામે ઉત્સાહ કરજો,

અને આ મારા મૃત્યુને રથાને એક જૈન પિદાર કરવે આ પ્રમાણે કહી તે દેહે પોતાનો પ્રાણ છોડી દીધો.

માતૃશ્રી ! તેની ઉત્તરક્રિયા કરી અમે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. થોડે દૂર જતાં એક સુંદર જાગ જોવામાં આવ્યો, અમે તેની અંદર દાખલ થયા, ત્યાં એક વાંસનું જાળ જોવામાં આવ્યું. તે વાંસને સો પર્વ હતાં, તે પકવ, સરલ અને ઉત્તમ હતો. શાસ્ત્ર પ્રમાણે તેનાં લક્ષણ જોઈ અમે તે વાંસને ચીંચી, તેમાંથી નર અને માદા એમ બે મણિ નીકળ્યાં. તેનાં લક્ષણ જોઈ શ્રીચંદ્રે મને કહ્યું, મિત્ર ! આ ઉત્તમ પ્રકારનાં વંશમણિ છે, જે આ પદ્મ મણિ છે, તે નર છે, અને જે આ લઘુ મણિ છે, તે માદા છે. આ મણિઓમાં એવો ગુણ છે કે જે આ માદા છે, તે દ્રવ્ય લઈને બીજને આપીએ, તે પાછી તે માદા જ્યાં નર હોય, ત્યાં સ્વતઃ આવે છે; પણ તે દ્રવ્ય ઘણું દુષ્ટ કહેવાય છે. કારણ કે તેથી બીજને હેતરવાનું થાય છે, માટે ઉત્તમ પુરુષો એવું કામ કરતા નથી.

જનની ! અમે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા, ત્યાં એક ઉંચો પર્વત જોવામાં આવ્યો, પર્વતની રચના જોઈ અમને જોવાની ઇચ્છા થઈ, તે ઉપર ચડતાં એક ગુફા આવી, તે ગુફાનો દેખાવ જોવાને અમે અંદર ગયા, તેમાં ઘણીવાર કૂર્બા, તેથી અમને ઘણી તૃપ્તિ લાગી, બાહરે નીકળી કાઢ જળાશય શોધવા માંડ્યું. જળાશય શોધતાં એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીડી, તેણીને અમે જળને માટે પુછ્યું, એટલે તે સ્ત્રીએ એક લોહનો કુંભ અમારી આગળ લાવીને મુક્યો. તે સ્ત્રી કષ્ટ જાતિની છે, તે જાણ્યા વિના અમને તેણીનું જળ પીવું ચોગ્ય લાગ્યું નહીં, પછી તેણે ખતાવેલા જળાશયમાં જઈ અમે તૃપ્તિથી જળ પાન અને સ્નાન કર્યું. પાછા તે દુઃખી સ્ત્રીની પાસે આવી તેના રોવાનું કારણ પુછ્યું, એટલે તે સ્ત્રીએ નીચે પ્રમાણે પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યો.

ભદ્ર ! હું બીલ જાતિની સ્ત્રી છું, આ પર્વતની નજીક વીણાપુર નામે નગર છે, તે નગરનો પંદ્રનાભ નામે રાજા છે, તે રાજાના નગરની નજીક એક બીજું નગર છે, તેમાં એક રાજા છે, તેના દરબારમાં એક સુવર્ણનો કુંભ હતો. એક વખતે કાંઈ ચોરે તે રાજાનો સુવર્ણ કુંભ ચોરી લીધો, પગી લોકોએ તે ચોરીનું પગીર કાઢ્યું, દૈવયોગે તે પગ અહીં મારા રથાન આગળ આવ્યો. તરતજ રાજપુરુષોએ મારા પતિને કેદ કરી લીધો. અમે નિરપરાધી હતાં, તે લોકોની આગળ ઘણા કાલાવાલા કર્યા, પણ તેઓએ માન્યું નહીં, અને મારા પતિને કારાગૃહમાં લઈ ગયા. રાજાએ એવી આજ્ઞા કરી છે કે, જ્યારે તે લિલ મોનાનો કુંભ આવે, ત્યારે તેને છોડવો. ભદ્ર ! મારા ઘરમાં તેવો કુંભ ક્યાંથી હોય ? અને મારો પતિ શી રીતે છુટે ? આ અફસોસથી હું રૂદન કરું છું.

તે બીલડીની ઉપર શ્રીચંદ્રને દયા આવી. તત્કાળ તેણે તેણીના ઘરમાંથી પહેલો લોહનો કુંભ મંગાવ્યો, તેને સ્પર્શ મણિથી સુવર્ણનો કરી દીધો. તે જોઈ કિરાતી આશ્ચર્ય પામી ગઈ. તત્કાળ તે સુવર્ણનો કુંભ રાજાને આપી તેના પતિને છોડાવ્યો. બીલડીએ પોતાના પતિને શ્રીચંદ્રકુમારના નિષ્કારણ ઉપકારની વાર્તા જણાવી. બીલે રાજકુમારનો ઘણો

આહાર માન્યો, અને પોતાનાથી તેનો બદલો વાળી શકાય તેમ નથી, તેને માટે આપ-સોસ કંપો.

માયાળુ માતા ! ત્યાંથી અમે બન્ને ચાલીને વીણાપુર નગરમાં આવ્યા. તે પ્રખ્યાત નગરના ગદની તથા મંદિરની શોભા જોઇ અમને અતિ આનંદ થયો. ઘણી વાર ફરીને તે રમણીય નગરની રચના અમે જોવા નીકળ્યા, પછી શાંત થઇ એક રાજમાર્ગની વચમાં બેઠા, તેવામાં એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. વીણાપુરના રાજા પદ્મનાભને ઘેર પદ્મશ્રી નામે એક પુત્રો છે, તે પેલી સારિકાનો જીવ હતા સારિકા મૃત્યુ પામીને પદ્મરાજ રાજાને ઘેર જન્મી હતી, તે પદ્મશ્રીને તે રાજાના મંત્રીની પુત્રી કમળાશ્રીની સાથે મૈત્રી હતી. કમળાશ્રી સર્વદા પદ્મશ્રીની સાથેજ રહેતી હતી, બંને સખીઓ ક્રીડા કરીને આવતી હતી. જે માર્ગે અમે શાંત થઇ બેઠા હતા, ત્યાંથી પદ્મશ્રી સખી સાથે પ્રસાર થઇ. તત્કાળ પદ્મશ્રીની દૃષ્ટિ શ્રીચંદ્ર ઉપર પડી, પૂર્વ જવના સંબંધને લઇ તેણીના હૃદયમાં તત્કાળ રાગ ઉત્પન્ન થયો. પવિત્ર પ્રેમનું બીજ તેણીના હૃદય ક્ષેત્રમાં અંકુરિત થઇ ગયું. તે રાજ્યાળાએ આવના ચંદનથી શિખા સુધી ભરેલું એક કચોળું પોતાની સખીની સાથે શ્રીચંદ્રકુમારની આગળ મોકલ્યું. સખીએ નમ્ર થઇ રાજકુમારને કહ્યું, મહાનુભાવ ! આ નગરના રાજા પદ્મનાભની કુંવરી પદ્મશ્રીએ આ ચંદનપત્ર આપને ભેટ મોકલ્યું છે. ચતુર કુમારે તે કચોળું વેંછ વિચાર્યું કે, આ વસ્તુ બોગતી છે, પણ તે બોગને માટે મોકલ્યું નથી, મારો આશય જાણવાને મોકલ્યું છે. આવું ચિંતવી રાજકુમારે તે કચોળામાં પોતાની મુદ્રિકા મુકી, અને સખીને વિદાય કરી. સખીએ પદ્મશ્રીને તે આપ્યું, એટલે રાજકુમારી ખુશ થઇ, અને પોતાનું કર્વ સિદ્ધ થયું, એમ તેણીને નિશ્ચય થયો. પછી રાજપુત્રીએ કેટલાંએક છુટાં પુષ્પ મોકલ્યાં. ચતુર શ્રીચંદ્રે તેની માળા ગુથીને સામી મોકલી. આ સમસ્યા જોઇ મને આશ્ચર્ય થયું. મેં તે વિષે સ્પષ્ટ જાણવા રાજકુમારને વિનંતિ કરી, એટલે રાજકુમારે મને જણાવ્યું, મિત્ર ! આ સમસ્યાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, તે ચતુરાએ ચંદનનું ભરેલ પાત્ર મોકલી એમ જણાવ્યું કે, આ ચંદન પાત્રની જેમ મારામાં ઉત્તમ પ્રેમ ભર્યો છે, આપ રવીકારો. મેં મુદ્રિકા મુકી એમ જણાવ્યું કે, આ મારા મુદ્રારત્નની જેમ મારે પણ તેમાં સ્થાન છે, આથી સંતુષ્ટ થઇ રાજ્યાળાએ છુટાં પુષ્પ મોકલી જણાવ્યું કે, હું આ છુટાં પુષ્પની જેમ નિર્ગુણ અને સદાય વમરની છું, મેં તેની માળા ગુથી જણાવ્યું કે, પુષ્પરૂપ ગુણની સંગતથી આ માળા મસ્તકપર ધારણ કરવાને યોગ્ય છે. આ ભાવાર્થ જાણી મને ઘણો આનંદ થયો, પછી પરસ્પર દ્રષ્ટિરાગ દર્શાવી, રાજકુમારી તેની સખી સાથે પોતાને સ્થાને ચાલી ગઇ. પૂર્વ જવના સંબંધને લઈ તે પ્રેમ વૃક્ષ પલ્લવિત થવાને યોગ્ય થયું. પદ્મશ્રીએ સખીદ્વારા તે વિચાર પોતાના પિતાને જણાવ્યો, રાજા પદ્મનાભે પણ તેને હૃદયથી અનુ-મોદન આપ્યું.

માતા ! તે દરમિયાન પેલો વનનો બીજ અમારી પાછળ શોધતો શોધતો આવ્યો,

૧ આ સારિકા સૂર્યવતીની પાસે રહેતી હતી, જેનો સંબંધ આગળ કહેવામાં આવ્યો છે.

તેજે અ.વી અમોને વિનયથી જણાવ્યું. ઉપકારી મહાશય ! મારી જીંપરીમાં પધારી માફે આતિથ્ય અંગીકાર કરો. તમે મને છવિતદાન આપ્યું છે. તેના નિર્મલ આગ્રહથી અમે તે બીલને ઘેર ગયા; દ્રાખ, આમ્રફળ, નારંગી, ફળસ, અને બીજાં મધુર ફળ આપી, તે બીલે અમારું ઉત્તમ પ્રકારે આતિથ્ય કર્યું. તે વખતે હેમંતઋતુ આસતી હતી, તે જતાં વસંત વિગેરે ઋતુઓનાં મધુર ફળ જોઈ, અમને આશ્ચર્ય થયું. રાજકુમારે તે કિરાતને પુછ્યું, ભદ્ર ! આ હેમંતઋતુમાં ખીછ ઋતુઓનાં ફળ ક્યાંથી ? તેનું શું કારણ છે ? તે કહ્યો. કિરાત બોલ્યો--મહાનુભાવ ! આ ઉંચા પર્વતને પાંચ મોટાં શિખરો છે, તેઓમાં એક શિખર ઘાણજ ઉંચું છે, તે ઉપર મંશાન ખૂણે વિજયા નામે તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી રહે છે, એ દેવીની આ પર્વતને ઘણી સહાય છે. તે મહાદેવીના મંદિર આગળ એક વૃક્ષ છે, તેમાં સર્વે ઋતુઓનાં સર્વદા ફળ થાય છે. એ મહામાયા શક્તિના પ્રતાપથી કોઈ દુષ્ટ જન અહીં રહી શકે નથી. ગિરિવનના વાસીઓ તે દેવીને પરમેશ્વરી, શંખરી, શંકરી, ભગવતી, ભવાતી, ભાસુરી, જગદંયા, અને મહામાયા કહી સ્તવે છે. પુષ્પેના હારથી, ચંદનથી, અને વિવિધ જાતનાં યાગદાનથી તે મહાદેવીની મહા પૂજા કરે છે. વનની ગોખીકાઓ એ ગૌરીનાં ગીત ગાય છે. જો આપની ઠગ્ગા હોય, તો તે દેવીનું મંદિર જોવા પધારો, એ સ્થળ ઘણું રમણીય છે.

માતા ! તે બીલના કહેવાથી અમે તે ઉંચા શિખર ઉપર ચડ્યા, ત્યાં વનની રમણીયતા જોઈ અમને ઘણો આનંદ આવ્યો. ઉપર જતાં એક સ્વચ્છ જગનું સુંદર સરોવર આવ્યું, તેમાં અમોએ સ્નેહથી સ્નાન કર્યું, પછી આગળ ચાલ્યા. ત્યાં એ અધિષ્ઠાત્રીનું મનોહર સ્થાન જોવામાં આવ્યું, તેની આગળ વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની શ્રેણી આવેલી હતી, ગોસ્તની, આંખા, કદંબ, કદલી, નાળાંચેર, ખજુર, રાયણ, જાંબીર, લીંબુ, ખીજોરા, જામ, નારંગી, દાડિમ, ફળુમ, ચાસેલી, આંબળાં, આંબલી, પીતુ, કરણ, વચણા, ગુદાં, ભોરડી, ટીમણી, ચીલડી, દ્રાખ, લવીંગ, એલાછમી, નાગરવેલ, જુઈ, કેવડો, જાંબ, કેલર, ચંપક, કેનકી અને માસતી વિગેરે ઘણાં મનોહર વૃક્ષો પદ્ધતિ થઈ ઉભાં હતાં, તે જોઈ અમને અત્યંત આહ્લાદ થયો.

તે ઉત્તમ સ્થળ જોઈ, રાજકુમારે ત્યાં ઘણા દિવસ પડાવ નાંખ્યો. તે અધિષ્ઠાત્રીને પ્રસન્ન કરી, તે સ્થળે એક ગિરિનગર વસાવી. સુંદર વિમાનના જેવું જિનાલય કરાવ્યું. તેની પ્રતિષ્ઠા કરી, ચેલના નિર્વાહ માટે ગોઠવણ કરી, તે બીલને ઉત્તમ પ્રકારની શિક્ષા આપી, પછી અમે ત્યાંથી નીચે ઉતર્યા.

માતૃશ્રી ! ત્યાંથી અમે આગળ ચાલ્યા, ત્યાં કોઈ એક તરણ પુરુષ બે પોપટનાં પાંજરાં સાથે અમને સામો મળ્યો. તેને અમોએ પુછ્યું કે, તમે ક્યાંથી આવો છો ? અને આ પક્ષીઓ કેવાં છે ? તે વખતે તે શુક પક્ષીઓએ અમારી સાથે ભાષણ કરવા માંડ્યું. ભાષણ ઉપરથી તે પક્ષીઓનું શાસ્ત્રજ્ઞાન જાણવામાં આવ્યું; તે સંભળી રાજકુમાર ઘણા ખુશી થયા. તેમણે તે મુસાફરને પુછ્યું કે, આ પક્ષી ક્યાંથી લાવે છે ? આવ્યાં પહેલાં પક્ષી તમને ક્યાંથી મળ્યાં ? તે કોઇનાથી પ્રાપ્ત થયાં છે, કે તેઓનાં લીધાં છે ? તે

મુસાફર બોલ્યો, બદ્ ! નંદનગરમાં હરિગેલુ નામે રાગ્ન છે, તે ઘણો ગુણવાન અને કૃતજ્ઞ છે, તેમને તારાલોચના નામે એક કુમારી છે, વીણાપુરના રાગ્નની પદ્મશ્રી નામે એક ગુણવાન પુત્રી છે, તેની તે તારાલોચના પ્રેમપાત્ર સખી છે, તે બાળાએ પોતાની સખી પદ્મશ્રીને માટે આ બે પક્ષીઓ બેટ મોકલ્યાં છે, અને મારી સાથે તેણીએ કહેવરાવ્યું છે કે, સખી ! તે સ્વયંવરમાં જે પતિને પસંદ કરવા ધાર્યો છે, તેજ મારો પતિ છે. આપણુ બંને એકજ પતિને વરી, યાવજીવિત સાથે રહેશું. મારો રનેહ તારી સાથે સંલમ છે, માફ જીવન તારા જીવનની સાથે અભેદપણે રહે, એવી મારી ઇચ્છા છે. આ પ્રમાણે કહી તે મુસાફર અમને પ્રણામ કરી, અને રાગ્ન લઈ ચાલ્યો ગયો.

તે જ્યાં પછી મેં રાગ્નકુમારને જણાવ્યું કે, મિત્ર ! વીણાપુરના સ્વયંવરમાં આપણે જઈએ. એ મહા સ્વયંવર જોવા જવો થશે. દેશ દેશના રાગ્નઓ તેમાં સામેલ થશે. અમે આમ વાર્તાલાપ કરતા હતા, તેવામાં કોઈ પુરુષે આવી જણાવ્યું કે, વીણાપુરનો સ્વયંવર જોવા જવો છે. રાગ્નકુમારી પદ્મશ્રીએ અમુક પુરુષને વરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, સ્વયંવરનો મંડપ ઘણો સુશોભિત બનાવવામાં આવ્યો છે, રાગ્ન પદ્મનાભે અતિ આદરથી મોટા મોટા મહીપતિઓને બોલાવ્યા છે, આ સાંભળી અમને ત્યાં જવાની વધારે ઉત્કંઠા થઈ, પછી અમે બંને મિત્રો વેગથી વીણાપુરમાં આવી પહોંચ્યા.

માતા ! જ્યારે સ્વયંવરનો દિવસ આવ્યો, તે વખતે રાગ્નકુમારેથી ભરપૂર થયેલા મંડપમાં અમે દાખલ થયા. શ્રીચંદ્રકુમાર જ્યારે મંડપમાં આવ્યા. એટલે બીજને કોઈ રાગ્નવીર તેમને ઓળખી શક્યો નહીં, પણ પ્રથમ મળેલા હરિ નામના એક ચારણે તેમને ઓળખી લીધા. તત્કાળ તે ઉભો થઈ, નીચે પ્રમાણે પ્રાકૃત કાવ્ય બોલ્યો—

દાને કીર્તિ વધે ઘણી, દાને દોલત હોય,

દાન કિહાંઈ દીધું હતું, અફલ ન થાયે કોય ॥ ૧ ॥

તે પછી તે નીચેનું સંસ્કૃત પદ્ય બોલ્યો—

પાત્રે પુણ્યનિબંધનં તદિતરે દાને દયાસ્થાપકમ્

મિત્રે પ્રીતિ વિવર્દનં રિપુજને વૈરાપહાર ક્ષમમ્ ।

મદ્દાદૌ ચ યશસ્કરં નરપતૌ સન્માનસંપાદકં ।

મૃત્યે ભક્ત્યતિશાયિ દાન મફલં શ્રીચંદ્ર ન કાપિતે ॥ ૧ ॥

પાત્રમાં આપેલું દાન પુણ્યને બાંધનારૂં થાય છે, બીજા દીન જનને આપેલું દાન દયા જણાવે છે, મિત્રમાં આપેલું હોય તો, પ્રીતિ વધારે છે, શત્રુજનને આપેલું હોય તો, વૈરનો નાશ કરવામાં સમર્થ થાય છે, ભાટ, ચારણુ વિગેરેને આપેલું દાન યશ વધારે છે,

રાગને આપેલું દાન સન્માન અપાવે છે, અને સેવકને આપેલું દાન અતિશે ભક્તિ કરાવે છે. હે શ્રીચંદ્ર ! તમારું આપેલું દાન ક્યાંક પણ નિષ્કૂળ થતું નથી.

તે કાવ્ય બોલ્યા પછી તે નીચેનો છંદ બોલ્યો:—

જે પરનારી સહોદર સુંદર, દુઃસ્થિત જન આધાર;
જે કાયર નર જરણાગત વર, વજ્રપંજર અનુકાર. ૧

જે નિષ્કારણ મેઘ તણીપરે, કરતા બહુ ઉપકાર;
તે શ્રીચંદ્ર સદા જયવંતો, અર્થિન સુર સહકાર. ૨

આ કાવ્યો સાંભળી રાજકુમારે તે હરિ ચારણને ગુમ રીતે ઇનામ આપ્યું, પછી કુમારે મને કહ્યું કે, મિત્ર ગુણચંદ્ર ! આ ચારણ આપણને છતાં કરશે, માટે ચાલો અહીંથી ચાલ્યા જઈએ. પછી અમે એકમત કરી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. અનુક્રમે આ અરણ્યમાં આવી યક્ષમંદિરમાં ગંગી રહ્યા. પ્રાતઃકાળે આપ પરમ પવિત્ર માતૃશ્રીનાં અમોને દર્શન થયાં; જેનો અતુલ આનંદ અભારે અનુભવીએ છીએ. માતા ! શ્રીચંદ્રકુમારની પુણ્યસમૃદ્ધિ ઘણી બળવાન છે; જેમાં અમે વિદ્યની શંકા કરતા, તેમાંથી અમને લાભ થતો હતો. તમારા પ્રતાપી પુત્રે સર્વ સ્થળે અભાર સુધીમાં વિજયજ મેળવ્યો છે, તેમના ધાર્મિક ગિર્યાગે, શ્રાવક ધર્મપર દૃઢતા, અને પવિત્ર ભાવનાઓ સર્વ સ્થળે તેમનું યશોગાન કરાવે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર, ગુણચંદ્ર અને સૂર્યવતી વાર્તાલાપ કરતાં હતાં, ત્યાં એક પુરુષ અશ્વ ઉપર બેસી, પગલાં જોતો ત્યાં આવ્યો. તે પુરુષની આકૃતિ વીરનરના જેવી હતી, તેના હાથમાં ચળકતું બાણ રહેલું હતું, મુખમુદ્રા ઉપર વિચારમણના ચિન્હ દેખાતાં હતાં, પેશાક સાદો હતો, તથાપિ તેનો દેખાવ રાજકીય પુરુષના જેવો લાગતો હતો. તે શ્રીચંદ્રને જોતાંજ અશ્વ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો; તેના હૃદયમાં શ્રીચંદ્રની ઓળખાણ આવી ગઈ. પાસે આવી તેણે શ્રીચંદ્રને પ્રણામ કર્યો. શ્રીચંદ્રે તેનો પ્રણામ સ્વીકારી પુછ્યું, તમે કાણ છો ? તે વિનયથી બોલ્યો, રાજકુમાર ! હું વીણાપુરના રાજા પદ્માલનો જુદ્ધિસાગર નામે મંત્રી છું, આપને મળવાને માટે ખાસ અહીં આવ્યો છું. અમારાં રાજકુમારી પદ્મશ્રીએ આપને જોયા છે, સારથી તે તમારીપર અનુરાગી થયાં છે. તેમની સાથે રહેનારી મારી પુત્રી તમારા મિત્ર આ ગુણચંદ્ર ઉપર રાગી થયેલી છે. આ વૃત્તાંત જાણી અમારા મહારાજાએ મને તમારી શોધને માટે મોકલ્યો હતો. હું ઘણું સ્થળે પ્રયાં, પણ કોઈ ઠેકાણે મને તમારો પતો મળ્યો નહીં. છેવટે આ તરફ જોઈને મારે પાછા જવું હતું, ત્યાં અહીં તમારાં દર્શન થયાં, તેથી મારા મનને ઘણો આનંદ થયો છે. હવે કૃપા કરીને મારી સાથે વીણાપુરમાં પધારો. ત્યાં મહારાજાએ પદ્મશ્રીનો સ્વયંવર રચ્યો હતો, ઘણા રાજકુમારોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો, પણ પદ્મશ્રીએ કોઈ રાજકુમારને પસંદ કર્યો નહીં. આશાબરેલા રાજકુમારો પદ્મશ્રીના અનાદરથી નિરાશ થઈ ચાલતા થયા. પોતે કરેલ સ્વયંવર ત્યજી થવાથી

અમારા મહારાજને ઘણો લોભ થઇ પડ્યો છે. મહારાજ ચિંતાતુર થઇ “ હવે શું કરવું ” એવા વિચારમાં મગ્ન થઇ ગયા છે, ભારતભૂમિમાં વીણાપુરના રાજાની સ્વયંવરને માટે અચ્ચા થઇ પડી છે. પદ્મશ્રીને યોગ્ય કોઇ રાજવીર મળશે નહીં, અને તે રાજકુમારી કુવારીજ રહેશે, એમ લોકવાત્તા થવા લાગી છે. મહાનુભાવ ! હવે કૃપા કરી પધારો. વીણાપુરના અધીશ્વરની પ્રતિષ્ઠાનો સત્વર ઉદ્ધાર કરો, રાજાઓની કીર્તિ રાજાઓએજ વધારવી જોઇએ. કોઇ પણ ક્ષત્રિયની અચ્ચા થાય, તે દરેક ક્ષત્રિયજનું લજ્જા કરનાર છે.

મહાનુભાવ ! જ્યારે હું અહીં આવ્યા તૈયાર થઇ રાજા આગળ આવ્યો, ત્યાં એક અદ્ભુત ખનાવ જન્યો હતો. કોઇ પુરૂષ મેના પોપટની જોડ લઇ પદ્મશ્રીને ભેટ કરવા આવ્યો. પદ્મશ્રી પિતાના ઉત્સવમાં એકાં હતાં, ત્યાં તે પુરૂષ આવી બોલ્યો, મહારાજ ! આ મેના પોપટની જોડ અમારી રાજકુમારી તારાસોયનાએ રાજકુમારી પદ્મશ્રીને માટે ભેટ મોકલાવી છે. તત્કાળ પદ્મશ્રીએ હર્ષ પામી, એ પક્ષીની જોડ હાથમાં લીધી. તેમને જોતાંજ રાજકુમારી મૂંઝા ખાઇ ભૂમિ ઉપર પડી ગયાં. મહારાજાએ શીતળ ઉપચાર કરી પદ્મશ્રીને સાવધાન કર્યાં. અને પછી મૂંઝા આવવાનું કારણ પુછ્યું. રાજકુમારીએ પોતાના પિતાને કહ્યું, પિતાજી ! આ પક્ષીઓને જોઇ મને જાતિસ્મરણ થઇ આવ્યું છે. પૂર્વે કુશસ્થળી નગરીમાં રાણી સૂર્યવતીની પાસે હું મેનારૂપે હતી, મને જૈન ધર્મ ઉપર ઘણી આસ્તા હતી. એક વખતે નગરની બાહરના ઉદ્યાનમાં આવેલ આદિનાથ પ્રભુના મંદિરમાં હું પૂજા કરવાને ગઇ હતી, ત્યાં મેં એક રાજકુમારને જોયો, અને તેની ઉપર રાગ કરી, અનશન લઇ, નિયાળું કરી, મેં મારા દેહને છોડી દીધો; ત્યાર પછી હું અહીં તમારે ઘેર અવતરી છું. પૂર્વે ધારેલા તેજ રાજકુમારનાં મારે પુનઃ દર્શન થયાં છે, તેથીજ મેં તેને વરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હવે આવશ્યક હું બોજન પાત્રનો સાગ કરું છું, તે પ્રથમ ધારેલા પતિને મેળવ્યા પછીજ હું અન્ન, જળ લગ્નશ. પછી મહારાજાએ મને સત્વર આજ્ઞા કરી, અને હું આપની શોધ કરવાને નીકળી પડ્યો; મહાનુભાવ ! હવે સત્વર તૈયાર થાઓ. એ રાજકુમારીના જીવનને ટેકો આપો.

મંત્રી બુદ્ધિસાગરનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર કાંઇ પણ બોલ્યો નહીં. લજ્જાવાળા મુખે રાજકુમારે માતાની સામું જોયું, એટલે સૂર્યવતી બોલી, વત્સ ! તૈયાર થા, રાજકુમારી પદ્મશ્રીના જીવનને અવલંબન આપ. ભાઇ ગુણચંદ્ર ! તું પણ ઉભો થા, આ મંત્રીની સુતા કમળશ્રીનું પાણીગ્રહણ કર. મને પુત્રનો વિવાહ કરવાની ઘણી હોંશ થઇ છે. તમારા જનિતો વિવાહોત્સવ જોઇ, હું હૃદયમાં આનંદ પામી મારા જીવનને કૃતાર્થ કરું. પુત્રનું વિવાહ માંગલ્ય જોઇ કંઇ માતા ખુશી ન થાય ? માટે પુત્રો ! ચાલો મારા મનોરથ પૂર્ણ કરો. માતાની આજ્ઞા માન્ય કરવી, એ વિનયી પુત્રનો ધર્મ છે.

માતાનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં અસર થઇ આવી. તરત તેણે ગુણચંદ્રને સમસ્યા કરી. અને કુમારે માતાને લઇ મંત્રીની સાથે વીણાપુરમાં આવ્યા. મંત્રીની સૂચનાથી સૂર્યવતીને માટે એક સારા ઉનારાની ઓઠવણ કરી. વીણાપુરના રાજા પદ્મના

અંતઃપુર તરફથી સૂર્યવતીને બારે માન મળ્યું. હજી સ્વયંવરની શોભા તેમની તેમ રાખી હતી, પદ્મરાજ પોતાની પુત્રી પદ્મશ્રીને લઈ સ્વયંવર મંડપમાં આવ્યો, અવશિષ્ટ રહેલા સર્વ રાજમંડપમાં શ્રીચંદ્ર પોતાના મિત્રની સાથે દાખલ થયો. શ્રીચંદ્રને જોતાં પેલા પૂર્વનો હુરિ ચારણ નીચેનું કવિન બોલ્યો—

છાંપા,

પૂર્વ કુશલ્યન નયર, પ્રથમ જિનભવતે દેખી,
સારિકા કરે નિદાન, ચાર જિન ધર્મને પેખી;
અણસણ કરી થઈ ઇચ્છ, નયર વીણાપુર રાજ,
પદ્મ પદ્માવતી કંત, પદ્મશ્રી પુત્રી તાજ;
પ્રથમા નિજ છુદ્ધે કરી, પછી જાતિસ્મરણથી પેખીયો;
તે શ્રીચંદ્ર જ્યોતિરં, આજ નયણે મેં નિરખિયો. ૧

આ કવિતા સાંભળી સૂર્યવતીને અતિ આનંદ ઉત્પન્ન થયો, તેણીએ તરતજ એક કીમતી હાર તે કવિને બેટ ક્યો. શ્રીચંદ્રકુમારને દેખતાંજ પદ્મશ્રીની મુખમુદ્રા પ્રસન્ન થઈ ગઈ, અંગપર રોમોદ્દગમ થઈ આવ્યો, સાત્ત્વિક ભાવના અંકુર સ્ફુરણાયમાન થઈ ગયા, પવિત્ર પ્રેમની છાયા છવાઈ ગઈ, રાજ્યાળાએ આવી અંતરથી પતિની પ્રેમ પૂજા કરી, કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી, તે વખતે હર્ષની મર્જનાથી સ્વયંવર મંડપ ગાજી રહ્યો. વાજાઓએ મધુર નાદ સાથે અનુમોદન આપ્યું. વીણાપુરનું રાજકુટુંબ હર્ષમાં મગ્ન થઈ ગયું. આ ક્રિયા પૂર્ણ થઈ, ત્યાંજ વિવાહની માંગલ્ય ક્રિયાનો આરંભ થયો. હુદ્દિસાગર મંત્રીની પુત્રી કમળશ્રી મોટા ઠાઠમાઈથી ત્યાં આવી, તેણીએ સર્વ સમક્ષ ગુણચંદ્રની કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી, બંને મિત્રોની લગ્ન દિવા ત્યાંજ કરવામાં આવી. જૈન વિવાહ સંસ્કારના પવિત્ર મંત્રોથી લગ્ન મંડપ ગાજી રહ્યો. આ પ્રસંગે પદ્મશ્રીની સખી તારાલોચના આવેલ; તે પણ શ્રીચંદ્રને વરી હતી. પુત્રનો વિવાહોત્સવ જોઈ, સૂર્યવતી ઉલ્લાસમાં આવી ગઈ. તેણીએ વર કન્યાનાં ચોરણાં લઈ, હૃદયથી આશીર્વાદ આપી. વિવાહિત વર કન્યા માતાનાં ચરણમાં નમી પડ્યાં. પદ્મ રાજ્યએ પણ આનંદપૂર્વક લગ્નની બેટ અર્પણ કરી. વિવાહ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી શ્રીચંદ્ર ચડી સ્વારીએ રાજ્યાળાની સાથે ગાજતે વાજતે પોતાના ઉતારામાં આવ્યો. ગુણચંદ્ર પણ કમળશ્રીને લઈ સાથેજ આવ્યો. બંને મિત્રોએ વિવાહ વિજય કરી, માતા સૂર્યવતીને હારી પમાડી, અને પોતાના વડિલની આગળે માન્ય કરી.

વાંચનારને અહીં શંકા થઈ હશે કે, શ્રીચંદ્ર અને પદ્મશ્રીનો યોગ પૂર્વ ભવનાં સંબંધને લઈને જોમ થયો, તેમ ગુણચંદ્ર અને કમળશ્રીનો સંબંધ કેવી રીતે થયો ? તેમાં કાંઈ પણ હેતુ હોવો જોઈએ. પૂર્વના સંબંધ વિના વિવાહનો યોગ થતો નથી, એ આહત ધર્મનો સિદ્ધાંત છે. તે શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, ગુણચંદ્ર અને કમળશ્રીનો યોગ પણ પૂર્વના સંબંધથીજ છે. જેનો પૂર્વ વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રથમના ખંડમાં ધરણુ નામના એક જોષીનો વૃત્તાંત સ્થાવ્યો હતો. ધરણુ પોતાને લાગેલ સ્ત્રીહત્યાના પાપને દૂર કરવા શત્રુંજય તીર્થે ગયો હતો, ત્યાં એ મહાનુભાવ જપ, તપ, અને ધ્યાન કરી, હત્યા પાપમાંથી મુક્ત થયો. ધરણુને સ્ત્રીહત્યાનું પાપ આવ્યું હતું, પોતાની પહેલી સ્ત્રી શ્રીદેવીને તેણે જીવથી મારી નાખી હતી, શ્રીદેવી આર્હત વર્મની ભક્તા હતી, તેથી તે સમાધિ મરણથી મૃત્યુ પામી, પુનઃ માનુષ ભવને પ્રાપ્ત થઈ, નંદપુરમાં સુંદર શેઠને ઘેર જિનદત્તા નામે તે પુત્રી થઈને અવતરી હતી. પૂર્વનાં સંકૃતથી જિનદત્તા પરમ શ્રાવિકા થઈ હતી. તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થઈ, તથાપિ તેનામાં પતિની ઇચ્છા થતી નહતી. એક વખતે જિનદત્તા પિતાના સંઘ સાથે શત્રુંજય તીર્થની યાત્રાએ આવી હતી, તીર્થમાં પોતાના પૂર્વ પતિ ધરણુને તપસ્યા કરતો જોઈ, પૂર્વ ભવના સંબંધને લઈ, તેના હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તેણીનું હૃદય અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ગયું, તરતજ તેણીને જાતિસ્મરણ થઈ આવ્યું. ધરણુને પણ જિનદત્તાને જોઈ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, અને જાતિસ્મરણ થઈ આવ્યું. પરસ્પર ખમતખામણાં કર્યા પછી તેણે નિવાણ કરી, અનશન લઈ, પોતાના દેહને છોડી દીધો. તીર્થ ભક્તિના મહિમાથી લાંથી મૃત્યુ પામીને તે ધરણુ આ ગુણચંદ્ર થઈ અવતર્યો છે, અને જિનદત્તા પણ બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરી, ચિત્તની સમાધિથી મૃત્યુ પામી કમલશ્રી થઈ છે. એ પૂર્વના સંબંધથી ગુણચંદ્ર અને કમલશ્રીનો વિવાહ થયેલો છે. એ પ્રેમી દંપતિ પૂર્વના પવિત્ર પ્રેમનાં પાત્ર થયાં છે. આર્હત સિદ્ધાંતમાં “ પ્રેમનો પ્રવાહ પૂર્વના સંબંધથી છુટે છે. ” એ કથન તેમણે સાર્થક કર્યું છે.

રાજમાતા સૂર્યવતી, પુત્રવધૂ પદ્મશ્રીને જોઈ અતિ પ્રસન્ન થયાં છે, કેટલેક સમયે પોતાને પુત્ર તથા પુત્રવધૂ પ્રાપ્ત થવાના મહા ભાગ્યને ભોગવવાને પોતે પણ ભાગ્યશાળી થયાં છે. આ ઉત્તમ સુખનું પાત્ર મહારાજન પ્રતાપસિંહ ક્યારે થાય ? એ વિચાર સૂર્યવતીના હૃદયમાં આવ્યા કરે છે, પોતે સ્વામીથી વિખૂટાં પડી એકાકી સુખી થયાં, પણ પોતાના પતિ હજી દુઃખી છે, તેને માટે તેઓ હૃદયમાં પરિતપ્ત કરતાં હતાં. પોતાની રાજવાની કુશસ્થલપુરીમાં પુત્રવધૂ સાથે પ્રવેશ કરવાના મનોરથ સૂર્યવતીના હૃદયસાગરમાં તરંગની જેમ ઉછળી રહેતા હતા.

પ્રકરણ ૫૬ મું.

ચંદ્રપુર નગર.

ચંદ્રકુમારે પોતાની માતાને આનંદ પમાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. માતા પુત્રનો વેમવ જોઇ હૃદયમાં સંતોષ પામે, એવો વિચાર શ્રીચંદ્રને સ્ફુરવા લાગ્યો. માતાના મનોરથ પૂરા કરવાને શ્રીચંદ્ર સાવધાન રહેવા લાગ્યો, માતા જે કહે તે વચન પૂર્ણ કરવાને શ્રીચંદ્ર તત્પર થતો. તેણે વીણા-પુરમાં રહી માતાને પ્રસન્ન કરવા ધાર્મિક ઉત્સવો કરવા માંડ્યા. અરિહંત પ્રભુની ભક્તિને માટે તે અનેક પ્રકારનાં પર્વ ઉત્સવ કરવા લાગ્યો.

પદ્મશ્રી પણ પોતાની સાસુની સેવા કરવાને તત્પર રહેતી હતી, સાસુ ઉપર માતૃભક્તિ રાખી, તે તેમની સાથે વર્તતી હતી, કુલીન શ્રાવિકાનો ખરેખરો ધર્મ પદ્મશ્રી દશાવતી હતી, સાસુની આજ્ઞા પુષ્પમાળાની જેમ મસ્તકપર ધારણ કરતી હતી, પુત્ર વધૂનો પવિત્ર પ્રેમ જોઇ, સૂર્યવતી હૃદયમાં હર્ષ પામતી હતી, તે પણ પુત્રીની દ્રષ્ટિએ પદ્મશ્રીને જોતી હતી, કુલીન પુત્ર વધૂનો વિનય જોઇ, તેની પવિત્ર ભક્તિ જોઇ, સૂર્યવતીના હૃદયને પરમ શાન્તિ મળતી હતી.

ચતુર અને પરાક્રમી શ્રીચંદ્રે શ્રીગિરિની પાડોશમાં ચંદ્રપુર નામે એક નગર વસાવ્યું શ્રીચંદ્રના પૂર્વ ઉપકારનું સ્મરણ કરનાર પેલા ભિલની ઇચ્છા તેમ કરીને તેણે પૂર્ણ કરી હતી. પૂર્વ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ સ્પર્શમણિના યોગથી તેણે એ નગરને સુવર્ણની ખાણ બનાવ્યું હતું. નગરની આસપાસ ઉંચો અને મજબૂત કીલ્લો બાંધવામાં આવ્યો હતો, પ્રત્યેક સ્થળે લોકોનાં નિવાસગૃહો ધણી સુંદર રચનાથી રચવામાં આવ્યાં હતાં, વિવિધ આકૃતિવાળી વિશાળ શેરીઓને ગોઠવવામાં આવી હતી, શહેરના દરવાજા ધણી કોરણીદાર અને રમણીય બનાવ્યા હતા, સાત સાત માળની હવેલાઓ અને વિમાનનાં જેવાં જિનાલયો આકાશની સાથે વાતો કરતાં હોય, તેવાં ઉભાં કરવામાં આવ્યાં હતાં, જેવી શહેરની અંદર શોભા કરવામાં આવી હતી, તેવીજ બાહર પણ શોભા કરવામાં આવી હતી. સરોવર, વાપિકાઓ અને સુંદર જગીયા બનાવવામાં આવ્યા હતા, કુવાઓ, બહેરે રચાનો, અને મોટાં સ્તંભો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં, શ્રીગિરિના મધ્ય શિખર ઉપર એક સુંદર જિનાલય કરવામાં આવ્યું હતું, તેનું નામ ચંદ્રમહોદય રાખ્યું હતું. ભિલ લોકોના નિર્વાહને માટે તે નગરમાં અનેક યોજનાઓ કરવામાં આવી હતી. સર્વ યાત્રાળુઓના સુખને માટે દાનશાળા, ધર્મશાળા, અને જ્ઞાનશાળા કરવામાં આવી હતી. શહેરના મધ્ય ભાગે રાજમહેલ અને તેની આસપાસ અંતઃપુરને રહેવા માટે નવીન પ્રાસાદો કરવામાં આવ્યા હતા, લોકોને ન્યાય આપવાને માટે ત્યાં ન્યાયશાળા કરી, તેની અંદર પ્રીયાદીને દાદ મેળવવામાં સાધનરૂપ ઘંટ બાંધવામાં આવ્યો હતો. તે શિવાય ગ્રજ વર્ગની સંતતિને જ્ઞાન મેળવવાને

માટે પાઠશાળાઓ સ્થાપવામાં આવી હતી, તેને લગતી પુસ્તકશાળાઓ મોટા પાયા ઉપર રચવામાં આવી હતી. વિવિધ જાતની કળાઓને મેળવવાને જાતજાતની ઉદ્યોગશાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી હતી.

આ પ્રમાણે શ્રીગિરિની નજીક ચંદ્રપુર વસાવી, તેમાં શ્રીચંદ્રે પદ્મ રાજની આજ્ઞાથી નિવાસ કર્યો. રાજમાતા સૂર્યવતીને માટે નવીન મહેલ તૈયાર કરાવ્યો; પોતાના રાજમહેલની પાસે મંત્રી ગુણચંદ્ર અને કમળશ્રીને રહેવાને એક લલકાર મહેલ જુદો બંધાવ્યો. મહારાજ શ્રીચંદ્ર આ ચંદ્રપુરના રાજ્યને નીતિથી ચલાવતો હતો. ચંદ્રપુરની રાજભક્ત પ્રજા શ્રીચંદ્રને દેવની જેમ માનતી હતી. પ્રત્યેક ક્ષણે શ્રીચંદ્ર સાવધાન થઈ પ્રજાની સર્વ પ્રકારની ખબર લેતો હતો. જૈન ધર્મના ઉચોત્તર માટે તેણે અનેક ખાતાઓ સ્થાપ્યાં હતાં, દેવકવ્ય, ગુરુકવ્ય, અને સાધારણ દ્રવ્યની વ્યવસ્થા કરવાને તેણે જુદી જુદી સભાઓ સ્થાપી હતી. પ્રત્યેક ખાતાઓને આપાદ કરવાને રાજ્ય તરફથી તે મોટી મદદ આપતો હતો. પર્વના દિવસોમાં આહત શાસનનો ઉદ્યોત થાય, તેવા મહોત્સવો કરવાને તે ઉમંગથી પ્રવર્તતો હતો. એક વખતે સૂર્યવતી રાજમહેલમાં બેઠી હતી, શ્રીચંદ્ર જેવા પુત્રની સમૃદ્ધિ અને માતૃ ભક્તિ જોઈ તે અતિ આનંદમાં મગ્ન થતી હતી; તથાપિ તેના હૃદયમાં પોતાના પ્રાણેશ પ્રતાપસિંહના વિયોગનું દુઃખ તેને શક્ય જેમ સાલતું હતું.

આ વખતે એકાંતમાં બેઠેલી સૂર્યવતીને કુશ્વરચક્રીનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. પોતાના પ્રતાપી પ્રાણનાથનાં દર્શન કરવાની તેને ઇચ્છા થઈ. શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે પોતાના રાજકુટુંબની બેઠ લેવાની તેણીને પ્રજા વાસના જાગૃત થઈ. રાજરમણીએ વિચાર્યું કે, મારા પ્રતાપી પતિની શી સ્થિતિ હશે ? મારા વિયોગથી એ મહાનુભાવને અતિ દુઃખ થઈ પડ્યું હશે. તેમનો પવિત્ર પ્રેમ મને બહુ યાદ આવે છે, હું આટલો વખત સુધી પુત્રના મોહમાં પતિને ભૂલી ગઈ, તે મેં સારું કર્યું નહીં. પુત્ર ગમે તેવો પ્રતાપિ, પંડિત અને માતૃભક્ત હોય, પણ તે પતિથી બીજો દરજ્જો છે. પુત્રશ્વ મનોરથને પૂરનાર, કષ્ટવૃક્ષ તો કાન્તાને કાન્તજ છે. દંપતીશ્વ પ્રેમવૃક્ષનું એ બીજ છે. પુત્રના લાભમાં લુબ્ધ બની લક્ષનાઓ પોતાના પતિથી વિમુખ બની, પુત્ર પ્રેમમાંજ પોતાના સ્વાર્થને સિદ્ધ થયેલો માને, એ કેવી મૂર્ખતા ? હું તેવી મૂર્ખ મહિલા બની છું. આજ દિન સુધી પતિના દુઃખનો ઉપાય મેં કાંઈ પણ ચોખ્યો નહીં. વર્નતાના વિયોગથી વિપત્તિમાં પડેલા પતિને મેં કાંઈ પણ શુભ સંદેશો કહાવ્યો નહીં, તેમજ શ્રીચંદ્રકુમારને પિતાની સંભાળ લેવાને કાંઈ પણ કહ્યું નહીં, એ મારી કેવી અજ્ઞતા ?

આવો પથ્થાતાપ કરી સૂર્યવતી સત્વર બેઠી થઈ, શ્રીચંદ્રની પાસે આવી. માતાને આવતી જોઈ શ્રીચંદ્ર વિનયથી બેઠો થઈ સામે આવ્યો, ઉત્તમ આસન ઉપર માતાને બેસાડી, શ્રીચંદ્ર—શી આજ્ઞા છે ? એમ કહી સન્મુખ ઉભો રહ્યો. સૂર્યવતીએ પુત્રને સામે બેસારી નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

બહાસા પુત્ર ! આજે મને મારી અજ્ઞાનતાનું જ્ઞાન થયું છે. તારી સમૃદ્ધિ, તારી

પરાક્રમ અને તારી ધર્મિકતા જોઇ મને પૂર્ણ સંતોષ થાય છે, તે સાથે તારી અપ્રતિમ માતૃભક્તિએ મને વશ કરી લીધી છે, જે ભક્તિથી તું આટલા સમયમાંજ માતાના ઝલુમાંથી મુક્ત થવા પામ્યો છું. પુત્ર ! હવે તે વિશે તારી કૃતાર્થતા પૂર્ણ થઇ છે; પણ હવે તારી જન્મભૂમિ, તારા ઉપકારી પિતા, અને પાળક માતા પિતા તરફ દષ્ટિ કર. કુશસ્થલીની જન્મભૂમિને સ્મરણમાં લાવ, તારા દુઃખી પિતાને શાંતિ આપવા તત્પર થા. આપણે અહીં સર્વ પ્રકારના સુખમાં મગ્ન છીએ, પણ તારા પિતાની શી સ્થિતિ હશે ? તે તું વિચારી જો. હું અચાનક લારડપક્ષીનો ભોગ થઇ છું, મારા વિયોગથી તારા પિતા પૂર્ણ દુઃખી છે. પુત્ર અને પત્ની બંનેના વિયોગથી કુશસ્થલીપતિ પૂર્ણ રીતે પીડિત હશે. વત્સ ! તારા હૃદયમાં રહેલી માતૃભક્તિને જાગ્રત કર, પિતા તરફની તારી પવિત્ર ભાવના હૃદય ઉપર આરંભ કર, તારા જેવો સત્પુત્ર પિતાની પિડાને સહન કરી શકે નહિ; પિતાને દુઃખે દુઃખી થનારા કુલીન પુત્રોથીજ આ ભારતભૂમિ ભૂષિત છે.

સૂર્યવતીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રના હૃદયપર ધણી અસર થઇ આવી. પિતૃભક્તિરૂપ કલ્પલતા તેના હૃદયરૂપ ક્યારામાં તત્કાળ અંકુરિત થઇ ગઇ. શરીર ઉપર રોમાંચ થઇ આવ્યાં, નયનમાંથી પ્રેમાશ્રુની ધારા ચાલવા લાગી, પ્રેમી હૃદયમાં પશ્ચાતાપ થઇ આવ્યો, ક્ષણવાર વિચાર કરી શ્રીચંદ્ર અંજલિ જોડી માતા પ્રત્યે બોલ્યો, માતા ! આપે તેનું સ્મરણ આપી મને પાપમાંથી બચાવ્યો છે. મારા પિતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન આજ સુધી મારા હૃદયમાં આવ્યું નહીં, તેને માટે અતિ ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે. મારા જેવા અદ્યપમતિ પુત્રો આ જગતને કલંકિત કરે છે: માશુ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. આ સ્વાર્થા પુત્રે પિતાને જે દુઃખ આપ્યું છે, જે કષ્ટ ભોગવાવ્યું છે, તે મહા પાપમાંથી હું ક્યારે મુક્ત થઇશ ? માતા ! તમારો મેળાપ થયો, લારેજ મેં પિતાની સ્થિતિ જાણી હતી, તે છતાં આટલો વિસંજ કયો, તેને માટે મને અતિ પશ્ચાતાપ થાય છે. શ્રીચંદ્રનાં આવાં પશ્ચાતાપ ભરેલાં વચન સાંભળી સૂર્યવતીને સંતોષ થયો. પુત્રની પિતૃભક્તિ માટે તેણીને હૃદયમાં સાંકે લાગ્યું. તે બોલી—વત્સ ! હવે વિશેષ પશ્ચાતાપ કરીશ નહીં, જે બનવાનું હતું તે બન્યું છે. મોહ એ અતિ નિંદવા યોગ્ય પદાર્થ છે, મોહરૂપ ભયંકર રાક્ષસ સર્વનો પરાભવ કરી શકે છે. મને પુત્ર મોહ થયો, અને તને માતૃમોહ થયો, એ મોહનુંજ આ પરિણામ છે, દુષ્ટ મોહનાં પરિણામ બધાં વિપરીત હોય છે.

જેના હૃદય ઉપર મોહરાજની સત્તા પ્રવર્તી, તે પુરૂષ જીવતાં છતાં શય જોવો થઇ જાય છે, તેની સ્મરણશક્તિ અને વિચારશક્તિ વિમૂઢ થઇ જાય છે. મોહરૂપ મહા વિષ જેના અંગમાં વ્યાપ થાય, તે પુરૂષના હૃદયમાંથી તીવ્ર દુઃખરૂપ જ્વાળાઓ નીકળે છે. મોહરૂપ મહા શત્રુ એવો પ્રચંડ છે કે, જે ક્ષણમાં પરાભવ કરી પ્રાણીને પાતાળમાં નાખી દે છે, મોહ એ વિપરીત શિક્ષા કરેલો અશ્વ છે, તે પોતાના સ્વારને દુર્ગ સ્થાનમાં લઇ જઇ અથડાવી પાડે છે. મોહ ખરેખરે મારણ તથા ઉચ્ચાટનનો મહામત્ર છે. એ મહામત્રના જાપથી પ્રાણી મારણ અને ઉચ્ચાટનની સ્થિતિ પામે છે. તેવા દુષ્ટ મોહને પરાભવ કરવા માટેજ શ્રીતીર્થકરોએ ધર્મરૂપ મહા શાસ્ત્ર રચ્યું છે. એ અપ્રતિહત શાસ્ત્રને હાથમાં લઇ,

જૈન મહર્ષિઓએજ મોહ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે. પંચમહાવ્રતરૂપ વજ્ર પંજરમાં એસી, તે મહાશયો એ મહાન યોદ્ધાનો પરાજય કરી શક્યા છે, તથાપિ તેઓ ક્ષણે ક્ષણે કેશરી-સિંહની જેમ તેનાથી ડરતા રહેલા છે, એ મોહ રાજ્ય સંસારરૂપ ઝાવણી નાખીને આ જગતમાં પડ્યો છે. પ્રત્યેક સ્થળે અને પ્રત્યેક પદાર્થે એ દૂર યોદ્ધાથી સર્વને ચેતતા રહેવાનું છે. આ વિશ્વરૂપ અરણ્યમાં મોહરૂપ કેશરી જ્યાં સુધી ગર્જના કરી રહ્યા છે, ત્યાં સુધી પ્રત્યેક સંસારી પ્રાણીને સાવધાન રહેવાનું છે, તે પ્રયંત કેશરી હરિણની જેમ ધર્મ રહિત એવા પામર પ્રાણીઓનો ક્ષણમાં શીકાર કરી શકે છે.

વત્સ શ્રીચંદ્ર ! એવા સમર્થ અને દુષ્ટ મોહના પ્રભાવથી આપણે આ મોટી ભુલ કરી છે. હવે જન્યું તે ખરું, તેનો વિશેષ અશ્વોસ નહીં કરતાં જે કર્તવ્ય છે, તેમાં પરત-ચલુ થા. તારા દુઃખી પિતાને સત્વર આપણા શુભ સમાચાર પહોંચે તેવો ઉપાય કર. એ શુભ સમાચાર સાંભળી તારા પિતાને ઘણું આશ્વાસન મળશે. એટલુંજ નહીં પણ તેમના હૃદયમાં પ્રગટેલી ચિંતારૂપ મહા જ્વાળા તરત નિવાળુ પામી જશે. માતા સૂર્યવતીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે સત્વર બુદ્ધિસાગર મંત્રીને બોલાવી, આ પ્રમાણે કહ્યું, મંત્રી ! તમે મારા વિશ્વાસી મંત્રી છો, એક વેગવાળી સાંઠ ઉપર એસીને કુશસ્થળીમાં બંધો. માર્ગમાં કનકપુર આવે, ત્યારે ત્યાં લક્ષ્મણુ નામના મંત્રીને મારા ખબર આપી, કુશસ્થળીમાં જજો. મારા પિતાશ્રી પ્રતાપસિંહને અમારા શુભ સમાચાર આપજો. તેમને મારા પ્રણામ કહી જણાવજો કે, તમારો સ્વાર્થી પુત્ર થોડા સમયમાં આવી તમને મળશે, તેની માતા સૂર્યવતી કુશળ છે, અને તેઓ તેમની સાથે શ્રીગિરિમાં ચંદ્રપુર નગરે રહે છે. આ પ્રમાણે પિતાજીને ખબર આપી તેમના હૃદયની ચિંતા દૂર કરાવજો. તમે અમારી જે રિવાજ પ્રત્યક્ષ જુઓ છો, તે તેમને સચ રીતે જણાવજો.

શ્રીચંદ્રની આજ્ઞા થતાંજ મંત્રિ બુદ્ધિસાગર તૈયાર થયો. તેણે ઉપ્પ શાળામાંથી એક પવનવેગી સાંઠ મંગાવી. મુસાફરીમાં ઘટે તેવો સામાન લઈ, બુદ્ધિસાગર શ્રીચંદ્રને પ્રણામ કરી ચાલી નીકળ્યો. બુદ્ધિસાગર ચાલતી વખતે કેટલાંએક શુભ શુકનો થયાં હતાં. પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા સંપાદન કરી તેને સફળ થવાની આશા રાખી; તે ઉમંગમાં રહી ચાલતો હતો.

બુદ્ધિસાગર મંત્રિ ગયા પછી શ્રીચંદ્ર માતાની આજ્ઞા લઈ, રાજમહેલમાં આવ્યો. તે વખતે યુજ્યંદ્ર મંત્રિની સાથે તે રાજધાનીમાં ફરવા નીકળ્યો. અનેક સ્થળે ફરતાં તે પોતે સ્થાપેલી દાનશાળામાં આવી ચડ્યો. દાનશાળામાં વિદેશી યાત્રાળુઓ અને મુસાફરોને માટે ઉત્તમ પ્રકારની ગોડવણુ કરવામાં આવી હતી. સર્વ પ્રકારની સામગ્રીવટે ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારનું આતિથ્ય થતું હતું. એ પવિત્ર ભૂમિ સાધર્મિ બધુઓની સેવાનું એક સ્થળ થઈ પડી હતી. વિદેશમાંથી આવતા મુસાફરોના સત્કાર માટે તેમાં ઉત્તમ યોજના કરવામાં આવી હતી. તે સ્થળે ખાસ એક આસ્તિક અધિકારીને નિમ્મે હતો. દાનશાળાનો વહિવટ કરવામાં ખીજ પણુ કેટલાંએક સહાયકારી સેવકો નિમવામાં આવ્યા હતા, આવી ઉત્તમ પ્રકારની

યોજના કર્યા છતાં શ્રીચંદ્ર પોતાની જાતે ઘણી વાર દાનશાળાની બેઠ લેતો હતો. પોતે સ્થા-
પેલાં શુભ ખાતાંની વ્યવસ્થા કેવી થાય છે, તેને માટે તે સૂક્ષ્મરીતે અવલોકન કરતો હતો.

આ વખતે શ્રીચંદ્ર દાનશાળામાં આવ્યો, આવીને તેણે પ્રત્યેક સ્થાનનું નિરીક્ષણ
કર્યું, ત્યાં કેવા અતિથિઓ આવેલા છે ? અને તેઓ કેવી વાર્તા કરે છે ? ઇત્યાદિ તપાસ ક-
રતો તે આસપાસ ફરતો હતો. તેવામાં એક યુવાન પુરુષ જોવામાં આવ્યો, તેની
આકૃતિ શાંત હતી, તીર્થયાત્રાની પવિત્ર ભાવના તેના દેખાવ ઉપરથી જણાઈ આવતી હતી,
લગભગ ઉપર જૈન તેજ પ્રકાશનું હતું, શ્રાવક વ્રતનાં ભવ્ય કિરણો તેની મુખમુદ્રા ઉપર
ચળકતાં હતાં; સત્ય, શુદ્ધ હૃદય, નિર્ભયતા, પ્રમાણિકતા, વિનય, નમ્રતા, ધૈર્ય, ધાર્મિકતા,
આસ્તા, અને બીજા ઉગ્રામ ગુણો તેનામાં વાસ કરી રહ્યા હોય, તેમ તે દેખાતો હતો.
તેને જોઈ શ્રીચંદ્ર પ્રસન્ન થયો, આવા પવિત્ર શ્રાવક અતિથિ દાનશાળાનો ઉપયોગ કરે છે,
તેને માટે તે આત્માને કૃતાર્થ માનતો હતો. પોતે હમેશાં સાધર્મી બહુઓની સેવાનું
મહાદાન મેળવે છે, તેને માટે જીવનને ચરિતાર્થ ગણવા લાગ્યો.

શ્રીચંદ્રે તે યુવાનને પુછ્યું, તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? તે તરૂણ
પુરુષ બોલ્યો—હું યાત્રાળુ શ્રાવક છું, કલ્યાણપુરમાંથી નીકળેલો છું; આજે કનકપુરનો
આલ્થો અહીં વેળેથી આવ્યો છું. શ્રીચંદ્ર—એ દિવસનો માર્ગ એક દિવસમાં આટોપીને
આવવાનું શું કારણ હતું ? તેની ઉતાવળ શામાટે કરવી પડી ? તરૂણ પુરુષ બોલ્યો—મ-
હાનુભાવ ! કનકપુરમાં આજે એક તોશન જાગ્યું છે, તે નગરનો રાજા પોતાના લક્ષ્મણ
નામના મંત્રીને રાજ્ય સોંપી, કોઈ કાર્ય માટે બહાર ગયેલ છે, મંત્રી સાવધાન થઈ રા-
જ્યનું કાર્ય કરતા હતા, ત્યાં ગુણવિશ્વમ નામે કોઈ બળવાન રાજા મોટું સૈન્ય લઈ ચડી
આવ્યો છે. તે સમયે રાજાએ પોતાના મોટા સૈન્યથી કનકપુરને ઘેરી લીધું છે. આ બનાવ
જોઈ હું ત્યાંથી વેગે નાસી છુટ્યો, અને ઉતાવળે ઉતાવળે અહીં આવી પહોંચ્યો છું. આ
ખબર સાંભળી શ્રીચંદ્ર ચમકી ગયો; કનકપુરમાં પોતાનો સંબંધી છે, તેથી તેને સત્વર
સહાય કરવાની તેની ઇચ્છા થઈ. તત્કાળ શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને કહ્યું, મિત્ર ! ચાલો આપણે
આપણા રનેહી કનકપુરના રાજાની મદદે જઈએ. રનેહીને સહાય કરવી એ રનેહીનો ધર્મ
છે, કનકપુરના રાજા મારે માટેજ બહાર ગયા હશે, તે સમયનો લાભ લેવા ગુણવિશ્વમ
રાજા ચક્રાષ્ટ કરીને આવ્યો હશે. શ્રીચંદ્રનાં વચન સાંભળી ગુણચંદ્ર બોલ્યો—રાજામિત્ર !
તમારે કહેવું યોગ્ય છે, તે કાર્ય સત્વર કરવું જોઈએ; પણ રાજામાતા સૂર્યવતીને અહીં
એકલાં મુકવાં, તે મને યોગ્ય લાગતું નથી. તે પુત્રવત્સલા માતા પછવાડે ચિંતાતુર રહેશે,
માટે મને એકનેજ ત્યાં જવાની આજ્ઞા આપો, અને તમે માતાની આગળ હાજર રહો.
શ્રીચંદ્રે મિત્રના તે વિચારને સાચાશી સાથે અનુમોદન આપ્યું; પછી તેઓ પેલા તરૂણ
અતિથિને ધન્યવાદ આપી મહેલમાં આવ્યા. ત્યાં પદ્મરાજને તે વાત જણાવી, એટલે
પદ્મરાજ ગુણચંદ્રની સાથે સૈન્ય સહિત જવાને તૈયાર થયો. શ્રીચંદ્રે તે વાર્તા સ્વીકારી,
અને પોતાનું ચંદ્રદાસ નામનું દિવ્ય ખડ્ગ ગુણચંદ્રને શુદ્ધ કાર્યને માટે આપ્યું. પદ્મરાજ
અને ગુણચંદ્ર શ્રીચંદ્રની આજ્ઞા લઈ, મોટી સેના સાથે કનકપુરને માર્ગે આવ્યા. વીણાપુ-

રના સૈનિકોના સિંહનાદથી દિશાઓમાં પ્રતિબંબની પડ્યા લાગ્યા. શ્રીચંદ્ર સૂર્યવતી અને પાંચશ્રીના સહવાસમાં અંદરપુરમાંજ રહ્યા.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

પિતાને જીવિતદાન.

ક ધાટા જંગલમાં કોઈ પુરૂષ મૃત્યુની સામગ્રી એકઠી કરી ઉભો છે, તેની આજુબાજુ લોકોનું મોટું ટોળું જલું ઉજું રૂંદન કરે છે, તેનું કુટુંબ આક્રંદ કરી તે પુરૂષને વિનવે છે, તેના સેવકો અશ્રુધારા વર્ષાવતાં તેને વિનવતી કરે છે. મહારાજ ! આતું સહાસ કરો નહીં, આપનાં મહારાણી અને રાજકુમાર કુશળતાથી પાછાં આવશે, હવે કેટલોક કાળ સુધી ધીરજ ધરો. જ્ઞાનીઓનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખો. મહારાજ ! આપ સંસારનું સ્વરૂપ જાણો છો, આર્હત વાણીનો ઉપદેશ આપના હૃદયમાં પેકો છે, અને જિન મુનિઓના હપદેશને આપે માન આપ્યું છે, તે છતાં આતું અનુચિત આચરણ કરો છો, તે કેવી વાત ? દીર્ઘ વિચાર કરો. આતું શાસ્ત્ર અને લોક વિરુદ્ધ કાર્ય કરવામાં અગ્રણી થાઓ નહીં. આત્મહત્યાના મહા પાપનો વિચાર કરો, એ મહા પાપનું કૃણ કેવું કષ્ટ ભરેલું છે ? તેનો હૃદયમાં દીર્ઘ વિચાર કરો, જિન વાણીનો અનાદર કરો નહીં. કાષ્ટ ભક્ષણની અધમ ક્રિયાને માટે જિન શાસ્ત્રમાં શું લખ્યું છે ? તે વિચાર કરી જુઓ. જિન નામથી પવિત્ર એવા આપના આત્માને આ મહા પાપથી કલકિત કરો નહીં. કૃપાળુ રાજા ! આપના વિના અમારો કોઈ આધાર નથી, આ સમૃદ્ધિમાન રાજધાનીનાં અને પ્રજાનો પાલક કોઈ અમોને હજી પ્રાપ્ત થયો નથી, તે વિચારો. આપના જેવા આર્હત આધિપતિ અમને ક્યાંથી મળશે ? આપની પ્રજા પ્રીતિ, સ્વધર્મનિષ્ઠા અને રાજનીતિ અમે ક્યાંથી લાવીશું ? પુનઃ મહારાજ ! અમારી સામું દયા દ્રષ્ટિથી અવલોકન કરો. કદિ અમારા અપરાધ હોય, તે ક્ષમા કરો. આપના જેવા ધર્મપિતા પ્રજાના અપરાધો ગણતા નથી. આપના ધર્મ રાજ્યથી પ્રજાએ અને સેવક વર્ગે જે સુખ મેળવ્યું છે, તેવું સુખ ભારતમાં કોઈ બીજી પ્રજા ભાગ્યેજ મેળવી શકશે. મહારાજ ! અમારી વિનવતી સ્વીકારી, આ અકાર્યથી નિજત થાઓ. કોષવાર પૂજ્ય અને સેવ્યજનો પણ પૂજક અને સેવકોનાં વચનને સ્વીકારે છે. આ પ્રમાણે વિનવતીનાં વચનો સાંભળતા, પણ પોતાના શોકાવેશને લાઇ તેની અવગણના કરતો, તે પુરૂષ મરવાને તૈયાર થયો. તેણે પોતાની જાતે અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો, અને પોતે તેમાં ઝંપલાવાને આગળ ઉભો રહ્યો. આ મરણોન્મુખ થયેલા પુરૂષે રનાન કર્યું હતું, લલાટ ઉપર તિલક લગાવ્યું હતું, પોતાની ગોત્રદેવીને ઉદ્દેશી તે નીચે પ્રમાણે આકાશ તરફ ટિપ્પી કરી બોલ્યો:—

હે પવિત્ર દેવી ! મારા કુમારોમાં જે રાજ્યને લાયક કુમાર છે, તેની તમે રક્ષા કરજો. મારા રાજ્યની પ્રજાનું પાલન કરવાને એ કુમારને પ્રેરણા કરી મોકલજો, જ્ય વિ-મેરે કુમારોમાં સદ્ગુણોને આરોપજો, આ રાજ્ય વૈભવની ઉન્નતિ થાય, તેવી યોજના કરવા સદા તત્પર થજો. મહાદેવી ! તમે અમારા કુળનાં ત્રાતા છો, અમારા વંશપરંપરાનાં રક્ષક છો, તમારા પ્રભાવથી અમારો વંશ પ્રકાશિત છે, અમારું ઐશ્વર્ય રાજતેજ, તમારા જીવનબળને આશ્રીને ટકે છે, મારા ગજમહેલની ઉપર તમારા પવિત્ર નામના નિ-શાનરૂપ ચઢેલી ધ્વજ તરફ તમે સર્વદા નિહ રાખજો, ભારતવર્ષમાં પ્રસરેલી મારી નીતિમય રાજ્યની કીર્તિને તેવી ને તેવી આપ્તાદ રાખજો.

આ પ્રમાણે કહી તેણે પાસે ઉભેલા મંત્રિવર્ગ અને પ્રજાવર્ગને જણાવ્યું, મહારા વશદાર મંત્રિઓ ! મારી ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ્યની ઉપર મેં મારા યોગ્ય કુમારને નિ-મવા જણાવ્યું છે, તે પ્રમાણે બરાબર કરજો, અને તેની આજ્ઞામાં પ્રવર્તજો; તે રાજ-કુમારને ઉત્તમ પ્રકારની સલાહ આપજો, રાજ અને પ્રજાની ઐક્યતા કરવાનોજ સદા ઉપદેશ આપજો, રાજનીતિના પવિત્ર માર્ગે પ્રવર્તવાવા સર્વદા પ્રયત્ન કરજો, નવીન રાજને ઉત્સાહ વધે, તેવાં કામ કરવાને હમેશાં પ્રેરણા કર્યા કરજો. દુરાચાર, વ્યસન, અને અ-નીતિથી તેને દુર રાખજો. સદાચારની શિક્ષા સંપાદન થાય, તેવાં સાધનો તેની પાસે ગોઠ-વજો, દુર્ગુણી માણસોના પ્રસંગમાં તે ન આવે, તેનું ધ્યાન રાખજો. જગતમાં સર્વ-માન્ય થએલા જૈન ધર્મની ઉપાસના કરવાનો તેને હમેશાં ઉપદેશ મળે, તેવી ગોઠવણ કરજો. આર્હત ધર્મનાં તત્ત્વો અને આચારોથી તે કદિ પણ વિમુખ ન થાય, અને તે ધ-ર્મનો પૂર્ણ રાગી થાય, તેવી યોજના કરવાના ઉપાય સર્વદા સજ્જ રાખજો. પ્રિય મં-ત્રિઓ ! મારા થએલા અપરાધ ક્ષમા કરજો, કાષ્ટ પણ રાજકીય કામને લઈ, મેં કાંઈ પણ તમારે માટે અયોગ્ય કર્યું હોય, તેને ક્ષમા કરી, મારા રાજ્યને અને મારી પ્રજાને એકનિષ્ઠાથી જાળવજો, હવે હું તમને છેલ્લા પ્રણામ કરું છું.

આ પ્રમાણે કહી, તે પુરૂષ ચિતામાં પડવા જતો હતો, ત્યાં એકાએક પછવાડેથી રાખ્દ થયો. “ સુદ્ધિમાન મહારાજ ! સાહસ કરો નહીં. આપને શુભ સમાચાર આપવા આવ્યો છું. ” આ વચન સાંભળી, રાજ્યએ વિસ્મય પામી, પછવાડે જોયું. ખીજા પ્રેક્ષકો ચક્રિત થઈ જોવા લાગ્યા, ત્યાં એક પુરૂષ નિમિત્તિઆને પેષે આવ્યો, તેના એક હાથમાં જ્યોતિષપત્ર હતું, બીજે હાથ રાજને અટકાવવાને ઉઠ્યો કર્યો હતો, લલાટ ઉપર તિલક કર્યું હતું, તેના શરીરની આસપાસ બ્રહ્મનેજ પ્રકાશી રહ્યું હતું, તેને જોતાંજ સર્વ ખુશી થયા. મરણાન્મુખ થએલા રાજ્યએ તેને પ્રણામ કર્યો, ખીજા મંત્રી વિગેરે પણ તેના ચ-રણમાં નમી પડ્યા. તે પડિત શિરોમણિ સર્વને આશીર્સદ કહી ઉભો રહ્યો. તેના મુખ-માંથી શું વચન નીકળશે, તે સાંભળવાની રાહ જોઈ, સર્વ કલ્પદ્રિયને સાવધાન કરી ઉભા રહ્યા.

પ્રિય વાયકટંદ ! આ સમયનું સ્પષ્ટીકરણ હવે કરીએ છીએ. હૃદયમાં જરા પણ અધૈય રાખશો નહીં. જે ચિતાશિમાં મરવાને તૈયાર થયો છે, તે કુશરથાળીનો મહારાજ

પ્રતાપસિંહ છે. પોતાના પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારનું અને રાણી સૂર્યવતીનું ગુપ્ત થયું, તેને ઘણું દુઃસહ થઈ પડ્યું હતું. રાણી અને રાજકુમારના વિયોગ દુઃખથી કંટાળી મહારાજ પ્રતાપ આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો હતો. તેના રાજકુટુંબે, મંત્રીઓએ અને પ્રજાએ ઘણી ચિન-તિ કરી, તથાપિ એ દ્રઢ સંકલ્પી રાજાએ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહીં, આવા અણીને વખતે જે આ ખીજને પુરૂષ નિમિત્તિઆને રૂપે આવી ચડ્યો, તે તેનો પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમાર છે. શ્રીચંદ્રે આ વાર્તા ક્યાંથી સાંભળી અને તે શ્રીગિરિમાં રહેલ પોતાની માતાની પાસેથી અહીં શી રીતે આવ્યો, તે વૃત્તાંત જાણવા જેવું છે, તે નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ.

પદ્મનાભ રાજા અને ગુણચંદ્રને કનકપુરના રાજાની સહાયમાં મોકલી, શ્રીચંદ્ર પોતાની માતા સૂર્યવતીની સાથે શ્રીગિરિમાં રહ્યો હતો. એક વખતે રાત્રિચર્યા બેવાને શ્રીચંદ્ર રાત્રે બાહાર ફરવા નીકળ્યો, એક પથિકશાળા કે જ્યાં વિદેશી મુસાફરો આવી ઉતરતા હતા, ત્યાં તે આવી ચડ્યો. શ્રીચંદ્રે ત્યાં ગુપ્ત રીતે ફરતો હતો, તેવામાં કોઈ મુસાફરો જુદી જુદી વાતો કરતા હતા. તેઓમાં એક મુસાફર બોલ્યો, મિત્રા ! મારો એક વૃત્તાંત સાંભળવા જેવો છે, તે સાંભળો. ગત દિવસે હું કુતલ નામના નગરમાં રાત રહ્યો હતો, તે ગામમાં સુધન નામના એક શેઠને ચાર પુત્રવધુ છે, તે હમેશાં મધ્ય રાત્રે ઉઠીને સ્નાન શૃંગાર કરી કોઈ વાડીમાં જાય છે. ત્યાં એક ખીજડીના વૃક્ષ ઉપર ચડીને ક્યાંઈ ઉઠી જાય છે. દૈવ યોગે હું તે સ્થળે જતો હતો, મને તે દેખાવ બોધને ધણો લય લાગ્યો. તે ગામ અહીંથી વીસ માઈલ દૂર આવેલું છે.

આ વાર્તા શ્રીચંદ્રે ગુપ્ત રીતે સાંભળી લીધી, પછી ખીજ દિવસે પોતે તે સુવન શેઠને ઘેર સાયંકાળે ગયો, અંજન ગુટિકાના યોગથી ગુપ્ત રીતે ઘરમાં રહ્યો. જરાજર મધ્ય રાત્રિ થઈ, એટલે તે પેલી વધુઓની સાથે વાડીમાં ગયો, અને ખીજડીના વૃક્ષ પાસે ઉભો રહ્યો. તે વધુએ પરસ્પર કહેવા માંડ્યું કે, બહેનો ! આજે ક્યાં જવું છે ? તેઓમાંથી એક બોલી—ગઈ કાલે આપણે જે વાત સાંભળી છે, તે આશ્ચર્ય બેવાને આજે કહોટક દ્વીપમાં જઈએ. પછી તેમણે યોગિનીનો મંત્ર જાણ્યો, એટલે સમીપ્ત આકાશ તરફ ઉડ્યું. શ્રીચંદ્રે તેના થડને વળગી રહ્યો. તત્કાળ તેઓ કહોટક દ્વીપમાં આવીને ઉતર્યા. પછી વૃક્ષને બાહરે મુકી તેઓ નગરમાં પેઠાં. શ્રીચંદ્રકુમાર પણ તેમની પાછળ ચાલ્યો. તે વનિતાઓ તે નગરના રાજદ્વારમાં આવી, તેમણે અંદર પ્રવેશ કર્યો. રાજમહેલમાં એક સુશોભિત મંડપની મધ્ય ભાગે રતનજડિત સિંહાસન મુક્યું હતું, પ્રજાજિત દીવાઓની કાન્તીથી વિવિધ જાતના ચંદ્રોની જ્વાલિત થતી હતી, તે સિંહાસન આગળ રહેલું પાદપીઠ મુકતાઈ-જથી વિરાજિત હતું. જાતજાતની કારીગરીવાળા તેના પાયા સુશોભિત લાગતા હતા, જાણે વિમાન હોય, તેવું તે સિંહાસન બેઠ શ્રીચંદ્રને વિચાર થયો. અહા ! કેવું સુંદર સિંહાસન છે ? આવું મનોહર આસન શન્ય હોવાથી શોભતું નથી. આ કોઈ વીરનરને બોગ્ય છે. શયન, આસન, વાહન, શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ભોજન, અને પાન એ સર્વને સાધારણ છે. પણ પુણ્યનિધાન પુરૂષોને તો ઉત્તમ રીતે બોગ્ય છે. આવું વિચારી ધર્મવીર શ્રીચંદ્ર ગુપ્તમાંથી અંજનગુટિકા બાહરે કાઢી પ્રત્યક્ષ થઈ, તે સિંહાસન ઉપર નિભય થઈ

ચડી બેઠો. હાથમાં ચક્રચક્રિત ખડ્ગ ધારણ કર્યું હતું, પર્વતનાં શિખર ઉપર જેમ કેશરી શામે તેમ તે શોભવા લાગ્યો. તેની પાસે નાગરવેલના પત્રનો એક ભરેલો થાળ પડ્યો હતો, તેમાંથી એક તાળૂકનો સ્વાદ કરી, રાજકુમાર દર્પણમાં મુખાવલોકન કરવા લાગ્યો. આ અવસરે પડદામાં બેઠેલા કેટલાક ચતુર પુરૂષો જયજય શબ્દ કરતા બાહરે આવ્યા. તેમણે આવીને કહ્યું, તમે પ્રત્યક્ષ થયા, તે ઘણું સારું થયું. જેમ કહી તેઓમાંથી કોઈ વાજાંત્રો વગાડવા લાગ્યા, કોઈ સંગીત કરવા લાગ્યા અને કોઈ પોતાના ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેવામાં યુભકોથી વીંટાયેલો તે નગરનો અધીશ ત્યાં આવ્યો, તેણે શ્રીચંદ્રકુમારને ઉત્સંગમાં લીધો, તેની તેજસ્વી મૂર્તિ જોઈ તે જનપતિને અતિશય આનંદ થયો. તે ઉત્સંગમાંથી બેઠ્યો—રાજકુમાર ! અમારા ભાગ્યથી તમારું આગમન વાદળ અને ગાજવીજ વિના જેમ વરસાદ થાય તેમ થયું છે. હું આ કંઈટક દ્વીપનો રવિપ્રભ નામે રાજા છું, મારે નવ પુત્રીઓ છે, તેમનાં ૧ કનકસેના, ૨ કનકપ્રભા, ૩ કનકમંજરી, ૪ કનકાલા, ૫ કનકસુંદરી, ૬ કનકમાળા, ૭ કનકરમા, ૮ મનોરમા, અને ૯ સુવર્ણાલા એવાં નામ છે. એ નવ પુત્રીઓ યૌવનવતી થઈ, એટલે તેની ચિંતાથી હું ચિંતાતુર રહેતો હતો, યૌવનવતી પુત્રીનો પિતા સર્વદા ચિંતાતુરજ રહે છે. તેને માટે શાસ્ત્રકાર નીચેનો શ્લોક લખે છે—

જાતેતિ પૂર્વ મહતીવ ચિંતા

કસ્યે પ્રદેયેતિ તતઃ પ્રવૃદ્ધા ।

દત્તા સુખં સ્થાસ્યતિ વા નવેતિ

કન્યાપિતૃત્વં કિલ હંત કષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

ન્યારથી પુત્રીનો જન્મ થાય, ત્યારથીજ મોટી ચિંતા થાય છે. ન્યારે તે મોટી થઈ, એટલે ! આ પુત્રી કોને આપવી ? એવી ચિંતા વધે છે, અને કદિ તે કોઈને આપી, તો પછી તેને સુખ મળશે કે નહીં ? એમ ચિંતા થાય છે; તેથી કન્યાના પિતાને ઘણું કષ્ટ છે. ' ૧

વળી કહ્યું છે કે:—

નિજઘર સોસા પરઘર મંડળી કુલ કલંક કલિ ભવળં ।

જેહિં ન જાયા ધૂયા તે સુદેયા જીવલોગં પિ ॥ ૧ ॥

પોતાના ઘરને શોષનારી, બીજાના ઘરને માંડનારી, કુળમાં કલંકરૂપ, અને કલહનું ધર, એવી પુત્રી જેને થઈ નથી, તે પુરૂષ આ જીવલોકમાં સુખી છે.

રાજપુત્ર ! એક વખતે મેં કોઈ નિમિત્તિયાને સપ્તામાં બોલાવી પુછ્યું કે, આ નવ કન્યાનો સ્વામી કોણ થશે ? તે સર્વનો એકજ પતિ થશે, કે જુદા જુદા પતિ થશે ?

તે વખતે એ બેપીએ મને કહ્યું કે, આ નવે કન્યાનો એકજ પતિ થશે. યોગ્ય દ્વાપમાંથી કોઈ મહારાજા આવીને તેમને પરણશે. તે મહારાજાનું નામ કહેમને મારામાં જાન નથી, પણ એટલું તો કહું છું કે, આવતી દશમીની મધ્યરાત્રે તે આવીને તમને મળશે તે દિવસ લક્ષ્મી છે, માટે લક્ષ્મી તૈયારી કરી રાખજો. તે પછી અમેએ લક્ષ્મી મંડપ ક-શવીને આ સિંહાસન તૈયાર રાખ્યું હતું તેજ પ્રમાણે આગે તમે ચક્રમાત્ર આવ્યા છો. અમારી ધારણા સફળ થઈ છે. અલારતું નિર્દોષ લક્ષ્મી છે, માટે જેમ ચંદ્ર રોહિણીનું પા-શ્ચિમહણ કરે, તેમ તમે આ કન્યાનું પાશ્ચિમહણ કરો.

રાજા રવિવ્રજનાં આવાં વચન સાંભળી, શ્રીચંદ્રે હર્ષથી તેનું પાશ્ચિમહણ કર્યું. આ વખતે નગરના લોકોની સાથે પહેલા સુધન શેઠની પુત્રવધૂએ લાંબો જોવાને આવી હતી; તેમને જોઈ કુમારે ચિંતવ્યું કે, આ સ્ત્રીએ જે ચાલી જશે, તો મારે પછી અહીંજ રહે-વું પડશે, માટે અહીંથી આજજ રાત્રે યુક્તિ કરી ચાલ્યા જવું જોઈએ. મારા વિના મારી માતા સહિત શ્રીગિરિનો દેશ શૂન્ય છે. આતું ચિંતવી કુમારે એક રાજકન્યાના પાનેતર ઉપર કુંકુમના અક્ષરે લખ્યું કે, હું પ્રતાપસિંહનો પુત્ર શ્રીચંદ્ર છું, કુશસ્થળીમાં કુશળ ક્ષેમ રહેવાનો છું. ” પછી તે શરીર ચિંતાનું બહાનું કરી, વેપ ધરીને ચાલ્યો ગયો. તે પેલી પુત્રવધૂએના સમી વૃક્ષની પાસે આવી ઉભો રહ્યો, તેવામાં અર્પણ અને ઉમા નામે યોગિણીએ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતી લાંબો જોવાને આવી. અર્પણએ ઉમા યોગિણીને કહ્યું કે, બહેન ઉમા ! આ શેઠની આરે પુત્રવધૂને મેં પ્રસન્ન થઈને વિદ્યા આપેલી છે. ઉમાએ પુછ્યું, તું શામાટે પ્રસન્ન થઈ હતી ? અર્પણ બોલી, એક વખતે હું અતિ ક્ષુધાતુર હતી, તે સુધન શેઠને ઘેર ભિક્ષા લેવા ગઈ, તે સમયે આ પુત્રવધૂએએ મને ભોજન કરાવી અતિ તૃપ્ત કરી. તે પછી મેં તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઈને આ વિદ્યા આપી છે. યોગિનીનો આ વાર્તાલાપ સાંભળી તે પુત્રવધૂએ લાંબો જોવાને, અને તેમના ચરણમાં નમી પડી. તેઓ બોલી, માતા ! અહીં ક્યાંથી પધાર્યાં, અને ક્યાં જાઓ છો ? યોગિનીએ કહ્યું, ભદ્રે ! અમે આજે કુશસ્થલી નગરીમાં જવાનાં છીએ. વધૂએ બોલી, લાંબો શું કાંઈ કૌતુક છે ? અર્પણ બોલી, કુશસ્થલીનો રાજા પ્રતાપસિંહ, તેને સૂર્યવતી નામે રાણી છે, તે સગર્ભા થતાં તેને રૂધિરવડે સ્નાન કરવાનો દોહડ થયો; તે પૂરવાને મંત્રીની બુદ્ધિથી રાજાએ ઓઠવણ કરી. જ્યારે તે રૂધિર જેવા રંગના જળમાં સ્નાન કરતી હતી, તેવામાં બારંડ પક્ષી તેને રૂધિરનો પિંડ બાણી ઉપાડી ઉડી ગયું. આથી રાજા પ્રતાપસિંહ ધણો શોક કરવા લાગ્યો. કેટલોક વખત રાણીની શોધમાં નિર્ગમન કરી, છેવટે એ રાજા આજે ચિતાસિમાં પ્રવેશ કરી, આત્મઘાત કરવા તૈયાર થયો છે. તેનું રાજકુટુંબ, મંત્રીઓ અને પ્રજાજન શોકાશ્રુ વર્ષાવે છે; આ કૌતુક જોવાને અમારે આજે કુશસ્થલી જવાનું છે.

યોગિનીનાં આ વચન સાંભળી સુધનશેઠની પુત્રવધૂએએ વિનંતિ કરી કે, તે કૌતુક જોવાને અમને પણ સાથે લ્યો. આ બધો વૃત્તાંત સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમાર ચિંતાતુર થયો હતો. તે પોતાના પિતાના પ્રાણની રક્ષા કરવાને તે વધૂઓની સાથે સમીવૃક્ષને અવગળી

કુશસ્થલીમાં આવ્યો હતો, અને તેણે નિમિત્તિઆનો વેપ લઈ, પોતાના પિતાને ચિતાગ્રિમાં પડતા અટકાવ્યા, જે વૃત્તાંત આ વાર્તાના પ્રસંગમાં ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.

અહીં રાજા પ્રતાપસિંહ અને તેનો મંત્રીવર્ગ તથા પ્રજાવર્ગ તે નિમિત્તિયાની શુભ વાણી સાંભળવાને ઈંતેજાર થઈ ઉભા હતા. પછી ચતુર નિમિત્તિએ પ્રસન્નતાથી જણાવ્યું, “ મહારાજ ! હું આજે જુ, નિમિત્તિયાની વિદ્યા જાણું છું, તિથિપત્ર અને સ્વર જ્ઞાનથી ભવિષ્ય કહી શકું છું. જે મનમાં ચિંતવું હોય, તે ક્ષણમાં જાણી શકું છું. તમારે માટે મેં જોયું છે, તમારાં રાણી સૂર્યવતી પુત્ર સહિત જીવતાં છે, કોઈ સારા સ્થાન ઉપર સુખે રહ્યાં છે, હવે અદ્ય સમયમાં તમારે તેમનો મેળાપ થશે. પ્રાપ્ત કરીને આઠ દિવસમાંજ તેઓ આવી પહોંચશે. તેથી ધૈર્યને ધારણ કરી રાહ જુઓ. મારી વાણીમાં કોઈ પણ શંકા રાખશો નહિ. ” તેનાં આવાં વચન સાંભળી રાજા અને મંત્રી ત્રિગેરે ખુશ થયા. જ્યોતિષીનાં વચનાનુસાર સાંભળી, તેમને પરમ આનંદ પ્રાપ્ત થયો. મંત્રીઓ પુનઃ પ્રણામ કરી બોલ્યા, મહાનુભાવ ! તમારી વાણીરૂપ સુધાએ અમને જીવન આપ્યું છે. મહારાજની ગોત્રદેવીએ તમારા જેવા પડિતરત્ન મોકલ્યા હોય, તેમ લાગે છે. કુશસ્થલીની પ્રજાની ભાગ્યદેવી આજે અમારી ઉપર પ્રસન્ન થયાં. અમારા શિર-જન મહારાજા પ્રતાપસિંહને આપે યોગ્ય અવસરે નહું જીવન આપ્યું છે. આપનો આ મહોપકારનો ખદ્દો અમારાથી કદિપણ અપાય તેમ નથી. કુશસ્થલીના પ્રતાપી ઈંદ્રને આપે બચાવી, અમારા જીવનને સુધાર્યું છે.

આ પ્રમાણે કહી તેઓએ ફરીથી એ નિમિત્તિયાની પૂજા કરી. મહારાજા પ્રતાપે તેનો અતિ આભાર માની, સત્કાર કર્યો. પછી મહારાજાએ આનંદ ઉત્સવ સાથે પુરમાં પ્રવેશ કર્યો. જેમ મૃત્યુ પામ્યા પછી સ્મશાનમાંથી સજીવન થઈ ઘેર આવે, અને જેવો આનંદોત્સવ થાય. તેવો કુશસ્થલીની પ્રજાએ આનંદ ઉત્સવ પ્રવર્તાવ્યો. સમ્રાજી નગરીમાં ઘેરઘેર મંગળ ગીત ગવાયાં, રાજકુટુંબમાં હર્ષ સાથે જયધ્વનિ થઈ રહ્યો, મહારાજા મોટા સન્માનપૂર્વક નિમિત્તિયાને રાજદ્વારમાં લઈ ગયા. મોટા માન સાથે તેનું આતિથ્ય કરવાની યોજના કરવામાં આવી.

તે ચતુર નિમિત્તિયો કે જે શ્રીચંદ્ર પોતેજ છે, તેણે વિચાર્યું કે, જે પેલી યોગિણીઓ ચાલી જશે, તો પછી અહીંજ રહેવું પડશે. શ્રીગિરિમાં એકલાં રહેલાં સૂર્યવતી માતાને બહો સંતાપ થશે, માટે આજની રાત્રીમાંજ ત્યાં જવું યોગ્ય છે. આવું ચિંતવી તે વીર કુમાર જાની રીતે ત્યાં પેલી યોગિનીનું શમીવૃક્ષ હતું, ત્યાં આવ્યો. કોઈ યોગિની કે શમીવૃક્ષ જોવામાં આવ્યું નહીં. તેના હૃદયમાં ચિંતા થઈ, પણ પિતાના જીવિતને ઉગારવાનું મહા કાર્ય સિદ્ધ થવાથી તે હૃદયમાં પૂર્ણ સંતોષ માની, પાછો પોતાને સ્થાને આવ્યો.

આવી રીતે ચતુર શ્રીચંદ્ર પોતાના પિતાને જીવિતદાન આપી, કુશસ્થલીમાં રહ્યો. રાજા પ્રતાપસિંહ તેને ઓળખી શક્યો નહીં. એક વિદ્વાન નિમિત્તિજ જાણીને તેનું બહુ

માન કરતો હતો. હમેશાં વિવિધ જાતનો શાસ્ત્રીય વિનોદ લઇ, તેની સાથે દિવસ નિર્ગમન કરતો હતો. કર્મની વિચિત્રતા કેવી ચમત્કારી છે ? કુશસ્થલીનો યુવરાજ પોતાનીજ રાજધાનીમાં પિતાનો ઉપકારી થઇ, એક જોષીરૂપે પૂજાય છે. પિતા પુત્રને ઝોગખી શકતો નથી, અને પુત્ર પિતાને ઝોગખતાં છતાં યુગ્મ રીતે રહી, પિતાનું શુભ ચિંતન ચિંતવે છે.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

યોગવિદ્યાનો ઉપદેશ.

ધ્યાનહીનો સમય હતો, શરીરના નિર્વાહને માટે જનસમૂહ આહારની ક્રિયામાં પ્રવર્તી રહ્યો હતો, ઉદ્યોગની પ્રવૃત્તિમાં વિશ્રાંતિ લેવાનો એ વખત હતો, આસ્તિકો ધર્મક્રિયામાંથી, ઉદ્યોગીએ ઉદ્યોગમાંથી અને અભ્યાસીએ અભ્યાસમાંથી નિવૃત્ત થઇ ભોજનની ક્રિયામાં પ્રવર્તતા હતા. આ સમયે મહારાજ પ્રતાપસિંહ ભોજન લઇ, તે નવીન નિર્મિતિયાના ઉતારામાં આવ્યો. કાંઇ પણ ધર્મચર્યા કરવાની તેની ઇચ્છા હતી. તેને આવતા જોઇ સેવકોએ ખજર આપ્યા કે, આજે જોષીજી પ્રાતઃકાળથી ધ્યાન લગાવી બેઠા છે, તેમની મનોવૃત્તિમાં આજે સમાધિ કરવાની ઇચ્છા થઇ છે. તેમણે અમેને પ્રથમથી જાણાવ્યું છે કે, હું મધ્યાહ્ન સુધી ધ્યાન કરીશ. જે કાંઇ આવે, તેને સૂચના આપજો. સેવકનાં વચન સાંભળી મહારાજ પૂજ્યગૃહમાં ગયા, ત્યાં તેની ધ્યાનમૂર્તિ જોવામાં આવી. જોષી દંડ આસન ઉપર બેઠા હતા, તેમણે યોગમુદ્રા ધરી હતી, શરીર કાષ્ટવત્ થઇ સ્થિરભાવે રહ્યું હતું, લગાટ ઉપર ધ્યેય વસ્તુની એકતાનું તેજ ચળકતું હતું. આવી ધ્યાનાવસ્થા જોઇ પ્રતાપસિંહને આશ્ચર્ય થયું. તેણે વિચાર્યું કે, આ કોઇ મહાયોગી લાગે છે, તેના ત્રિકાળ જ્ઞાનને હેતુ આ યોગવિદ્યાજ હશે. આ મહા વિદ્યાને માટે ધણું જાણવા યોગ્ય હોય છે. ઉત્તમ ધ્યાનના પ્રકાર એ વિદ્યાથીજ જાણી શકાય છે. સિદ્ધ પરમાત્માના સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ ઝોગખવાનું મહા સાધન સમાધિવિદ્યા એકજ છે, માટે આ પુરૂષની પાસેથી તે યોગવિદ્યાનું શ્રવણ કર્યું હોય, તો ધણો લાભ થાય. રાજ આમ ચિંતવતો હતો, ત્યાં તે જોષીજી ધ્યાનમાંથી જાગ્રત થયા. તત્કાળ તેની દૃષ્ટિ મહારાજની ઉપર પડી. સસ્મિત વદને બેઠા થઇ, તે ચતુર જોષી પૂજ્યલયમાંથી બાહર નીકળી પ્રતાપસિંહની પાસે આવ્યા પ્રતાપસિંહે પ્રશ્ન કરી કહ્યું—મહાશય ! તમે યોગવિદ્યા જાણો છો, એ આજેજ જાણ્યું. તમારી ધ્યાનાવસ્થા જોઇ, મને ધણો આનંદ થયો છે. આહત્રંત્ર થોમાં યોગ વિષે મેં ઘણી વાર સાંભળ્યું છે, પણ તે વિષય બરાબર સાંભળવામાં આવ્યો નથી, તેથી તે જાણવાની મારી ઘણી ઇચ્છા છે. જે કૃપા કરી મને તે વિષે વિવેચન કરી સમજાવો, તો આપનો આભાર માનીશ. મારા ચૈતન્ય જીવનને તમે જીવન

આપ્યું છે, પણ પરમાત્માના સ્વરૂપના જ્ઞાનરૂપ જીવનને આપવા માટે જો યોગવિદ્યાનો ઉપદેશ કરો, તો આપના સમાગમનું મને પૂરું ફળ પ્રાપ્ત થશે. પ્રથમ આપ ભોજન કરીલ્યો, અને પછી તમારાં વચનામૃતથી મારા કર્ણને તૃપ્તિ આપો.

વિદ્વાન્ શ્રીચંદ્રકુમાર હાસ્ય કરી બોલ્યો—મહારાજ ! આપની આની ઉત્તમ ઇચ્છા જાણી મને અતિ આનંદ ઉદ્ભવે છે, હવે ભોજન કરવાની મારી ઇચ્છા નથી. સમાધિનો ઉત્તમ સ્વાદ લઈ મને અપૂર્વ તૃપ્તિ મળી છે. જો કે, શરીરના નિર્વાહ માટે યોગીને ભોજનની અપેક્ષા રાખવી પડે છે, પણ તેના કરતાં યોગમૃતની તૃપ્તિ વધારે આનંદકારક છે. આ ઉદર, કે જે અપાર ભક્ત્ય મેળવતાં છતાં હમેશાં અપૂર્ણ રહેનારું, અને ભોજનની વાસના રાખનારું છે, તેને અન્નનું અભિદાન આપ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. સર્વ પ્રકારે જ-હરૂપ મહાગર્ભ પૂર્યા વિના કાંઈ પણ કાર્ય થઈ શકતું નથી, તેને માટે શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે.

દેહઃ સ્નેહઃ સ્વરમધુરતા બુદ્ધિલાવણ્યલજ્જાઃ

પ્રાણાનંગઃ પવનસમતા ક્રોધહાનિર્વિલાસાઃ ।

ધર્મઃ શાસ્ત્રં સુરગુણતિઃ શૌચમાચારચિંતા

મક્તાપૂર્ણે જઠરપિઠરે પ્રાણિનાં સંભવંતિ ॥ ૧ ॥

“ મનુષ્યનું જેટલું જો લાતથી ભર્યું હોય, તો દેહ, સ્નેહ, સ્વરની મધુરતા, બુદ્ધિ, લાવણ્ય, લજ્જા, પ્રાણ, કામદેવ, વાયુની સમાનતા, ક્રોધનો અભાવ, વિલાસ, ધર્મ શાસ્ત્ર, દેવગુણને પ્રણામ, શાંત્ય અને આચારની ચિંતા, એ સર્વ સંભાવે છે. ”

આથી યોગીએ પણ અન્નને આદર આપવો પડે છે. તે વિધે પ્રાકૃતમાં પણ કહેવત છે કે—

જઠર પિઠર ટેકે પડ્યું, તે પૂરે હોય સમાધિ;

અન્ન તે દેહ આધાર છે, દેહથી બુદ્ધિ અગાધ. ૧

તેથી તત્વ ચિંતા બને, તેથી ઉપજે ધ્યાન,

ધ્યાનથી લયગુણ ઉપજે, તેથી હોય એકતાન. ૨

મહારાજ ! અન્ન વિના કોઈને ચાલે તેમ નથી, તથાપિ આજે મારે આ વળતે તેની જરા પણ અપેક્ષા નથી. હવે આપ એક ચિત્તે યોગવિદ્યાનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી સાંભળો. યોગ સર્વ ક્રિયાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, જે પરમ રસનું મુખ્ય અંગ છે; અર્જુન પ્રકારનો તે યોગ શુભ પરિણામથી પ્રાપ્ત થાય છે. યમ, નિયમ, પ્રણિધાન, આસન, પ્રાણાયામ, અંગાર, ધ્યાન, અને નાદબ્રહ્મ, એ યોગનાં આઠ અંગ છે. તે શિવાય તેના બીજાં કંઈ

છે, જે યોગવિદ્યાના પ્રશ્નોમાં વિસ્તારથી દર્શાવ્યા છે. વાયુ-પ્રાણની સાધના, નિદ્રા, વિક્રધા તથા આહારનો આસનના બેઠથી જ્ય કરી, ધ્યાનારંભનો વિચાર કરવો જોઈએ, અને તે સર્વથી બ્રહ્મ બીજનું સ્મરણ કરવાનું છે, તેમાં મુખ્યપણે આધાર લિંગ, નાભિ, હૃદય, કરકમલ, કંઠ, તથા લલાટ એ સ્થાનોમાં રહેલાં પત્ર સહિત કમળ અને ચક્રોનાં સ્થાન જાણવાં જોઈએ. તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. સુદાના મૂળમાં ચાર દળવાળું આધાર ચક્ર છે. તેમાં શ, ષ, સ, અને મધ્યે હ કાર છે. લિંગ મૂળમાં સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર છે, તે પત્ર-કોણાકૃતિ છ દળવાળું છે, નાભિમાં દશ પત્રવાળું મણિચક્ર છે, હૃદયમાં બાર દળનું અનાહત ચક્ર છે, કંઠમાં સોળ ચક્રવાળું વિશુદ્ધિ ચક્ર છે, અને લલાટમાં બીસીસ દળવાળું પ્રણવ-બીજ ચક્ર છે. એ છ ચક્રોનું સ્વરૂપ ચથાર્થ જાણવાથી યોગી યોગવિદ્યાનો પરમ ઉપાસક થઈ શકે છે. એજ ભાવાર્થને દર્શાવનાર નીચેનું પદ્ય યોગવિદ્યામાં ગવાય છે.

“ આધારે લિંગનામૌ હૃદિ કરકમલે કંઠદેશે લલાટે

દ્વે પત્રે ષોડશારે દ્વિદશ દશદલે દ્વાદશાર્દે ચતુષ્ઠે ।

નાસાંતે વાલમધ્યે ઢફકઠસહિતે કંઠદેશે સ્વરાણા

મિત્યેવં બ્રહ્મબીજં સકલજનહિતં બ્રહ્મરૂપં નમામિ ” ॥ ૧ ॥

આ યોગવિદ્યાની ઉપાસનાથી સર્વ પ્રકારની લખ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, યોગવિદ્યાનું મૂળ કર્તવ્ય મનનો નિગ્રહ કરવો, તે છે. જ્યારે ધર્મવીર યોગારાધક અષ્ટાંગ યોગની ઉપાસના કરવા તત્પર થાય છે, ત્યારે તે મન, વચન અને ક્રિયાના યોગની પરમ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. દ્રઢ આસન ઉપર આરૂઢ થઈ બેઠેલો યોગી જે અસાધ્ય હોય, તે પણ સાધવાને સમર્થ થઈ શકે છે. આસનની દ્રઢતાથી તેના મનની દ્રઢતાને પુષ્ટિ મળે છે, યમ નિયમના ઉત્તમ માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાથી યોગી મનની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી, પરબ્રહ્મનું દર્શન મેળવી શકે છે, આ લોકની ક્ષણિકતા, કે જે સાંસારિક પદાર્થો તરફ વૈરાગ્ય ભાવને પ્રગટ કરનારી છે, તેને સમર્થ યોગસાધક પુરુષ અદ્ય સમયમાં જાણી લઈ, આત્મ સાધન કરી શકે છે.

મહારાજ ! તે યોગવિદ્યાનો પ્રભાવ અલૌકિક છે, આત્માનંદના દિવ્ય સુખને આપનારો છે, આર્હત ધર્મનું બોધિબીજ, કે જેને માટે જૈન સાધકો અનેક પ્રયત્ન કરી, મેળવવાને અતિ કષ્ટ સહન કરે, તે બોધિબીજ યોગ સાધનના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે. રાજેન્દ્ર ! તે યોગવિદ્યાનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં કહું, તે આપ ધ્યાન આપીને શ્રવણ કરો. હજારથી યોગિઓ એક સુદર્ભ સુધી મનને સ્થિરતા આપે, એ ધ્યાન કહેવાય છે. તે ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન એવા બે પ્રકારનું છે. જેઓ સયોગી કેવળી છે, તેમને તો મન, વચન, અને ક્રિયાના નિરોધનો જે કાળ, તેજ ધ્યાન ગણાય છે. કારણ કે, તેઓ એક દેશે હજી એવી પૂર્વ દોટી સુધી મન, વચન અને ક્રિયાના વ્યાપાર સાથે વિહાર કરે છે, અને મોક્ષને વખતે તે વ્યાપારનો નિરોધ કરે છે. એક સુદર્ભ વાર પછી ચિંતા અથવા ધ્યાનાંતર

હોઈ શકે, અને ઘણા અર્થનો જે સંક્રમ હોય, તો લાંબા કાળ સુધી પણ ધ્યાનની પરં-
પરા થઈ શકે છે.

ધર્મ ધ્યાનની પુણિને માટે યોગીએ મૈત્રી, પ્રમોદ, કાર્પણ, અને મધ્યસ્થપણાદિ
ભાવનાની યોજના કરવી જોઈએ. મૈત્રી ભાવનામાં સર્વ જગતને મોક્ષ મેળવવાની શુદ્ધિ
કરવાની, અને સર્વ પ્રાણીઓને સુખી જોવાની ઇચ્છા રહેલી છે. પ્રમોદ ભાવનામાં નિર્દોષ
અને જ્ઞાન તથા ક્રિયાએ યુક્ત એવા મુનિઓના ગુણમાં પક્ષપાત રાખવાની યોજના છે.
કરુણા ભાવનામાં દીન, પીડિત, લયભીત અને જીવિતની યાચના કરનારાં પ્રાણીઓ તરફ
પ્રતિકાર કરવાની શુદ્ધિની ઘટના છે, અને મધ્યસ્થ ભાવનામાં કૂર કર્મ કરનારા, નિઃશંકપણે
દેવગુરૂની નિંદા કરનારા અને આત્માની પ્રશંસા કરનારા પ્રાણી તરફ ઉપેક્ષા રાખવાનું છે.
આ ઉત્તમ ભાવનાથી યોગી જ્યારે આત્માને વિષે ભાવ ધરે છે, ત્યારે તેની તુટી મથેલી
શુદ્ધ ધ્યાનની પરંપરા પાછી સંધાય છે. આ ઉત્તમ ધ્યાન કોઈ તીર્થ અથવા પોતે સ્વસ્થ
રહી શકે, તેવા સ્થાનમાં કરવાનું છે. તે યોગ ધ્યાન કરવાને માટે કેટલાં આસનોનો અ-
ભ્યાસ કરવો જોઈએ. જેઓમાં પર્વકાસન, વીરાસન, વજ્રાસન, કમળાસન, ભદ્રાસન, દંડા-
સન, ઉત્કટિકાસન, ગોદોહિકાસન અને કાપોત્સર્ગ એ મુખ્ય આસનો છે. જે આસનથી
મન સ્થિર થઈ શકે તેમ લાગે, તે આસન ઉપર યોગીએ આરંભ થવું જોઈએ.

મહારાજ ! સમાધિ સુખની ઇચ્છા રાખનારા યોગીએ તે આસન ઉપર બેસી,
કેવી રીતિ રાખવી જોઈએ ? તે વિષે સાંભળો. પ્રથમ સુખાસને બેસી, શરીરની અને
મનની સ્વસ્થતા સંપાદન કરવી, અને હોઠ જોડી દેવા, નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર દષ્ટિ
રાખવી, ઉપલા અને નીચલા દાંત જુદા રાખવા, મુખ પ્રસન્ન રાખવું, પૂર્વ અને ઉત્તરાભિ-
મુખે બેસવું. આવી રીતિ સંપાદન કર્યા પછી મન અને પવનનો જળ કરવાને પ્રાણાયામ
કરવો. મન અને વાયુ દુષ્ક જળની જેમ જોડાઈ રહે છે, જ્યાં મન ત્યાં વાયુ, અને જ્યાં
વાયુ ત્યાં મન હંમેશાં હોય છે. એ બંનેમાંથી જે એકનો નાશ થાય, તો બીજાનો પણ
નાશ થાય છે. જે એક વિદ્યમાન હોય, તો બીજો પણ વિદ્યમાન હોય, અને જ્યારે
બંનેનો નાશ થાય, એટલે ઇન્દ્રિય અને મતિનો નાશ થાય છે; તે વખતે પરમાનંદ મોક્ષનો
મહા માર્ગ પ્રકાશિત થાય છે. જ્યારે શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસની ગતિ રોકવામાં આવે, ત્યારે
પ્રાણાયામ થાય છે. તે રેચક, પૂરક અને કુંભક, એવા ત્રણ બેદથી પ્રખ્યાત છે. વળી
પ્રલાહાર, શાંત, ઉત્તર અને અધર, એ ચાર બેદ વધારે ગણતાં તેના સાત બેદ થઈ શકે
છે. ઉદરમાંથી ચતુર્નાપૂર્વક વાયુને નાસિકા, અક્ષરેષ્ઠ અને મુખથી જે બહાર ફેંકવો, તે
રેચક પ્રાણાયામ કહેવાય છે. બહારના વાયુને આકર્ષણ કરી, છેક અપ્પન સુધી ઉદરને
ભરવું, તે પૂરક પ્રાણાયામ કહેવાય છે, અને તે વાયુને નાભિ કમળમાં સ્થિર કરી રોકવો,
તે કુંભક પ્રાણાયામ કહેવાય છે. નાભિ વિગેરે સ્થાનથી વાયુને હૃદયાદિ સ્થાનમાં ખેંચવો,
તે પ્રત્યાહાર કહેવાય છે. તાળુ, નાસિકા અને મુખદ્વારથી વાયુને નિરોધ કરવો, તે
શાંત પ્રાણાયામ કહેવાય છે. બહારના પવનને લઈ, તેને ઉચો ચડાવી, હૃદય વિગેરેમાં જે

ધારી રાખવો, તે ઉત્તર પ્રાણાયામ કહેવાય છે, અને તેથી જે વિપરીત તે અધર પ્રાણાયામ કહેવાય છે, અર્થાત્ તેમાં વાયુને ઉચેથી નીચે લાવવામાં આવે છે.

રાજેન્દ્ર ! આ પ્રાણાયામની ક્રિયા શારીરિક સંપત્તિમાં વધારો કરે છે, શારીરિક બળને અર્પણ કરી ઉત્તમ પ્રકારની દિવ્ય સ્પૃત્તિ આવે છે, રેચક પ્રાણાયામ ઉદરની પીડા તથા કફનો નાશ કરે છે, પૂરક વ્યાધિઓનો નાશ કરી પુષ્ટિ બહે છે, કુંભક હૃદય કમળને વિકસ્વર કરી, અંદરની અગ્નિ તોડી બળની સ્થિરતામાં વધારો કરે છે, પ્રસાહાર બળ અને ક્રાંતિ વધારે છે, શાંત પ્રાણાયામ સર્વ જાતના દોષને દૂર કરે છે, અને ઉત્તર તથા અધર કુંભકને સ્થિર કરવાનું સામર્થ્ય અર્પે છે. એવી રીતે પ્રાણાયામના બુદ્ધાબુદ્ધ પ્રકારથી બુદ્ધાબુદ્ધ ગુણ થાય છે. જે ચોખી પ્રાણ પ્રમુખનાં સ્થાન, વર્ણ, ક્રિયા અર્થ અને બીજાને બાંહે છે, તે તે પ્રાણાયામની ક્રિયાથી પ્રાણવાયુને, વિષ્ટાદિકને દૂર કરનારા અપાન વાયુને, રસ પ્રમુખને ઉચે લઇ જનારા ઉદાનવાયુ, અને શરીરમાં બંધે વ્યાપનારા વ્યાનવાયુને છૂટી શકાય છે. પ્રાણવાયુ નાસિકાના અગ્રમાં, હૃદયમાં, નાભિમાં અને પગના અંગુઠાના અગ્ર ભાગમાં રહે છે, તેનો રંગ લીલો છે, ગમનાગમનના પ્રયોગથી અથવા ધારણ કરવાથી તેનો જય થાય છે. અપાન વાયુ ગળાની પાછળની નાડીઓમાં, ગુદામાં, અને પગના પાછલા ભાગમાં રહે છે, તેનો રંગ કાળો છે, તે વારંવાર રેચન અને પૂરણથી છૂટી શકાય છે. સમાન વાયુ હૃદય, નાભિ અને સર્વ સાંધાઓમાં રહે છે, તેનો રંગ શ્વેત છે, અને તે વારંવાર રેચન અથવા પૂરણથી છૂટી શકાય છે. ઉદાન વાયુ હૃદય, કંઠ, તાળુ અને બ્રહ્મીના મધ્ય ભાગમાં તથા મસ્તકમાં રહે છે; તેનો રંગ રાતો છે, તે ગમનાગમનના નિયોગથી છૂટી શકાય છે. નાસિકાને ખેંચી ઉદાન વાયુને હૃદયાદિકમાં સ્થાપવો, અને બળથી ઉચે ચડતા એવા, તેને રોકીને વશ કરવો. વ્યાન વાયુ ત્વચામાં રહે છે, તેનો રંગ દુર ધતુબ્યતા જેવો છે, તેને સંકોચ અને પ્રસાર કરીને કુંભકના અભ્યાસથી છૂટી લેવાનો છે.

મહારાજ ! એ વાયુનું સ્વરૂપ પૂર્ણ રીતે જાણી પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન અને વ્યાન વાયુમાં અનુક્રમે “**યૈ પૈ વૈ લૌ**” એ બીજાને પ્યાન કરવું, અને જે સ્થાને પ્રાણીને પીડા કરનારો રોગ થયો હોય, તે રોગની શાંતિને માટે તે તે સ્થાને પ્રાણાદિક વાયુઓને ધારણ કરવા. એવી રીતે પ્રાણાયામ કર્યા પછી મનની સ્થિરતાને માટે ધારણા વિગેરેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. ધારણાનો પ્રયોગ આ રીતે છે કે, વાયુને ધીરે ધીરે રેચકથી રેચી ડાબી નાડીથી મનની સાથે પગના અંગુઠાથી માંડીને છેક બ્રહ્મદ્વાર સુધી લાવી, તેવડે શરીરને પુરવું. તેમાં પહેલા પગના અંગુઠામાં, પછી પગના તળીયામાં, પછી પાછલા ભાગમાં, પછી ઘુટીમાં, પછી જંઘામાં, પછી ઘુટણમાં, સાથગમાં, ગુદામાં, લિંગમાં, નાભિમાં, ઉદરમાં, હૃદયમાં, કંઠમાં, જિહ્વામાં, તાળુમાં, નાસિકાના અગ્ર ભાગમાં, નેત્રમાં, બ્રહ્મીમાં, કપાળમાં અને મસ્તકમાં, એમ અનુક્રમે વાયુની સાથે મનને લાગતે છેક બ્રહ્મદ્વાર સુધી તેને લાવવો. પછી અનુક્રમે તેવીજ રીતે છેક ઉતારી ઉતારીને પગના અંગુઠા સુધી લાવવો, અને નાભિ કમળમાં લાવીને પવનનું વિરેચન કરવું, આનું

નામ ધારણા કહેવાય છે. મહારાજ ! આ ધારણા ઉત્તમ કળાને આપનારી છે. ધરના અંગુઠા વિગેરેમાં ધારણ કરેલો વાયુ શીઘ્ર ગતિ અને બળને માટે શુભકારી છે, નાભિમાં રહેલો જ્વરાદિ રોગ શમાવે છે, જઠરમાં રહેલો કાયાની શુદ્ધિ કરે છે, હૃદયમાં રહેલો જ્ઞાન આપે છે, કર્મ નાડીમાં રહેલો રોગ તથા જ્વરને દુર કરે છે, કંઠમાં ક્ષુધા તૃપ્તિ શમાવે છે, જીવ્હાને અથ ભાગે રસનું જ્ઞાન અર્પે છે, નાસિકાના અથભાગે ગંધનું જ્ઞાન વધારે છે, ચક્ષુમાં રહેલો રૂપનું જ્ઞાન દર્શાવે છે, કપાળમાં ત્યાંના રોગનો નાશ, અને કોષરૂપ કષાયને શમાવે છે. અને બ્રહ્મહારમાં રહેલો વાયુ સાક્ષાત્ સિદ્ધાંતો દર્શન કરાવે છે. તે વાયુના ચાર ગમન અને સ્થાનના જ્ઞાનથી આખ્યાસને યોગે શુભ અશુભ ધરના હૃદય-વાળા કાળ અને આયુષ્ય જાણી શકાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાણાયામ અને ધારણાથી યોગી-એ પવનની સાથે મનને ખેંચી, હૃદયકમળની અંદર સ્થાપિત કરી કળાને કરવું. બ્યારે મનનો નિગ્રહ થયો, એટલે અવિદ્યાઓ લય પામે છે, વિપયની ઇચ્છા નાશ પામી જાય છે, વિદ્વેષો નિવૃત્ત થાય છે, અને અંદર જ્ઞાનનું જ્યોતિ પ્રગટ થાય છે. બ્યારે હૃદયકમળમાં મન સ્થિર થયું, એટલે ‘વાયુની ગતિ કયા મંડળમાં છે ? વાયુનું સંક્રમણ અને વિગ્રમણ કયાં થાય છે ? તથા નાડી કઈ ચાલે છે ? એ સઘળું જાણવામાં આવે છે. યોગવિદ્યાને અંગે એ ચમત્કારી સ્વરોદય જ્ઞાન પૂર્ણ રીતે પ્રકાશે છે. નાસિકાના છિદ્રોમાં અનુક્રમે ભૂમિ, વરણ, વાયુ અને અગ્નિ સંબંધી ચાર મંડળો કહેલા છે, તે ચારે મંડળમાં સંચાર કરતો વાયુ, ચાર પ્રકારનો થાય છે, તે વાયુ જુદાં જુદાં શુભાશુભ ફળ સૂચવે છે, એ સર્વ જ્ઞાનનું મૂળ મનનો નિગ્રહજ છે. આ વિદ્યાને અંગે કેટલીક સિદ્ધિ—લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, જે કર્મની ઉત્પાદક થઇ, મોક્ષમાં વિમ્બરૂપે થઇ પડે છે.

રાજેન્દ્ર ! એ ધ્યાન કરવામાં ધણી સાવચેતી રાખવી પડે છે. ધ્યાન ધરનાર કેવો જોઇએ ? તે પણ અવશ્ય મનન કરવા જેવું છે. પ્રાણ જાય, તોપણ જે સંયમનું અગ્રેસર-પણું લાગે નહીં, પોતાના આત્મસ્વરૂપથી જુદો થયા વિના જે બીજાને પણ પોતાની મેજેજ લુએ છે, જે શીત, પવન અને તડકાથી પણ પરિતાપને પામતો નથી, જે મોક્ષદાયક અમૃતને પીવાની ઇચ્છા કરે છે, જે પોતાના મનને રાગાક્રાંત, ક્રોધાદિકથી દૂષિત અને આત્મારામરૂપ બનાવે છે, તે સર્વ કર્મમાં નિર્લેપ રહે છે; કામ ભોગથી વિરત થાય છે. પોતાના શરીરમાં પણ નિરુદ્ધ રહે છે, સર્વત્ર શમતાનો આશ્રય કરી, સંવેગના દ્રોમાં મગ્ન રહે છે, રાજ અને રાંકનું સરખી રીતે કલ્યાણ ઇચ્છે છે, તેના હૃદયમાં કંઈપણનો ભરપૂર સાગર ઉછળ્યા કરે છે, સંસારનાં ક્રોધ પણ જાતનાં સુખની તે દરકાર રાખતો નથી, મેરુની જેમ નિષ્કંપ, ચંદ્રની જેમ આનંદદાયક, અને પવનની જેમ નિઃસંગ થઇ પ્રવર્તે છે; આવો સદૃશ્યુદ્ધિમાન ધ્યાતા સર્વ રીતે પ્રશંસનીય છે.

એવા ઉત્તમ ધ્યાતા ને ધ્યેય કેવો હોય, તે પ્રથમ વિચારવાનું છે. ધ્યાનના આલંબનરૂપ ધ્યેયના ચાર પ્રકાર કહેલા છે. પિન્ડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપવર્જિત (રૂપાતીત) એ ચાર પ્રકારના ધ્યેયને જુદી જુદી ધારણાઓ હોય છે. પાર્થિવી, અગ્નેયી, માત્તી, વા-

રૂણી અને જૂ, એ પાંચ ધારણાઓ પિંડસ્થ ધ્યેયમાં ઉપયોગી થાય છે. તે ધ્યેય આત્માના સ્વરૂપને જ્યારે પાર્થિવી ધારણાથી ધ્યાનું હોય, ત્યારે તિવ્યક્તોકના પ્રમાણુ જેવડા ક્ષીર સમુદ્રમાં જાંબુદ્વીપ સમાન સહસ્ત્રપત્ર કમળનું ધ્યાન કરવું; તે કમળની અંદર પીળા વર્ણની મેરૂ સમાન કર્ણિકાપર રહેલા શ્વેત સિંહાસન ઉપર બેઠેલા કર્મનાશક આત્માનું ચિંતવન કરવામાં આવે છે. અગ્નેયી ધારણાથી નાભિને વિષે રહેલા સોળ પત્રવાળા કમળમાં 'ઝર્હી' એ મહા મંત્રનું ધ્યાન કરાય છે, તે કમળનાં દરેક પત્રે સ્વરોની પંક્તિ છે, તે મહા મંત્રમાં રેફ, જિંદુ અને કળાથી આકાંત એ હ્રીં એવો જે અક્ષર છે, તેના રેફમાંથી નીકળતી ધૂમરેખાનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે, અને તે સ્મરણ પૂર્વક ધ્યાનમાં અમિતા તણુખા અને જવાળાઓની શ્રેણીવડે હૃદયસ્થ કમળને આળી નાખતાં જેમાં આઠ કર્મો બળીને ભસ્મ થાય, એવી ધારણા કરવામાં આવે છે. અમિ ધારણાના પ્રભાવથી મંત્રની શિખા અને અંતર અમિની સમીપ દેહ અને પદ્મને બહાર કઢાડીને ભસ્મ કર્યા પછી જ્ઞાંત થઈ જવાનું છે.

વાયવી ધારણાથી ત્રણ જગતને પુરી પવંત તથા સમુદ્રને ચલાયમાન કરે, તેવા પવનનું ધ્યાતાએ ધ્યાન કરવું; તે પછી ઉપરની ભસ્મને વાયુથી ઉડાડી, દ્રઢ અભ્યાસી આત્માને શાંત કરવો. વારૂણી ધારણાથી અમૃત વૃષ્ટિ કરનારી મેઘમાળાથી પરિપૂર્ણ એવા આકાશનું સ્મરણ કરવું. તે પછી અર્ધ ચંદ્રવડે આકાંત અને વારૂણીથી અંકિત એવા મંડળનું ચિંતવન કરવું. સ્વારખાદ તે નભસ્તલને અમૃત સમાન પાણીથી સ્નાનવિત કરી, તે એકઠી થયેલી રજને ધોઈ નાખવી. બૃધારણાથી સાત ધાતુ રહિત, પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું ઉન્નત, સર્વજ્ઞ સમાન આત્મસ્વરૂપનું સ્મરણ કરવું. પછી સિંહાસનપર આરૂઢ, સર્વ અતિશયથી સુશોભિત, સમગ્ર કર્મને નાશકારક, કલ્યાણ મહિમાથી વિરાજિત એવા આત્માને પોતાના અંગના ગર્ભમાં નિરાકારપણે ચિંતવવો.

આ પ્રમાણે પાંચ ધારણાથી પિંડસ્થ ધ્યેયના ધ્યાનમાં અભ્યાસી એવો યોગી, મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તે યોગીને પિંડસ્થ ધ્યાનના પ્રભાવથી ઉચ્ચાટન, મારણ, સ્તંભન વિગેરે વિદ્યાઓ તથા મંત્ર, મંડળ, શક્તિ વિગેરે તેનો પરાભવ કરી શક્તાં નથી. તે શિવાય જૂત, પ્રેત, પિશાચ, ડાકણી તથા દુષ્ટ એવા દ્વાથી, સિંહ, અષ્ટાપદ, અને સર્પ વિગેરે ધાતકી પ્રાણીઓ પણ તેનાથી દુર રહે છે.

મહારાજ ! તે પછીનું પદસ્થ ધ્યેય કહેવાય છે. મંત્રના પવિત્ર પદ્મનું આલંબન લઇને જે કરવામાં આવે છે, તેથી તે પદસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે. તે ધ્યાનમાં નાભિકમળની અંદર સ્વરોની શ્રેણીનું ધ્યાન થાય છે. તે પછી હૃદયસ્થ કમળ, તેની ચોવીશ પાંખડીઓ અને કર્ણિકા ઉપર પચીસ વ્યંજનો, બીજા આઠ પત્રવાળાં મુખકમળ ઉપર આઠ વ્યંજનોનું ધ્યાન થાય છે. આ માતૃકાના સ્મરણથી યોગીને ત્રિકાળ જ્ઞાન થાય છે. આ પદસ્થ ધ્યેયમાં વ્યંજનાક્ષરના ધ્યાનથી નજાદિકનું જ્ઞાન છે, એટલે જેને જન્મતિથિ અને મુહુર્તવેળાનું જ્ઞાન ન હોય, તેવાઓની જન્મતિથિ તથા મુહુર્તવેળાને તે જાણી શકે છે.

મહારાજ પ્રતાપસિંહ ! એ પદસ્થ ધ્યેયમાં ‘ ઓં હ્રીં ’ એ પદ્મનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે. એ પદ પ્રાણ પ્રાતને સ્પર્શ કરનાર તથા પાપને દહન કરનાર છે. એમાં મસ્તકને વિષે શ્લોક જેવા નિર્મળ પરમેષ્ઠી અર્હતનું ધ્યાન થાય છે. તે વખતે ધ્યાનના આવેશથી “ સોહં સોહં ” એમ વારંવાર ઉચ્ચારતા નિઃશંકપણે પરમાત્માની સાથે આત્માની એકતા થઈ શકે છે. રાગ, દ્વેષ, અને મોહથી રહિત, સવદર્શી દેવતાઓને પૂજનીય એવા પરમાત્મા ધર્મદેશના આપતા હોય, તે વખતની સ્થિતિનું ધ્યાન કરવામાં આવતાં તે યોગી કલેશને નાશ કરતાં પરમાત્માપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

રાજેન્દ્ર ! ધ્યેયના ત્રીજા પ્રકારમાં રૂપસ્થ ધ્યેય આવે છે. તે રૂપસ્થ ધ્યાનમાં મોક્ષ લક્ષ્મીની સન્મુખ રહેનારા, સર્વ કર્મને નાશ કરનારા, સર્વ જગતને અલખ આપનારા, ચાર મુખવાળા, ચંદ્ર મંડળ જેવા ત્રણ છત્રોથી સુશોભિત, લામંડળથી સુવર્ણે અનુસરનારા, દિવ્ય દુંડુભિના શબ્દોથી અને સંગીતની સંપત્તિથી વિરાજિત, ભમરાના ઝંકારોથી શબ્દાયમાન એવાં અશોક વૃક્ષોથી સુશોભિત સિંહાસનપર બેઠેલા, ચામરોથી વીંજતા, સુર અસુરના મુગટ રત્નની કાન્તીથી પ્રકાશિત ચરણવાળા, દિવ્ય પુષ્પોના રાશિથી ભરપૂર એવી પરિધામાં રહેલા, અને મૃગ અને સિંહાદિ પ્રાણીઓ સ્થિર રહી, જેમના મધુર શબ્દને સાંભળે છે, એવા શ્રી કેવળ જ્ઞાનથી પ્રકાશિત અર્હત પ્રભુને સમવસરણમાં રહેલા ધ્યાન કરવામાં આવે છે. એ ધ્યાનમાં રાગ દ્વેષ તથા મોહ વિકારોથી રહિત, નિષ્કલંક, શાંત, સુંદર, મનોહર, સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, યોગમુદ્રાથી સુશોભિત, નેત્રને અલંકાર આનંદ આપતું જિનેન્દ્ર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ અનિમેષ દ્રષ્ટિએ ચિંતવવામાં આવે છે.

સતત અભ્યાસના યોગથી તન્મય થયેલો રૂપસ્થ ધ્યાની યોગી પોતાના આત્માને સર્વગ્રંથ જીએ છે. જે સર્વજ્ઞ ભગવાન છે, તે હું પોતેજ છું, એમ માની તન્મયતાને દર્શાવે છે. આ ધ્યાનના પ્રભાવથી યોગીની સ્થિતિ ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ પ્રકારની થતી જાય છે. મોક્ષને અવલંબી રહેલી સર્વ જ્ઞાતની સિદ્ધિઓ તેને સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે, અને તેથી કરીને તે મોક્ષના સુખનો પૂર્ણ અધિકારી થઈ ચુકે છે.

રૂપાતીત નામના ધ્યેયનો પ્રકાર એ સર્વથી વિલક્ષણ છે. એ ધ્યાનની પરાકાષ્ટા છે. અમૂર્ત, ચિદાનંદ, અને નિરંજન પરમાત્માનું રૂપ રહિત ધ્યાન હોવાથી તે રૂપાતીત કહેવાય છે. તે ધ્યેયનો ધ્યાતા ગ્રાહ્ય અને ગ્રાહકના ભેદથી રહિત થઈ, તન્મયપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. તે બીજનું શરણ મેળવ્યા વિના તે ધ્યેયમાં એવો લીન થાય છે કે, ધ્યાતા અને ધ્યાન, બન્નેના અભાવથી તે ધ્યેયની સાથે એકતાને પામી જાય છે. આ તે યોગીની સ્થિતિ તેજ સમરસી ભાવ, અને તેજ એકીકરણ કહેવાય છે. આ ધ્યાનના પ્રકારમાં એવી શિક્ષા આપેલી છે કે, લક્ષ્યના સંબંધવાળા સ્થૂળથી અલક્ષ્ય એવા સૂક્ષ્મનું ચિંતવન કરવું, અને સાલંબનથી નિરાલંબ તત્વનું ચિંતવન કરવું.

આવી રીતે પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપાતીત, એ ચાર પ્રકારના ધ્યાનરૂપ

અમૃતમાં જે મુતીનું મન મગ્ન થાય, તે મહારાજ આ વિશ્વ તત્વને સાક્ષાત્ કરી, આત્મ-શુદ્ધિ ધારણ કરે છે. મહારાજ ! તે પ્રમાણે આજ્ઞા, અપાય વિપાક અને સંસ્થાન, એ ચાર પ્રકારના બીજ પણ ધ્યેય કહેવાય છે, અને તે પ્રમાણે ચતુર્વિધ ધર્મનું ધ્યાન થઈ શકે છે. સર્વે પ્રભુનાં આજ્ઞા વચનને માન્ય કરી, તત્વથી જે અર્થ ચિંતવન કરવું, તે આજ્ઞાધ્યાન કહેવાય છે. આ આજ્ઞાધ્યાનમાં એવો નિશ્ચય કરવામાં આવે કે, સર્વશત્રુ સૂક્ષ્મ વચન હેતુઓથી અપ્રાપ્ત છે. કારણ કે, શ્રી જિનેશ્વરે મૃણાવાદી હોતા નથી. રાગ, દ્વેષ, અને કષાય વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતા અપાયોનું જ્યાં ચિંતવન થાય, તે અપાયધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાનમાં આલોક અને પરલોક સંબંધી અપાયો દૂર કરવામાં તત્પર થઈ, ચોતરફના પાપમાંથી પાછા હઠવાનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. ક્ષણે ક્ષણે કર્મનાં ફળો વિચિત્ર ઉદય જેમાં ચિંતવવામાં આવે, તે વિપાકધ્યાન કહેવાય છે. એ ધ્યાનમાં એમ ચિંતવાય છે કે, અરિહંત પદની સમૃદ્ધિ તે પુણ્યનું પ્રમળ, અને નારકીની વિપત્તિ, તે પાપનું પ્રમળ છે. અનાદિ, અનંત, સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ, અને નાશના સ્વભાવવાળા લોકની આકૃતિ જેમાં ચિંતવાય, તે સંસ્થાન ધ્યાન કહેવાય છે. એ ધ્યાનથી વિવિધ જાતનાં દ્રવ્યની અંદર રહેલા અનંતા પર્યાય પ્રવા કરે છે, એવું જ્ઞાન થવાથી તેમાં રક્ત થએલું મન રાગાદિકથી આકુળઆકુળ થતું નથી. આ ધર્મધ્યાન કરવાથી ક્ષયોપશમિક વિગેરે ભાવ થાય છે, અને તે પછી અનુક્રમે પીત, પદ્મ, અને શિત એવી લેસ્થાઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે શિવાય જ્યારે તે ધર્મધ્યાન વૈરાગ્યની સાથે તરંગિત થાય, ત્યારે ધ્યાતા પ્રાણીને, ઇન્દ્રિયોને અગોચર એવું આત્મસંવેદ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે ધર્મધ્યાનને માટે અનુભવી મહાત્માઓ એમ પણ લખે છે કે, નિઃસંગ યોગીઓ ધર્મ ધ્યાનથી ઐવેચક વિગેરે દેવલોકમાં દેવતા થાય છે. તે દેવપણામાં મોટા મહિમાવાળું, શરદ ઋતુના ચંદ્ર જેવું, તેજસ્વી અને અલગદાર તથા દિવ્ય વસ્ત્રોથી સુશોભિત એવા શરીરને સંપાદન કરે છે, તે પછી તેઓ વિશેષ વીર્ય તથા બોધ મેળવી કામ પીઝથી રહિત થઈ અંતરાય રહિત એવા અનુપમ સુખને સંવે છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ અર્થથી મનોહર એવા તે સુખરૂપ અમૃતને નિર્વિઘ્ને ભોગવતા, તેઓ પોતાના ગત જન્મને જાણતા નથી. તે દિવ્ય સુખનો ભોગ કર્યા પછી તેઓ દેવલોકમાંથી ચલીને ઉત્તમ શરીરમાં જન્મ લઈ, પૃથ્વી ઉપર આવતરે છે; ત્યાં દિવ્ય વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ, અખંડીત મનોરથવાળા થઈ વિવિધ ભોગને ભોગવે છે. પછી વિવેકનો આશ્રય કરી, બધા ભોગથી વિરક્ત થઈ ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી કર્મને દહન કરી, અવ્યયપદને પ્રાપ્ત થાય છે.

મહારાજ ! એ ધર્મ ધ્યાનનું સ્વરૂપ આપના જાણવામાં આવ્યું. હવે શુક્લ ધ્યાનનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લ્યો. જેવું ધર્મધ્યાન સ્વર્ગ તે મોક્ષનું કારણ છે, તેવુંજ શુક્લ ધ્યાન મોક્ષનુંજ કારણ છે. વજ્રઋષભ નારાયની સંઘવણુવાળા પૂર્વધારીઓજ આ ધ્યાનના અધિકારી થાય છે. અલ્પ સત્વવાળા તેના અધિકારી થતા નથી. આ મહા ધ્યાન વર્તમાનકાળે થઈ શકતું નથી. નાનાત્વ શ્રુત વિચાર, ઐક્ય શ્રુત વિચાર, સુદ્ધમંકિય, અને ઉત્સન્નકિય એવા શુક્લ ધ્યાનના ચાર મેદ છે. તે અનુક્રમે એકત્ર યોગી,

એક યોગી, તનુ યોગી, અને નિયોગીને પ્રાપ્ત થાય છે. આ શુદ્ધ ધ્યાનરૂપ અગ્નિ જ્યારે તીવ્ર રીતે પ્રજ્વલિત થાય, ત્યારે યોગીદ્રનાં ધાતી કર્મોને તે દહન કરી નાંખે છે. ધાતી કર્મોનો નાશ થયા પછી તે યોગી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરીને, આ લોકાલોકને યથાર્થ રીતે જાણી શકે છે, અને જોષ શકે છે. તીર્થંકર, કેવળી વિગેરેના અતિશય તથા અમતકારી પ્રભાવના મહિમાનું કારણ એજ ધ્યાન હોઈ શકે છે. રાજેન્દ્ર ! એવી રીતે અનુક્રમે અભ્યાસના આવેશથી નિરાલંબ ધ્યાનને જાળનારો અને સમતા રસના સ્વાદને પ્રાપ્ત કરનાર મહા યોગી છેવટે દુર્લભ એવા પરમ આનંદને અનુભવે છે. જાણ આત્માનો ત્યાગ કરી, પ્રસન્ન ભાવે અંતરાત્માથી તે યોગીદ્ર તન્મય થઈને પરમાત્માનું ચિંતવન કરી શકે છે. આત્મશુદ્ધિથી પ્રહણ કરેલ કાયાદિ તે બહિરાત્મા, અને કાયાદિ પ્રત્યે અધિષ્ઠાયક તે અંતરાત્મા એવા ભેદનું તેને યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે. ચિદ્રૂપ, આનંદમય, નિરૂપાધિ, શુદ્ધ, દ્રષ્ટિને અગોચર, અને અનંતચુષ્ણી પરમાત્માનું સ્વરૂપ તે સૂક્ષ્મ રીતે જાણી શકે છે. તે પરિપક્વ યોગી કાયાથી આત્માને અને આત્માથી કાયાને પૃથક્ જાણી આત્માના નિશ્ચયમાં વિરામ પામે છે. જ્યારે તે યોગી આત્માને વિષે આત્મજ્ઞાનની ઇચ્છા કરે, ત્યારે જ્ઞાની પુરૂષો તે અચૂત પ્રાપ્ય એવું મોક્ષપદ સંપાદન કરે છે.

માહારાજ ! આવી યોગવિદ્યા મોક્ષ સાધવાની સર્વોત્તમ કળા છે, તેને પ્રાપ્ત થાય, તો માનવ જીવન દૃતાર્થ થાય છે. મહારાજ ! આપ આર્હત છો, દયા ધર્મના રાગી છો. તમારા હૃદયમાં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વે સર્વદા વાસ કર્યો છે, તેથી આ મહા વિદ્યાની ઉપાસના કરતો. પ્રત્યેક હાજો નિરંજન પ્રભુનું ધ્યાન ધરવા તત્પર થજો. હું હમેશાં એ યોગવિદ્યાના પ્રભાવથી ત્રિકાળી જ્ઞાન ધારણ કરું છું. મારા અંતરંગમાં એ મહા વિદ્યાએ યોતાનો દિવ્ય પ્રભાવ દર્શાવ્યો છે.

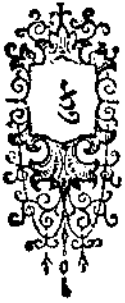
તે નિમિત્તિયાનો આ ઉપદેશ સાંભળી પ્રતાપસિંહ ધણે આનંદ પામ્યો, યોગ સમાધિના તંત્રજ્ઞાનરૂપ અમૃતથી તેને નિરવધિ તૃપ્તિ પ્રાપ્ત થઈ, હૃદયમાં આનંદ સાગર ઉછળી રહ્યો, શરીરપર શેષેદ્ભગ થઈ આવ્યો, તેણે બેઠા થઈ તે નિમિત્તિયાને ભક્તિથી વંદવા કરી કહ્યું, મહાનુભાવ ! તમે મારી ઉપર અપાર ઉપકાર કર્યો છે; મૃત્યુના મુખમાંથી જાગી મને જીવિતદાન આપ્યું, અને છેવટે આ યોગવિદ્યાના ઉપદેશથી મારા જીવનને દૃતાર્થ કરાવ્યું. આપના સમાગમથી મને જે લાભ થયો છે, તે અવર્ણ્ય છે. તેનો મારાથી અદ્ય પ્રતીકાર પણ થઈ શકે તેમ નથી. આર્હત શાસ્ત્રોમાં સત્સંગનો મહિમા જે વર્ણવ્યો છે, તે તમે યથાર્થ કરી બતાવ્યો છે. તમારા સત્સંગથીજ મને અંતરંગ જળ પ્રાપ્ત થયું છે, મારા આત્મામાં અતુલિત સ્નેહજળ સંપાદિત થયું છે. આજ સંધી માત્ર યોગવિદ્યાનું નામજ્ઞ હું સાંભળતો હતો, તે આપના મુખથી સ્વિસ્તર સાંભળી મને તેનું પૂર્ણ જ્ઞાન થયું છે, આજે મને આપના તરફથી અપૂર્વ લાભ મળ્યો છે.

આ પ્રમાણે કહી પ્રતાપસિંહ યોતાના મેહેવમાં ગયો. અને તે નિર્ધીરૂપ બીચંદ્ર

પોતાના કર્તવ્યમાં પરાયણ થઈ પ્રવર્તવા લાગ્યો. શ્રીગિરિમાં રહેલાં માતૃથી સૂર્યવંતીને મળવાની તેને ઉત્કંઠા થતી, અને પોતાના વિયોગથી માતૃશ્રીની શી સ્થિતિ થઈ હશે ? તેને માટે અપાર ચિંતા થતી હતી.

પ્રકરણ પદ મું.

નિમિત્તિયાનું બીજું પરાક્રમ.

શસ્ત્રક્ષીની બહાર એક સુંદર મેહેલ બનાવવામાં આવ્યો હતો, તે મેહેલની રચના ઉત્તમ પ્રકારની કરવામાં આવી હતી, તેનો દેખાવ ઘણો સુંદર હતો, તેના ગોખ, બાજિયાં વિગેરેમાં નકશીદાર કામ કરવામાં આવ્યું હતું, મેહેલની રચના થોડી મુદતમાં તૈયાર થઈ હતી, તથાપિ બાજુ લાંબા કાળ સુધી તેનું કામ ચાલ્યું હોય, તેવો તેનો દેખાવ હતો.

આ મેહેલમાં બે પુરો આગ્યા, તેમાંથી એક પુરૂષ બેઠ્યો—મહારાજા ! મેહેલ ઘણો સુંદર બનાવ્યો છે, તેની કારીગરી અને વિચિત્ર શોભા જોઈ, પ્રેક્ષકને અતિ આનંદ ઉપજે છે. તે સાંભળી બીજા પુરૂષે જવાબ આપ્યો, મહાનુભાવ ! તમારા કહેવા પ્રમાણે મેહેલની રચના સારી છે, પણ મને આ મેહેલ જોઈને શંકા આવે છે કે, આવો સુંદર મેહેલ ક્ષણ વારમાં શી રીતે બનાવ્યો હશે ? આજથી આઠ દિવસ પહેલાં આજ માગે હું પ્રશ્ન નીકળ્યો હતો, ત્યારે અહીં કંઈ પણ ન હતું, આ સ્થળ શન્ય દેખાતું હતું; આજે અહીં મેહેલ થઈ ગયો, એ કેવું આશ્ચર્ય ?

આ પ્રમાણે તે બંને પુરૂષો વાતચિત કરતા હતા, ત્યાં અકસ્માત્ અગ્નિનો ભડકો જોવામાં આવ્યો. તેની દેદીપ્યમાન જ્વાળાથી તેઓ બંને ભયભીત થઈ ગયા. તરતજ તે બંને પુરૂષોમાંથી એક પુરૂષ બીજા પુરૂષનો હાથ ઝાલી નીચે લાઈ ગયો, અને એક વિશાળ ભૂમિ ગૃહમાં થઈ તેને બીજે માગે પસાર કરી દીધો. એકના રક્ષણથી બીજાનું પણ રક્ષણ થયું. બંને પુરૂષો મૃત્યુના મુખમાંથી બચી ગયા.

વાંચનાર ! શંકામાં મસ થશે નહીં, આ બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—જ્યારે કુશસ્થલીના પ્રતાપી પ્રતાપસિંહને આજણા વેપારી નિમિત્તિયાએ ચિતાગ્નિમાંથી બચાવ્યો, અને તે આનંદ કુશસ્થલીની પ્રજામાં પ્રવર્ત્યો હતો, પણ તેના જય, વિજય, અપરાજિત, અને જયંત એ ચાર કુમારોને તે આનંદ થયો ન હતો; તેઓ ક્રોધાનિરજ

શોકાગ્રસ્ત થયા હતા. જ્યારે પ્રતાપ પુનઃજીવન મેળવી પાછો આવ્યો, અને તેની વશાદાર પ્રભાએ તેને પ્રેમથી વધાવી લીધો, તે પછી ઉપરથી આનંદ દર્શાવી, તે કપટી કુમારો એકાંતમાં એકઠા થયા હતા. તેઓમાંથી એક કુમારે જણાવ્યું કે, બંધુઓ ! આપણી ધારણા નિષ્ફળ થઈ છે. પિતા પ્રતાપસિંહને મૃત્યુમાંથી નિમિત્તિયાએ બચાવી લીધો, એટલુંજ નહીં, પણ તેણે સૂર્યવતી તથા શ્રીચંદ્ર આઠ દિવસમાં કુશળક્ષેમ પાછાં આવશે, એમ પણ જણાવ્યું. હવે આપણે શું કરવું ? જો પિતા ચિતાગ્નિમાં નાશ પામ્યા હોત, તો આપણો અર્થ સિદ્ધ થાત. સ્વારખાદ કદિ શ્રીચંદ્ર આવત, તોપણ તેનું કાંઈ ચાલત નહીં. કુશલચલીના રાજ્યાસન ઉપર બચકુમારને બેસારી દેત, પણ આપણી એ ધારણા નિષ્ફળ ગઈ. હવે શું કરવું ? સારે તેમાંથી એક બીજો કુમાર બોલ્યો, બંધુઓ ! મને એક ઉપાય સુઝી આવ્યો છે. આપણે નગરની બહાર એક લાક્ષાગ્રાસાદ-લાખનો મહેલ ઉભો કરીએ. હજારો માણસોથી એ મહેલને ચાર દિવસમાં તૈયાર કરાવીએ, પછી તેમાં આપણા પિતાને દેખાડવાને બહાને લઈ જઈ, અગ્નિથી ભસ્મ કરી નાખીએ. તેના આ કુવિચારને બીજાઓએ અનુમોદન આપ્યું. તત્કાળ તેમણે તેણે બનાવટી મહેલ તૈયાર કરાવી દીધો હતો, અને રાત્રીને નિમિત્તિયા સાથે લાં બોલાવ્યો હતો. એ મહેલમાં જો બે પુરૂષો હતા, તે રાત્રી પ્રતાપસિંહ અને પેલો નિમિત્તિયા હતા. તે મહેલને તેમણે અગ્નિ લગાડ્યો હતો. તે વખતે ચતુર જોધી, રાત્રી પ્રતાપને લઈ, ભૂમિગૃહમાં થઈને ચાલ્યો ગયો હતો. એ ભૂમિ-ગૃહ કેવી રીતે રચેલું હતું, તેના વૃતાંત આ પ્રમાણે છે:—

જ્યારે જય વિજય વિગેરે કુમારો રાત્રીનું અનિષ્ટ ચિંતવતા હતા, સારે જોધીએ બનેલા આ વાર્તાના નાયકે અંતર્ધ્યાન વિદ્યાર્થી તે વિચાર સાંભળી લીધા હતા. તત્કાળ તેણે પોતાના ઉપકારી પિતાને બચાવવાને શુભ રીતે એક ભૂમિગૃહ સુરંગ કરાવવાની યોજના કરી હતી, જે યોજનાથી રાત્રી પ્રતાપસિંહ અને શ્રીચંદ્ર જોધી લાક્ષામહેલમાંથી બચી ગયા હતા, તેઓ સુરગદારા બીજો માર્ગે કુશળક્ષેમ નીકળ્યા હતા.

બુદ્ધિની ગતિ વિચિત્ર છે, પોતાના યાવજીવિત ઉપકારી પિતાનું અનિષ્ટ ચિંતવવું, તેવી કુબુદ્ધિ કરવી, એ પુત્રોનું કેવું ધોર ફૂલ ? જોને માટે શાસ્ત્રોમાં બહુ માન છે, જોને જંગમ તીર્થ માનવામાં આવે છે, જોની ભક્તિનો મહિમા અવધૂર્ય કહેલો છે, એવા પિતાની ઉપર કુબુદ્ધિ કરનારા પુત્રોને સહસ્રવાર ધિક્કાર છે. પુત્રની પિતા તરફ કેવી ભક્તિ જો-છએ ? પુત્રનો ધર્મ શો છે ? અને પુત્ર, પિતાનો કેટલો આભારી છે ? એ વિચાર કર્યા વગર પિતાનું અનિષ્ટ કરવા વિચાર કરવો, અને તે પણ સાહસથી અમલમાં લાવવો, એ કેવી દુષ્ટતા ? આવા કુપુત્ર અને અકૃતજ્ઞ પાપી પુત્રોજ પૃથ્વીને ભારરૂપ શા માટે અવતરતા હશે ? સર્વ ભારને સહન કરનારી વસુધા એવા પુત્રોથીજ ભારવતી છે. આર્યમાતાઓ ! એવા દુષ્ટ પુત્રોને જન્મ આપશો નહીં, તેવા પાપી ગર્ભ ધારણ કરી, પાપ માર્ગની ઉત્તેજિકા થશો નહીં. તેવા પુત્રો કરતાં વંધ્યાપણું ઘણું દરજ્જે સારું છે. એવા અધમ પુત્રોથી કમ અંગના પોતાને પુત્રવતી કહેવરાવવા ઇચ્છા કરે છે ? તેવા પુત્રને પ્રસવ કર-

નારી માતાઓનાં જીવિત કલંકિત છે, તેવાં સંતાનથી માતા પિતાને અઘોમુખ થવાનું છે. એટલુંજ નહીં, પણ તેના જીવને માટે પશ્ચાતાપના પાત્ર થવાનું છે.

લાક્ષમહેલ બળી ગયો, અને તેમાં રાજા અને નિમિત્તિઓ પણ સાથે બળી ગયા, આ વાતની લોકોમાં જાણ થવાથી કુશસ્થલીમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો, બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધી સર્વ પ્રભવર્ગે અપાર શોક કરવા લાગ્યો, સર્વના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી, લોકોનાં ટોળેટોળાં રાજદ્વાર આગળ એકઠાં થવા લાગ્યાં. મંત્રીઓ, સામંતો અને બીજાં હજુરનાં માણસો આક્રંદ કરી રૂદ્ધ કરવા લાગ્યાં, પ્રતપસિંહના સદ્ગુણોનું સ્મરણ કરી, તેઓના હૃદયને વધારે આઘાત થતો હતો. કપડી હૃદયના જય વિગેરે કુમારો પણ ઉપરથી શોક બતાવતા હતા.

હવે આ તરફ જે રાજા પ્રતાપસિંહ સુરંગ દ્વારથી બીજો રથાને કુશળ ક્ષેમ નીકળ્યો હતો, તેના હૃદયમાં “ આ શું થયું ? આ સુરંગા કોણે કરી ? આવા ભયંકર અગ્નિ ક્યાંથી જાળ્યો ? ” ઇત્યાદિ અનેક તર્ક વિતર્ક થતા હતા. રાજાને ચિંતાતુર બોદ, નિમિત્તિઓ બોલ્યો, મહારાજા ! ચિંતા કરશો નહીં. શુભ કર્મના પરિણામથી આપણે બચી ગયા છીએ. આ બતાવતી હકીકત તમારા જાણવામાં છે ? નિમિત્તિયાનાં આવાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતાપસિંહ સંબ્રમથી બોલી હાલ્યો, ઉપકારી મહાશય ! કહો, આ શું થયું ? નિમિત્તિયાએ અંજલી જોડી જણાવ્યું, મહારાજા ! તમારા હૃદયમાં જેમને માટે શંકા પણ ન આવે, જેઓને તમે સર્વથા હિતકારી જાણો છો, જેમના તમે પરમ ઉપકારી છો, અને જેઓનો ઉદય, વૈભવ અને સર્વ જ્ઞાનનાં સુખ તમારાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવા તમારા જય, વિજય, જયંત અને અપરાજિત એ ચાર કુમારોનું આ ચારજ છે. તેમણે રાજ્યલોભને લઇનેજ આ વિપરીત કામ કરેલું છે. તેઓ લોકોમાં થત તમારા મહાન્ ઉપકારને ભુલી ગયા છે. રાજેન્દ્ર ! તમારો નાશ કરવાને માટે તેમણે તે લાખનો મહેલ કરાવ્યો હતો, તે મહેલમાં તમને મારવાને માટેજ બેસાડ્યા હતા. આ તેમનો કુવિચાર પ્રથમથીજ મારા જાણવામાં આવ્યો હતો. મેં તમને ચિત્તાગ્નિમાંથી બચાવવા, તેથી તેઓને મારી ઉપર પણ ઇર્ષ્યા થઇ હતી. તમારી સાથે મારો પણ ધાન કરવાની તેમની ધારણા હતી.

જોષીનાં આવાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહને રોષ ઉત્પન્ન થયો. તેના હૃદયમાં આશ્ચર્ય સાથે અનેક વિચારો થવા લાગ્યા. તે ક્રોધાવેશથી બોલ્યો, જોષી મહારાજા ! આ કેવો ભુલમ ? જેમને હું પૂર્ણ વાત્સલ્ય ભાવથી રાખું છું, તે છતાં તેઓ મારી સાથે વૈર જીવિતી વર્તે, તે કેવી વાત ? આવા પિતૃધાતી પુત્રોને સહસ્રરાર ધિકાર છે, આવા પુત્રો ખરેખર શિક્ષાને પાત્ર છે. મહાશય ! હું એ દુષ્ટ પુત્રોને પૂર્ણ શિક્ષા કરીશ, તેમને મારા રાજ્યની હદપાર કરીશ, અથવા તેમને શારીરિક શિક્ષા કરી મહાન્ દંડ આપીશ. આવા દુર્બુદ્ધિ પુત્રોની પ્રત્યે પિતાએ પુત્રવાત્સલ્ય રાખવું, તે અનુચિત છે. કદિ આવા કુમતિ પુત્રોનું દર્શન લઇ, બીજા પુત્રો પણ આવાં દુરાચરણો કરવા શીખે, તેથી આ પુત્રોને ખરેખરી શિક્ષા આપવી જોઇએ.

પ્રતાપસિંહતાં આવાં વચન સાંભળી ચતુર જોષી બોલ્યા—મહારાજ ! આપનું વચન યથાર્થ છે, તેવા પુત્રો શિક્ષાને લાયક છે, પણ હવે આપણે શું કરવું ? તેનો આપ વિચાર કરો. મારી ઇચ્છા એવી છે કે, આપ સત્વર નગરમાં પધારો, કુશસ્થલીમાં હાહા-કાર થઇ રહ્યો હશે, આપના મૃત્યુના ખગર જાણી, મંત્રી, સામંત, અને બીજા રાજસેવકો અતિ શોકમાં આવી પડ્યા હશે, કપટી રાજપુત્રો અને તેનાં માણસો રાજ્યના પદ્મથોને ફાંટી કરવા માંડશે, તેજો હુંટારાની જેમ રાજ્યની રીયાસત હુંટી જશે, રાજ્યના મોટા સંહાર અને ખગ્ગનાની ખુવારી કરશે, માટે હવે આપને સત્વર ત્યાં જવું જોઈએ. જોષીના કહેવા ઉપરથી રાજાએ પોતાના અંગરક્ષકોને બોલાવ્યા. અંગરક્ષકો રાજાને જોઇ આશ્ચર્ય પામી ગયા, પોતાનો સ્વામી જીવતો છે, એ ખગર જાણી બીજા પણ હજુરી માણસો આવી એકઠા થઇ ગયા, પરસ્પર એ વાર્તા ચર્ચાણી અને તમામ મંત્રીવર્ગને તથા પ્રજાવર્ગને પણ જાણ થઇ ગઇ.

જેમ મૃત્યુ પામેલ પુત્ર : સજીવન થઇ આવે, તેમ રાજાને જોઇ સર્વના મનમાં અતિ આનંદ ઉત્પન્ન થયો. કુશસ્થલીની પ્રજા અતિ આનંદમાં આવી ગઇ; તે આશ્ચર્ય પામી પોતાના મહારાજનાં દર્શન કરવાને હિમંગથી ચાલી નીકળી, આખા નગરમાં એ વાતનીજ ચર્ચા થઇ પડી. આ પ્રસંગનો હર્ષ બતાવવાને જય વિગેરે કપટી કુમારો રાજાની સામે આવવા તૈયાર થયા. પોતાની ધારણા સફળ ન થઇ, તેને માટે તેઓને હૃદયમાં અપાર શોક થયો.

સર્વ સમાજ મહારાજાને સામે મળ્યો, અને તેઓ તેમને જોઇ, નેત્રમાં પરમ તૃપ્તિ પામી કરી, ચરણમાં નમી પડ્યા. પ્રજાની ઉત્તમ ભક્તિ જોઇ મહારાજાની મનોવૃત્તિમાં પરમ આનંદ ઉત્પન્ન થયો. પ્રજાવર્ગ, મંત્રીવર્ગ, અને સામંતવર્ગના મોટા સમાજ સાથે પ્રતાપસિંહ પોતાના દરબારમાં આવ્યો. સલામંડપમાં આવી, તેણે સર્વની વચ્ચે પોતાના ચાર કુમારોને બોલાવ્યા. તે વખતે રાજાની મુખમુદ્રા ઉપર ક્રોધના અંકુરો સ્ફુરતા હતા, નેત્રો રક્તતાને ધારણ કરતાં હતાં, અને હોઠ કંપતા હતા. આવે ક્રોધ દર્શાવી, પ્રતાપે ગર્જનાથી કહ્યું દુષ્ટ પુત્રો ! તમને ધિક્કાર છે, તમે મારી તરફ જે વર્તણુક ચલાવી છે. તે મારા જાણવામાં આવી છે. મારો ઘાત કરવાને માટેજ તમે લાક્ષમહેલ ક્યો હતો. આ ઉપકારી જોષી મહારાજ ન હોત તો, અગ્નિની ભયંકર જ્વાલામાં મારું અપમૃત્યુ થાત. દુષ્ટો ! હું મૃત્યુથી ડરતો નથી, પણ તમારાં આવાં દુષ્ટ કાર્યને માટેજ મને તમારી તરફ તિરસ્કાર આવ્યો છે. તમારા જેવા કુળાંગાર અને પિતૃઘાતી પુત્રોને મોટી શિક્ષા થવી જોઈએ; તમારા જેવા દુરાચારી પુત્રોનું જીવન જગતમાં નકામું છે, તમને દેહાંત શિક્ષા આપવી જોઈએ, પણ આ જોષીરાજનાં વચનથી અને દયા ધર્મના અવલંબનથી હું તમને ભયંકર શિક્ષા કરતો નથી; પણ જાણ્યો મારાથી વિમુખ થાઓ, અને કાણના પાંજરામાં મારી બીજા આઠા થાય, ત્યાં સુધી પડ્યા રહો. આ પ્રમાણે કહી રાજાએ સેનાપતિને આઠા કરી, એટલે તે ચારેને કાણના પાંજરામાં પુરી દીધા.

રાજ પ્રતાપસિંહ શાંત થયો, એટલે મંત્રીઓએ આવી તેમને તખ્ત ઉપર બે સારી પુનઃ મંગલ્ય કર્યું, તેની બન્ને બાજુ ચામર વીંગવા લાગ્યાં, અને પૂણ્યંદ્રના જેવું ઉન્નત છત્ર મસ્તકપર ધારણ કરવામાં આવ્યું. તે વખતે હૃદયમાં પ્રસન્ન થયેલા પ્રતાપસિંહે પોતાના ઉપકારી નિમિત્તિયાને પોતાના તખ્તની પાસે અતિ આગ્રહ કરી બેસાડ્યાં. લોકોએ હર્ષના નાદ કર્યા, સર્વત્ર આનંદ મંગળ વર્તાઈ રહ્યો.

સર્વ સમાજ શાંત પડ્યા પછી પ્રતાપસિંહે આજ્ઞા કરી, અમૂલ્ય રત્નો અને મહા મૂલ્ય વસ્ત્રોથી ભરેલા થાળ મંગાવ્યા, તરતજ તે હાજર કરવામાં આવ્યા. મહારાજાએ ઉભા થઈ, તે થાળ જોઈ મહારાજાની આગળ ધર્યા. જેના હૃદયમાં દ્રવ્યની સ્પૃહા નથી, એવા નિમિત્તિયાએ ઉભા થઈને કહ્યું, મહારાજા ! આ શું કરો છો ? આવો વિવેક કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. મેં આપને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે, મારે કોઈ જાતની લાલસા નથી. બીજાનો ઉપકાર કરી તેનો બદલો લેવો, એવી અધમ પદ્ધતિ મને પસંદ નથી, તેને મારે નીચેની કહેવત મેં યાદ રાખી છે:—

“ કરિ ઉપકારને છઞ્છે, તસ ઉપકારડો;

તે તો ન સંત કહાય, હોય લોભીજડો,

વળી કરી યોગનો દંભ, હોય જો લોભીઓ;

તે તો ધર્મ પિશાય, મોહાદિકે થોભિયો ” ૧

મહારાજા ! આ કહેવત મારા હૃદયમાં સતત રહ્યા કરે છે. કોઈ જાતની સ્પૃહા રાખ્યા વિના પરોપકાર કરવો, એજ ખરો પરોપકાર છે, અને મારા જીવનમાં એવોજ પરોપકાર કરવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે. જોઈતાં આવાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહ હૃદયમાં આનંદ પામ્યો, તેણે આનંદના આવેશમાં જણાવ્યું, મહાનુભાવ ! તમારા વિચાર પવિત્ર છે, મહાત્માઓની એ સુંદર પ્રકૃતિ છે. પ્રત્યુપકારની આજ્ઞા રાખ્યા વિનાજ મહાત્માઓ ઉપકાર કરે છે, તથાપિ મને સતોષ આપવાને મારા તરફથી કાંઈક બેટ સ્વિકારો, તો વધારે સારું. આપનો મારી ઉપર મહાન્ ઉપકાર છે, આપે એ બે વાર મને જીવિતદાન આપ્યું છે, ધર્મ સાધનમાં ઉપયોગી એવા મારા માનવ જીવનને મોટા ઘાતમાંથી બચાવ્યું છે, તેનો બદલો મને તેટલો આપું, તોપણ મારાથી વળે તેમ નથી. હવે કૃપા કરી જે કાંઈ હું આપું છું તે સ્વીકારો, અને મારા અર્ધા રાજ્યના સ્વામી થાઓ, મને કાંઈ પણ આપના ઋણમાંથી મુક્ત કરો. મહા પુરુષોનો પ્રત્યુપકાર કોષનાથી યથ શકતો નથી. આપના જેવા પરોપકારી પુરુષોથીજ આ પૃથ્વી બહુરતના છે. સ્વાર્થી અને દુષ્ટ પ્રાણીઓને વહન કરી, ભારવતી થયેલી ભારતભૂમિ આપ જેવા મહાનુભાવને વહન કરવાથી આશ્વાસન મેળવે છે.

આ પ્રમાણે રાજ પ્રતાપ, અને જોઈ વચ્ચે વાર્તાલાપ થતો હતો, ત્યાં અકસ્માત છડીદારે આવી ખખર આપ્યા કે, કોઈ પુરુષ સાંઠ ઉપર બેસીને આવ્યો છે, અને

તે સત્વર આપને મળવા ઇચ્છે છે. રાજ્યએ પ્રોક્ષ કરાવવાની આજ્ઞા આપી, એટલે દ્વાર-
પાળ તેને અંદર લઇ ગયો. આ પુરૂષ ઉપર નિમિત્તિયાની દ્રષ્ટિ પડી, તુરત તેણે તેને
ઝોળખી લીધો. આવનાર પુરૂષ જોખીના મૂળ સ્વરૂપને ઝોળખી શક્યો નહીં.

તે પુરૂષે આવી પ્રણામ કરી પ્રતાપના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો. રાજ્યએ પત્ર
હાથમાં લઇ તેને પુછ્યું, ક્યાંથી આવો છો ? તે આનંદપૂર્વક બોલ્યો—મહારાજ !
આપના પુત્ર શ્રીચંદ્ર રાજાનો હું ખુદ્ધિસાગર નામે મંત્રી છું, તેઓ મારી ઉપર સારી
કૃપા રાખે છે, આપને ખબર આપવાને મને મોકલ્યો છે. રાણી સૂર્યવતી તેમની સાથે છે.
માતા અને પુત્ર દ્વેષ કુશળ છે, તેમના મિત્ર ગુણચંદ્ર પણ તેમની સાથે છે. ગિરિનિવા-
સમાં તેમનું નીતિ રાજ્ય પ્રવર્તે છે, તેમના સદ્ગુણો તે સ્થળમાં બધે પ્રસરી ગયા છે,
તેથી કરીને તેમની ચંદ્રના જેવી ઉજ્જવળ કીર્તિ ચોતરફ પ્રવર્તી છે; તેમના યશોગાનને
વિદ્વાન કવિઓ ઉચે સ્વરે ગાય છે. મહારાજ ! તે તમારા પુત્રની પ્રેરણાથી હું ત્યાંથી
અહીં આવ્યો છું. એ શ્રીચંદ્ર રાજાના તાબામાં કનકપુર નામે એક બીજું નગર છે, તે
નગરમાં શ્રીચંદ્ર રાજાની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણ નામે એક મંત્રી રહે છે, તેને મળવાની મને
તેમના તરફથી ભળામણ થઇ હતી, તેથી તેને મળીને આજે હું અહિં આવ્યો છું. પછી
તે કનકપુરના રાજ્યને શ્રીચંદ્રે ડેવી રીતે મેળવ્યું, અને ત્યાં બે કન્યાનું શ્રીચંદ્રે, અને
એક કન્યાનું ગુણચંદ્રે ડેવી રીતે પાણિગ્રહણ કર્યું, એ બધો વૃત્તાંત ખુદ્ધિસાગરે પ્રતાપસિં-
હને સવિસ્તર જણાવ્યો.

પછી પ્રતાપસિંહે શ્રીચંદ્રનો પત્ર વાંચ્યો. આ ખબર કુશસ્થળીમાં પ્રસરી ગઇ.
સર્વ પ્રજા આનંદ મગ્ન થઇ ગઇ. મહારાજ પ્રતાપે તે ખુશાલીમાં માચકોને અર્ગણિત
દાન આપ્યાં, જૈન મંદિરોમાં પૂજા લાજાવવામાં આવી, વિદ્વાન મુનિઓને પ્રતિલાભિત
કરવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા, મોટા મોટા આડંબરથી ધાર્મિક વાતસલ્ય કરવામાં આવ્યાં,
દિન તથા દુઃખી જનનો ઉદ્ધાર કરવા માંડ્યો. કારાગૃહમાંથી બંદીવાનોને છોડી મુક્યા,
અવાચક પ્રાણીઓને છુટાં મુકી તૃપ્ત કરાવવા માંડ્યાં, કુશસ્થળીમાં ઘેર ઘેર આનંદ
મંગળ વર્તાઇ રહ્યો. લોકોએ મોટો ઉત્સાહ દર્શાવી, અનેક જાતના ઉત્સવો કર્યા. મહારા-
જાના દરબારમાં ઉપરાડપર વધામણીઓ આવવા લાગી. ચારણ, ભાટો, રસાલંકારવાળાં
કવિત બોલી, મોટાં મોટાં ઇનામો મેળવવા લાગ્યા. પ્રત્યેક ચક્રે અને શેરીએ લોકોનાં
વૃંદ એકઠાં થઇ, મહારાજની આગળ હર્ષ બતાવવા લાગ્યાં. કુશસ્થળીમાં આ બનાવ
અદ્ભુત હતો. મહારાજના પુનર્નિવનથી પણ તે વધારે હતો. ઘણો કાળ થયાં શ્રીચંદ્ર-
ચંદ્રનાં દર્શન કરવાને ચકોરની ચેષ્ટા કરતી, કુશસ્થળીની પ્રજાને એવો આનંદ થાય,
તેમાં શું આશ્ચર્ય ? શ્રીચંદ્ર જેવા રાજકુમારને કઇ પ્રજા ન ચાહે ? કોણ તેના દર્શનથી
તૃપ્ત ન થાય ? તે મહાનુભાવ કુમારે બાહ્ય વયથીજ સારા ગુણો ધારણ કરેલા છે, તે-
નામાં ધાર્મિકતા ઉત્તમ પ્રકારની છે, અને તે ખરેખરો દયા ધર્મનો ઉપાસક છે, આથી
તેનું શુદ્ધ પ્રવર્તન સર્વને વશીકરણરૂપ થાય, તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

પ્રકરણ ૬૦ મું.

મોહિનીના મેળાપ.

રે તરફ યુગારવ થઇ રહ્યો છે, લોકો આમનેમ દોડાદોડ કરી રહ્યા છે, ' પકડો ' ' મારો ' એવા શબ્દો ચોતરફ સંભળાય છે; પ્રયંડ પવનથી જેમ સમુદ્ર ક્ષોભ પામે, તેમ આખું નગરક્ષોભ પામી ખળભળી રહ્યું છે, રહેા પોતાની અશક્તિની નિંદા કરતા અને કાણે કાણે અથડાઇ પડતાદેખવામાં આવતા હતા, બાળકો વેગથી દોડાદોડ કરી પોતાના આશ્રય તરફ રવાના થતા હતા, માતાઓ પોતાના શિશુઓને સંભાળી લેવા શેરીએ શેરીએ ભયભીત થઇ ભમતી હતી, પતિવ્રતાઓ બહાર ગયેલા પોતાના પતિઓને માટે ચિંતાતુર થઇ, દ્વાર આગળ ચકિત દૃષ્ટિએ અવલોકતી હતી, પાડશાળામાં ગયેલાં બાળકોની કુશળતાને માટે માતાપિતાને અપાર ચિંતા થઇ પડી હતી, પિતા પુત્રને અને પુત્ર પિતાને શોધતા હતા, ગૃહદ્વારને બંધ કરવામાં લોકો એકતાને લાગ્યાં હતાં, સર્વને આશ્રય લેવાની અકસ્માત જરૂર પડતી હતી, જે જ્યાં આવી ચડ્યું, તે લાંબુ ભરાઇ રહ્યું હતું.

જ્યારે એક તરફ લોકોની દોડાદોડ થતી હતી, સારે થીજી નર રાગના સેવકોની અને સૈનિકોની દોડાદોડ થઇ રહી હતી. કોઇ રાજ્યો લઇ, કોઇ સંકળો લઇ, કોઇ રાંઢવાં લઇ, કોઇ ચીપીયા લઇ, કોઇ સાણસા લઇ, કોઇ વીંછીના આકાર જેવાં સાધનો લઇ, અને કોઇ મોટાં ભાલાંઓ લઇ, આમતેમ ભમતા હતા. કોઇ ઘોડેસ્વાર થઇ, અને કોઇ ઉટપર આરઠ થઇ હોકારા કરતા દોડતા હતા, કોઇ પોતાનું સૌર્ય દર્શાવવા, કોઇ પોતાની હિમ્મત બતાવવા, કોઇ પોતાનું અતુલ પરાક્રમ દેખાડવા, કોઇ મહાન શક્તિ બતાવવા, કોઇ રાજભક્તિ દર્શાવવા, અને કોઇ પ્રભુ પ્રેમ પ્રગટ કરવા આગળ પડી દોડતા હતા. તેમની દોડાદોડથી પૃથ્વી ઉપરની રજ ઉડતી હતી, આકાશમાર્ગ ધૂન્નચલ્યો થઇ ગયો હતો. આ વખતે મહારાજા પ્રતાપસિંહ, કે જે પોતાના કુમાર શ્રીચંદ્રના શુભ સમાચાર જાણી અતિ આનંદમાં હતો, અને એ ખબર લાવનાર મંત્રિ બુદ્ધિસાગરને અમૂલ્ય પોષાક આપી, પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવતો હતો; તેની પાસે આવી એક સેવકે પ્રણામ કરી ખબર આપ્યા, મહારાજા ! આપણી ગજ્જાળામાંથી જયકળશ નામે હાથી તોશનમાં આવ્યો છે, તે પોતાનો બાંધવાનો ખીલો ઉમેડી, અને મહાવતોને પાડી, ઉન્મત્ત થઇ ગામમાં દૂરવા નીકળ્યો છે. જે કોઇ સામું આવે, તેની ઉપર મારવા ધસી પડે છે; કાણ વારમાં તો તેણે અનેક પ્રકારની રંજાડ કરી મુકી છે. કેટલાંએક ઘરનાં છાપરાં અને મેહેલાતોને તે ભાંગતો જાય છે, મોટી ભયંકર ગર્જનાથી લોકોને ભયભીત કરી દે છે, આથી કુશસ્થળોમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો છે, લોકોમાં સારે ત્રાસ વર્તી રહ્યો છે, અનેક સૈનિકો, ચતુર મહાવતો, અને ઘોડેસ્વારના ઉરતદો તેની પુકે પડ્યા છે, તથાપિ તેનો મરણ પણ પરાભવ થઇ શકતો નથી. તે

મોટી દોટ કરી સર્વને નસાડી મુકે છે, તેની આગળ જવાને કોઇની પણ હિમ્મત આવતી નથી. આ ભયંકર ઉત્પાનથી બધી કુશસ્થલીની પ્રજા કંપી ચાલી છે. સર્વને જીવિતને માટે સંશય થઇ પડ્યો છે, આપ સહાય કરી સર્વનું રક્ષણ કરો.

આ પ્રમાણે તે સેવકે ખબર આપ્યા, ભાં કોઇ બીજો સેવક દોડતો આવ્યો. સ્વામી ! સાવધાન રહો, તે ઉન્મત્ત હાથી આપણા દરબારમાં આવે છે. તે સાંભળતાંજ પ્રતાપસિંહ બેઠો થયો. તેણે મહેલના દ્વાર આગળ જોયું, ભાં મદથી ભરેલો, પોતાની સુંદરને આમતેમ ઉછળતો, ધુરી કરી ઉછળતો, પોતાના દંતુશળથી પૃથ્વીને ખોદતો, રાતાં નેત્રાથી ચારે તરફ અવલોકતો અને પોતાના પગને ઉંચા કરી કુદતો, તે ગજેન્દ્ર રાજના જોવામાં આવ્યો. તેની ભયંકર મૂર્તિ જોઇ, પ્રતાપના હૃદયમાં જરા ભય ઉત્પન્ન થયો, તેવામાં તો તે હાથી રાજની નજીક આવી પહોંચ્યો. તેના ઉગ્ર દેખાવ જોઇ, રાજ પોતાના જીવિતની શંકા રાખવા લાગ્યો. તેના હૃદયમાં વિચાર થયો કે, “ આ ભયંકર ગજેન્દ્ર અવશ્ય મારો સંહાર કરશે. તેની પ્રચંડ શક્તિ અભારે વિશ્વનો પ્રલય કરે તેવી છે, તેના દાંતોના આઘાત ન્યારે પૃથ્વી ઉપર થાય છે, ભારે પૃથ્વી કંપાયમાન થાય છે. ” આ પ્રમાણે રાજ ભય સહિત મૃત્યુની ચિંતા કરતો હતો, ભાં અકસ્માત્ તે પરાક્રમી નિમિત્તિયો ગજેન્દ્રની સામે ચાલ્યો. સિંહની જેમ તલપ મારી, તે હાથીના રક્ષ ઉપર ચડી ગયો. રાજ તેને દુરથી અટકાવતો રહ્યો. ગર્જાશક્તિમાં ચતુર એવો શ્રીચંદ્ર પોતાના પરાક્રમથી અને બળના પ્રભાવથી ગજેન્દ્રને ખૂબ દમન કરવા લાગ્યો, દમન કરવાની ચતુરાઇથી તે હાથીને નગરની બહાર લાગ્યો. ઉન્મત્ત અને પ્રબળતાથી વધેલો ગજેન્દ્ર તેની પ્રેરણાને વશ થઇ ગયો. ફાણવાર ગજેન્દ્ર પોતાનું પ્રાદ બળ દર્શાવવા જતો, પણ જોષીરૂપ રાજકુમારની સામર્થ્ય ભરેલી કળા આગળ તેનું કાંઈ પણ ચાલતું નહીં. નગરની બહાર નીકળી ગજેન્દ્રને રાજકુમાર દૂર ખેંચી ગયો. કેટલેક દૂર જતાં તે મહોન્મત્ત હાથી તદ્દન શિથિલ થઇ ગયો, તેનાં સર્વ અંગ અતિ નમ્ર થઇ ગયાં, તેની ઉપર શ્રીચંદ્રની સર્વ સત્તા પ્રવર્તવા લાગી, આગળ જતાં એક ઘાટાં વૃક્ષોથી ભરપૂર અને શિકારી પ્રાણીઓના નિવાસથી ભયંકર એવી અટવી આવી, તેમાં એક ઉંચો પર્વત અને તેની તળેટીમાં એક સરોવર જોવામાં આવ્યું. સરોવરની અંદર બ્રમરાઓના ગુંગરવથી શબ્દાયમાન કમળવન આવેલું હતું, બંને તટ ઉપર સ્વેત હંસોની શ્રેણી બણે રૂપાની કડીમેખળા હોય, તેમ ચાલતી હતી. આ સુંદર દેખાવ જોઇ, જોષીએ તે સ્થળે વશીભૂત થયેલા ગજેન્દ્રને ઉભો રાખ્યો. પોતે તેના રક્ષ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો. પછી નિમિત્તિયાનો વેષ ફેરવી, પોતે સ્વાભાવિક વેષે થઇ ગયો; ખરેખર શ્રીચંદ્ર બની ગયો. તે સુંદર સરોવરમાં સ્નાનપાન કરી, કુમારે ગજેન્દ્રને તેના નામથી બોલાવ્યો. ગજેન્દ્રે પોતાના પૂર્વ પરિચિત રાજકુમારને ઓળખી લીધા. વાણ અને વાહક ભાવથી પવિત્ર એવો સ્વામી—સેવક ભાવ પ્રગટ થયો. ગજેન્દ્ર તણે પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગતો હોય, તેમ સુંદ નમાવી, તેની આગળ નિનપથી ઉભો રહ્યો.

આ વખતે એક બીજો જનાવ જન્યો. તે અટવીમાં બીજ લોકોનો મોટો સમૂહ રહેતો હતો. તે બીલો અટવીનાં રણકુલથી અને હુંટના દ્રવ્યથી જીવનનો નિર્વાહ કરતા હતા. તેઓની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સમૃદ્ધિ વનભૂમિ હતી, વનની રમણીયતામાંજ તેઓ વિલાસ સુખ ભોગવતા હતા, અરણ્યની અવનીમાં તેમનું સામ્રાજ્ય હતું, વનના કુદરતી ભોગના તેઓ ઉત્તમ ભોગી હતા, તે બીલના રાજ્યએ આ ગજેન્દ્રને સરોવરના તીર ઉપર પ્રતો જોયો. ગજેન્દ્રનો દેખાવ, તેનાં લક્ષણો અને તેનું સૌંદર્ય જોઈ, શયરપતિને મોહ થયો. પોતાના વનરાજ્યમાં આવું પ્રાણી સંપાદિત થાય, તેને માટે તેને પ્રયત્ન હજી થયો. તત્કાળ તે બીલ લોકોનું મોહું સૈન્ય લઈ, તે ગજેન્દ્રને લેવા આવ્યો. ગજેન્દ્ર ચમત્કારી હતો, તેનામાં હેય ઉપાદેવનું જ્ઞાન હતું, આથી તે બીલની સામે થયો સર્વ બીલો એકઠા થઈ ગજેન્દ્રની ઉપર ધસી આવ્યા, એટલે રાજકુમાર યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો. બીલ લોકોના સૈનિકો તેના ઉપર તુટી પડ્યા, પણ મોટા પરાક્રમથી શ્રીચંદ્રે તેમનો પરાભવ કરવા માંડ્યો. તે બહુબળી કુમાર એકલાએ બીલોના પ્રચંડ સૈન્યને ક્ષણમાં પરાસ્ત કરી દીધું. સિંહની આગળ જેમ શિયાળીયાં નાશી જાય, તેમ તેની આગળ બીલ લોકો નાશી ગયા. તેના અદ્ભૂત પરાક્રમે સર્વ વનવાસીઓને ચક્રિત કરી દીધા. પરાજિત થયેલા બીલો તેના વીર્યને વખાણતા પોતપોતાને સ્થાને આવ્યા ગયા.

કુમાર શ્રીચંદ્ર બીલ લોકોને હરાવી, વિશ્રામ લેવાને એક વૃક્ષ નીચે જરા વાર મેઠો, ત્યાં બીલડીઓનું એક જૂદું તેની પાસે આવ્યું. કિરાત સ્ત્રીઓએ વિચાર્યું હતું કે, “આપણા જળવાન બીલોને ક્ષણમાં હરાવનાર કોણ વીર છે? તે દર્શનીય વીરનું આપણે અવલોકન કરીએ.” આવી ધારણાથી સર્વ કિરાતીઓ જ્યાં શ્રીચંદ્ર વૃક્ષ નીચે મેઠો હતો, ત્યાં આવી હતી. આ કિરાતીઓના જૂદામાં બીલોના રાજાની મોહિની નામે એક કન્યા આવી હતી, તે બીલકન્યા જીતાં તેનામાં યોવનવયના વદનથી સારું સૌંદર્ય દેખાતું હતું, વનવાસિની છતાં તે નાગરી નવવધૂના ચાતુર્યને ધારણ કરતી હતી. આ કિરાત કન્યા શ્રીચંદ્રને જોઈ મોહિત થઈ ગઈ. તે પ્રભાવિક વીરની સુંદર આદૃતિએ કિરાતજાળા કામને વશ થઈ ગઈ શ્રીચંદ્રના અઢોલક સૌંદર્યે તેને દૃઢ રીતે આકર્ષી, અને પરાધીન કરી દીધી. તેના અંતરંગમાં શ્રીચંદ્રને તેણે સ્થાપિત કર્યો, અને તેની સાથે પવિત્ર પ્રેમનું બંધન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.

કિરાતીઓ રાજકુમારને નિરખી સ્નાનદાશ્વર્ય થઈ પાછી ફરી. બીજી કિરાતીઓ માનસરૂપ આસન ઉપર શ્રીચંદ્રને અવકાશ આપી, પોતપોતાના કાર્યમાં પ્રવર્તી; પણ એકલી મોહિની શ્રીચંદ્રની મોહિની થઈ ગઈ, અને તે શ્રીચંદ્રને પ્રેમાલયનો મનથી પતિ જનાવી મનમગ્ન થઈ પોતાના પિતાની પાસે આવી. બીલજાળા જરા લજ્જા ધરતી પિતા પ્રત્યે બેલી—પિતાજી ! તમને અને તમારા સૈન્યને પરાભવ કરનાર તે વીર પુરૂષને હું હૃદયથી વરી ચુકી છું, આ લવમાં એ કુમારજી મારા પતિ છે, બીજા પુરૂષને હું પતિપદ આપવાને પ્રવચન નથી. મોહિનીનાં આનાં મોહિત વચન અંગણી, કિરાતપતિ નિચારમાં

પડ્યો. ક્ષણ વાર વિચાર કરી, અને પોતાની પુત્રીનો દૃઢ નિશ્ચય જાણી, તે રાજકુમારની પાસે મોહિનીને લઇને આવ્યો. કિરાતપતિએ આવી કુમારના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો, અને વિનયથી તે બોલ્યો—રાજકુમાર ! તમે મોટા રાજા છો, અમે એક વનવાસી છીએ, અજ્ઞાનતાને લઇને અમેએ જે સાહસથી અપરાધ કર્યો, તેને માટે ક્ષમા કરશે. અમે વનવાસી જંગલી કહેવાઇએ, અમારી મનોવૃત્તિ ઉપર અજ્ઞાનતાનું આચ્છાદન સર્વદા રહ્યા કરે છે, તેથી અમે દીર્ઘ વિચાર કર્યા વગરજ આપની સામે થયા હતાં. રાજેન્દ્ર ! આપ દયાળુ અને ક્ષમાધારી છો, તેથી હું એક વિનતિ કરવા આવ્યો છું. મોહિની નામે મારે એક પુત્રી છે, તે આપના સુશીલ અને સૌંદર્યમાં રાગિણી થઇ છે, તેને આપ અંગીકાર કરો. મહાન્ પુરુષો કોઇની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતા નથી. બીજનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે કહ્યું, બીલરાજ ! તમે કરેલા અપરાધને માટે મારા મનમાં કાંઇ નથી, બીજની ઉત્તમ વસ્તુ ભોમવવાની ઇચ્છા થવી, એ રાજસી પ્રકૃતિ છે; તેવી પ્રકૃતિને લઇ યુદ્ધ થાય, તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી, અને તેને માટે ક્ષેપને ક્ષોભ કરવાનો નથી. બીજનું તમે તમારી પુત્રીને માટે જે કહ્યું, તે વાત અનુચિત છે. અમે શુદ્ધ ક્ષત્રિય છીએ, અને તમે બીલ જાતિ છો, ક્યાં મણિ ! અને ક્યાં કાચ ! રાજકન્યાને મુખી બીલકન્યાને કેમ પરણી શકાય ? એમ કરવાથી અમારું કુળ કલ્લંકિત થઇ જાય; પછી ભારતવર્ષમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા ક્ષત્રિય વંશને કોઇ માન આપે નહીં, માટે આ કાર્ય મારાથી શી રીતે થાય ? તે વખતે લગ્ન છોડી મોહિની મોહિની બોલી—રાજકુમાર ગમે તે કરો, પણ મારો વિચાર ફરવાનો નથી. જે મને પાણીગ્રણ કરી નહીં પરણે, તો તમારું વસ્ત્ર અને પાદુકા આપો, તેની સાથે હું મારો પવિત્ર સંબંધ જોડીશ. તમારા નામથી અંકિત થઇ હું તમારી દાસી થઇને રહીશ, મારો અંગીકાર કરો. તમારા ઘરની બહારનું કામ કરવાને મારો નિયોગ કરજો. તમારી દાસી ભાવે સેવા કરવાને મને અધિકારિણી કરો, એટલે મારું જીવન સપ્ન થાય. જે મારી તે પ્રાર્થનાનો પણ ભંગ કરશે, તો પછી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ. મોહિનીનાં આ વચનથી શ્રીચંદ્રનું હૃદય આર્દ્ર થઇ ગયું, તેની મનોવૃત્તિમાં મોહિનીને માટે દયા ઉપજી, વનવાસિની વનિતાનો ઉદ્ધાર કરવા તેના મનમાં આવ્યું. તરતજ પોતાનું વસ્ત્ર અને પાદુકા તેના હાથમાં મુકી, તે જોઇ બીલપતિ ખુશી થયો, તરતજ તેણે બીલોને બોલાવી, તેમનો વિવાહોત્સવ કર્યો. વિવાહને પ્રસંગે રથ, ઘોડા, હાથી, બેલ, મોતી, માણેક અને બીજી વસ્ત્રાદિ સામગ્રી શ્રીચંદ્રને ભેટ કરી. શ્રીચંદ્ર તેને સ્વીકારી ઘણુંજ ખુશી થયો.

આ પ્રસંગે એક ચમત્કાર બન્યો. બીલપતિએ આપેલા દાયજ્ઞમાંથી એક રથ આવી શ્રીચંદ્રની પાસે ઉભો રહ્યો. રથના ઘોડાઓ પગના પુંછડાના અને મસ્તકના આળાથી ઘણો હર્ષ દર્શાવવા લાગ્યા. તેમનાં નેત્રમાંથી હર્ષના અશ્રુની ધારાઓ ચાલી, પોતાનાં મસ્તકો નમાવી, એ પ્રયુક્ત પ્રાણીએ શ્રીચંદ્રની આગળ પોતાનો ત્રેમ દર્શાવ્યો. તેમનો આ દેખાવ જોઇ સર્વ બીલો ચકિત થઇ ગયા, માત્ર શ્રીચંદ્ર તે વાત સમજી ગયો. શ્રીચંદ્રે ઉભા થઇ પોતાનો હાથ તે અશ્વના પૃષ્ઠ ઉપર ફેરવ્યો. દિવ્ય અશ્વોએ ઉત્તમ ચેષ્ટાથી સામે ત્રેમ દર્શાવ્યો.

શ્રીચંદ્ર મૃદુવાણીથી આદ્રં થઇ જોડ્યો—મારા પ્રેમી પ્રાણી ! તમારું અહીં અચાનક દર્શન થવાથી મને અતિ આનંદ ઉપજે છે, ધણે દિવસે તમારો સંયોગ મારા પૂર્વના વિયોગને વિસરાવે છે. મારા પ્રિય વાહનો ! તમારા વિયોગનું કારણ હું પોતેજ છું. મારે ઉદારતાનો ગુણ તમોને દોષરૂપ થઇ પડ્યો છે, તેને માટે ક્ષમા કરજો. તમારી પૂર્વની સેવાનું સ્મરણ મને સતત રહેતું હતું, તે સ્મરણને શ્રમ આજે સ્પર્શ થયો છે. બહાલા વાણ ! હવે આપણા સંયોગ વિયોગનું કારણ ન થાય, તેવી મારી ઇચ્છા છે. મારાં પૂર્વનાં સત્કર્મો જે તમારો સંયોગ, અને વિયોગ કરાવ્યો હતો, તેણેજ પાછો પુનઃ સંયોગ કરાવ્યો છે, તે ખાતે મને પૂર્ણ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્રે અશ્વેને અલિંગન આપ્યું.

પ્રિય વાયકવૃંદ ! તમે તમારી ભુદિતા પ્રજ્ઞાવથી જનરૂપે તો હશે, તથાપિ ન જાણ્યું હોય, તો પુનઃ સ્મરણ કરો. વાયુવેગ, અને મહાવેગ નામના અશ્વથી યુક્ત એવો આ શ્રીચંદ્રનો પૂર્વનો સુવેગ રથ હતો. એ દિવ્ય રથ તેને કતી રીતે પ્રાપ્ત થયેલો ? અને તેનામાં કેવું સામર્થ્ય છે, તે તમારા જાણવામાં છે. પોતે ઉદારતાના મહાન ગુણથી એ રથ એક ઉત્તમ કવિને બેઠા આપ્યો હતો, તે પણ તમે જાણો છો. આ રથની ઉદારતાજ શ્રીચંદ્રને મોટી મુસાફરી કરવાનું કારણ થયું હતું, એ રથ તેને કર્મના ચમત્કારી યોગે અહીં પ્રાપ્ત થયો છે. દરેક વસ્તુનો સંયોગ, અને વિયોગ કર્મની મહાન સત્તાને આધીન છે. કર્મની સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિઓની આગળ વિશ્વના બધા પદાર્થો રાંક છે. ક્યાં શ્રીચંદ્રનું આ અરણ્યમાં જોષીરૂપ બદલાવી આવતું ! ક્યાં મહોન્મત્ત હાથીનો યોગ થયો ! ક્યાં લિલ લોકોનું યુદ્ધ ! ક્યાં જિલ્લ કન્યા મોહિતીનો મેળાપ ! અને ક્યાં સુવેગ રથનો અચાનક લાલ ! આ દેખાવ જોઇ જિલ્લ લોકો આશ્ચર્ય પામતા હતા. તે વખતે શ્રીચંદ્રે કહ્યું, કિરાતરાજ ! કહો, આ ઉત્તમ રથ તમને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયો ? તે અદ્ભુત વાર્તા જાણવાની મારી પૂર્ણ ઇચ્છા છે. કિરાતરાજ જોડ્યો—મહારાજ ! આપ મારા પૂર્ણ સંબંધી થયા છો, હવે આપની આગળ જે યથાર્થ હોય, તે કહેવામાં કાંઈ પણ શંકા નથી. રાજેન્દ્ર ! અહીંથી થોડે દૂર કુંડલપુર નગર છે, તે નગરના રાજાના તાબા નીચે અમે આ અરણ્યમાં રહીએ છીએ, ચોરી કરવાની અમારી આજીવિકા છે. જે કેમ માર્ગે પ્રસાર થતું હોય, તેને લુટી તે દ્રવ્યથી અમારો નિર્વાહ ચાલે છે. કુંડલપુર પતિને જ્યારે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે અમે તેમને સહાય કરવા જઇએ છીએ. એક વખતે આ માર્ગે ગાયકોનું જૈં જતું હતું, તેઓની આગળ આ રથ હતો. અમે તેમને લુટીને આ રથ લાવ્યા છીએ. અમારા ત્રાસથી તે ગાયકો જીવ લઇને નાસી ગયા, ત્યારથી આ અશ્વ સહિત રથ અમારા તાબામાં આવી ગયો. તે રથ આજે શુભ પ્રસંગે તમને જોડ કરવામાં આવ્યો છે. રાજકુમાર ! એક ખીજ વિચિત્ર વાત એ છે કે, જ્યારથી અમે આ રથ અમારા તાબામાં લાવ્યા છીએ, ત્યારથી આ રથના ઘોડા દુર્બળ થતા જાય છે, દુઃખથી નિશ્વાસ મુકે છે, તેમનાં નેત્રમાંથી અદોરાત નિર ધારા ચાલે છે, આજે તમારાં

દર્શનથી તેઓ ધણુ ખુશી થયા હોય, તેમ મને લાગે છે. એ પ્રાણીનો તમારી તરફનો પ્રેમ અપૂર્વ દેખાયો છે, આનું શું કારણ હશે ? તેમના આવા પ્રશ્નથી પછી શ્રીચંદ્રે પોતાનો પૂર્વનો સંબંધ સવિસ્તર કહી સાંભળાવ્યો, જે સાંભળી સર્વ કિરાતો આશ્ચર્ય પામી ગયા. પછી કિરાતોને જણાવ્યું કે, પ્રિય વનવાસિઓ ! હવે મારે ઉતાવળથી કનકપુરમાં જવાનું છે. આ હાથી, કન્યા, અને બીજા સર્વ પદાર્થો કુશરથળીમાં અથવા કુંડલપુરમાં પહોંચાડજો, અને મારે સંદેશ તેમને જણાવજો. તમારા સહવાસથી મને અતિ સંતોષ થયો છે. શ્રીચંદ્રે જ્યારે રમ માગી, ત્યારે બીજા લોકો તેના ચરણમાં નમીને બોલ્યા, મહાશય ! આપનો વિયોગ અમારાથી સહન થઈ શકે તેમ નથી, તથાપિ અમે વનવાસી આપને શી રીતે રાખી શકીએ ? આપના જેવા ઉત્તમ પુરુષનું યોગ્ય આતિથ્ય અમારાથી શી રીતે થઈ શકે ? ક્યાં ક્ષાત્રતેજ ! અને ક્યાં અમે ! તથાપિ અમારા હિતની કાંઈ પણ શિક્ષા હોય, તો અમને કૃપા કરી કહેશો.

શ્રીચંદ્રે તે સાંભળી વિચાર કર્યો કે, આ લોકો લુપ્તારા અને હિંસક છે. આવા લોકોનો હિંસક સ્વભાવ દૂર થાય, તેવો જરા બોધ આપ્યો હોય, તો વખતે તેમને લાભકારી થાય; અને વળી તેમની મારી તરફ માન્યતાની શુદ્ધિ છે, તેથી તેઓ જરૂર માન્ય કરશે. આનું વિચારી શ્રીચંદ્ર બોલ્યો, વનવાસી મિત્રો ! હું જતા પહેલાં મારે તમને કેટલીએક હિતશિક્ષા આપવાની છે, તે તમે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળશો. પ્રથમ તો તમે નીચેની કવિતા સર્વદા હૃદયમાં ધારણ કરજો.

- હિત શિક્ષા છે આટલી, જે છે શિક્ષા સાર;
ઉત્તમ સંગતિ શુભ કરે, લહીએ શુભ આચાર. ૧
- કેટલા નર એહવા, સ્વારથના સવિ પાર;
પણ ઉત્તમ નિઃસ્વારથે, કરતા છે ઉપકાર. ૨
- ધર્મ સમાન ન કોઈ છે, હિતકારી જગમાંહ;
ભવસમુદ્ર તરવા ભણી, ધર્મ તે પોત અથાહ. ૩
- માનવ ભવ પામી કરી, નવિ જાણે જે ધર્મ;
તે દુઃખિઆ ભવ ભવ રૂલે, નવિ પામે શિવ શર્મ. ૪
- પાપ મૂળ હિંસાજ છે, તે તજતાં સુખ થાય;
હિંસા નરક દુઃખદાયિની, હિંસા ભવ દુઃખદાય. ૫

કિરાત ભાઈઓ ! એ કવિતા હમેશાં રમરણમાં રાખીને તમારે વર્તવું. આ જગતમાં જે આરંભ છે, તે હિંસાનું મૂળ છે, તે આરંભથી ધણુ દાંભ વધે છે. બીજાં પ્રાણીઓને પોતાની સમાન ગણવા જોઈએ. કઈ સર્વદા હિંસા રહિત ન થવાય, તો ચાર પર્વમાં તો હિંસા થાય, તેવો આરંભ કરવોજ નહિ. શ્રી જિન ભગવંતનાં કથાણુક પણ જાળવવાં

જોઈએ. તે કલ્યાણક પાંચ પર્વના સ્થાનરૂપ છે. તે પર્વને માટે એકલું જિન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેમ નથી; પણ બીજા અન્ય મતમાં પણ ઘણે સ્થળે કહેલું છે. ત્રિપલ્લુપુરાણમાં લખે છે કે, સૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમા અને સૂર્યસંક્રમણ, એ પાંચ પર્વ કહેવાય છે, તે પર્વના દિવસોમાં તેલ, માંસ અને સ્ત્રીનો ભોગ કરનારો પુરુષ મર્યા પછી **વિષ્ણુવ્ર મોજન** નામના નરકમાં જાય છે. મહાભારતમાં લખે છે કે, “હિંસા કરનાર, હિંસાની અનુમોદના કરનાર, માંસભક્ષક, માંસ વેચનાર, અને ખરીદ કરનાર, એ પાંચે ગ્રાણિના ધાતક ગણાય છે. હે રાજા ! જેટલાં પશુની ઉપર રૂવાંટાં હોય, તેટલાં હજાર વર્ષ સુધી પશુધાતક મનુષ્યો પીડાય છે.

મહાભારતના ક્ષાંતિ પર્વમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

યૂપંછિત્વા પશૂન્ હત્વા કૃત્વા રુધિરકર્દમમ્ ।

યદ્યેવં ગમ્યતે સ્વર્ગે નરકે કેન ગમ્યતે ? ॥ ૧ ॥

“યદ રતંભને છેદી, પશુઓને હણી, અને રુધિરનો કાદવ કરી, જે સ્વર્ગે જવાનું હોય, તો પછી નરકમાં જોને જવાનું ? ૧

માઈડેય પુરાણમાં પણ લખે છે—

જીવાનાં લક્ષણં શ્રેષ્ઠં જીવા જીવિતકાંક્ષિણઃ

તસ્માત્સમસ્તદાનેભ્યોઽભયદાનં પ્રશસ્યતે ॥ ૨ ॥

“જીવ જીવવાની ઇચ્છા રાખે, એ જીવનું શ્રેષ્ઠ લક્ષણ છે; માટે સર્વ દાનોમાં જીવને અભયદાન આપવું, તે પ્રશંસનીય છે.” ૧ માઈડેય પુરાણમાં આઠ પુષ્પો કહેલાં છે. તે નીચે પ્રમાણે—

“અહિંસા પ્રથમં પુષ્પં પુષ્પમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

સર્વભૂતદયા પુષ્પં ક્ષમા પુષ્પં વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥

ધ્યાનપુષ્પં તપઃ પુષ્પં જ્ઞાનપુષ્પં તુ સત્તમમ્ ।

સત્યં ચૈવાદ્યં પુષ્પં તેન તુલ્યન્તિ દેવતાઃ ॥ ૨ ॥

“પહેલું પુષ્પ અહિંસા, બીજું પુષ્પ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, ત્રીજું પુષ્પ સર્વ ગ્રાણી ઉપર દયા, ચોથું પુષ્પ ક્ષમા, પાંચમું ધ્યાન, છઠું પુષ્પ તપ, સાતમું પુષ્પ જ્ઞાન, અને આઠમું પુષ્પ સત્ય, એ આઠ પુષ્પોવડે દેવતા સંતુષ્ટ થાય છે. ૧-૨

મહાભારતમાં વળી લખે છે:—

યૂકામત્કુળદંશાદીન્ ચે સદા જ્ઞાનિનસ્તથા ।

પુત્રવત્પરિરક્ષંતિ તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૧ ॥

આતપાદૌ ચ યેગ્રન્તિ તે વૈ નરકગામિનઃ ।

જીવાનાં સર્વથા કાર્યા રક્ષા ચૈવાપરાધિનામ્ ॥ ૨ ॥

જે જ્ઞાની પુરુષો જી, માફક, અને ડાંસ વિગેરેની પુત્રની જેમ રક્ષા કરે, તે પુરુષો સ્વર્ગે જાય છે. જેઓ જી, માફકને તડકા વિગેરેમાં મારે છે, તેઓ પણ અવશ્ય નરકે જાય છે. અપરાધી જીવોની પણ સર્વદા રક્ષા કરવી.

જીવોની રક્ષાને માટે પાણી જળવાની યતના રાખવી જોઈએ, અને તેને માટે પુરાણોમાં નીચે પ્રમાણે કહેલું છે:—

ત્રિંશત્યંશુલમાનં તુ ત્રિંશદંશુલમાયતૌ ।

તદ્વસ્ત્રંદ્રિગુણી કૃત્ય ગાલયિત્વા પિંચેજ્જલમ્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ વસ્ત્રસ્થિતાન્ જીવાન્ સ્થાપયે જ્જલમધ્યતઃ

एवं कृत्वा पिंचेत्तोयं स याति परमांगतिम् ॥ ૨ ॥

દ્રષ્ટિપૂતં ન્યસેત્પાદં વસ્ત્રપૂતં પિંચેજ્જલમ્ ।

સત્યપૂતં વદેદ્વાવયં મનઃપૂતં સમાચરેત્ ॥ ૩ ॥

સપ્તગ્રામેણ યત્પાપં અગ્નિના ભસ્મસાત્કૃતમ્ ।

તત્પાપં જાયતે તસ્ય મધુવિંદુમ્મક્ષણાત્ ॥ ૪ ॥

ત્રીશ આંગળ પહેણું, અને ત્રીશ આંગળ લાંબું વસ્ત્ર લઈ, તેને બેવડું કરી, તેવડે ગાળીને પાણી પીવું. તે ગરજામાં રહેલા જીવને જળની અંદર પરકવવા. આ પ્રમાણે કરીને જે જળપાત કરે, તે પરમ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રષ્ટિથી પવિત્ર કરી પગ મુકવો, વસ્ત્રથી પવિત્ર [ગણેલું] પાણી પીવું, સત્યથી પવિત્ર વાણી બોલવી, અને મનથી પવિત્રતાથી પ્રવર્તવું. સાત ગ્રામને અગ્નિ લગાડી બાળવાથી જે પાપ થાય, તેટલું પાપ મધનું એક વિંદુ બાળવાથી થાય છે.

વિષ્ણુપુરાણમાં લખે છે કે:—

“ ગ્રામાણાં સપ્તકે દગ્ધે યત્પાપં જાયતે કિલ ।
તત્પાપં જાયતે પાર્થ જલસ્યાગલિતે સતિ ॥ ૧ ॥
સંવત્સરેણ યત્પાપં કૈવર્ત્તસ્યૈવ જાયતે ।
एकादेन तदामोति अपूतजलसंग्रही ॥ ૨ ॥
યઃ કુર્યાત્સર્વકર્માણિ વસ્ત્રપૂતેન વારિણા ।
સ મુનિઃ સ મહાસાધુઃ સ યોગી સ મહાવ્રતઃ ૩ ॥ ”

હે અર્જુન ! સાત ગ્રામ બાળવાથી જે પાપ થાય, તે પાપ ગળ્યા વિના જળ પીનારને લાગે છે. દીમરને એક વર્ષમાં જેટલું પાપ લાગે, તેટલું પાપ ગળ્યા વિના જળ પીનારને લાગે છે, ગળેલા જળથીજ બધાં કાર્યો કરે છે, તેજ ખરો મુનિ, ખરો સાધુ, ખરો યોગી અને ખરો મહાવ્રતધારી છે.

પ્રતિહાસ પુરાણમાં અહિંસાને માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ અહિંસા પરમં ધ્યાનં અહિંસા પરમં તપઃ ।
અહિંસા પરમં જ્ઞાનં અહિંસા પરમં સુખમ્ ॥ ૧ ॥
અહિંસા પરમં દાનં અહિંસા પરમો દમઃ ।
અહિંસા પરમો યજ્ઞો અહિંસા પરમં શુભમ્ ॥ ૨ ॥
તમેવ હુત્તમં ધર્મં અહિંસા ધર્મલક્ષણમ્ ।
યે ચરંતિ મહાત્માનો વિષ્ણુલોકં વ્રજંતિ તે ॥ ૩ ॥

અહિંસા એ પરમ ધ્યાન છે, અહિંસા પરમ તપ છે, અહિંસા પરમ જ્ઞાન છે, અહિંસા પરમ સુખ છે, અહિંસા પરમ દાન છે, અહિંસા પરમ દમ છે, અહિંસા પરમ યજ્ઞ છે, અને અહિંસા પરમ શુભ છે. જે મહાત્માઓ તે અહિંસા લક્ષણુ ઉત્તમ ધર્મને આચરે છે, તે મહાત્માઓ વિષ્ણુલોકમાં જાય છે.

દૂર્મ પુરાણમાં નમપણ ગ્રંથમાં લખે છે:—

“ અમહ્યાણિ હ્યમહ્યાણિ કંદમૂલે વિશેષતઃ ।
નૂતનોદયપત્રાણિ વર્જનીયાનિ સર્વતઃ ॥ ૧ ॥

મધપાને મતિભ્રંશો નરાણાં જાયતે સ્વલુ ।

ન ધર્મો ન દયા તેષાં ન ધ્યાનં ન ચ સત્ક્રિયા ॥ ૨ ॥

મધપાને કૃતે ક્રોધો માનો લોભશ્ચ જાયતે ।

મોહશ્ચ મત્સરશ્ચૈવ દુષ્ટભાષણમેવ ચ ॥ ૩ ॥

વારુણીપાનતો યાંતિ કીર્ત્તિકાંતિમતિશ્રિયઃ ।

વિચિત્રા ચિત્રરચના વાંછંતિ કજ્જલાદિવ ॥ ૪ ॥

ભૂતાર્ત્તવન્નરીનર્તિ રારટીતિ સશોકવત્ ।

દાહજ્વરાર્ત્તવદ્ ભૂમૌ સુરાપો લોલુટીતિ ચ ॥ ૫ ॥ ”

સત્રંગાં અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરવા યોગ્ય નથી; તેમાં કંદ, મૂળ અને જેમને નર્વા પત્ર આવ્યાં હોય, તે વિશેષ વર્જવા યોગ્ય છે. મધપાન કરવાથી પુરુષોની બુદ્ધિ બ્રષ્ટ થાય છે, તેમને ધર્મ, દયા, ધ્યાન અને સત્કારની ક્રિયાઓ રહેતી નથી. મધપાન કરવાથી ક્રોધ, માન, લોભ, મોહ, મત્સર, અને દુષ્ટ ભાષણ થાય છે. વાશ્ણવી-મદિરાનું પાન કરવાથી કીર્તિ, ક્રાંતિ, મર્ત, અને લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. કાળજીની જેમ વિચિત્ર ચિત્ર રચનાની ઇચ્છા થાય છે. મદિરાપાની પુરુષ જાણે ભૂત વળગ્યું હોય, તેમ અતિ નાચે છે, શોકવાળો હોય, તેમ અતિશે રૂવે છે, અને દાહજ્વરથી પીડિત હોય, તેમ પૃથ્વી ઉપર આઘાટે છે. યોગ-શાસ્ત્રમાં પણ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ મધં પિત્વા નતઃ કશ્ચિત્ માંસં ચ સ્પૃહ્યન્નરઃ ।

કશ્ચિદ્ધનં કરોત્યુક્તજંતુસંઘાત વ્રાતકઃ ॥ ૧ ॥

મધે માંસે મધુનિ નવનીતે તક્રતો બહિઃ ।

ઉત્પચ્ચંતે વિપચન્તે સુસૂક્ષ્મા જંતુરાશયઃ ॥ ૨ ॥

પુત્રમાંસં વરં ભુક્તં નતુમૂલકમક્ષણમ્ ।

મક્ષણાન્નરકં યાતિ વર્જનાત્સ્વર્ગમાપ્નુયાત્ ॥ ૩ ॥

મધનું પાન કર્યા પછી કોઈ પુરુષ માંસની સ્પૃહા કરે છે, અને કામ દિસા કરે છે, અને જંતુઓના સમૂહનો ઘાતક થાય છે. મધ, માંસ, મધુ તથા જાશમાંથી બહાર કાઢેલા માખણમાં અતિ સૂક્ષ્મ જંતુઓનો સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિહીન થઈ જાય

છે. પુત્રનું માંસ ખાવું સારું, પણ મૂળીયાંનું ભક્ષણ કરવું સારું નહીં. તે ભક્ષણ કરવાથી માણસ નરકે જાય છે, અને તેને વર્ગવાધી સ્વર્ગે જાય છે.

તેને માટે જૈન સિદ્ધાંતમાં પણ લખે છે—

“ મજ્જંમિય મસંમિય જવનીયંમિ વચ્ચથણ્ણ ।

ઉપજ્જંતિ અસંસેયા તવન્ના તત્થ જંતુઓ ॥ ૧ ॥ ”

મદિરામાં, માંસમાં, માખણમાં અને મધમાં તેના જેવા રંગવાળા અસંખ્ય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.

કિરાત મિત્રો ! આ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. તે શિવાય અન્ય મતના માદેય પુરાણમાં એવો પણ લેખ છે કે, જે પુરુષ શ્રાદ્ધમાં ધર્મ મેળવવાની ઇચ્છાથી મધ આપે છે, તે તે ભોજન કરનારા લંપટ પુરુષોની સાથે ઘોર નરકમાં જાય છે. કંદ મૂળને ખાનારા મિથ્યાત્વીઓના શાસ્ત્રમાં પણ તે વાતનો નિષેધ છે. ઇતિહાસ પુરાણમાં લખ્યું છે કે, જે વૃંતાક, કાલિંગાં અને મૂળાનું ભક્ષણ કરે છે, તે મૂઢ પુરુષ અંતકાળે દુઃખ પામશે. જેના ઘરમાં સારું અન્ન છતાં મૂળા રંધાય, તે તેનું ઘર રમશાન જેવું છે, અને તેના ઘરમાં પિત્રિઓ રહેતાં નથી. પણ પુરાણમાં લખે છે કે, અડદ અથવા મગ વિગેરે +ગોર-સની સાથે ભક્ષણ કરે, તે તે માંસ તુલ્ય છે. સૂર્ય અસ્ત થયા પછી જળ, રૂંધર સમાન અને અન્ન, માંસ સમાન ગણાય છે, એમ માદેય મુનિએ કહેલું છે. વળી તે લખે છે કે, રાત્રિ ભોજન, પરસ્ત્રી ગમન, સંધાન (બોળ અથાણું) અને અનંત કાયનું ભક્ષણ, એ ચાર નરકનાં દ્વાર છે.

હે કિરાતલોકો ! કેટલાએક અભક્ષ્ય પદાર્થો છે, તે તમારે જાણવા જોઈએ. જેમાં સંક્ષેપથી મધ, માંસ, માખણ, મધ, બહુમીઝ, કંદ, મૂળ વિગેરેને સર્વથા લાભ કરવાં; તેની અંદર સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તે અન્ય મતમાં પણ એટલે સુધી લખે છે કે:—

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ વાયાવગ્રૌ જલેડપ્યહમ્ ।

વનસ્પતિગતશ્ચાહં સર્વમાત્મમયં જગત્ ॥ ૧ ॥

તન્માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા ન હિંસ્યેત કદાચન ।

અહં સર્વસ્ય તુલ્યત્વં ભજામિ કલ્પમોક્ષિતઃ ॥ ૨ ॥

હે અર્જુન ! પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જળમાં અને વનસ્પતિમાં હું પોતે જીવ-રૂપે રહેલો છું, એથી આ બધું જગત્ આત્મમય છે. મને સર્વવ્યાપક જાણીને કાઠની હિંસા કરવી નહીં. હું કલ્પ રહિત જીવને સર્વની તુલ્યતાને ભજું છું. ૧-૨

+ કાયુ-કૃષ્ણ નહીં કરેલુ દુધ, દહીં કે બીજા.

કિરાત મિત્રો ! તમે અરણ્યમાં રહો છો, માટે તમને બહુબાહુની ખબર હોતી નથી, તેથી તમારે અગ્નિમાં ફળ, ખરફ, માટી વિગેરે અબહુ વસ્તુનો લાગ કરવો. અનંતકાચનો ત્યાગ કરવાને માટે શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, વજ્રકંદ, સૂરણ, આદુ, હળદર, આલુ, કચૂરો, કુંઆર, લસણ, થોહાર, ગિરિકર્ણી, વાંસ, કારેલાં, લુણી, સતાવરી, લીલી મોથ, ગાજર, રતાળુ, પિંડાળુ, મૂળા, અમૃતવેલ, વૃક્ષની અંતર જાલ, થેગ, સુરિ, આમળી, ખિલોડા, બધાં કોમળ પાન, ગજો અને જૂમિછત્ર, એ બધાંને જે પુરૂષ લઈ દે છે, તે આ સંસાર સાગરને તરી જાય છે.

મિત્રો ! તમે તમારી આજીવિકા હુંદવા ઉપર રાખી છે, તે ઘણી અધમ આજીવિકા છે. હવેથી તેવી આજીવિકાનો ત્યાગ કરજો. તે અદત્તાદાનથી મહા પાપ લાગે છે, ચોરીનું વ્યસન એ નરકનું દ્વાર છે. ખીજની વસ્તુ હરી લેવાથી તેનો અંતરાત્મા પરિતાપ પામે છે, તેની શુભ વાસનાનો વિચ્છેદ થાય છે, અને તે સર્વદા તેને માટે અતિ દુઃખ રાખ્યા કરે છે, તેવું કામ કરવામાં કેટલું પાપ ? તેનો વિચાર કરો. હવે ચોરીરૂપ મહાપાંકતી સાથે તમે તમારા આત્માને લિપ્ત કરશો નહીં. તે મહા પાપનું ફળ કેવળ પરલોકમાં મળે છે, એટલુંજ નહીં, પણ આ લોકમાં પણ તે મળે છે.

ભિક્ષરાજ ! જેવું ચોરીના વ્યસનનું પાપ છે, તેવાં ખીજનાં પણ પાપનાં કારણો ધણાં છે. મિત્રનો દ્રોહ, સ્વામીનો દ્રોહ, વિશ્વાસઘાત, કરેલા ગણનો ઘાત, અને જીવકપટ, એ નરકની ગતિને આપનારાં છે. તેથી તેવાં બધાં પાપનો ત્યાગ કરજો. નીતિરૂપ કલ્પસંતાનું સર્વદા સેવન કરજો. તમે વનવાસી છો, નાગરિક જનના આચારથી અજાત છો, તથાપિ નાગરિક જનના કરતાં તમારાં હૃદય વિશેષ નિર્મળ હોય છે. જે દ્રઢતા તમારામાં છે, તેવી નગરવાસીઓમાં હોતી નથી. તમારી બુદ્ધિ અદ્ય હોય, પણ તમારાં હૃદયમાં નિર્મળતાનો પ્રકાશ વિશેષ હોય છે, તેથી તમે અદ્ય સમયમાં સારી ગતિના પાત્ર થવાની યોગ્યતા મેળવી શકો છો.

કિરાત ગૃહસ્થો ! હવે છેવટે એટલુંજ કહેવાનું કે, તમે મનુષ્ય છો, તમારી શક્તિ ઉત્તમ છે, તમારું જીવન જેવી ઉન્નત મેળવવી હોય, તેવી મેળવવાને લાયક છે, તમારો વાસ અરણ્યમાં હોવાથી તમે સદાચારની યોગ્યતાના અધિકારી થઈ શક્યા નથી, તેમ તમને તેવી યોગ્યતા સંપાદન કરાવે, તેવા કોષ ધાર્મિક પુરૂષનો સમાગમ પણ થયો નથી, તેથી તમે આજ સુધી અગ્નિમાં મગ્ન થઈ રહ્યા હતા. હવે ઉદયનો સમય આવ્યો છે, તમારી કન્યાનો સ્વીકાર કરી, મેં તમારી સાથે પવિત્ર સંબંધ બેઠ્યો છે. મારા સંબંધને કૃતાર્થ કરવો. એ તમારા હાથમાં છે. તમારા સંબંધથી મને લોકોમાં લગ્ન થવી ન જોઈએ. તમે વનરાજ્યના રાજા છો, તમારી કન્યા એક રાજકન્યા છે, તે સ્થિતિનો વિચાર કરી મેં જોડેલો આ સંબંધ જેવી રીતે લોકોમાં પ્રશંસાપાત્ર થાય, તેવી રીતે તમે પ્રવર્તન કરજો; અને અતિ દુર્લભ એવા આ માનવ જીવનને સંપૂર્ણ રીતે કૃતાર્થ કરજો.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રકુમારે ઉપદેશ આપ્યો, તે સાંભળી ભિક્ષુ લોકો ધણા ખુશી

થઇ ગયા. તેમના જંગલી વિચારોમાં ઘણો ફેરફાર થઇ ગયો, તેમના મહિન સંસ્કારોમાં ઉત્તમ પ્રકારનો સુધારો થઇ આવ્યો, તેઓના હૃદયમાં માનવ જીવન કાંઈક ઉત્તમ પદાર્થ છે, એવું જ્ઞાન આવ્યું. તેઓ બધાએ વિનયથી નમન કરી, શ્રીચંદ્રનો ઉપકાર માન્યો, અને તેમના વિયોગને માટે હૃદયનો શોક પ્રદર્શિત કર્યો.

તેમનામાંથી જ્યકુંજર નામના એક ઉત્તમ વ્યક્તિના ક્ષત્રિયને પોતાના સુવેગ રથનો સારથિ નિમી અને લિલકન્યા તથા ખીજા પરિવારને કુશસ્થલીપુરીમાં જઈ અંગીકાર કરવાની પ્રતિજ્ઞાનાં વચન આપી, શ્રીચંદ્ર માર્ગે રવાને થયો. પ્રેમી કિરાત વર્ગ અને કિરાત કાંતાઓ તેને વલોટાવાને કેટલેક દૂર આવ્યાં. શ્રીચંદ્રનો રથ જ્યાં સુધી દેખાયો, ત્યાં સુધી તેઓ એક દ્રષ્ટિએ તેની સામે જોઈ રહ્યાં, અને જ્યારે અદર્શન થયું, ત્યારે નયનમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી. મોહિની અને તેનો પરિવાર ખીજે માર્ગે ગયો હતો. શ્રીચંદ્ર અને મોહિનીના માર્ગ અત્યારે જુદા-હતા, પણ તેમના પ્રેમનો માર્ગ એકજ હતો. તે પ્રેમયક્ષની સમાપ્તિ આખરે કુશસ્થળી નગરીની રાજધાનીમાં થવાની છે. સુવેગરથનો દિવ્ય પ્રભાવ પોતાના મૂળ નાયકને મગવાથી વિશેષ પ્રદીપ્ત થયો. હવે તે રથ અને તેના નાયકનો ચરિતાનુયોગ ક્યાં થશે, અને તેમાં ખીજે શો ચમત્કાર આવશે ? તે વાચકને આગળ જણાશે.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

સરસ્વતી.

ક સુંદર યક્ષ મંદિર આવેલું છે, મંદિરની શોભા વિમાનના જેવી છે, તેના મનોહર સ્તંભ ઉપર અદ્ભુત કારીગરી રચેલી છે, પ્રત્યેક સ્તંભ ઉપર નમુનાદાર પુતળીઓ ગોઠવેલી છે, મંદિરના મધ્ય ભાગે ઉચ્ચ અને મોટા ઘેરાવવાળો ધુમટ આવેલો છે, ધુમટની ચારે બાજુ જુદાં જુદાં ચમત્કારી ચિત્રો ચિતરેલાં છે, કાષ્ઠ દેવતાનાં, કાષ્ઠ દેવીઓનાં, કાષ્ઠ રાજાઓનાં, કાષ્ઠ શૂરવીરોનાં, અને કાષ્ઠ શાસન દેવતાઓનાં છે, પ્રત્યેક ચિત્રો જાણે અત્યક્ષ રૂપે હોય, તેવાં દેખાય છે.

આવા સુંદર મંદિરમાં એક રાજકન્યા બે સખીઓની સાથે ફરે છે. રાત્રિનો સમય છે, મંદિરમાં જડેલાં રત્નોના પ્રકાશથી અંધકાર દૂર થઇ ગયું છે, તેમાં વળી આ રાજકન્યાના તેજથી અને તેનાં રત્નમય આભૂષણોથી એ પ્રકાશમાં વધારો થાય છે તે ત્રણે બાજાઓ ફરતી ફરતી મંદિરના એક ભાગમાં આવી, ત્યાં એક તરણ પુરૂષ સતેલો જોવામાં આવ્યો. તેની આકૃતિ મોહક હતી, તથાપિ રાત્રિનાં ઝાંખા પ્રકાશથી તે જોઈએ તેવી દેખાતી નહતી. નિદ્રાએ તેના મનોબળને મૂક બનાવી દીધું હતું, તેની બધી શારીરિક

ચેષ્ટાઓ શાંત પડી ગઇ હતી, નિદ્રાની મહા શક્તિએ તેને નિમ્ચેષ્ટ અને મૂઢ કરી દીધી હતો, રાત્રિનો સમય અને મંદિર એકાંત હતું, તથાપિ તે નિર્ભયપણે નિદ્રાનો સ્વાદ લેતો હતો.

ત્યાં શરતી તે ત્રણ બાળાઓમાં એક મુખ્ય હતી, અને બીજી એ તેની આશ્રિત સખીઓ હતી, બીજી એ તેની આશ્રિત છતાં તે મુખ્ય નાયિકાની સમાનતાને ધારણ કરતી હતી. મુખ્ય નાયિકા તેઓનું માન સાચવતી, અને ક્ષણે ક્ષણે તેઓની તરફ પ્રેમદષ્ટિએ જોતી હતી.

તે સૂતેલા પુરૂષને જોતાંજ મુખ્ય નાયિકાને સાંભ્રમ થઇ ગયો. પોતાની મનોવૃત્તિની ધારણા સફળ થવાથી તેણી અત્યંત આનંદ પામી ગઇ. તત્કાળ તેણીએ પોતાની બંને સખીઓને કહ્યું, સખીઓ ! યક્ષની વાણી સફળ થઇ. જેને માટે યક્ષ દેવે પ્રેરણા કરી આપણને અહીં મોકલ્યાં, તેજ આ વીર પુરૂષ છે. સખીઓ ! આ સૂતેલા વીર પુરૂષને જગડવો જોઇએ; જરૂર તેજ પુરૂષ છે. સખીઓ બોલી, પ્રિય સખી ! તમારું કહેતું યથાર્થ છે, તમારા મનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર અને તમારા મનોરથને સફળ કરનાર, આ વીર નરજ છે. સખી ! હવે તેને જગડો, અને તમારું સુંદર દર્શન કરાવો. હજુ તે ગાઢ નિદ્રામાં તક્લીન છે. આ મહાશયનાં સત્કર્મના પડદો જ્યાં સુધી પડ્યો નથી, ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાન દશાશય નિદ્રા સુખને અતુલવે છે. તેને ખચ્ચર નથી કે, મારે માટે એક સુંદર રાજકુમારી વરવાને તૈયાર થઇ ઉભી છે. ભાગ્યના ઉંચા શિખર ઉપર મારે હમણાંજ ચડવાનું છે, મારે પૂર્વ કર્મનાં મહા ષળ અતુલવવાનો સમય નજીક આવ્યો છે, અને મારી આશાલતા નવપક્ષવ થઇ મધુર રૂપ આપવાને ઉન્મુખ થઇ રહી છે.

સખીઓનાં આવાં વચન સાંભળી રાજબાળા બોલી, પ્રાણનાથ ! જન્યત થાઓ. આ રાજપુત્રી પોતાની ભાગ્યદેવીની પૂજા કરી, આપની પૂજા કરવાને તૈયાર થઇ ઉભી છે. આપ મહાશયને મળવાનો મહા માર્ગ એ ભાગ્યદેવીએ મને દર્શાવ્યો છે. તે માર્ગને અનુસારેજ હું આપની સન્મુખ આવી ઉભી છું. પ્રાણેશ ! જન્યત થાઓ, આપની પહેલાં મારાં અને તમારાં સદ્ભાગ્ય જન્યત થઇ ગયાં છે. આવા રાજબાળાના શબ્દો તે રાજકુમારના કર્ણ માર્ગમાં થઇ અંતરમાં પેઠા. તરતજ નિદ્રાનો મહા મોહ પવનથી વાદળની જેમ વીખાઇ જવા લાગ્યો, મૂર્છા અને જન્યતિ વચ્ચે યુદ્ધ ચાલ્યું; જન્યતિએ જીત કરી મલિન મૂર્છાને દબાવી દીધી. તે પુરૂષ તરતજ જન્યત થઇ બેઠો થયો; આગળ અવલોકન કરતાં રાજબાળા અને તેની એ સખીઓ દષ્ટિએ પડી.

વાંચનાર ! ચાલતા પ્રસંગને લઇ તમે આ જગેલા પુરૂષને ઓળખી લીધો હશે. એ પુરૂષ તમારો બહોા પરિચિત છે, તેનાં ઉન્નતિ ભરેલાં ચરિત્રો તમે પ્રથમથીજ વાંચતા આવો છો; એટલે તે પુરૂષના જ્ઞાનનું પ્રતિબિંબ તમારા હૃદય દર્પણમાં પડી ગયું હશે. બીજી જે ત્રણ સુંદરીઓ છે, તેઓને તમે ઓળખી શકશો નહીં કારણ કે, તેઓ તમારી

પરિચિત નથી. તેમનાં ચરિત્રનું, કે તેમની ઉત્પત્તિ તથા આ પ્રવૃત્તિનું તમને ખીલકુલ જ્ઞાન નથી, આલો હવે તમને એ બધાં પાત્રો ઓળખાવીએ. આ યક્ષ મંદિરમાં સૂત્રોનો પુરૂષ તે આંપણો ધાર્મિક નાયક શ્રીચંદ્ર છે, તે આ યક્ષ મંદિરમાં આવી સૂતો છે. આ યક્ષ મંદિર કુંડલપુરના ઉદ્યાનમાં આવેલું છે. રાજકુમાર શ્રીચંદ્ર સુવેગ રથ તથા કુજર સારથિને સાથે લઈ કુંડલપુર આવ્યો હતો. પોતાનો કાષ્ઠો ખીજે રથને રાખી, તે કુંડલપુર જોવાને ગયો હતો. સંધ્યાકાળ થયો, એટલે ત્યાંથી પાછો ફરી તે આ યક્ષ મંદિરમાં આવી સૂતો હતો. આ વખતે કુંડલપુરની રાજકુમારી સરસ્વતી પોતાની એ સખીઓની સાથે અહીં આવી છે. તે બંને સખીઓનાં નામ સુનામિકા અને સુરપિલ્લિ છે. આ વીર પુરૂષને સૂતો જોઈ, તેઓ આશ્ચર્ય પામી જાય છે, અને જે બગત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે ? સુકૃતની પ્રબળતા કેવી અદ્ભુત છે ? પુરૂષ ગમે ત્યાં ગયો હોય, અને ગમે ત્યાં છુપી રીતે રહ્યો હોય, પણ સુકૃતની શ્રેણી નૃત્ય કરતી કરતી શુભ ફળ લઈને તેની પાસે આવે છે. સાહિત્યકાર તેને માટે નીચેનું પદ લખે છે:—

યદ્યપિ કૃતસુકૃતલવઃ પ્રયાતિ ગિરિકંદરાંતરેષુ નરઃ ।

કરકલિતદીપકલિકા વિલોક્ય લક્ષ્મીસ્તમનુ યાતિ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—એક થોડું સુકૃત કરી પુરૂષ પર્વતની ગુફામાં ચાલ્યો જાય, તથાપિ લક્ષ્મી હાથમાં દીવી લઈને તેને જોતી જોતી તેની પાછળ જાય છે. ૧

તે વિષે જ્ઞાનવિમળસૂરિ પણ પોતાના રાસમાં તેને મળતુંજ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

જેહુને સાથે સુકૃત છે, તે જાણો તિહું જાય,

કરતલ દિપકની પરે, લક્ષ્મી હોય સહાય.

શણિવાર પછી રાજકુમાર સાનંદાશ્વર્ય થઈ જોલ્યો, સુંદરીઓ ! તમે કોણ છો ? આવા એકાંત સ્થળમાં રાત્રે ક્યાંથી આવો છો ? તમારી સાહસ શક્તિ બળવાન લાગે છે, આવા સ્થળમાં અબજા જાતિ આવે, તે જોઈ કોને આશ્ચર્ય ન થાય ? આ વખતે તમે અહીં આવ્યાં, તેનું શું પ્રયોજન છે ? વળી મારી ગાઢ નિદ્રાનો ભંગ કરવાનું કારણ શું છે ? મંદિરની બહાર કોઈ તમારી સાથે આવેલ છે કે નહીં ? રાજકુમાર શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી, તેઓમાંથી એક સ્ત્રી બોલી—મહાવીર ! આ સુંદરી અરિમર્દન રાજાની પુત્રી સરસ્વતી છે, તે હમેશાં યક્ષની પૂજા કરે છે, પોતાના સૌભાગ્યની વૃદ્ધિને માટે તેણીની આસ્તા યક્ષની ઉપર વધારે છે, યક્ષના પ્રભાવથી તેના ભાગ્યનો મહિમા વધ્યો છે. એક વખતે રાજકુમારી પોતાના પિતાના ઉત્સવમાં બેઠી હતી, પુત્રીનું સૌંદર્ય અને યોગ્યપણું જોઈ, રાજાએ મંત્રીને જણાવ્યું કે, આ પુત્રીના વરને માટે તપાસ કરો.

કોઇ વીર માનવ રત્નને શોધી કાઢો. સગ્ન આ પ્રમાણે મંત્રીને કહેતો હતો, ત્યાં એક યાત્રક નીચે પ્રમાણે બોલી ઉઠ્યો—

“ કુશસ્થગપુરનો રાજકુમાર શ્રીચંદ્ર છે, તે દાતા, બોક્તા, સાહસી અને ગુણરૂપ મણિરત્નનો ભંડાર છે, તે મહાવીર કોઇ કારણથી રીસાઇને બહાર આવ્યો ગયો છે. ”

યાત્રકના આ શબ્દો કવિતારૂપે સાંભળી, રાજ આશ્ચર્ય ખામી ગયો, પોતાને એ વાત અનુકુળ હતી, તથાપિ તે મૌન ધરીને બેસી રહ્યો.

આજ દિવસે રાજકન્યાને સ્વપ્નામાં આવી યક્ષે કહ્યું કે, રાજકુમારી ! ચિંતા કરશે નહીં, આજથી પાંચમે દિવસે હું તને મનોવાંછિત વરની સાથે ભેટાડીશ. યક્ષનાં આવાં વચનથી રાજકન્યા ઘણી ખુશી થઇ. તે વાત તેણીએ અમો, કે જે તેમની સખીઓ છીએ, તેમને જણાવી. આ અરસામાં એવું બન્યું કે, નગરમાં શ્રીદત્ત નામે મંત્રીનો પુત્ર હતો, તે રાજકુમારીના સૌંદર્યથી તેણીની ઉપર રાગી થયો હતો, તેણે રાજકન્યા મેળવવાને અનેક ઉપાયો કરવા માંડ્યા. મંત્રીના કહેવાથી અરિમદન રાજના મનમાં પણ એમ થયું કે, આ રાજકન્યા મંત્રીપુત્ર શ્રીદત્તનેજ આપવી. આ બખર જાણી દૃઢ હૃદયની રાજબાળાએ અમોને તે વાત જણાવી, અને યક્ષના કહેવા પ્રમાણે આજે વિવાહની સામગ્રી લઇને અમો અહીં છુપી રીતે આવેલાં છીએ, અને એ મહાશયાના મહા ભાગ્યથી આજે તમારાં દર્શન થયાં છે. રાજપુત્ર ! હવે સત્વર તૈયારી કરો, આ બાળાના મનોરથ પૂરા કરો. જો આ બખર અમારા મહારાજને કાને આવશે તો, વિપરીત થશે.

આ બધો વૃત્તાંત સાંભળી, શ્રીચંદ્રે નિશ્ચય કર્યો કે, “ આજા ધરી આવેલી આ રાજકન્યાને નિરાશ કરવી નહીં; વળી તેણીની સાથે મારો સંબંધ કર્મજનિત છે. ” આવા નિશ્ચયથી શ્રીચંદ્રે તે રાજકન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. સદ્ભાગ્યના પ્રભાવથી અને પુણ્યના પ્રતાપથી શ્રીચંદ્ર સરસ્વતીનો પતિ થયો. એક સદ્ગુણરૂપ સરસ્વતીથી તે પ્રથમ તો સુશોભિત હતો, તે આ સદ્ગુણી સરસ્વતીથી વિશેષ સુશોભિત થયો. શ્રીચંદ્ર જેવા સદ્ગુણી પતિને સંપાદન કરી, સરસ્વતીએ પોતાના સૌભાગ્યને સાર્થક કર્યું. જેવી રીતે આ મહાન્દ્ર લાભથી રાજકુમારી સરસ્વતીના હૃદયમાં આનંદ થયો હતો, તેવીજ રીતે તેને આનંદની સાથે ચિંતા પણ થઇ હતી. તે રાજબાળાએ વિચાર્યું કે, “ આ વિવાહ વિધિ ગુપ્તરીતે કરવામાં આવ્યો છે, તેથી પિતાને અતિશય ક્રોધ થશે. ક્રોધે પ્રેરાયલા પિતા જો યડાઇ કરીને આવશે તો, આ સહાય વગરના રાજકુમારનો નિગ્રહ થઇ જશે. મારા નિમિત્તે રાજકુમાર અતિશય કષ્ટ પામશે, તેથી હવે અહીંથી સહીસલામત ચાલ્યાં જવું જોઇએ. આવું વિચારી રાજકન્યા બોલી—“ પ્રાણનાથ ! સત્વર તૈયારી કરો, હવે અહીં રહેવું સલામત નથી. આપણે માટે યક્ષ મંદિરની બહાર સાંઢી ઉભી રાખી છે, એ પવનવેગા સાંઢી આપણને ક્ષણમાં ઘણે દૂર લઇ જશે. ”

પ્રિયાનાં આવાં વચન સાંભળી શરવીર શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—પ્રાણેશ્વરી ! તમારૂં કહેવું યથાર્થ છે. હું સારી રીતે સમજું છું કે, હવે અહીં રહેવું સહીસલામત નથી; પણ આવા અધિકારમાં શી રીતે જવું ? વળી સાંઠડીને હાંકવાનું કામ પણ હું જાણતો નથી. સાંઠડીને હાંકારવી અને ઝોકાવવી, એજ ખરેખર જાણવાનું છે; તેથી હવે પ્રભાતકાળ થાય, ત્યાં સુધી અહીંજ રહેવું પડશે, જે થવાનું હોય તે થાય. પ્રાણીને શુભાશુભ કર્મ, કષ્ટ આપ્યા વિના રહેતાં નથી. પ્રિયા ! કોઈ જાતની ચિંતા કરશો નહીં, પુણ્યનો પ્રભાવ મોટો છે. જો પુણ્ય પ્રયત્ન હોય, તો ચક્રવર્તી રાજા પણ પરાજય પામી જાય છે, અને અસહાય અને એકાકી માણસ વિજય મેળવે છે. અત્યારે આપણને પુણ્યની સહાય છે. પંચપર-મેણીનું સ્મરણ કરો, નવકાર મંત્રની નિર્મળતાને પ્રકાશ કરનાર અર્હત પ્રભુનું શરણ લ્યો. પ્રિયાનાં આવાં વીરત્વ ભરેલાં અને પુણ્યની પ્રગટ શ્રદ્ધાનાં વચન સાંભળી રાજકુમારીને ધીરજ આવી; પછી તે મહાનુભાવાએ રત્નદીપક લઈ પોતાના પતિના મુખને યરાયર અવલોક્યું. મુખના નિરીક્ષણથી તેના હૃદયમાં વિશેષ સંતોષ થયો. ચંદ્રના જેવું લલાટ, કમળનાં જેવા નેત્ર અને મુખાદૃતિનું લાલિત્ય જોઈ, સરસ્વતી સાનંદ થઈ ગઈ. પોતાના સાંઠડીને અને સૌભાગ્યને તે સાર્થક થયેલું સમજવા લાગી. ક્ષણવાર પછી સરસ્વતીએ કહ્યું, પ્રાણેશ ! યક્ષનાં વચનથી આપના સ્વપ્નને મેં જાણ્યું તો છે, તથાપિ પુનઃ વિશેષ સંતોષ પ્રાપ્ત કરવાને પુણ્યાની ઇચ્છા થાય છે. પ્રાણેશ ! કહો, આપ કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? શ્રીચંદ્ર હાસ્ય કરી બોલ્યો—પ્રિયા ! વિવાહથી હૃદયને અપેક્ષા કરી, પછી પૂછું, તે અનુચિત છે. ચતુર માણસ પૂછ્યા પછીજ હૃદય અપે છે, અને સંબંધ જોડે છે. સરસ્વતીએ ઈતેન્નરીથી જણાવ્યું, પ્રાણપતિ ! મેં આનંદની ખાતરજ પૂછ્યું છે, તમારે માટે મારું મન નિઃશંક છે, તમારા હૃદયથી મેં તમારી સર્વ જાતની પરીક્ષા કરી છે. નિર્મળતા જોઈનેજ મેં તમને મારા મનોમંદિરમાં સ્થાપ્યા છે. હવે ઇચ્છામાં આવે તો જણાવો, નહીં તો મારે કોઈ જાણવાની જરૂર નથી.

સરસ્વતીનાં આવાં સાપેક્ષ વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર હસતો હસતો બોલ્યો—સરજે ! શાંત થાઓ. તમારા પવિત્ર પ્રેમની પરીક્ષા સારી રીતે થઈ છે, હૃદય લિપરનું અધિકાર દૂર થઈ ગયું છે, મારા હૃદયપર તમારા પ્રેમને પ્રકાશે સારું અજવાળું પાડ્યું છે. મારો વૃત્તાંત સાંભળો. હું જાતે ક્ષત્રિય છું, મારું નામ શ્રીચંદ્ર છે, કુશસ્થળી નગરીમાંથી મુસાફર થઈ અહીં આવ્યો છું. વિદેશનાં અનેક કૌતુક જોવાનો લાભ સંપાદન કરવાની ઇચ્છાએ હમેશાં હું ચિયરું છું. આ સાંભળી સરસ્વતીના આનંદમાં વધારો થઈ ગયો. પોતાને મનોવાંછિત પતિ મળવાથી સ્ત્રી જીવનને કૃતાર્થ માનવા લાગી, તેમજ હૃદયમાં ઉડી રીતે પોતાના આ ગુપ્ત વિવાહના વિજયની આશા રાખવા લાગી. પછી સરસ્વતીએ અંજલી જોડી કહ્યું, પ્રાણેશ ! મારા આનંદમાં મોટો વધારો થયો છે. આનંદનાં તેજસ્વી કીરણો મારા હૃદયધિકારને દૂર કરે છે, તથાપિ તે અધિકારનો સમૂળગો નાશ થતો નથી. હૃદયના એક પ્રદેશમાં અધિકારની મહિમ જાણી રહે છે. શ્રીચંદ્રે ઈતેન્નરીથી પૂછ્યું, પ્રાણેશ્વરી ! તે શું ? મને સ્પુટ કરી સમજાવો. પ્રકાશની અંદર થોડો પણ અધિકાર ન રાખો જોઈએ.

તમારૂં તે વચન કાંઈક હેતુ સહિત લાગે છે. સરસ્વતીએ પુનઃ જણાવ્યું, 'પ્રાણાધીશ ! આપ જેવા ચતુર પુરૂષથી તે અજ્ઞાત રહે, એ અસંભવિત છે; તથાપિ આપની ઇચ્છા મારે મુખે સાંભળવાની છે, એમ જણાય છે. સ્વામી ! એ પ્રકાશમાં અંધકાર તે મારા હૃદયની ચિંતા છે. હવે ક્ષણવારમાં મારા પિતા આવી તમારો નિમ્મલ કરશે, અને તમે સદાય વગરના એકલા શું કરી શકશો ? આ ચિંતાના અંધકારે મારા આનંદના પ્રકાશને ઝાંખો કરી દીધો છે. સ્વામીનાથ ! તમારા પુણ્યના પ્રકાશથી એ ચિંતારૂપ અંધકાર દૂર થઈ જાય. શ્રીચંદ્રે ઉત્સાહથી કહ્યું, " પ્રિયા ! હિમ્મત રાખો, તમારા પિતાથી શું અનર્થ થઈ શકે તેમ છે ? તે માનવરૂપે છે, અને હું પણ માનવરૂપ છું; તેમાં શો ભય રાખવાનો છે ? જે બાવી હશે તે બનશે, કર્મની પ્રજાળ સત્તા આગળ હું અને તે બંને રાંક છીએ. ક્ષાત્રતેજમાં ભયનો અંધકાર પેસી શકતો નથી. જગતમાં ક્ષાત્રજાળ અપ્રતિહત છે, સાહસની સીમા ક્ષાત્રતેજમાંજ સમાપ્ત થાય છે. " આવાં શ્રીચંદ્રનાં વચન સાંભળી સરસ્વતીના હૃદયમાંથી ચિંતાંધકાર દૂર થઈ ગયો, હૃદયના સર્વ પ્રદેશમાં આનંદનો પ્રકાશ પડી રહ્યો. પતિના ક્ષાત્રતેજની છાયા તેણીના ઉપર આરંભ થઈ ગઈ.

ન્યારે પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે યદ્દના પૂજારીએ આ સર્વ બનાવ જોઈ લીધો. કોઈ અળખ્યા પુરૂષની સાથે રાજકન્યા પરણી, એ વાત તેના જાણવામાં આવી. તરતજ તે કુંડલપુરના દરબારમાં દોડી આવ્યો; તેણે આ વાત રાજા અરિમર્દનને જણાવી. તે સાંભળતાંજ કુંડલપુરના પતિને અતિશય ક્રોધ ચડી આવ્યો. યદ્દમંદિરમાં બનેલા આ ગુપ્ત બનાવથી પોતાની પ્રતિષ્ઠાની હાની થવાનો વિચાર આવ્યો. તરતજ તેણે પોતાના મંત્રીને બોલાવ્યો, અને પોતે જતે યદ્દમંદિરમાં જવાને તૈયાર થયો. ચતુર મંત્રીએ રાજાને લાં જતાં અટકાવ્યો, અને ચતુરંગ સૈન્યને લઈ સેનાપતિને મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો. રાજાની આજ્ઞાથી સેનાપતિ ચતુરંગ સેના લઈ યદ્દમંદિર ઉપર ચડી આવ્યો. ઉછળતા સમુદ્ર જેવા સૈન્યને આવતું જોઈ, રાજકન્યા કંપી ચાલી. તેણે સ્વામીને કહ્યું કે, પ્રાણનાથ ! હવે કોનું શરણ લેવું ? શ્રીચંદ્રે વીરતા દર્શાવી કહ્યું, પ્રિયા ! નાહીંમત થાઓ નહીં, આપણે ધર્મનું શરણ છે, તમે જરાપણ ગભરાશો નહીં. આ મોટા સૈન્યના શા ભાર છે ? હું તેને ક્ષણમાત્રમાં વીખેરી નાખીશ. આ પ્રમાણે પ્રિયાને શાંત કરી શ્રીચંદ્ર ગર્જના કરી સૈન્યની ઉપર તુટી પડ્યો. ક્ષણમાત્રમાં તો તેણે બધા સૈન્યને સર કરી દીધું. તેના ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યથી મોટી બળવાન સેના વીખાઈ ગઈ. સૈન્યનો પરાભવ જોઈ મંત્રી પોતે લાં આવ્યો; તેણે હાક મારીને શ્રીચંદ્રને પૂછ્યું, અરે ચોર ! તું કોણ છે ? રાજકન્યાનું હરણ કરી ક્યાં જઈશ ? તારું નામ, કુળ અને વાસસ્થાન જણાવ. શ્રીચંદ્રે સામી હાક મારી જણાવ્યું, અરે ગર્વિષ્ઠ ! તારા જેવા અધમની આગળ મારે નામ ઠામ જણાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. મેં મારા પરાક્રમથીજ રાજકન્યાનું હરણ કર્યું છે, તારે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હોય તો, સામો આવ. આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્ર મંત્રીની સામો થયો, અને તેણે પોતાના અતુલ બળથી મંત્રીને સૈન્ય સહીત પાછો હાકાવ્યો.

આ વૃત્તાંત જાણી રાજા અરિમર્દને મોટું સૈન્ય લઇ ચડી આવ્યો. પોતાના પિતાને આવતા જોઇ સરસ્વતીએ શ્રીચંદ્રને કહ્યું, પ્રાણેશ ! હવે મારા પિતા જાતે આવે છે, તેમની સાથે મોટી સેના છે, આવી મહાન સેના લઇ આવેલા મારા પિતાને આપ શી રીતે જીતી શકશે ? શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—પ્રિયા ! ચિંતા કરો નહીં, પુણ્યની પ્રખળતા હશે, તો તમારા પિતાને પણ ક્ષણમાં જીતી લઇશ. આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્રે પોતાના નામની રત્નમુદ્રિકા સરસ્વતીને આપી, અને પોતાની સર્વ જાતની ઓળખાણ કરાવી. પછી પોતે એક અંજન ગુટીકાના પ્રયોગથી સરસ્વતીને વાનરી બનાવી દીધી. તે ચપળ વાનરી શ્રીચંદ્રની સામે જોતી જોતી ઉભી રહી. તેની સખીઓ તે જોઇ આશ્ચર્ય પામી ગઇ. ક્ષણમાત્રમાં રાજા અરિમર્દને યક્ષ મંદિરને ઘેરી લીધું, અને શ્રીચંદ્રને પકડવાને પોતે ગજેન્દ્ર ઉપર બેસી નજીક આવ્યો. શૂરવીર શ્રીચંદ્ર રાજાને ગજેન્દ્ર ઉપર આવતો જોઇ, તરતજ પરાક્રમ દર્શાવવા કુદી પડ્યો, અને અતિ જોરથી રાજાને ખેંચી ગજેન્દ્ર ઉપરથી પાડી નાખ્યો. તે પછી રાજાને બાંધીને બંધીવાન કરી દીધો. આ વખતે રાજાના સૈનિકોએ કોલાહલ કરી મુક્યો, અને રાજકુમારનું અગુલ પરાક્રમ જોઇ સર્વે ચકિત થઇ ગયા.

આવું મહા પરાક્રમ દર્શાવી શ્રીચંદ્ર રણભૂમિમાંથી પસાર થઇ ગયો. તે ક્યાં ગયો ? અને શી રીતે ગયો ? એ કોઇના પણ જાણવામાં આવ્યું નહીં. શીયાળનાં ટોળાંમાંથી જેમ કેશરીસિંહ ચાલ્યો જાય, તેમ તે ધીરવીર મહા પુરૂષ સૈનિકોના સમૂહમાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી મંત્રી વિગેરે બંધનમાં પડેલા રાજાની પાસે આવ્યા. મંત્રીએ પોતાના મહા-રાજાને બંધનમાંથી મુક્ત કર્યો, અને કામળ વચનોથી તેના ઉરકરાયેલા હૃદયને શાંત કર્યું. શાંત થયેલા રાજા યક્ષમંદિરમાં પોતાની પુત્રીને મળવા અને શોધવા જતો હતો, ત્યાં એક ચારણના મુખથી નીચેની કવિતા સાંભળવામાં આવી.

ગાહામાંહે ગુણ કહે, જેહના સત્ય ચરિત્ર ।

ગુણીના ગુણ પદતા થકા, રસના હોય પવિત્ર ॥ ૧ ॥

ચોરગિહાઓ જેણં વંધપિયા બાલપુત્ર ત્રિરહહયા ।

વહિયા નિયપિયરહિયા સો ધીરો જયતસિરિચંદો ॥ ૨ ॥

કુંડલપુરસ્સ રજ્જં ચંદમુહારાયકાનિ પરિણયણં ।

જક્ષવચણઓ વિહિય ચંદપુરં વાસિયં જેણ ॥ ૩ ॥

સો કુંડલપુરઅહિવડ, સિરિચંદો જયત પયાવસિંહસૂઓ ।

સંફુસડ જસ્સ તડયા, જરુલો મત્તીડ પાયતલે ॥ ૪ ॥

જેનાં સત્ય ચરિત્રના ગુણ ગાથામાં કહેવામાં આવે છે. તેવા ગુણી પુરુષના

ગુણ કહેવાથી રસના [જીભ] પવિત્ર થાય છે, બાલ પુત્રના વિરહથી દુઃખી અને પોતાના પતિથી રહિત એવી સ્ત્રીને જેણે ચોરના ઘરમાંથી મુક્ત કરી હતી, એવા શ્રીચંદ્રકુમાર જય પામે. જેણે કુંડલપુરનું રાજ્ય તથા ચંદ્રમુખી રાજકન્યાનું પાણ્ડિત્ય કયું, અને યક્ષનાં વચનથી ચંદ્રપુર નગર વસાવ્યું, તે કુંડલપુરના અવિયતિ અને અતાપસિંહ રાજાના પુત્ર શ્રીચંદ્ર જય પામે. યક્ષ પણ ભક્તિથી જેનાં ચરણ તળે રપરી કરે છે, તે શ્રીચંદ્ર જય પામે.

ચાગ્લુની આ કવિતા સાંભળી, રાજા અરિમર્દનને શ્રીચંદ્રનું સ્મરણ થઇ આવ્યું, પોતાના સર્વ સૈન્યને પરાભવ કરનાર, અને પોતાનો બંધ કરી ગર્વ હિતારનાર, તે કુશસ્થળોને રાજપુત્ર શ્રીચંદ્ર હતો, આ વાત જાણી તેના હૃદયમાં હર્ષનો ઉભરો આવી ગયો. તત્કાળ તેણે પોતાના યોદ્ધાઓને આજ્ઞા કરી કે, મને બાંધનાર અને આપણો પરાભવ કરનાર તે વીરકુમાર ક્યાં છે ? તેને અહીં લાવો. મેં અગ્નિતાથી મોટી ભુલ કરી કે, જેની સામે હું યુદ્ધ કરવાને ચડી આવ્યો. જો એ વીરનરે રાજપુત્રીનું હરણ કર્યું હોય, તો માફ જીવન કૃતાર્થ થયું છે. મારી રાજકન્યાના ભાગ્યનો મહાન ઉદય થયો છે. શ્રીચંદ્ર જેવા દિવ્ય પુરુષને સંપાદન કરનારી સુંદરીઓના જીવનની સાર્યક્તા સંપૂર્ણ રીતે થાય છે. વીર યોદ્ધાઓ ! સત્વર જઇ એ મહાવીરને અહીં લાવો. એ મહાશયનાં પવિત્ર દર્શન મને કરાવો.

રાજાનાં આવાં વચન સાંભળી, સર્વ યોદ્ધાઓ તેને શોધવાને ચારે તરફ દોડદોડ કરવા લાગ્યા, પણ કોઇ ઠેકાણે શ્રીચંદ્ર જોવામાં આવ્યો નહીં. ઘણીવાર તેઓએ પાછા વળી રાજાને જણાવ્યું કે, સ્વામી ! રાજકુમાર કોઇ સ્થળે નથી. ક્ષણ માત્રમાં તેઓ ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? તે જાણવામાં આવતું નથી. આ સાંભળી જેના મુખ ઉપર ગ્તાનિ થયેલી છે, એવો અરિમર્દન રાજા યક્ષમંદિરમાં પોતાની પુત્રીને મળવા આવ્યો. ત્યાં રાજકુમારી જોવામાં આવી નહીં, પણ એક વાનરી જોવામાં આવી. પોતાના ચપળ સ્વભાવને દૂર કરી, વાનરી રાજાની પાસે ઉભી રહી, અને નયમાંથી અશ્રુધારા વર્ષાવવા લાગી. રાજા હૃદયમાં આશ્ચર્ય પામી ગયો. તેણે સુનામિકાને પુછ્યું, આ વાનરી ક્યાંથી ? અને રાજકુમારી ક્યાં છે ? સુનામિકાએ બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, તે સાંભળી રાજા શોક ધરતો બોલ્યો—વત્સે ! ચિંતા કરીશ નહીં, તારા ગુમ થયેલા પતિને શોધી લાવીશ, અને તને સુખી કરીશ. પછી રાજા વાનરીરૂપ સરસ્વતીને પોતાના નગરમાં લાવ્યો, અને કુશસ્થળી નગરી તરફ શ્રીચંદ્રનો શોધ કરવા માટે અનેક સુબટોને તૈયાર કરવા લાગ્યો.

આ વાર્તાનો પ્રચાર કુંડલપુરમાં થઇ રહ્યો, ઘેર ઘેર રાજકુમારી સરસ્વતી સંબંધી વાર્તાનીજ ચર્ચા થવા લાગી. રાજકુમારીને વાનરીરૂપે રાજમહેલમાં રાખવામાં આવી. રાજા અરિમર્દન રાજકુમારીની જેમ તેની ઉપર વાતસલ્ય ભાવ દર્શાવતો હતો.

કોઇ વાર સરસ્વતી તિર્યચ બાવને પામી પોતાનાં કર્મને હૃદયમાં નિંદતી, પણ શ્રીચંદ્રના પુત્ર સમાગમની આશા રાખી, દિવસ નિર્ગમન કરતી હતી.

કુંડલપુરની સર્વ પ્રજા રાજકુમારીનું વાનરીરૂપ જોઇ, કર્મના પ્રભાવ ઉપર વિશ્વાસ રાખી, આત્મસાધન કરવાને વિશેષ પ્રવૃત્ત થતી હતી. આ વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્ર સ્વામી પ્રસાર થઇ ક્યાં ગયો ? અને તેનાં પુણ્યનો પ્રભાવ ક્યાં પ્રગટ થયો ? તે આપણે હવે જોઇએ.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

કાષ્ઠ ભક્ષણ.

યંકાળના સમયની તૈયારી હતી, ગયનમણિનો રથ અસ્તામળના શિખર તરફ વળ્યો હતો, ચોવિહારના પ્રત્યાખ્યાન કરનાર ધાર્મિક જૈનો આહાર પાણી કરવાની તૈયારી કરતા હતા, જૈન ઉપાસ્રયોમાં આહાર પાણીના યોગને માટે યોજના થતી હતી, તપધારી પુરૂષો સાયંકાળના પ્રતિક્રમણની રાહ જોતા હતા, પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડેલી સર્વ પ્રજા શાંતિ સુખનો સ્વાદ લેવાની તૈયારી કરતી હતી, સૂર્યનાં કિરણોએ પાથરેલી પ્રકાશિત જાજમ સંકેસાતી હતી, અને નિશારૂપ મલિન દારી અંધકારની શ્યામ રંગની જાજમ પાથરવાની તૈયારી કરતી હતી.

આ સમયે એક તરૂણ બાળા કાષ્ઠ ભક્ષણ કરવાની તૈયારી કરતી હતી, કેટલાંએક તેનાં સંબંધીઓ તેને તેવા કામમાંથી અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં હતાં, કોઇનાં નેત્ર-માંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી, કોઇ ઉંચે સ્વરે રૂદન કરી, એ ચતુર તરૂણને પ્રાર્થના કરતું હતું. એક તરફ એક વૃક્ષની સાથે કોઇ તરૂણ પુરૂષને બાંધવામાં આવ્યો, લોકો અનેક જાતના તિરસ્કારના શબ્દોથી તેને તરછોડતા હતા, કોઇ કૂર દ્રષ્ટિથી તેની સામે જોતા હતા, કોઇ તેને મહા શિક્ષા કરવાની સૂચના કરતા હતા, કોઇ હૃદયમાં દયા લાવી, તેને માથે આપવાની ભલામણ કરતા હતા, કોઇ પ્રચંડ શબ્દો હચ્ચારી તેને ગાળો આપતા હતા, અને કોઇ તેની ધૂર્તતાને પ્રગટ કરવા તેનાં જગ કપડોનો જતાંત જણાવતા હતા.

આ વખતે આ વાર્તાનો નાયક શ્રીચંદ્ર પોતાના સુવેગ રથમાં બેસી તે માર્ગે પસાર થયો. તેની સાથે કુંજર સારથિ અને મદના નાગે પોતાની સ્ત્રી રથમાં બેઠાં હતાં. આ સ્થળે ઉપરનો દેખાવ જોઇ તેઓ પૂરું આશ્ચર્ય પામી ગયાં. તેમની મનોવૃત્તિમાં અનેક જાતનાં કૌતુકો થવા લાગ્યાં, તે વિષેની પ્રવ્રજા જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઇ.

વાંચનારને પણ આ રથએ જાણવાની ઇચ્છા થઇ હશે કે, શ્રીચંદ્ર અહીં ક્યાંથી આવ્યો ? તેની સાથે રથમાં બેઠેલી સ્ત્રી કોણ છે ? અને આ રથળ શું છે ? આ સર્વ બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની જરૂર છે. કુંડલપુરના રાજા અરિમદનની પુત્રી સરસ્વતીને વાનરી કર્વા પછી શ્રીચંદ્ર યક્ષ મંદિરમાંથી નીકળી, રણભૂમિમાં થઇને પ્રસાર થઇ ગયો હતો. જ્યાં કુંજર સારથિ સહિત સુવેગ રથ હતો ત્યાં આવી, તે સુવેગ રથમાં બેસી આગળ ચાલ્યો હતો. માર્ગમાં જતાં જ્યાં રાત્રિ પડે, ત્યાં વિશ્રામ કરતાં હતાં. શ્રીચંદ્ર અને કુંજર સારથિ પરસ્પર રાત્રે શયનમાં એક બીજાની રક્ષા કરતા હતા. એક વખતે જંગલમાં રાત્રિએ શ્રીચંદ્ર અને કુંજર વિશ્રાંત થયા હતા, ત્યાં મૃદંગનો ધ્વનિ તેમના સાંભળવામાં આવ્યો. મૃદંગની સાથે સારંગીનો સુંદર સ્વર થતો હતો, વચમાં આંતરે આંતરે તાલમ પણ લેવામાં આવતી હતી.

આ ધ્વનિ સાંભળતાંજ શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં તે જાણવાનું કૌતુક ઉત્પન્ન થયું, તરતજ તે ધ્વનિને ઉદ્દેશીને આગળ ચાલ્યો, થોડે દૂર જતાં એક યક્ષનું મંદિર જોવામાં આવ્યું, મંદિરનું દ્વાર બંધ હતું; ચતુર રાજકુમાર દ્વારની આગળ ઉભો રહ્યો, તેણે કમાડના છિદ્રમાંથી જોયું, ત્યાં મદનસુંદરી જોવામાં આવી. તેણીની સાથે આઠ કન્યાઓ હતી, તેઓને મદના તાલ, મૃદંગના, સ્વર, અને લયની તાલમ આવતી હતી, વળી સંગીતના જ્ઞાનની સાથે નૃત્ય કરવાના હાવભાવ તથા નિયમો શીખવતી હતી. મદનાને જોતાંજ શ્રીચંદ્ર ખુશી થઇ ગયો, પોતાની પ્રિયા મદનાને જોઇ તેના હૃદયમાં અતિશય આનંદ ઉત્પન્ન થયો. અહા ! તેજ મારી પ્રિયા મદના ! પૂર્વની પ્રેમ મુદ્રાથી મુદ્રિત થયેલી મદના ! હવે આ મદના અને બીજી કન્યાઓ ક્યાં જાય છે ? તે અવસ્ય જાણવું જોઇએ. આવો વિચાર કરી શ્રીચંદ્ર અદ્રશ્ય મુદ્રિકા લઇ તેમની પાછળ જવા તૈયાર થયો. પ્રાતઃકાળે તે કન્યા સહિત મદના ત્યાંથી નીકળી, એક પાસેના પર્વતની ગુફામાં ગઇ. શ્રીચંદ્ર પણ તેમની પાછળ ગયો. ગુફામાં અણિદીપકની જ્યોત ઝળકી રહી હતી, તેની અંદર આવેલા એક મહેલમાં પ્રવેશ કરતાં મદનાનું વામ અંગ ફરક્યું, એટલે તે વખતે મદના બોલી—પ્રિય સખીઓ ! આજે શુભ શુકન થાય છે. મારાં વામ અંગ ફરકે છે, જરૂર પ્રિય પતિનો મેળો થવો જોઇએ. તે વખતે તેની રત્નચૂડા નામની સખીએ કહ્યું, પ્રિય બહેન ! મારાં પણ વામ અંગ ફરકે છે, મને પણ શુભ ફળ મળવું જોઇએ. જે દિવસથી તમે અહીં આવ્યાં, ત્યારથી હું આંબેલનું તપ કરું છું, આંબેલનું તપ કદિ પણ નિષ્ફળ થતું નથી.

આ વખતે કોઇ બીજી સખી આવી, તેણે કહ્યું, પ્રિય બહેન ! તમને અને બીજી બહેનોને માતા રત્નવેગા જમવાને બોલાવે છે. તે સાંભળી મદના બોલી—બહેનો ! તમે બંધી જમવાને જાઓ, મને બોજન કરવાની ઇચ્છા નથી.

આ બપોર માતા રત્નવેગાને આપ્યા, એટલે તે પોતાની જાતે આવી, અને બોલી—પુત્રી ! જમવા ચાલ, શા માટે નથી આવતી ? તારા વિના હું જમીશ નહીં.

મદના બેલી—માતા મને એન પડતું નથી, તેથી હું જમવા આવીશ નહીં. રત્નવેગા બેલી—બેટા ! શા માટે અફસોસ કરે છે ? તારાથી હું વધારે દુઃખી છું. વિદ્યા સાધવાને બેયલા મારા પતિને કોઈએ મૃત્યુ પમાડ્યા છે, તેથી કરીને મારે સ્થાન ભ્રષ્ટ થવું પડ્યું છે. હું જાણું છું કે, તું પણ તેવીજ રીતે દુઃખી છું, તારા દુઃખનો છેડો થોડાજ દિવસમાં આવશે. તે બિશેની ચિંતા કરીશ નહીં. ચાલ બેટી થા, ભોજન કરી લે. તું ભોજન કરીશ નહીં, તો ખીજન કોઈ ભોજન કરશે નહીં. તારે ખીજને અંતરાય કરવો ન જોઈએ. આવાં તેનાં વચન સાંભળી અદૃશ્ય રહેલા શ્રીચંદ્રે વિચાર્યું કે, જંગલમાં વિદ્યા સાધતાં જે વિદ્યાધરને મેં મારી નાખ્યો, તેજ વિદ્યાધરની આ સ્ત્રી લાગે છે. તેણીની મદનાની ઉપર પ્રીતિ છે, અને તેને લઈને મારી ઉપર પણ પ્રીતિ લાગે છે. તેથી આ સ્થળે પ્રગટ થવામાં કાંઈ હરકત નથી. પછી શ્રીચંદ્ર અદૃશ્યરૂપે બહાર ગયો, પછી પોતાનું રૂપ પ્રગટ કરી, તે મેહેલના દ્વાર આગળ આવ્યો. પોતાના નામની મુદ્રા આપી, દ્વારપાળને અંદર મોકલ્યો. દ્વારપાળે તે મુદ્રિકા સુવેગાને આપી. તે જોતાંજ સુવેગા સામી આવી, અને પ્રેમથી પૂર્ણ થઈ શ્રીચંદ્રને મેહેલ ઉપર લઈ ગઈ. મદનાએ પણ પોતાના પતિને જોળખી લીધો. તેણીના હૃદયમાંથી પ્રેમામૃતની ધારાઓ છુટવા લાગી. મદનાએ પોતાની સખીઓને શ્રીચંદ્ર જોળખાવ્યો. આ વધામણી રત્નવેગાની પાસે આવી, એટલે તે ઘણી ખુશી થઈ. સર્વ સુંદરીઓમાં રહેલો શ્રીચંદ્ર તારાઓમાં જેમ ચંદ્ર શેખે તેમ શોભવા લાગ્યો. રત્નવેગાની સંમતિથી મદનાની ખીજ સખીઓએ શ્રીચંદ્રના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. શ્રીચંદ્રે તેઓને પ્રેમદૃષ્ટિથી અવલોકન કરી તેમનો સ્વીકાર કર્યો. સર્વનાં હૃદય આનંદમય થઈ ગયાં. સુંદરીઓના સંપાદનથી સંતુષ્ટ થયેલા શ્રીચંદ્રે સુંદર સ્વરથી જણાવ્યું—માતા ! તમારો આભાર માનું છું. મને જાણવાની ઇચ્છા થાય છે કે, તમે અહીં આવા સ્થળમાં ક્યાંથી આવી ચડ્યાં ? આવા ભૂમિગૃહમાં રહેવાની શી જરૂર પડી ? જે કહી શકાય તેવું હોય તો, મારા જેવા જિજ્ઞાસુની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરશો. શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી વિદ્યાધરી રત્નવેગાએ નીચે પ્રમાણે પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યો—

વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર મણિભુપણ નામે એક નગર છે, ત્યાં રત્નચૂડ નામે વિદ્યાધર રાજા છે, અને તેને મણિચૂડ નામે યુવરાજ છે. રત્નવેગા તથા મહાવેગા નામે અમો બે તે રત્નચૂડ રાજાની સ્ત્રીઓ છીએ, તેને રત્નચૂડ અને મણિચૂડ નામે બે પુત્ર તથા ચાર પુત્રીઓ છે. અમારા યોત્રના એક સુશ્રીવ નામના વિદ્યાધરે કૂરતાથી અમારું રાજ્ય જીતી લીધું, અને અમોને બાહેર કાઢી મુક્યાં, અને તે દુષ્ટે અમારા કુટુંબનું સર્વસ્વ લઈ લીધું. પછી અમો તેના બચથી અહીં પાતાળમાં આવી રહ્યાં છીએ, પછી કેટલેક કાળે રત્નચૂડ પોતાના દેશને પાછો લેવા અટવીમાં વિદ્યા સાધવા ગયેલ, ત્યાં તેનું અચાનક મૃત્યુ થઈ ગયું. તેને કાણ મારી ગયું ? તે અમારા જાણવામાં આવ્યું નહીં. પોતાના પિતા રત્નચૂડના મરણથી દુઃખી થયેલો, તેના પુત્ર રત્નધ્વજ તેના શત્રુની શોધ કરવાને વનમાં ફરે છે, તે રત્નધ્વજ આ રત્નચૂડાનો મોટો ભાઈ થાય છે. એક વખતે તેના જાણવામાં આવ્યું કે, મદનાનો પતિ તેના પતિ રત્નચૂડનો મારનાર છે, તેથી તે મદનાને

અહીં હરી લાગ્યો છે, સારથીજ આ મદના અહીં રહે છે. એ શીગવતી અને ચુણવતી છે. પ્રતિદિન અનુરાગિણી થઈ, એ બાળા પતિનું રમરણ કરે છે. તેણીએ નિશ્ચય કર્યો છે કે, જે પતિ ધાર્યો છે; તેનેજ પતિ કરવો.

રાજપુત્ર ! એક વખતે રત્નચૂલે કાષ્ઠ નિમિત્તિઆને પુછ્યું કે, મારું રાજ્ય મને ક્યારે મળશે ? અને આ આઠ કન્યાઓનો પતિ કોણ થશે ? નિમિત્તિઆએ તેને જણાવ્યું કે, આઠ કન્યાઓનો એકજ પતિ થશે. તે મહા સત્વવાન અને પરાક્રમી પુરુષ તારા રાજ્યને પાછું લાવશે. તમે અપ્રતિચકા વિદ્યા સાધવા જાઓ, એ વિદ્યાના પ્રભાવથી તમારી કાર્ય સિદ્ધિ સત્વર થશે. નિમિત્તિઆનાં આવાં વચન સાંભળી તે રત્નચૂલ અને મણિચૂલ બંને ભાષ્ટ વિદ્યા સાધન કરવાને ગયા છે, તે વિદ્યા સાધતાં છ માસ થાય છે. તેઓ દેવગિરિપર આવેલા નંદન વનમાં રહી વિદ્યા સાધન કરે છે. તેમને વિદ્યા સાધતાં ચાર માસ તો વીતી ગયા છે, હવે બે માસ બાકી રહ્યા છે. તમે આ કન્યાને વરી બે માસ સુધી અહીં રહો. તે અવધિ પૂરો થતાં તે બંને ભાષ્ટ અહીં આવી પહોંચશે.

શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—માતા ! મારાથી રહી શકાય તેમ નથી. મારે હજી ઘણાં કાર્યો સાધવાનાં છે. અહીંથી કનકપુર જવાની મારી ઇચ્છા છે, ત્યાં અનેક કામ કરવાનાં છે. માતા ! મને સત્વર આજ્ઞા આપો. જ્યારે તમારા પુત્રો વિદ્યા સાધીને આવે, ત્યારે તેમને આ વૃત્તાંત જણાવજો, અને મને ખબર કરજો, એટલે હું આવીશ. હવે હું જઈ છું. સત્કર્મના યોગથી તમારાં દર્શન થયાં, તે દૂધ અને સાકર મળ્યા જેવું થયું છે.

તેનાં આવાં વચન સાંભળી માતા બોલી—મહાવીર ! જ્યારે તમે તમારાં કાર્યની ઉત્કૃષ્ટતા વિશેષ જણાવો છો, ત્યારે હું તમને વિશેષ આશ્ચર્ય કરતી નથી, તથાપિ એટલી વિનંતિ કરવાની છે કે, આ મદનાને સાથે લઈ જાઓ. હવે મદના તમારો વિયોગ સહન કરી શકે તેમ નથી. આ પતિ પ્રેમા મદનાને સાથે લઈ ખુશી કરો. શ્રીચંદ્રે તેમ કરવાને કબુલ કર્યું. એટલે મોહિત થયેલી રત્નચૂલા શ્રીચંદ્રના વચ્ચેનો છેડો પકડી ઉભી રહી, અને મધુર સ્વરે નીચેની કવિતા બોલી—

અમને રહેવું નહિ ઘટે, આવીશું તુમ સાથ;

પતિવ્રતાને પતિ સમી, અવર ન બેસી આથ. ૧

શ્રીચંદ્ર શાંત સ્વરે બોલ્યો—તમે બધાં અધિરાં થાઓ નહીં. હું અવધિ પ્રમાણે આવીને અહીં ઉભો રહીશ. હજી મારે અહીં ઘણું કામ કરવાનું છે. મણિચૂલ વિદ્યાધરને તેના પિતાનું રાજ્ય પાછું આપાવવું છે, અને તેના ગયેલા રાજતેજને પાછું પ્રકાશમાન કરવું છે. તમે બધાં અલ્પ સમયમાંજ મને પાછાં મળશો, અને આજની જેમ હું પાછો તમારા પ્રેમ ભરેલા આવકારને ગ્રહણ કરીશ. આ શ્રીચંદ્રનાં વચનપર શ્રદ્ધા રાખજો. આર્હત ધર્મનો ઉપાસક રાજપુત કદિ પણ મૃપાવાદ બોલે નહીં. અધર્મ અને અસત્યના માર્ગથી દૂર રહેનાર મનુષ્યના ઈવનને હું વધારે ઉપયોગી ગણું છું, અને તેવું ઉપયોગી

જીવન ધારણ કરી આ માનવ જીવને કૃતાર્થ કરવાની ઉત્તમ ધારણા આ મુસાફરના હૃદયમાં હમેશાં રહ્યા કરે છે, તેથી મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખજો.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં અસરકારક વચન સાંભળી વિદ્યાધરીએ તેને જવાની આજ્ઞા આપી. તરતજ મદનાને લઈ તે રાજપુત્ર સાંથી ચાલી નીકળ્યો. તેની ખીજ પ્રિયાઓ આતુર હૃદયે તેના સામું જોઈ રહી, અને નયનમાંથી અશ્રુધારા વર્ષાવતી મદનાને કૃતાર્થ માનવા લાગી. શ્રીચંદ્ર કનકપુરને હિંદેશીને આગળ ચાલ્યો.

વાંચનાર ! હવે તમારા હૃદયમાં સંતોષ થયો હશે. આપણી વાર્તાનો નાયક સાંથી જુદો પડી આ રથને આવી ચડ્યો છે, તે સુવેગ રથમાં પ્રિયાની સાથે બેઠો છે, આ રથજ રૂપુરીનું ઉદ્ધાન છે, તે કનકપુરના માર્ગમાં આવે છે. સાં એક તરણુ સ્ત્રી અમિતી ચિતા ખડકી કાષ્ટ ભક્ષણ કરવાને તૈયાર થઈ છે, અને પડખેના વૃક્ષની સાથે એક તરણુ પુરુષને આધિભો છે.

આ દેખાવ જોઈ દયાળુ શ્રીચંદ્રે એક વનપાળને પુછ્યું—ભદ્ર ! આ શું છે ? અહીં આ લોકો શું કરવા એકઠા થયેલા છે ? વનપાળ નમ્રતાથી બોલ્યો—મહાશય ! આ રૂપણી નગરીનું ઉદ્ધાન છે. આ નગરીના રાજાનું નામ વજ્રસિંહ છે, તેને ક્ષેમવતી નામે રાણી છે, તેને હંસાવળી નામે એક સુંદર રાજકુમારી છે, આટલી વાત વનપાળે કહી, સાં વજ્રસિંહ રાજાનો મંત્રી હરિઅંબુ શ્રીચંદ્રની પાસે આવ્યો. રાજા વજ્રસિંહે શ્રીચંદ્રનો અદ્ભુત રથ જોઈ, તેને તેડવાને તેને મોકલ્યો હતો. તેના કહેવાથી શ્રીચંદ્ર સાં ગયો, તે વખતે એક બંદી નીચેની કવિતા બોલ્યો:—

શ્રીગિરિ પર્વત દૃઢ પાંચ છે અતિહિ ઉતંગા,
ગિરિસુરિ વિજયા નામ પ્રથમ છે શિખર સુચંગા,
સદા ણ સહકાર સાર છે તેની પાસે,
અગ્નિ કોણે અગ્નિ કુંડ કનકની ખાણુ વિભાસે,
મધ્ય દૂટે જિનગેહ દૂટે દુગ કેલીનું ઠામ છે,
ભિલ્લરાય રક્ષક કંઈ તે શ્રીચંદ્ર મનમાં રૂચે.

૧

વળી શ્રીપર્વત શ્રૃંગ ચંદ્રપુર પદણુ વારયું,
વિજયદેવી આણુંદ જેહ સુહૃદાણુ વિલાસ્યું,
પુર મધ્યે એક ચૈલ પ્રથમ જિનનું મણિ કેરું,
ચોખ્ખાં અતિચારું જોયતાં જાણે મેરું,
ધર્મ કર્મ કરતાં ઘણા જન્મારો સફલો કરે,
તે શ્રીચંદ્ર નરિંદજી કીર્તિ જગમાં વિરતરે.

૨

ખંડીના મુખથી ઉપરની કવિતા સાંભળી વજ્રસિંહ રાજ્યે શ્રીચંદ્રને ઓળખી લીધો. તત્કાળ રાજ્ય પુત્રીને સાથે લઈ તેની સામે આવ્યો, રાજકુમારને લઈ તે પોતાને સ્થાને આવ્યો, અને તેને યોગ્ય સ્થાને બેસાડ્યો. રાજકુમારે યોગ્ય સ્થાને બેસી રાજ્ય વજ્રસિંહને કહ્યું, રાજેન્દ્ર ! આ શું છે ? રાજપુત્રીને આવી દુઃસ્થિતિમાં કેમ આવવું પડ્યું છે ? આ યુવાન પુરુષને વૃક્ષની સાથે કેમ બાંધ્યો છે ? વજ્રસિંહ વિનયપૂર્વક બોલ્યો, રાજપુત્ર ! આ વૃક્ષાંત બાળવા જેવો છે, એક ચિત્તે સાંભળો. નવલખ દેશનો કનકસેન નામે રાજા છે, તેને કનકાવલી નામે પુત્રી છે, તે આ મારી પુત્રી હંસાવળીની સખી છે, તે કનકાવલી પૂર્વે તમને વરેલી છે. પોતાની સખીના સહવાસની ઇચ્છાથી તેમજ તમારા સદ્ગુણો સાંભળવાથી હંસાવળીએ સર્વની સમક્ષ એવો નિશ્ચય કર્યો કે, જે પતિને કનકાવલી વરેલ છે, તેજ મારા પતિ થાઓ. મન, વચન અને કાયાથી હું તેમનેજ વરી ચુકી છું. રાજકુમારીના આવો દ્રઢ નિશ્ચય બાળી, તમારી શોધ કરવાને મારા વિશ્રુત નામના એક મંત્રિને મેં મોકલ્યો હતો. મંત્રિ વિશ્રુતને માર્ગમાં લક્ષમણ મંત્રિ મળ્યો, તેણે જણાવ્યું કે, શ્રીચંદ્રકુમાર વિદેશમાં છે. આ ખબર વિશ્રુતે આવી મને કહ્યા, અને તે રાજકુમારીના બાળવામાં પણ આવ્યા. તેથી તે ઘણી દુઃખાળી થઈ ગઈ; હમેશાં તમારા નામનુંજ સ્મરણ કરતી, અને મન, વચન, કાયાથી તમારેજ રટણ કરતી એ બાળા સારથી દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગી.

આ અરસામાં કુંડલપુર રાજાનો કુમાર ચંદ્રસેન, રાજકુમારી હંસાવળીનો પૂર્ણ રાગી થયેલ, તે પ્રતિદિન હંસાવળી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. ચંદ્રસેન કપટ વિદ્યાનો કુંભ હતો, કામ પણ જીજ્ઞાસુ કરી, તે હંસાવળીને મેળવવાનો લાગ બેતો હતો. એ કુમતિ કુમાર તમારા ખબર બાળી, એક સેવક લઈને રાત્રે કનકપુરમાં આવ્યો. તેણે તમારા જેવો વેષ પહેરી શ્રીચંદ્ર નામ ધારણ કર્યું. ઘણા દિવસ સુધી તે જાતી રીતે કનકપુરમાં રહ્યો; તમારી જેમ તે લોકોમાં દાનગુણ પ્રગટ કરી ઘણી પ્રશંસા પામ્યો. તેના કપટને કામ પણ બાળી શક્યું નહીં, હું પોતે પણ પતંગની જેમ તેના કપટાભિમા હોમાઈ ગયો. ચંદ્રસેનને શ્રીચંદ્ર ધારી રાજકુમારી હંસાવળી પણ લોભાળી, અને ગુમરીતે તેને વરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. રાજકુમારીની પવિત્ર પ્રીતિ બાળી મેં તેણીનો ચંદ્રસેનની સાથે વિવાહ કર્યો. આખરે ચંદ્રસેને તમારા નામથી મોટી ફતેહ મેળવી.

આ અરસામાં કામ વણિક ગૃહસ્થ કનકપુરમાં આવી ચડ્યો, તેણે આવી ચંદ્રસેનની વાત ઉઘાડી પાડી. તે પાતની ખાત્રી થતાં મને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો, તત્કાળ તેને શિક્ષા કરવાને પકડ્યો, અને આ વૃક્ષની સાથે બાંધી મારવા લીધો. મારના ભયથી તેણે કથુલ કર્યું કે, “ હું કુંડલપુરપતિનો પુત્ર ચંદ્રસેન છું, મેં કુબુદ્ધિથી આ જીજ્ઞાસુ કપટનું કામ કર્યું છે, મને ક્ષમા કરો, પુનઃ આવું વિપરીત કાર્ય કદિ પણ કરીશ નહીં. ” આ ખબર રાજકુમારી હંસાવળીને પડી, એટલે તેણીના હૃદયમાં ઘણોજ ખેદ થયો. પોતાના જીવનની નફારી મિથિત થયેલી જોઈ, તેનું હૃદય શોકાનળથી અતિશે દગ્ધ થવા લાગ્યું. આ સમયે અમારો મોકલેલો અંગદ ભાટ આવ્યો, તેણે આવીને તમારા ગુણ સાંભળાવ્યા, તે સાંભ-

જતાંજ રાજકુમારી મૂર્તિ થઇ ગઇ. ક્ષણવાર પછી તેણીએ વિચાર્યું કે, આ શરીર જેને ત્રિકરણ શુદ્ધિએ અર્પણ કરવામાં આવેલ, તે મહાવીર મને વધે નહીં; છળ કપટથી બીજા પુરૂષે મારા જીવનને કલંકિત કર્યું. હવે આ મલિન જીવન ધારણ કરીને શું કરવું છે ? ક્ષાત્રસુતા કલંકિત થઇ જવે, એ સર્વ રીતે અનુચિત છે, તેથી આ શરીર મરણને શરણ કરવું યોગ્ય છે. આવે વિચાર કરી રાજકુમારી હંસાવળી આ કાષ્ટ બક્ષણ કરી મરવાને તૈયાર થઇ છે. અમોએ ઘણું કહ્યું, ઘણું સમજાવ્યું, અને ઘણું પ્રભોધ્યું, પણ એ રાજબાળા પોતાનો વિચાર ફેરવતી નથી, તેના સંબંધને લઇને, અને તેના પ્રેમને લઇને અમો બધા અપાર ખેદ કરીએ છીએ. રાજવીર ! આ વખતે કર્મની અનુકૂળતાથી તમે આવી ચડ્યા છો, તેથી હવે અમારા હૃદયમાં સારી આશા ઉદય પામે છે. પ્રથમથીજ તમે તેના હૃદયગમ છો, તેણીના મુગ્ધ હૃદયમાં તમારી પ્રેમ મૂર્તિનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે, તેથી તમારી વાણી ઉપર તે પ્રતીતિ ધારણ કરશે. તમારા પાંચત્ર હૃદયના બળથી, તેણીનું હૃદય સાચ્ય થઇ શકશે, તેથી હે મહાશય ! કૃપા કરી તમે આ બાળાને સમજાવો. આત્મઘાતના મહા પાપમાંથી એ અબળાને ઉદ્ધાર કરો, તેમજ આ પાપી, અને કપટી પુરૂષ કે જે આ નિર્દોષ બાળાના આત્મઘાતનું કારણ થઇ પડ્યો છે, તેને અમારે શી શિક્ષા કરવી ? તે પણ બતાવો. આપ મહાશય ન્યાય તત્ત્વોની સૂક્ષ્મતા બાણી શકો છો, આપની ન્યાય બુદ્ધિમાં ન્યાયની બારીકીનું મહાજ્ઞાન રહેલું છે, એ જ્ઞાનના પ્રભાવથી આપની ન્યાયવૃત્તિ જગતમાં પ્રશંસનીય થયેલી છે. આ દુષ્ટ પુરૂષે એક નિર્દોષ રાજકન્યા ઉપર બુદ્ધિમંત્ર ગુન્ગ્યો છે, તેની વિશ્વાસઘાતની છળતા જોઇ અતિશે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. તેણે કરેલું આ સાહસ ઘણું પ્રચંડ છે. આવા સાહસથી તેણે પોતાની ધારણા થોડે અંશે સફળ કરી, પણ આખરે તેનું અનિષ્ટ ફળ જોગવવાનો વખત આવ્યો છે. સહસા કાર્ય કરવાથી શું થાય છે ? તે વિષે એક નીચેનું સંસ્કૃત પદ મને યાદ આવે છે:—

સહસા ત્રિદધી ત ન ક્રિયા—

મવિવેકઃ પરમાપદાં પદમ્ ।

વૃણતે હિ ત્રિમૃચકારિણં

ગુણલુબ્ધાઃ સ્વયમેવ સંપદઃ ॥ ૧ ॥

“ સહસા કામ કરવું નહીં, સહસા કામ કરવાનો અવિવેક મોટી આપત્તિનું સ્થાન છે. ગુણલુબ્ધ એવી સંપત્તિઓ વિચારીને કાર્ય કરનાર પુરૂષને પોતાની મેજેજ વરે છે. ”

રાજા વજ્રસિંહનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો, તેની મનો-

કૃતિમાં અતિ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. રાજકુમારી હંસાવળીનો આત્મઘાત ન થવા દેવો, એવો તેણે હૃદયમાં નિશ્ચય કર્યો. આ બાળાનો આત્મઘાત પોતાને ઉદ્દેશીને છે, એવું ધારી તેણે રાજકુમારીનો વિચાર ફેરવવાને માટે હૃદયમાં અનેક યોજનાઓ રચવા માંડી. પ્રથમ તેણે રાજ વર્ણસિંહને સાંત્વન કરવા નીચે પ્રમાણે કહ્યું—

મહારાજ ! આ વૃત્તાંત સાંભળી મને હૃદયમાં ખેદ, અને આશ્ચર્ય બંને ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિષે તમારે કાંઈપણ અપ્રસોસ કરવો નહીં. આ જગતમાં કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. જીવને અનાદિ કાળથી કર્મની સાથે સંબંધ છે, તે સંબંધ પ્રત્યેક સમયે નવા નવા સ્વરૂપને ધારણ કરે છે. કોઈ ઠેકાણે જીવ બળવાન હોય છે, અને કોઈ ઠેકાણે કર્મ બળવાન હોય છે; જેને માટે નીચેની ગાથા જૈન આગમમાં ગવાય છે—

કત્તવિ જીવો વલિયો, કત્તવિ કમ્પાઈ હુંતિ વલિયાઈ ।

જીવસ્સય કમ્પસ્સ ય, પુવ્વ નિવજ્ઞાઈ વજરાઈ ॥ ૧ ॥

“ કોઈવાર જીવ બળવાન હોય છે. અને કોઈવાર કર્મ બળવાન હોય છે. જીવને, અને કર્મને પૂર્વનો સંબંધ છે. ” આ પ્રમાણે કર્મનું સ્વરૂપ જાણીને તમારે હૃદયમાં ખેદ રાખવો નહીં. આ અસ રાજકુમારે મોહાંધ થઈને આ કાર્ય કરેલું છે. તે મૂઢ કર્માવળીના ભ્રમથી ભુલાઈ ગયો છે, તેમાં તેનો દોષ નથી. પ્રચંડ કર્મરૂપ પવને તેને ઉછાળાને આ દુઃખતા ગતિમાં નાખ્યો છે, તે બિચારો પામર આ વખતે તમારાથી કૃત્રિમ બંધનો ભોક્તા થઈ પડ્યો છે, પણ હજી પરલોકનો બંધ તેને હરે ભોગવવાનો છે. રાજન ! કર્મના સ્વરૂપને જાણી. અને દયા ધર્મના અંકુરને પ્રગટ કરી આ પામરને છોડી મુકો.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચનથી વર્ણસિંહે તે ચંદ્રસેવને છોડી મુક્યો. પછી વિદ્વાન શ્રીચંદ્રે રાજકુમારી હંસાવળીને પ્રતિબોધ આપવા માંડ્યો—રાજપુત્રી ! તમે સુંદર છો. કર્મના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને જાણી, આવું સાહસ કેમ કરો છો ? આ ચિંતામણિ રાત સમાન માનવ જન્મ ફરી ફરીને મળી શકતો નથી. એ દુર્લભ જન્મનો નાશ કરવો, એ પોતાની મેજે વહોરી લીધેલ મહા પાપ છે. ભદ્રે ! તમે રાજશ્રાવિકા છો, દીર્ઘ વિચાર કરો. આત્મહત્યાના મહા પાપને સ્વયંમેવ અંગીકાર કરો નહિ. આત્મઘાત કરનારા પ્રાણીઓની ગતિ કેવી નહારી થાય છે ? તેનું શારીરિક વિચારથી મનન કરો. રાજપુત્રી ! કૌત્રિય કુમારી એકજ પતિની નારી થાય છે; મનમાં ધારેલો પતિ મેળવતાં કદિ છેતરાય, તોપણ સતી પોતાના વિચાર ફેરવતી નથી. કર્મ યોગે જેવો ભક્તા મળે, તેથી સંતોષ માની તે મહાશયા સતીવ્રતને આચરે છે. પૂર્વ કર્મના યોગથી જે પતિ પ્રાપ્ત થાય, તેને ઇષ્ટદેવની સમાન ગણનારી સુંદરીઓની જગતમાં સારી કીર્તિ કહેવાય છે. જેને માટે દેશી ભાષામાં નીચેની કવિતા ગવાય છે—

પાણિમદ્દણે જે આદરિયો,
તેજ ભાર્તા નારીએ વરિયો;
એક વાર ચડે કાષ્ટ હાંડી,
પછી ચડે તો થાયે બાંડી. ૧

આ કવિતાના મર્મને વિચાર કરી બરાબર મનન કરો. તમે જેને વધી છો, તે પણ રાજપુત્ર છે. કદિ નીચ જાતના પુરૂષે છેતરીને તેવું કામ કર્યું હોય તો તે વિચારવાનું; પણ આ કામ કરનાર એક પ્રતિષ્ઠિત રાજ્યનો કુમાર છે. તેની સાથે તમારો વિધિથી વિવાહ થયો છે. તમારા પિતાએ તેને સર્વની સમક્ષ તમારું દાન કર્યું છે. આપેલું દાન હવે પાછું લેવું, તે સર્વ રીતે અનુચિત છે. જેને માટે લૌકિક સાહિત્યમાં નીચેનું પદ કહેવાય છે:—

“ સકૃજ્જલપંતિ રાજાનઃ સકૃજ્જલપંતિ સાધવઃ

સકૃત્કન્યાઃ પ્રદીયંતે ત્રીણ્યેતાનિ સકૃત્ સકૃત્ ॥ ૧ ॥ ”

“ રાજ્યો એકજ વાર ખેલે છે, સગ્ગજન પુરૂષો એકજવાર કહે છે, અને કન્યા પણ એકવારજ અપાય છે, આ ત્રણ વાનાં એકવારજ થાય છે. ” ૧

રાજપુત્રી ! આ બધો વિચાર કરી, તમે આત્મઘાતના મહા પાપમાંથી વિરામ પામો. કાષ્ટ બહાણની ક્રિયા જૈન શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ છે. તમારા જેવી રાજશ્રાવિકા થઇ જ્યારે આવું શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ આચરણ કરે, તોપછી ખીન્નઓ કરે તેમને શું કરવું ? જો કાષ્ટ પણ આજ્ઞત અસાધ્ય, લોકનિર્દિત, અને ઘણીજ વિપરીત હોય, તો આત્મઘાત કરવો, તે અયોગ્ય છતાં કાંઈક યોગ્ય ગણાય, પણ આ તમારો આત્મઘાત એક સાદસ છે, તેની અંદર કાંઈ લોક નિર્દિત કે વિપરીત આજ્ઞત જ્ઞેયમાં આવતી નથી. જે રાજપુત્રે તમને છેતરી છે, તે પણ લગ્નના વિધિથીજ છેતરીને દુર રહ્યો છે, તેણે હજુ કાંઈ જાતના ભોગનો પ્રસંગ તમારી સાથે લીધો નથી. તે છતાં આવું સાદસ શા માટે કરો છો ? આવાં વિપરીત કર્મથી વિરામ પામો. ઉત્તમ કુળની કન્યાઓ આત્મઘાતના કર્મને નિંદે છે.

શ્રીચંદ્રકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી હંસાવળી પોતાનું સત્વ પ્રગટ કરવાને અને પોતે કરેલાં કર્મને પ્રશંસવાને મધુર સ્વરે વિનયથી બોલી—રાજકુમાર ! તમે કહ્યું તે સત્ય છે, પણ તેની અંદર કેટલાએક અપવાદ છે, તે ધ્યાન આપીને સાંભળો. કુળવતી કન્યા જે પતિને વરે તેજ પતિ પ્રમાણુ છે, પણ તે મનથી વરેલો હોવો જોઈએ. મનથી વરેલો પતિજ પ્રમાણુભૂત છે. કાયાથી વરેલો પતિ પ્રમાણુભૂત ગણાતો નથી. ગીત અને નૃત્યમાં જેનું નામ ગાએલું છે, અને જેની સત્કીર્તિ ભારત મંડળના સર્વ ભાગમાં પ્રસરેલી છે, તેવા વીર પુરૂષને માનસિક ભાવનાએ વધી પછી જળ કપટના પ્રભાવે તેજ ભાવનાએ ખીજને વરવામાં આવે, અને તે જો ખુદ્દલ થાય, તો પછી કાવિઃ સંબંધવાળા પતિને

કેમ લાગ્ય ? વળી શાસ્ત્રને અનુસારે કરવામાં આવેલા પાણિગ્રહણમાં જે પતિની સાથે સર્વની સમક્ષ કપટપણે કાયિક સંબંધ થયો હોય, તેવી લોક મર્યાદાને કેવી રીતે છોડાય ? આ ઉભય રીતે અસાધ્ય હપાધિ આવે, તો પછી કુલીન કન્યાને કાષ્ટ ભક્ષણ સિવાય બીજું શું શરણ છે ? તમે જે આ કાષ્ટ ભક્ષણથી મને બચાવવાને ધારતા હો, તો, તમારાથી બચાવી શકાય તેમ છે. મન વચનથી પ્રથમ વરેલા એવા તમે જે એમ ધારો કે, જે બાળા અને શુદ્ધ હૃદયથી વરી ચુકી છે, તેને છગ કપટ કરી વરીને બીજે કાણ લઇ જનાર છે ? સિંહના ભાગને શિયાળ કેમ લઇ જશે ? આ પ્રમાણે જે આપ સાક્ષિમાન-પણાથી મારી ઉપર મમત્વ રાખો, તો પછી મારે લોક મર્યાદાની જરૂર નથી. મેં મહિની જાતિથી કાચ લાંબો, પણ બ્યારે તે મહિને બદલે કાચ નીકળ્યો, અને તેની ખાત્રી થઇ, તો પછી તે કાચને શા માટે લેવો ? રાજકુમાર ! હું જે છેતરાઇ છું, તે તમારા નામથીજ છેતરાઇ છું. તમારા નામથી અને વેપથી મારા હૃદયમાં જાતિ થઇ, અને તે જાતિને થોગે હું વિલોમ કર્મમાં હોમાઇ ગઇ છું. મારો ઉદ્ધાર તમારેજ કરવાનો છે. જે મારો ઉદ્ધાર નહિ થાય, અને મારે કાષ્ટ ભક્ષણ કરવું પડે તો, તેથી તમારી લાજ જવાની છે, તેમાં મારે ઠાંઇ નથી. રાજપુત્ર ! વળી આમાં એકલી લોક રૂઢી જોવાની નથી, પણ શાસ્ત્રની રૂઢી જોવાની છે. શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, જે કામ મનથી થાય, તેજ ખરેખર કામ ગણાય છે. વચન તથા કાયાથી કરવામાં આવેલું કામ નિરર્થક ગણાય છે. જેને માટે સંસ્કૃતમાં નીચેનું પદ ગવાય છે.—

મન एव मनुष्याणां

कारणं बंध मोक्षयोः ।

यथैवालिंग्यते भार्या

तथैवालिंग्यते स्वसा ॥ ૧ ॥

“ મનુષ્યને બંધ અને મોક્ષનું કારણ મનજ છે. જેવી રીતે સ્ત્રીને આલિંગન કરવામાં આવે, તેવીજ રીતે બહેનને પણ આલિંગન કરવામાં આવે છે. ”

વળી તેવાજ અર્થની પ્રાકૃત કવિતા નીચે પ્રમાણે કહેવાય છે—

“ બંધ મોક્ષનો હેતુ છે, માનવને મન એવ,

આલિંગને સમાન છે, બહેન ને સ્ત્રી સ્વયમેવ. ૧

હે રાજપુત્ર ! એથી કરીને સિદ્ધ થાય છે કે, મનવડે કરેલી ક્રિયા બળવાન ગણાય છે, માટે હું પ્રથમથીજ મનવડે તમને વરી હતી. જે પુરૂષ મને છગ કપટ કરી વર્ષો, તે માત્ર કાયાથીજ. તેમાં પણ તમારોજ જામ હતો. તો મારો તે પુરૂષની સાથેનો વિવાહ કેમ બ્યર્થ ન ગણાય ?

શ્રીચંદ્ર બેઠ્યો—રાજકુમારી ! તમારા વચનથી જોઈએ તેટલો પ્રકાશ પડતો નથી. કદિ કોઈ બીજી વસ્તુનો પરાવર્ત થઈ શકે, પણ વિવાહિત પુરૂષનો પરાવર્ત કદિ પણ થઈ શકતો નથી. કદિ લવણને સાકરની આંતિથી દુધમાં નાખી દીધું, અને તે દુધની સાથે એક થઈ ગયું, તો પછી તેને દુધથી જુદું કરી શકાતું નથી. તેને માટે એક નીચેની કહેવત છે:—

મીઠા પ્રાણીને જામે, કણિકા ખારે નીર,
મેઘી પણ મીઠી ન હોય, તેમ વિવાહિત વીર. ૧

કર મેળાપક જેહનો, થયો ત્રાંતે અથ જાણ,
તે તેહનો ભરતાર થયો, અપરને પરસ્ત્રી વાણ. ૨

આ કહેવતનો અર્થ ખરાબર સમજશો તો, તમને નિશ્ચય થશે કે, મને જે પુરૂષ વર્ગો છે, તેજ મારો ખરો ભત્તા છે. રાજપુત્રી ! હવે બીજો વિચાર કરો તે અનુચિત છે. તમે જ્યારે અન્ય પુરૂષની સાથે વિધિથી વિવાહિત થયાં, તો પછી તમને મારાથી કેમ પરણી શકાય ? તમે મારે પરસ્ત્રી છો, તમે બીજાનાં છો. લગ્નના કાયદાથી તમે બીજાની સાથે બંધાયો છો.

શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી હંસાવળીને ઘણું માઠું લાગ્યું, પોતાના નિશ્ચયને ભંગ કરવાનાં વચનો સાંભળી તે વધારે ઉશ્કેરાઈ ગઈ, પછી વિશેષ વચનો ન બોલતાં રાજકુમારી ટુંકામાં સર્વ સમક્ષ નીચેની ગાથા ઉચ્ચે સ્વરે બોલી—

એમ સુણી કન્યા કહે, વીર સુણો મુજ વાત,
મન વાચાએ તુમ વર્મા, અવર સર્વ નર તાત. ૧
પરણી એણે જગ કરી, પણ મુખે ન કહું એ કંત;
સતી અથવા અસતિય છું, તે જાણે ભગવંત. ૨

આ ગાથા બોલ્યા પછી રાજકુમારીએ અંજલિ જોડી કહ્યું, રાજપુત્ર ! કદિ તમે મારા નિશ્ચયને માન્ય કરશો નહિ. અને મને પરસ્ત્રી જાણી મારો અગીકાર કરશો નહિ, તો હવે મારે બીજું કોઈ શરણ નથી. મારે જેનું જ શરણ લેવાનું છે. એક તો આ અગ્નિની ચિતા અને બીજું અનશન તપ.

હંસાવળીનાં આવાં નિશ્ચિત વચનો સાંભળી શ્રીચંદ્રકુમારના હૃદયમાં અસર થઈ ગઈ, તેના હૃદયમાં ખાત્રી થઈ કે, આ બાળા ખરેખર મારી ઉપર પ્રેમવતી છે, તેમજ શીલ ગુણથી સુશોભિત છે. આવી શીળવતી આવીકાઓથીજ જૈન ધર્મ ચરિતાર્થ છે. આવી સ્ત્રીપ અલંકારો સંસારને સંપૂર્ણ રીતે શોભાવે છે. આવું વિચારી હંસાવળીના શીળની દૃઢતા જોઈ, પ્રસન્ન થયેલા શ્રીચંદ્રે નીચે પ્રમાણે વળસિંહ રાજને કહ્યું—

રાજેન્દ્ર ! આ કપરી રાજકુમાર સર્વ રીતે નિઘ્રદ કરવા યોગ્ય છે, તથાપિ મોહના સ્વરૂપ તરફ દષ્ટિ કરી એ કુમાર સારી રીતે દયાપાત્ર છે. મહારાજા ! આ જગત-માં સ્ત્રી એક મોહરાજાની રાજધાની છે. અનેક પ્રાણીઓને એ મોહરાજાએ વિષયમાં રાજવી દીધા છે, તેની આગળ રાજા, અને રાંક અને સરખા છે. દ્રવ્ય, જીવિત, ભોગ, ભોજન, અને પાનમાં સધળાં પ્રાણી તૃષ્ણાતુર છે. એ તૃષ્ણામાંજ કૈક ચાલ્યા ગયા, કૈક ચાલ્યા જશે, અને કૈક ચાલ્યા જાય છે. એ તૃષ્ણાના વેગમાં તણાએલાં પ્રાણી ચાર ગતિ-રૂપ ખાણમાં જામ્યા કરે છે, ત્યાં તેમને કામદેવરૂપ પિશાચ છળે છે. સ્ત્રીના ઉદરની ત્રિવળી ઉપર મોહીત કરી તમને નીચે પાડે છે. ત્યાં આવેલા પુષ્ટ સ્તનરૂપ ચેતરા ઉપર તેમને તે અથડાવે છે, અને ત્યાં રહી, તેઓ તરૂણીના ચપળ નેત્રને નીરખી સ્તભિત થઇ જાય છે. આવાજ સાવાર્યને સૂચવનારી નીચેની સંસ્કૃત કવિતાને સાદિલના ઉપાસકો દિલે સ્મરણ કરે છે:—

ધનેષુ જીવિતવ્યેષુ સ્ત્રીષુ ચાહારકર્મસુ ।

અતૃપ્તાઃ માણિનઃ સર્વે યાતા યાસ્યાંતિ યાંતિ ચ ॥ ૧ ॥

મધ્યત્રિવલિ ત્રિપથી પીવરકુચચત્વરે ચ ચપલ દશામ્ ।

છલયતિ મદનપિશાચ પુરુષસ્થમનોઽપિ ચ સ્થલિતં ॥ ૨ ॥

રાજેન્દ્ર ! આ જગતમાં ત્રણ પ્રકારની મદિરા કહેવાય છે. પિષ્ટની, મધુની, અને જોળની, એ ત્રણ પ્રકારની મદિરા ઉપરાંત ચોથી મદિરા કામિની છે. એ મદિરાને નીરસો ખીજ બધી મદિરાથી વિલક્ષણ છે. એ મદિરાથી આ જગત મોહિત થઇ ગયું છે. ખીજ મદિરા પીવાથી મદ કરે છે, અને આ મદિરા તો જોવાથીજ મદ કરે છે. રાજેન્દ્ર ! સ્ત્રીઓના પ્રસંગમાં ચાર માર્ગ છે, તે ચતુષ્પદ કહેવાય છે, તેઓ સંકટ માર્ગ, વિષમ માર્ગ માહા માર્ગ—અને સમ માર્ગ એવાં નામથી ઓળખાય છે. એ ચાર માર્ગ ખરેખર ઉલ્લંઘન કરવા યોગ્ય છે. જ્યાં સુધી એ માર્ગનું ઉલ્લંઘન ન થાય, ત્યાં સુધી મોક્ષનો માર્ગ મળી શકતો નથી. મોક્ષ માર્ગ જવામાં એ માર્ગ સારી રીતે વિવનકારક થઇ પડે છે. એ ચાર માર્ગનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—પરસ્ત્રી એ સંકટનો માર્ગ છે, વિધવા સ્ત્રી એ વિષમ માર્ગ છે, વેશ્યા એ માહા માર્ગ છે, અને પોતાની સ્ત્રી એ સમ માર્ગ છે. એ ચાર માર્ગમાં ખીજ માર્ગનો ત્યાગ કરી પ્રાણીએ સમ માર્ગ ચાલવું જોઇએ. સમ માર્ગ શિવાયના ખીજ માર્ગ ચાલનારાં પ્રાણીનું શીજરતન હરાઇ જાય છે. બધા કર્મમાં મોહિની કર્મ જીતવું અતિ દુષ્કર છે, વ્રતોમાં અલ્પચર્ય રાખવું મુશ્કેલ છે, અને ત્રણ ગુપ્તિમાં જીનોગુપ્તિ કરવી મુશ્કેલ છે. રાજેન્દ્ર ! જોઓ પુષ્પ, ફળ, રસ, મદિરા, માંસ, અને સ્ત્રીઓમાંથી વિરત થયા છે, તે પુરૂષો ખરેખર દુષ્કરકારક છે, અને વંદવા યોગ્ય છે. તેને માટે તેવાજ સાવાર્યની ગાથા નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે—

પુષ્પફલાણં ચ રસં સુરાઈસાણ મહિલિયાણંચ ।

જાણંતા જે વિરયા તે દુઃસ્વપ્નમયં વંદે ॥ ૧ ॥

રાજેન્દ્ર ! વળી પ્રાણીને બોધીરત્ન મેળવવું અત્યંત મુશ્કેલ છે. એ મહા રત્નને માટે ઘણાઓ બ્રાંત થઇ લખ્યા કરે છે, તથાપિ એ રત્નનો મહા પ્રસાદ તેમને પ્રાપ્ત થયેલ નથી, દેવતાના વિમાનમાં વાસ મેળવવો સહેલો છે, અને પૃથ્વીનું એક જ રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું, તે સહેલું છે, પણ બોધીરત્ન મેળવવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. તેને માટે તેવાજ્ઞ ભાવાર્થવાળી નીચેની ગાથાને જિનાગમ ઉચે સ્વરે પોકારી જણાવે છે:—

સુલહો વિમાણવાસો ઇગચ્છત્તા વિ મેઝ્ઞી સુલહા ।

દુલહા પુણ જીવાણં જિણંદાવરસાસણે બોહી ॥ ૧ ॥

રાજેન્દ્ર ! આવાં બોધિ રત્નને માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જ્યાં સુધી બોધીરત્ન પ્રાપ્ત થાય નહીં, ત્યાં સુધી માનવ ભવ કૃતાર્થ થતો નથી. જેણે મન, વચન અને કાયાથી બોધીરત્ન મેળવ્યું છે, અને તે મેળવીને આત્મ સાધનનો મહાત્મ ઉદ્ધોગ કર્યો છે, તેજ પુરુષનું જીવન કૃતાર્થ છે, તેવા પુરુષથી આ રત્નગર્ભા પૃથ્વી અન્નકૃત છે. જેના હૃદયરૂપ મુગટમાં બોધીરત્નનો ચળકાટ પડે છે, તેના હૃદયનું અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર તુરત તાલ પામી જાય છે. જ્યારે અજ્ઞાન અંધકાર તાલ પામે, એટલે તેનામાં જ્ઞાનની મહા જ્યોત પ્રગટે છે.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રનાં બોધ વચન સાંભળીં સર્વ સમાજ ખુશી થઇ ગયો. રાજ વજ્રસિંહ, મંત્રી વિજેરે બધા હૃદયમાં ચમત્કાર પામી ગયા. સર્વે શ્રીચંદ્રના કાદાપણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા, તે વખતે અંધમાંથી મુક્ત કરાવેલો કુમાર ચંદ્રસેન ઉભો થયો, અને શ્રીચંદ્રના ચરણમાં નમી આ પ્રમાણે બોલ્યો—ઉપકારી મહાશય ! આપે મારી ઉપર અપાર ઉપકાર કર્યો છે, મને ખરેખરે જીવન દાન આપ્યું છે, એટલુંજ નહીં, પણ મારા આત્માનું શ્રેય થાય, તેવો બોધ આપી મારા જીવનને કૃતાર્થ કર્યું છે. આપનાં બોધિ વચનોએ મારા હૃદય ઉપર એટલી બધી અસર કરી છે કે, જેથી હું મારા આત્મસ્વરૂપને ઓળખી શક્યો છું. પાપના સંકટ ભરેલા માર્ગમાં હું કદિ પણ પ્રવાણ કરીશ નહીં. જેનાથી હું અંધનની અધમ દશાને પ્રાપ્ત થયો હતો, તેવા મોહનું સ્વરૂપ આપે મને સંક્ષેપમાં દર્શાવી આપ્યું છે. જગત મોહિની મહિલાઓનો મોહ કેવો ખરાબ છે ? અને મોહરૂપ મદિરાથી મત્ત થયેલો તરણ પુરુષ કેવી સ્થિતિમાં આવે છે ? તે અંધ મેં સારી રીતે અનુભવ્યું છે, તથાપિ મોહની પ્રત્યક્ષતાથી હું તેને ખુલી જાત, પણ આપ મરોપકારીના સમાગમથી મને તે વિષેની સારી જાગૃતિ મળી છે. મહાનુભાવ ! હવે કૃપા કરી આ સેવકને માથે હાથ મુકી પોતાનો કરો, અને દાસપણની પદવી આપી કૃતાર્થ કરો.

હંસાવળીએ પણ શ્રીચંદ્રને જણાવ્યું, મહાશય ! આપે પ્રથમથી માંડે મન હરી લીધુંજ હતું, પણ આ વખતે ધર્મદેશના આપી વધારે હરી લીધું છે, એટલુંજ નહીં, પણ આપનાં બોધવચન સાંભળી મારા હૃદયમાં વિશેષ ઉદ્ધાસ પ્રાપ્ત થયો છે. કાષ્ઠ ભક્ષણના વિપરીત કામથી હું હવે વિરામ પામું છું. આ સાહસથી હું આ સંસારમાં દુર્ગતિનું પાત્ર થઇ પડત, તેમજ આ માનવ જીવન કે જે ચિંતામણી સમાન ગણાય છે, તેને હું ક્ષણમાં ગુમાવી દેત. તમે મારા જીવિતદાયક અને ધર્મદાયક થયા છો, તમારી વાણીએ અરિહંત શુદ્ધ દેવ, દયામૃગ ધર્મ, અને તમારા જેવા શુર, એ ત્રિપુટીનો મને લાભ થયો છે. મહાનુભાવ ! તમારા પસાવથી શીળગુણને માટે મને વધારે માન થયું છે, હવેથીજ માંડે શીળગત્ત વિશેષ નિર્મળ થયું છે.

જિનાગમમાં શીળનું જે મહાત્મ્ય વર્ણવવામાં આવ્યું છે, તેનું મને વિશેષ સ્મરણ થાય છે. સ્ત્રીઓનો મોટામાં મોટો અલંકાર શીળ છે, સર્વ ધર્મમાં અને સર્વ સંપ્રદાયોમાં શીળને સર્વોત્તમ ગણેલું છે, શીળના પ્રભાવથી માણસ આ લવસાગરને તરી જાય છે, શીળરૂપ સિંહના ત્રાસથી પાપરૂપ મૃગલાંઓ પલાયન કરી જાય છે, શીલના મહાન્ શિખર ઉપર ચડેલાં પ્રાણીઓ કદિ પણ પાછાં નીચે પડતાં નથી. શીળના મહાત્મ્યને જિનાગમ નીચે પ્રમાણે ગાય છે:—

“ સીલં ચિય આચરણં, સીલં રૂવં ચ પરમ સોહગ્ગં ।

સીલં ચિય પંડિતત્તં, સીલં ચિય નિરુવમં ધમ્મં ॥ ૧ ॥ ”

“ શીળ તેજ આભૂપણ છે, રૂપ તથા પરમ સૌભાગ્ય પણ શીળ છે, શીળજ પંડિતપણું છે, અને શીળ એ નિરૂપમ ધર્મ છે. ૧ ”

હંસાવળીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર વિગેરે બધા ખુશી થઇ ગયા. કુમાર શ્રીચંદ્ર પણ તેની દ્રઢતા જોઈને હૃદયમાં પ્રસન્ન થઇ ગયો. રાજા વજ્રસિંહે પોતાની પુત્રીનો દ્રઢ નિશ્ચય, અને શ્રીચંદ્રકુમારના વિચાર સાંભળી હૃદયમાં વિચાર્યું કે, રાજકુમારી હંસાવળી પોતાના વિચાર ફેરવશે નહીં. તે શીળવતી આળાનો નિશ્ચય ટોઇનાથી શ્લેથિળ કરી શકાય તેમ નથી, આનું બિચારી રાજા વજ્રસિંહ બોલ્યો—રાજકુમાર ! આપની ઉપદેશ વાણીએ સર્વનાં હૃદયને ખેંચ્યાં છે, રાજપુત્રી હંસાવળીના વિવાહની વાત તો મનમાં રહી, કૃપણના ધનની જેમ, અને વિધવાના યૌવનની જેમ અમારા તે વિષેના મનોરથ વ્યર્થ થયા, હવે જે અમારી પ્રાર્થના સંજળ કરે તો, એક વિનાંતિ કરવાની છે. આ રાજકુમારી હંસાવળીને ચંદ્રાવળી નામે એક નાની બહેન છે, તે બાળા આપનાથી સૌભાગ્ય વધારવાની ઇચ્છા રાખે છે, આપના પવિત્ર આશ્રય નીચે રહી આત્મજીવનને કૃતાર્થ કરવાની કામનાને તે ધારણ કરે છે. આ વાત સાંભળી મહના અને હંસાવળીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને ચંદ્રાવળીને પરણવા શ્રીચંદ્રને આગ્રહ કર્યો.

રાજા વજ્રસિંહ, મદના અને હંસાવળીની હસ્તગતો પૂર્ણ કરવા, તેમજ પોતાના પૂર્વ કર્મની યોજનાને સાર્થક કરવા શ્રીચંદ્રે તે વાત માન્ય કરી. તત્કાળ રાજા વજ્રસિંહે મોટા આડંબરથી વિવાહોત્સવનો સમારંભ કર્યો, જેથી વજ્રસિંહની રાજધાની માંગલ્ય ધ્વનીઓથી ગાજી રહી.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રકુમાર હંસાવળીને કાષ્ટ લક્ષણોમાંથી બચાવી મદના અને ચંદ્રાવળીની સાથે ઘણી સંપત્તિ લઈ, સાંથી આગળ ચાલ્યો. રતિ અને પ્રીતિથી જેમ કામદેવ શોકે, તેમ શ્રીચંદ્ર તે બન્ને યુવતિઓથી શોકતો હતો. રૂપકાંધી નગરીથી આગળ ચાલી, તે મહાવીરે નવલાખ દેશની સીમાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું.

પુણ્યનો પ્રભાવ કેવો છે ? તેનું પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંત શ્રીચંદ્રે જન્મતને જણાવી આપ્યું હતું. પુણ્યથી કેવાં કેવાં અસાધ્ય કાર્યો સધાય છે ? પુણ્યનું બળ કેવું અનિવાર્ય છે ? પુણ્ય પ્રકૃતિની આગળ કોની સત્તા છે ? અને પુણ્યનાં વાર્તામાં બીજાં કેવાં સુસ્વાદુ તથા અલૌકિક ફળ આપે છે ? એ બધું શ્રીચંદ્રકુમારના પ્રભાવિક ચરિત્ર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રકરણ ૬૩ મું.

માતા અને પુત્ર.

ગિરિ પર્વત ઘણો મનોહર પર્વત હતો, એ સુંદર ગિરિનો દેખાવ બચ્ચ હતો, તેની અંદર વિવિધ જાતની વનસ્પતિઓ ખીલી હતી, સિંહ, વાઘ, વર, અષ્ટાપદ, અને બીજાં વિવિધ જાતનાં મૃગલાંએ એ ગિરિની તળેટીમાં વિચરતાં હતાં, ચમરી મૃગ પોતાનાં પુંછડાંથી લાંબી વનલક્ષ્મીને રાજ્ય-લક્ષ્મીની શોભા આપતાં હતાં, કોકિલાઓ મધુર સ્વરથી વનનું સૌંદર્ય બતાવવાને પથિકાને આમંત્રણ કરતી હતી, વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની શ્રેણીઓ એ ગિરિરાજની સમૃદ્ધિને દર્શાવી કૃતાર્થ થતી હતી; હામ હામ આવેલાં જળાશયો, અને ઝરણાઓથી તે સ્થળની સંપૂર્ણ ઉપયોગિતા દેખાતી હતી.

આ પર્વતની પાસે ચંદ્રપુર નગર આવેલું છે, એ નગરની પ્રજાનું સર્વ જાતનું વૈભવસુખ શ્રીગિરિ પર્વતથી સંપાદન થતું હતું. શ્રીગિરિ પર્વતની શોભા જોઈ, અને લાંબા વસનારી પ્રજાને સર્વ જાતનાં સુખની પ્રાપ્તિ જોઈને પુણ્યાત્મા શ્રીચંદ્રે તે વસાવ્યું હતું. એ નગરમાં ધર્મશાળા, દાનશાળા, અને બીજાં ઉપયોગી સ્થળાનું સ્થાપન કરી શ્રીચંદ્રે લાંબી પ્રજાને સર્વ જાતનું સુખ કરી આપ્યું હતું. શ્રીચંદ્રે પ્રાપ્ત કરેલા સ્પર્શમણિનું સર્વ મહા-સ્પર્શને સ્થળેજ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું હતું.

ચંદ્રપુર નગરના એક ભવ્ય સ્થાનમાં એક પ્રૌઢા સ્ત્રી બેઠી છે, તેના ઉત્સર્ગમાં એક લઘુવયના બાળક પડ્યો પડ્યો રમે છે, એ બાળક તદ્દન નાનો છે, તેના મુખમાંથી હજી વૈષ્ણવીવાણી સ્ફુરી નથી, હજી તે તદ્દન નિર્દોષ અવસ્થામાં રમે છે, તેની સર્વ જાતની ઇચ્છાઓ રદન કરવાથીજ સિદ્ધ થાય છે. “ **બાલાનાં રોદનં વલ્લં** ” એ કહેવત પ્રમાણેજ તેની પ્રવૃત્તિ છે. બાળકને હજી બીજી સજ્ઞા આવીજ નથી, માત્ર તેના મુખકમળ ઉપર મૃદુ હાસ્યના અંકુરો સ્ફુર્યા કરે છે. પુત્રને હુલાવતી માતા આ પ્રમાણે બોલી-બહાલા પુત્ર ! તારો જ્યેષ્ઠ બંધુ હજી આવ્યો નહીં. એ પુણ્યવાન પુત્ર કોઈ સ્થળે પુણ્યના સુખમાં મગ્ન થઈ માતાને ભુલી ગયો. હે બાપ ! તું શું જોઈ હસે છે ? અત્યારે તારો આધાર હું એકજ છું. તારા પિતા, અને તારો બંધુ વિદેશમાં છે, તું એક મહોટા મહારાજનો પુત્ર છું, તારી સેવામાં અનેક સેવકો હાજર રહે તેવી તારી સ્થિતિ છે, તે ઇત્યાં કર્મ યોગે તારે વિદેશમાં એકલાં રહેવું પડે છે.

આ પ્રમાણે માતા પુત્રની સાથે વાર્તાલાપ કરતી હતી, ત્યાં તેણીનું વામનેત્ર ધ્રુવચું. તરતજ હૃદયમાં છુપી રીતે રહેલી આશાલતા પલ્લવિત થઈ ગઈ. આશાના ઉમંગમાં આવેલી માતાએ પુત્રને ઉઘે લઈ કેટલાંએક પ્રેમનાં ચુંગન લીધાં.

આ વખતે એક અનુચર દોડતો આવ્યો, તેણે આવી તે પ્રૌઢાને પ્રણામ કર્યો. જેના મુખ ઉપર હર્ષના અંકુર સ્ફુરી રહ્યા છે, એવા તે પુરૂષે આવી જણાવ્યું કે, માતા ! વધામણી છે. આપના પ્રતાપી પુત્ર મોટા પરીવાર સાથે નગરની બાહર આવ્યા છે. આ વધામણી સાંભળી એ પ્રૌઢા શ્રાવિકા અત્યંત આનંદ પામી ગઈ, તરતજ પોતાના બાળ પુત્રને પ્રેમ ચુંગન આપી, અને પારણામાં સુવારી પોતે આનંદના વેગથી પ્રેરિત થઈ પુત્રદર્શન કરવાને અતિ આતુર બની ગઈ.

પ્રિય વાચકવંદ ! આ પ્રૌઢા સ્ત્રી કોણ, એ આપે અનુમાનથી જણ્યું હશે, શ્રીગિરિ તથા ચંદ્રપુર નગરનું સ્થળ તેને સારી રીતે જાણવામાં વધારે અજવાળું પાડે છે. તમે કદિ આ પ્રૌઢા સ્ત્રીને ઓળખશો, પણ તેના ઉત્સર્ગમાં જે બાળ પુત્ર રમતો હતો, તેને તમે ઓળખી શકશો નહીં. તે ચરિત્ર નદન અભિનવ છે. તેનું સ્પર્શીકરણ કરવાની હવે જરૂર છે. તે પ્રૌઢા આ તે શ્રીચંદ્રકુમારની માતા સૂર્યવતી છે, તેના ઉત્સર્ગમાં જે નિર્દોષ બાળક રમતો હતો, તે તેનો નાનો પુત્ર છે. શ્રીચંદ્રે પોતાની માતાને શ્રીગિરિના ચંદ્રપુરમાં રાખી હતી. પૂર્વે જ્યારે સૂર્યવતીનું કુશસ્થળીમાંથી હરણ થયું, ત્યારે તે સગલ્લ હતી. શ્રીચંદ્રે પોતાની માતાની સગર્ભા સ્થિતિ જોઈનેજ આ સ્થળે રાખી હતી. માતા સૂર્યવતીએ થોડો સમય થયાં એક બાળકને જન્મ આપ્યો છે. તેજ બાળપુત્ર માતાના ઉત્સર્ગમાં રમતો હતો, તેવામાંજ તેણે જે વધામણી સાંભળી, તે શ્રીચંદ્ર અને તેના બીજા પરિવારના આવવાની વધામણી હતી.

શ્રીચંદ્ર રૂપદલી નગરીથી નીકળીને ફરતો ફરતો ચંદ્રપુર આવ્યો હતો, તેના

પરિવારમાં મોટી સેતા સાથે વજ્રસિંહ રાજા આવ્યો હતો, તેમજ તેની સાથે માર્ગમર્મી. શ્રીચંદ્ર ગુણચંદ્ર પણ મળ્યો હતો, સાથે મદના અને ચંદ્રાવળી પણ હતાં. આ બધો પરિવાર લાઇ શ્રીચંદ્ર ચંદ્રપુરમાં આવ્યો, અને જ્યાં પોતાની વહાલી માતા સૂર્યવતી, પુત્રને મળવાની ઇચ્છા રાખી જનમુખ આવવા તૈયાર થતી હતી, ત્યાં શ્રીચંદ્ર આવીને માતાના ચરણકમળમાં નમી પડ્યો. હર્ષની અશ્રુવારાથી માતાના ચરણમાં તેણે સિંચન કર્યું. માતાએ હર્ષના અશ્રુથી પુત્રના મસ્તકનું સિંચન કર્યું. માતા, અને પુત્ર બંનેની વચ્ચે અદ્ભૂત પ્રેમરસ પ્રગટ થઇ આવ્યો. વાતચટ્ રસ, અને ભક્તિ રસ બંનેનો ત્યાં ભેટો થયો. પુત્રવતસલા માતાએ પુત્રનાં દુઃખમાં લઇ હૃદયમાં દાખ્યો, અને આજ સુધીના વિરહ તાપને શમાવી લીધો. પછી ગુણચંદ્રે માતા સૂર્યવતીના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો, માતાએ તેને પણ પ્રેમ દર્શાવ્યો અને આત્મ આદરથી સંતુષ્ટ કર્યો. મદના, અને ચંદ્રાવળી પણ પોતાની પુત્રના ચરણમાં પડી પડી સામૂએ આદર સહિત બેઠા, તેમને હૃદયની આશીર્વાદ આપી અનુક્રમ સાથે આવેલા રાજાઓ અને વશદાર મંત્રીઓએ રાજમાતાને પ્રણામ કર્યો.

શ્રીચંદ્રે ચંદ્રપુર આવતાં માર્ગમાંજ સાંભળ્યું હતું કે, પોતાને એક લઘુ બધુ પ્રગટ થયો છે. આ બધર થતાંજ તેના હૃદયમાં આત્મ હર્ષ થયો હતો, તેથી આ વખતે તેણે પ્રેમથી માતાને પુછ્યું કે—માતા ! નાનાભાઈ ક્યાં છે ? મને ખતાવો. સૂર્યવતીએ પારણા તરફ હાથની ચેણા કરી, એટલે શ્રીચંદ્ર પોતાની જાતે પારણા પાસે આવ્યો, ત્યાં બાળ પુત્ર પારણામાં ધુત્કાર શબ્દ કરતો રમતો હતો. પોતાના સહોદર બંધુને જોઈ, જાણે વિશેષ ખુશી થયો હોય, તેમ તે પારણામાં હસતો હસતો ઉછળવા લાગ્યો. શ્રીચંદ્રે પ્રેમ ધરી તેને પારણામાંથી લીધો, અને હૃદયની સાથે ચાંપી જતું પ્રેમ દર્શાવ્યો. આ મંગલિક પ્રસંગને ઉજવવાને ત્યાંજ વાચકોને તેણે ઘણાં દાન આપવા આત્મ કરી. પરસ્પર બંધુઓની ભેટ, અને તેમનું સૌભાગ્ય જોઈ સૂર્યવતીને વિશેષ આનંદ પ્રાપ્ત થયો.

કેટલીએક પરસ્પર વાતો કરી, માતા અને પુત્ર પોતપોતાનાં હૃદય ઠંડ્યાં. અને પુણ્યના અદ્ભૂત પ્રભાવને માટે તેમના હૃદયમાં આહત ધર્મની ઉપર વધારે દ્રઢતા થઇ. પછી માતા સૂર્યવતીએ શ્રીચંદ્રને કહ્યું, પુત્ર ! માત્ર બાહરે જવાની આજ્ઞા લઇ આવેલો વખત ક્યાં રહ્યો ? અને આ રાજકન્યાઓ ક્યાંથી સંપાદન થઇ ? અને તારો આ મિત્ર ગુણચંદ્ર ક્યાંથી મળ્યો ? શ્રીચંદ્ર આત્મપ્રશંસાના ભયથી કાંઈ બેદર્યો નહીં તેણે પોતાના પ્રિયમિત્ર ગુણચંદ્રની સામું જોયું, એટલે ગુણચંદ્ર ચિનયથી બેઠ્યો—માતા ! એ વાત મનેજ પુછો. રાજકુમાર પોતાના પુણ્યનો પ્રભાવ પોતાને મુખે નહીં કહે. માછ ! તમારા પુત્રના પુણ્યનો પ્રભાવ અદ્ભૂત છે, તમારાથી બુદ્ધ પડી એ મહાવીરે અનેક પરાક્રમ કર્યા છે. રાત્રે દાનશાળામાં છુપી રીતે ફરતાં તેમણે એવા બધર સાંભળ્યા છે કે, કનકપુરનો રાજા પોતાના લક્ષ્મણ મંત્રીને રાજ્ય ભર સોંપી બાહરે ગયો છે. આ લાગ જોઈ કલ્યાણપુરનો રાજા ગુણવિભ્રમ કનકપુર ચડી આવ્યો છે. આ બધર સાંભળી

રાજકુમારે પદ્મરાજને, અને મને કનકપુરની સહાય કરવાને મોકલ્યા હતા, અને તેમાં સહાય કરવા તે પરાપકારી પીરે મને ચંદ્રહાસ નામન એક ખર્જ આપ્યું હતું. અમને ત્યાં મોકલ્યા પછી પે.તે પશ્ચિમ શાળામાંથી એક સુધન શેકની ચાર પુત્રવધૂની વાર્તા સાંભળી તેની શોધમાં ચાલ્યા ગયા. તે પ્રસંગે કર્કોટક દ્વીપમાં આવી, તે દ્વીપના રાજાની નવ કન્યાઓ પરણ્યા. તે કન્યાઓને ત્યાં રાખી પછી પેતાના પિતા પ્રતાપસિંહને તમારા, અને પુત્રના વિયોગથી કાષ્ટ ભક્ષણ કરી આત્મઘાત કરવા તૈયાર થયેલા સાંભળી નિમિત્તિયાને વેષે કુશસ્થગીમાં ગયા, ત્યાં જઈને પિતાને બચાવ્યા, અને જ્યાદિક કુમારો, કે જેઓ પિતાને લાક્ષણિકમાં બાળવાના અપરાધી થયા હતા, તેમને કાષ્ટ પંજરમાં નખાવી પેતાના આવવાના ખબર પિતા પ્રતાપસિંહને વીણાપુરના મંત્રી હુદ્દિસાગરની દ્વારા જણાવી દીધા. તે પછી ગુણ્યદ્રે સૂર્યવતીને જ્યકળશ હરતીની વાર્તા કહી સંભળાવી; પછી કુંડલપુરના સિદ્ધ લેલોની સાથે થયેલું યુદ્ધ, અને મોહિનીના મોહનો બધો વૃત્તાંત જણાવ્યો. પછી વાયુવેગ તથા મહાવેગ અથ્થ, અને કુંજર સારથિ સહિત રથના મેળાપની વાર્તા પણ કહી. તે પછી મદનને મેળાપ સરસ્વતીનો સમાગમ, અને મણિમૂળ્ય નગરના રત્નચૂડ વિદ્યાધર વિગેરેની કથાઓ સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવી, અને ત્યાર પછી ત્યાં આવેલી ચંદ્રાવળીની વાર્તા જણાવી. આ બધી વાર્તાઓ સાંભળી સૂર્યવતી સાનદાશ્વર્ય થઇ ગઇ, તેણીની મનોવૃત્તિમાં પેતાના પુત્રના મહિમાને માટે ઘણું માન ઉત્પન્ન થયું. રાજમાતા આનંદ પૂર્વક બોલ્યા—વત્સ ગુણ્યંદ્ર ! તમે રાજકુમારને ક્યારે મળ્યા ? એ વાત કહો. તમને જે કનકપુરની સહાય કરવાને મોકલ્યા હતા, ત્યાં શું બન્યું ? અને રાજા ગુણ્યવિભ્રમનો પરાભવ થયો કે નહિ ?

ગુણ્યંદ્ર બોલ્યો—માશુ ! એ વાત સાંભળવા જેવી છે. મહાવીર શ્રીચંદ્ર રૂદ્રપલ્લી નગરીથી રાજા વજ્રસિંહની સાથે મોટા સૈન્ય સહિત નીકળી આગળ ચાલ્યા. નવલાખ દેશની સીમા ઉપર આવી, તેઓ છાવણી નાખી પડ્યા હતા. આ ખબર સાંભળી પદ્મરાજ, લક્ષ્મણ મંત્રી, અને હું તેમની સામે આવ્યા. પ્રતાપી, અને તે પ્રાણપ્રિય સ્વામીને અમે પ્રેમથી મળવા આવ્યા. પરસ્પર પ્રેમના ઉછળતા સાગરમાં અમોએ સ્નાન કર્યું. એક પીળના કુશળ વૃત્તાંત પુછી કેટલીએક વાર્તા કરી, મહાવીર શ્રીચંદ્રે મને પ્રેમ દર્શાવી પુછ્યું કે, મિત્ર ! કનકપુરના શા ખબર છે ? દુષ્ટ હુદ્દિના ગુણ્યવિભ્રમને શી શિક્ષા કરી ? એ દુરાચારીને કાઠી મુક્યો કે નહિ ? શ્રીચંદ્રે કુમારના આવા પ્રશ્નથી મને લજ્જા તો આવી, પણ જે ખરેખરી હકીકત હોય, તે યથાર્થ કહેવી જોઇએ એવું ધારી મેં તેમને વિનંતિ પૂર્વક કહ્યું, સ્વમી ! દુરાચારી ગુણ્યવિભ્રમ મારાથી છૂતી શક્યો નથી. એ દુરાચાર્ય સર્વ રીતે અજ્ઞેય છે, તેના જેવો કોઇ કપડી શત્રુ મારા જોવામાં આવ્યો નથી. સામ, દામ, બેદ અને દંડ—એ ચારે ઉપાયની યોજના કરવામાં આવી, તથાપિ તે જરા પણ ડગ્યો નહીં. સ્થળમાં ચાલતી જળની રેલની જેમ, તે મારાથી કોઇ રીતે વશ થઇ શક્યો નહીં. તે હમેશાં નવી નવી જાતના સંદેશ લઇ દૂતોને મોકલતો, અને અમોને ઘણી કિંતિ દર્શાવતો હતો, તેની કપટ કળામાં અમો બધા મુંઝાઇ ગયા હતા, સાંજ તમે

આવી પહોંચ્યા. રાત્રી ! હવે એ દુઃસાધ્યને સાધ્ય કરો, અને આ ચંદ્રદાસ ખર્જીને પૂર્ણ રીતે કૃતાર્થ કરો. માતા ! તે પછી આપના પ્રતાપી પુત્રે જે પરાક્રમ દર્શાવ્યું હતું, તે અલૌકિક હતું, તેનું વર્ણન મારાથી થઇ શકે તેમ નથી. ગર્વિષ્ટ થઇ સામા આવેલા ગુણવિભ્રમે પ્રથમ તો મોટો છાપો માર્યો હતો, પણ પાછળથી તમારા વીરપુત્રે તે ગર્વિષ્ટ શત્રુને હરાવી દીધો. તેના મોટા સૈન્યને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું. ભેચરે પ્રચંડ ક્રોધ કરી મહાવીર શ્રીચંદ્ર ચંદ્રદાસ ખર્જી લઇ ગુણવિભ્રમ ઉપર ઘસી આવ્યા, પણ તે દયાળુ મહાશયના હૃદયમાં તત્કાળ દયા ઉત્પન્ન થઇ આવી. તેણે શત્રુના મસ્તકને છેડું નહીં, પણ દયાથી તેને જીવતો બાંધી લીધો, અને સર્વના જોતાં એક કાષ્ટના પાંજરામાં પૂરી દીધો. આ બનાવથી અમારી સેનામાં જય જય ધ્વનિ થઇ રહ્યો. રાજ્ય વગરના અનાથ સૈન્યને પછી અમે તાબે કરી લીધું. કેટલાએક તેના પક્ષના રાજાઓ ખુટીને અમારા પક્ષમાં આવ્યા. પછી તમારા વીરપુત્રે કલ્યાણપુરમાં પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી. પોતાના મંત્રીએને રાજ્ય ઉપર નીમી દીધા.

માતા ! એ કાર્ય સિદ્ધ કર્યા પછી તમારા પુત્રના હૃદયમાં તમારું સ્મરણ થઇ આવ્યું, અને મહોપકારી માતૃશ્રીનાં દર્શન કરવાને તેમનું હૃદય ઉત્ક્રાંતિ થયું. લાંચી ચંદ્રપુરને માગે પ્રયાણ કરતાં તેમના સાંભળવામાં આવ્યું કે, તેમને એક લઘુ બંધુનો લાલ થયો છે; આ ખબર સાંભળી તેમના મનમાં અત્યંત હર્ષ થયો, અને માગેમાં તેનો જન્મોત્સવ કરાવ્યો. હે માતા ! ત્યાર પછીજ અમે અહીં આવ્યા, અને અમને આપનાં પવિત્ર દર્શનનો મહાન્ લાલ થયો.

ગુણચંદ્રના મુખથી આ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને જ્ઞાતાં સાંભળી, માતા સૂર્યવતીને અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થયો. પુત્રની પુણ્યલક્ષ્મી આવી અલૌકિક જોઇ, તેઓ પોતાને કૃતાય માનવા લાગ્યાં. આવા મહાન્ પુણ્યવાળા પુત્રની પોને એક માતા છે. એવું જાણી પોતાના આત્માને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યાં, અને પોતે આચરેલા સુકૃતનું અને શ્રવિકા ધર્મનું પૂર્ણ રીતે સાશ્વત માનવા લાગ્યાં.

શ્રીચંદ્ર માતાને પ્રણામ કરી બોલ્યો—પૂજ્ય માતૃશ્રી ! આપના પ્રસાદથી મારાં સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થયાં છે, હવે પિતાશ્રીનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઇ છે. આપ પવિત્ર જનનીનાં દર્શન થયાં, હવે જન્મભૂમિનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થાય છે, તે સાથે મારા પરમ પવિત્ર પિતાશ્રીનાં દર્શન કરવાની અભિલાષા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રેમી પિતા ધણુ દિવસ થયા વિરહ પીડિત છે.

તમારા અને મારા વિયોગથી પ્રેરાએલા પિતાશ્રી ચિત્તાશિમાં પડવાને તૈયાર થયા હતા, તેમની અનુપમ પ્રીતિનો બદલો ક્રોધ રીતે વળી શકે તેમ નથી, એ પિતાની સેવા કરી, પુત્રપણને કૃતાર્થ કરવાની મારી અભિલાષા છે. ઉપકારી પિતાના ઉપકારનો બદલો

પાળવાને કાંઈ પણ પુત્ર સમર્થ થયો નથી, થતો નથી, અને થશે પણ નહીં. એ મહોપ-
કારી પૂજ્ય તાતાની પાંચત્ર મૂર્તિ અવલોકી મારા હૃદયને ચરિતાર્થ કરવાની મારી સંપૂર્ણ
ધમ્મજ થઈ છે. માતૃશ્રી ! હવે આજા આપો તો, આપણે કુશસ્થળીમાં જઈએ. ઘણા કામ
થયાં એ નગરીનો અને તેની પ્રગતિનો વિયોગ છે.

પુત્રનાં આનાં વચન સાંભળી સૂર્યવતી સાનંદા થઈ બોલ્યાં—વત્સ ! જે અભિ-
લાષાએ તારા હૃદયમાં સ્થાન કર્યું છે, તેજ અભિલાષાએ મારા હૃદયમાં પણ સ્થાન કર્યું
છે. પુત્ર ! તારા વિચારને હું સર્વ રીતે મળતી છું. તારી પિતૃભક્તિ જોઈ, મને અતિ
આનંદ થાય છે. પિતૃભક્તિથી ભાવિત હૃદયવાળા પુત્રનેજ ધન્યવાદ ઘટે છે. જે પુત્રો
માતાપિતારૂપ જંગમ તીર્થના ઉપાસક છે, તેવા પુત્રોથીજ આ ભૂમિ રત્નમળા છે.
વત્સ ! હવે સત્વર તૈયારી કરો. તારી જેમ મારા હૃદયમાં પણ કુશસ્થળી નગરીમાં જવાની
ઉત્કંઠા વિશેષ થઈ છે.

સૂર્યવતીનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને અને બીજા
સહાયકોને જણાવ્યું કે, કુશસ્થળી તરફ કુચ કરવા તૈયારી કરાવો. શ્રીચંદ્રની ધમ્મજ થતાંજ
તત્કાળ ચારે તરફ તૈયારીઓ શરૂ રહી, બધી સેના ખજાણી ચાલી, આકાશમાં જેમ
મેઘ ચડી આવે, તેમ તેની મોટી સેના પ્રયાણ કરવા ચડી આવી. હાથી, ઘોડા, રથ, અને
પેદલ ઉપર રહેલા સૈનિકો જયધ્વનિ કરવા લાગ્યા. આસપાસના રેનેહી રાજાઓ મોટી
મોટી ભેટો લઈ, શ્રીચંદ્રને મળવા આવ્યા. પ્રત્યેક નરના મુખમાં “ શ્રીચંદ્રનો જય
ચાઓ ” એવા ઉચ્ચારો નીકળવા લાગ્યા. છત્ર, ચામર, અને છડી વિગેરે રાજ્ય
લક્ષ્મીની શોભાથી શ્રીચંદ્ર પ્રકાશવા લાગ્યો. પોતાના પુત્રની આવી સમૃદ્ધિ અને પુણ્યથી
ચડીયાતું સૌભાગ્ય જોઈ, માતા સૂર્યવતી હૃદયમાં વધારે આનંદ પામતી હતી.

આ પ્રમાણે તૈયારી થઈ, એટલે શ્રીચંદ્રે પોતાના સ્થાપેલા શ્રીગિરિ પર્વતના રાજ્ય-
ની સારી વ્યવસ્થા કરી, પોતાના પૂર્વોપકારી અને સહાયક રેનેહીઓને જુદા જુદા રાજ્યના
ભાગ વહેંચી આપ્યા. વામાંગ માતૃકને બધા ખાતાનો અધિકાર આપ્યો. ધનંજયને સેનાપતિ
કર્ષો, બીજા પરિવારને ખાસ પોતાના અંગરક્ષક બનાવ્યા, ચંદ્રકાને પટરાણી કરી, અને
મલ્લ નામે જે બીલ હતો, તેને જન્મેન્દ્રોનો અધિપતિ કર્યો. આ પ્રમાણે શ્રીગિરિ પર્વતના
રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી, શ્રીચંદ્ર પોતાની જન્મભૂમિ તરફ જવા તૈયાર થયો. જ્યારે તેની
આગળ પ્રયાણનો રથ આવી હાજર થયો, તે વખતે તેને સ્મરણ થયું કે, આ અવસરે
મારે ઇષ્ટ દેવનાં દર્શન કરવાં જોઈએ. જેમના અનુગ્રહથી હું આવી પુણ્ય સ્થિતિ ભોગવું
છું, સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કરવાનું પ્રથમ માંગલ્ય શ્રી અર્હત દેવનાં દર્શન છે. પવિત્ર જિન
પ્રતિમાના પ્રભાવથી મારું, મારા કુટુંબનું, મારા રાજ્યનું, મારા દેશનું અને મારી પ્રજાનું
કલ્યાણ થાય, અને સર્વદા મારામાં ધર્મની જાગૃતિ રહ્યા કરે, આવું વિચારી સદ્ગુણી
શ્રીચંદ્ર પોતાના ખાસ પરિવારને લઈ, જિન ચૈલમાં દર્શન કરવાને ગયો. ત્રિકરણ શુદ્ધિથી

પ્રભુની પ્રતિમાને વંદના કરી, તેણે ભક્તિ ઉદ્ધાસ દર્શાવ્યો. પ્રતિમાના દર્શન કરતાંજ તેના શરીરપર ગૌમોદ્ગમ થઇ આવ્યો, અને કંઠ ગદ્ગદ થઇ ગયો. નયનમાંથી પ્રેમાશ્રુને વર્ષાવતો, અને હૃદયને ભક્તિરસમાં જારપૂર કરતો, શ્રીચંદ્ર નીચે પ્રમાણે જિન સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:—

જિન સ્તુતિ.

રામ ધન્યાશ્રી.

[સામું જુઓ સેવક કહીને જોડાવો—એ રાહ].

આજ માહારા સાહિબ સુનજર કરિને,

સેવક સામું નિહાજો;

જન્મ કૃતારથ જેની પરે થાવે,

ભવે કલિમત્ર કાજોરે.

આજ—એ ટેક. ૧

ભવ ભવ સંચિત દુઃકૃત દુર્ગતિ,

પાનક પંક પખાસો;

જેહ અનાદિ અશુદ્ધ અધ્ધતા,

ગહન અથિલતા ગાજોરે.

આજ. ૨

પ્રભુ તુમ નામ ધ્યાન સ્થિરતાયે,

ન હોવે અરતિ ઉચાસો;

પર આશા પાશા વિપવેલી,

સમભાવે પરખલોરે.

આજ. ૩

ભક્તવત્સલ શરણાંગત પંજર,

પ્રમુખ ગિરદ સંભાજો;

મૈત્રી ભાવે ત્રિભુવન રાજો, [પણ]

સેવકને પ્રતિપાજોરે.

આજ. ૪

આજ પ્રભુ દર્શનથી જાણું,

દીધો દુર્ગતિ તાજો;

આજ અભ્યંતર દુઃખન જોરો,

જન્મ મરણ ભવ ટાજોરે.

આજ. ૫

પ્રભુ તુમ પદ કલ્પરત્ને તિલકે,
શોભિત ભાવ સુહાલો;
જ્ઞાનવિભવ ગુણ ઉદય અધિક હોય,
સમકિત સૂય સુગાલોરે,
દૃષ્ટિ તણા વરસાલોરે. આજ. ૬

પ્રકરણ ૬૪ મું.

વધામણી.

સરથળીમાં મહારાજ પ્રતાપસિંહ નીતિથી રાજ્ય ચલાવે છે, નિમિત્તિયાનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી, પોતાની રાણી સૂર્યવતી અને શ્રીચંદ્રના સમાગમની રાહ જુવે છે, પત્ની અને પુત્રનાં પ્રિય દર્શન કરવાને તે અતિ આતુર થઈ રહેલ છે, રાજ્ય વેલવતી ઉપેક્ષા રાખી, રાજેન્દ્ર છતાં યોગીંદ્રના જેવી સ્થિતિ ભોગવે છે, ત્રિદાળ જિન પૂજા કરી, અને ઉત્તમ ભાવના ભાવી દિવસ નિર્ગમન કરે છે, સતી ધર્મ પરાયણા અને શ્રાવિકા એવી સૂર્યવતી રાણી અને શ્રાવક ધર્મ પરાયણ એવા પુણ્યવાન પુત્ર શ્રીચંદ્ર વિના તે પોતાના રાજ્ય સંસારને અપૂર્ણ માને છે, એટલુંજ નહીં, પણ પ્રતાપથી પરિપૂર્ણ અને પ્રદાસમાન એક પોતાના રાજ્યને તે સર્વ રીતે ઝાંખુ ગણે છે. દિવસે, રાત્રે, ખાતાં, પીતાં, સુતાં અને બેસતાં તે જિનભગવંતના સ્મરણની સાથે પોતાનાં પત્ની અને પુત્રોનું સ્મરણ પણ કરે છે. રાજ્યનાં દરેક કાર્યો નિયમ પૂર્વક કરે છે, પણ તે બધાં કાર્યોમાં પોતાનાં બે રત્નોનું મનન થયા કરે છે. જ્યારે જ્યારે સૂર્યને અને ચંદ્રને જુવે છે, ત્યારે ત્યારે તેના હૃદયમાં દિરમાં સૂર્યવતી અને શ્રીચંદ્રની મૂર્તિઓ દરમિયાન થાય છે.

એક વખતે પ્રાતઃકાળે પ્રતાપસિંહ નિલ નિયમમાંથી પરવારી સભા મંડપમાં બેઠો હતો, જ્યાં તેનાં દક્ષિણ અંગ ફરકવા લાગ્યાં. આ શુભ સૂચનથી તેના હૃદયમાં વધારે ઉત્સાહ આવ્યો. આથી તે પોતાના મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો, અને હૃદયને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો—પ્રિય હૃદય ! અધીરું થઈશ નહીં, તારી આશાલતા નવપક્ષવિત થાય, તેવાં શુભ ચિન્હો થાય છે. હવે અલ્પ સમયમાંજ તારા મનોરથ સિદ્ધ થઈ જશે, અને વિદ્વાન નિમિત્તિયાની વાણી સફળ થશે. આજ દિન સુધી જે તે અપ્રતિમ ધૈર્ય રાખ્યું છે, તેજ સફળ તને મળ્યા વિના રહેશે નહીં. તેં આજ દિન સુધી રાજ્યવૈભવને ગણ્યો નથી, પણ

અંતઃપુરની ઇચ્છા રાખી નથી, હિતમ પ્રકારનાં ખાનપાન ઉપર આસક્તિ કરી નથી, રાજ્યમદ, લક્ષ્મીમદ, અને પ્રભુતાનો મદ ધારણ કર્યો નથી, અને સર્વ જાતના રાજકિય વિલાસોથી તું આકર્ષાયું નથી, તે સાથે ચિરહતી તીવ્ર વેદનાને તેં અનુભવી છે. શોક, અશ્રુપાત અને રૂદનના ગુપ્ત ધ્વનિ કરી, તેં તારા સ્વરૂપને વિકસ કર્યું છે, એ તારું તીવ્ર તપ જોઈ, તારાં શુભ કર્મ તને સાંરૂં જળ આપશે. કરેલું કામ કદિ પણ નિષ્ફળ જતું નથી.

આ પ્રમાણે પ્રતાપી પ્રતાપ રાજા હૃદયમાં ચિંતવતો હતો, ત્યાં દ્વારપાળે આવી ખજર આપ્યા કે, કોઈ ચાર અધિકારી પુરૂષો આપને મળવા ઇચ્છે છે, આપની શી આજ્ઞા છે ? પ્રતાપે પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી, એટલે દ્વારપાળ તે પુરૂષોને લઈ મહારાજાની સન્મુખ આવ્યો. તેઓ મહારાજાને વિનયથી નમન કરી સન્મુખ ઉભા રહ્યા. મહારાજાએ તેમને યોગ્ય આસને બેસાડ્યાં, અને પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? તેઓ બોલ્યા— મહારાજા ! અમે ચાર મંત્રીઓ છીએ, લક્ષ્મણ, સુધીર, રાજસુંદર અને જુહિરાગર, એવાં અમારાં નામ છે. અમે કુંડળપુરથી પરજાયાં આવીએ છીએ. આપના પ્રતાપી પુત્ર શ્રીચંદ્રકુમારે આપને ખજર આપવાને મોકલ્યા છે. મહારાજા ! આ હર્ષદાયક વધામણી આપવાને અમે જાગ્રમશાળી થયા છીએ. થોડાજ વખતમાં શ્રીચંદ્રકુમાર અહિં પધારશે, અને આપના મુખરૂપ કમળમાં સૂર્ય સમાન થશે. આ વચન સાંભળતાંજ પ્રતાપસિંહના હૃદયમાં આનંદસાગર ઉછળી રહ્યો, અને તેના મુખકમળ ઉપર કોઈ વિલક્ષણ વિકાસ થઈ ગયો. આનંદના ઉભારામાં આવેલા પ્રતાપે પ્રેમપૂર્વક પુછ્યું, ભદ્ર ! તમે આપેલી વધામણી મારા મનરૂપ કુસુદને ચંદ્રિકારૂપ થઈ પડી છે. આજે મારાં દક્ષિણ અગાએ રજૂરી રજૂરીને પોતાનો પ્રભાવ સાર્યક કર્યો છે. કહો, મારો વીરપુત્ર ક્યાં છે ? અને ક્યારે આવશે ? મંત્રીઓએ કહ્યું, મહારાજા ! તેઓ મહેંદ્રનગર આવી પોહોંચ્યા છે. અમોને તમને ખજર આપવાને માટેજ અગાઉથીજ મોકલ્યા છે. અમારાં રાજમાતા સૂર્યવતી પણ તેમની સાથે છે. માર્ગમાં તેમણે જે જે ચરિત્રો કર્યાં, તે બધાં આનંદપણે સાંભળવા યોગ્ય છે. તેવા ધાર્મિક, વીર અને પ્રભાવિક પુત્રના પિતાની પદવી સંપાદન કરનાર એવા તમને અમે ધણોજ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. રાજેન્દ્ર ! વળી આપને કહેવાને આનંદ થાય છે કે, પ્રતાપી શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે તેમના એક નાના ભાઈ છે, જે બાળકુમાર રાજમાતા સૂર્યવતીના ઉત્સર્ગનો અલંકાર છે. હવે એ પ્રતાપી કુમાર અદ્ય સમયમાં આવી પહોંચશે. મહેંદ્રપુરથી તિલકપુરમાં આવશે, ત્યાંથી રત્નપુર અને સિંહપુર થઈને તેઓ અહીં આવશે. અતિ ઉત્સાહથી આવીને તમારા ચરણ કમળમાં તેઓ હમણાંજ વંદના કરશે.

પ્રતાપસિંહે હર્ષના આવેશમાં પુછ્યું, મંત્રીશ્રે ! કુમાર શ્રીચંદ્ર ક્યાંથી આવે છે ? અને તેણે શું શું કામ કર્યું ? તે કાંઈ જાણતા હો, તો તેનું અમત્કારી ચરિત્ર મને સંભળાવો. મંત્રીઓ વિનયથી બોલ્યા, મહારાજા ! તમારા વીર પુત્રનાં ચરિત્રો ઘણાં અદ્ભૂત છે. તેનું સવિસ્તર વર્ણન કરવાને અમે સમર્થ નથી. તેમજ પ્રથમનાં તેનાં ચરિત્રો અમે યથાર્થ રીતે જાણતા નથી. શ્રીગિરિથી નીકળ્યા પછીનું તેમનું ચરિત્ર અમે જરાજર જાણીએ છીએ; તે આપ એક ધ્યાને શ્રવણ કરો.

પ્રતાપી શ્રીચંદ્ર પોતાની માતા અને લઘુ બંધુને શ્રીગિરિની રાજધાનીમાં મળી પછી મોટા મોટા રાજ્યો અને મોટા સૈન્યની સાથે શ્રી જિન ચૈત્યમાં પ્રભુનાં દર્શન કરી, મોટા દાઢમાઠથી નીકળ્યા હતા. પાશ્વિમહણુ કરેલ એ સુંદરીઓથી તે વિરાગિત હતા. તેમની સમૃદ્ધિનો દેખાવ અદ્ભુત હતો. તે ચક્રવર્તીની મહાન સમૃદ્ધિનું સ્મરણ કરાવતો હતો. જ્યારે મહાવીર શ્રીચંદ્રનું સૈન્ય પૃથ્વીપર ચાલતું, તે વખતે ચતુર કવિઓ નીચેના પદ્યથી તેનું વર્ણન કરતા હતા:—

(શાર્દૂલચિક્રીઢિતમ્).

શેષઃ સીદતિ કૂર્મરાદ્ વિલિખતિ ક્ષોલીતલં મજ્જતિ

ક્ષુભ્યંત્યંબુઘયઃ પતંતિ ગિરિયઃ કદંતિ દિગ્દંતિનઃ ।

લુપ્તં વ્યોમતલં દિશઃ કવલિતા રુદ્ધો રવિઃ પાંશુના

ચક્રે તસ્ય ચમૂઃ સ્થલે જલમહો ત્રૈલોક્યમપ્યાકુલમ્ ॥ ૧ ॥

“ તેના સૈન્યના જળથી શેષનાગ સીદાય છે, પૃથ્વી નીચે રહેલ કૂર્મ [કાચ્યો] દુઃખી થાય છે, પૃથ્વી જળમાં દુખી જાય છે, સમુદ્રો ક્ષોભ પામે છે, પર્વતો પડી જાય છે, દિગ્ગજો આક્રંદ કરે છે, આકાશ બધું લોપાય છે, દિશાઓ ઢંકાઈ જાય છે, રજવડે સૂર્ય ઈંધાય છે, સ્થળમાં જળ થઈ જાય છે, અને ત્રણ લોક અકુળવ્યાકુળ થઈ જાય છે. ”

આ પ્રમાણે કવિઓ જેના સૈન્યનું વર્ણન કરે છે, એવા મહા પરાક્રમી શ્રીચંદ્રકુમાર માર્ગે પ્રયાણ કરતા કરતા અનેક લોકોપકાર આચરતા હતા. કોઈ ઠેકાણે શાળા, કોઈ ઠેકાણે પાણીની પરબ, કોઈ ઠેકાણે મઠ, કોઈ ઠેકાણે પૌષ્પશાળા, કોઈ ઠેકાણે જિનાલય, અને કોઈ ઠેકાણે પાઠશાળા સ્થાપતા હતા. રથાને સ્થાને તીર્થની સ્થાપના કરતા શ્રીચંદ્ર કનકપુરમાં આવ્યા હતા. ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી કલ્યાણપુરમાં આવ્યા, કલ્યાણપુરના રાજા ગુણવિભમે તે પ્રસંગે મોટો ઉત્સવ કર્યો, અને પોતાની ગુણવતી નામની પુત્રીને શ્રીચંદ્રકુમારની સાથે પરણાવી હતી. તે સ્થળે મહાનાએ સુવર્ણ પુરુષનો બધો વૃત્તાંત જણાવ્યો, તે સાંભળી બધાને આશ્ચર્ય થયું હતું. તે રાજા, તે કન્યા, અને તે સુવર્ણ પુરુષને સાથે લઈ શ્રીચંદ્ર અટવીમાં આવ્યા હતા. ત્યાં રહેલા અંદરના મણિમહામાંથી રત્નાદિ સાર વસ્તુઓ લઈ તેઓ આગળ ચાલ્યા, પછી જ્યાં રત્નચૂડને માર્યો હતો ત્યાં આવ્યા, અને તે સ્થળે એક સુંદર જિન ચૈત્ય કરાવ્યું. ત્યાંથી પ્રતાપી શ્રીચંદ્રકુમાર કાંતિપુરમાં આવ્યા. ત્યાં તે નગરના રાજા નૃસિંહે મોટા ઉત્સવથી રાજકુમારને પ્રવેશોત્સવ કર્યો હતો. તે સ્થળેથી આગળ જતાં વડગામ આવ્યું, જેમાં રાજકુમારના વિદ્યાગુરુ ગુણધર પંડિત રહેતા હતા. પોતાના પાઠક અને પરમ ઉપકારી એ ગુરુનાં દર્શન કરવા શ્રીચંદ્રકુમાર પરિવાર સાથે ત્યાં ગયા. ઉદાર રાજપુત્રે ગુરુ, અને ગુરુનાં પત્નીના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરી, સારી બેઠ

આગળ ધરી હતી તેમજ ગુરના ખંધુ, સગાં અને બીજાં સંબંધીઓનો પણ સારો સત્કાર કર્યો હતો. પછી નૃસિંહરાજને પ્રિયગુરુવંદની રાણી સહિત સાથે લાઇ, સાંથી આગળ ચાલીને હેમપુર નગરમાં આવ્યા. સાં મહારાજ રાજા, જે ને મદનપાળનો પિતા થાય, તેણે રાજા-કુળને રાજાને માટે મોટા ઉત્સવ કર્યો, સાં મદનસુંદરીના ખજારથી તેમને ઘણો દર્પ થયો હતો. તે રાજા મોટા પરિવાર સાથે શ્રીચંદ્રમારની સાથે ચાલ્યો. સાં કેટલાક દિવસ રહી, પછી જો કાપલપુરમાં આવ્યા. સાં રહેલા જિતશત્રુ રાજાએ તેમનો મોટા આડંબ-રથી નગર પ્રવેશ કર્યો. તે રાજાને કનકાવતી વિગેરે ચાર કન્યાઓ હતી, તેમને શ્રીચંદ્ર, માતાના આશ્રહથી પરણ્યા. આ વખતે વીણારવ ગાયકે આવી, નીચેની ચમત્કારી અને અલંકારિક કવિતા હાલી સંભળાવી હતી.

[શાર્દૂલધિક્રીડિતમ્].

વલ્ગતુંગતુરંગનિષ્ઠુરસુરક્ષુણ્ણે રણક્ષમાતલે

નિર્ભિન્નાદ્વિપકુંભમૌક્તિકકળવ્યાજેન વીજાવલીં ।

સ્વદ્ગસ્તે વપતિ સ્મ કુંડલપતે લોકત્રયે મંડપાન્

માત્તાં પ્રૌઢિમસત્યકીર્તિલતિકા ગુલ્મસ્ય નિષ્પત્તયે ॥ ૧ ॥

“ હે રાજા કુંડલપતિ ! તમારું ખડું દોડતા અને ઉંચા એવા ઘેડાઓની તીક્ષ્ણ ખરીઓથી ખેડાએલી રણભૂમિની અંદર કપાએલા હાથીઓના કુંભસ્થળનાં મોતીરૂપ બીજની પંક્તિને વાવે છે. જે બીજ પંક્તિ ત્રણ લોકરૂપ મંડપમાં પથરાઇને તમારી પ્રૌઢ એવી સત્કીર્તિરૂપ લતાના ગુચ્છને ઉત્પન્ન કરે છે. ”

(અનુષ્ટુપ્)

સ્વત્ક્રુપાણવિનિર્માણશેષદ્રવ્યેણ વેધસા ।

કૃતાઃ કૃતાંતસર્પાસ્તુ તદુદ્ગર્જનવર્તિભિઃ ॥ ૧ ॥

“ હે રાજા ! વિધાતાએ તમારા ખડ્ગનું નિર્માણ કરતાં જે બાકીનો ભુકો વધ્યો હતો, તેનાથી ધમરાજ બતાવ્યો, અને જે તેનો મેડ ફડ્યો, તેનાથી સર્પો બતાવ્યા. ”

આ ચમત્કારી કાવ્ય સાંભળી શ્રીચંદ્ર ઘણા ખુશી થઈ ગયા, અને તેને સાં મનામ આપવામાં આવ્યું; પાંચ લાખ સોનયા સાથે ઉત્તમ પોષાક તે કવિને અપેણ કરવામાં આવ્યો. તે વિદ્વાન ગાયકે સુવેગ રથને ઝોળખી લીધો, કે જે રથમાં તેણે અગાઉ વિહાર કર્યો હતો.

હે રાજા પ્રતાપસિંહજી ! આ અરસામાં આપના ધર્મવીર કુમારે એક ચમત્કારી પરાક્રમ કર્યું હતું, તે સાંભળી આપ આશ્ચર્ય પામી જશો.

મહેન્દ્રપુરના સીમાડામાં વજ્રપુર, લોહપુર, અને રતનપુર નામે ત્રણ ચોર રહેતા હતા, અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં તેઓ આશ્ચર્ય રીતે ચોરી કરતા હતા. ચોરી કરીને તેઓ એવી રીતે અદૃશ્ય થઈ જતા કે, કોઈના જોવામાં પણ આવતા ન હતા, ઘણાએક બાહોશ પુરૂષો પણ તેમને પકડી શકતા ન હતા, મોટા પરાક્રમી અને સાહસિક પુરૂષો પણ તેની શોધ કરી શકતા નહીં, અને આખરે લજ્જાથી નમ્ર સુખ થઈ પાછા ફરતા હતા. તેઓ એવી ચતુરાઈથી ચોરી કરતા કે, જેથી ચતુર નગર રક્ષકો ઘણુંજ આશ્ચર્ય પામી જતા.

આ ત્રણ ચોરોને ખખર મળ્યા કે, કુશરથગીના રાજકુમાર શ્રીચંદ્રે વીણારવ ગાયકને મોટું ઇનામ આપ્યું છે, તે ઇનામમાં ઘણો કીંમતી માલ છે, આવું વિચારી જે દિવસે કપિલપુરમાં શ્રીચંદ્રકુમારે વીણારવને ઇનામ આપ્યું, તેજ રાત્રે તે ત્રણે ધૂત ચોરો પોતાના ચાતુર્યથી ગાયકના ગૃહમાંથી બધો માલ ચોરી ગયા, અને તે પોતાના ગુપ્ત સ્થાનમાં લઈ ગયા.

જે દિવસે તે ચોર ગાયકનો માલ ચોરી ગયા, તેજ દિવસે કપિલપુરની પ્રજાના સુખમાંથી રાજકુમારે સાંભળ્યું હતું કે, કોઈ ધૂત ચોર ચમત્કારી રીતે નગરમાંથી ચોરી કરે છે, અને રાજા જિતશત્રુથી તેનો પત્તો મેળવી શકતો નથી. તે દુઃખ ચોરથી આખા નગરમાં ત્રાસ વર્તી રહ્યો છે. આ ખખર સાંભળી પરાક્રમી રાજપુત્ર તેજ રાત્રે અદૃશ્ય શુદ્ધિકર્તા પ્રયોગ કરી, તે ત્રણ ચોરોની પાછળ ગયા. તેઓ જે ગુપ્ત ગૃહમાં ચોરીનો માલ રાખતા હતા, તેજ ગૃહમાં રાજકુમારે પ્રવેશ કર્યો, અને તે ચોર લોકો ગાયક વીણારવના ઘરમાં ચોરી કરી જે માલ લાવેલા, તે બધું પાછળ જઈને રાજકુમારે જાણી લીધું હતું. તે ચોર લોકો જુદી જુદી વિદ્યાઓ જાણતા હતા. એક અવસ્થાપિતી નિદ્રા જાણતો, અને બીજો શબ્દવેધ વિગેરે પ્રયોગો જાણતો, અને ત્રીજો હરણ ક્રિયામાં ચતુર હતો. આ ત્રણે ચોર ગાયકના ઘરમાંથી ચોરી કરી, તે ચોરોનો માલ ભૂમિગૃહમાં રાખી, તે ઉપર એક શિલા આડી મુઠ્ઠી, બરાબર મજબુત ઢાંચ કરી, પછી યોગીનો વેષ લઈ, બહાર રહેલા મઠમાં આવીને સૂતા.

મહાવીર શ્રીચંદ્ર તેમની આ બધી ચેજા જોઈ, પછી પોતાને સ્થાને આવ્યા. અદૃશ્ય શુદ્ધિકર્તા પ્રયોગ દુર કરી, તે સંધ્યામાં સુઈ ગયા. પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે પેલો વીણારવ ગાયક પોકાર કરતો કરતો કુમારની આગળ આવ્યો. તેણે નમન કરી વીર કુમારને જણાવ્યું, સ્વામી ! આપના જેવા પરાક્રમી પુરૂષ વિદ્યમાન છતાં મારા ઘરમાંથી મોટી ચોરી થઈ. ગઈ કાલે આપે જે ઇનામમાં દ્રવ્ય આપ્યું હતું, તે બધું ચોરાઈ ગયું. જેને માટે આ નગરમાં ચોરીનો પોકાર થાય છે, તેજ ચમત્કારી ચોરોએ મારું ઘન હરી લીધું. દ્રઢ સ્થાનમાં રાખેલા ધનને તેઓ ક્ષણ ગાત્રમાં લઈ ગયા. મહારાજા ! તેમાં

આપનો શો દોષ કાઢવો ? મારા બાળપણેજ તે મહિમા છે. ધનવંતપણના બાળપણે હું કોઈ રીતે અધિકારી નથી. આપ જેવા ઉદાર સ્વામીએ મારાં દારિદ્રનો છેદ કર્યો હતો, અને અને જગતમાં ધનવંતની શ્રેણીમાં મુક્યો હતો, તથાપિ હું પાછો મારી પૂર્વ સ્થિતિ-માંજ આવ્યો. મારી સ્થિતિ જોઈ, મને નીચેની કવિતાનું સ્મરણ થાય છે—

દોષ કિશો દાતારનો, જે કંઈ નવિ હોય,

સર્વ રત્ન દેવે ગ્રહ્યાં, શંભુ કાળકૂટ જોય. ૧

વીણારવની આવી ફરીયાદ સાંભળી રાજકુમારે તરત જિતશત્રુ રાજાને બોલાવ્યા. અને ખીજા અધિકારીઓને પણ બોલાવ્યા. સર્વની સમક્ષ રાજકુમારે જિતશત્રુ રાજાને સુરસાથી કહ્યું, રાજન્ ! આ શો જીલમ ? તમારે શરમાવાનું છે. કપિલપુરની પ્રજા ધણો વખત થયાં પોકાર કરે છે, તથાપિ કોઈ તેમની સંભાળ લેતું નથી, એ કેવી અનીતિ ? નરપતિ ! તમે રાજા નામ ધારણ કરી, તમારી પ્રતિષ્ઠાને યુધ્ધથી છે. પ્રજાનું રક્ષણ નહીં કરનારા નૃપતિઓ રાજા નથી, પણ રાજાનો વેષ પહેરનારા નટક છે. તમે રાજ્ય-સત્તા ધારણ કર્યા છતાં આપું શહેર હમેશાં લુંટાય, એ કેવી વાત ? આકાશ, પાતાળ, કે અંતરીક્ષમાં રહેલા તે દુષ્ટ ચોરોને શોધીને તમારે શિક્ષા કરવી જોઈએ. જેના રાજ્યમાં પ્રજા દુઃખી થાય, અને રાજા રાજ્ય વેચવ બોગવે, તે રાજા નરકના અધિકારી થાય છે.

રાજકુમાર શ્રીચંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી જિતશત્રુ રાજાને ધણી લજ્જા આવી. તે ધણી વાર નીચું જોઈને રહ્યા. પોતાના મનમાં એટલે સુધી થયું કે, જે ધરતી માર્ગ આપે, તો હું અહીંજ સમાધિ જાઉં. જિતશત્રુ રાજાના મુખ ઉપર આવી ગ્લાનિ જોઈ, શ્રીચંદ્રે એક ખીડું મંગાવ્યું, અને તે હાથમાં લઈ સર્વને જણાવ્યું કે, જે કોઈ તે ચોર પકડવાને માટે આ ખીડું ગ્રહણ કરશે, તેને હું સુંદર પોષાકની સાથે મોટું ઇનામ આપીશ. આ પ્રમાણે કહી, ધણી વાર સુધી ખીડું રાખ્યું, તથાપિ કોઈ ખીડું લેવાને આ બ્યું નહિ. ધણી વાર થઈ, એટલે સભાજન બોલ્યા કે, મહારાજ ! આ પ્રમાણે ધણી વાર ખીડાં કરવામાં આવ્યાં હતાં, તથાપિ કોઈ પણ હજી સુધી એ ખીડાંનો ગ્રાહક થયો નથી. શા માટે આપ વિલંબ કરો છો ? એ ચમત્કારી ચોરની શોધ કરવાને કોઈ પણ વીર સમર્થ થયો નથી. ધણી વાર ખીડાંને ગ્રહણ કરી, પ્રયાસ કરનારાઓ છેવટે નિષ્ફળ થયા છે. મહારાજ ! આપ તે વિષેનો આગ્રહ છોડી દો. રાજાનું રાજત્વ, વીરનું વીરત્વ, ધર્મીનું ધર્મત્વ, અને અભિમાનીનું અભિમાન એ દુષ્ટ ચોરોએ વ્યર્થ કર્યું છે.

સભાજનનાં આ વચન સાંભળી રાજપુત ઉપરના દેખાવથી વિચારમાં પડ્યા હોય, તેમ દેખાયા; પરંતુ તેઓ એ ચમત્કારી ચોરનો નિગ્રહ કરવાનો ઉપાય જાણતા હતા, તેથી તેઓ પોતાના નિશ્ચયથી મલિત થયા નહીં. ધણી વાર સુધી સભામાં બેસી

રહ્યા. જ્યારે મધ્યાહ્ન કાળ થયો, એટલે રાજમાતા સૂર્યવતીને ચિંતા થઇ કે, રાજકુમાર અઘાપિ સમામર્થી કેમ આવ્યા નહીં હોય ? તે દયાળુ માતાએ તરતજ એક દૂતને પત્રિકા લઇ મોકલ્યો, અને મુખેથી કહેવરાવ્યું કે, રાજકુમાર ! ઘણી વિલાંબ થઇ ગઇ છે, દેવ પૂજા અને ભોજનનો કાળાતિક્રમ થઇ ગયો છે, માટે સત્વર પધારો. અહીંનું સર્વ રાજમંડળ ભોજનની રાહ જોઇ ખેડું છે. આપણે જેને ઘેર મિજમાન થઇ આવ્યા છીએ, તેને આપણા તરફથી જરા પણ દુઃખ ન થવું જોઇએ. જેના જવાથી ગૃહપતિ ખુશી થાય, અને તેનું કુટુંબ રાજ રહે, તેનું નામજ ઉત્તમ અતિથિ કહેવાય છે. આપણા નિમિત્તથી જિતશત્રુ રાજના દરબારમાં બધું રાજકીય મંડળ ક્ષુધાથી પીડાય છે. ક્ષુધા કેવી ખરાબ છે, તે તમે જાણો છો, તે છતાં તેનું પુનઃ સ્મરણ આપવાને મોકલાવેલી પત્રિકાની અંદર જે સંસ્કૃત કવિતા છે, તેનું વાંચીને ખરાબર મનન કરજો.

દૂતે આવી રાજમાતાની પત્રિકા કુમારના હાથમાં મુકી, અને માતાએ જે સંદેશો કહ્યો હતો, તે બધે રાજકુમારના શ્રવણમાં સ્થાપિત કર્યો. પોતાની માયાળુ માતાનો સંદેશો સાંભળી રિમત હાસ્ય કરતાં કુમારે તે પત્રિકા ઉખેળીને વાંચી, જેમાં નીચે પ્રમાણે સંસ્કૃત કાવ્ય લખેલું હતું:—

યા સદુપચિનાશિની શ્રુતહરી પંચેન્દ્રિયોત્કર્ષિની

ષષ્ઠઃ શ્રોત્રલલાટદૈન્યકરણી વૈરાગ્ય મૃત્પાદિની ।

વધૂનાં ત્યજની વિદેશગમની ચારિત્રવિધ્વંસિની

સેયં વાઘતિ પંચભૂતદમની પ્રાણાપહારા ક્ષુધા ॥ ૧ ॥

“ જે સારા રૂપને નાશ કરનારી છે, સાંભળેલાને સુલાવનારી છે, પાંચ ઈન્દ્રિયોને ખેંચનારી છે, નેત્ર, કર્ણ, અને લલાટને દીનતા આપનારી છે, વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરનારી છે, બંધુઓને ત્યાગ કરનારી છે, વિદેશમાં લઇ જનારી છે, ચારિત્રનો નાશ કરનારી છે, અને પાંચ ભૂતને દમન કરનારી છે, તેવી તે પ્રાણહારિણી ક્ષુધા, અતિશય પીડા કરે છે. ” આ પત્રિકા વાંચી રાજકુમાર વિચારમાં પડ્યા, તરતજ તેમણે મંત્રીને મોકલી માતૃશ્રીને જણાવ્યું કે, માજી ! જ્યાં સુધી આ બીડું કાઢ લેશે નહીં, ત્યાં સુધી મારે જમવાનો અભિગ્રહ છે; બીજાઓને મારા સોજન આપી જમાડજો, જ્યારે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થશે, ત્યારેજ હું તો જમવાનો છું. મંત્રીએ આવી રાજમાતાને એ ખબર આપ્યા. તરતજ રાજમાતાએ બીજાં રાજકીય માણસોને જમવાનો આગ્રહ કર્યો, માત્ર પોતેજ ‘ પુત્ર વિના જમવું નહીં ’ એવો નિશ્ચય કરી બેઠાં.

રાજકુમારનો આવો દ્રઢ નિશ્ચય જોઇ, તેમના પ્રિયમિત્ર ગુણચંદ્રે નમ્રતાથી જણાવ્યું, મહારાજ ! આવો અભિગ્રહ કર્યો, તે સાહસ છે. એ ચોરની ચોરી ચમત્કારી છે. કાંઈ પણ સમય વીર તેની શોધ કરી શક્યો નથી, અને કરી શકે તેમ પણ નથી.

ગુણ્યંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી રાજકુમાર તરતજ બેઠા થયા. સભા વિસર્જન કરી, મિત્રને સાથે લઈ અશ્વારૂઢ થઈ નગરની બાહરે ચાલ્યા. રાજકુમારે રાત્રે જે માર્ગ જોયો હતો, તેજ માર્ગે તેઓ આગળ ચાલ્યા. આગળ જતાં એક ઉદ્યાન આવ્યું. ઉદ્યાનની અંદર પ્રવેશ કરતાં મઠ જોવામાં આવ્યો, તે મઠની અંદર અનેક મુસાફરો આવી ઉતરતા હતા, તે મઠમાં જતાં ત્રણ યોગીઓ જોવામાં આવ્યા, તે યોગીઓ મુખમાં તાંબૂલ ચાવતા હતા, અને પરસ્પર વાર્તા કરતા હતા. તે યોગીઓને રાજપુત્રે પોતાની પાસે બોલાવ્યા. યોગીઓએ શાંત પ્રકૃતિથી કુમારને આશીર્વાદ આપ્યો. રાજકુમારે મૃદુહાસ્ય કરી તે યોગીઓને કહ્યું, લદ્દ ! તમે ખરેખરા યોગી છો કે બોગી ? યોગીઓ ચમકીને બોલ્યા—મહારાજ ! અમે યોગી છીએ, બોગી તો આપજ કહેવાઓ. રાજા બોલ્યો—જે તમે બોગી ન હો, અને યોગી ન હો, તો તાંબૂલના અલંકારથી અલંકૃત કેમ થયા છો ? રાજકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી, તે કૃત્રિમ યોગીઓ ક્યામ મુખ થઈ ગયા. તરતજ રાજાએ તેમને ઓળખી લીધા. પછી તેમણે આજ્ઞા કરી કે, આ મઠમાં ઘણા મુસાફરો આવે છે, તેથી આ મઠને વિશાળ કરવાની જરૂર છે. પછી તરતજ ઘણા લોકોને નગરમાંથી બોલાવ્યા, અને મઠની આસપાસની ભૂમિને ખોદાવા માંડી, તે ખોદતાં એક શિલા જોવામાં આવી, અને તે શિલા નીચે મોટું ભૂમિગૃહ નીકળ્યું, તેની અંદર હીરા, રત્ન, મોતી અને કીમતી દાગીનાઓ તથા સુંદર વસ્ત્રો જથ્થાબંધ નીકળવા માંડ્યાં. ત્યાં જિતશત્રુ, વીણારવ, અને બીજા પ્રજ્ઞના આગેવાનોને બોલાવ્યા. તે કીમતી માલના ઢગલા જોઈ, બધા આશ્ચર્ય પામી ગયા. ચોરીના માલનો પતો લાગવાથી નગરના લોકો આવીને એકઠા થઈ ગયા. રાજકુમારે આજ્ઞા કરી, એટલે વીણારવ વિગેરે બધા હુંટાએલા લોકો પોતપોતાનો માલ ઓળખીને લઈ ગયા. નગરમાં ચોરાએલો માલ પાછો મળવાથી લોકોની અંદર આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો. પછી તરતજ રાજકુમારે આજ્ઞા કરી, એટલે પહેલા ત્રણે યોગીઓને બાંધી લીધા. અનેક પ્રકારની શિક્ષા કરવામાં આવી, તથાપિ તેઓએ પોતાનો ગુન્હો કચુલ કર્યો નહીં. પછી મહાવીર રાજકુમારે તેમને ફાંસીની શિક્ષા પ્રમાવી. બધારે ફાંસીને ભયંકર સ્થાને આવ્યા, એટલે દયાળુ મહારાજ શ્રીચંદ્ર તેમની પાસે ગયા, અને પુછ્યું, અરે દુષ્ટે ! તમે કેાણ છો ? અને આ ચોરીનું કામ તમે કર્યું છે કે નહીં ? તે બધું સલ હોય તે કહો, નહીં તો તમને દેહાંત શિક્ષા કરવામાં આવશે.

લોહપુરે જણાવ્યું, રાજા ! અમે કાંઈ પણ જાણતા નથી, તમે દયાળુને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. રાજકુમારે હસતાં હસતાં કહ્યું, અરે મૂર્ખ ! સાચે-સાચું કહી દે, હું તને ઓળખું છું, તારું નામ લોહપુર છે. મેં તને મહેંદ્રપુરની સીમમાં જીવતો મુક્યો હતો, કેમ ભુલી ગય છે ? તું અવસ્થાપિની નિદ્રા જાણે છે, કેમ સાચી વાત છે કે ખોટી ? રાજકુમારનાં આ વચન સાંભળી તેઓ આશ્ચર્ય પામી ગયા; તરતજ તેમણે હૃદયમાં વિચાર્યું કે, આ ખરેખર શ્રીચંદ્ર રાજા છે, તેમણે આપણને ઓળખ્યા છે, હવે જે સાચું હોય, તે કહી દેવું જોઈએ. વળી માતા, પિતા, ગુરૂ, દેવ અને રાજાની આગળ હમેશાં સાચુંજ બોલવું, એ નીતિ છે. આવું વિચારી લોહપુર બોલ્યો—સ્વામી !

તમે કહો છો તે સત્ય છે. તમે પરોપકારી છો, તમારે આધારે પ્રાણ અર્પણ કરી હું સત્ય કહું છું. લોહજંઘના અમે ત્રણ પુત્રો છીએ, વજ્રપુર, લોહપુર, અને રત્નપુર એવાં અમારાં નામ છે, કુંડળટોળક પર્વતની પાસે આવેલા મહેંદ્રપુરના સીમાડામાં અમે રહીએ છીએ; ચૈત્રિકળામાં અમે પ્રવિણ છીએ, અદ્વય ગુટિકાથી અમે ચમત્કારી ચોરી કરીએ છીએ, આજે આપના તાપ્તામાં આવી ગયા છીએ, હવેથી આપ અમારા સ્વામી છો, જે યોગ્ય લાગે તે કરો.

તે ચોરોની વિનંતીથી શ્રીચંદ્રકુમારને દયા આવી, તત્કાળ તેમને દેહાંત શિક્ષા-માંથી મુક્ત કર્યા, અને ધર્મ સાંભળાવી પ્રતિબોધિત કર્યા. જે ધર્મના પસાયથી તેઓ હુન્દર્મથી મુક્ત થયા; તેવા દુરાચારી પણ સદાચારી થઈ ગયા. રાજકુમારની આજ્ઞા લઈને તેઓ હવે સાથે મહેંદ્રપુર ગયા. એસતાં, ઉકતાં, અને બીજી યોગ્ય ક્રિયાઓ કરતાં તેઓ નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. તેઓ ચારે પર્વણીમાં પોપહ વ્રત કરતા, પાંચ પર્વે જ્ઞાન ભણતા, છ પર્વે તપસ્યા કરતા, અને સાત ક્ષેત્રે ધન વાવતા, અને હમેશાં ત્રિકાળ જિનપૂજ કરતા હતા. શ્રીચંદ્રકુમારના સંગથી તેઓ સર્વરીતે શુદ્ધ આવક થઈ ગયા, તેમજ મહેંદ્રપુરનો રાજા પણ ધણોજ આરિતક થઈ ગયો, હે મહારાજા પ્રતાપસિંહજી ! તમારા પુત્રના પ્રભાવથી મહેંદ્રરાજાના હૃદય ઉપર ઘણી અસર થઈ ગઈ. પછી રાજકુમારે સુલોચના રાજપુત્રીનું વિધિથી પાણીગ્રહણ કર્યું. આ મહોત્સવમાં રાજકુમાર શ્રીચંદ્રની સત્કીર્તિ ચારે દિશામાં પ્રસરી ગઈ છે. રાજેન્દ્ર ! સારપછી મહારાજા શ્રીચંદ્રકુમારે આપને ખબર આપવા અમેને અહીં મોકલ્યા છે; રાજકુમાર આપનાં પવિત્ર દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી ચૈદ રાત્રીઓની સાથે કુશસ્થળી રાજધાનીમાં હવે આવે છે. તમારા રાજપુત્રે આહત ધર્મના વિજયધ્વનિથી ભારતને ગળવી ચૂક્યું છે, પુણ્યના પ્રભાવિક પ્રકાશથી ભારત પ્રગ્ભને અગ્નિ નાખી છે.

મંત્રીઓના મુખથી આ વૃત્તાંત સાંભળી કુશસ્થળીપતિ ધણોજ ખુશ થઈ ગયો, તત્કાળ તેણે મોટા માનની સાથે તે ચારે મંત્રીઓને પોશાક આપ્યો, અને કુશસ્થળીમાં મહોત્સવ કરવાની આજ્ઞા કરી. પોતાના રાજકુમારનાં દર્શનની ઇચ્છાથી પ્રભાવિત આ-નંદ પામી ગઈ. બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધીનો તમામ પ્રજાવર્ગ કુશસ્થળીના પાટવી કુમારના આગમનને વધાવવાને તૈયાર થઈ ગયો, કુશસ્થળીપુરી ધ્વજાઓ અને તોરણોથી અલંકૃત થઈ ગઈ, પ્રત્યેક ચત્વરે અને શેરીએ અષ્ટમંડળનાં ચિત્રમય ચિન્હો સ્થાપિત કરવામાં આવ્યાં, અને નવરંગિત આરકાઓ કરી, તેમાં “ શ્રીચંદ્રકુમારનો જય ” ઇલાદિ આશિર્વાદ-સ્તુતિક મહાવાક્યો લખવામાં આવ્યાં, સૌભાગ્યવતી સુંદરીઓ નવરંગે અલંકૃત થઈ, રાજપુ-ત્રને સુવર્ણ તથા મોતીએ વધાવવાને તૈયારી કરવા લાગી, જૈન પાદશાળામાં ભણતા વિદ્યા-ર્થીઓ જિન સ્તુતિ ગાંભીર આશિર્વાદનાં વચનોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર શીખી તૈયાર થવા લાગ્યા, જૈન બાલિકાઓ પોતાના યુવરાજાનાં ઓવારણાં લેવા તૈયાર થવા લાગી, ઘેર ઘેર આનંદ

ઉત્સવ થઇ રહ્યો, અને સર્વ પ્રજા શ્રીચંદ્રકુમારરૂપ ચંદ્રની શીતળ અને સુધામય ઝાયાનો આશ્રય લેવાનો અભિલાષ ધરી આનંદમાં મગ્ન થવા લાગી.

પ્રકરણ ૬૫ મું.

સુહૃદ સમાગમ.

શસ્ત્રથીમાં આનંદમંગળ વર્તીષ્ઠ રહેલ છે, પોતાના રાજકુમારનાં દર્શન કરવાને પ્રજા, ચંદ્ર ઉપર ચક્રારની જેમ ચતુર યેષ્ટા કરે છે, શેરીએ શેરીએ મહામંગળ વર્તીષ્ઠ રહ્યો છે, પૂણું કુંભ, વેદિકા, અને તોરણની શોભાથી ગૃહગણ્ય દીપી રહ્યાં છે. વિચિત્ર રંગની પતાકાઓની શ્રેણીથી રાજમાર્ગ શોભે છે, નવરંગિત પોશાક ધારણ કરી, નગરજનો પ્રત્યેક સ્થાને ફરે છે, વિવિધ રંગથી સુશોભિત કરેલી અટારીઓમાં તથા અગાશીઓમાં પુરરમણીઓ સજ્જ થઇ ઉભી રહેવાની તૈયારી કરે છે, અને પોતાના યુવરાજને પુષ્પોપહાર, સુવર્ણ તથા મોતીઓથી વધાવવાનો ઉમંગ ધરે છે. વિવિધ જાતનાં વાજિંત્રોના નાદથી ગગનમંડળ ગાઝ રહ્યું છે, રાજમહેલમાં જાતજાતની રચના કરવામાં આવી છે, નવરંગિત પતાકાઓની શ્રેણીઓથી રાજગૃહને સુશોભિત કરવામાં આવ્યું છે, નોખત, સરણાઇ, ભેરી, અને મૃદંગના શબ્દોના પ્રતિધ્વનિથી રાજમહેલ ગાઝ રહ્યો છે, પવનના પ્રસારથી ચલાયમાન ચયેત્રી ધ્વજો જાણે પોતાના યુવરાજને બોલાવતી હોય, તેમ દેખાય છે, રાજપુરો નવીન પેપાક ધારણ કરી નવીન રાજને નમન કરવાનો ઉમંગ ધરી ફરે છે, વસ્ત્રાલંકારથી દેદીપ્યમાન દેખાતી દાસીઓ સુંદર શ્રંગાર ધારણ કરી, યુવરાજને વધાવવા તૈયાર થાય છે; મહારાજ પ્રતાપસિંહ પુત્રનાં દર્શન કરવા ઉત્કંઠિત થઇ ઇષ્ટોપાસના કરે છે. આ વખતે નગરચૈત્ય અને ગૃહચૈત્યમાં મહોત્સવ પૂર્વક જિનપૂજા ભણાવા લાગી, ઉત્તમ પ્રકારની આંગીઓ રચી અને દીપમાળ પૂરી જિનપૂજાની ભક્તિ કરવા માંડી, અઠ્ઠાઇ ઉત્સવ અને જળયાત્રા વિગેરે આહૃત ઉત્સવોના સમારંભ કરવામાં આવ્યા, પોતાના મનોરથ સિદ્ધ થવાથી પવિત્ર હૃદયના પ્રતાપસિંહે દેવભક્તિ, ગુરુભક્તિ, અને ધર્મભક્તિની વૃદ્ધિ કરવા માંડી, એક તરફ લૌકિક ઉત્સવ અને એક તરફ ધાર્મિક ઉત્સવ આરંભી, મહારાજાએ આ પ્રસંગે દાનધર્મનો પ્રભાવ પણ પ્રવર્તવા માંડ્યો. પાત્રદાન, દયાદાન અને કીર્તિદાન, એ વિવિધ દાનના પ્રવાહ પ્રવર્તવા લાગ્યા; કવિઓ, વિદ્વાનો, અને શુણિજનોને મોટાં મોટાં ઇનામ આપવામાં આવ્યાં, દીન, દુઃખી અને નિરાશ્રિત લોકોનો સારો ઉદ્ધાર કરવા માંડ્યો, કારાગૃહમાંથી અપરાધીઓને પણ મુક્ત કરવામાં આવ્યા, આ સર્વથી સાધર્મિવાત્સલ્ય કરવામાં મહારાજાએ મોટી ઉદારતા દર્શાવી હતી. જેન પાઠશાળાઓમાં ભણતાં શ્રાવક શિષ્યો અને બ્રાહ્મણશ્રીઓને સારાં સારાં ઇનામો વહેંચવામાં

આવ્યાં, પૌપદશાળાના તપસ્વીઓને ભોજન વસ્ત્રનાં દાન આપવામાં આવ્યાં, અને દિવસના ચારે પોહોર સુધી દાનશાળાનાં દ્વાર ઉદ્યાગં રાખવામાં આવ્યાં. આ પ્રમાણે કુશસ્થળીમાં ધામધૂમ પ્રવર્તી રહી હતી.

અહિં પ્રતાપી વીર શ્રીચંદ્ર પોતાના પિતાની રાજધાનીમાં આવતા પહેલાં જે જે રાજાઓના સંબંધમાં પોતે જોડાએલ, અને જે જે રાજકન્યાને પોતાના પ્રેમથી અંકિત કરેલ, તે બધાંને તે ઉત્સાહથી મળ્યો હતો. પોતે કહેલાં વચનને સાર્થક કરવા તે ખાતીસો હતો. જે જે પુરુષ કે સ્ત્રી તેના વચન ઉપર રહેલ, તેને ગમે તે પ્રકારે વચન પૂર્ણ કરવાનો તેનો દૃઢ નિશ્ચય હતો.

પોતાના પ્રિય મિત્ર ગુણચંદ્રની પ્રેરણાથી તે પૂર્વે વશ કરેલા ગંધહસ્તીને વશ કરવાને પાછો સુવેગરથમાં બેસી કુંડલપુરમાં ગયો હતો. ઇંદ્ર જેમ ચેરાવત ઉપર બેસે, તેમ તે ગજેંદ્રને બેઠાવી તેનીપર આરઠ થઇ, મહેંદ્રપુરમાં આવ્યો હતો. ત્યાંથી તિલકપુરમાં આવતાં ત્રિલોચન રાજાને મળ્યા તેને સાથે લીધો હતો. તે પછી વસંતપુરમાં જઇ વીરવર્માને તેણે રાજ્ય આપ્યું, અને તે પછી નરવર્માનો અતિથિ સત્કાર ગ્રહણ કર્યો હતો. એવી રીતે માર્ગે ધણા રાજાઓને તેણે એકઠા કર્યા હતા. જે નૃપતિઓએ તેની આજ્ઞા માન્ય કરી, તેવાઓના મનોરથ તેણે પૂરા કર્યા હતા. કેટલાએકને ધનામે આપતો, અને જે ઉન્મત્થતા તેમને શિક્ષા આપતો હતો. ગજેંદ્રપર સ્વારી કરી તેણે અનેક કાર્યો સિદ્ધ કરી પોતાની ઉન્નત કીર્તિને ભારતના ક્ષેત્ર ઉપર પ્રસરાવી હતી. પોતાના ગમનથી પવિત્ર થયેલા પ્રદેશમાં તેણે જેવી પોતાની વીરતા દર્શાવી આપી હતી, તેવીજ તેણે ધાર્મિકતા પણ દર્શાવી આપી હતી.

આ પ્રમાણે ગજેંદ્રપર સ્વારી કરી તે પાછો તિલકપુરમાં આવ્યો. ત્યાં વિશ્રાંત થયેલા શ્રીચંદ્રને એક દુતે આવી વિગતિ કરી કે, સ્વામી ! આપના પિતા પ્રતાપસિંહજી આપને મળવાને રત્નપુર આવેલા છે. પુત્રનાં દર્શન કરવાની આતુરતાથી તેઓ પૂર્ણ રીતે ઘેરાએલા છે, તેમની દષ્ટિ પુત્રનાં દર્શનરૂપ અમૃતમાં મગ્ન થવાને આતુર બની રહી છે, તેમની ભુજાઓ આપને દલાલિંગન કરી મળવાની ઉત્કંઠા ધારણ કરે છે, તેમની ઘ્રાણુ ઇન્દ્રિય આપના મસ્તકનું આઘ્રાણુ કરવા તત્પર થઇ રહી છે, ચિરકાળના આપના વિરહથી તે અતિ પીડિત છે. દૂતના મુખથી આ બબ્બર સાંભળતાંજ શ્રીચંદ્ર પિતાના દર્શનમાં ઉત્સુક થઇ ગયો, પિતૃભક્તિના પ્રભાવથી તેના શરીરપર રોમાવળી પ્રગટ થઇ ગઇ, તેના હૃદયમાં આવ્યું કે, આજે મારું અહોભાગ્ય, કે જેથી હું પવિત્ર મિતાનાં દર્શન કરીશ. એ જંગમ તીર્થના ચરણમાં નમન કરી હું મારી પુત્રતાને સર્વ રીતે કૃતાર્થ કરીશ. આજે ચિરકાળ સેવેલો આદર્શ ધર્મ મને સપ્ન થયો, ચતુર્વિધ પુરુષાર્થને પૂર્ણ કરનાર મારો ચતુર્વિધ ધર્મ આજે કલ્પવૃક્ષની જેમ ફૂળોન્મુખ થયો. આ પ્રમાણે વિચારી શ્રીચંદ્ર તિલકપુરથી આગળ ચાલ્યો.

કેટલોક માર્ગ ઉદ્ધવન કરતાં પ્રતાપસિંહની સ્વારી સાગી આવતી જવવામાં આવી કુશસ્થળી રાજધાનીની કેટલીએક મહાન સમૃદ્ધિને જોતાંજ શ્રીચંદ્રના નેત્રમાંથી હર્ષાશ્રુની ધારા ચાલી. પોતાના સૈનિકોની પતાકાઓમાં કુશસ્થળીના રાજ્યનાં ચિન્હો જોઈ તેના હૃદયમાં ધણી અસર થઈ ગઈ. જન્મભૂમિનો પ્રભાવ અલૌકિક છે. માણસ ગમે ત્યાં જાય, ગમે ત્યાં જઈ અસંખ્ય ધન મેળવે, મહાન સમૃદ્ધિ સંપાદન કરે, કીર્તિના કોટ ઉભા કરે, અપૂર્વ સન્માન સંપાદન કરે, અદ્ભુત પરાક્રમ દર્શાવે, લોકોને ચક્રિત કરી દે, અને જયધ્વનિથી ગગનને ગજવી મુકે, તથાપિ તેને પોતાની જન્મભૂમિ કદિપણ વિસ્મૃત થતી નથી. જ્યારે જન્મભૂમિ કે, તેના દેખાવોનાં દર્શન થાય, ત્યારે તેના હૃદયમાં અલૌકિક આનંદ પ્રગટ થઈ આવે છે. જન્મભૂમિનું વાત્સલ્ય દિલ્લતાને ધારણુ કરે છે. જ્યાં પોતાનું આલ્લવ્ય નિર્ગમન થયું હોય, જ્યાં શિશુવયનો નિર્દોષ આનંદ અનુભવ્યો હોય, જ્યાં માતા પિતાના સહવાસનું સુખ સંપાદિત કર્યું હોય, જ્યાં વિવિધ જાતની બાળ કીડાઓ આચરી હોય, જ્યાં મિત્રમંડળમાં રહીને અદ્ભૂત વિનોદ કરેલો હોય, જ્યાં સમાન વયના મિત્રોની સાથે પાઠશાળા કે જ્ઞાનશાળામાં રહી, ઉત્તમ અભ્યાસ આચર્યો હોય, અને વિદ્યાર્થી અવસ્થાના સ્વતંત્ર સુખ સાથે વિદ્યા વિલાસ અનુભવ્યો હોય, તે જન્મભૂમિનું—આલ્લવ્યની કીડાભૂમિનું વિસ્મરણુ કેને થાય ? કેાછને પણ થાયજ નહીં. જન્મભૂમિનું વાત્સલ્ય કેવું પ્રભાવિક છે ? તેને માટે લૌકિક શાસ્ત્રમાં વારંવાર લખવામાં આવ્યું છે. એક વિદ્વાન કાવ નીચેનું પદ લખે છે:—

જનની જન્મભૂમિશ્ચ નિદ્રા પશ્ચિમરાત્રિજા ।

દૃષ્ટયોગઃ સુગોષ્ઠી ચ દુર્મોચાઃ પંચ દેહિનામ્ ॥ ૧ ॥

“ જનની, જન્મભૂમિ, પાછલી રાત્રિની નિદ્રા, ઇષ્ટ જનનો યોગ, અને સારી ગમ્મત—એ પાંચ ગ્રાણી માત્રને દુર્મોચ છે, એટલે દુઃખે મુકી શકાય તેવાં છે. ૧

પ્રતાપી પ્રતાપસિંહની સ્વારી નજીક આવી, એટલે રાજકુમાર શ્રીચંદ્ર ગર્જેન્દ્ર ઉપરથી નીચે ઉતરી પડ્યો. પિતાના ચરણમાં આવી દંડવત્ પ્રણામ કર્યો. પુત્રનાં દર્શન કરતાંજ પ્રતાપસિંહના હૃદયમાં એટલો બધો આનંદ આવ્યો કે, તેનું વર્ણન સહસ્ર જન્મથી પણ થઈ શકે તેમ નથી. તેના નેત્રમાંથી આનંદના અશ્રુનો પ્રવાહ છુટવા લાગ્યો, શરીર રોમાંચિત થઈ ગયું. તરતજ પ્રેમના ઉભરાથી પ્રતાપે પુત્રની બેટ લીધી. એ ઘડી-વાર સુધી પ્રતાપસિંહ પ્રેમ મૂર્છામાં મૂક બની ગયો. પુત્રના અંગસ્પર્શથી તેને દિવ્ય આનંદ ઉત્પન્ન થયો, આવી રીતે પિતા, અને પુત્રનું પરસ્પર વાત્સલ્ય જોઈ, બીજા પ્રેક્ષકો પણ ચક્રિત થઈ ગયા. ક્ષણવાર પછી સૂર્યવતી પણ પોતાના પતિની પાસે આવી સર્વની સમક્ષ અરપુટ જણાતો, તેમનો દાંપત્ય પ્રેમ નહીં ગુપ્ત, અને નહીં પ્રકાશ એમ દેખાયો. સૂર્યવતીએ વિનયથી પોતાના પતિને પ્રણામ કરી કુશળતા પુછી.

આ પ્રમાણે મેળાપનો મહોત્સવ થઈ રહ્યો હતો, તેવામાં એક તંત્રસ્વી બાળક શ્રીચંદ્રની પાસે આવી ઉભો રહ્યો. સિંહના શિશુ જેવા એ બાળકે વિનયથી પ્રતાપસિંહને પ્રણામ કર્યો. તેની તેજસ્વી, અને વિકાંત મૂર્તિ જોઈ, પ્રતાપસિંહ વિચારમાં પડ્યો, આવું તેજસ્વી બાળક કોનું હશે ? તેની આકૃતિ ઉપર ક્ષાત્ર ધર્મનાં સર્વ ચિન્હો પ્રકાશી રહ્યાં છે, બાળ આકૃતિ છતાં તેમાં પ્રચંડતા દેખાય છે, કમળના જેવાં વિશાળ નેત્રોમાં કંઈક, અને વીર, બંને રસ વાસ કરીને રહ્યા હોય, તેમ જણાય છે. પ્રતાપસિંહની આ શંકા તેના નેત્ર વિકારથી ચતુર શ્રીચંદ્રે જાણી લીધી. તત્કાળ તે વિનયથી ખજલિ નેડી બોલ્યો, પિતાશ્રી ! આપના હૃદય પ્રેમનું સ્થાન જેવી રીતે હું છું, તેવીજ રીતે આ બાળક પણ તેનો અધિકારી છે, જેવી રીતે તમારું પુત્રવાત્સલ્ય મારી તરફ વિકાસિત છે, તેવી રીતે આ બાળક તરફ પણ વિકાસિત થવાને યોગ્ય છે. શ્રીચંદ્રનાં આવાં હેતુગર્ભિત વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહ જાણી ગયો. પોતાની રાણી સૂર્યવતી સમર્થાવસ્થાએ બાહરે ગયેલ, એ વાત તેને યાદ આવી, તરતજ તેને નિશ્ચય થયો કે, આ કુમાર તે પોતાનોજ કુમાર છે, તે શ્રીચંદ્રનો સહોદર બંધુ છે. તરતજ તેના હૃદયમાં વાત્સલ્ય રસ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. પુત્ર વરવીરને પોતાના હૃદયની સાથે દાખ્યો, તેના કામળ મસ્તકપર હર્ષાશ્રુની ધારથી સિંચન કર્યું.

આજ પ્રસંગે એક મોટા હર્ષનું બીજું કારણ ઉત્પન્ન થયું. શ્રીચંદ્રનાં બાળક, અને પોષક માતા પિતા શેઠ લક્ષ્મીદત્ત, અને લક્ષ્મીવતી રત્નપુરથી ત્યાં આવ્યાં હતાં. રાજા પ્રતાપસિંહે શ્રીચંદ્રના આવવાના ખબર તેમને આપ્યા હતા. તેમને ઉમંગથી આવતા જોઈ શ્રીચંદ્રને ઘણાજ આનંદ ઉત્પન્ન થયો. પોતાનાં ઉપકારી માતાપિતાનાં દર્શન થતાંજ શ્રીચંદ્ર તેમની સન્મુખ દોડી આવ્યો, અને તે માતાપિતાના ચરણમાં દંડવત્ નમી પડ્યો. શેઠ લક્ષ્મીચંદ્રે અંતરંગ પ્રેમથી તેને આલિંગન કર્યું. ચિરકાળના વિયોગરૂપ અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા હૃદયને પુત્ર અંગના સ્પર્શ સુખથી શાંત કર્યું. માતા લક્ષ્મીવતીએ પુત્રનાં આવારણાં લઈ નેત્રમાંથી આનંદાશ્રુ પાડ્યાં. પરસ્પર કુશળવાર્તા પુછી હૃદયકમળને પૂર્ણ આશ્વાસન આપ્યું.

તે પછી શ્રીચંદ્રકુમારની વિવાહીત પત્નીઓએ આવી પૂજ્ય વડીલ શ્રી પ્રતાપસિંહને, લક્ષ્મીદત્ત શેઠને તથા લક્ષ્મીવતીને નમન કર્યું. વડીલ વડે પુત્રવધૂઓને ઉમંગથી આશિષ આપી. શ્રીચંદ્રના પુનઃ સમાગમથી રાજા થયેલા મંત્રીઓ, અધિકારીઓ તથા કુશસ્થબીપુરીના આગેવાનો રાજકુમારને પ્રેમથી મળ્યા. વિનય અને વિવેકથી તેમણે પરસ્પર કુશળ સમાચાર પુછ્યા. આ રથજે કનકકુંડળ રાજ્યના મંત્રી લક્ષ્મણ, વામાંગ, વરચંદ્ર, ધનંજય સેનાપતિ અને મદનપાળ વિગેરે આવી શ્રીચંદ્રને પ્રેમથી મળ્યા, તેમની તરફ શ્રીચંદ્રે પણ પોતાનો અપૂર્વ પ્રેમ દર્શાવ્યો. તેમની અપૂર્વ રાજ્યલક્ષિત જોઈ, રાજકુમારે ઘણી પ્રશંસા સાથે તેમને અભિનંદન આપ્યું.

ચતુર બુદ્ધિના શુભચરિત્રે પ્રસંગને લઈ રાજ્ય પ્રતાપસિંહની આગળ શ્રીચંદ્રનું મુસાફરીમાં થયેલું ચમત્કારી ચરિત્ર વિસ્તારથી કહી બતાવ્યું. વિદેશ યાત્રામાં તેણે જે અદ્ભૂત પરાક્રમ, અને પુણ્યનો પ્રભાવ દર્શાવેલ, તે બધો મિત્ર શુભચરિત્રે પ્રતાપસિંહની આગળ વર્ણન કરી બતાવ્યો, તે સાંભળી કુશસ્થળીપતિ ઘણો ખુશી થઈ ગયો. પરાક્રમી, અને વિદ્વાન્ પુત્રની પ્રશંસા સાંભળી કયો પિતા ખુશી ન થાય? સત્પુત્રનાં સમ્યચરિત્રો જાણી, વિદ્વાન્ પિતા પોતાના જન્મની કૃતાર્થતાજ્ઞ માને છે, જેના પુત્રનું નિષ્કલંક, પરાક્રમ ભરેલું અને નીતિથી નિર્મળ ચરિત્ર હોય, તો તેવા પિતાનું જીવિત સાર્થક છે, તેવા પુત્રથીજ પિતા ખરેખર પુત્રવાન્ છે.

પ્રભાવિક પ્રતાપસિંહ, પુત્રની પ્રશંસા ભરેલી ચરિત્ર કથાઓ સાંભળી ઘણોજ ખુશી થયો; તે સાંભળતાં પોતાને, કુશસ્થળીના રાજકુટુંબને અને કુશસ્થળીની પ્રજાને તે પુણ્યવાન્ તથા ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો. પુત્રનો ઉત્કર્ષ સાંભળી તેની મનોવૃત્તિમાં ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની અસર થઈ આવી; તે પ્રસંગે તેને નીચેનું મહાવાક્ય યાદ આવ્યું:—

“ સર્વત્ર જયમન્વિચ્છેત્પુત્રાચ્છિષ્યાત્પરાજયમ્ । ”

“ સર્વ રથને જય ઇચ્છવો, પણ પુત્રથી અને શિષ્યથી પરાજય ઇચ્છવો. ”

પ્રતાપસિંહે પ્રેમ પૂર્વક પુછ્યું, વત્સ ! તારા સમાગમને માટે એક અવધૂત નિમિત્તિયાનો હું ઘણોજ આભારી છું. એ મહાત્માએ મને ખરેખર જીવિતદાન આપેલું છે; તે સાથે યોગવિધાનો ઉપદેશ આપી, મારા જીવનને સુધાર્યું છે. તેનું રમરણ કરતાં મને ઘણોજ અપસોસ થાય છે, તે મહાશયના ઉપકારનો બદલો હું જરા પણ વાળી શક્યો નથી. મેં તેમને ઘણી વિનંતિ કરી, ઘણી પ્રાર્થના કરી, અને ઘણી આજીજી કરી, પણ તે નિઃસ્વહ મહાત્માએ મારા તરફની કાંઈ પણ ઇચ્છા રાખી નહીં. તેના જેવો નિઃસ્વહ અને પરોપકારી મહાત્મા ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. તેવા ઉપકારશીળ મહાત્માઓથીજ આ પૃથ્વી રત્નગર્ભા છે. ચિતાગ્નિમાં ભરમ થવાને તૈયાર થયેલા મારા આત્માને તેણે અચાનક આવી બચાવ્યો હતો.

પિતાનાં આ વચન સાંભળી, શ્રીચંદ્ર હૃદયમાં તે વાત જાણી ગયો હતો, તથાપિ એ વાતને પ્રકાશિત કરવાને તેણે પિતાને પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો. પવિત્ર પિતાજી ! એ મહાત્મા ક્યાં ગયા, અને તેણે કેવી રીતે તમારો ઉપકાર કર્યો ? એ બધો વૃત્તાંત કૃપા કરી કહો. પુત્રના વચન ઉપરથી પ્રતાપસિંહે તે બધી વાત વિસ્તારથી કહી સંભળાવી. સમગ્ર વૃત્તાંત સાંભળ્યા પછી શ્રીચંદ્ર વિનયથી બોલ્યો—પિતાજી ! એ ચમત્કારી નિમિત્તિઓ તમારા ધરનોજ માણસ હતો. તેણે કરેલો ઉપકાર તમારા ઉપકારની આગળ કાંઈપણ બીસાતમાં નથી. તે વિષે હવે વધારે કહેવાની ઇચ્છા થતી નથી, એટલુંજ બસ છે. શ્રીચંદ્રનાં વચન સાંભળી પ્રતાપસિંહ વિચારમાં પડ્યો. ત્યાં ચતુર શુભચરિત્રે વિનયથી જણાવ્યું, સ્વામી !

આપ શો વિચાર કરો છો ? એ નિમિત્તિઓ ખીન્ને કોઈજ નહીં, પણ આ તમારો પ્રતાપી પુત્ર શ્રીચંદ્રજી હતા. તે સાંભળતાંજ પ્રતાપસિંહ સ્નાનદાશ્વર્ય થઇ ગયો. તરતજ તે પ્રેમાશ્રુ સહિત બોલ્યો—વત્સ ! તને જેટલો ધન્યવાદ આપું, તેટલો થોડો છે. આ સંસારમાં માતાપિતા મહાન્ ઉપકારી ગણાય છે, પણ તેનો બદલો આપનારા તારા જેવા થોડા પુત્રો હશે. તેં ખરેખર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. તારી માતા અને તારા વિયોગરૂપ અગ્નિથી દગ્ધ થયેલું આ શરીર પુનઃ પ્રલક્ષ અગ્નિથી દગ્ધ થવા તૈયાર થયું હતું, તે વખતે તારું આગમન મારા જીવંતનું આગમન થઇ પડ્યું હતું. પણ વત્સ ! મને અતિ આશ્ચર્ય થાય છે કે, તે વખતે તું ક્યાંથી આવ્યો ? પિતાનાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્રે આત્મપ્રશંસા દોષ ન લાગે, તેવી રીતે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો, જે સાંભળી સર્વ સમાજ ચક્રિત થઇ ગયો.

આ વૃત્તાંત સાંભળી સૂર્યવતીને વધારે આશ્ચર્ય થયું. પોતાના પુત્રે એ વાર્તા તેણીને સ્પષ્ટ રીતે જણાવી નહતી, તેથી તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારની વિચારમાળા પ્રગટ થવા લાગી, અને તેણીને નિશ્ચય થયો કે, આ જગતમાં આત્મપ્રશંસાના મહાન્ દોષથી અદૂષિત એવો રાજકુમાર શ્રીચંદ્ર એકજ છે. વળી પોતાની તરફ પ્રતાપસિંહનો ઉત્તમ પ્રેમ જણી, તેણીની મનોવૃત્તિમાં વધારે ખુશી ઉત્પન્ન થઇ. દાંપત્ય પ્રેમનો નમુનો પોતાના કુટુંબમાંજ રહેલો છે, એમ તેનું હૃદય સાંભિમાન થયું. આ જગતમાં પતિભક્ત સ્ત્રીઓ કદાચ વિશેષ જોવામાં આવે છે, પણ પત્નીભક્ત પુરૂષો ઠાઇ જોવામાં આવતા નથી. એ કહેવત પોતાના પતિ પ્રતાપસિંહે ખોટી પાડી છે. પોતાની પ્રિય પત્નીના વિયોગથી પ્રાણ ત્યાગ કરવાને તૈયાર થએલા પ્રતાપસિંહ મહારાજ પત્નીભક્તનો એક દ્રષ્ટાંત લેવા લાયક નમુનો બન્યા હતા. વૈધવ્યના દુઃખને નહીં સહન કરનારી પતિવ્રતાઓ પ્રેમને વશ થઇ, કાષ્ટ ભક્ષણ કરવાને જેમ તૈયાર થાય છે, તેમ વિધુર અવસ્થાના મોટા દુઃખને નહીં સહન કરનારા પત્નીવ્રતધારી મહારાજ પ્રતાપસિંહ પત્નીના પ્રેમને આધીન થઇ, કાષ્ટ ભક્ષણ કરવાને તૈયાર થયા હતા.

આ પ્રમાણે સર્વનો મેળાપ થયા પછી હર્ષિત થએલા શ્રીચંદ્રે તેજ સ્થળે એ પ્રેમ સ્વરૂપ મેળાપનું સ્મરણ રહેવા માટે મેળાકપુર નામે એક નગર વસાવ્યું હતું. વિવિધ વર્ણની પ્રજાઓ મોટી સમૃદ્ધિ સહિત ત્યાં આવીને વસી હતી, તે શિવાય તેનાથી થોડે દૂર સમુદ્રને કાંઠે એક ખીણું નગર પણ વસાવ્યું હતું. પોતાના પિતાના નામથી તે નગરનું નામ પ્રતાપપુર રાખ્યું હતું. મોટી મોટી નવરંગિત હવેલીઓથી, અટારીઓથી, અને વિમાનના જેવા જિનપ્રાસાદોથી તેને ઘણું સુશોભિત બનાવ્યું હતું. પ્રતાપપુરની રમણીયતા એવી સરસ બનાવી હતી કે, જેને જોવાને વિદેશી પ્રજાઓ ઉમંગથી આવતી હતી. પ્રતાપપુરમાં મોટે ભાગે શ્રાવક પ્રજા વસાવેલી હતી. પ્રત્યેક શેરીએ શેરીએ જિન ચૈત્ય આવેલાં હતાં, તે શિવાય ખીણું ગૃહચૈત્યો પણ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યાં હતાં, એથી કરીને પ્રતાપપુર એક જૈન ધર્મની રાજધાની થઇ પડ્યું હતું. પિતાના નામને ચિરકાળ રાખવાને માટે પ્રતાપપુર વસાવીને તેમની નામ સુદ્રાથી અંકિત કરી,

સોનાનાણું, રૂપાનાણું, અને તાંબાનાણું પણ શ્રીચંદ્રે એ નગરમાં ચલાવ્યું હતું. પ્રતાપની દ્રવ્ય ભૂત્તિને ચિરકાળ રાખવા એ મુદ્રાની અંદર તેની પ્રતિમા સાથે રાજચિન્હને સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું.

આ અરસામાં કડોટક દ્વીપમાંથી સૂર્યપ્રભ રાજની સાથે નવ રાજકન્યાઓ પાંચસો વાહાણ સહિત લાં આવી હતી, જે રાજકન્યાઓમાં કનકસેના મુખ્ય હતી. સૂર્યપ્રભે ઘણી સમૃદ્ધિ સાથે તે રાજકન્યાઓ શ્રીચંદ્રને અર્પણ કરી. અને તેમનો પૂર્વ સંબંધ સર્વની સમક્ષ જાહેર કર્યો; આથી પોતાના પુત્રના પુણ્યની મહાન સમૃદ્ધિ જોઈ, પ્રતાપસિંહના આનંદમાં મોટો વધારો થયો, અને તેણે સાનંદાશ્ચર્ય થઈ, પોતાના નિર્ભજ હૃદયથી પ્રિય કુમારને અભિનંદન આપ્યું, તેવુંજ અભિનંદન પાળક પિતા લક્ષ્મીદત્ત શેઠે પણ હૃદયથી અને વચનથી પ્રકાશિત કર્યું.

પ્રકરણ ૬૬ મું.

ગુણચંદ્રને જાતિસ્મરણ.

ક સુશોભિત મેહેલમાં તેજસ્વી સિંહાસન ઉપર તેજસ્વી પુરુષ બેઠા છે, તેની પાસે મંત્રીસમાજ રાજકાર્યની વ્યવસ્થા કરે છે, મંત્રીઓ એક પછી એક રાજકીય કાર્ય વિષે તે પુરુષને પુછે છે, પણ તેની તરફથી કાંઈ પણ સંતોષકારક જવાબ મળતો નથી. ક્ષણવાર તે હર્ષના આવેશમાં આવી જાય છે, વળી ક્ષણમાં ચિંતાતુર રહે છે, આ દેખાવ જોઈ એક શાણા મંત્રીએ પુછ્યું, રાજેન્દ્ર ! આજે શા વિચારમાં છો ? તમારા મુખકમળ ઉપર ક્ષણે હર્ષનાં અને ક્ષણે શોકનાં ચિન્હો જોવામાં આવે છે, તેનું શું કારણ છે ? સિંહાસનપર બેઠેલા પુરુષે વિચાર કરી જણાવ્યું, મંત્રીઓ ! બીજું કાંઈ નથી. માત્ર રાજપુત્રીનું સ્મરણ થાય છે, ચિરકાળથી વિયુક્ત થયેલી રાજપુત્રીને મળવાની ઉત્કંઠા થઈ છે. જ્યારથી મને તેનું સ્મરણ થવા માંડ્યું છે, ત્યારથી મારાં દક્ષિણ અંગ ફરકે છે. તેવાં શુભ ચિન્હ જોઈ મને હર્ષ થાય છે, અને જ્યારે તે વાત દુર્લભ માનુષ્યું, ત્યારે પાછી ચિંતા થાય છે, આથી ક્ષણમાં હર્ષ અને ક્ષણમાં ચિંતા થવા કરે છે.

વાંચનારને ભ્રમ પડ્યો હશે કે, આ સિંહાસનપર બેઠેલો પુરુષ કોણ હશે ? અને તેની રાજપુત્રી પણ કોણ હશે ? આ સિંહાસનપર બેઠેલો સિંહપુરનો રાજા શુભગાંગ છે, તે ચંદ્રકળાનો પિતા થાય છે. પોતાની પુત્રી ચંદ્રકળાનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું

છે. અગાઉ તેના સાંભળવામાં આવેલ કે, પોતાનો જામાતા શ્રીચંદ્ર, રાજપુત્રી ચંદ્રકાને સાથે લઈ વિદેશ ગયેલ છે, તે હજી સુધી આવેલ નથી. ત્યારથી કોઈ કોઈ વાર તેના મનમાં તે વિષેની ચિંતા થતી હતી, પણ આજે શુભ શુકન થવાથી તેને ક્ષણમાં હર્ષ, અને ક્ષણમાં ચિંતા થાય છે. આજ વખતે એક દૂતે આવી ખબર આપ્યા કે, “ સિંહ-પુરના સીમાડામાં શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના રાજકુટુંબની સાથે આવેલ છે. ” અમૃતના સિંચન જોયા આ શબ્દો સાંભળી શુભગાંગ રાગને ધણેજ આનંદ થઈ ગયો. મનવાંચિત સફળ થવાથી તેની મનોવૃત્તિમાં શુભ નિમિત્તને માટે મોટો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો, તે સાથે આદૃત ધર્મ ઉપર વિશેષ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ. તરતજ પોતે સિંહાસન ઉપરથી ઊઠી ગયા, અને મંત્રીઓને તેના પુરવ્વેશનો ઉત્સવ કરવાની આજ્ઞા આપી.

રાગની આજ્ઞાથી તત્કાળ સિંહપુરને શણગારવામાં આવ્યું. ધ્વજ, પતાકા, અને તોરણની શોભાથી સર્વ નગરને અલંકૃત કરવામાં આવ્યું. વિવિધ જાતનાં વાજિંત્રોના નાદથી શુભગાંગ રાગના દરબારમાં ભારે ગર્જના થઈ રહી. ઘોડા, હાથી, રથ, અને પેદલ સાથે મોટી સ્વારી તૈયાર થઈ. રાજ્યની રીયાસતથી સામૈયાની શોભા દિવ્ય બની રહી.

રાજ શુભગાંગ મોટા ઠાકમાઠથી સિંહપુરના સીમાડામાં સામે આવ્યો. પ્રેમથી ભરપૂર હૃદયે પોતાના જામાતા શ્રીચંદ્રને મળ્યો, રાજકુમારી ચંદ્રકાને જોઈ નેત્રમાંથી હર્ષનં અશ્રુની ધારા ચાલી. જો કે ચંદ્રકા બાળવયથી પોતાના મોશાળમાં ઉછરી હતી, તથાપિ તેના પિતા શુભગાંગ રાગની તેણીની ઉપર ઘણી પ્રીતિ હતી. ચંદ્રકા પિતાને મળવાથી ઘણીજ ખુશી થઈ, તેણીએ પોતાના પૂજ્ય સાસુ સૂર્યવતીનો હૃદયથી ઉપકાર માન્યો. કારણ કે સૂર્યવતીની પ્રેરણાથીજ શ્રીચંદ્ર સિંહપુરમાં આવ્યો હતો. રાજ શુભગાંગ પુત્રીને મળ્યા પછી તરતજ સૂર્યવતીને મળ્યો, અને કુશળ સમાચાર પુછ્યા. અંતઃપુરને સર્વ પરિવાર આવી ચંદ્રકાને પ્રેમપૂર્વક મળ્યો. રાજકુમારીને પૂછું સૌભાગ્યવાળી જોઈ, સર્વેએ મળીને અભિનંદન આપ્યું. સર્વનો પરસ્પર મેળાપ થયા પછી તે સ્વારી મોટી વામધુમ સાથે નગરમાં આવી. શ્રીચંદ્રકુમાર અને રાજકુમારી ચંદ્રકાને સિંહપુરની પ્રજાએ વધાવી લીધાં. પ્રજાજનનાં નેત્રને ઉત્સવ આપતી, તે સ્વારી રાજદ્વારમાં આવી પહોંચી.

આ પ્રસંગે એક ચમત્કારી બતાવ બન્યો. જેવામાં સ્વારી રાજદ્વાર આગળ આવી, ત્યાં ગુણચંદ્રને મૂંઝા થઈ આવી. તત્કાળ તેનું શરીર રથમાંજ ઢળી પડ્યું. શ્રીચંદ્ર તે જોઈ ચમકી ગયો, તેને સાવધાન કરવાનાં સાધનો લેવાને સેવકોની દોડાદોડ થઈ પડી. રાજ શુભગાંગ પણ ત્યાં દોડી આવ્યો; તેજ ક્ષણે સૂર્યવતી અને ચંદ્રકાની સાથે એટલી કમળશ્રીને પણ ત્યાંજ મૂંઝા આવી. એ ખબર પણ શ્રીચંદ્રના જાણવામાં આવ્યા. તત્કાળ તે બંને સ્ત્રી પુરુષને રાજમંદિરમાં લઈ જવામાં આવ્યાં. મૂંઝાના ઉપચાર કર્યા પછી ક્ષણવારે બંને સાવધાન થયાં. કૃપાળુ રાજકુમાર શ્રીચંદ્રે ગુણચંદ્રને પુછ્યું, મિત્ર ! આ

શું થયું ? તને અકસ્માત મૂંઝા કેમ આવી ? આવા મહોત્સવમાં હર્ષ થવાને બદલે મૂંઝા થવાનું શું કારણ ?

શુભચંદ્ર સાવધાન થઈ બોલ્યો—મિત્રવર ! આ નગરની ભૂમિ જોતાંજ મારા હૃદયમાં જુદીજ અસર થઈ ગઈ છે. આ પ્રદેશમાં પૂર્વે હું આવ્યો છું, એવું મને લાન થઈ આવ્યું, અને તરતજ મારા પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. પ્રિય મિત્ર ! ખરેખર મને મારા પૂર્વ જન્મનું અહીં સ્મરણ થઈ આવ્યું છે. મારા પૂર્વ જન્મની રિવાજ મારી દ્રષ્ટિ આગળ ખડી થઈ ગઈ છે, હું પૂર્વ ધરણુ નામે જોષીના પુત્ર હતો. મારા પિતાનું નામ શ્રીધર અને માતાનું નામ નાગિલા હતું, મારી સ્ત્રીનું નામ શ્રીદેવી હતું, એ પવિત્ર શ્રીદેવી મારી માતા નાગિલાને અપ્રિય થઈ હતી. દેવયોગે મારેજ હાથે એ સતીને સંહાર થઈ ગયો હતો. એ પાપનું પ્રાર્થાક્રિત કરી હું શુદ્ધ થવાને અધિકારી થયો, પણ મને આ વખતે તે બધો વૃત્તાંત દ્રષ્ટિગોચર થયો છે. મિત્ર ! કમળશ્રીને પશુ પેતાના શ્રીદેવીના જન્મનું સ્મરણ થઈ આવ્યું છે, આથી તે પણ મૂંઝા પામી છે. તીર્થારાધનના પ્રભાવથી હું આ ગતિને પામ્યો છું, તેમ શ્રીદેવી બીજો ભવે જિનદત્તા શ્રાવિદ્યા થઈ. જન્મથી તે બ્રહ્મચારિણી રહી, નમસ્કાર મંત્રના પ્રભાવથી હાલ કમળશ્રી થઈ છે. તે વખતે સોમદેવ વિજેરે જે હતા, તે બધા પ્રતિબોધ પામ્યા હતા, હું એક ઉમા નામે બીજી સ્ત્રી પરણ્યો હતો, તેમજ એક ખર્પરા નામે યોગિણી તે પ્રસાંગે વિદ્યમાન હતી. પ્રિય મિત્ર ! મારી દ્રષ્ટિ આગળ પૂર્વનો સર્વ સંસાર પ્રત્યક્ષ થઈ આવ્યો છે. આ બધો તીર્થનો, અને નવકાર મંત્રનો મહિમા છે.

શુભચંદ્રની આ વાર્તા સાંભળી શ્રીચંદ્ર વિજેરે સર્વ સમાજ સાનંદાશ્રવ થઈ ગયો. સર્વેના હૃદયમાં આર્હત ધર્મની વંકિત જગત થઈ, જૈન તીર્થની અને પંચપરમેષ્ઠીરૂપ નવકાર મંત્રની પ્રશસના ઉદ્દગાર સર્વના મુખમાંથી નીકળવા લાગ્યા.

મહારાજ શુભગંગે શ્રીચંદ્રકુમારનું સહકુટુંબ આતિથ્ય કર્યું. પ્રતિદિન નવનવાં ખાનપાનથી, વિવિધ જાતના સત્કારોથી, રાજકીય ક્રીડાઓથી, રસ ભરેલી વાર્તાઓની ગોષ્ઠિઓથી, અશ્વવિદ્યા, ગજેન્દ્ર શિક્ષા, અને મધ્યયુદ્ધના અખેડાઓથી રાજ્ય શુભગંગે શ્રીચંદ્રકુમારને ઘણો વિનોદ પમાડ્યો. તે સાથે આર્હત ધર્મના ઉત્સવો, ધર્મની પ્રભાવનાઓ, ચૈત્યપૂજના મહોત્સવો, અને જ્ઞાનગોષ્ઠિના વિનોદથી કુશસ્થળીના ચુવરાજને ઘણોજ પ્રસન્ન કરવામાં આવ્યો. કેટલાક દિવસ સુધી આગ્રહ કરી, રાજ્ય શુભગંગે શ્રીચંદ્રને પોતાની રાજધાનીમાં રાખ્યો.

એક દિવસે સૂર્યવતીએ રાજકુમારને જણાવ્યું, વત્સ ! જો તમારી ઇચ્છા હોય, તો અહીંથી તમારા મોશાળમાં જઈએ. ઘણાં વર્ષ થયાં મેં જન્મભૂમિનાં દર્શન કર્યાં નથી. તમારાં દર્શન કરવાને તમારા માતામહ દીપચંદ્ર રાજ્ય ત્રણ આતુર હશે. પુત્ર ! જો મોશાળની રાજધાનીમાં જશો, તો તમારો મોશાળપક્ષ ખુશી ગશે. પિતાશ્રી દીપચંદ્ર રાજ્ય

અને માતા દીપવતી તમને જોષ ધણાજ ખુશી થશે. તમારા જેવા પરાક્રમી અને ભગ્ય-વાન ભાણેજને જોષ, મારા પિતૃગૃહમાં આનંદ ઉત્સવ થઇ રહેશે. તમને વધુ સહિત દેખી તમારાં મોશાળીયાંઓ ધણાજ પ્રસન્ન થશે. તમારા મોશાળની રાજધાની દીપશિખા નગરી એક ખરેખરા આનંદનું ધામ થઇ પડશે. મોશાળની માનીતી પ્રજા તમારું પવિત્ર દર્શન કરી પોતાના હૃદયને પ્રેમાર્દ્ર કરશે.

માતાનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રીચંદ્ર ક્ષણવાર વિચારમાં પડ્યો. ક્ષણવારે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, માતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી જોઈએ. મહોપકારી માતાની મનોવૃત્તિને માન આપી અતુલસરું, એ આશંકિત પુત્રનો ધર્મ છે. નવ માસ ઉદરમાં રાખી ઉપકાર કરનારી માતાના મનોરથ કયો કુલીન પુત્ર પૂરા ન કરે? માતૃભક્તિથી અંકિત થયેલા પુત્રનું જીવન કૃતાર્થ છે. જેના હૃદયમાં માતૃભક્તિરૂપ પવિત્ર ગંગાનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે, તે પુત્રની પુત્રતાને સહસ્રવાર ધન્યવાદ છે. ઉપકારી માતાનાં વચન પ્રમાણે નહીં વર્તનાર અધમ પુત્રોના જન્મને ધિક્કાર છે. ભવિષ્યમાં યોગ્ય વયવાળા પુત્રો પાસેથી આત્મસેવાની આશા રાખનારી માતાને નિરાશ કરનારા પુત્રો નરકનાજ અધિકારી છે.

આવું વિચારી રાજપુત્ર શ્રીચંદ્રે પોતાની માતા સૂર્યવતીને વિનયથી જણાવ્યું, પૂજ્ય માતા! આપની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાને હું તૈયાર છું, મને મારા મોશાળમાં જવાની ધણી હોંશ છે. માતૃગૃહના મનગમતાં લાડ ભોગવવાની મારા હૃદયમાં અભિલાષા છે. દીપશિખા નગરીની રાજધાનીમાં રહી, મોશાળનાં માન મેળવવાને મારો અંતરાત્મા ઉત્ક્રાંતિ થયો છે.

પુત્રનાં આવાં વચન સાંભળી રાજમાતાના હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન થયો, અને આશંકિત પુત્રની માતૃભક્તિ જોષ, તેણીના હૃદયમાં શાંતિ થઈ. પછી શ્રીચંદ્રે સિંહપુર-પતિની પાસે આગ્રહથી રજા માગી, અને દીપશિખા નગરી તરફ જવાની સર્વની ઇચ્છા જણાવી. શ્રીચંદ્ર, ચંદ્રકળા અને સૂર્યવતી વિગેરેનું રાજકુટુંબથી જુદું પડતું, એ શુભગાંગ રાજાને ગમ્યું નહીં; પણ તેમના આગ્રહથી છેવટે તેને માંડ માંડ રજા આપવી પડી. ચંદ્રકળા જુદી પડશે, એમ સાંભળી ચંદ્રવતી રાણીને ધણુંજ માઠું લાગ્યું. નેત્રમાં પ્રેમાશ્રુને ધારણ કરતી ચંદ્રવતી ચંદ્રકળાને મળવા આવી. પરસ્પર પ્રેમાશ્રુને વર્ષાવતાં બંને ગાઠ આલિંગન કરીને બેટી પડ્યાં.

ચાલતી વખતે શુભગાંગ રાજાએ પોતાના જમાઈ શ્રીચંદ્રનો સારો સત્કાર કર્યો. વિવાહને અંગે જેટલું આપણું જોઈએ, તેટલું સૈન્ય, વાહન, દાસ, દાસી, રીયાસત અને પોશાક વિગેરે તેણે આ પ્રસંગે આપ્યું. સર્વ પરિવાર સાથે લઇ, શ્રીચંદ્ર દીપશિખા નગરીને માર્ગે વિદાય થયો, અને ત્યાં જઈ તેણે મોશાળ તરફનું મોટું સન્માન સંપાદન કર્યું. સૂર્યવતીના પિતા દીપચંદ્ર રાજાએ પોતાના ભાણેજને ધણા પ્રેમથી આગ્રહાર આપ્યો, અને તે પ્રસંગે પોતાની રાજધાનીમાં આનંદ ઉત્સવ પ્રવર્તીવ્યો.

પ્રકરણ ૬૭ મું.

શ્રી ધર્મધોષ મુનિ.

ક સુંદર વન હતું, વિવિધ જાતનાં વૃક્ષોની શ્રેણીથી ઘણું રમણીય લાગતું હતું. કોકિલ, મયૂર, શુક, સારિકા અને બીજાં મધુરભાષી પક્ષીઓના શબ્દોથી શ્રવણેન્દ્રિયને તે આનંદ આપતું હતું, સ્થળે સ્થળે તાપસોનાં આશ્રમો જોવામાં આવતાં હતાં, મુનિઓના સંચારથી ત્યાં રહેલાં વિરોધી પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં વૈરને છોડી દેતાં હતાં, ત્રિંહણ મૃગનાં બચ્ચાંને ધવરાવતી હતી, માનવી સૂપકના શરીરને પ્રેમથી ચાટતી હતી, મયૂર અને સર્પ પરસ્પર આનંદથી ક્રીડા કરતાં હતાં, સ્થેન પક્ષીની સાથે ચકલાઓ રમતાં હતાં, અને શીકારી ધ્યાન સસલાને પંખાજતા હતા.

આવા મનોહર ઉદ્યાનમાં એક મહા મુનિ આવી, પ્રાસુક સ્થળે ઉતર્યા હતા. તે દયાળુ અનગાર શાંત થઇ, મુનિ ધર્મની ક્રિયા આચરતા હતા, પ્રતિજ્ઞા અને કાર્યોત્સર્ગ કરી, તેઓ પરમાત્માને વિનંતવતા હતા. તેમણે મુનિવેષ ધારણ કર્યો હતો, તથાપિ તેમના શરીરની શોભા અનુપમ હતી, વિશાળ લક્ષાટ ઉપર ધર્મતેજ ચળકતું હતું, પ્રત્યેક અંગ તથા ઉપાંગનું સૌંદર્ય ઉત્તમ પ્રકારનું હતું, મુખ ઉપર કરુણાનાં કિરણો પ્રકાશી રહ્યાં હતાં, મૃદુ હાસ્યની સાથે શાંતિનું સ્વરૂપ જણાતું હતું, તેમનું શાંતિમય સ્વરૂપ જોઇ, પ્રેક્ષકોના હૃદયમાં શાંતિની મુદ્રા પ્રસરતી હતી.

આ વખતે ત્રણ પુરૂષો મોટા પરિવાર સાથે ત્યાં આવતા હતા, તેમનાં હૃદય મુનિનાં દર્શન કરવાને ઉત્કંઠિત હતાં, મોટા આડંબરથી તેઓ મુનિના વાસસ્થળ પાસે આવ્યા. તે ત્રણ પુરૂષો સર્વના નાયક થઇ આગળ આવ્યા, તેઓએ પૃથ્વી આભિગમ સાચવી, સચિત દ્રવ્યનો લાગ કર્યો. અચિત્તનો સ્વીકાર કર્યો, અને મનની એકાગ્રતા કરી, ગુરુનું દર્શન થતાંજ તેમણે ઉત્તરાસન કરી, અજલિ જોડી, હાથ, ખજૂ, મુગટ, ઉપાનહ અને ચામર, એ રાજચિન્હનો લાગ કર્યો. પછી ગુરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, એ ખમામણાં આપ્યાં, અને મુખથી ઇચ્છાકાર એ મંત્રનો ઉચ્ચાર કર્યો. તેમની પછી પરિવારના બીજા લોકોએ પણ ગુરુને વંદના કરી. સર્વ સમાજ ગુરુની સન્મુખ ધર્મવાણી સાંભળવાની ઇચ્છા રાખી તત્પર થઇ રહ્યા. સર્વે યોગ્ય સ્થાને બેઠા.

વાંચનારને હૃદયમાં શંકા થઇ હશે કે, એ ઉદ્યાન કયું હશે ? તે મુનિ કોણ હશે ? અને તેમને વાંદવાને મોટા પરિવાર સાથે આવેલા ત્રણ પુરૂષો પણ કોણ હશે ?

આ ઉદ્યાન તે વૈતાલ્ય ગિરિપર આવેલું મણિભૂષણ નામે વન છે, તેની અંદર

ધર્મધોષ નામે એક જ્ઞાની મુનિ આવી ચડ્યા છે, તેમને વાંદવાને મણિચૂડ અને રત્નચૂડ વિદ્યાધર તથા શ્રીચંદ્રકુમાર આવી ચડેલા છે; એ ત્રણ પુરુષોની સાથે બીજો ધણો પારંવાર છે. શ્રીચંદ્ર પોતાના સધળાં રાજકુટુંબની સાથે છે. ગયા પ્રકરણમાં આપણે શ્રીચંદ્રને દીપશિખા નગરીમાં મુક્યો હતો, ત્યાંથી અહીં શી રીતે આવ્યો? તે જાણવાની વાંચનારને ઉત્કંઠા થાય. એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાના મોશાળની રાજધાનીમાં ઘણા દિવસ રહ્યો હતો. ચંદ્રકળાના વિવાહ નિમિત્તે સંકટપ કરેલી કેટલીએક લક્ષ્મી બેટો દીપચંદ્ર રાજ્યએ પોતાના ભાણેજને અર્પણ કરી હતી, તે પછી તેજ સ્થળે શ્રીચંદ્રે કનકદત્તની પુત્રી રૂપવતીનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. આ સદ્ગુણી સુંદરીએ પોતાનો પવિત્ર પ્રેમ નામ ઠામ સહિત ગોખમાંથી પત્રિકા નાખીને જણાવ્યો હતો. મોશાળની રાજધાનીમાં ઘણા દિવસ રહીને શ્રીચંદ્ર પાછો પોતાની રાજધાની કુશસ્થળામાં આવ્યો હતો. કુશસ્થળાની પ્રજાએ પોતાના યુવરાજનાં દર્શન કરવાને માટે ઘણો ઉત્સાહ દર્શાવ્યો હતો. કુશસ્થળા નગરી યુવરાજના જયધ્વનિથી ગાજી ઉઠી હતી, નવરંગિત ધ્વજઓથી, રત્ન તથા કનકના કળશોથી અને તોરણની શ્રેણીઓથી નગરને ઘણી શણગારવામાં આવી હતી. શેરીએ શેરીએ અટારી ઉપર ચડેલી શૃંગાર ધારી સુંદરીઓ પોતાના યુવાન રાજને વધાવા ઉભી હતી, વાજિત્રોના નાદના પ્રતિધ્વનિઓથી નભોમાંડળ ગાજી રહ્યું હતું, મહારાજા પ્રતાપસિંહ અને યુવરાજ શ્રીચંદ્રનો મેળાપ જોઈ, પ્રજાના નયનમાંથી હર્ષાશ્રુની ધારાઓ ચાલતી હતી. આ સમયની પ્રજાની રાજઅકિત, પ્રજાના હૃદયનો પ્રેમ અને પ્રજાની ઉત્તમ વફાદારી અલૌકિક હતી. બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધીનો તમામ પ્રજાવર્ગ અને સેવકવર્ગ આનંદસાગરની તરંગમાળામાં ઉછળતો હતો.

આવી રીતે પોતાની રાજધાની કુશસ્થળામાં શ્રીચંદ્રકુમાર આવ્યો હતો, ત્યાં પ્રથમ મજ કારાગૃહમાં બંધીવાન થત્ર પડેલા પોતાના બંધુ જય, વિજય વિગેરેને તેણે છોડાવ્યા હતા. જય, વિજય પોતાના બંધુનો ઉપકાર માની પિતાને ચરણે લાગ્યા હતા. આ કાર્ય કરવાથી શ્રીચંદ્રની સત્કાર્તિમાં મોટો વધારો થયો હતો, અને તેમ દયાળુતાના ખુલા દિલથી વખાણ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આ અરસામાં વિદ્યાધર મણિચૂડ અને રત્નચૂડ, કે જેઓ મેરૂ પર્વત ઉપર વિદ્યા સાધવાને ગયા હતા, તેઓ પોતાના પાતાળ નગરમાં આવ્યા, ત્યાં તેમણે ખખર સાંભળ્યા કે, કુશસ્થળાના યુવરાજ શ્રીચંદ્રકુમાર પોતાની રાજકન્યાને પરણી ગયા. આવા ખખર સાંભળી તેઓ ઘણા હર્ષ પામ્યા, અને તરતજ શ્રીચંદ્રને મળવાને વિમાનમાં બેસી કુશસ્થળપુરીમાં આવ્યા. ત્યાં આવી તેમણે પોતાની ઓળખ આપી, અને શત્રુઓને જીતવામાં સહાય કરવાને શ્રીચંદ્રની પ્રાર્થના કરી. જેણે તે કાર્ય કરવાનું વચન આપ્યું હતું, એવો શ્રીચંદ્ર પોતાનું વચન સત્ય કરવાને પોતાનાં બંને માતાપિતા અને બધી પત્નીઓનો પરીવાર લઈ વિમાનમાં બેસી પાતાળ નગરમાં ગયો હતો. ત્યાં આવી યુદ્ધની સામગ્રી લઈ, બધાં વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગયાં.

વિજયને સૂચવનારાં વાળિત્રોના ધ્વનિઓથી વનભૂમિને ગળતવતાં તેઓ આ મ-
ણિખૂણે વનમાં આવ્યાં હતાં, ત્યાં તેમણે વનચરતા મુખથી સાંભળ્યું કે, અહીં ધર્મધોષ
આચાર્ય આવેલા છે. આ ખખર જાણી શ્રીચંદ્ર અને વિદ્યાધરને સાથે લઈ ખીજા સર્વ
પરિવારથી વીંટાઈને અહીં આવ્યાં વંદના કરવા આવેલો છે. આટલું જાણી હવે વાચના-
રના હૃદય ઉપર સાઈ અજવાળું પડ્યું હશે. આ સમયે પૃથ્વી ઉપર ધર્મધોષ મુનિ ઘણા
પ્રખ્યાત આચાર્ય હતા. તેમણે પોતાના ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતધાનથી ઇતર મતના વાદીઓને પરાજીત
કર્તા હતા. તેમને ઘણા રાજાઓ મોટા આડંબરથી વાંદવાને આવતા હતા. શ્રીચંદ્ર, મણિ-
ચૂડ, અને રતનચૂડ વિગેરે ઘણા પરિવાર આચાર્યની સન્મુખ વિનયથી બેઠા, તે વખતે
સૂત્રીવ વિગેરે વિદ્યાધરો પણ તેમને વંદના કરવાને આવ્યા હતા. સર્વ સમાજમાં પ્રતાપી
શ્રીચંદ્ર નામકરૂપે દેખાતો હતો. સુરના મુખની ઉપદેશ વાણી સાંભળવાને તે ઇંતેજારી રાખી
રહ્યા હતા.

ઉપકારી આચાર્ય મહારાજ સકળ સમાજને ધર્મશ્રવણમાં ઉત્સુક જોઈ, અતિ
પ્રસન્ન થયા. તેમની દ્રષ્ટિ શ્રીચંદ્રની ઉપર પડતાં તેમણે જાણ્યું કે, આ પુરૂષ પુણ્યનો રાશિ
છે. દેશના સાંભળવામાં જે જુદાના આઠ ગુણ કહેલા છે, તે ધધા આ ધર્મવીર પુરૂષમાં
દેખાઈ આવે છે. શુશ્રૂષા શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણ, ઉહ, અપેહ, વિચાર અને અર્થજ્ઞાન,
એ જુદાના આઠ ગુણ કહેવાય છે. ગુરૂની સેવા અથવા સાંભળવાની ઇચ્છા તે શુશ્રૂષા કહે-
વાય છે. સાંભળવું અને સાંભળેલું ગ્રહણ કરવું તે ગ્રહણ, જે ગ્રહણ કરેલું હોય તેને
ધારવું, તે ધારણ. તેનો તર્ક કરી નિશ્ચય કરવો તે ઉહ. સાંભળતાં નેત્રની ડાઘ ચેષ્ટા કરવી
તે અપેહ, સાંભળેલાનો વિચાર કરવો તે વિચાર, અને કહેલા અર્થનું જાણવું તે અર્થ
જ્ઞાન, આ જુદાના આઠ ગુણ ગુરૂએ શ્રીચંદ્રમાં જોયા હતા.

આચાર્યે પ્રસન્ન હૃદયથી દેશનાનો આરંભ કર્યો. પ્રથમ તેઓ તપશ્યાના પ્રભાવનું
વર્ણન કરવાને નીચેનો શ્લોક બોલ્યા:—

શિશ્વરિણી.

ન નીચૈર્જન્મસ્યાત્પ્રભવતિ ન રોગ વ્યતિકરો—

નચાપ્યજ્ઞાનત્વં વિલસતિ ન દારિદ્ર્યલસિતમ્ ।

પરાશ્રુતિર્નસ્યાત્ કિમપિ ન દુરાપંકિલયત—

સ્તદેવેષ્ટમાસૌ કુરુત નિજશક્તયાપિ સુતપઃ ॥ ૧ ॥

હે ભવિ આણીઓ ! તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને માટે તપ
કરો. જે તપના પ્રભાવથી નીચ કુળમાં જન્મ થતો નથી, રોગ ઉત્પન્ન થતો નથી,

અજ્ઞાન રહેતું નથી, દારિદ્ર આવતું નથી, ડાહ્યાથી પરાભવ થતો નથી, અને કાંઈ પણ વસ્તુ દુર્લભ રહેતી નથી. ૧

આ શ્લોક કહ્યા પછી મુનિએ વિશેષમાં જણાવ્યું—ભવ્ય શ્રવે ! તપસ્થાનો પ્રભાવ એવો ઉત્તમ છે. પરાક્ષરીતે તેનો પ્રભાવ તમને કહેવામાં આવ્યો છે, પણ જો તેનો પ્રત્યક્ષ પ્રભાવ જાણવો હોય તો, તે પણ અદ્વિજ છે. ભુઓ, આ કુમાર શ્રીચંદ્ર, કે જેનો પુણ્ય પ્રભાવ પૃથ્વી તળમાં પ્રસરી રહ્યો છે, જેનું ચરિત્ર જાણી જગતના મહા પુરુષો પણ આશ્ચર્ય પામ્યા છે, અને પામે છે, તે શ્રીચંદ્ર આવી સ્થિતિએ આવ્યા, તેનું કારણ પૂર્વની તપસ્યા છે. પૂર્વ ભવે કરેલી તપસ્યાથી તેનું ચરિત્ર લોકોત્તર થયું છે.

આચાર્યનાં આ વચન સાંભળી સર્વ સમાજ આશ્ચર્ય પામી ગયો. તેમાં પણ સર્વનાથી શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં વિશેષ કૌતુક થઈ આવ્યું. તે વખતે સુગ્રીવ વિદ્યાધર વિનયથી બોલી ઉઠ્યો. સ્વામી ! આપનું કહેવું યથાર્થ છે. તપના પ્રભાવ વિના આવી અમલ પુણ્ય લક્ષ્મી થાયજ નહીં. શ્રીચંદ્રકુમારે સર્વ જગતને ચક્રિત કરી નાખ્યું છે. દેવતાને દુર્લભ એવી સંપત્તિઓ પણ તેણે આત્મજગદ્યા સાધી છે. જે વસ્તુ અનેક વિદ્ધ ભરેલી હોય, અને જે પ્રાપ્ત કરવામાં મરણને શરણ થવું પડે તેવું હોય, તેવી વસ્તુ પણ આ બહાદુર કુમારે ક્ષણવારમાં મેળવેલી છે. તેમજ તે નરના પુણ્ય યોગે આ મહારાજા પ્રતાપસિંહ જેવા પિતા, સૂર્યવતી માતા, ચંદ્રકળા વિગેરે વધુઓ અને શુભચંદ્ર જેવા મિત્ર પ્રાપ્ત થયા છે. આથી અમને ખાતરી થાય છે કે, પ્રતાપી શ્રીચંદ્રે પૂર્વે કાંઈ પણ તપ કરેલું હોવું જોઈએ.

પુનઃ શ્રીચંદ્ર બોલ્યો—શુરવર્ય ! મેં પૂર્વે શું તપ કર્યું હતું ? તે જાણવાની ઇચ્છા છે, તો આપ કૃપા કરી જણાવશો. તે સાંભળી આચાર્ય તત્કાળ નીચેની ગાથા ઉચ્ચે સ્વરે બોલ્યા:—

પ્રવચ્ય સ્વિત્તંમિ ચંદણ ભવંમિણુદ્વિય તવસ્સ માહૃપ્પા ।

અચ્ચુયંદો જાઓ તહ રાયાહિ રાય સિરિચંદો ॥ ૧ ॥

“ હે શ્રીચંદ્ર ! પ્રથમ ઔરવત ક્ષેત્રમાં આજથી ત્રીજો ભવે તું મનુષ્યભવ પામ્યો હતો, ત્યાં બોધિબીજ પ્રાપ્ત કરી તે બ્યાંબલવર્દ્ધમાન નામે તપ કર્યું હતું, ત્યાંથી મૃત્યુ પામી અચ્ચુતેન્દ્ર થયેલ અને તે પછી આ શ્રીચંદ્ર થયો છું. ”

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત સાંભળી શ્રીચંદ્રે અંજળી બેડી વિનંતિ કરી, સ્વામી ! કૃપા કરી તે વૃત્તાંત વિસ્તારથી સંભળાવો. શ્રીચંદ્રની વિગતિથી અને બીજા શ્રાતાઓનો ઉપકાર થાય, એવી ધારણાથી આચાર્યે શ્રીચંદ્રના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યો:—

આ જન્મદ્રીપના વિદેહ ક્ષેત્રમાં બૃહણ્ણી નામે નગરી છે. ત્યાં જયદેવ નામે એક રાજા હતો. તેણે પોતાના પરાક્રમથી શત્રુઓને વશ કરી લીધા હતા. તેને જયદેવી નામે રાણી હતી. અનુક્રમે શુદરથાવાસ ભોગવતાં તેમને નરદેવ નામે એક પુત્ર થયો. રાજા જયદેવને વર્દન નામે એક મંત્રી હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ વદનભાદેવી હતું. તેને ચંદન નામે પુત્ર થયો હતો. મંત્રી વર્દન ઘણો શુણ્ણી હતો, અને તેથી તે રાજાનો પ્રિયમિત્ર થઈ પડ્યો હતો. રાજકુમાર નરદેવ અને મંત્રીપુત્ર ચંદન એ બંને સાથે રહેતા હતા. યોગ્ય વય થતાં તેમને એકજ નિશાળમાં ક્રોધ પાડિતની પાસે ભણવા બેસાડ્યા, અનુક્રમે તેઓ સર્વ કળામાં કુશળ થયા, બંને સરખાજ પ્રવીણ અને સરખી વિદ્વાને બારણુ કરનારા થયા, એમ કરતાં તેઓ બંને યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં પ્રજ્ઞપાળ નામે એક રાજા છે, તેને દેવી નામે રાણી થી અશોકશ્રી નામે પુત્રી થઈ હતી. એ રાજકુમારી ભ્રમરીની જેમ ચૌવન વયરૂપ પુખ્તને પ્રાપ્ત કરી, ખીલી નીકળી હતી. અશોકશ્રીનું અનુપમ અને ચમત્કારી સૌંદર્ય જોઈ, રાજા પ્રજ્ઞપાળે તેનો સ્વયંવર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્વયંવરની કુકુમપત્રિકાએ સર્વ સ્થળે મોકલવામાં આવી. આ પ્રસંગ ઉપર કુમાર નરદેવ પોતાના મિત્ર ચંદનને લઈ, તેણીના સ્વયંવરમાં આવ્યો. વિવિધ દેશના રાજાઓ સ્વયંવર મંડપમાં એકઠા થયા. રાજકુમારી અશોકશ્રી પૂર્વ જન્મના સંબંધથી સર્વ રાજકુમારોને છોડી, મંત્રીપુત્ર ચંદનને વરી. કુમાર નરદેવ તે જોઈ, મનમાં હર્ષ પામ્યો. ચંદન રાજકન્યાને વરી ઘેર આવ્યો, તે વાત પ્રજ્ઞપાળ રાજાએ જાણી. પછી તેણે શ્રીકાંતા નામે પોતાની એક ભાણેજીને નરદેવની સાથે પરણાવી. તે વિવાહ મોટા ઉત્સવથી કરવામાં આવ્યો. બંને મિત્રો સાથેજ નવવધૂના શ્રૃંગાર સુખના સંપાદક થયા.

મંત્રીપુત્ર ચંદનને પરણે જ્યારે છ માસ થયા, એટલે પૂર્વ કર્મના ઉદયથી તેને દેશાંતર જવાનો વિચાર થયો. સેવા વૃત્તિને ધિક્કારનારો ચંદન, વ્યાપાર વૃત્તિથી પોતાનો ઉદય કરવા પિતાની આજ્ઞા લઈ, સમુદ્ર માર્ગે ચાલી નીકળ્યો.

ચતુર ચંદને પોતાની સાથે પાંચ વહાણુ લીધાં હતાં, તે રત્નદ્રીપમાં આવ્યો. ત્યાં વેપાર કરતાં તેને અનગળ દ્રવ્યનો લાભ મળ્યો, ત્યાંથી તે કાણુપુરમાં આવ્યો, ત્યાં આવતાં સમુદ્ર માર્ગમાં તોશન થયું. તોશનમાં ચંદનનું વહાણુ ડુબી ગયું, દૈવયોગે એક પાટીયું ચંદનને હાથ આવ્યું. ખીજા જે ચાર વહાણુ હતાં, તે દૈવયોગે શરર મંદિરમાં તણાતાં ગયાં. તે સ્થળે મુક્તાશળ ઉત્પન્ન થતાં હતાં, જેનાથી તે વહાણુ પુરાઈ ગયાં. ચંદન પાટીયાનાં સાધનથી બાર વર્ષે કાણુપુરને કાઠે આવ્યો.

ચંદનના વહાણુમાંથી એક ખીજે માણસ પણ પાટીયું લઈને નીકળી ગયો હતો. તે ફરતો ફરતો બૃહણ્ણી નગરમાં આવ્યો. તેણે ચંદનનાં વહાણુ ડુબવાની વાતી તેને ઘેર જણાવી, આથી ચંદનનાં માતાપિતા અને તેની સ્ત્રી અશોકશ્રી ઘણાં દુઃખીયાં થયાં. ચંદનના પિતા વર્દન મંત્રીએ ખીજાં વહાણુ મોકલી, સમુદ્રમાં ચંદનની શોધ કરાવી, પણ

ચંદનનો પતો ક્યાંક પણ લાગ્યો નહીં. સાત વર્ષ સુધી રાહ જોઇ, પછી ચંદનના મૃત્યુ વિષે બધાને નિશ્ચય થયો. લોકાપવાદને લઇને શીળવતી અશોકશ્રીએ વિધવાનો વેષ ધારણ કર્યો, પતિના શોકથી અશોકશ્રી શરીરે કૃષ થઇ ગઇ, અને તેજ ચિંતામાં તે રાત દિવસ દંડન થવા લાગી; વળી અશોકશ્રી પ્રતિદિન એકનિષ્ઠાથી આર્હત ધર્મની ઉપાસના પણ કરતી હતી.

બાર વર્ષ કોણપુર આવેલો ચંદન પોતાના નગરમાં આવ્યો, તેને જોઇ માતા-પિતા ઘણાજ ખુશી થયાં. વિધવા બનેલી અશોકશ્રી સધવા થઇ. આ ઉત્સવ નિમિત્તે વહેન મંત્રીએ મોટા હિસાબથી ધાર્મિક ઉત્સવે કર્યા, અને અનેક પ્રકારનાં પ્રાવધાન તથા અનુકંપાદાન આપ્યાં. લોકો ચંદનને જીવતો આવેલો જોઇ, અશોકશ્રીનું ધર્મરૂપ કદપટ્ટણ સફળ થયું, એમ કહેવા લાગ્યા.

વળી કેટલોક કાળ થયા પછી નરદેવકુમાર રાજા થયો, ચંદન મંત્રી થયો, તેમજ તે નગરશેઠ પણ થયો. આ અરસામાં જ્ઞાનસુરિ નામે એક મુનિરાજ તે નગરમાં આવી ચઢ્યા. મુનિરાજનાં દર્શન કરવાને રાજા નરદેવ, મંત્રી ચંદન તથા રાજકુટુંબ અને મંત્રીકુટુંબ તેને વંદના કરવાને આણું, તેમની સાથે નગરના ભાવિક અને આસ્તિક લોકોનાં પણ ટોળેટોળાં આવવા લાગ્યાં. રાણી શ્રીકાંતા અને ચંદનતી સ્ત્રી અશોકશ્રી પણ લઈ આવ્યાં હતાં. સર્વ પર્વદા ભરાયા પછી મુનિવરે નીચે પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

તત્કાદિવ નવનીતમ્ પંકાદિવ પદ્મમૃતં જલધેઃ ।

મુક્તાફલમિવંશાત્ ધર્મઃ સારં મનુષ્યભવાત્ ॥ ૧ ॥

સંસારે માનુષ્યં સારં માનુષ્યકે ચ કૌલીન્યમ્ ।

કૌલીન્યે ધર્મિત્વં ધર્મિત્વે ચાપિ સદયત્વમ્ ॥ ૨ ॥

જાણમાંથી જેમ માખણ સાર છે, કાદવમાંથી જેમ કમળ સાર છે સમુદ્રમાંથી જેમ અમૃત સાર છે, અને વાંસમાંથી જેમ મુક્તાશળ સાર છે, તેમ મનુષ્ય ભવમાંથી ધર્મ સાર છે. સંસારમાં સાર મનુષ્યપણું છે, મનુષ્યપણામાં કુળવાનપણું સાર છે, કુળવાનપણામાં ધર્મીપણું સાર છે, અને ધર્મીપણામાં દયાળુપણું સાર છે.

આ પ્રમાણે દેશના આપી; પછી રાજા નરદેવે વિનયથી પુછ્યું, સ્વામી ! આ મંત્રી ચંદનને ક્યાં કર્મથી અશોકશ્રીનો વિયોગ થયો, અને પાછો ક્યા ધર્મથી યોગ થયો ? તે કૃપા કરી જણાવો. પછી કૃપાળુ મુનિવર નીચે પ્રમાણે બોલ્યા:—

કદિ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે, મેષપર્વત ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીતળ થઈ

જાય, અને કમળ પર્વતની શિલા ઉપર ઉગે, તોપણ ભાવી કર્મની રેખા ફરતી નથી. પર્વતના શિખર ઉપર જાઓ, સમુદ્રનું ઉદ્ધાન કરીને પાતાળમાં જાઓ, તોપણ વિધિએ લલાટમાં જે લખ્યું હોય, તે થાય છે; રાજ્યથી કાંઈ થતું નથી. સુખ દુઃખ કરવામાં પોતા શિવાય ખીજું કાંઈ કરણ નથી. જે સદૃત તથા દુષ્ટતનો કરનાર આત્મા છે, તેજ તેમાં કરણ છે. કોટી કદે પણ કરેલાં શુભાશુભ કર્મને ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી, માટે કરેલાં શુભાશુભ કર્મ અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. કર્મને માટે લૌકિક શાસ્ત્રમાં એક નીચેનો શ્લોક લખે છે:—

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्मांडभांडोदरे—

विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः पुनः संकटे ।

सूद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः—

सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ૧ ॥

“ જે કર્મે આ બ્રહ્માંડરૂપ પાત્રને બનાવવામાં બ્રહ્માને કુંભારની જેમ કબજે કર્યો છે, જે કર્મે વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના સંકટમાં નાખ્યો, જે કર્મે શંકરને હાથમાં ખોપરી લઈ ભિક્ષા માગવાને ફેરવ્યો, અને જે કર્મથી સૂર્ય ગગનમાં ભ્રમ્યા કરે છે, તેવાં કર્મને નમસ્કાર છે. ”

આ પ્રમાણે દેશના આખી જ્ઞાનસૂરિએ મંત્રી ચંદન શેઠના પૂર્વ ભવની વાત જણાવી. મંત્રીશ્વર ! આથી ત્રીજો ભવે તું સુલસ નામે શેઠ હતો, અને આ અશોકા કોઈ કુળપુત્રની ભદ્રા નામે કન્યા હતી. સુલસ અને ભદ્રા બન્ને પરણ્યાં, તે અવસ્થામાં તેમણે વિયોગ નિમિત્તનું કર્મ બાંધ્યું હતું, તેથી સુલસને ભદ્રાની સાથે ચોવીશ વર્ષનો વિયોગ થયો હતો.

એક વખતે કોઈ પુરુષ કુવામાં પડી કુબતો હતો, તેવે વખતે સુલસ ફરતો ફરતો ત્યાં આવી ચડ્યો. તે પુરુષને કુબતો જોઈ સુલસના હૃદયમાં દયા ઉપજી; તરતજ તેણે દોરી નાંખી તે માણસને કુવામાંથી બહાર કાઢ્યો. આ પ્રયોગથી તેણે ઘણું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી સુલસે પોતાની સ્ત્રી ભદ્રાની સાથે રહી, પાંચસો આંગેલ કર્યાં હતાં. આંગેલ તપના મહાન્ પ્રભાવથી તેઓએ પ્રભાવિક પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. દૈવયોગે તે બન્ને કાળકર્મને પ્રાપ્ત થયાં. પુણ્યના સર્વોત્તમ પ્રભાવથી તેઓ બન્ને દેવલોકમાં ગયાં, દેવલોકનું સુખ સંપાદન કરી ત્યાંથી ચવીને સુલસનો જીવ આ ચંદન થયો છે, અને ભદ્રાનો જીવ આ અશોકાથી થયો છે. પૂર્વ ભવના સંબંધથી અશોકાથી રાજપુત્રી છતાં, આ ચંદન શેઠને વરી છે. પૂર્વનાં અવશેષ રહેલાં ખીજાં કર્મને લઈને આ ચંદન અને અશોકાથીને વિયોગ રહ્યો હતો. જે પુરુષને તેણે કુવામાંથી બાહર કાઢ્યો હતો, તેણે ઘણી તપસ્યા કરી હતી, તેથી તે મૃત્યુ પામીને આ નરદેવ રાજ થયો છે. પૂર્વના ઉપકારને લઈને તેની ચંદનની સાથે મંત્રી થઈ છે.

સૂરીશ્વરનાં આ વચન સાંભળી સર્વ સમાજ ચકિત થઇ ગયે. પવિત્ર હૃદયવાળા અંદનના મનમાં ઘણી સારી અસર થઇ. પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણી, તેની મનોવૃત્તિ આદર્શ ધર્મ તરફ વિશેષ આકર્ષાવા લાગી. તેના હૃદયક્ષેત્ર ઉપર બોધિબીજ સજ્જડરીતે આરૂઢ થયું. જૈન મુનીશ્વરોની તરફ તેની અત્યંત બકિત વધવા લાગી. પછી મુનિને ત્રિકરણ શુદ્ધિ નમન કરી, અંદન અંજલિ જોડી બોલ્યો—કૃપાળુ સૂરીશ્વર ! આપે મારા હૃદયનું અંધકાર દૂર કર્યું છે, અજ્ઞાનના મલિન પટળમાંથી મારો ઉદ્ધાર કર્યો છે. મારા પૂર્વભવના વૃત્તાંતના શ્રવણથી મારા અંતરમાં ધર્મની ઉડી છાપ પાડી છે, તે સાથે મુનીશ્વરોના દિવ્ય જ્ઞાન તરફ પૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ છે. સ્વામી ! મારે આપને એટલુંજ પુછવાનું છે કે, હજુ મારે ભોગવવાનાં કર્મ બાકી છે કે નહીં ? જો તેં કર્મ ભોગવવાનાં બાકી હોય, તો જેવી રીતે તે કર્મમાંથી મારો છુટકારો થાય, તેવો ઉપાય બતાવો. આપ પરોપકારી છો, આપની વાણીના પ્રભાવથી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર થાય છે. આપની દેશનાએ મારા હૃદયનો અંતર્પટ ખુલ્લો કર્યો છે, મારા અંતરનું તત્વ આપે યુગ યયેજ્ઞ રતનની જેમ મને પ્રત્યક્ષ દર્શાવી આપ્યું છે. પૂજ્ય મહાશય ! મને કર્મરાશિનો મહાન્ ભય છે, મને એ ભયમાંથી મુક્ત કરો.

અંદનની આવી પ્રાર્થના સાંભળી, મુનીશ્વરના હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન થઇ આવી. દયાળુ અનંગાર હસતા હસતા બોલ્યા—ભદ્ર ! તારા હૃદયની નિર્મળતા જોઈ મને આનંદ થાય છે, તું ખરેખર ઉપદેશને પાત્ર છું, તારા જેવા શ્રાવકને જોઈ ઉપદેશકને પરમ સંતોષ થાય તેવું છે. ધાર્મિકમણિ ! જો તારે કર્મના કડોર કષ્ટમાંથી મુક્ત થવું હોય, તો એક સર્વોત્તમ ઉપાય છે. આંખેલ વર્દમાન તપનું તુ આચરણુ કર, એ તપ તપસ્યામાં પ્રખ્યાત છે, કર્મરૂપ મૃગલાને નસાડવામાં તે ખરેખર કેશરી છે, પાપરૂપ કાદવને પ્રક્ષાલન કરનાર નિર્મળ વારિ છે. આંખિલ તપના પ્રભાવથી ઘણાં આણીઓ પુરુષ સ્થિતિએ પહોંચ્યાં છે. આંખેલના તપરૂપ તરણીના પ્રકાશથી અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ થઈ જાય છે. પવિત્ર આંખેલ તપમાં અનુક્રમે ચઢવાથી ઓલી થાય છે, તેના સંપૂર્ણપણામાં ઉપવાસ આવે છે. ઓલીના ક્રમથી કરેલી તપસ્યા મોક્ષપદને આપે છે. મોક્ષરૂપ રાજમહેલની એ મળખૂત નિસ્સરણી છે. ભદ્ર અંદન ! તમે બંને સ્ત્રી પુરુષ એ તપસ્યાનો આરંભ કરો. મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી એ મહા તપની આરાધના કરો, જેથી તમારે અવશેષ કર્મ ભોગવવાં પડશે નહીં.

મુનિશ્વરનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી, અંદન અને ભદ્રાએ તે મહા તપનો આરંભ કર્યો. નિદાન વગરની તે તપસ્યા તેમણે એક નિજાથી આરાધવા માંડી. અંદન શેઠને ઘેર હરિ નામે એક સેવક હતો, અને બીજી તેની એક ધાવમાતા દાસી હતી, તેમજ તેના પાંડાશની બીજી સોળ સ્ત્રીઓ હતી, તે બધાંએ આ દંપતિની સાથે આંખેલ તપની આરાધના કરવા માંડી. એ ઉગ્ર તપસ્યા તેમણે નિષ્કામપણાથી અને પવિત્ર શુદ્ધિથી આચરી હતી. દૂધ, દહીં, ધૂત અને બીજા મીઠા પદાર્થોની ક્ષત્રજ જરાપણુ રાખી નહીં, રસનો લાગ કરી,

રસના ઇન્દ્રિયને વશ કરી, તેમણે રક્ષ આહાર કરવા માંડ્યો. સંયમથી સર્વ ઇન્દ્રિયોને તાબે કરી, હૃદયમાં સવેગનો રંગ પ્રગટ કર્યો. એ મહા તપસ્વાને તેના મિત્ર નરદેવે હૃદયથી અનુમોદન આપ્યું હતું. વિવિધી તપનું પારણું કરી, તેમણે એ મહા તપનું ઉદ્ઘાપન કર્યું. પૂર્ણ વિવિધી કરેલા ઉદ્ઘાપનને પ્રસંગે સાત ક્ષેત્રોમાં અગણિત દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો, તે પ્રસંગે ખાત્રદાન અને અનુકંપાદાન ઘણી ઉદારતાથી કરવામાં આવ્યાં. આથી કરીને તેમને પુણ્યનું પોષણ અને અશુભનું શોષણ થયું, અને કર્મથી નિર્મળ થયાં. છેવટે બંને દેવતા સંયમ વાદ્ય મૃત્યુ પામ્યાં. પુણ્યવાન ચંદન અચ્યુતેદ્ર થયો, અને ભદ્રા સામાનિક દેવતા થઈ.

ધર્મઘોષ મુનિ કહે છે—હે શ્રીચંદ્ર ! તે ચંદનશેઠનો જીવ અચ્યુતેદ્રપણાથી ચવીને તું શ્રીચંદ્ર થયો. તારો મિત્રરૂપ સામાનિક દેવતા થયેલ ભદ્રાનો જીવ ત્યાંથી ચતીને આ ચંદ્રકળારૂપે તારી સ્ત્રી થઈ અવતર્યો. પૂર્વ ભવના સ્નેહથી તેણીએ તારીપર પરમ પ્રેમ ધારણ કર્યો હતો. જે નરદેવ હતો, તે કેટલાએક ભવમાં ભમીને સિંહપુરમાં ધરણ નામે બ્રાહ્મણ થઈ અવતર્યો, તે ભવે શત્રુજય તીર્થની સેવા કરતાં મૃત્યુ પામીને આ શ્રીચંદ્રનો મિત્ર ગુણચંદ્ર થયેલ છે. પેલો હરિદાસ અને ધાવમાતા મૃત્યુ પામીને પૂર્વના પુણ્યયોગે આ લક્ષ્મીદત્ત શેઠ અને લક્ષ્મીવતી થઈ અવતર્યાં છે, જેમણે પૂર્વના સ્નેહ સંબંધને લઈ શ્રીચંદ્રનું પાલનપોષણ કર્યું હતું. પેલી પાડોશીની સોળ સ્ત્રીઓ આંમેલ તપના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને દેવતા થઈ, સાંથી ચવીને તેઓ આ ભવે રાજપુત્રીઓ થઈ, શ્રીચંદ્રની પ્રેમવતી સોળ સ્ત્રીઓ થઈ છે, સુલસના ભવમાં જે બોગિની વેશ્યા હતી, તે મોહિની નામે બીલડી બને અવતરી છે, જેને શ્રીચંદ્રની ઉપર ઘણો પ્રેમ પ્રગટ થયો હતો.

ભદ્રાજનો ! આ પ્રમાણે તમારા પૂર્વ ભવનો જ્ઞાતાં છે. પૂર્વ ભવતા સંબંધ વિના પ્રેમ પ્રગટ થતો નથી. પ્રેમનો પ્રવાહ દિવ્ય છે, તે પ્રવાહ પૂર્વ સંબંધના અવલંબનથી વહે છે. સ્નેહ એ દિવ્ય વસ્તુ છે, તેની મહત્તા અલૌકિક છે. જે ક્ષેત્ર પ્રાણીને અમુક પ્રાણી ઉપર સ્નેહ થાય, તે તે પૂર્વના સંબંધનું સૂચન છે. સચેતનની વાત તો એક તરફ રહી, પણ જે અચેતન-જડ પદાર્થો છે, તેઓમાં પણ સ્નેહની મુદ્રાની અસર હોય છે. વિશેષે કરીને એ બાબત સ્ત્રી પુરૂષમાં વધારે જોવામાં આવે છે. સ્ત્રી પુરૂષની અંતરની પ્રકૃતિની ગતિ ધીરેધીરે એકજ રીતે થવાની તરફ લગભગ એકજ વસ્તુની ઉપર દેવતાનો ભરાગ અને એકજ વિષય ઉપર ચાહ ઉત્પન્ન થાય છે. એકકાર થયું અથવા વશીભૂત થયું, એજ પૂર્વ પ્રેમનો ધર્મ છે. દરેક સંસારમાં તેનાં દર્શાંતો જોવામાં આવે છે. જે પૂર્વ સંબંધનો પવિત્ર તાર બંધાયો હોય, એકમેકના સ્વભાવદ્વારા પુરૂષ અને સ્ત્રીનો પરસ્પરનો સ્વભાવ કંઈક અતુરજિત થશે ને થશે. કદાચ બંનેનું પરિવર્તન થશે નહિ, તો એકબીજાને અનુરૂપ થશે. કોંઈ પણ અકોંઈમાં મળ્યાથી કોંઈ અકોંઈ અથવા અકોંઈ કોંઈ થશે. પૂર્વના સંબંધથી પશુત્વ દેવત્વની તરફ ખેંચાય છે, નહિ તો પશુત્વ દેવત્વને ખેંચી નીચે લઈ જાય છે. દિવ્ય જ્ઞાની મહાત્માનાં આવાં વચન સાંભળતાંજ તે શ્રોતાઓના હૃદયપર વિચિત્ર જાતની ભારત થઈ ગઈ, ધર્મવીર શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં તત્કાળ વિચાર ચક્ર ફરી ગયું. સુદૃઢત્વમાં

અકસ્માત શરદેર થઇ ગયો, તેની સ્મરણશક્તિ વિકસ પામી. સ્મરણશક્તિની અસરથી દષ્ટિ આગળ પૂર્વ ભવનાં સ્વરૂપ ખ્યાં થયાં, જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેની સાથે ચંદ્રકળા વિગેરેને પણ પોતપોતાના પૂર્વ ભવ દષ્ટિગત થયા. ગુણચંદ્રે પણ પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત સ્મરણ માર્ગે અવલોક્યો. સુગ્રીવ વિદ્યાધરની પુત્રી રતનવતી જાતિસ્મરણ થતાં પ્રેમથી શ્રીચંદ્રને વરી. શ્રીચંદ્રે વૈર છુદ્ધિ છોડી, સર્વ વિદ્યાધરોને ખમાવ્યા. ગુરૂની સાક્ષીએ રતનચૂડે પોતાનો અપરાધ જણાવી ખમાવ્યો. મણિચૂડ અને રતનચૂડ પણ એક બીજાને ખમાવી નમી પડ્યા.

પછી વિદ્યાધરપતિ વિગેરે અધા ગુરૂને વંદના કરી પોતાના નગરમાં ગયા. મણિચૂડે વૈરછુદ્ધિ છોડી પોતાના વિરોધી વિદ્યાધરોને નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. દક્ષિણ અને ઉત્તર શ્રેણીના વિદ્યાધરોના રાજ્યએ અદળતક દ્રવ્યની સાથે પોતાની પુત્રીઓને શ્રીચંદ્રની સાથે પરણાવી. રતનચૂડ, રતનવતી, મણિચૂડા, મણિમાળા અને રતનકાંતા વિગેરે બીજી જે વિદ્યાધરની પુત્રીઓ હતી, તે બધીને શ્રીચંદ્ર પ્રેમપૂર્વક પરણ્યો. તેમના વિવાહમાં વિદ્યાધરોએ કરમોચન સમયે ધણું દ્રવ્ય અર્પણ કર્યું; તે સાથે આકાશગામિની અને કામરૂપિણી વિગેરે સિદ્ધ વિદ્યાઓ પણ અર્પણ કરવામાં આવી. સુગ્રીવ વિગેરે એકસો ને દસ વિદ્યાધરોના રાજ્યોએ મળીને તે મહોત્સવ કર્યો હતો.

શ્રીચંદ્રના પુણ્ય પ્રભાવથી અને તેના અનુક્રમ સામર્થ્યથી પ્રસન્ન થયેલા વિદ્યાધરોએ તેને વિદ્યાધરોનું ચક્રવર્તી પદ આપ્યું. વિદ્યાધરોની સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીએ પ્રતાપના પ્રતાપી કુમારને રાજ્યતિલક કર્યું. સર્વ સ્થળે જ્યેષ્ઠની પ્રવર્તી રહ્યા. શ્રીચંદ્ર પોતાનાં માતાપિતા અને બીજાં પરિવાર લઈ વિવિધ પ્રકારથી શાશ્વત ચેલની યાત્રા કરી, અને વિદ્યાધરોની રાજધાનીની સમણીયતા પ્રેમપૂર્વક અવલોકન કરી. યાત્રામાં ફરતા એવા રાજકુમારની આસપાસ વિદ્યાધરોની મહાન સમૃદ્ધિ પરિવૃત્ત થઈ પ્રકાશતી હતી. ઉજળતા સમુદ્રના જેવું વિદ્યાધરોનું સૈન્ય તેની સાથે વિચરતું હતું. વિદ્યાધર વીરોના વિચિત્ર રંગ યેરંગી પોશાકોથી અને શસ્ત્રોના ચળકાટથી ગગન ઉપર વિચિત્રતાની જાત પડતી હતી. તેની અંદર વિજ્ઞાની જેમ ચમત્કારી ચળકાટ પડતો હતો. તેના નિશાનના ધ્વનિથી શત્રુ વર્ગ ત્રાસ પામતો હતો. ગજેંદ્રના અરતા મદથી પૃથ્વીપર સિંચન થતું હતું. આકાશમાં ઉડતી ધોળા ધ્વજો અગલીઓની જેમ દેખાતી હતી. આ વખતે કવિઓ શ્રીચંદ્રને મેઘની ઉપમા આપતા હતા, અને તે ઉપમાની પૂર્ણતા નીચેની કવિતાથી દર્શાવતા હતા:—

“ નીશાણુ ધ્વનિ ગીતશું, ગંજે અરિજન ત્રાસ,

મદ અરતા માનંગ શું, સિંચે જૂતળ વાસ.

૧

શુક્લ ધ્વજ યગલી રજૂરે, દારિદ્ર તાપ વિલાસ,

સઘળે શરય વધારતો, શોષે કુમતિજ વાસ. ૨

સન્નગન મોર ઉલાસતો, શ્રીચંદ્ર નૃપ જળધાર;

અપર રાજ ગ્રહ તેજનો, સધે સર્વ પ્રચાર. ” ૩:

શ્રીચંદ્રશ્રી મેઘ નીશાનના ધ્વનિથી શત્રુજનને ગગનવતો હતો, મદગરતા હરતી-
ઓના મદજળથી પૃથ્વીપર છંટકાવ કરતો હતો, ધોળી ધ્વજાઓરૂપ યગલીઓને ફરકાવતો
હતો, દારિદ્રરૂપ તાપને શમાવતો હતો, પ્રશંસારૂપ ધાન્યને વધારતો હતો, કુમતિરૂપ જવા-
સાને શોષવતો હતો, સન્નગનરૂપ મોરને ઉલાસ કરાવતો હતો, અને બીજા દુષ્ટ રાજાઓરૂપ
ગ્રહના તેજના પ્રચારને દૂર કરતો હતો.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર મહારાજ વિદ્યાધરોનું આધિપત્ય સંપાદન કરી, તે દેશમાં
કેટલોક સમય રહ્યો હતો. વિદ્યાધરોની વિદ્યાઓથી, તેમના રાજ્યવૈભવથી અને તેમની
ગહોજલાલીથી પરિપૂર્ણ આનંદ સંપાદન કરતાં છતાં શ્રીચંદ્રની મનોવૃત્તિમાં કાંઈપણ વિકારો
થયા નહોતા. આર્હત ધર્મની ઉપાસનામાં તે તક્ષીન રહેતો હતો, શ્રાવકનાં સદાચારો તેણે
જરા પણ લજ્જા દીધા નહોતા, જૈન પવો, જૈન મહોત્સવો અને જૈન ધર્મની ક્રિયાઓમાં
તેનો અત્યાધિત રાગ રહ્યો હતો, રાજકીય વૈભવના મહાન સુખને તે લધુ ગણતો હતો,
રાજભોગને તે અસ્થિર ગણતો હતો, વનિતાઓના વિલાસને તે વિદ્યુતવિલાસ સમજતો
હતો, વિદ્યાધરોની રાજ્યલક્ષ્મી, ચમત્કારી વિદ્યાઓ, દિવ્ય સુખની પરંપરા અને વિદ્યાધરી-
ઓનો શ્રંગાર, તે બધાં તેના ધાર્મિક હૃદયને ધર્મના પવિત્ર માર્ગમાંથી આકર્ષણ કરી શક્યાં
નહોતાં. તે સર્વમાં અનાસક્ત થઈ ધર્મક્રિયાને પૂર્ણ આદર આપતો હતો. આથી કરીને
તેના પુણ્યનો પ્રભાવ પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો હતો.

પ્રકરણ ૬૮ મું.

રાજ્યાભિષેક.

તાપી શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધરનો ચક્રવર્તી થયા પછી પોતાના પરિવાર સાથે કુશ-
રથળીમાં આવ્યો હતો. તે વખતે કુશરથળીની રાજભક્ત પ્રજાએ પોતાના
યુવાન રાજાને બારે આવકાર આપ્યો હતો. એક વખતે પુત્રની મહાન્
સમૃદ્ધિ તટસ્થપણે રહી જોવાને ઇચ્છનારા મહારાજા પ્રતાપસિંહે વિચાર
કર્યો કે, યુવરાજા શ્રીચંદ્ર હવે રાજ્યધુરા વહન કરવાને પૂર્ણ અધિકારી
થયો છે. કુશરથળીનું રાજ્ય સિંહાસન એક સર્વ યુષ્ણ સંપન્ન યુવાન
રાજાને આરૂઢ કરવાને ઇચ્છે છે. ઘણો કાળ રાજ્યવૈભવનો ઉપભોગ કરવાથી હું હવે શ્રાંત
થઈ ગયો છું. રાજ્યધુરાના બારથી મુક્ત થવાની મને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. શ્રીચંદ્ર
જેવો પ્રતાપી પુત્ર રાજ્યનો ધુરંધર હોય, તે છતાં જામાટે મારે રાજ્ય ચિંતાથી આતુર
રહેવું જોઈએ ? રાજ્યસુખ અને સાંસારિક સુખનો અંત લાવી, ઉપશમના મહાન્ સુખને
સંપાદન કરવાનો હવે સમય આવ્યો છે. શાંતિના પવિત્ર પ્રવાહમાં મને થઈ, આ આત્મિક
સુખનો અધિકાર સંપાદન કરવાનો કાળ પ્રાપ્ત થયો છે.

આ પ્રમાણે વિચારી પ્રતાપસિંહે પોતાના પુત્ર શ્રીચંદ્રને રાજ્યાભિષેક કરવાનો
નિશ્ચય કર્યો. પોતાના એ નિશ્ચયને વધારે દૃઢ કરવાને રાજ્યના જુદામાન સચિવ વર્ગને
બોલાવી, તેણે એક મોટી સભા બરી, તે સભાની અંદર સામંતો, મંત્રીઓ અને ઉત્તમ
સલાહકારોને બોલાવ્યા, અને તે શિવાય રાજ્યના આશ્રિત વિદ્વાનો, અને રાજકવિઓને
પણ તેમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા.

ભારે સભા મંડપ ચીકાર ભરાઈ રહ્યો, અને શ્રીચંદ્રને રાજ્યાભિષેક કરવાનો
સુવિચાર મહારાજાએ જણાવ્યો, એટલે સર્વ તરફથી ઉત્તમ પ્રકારની તેમાં સંમતિ મળી;
તે વિચાર સાંભળતાંજ સર્વના હૃદયમાં સોતસાહ આનંદ વ્યાપી રહ્યો. આ વખતે છડીદારે
આવી મહારાજાને જણાવ્યું કે, કેટલાએક રાજાઓ રાજકન્યા સાથે અહીં આવવાની રજા
માગે છે. તે સાંભળી પ્રતાપસિંહ આશ્ચર્ય પામી ગયો, અને તેણે તેમનો સત્વર પ્રવેશ
કરાવવાની આજ્ઞા આપી.

પ્રથમ કુંડલપુરનો રાજા આવ્યો. પ્રતાપસિંહને અને શ્રીચંદ્રને પ્રણામ કરી, તે
આગળ બેઠો. તે વખતે તેણે મોટી બેઠની સાથે એક વાનરી શ્રીચંદ્રની આગળ અર્પણ
કરી. વાનરીને જોતાંજ સભાજન આશ્ચર્ય પામી ગયો. પછી રાજાએ ઉઠીને શ્રીચંદ્રને
વિનંતિ કરી કે, આપ દૃષ્ટા કરી અજ્ઞાનતાથી કરેલા બધા અપરાધ क्षમા કરો. તે વખતે
સભાજને તે વિષે પૂછતાં તેણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો, જે સાંભળીને સભ્યજનો વધારે

આશ્ચર્ય પામી ગયા. પછી શ્રીચંદ્રે પિતાની આજ્ઞા લઇ, તે વાનરીના નેત્રમાં કૃષ્ણાંજનનો પ્રયોગ કર્યો, એટલે તે સુર સુંદરી જેવી થઇ ગઇ. તેનું મનોહર સ્વરૂપ જોઇ, સન્ન્યજન ચક્રિત થઇ ગયા. લગ્નથી નીચું મુખ કરી રહેલી એ રાજ્યાળાને શ્રીચંદ્રે સ્વીકારી. પ્રસન્ન મુખી રમણી પોતાના સસરાને ચરણમાં નમી પડી, અને પછી સાસુને વાંદવા ગઇ. તે દરમિયાન આરિમદન રાજા પોતાના પુત્ર મદનપાળની નિંદા કરતો આવ્યો. અને તેણે શ્રીચંદ્રને નમન કર્યું, મદનપાળ પણ લગ્ન વનીત થઇ, શ્રીચંદ્રને નમી પડ્યો. ત્યાર પછી તરતજ સિદ્ધોળી સાથે ઘણાં રત્નો લઇને પેત્રી મોહિની આવી, એ જૈન ધર્મના પસાવથી બાળ બ્રહ્મચારિણી રહી હતી, તે શ્રીચંદ્રની પાદુકાને પ્રણામ કરી દિવસ નિર્ગમન કરતી, અને માનવ જન્મને સફળ કરતી, તે બિહલ બાળા આ સંસારના પારને પામી હતી. તે પછી શિવમતી આલ્મણીનો પણ ત્યાં યોગ થયો, નાયકપુરનો દેશ તેને સોંપવામાં આવ્યો, અને ધનના મોટા ભંડારો એટ કરવામાં આવ્યા.

પછી મહારાજ પ્રતાપસિંહે રાજ્યાભિષેકના ઉત્સવનો સમારંભ કર્યો. શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તે શ્રીચંદ્રના રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા કરવામાં આવી. કુશસ્થળી રાજધાની આનંદ ઉત્સવથી ગાજી રહી, ઘેર ઘેર મંગળ ગીત અને જયધ્વનિ થઇ રહ્યાં, પ્રત્યેક પૌરજન તે ઉત્સવમાં સામેલ થયાં, શ્રીમતી ચંદ્રકળાને પટરાણીનું પદ આપવામાં આવ્યું, અને તેની નીચે બીજી સોળ પટરાણીઓ સ્થાપવામાં આવી. કનકાવળી પદ્મશ્રી, મદનસુંદરી, રત્નચૂલા, રત્નવતી, પ્રિયંશુમંજરી, મણિચૂલા, તારાલોચના, ગુણવતી, ચંદ્રમુખી, ચંદ્રલેખા, તિલકમંજરી, કનકા, કનકાવતી, સુલોચના અને સરસ્વતી એ સોળ પટરાણીઓ મુખ્ય હતી. તેની નીચે બીજી સોળ અને આઠ મુખ્ય મળી છત્રીશ પટરાણીઓ થઇ હતી. તે શિવાય બીજી સોળ રાણીઓનો પરિવાર થયો હતો. ચંદ્રાવળી, રત્નાવળી, રત્નકાંતા, ધનવતી, ચતુરા અને કોવિદા વિગેરે બીજી પાંચહજાર ભોગતણી હતી. તેઓ લાવણ્ય, રૂપ, સૌભાગ્ય અને કીડાના સ્થાનરૂપ હતી. પૂર્વનાં ભોગ્ય કર્મથી શ્રીચંદ્રને તેમનો યોગ મળી આવ્યો હતો.

રાજ્યાભિષેક કર્યા પછી શ્રીચંદ્ર કુશસ્થળીનો મહારાજ થયો. લૌકિક રાજ્ય પ્રાપ્ત થતાં પણ તે ધર્મના રાજ્યને ભુલી ગયો નહોતો. પુણ્યના પ્રભાવથી તેણે જે જે ધન ઉપાર્જન કરેલું, તેનો તે સદુપયોગ કરતો, અને સાત ક્ષેત્રમાંજ દ્રવ્યનો વ્યય કરી, તે અતુલિત પુણ્ય ઉપાર્જન કરતો હતો. જે જે વિદ્યાઓ તેણે પૂર્વે સિદ્ધ કરી હતી, તે તે વિદ્યાઓના બળથી તે અનેક દેશને તાબે કરતો. એવી રીતે તેણે અલ્પ સમયમાંજ ત્રણ ખંડ સાધી લીધા હતા. ચતુરંગ બળ, અનુપમ રાજ્યની રીયાસત, અને બુદ્ધિનો મહાન્ વૈભવ, એ ત્રિવિધ પ્રકારથી તે નવીન ઇંદ્રના જેવો લાગતો હતો. કદપટ્ટણી જેમ તે પોતાની પ્રજાની આજ્ઞાઓને પુરતો હતો. પ્રજા તેના નિર્મળ યશસ્વં ગાન કરતી હતી. મનમાં જે જે ઇચ્છાઓ થતી, તે બધી ઇચ્છાઓને તે લીલા માત્રમાંજ પુરી કરતો હતો. સ્પર્શ-મણિના યોગથી જેમ લોહ સ્વર્ણ થાય, તેમ ફરિદ્રી અને દુરિથત જનો તેના સમાગમથી

ધનવાન અને વૈભવ વિલાસી થતા હતા. છ ઋતુઓનાં વિવિધ જાતનાં સુખ તે ભોગવતો હતો.

આ પ્રમાણે સર્વ ગુણસંપન્ન શ્રીચંદ્ર કુશસ્થળીમાં મહાન સમૃદ્ધિ સંપાદન કરી, નીતિ રાજ્ય કરતો હતો. તેના રાજ્યમાં નીતિરૂપ કલ્પલતા ચારે તરફ જવાઇ રહી હતી, સોળ હજાર દેશ તેની આજ્ઞાને ઉઠાવતા હતા. હાથી, ઘોડા, રથ અને પેદલ તથા દિવ્ય વસ્તુની સમૃદ્ધિથી તે ઇંદ્રની પ્રભુતા દેખાડતો હતો.

મહીમંડળ ઉપર લોકરાજ્ય, અને ધર્મરાજ્ય અલાવનારા મહારાજા શ્રીચંદ્રે જે જે પોતાના સંબંધી અને સહાયક હતા, તેઓની સારી કદર જાણી હતી. સુગ્રીવ વિદ્યાધરને ઉત્તર શ્રેણીનું, અને રત્નધ્વજ મણિચૂડને દક્ષિણ શ્રેણીનું રાજ્ય આપ્યું હતું. પોતાના અપરાધી છતાં નમી પડેલા જય વિજય વિગેરે ચારે બાજુઓને ચાર દેશનાં રાજ્યો આપી, તેણે સુખી કર્યા હતા. ધર્મના સામ્રાજ્યને વધારનારા શ્રીચંદ્રે બધા મહીમંડળને જિન આસાદોથી મંડિત કરી દીધું, અને જિનેન્દ્રના ધવલ વિહારરૂપ હારથી જ્ઞમિરૂપ લામિનીને વિભૂષિત કરી દીધી. જગત ઉપર તેણે શત્રુ વગરનું નિષ્કંટક રાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું, દાનમાં કલ્પવૃક્ષ જેવા શ્રીચંદ્ર મહારાજાએ યાચકોને ધનાઢ્ય કરી દીધા હતા, વિદ્યાધરોના ચક્રવર્તી શ્રીચંદ્રે પોતાના રાજકીય પરિવારમાં મોટા વધારો કર્યો હતો. દેશોનો અધિકાર ધર્મરથિ એવા સોળહજાર મંત્રીઓને તેણે સોંપી દીધો હતો, યુદ્ધિના નિધાન એવા સોળસો મુખ્ય પ્રધાનો કર્યા હતા, લક્ષમણ વિગેરે સોળ મહા મંત્રીશ્વર બનાવ્યા હતા, અને તે સર્વની ઉપર સંપૂર્ણ સત્તા સાથે પોતાના મિત્ર ગુણચંદ્રને નિમી દીધો હતો. રાજ્યના ખીજા અંગમાં પણ તેણે સારો વધારો કર્યો હતો. તેની ચતુરંગ સેનાની રચના મોટા પાયા ઉપર કરવામાં આવી હતી. તેમાં ખેંતાલીશલાખ ગજેદ્રો હતા, દશ કરોડ ઘોડા હતા, તેટલાજ રથ, ગાડાં અને ઉંટ હતા, અડતાલીશ કેદી સુભદો હતા, તેઓ અંજલી જોડી, મરતકપર આજ્ઞા ઉઠાવવાને હાજર રહેતા હતા. તે બધી સેનાના મુખ્ય અધિકારની પદવી ધનંજયને આપવામાં આવી હતી. તેની સમૃદ્ધિમાં ગગનની સાથે વાતો કરે, તેવા ખેંતાલીશહજાર ઉંચા ધ્વજ હતા. નરવાહન શિખિકાઓ અને વાજિત્રોનાં મંડળો અસંખ્ય હતાં; તેનાં ચળકતાં નિશાનો સૂર્યથી અધિક તેજસ્વી દેખાતાં હતાં, ચમર છત્રને ધારણ કરનારા હજારો અંગરક્ષકો મરતક નમાવીને હાજર રહેતા હતા, હરિતારક, ચારણ, બાટ, રાજકવિઓ અહર્નિશ તેનું યશોગાન કરતા હતા, તેઓમાં વીણારવ મુખ્ય હતો. ગૌંચાઓ અને અપ્સરાઓ વિગેરે તેની દાનકીર્તિ અને ધર્મકીર્તિનું ગાન રાસમંડળથી કરતાં હતાં.

મહારાજા શ્રીચંદ્રે આર્હત ધર્મની પ્રભાવના મોટા આડંબરથી કરતો હતો, ધાર્મિક પર્વના ઉત્સવો ધણા ભજકાથી ઉજવતો હતો, ધર્મના બારે ઉદ્ધોતથી તેણે અઢાર વર્ષમાં જૈન ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરાવી હતી, મોટી સામાયિકશાળાઓ, પૌષધશાળાઓ, મઠો, પાઠશાળાઓ, ધર્મશાળાઓ, ચૈત્યો, યક્ષમંદિરો, વનો અને વાટિકાઓ રચાવી, તેણે પોતાની રાજવાનીને સુશોભિત કરી દીધી હતી.

આ શિવાય શ્રીચંદ્ર મહારાજએ પોતાના ઉત્પાદક અને પાલક માતાપિતા તથા પરિવારને લઈ, મોટી યાત્રાઓ હરી હતી. આથી શ્રીચંદ્ર ભૂમિપતિ અને સંઘપતિ પૂર્ણ રીતે બન્યો હતો. નિલ વિવિધ પ્રકારની પૂજા લણાવી, તે પૂજાના પવિત્ર પ્રભાવને વધારતો હતો. તેના રાજ્યમાં કોઈ ગિરિ, કે ગામ એવું નહોતું, કે જેમાં જિનાલય ન હોય. વૃણી તે પદ આવશ્યકની ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેતો હતો, તેણે ધનનો મોટો વ્યય કરી, જ્ઞાનના અસંખ્ય ભંડારો કરાવ્યા હતા. આથી મહા સત્તા પ્રાપ્ત થતાં પણ તે પિતાની આજ્ઞા લખનેજ દરેક કામ કરતો હતો. સઘળા કુવ્યાપારનો તે ત્યાગ કરતો હતો, અને ચારે પર્વમાં શુભ ધ્યાન આચરતો હતો.

શ્રીચંદ્રના મહાન્ રાજ્યમાં ચોરી, વ્યભિચાર, છળ, કપટ અને નિષિધ આચાર થતો નહીં, અને આખા રાજ્યમાં અમારી ધોષણા થતી હતી. શ્રીચંદ્રના નીતિ રાજ્યમાં પ્રજાને સ્વર્ગનું સુખ મળતું હતું. લોકો નિશ્ચિંત અને નિર્ભય થઈ, આત્મસાધન કરતા હતા.

પ્રકરણ ૬૯ મું.

સુવૃત્તાચાર્ય.

શરથળીમાં આનંદ ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો, શ્રીચંદ્રની રાજનીતિથી પ્રજા રંજન થતી હતી, ધર્મ, અર્થ અને કામને સાધવામાં શ્રીચંદ્રે પૂર્ણ કૃતેહ મેળવી હતી, શ્રીચંદ્ર જેવા નીતિમાન્ રાજથી કુશરથળી રાજન્વતી કહેવાતી હતી, શ્રીચંદ્ર રાજકીય વૈભવના વિલાસમાં મગ્ન રહેતાં પણ, રાજ્યોગી કહેવાતો હતો, તે હમેશાં નિયમિત રીતે સમય પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી, ખીજાઓને દ્રષ્ટાંતરૂપ થતો હતો. અમુક વખતે અમુક કામ કરવું. એવા નિયમથીજ તેનું આહ્નિક ચાલતું હતું. આવશ્યક ક્રિયામાં તે સારી રીતે સાવધાન રહેતો હતો. પાત્રદાન, દયાદાન વિગેરે કરવામાં તેનું ઔદાર્ય ઉત્તમ પ્રકારનું દેખાતું હતું. કવિઓ, વિદ્વાનો અને યાચકો તેની દાનકીર્તિને દિશાઓમાં પ્રસારતા હતા, ઈંદ્રના જેવો વૈભવ છતાં તેનું હૃદય અભિમાનને વશ થયેલું નહોતું, દુર્વ્યસનો તેને આકર્ષવાને સમર્થ થયાં નહોતાં, તેના હૃદયમાં શાંતિનો પ્રવાહ સતત વહ્યા કરતો, તેથી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, એ ચાર કપાયો તેનાથી દૂર રહેતા હતા, તેનામાં પ્રતાપનો ઉગ્ર ગુણ છતાં ઉપશમનો ભંગ થતો નહોતો, રજેશુભની યોગ્યતા રાખવા છતાં સત્વગુણનું પ્રબળ ધટવું નહોતું.

આવી રીતે કુશરથળીનો અધિપતિ શ્રીચંદ્ર, ચંદ્રની જેમ રાજ્યરૂપ ગગનમાં ચળકતો હતો; તેની રાજ્યનીતિની પ્રશંસા સાંઝળી વૃદ્ધ પ્રતાપસિંહને ઘણો આનંદ થયો હતો.

એક વખતે અભિનવ મહારાજ શ્રીચંદ્ર રાજસભામાં બેઠો હતો, તેની આમળ ઉચ્ચ આસન ઉપર પ્રતાપસિંહ બીરાજતો હતો, મંત્રિ, સામંત વગેરે સર્વ પરિવાર ત્યાં હાજર હતા. આ વખતે એક યુવાન પુરૂષ દોડતો આવ્યો, અને દ્વારપાળની દ્વારા અંદર જવાની રજા મેળવી રાજસભામાં આવ્યો. ભૂમિપર મસ્તક નમાવી તે પુરૂષે વિનયથી કહ્યું—પૂજ્ય વૃદ્ધ મહારાજ અને વિદ્યાધર ચક્રવર્તિ મહારાજાધિરાજ શ્રીચંદ્ર ! આજે આપણા ઉદ્ધાનમાં એક જ્ઞાની સૂરિશ્વર પધાર્યા છે. આ ખખર સાંભળી પ્રતાપસિંહ, શ્રીચંદ્ર અને તેનો પરિવાર ખુશી થઇ ગયો. શેઠ લક્ષ્મીદત્ત પણ ત્યાં હતા, તે આ વૃત્તાંત જાણીને અતિ આનંદ પામ્યા. શ્રીચંદ્રે વધામણી કહેનારને સાફ ઇનામ આપ્યું. પછી એ ખખર અંતઃપુરમાં પહોંચાડવામાં આવી, એટલે સૂર્યવતી, લક્ષ્મીવતી વિગેરે રાજ માતાઓ અને ચંદ્રકળા વિગેરે રાણીઓ ત્યાં આવી હાજર થઇ. કુશસ્થળીમાં ચારેતરફ આ ખખર ફેલાઇ ગઇ, એટલે બીજા ગૃહસ્થો પણ સૂરિશ્વરનાં દર્શન કરવાને ઉત્સુક થયા. મહારાજ શ્રીચંદ્રની આજ્ઞાથી આચાર્યને વાંદવા જવાની મોટી તૈયારી થવા માંડી, મોટા આજ્ઞાપત્રથી રાજ્યની તમામ રીયાસત સ્વારીરૂપે ગોઠવવામાં આવી.

મહા જ્ઞાની સુવૃત્તાચાર્ય તે સમયે જગતમાં વિખ્યાત હતા, આર્હત મુનિશ્વરોમાં તેઓ જ્ઞાન સંપન્ન કહેવાતા હતા, તેમના ઉપદેશે આખા વિશ્વની ઉપર સારી અસર કરી હતી, ભારતવર્ષની આર્હત પ્રજામાં તે આચાર્યની ધર્મકીર્તિ સર્વત્ર પ્રસાર થઇ હતી, મુનિ-ધર્મનું પૂર્ણ સ્વરૂપ તેનામાં દેખાતું હતું; એ મહાન આચાર્ય ચરણ કરણના ગુણના રાગી હતા, જાણે મૂર્તિમાન ધર્મનો પુજ્ય હોય, એવા તે દેખાતા હતા. પાંચ મહા વ્રતને તેમણે ત્રિકરણ શુદ્ધિથી ધારણ કર્યાં હતાં, દશ પ્રકારનો યતિધર્મ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, દશ પ્રકારનું વૈયાવચ્ચ, અને નવ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય તેઓ એકનિષ્ઠથી પાળતા હતા. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, એ ત્રણ રત્નોથી તેઓ પ્રકાશતા હતા, નિદાન (નિવાળું) કર્યા વગર બાર પ્રકારનું તપ આચરતા હતા, અને ક્રોધાદિ ચાર કષાયનો નિગ્રહ કરતા હતા. આ પ્રમાણે ચરણ સીતરીનું તેઓ સારી રીતે પ્રતિપાદન કરતા હતા, તેવીજ રીતે કરણ સીતરીમાં પણ તેઓ સર્વદા તત્પર રહેતા હતા. આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર અને પાત્ર, એ ચાર પ્રકારની પિંડ વિશુદ્ધિ તેઓ સારી રીતે સાચવતા હતા. પાંચ પ્રકારે સમિતિ, બાર ભાવના, બાર પ્રતિમા, પાંચ ઇદ્રિઓનો નિરોધ, પચીસ પ્રકારની પ્રતિ-લેખના, ત્રણ શુષ્કિ અને ચાર અભિગ્રહ, આ કરણ સીતરીરૂપ કદવત્તાનો તેઓ સર્વદા આશ્રય લેતા હતા.

આવા મહાન પ્રભાવિક સુવૃત્તાચાર્યને વાંદવાને કુશસ્થળીપતિ મોટા ઠાઠમાટથી આવ્યો. ઉદ્ધાનની પાસે આવી રાજ પ્રતાપસિંહ અને શ્રીચંદ્ર રાજ્યચિન્હો દૂર કરી, નવ્ર ભાવથી સૂરિશ્વરની પાસે આવ્યા. આચાર્યની અદ્ભૂત તેજને ધારણ કરનારી અને જ્ઞાન રસના પ્રવાહને પ્રસાર કરનારી સુંદર મૂર્તિ જોઇ પ્રતાપ અને શ્રીચંદ્ર પરિવાર સહિત સાનંદચર્ય પામી ગયા, તેમના હૃદયમાં ગુરુભક્તિની પ્રભા પડી ગઇ. ગુરુ દર્શનથી જીવનને કૃતાર્થ માનનારા તેઓએ આવી સૂરિશ્વરને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદના કરી. ગુરુની ભવ્ય મૂર્તિના

દર્શન અને વિધિપૂર્વક વંદના કરતાં, તેઓના હૃદય અને શરીર ઉપર સાત્વિક ભાવ પ્રગટ થઈ આવ્યો, શરીર રોમાંચિત થઈ ગયું, કંઈ ગદ્ગદિત થઈ આવ્યો, અને નયનમાંથી આનંદાશ્રુના પ્રવાહ છુટવા લાગ્યા.

જ્યારે સર્વ પરિવાર વંદના કરી યોગ્ય રથાને બેઠો, એટલે પરાપક્ષરી અને કક્ષાનિધિ સૂરીશ્વરે ધર્મશાલની આશિષ આપી ધર્મદેશનાનો આરંભ કર્યો. ભવ્ય રાજેન્દ્ર ! આ સંસારનું સ્વરૂપ વિચિત્ર છે, તે દુઃખરૂપ છતાં તેમાં સુખનો આહ્વાસ માનવામાં આવે છે, એ પુરેપુરી અસાનતા છે. આવા અસાર અને દુઃખાત્મક સંસારમાં ધર્મ એકજ સાર છે, કે જે ધર્મ શ્રી સર્વજ્ઞના સુખથી પ્રગટ થયો છે. ધર્મ એ એવો ઉત્તમ પદાર્થ છે કે, જે પરિણામે કર્મના કીલ્લા તોડવા, મોક્ષ સુખને સંપાદન કરાવે છે, એ ધર્મના સર્વ વિરતિ અને દેશ વિરતિ એવા બે પ્રકાર છે. દેશ વિરતિ એ સાગારિક—ગૃહસ્થનો ધર્મ છે, અને સર્વ વિરતિ એ અનગાર—સાધુનો ધર્મ છે. એ ધર્મમાં ત્રિવિધ કરણનો યોગ, પાંચ મહાવ્રત ક્ષમા વિગેરે દશ પ્રકાર, પાંચ આચાર, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ વિગેરે અનેક બેદો રહેલા છે, જેથી કરીને શિવગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ ધર્મના પ્રકાર ચારિત્ર ધર્મની સાથે ઉત્તમ રીતે રહેલા છે.

ગૃહસ્થ—સાગાર ધર્મમાં દેશ વિરતિ સમ્યક્ત્વનો યોગ કહેવો છે, તેમાં વિરતિ ધર્મની રૂચિ હોય, પણ વિષય કષાયના સંપર્કથી વિરતી ધર્મ સર્વ અંશે પ્રાપ્ત થતો નથી. નિઃશંક અને નિરતીચાર સમકિત ગુણનું તેમાં ધારણ થાય છે, બહુ પ્રકારની જિન પૂજનનું તેમાં આરાધન થાય છે, પૂજના પ્રજાવધી ચિત્તની સમાધિ થાય છે, અને સમાધિ પામેલું ચિત્ત પ્રસન્નતા મેળવે છે. જ્યારે ચિત્ત પ્રસન્ન થાય, એટલે શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને શુભ ધ્યાનથી અનુપમ મોક્ષ સંપાદન થાય છે, જેમાં અસમાન સુખ અનુભવાય છે, જેને માટે જિનાગમમાં નીચેની ગાથા ગવાય છે.

“ વૂયાણ મળસંતી મળસંતીણ સુહાવહં જ્ઞાણં ।

સુહજ્ઞાણાઓ મુસ્સેવો મુસ્સેવે મુસ્સેવં અવ્વાવાહં ॥ ૧ ॥ ”

“ પૂજનથી મનને શાંતિ થાય છે, મનની શાંતિથી શુભ ધ્યાન થાય છે, શુભ ધ્યાનથી મોક્ષ થાય છે, અને મોક્ષમાં નિરાપાધ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧ ”

તે પૂજના બે પ્રકાર છે. દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા. દ્રવ્યપૂજના અનેક બેદ છે. જગતમાં જે જે સારરૂપ દ્રવ્ય છે, તે પૂજામાં ઉપયોગી થાય છે. દ્રવ્યપૂજાને પૂર્ણ રીતે કરનાર ભવ્ય મનુષ્ય અચ્યુત કલ્પ સુધી જાય છે. અંગપૂજા અને અગ્રપૂજા એવા તેના બેદ થઈ શકે છે. એ સર્વથી ભાવપૂજા ઉત્કૃષ્ટ છે. ભાવપૂજા સંયમ સાધવાથી થઈ શકે છે, જેથી પરિણામે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત થાય છે. જિનપૂજાથી તીર્થંકરની પદવી પણ મેળવી શકાય છે. સમકિત અને દેશ વિરતિ વ્રતની શોભાથી આવક સંપૂર્ણ રીતે શોભાયમાન થાય છે. દેશ વિરતિ ખાર વ્રતને ધારણ કરનાર આવક મુક્તિ વધુને વરવાનો પૂર્ણ અધિક-

કારી થાય છે. રાજેન્દ્ર ! દ્રવ્યપૂજાથી ભાવપૂજા વધે છે. તે પૂજા સંવરણ હોવાથી સાધુ ધર્મને યોગ્ય થઈ, છેવટે અરૂપ મોક્ષ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરાવે છે. એ ભાવપૂજા તપ સંયમનું સ્વરૂપ છે. સંયમનો પ્રભાવ સર્વથી ચડીયોતો છે, તેને માટે જિનાગમ નીચેની માથા પોકારે છે:—

“ કંચણ મણિસોવાણં ચંપસહસસયં સુવર્ણતલમ્ ।

જો કારિજ્ઞઃ જિણહરં તઓવિ તવસંજમો અહિઓ ॥ ૧ ॥ ”

“ સુવર્ણ મણિના પગથીઆવાળું, હજારો સૈકડો સ્તંભથી સુશોભિત અને સુવર્ણના તળિઆવાળું જિનાલય જે પુરૂષ કરાવે, તેનાથી પણ તપ સંયમ અધિક છે. ”

આવો તપ:સંયમ પ્રત્યેક મનુષ્યે આચરવા યોગ્ય છે, તે તપ સંયમના પ્રભાવથી ચાર પ્રકારનું ધર્મ ધ્યાન થઈ શકે છે. તે ધ્યાનના પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ, અને રૂપાતીત એવા ચાર ભેદ પડે છે. તીર્થંકરના જન્મની અવસ્થા, રાજ્યાવસ્થા, અને શ્રમણાવસ્થાનું ધ્યાનું, તે પિંડસ્થ ધ્યાન છે. દેવજ્ઞાનની અવસ્થા, તે પદસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે. મૃત્યુ પછી પ્રતિભાવસ્થાનું ચિંતવન તે રૂપસ્થ ધ્યાન, અને સિદ્ધાવસ્થાનું ચિંતવન એ રૂપાતીત ધ્યાન કહેવાય છે. આ મહાધ્યાનનો મહિમા અપાર છે, કે જેનાથી સ્વર્ગ, અને મોક્ષનાં ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

હે રાજેન્દ્ર ! આ પ્રમાણે મેં તમને ધર્મનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ કહેલું છે. એ સ્વરૂપનું તમે એકાગ્રતાથી મનન કરજો, અને તમારા મનુષ્ય જન્મને કૃતાર્થ કરવાનો પ્રયત્ન કરજો. આ ધર્મ સાધનને યોગ્ય એવો માનુષ્ય ભવ વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. સર્વમાં માનવ જીવન દુર્લભ છે. એ મહા જીવનને શસ્ત્રકારો ચિંતામણી રત્નની ઉપમા આપે છે. ચિંતામણિ રત્નથી જેમ જે જે ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થાય છે, તેમ દુર્લભ માનવ જીવનથી બધી જાતની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય છે. આ લોકનાં, પરલોકનાં તેમજ પરમાનંદ પદનાં અનુપમ સુખો મેળવવાનું સાધન એક માનવ જીવનજ છે. વિમાનવાસી દેવતાઓ પણ પરમ સુખ મેળવવાને એ જીવનની સર્વદા અપેક્ષા રાખે છે. યોગીંદ્ર, મુનીંદ્ર, કેવળી, અને તીર્થંકર જેવી મહાન પદવીઓમાં પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર પણ માનવ જીવન છે.

સુવૃત્તાચાર્ય આ પ્રમાણે કહી વિરામ પામ્યા, તેમની દેશનાથી કુશસ્થળીના પૂર્વ રાજા પ્રતાપસિંહના હૃદય ઉપર ઘણી અસર થઈ ગઈ, તેના રોમે રોમે સંવેગ રસની ધારાઓ પ્રસરી ગઈ. તરતજ મહારાજાએ હૃદયમાં વિચાર્યું કે, આ સંસારમાં માનવજીવન એક અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે. આવા ઉત્તમ જીવનને મેં અઘાપિ સાર્થક કર્યું નથી. આજ સુધી હું રાજ્ય લક્ષ્મી, અને કુટુંબના મોહમાં મગ્ન રહ્યો છું, હવે આત્મ સાધન કરવું જોઈએ. શ્રીચંદ્ર જેવા પ્રતાપી પુત્રે મને નિશ્ચિંત કર્યો છે. કુશસ્થળીના પ્રજા ખરેખર સનાથ થઈ છે. રાજ્યના સાત અંગોએ પોતાને યોગ્ય એવો સ્વામી મેળવ્યો છે. હવે મારે પાલોક તરફ દ્રષ્ટિ કરવી જોઈએ. જેની આગળ મારું રાજ્ય, મારો વૈભવ, મારો પ્રતાપ,

અને મારી શક્તિ લઘુ ગણાય, તેવા અનેક ચક્રવર્તીઓ, અને મહારાજાઓએ આ લોક રાજ્યને છોડીને સંયમ રાજ્ય લીધેલું છે. આ અસાર સંસારનું સ્વરૂપ જાણી લઈ, પોતાના આત્માના ઉદ્ધારને માટે તેમણે ચારિત્રનો મહાન માર્ગ લીધેલો છે. આ સંસાર, આ શરીર, આ વૈભવ, અને બધા દ્રશ્યમાન મોહક પદાર્થો અસ્થિર છે. આવા અસ્થિર પદાર્થો ઉપર મોહ રાખવો તે નિષ્ફળ છે. હવે તો સંયમ લઈ આ મનુષ્ય જીવનને કૃતાર્થ કરવું.

આવોજ વિચાર રાજમાતા સૂર્યવલીના હૃદયમાં પણ થયો હતો, તે શિવાય લક્ષ્મીદત્ત શેઠ, લક્ષ્મીવતી શેઠાણી, અને બીજા વૃદ્ધ પ્રધાનો પણ સંયમ લેવાને ઉત્સુક થયા હતા.

મહારાજા પ્રતાપસિંહ મહા વ્રત લેવાને શ્રીચંદ્રની આગળ પોતાની તે પ્રજા બતાવી, અને આત્મ સાધન કરવાનો સંયમ સૂચવ્યો, એટલે પિતૃભક્ત શ્રીચંદ્રે કેટલીક વાર પિતૃભક્તિ દર્શાવી, અને પિતૃ વિયોગનું દુઃખ જણાવ્યું, પણ છેવટે તે ધર્મગ્ર મહાશય પિતાના વિચારને સંગત થયો.

શ્રીચંદ્રે પોતાના પિતા પ્રતાપસિંહનો દીક્ષા મહોત્સવ ધણા ઠાઠમાઠથી કર્યો, અઠાઈ મહોત્સવ કરી વિવિધ પ્રકારની પૂજા ભણાવવામાં આવી, પુષ્કરાવર્ત મેઘની જેમ અદળક દાન આપવામાં આવ્યાં. હજાર પુરૂષો વહન કરે, તેવી શિપિકામાં પિતાને બેસારી મોટો વરધોડો કાઢવામાં આવ્યો. શુભ દિવસે અને શુભ લગ્ને સુવ્રતાચાર્યે કુશસ્થળીના પૂર્વ મહારાજાને સંયમ રાજ્ય ઉપર સ્થાપિત કર્યો. તેમની સાથેજ સૂર્યવતી, લક્ષ્મીદત્ત શેઠ, લક્ષ્મીવતી અને બીજા વૃદ્ધ પ્રધાનોએ પણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું. આ વખતે બીજા કેટલાએક સમ્યક્ત્વ અને કોઈએ દેશ વિરતિ વ્રત ગ્રહણ કર્યા હતાં. રાજ્ય શ્રીચંદ્રે પણ પત્ની સહિત શ્રાવકનાં બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં, તે શિવાય બીજા કેટલાએક અભિગ્રહ નિયમો તેણે લીધા હતા. ગુરૂની આગળ તેણે પ્રત્યાખ્યાન લઈ કબુલ કર્યું કે, સ્વામી ! આપના પસાયથી હું મારા સમ્યક્ત્વ વ્રતમાં સાવધાન રહીશ. આઠ આચાર અને ચાર આગાર એવા સમ્યક્ત્વને હું આદરપૂર્વક સેવીશ. મુનીંદ્ર ! તમે તારક છો, ભક્તના ઉદ્ધારક છો, તમારા જેવા દયાળુનો અવતાર અમારા જેવા અગ્ર પુરૂષોના ઉદ્ધારને માટે થાય છે. તમારા કહેવા પ્રમાણે અઢાર દૂધણુ રહિત અરિહંત દેવ ત્રણ રત્નોને ધારણ કરનાર ગુરૂ, અને તમે કહ્યો તેવો શુદ્ધ ધર્મ, એ મારા સમકિતનો સાર છે. તે દેવગુરૂ અને ધર્મ મને વાવજીવિત પ્રાપ્ત થાય. હમેશાં ત્રિકાળ જિન પૂજા, ષટ આવશ્યક અને બીજી વિવિધ પ્રકારની નિયમ ક્રિયાઓમાં હું ત્રિકરણ શુદ્ધિથી પ્રવર્તું, ત્રણસો કાઠિસગનો સજાય કરું, એક સહસ્ત્ર નોકાર ગણું, પ્રત્યેક દિવસે એક લાખ દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રોમાં વાપરું, દશ આશાતના અને બીજી એરાશી આશાતનાનો ત્યાગ કરું, ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા, ત્રણ લિંગ, દશ પ્રકારના વિનય, ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ, પાંચ દૂધણુ, આઠ પ્રજાવક, પાંચ ભૂષણુ, પાંચ લક્ષણુ, છ પ્રકારની જાતના, છ આગાર, છ જાવના અને છ સ્થાન, એ બધા ભેદ જાણી સમ્યક્ત્વને આદર-

પૂર્વક જાણું, જે અન્ય મતના પાખંડી અને કુચિંગી હોય, તેમને ન જાણું, લૌકિક દેવની સેવના ન કરું, હમેશાં દાનશીળ થાઉં, અવિધિની આશાતના ટાળું. પરિણામને વધતા કરું, દેવદ્રવ્ય તથા ગુણુદ્રવ્યનો ઉપભોગ ન આચરું, તેવો ઉપભોગ કરનારનો સંગ પણ ન કરું, અદાર પાપ સ્થાનને સેવું નહીં, ભોગ ઉપભોગમાં અભક્ત્ય તથા અનંતકામના ત્યાગના યાવજીવિત પચ્ચખાણું કરું, આર્ત, રૌદ્ર વિગેરે અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરું, કાષ્ટ બક્ષણુ વિગેરે દુરાચારથી દૂર રહું, શ્રાવકનાં બાર વ્રત ત્રિકરણુ શુદ્ધિથી આરાધું, બધા પંચાશી પ્રકારના અતિચારથી દૂર રહું, પાંચ પ્રકારની ધર્મ સંલેખના કરું, માનાચાર, દર્શનાચાર, આરિત્રાચાર, તપઆચાર અને વીર્યઆચારની સાનંદપણે સેવના કરું. તે શિવાય આર્હત ધર્મનો જે શુદ્ધ સદાચાર છે, તેનું યથાશક્તિ પાલન કરું. સુનીશ્વર ! આ પ્રમાણે મારા હૃદયમાં ધર્મભાવના પ્રગટ થઇ છે. દેવ, ગુરૂ અને ધર્મના પ્રસાદથી આપે ઉપદેશ કરેલા આર્હત ધર્મના મહાત્મ્યને મેં જાણ્યું છે. મારા મનુષ્યભવને કૃતાર્ય કરવાનું કારણ આપ પોતેજ બન્યા છો, આપે ઉપદેશ કરેલા સમ્યક્ત્વના ત્રીવ પ્રકાશથી મારું અજ્ઞાનરૂપ અંધ-કાર દૂર થઇ ગયું છે.

આ પ્રમાણે કહી શ્રીચંદ્ર ઉભો થયો. તેણે પોતાના ઉપકારી ગુરૂને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, અને શુદ્ધ હૃદયથી ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી, પછી ઉચે સ્વરે નીચેની ગાથા બોલ્યો:—

સમ્મત્તમૂલો ગુણઆલવાલો,

સિલપ્પવાલો વયસંઘસાલો ।

ગિદ્દથ્થધમ્મો વરકપ્પરુલ્લો,

ફલેડ મે સાસય મુલ્લ મુલ્લો ॥ ૧ ॥

“ સમક્રીતરૂપ મૂળવાળો, ગુણરૂપ ક્યારાવાળો, શીળરૂપ પક્ષવે યુક્ત અને વ્રતરૂપ શાખા સહિત, એવો ગૃહસ્થ ધર્મરૂપ ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષ શાશ્વત સુખરૂપ મોક્ષરૂપ અર્થે ક્ષિત ધાઓ. ” ૧

શ્રીચંદ્રની ગુરૂભક્તિ જોઇ, સુવ્રતાચાર્ય ધણાજ પ્રસન્ન થઇ ગયા. શ્રીચંદ્રની પવિત્ર ભાવના જોઇ તેમની મનોવૃત્તિમાં ધાર્મિક આનંદ ઉભરાઇ ગયો. તરતજ તેઓએ સાંથી વિહાર કરવાની ઇચ્છા કરી. ગુરૂશ્રીની સાથે રાજર્ષિ પ્રતાપસિંહ, સુનિવર્ધ લક્ષ્મીદત્ત, સાધવી સૂર્યવતી, સાધવી લક્ષ્મીવતી અને બીજો પરિવાર વિહાર કરવાને તૈયાર થયો. પૂર્વ સંબંધને લઇને શ્રીચંદ્ર અને તેના કુટુંબને ક્ષણવાર વિયોગપીડા ઉત્પન્ન થઇ. કુશસ્થળીની પૂર્વ લલિત પ્રગળે પોતાના સ્વામીની નવદીક્ષિત મૂર્તિને પ્રેમ ભક્તિથી વંદના કરી, અને નયનમાંથી અશ્રુધારા વર્ષાવી. ભૂતળરૂપ ક્ષેત્ર ઉપર દેશનાની ધારા વર્ષાવનાર બોધિબીજરૂપ વિવિધ ધાન્યને ઉત્પન્ન કરનાર સુવ્રતાચાર્યરૂપ ગગનમણિ સર્વ રાજકીય ચારિત્રધારી પરિવારને લઇ જગતના ઉપકારની શુદ્ધિએ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરવા પ્રકાશમાન થઇ, સાંથી વિહાર કરવા પ્રવર્ત્યા.

સુવ્રતાચાર્યની દેશનાએ કુશસ્થલીની પ્રજા ઉપર ભારે અસર કરી હતી, તેથી કેટલાએક ચારિત્રધારી, કોષ્ઠ બાહ્ય વનધારી અને કોષ્ઠ સમ્યક્ત્વના ધારક બન્યા હતા. તે પછી રાજા શ્રીચંદ્ર કુટુંબ સહિત હૃદયમાં ગુરુભક્તિની ભાવના ભાવતો રાજદ્વારમાં આવ્યો, અને તેણે પોતાના શાસનથી દેશમાં આર્હત ધર્મનો વિજયવાગ્દો પ્રકાશ્યો હતો.

મહા મુનિ પ્રતાપસિંહ વિગેરેએ સુવ્રતાચાર્યની સાથે વિહાર કર્યો હતો. આચાર્યે એ નવા દીક્ષિત મુનિઓને મુનિ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો હતો, ચારિત્રના ચળકાટને આપનારા મુનિના આચાર તેમને શીખડાવવામાં આવ્યા હતા. કોષ્ઠએ પૂર્વ શ્રુતનું અધ્યયન કર્યું, કોષ્ઠ અગ્નીચાર અંગમાં પારંગત થયા, કોષ્ઠએ વિનય શિક્ષાને સંપાદન કરી, આગમનો સાંગો-પાંગ અભ્યાસ કર્યો, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિગુપ્ત અને ચરણ કરણના ધામરૂપ બનેલા અને વિષય કષાયને નિવારતા તેઓ પૂર્ણ રીતે સંયમને સાધતા હતા. દ્રવ્ય અને ભાવ સંયમના ગુણથી તેઓ વિરાગ્યત હતા, છટ્ટ અને અક્રમ તપને તેઓ આદરતા હતા, ઉગ્ર વિહાર કરી પરીપહેને સહન કરતા હતા, આતાપના વિગેરે આચરી બાર પ્રતિમાને વહેતા હતા, અભિમદ્ધ અહણુ કરી, બાર પ્રકારના તપને આચરતા તેઓ ગુણુ સ્થાનનું આરોહણુ કરતા હતા.

પ્રકરણ ૭૦ મું.

જયજ્ઞાનું મહાત્મ્ય.

સુદૃઢ તવં કુળંતો જયણવિહૂનો ન પાવણ સિદ્ધિ ।

સુસદ્ધુલ્લહદ દુઃખં કિંપુણ જીવો તવવિહૂનો ॥ ૧ ॥

“ જે જીવ સારી રીતે તપશ્ચા કરે, પણ જો જયજ્ઞાથી રહિત હોય, તો તે સિદ્ધિને પામતો નથી; પણ તે સુસદ્ધુ (સુશ્રાદ્ધ) ની જેમ દુઃખ પામે છે. ૧ ”

યજ્ઞા એ આર્હત ધર્મનું ખરેખરૂં મૂળ છે, જયજ્ઞા દયા ધર્મની માતા છે, જયજ્ઞા એજ ધર્મનું પાલન છે, જયજ્ઞાથી તપ અને જપની વૃદ્ધિ થાય છે, એટલુંજ નહિ, પણ જયજ્ઞાથી સત્વર મોક્ષ મળે છે. જયજ્ઞાની સાથે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો સંયોગ હોય તો, મનોહર સુક્તિસુંદરીનો સત્વર મેળાપ થાય છે. કદિ જપ, તપ અને ધર્મક્રિયા પ્રત્યજ હોય, પણ જો જયજ્ઞા ન હોય, તો તે બધાં આકાશ પુષ્પની જેમ નિષ્ફળ છે.

આવી જયણાને માટે રાજર્ષિ પ્રતાપસિંહને તેમના ગુરુ સુવ્રતાચાર્ય સારા બોધ આપ્યો હતો. તે જ્ઞાનવિભૂષિત આચાર્ય એક વખતે પોતાના શિષ્ય મંડળ વચ્ચે જયણાને માટે ધણું વિવેચન કર્યું હતું, અને તેથી કરીને સર્વ અનગાર વંદે પોતાના મુનિ ધર્મની અંદર જયણાને પ્રથમ પદ આપ્યું હતું, અને જયણાનું પાલન કરવાને યાવજજીવિત અભિગ્રહ ધારણ કર્યો હતો.

વાંચનાર ! તમને પણ જયણાને માટે જણાસા ઉત્પન્ન થઇ હશે. આ આનંદ મંદિરના વાચકોને જયણાનું મહાત્મ્ય અવશ્ય જાણવું જોઇએ. આ વાર્તાના નાયક શ્રીચંદ્રના ઇતિહાસમાં જેવી રીતે આંખિલ તપનું મહાત્મ્ય મુખ્ય છે, તેવી રીતે ખીજ તરફ જયણાનું મહાત્મ્ય પણ મુખ્ય છે. સનાતન જૈન માર્ગમાં જયણાનો પ્રભાવ અનાદિ કાળથી ગવાય છે. જયણાના પ્રભાવ માટે સુસદ્—સુશ્રાવ્યો ઇતિહાસ જૈન આગમમાં પ્રખ્યાત છે. તે ઇતિહાસ આનંદ મંદિરના વાચકની આગળ સર્વ રીતે દર્શનીય છે.

પૂર્વે વિશાળા નગરીમાં એક ચેટક નામે રાજા હતો. તે દેશવિરતિ વ્રતથી અલંકૃત થઇ પોતાના માનવ જીવનને કૃતાર્થ કરનારો હતો. એક વખતે તે નગરીના ઉદ્યાનમાં ગૌતમ ગણધર આવી ચઢ્યા. વનપાળની વધામણીથી તે ખમર જાણી ચેટક રાજા મોટા આડંબરથી ગણધરને વાંદવા આવ્યો. પાંચ અભિગમપૂર્વક પાસે આવી તેણે મુનીશ્વરને વંદના કરી. પરોપકારી ગણધર મહારાજાએ ધર્મદેશના આપી. દેશનાને પ્રસંગે તપસ્યાની વાર્તા આવી, તે વાર્તામાં મુનિવરે આંખિલ વર્દમાન તપનો મહિમા વિશેષ વર્ણવ્યો. તેમણે એ તપોમણિનો વિધિ શ્રી વીરભગવંતે કહેલ અંતગડ સૂત્રના આધારથી જણાવતાં કહ્યું કે, આંખિલ વર્દમાનમાં એક એક આંખિલ વધતાં સો આંખિલ સુધી વધાય છે, અને અંતે ઓળી થાય છે; તેમાં પારણાનો આરંભ છે. એક ઓળીને છેડે બે શક્તિ હોય, તેા ઉપવાસ થાય, નહીં તેા પારણું કરવું પડે છે. પાંચ હજાર આંખિલ થાય, ત્યારે ઓલીના સો ઉપવાસ થાય છે, અને તેમાં ચૌદ વર્ષ, ત્રણ માસ અને વીશ દિવસનું પરિમાણ છે.

આ તપના મહાત્મ્યમાં ગણધરે આપણા શ્રીચંદ્ર રાજાનો વૃત્તાંત જણાવ્યો હતો. પ્રતાપી શ્રીચંદ્ર ચંદનના ભવમાં આંખિલ વર્દમાન નામે મહા તપ આચર્યું હતું. તે તપસ્યાના પ્રભાવથી તે મહા પ્રભાવિક થયો છે. તેનો બધો વૃત્તાંત ગૌતમે ચેટક રાજાને કહ્યો છે, અને આપણે આટલે સુધી વાંચીને જાણ્યું છે. આ આનંદ મંદિરનો ઉદ્દેશાય ગણધરના મુખમાંથીજ થયો છે.

એક વખતે ગૌતમ ગણધરે ઉપદેશ પ્રસંગે જયણાનું મહાત્મ્ય દર્શાવતાં જયણા ન રાખવાથી જપ તપ વિગેરે વ્યર્થ થાય છે, અને દુઃખી થવાય છે, તેના દાખલામાં સુસદ્ નામના એક શ્રાવકનું નામ આપ્યું, એટલે ચેટક રાજાએ પુછ્યું કે, સ્વામી ! સુસદ્ કાણ હતો ? તેણે જયણાને માટે શું કર્યું હતું ? એ મને વિસ્તારથી વાર્તા કહો. આ પ્રમાણે ચેટક રાજાએ પુછ્યું, એટલે કૃપાળુ ગણધર બોલ્યા કે, એક વખત રાજગ્રહી

નગરીમાં શ્રી વીર ભગવંત સમોસર્વા હતા. તેમની સાથે ચૈદ હગર મુનિઓ હતા. તેમણે પર્વદામાં યતનાનો પ્રતિષ્ઠોષ આપતાં મને સુસદ્ શ્રાવકની વાર્તા કહી સંભળાવી હતી. સુસદ્ શ્રાવક ધર્મનો અનુરાગી અને તપસ્વી હતો, પણ જ્યણા પાળવામાં પ્રમાદ કરવાથી તે સંસારના પારને પામી શક્યો નહોતો.

ભરતક્ષેત્રમાં અવંતી દેશની અંદર સંજુક નામે એક ગામ હતું, ત્યાં સુજ્જશિવ નામે એક દરિદ્રી અને નિર્દય બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેને યજ્ઞયશા નામે સ્ત્રી હતી. તેણીના ઉદરમાંથી સુજ્જશ્રી નામે એક પુત્રી થઈ હતી. તે એવી અભાગણ હતી કે, તેના જન્મ વખતેજ તેની માતાનું મૃત્યુ થયું, અને ઘરમાં કેટલીએક હાની થઈ હતી.

હે ચેટકરાજ ! તે વખતે મેં શ્રી વીરપ્રભુને પુછ્યું કે, એ સુજ્જશ્રી દુર્ભાગા કેમ થઈ ? ત્યારે પ્રભુએ જણાવ્યું કે, ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં અરિમદન રાજા હતો. તે સુજ્જશ્રી તે ભવે વરકાંતા નામે તે રાજાની રૂપવતી સ્ત્રી હતી, તેણીને એક બીજી શોક્ય હતી, તેને એક પુત્ર હતો. એક વખતે શ્રીકાંતાએ ચિંતવ્યું કે, જો આ શોક્યનો પુત્ર મરી જાય, તો મારે ઠીક થાય; અહું રાજ્ય મારા પુત્રનેજ મળે; અથવા જો તે શોક્ય મરી જાય, તોપણ રાજાનો બધો ભોગ મારી સાથેજ રહે. આવા દુષ્કર્મનાથી તેણીએ અશુભ કર્મ બાંધ્યું, અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને આ સુજ્જશ્રી થઈ અવતરી હતી. પૂર્વના પાપથી તે દુર્ભાગી થઈ હતી.

હે ગૌતમ ! સુજ્જશ્રી માતા વગરની થઈ, એટલે તેના પિતાએ જો તે સ્ત્રીઓની પ્રાર્થનાઓ કરી, તેને રતનપાન કરાવી મોટી કરી. જેમ જેમ તે મોટી થતી, તેમ તેમ તે સુજ્જશિવ વધારે દુઃખી થતો હતો. જ્યારે સુજ્જશ્રી આઠ વર્ષની થઈ, એટલે બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો. લોકોમાં બારે ભુખમરો ચાલવા લાગ્યો; આથી સુજ્જશિવ પણ ઘણો દુઃખી થયો. ભુખાથી પીડિત થઈ, તેણે પુત્રીનું માંસ ખાવા સુધીના વિચાર કર્યા. પછી તેણે તેના કુવિચારને માટે અકસોસ કરી, છેવટે સુજ્જશ્રીને વેચી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી ગોવિંદ નામના એક ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણને ત્યાં સુજ્જશ્રીને વેચી દીધી. પુત્રીના વેચવાથી તેની ગામમાં નિંદા થવા લાગી, એટલે તે ગામ છોડીને પરદેશ ચાલ્યો ગયો. પરદેશમાં પણ દ્રવ્યના લોભથી જેનાં તેનાં બાળકો વેચવા માંડ્યાં, અને ઘણું ધન એકઠું કર્યું, વગેરે તે દ્રવ્યથી રત્ન ખરીદ કર્યાં. તેમ કરતાં કરતાં સુજ્જશિવે દુકાળનાં આઠ વર્ષ પસાર કર્યાં.

અહીં ગોવિંદ બ્રાહ્મણને પણ સુજ્જશ્રીના આવવાથી લક્ષ્મીનો ક્ષય થઈ ગયો. જીવને જેમ આયુષ્ય ચાલ્યું જાય, અને અજ્ઞાપિમાંથી જળ ચાલ્યું જાય, તેમ તેના ધન માંથી ધન ચાલ્યું ગયું, હવે તેને દુકાળ પ્રસાર કરવાની ચિંતા થઈ પડી. કુટુંબને નિર્વાહ શી રીતે કરવો ? તેને માટે ફાંફાં મારવા લાગ્યો. સુજ્જશ્રીના ઉદરથી કેટલાંએક સંતાનો થયાં હતાં, તે બધાનું પોષણ કરવાને તેની પાસે કાંઈ પણ સાધન ન હતું. કેઈ વાર રાજદરબારમાં યાચના કરવા જતો, ત્યારે ધાન્ય વિગેરે કાંઈક લાવતો હતો.

એક વખતે એવું બન્યું કે, કાંઈ ગોકુલી નામે ગોવાલજી મહી વેચવાને ગોવિંદને ઘેર આવી ચડી, તે ચોખાને બદલે મહીની માટલી આપતી હતી. ગોવિંદ રાજમાંથી એક કપાદક જેટલા ચોખા લાવેલો, તેથી તેણે તેણીનું મહી ખરીદવાને સુજાજીને કહ્યું કે, આપણા ઘરમાં જે ચોખા છે તે આપી, આ મહી ખરીદ કર. તરત સુજાજી ચોખા લેવાને ઘરમાં ગયો, ચારે તરફ જોયું, પણ કાંઈ ઠેકાણે ધાન્ય જોવામાં આવ્યું નહીં. પછી તે એક બીજા ઘરમાં ગયો, ત્યાં પોતાનો જ્યેષ્ઠપુત્ર વેશ્યાની સાથે રતિવિલાસ કરતો જોવામાં આવ્યો. માતાને જોઈ પુત્ર ઉઘે સ્વરે બોલ્યો, માતા ! અહીંથી ચાલી જા, નહીં તો મારી નાખીશ. એમ કહેતાંજ સુજાજી મૂંઝા ખાઈ. કાષ્ટવત્ પૃથ્વીપર પડી ગયો. તત્કાળ ગોવિંદ દોડ્યો આવ્યો, મૂંઝા વળવાના ઉપાય કર્યા. ક્ષણ વારે તે બેઠી થઈ બોલી, સ્વામી ! હું ધાન્ય લેવાને ઘરમાં આવી, ત્યાં મેં એક અકાર્ય જોયું. તે જોતાંજ મને જાતિસ્મરણ થયું, અને તેથી મૂંઝા આવી. મારી મનોવૃત્તિમાં પૂર્વભવનું સ્વરૂપ ખડું થયું. મને સંસાર પ્રગટ થયો છે. આ સંસારનાં પુદ્ગલિક સુખ તરફ મને તિરસ્કાર છુટ્યો છે. સ્વજન, બંધુ, સગાં રનેહી સૌ સ્વાર્થી છે, મેં અનેક કષ્ટ વેઠી, જે પુત્રને ઉછેર્યો, અને પૌત્રવય સુધી પહોંચાડ્યો, તે પુત્ર દુષ્ટ કાર્ય કરવા તત્પર થયો, અને તે કાર્યને માટે તેણે મારો ધાત કરવાનું પણ જણાવ્યું. અહા ! મારામાં કેવો મોહ પ્રબળ છે ? પુત્રને માટે મેં મારા જીવનને સ્વાર્થી કર્યું. હું માનવભવને હારી ગયો, મોક્ષરૂપ વૃક્ષના બીજરૂપ સમકિતને મેં ધારણ કર્યું નહીં, દર્શનશુદ્ધિ જિનરાજની દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા અને ત્રિકાળ જિનરત્નિ એ કાંઈ પણ મેં આચર્યાં નહીં, આ સંસારરૂપ સાગરને તરવાનું નાવ મેં હાથે કરીને યુભાવી દીધું. પરાપકાર, સામાયિક, પોષહ, તપ, પર્વ-આરાધન અને જ્ઞાનાભ્યાસ વિગેરે બીજાં સુકૃત્યો મારાથી થઈ શક્યાં નહીં. બકરીના ગળાના સ્તન જેવા મારા નિરર્થક જીવનને ધિક્કાર છે.

સ્વામી ! હવે હું દેશથી અને સર્વથી ધર્મ આચરવાનો આદર કરું. આ માનવ જન્મ દુર્લભ છે. જ્યાં સુધી શરીરમાં આવુષ્ય છે, ત્યાં સુધીમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની સેવના કરવા તત્પર થઉં. હજી આત્મસાધન કરવાનો સમય છે. જ્યાં સુધી આ શરીરમાં છંદ્રિયો આબાદ છે, ત્યાં સુધી કાંઈ પણ ધર્મ સાધન થઈ શકશે. જો જરારૂપ રાક્ષસી આવી આ શરીરને વગગણે, તો પછી કાંઈપણ બની શકશે નહીં. તે પહેલાં મારે એવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે સુજાજી જાતિ સ્મરણના બળથી પ્રતિબોધ પામી ગયો, તેણીનાં વચન સાંભળી ગોવિંદને પણ પ્રતિબોધ થયો. ગોવિંદે પોતાની પ્રિયાને સંવેગ વિષે બહુ મોદત આપી, વ્રત લેવાની ઇચ્છા જણાવી. બંને દંપતીએ તત્કાળ જીવ ક્રેવળી આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી. જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણને ધણો કાળ આરાધી બેઝા તેજ ભવે સિદ્ધ

* એક જાતનું દાણાનું માપ.

થયાં. આ વૃત્તાંત સાંભળી ગૌતમે આશ્ચર્ય પામી પુછ્યું કે, સ્વામી ! ગોવિંદ બ્રાહ્મણે પૂર્વે શું સૂકૃત કર્યું હશે, કે જેથી તે એજ ભવમાં સિદ્ધ થયો ? પ્રભુ બોલ્યા—ગૌતમ ! તેણે પૂર્વભવે શક્ય રહિત યજ્ઞ યતનાથી આલોચણ કરી હતી. ગુરૂએ આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તને તેણે યથાર્થ રીતે આચરી, અને શુદ્ધ ચારિત્રને આરાધી ઉત્તમ સૂકૃત સંપાદન કર્યું હતું, અને ઇંદ્રની મુખ્ય પટરાણી થઇ, ત્યાંથી ચર્વીને એ બ્રાહ્મણી સુલભભોષિ થઇ હતી. અને તેનાથી ગોવિંદે સિદ્ધિસુખ મેળવ્યું હતું, તે સાંભળી ગૌતમે ફરીવાર પુછ્યું, સ્વામી ! એ બ્રાહ્મણી પૂર્વે શી રીતે સાધ્વી થઇ હતી ? તે કૃપા કરી કહો. પ્રભુ બોલ્યા, તે બ્રાહ્મણી પૂર્વે એક ગચ્છનો નાયક મુનિ હતી, તેણે ગચ્છના પ્રવર્તનમાં ઘણી રીતે માયા, અને છળ કપટ આચરેલ, તેથી તેણે સ્ત્રી વેદ બાંધ્યો હતો. ગચ્છપતિ સાધુ થતાં પણ તેણે પોતાતું ચારિત્ર સારી રીતે સાધ્યું નહીં, તેણે માયાની રચના કરી ગુરૂને ભ્રમમાં નાખ્યા, તથાપિ ગુરૂ તે માયા પ્રલયનની પ્રતિષ્ઠા જોઇ, તે પ્રભાણે વર્ત્યા નહીં, અને એક અણુમાત્ર પણ માયાની છાયા લીધી નહીં.

પૂર્વે તે ભરતખંડમાં ઐદ્ધ રત્નનો સ્વામી હતો. એક દિવસે ગુરૂની પાસેથી દેશના સાંભળી તેના હૃદયમાં સારી અસર થઇ ગઇ. સંસારથી ભય પામી, તેણે સંયમ લીધો. સારી રીતે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, તે ગીતાર્થ થયો, અને સ્મૃતિપદનો અધિકારી થયો. આવી સ્થિતિએ પહોંચ્યો હતો, તથાપિ તેના પૂર્વ કર્મનો દોષ અવશેષ રહ્યો, તેથી તેને દેવીરૂપે થવું પડ્યું હતું. ગૌતમ ! તે બ્રાહ્મણે જે માયા કરી હતી, તે લાખ ભવને અંતરે પણ નહીં હતી, તે વૃત્તાંત સાંભળો.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં શ્રી સામાન્ય નામે લોકમાન્ય રાજા હતો, તેને રૂપી નામે શુભપાત્ર પુત્રી હતી. તે રૂપ અને લાવણ્યમાં રંભા જેવી હતી. અતુકમે તે રાજા બાળાને યૌવન વયમાં પરણાવી. દુષ્કર્મને યોગે તે બાળા તરતજ વિધવા થઇ. એ દુર્ભાગી રાજપુત્રીને અતિ કષ્ટ ભર્યું વૈધવ્ય દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. પુત્રીને દુઃખી જોઇ સામાન્ય રાજા તેને બોધ આપતો કે, પ્રિય સુતા ! કર્મતું બળ અનિવાર્ય છે, તેને માટે વિશેષ દુઃખ ધરવું નહીં. તું સુસ્ત છું, તેં આર્હત વાણી સાંભળી છે, બ્રહ્મદત્ત જેવો સમર્થ પુરૂષ સોળ વર્ષ સુધી અંધ રહ્યો હતો, તેથી ઉદય આવેલું કર્મ ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી. શાણી સુતા ! શુદ્ધ હૃદયથી આર્હત ધર્મની ઉપાસના કર, ત્રિકાળ જિનપૂજા આચર, સાત ક્ષેત્રોમાં દ્રવ્ય લાવ, અને સાધર્મિ જનની સેવા કર. વળી તું પવિત્ર ભાવથી જૈન સાધુ સાધ્વીની આગધના કરજે. પિતાનાં આવાં શિક્ષા વચન સાંભળી રૂપવતી રૂપીએ જણાવ્યું, પિતાજી ! જે આજ્ઞા આપો તો કાષ્ટ ભક્ષણ કરી, આ દુઃખમાંથી હું મુક્ત આઉં. મારે હવે શરીર ઉપર કોઇ જાતની મમતા નથી. આ સંસારમાં રહેવાની મારી ઇચ્છા નથી. પુત્રીના આવા વિચાર જાણી રાજા ખુશી થયો, તેના મનમાં આવ્યું કે, આ પુત્રીને ધન્ય છે, આવી શીલવતી સુતા મારા ઘરમાં છે, તેથી મારા ઘરની શોભા છે. પોતાના આત્માને નિષ્કલંક રાખવાને તેની કેવી પ્રીતિ છે ? મારે પુત્ર નથી, તો આ પુત્રીનેજ હું પુત્ર માતું. આતું વિચારી રાજાએ રૂપીને કહ્યું, વત્સે ! તું ધીરજ રાખી

આ ઘરમાં રહે. તારા સુવિચાર બંને હું ઘણાજ પ્રસન્ન થયો છું. તું સર્વ રીતે શીઘ્રાનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે. વળી મારે પુત્ર નથી, તો તને હું પુત્ર તરીકે માનીશ. તું મારો રાજ્ય પાળક પુત્ર છું, એમ હું જાણીશ. માટે બીજે વિપરીત વિચાર કરવો નહીં. સર્વજ્ઞ જિન ભાષિત ધર્મની આરાધના કર. કાષ્ટ ભક્ષણ કરવાથી કાંઈ સ્વર્ગવાસ મળતો નથી. નહીં તો બધાં પતંગીયાં સ્વર્ગે જાય. મારે તારે પ્રસન્ન ચિત્તે ધર્મની આરાધના કરવી.

બાહ્ય અને આંતર મળી બાર પ્રકારનું તપ આવરવું, આંખિય: વર્ધમાન, કનકાવળી, મુક્તાવળી, શ્રેણિ પ્રતર, લઘુસિંહ નિહીકિત, વૃદ્ધ કીલિત, જવ, વજ્ર, મંત્ર, પ્રતિમા. ભદ્ર, મહાભદ્ર, સર્વતો ભદ્ર, બાર પ્રતિમા પંચકલ્પશુક, વીશ્વસ્થાનક, અને સિદ્ધ: ચક્ર વિગેરે અનેક જાતનાં તપ તપી ધર્મનું આરાધન કરવું. શાણી પુત્રી ! તે આગ્રહ છોડી દે. આ માનવ ભવ વારવાર મળતો નથી. પિતાનાં આવાં વચનથી રૂપીના હૃદયમાં સારી અસર થઈ, તેણીએ રાજ્યમાં રહી, આર્હત ધર્મની ઉપાસના કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી તે બાળા પિતાના વચનને અનુસરી રાજ્યમાં રહી, અનેક પ્રકારનાં ધર્મ કાર્ય કરતી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી, અને આત્મજીવનને કૃતાર્થ કરવા લાગી.

એ અરસામાં દેવયોગે તેના પિતા શ્રી સામાન્ય રાજાનું અચાનક મૃત્યુ થયું. પછી મંત્રિ, સેનાપતિ, અને નગરશેઠે વિચાર કર્યો કે, રાજા અપુત્ર મૃત્યુ પામેલ છે, માટે આ વિધવા રાજપુત્રીનેજ રાજ્યાસન ઉપર બેસારવી. આવો નિશ્ચય કરી, સામાન્ય રાજાની ગાદી ઉપર રૂપી રાજપુત્રીને રાજકુમારનો વેષ પહેરાવી બેસારી. ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં રૂપી રાજાના નામની આજુ ફેરવાવી. રાજ્યના સિંહાસન ઉપર રૂપી રાજાની આગળ સર્વ સામંતોએ અને મંત્રિઓએ નમન કર્યું. અતુર રૂપી પોતાના પિતાનું રાજ્ય નીતિથી પાળવા લાગી, અને તેણીએ સર્વતાં મન રંજન કરી દીધાં.

કામ વિકાર દુર્જન્ય છે, તેની આગળ મતિનું બળ ચાલતું નથી; રાજ્યલક્ષ્મીના મદમાં આવેલી રૂપી, એકવાર મહેલના ગોખ ઉપર એકલી બેઠી હતી, તેવામાં શીલસન્નાહ નામે એક સામંતનો સુંદર કુમાર ત્યાં થઈને પ્રસાર થતો હતો, તેને જોતાંજ રૂપીની દ્રષ્ટિમાં વિકાર ઉત્પન્ન થયો. સામંતકુમાર ગુણી હતો, વળી શીળ રત્નથી વિભૂષિત હતો, ગમે તેવો દુર્ધટ પ્રસંગ આવે, તોપણ તે ડગે તેવો નહોતો; તે જૈન તત્ત્વનો જ્ઞાતા હોવાથી તેના હૃદય ઉપર સદાયરણુની દ્રઢતા સારી હતી. રૂપીએ આજ્ઞા કરીને તે તરફ કુમારને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, અને તેને પોતાના નામની મુદ્રા આપી. ધર્મજ કુમારે રૂપી રાજાની દ્રષ્ટિ જોઈ મનમાં ધાર્યું કે, રૂપીના હૃદયમાં મનોભાવના વિકાસે પ્રગટ થવા છે, રાજ્યલક્ષ્મીના મદે આ વિધવાના મન ઉપર નકારી અસર કરી છે. આહા ! વિષયની કેવી જાળગતા ! આ રૂપીને વિકાર છે. તેણીએ પોતાના શુદ્ધ જીવનને કલંકિત કર્યું છે, પોતાના શીળરત્નને ક્ષણમાં ગુમાવી દીધું છે. આજુ વિચારી તે ધાર્મિક કુમારે પોતાના હૃદયમાં નીચેની કવિતા યાદ કરી—

શીળ પરમ સૌભાગ્ય છે.

શીળ પરમ છે રૂપ;

શીળ પરમ જીવિત છે,

શીળ વશે સર્વિ ભૂપ.

૧

સુપુરુષને શીળ રાખવું,

પ્રાણ તજી પણ એહ;

પ્રાણ ધારણ સ્થીતિ વિશ્વને,

[પણ] સંતને શીળશું નેહ.

૨

આ સુભોધક કવિતાનું સ્મરણ કરી શીલસત્રાહ કુમારે વળી વિચાર્યું કે, આ રૂપીની દ્રષ્ટિમાં પૂર્ણ વિકાર છે, વળી તેણીના હાથમાં રાજસત્તા છે, માટે આ વખતે અહીંથી ચાલ્યા જવું યોગ્ય છે. આવું વિચારી તે સામંતકુમાર કાંઈ પણ બહાનું બતાવતાં લાંથી ચાલ્યો ગયો, અને પોતાના પવિત્ર શીળનું ખંડન થવાના ભયથી તે નગરને છોડીને દેશાંતર તરફ રવાને થયો.

કુમાર શીલસત્રાહ લાંથી આગળ જતાં એક દિરણ્યોત્કર નામના નગરમાં આવ્યો, તે નગરનો વિચારસાર નામે રાજા હતો. સેવા કરવાની ઇચ્છાથી સામંતકુમાર તેની પાસે આવ્યો. રાજાએ તેને પોતાની સેવામાં રાખ્યો. એક વખત રાજા વિચારસારે તેને પુછ્યું કે, તમે કયા નગરમાં રહો છો ? અને કાણ છો ? આજ સુધી તમે કોની સેવા કરી છે ? તમારું નામ શું છે ? તમારા હાથમાં આ શેની મુદ્રા છે ? આ પ્રમાણે રાજાએ પુછવાથી સામંતકુમારે તેના બધા ઉત્તરો આપ્યા, પણ હાથની મુદ્રા ઉપર જે નામ હતું, તે કહ્યું નહોતું. ત્યારે રાજાએ પુછ્યું, એ મુદ્રા વિષે શું છે ? તે કહ્યું સામંતકુમાર બોલ્યો—સ્વામી ! આ મુદ્રામાં જે નામ છે, તે જમ્યા પહેલાં લેવાય તેવું નથી. જેનું નામ એ મુદ્રા ઉપર છે, તે માણસ નેત્ર વિકારી છે, અથવા ચક્ષુ કુશીળ છે, તેવાનું નામ લેવાથી પાપ લાગે છે, તેમજ જે તે નામ ભોજન કર્યા પહેલાં લીધું હોય, તો ત્રણ દિવસ સુધી ખાવાને આહાર પણ મળતો નથી, તે સાંભળી રાજાને આશ્ચર્ય થયું. તત્કાળ રસોઈનો તૈયાર થાળ લાં મંગાવ્યો, અને કુમારને કહ્યું—હું તેનું નામ લખને પછી તુરત જમવા બેસીશ. જોઈએ મને શું થાય છે ?

કુમાર બોલ્યો—રાજેન્દ્ર ! કદિ તમને વિદ્ય થાય તો શું કરવું ? રાજા બોલ્યો—કુમાર ! જે આ વખતે ભોજનમાં વિદ્ય થાય; તો મારે પરિવાર સાથે ચારિત્ર લેવું. તત્કાળ સામંત કુમારે ધર્મનું ચિંતન કરી, “ ચક્ષુ કુશીલ રૂપી ” એવું નામ લીધું, અને રાજાને પણ લેવરાવ્યું. તે વખતે શાસન દેવીએ ચિંતવ્યું કે, “ આ કુમારનું પણ રાખવું અને ધર્મનો પ્રભાવ વધારવો. ” આવું ચિંતવી નગરની બહાર એક મોટું જીરુનું સૈન્ય વિકુર્વ્યું. તત્કાળ એક અનુચરે આવી ખબર આપ્યા કે, મહારાજ ! આપણા નગરને દુશ્મનોએ ઘેરી લીધું છે. આ ખબર સાંભળતાંજ રાજા આશ્ચર્ય પામી ગયો, અને

રૂપીના નામની તેને પ્રતીતિ આવી ગઇ. તે વખતે કુમાર શીલસન્નાહે વિચાર્યું કે, આ ખરે-ખરો સ્વામિ ભક્તિનો સમય આવ્યો છે. આ વખતે મારે પ્રાણાર્પણ કરીને પણ સ્વામીનું કામ કરવું જોઇએ. જગતમાં સ્વામી ભક્તનાં નામ અમર અને યશસ્વી રહ્યાં છે; માટે હું સાગારી અનશન વ્રત લઇ, મારા શીળ વ્રતની પરીક્ષા કરું. આવું વિચારી શીલ-સન્નાહ કુમાર સૈન્યની સામે એકલો આવ્યો. તેણે સૈન્યની નજીક આવી જણાવ્યું કે, હું રાજા છું, મારી સામે યુદ્ધ કરવા આવો. તે સાંભળતાંજ સૈનિકો હોકારા કરી, તેની ઉપર ધસી આવ્યા, ત્યાં શાસન દેવીના પ્રભાવથી બધા સૈનિકો ચિત્રવત્ થઇ રહ્યા. તે વખતે શાસન દેવી આકાશમાં પ્રસન્ન થઇ નીચે પ્રમાણે કાવ્ય બોલી:—

કબ્હી ડમે કુળ પર્વતા, લોપે જલધિ મર્પાદ,
વિધુ તાતો રવિ શીતળો, કબ્હિ હોય અવિસંવાદ. ૧

પણ સુશીળના શર્મનો, ન હુવે તાસ પ્રમાદ,
નિર્મળ શારદ શશીપરે, જેના શીલ સંવાદ. ૨

પરમ પવિત્ર તે પુરૂષથી, પાવન હોય ત્રિભુવન,
સર્વોત્તમ સુખનો નિધિ, જસ ત્રિકરણ શુદ્ધ મન. ૩

આ પ્રમાણે કાવ્ય બોલી, તેણીએ કહ્યું કે, આ શીલસન્નાહ કુમારનો પ્રભાવ છે. સર્વે તેને નમન કરો; એમ કહી તેણે તે કુમારની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. આથી ચારે તરફ શીળની ઉદ્દોષણ થઇ રહી.

આ દેખાવ જોઇ કુમાર શીલસન્નાહને મૂર્છા આવી ગઇ, અને તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેની સાથેજ અર્વાચી જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થઇ આવ્યું. ક્ષણવારે મૂર્છાથી નિવૃત્ત થઇ તે સાવધાન થયો. રાજા વિચારસાર કુમારની શી સ્થિતિ થઇ, તે જોવાને પરિવાર લઇ નગરની બાહર આવ્યો. નગરની બાહર આવતાં કોઇ સૈનિક પણ જોવામાં આવ્યા નહીં. જાતિવંત અશ્વ ઉપર ચડીને તે એક પર્વતની શુક્રમાં આવ્યો, ત્યાં તે કુમારને દક્ષિણ કરથી પોતાના મસ્તકનો લોચ કરતો જોયો. ક્ષણ વાર થઇ ત્યાં મુર્તિદ્ર થયેલા તે કુમારની ઉપર છત્ર ધરીને ઉભેલા સૌધર્મ ઇંદ્રને જોયો, અને દેવતાઓએ રચેલા સુવર્ણના કમળ ઉપર તેને બેઠેલો જોયો. અર્વાચી જ્ઞાનના બળથી તેઓ અસંખ્ય જન્મની વાર્તાઓ કહેવા લાગ્યા. રાજા વિચારસારે અને બીજા પરિવારે તેમની આગળ દીક્ષા લીધી. ચતુર્વિધ દેવતાઓ આવી મુનિની સેવા કરવા લાગ્યા. આકાશમાં દુર્ગુલિના નાદ અને સ્તુતિઓના ઉચ્ચાર થવા લાગ્યા.

સામંત કુમાર શીલસન્નાહની આવી ઉત્તમ સ્થિતિ સાંભળી, ગૌતમે વીરભગવંતને પુછ્યું કે, સ્વામી ! એ સામંત કુમાર શીલસન્નાહ એવો સુલભ બોધિ કેમ થયો ? અને તેને જે જાતિસ્મરણ થયું, તે કઇ જાતિનું સ્મરણ થયું ? આ પ્રમાણે ગૌતમના પુછવાથી

વીરબ્રહ્મ બોલ્યા, જોતમ ! એ સામંતકુમાર પૂર્વ ભવે મુનિ હતો. મણિ અને તૃણ તથા સુવર્ણ અને પાષાણ તેને સરખાં હતાં. નિરાધાર સંયમને તે પાળતો હતો. એક વખતે તે મુનિએ અનાભોગથી વચનનો દંડ કર્યો, આથી તેણે પ્રચંડ અભિગ્રહ લઇને એવું પ્રાયશ્ચિત કર્યું કે, યાજ્ઞવલ્કિ સુધી માન વ્રત ગ્રહણ રાખવું, એવી રીતે સંયમની આ-રાધના કરતાં તેણે કાળ કર્યો, અને તે પ્રથમ કટપમાં દેવતા થયો, ત્યાંથી ચલીને આ સા-મંતકુમાર શીલસન્નાહ થયો, અને પૂર્વના સંયમ બળથી તે સુલભ બોધિ તથા જાતિરમ-રણ જ્ઞાનવાળો થયો.

હે જોતમ ! આ પ્રમાણે તેના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત છે. હવે તે શીલસન્નાહ મહા મુનિએ અવધિ જ્ઞાનથી પોતાનું અલ્પ આયુષ્ય જાણીને અગ્નિત વિગેરે તીર્થકરોએ પવિત્ર કરેલા સમેતશિખર તીર્થ તરફ જવાને વિહાર કર્યો. ત્યાં માર્ગમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર આવ્યું. મહા મુનિ શીલસન્નાહ ત્યાં સમોસર્વા, એ ખબર રૂપી રાજાને પડી, એ-ટલે તે પરિવાર સહિત જ્ઞાની મુનીશ્વરને વાંદવા આવી. ઉપકારી મુનિરાજે તે પ્રસંગે ધર્મ દેશના આપી. દેશના એટલી બધી અસરકારક આપી, કે જેથી રૂપી રાજાની મનોવૃત્તિ બદલાઇ ગઇ. તેણે શીલસન્નાહ મુનિને વંદના કરી, અને મહા વ્રત લેવાને માટે પ્રાર્થના કરી. મુનિવરે તેણીને પરિવાર સાથે દીક્ષા આપી રૂપી સાધ્વી થઇ ગુરૂનાં વચન ઉપર રાજી થઇ, પાંચ આચારને પાળવા લાગી. મુનિરાજ શીલસન્નાહે બધો પરિવાર લઇ, સમેતશિખર તરફ વિહાર કર્યો. અતુક્રમે તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અગ્નિતનાથ વિગેરે પ્રભુએ સ્પર્શથી પવિત્ર કરેલા એ તીર્થરાજને ત્રિકરણ શુદ્ધિથી વંદના કરી, પછી એક શિલાપટ ઉપર તેઓ આરૂઢ થયા. ત્યાં મુનિઓના પરિવાર સાથે મુનીશ્વરે સંલેખના લીધી, તે પ્રસંગે રૂપી સાધ્વીએ વિનયથી શિલસન્નાહ મુનિને વિનંતી કરી કે, ભગવન્ ! કૃપા કરી મને પણ સંલેખના આપો. ગુરૂ પ્રેમથી બોલ્યા—સાધ્વી ! તમારે જે સંલેખના લેવી હોય, તો પૂર્વનાં પાપરૂપ પંકને ધોવા આલોચણા લઇને શુદ્ધ થાઓ. આ પ્રમાણે કહી, તે મહાનુભાવ નીચેની ગાથા બોલ્યા:—

શુદ્ધ ભીતે જેમ શોભિએ, ચિત્રતણી જેમ રેખ,
તેમ નિઃશલ્ય થયા પછી, જે કીજે તે વિશેષ. ૧
સંલેખણા ને જોપણા, એ જ્ઞાન શાસન સાર,
કર્મ કષાયની સંલેખણા, જોપણા શરીર આહાર. ૨

આ પ્રમાણે ગાથાનો ઉચ્ચાર કરી, તે મહા મુનિએ બધા ગુણદાર વિષે વિવે-ચન કરી બતાવ્યું, અને મનુષ્ય ભવનાં દશ દ્રશ્યોતો આપી, માનવ જીવનની દુર્લભતા કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી રૂપી સાધ્વીએ આક્ષેપ કરી કહ્યું, સ્વામી ! આપ મને આલોચણા આપો છો, પણ મારે આપને એક કહેવાનું છે. પૂર્વે જે આપને મેં

જોયા હતા, તે કાંઈ કામ દ્રષ્ટિથી જોયા નહતા, પણ તમારા શીગની પરીક્ષા કરવાને માટે જોયા હતા, તો મને આલોચણા શેની આપો છો ? રૂપી સાધ્વીનાં આ વચન સાંભળી શીલસન્નાહ મુનિએ મત્તમાં ચિંતવ્યું કે, અહા ! સ્ત્રી સ્વભાવને પિષ્કાર છે. આ સ્ત્રીએ જુડી માયા કરી, મહા વ્રત ગ્રહણ કરી, જપ, તપ, અને નિયમ ગ્રહણ કર્યો, તોપણ તેણીએ જાતિ સ્વભાવ છોડ્યો નહીં. તેણીને ગુરુ ઉપદેશ ગળી ગયો, પુણ્યનો અભિનિવેશ ચાલ્યો ગયો, અને સંયમનું મહા ફળ તેણીએ માયાથી વેહેંચી દીધું. આવું વિચારી મહા મુનિ બોલ્યા—સાધ્વી ! હવે માયાનો લાગ કરો. આજ દિન સુધીની પ્રવ્રજ્યા નિરર્થક કરો નહીં. તમે રાજપુત્રી લક્ષણા આર્ચાનું દષ્ટાંત શું નથી સાંભળ્યું ? વિચાર કરો, એ રાજબાળાને માયાથી કેટલું વેઠતું પડ્યું હતું ? તેને યાદ કરો.

ગૌતમે વચમાં પ્રભુને પુછ્યું, તે લક્ષણા આર્ચા કેણુ હતી, અને તેણીએ શું વેઠ્યું હતું, અને શું કર્મ બાંધ્યું હતું ? તે વૃત્તાંત વિસ્તારથી કહો. પછી પ્રભુએ ત્રીયે પ્રમાણે લક્ષણા આર્ચાનું ચરિત્ર કહેવા માંડ્યું:—

હુગ્ધવરુપિણી પહેલી ચોવીશીથી પહેલી એંશીમી ચોવીશી જ્યારે ચાલતી હતી, ત્યારે ધર્મસિંહ નામે ચોવીશમા તીર્થંકર, કે જેમનું શરીર સાત હાથનું હતું, તેઓ ભરત ક્ષેત્રમાં થયા હતા તે વખતે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં જંબુદાડિમ નામે રાજ થયા હતા, તેને શ્રીમતિ નામની રાણીમાં અનેક સ્વરૂપચાન અને ગુણી પુત્રો થયા, પણ કોઈ પુત્રી થઈ નહીં. પુત્રોને માટે રાજ અને રાણીને ઇચ્છા થતી હતી. એમ કરતાં સુલક્ષણા નામે એક પુત્રી થઈ. તે વૈવાન વયમાં રંજાથી પણ અધિક રૂપવતી અને ચોસઠ કળાની જ્ઞાનુનાર થઈ.

તે રાજબાળાને વયમાં આવેલી જોઈ, રાજાને તેણીના પતિને માટે ચિંતા થવા લાગી. મંત્રીઓની સંમતિ લઈ રાજાએ તેણીને માટે સ્વયંવર રચ્યો. વિદેશમાંથી અનેક રાજાઓ અને રાજકુમારોને બોલાવ્યા. ચતુરંગ સેના સહિત રાજાઓ મંડપમાં એકઠા થયા. સુલક્ષણા સુંદર વેષ પહેરી મંડપમાં આવી. જંબુદાડિમ રાજાની આજ્ઞાથી સુલક્ષણાની આગળ બધા રાજાઓનાં વૃત્તાંત કહેવામાં આવ્યા.

કુળ, દેશ, જાતિ અને શૌર્ય વિગેરે બીજા ગુણોને સાંભળતી સુલક્ષણા ત્યારે તરફ ફરવા લાગી. કામદીપિકા જેવી એ બાળાને જોઈ, રાજાઓ ચિત્રવત્ થઈ ગયા. તેમ કરતાં એક ગુણુચાન રાજકુમાર તેને પસંદ આવ્યો. સર્વની દૃષ્ટિએ સુલક્ષણાએ તેના કંઠમાં વરમાળ આરોપણ કરી. સ્વયંવરમાં જય જય શબ્દ થઈ રહ્યો. જંબુદાડિમ રાજા પ્રસન્ન થયો. તેણે વિદ્વાનોને, કવિઓને, યાચકોને અગણિત દ્રવ્ય આપ્યું. શુભ લગ્નને વિવાહનો આરંભ થયો.

કર્મયોગે પાણિગ્રહણને સમયે તે રાજકુમારને અકસ્માત્ વ્યાધિ થઈ ગયો, અને લાણુવારમાં તે મૃત્યુ પામી ગયો. જે અગ્નિ તેના ચાર ફેરા ફરવાને માટે પ્રગટાવ્યો હતો,

તેજ અગ્નિ તેની ચિતાનો અગ્નિ થયો. સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓ તેના ડાહ્યો થયા. આ બનાવથી સુલક્ષણને અને તેણીનાં માતાપિતાને ભારે શોક થઇ પડ્યો.

કેટલોક સમય વિતાવ્યા પછી રાજા જંબુદાસે સુલક્ષણને કહ્યું. બહેન ! અફસોસ કરીશ નહીં, જે કર્મ યોગે થવાનું હોય, તે થાય છે. હવે તો તારે આત્મસાધન કરવું, ત્રિકરણ શુદ્ધિથી જૈન ધર્મની આરાધના કરવી, દાન, શીળ, તપ અને ભાવ, એ ચતુર્વિધ ધર્મની તું સેવા કર, ઇચ્છા પ્રમાણે દાન કરી યાચકોને સંતુષ્ટ કર, આ રાજ્યલક્ષ્મી તારી છે, જેટલો વ્યય કરવો હોય, તેટલો વ્યય કરી આર્હત ધર્મની ઉપાસના કર, તારું કર્તવ્ય શું છે ? તેને માટે હમેશાં નીચેની કવિતા સ્મરણમાં રાખ.

“ વિધવા ¹પ્રેરિતપતિકા સતિને,
ભણવું શાસ્ત્રનું સૂચવુંછ;
સંગતિ સુશીલ ²સમણીની કાળે,
એહજ ચિત્તમાં સૂચવુંછ. ” ૧

રાજાએ આ પ્રમાણે બોલ્યા આપી, સુલક્ષણને ધર્મ પરાયણ કરી દીધી.

એક વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં જિનભુષણ નામે જિનવર આવી ચઢ્યા. દેવતાઓએ તેમનું સમવસરણ રચ્યું. ઉદ્યાનપાળકે વધામણી આપી, એટલે રાજા જંબુદાસ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં પ્રભુને વાંદવા આવ્યો. રાજા નિર્મળ હૃદયથી પ્રભુની સ્તુતિ કરી, યોગ્ય આસને બેઠો. પ્રભુએ સંસારની અનિલતા ઉપર દેશના આપી. દેશનાના પ્રભાવથી રાજા, અને તેના પરિવારના હૃદયમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તરતજ રાજા પરિવાર સહિત દીક્ષા લેવાને ઉજમાળ થયો. કૃપાળુ પ્રભુએ રાજાને સપરિવાર દીક્ષા આપી, તે સાથે સુલક્ષણએ પણ દીક્ષા લીધી. રાજા વિજેરેને સર્વ એકસ્થ વીર મુનિને સોંપ્યા, અને સુલક્ષણ એક સાધ્વીજીને સોંપી. તેઓ અનુક્રમે દ્વિવિધ શિક્ષા સંપાદન કરી, સંયમ ધર્મના નિયમોમાં પ્રવીણ થઇ ગયાં.

એક વખતે સુલક્ષણ સાધ્વી પ્રવર્તિણીના કહેવાથી વસતિની શુદ્ધિને માટે કાંઈક કાર્યને ઉદ્દેશીને અનુયોગ કરવાને બાહેર ગઇ, ત્યાં કાંઈ કર્મયોગે ચીડીયા, અને ચક્રવાક પક્ષીઓનો સંભોગ તેણીના જોવામાં આવ્યો. તે સાથે તેમનાં બીજાં પ્રેમ વિલાસનાં ચિન્હો પણ જોવામાં આવ્યાં. તે જોતાંજ સુલક્ષણ નિર્લક્ષણ થઇ ગઇ, તેણીની મનોવૃત્તિમાં વિકાર ભાવ ઉત્પન્ન થયો, તેણીએ મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવ્યું—“ આહા ! આ પ્રાણી કેવાં પુણ્યવાન છે ? તેઓ સ્વતંત્રપણે કેવો વિષયાનંદ ભોગવે છે ? આવો આનંદ મેં ભોગવ્યોજ નહીં. હું અભાગીયણુ વૈધવ્યપણું પ્રાપ્ત કરી આવું વેરાગીપણાનું દુઃખ ભોગવું છું. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી સુલક્ષણા ક્ષણવાર વિચારમાં પડી. તે પછી થોડીક વારે

૧ જેનો પતિ વિદેશ ગયો હોય તે. ૨ સાધ્વી.

પાછું તેણીએ ચિંતવ્યું કે, “ અરે ! આ શું બન્યું ? હું કોણ છું ? મારો આચાર શું છે ? હું એક ચારિત્રધારી સાધ્વી છું. મારે આવો કુવિચાર ન કરવો જોઈએ. મને વિષયોએ આકર્ષી, એ કેવું વિપરીત ? જિનભગવંતે અનગારનો આચાર જે વર્ણવ્યો છે, તે બરાબર છે. ઉત્તમ અનગારે અનુચિત એવું કંઈ પણ જોવું ન જોઈએ. સંયમનું બળ જિનત્રિયપણાથીજ છે. જિનત્રિય એવા સંયમીઓએ પણ વિષયથી સાવધાન રહેવાનું છે. વિષય, વિષયી પણ વધારે હાનિકારક છે, તેને માટે નીચેની સંસ્કૃત કવિતા ગવાય છે:—

“ एकवर्णातिरेकेण विषविषयोर्मह दंतरम् ।

विषंतु भक्षितं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ” ॥ ૧ ॥

“ વિષ અને વિષય, એ બંનેમાં એક અક્ષરના વધારાથી ઘણું અંતર છે. વિષ ખાવાથી મારે છે, અને વિષયો સ્મરણ કરવાથી મારે છે. ” ૧

આવું વિચારી તેણીએ જાતી કુટતાં કુટતાં ઘણો આક્રંદ કર્યો. અરેરે ! મેં મારા ચારિત્રને ક્ષણવારમાં દૂષિત કરી દીધું. આજ સુધી રાખેલ શીઘરત્ન મેં ક્ષણમાં ગુમાવી દીધું. આવી વિપરીત વાત મારાથી ગુરૂને પણ શી રીતે કહેવાય ? જો હું આ વાત નહીં કહું, તો એ મારા હૃદયમાં શ્લેષરૂપ થશે, અને લાં સુધી મારી શુદ્ધિ નહીં થાય.

આ પ્રમાણે ચિંતવતી સુલક્ષણા ગુરૂ પાસે આવવા નીકળી, લાં ચરણમાં કાંટો વાગ્યો, આ તેણીને અપશુકન થયાં. આમ થતાં પણ તે ગણકાર્યા વગર ચાલી, લાં તેણીને માનરૂપ પર્વતે દબાવી દીધી. “ અરે ! હું કોણ છું ? મારા જેવી કુલીન સ્ત્રીએ આવી હલકી વાત કરવી, તે અઘટિત છે. હું કેવા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ છું ? મારે આવી નબળી વાત બીજાને ન કહેવી જોઈએ. ગુરૂની આમજ કહેવાની શી જરૂર છે ? તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત હું પોતેજ લઈશ. ખરૂં પ્રાયશ્ચિત્ત તપસ્યા છે, અને તે તપસ્યારૂપ પ્રાયશ્ચિત્તથી હું મારી જાતેજ શુદ્ધ થઈશ.

આવું વિચારી સુલક્ષણાએ તપસ્યાનો આરંભ કર્યો. જહ્નુ, અઠમ, દશમ, નીચિ-તપ, એકાસણું, બેસણું, માસકષણ અને આંબિલ વિગેરે તપસ્યા ચાંદ વર્ષ, સોળ વર્ષ અને વીશ વર્ષના પરિમાણથી કરી, એ તપસ્યામાં તેણીનાં પચાસ વર્ષ વીતી ગયાં, તે સાથે આવશ્યક તથા આતાપના વિગેરે ક્રિયાઓ તેણીએ છોડી નહીં.

આ પ્રમાણે તપસ્યા કરતાં સુલક્ષણાને એક વખતે કુષ્ઠર્મને યોગે વિચાર થયો કે, અરે ! મેં આ શું કર્યું ? આવી કઠિન તપસ્યાથી મેં મારા આત્માને જ્યાં શોષાવી નાખ્યો, હજી મારા હૃદયનું શ્લેષ ગયું નહીં. મારે હવે અનશન કરવું જોઈએ. મને ધિક્કાર છે કે, મેં જે કરવાનું હતું, તે કર્યું નહીં. આમ ચિંતવતાં આર્ત તથા રોદ ધ્યાન કરતી સુલક્ષણા નિયાણા સહિત મૃત્યુ પામી.

કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. દુર્ધ્યાનને યોગે સુલક્ષણા મૃત્યુ પામીને એક નગરમાં કોઇ વેશ્યાને ઘેર અંકુશ નામે સ્વરૂપવતી દારી થઇને અવતરી. ઘણા કામી પુરૂષો તેને ચાહતા હતા, પણ તેની જે અંકા કુટુંબી હતી, તે તેણીને નિમ્ન કરતી હતી. છેવટે અંકાએ તેણીને ઘરની બહાર કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે વખતે વળી તેણીએ વિચાર્યું કે, આ રૂપવતી છે, માટે સર્વે કામિજન તેણીને ઇચ્છે છે. વળી તેણીની વાણીમાં માધુર્ય છે, માટે જો તે વધી જશે, તો મને દુઃખ આપશે; તેથી તેને નાત્રે વિરૂપા કરી નાખું. આવું ચિંતવતી અંકા રાત્રે સુતી, ત્યાં અંકુશને રાત્રે સ્વપ્નામાં કોઇ વ્યંતરે આવીને જણાવ્યું કે, તારી અંકા તારે માટે વિપરીત ચિંતવે છે. તત્કાળ તે જાગ્યત થઇ ગુણિકાથી ભય પામતી ઉઠીને ત્યાંથી છુપી રીતે નાશી ગઇ.

છ માસ સુધી ભ્રમતી તે દારી ખેડ ગામમાં આવી ચડી, ત્યાં કોઇ ધનાઢ્યના કુળપુત્રની દૃષ્ટિએ પડી. તે મોહ પામીને તેણીને પોતાના ઘરમાં લઇ ગયો. તે કુળપુત્રના ઘરમાં તેની એક વિવાહિત સ્ત્રી હતી, તેણીએ શોકવનું શલ્ય દૂર કરવાનો ઉપાય કરવા માંડ્યો. એક વખતે અંકુશને સુડેલની જેમ વળગી, અને તેની ચોનિમાં તપેલી કોશ નાખી, તેને મારી નાખી. પછી તેના શરીરના કટકા કરી શ્વાન તથા પક્ષીઓને અવરજવ દીધા. તેવામાં કુળપુત્ર ઘરે આવ્યો, ત્યાં તેણે આ વૃત્તાંત જાણ્યો. તત્કાળ પૂર્વ કર્મના યોગથી તેના હૃદયમાં વૈરાગ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થયો. સંસારના સ્વરૂપને પિંકારી તે કોઇ સુનિની પાસે ગયો, અને શુદ્ધ હૃદયથી મહા વ્રતધારી થયો. સંવમને યથાર્થ રીતે પાળી, છેવટે તે સિદ્ધિ પદનો અધિકારી થયો.

સુલક્ષણાનો જીવ આ સંસારમાં ભમી ભમીને એક ચક્રવર્તીની સ્ત્રી રત્નારૂપે અવતર્યો. ત્યાંથી પાછો છઠ્ઠી નારકીમાં ગયો, ત્યાંથી પાછો ભવમાં ભ્રમણ કરી શ્વાન ચોનિમાં આવ્યો. ત્યાં મૈથુનક્રીડા કરતાં ગુહ્ય ભાગમાં બાણ વાગવાથી ત્યાં ક્રીડા પડ્યા, અને આખરે મૃત્યુ પામી વેશ્યાના ઉદરમાં પુત્રીરૂપે થયો. ત્યાં જો માસના ગર્ભમાંજ વેદના સહન કરી મૃત્યુ પામ્યો. એવી રીતે તેને નવાણું ભવ થયા પછી દારિદ્ર્યથી પીડિત એવા માનવ ભવમાં તે સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે જન્મ પામતાંજ તેનાં માતાપિતા મૃત્યુ પામી ગયાં. તે બાળને કોઇ જોવાલણે ઉછેરી મોટી કરી. તે ભવમાં દહીં દૂધ વેચતી, અને અનુચિત ક્રોમ કરતી તે કર્મજાળ બાંધવા લાગી. ત્યાંથી મૃત્યુ પામી અનેક ભવમાં વધ, બધન અને મરણનાં દુઃખ અનુભવી કોઇ બ્રાહ્મણને ઘેર અવતરી. પછી દેવી, વ્યંતરી, બ્રાહ્મણ અને ચામુંડા દેવીના ભવ કરી, દુષ્ટ બીલાડાના ભવમાં તેનો અવતાર થયો. ત્યાંથી નરકે જઇ, તેણીને સાત ભવ સુધી દૂર પાડના અવતાર લેવા પડ્યા. પછી મનુષ્ય, માછલું, નારકી, કૂર અનાર્મ સ્ત્રી, છઠ્ઠી નારકી, કોઢીયો પુરૂષ, સાતમી નારકી, દૃષ્ટિવિષ સર્પ, અને પાંચમી નારકીમાં ઉત્પન્ન થઇ, તેણે અત્યંત કષ્ટ સહન કર્યો.

ન્યારે પદ્મનાભ જિનેશ્વરનો વારો આવશે, ત્યારે તે સુલક્ષણાનો જીવ ફરતો ફરતો એક ગામમાં ખુંધલા દેહવાળી સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થશે. એક વખતે તેના શરીરના શુભ ભાગમાં

છાત્રુદર પેસવાથી તે અતિ દુઃખી થશે. પછી તે ખુંધલી સ્ત્રી પદ્મનાભ પ્રભુના સમવસર-
ણમાં આવી ચડશે, પ્રભુનાં દર્શન થતાંજ તેણીની બધી પીડા નાશ પામી જશે. તેણી પ્રભુને
ચોતાના પૂર્વ ભવને માટે પુછશે, એટલે પ્રભુ તેણીને તેણીના બધા ભવનો વૃત્તાંત કહેશે.
પછી સુલક્ષણાના ભવમાં જે આલોચણા ન લીધેલ, તેનું કારણ આ દુઃખ છે, એમ જાણી
તેણી પ્રભુ પાસે આલોચણા બેશે, અને નિઃશય થઇને કર્મરૂપ મળને દૂર કરી દેશે.
ત્યાર પછી તે દુઃખી બાળા ચારિત્ર લઇને મોક્ષે જશે.

શીલસત્રાહ મુનિ કહે છે, હે રૂપી સાધ્વી ! એ સુલક્ષણાનો વૃત્તાંત જાણી તું
પણ આલોચણા લઇ, શયને દૂર કરજે. માયાથી કોઇ વાત છુપાવીશ નહીં, નહીં તો તારું
ચારિત્ર નિષ્પ્રજ થશે. આ પ્રમાણે મુનિએ સમગ્રવ્યુત્, તે છતાં તે કપરી સાધ્વી સાચેસાચું
સાતી નહીં, અને બોલી કે, મેં તમને શીલ પરીક્ષાને માટેજ જોયા છે, કામવિકારથી
જોયા નથી. આવા દુરાગ્રહથી તેણીએ સ્ત્રોત્રેદ આંધ્યો, અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને વિદ્યુત્ક્રમાર
દેવતામાં નોળીઆના વાહનવાળી દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થઇ, ત્યાંથી ચવીને નહારી સ્થિતિવાળા
બ્રાહ્મણની પુત્રી થઇ. તે અભાગણી તથા દુર્ગેધા થઇ, પીડાઇને તિર્યચમાં આવી. પાછી
માનુષી, વળી પાછી તિર્યચણી થઇ, અને છેદાતી બેદાતી બહુ દુઃખ પામી. રૂપી આર્વાના
ભવથી માંડીને તેણીએ એક લાખમાં ત્રણ ભવ યોગ્ય કર્યા. પછી કર્મયોગે અકામ નિર્જરા
થતાં તે સહજ ધર્મચુલ્ પામીને મનુષ્ય ભવમાં પાછી અવતરી, ત્યાં ચારિત્ર લઇ સૂરિપદની
અધિકારિણી થઇ. પ્રવચનને અનુસારે ગચ્છને દીપાવી, પૂર્વ ભવની માયાનાં બીજને લઇને
તે ઈંદ્રની ઈંદ્રણી થઇ. ત્યાંથી ચવીને અહીં શંભુક નામના બ્રાહ્મણની સ્ત્રી થઇ, ત્યાં જાતિ-
રમરણ થવાથી પ્રતિબોધ પામી, અને અત્યારે આ સુલક્ષણોધી થઇ, તે રૂપી સાધ્વી ભવ
જમણ કરી, એ ગોવિંદ બ્રાહ્મણ થઇને સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થઇ.

ગીતમે પુનઃ પ્રભુને પુછ્યું, સ્વામી ! તે રૂપી સાધ્વી સાત આઠ ભવ મુકીને પાછી
ભવના બ્રમણમાં કેમ પડી ? પ્રભુ બોલ્યા, ગીતમ ! શીલસત્રાહસૂરિએ બોધ આપ્યાં છતાં
તેણીના મનમાં કાંઇ આવ્યું નહીં. તે માયાના સ્વરૂપને સમજી નહીં, તેથી તેણીને લાખ
ભવ કરવા પડ્યા હતા. માયા કેવી નહારી છે ? તેને માટે નીચેનું પ્રાકૃત કાવ્ય પ્રખ્યાત છે:—

માયા વિષવહીની મૂલી,
માયા ભવસ્થળ ધૂળી;
માયા ચરણ ધર્મની શળી,
ધન્ય જેણે માયા દિનમૂલી. ૧

જો રૂપીએ તેવી માયા ન કરી હોત, તો તે સાધ્વીપણામાંજ તેજ ભવમાં સિદ્ધિ
પામત. પણ અવિતવ્યતાના યોગે તેણીની મતિ મુંઝાઇ મઢ હતી. આ પ્રમાણે રૂપી સાધ્વીનું
ચરિત્ર રૂપીને શીલસત્રાહ મુનિ પોતે નિઃશય થયા પછી ઉત્તર દિશાના ખૂણામાં આવી,

તેમણે ચૈત્યવંદન કર્યું. મુનિજનના પરિવારથી વોટાછતે તેમણે પદ્મકાસન કર્યું. પછી પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરી, ચાર કપાય છોડી, ચાર ચરણ લઇ અને ચાર આહારનાં પચ્ચખાણુ લઇ, તેમણે પાદોપગમ અનશન લીધું. શુકલ ધ્યાનમાં આશ્લ થઇ, એક માસ સુધી ધ્યાન કરી, તે શીલસન્નાહ મુનીશ્વર અનંત સુખના અનુભવી થયા, અને માયા શલ્યને દૂર કરવાનો પ્રભાવ તેમણે બધા જગને દર્શાવી આપ્યો.

જાતમે પ્રભુને પુછ્યું, સ્વામી ! પેલી સુજ્જશ્રી આહરણીનું શું થયું ? તે ક્ષણ કહો. જાતમ ! જ્યારે સુજ્જશ્રીએ પેલી ગોવાલજીને ચોખાણ મૂલ્ય આપ્યું નહી, એટલે તેણીએ કહ્યું કે, મારા મહીનું મૂલ્ય આપ. મને ઠગીને ક્યાં જઇશ ? નહીં તો મારી સાથે ગોકુળમાં આવ. જો તું વિનયથી રહીશ, તો તને હું પુત્રી તરીકે રાખીશ. પછી સુજ્જશ્રી તે ગોવાલજીની સાથે તેને ઘેર ગઇ, અને ત્યાં સારી રીતે રહેવા લાગી.

સુજ્જશ્રીનો પિતા પેલો સુજ્જશિવ બ્રાહ્મણ દેશમાં મનુષ્ય, પશુ, ધાન્ય વિગેરેને વેપાર કરી ધન કમાયો. તેણે ધનનું સુવર્ણ, અને સુવર્ણનાં રત્ન કર્યાં. તે રત્નના સંચયને બધી સંજાળથી રાખતો હતો. ધન એવું દુઃખરૂપ છે કે, તેને માટે સર્વદુઃખીજ થવાય છે. તે વિષે સાહિત્યકાર નીચેનું કાવ્ય લખે છે:—

ધનાનામર્જને દુઃસ્વં દુઃસ્વં તદનુ રક્ષણે ।

આયે દુઃસ્વં વ્યયે દુઃસ્વં ધિગર્થા દુઃસ્વભાજનમ્ ॥ ૧ ॥

“ ધન મેળવવામાં દુઃખ, મેળવ્યા પછી તેનું રક્ષણ કરવામાં દુઃખ, આવકમાં દુઃખ અને ખર્ચમાં દુઃખ, તેથી એ દુઃખપાત્ર ધનને ધિક્કાર છે. ” ૧

આ પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણ ધનાઢય થયો. એક વખતે તેણે મનમાં ચિંતવ્યું કે, આટલું ધન કમાયો, પણ સ્વદેશમાં રહી, તેનો ઉપયોગ કર્યા વિના સંતોષ થતો નથી. માટે સ્વદેશમાં જવું યોગ્ય છે. આવું વિચારી તે સ્વદેશ તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં જ્યાં સુજ્જશ્રી પેલી ગોવાલજીને ઘેર રહી છે, તેજ ગામમાં આવ્યો. સુજ્જશ્રી નવયૌવના થઇ હતી. તેના શરીરમાં તારૂં પખીલી નીકળ્યું હતું, તે વખતે દૈવયોગે વર્ષાકાળ પ્રાપ્ત થયો, એટલે સુજ્જશિવ તે ગામમાં વિશ્રાંત થયો. ગામમાં ધરતાં તે નવયૌવના સુજ્જશ્રી તેના જોવામાં આવી. તેણીના સૌંદર્યથી સુજ્જશિવ મોહિત થઇ ગયો. તેણે રત્ન આપવાની લાલચ બતાવી, તે સુજ્જશ્રીને વશ કરી. સુજ્જશ્રીએ તે રત્નની કીંમત રાખની સમીપે કરાવી. રાખએ દશ કોટી ધન આપી, તે રત્નો ખરીદ કર્યાં. સુજ્જશિવ બ્રાહ્મણે રાખને તે રત્ન વેચાતાં આપ્યાં, અને ઉપરાંત તેની પાસે ત્યાં રહેલા એક પર્યતની નજીક ગોકુળ વસાવાને પચીશ ચોળાં જમીન માગી લીધી. બ્રાહ્મણે સ્વસ્તિ કહી, તે ભૂમિ દાનમાં લીધી. સુજ્જશ્રી તે કામી બ્રાહ્મણની સાથે દ્રવ્યની લાલચથી પરણી. બંને સ્ત્રી પુરૂષ થઇ, તે સ્થળે એક વાસમાં રહ્યાં, અને વિષય સુખ ભોગવવા લાગ્યાં.

એક દિવસે કોઇ બે મુનીશ્વર વિહાર કરતા ત્યાં આવી ગયા. સુજ્ઞશ્રી તેમને વંદના કરવાને આવી. મુનિઓને વંદના કરતાં તે ઘણુંજ રૂદન કરવા લાગી. પોતાની પ્રિયાને રૂદન કરતી જોઇ સુજ્ઞશિવે પુછ્યું, પ્રિયા ! રૂદન કેમ કરો છો ? આ મુનિઓનાં દર્શન થતાં રૂદન કરવાનું શું કારણ છે ? સુજ્ઞશ્રી બોલી—પ્રાણેશ ! મારી બાલ્ય વયમાં મારા સ્વામિની આવા મુનિઓને પ્રતિલાભતાં, અને પંચાંગે વંદના કરતાં હતાં, આ મુનિઓને જોઇને મને તે માતા સાંભરી આવ્યાં, આથી મને રૂદન આવ્યું. વળી આવા ઉત્તમ અનગારની સેવા ઘણી દુર્લભ છે, એ વાત પણ યાદ આવી. સુજ્ઞશિવે તેણીને પુછ્યું કે, તારી સ્વામિની કેણુ હતી ? અને તે ક્યાં હતી ? સુજ્ઞશ્રીએ પછી પોતાનો પૂર્વ વૃત્તાંત એકાંતે કહી સંભળાવ્યો. તે વૃત્તાંત જાણતાંજ સુજ્ઞશિવ પશ્ચાતાપના સાગરમાં મગ્ન થઇ, ચિંતવવા લાગ્યો, અહા ! આ શું અકાર્ય બન્યું ? આ મારી પુત્રી થાય, જેની સાથે મેં ઘેર કૃત્ય કર્યું. મારા જીવનને ધિક્કાર છે. અહા ! કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે ? ક્યાં પુત્રી અને ક્યાં હું દુષ્ટ પિતા ? હવે આ કલંકિત જીવનને ધારણ કરવું, તે અનુચિત છે. અરે કર્મ ! તારી સત્તા પ્રબળ છે; મેં દુષ્કાળમાં આ પુત્રીને વેચી હતી. હું તેનો પાળક પિતા થઇ, તેનોજ ભક્ષક થઇ, પાછો તેનોજ ભોક્તા થયો. અહા ! કેવો અનર્થ ? મેં મારા આત્માને હાથે કરીને નારકી બનાવ્યો. આવી આત્મનિંદા કરી, તે અગ્નિમાં બળી મરવાને તૈયાર થયો. તેણે નગરની બહાર કાઢીની ચિતા તૈયાર કરી, તેમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા માંડ્યો, પણ અગ્નિ પ્રગટ્યો નહીં; તે જોઇ લોકો કહેવા લાગ્યા કે, આ કેવો પાપી, કે જેના અંગને અગ્નિ પણ બાળતો નથી. પછી નગરજનોએ તે બંને દંપતિને નગરની બહાર કાઢી મુક્યાં. આ વખતે ગૌતમે પ્રણુને પુછ્યું, સ્વામી ! તે પાપીને અગ્નિએ કેમ બાળ્યો નહીં ? પ્રણુએ ઉત્તર આપ્યો, ગૌતમ ! તેનું બીજું કાંઇ કારણ નથી, તેની ચિતામાં જે કાષ્ટ હતાં, તેનામાં દાહક શક્તિ નહતી.

સાથી બંને દંપતિ વિદેશમાં ચાલ્યાં ગયાં. માર્ગમાં જતાં કોઇ ગામ આવ્યું, તેમાં પેઠા. ત્યાં કોઇ મુનિને જોયા. મુનિ ગોચરી લઇને જતા હતા, તેમની પાછળ જતાં વનમાં એક જ્ઞાનવાન સૂરીશ્વરનાં દર્શન થયાં. સુર, નર, અને કિંનરોની શ્રેણી તેમની સેવા કરતી હતી. તે પાપી દંપતિએ તેમના ચરણ કમળમાં વંદના કરી. સુજ્ઞશિવે મનમાં ચિંતવ્યું કે, આ મહા મુનિની આગળ હું મારાં મહા પાપની આશોચણા લઉં. મુનીશ્વર તેના આશયને જાણીને નીચેની ઉપદેશક કવિતા મધુર ભાષાથી બોલ્યા:—

“ ધર્મ કરો ભવિ ધર્મ કરો, ત્રિકરણ ચોગે ધર્મ કરો,

ચરણ ધર્મ પ્રવહણુ અવલંબી, આ ભવસાગર-તુરત તરો. ધર્મ. ૧

બોધિ તરણિકે કિરણ પ્રચારે, હૃદય કમળ વિકસીત કરો,

જ્યાં અનાદિદે અંતર ઉડત, મિથ્યા મત તત શિત બ્રમરો. ધર્મ. ૨

દશ દૃષ્ટાને દુર્લભ વક્ત્રલ, લાધો એ નરભય સખરો,
તેહ મુધા મમ હારો ભવિયાં, ફરી આવત નાહીં દુસરો. ધર્મ. ૩

કર્મ મર્મકે વશ થેં હોવત, કબહી પાપ પંક પગરો,
સો પણ આલોયણુ શુદ્ધ હોવત, જો મિલે મતિધર સુગુરો. ધર્મ. ૪

જ્યું ધૃત નિર્મળ નિર્ગળ જગમેં, ત્યું ચારિત્રકો ધર્મ નરો,
અવિચળ સુખ લંભનકે હોતે, એહ પરમ ઉપાય ધરો. ધર્મ. ૫

વિષય કપાય પ્રમાદિક, એ કાઠો કલિમલ કચરો,
જન્મ જરા મરણાદિક જમરા, ભવિ ભવ ભવમાં નાહીં ફરો. ધર્મ. ૬

સાનવિમળ ગુણુ ગુરના પદકજ, પ્રેમે કરીને તે અનુસરો,
પરમ નિધાન ધ્યાન ધર્મનું, એહીજ બંદિર ખેચ ખિસરો. ધર્મ. ૭

સૂરીશ્વરે આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળી સુજ્ઞશિવે પોતે કરેલાં પાપનો બધો વૃતાંત કહ્યો, અને તેની આલોચણાને માટે વિનવતી ફરી ગુરુએ તેનો શુદ્ધ ભાવ જોઈને આલોચણા આપી. આલોચણામાં જે ભારે તપ કહ્યું, તે પ્રમાણે તેણે શુદ્ધ હૃદયથી આચર્યું. પછી સુજ્ઞશિવે સુજ્ઞશ્રી સહિત દીક્ષા લેવાની પ્રાર્થના કરી, એટલે સૂરિએ કહ્યું કે, આ સુજ્ઞશ્રી સગંભા છે, માટે તેનાથી દીક્ષા લેવાશે નહીં. પછી સુજ્ઞશિવે એકલા દીક્ષા લીધી. વિધિ સહિત સંયમ ધર્મને પાળી, સુજ્ઞશિવ છેતરે નિષ્કર્મ થયો.

છવીશ વર્ષ અને તેર દિવસ સુધી ચારિત્ર પર્વાય પાળી, અંતે પાદપોષગમ અનન્ય આરાધી, કર્મને અપાતી, કેવળી યદ્ય તે સિદ્ધિ પદને પ્રાપ્ત થયો.

ગૌતમ ગણુધર બોલ્યા—સ્વામી ! સુજ્ઞશિવ જેવો મહા પાપી અંતર્ગત કેવળી યદ્ય; પરમ સુખનો પાત્ર થયો, તેનું શું કારણ ? પ્રભુ બોલ્યા—ગૌતમ ! તે સુજ્ઞશિવે શુદ્ધ ભાવથી પ્રાયશ્ચિત લઈ, સંયમની આરાધના કરી હતી. ક્ષપક શુકલ ધ્યાનના પસા-મથી તેનાં દુષ્કૃત દુર થયાં હતાં.

ગૌતમે પુનઃ વિનયથી પૂછ્યું કે, સ્વામિ ! સુજ્ઞશિવની સ્ત્રી સુજ્ઞશ્રીનું પછી શું થયું ? તે ગર્ભિણીની શી અવસ્થા યત્ર ? તે કહેવાની કૃપા કરો. પ્રભુએ કહ્યું—ગણુધર ! તે સુજ્ઞશ્રીએ પ્રસવ કાળે ગર્ભની પીઠથી એવું ચિંતવ્યું કે, આ ગર્ભ મને અતિ પીડા આપે છે, માટે તેનો નાશ કરું. આવા રૌદ્ર ધ્યાનથી મૃત્યુ પામી, તે છઠી નરકે પડી, તેણીએ જન્મ આપેલા બાળકને એક આન લઈ ગયો. આને તે બાળકને કુંભારના ચક્ર ઉપર મુક્યો. આન તેનું ભક્ષણ કરવા જતો હતો, ત્યાં કુંભાર આવી પહોંચ્યો. કુંભારને કાંઈ સંતાન ન હતું, તેથી તેણે પોતાની સ્ત્રીને આપ્યો, અને તેનો જન્મોત્સવ

કર્ષો. પુત્રનું સુસદ્ધ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. માતાપિતાએ તેને લાઙ્ગનપાલન કરી મોટો કર્યો. સુસદ્ધ કુંભારની કળામાં પ્રવીણ થયો હતો, તથાપિ તેનું હૃદય ધાર્મિક હતું.

એક વખતે તે ગામમાં કોઈ મુનિ આવી ચડ્યા, તેને વાંદવાને આવતા લોકોની સાથે સુસદ્ધ પણ આવી ચડ્યો. મુનિના મુખની વાણી સંલિખી સુસદ્ધના મનમાં સંવેગ પ્રાપ્ત થયો, તેણે તત્કાળ તે મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લીધા પછી સુસદ્ધ સાધુએ ગુરૂની સેવના, છઠ્ઠ અઠ્ઠમ ત્રિગેરે તપની આરાધના અને માસક્ષમણી કરી પોતાના ચારિત્રને દીધાવ્યું. કર્મની સત્તા પ્રબળ છે, આવો ઉત્તમ મુનિ કેટલોક કાળ ગયા પછી સંયમમાં શિથિલ થઈ ગયો. જેમ જાતિવંત અથ્થ અવજો થાય, તેમ તે અવજો થઈ, ગુરૂની શિક્ષાને માન્યા વગર માત્ર તપસ્યાજ કરવા લાગ્યો. તેના મનમાં તપને માટે સારો ભાવ હતો. સંયમના બીજા ધર્મને તેણે ગણ્યાર્થ નહીં. ગુરૂ તેને કહેતા કે, વત્સ ! એકલું તપ શા કામનું છે ? તું યતના (જ્યેષ્ઠા) રાખીને તપસ્યા કર. ગુરૂની આવી શિક્ષા પણ તે માનતો નહીં, અને જ્યેષ્ઠા રાખ્યા શિવાય તપસ્યા કરતો, અને તેનેજ ઉત્તમ સંયમ માનતો હતો.

સુસદ્ધની આવી વર્તણૂક જોઈ ગુરૂના હૃદયમાં દયા આવી. ગુરૂએ મનમાં વિચાર્યું કે, આ મુનિ ચારિત્રધારી તપસ્યા કરે છે, પણ તેની તે તપસ્યા યતના વિના વૃથા છે, માટે તેના હિતની ખાતર તેને યથાશક્તિ બોધ આપવો, તે છતાં જો તે અલ્પ મતિ માને નહીં, તો પછી તેનાં કર્મ જાણે. આવું વિચારી એક વખતે ગુરૂએ સુસદ્ધને બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું:—

વત્સ ! હવે દીર્ઘ વિચાર કર, શુદ્ધ ભાવથી યતનાનો આદર કર, જ્યેષ્ઠાનો પ્રભાવ દિવ્ય છે. જ્યેષ્ઠા વિના તારી તપસ્યા કાલને કલેશકારક થઈ પડશે. યતનાને માટે નીચેની ગાથા સમજી હમેશાં તેનું મનન કર્યા કર.

સમિદ્ કસાય ગારવ, ઇન્દિયમય બંધચેરગુત્તીય ।

સજ્ઞાણ વિનય તવ ઇગ, સદ્વીઓય જયણા સુવિદિયાણં ॥ ૧ ॥

જ્યેષ્ઠાથી પાંચ સમિતિવાન થવાય છે, કષાય, ગારવ અને ઇન્દ્રિય મદથી દૂર રહે છે, અદ્વિત્યર્થ, શુભિ, સ્વાધ્યાય, વિનય અને તપ નિરાબાધ થાય છે, તેમજ ગુરૂની આજ્ઞામાં પ્રણયવાન થવાય છે.

શિષ્ય ! જ્યેષ્ઠાને માટે જેવો ઉત્તમ અભિપ્રાય છે, તેવોજ ગુરૂની આજ્ઞામાં પણ છે. શિષ્ય સ્વતંત્ર રીતે કોઈ પણ કાર્ય કરવાનો અધિકારી નથી. કદિ તે કાર્ય ઉત્તમ

અકારનું હોય, તોપણ ગુરૂની આજ્ઞા શિવાય કરેલું કાર્ય તેનું પૂર્ણ ફળ આપતું નથી. જેને માટે નીચેનું પ્રાકૃત કાવ્ય સ્મરણીય છે.

“ આપ જુદિએ સુંદર કહ્યું, તે સુંદર નવ હોય,
જે ગુરૂ વચન થકી કહ્યું, તે શાસનમેં સોહ. ૧ ”

વળી યતનાને માટે પણ તેમજ કહ્યું છે:—

“ યતના પૂર્વક તપ કરો, જેથી ભવને વામો,
આજ્ઞા યતના જે મળે, તો શિવસુખને પામો. ૧ ”

ગુરૂએ આ પ્રમાણે ઘણું કહ્યું, પણ સુસદ્ગુણ હૃદયમાં જરા પણ ઉતર્યું નહીં. તે ગુરૂની અવજ્ઞા કરી, અને જયજ્ઞાને વિસારી કષ્ટ ભરેલાં તપ કરવા લાગ્યો. આવી વર્તણૂક રાખી ગુરૂની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો. છેવટે ગુરૂએ તેને પ્રાયશ્ચિત લેવાને કહ્યું, તથાપિ તે પ્રાયશ્ચિત લીધા વગર સ્વતંત્રતાથી વર્તવા લાગ્યો. ગુરૂ શિક્ષા આપે, તોપણ તેની દરકાર રાખે નહીં. જ્યારે આમ હદ ઉપરાંત સુસદ્ગુણ પ્રવર્તન જેવામાં આવ્યું, એટલે ગુરૂએ તેને સંધની સમક્ષ પોતાના ગચ્છની બહાર કાઢ્યો. ગચ્છની બાહર રહીને પણ તે જયજ્ઞા વગર ઉગ્ર તપશ્ચા કરવા લાગ્યો. ષડ્કાય જીવની વિરાધનાને નહીં ગણતાં કેવળ તપશ્ચામાંજ તે તક્ષીન રહેવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે યતના રહિત ચારિત્રને પાળતાં, તે સુસદ્ગુણ કાળ આવ્યો. મૃત્યુ પામ્યા પછી તપના પ્રભાવથી તે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇંદ્ર સામાનિક દેવતા થયો. હે ગૌતમ ! હવે તે સુસદ્ગુણ આયુષ્ય આ પ્રમાણે છે. સૌધર્મ દેવલોકમાંથી ચલીને તે ભરતક્ષેત્રમાં વાસુદેવ થઇને અવતરશે, ત્યાંથી સાતમી નારકે ઉત્પન્ન થઇ હસ્તીનો અવતાર પ્રાપ્ત કરશે. તે ભવે અતિ મૈથુન સેવી, મરીને અનંત કાયમાં જશે, અને પાછો ચતુર્ગતિના મોટા ફેરામાં પડશે. હે ગૌતમ ! જયજ્ઞા વિના કેવી અધોગતિ થાય છે ? તેને માટે તે સુસદ્ગુણ પૂર્ણ દષ્ટાંતરૂપ છે. તેણે અતિ મહાન તપશ્ચા કરી હતી, અને પોતાના શરીરને મોટા કષ્ટનું ભાગ્ય બનાવ્યું હતું, તથાપિ યતના વિના તેને ઉદ્ધાર થયો નહીં. આ અનંત ભવસંધુને તે તરી શક્યો નહીં, એટલુંજ નહીં, પણ સંસારની પરંપરામાં તેને મહા કષ્ટ વેઠવાં પડ્યાં. તેવી રીતે જે માણસ ગુરૂનાં વચનની યતના ન કરે, તે સુસદ્ગુણો જેમ બહુભવી થાય છે. જે ગુરૂની આજ્ઞાથી તેણે તપ આચરણ કર્યું હોત, તો તે મહા ફળ પ્રાપ્ત કરી શકત. સુસદ્ગુણ આવકે જે તપ કર્યું છે, તે તપનો આઠમો ભાગ જે ગુરૂની આજ્ઞાએ કરવામાં આવ્યો હોત, તો તેજ ભવમાં મોક્ષે જાત.

જેન આગમ પોષાર કરી જણાવે છે કે, જે કાંઈ ધાર્મિક ક્રિયા કરો, તે યતના પૂર્વક કરજો. ચારિત્રથી અલંકૃત થઇ, જે તમે જયજ્ઞાનો અનાદર કરશો, તો તમારું ચારિત્ર વ્યર્થ થવાનુંજ, તેવા ચારિત્રથી તમે અલંકૃત થયા નથી, પણ ચારિત્રથી બ્રહ્

થયા છે. તેવા ચારિત્રધારી તપસ્વીઓના કરતાં ગૃહસ્થ શ્રાવકો ધણે દરબજે સારા છે. જેને માટે નીચેની પ્રશ્નના મુખની ગાથા પ્રમાણભૂત છે.

જિણદિસ્ત્વં વિ ગહીડં, જયણવિહૂણા કુણંતિ તિવ્વતવં ।

જિણઆણ સ્વંડગાજે, ગોયમ મિહિણોવિ અજ્જહિયા ॥ ૧ ॥

“ હે જૈતમ ! જિનદીક્ષા લઈ જયણાવિના જે તીવ્ર તપસ્યા કરે છે, તેઓ જિન આશાને ખંડન કરનારા છે, તેઓનાથી ગૃહસ્થ શ્રાવકો વધારે સારા છે. ”

ચેટક રાજ્યને જૈતમે આ પ્રમાણે કથા કહી, તે સાંભળી ચેટક ધણો ખુશી થયો, તેની પવિત્ર મનોવૃત્તિમાં જયણાને માટે બહુ માન ઉત્પન્ન થયું.

સુપ્રતાચાર્યે પણ રાજ્યર્ષિ પ્રતાપસિંહને યતનાને માટે સારો બોધ આપી, તેના હૃદયને યતનામય બનાવી દીધું હતું, તેથી તેમના હૃદયમાં દિવસના ત્રણે કાળ જયણાનું જ મનન થયા કરતું હતું. જયણા જેન મતની જયપતાકા છે, જયણા ચારિત્રનો ચળકાટ છે, જયણા સંયમની શોભા છે, જયણા સ્યાદાદની સીમા છે, અને જયણા શિવ સુખની જનની છે. આવાં નિશ્ચિત વચનો, તે રાજ્યર્ષિ પ્રતાપસિંહના અને તેમના દીક્ષિત પરિવારના મુખકમળમાંથી હમેશાં નીકળતાં હતાં.

પ્રકરણ ૭૧ મું.

શ્રીચંદ્રનું સંયમ રાજ્ય.

માર શ્રીચંદ્ર એક વખતે સભા મંડપમાં બેઠો હતો, સામંત અને મંત્રિઓના પરિવારથી તે પરિવૃત્ત હતો, સમાજનો દેખાવ શાંત હતો. હમેશના રીવાજ પ્રમાણે ખાસ અધિકારીઓ પોતપોતાનું કર્તવ્ય નિવેદન કરવાને અને રાજ્યતંત્રની આવશ્યક નવી આગાઓ મેળવવાને ત્યાં આવ્યા હતા, રાજ્યને લગતી જુદી જુદી વ્યવસ્થાને માટે વાતચીત થતી હતી. ન્યાયમૂર્તિ શ્રીચંદ્ર દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી તે વ્યવસ્થામાં પોતાની યોગ્ય સંમતિ આપતો હતો.

આ વખતે દારપાળે આવી પ્રણામ કરી જણાવ્યું કે, કોઈ ગૃહસ્થ ગુરુ આપને મળવાને દાર ઉપર ઉભા છે. કહો, શી આગા છે ? તરતજ ચતુર મહારાજાએ તેને સત્વર પ્રવેશ કરાવવાની આજ્ઞા આપી. ગૃહસ્થ ગુરુને આવતા જોઈ, કુશસ્થળ પતિ ઉભો થયો. નમસ્કાર કરી, તેમને પોતાની પાસે યોગ્ય આસન ઉપર બેસાર્યા. મહારાજાએ પ્રસ-

જતા પૂર્વક આગમનનું પ્રયોજન પુછ્યું. ગૃહસ્થ ગૃહ્યે સહર્ષ વદને જણાવ્યું, રાજેન્દ્ર ! આવવાનું કારણ બીજું કંઈ નથી. તમારા જેવા જૈન રાજાઓના આશ્રયથી મને કોઈ વાતની અપેક્ષા નથી, અત્યારે ભારતવર્ષ ઉપર આહત ધર્મનો ઉદ્ધોત થઈ રહ્યો છે, જૈન મુનિઓના મુખમાંથી પ્રગટ થતી જ્ઞાનવાણી જ્યવંતી પ્રસરે છે, શ્રાવક પ્રજાનો શિષ્ટાચાર સર્વ સ્થળે પ્રશંસનીય પ્રવર્તી રહ્યો છે, દરેક સ્થળે શ્રાવિકાઓ સાત ધર્મની ધુરાને ધારણ કરી, જૈન ધર્મના શીળવ્રતનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરી રહી છે, સ્થાવર, અને જંગમ જીવો નિર્ભય રીતે વર્તે છે, આર્ય દેશના દરેક ખુણામાં શ્રીચંદ્ર મહારાજના પ્રતાપનો પ્રકાશ પડી રહ્યો છે, આપના પ્રૌઢ પ્રતાપને લઇને સર્વત્ર અમારી ઘોષણા પ્રવર્તી રહી છે. મારા આવવાનું પ્રયોજન બીજું નથી, પણ આપના પિતા રાજર્ષિ પ્રતાપસિંહ મહારાજનાં મને દર્શન થયાં, અને તેમનો સંયમ જોઈ, મને જે અનહદ આનંદ થયો છે, તે જણાવવાને હું ખાસ આપની પાસે આવ્યો છું. અહા ! શું તેમનું આચર ! શું તેમના સંયમનો પ્રભાવ ! તે મારાથી વર્ણન થઈ શકે તેવો નથી. જેમને માટે કવિઓ નીચેની કવિતા ગાય છે.

તર્પ જપ સંયમ ખપ કરે, ન પ્રેરે મનમાં માય,
કામ ક્રોધ મદ માન જે, ભાગ્યે ભવના દાય. ૧

વિનયી ને લજ્જાળુ જે, દયા ધીર દમવત,
દુર્ધર તપ આરાધતાં, શ્વમ દમ સુધા સંત. ૨

ક્રિયા કરંતા ત્રિધિપણે, સાધે અક્રિય યોગ,
સંયમના ભોગી થયા, જનથી હોયે અયોગ. ૩

ધ્યાન જ્ઞાનમાં મગ્ન છે, ભવ યજ્ઞના કાર,
મગ્ન રહે નિજ ભાવમાં, નહિ પરભાવ વિકાર. ૪

મયગલપરે નિસ મલપતા, ભેદે કપટનો કાટ,
સિંહપરે દુર્ધર્ષ છે, દેતા પરિપક્વ દોટ. ૫

ગોટ કરે કંઠોપરે, ધ્યાનાનળના ગોટ,
ઉપાડી શમ યંત્રથી, ચુરે જેમ રજ કાટ. ૬

કણાં જાય મુખથી નહિ, તે મુનિ તણાં વખાણુ,
પ્રવચન મારગ અનુસરે, કરે ન તાણોતાણુ. ૭

રાજેન્દ્ર ! તે મહા મુનિ રાજર્ષિના સંયમની પ્રશંસા મુખથી કહી શકાય તેવી નથી. એ મહા મુનિ આચર ધર્મના યથાર્થ રીતે આરાધક છે. એવજ્ઞાના દશ દોષ, આહાર—પિંડના ચતુર્વિધપણે સુડતાલી દોષને તેઓ દુર કરી, ચેતાના સંયમનો નિર્વાહ કરે છે, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિને તે સમ્યક્ પ્રકારે ધારણ કરે છે. મુખ સંયમ

નિરાપાધ એ ચારિત્રનું મહા વાક્ય તેમનામાં શુદ્ધ રીતે જણાય છે, તેઓ પરકાય જીવને અલયદાન આપે છે, દશ પ્રકારનાં વૈયાવચ્ચ કરે છે, વિનયના બધા બેદ આચરે છે, તેઓ ચંદ્રના જેવા નિર્ભય, હંસના જેવા ઉલ્લસ, ગેંડાના શીંગડાના જેવા એકાકી, વૃષભના જેવા અલિષ્ટ, સિંહના જેવા દુર્ધર્ષ, અને પરીષદને સહન કરનાર, કમળની જેમ અસંગી, આકાશની જેમ નિરાલંબ, કાચાના પેઢે શુભેદિય, ચંદ્ર અંબની જેમ સૌમ્ય, સુવર્ણની જેમ જાતરૂપ, પૃથ્વીની જેમ સર્વસહ, શરદ ઋતુના જળની જેમ મળ રહિત હૃદયવાળા, વાયુની જેમ અહોનિશ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી, અને ભારતે પક્ષીની જેમ અ-અમત્ત છે. આવા શુભના ધારક છતાં તેમનું ચિત્ત દંભ રહિત છે, નિત્યે આલોચણા લઇને તેઓ શુદ્ધ મને રહે છે, નિરતિચારપણે રહેવાને દશ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત આચરે છે, ઈર્ષ્યા પશ્ચિદ્ધિના નિયમથી વિચરે છે, નિયમસર યોગ્ય પ્રતિક્રમણુ કરે છે, ક્ષણે ક્ષણે મિથ્યા દુષ્કૃત આપી, આત્માને નિર્દોષ તથા અપ્રમાદી બનાવે છે. દુઃસ્વપ્ન વિગેરે કારણને લઇને વિવિધ કાર્યોત્સર્ગ આચરે છે, શિષ્યાદિકમાં ગુરુ તથા લઘુપણની રીતીએ વંદના ક્રમ સાચવે છે, પાંચ આશ્રવને ઉત્કૃષ્ટ રીતે સેવે છે, વસતિમાં એકાકી રહી, આલાપ સંલાપનો ત્યાગ કરે છે, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં યોગ્ય, છઠ્ઠ, અને અકૃમ વિગેરેનો તપ કરે છે, શિશિર ઋતુમાં છટ, અકૃમ; તથા દશમાદિ તપ કરે છે, વર્ષામાં અકૃમ, દશમ તથા દુવાલસ તપ કરે છે, તપને અંતે નિર્લેપપણે ભક્ત પારણું કરે છે; વળી સાધુનીદશ પ્રકારની સામાચારીને શુદ્ધ હૃદયે સેવે છે. એ મહાશય સ્વાધ્યાયમાં જરાબર કાળ પ્રમાણે પઠન પાઠન કરે છે. જ્ઞાન, જ્ઞાની જ્ઞાનાબ્યાસી અને જ્ઞાનના ઉપકરણનો વિનય કરી વર્તે છે, સ્ત્રૂત પાઠમાં અધ્યયનને માટે કહેલા કાળ પ્રમાણે સ્વાધ્યાય આચરે છે, સર્વ જાતની જ્ઞાનની આશાતના દુર કરી, જ્ઞાનનું બહુ માન કરે છે. બહુ માન સાથે હૃદયમાં તેની ઉપર પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્રીતિ ધારણ કરે છે, ઉપધાન તપની નિધિથી જ્ઞાનની આરાધના કરે છે, “ જ્ઞાન આપનાર ઉપકારી ગુરુને અપલાપ કરનારો પુરૂષ નિન્દાયિત જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધ કરે છે. ” આવું જાણતાં તેઓ પોતાના શ્રુત જ્ઞાન આપનારા ગુરુની ઓલવણા નહીં કરતાં બહુ માન કરે છે. વળી તેમના હૃદયમાં નીચેના શ્લોકનું મનન સર્વથા રહ્યા કરે છે:—

एकाक्षरप्रदातारं यो गुरुं नैवमन्यते ।

જ્ઞાનયોનિશતં ગત્વા ચાંદાલેષ્વપિ જાયતે ॥ ૧ ॥

“ એક અક્ષર આપનારા ગુરુને જે માન આપતો નથી, તે જ્ઞાનની યોનિમાં સો વાર જઈ, પછી ચાંડાલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ”

રાજેન્દ્ર ! તે સિવાયના બીજા પણ ચારિત્રના ઉલ્લસ શુભને તેઓ ધારણ કરે છે. તમારા પિતાએ આ ભારતવર્ષ ઉપર અનુપમ સંયમ ધર્મને ઢીલાવ્યો છે, તેમના સંયમની શોભાને લઇને ભરતક્ષેત્રમાં જૈન શાસનનો ઉદ્યોત થઈ રહ્યો છે. તે સાથે તેઓ સતત

વિહાર કરી, મહાન ઉપકાર કર્યા કરે છે, પોતાની દેશનાથી અનેક લખ્યોને પ્રતિબોધ આપે છે, તેમનાં દર્શનથીજ ધણાઓ સંયમના આરાધક થઇ જાય છે, તેમને વંદના કરવામાંજ શ્રદ્ધાનાં પરિણામ દિવ્ય થઇ જાય છે.

આ પ્રમાણે પોતાના સંયમધારી પિતાનું માહાત્મ્ય બરેલું ચારિત્ર સાંભળી શ્રીચંદ્રના હૃદયમાં ચારિત્રબળ પ્રગટ થઇ આવ્યું. તેની પવિત્ર મનોવૃત્તિમાં ધર્મની પ્રબળ વાસનાઓ બંધાઇ ગઇ; તરતજ તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, હવે આ શ્રાવક જીવનને કૃતાર્થ કરવાને માર્ગ શોધવો જોઇએ. પિતાશ્રીએ પોતાના પશ્ચિમ જીવનને સુધાર્યું છે, તેમને પણ આવી મારે પણ જીવનને સુધારવું જોઇએ. આવો વિચાર કરી, મહાનુભાવ શ્રીચંદ્રે પોતાની પૂર્વોપાર્જિત વિદ્યાઓનો ઉપયોગ ધર્મ કાર્યમાં કરવા માંડ્યો. ચમત્કારી વિમાનો બનાવીને વિવિધ પ્રમાણે જિન યાત્રાઓ કરવા માંડી. ઘણી વાર મોટા સંઘ કાઢીને પોતાના નરભવને સાર્થક કરવા માંડ્યો, માનવ જીવનનો પૂર્ણ લાભ લેવાની ઇચ્છાથી તેણે દીન અને યાચકોને અગણિત દાન આપવા માંડ્યાં.

પ્રિય વાચક ગણ ! જો તમારે માનવ જીવન કૃતાર્થ કરવા આદર્શ ધર્મરૂપ અમુલ્ય રત્ન સંપાદન કરવું હોય, તો આપણી વાર્તાના નાયક શ્રીચંદ્રનું આ ઉદ્દેશું જીવન ચરિત્ર એક ચિત્તે વાંચી તેનું મનન કરજો.

ધર્મવીર શ્રીચંદ્રે પોતાની ઉત્તર વયમાં ધર્મનાં મહાન કાર્યો કરવા માંડ્યાં હતાં. વૈતાલ્ય તથા નંદીશ્વર ઉપર રહેલાં શાશ્વત ચૈત્યોને પણ શ્રીચંદ્ર સહકૃદ્ગમ વાંદવા ગયો હતો. તે મહાનુભાવ અદાર પ્રકારે કુશળતા કરી સૌની સાથે પ્રેમ રાખતો, અને શ્રાવકના નિયમોને પાળતો હતો. અદ્ય સમયમાં તો તે ધર્મી મહાનુભાવે ભારતની ભૂમિને જિન ચૈત્યોથી ભક્ષિત કરી દીધી. ચૈત્યોની શ્રેણી જાણે ભૂમિરૂપ ભામિનીનો હાર હોય, તેમ શોભતી હતી, તેણે ચૈત્યોની ઉપર એટલાં બધાં તોરણો અને ધ્વજો ઉઠત કર્યા હતાં કે, જાણે તેના યશના રશ્મિઓ હોય, તેવાં તે દેખાતાં હતાં. સાત વ્યસનને દૂર કરનારા શ્રીચંદ્રે સેંકડો જિનજિંઓની સ્થાપના કરી હતી, અસંખ્ય ધર્મશાળાઓ બંધાવી હતી, અને સેંકડો જ્ઞાનના બાંકારો ભરાવ્યા હતા; તે શિવાય બીજી શુભ કરણી તે અપરંપાર કરતો હતો. પોતાની પત્નીઓની સાથે રથયાત્રા કરી, જિનાલયમાં વિવિધ જાતની પૂજાઓ ભણાવતો હતો. ટુંકામાં તે મહાનુભાવે પોતાના શ્રાવક જીવનને ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખર ઉપર મુક્યું હતું.

આ પ્રમાણે ધાર્મિક માર્ગમાં પ્રવર્તતો શ્રીચંદ્ર ધર્મ, અર્થ, અને કામ, પરસ્પર નિરાધાર રીતે સાધતો હતો. સ્વદાર સંતોષથી વર્તનારા તે ધર્મવીરને સોળ પુત્રો, અને સત્તર પુત્રીઓ થઇ હતી. એ સર્વમાં પૂર્ણચંદ્ર નામે એક પ્રતાપી પુત્ર હતો, તે સર્વ કળાઓને ધારણ કરનારો, અને માતા પિતાની ભક્તિવાળો હતો. કેટલાએક ગુણમાં તો તે શ્રીચંદ્રનું પ્રતિબિંબરૂપ હતો, બીજા પુત્રો પણ સર્વ કળાઓમાં પ્રાવીણ્ય મેળવી, પિતાની ધર્મ તથા નીતિની શક્તિને વધારતા હતા.

પોતાના જીવનને ચારિત્ર ગુણ તરફ દોરી જવાની ઇચ્છાથી શ્રીચંદ્રે પોતાનાં સમૃદ્ધિવાળાં રાજ્યો તે ગુણી પુત્રોને વહેંચી આપ્યાં હતાં. પ્રથમ જ્યેષ્ઠ પુત્ર પૂર્ણચંદ્રને પોતાના વડિલોપાર્જિત કુશસ્થળીના રાજ્ય ઉપર ખેંસાયો હતો, તેનો રાજ્યાભિષેક મોટા ઉત્સવથી કરવામાં આવ્યો હતો. બીજા કનકસેન કુમારને નવલાખ દેશનું રાજ્ય આપ્યું હતું. શ્રીમદ્દ નામના કુમારને કુંડળપુરનું રાજ્ય અને રત્નચંદ્ર કુમારને વૈતાલ્ય ગિરિનું રાજ્ય આપ્યું હતું. મદનાના પુત્ર મદનચંદ્રને મલય દેશનો રાજા કર્યો હતો. કનકચંદ્રને કકોટક દેશનું રાજ્ય આપ્યું હતું. તારાચંદ્રને નંદીપુરનું રાજ્ય સોંપ્યું હતું, અને શિવચંદ્રનો અંગ દેશ ઉપર રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો. આ પ્રમાણે પોતાના બધા પુત્રોને યોગ્યતા પ્રમાણે રાજ્યો વહેંચી આપી શ્રીચંદ્ર નિશ્ચિંત થયો, અને હવે તે સંયમ રાજ્યની લગામ લેવા સર્વ રીતે તૈયાર થયો હતો. દ્રવ્ય રાજ્યથી પરમ સંતુષ્ટ થયેલા શ્રીચંદ્રે હવે બાવ રાજ્યના સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થવાની ઇચ્છા કરી.

તેણે આ સંસારનાં સ્વરૂપ તરફ અનિલ બાવના જાગૃત કરી. તેણે વિચાર્યું કે, આ સંસારના પદાર્થો ક્ષણિક છે, રાજ્યવૈભવ વિદ્યુત્તી જેમ અસ્થિર છે, કમળની પાંખડીરૂપ પડેલાં જળનાં બિંદુની જેમ આ જીવિત અપળ છે, સ્ત્રી, પુત્ર, અને પરિવાર અતિથિની જેમ ગૃહાવાસમાં આવે છે, અને જાય છે, માટે હવે સંયમ સાધી આત્મ-સાધન કરવું યોગ્ય છે. પુનઃ પુનઃ આ માનવજન્મ પ્રાપ્ત થતો નથી, માનવજન્મરૂપ ચિંતામણિ રત્નને વ્યર્થ રીતે ગુમાવી દેવું ન જોઈએ.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર વિચાર કરતો હતો, ત્યાં એક વનપાળ દોડતો આવ્યો; તેણે આવી મહારાજાને ખચર આપ્યા કે, મહારાજા ! આપણા ઉદ્યાનમાં ધર્મચોષ સૂરીશ્વર પરિવાર સહિત સમોસર્યા છે. આ વધામણી સાંભળતાંજ શ્રીચંદ્રને હર્ષોલ્લાસ પ્રગટ થઈ આવ્યો. તેણે પ્રસન્ન થઈને વનપાળને સાડીઆર ઠોરી સુવર્ણનું ધનમાં આપ્યું, અને તરતજ સૂરીશ્વરની પાસે જવાને મોટા આહ્વાનથી તૈયારી કરી. મહારાજાની આજ્ઞાથી રાજ્યની તમામ રીયાસત તૈયાર થઈ ગઈ. ચતુરંગ સેના એકત્ર થઈ રાજકુટુંબ પરિવાર સાથે તૈયાર થઈ ગયું. મંત્રીશ્વરો અને સામંતો પોતાના પરિવાર સાથે મહારાજાની સમક્ષ હાજર થઈ ગયા. પછી મોટા ઘાઠમાંથી શ્રીચંદ્રની સ્વારી સૂરીશ્વરની સન્મુખ આવી. ચંદ્ર-કળા વિગેરે રાણીઓ, ગુણચંદ્ર વિગેરે મંત્રિઓ, સેનાપતિ, નગરસેઠ અને ચૌર વર્ગ તમામ મંડળ મહારાજાની સાથે ચાલ્યું. ઉદ્યાનની પાસે આવી તે સ્વારી ઉભી રહી. શ્રીચંદ્રે પાંચ અભિગમ સાચવવાને ચામર, છત્ર, વાહન, શસ્ત્ર અને મુગટ, એ પાંચ રાજચિન્હ દૂર કર્યાં. વિધિથી ગૂરને વંદના કરી, કુશસ્થળીનો પૂર્વ રાજા ગુર વાણીરૂપ સુધારસનું પાન કરવાને આતુર થઈ, એક ચિત્તે સૂરીશ્વરની સામે બેઠો.

સૂરીશ્વર બોલ્યા—ગુણવાન રાજેન્દ્ર ! આ મનુષ્યભવ દશ દ્રષ્ટાંતથી દુર્લભ છે, તેમાં આર્ષદેશ, ઉત્તમ કુળ અને નિરોગી શરીર, એ ઉત્તરોત્તર વિશેષ દુર્લભ છે, માટે વિપય, પ્રગાઠ વિગેરે દુર્ગુણોને છોડી ધર્મનું સાધન કરવું એજ ખરું કર્તવ્ય છે, ઇન્દ્રિયોની

પટુતા હોય, સાં સુધીમાં ઉત્તમ ગુરના યોગથી શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવું જોઈએ. શ્રદ્ધાનો શુદ્ધ ઉપયોગ કરી, પંડિત વીર્યના ઉદ્ધાસથી આરબેલા કાર્યને યાવજશ્વિત યાળવું જોઈએ, અને સર્વ રીતે દેશવિરતી ધર્મના બધા લાભ મેળવી સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ધર્મની શુદ્ધ ભાવના ભાવવી જોઈએ. “ આ ગૃહાવાસ છે, તે પાશરૂપ છે, વિપ્રય ભોગમાં આતુર એવી ઈદ્રિયો અનર્થ કરનારી છે, અને સ્ત્રીઓ આ સંસાર સાગરમાં પાપાણીની નાવિકા છે. ” એમ જાણી સુકૃતની શ્રેણી તરફ મનોવૃત્તિ લગાડવી જોઈએ. જે પુરુષ આ ક્ષણ પરિભોગી ધનાદિ પદાર્થો નરકમાં સંહાય કરનારા છે, એમ મનમાં ચિંતવ્યા કરે, તે ખરે-ખરે શ્રાવક કહેવાય છે. આટલું કહી સૂરીશ્વર નીચેની ગાથાઓ બોલ્યા:—

ચિંતે મનમાં એહવું, લઈ સર્વ વિરતિ કે વાર,
આગમ લણિ પ્રતિમા વહુ, વળી કરે ઉચ્ચ વિહાર.
ગીતારથ ગુરુ સેવના, પંચ પ્રકાર સઝાય,
ઇલાદિક બહુ ભાવના, એવા મનોરથ થાય.
તે સંયોગ મળે હુતે, ન કરે હીલ લગાર,
તે સામગ્રી સવિ મળી, અક્ષળ કરે છે ગમાર.

આ ગાથાઓ સાંભળી મહારાજ શ્રીચંદ્ર ધણેજ પુશી થઇ ગયો; આથી કરીને તેના હૃદયની વૈરાગ્ય ભાવનાને પરિપૂર્ણ પુષ્ટિ મળી, નિદ્રાળુને જેમ ખીજાતું મળે, તૃપ્તાનુરને જેમ અમૃત મળે, અને નિર્ધનને જેમ ધન મળે, તેમ તેને આ ઉત્તમ ઉપદેશ મળતા તેના હૃદય ઉપર સારી અસર થઇ. તરતજ તે સંયમ લેવાને ઉત્સુક થઇ ગયો. પછી તેણે નગરમાં આવી જાહેર ઉદ્બોધણા કરાવી કે. “ શ્રીચંદ્ર રાજ સંયમ લે છે, માટે જેની ઇચ્છા હોય, તેણે તેમાં સામેલ થવું. ” કુશરથળીમાં એ વાત બધે સ્થળે પ્રસરી ગઇ. મહારાજ શ્રીચંદ્રે પોતાના પુત્ર પૂર્ણચંદ્રની રમ્મ લીધી. આજ્ઞાકિત પુત્રને પિતાના વિયોગનો ભય થયો, તથાપિ તેણે પિતાની સંયમની ઇચ્છાને અનુમોદન આપ્યું. પૂર્ણચંદ્રે પિતાના દિક્ષેત્સવનો સમારંભ કર્યો, તે પ્રસંગે અદ્યા નગરને વિવિધ જાતની શોભાથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યું. મોટા ઠાઠમાડથી અદ્યા મહોત્સવનો સમારંભ કરાવ્યો. દીક્ષાના શુભ મુહૂર્તના દિવસે રાજ્યની તમામ રીયાસત સાથે મોટો વરઘોડો તૈયાર કરાવ્યો. હાથી, ઘોડા, રથ અને પેદલની પંક્તિઓ શૃંગાર ધારણ કરી, સ્વારીમાં તૈયાર થઇ. કુશરથળી નગરીએ અલકાપુરીની શોભા ધારણ કરી, બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધીનાં તમામ નગરજન મહારાજની દીક્ષિત મૂર્તિનાં દર્શન કરવાને બહાર નીકળી પડ્યાં.

મોટા આડંબરથી મહારાજની દીક્ષા સ્વારી સૂરીશ્વરની પાસે આવી. દુરથી શિષ્યાકામાંથી ઉતરી મહારાજ સૂરીશ્વરની પાસે આવ્યા, સૂરીશ્વરને વિધિથી વંદના કરી, તેણે રાજચિન્હો અને અલંકારો દૂર કરી દીધાં; આથી જે કૃત્રિમ શોભા હતી, તે દૂર થઇ ગઇ, અને તેના શરીરની સ્વાભાવિક શોભા પ્રગટી નીકળી.

સૂરીશ્વરે ચતુર્વિધ સંઘની સમક્ષ વિધિ મંત્રના ઉચ્ચાર સાથે શ્રીચંદ્રને દીક્ષા આપી. કુશસ્થળીના સંઘની ચતુર્વિધ પ્રજાએ પોતાના પૂર્વપાલક મહારાજની ઉપર વાસક્ષેપ નાખ્યો, તે વખતે વાળિંત્રાના અને જ્યક્ષારના ધ્વનિથી ગગન મંડળ ગાજી રહ્યું. કુશસ્થળીના વિશાળ રાજ્યનો મહારાજ હવે સંયમ રાજ્યનો મહારાજ થયો. ધર્મધોષસૂરિએ ઉંચી ધોયણા કરી, પોતાના રાજર્ષિ શિષ્યને સંયમની ગ્રહણા અને આસેવનારૂપ જે પ્રકારની શિક્ષા આપી.

ચારિત્ર ધર્મના બધા નિયમો શીખી, રાજર્ષિ શ્રીચંદ્ર એક પ્રવીણ મુનિ થયા. તેમની સાથે બીજા રાજ્યના કુટુંબ વર્ગે અને રાજકીય પુરૂષોએ પણ દીક્ષા લઈ, પોતાનાં શ્રાવક જીવન કૃતાર્થ કર્યાં. રાજર્ષિ શ્રીચંદ્રનું પ્રવર્તન જેવી રીતે ગૃહવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ હતું, તેવીજ રીતે તેનું પ્રવર્તન સંયમ માર્ગમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ રીતે પ્રવર્તતું હતું. એ રાજર્ષિના ચારિત્ર ગુણનું યશોગાન બારતવર્ષ ઉપર ચારે તરફ થવા લાગ્યું. રાજકવિઓ અને ધર્મ કવિઓ તેના ચારિત્ર ગુણનું અલંકારિક યશોગાન નીચેના કાવ્યથી કરતા હતા.

અધ્યાત્મ પરિમલ ફળ્યો, વિરતિ ધૃતી વનરાય,
કુમલી અવિરતિ માલતી, વિકસિત શુભ પર્વાય.
સુમતિ કોકિલા ગહગહી, સંયમ અંગને પોષ,
ચરણ કરણે પુલ્યો ફળ્યો, મંજરી સરસ વિશેષ.
સમ રસ જળનાં છાંટણાં, શુભ રચિ લાલ ગુલાલ,
કરણારસ બોધિ ભલી, સુકથા કથન બહુ ખ્યાલ.
શ્રુત ધોષાદિક અતિ ધણા, માદલના દોંકાર,
ઉચિત વિનય ભાણે કરી, શુંજે ઉપકૃતિ તાલ.
ભાંભા ભેરી ન ફેરીયાં, ભુંગલ જે નય વાદ,
વિવિધ હેતુ છંદે કરી, ચાલે તેહ સંવાદ.
ચઉવિધ સત્ય ઉદારતાદિક બહુલાલકાર,
ઋદ્ધિ સિદ્ધિ અણિમાદિકા, લખિ તે વિનતા સાર.
સુમતિ શુભિ પરિવાર શું, વિવેક વૃંદાવન માંય,
બાર ભાવના ભાવતા, (તે) તાનના રસ સુખદાય.
ગારવ રજને શમાવતા, માયા રજની વિરામ,
ધર્મ ધ્યાન સિંહાસને, ઉઘમ છત્ર ઉદામ.
આમર તપ બહુ ભેદના, ગૌરવ ગુહિર નિશાણુ,
ઋપિ રાજા એણીપર રમે, ચરણ વસંત મંગણુ.

ચનાર ! હવે આપણી વાર્તાનો અંત આવ્યો છે. વાર્તાના નાયકનું તે અંતુ જીવનચરિત્ર તેં જોયું છે. પુણ્યનો પ્રભાવ કેવો બળવાન છે ? સુદૃતની શ્રેણીનો મહિમા કેવો અદ્ભૂત છે ? તેનું તને હવે પૂર્ણ જ્ઞાન થયું હશે. હવે આપણી વાર્તાનો પવિત્ર નાયક પોતાના જીવનની સમાપ્તિ ક્યાં કરે છે ? તેજમાત્ર જોવાનું છે. જૈન માર્ગના અનુયાયીઓના જીવનનું પરિણામ કેવું ઉત્તમ આવે છે ? તેવો જોષ લઈ તું તારા જીવનનો મહા માર્ગ સુધારજે.

રાજર્ષિ શ્રીચંદ્રે સંયમ લીધા પહેલાં પોતાનાં બધાં કર્તવ્યો પુરાં કર્યાં હતાં. પિતા પ્રતાપસિંહ, માતા સૂર્યવતી, ઉપપિતા લક્ષ્મીદત્ત અને ઉપમાતા લક્ષ્મીવતી, એ ચાર ગુરુ વર્ગ સંયમ માર્ગને સુધારી, નિર્વાણ પદને પામ્યાના ખજર જાણી, શ્રીચંદ્રે મહોત્સવપૂર્વક તેમના નિર્વાણ સ્થાનમાં ચાર સ્તૂપ કરાવ્યાં હતાં; જે યાવત્ચંદ્ર દિવાકર સુધી શ્રીચંદ્રની માતૃપિતૃ ભક્તિને સુચવતાં રહ્યાં હતાં. છેવટનું એ કર્તવ્ય પૂર્ણ કરી, શ્રીચંદ્ર પુત્ર જીવનની કૃતાર્થતા માનતા હતા.

હવે શ્રીચંદ્ર રાજર્ષિ સંયમ ધર્મના ધુરંધર થયા હતા. તેણે જગતને ચારિત્ર ધર્મનો ચળકાટ બતાવી આપ્યો હતો. તે મહાતુલાવ ગુરુ સેવાથી ગીતાર્થ અને ગુણપાત્ર થયા હતા. ચારિત્રરૂપ ચંદ્રમાં ચક્રોરૂપ બની, તેઓ સંયમ માર્ગના મનોહર મુક્તાશર બન્યા હતા, અનેક અજ્ઞાસી મુનિઓને ભણાવતા, અને ભણતા હતા, પોતાના સંયમી શરીરની આસપાસ બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ રાખી હતી. બ્રહ્મચર્યરૂપ કિલ્લાના બળથી તેમણે વિષય વિકારો અને કામરૂપ યોદ્ધાઓને હરાવી દીધા હતા, તેમણે મર્યાદાથી દ્વાદશાંગીનું પકન કરી, અને સૂત્ર તથા અર્થનું મનન કરી, તેનું રહસ્ય પોતાના મતિમંદિરમાં સ્થાપ્યું હતું, તેમની દૃષ્ટિમાં પૂર્ણ રીતે સમજાવ પ્રકાશિતો હતો, દરેક કાર્યનો આરંભ ગુરુની આજ્ઞાપૂર્વક થતો હતો, સંતોષરૂપ અગસ્તિથી લોભરૂપી મહાસાગરને તેમણે શોષી લીધો હતો, અને અહોનિશ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યથી કપટરૂપ અંધકારને દુર કર્યું હતું.

હવે રાજર્ષિ શ્રીચંદ્ર કેવળજ્ઞાનની સમીપ આવી પહોંચ્યા. તેમની રાજ્યાવસ્થામાં જે વીરતા હતી, તે સંયમાવસ્થામાં પ્રકાશિત થવા માંડી. મૈત્રી, પ્રમોદ, કશ્ચા અને ઉપેક્ષા, એ ભાવનાને હૃદયમાં સ્થાપી, એ ધર્મવીર રાજર્ષિએ પોતાનાં અક્રદ્ધ અને અતુળ બળથી કર્મરૂપ શત્રુના કટક ઉપર ચડાઈ કરવા માંડી, તેમાં સત્ત્વ પ્રધાન ગુણવાળા ચારિત્ર ધર્મરૂપ એક બળવાન રાગની તેમણે સહાય લીધી હતી, સુભ મનરૂપ ભૂમિ ઉપર

તેણે શુભ રૂપીરૂપ નગર વસાવી અને તેની પાસે વિવેકરૂપ પર્વતનું કીડા સિંચર સ્થાપી, તેમાં તે ચારિત્ર ધર્મના આનંદનો અનુભવ કરવા લાગ્યા; ચિત્તની એકાગ્રતાની આસપાસ ધર્મધ્યાનરૂપ ગઢનો પાયો નાખી, અપ્રમત્તતારૂપ ભૂમિકાની અંદર તે દ્રઢતાથી રહેવા લાગ્યા; આત્મવીર્યના ઉદ્ધાસથી હામારૂપ શસ્ત્ર લઇને શાસ્ત્રબોધરૂપ સેનાપતિને આગળ કરી, સંયમરૂપ સૈન્યની સહાય લઇ, તેમણે મન ઉપર વિજય મેળવી, શુકલ ધ્યાનરૂપ વિજયનો ડોકા વગડાવ્યો હતો. પછી ધ્યાનારૂઢ થઈ ક્ષપક શ્રેણીવડે તેણે મોહરૂપ હરામી શત્રુને હરાવી દીધો હતો. પ્રથમ ગુણદાણના પક્ષને અવલંબી, મિથ્યાત્વને ઉડાડી દઇ, બંધ, ઉદ્ય, ઉદીરણા અને સત્તા વિગેરે પ્રકૃતિના પ્રભાવપર વિજય મેળવતા હતા, અને પોતે કરેલા સંકેત પ્રમાણે અપ્રમત્ત ગુણદાણા સુધી તેઓ આવી પહોંચ્યા હતા. પછી પાંચ આચારરૂપ ગજેન્દ્રની સ્વારી કરી, તેમણે તેની વિશેષ ઉજ્જવિનો મહા માર્ગ લીધો હતો.

શુકલધ્યાનના પહેલા પાયા સુધીની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી રાજર્ષિ શ્રીચંદ્ર ક્ષપક શ્રેણીમાં આરૂઢ થતા ગયા. એ શ્રેણીની અનંત શક્તિથી તેમણે પોતાના બધાં કર્મ ખપાવી દીધાં હતાં, અને આખરે કર્મનો વિલય થયા પછી લોકલોકને પ્રગટ કરનાર તેમનામાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઇ આવ્યું.

કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી તે મહાનુભાવે હાથમાં રહેલા નિર્મળ જળની માફક સર્વે વિશ્વને જોવા માંડ્યું.

કેવળજ્ઞાન એ સર્વોત્તમ જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાનના પ્રભાવથી સિદ્ધ શિક્ષાનો માર્ગ સાનિધ્ય થાય છે; કેવળજ્ઞાનનું મહાત્મ્ય દિવ્ય છે, તેની દિવ્ય અને અદ્ભૂત શક્તિ પરમ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. કેવળજ્ઞાનના યોગથી આત્માની પૂર્ણ નિર્મળતા પ્રગટ થાય છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની એ પરિસીમા છે. રત્નત્રયીની રમણીયતા કેવળજ્ઞાનથીજ દેખાય છે. આ જગતના અનંત પ્રવાહમાં પ્રવહન થતા સર્વ પદાર્થો કેવળીનેજ ગમ્ય છે. સમ્યક્ત્વ ધર્મના સમારાધનનું પૂર્ણ સાદૃશ્ય કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાંજ છે.

આવું કેવળજ્ઞાન સંપાદન કરી મહા યોગી શ્રીચંદ્ર આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયા. તેમની નિર્મળતા આત્મશુદ્ધિને અવલંબી વિશેષ શેષભવા લાગી; તેમને પરમાનંદના ઉત્કૃષ્ટ સુખનો પૂર્ણ અનુભવ થવા લાગ્યો. રાજર્ષિ શ્રીચંદ્ર હવે ખરેખરા શ્રીચંદ્ર કેવળી થયા. આ અનંત વિશ્વમાં અને અનંતા કેવળીઓની શ્રેણીમાં તેઓ ભળી ગયા. તેમના કેવળજ્ઞાનના સ્વરૂપનાં દર્શન કરી, મોહિત થયેલા જૈન ભક્તો નીચેની કવિતા અઘાપિ ગાયક કરે છે.

ક્ષપક શ્રેણીકી શક્તિ અનંતી, તિનસે કર્મ ખપાયો,

જ્ઞાન અનંત અનંત લહે તખ, જયત નિશાન બગ્ગયો.

૧

જ્ઞાનવિમળ પ્રજ્વલિત પાછ, સવિ અરિ વર્ગ ખપાયો,

કેવળજ્ઞાન તણે શુભ પામી, આમર છત્ર ધરાયો, ધ્યાન શુકલ દોષ પાયો.

૨

મહાતુભાવ શ્રીચંદ્ર રાજર્ષિ કેવળી થયા, એ ખખર અવધિજ્ઞાનથી ગાણી લઇ, સર્વ સુર અસુરોનાં વૃદ્ધો તેમના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવાને ભૂમિપર આવ્યા. તે કેવળી ભગવંત સુવર્ણના કમળ ઉપર રહેલા સિંહાસનની અંદર આરૂઠ થયા. પોતાની વાણીની પ્રભાથી તેઓ ભવિષ્યના હૃદયના અધિકારને દૂર કરતા હતા. કેવળીની ઉપદેશ મિત્રાથી પરિતૃપ્ત થઇ, સર્વ પર્વદા આનંદ પામી. કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરી, સુર અસુરો પોતાપોતાને સ્થાને આવ્યા ગયા. પછી કેવળી ભગવાને સાથી વિદ્યાર કર્યો. આર્યક્ષેત્રના અનેક ભવિષ્યનો પ્રતિષ્ઠા આપી, તેઓએ પોતાના કેવળીપણના જીવનને સારી રીતે કૃતાર્થ કર્યું. પોતાને હાથે સોળહજાર ધર્મવીરોને દીક્ષા આપી, અને આઠહજાર સાધ્વીઓ કરી, કેટલાએકને સમકિતધારી કર્યા, કેટલાએકને પારવ્રતધારી શ્રાવક બનાવ્યા, અને સમતા યુગ્મથી વૈર-વિરોધ શમાવી, તેમણે હજારો જીવોના ઉપકાર કર્યા.

પ્રિય વાંચનાર ! એ તારામાં શ્રાવક ધર્મ હોય, અને તે સમ્યક્ત્વનો સ્વાદ સંપાદન કર્યો હોય, તો આ મહાતુભાવ શ્રીચંદ્ર કેવળીને પરોક્ષ પ્રણામ કરજો. તેમનું આદ્યંત જીવન ચરિત્ર વાંચવાથી એ તારામાં કૃતજ્ઞતા અને ધાર્મિક શ્રદ્ધા પ્રગટ થઇ હોય, તો તે મોક્ષગામી મહાશયના જગત પ્રત્યેના ઉપકારનું સ્મરણ કરજો અને તેમના જેવું પવિત્ર જીવન મેળવવાની ભાવના ભાવી, તારા હૃદયમાં ઉમટી આશાને અવકાશ આપજો. આવા પરોપકારી જૈન વીરોથી ભારતમાં જૈન શાસનનો ઉદય થયો છે. ભારતની આર્ચ પ્રજાનાં હૃદયો તેવા પુરુષોએ ખેંચ્યાં છે. દયાધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષને સિંચન કરનારા જૈનના મહાત્માઓજ થયા છે. તેમની ધર્મ કીર્તિ ભારતના ચારે ખુણામાં પ્રસરીલી છે, અને ભારતી પ્રજા તેમનું મશોગાન અઘાપિ પણ કર્યા કરે છે.

પ્રકરણ ૭૩ મું.

ઉપસંહાર.

વિશાળ ભરતક્ષેત્ર ઉપર આદ્યંત ધર્મના ધુરંધરો અનંતા થઇ ગયા છે, અનંત ચોવીશીઓમાં અનંત જીવોએ અર્હન્ નામ સંપાદન કરી, આદ્યંત શાસનને દીપાવ્યું છે, અનંત કેવળીઓ ઉત્પન્ન થઇ, અસંખ્ય ભવિષ્યોના ઉદ્ધારક થયા છે, તેઓ માહેલા આ એક શ્રીચંદ્ર કેવળી પણ થઇ ગયા છે.

તે મહાતુભાવે પોતાના ચમત્કારી ચરિત્રથી ભારતની જૈન પ્રજાને ચક્રિત કરી હતી. તે મહાશયે પાર વર્ષ કુમારપણામાં, એકસો વર્ષ રાજ્યાવરથામાં, આઠ વર્ષ ઇન્દ્રચાવરથામાં અને પાંત્રીશ વર્ષ કેવળ પદ્મીયમાં, એમ એકસો ને પંચાવનનું પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું.

પોતાના સર્વ જીવનમાં તે ધર્મવીરે આંખિલ વર્દમાન તપનો પૂર્ણ પ્રભાવ દર્શાવ્યો હતો, અને એ મહાતપનું યશોગાન ભારતની જૈન પ્રજા પાસે કરાવ્યું હતું. આ મહામંડળમાં આંખિલ તપના મોટા મહિમાનું પૂર્ણ દ્રષ્ટાંત શ્રીચંદ્ર એકજ છે. એ તપનો તેજસ્વી સૂર્ય શ્રીચંદ્રજી ઉદયાચળ ઉપર એક વાર ઉદિત થયો હતો.

કેવળજ્ઞાનથી વિભૂષિત એવા શ્રીચંદ્ર કેવળી ભારતની જૈન પ્રજાની આગળ વર્દમાન તપનો પ્રભાવ દર્શાવી, આ વિશ્વમાંથી વિદાય થયા હતા. અંત સમયે સંયોગી ગુણુ રથાનમાં રહી, શૈલેષી કરણથી સ્થિરતા મેળવી, અને અયોગી કરણમાં આવી, આયુષ્ય સમાપ્ત થતાં કર્મની નિર્જરાથી તેઓ નિર્વાણ પદને પામ્યા હતા. તે કાળે એ મહાનુભાવ અનશન કરી, અશરણુ ભાવનાપૂર્વક ઉત્તમ ધ્યાનમાં આરઠ થયા હતા.

શ્રીચંદ્ર કેવળીના પરિવારમાં ગુણુચંદ્ર વિગેરે મુનિવરોએ પણ ધાતી કર્મનો ક્ષય કર્યો હતો. ચંદ્રકળા વિગેરે સાધવીઓ પણ એક ભવમાં સ્વર્ગે જઈ છેવટે કેવળજ્ઞાનની સહાયથી મોક્ષની અધિકારિણી થઈ હતી.

વાંચનાર ! હવે તારી મનોવૃત્તિમાં નિશ્ચય થયો હશે કે, જૈન વીર મંડળમાં વિખ્યાતિ ધરાવનારા શ્રીચંદ્રે પોતાના જીવનમાં વિજય મેળવી, અને વર્દમાન તપનો મહાન પ્રભાવ પ્રગટ કરી, ધાર્મિક જીવનને સુધાર્યું હતું. શ્રીચંદ્ર દ્રઢપ્રતિજ્ઞ સજીવ થઈ ગયો છે. શુદ્ધ ધાર્મિકતા તેના જીવનનું ભૂષણ હતું, ઉત્તમ શિક્ષણ અને વીરત્વ તેના ચિત્તને વિનોદ આપનારાં હતાં. તે મહાવીરે પોતાના બધા જીવનમાં ધર્મને માટેજ આત્મ સમર્પણ કર્યું હતું. છેવટે તેની છેલ્લી લીલા કેવળજ્ઞાનમાંજ પૂરી થઈ હતી. આ માનવ જીવનમાં આનંદની દૃઢ નથી. ધર્મથી અજીવ રાશિમાંથી જીવરાશીમાં આવીને અર્હત પદ સુધી પણ પહોંચાય છે. મૃત્યુના સ્મરણથી જીવતા માણસનું મન ધર્મને માટે તૃપ્તિ થાય, પણ તેને ઉત્તતિના માર્ગમાં દ્રઢતાથી લઈ જવાય, એ વાત શ્રીચંદ્રે આપણને કણુલ કરાવી છે. સંસાર અસ્થિર છે, એ વાત પૂર્વથીજ સિદ્ધ થતી આવી છે, તથાપિ તેવા અસ્થિર પદાર્થમાં રહીને અખંડ આનંદની સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી શકાય, એ વાતનો ઉત્તમ યોગ આવા મહાનુભાવના ચરિત્રથી આપણને મળે છે. એ યોગને હૃદયના ઉડા પ્રદેશમાં સ્થાપી આવા મહાન નરના ચરિત્રનું થોડે ઘણું અંશે અનુકરણ કરવાને પ્રયત્ન કરવો, અને આંખિલ વર્દમાન જેવી તપસ્યાઓ આચરી સુકૃતની શ્રેણીના સુખમય ભાવી ભાવ તરફ પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી, એજ જૈન જીવનનું સાધ્વ્ય છે. તે સાધ્વ્ય સંપાદન કરવાને યતન-વિમળસૂરિનું નીચેનું પદ સદા સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ.

ફળીઓ ફળીઓરે મુજ અંગણુ સુરતર ફળીઓ,

શ્રી જિનરાજ કૃપાથી સંપ્રતિ થયો, સવિથી હું બળીયોરે. મુજ. એ આંકણી.

એ શ્રીચંદ્ર અસ્થિરને ભણુતાં, અનુભવ આવી મળીયો,

તપ નવ પદનું ધ્યાન ધરતે, મોહ ગિજ્યા મત ટળીયોરે.

મુજ. ૧

- વિવિધ શાસ્ત્રના બાવ ગ્રહીને, સાર પરે સંકલીયો,
નવ રસ યદ્યપિ એમાં દીસે, પણ નવમા રસમાં ભળીયોરે. મુજ. ૩
- દર્શન જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એમાં, નહીં કિહાં વચણે ખળીયો,
પણ મૂઢને મન તેહ ન ભીંગે, જેમ ધનજી મગ સળીયોરે. મુજ. ૪
- પંચાંગી સંમત બીતારથ, ઓલાસી પથ તળિયો,
અહો અર્થ જેમ અદત્ત ન લાગે, જાણી ન હોયે છલ છળીયો. મુજ. ૫
- ખળ અંતર મીઠાશ ન ધારે, જેમ જેમ પીલુનો કળીયો,
ઉપકૃતિ ન કરે ને કરતાં વારે, જેમ તરવર આવળિયો. મુજ. ૬
- સજ્જન સજ્જનતા નવિ મૂકે, જેમ અગર અગ્નિયર જળિયો,
અંદન હેઘો કરે સુરલિતા, જે વાસલે લખ નિર્દલિયો. મુજ. ૭
- સુસ્વર સુકવિને હૃદય વિકસ્વર, તસ મુખથી સાંભળિયો,
અધિક સ્વાદ દીયે સાકર લવે, મિશ્રિત મોદક દળીયો. મુજ. ૮
- મૂઢ રહે એ સુણિને કારો, બોર માંહે જેમ ઠળિયો,
સ્વાદાદતું રૂપ લહે નવિ, આપમતિ બાહલિયો. મુજ. ૯
- આતા જન નિસુણીને હર્ષે, જેમ જેહી જળધિ ઉછળિયો,
અજ્ઞાની એમાં મુંઝાયે, જેમ ગોષો પંકે કળિયો. મુજ. ૧૦
- મારે તો ગુરુ ચરણ પસાયે, અનુભવ આવી મળીયો,
વિશેષે ગુણિના ગુણ બહુતાં, મગ માંહે લી ઢળિયો. મુજ. ૧૧
- અંતર ભાવ ન સૂઝે તેને, જે હોયે મોહે છળિયો,
તેહ સદાગમ સચિવ પસાયે, મિથ્યા બ્રાંતિ તમ ટળિયો. મુજ. ૧૨
- એહ ચરિત્ર પવિત્ર બહુતે, આળે દહાડો વળિયો,
જ્ઞાનવિમલસૂરિ ચરણ કૃપાથી, મંગળ કમળા મળિયો. મુજ. ૧૩

॥ સમાપ્ત. ॥

જાહેરખબર.

શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વગે તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોની
કીંમત તથા પોસ્ટેજ.

નામ.	કીંમત.	પોસ્ટેજ.
૧ શ્રી ધર્મ રત્ન પ્રકરણ ભાગ ૧ લો, ૨ જો તથા ત્રીજો સાથે...	૪-૦-૦	૦-૧૧-૦
૨ શ્રી ધર્મ રત્ન પ્રકરણ ભાગ ૧ લો	૨-૦-૦	૦-૫-૦
૩ " ૨ જો	૧-૮-૦	૦-૫-૦
૪ " ૩ જો	૧-૦-૦	૮-૩-૦
૫ શ્રી ધર્મ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો	૧-૦-૦	૦-૩-૦
૬ આનંદ મંદિર નોવેલ દ્વિતીયાવૃત્તિ...	૧-૦-૦	૦-૪-૦
૭ શ્રી જૈન તત્વાદર્શ ગ્રંથ ભાગ ૧ લો	૧-૦-૦	૦-૩-૦
૮ શ્રી " ભાગ ૨ જો	૧-૦-૦	૦-૪-૦
૯ શ્રી શ્રાવિકાબૂપણ પ્રથમાલંકાર	૦-૧૨-૦	૦-૩-૦
૧૦ " દ્વિતીયાલંકાર	૧-૦-૦	૦-૩-૦
૧૧ શ્રી દેવસીયરાય પ્રતિક્રમણ વિધિ સાથે	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
૧૨ શ્રી દુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ...	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
૧૩ શ્રી શ્રેષ્ઠિક ચરિત્ર ભાગ ૧ લો	૦-૬-૦	૦-૨-૦
૧૪ શ્રી પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર ભાગ ૧ લો	૦-૮-૦	૦-૨-૦
૧૫ " ભાગ ૨ જો	૦-૬-૦	૦-૨-૦
૧૬ શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી દ્વિતીયાવૃત્તિ (૭પાય છે)	૦-૬-૦	૦-૨-૦
૧૭ " બીજી ચોપડી	૦-૮-૦	૦-૩-૦
૧૮ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રવેશ પોથી ભાગ ૧ લો	૦-૧-૦	૦-૦-૬
૧૯ " ભાગ ૨ જો	૦-૨-૬	૦-૦-૬
૨૦ " ભાગ ૩ જો	૦-૪-૦	૦-૧-૦
૨૧ " ભાગ ૪ થો	૦-૫-૦	૦-૧-૦
૨૨ શ્રી આનંદ મંગળ સ્તવનાવળી ભાગ ૧ લો	૦-૧-૦	૦-૦-૬
૨૩ " ભાગ ૨ જો	૦-૪-૦	૦-૧-૦
૨૪ શ્રી શુભવર્મા રાસ	૦-૧૨-૦	૦-૩-૦
૨૫ શ્રી વિધિપદ્ય મઝ્છીય સાર્થ પંચપ્રતિક્રમણ (પૂર્વાર્દ)	૦-૫-૦	૦-૧-૦
૨૬ શ્રી ધના ચરિત્ર	૦-૩-૦	૦-૦-૬
૨૭ શ્રી સુખપ્રાપ્તિનાં સાધનો	૦-૩-૦	૦-૦-૬
૨૮ શ્રી પુરુષાર્થ સિદ્ધિ	૦-૨-૦	૦-૦-૬
૨૯ શ્રી આનંદ વ્યાખ્યાનમાળા	૦-૨-૦	૦-૦-૬
૩૦ શ્રી આનંદ શિક્ષણ રહસ્ય	૦-૨-૦	૦-૦-૬

૩૧	શ્રી દેશોત્થતિનો સરળ માર્ગ	૦-૨-૬	૦-૦-૬
૩૨	શ્રી ગુહલી સંગ્રહ	૦-૨-૦	૦-૦-૬
૩૩	શ્રી શામ્યશતકમ્	૦-૫-૦	૦-૧-૦
૩૪	શ્રી સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વનો સંવાદ	૦-૧-૩	૦-૦-૬
૩૫	શ્રી જૈન શાળોપયોગી અંગગણિત ભાગ ૧ લો	૦-૧-૬	૦-૦-૬
૩૬	શ્રી પ્રવેશ પોથી ભાગ ૧ લા ૨ જ્ઞાના અર્થ	૦-૧-૦	૦-૦-૬
૩૭	શ્રી તપાગચ્છીય સાર્ય પંચપ્રતિક્રમણ સુત્ર (પૂર્વાર્ધ)	૦-૬-૦	૦-૧-૦
૩૮	શ્રી મુક્તિસુંદરીનો સ્વયંવર	૦-૩-૦	૦-૧-૦
૩૯	શ્રી જૈન શાળોપયોગી ગુજરાતી લઘુ વ્યાકરણ	૦-૨-૬	૦-૦-૬
૪૦	શ્રી આનંદ રતનાવળી	૦-૨-૬	૦-૦-૬
૪૧	શ્રી જૈન બાળ ગરબાવળી	૦-૨-૬	૦-૦-૬
૪૨	શ્રી દાનવીર રતનપાળ	પાકું	૦-૧૨-૦	
	"	કાચું	૦-૮-૦	૦-૨-૦
૪૩	શ્રી જૈન ઇતિહાસ	પાકું	૦-૧૦-૦	૦-૨-૦
	"	કાચું	૦-૬-૦	૦-૧-૬
૪૪	શ્રી જૈન સતી મંડળ ભાગ ૧ લો	પાકું	૧-૪-૦	૦-૨-૬
	"	કાચું	૧-૦-૦	
૪૫	શ્રી તત્ત્વશૂભિમાં પ્રવાસ...	પાકું	૧-૨-૦	
	"	કાચું	૦ ૧૪-૦	૦-૩-૬
૪૬	શ્રી ઉપદેશ રતનાકર ભાગ ૧ લો...	પાકું	૧-૧૨-૦	
	"	કાચું	૧-૮-૦	૦-૪-૬
૪૭	વિધિપદ્ધ સાર્ય પંચપ્રતિક્રમણ ઉત્તરાર્ધ	પાકું	૧-૦-૦	૦-૨-૬
	"	કાચું	૦-૧૨-૦	

આ પુસ્તકો પડતર કીમતે કાંઈપણ નફાની આશા રાખ્યા વગર વેચવામાં આવે છે, માટે દરેક ગૃહસ્થ પોતાના શ્રેય સાફ તેની નકલો ખરીદ કરશે, એવી આશા છે. એ પુસ્તકોના આવકના પૈસા જ્ઞાનમાં ખરચાશે; માટે એક પંથ ને દો કાજ થવા જેવું છે. નીચેને શીરનામે લખવું.

શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ—પાલીતાણા.

જૈન બુકસેલર મેમ્બર હીરજી,

હે:-શ્રેષ્ઠ ઉમરશી નાગશીનો માલો; ભાતખજાર માંડવી—મુંબઈ,